Wapômbêŋ Anêŋ Abô Matheŋ

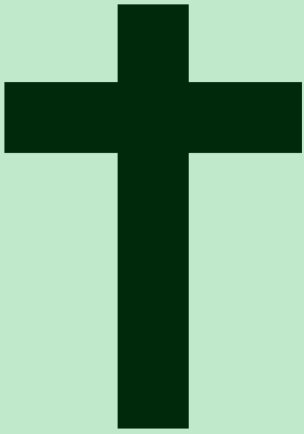

The New Testament in the Malei-Hote Language of Papua New Guinea

Wapômbêŋ Anêŋ Abô Matheŋ

The New Testament in the Malei-Hote Language of Papua New Guinea

Nupela Testamen long tokples Maei-Hote long Niugini

copyright © 2010 Wycliffe Bible Translators, Inc. and The Malê people

Language: Hotê-Malê (Malei-Hote)

Translation by: Wycliffe Bible Translators

Contributor: The Malê people

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.
You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:
You include the above copyright and source information.
You do not sell this work for a profit.
You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.
Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2015-01-02

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 18 Mar 2025 from source files dated 31 Aug 2023
c8e90bc3-6cab-57b1-9a48-04f5f30fe59a

Contents

FRT 1
Matyu 4
Mak 72
Luk 113
Jon 182
Aposel 231
Lom 293
1 Kolin 324
2 Kolin 350
Galesia 367
Epesus 377
Pilipai 388
Kolosi 395
1 Tesalonaika 402
2 Tesalonaika 408
1 Timoti 412
2 Timoti 420
Titi 426
Pilemon 430
Hiblu 432
Jems 453
1 Pita 461
2 Pita 469
1 Jon 474
2 Jon 482
3 Jon 484
Jut 486
Auk Loŋ Kapô 489

Wapômbêŋ Anêŋ Abô Matheŋ

The New Testament in the Malei-Hote language of Papua New Guinea

Nupela Testamen long tokples Malei-Hote long Niugini

Wapômbêŋ Anêŋ Abô Matheŋ
The New Testament in the Malei-Hote language of Papua New Guinea
[hot]

Translation by Wycliffe Bible Translators

© 2010 Wycliffe Inc. and The Malê people

Print publication, 2010 by Wycliffe Bible Translators, Inc.

Web version
© 2014, Wycliffe Bible Translators, Inc.
www.Wycliffe.org

http://pngscriptures.org

www.ScriptureEarth.org

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons license (Attribution-Noncommercial-No Derivative Works). http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0

Your are free to share — to copy, distribute and transmit the text under the following conditions:

- **Attribution.** You must attribute the work to *Wycliffe Bible Translators* (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- **Noncommercial.** You may not use this work for commercial purposes.
- **No Derivative Works.** You may not alter, transform, or build upon this work.
- **In addition,** you have permission to port the text to different file formats, as long as you don't change any of the text or punctuation of the Bible.

Notice — For any reuse or distribution, you must make clear to others the license terms of this work.

Tok Orait
Dispela Buk Baibel i kam wantaim tok orait na lo bilong Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivative Works license. Em i tok olsem **yu ken givim kopi long narepela manmeri.** Yu ken wokim kopi na givim long husat i laikim. Tasol, yu mas tok klia dispela samting i kam long *http://*

tokplesbaibel.org. Yu no ken kisim mani na salim dispela. **Yu mas givim nating.** Na tu, **yu no ken senisim Tok.**
Ol piksa i kam wantim ol Baibel na narapela buk i stap long dispela sait i gat tok orait long usim wantaim dispela samting tasol. Sapos yu laik narapela tok orait, yu mas askim husat i papa bilong copyright long dispela ol piksa. Sapos yu laik stretim samting i no orait long dispela tok orait, stretim tok, salim Buk Baibel, o tainim Tok bilong God long nupela tok ples, yu ken **askim mipela.**
Olgeta tok orait na lo long tok ples English i stap long *http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/legalcode.*
Sapos yu gat askim long dispela, **plis askim mipela.**

Abô Môŋ Atu Ba Nêm Avômalô Sa

Abô Nesam Êmôŋ

Êntêk ma Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi atu ba ŋê doho ik liliŋ hathak abô Malê. Ma avômalô atu ba enaŋ abô Malê ma hatôm 3,000 ba havôhi. Thêlô ma anêŋ Salamaua Distlik ba êmô Morobe Plovins anêŋ Papua Niugini.

Sêbôk ma Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi ma eto hathak abô Yabêm lôk Inglis ma Pisin, ba intu hêv malaiŋ hadêŋ avômalô Malê. Ma lêk ma hathak abô Malê da ba tem nêm avômalô Malê sa ek nesam lo nedaŋô Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi esak thêlôda veŋiŋbôlêk.

Aêŋ ba nanêm leŋiŋmavi êndêŋ Wapômbêŋ esak hêv auk mavi hadêŋ ŋê ik abô liliŋ SIL, ba êv iniŋ ŋê ku ba êlêm idum ku ik abô liliŋ sondabêŋ bêŋ anôŋ aleba kapya yaŋ lukmuk lêk halêm yaiŋ ek avômalô Malê.

Lôk nanêm leŋiŋmavi êndêŋ Wapômbêŋ esak avômalô nômbêŋ atu ba êv ku êntêk êŋ sa. Aêŋ ba môlô atu ba ôêv unim wakma ek udum ku êntêk haviŋ, nodaŋô. Unim wakma êŋ miŋ hi oyaŋ ami. Mi. Anêm ku mavi êŋ lêk hi hayabiŋ o hamô Malak Leŋ.

Hadêŋ 1976 ma SIL êv iniŋ ŋê ku ba êyô ek nijik abô Malê liliŋ. Ma 1988 ma ik Môŋ Anôŋ liliŋ vêm ma Lut lo Jona. Ma 1992 ma Mak, Aposel, Galesia ma Pilipai. Ma lêk 2,010 ma Matyu hi hayô Auk Loŋ Kapô. Ba intu nanêm athêŋ bêŋ êndêŋ Wapômbêŋ esak anêŋ lahiki atu.

* * * * *

Ôpatu ba hasam abô plopet êntêk ma êmô lôk lamavi.
Ma ôpatu ba halaŋô ba hasopa ma êmô lôk lamavi
ek malê nena waklavôŋ lêk habobo.
Auk Loŋ Kapô 1:3

Preface

This book is a translation of the New Testament into the Malê language of Papua New Guinea. The population of the Malê language group is over 3,000. Most Malê speakers live in the Lae District of Morobe province, approximately 20 miles south of Lae extending to the coast near Salamaua (see map).

Missionaries from Germany began work among the Malê people in the 1940's. The Yabêm language from the coastal area around Finschhafen was used as a medium for both evangelism and education. In the 1960's English became the language of education in the Malê area. Yabêm and

Melanesian Pidgin continued to be used in the Malê churches until the time this translation work commenced.

At the invitation of the Malê people, the translation of this New Testament began in 1976 with the assistance of SIL. Thanks to the many Malê people whose efforts have gone into the production of this translation. Thanks also to the many people from around the world who have supported this work by means of financial support, prayers and encouragement.

Above all, thanks be to God for His written word given as a means for people to come to know and believe in His Son, the living Word. Thanks to Him for faithfully sustaining and enabling each and every member of the translation team. To Him be the glory.

****

The one who reads these prophet words, they are blessed.
And the one who hears and follows them, they are blessed
because the day is near.

Abô Mavi atu ba Matyu hato Abô môŋ

Matyu hato kapya êntêk. Ma anêŋ athêŋ yaŋ nena Livai. Yani ma anyô Islael te. Yani hadum ku hawa takis haviŋ Lom vêm ma hatak ku êŋ ma hasopa Yisu. Yisu halam Pita lo Andulu ma Jems lo Jon vêm ma halam Matyu (Mat 4:18-22; 9:9-13). Matyu ma Yisu anêŋ ŋê ku laumiŋ ba lahavuju takatu te.

Matyu hato ek injik thô êndêŋ avômalô Islael nena Yisu ma thêlô iniŋ Mesia. Mesia ma abô Hiblu ma hathak abô Glik ma Kilisi. Ma anêŋ ôdôŋ nena, ‘Ôpatu ba Wapômbêŋ habi baŋ hayô hêk ek nêm anêŋ avômalô bulubiŋ.’ Matyu hik thô nena Yisu ma Mesia atu ba bôk eto hathak yani hêk Mose lôk plopet iniŋ kapya ba intu abô takêŋ lêk hik anôŋ hathak Kilisi. Yani hato kapya êntêk ek avômalô Islael, ma doŋtom lahaviŋ avômalô loŋ buyaŋ nesam imbiŋ.

Hato hadêŋ 60 mena 70 AD la.*

Yisu Kilisi anêŋ limi
(Luk 3:23-38)

1 *Êntêk ma Yisu Kilisi anêŋ limi. Yani ma Ablaham lo Devit iniŋ lim lukmuk.
2 Ablaham habi Aisak vê,
ma Aisak habi Jekop vê,
ma Jekop habi Juda lôk iviyaŋ vê.
3 *Ma Juda habi Peles lo Sela vê, ma thainiŋ talêbô Tama.
Ma Peles habi Heslon vê,
ma Heslon habi Lam vê.
4 Ma Lam habi Aminadap vê,
ma Aminadap habi Nason vê,
ma Nason habi Salmon vê.
5 *Ma Salmon habi Boas vê, ma Boas talêbô Lahap.
Ma Boas habi Obet vê, ma Obet talêbô Lut.
Ma Obet habi Jesi vê.
6 *Ma Jesi habi Kiŋ Devit vê.
Ma Devit habi Solomon vê, ma Solomon anêŋ talêbô ma Ulia yanavi.
7 Ma Solomon habi Lehoboam vê,
ma Lehoboam habi Abiya vê,
ma Abiya habi Asa vê.
8 Ma Asa habi Jehosapat vê,
ma Jehosapat habi Jeholam vê.
Ma Jeholam ma Usaia anêŋ lim.
9 Ma Usaia ma Jotam anêŋ bumalô,
ma Jotam habi Ahas vê,

---

* :: ‘60 AD’ anêŋ ôdôŋ nena Yisu anêŋ talêbô havathu yani ma sondabêŋ hatôm 60 bôk hale ba hi yôv.

* **1:1:** Stt 22:18; 1Sto 17:11 * **1:3:** Stt 38:29-30; Rut 4:18-22 * **1:5:** Rut 4:13-17 * **1:6:** 2Sml 12:24

ma Ahas habi Hesekaia vê.
10 Ma Hesekaia habi Manasa vê,
ma Manasa habi Amon vê,
ma Amon habi Josaia vê.
11 *Ma Josaia ma Jekonaia lôk iviyaŋ iniŋ bumalô. Jekonaia lôk iviyaŋ ibitak
ma avômalô Babilon ik vovak ba ewa avômalô Islael i êmô Babilon.
12 *Avômalô Islael êmô Babilon denaŋ,
ma Jekonaia habi Sialtiel vê,
ma Sialtiel ma Selubabel anêŋ bumalô. Êŋ ma avômalô Islael êvôi iniŋ loŋ
hathak loŋbô.
13 Ma Selubabel ma Abiut anêŋ lim,
ma Abiut ma Elaiakim anêŋ lim,
ma Elaiakim ma Aso anêŋ lim.
14 Ma Aso ma Sadok anêŋ lim,
ma Sadok ma Akim anêŋ lim,
ma Akim ma Eliut anêŋ lim.
15 Ma Eliut ma Eleasal anêŋ lim,
ma Eleasal ma Matan anêŋ lim,
ma Matan ma Jekop anêŋ lim.
16 Ma Jekop habi Josep vê, ma Josep intu Malia yamalô. Ma Malia êŋ intu
havathu Yisu. Ma Yisu êŋ atu ba elam nena “Mesia”.
17 Ma avômalô takatu ba ibitak anêŋ Ablaham haveŋ aleba hayô Devit,
thêlô ma hatôm ôdôŋ laumiŋ ba lahavuva. Ma avômalô takatu ba ibitak
anêŋ Devit aleba hayô avômalô Islael i Babilon, thêlô ma hatôm ôdôŋ laumiŋ
ba lahavuva aêŋ iyom. Ma avômalô takatu ba ibitak hadêŋ waklavôŋ atu
ba avômalô Islael êmô Babilon aleba hayô Mesia ma hatôm ôdôŋ laumiŋ ba
lahavuva aêŋ iyom.

Malia havathu Yisu
(Luk 2:1-7)

18 *Ma abô hathak Yisu Kilisi halêm pik aêntêk. Malia anêŋ avômalô bôk
epesaŋ abô yôv ek nendom yani êndêŋ Josep. Thai miŋ ewa i ami denaŋ ma
êyê nena yani hasabeŋ. Lovak Matheŋ da hêv amena êŋ.
19-20 Ma Josep, ôpatu ba enja Malia ma anyô thêthôŋ ba intu hadum ek êndô
Malia. Ma hadô indum yani mama êndôk avômalô maleŋiŋ.
Êŋ ma habôlêm auk ek êndô avi êŋ menaŋna ba ni. Ma doŋtom hayê niaviŋ
nena Wapômbêŋ anêŋ aŋela hayô ba hanaŋ, “Josep, Devit anêŋ lim lukmuk,
amena êntêk ma Lovak Matheŋ hêv hadêŋ yani. Ba intu miŋ ôkô ek onja
Malia ba nu anêm unyak êtôm vônim ami.
21 *Ma tem embathu okna te ek nêm anêŋ avômalô bulubiŋ ba intu ondam
anêŋ athêŋ nena Yisu.”
22 Ma nômkama takêntêk bôk habitak ek Wapômbêŋ anêŋ abô injik anôŋ ba
hanaŋ hadêŋ plopet nena,
23 “Avi te miŋ hêk haviŋ anyô ami denaŋ ma tem esabeŋ ba embathu okna
te. Ba tem nendam anêŋ athêŋ nena Imanuel.” *Aisaia 7:14*
Abô êŋ anêŋ ôdôŋ nena, “Wapômbêŋ hamô haviŋ alalô.”

---

* **1:11:** 2Kiŋ 24:14-16; 2Sto 36:10; Jer 27:20; 40:1; Dan 1:1-2 * **1:12:** Esr 3:2 * **1:18:** Luk 1:27,35
* **1:21:** Luk 1:31; 2:21

24 Ma Josep hayê niaviŋ êŋ yôv ma haviyô. Ma hadum hatôm atu ba
Wapômbêŋ anêŋ aŋela hanaŋ ba hawa Malia ba hi anêŋ unyak hatôm yanavi.
25 *Ma miŋ hêk haviŋ ami aleba havathu amena êŋ. Ma halam nena Yisu.
Havathu amena êŋ vêm ka hêk haviŋ yanavi haveŋ yam.

2

Ŋê lôkauk hathak vuliŋ êlêm êyê Yisu

1 Helot hatu kiŋ ma Malia hawa Yisu hêk Betlehem anêŋ loŋ Judia. Êŋ ma
ŋê lôkauk hathak vuliŋ anêŋ loŋ wak hathak êlêm Jelusalem
2 *ma enaŋ hik liŋ, “Amena lukmuk atu ba hatu avômalô Islael iniŋ kiŋ,
anêŋ talêbô havathu hêk êsê? Yêlô ayê anêŋ vuliŋ habitak loŋ wak hathak ba
alêm ek nanêm yeŋ êndêŋ yani.”
3 Ma kiŋ Helot lôk avômalô Jelusalem sapêŋ elaŋô abô êŋ ba êkô hathak.
4 Êŋ ma Helot halam avômalô iniŋ ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk iniŋ ŋê lôkauk
hathak abô balabuŋ sapêŋ ethak doŋtom. Ma hanaŋ hik thêlô liŋ, “Mesia atu
tem nembathu ênjêk êsê?”
5 Ma thêlô enaŋ viyaŋ nena, “Wapômbêŋ bôk hanaŋ ba plopet te bôk hato
nena,
6 * “ ‘O Betlehem atu ba hômô Juda iniŋ pik,
anyô bêŋ te tem imbitak anêŋ o ba eyabiŋ yenaŋ avômalô Islael
êtôm boksipsip iniŋ alaŋ
ba intu o miŋ malak oyaŋ te hômô pik Juda malêvôŋ ami. Mi anôŋ!’ ” *Maika 5:2*
7 Yôv ma Helot halam ŋê lôkauk eyala vuliŋ menaŋna ek endaŋô nena aŋgê
intu vuliŋ êŋ habitak.
8 Ma hêv thêlô ba i Betlehem ma hanaŋ, “Môlônu nômbôlêm amena êŋ katô.
Ba ôpôm ma nôlêm nonaŋ êndêŋ ya ek yana yanêm yeŋ êndêŋ yani imbiŋ.”
9-10 Thêlô elaŋô kiŋ anêŋ abô yôv ma i. Ma êyê vuliŋ sêbôk ba habitak loŋ
wak hathak. Êŋ ma thêlô leŋiŋmavi bêŋ anôŋ. Vuliŋ êŋ hamôŋ ba hi aleba
hamiŋ unyak atu ba amena hêk vôv.
11 *Thêlô êyô unyak kapô ba i ma êyê amena lo talêbô Malia. Êŋ ma elek
veŋiŋdôŋ lêlô ba êkôm ba êv yeŋ hadêŋ yani. Ma epesaŋ iniŋ nômkama mavi
ba êv iniŋ leŋiŋmavi hadêŋ yani. Êv gol lôk nôm ôv mavi ju atu ba epesaŋ
hathak alokwaŋ thôk.
12 Ma êyê niaviŋ ma Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ thêlô nena miŋ ini ek Helot
ami. Êŋ ma elom loŋôndê yaŋ ba i iniŋ loŋ hathak loŋbô.

Josep lo Malia ma Yisu i Ijip

13 Ŋê lôkauk hathak vuliŋ etak unyak yôv, ma Josep hayê niaviŋ ba
Wapômbêŋ anêŋ aŋela te hayô ba hanaŋ, “Helot tem êmbôlêm amena ek injik
vônô. Aêŋ ba umbiyô onja amena lo talêbô ba ôsôv ba nu Ijip ma ômô endeba
yanêm abô êndêŋ o am.”
14 Aêŋ ba intu Josep haviyô ma hawa amena lo talêbô hadêŋ bôlôvôŋ ba
etak Betlehem ma êsôv ba i Ijip
15 ma hamô aleba Helot hama. Nôm takêŋ habitak ek Wapômbêŋ anêŋ abô
injik anôŋ ba hanaŋ hadêŋ plopet nena,

* **1:25:** Luk 2:21 * **2:2:** Nam 24:17 * **2:6:** Jon 7:42 * **2:11:** Sng 72:10-15; Ais 60:6

“Yahalam yenaŋ okna hêk Ijip ba halêm.” *Hosea 11:1*

Kiŋ Helot hik apenena vônô

16 Ŋê lôkauk hathak vuliŋ miŋ êvôi hathak loŋbô ami ba Kiŋ Helot hayala
nena esau yani. Ma laŋaŋa kambom anôŋ ma lahabi thêlôniŋ abô takatu ba
bôk enaŋ hathak vuliŋ anêŋ waklavôŋ. Êŋ ma hanaŋ ek nijik apenena takatu
ba iniŋ sondabêŋ hatôm lokwaŋju sapêŋ vônô anêŋ Betlehem lôk anêŋ loŋ yaô
nena sapêŋ.
17 Aêŋ ba Wapômbêŋ anêŋ abô hik anôŋ ba hanaŋ hadêŋ plopet Jelemaia
nena,
18 * “Voŋvoŋ bêŋ hêk Lama,
asêŋ malêŋ lôk malaiŋ bêŋ,
Lesel anêŋ limi lêk ema ba mi.
Aêŋ ba halaŋ ba hadô nênêm yani thêvô.” *Jelemaia 31:15*

Êvôi Nasalet

19 Josep hamô Ijip denaŋ ma Helot hama. Hayê niaviŋ ma Wapômbêŋ anêŋ
aŋela te hayô
20 ba hanaŋ nena, “Ŋê takatu ba idum ek nijik amena vônô bôk ema yôv
ma umbiyô onja amena lo talêbô ba ômbônu pik Islael esak loŋbô.”
21 Êŋ ma Josep haviyô ma hawa amena lo talêbô ba êvôi pik Islael.
22 Ma halaŋô nena Akelaus hawa lambô Helot anêŋ loŋ ba hatu avômalô
Judia iniŋ kiŋ. Ba intu hakô ek ni loŋ êŋ. Ma hayê niaviŋ ma hasôv ba hi
23 *hamô malak nate anêŋ athêŋ nena Nasalet ba hamô Galili kapô. Nom
êŋ habitak ek Wapômbêŋ anêŋ abô injik anôŋ ba hanaŋ hadêŋ plopet doho
nena, “Avômalô tem nendam yani nena anyô Nasalet te.”

3

Jon anyô hathik ŋaŋ hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô
(Mak 1:2-8; Luk 3:1-18; Jon 1:19-28)

1 Wak êŋ ma anyô te ba elam nena “Jon anyô hathik ŋaŋ” hayô Judia iniŋ
loŋ ek enaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô êndêŋ avômalô. Ôpêŋ hamô loŋ thiliv
2 *ma hanaŋ nena, “Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak lêk habobo. Ba intu node
kapôlômim liliŋ.”
3 Jon êŋ ma ôpatu ba Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ plopet Aisaia nena,
“Kaêk te halam haveŋ loŋ thiliv nena,
‘Nôpôpêk loŋônde ek Anyô Bêŋ êlêm,
ma nopesaŋ ba imbitak thêthôŋ ek yani.’ ” *Aisaia 40:3*
4 *Jon ma hathak hik kwêv atu ba epesaŋ hathak bok kamel vuluk ma
havak boknŋgôp epesaŋ hathak bok kupik hayôhêk lamalim. Ma hathak
hayaŋ kôm sopek lôk hanum biyo thôk.
5 Ma avômalô anêŋ Jelusalem lôk Judia anêŋ malak sapêŋ lôk loŋ takatu ba
êmô habobo ŋaŋ Jolodaŋ ethak i hadêŋ Jon.
6 Ma thêlô enaŋ iniŋ kambom bêŋ ma Jon hathik i halôk ŋaŋ Jolodaŋ.

* **2:18:** Stt 35:19 * **2:23:** Ais 11:1; 53:2; Luk 2:39; Jon 1:45 * **3:2:** Mat 4:17; Mak 1:15 * **3:4:** 2Kiŋ 1:8

7 *Ma hayê avômalô Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ takatu ba elam nena Palisi lôk
Sadyusi ma hanaŋ, “Môlô ma umya kambom anêŋ nali ba osoŋ nena tem
yasik môlô ek nôsôv ênjêk Wapômbêŋ anêŋ lamaniŋ e? Mi anôŋ!
8 Nundum ku takatu ba injik thô nena lêk ole kapôlômim liliŋ am.
9 *Ma miŋ lemimimbi auk te ba nonaŋ êndêŋ am nena, ‘Ablaham ma
yêlôaniŋ bumalô. Ba intu yêlô avômalô thêthôŋ.’ Mi, yanaŋ êndêŋ môlô nena
Wapômbêŋ hatôm enja valu takêntêk ba epesaŋ Ablaham anêŋ limi esak.
10 *Kisiŋ lêk hamô alokwaŋ ôdôŋ yôv, ek alokwaŋ takatu ba miŋ hik anêŋ
anôŋ mavi ami, ma tem nede lu ba nêmbôk esak atum.
11 *“Yahathik môlô hathak ŋaŋ ek injik thô nena bôk ole kapôlômim liliŋ
yôv. Ma doŋtom ôpatu ba tem embeŋ ya yam anêŋ lôklokwaŋ ma bomaŋ ek
yenaŋ ba intu tem isik môlô esak Lovak Matheŋ lôk atum. Yani ma anyô lôk
athêŋ bêŋ ma ya ma yaônalôk ba intu miŋ hatôm yanja anêŋ va boknggôp êtôm
anyô ku oyaŋ ami. Mi anôŋ.
12 Yani tem isuv nôm anêŋ kupik vê ba êndô anôŋ êmô unyak kapô. Ma
yavoyav takatu ba hamô piklêvôŋ ma isi ba êmbôk esak atum atu ba tem miŋ
ema ami.”

Jon hathik Yisu halôk ŋaŋ
(Mak 1:9-11; Luk 3:21-22; Jon 1:31-34)

13 Yisu hatak Galili ma hi ŋaŋ Jolodaŋ ek Jon isik yani.
14 Ma doŋtom Jon hadum ek imiŋ yani loŋ siŋ ba hanaŋ, “Aisê ka hôlêm
hadêŋ ya? Usik ya.”
15 Êŋ ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, “Alalô nasopa loŋôndê thêthôŋ ba intu
usik ya.” Ma Jon halôk ba hathik Yisu.
16 *Ma ketheŋ oyaŋ ma haviyô hêk ŋaŋ kapô. Ma leŋ hakyav ma hayê
Wapômbêŋ anêŋ Lovak Matheŋ halôk ba halêm hatôm menak bôbô ba hayô
hamô yani.
17 *Ma abô te halêm anêŋ malak leŋ ba hanaŋ nena, “Intu ma yenaŋ Okna
atu ba yaleŋhaviŋ videdauŋ. Ma ya kapôlôŋ mavi hathak yani.”

4

Sadaŋ halôk Yisu la ek indum kambom
(Mak 1:12-13; Luk 4:1-13)

1 *Yôv ma Lovak Matheŋ halom Yisu hi loŋ thiliv ek Sadaŋ êndôk yani la ek
indum kambom.
2 *Yani hatip ek nôm ba haveŋ hatôm wak lo bôlôvôŋ 40 ba intu hama kisi.
3 Êŋ ma ŋgôk iniŋ anyô bêŋ hayô ek Yisu ma hanaŋ, “O Wapômbêŋ anêŋ
Nakaduŋ ma onaŋ ek valu takêntêk imbitak êtôm polom.”
4 *Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, “Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ nena, ‘Anyô
miŋ hatôm êmô lôkmala esak nôm iyom ami. Mi. Esopa Wapômbêŋ anêŋ abô
lôkthô.’ ”
5 Vêm ma ŋgôk hawa Yisu ba hi Jelusalem loŋ bêŋ atu ba matheŋ ma hadô
hamiŋ unyak matheŋ anêŋ vôv daim te.

---

* **3:7:** Mat 12:34; 23:33 * **3:9:** Jon 8:33,39; Lom 4:12 * **3:10:** Mat 7:19; Luk 13:6-9 * **3:11:** Jon 1:26-27,33; Ap 1:5 * **3:16:** Jon 1:32 * **3:17:** Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 12:18; 17:5; Luk 9:35 * **4:1:** Hib 2:18; 4:15 * **4:2:** Kis 34:28 * **4:4:** Lo 8:3

6 Ma hanaŋ, “O ma Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ, e? Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ nena,
“ ‘Wapômbêŋ tem nêm anêŋ aŋela ek neyabiŋ o.
Ma thêlô tem netak baheŋ
ek miŋ valu la embatho vemkapô ami.’ *Kapya Yeŋ 91:11-12*
Ba intu ôsôv kisi.”
7 *Ma Yisu hanaŋ, “Abô bute hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya aêntêk, ‘Miŋ hatôm môlô nundum mambêŋ esak Wapômbêŋ, môlônim Anyô Bêŋ ami.’ ”
8 Vêm ma ŋgôk hawa yani hathak loŋbô ba hi dumlolê daim te. Ma hik loŋ lôk nômkama mavi lomaloma takatu ba hamô pik bêŋ êntêk lôkthô thô hadêŋ yani.
9 Ma hanaŋ hadêŋ Yisu, “Tem yanêm nôm takêntêk sapêŋ êndêŋ o. Ma doŋtom ondek vemdôŋ lêlô ba nêm yeŋ êndêŋ ya am.”
10 *Ma Yisu hanaŋ, “Sadaŋ, o vê. Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ, ‘Nêm yeŋ êndêŋ Wapômbêŋ anêm Anyô Bêŋ ma undum yanida anêŋ ku iyom.’ ”
11 Ba intu ŋgôk êŋ hatak yani ba hi ma aŋela êyô êv yani sa.

Yisu hadum anêŋ ku môŋ (Mak 1:14-15; Luk 4:14-15)

12 *Ma Yisu halaŋô nena bôk êdô Jon hamô koladôŋ. Ba intu havôhi Galili
13 ba hi hamô Kapaneam ma miŋ hamô Nasalet ami. Kapaneam êŋ hamô habobo kasukthôm te ba hamô Sebulun lo Naptali iniŋ pik.
14 Yani hamô loŋ êŋ ek Wapômbêŋ anêŋ abô injik anôŋ ba hanaŋ hadêŋ plopet Aisaia nena,
15 “Sebulun lo Naptali iniŋ pik
atu hamô habobo kasukthôm,
lôk pik atu ba hêk ŋaŋ Jolodaŋ anêŋ daŋ vi,
Galili, loŋ atu ba avômalô loŋ buyaŋ êmô.
16 Avômalô takatu ba êmô momaŋiniŋ bêŋ kapô,
thêlô lêk êyê deda bêŋ te.
Ba idum ek nema,
ma doŋtom deda habi hayô hêk thêlô ba hêv momaŋiniŋ vê.” *Aisaia 9:1-2*
17 *Yisu hayô Kapaneam yôv ma hadum anêŋ ku môŋ ba hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô hadêŋ avômalô nena, “Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak lêk habobo ba node kapôlômim liliŋ.”

Yisu halam anyô ayova ek nesopa yani (Mak 1:16-20; Luk 5:1-11; Jon 1:35-42)

18 Yisu habup hathak kasukthôm Galili anêŋ liŋdaŋ ma hayê anyô lo yaŋ Saimon atu ba elam nena Pita lôk yaŋ molok Andulu. Thai ma ŋê ik alim ba ibi iniŋ yakseŋ halôk kasukthôm.
19 Ma hanaŋ hadêŋ thai, “Mamu nôlêm nosopa ya! Tem yandum ba mamu nôbôv avômalô êtôm ôvôv alim halôk yakseŋ.”
20 Ma ketheŋ oyaŋ ma thai êdô iniŋ yakseŋ hamô ma esopa Yisu.
21 Habup hathak vauna ma hayê anyô loyaŋ, Jems lo Jon. Thai ma Sebedi nakaduŋ. Thêlô lôk lambô êmô yeŋ ba idu iniŋ yakseŋ. Ma Yisu halam thai.
22 Ma ketheŋ oyaŋ ma etak lambô lôk yeŋ hamô ma esopa Yisu.

---

* **4:7:** Lo 6:16 * **4:10:** Lo 6:13 * **4:12:** Mat 14:3; Mak 6:17; Luk 3:19-20 * **4:17:** Mat 3:2

Yisu hadum avômalô lôk lijiŋ mavi
(Luk 6:17-19)

23 *Yisu hi haveŋ Galili lôbôlôbô ba hathak habitak hayô iniŋ unyak yeŋ ba hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi hathak anêŋ loŋ lôkliŋyak hadêŋ i. Ma hadum iniŋ malaiŋ lôk lijiŋ lomaloma ba ibitak mavi.

24 *Ma avômalô anêŋ plovins Silia elaŋô abô hathak Yisu anêŋ ku ma ewa iniŋ ŋê lôk lijiŋ lomaloma sapêŋ ba i hadêŋ yani. Ewa ŋê takatu ba ewa vovaŋ bêŋ lôk ŋê ŋgôk hamô haviŋ i ma ŋê ema yak lôk ŋê ivuviŋ sapêŋ i hadêŋ yani ek hêv iniŋ lijiŋ takêŋ vê.

25 *Avômalô bêŋ anôŋ êlêm esopa yani. Doho êlêm anêŋ Galili, ma doho êlêm anêŋ Jelusalem, ma doho êlêm anêŋ Judia. Ma doho êlêm anêŋ Dekapolis lôk loŋ takatu ba hamô ŋaŋ Jolodaŋ vi.

5

Yisu hadôŋ avômalô
(Luk 6:20-23)

1 Yisu hayê avômalô bêŋ anôŋ êlêm ma hathak dumte ba hi hamô. Ma avômalô takatu ba esopa yani i êyô ek yani.

2 Ma hadôŋ i ba hanaŋ nena,

3 *"Ôpatu ba hayala nena yani anyô kambom anôŋ, ôpêŋ lêk hamô mavi ba tem enja Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak.

4 *Ma ôpatu ba lamalaiŋ, ôpêŋ lêk hamô mavi ba Wapômbêŋ tem nêm yani thêvô.

5 *Ma ôpatu ba hamô maliŋyaô, ôpêŋ lêk hamô mavi ba tem enja pik sapêŋ.

6 *Ma ôpatu ba hama kisi lôk hathakmuniŋ ek imbitak êtôm anyô thêthôŋ, ôpêŋ lêk hamô mavi ba tem laviyak.

7 Ma ôpatu ba hêv kapô ek anyô yaŋ, ôpêŋ lêk hamô mavi ba Wapômbêŋ tem nêm kapô ek ôpêŋ aêŋ iyom.

8 Ma ôpatu ba kapô mabuŋ, ôpêŋ lêk hamô mavi ba tem ênjê Wapômbêŋ.

9 Ma ôpatu ba hêv bulubiŋ, ôpêŋ lêk hamô mavi ba tem nendam nena Wapômbêŋ anêŋ nakaduŋ.

10 *Ma anyô thêthôŋ te hapôm vovaŋ, ôpêŋ lêk hamô mavi ba tem enja Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak.

11 * "Hosopa ya ba anyô te hanaŋ abôma hathak o lôk hêv vovaŋ hadêŋ o lôk hanaŋ abô kambom lomaloma hathak o mena hanaŋ abôyaŋ hathak o, êŋ ma lêk hômô mavi!

12 * "Avômalô bôk idum aêŋ hadêŋ plopet tak sêbôk ba êmôŋ ek o. Ma Wapômbêŋ tem nêm vuli mavi bêŋ te êndêŋ o êmô malak leŋ ba intu lemmavi anôŋ ba ômbô o!

Wapômbêŋ anêŋ avômalô hatôm ŋgwêk lo deda
(Mak 9:50; Luk 14:34-35)

13 "Môlô ma pik êntêk anêŋ ŋgwêk. Ma doŋtom ŋgwêk vabô, êŋ ma lêk habitak hatôm siŋusik ma hatôm imbitak vasiŋ esak loŋbô ami ba intu nômbi ni ek avômalô nêyô nimiŋ ba nembak pesa.

---

* **4:23:** Mat 9:35; Mak 1:39; Ap 10:38 * **4:24:** Mak 6:55 * **4:25:** Mak 3:7-8 * **5:3:** Ais 57:15 * **5:4:** Ais 61:2-3; ALK 7:17 * **5:5:** Sng 37:11 * **5:6:** Ais 55:1-2 * **5:10:** 1Pi 3:14 * **5:11:** 1Pi 4:14 * **5:12:** 2Sto 36:16; Ap 7:52

14 * “Môlô ma pik anêŋ deda. Ma malak atu ba hamô dum ba avômalô êtôm
atum lam sapêŋ, thêlô êthôkwêŋ ek nêm deda ma miŋ ivuŋ ami.
15 *Ma miŋ othak ôtôm atum lam ba uvuŋ halôk uŋ kapô ami. Othak opesaŋ
lam anêŋ deda ek imbi êyô unyak kapô lôkthô.
16 * “Ma môlônim deda imbi êyô ênjêk avômalô lôkthô ek nêgê unim ku mavi
takatu ba udum ek nebam môlônim lemambô atu ba hamô malak leŋ anêŋ
athêŋ.

Yisu halêm ek embatho abô balabuŋ loŋ

17 * “Môlô miŋ nosoŋ nena yahalêm ek yambuliŋ abô balabuŋ lôk plopet
iniŋ abô ami. Yahalôk ba yahalêm ek abô takêŋ injik anôŋ ma miŋ yahalêm
ek yanêm vê ami.
18 *Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô. Abô lêlêyaŋ yaô nena sapêŋ atu ba eto hêk
kapya abô balabuŋ te tem miŋ nêm yak ami. Mi anôŋ. Abô takêŋ tem ênjêk
endeba pik lo leŋ anêŋ daŋ. Ma nômkama takatu ba hamô abô balabuŋ sapêŋ
tem injik anôŋ.
19 *Aêŋ ba ôpatu ba hêv abô balabuŋ yaônate vê ba hadôŋ avômalô hathak
tem êtôm okna hathek ênjêk Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak. Ma doŋtom ôpatu
ba hasopa abô balabuŋ lôk hik thô hadêŋ avômalô tem imbitak anyô lôk athêŋ
bêŋ ênjêk Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak.
20 Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô. Anêm thêthôŋ miŋ hamôŋ ek Palisi lôk ŋê
lôkauk hathak abô balabuŋ iniŋ ami, êŋ ma tem miŋ hatôm ôyô Wapômbêŋ
anêŋ loŋ lôkliŋyak ami.

Notauviŋ unim lemim maniŋ (Luk 12:57-59)

21 * “Môlô bôk olaŋô abô takatu ba enaŋ hadêŋ bumalô thêlô nena, ‘Miŋ
uŋgwik anyô vônô paliŋ ami. Ma ôpatu ba hik anyô vônô paliŋ tem êpôm abô.’
22 *Ma doŋtom yanaŋ êndêŋ môlô. Anyô te lamaniŋ hadêŋ anyô yaŋ, ôpêŋ
tem êpôm abô. Ma anyô te hanaŋ abôma hathak anyô yaŋ, ôpêŋ tem imiŋ ŋê
bêŋbêŋ maleŋiŋ ek indum abô. Ma anyô te hanaŋ hadêŋ anyô yaŋ nena, ‘O
anyô molo’, yakô ôpêŋ tem nimbi êndôk loŋ atum lôkmala.
23 * “Aêŋ ba hômô loŋ êbôk da ek ômbôk anêm da, ma lemhabi nena anêm
abô hêk haviŋ anyô te,
24 êŋ ma otak anêm da êmô loŋ êbôk da ma nu êndêŋ ôpêŋ. Ma opesaŋ abô
imbiŋ yani vêmam ka nu ômbôk anêm da.
25 “Ma anyô te hadum ek idum abô ek o ba mamu oveŋ loŋôndê hi denaŋ
ek nôyô loŋ nindum abô, ma opesaŋ abô imbiŋ yani ketheŋ. Yakô tem etak o
êndôk anyô halaŋô abô baŋ. Êŋ ma ôpêŋ tem etak o êndôk anêŋ ŋê ku baheŋiŋ
ek nêndô o êmô koladôŋ.
26 Odaŋô! Yanaŋ avanôŋ êndêŋ o. Tem ômô koladôŋ endeba nêm anêm vuli
sapêŋ atu ba anyô bêŋ hanaŋ am.

Otak auk sek waliliŋ

27 * “Môlô bôk olaŋô abô takatu ba enaŋ yôv nena, ‘Miŋ undum sek imbiŋ
anyô yaŋ yanavi ami.’

---

* **5:14:** Jon 8:12; 9:5 * **5:15:** Mak 4:21; Luk 8:16; 11:33 * **5:16:** Ep 5:8-9; 1Pi 2:12 * **5:17:** Lom 3:31 * **5:18:** Luk 16:17; 21:33 * **5:19:** Jem 2:10 * **5:21:** Kis 20:13; Lo 5:17 * **5:22:** 1Jon 3:15 * **5:23:** Mak 11:25 * **5:27:** Kis 20:14; Lo 5:18

28 Ma doŋtom yanaŋ êndêŋ môlô nena anyô te makilik hathak avi te ba
hadum ek ênjêk imbiŋ yani, êŋ ma lêk hêk haviŋ avi êŋ yôv.
29 *Aêŋ ba malem vianôŋ hadum ba hudum kambom, êŋ ma ômbi vê
ba umbini! Malem daluk doŋtom iyom, êŋ ma malaiŋ. Ma doŋtom,
lemvimkupik sapêŋ êndôk loŋ atum lôkmala, êŋ ma malaiŋ bêŋ anôŋ.
30 *Ma bahem vianôŋ hadum ba hudum kambom, êŋ ma odabêŋ kisi ba
umbini! Bahem doŋtom iyom, êŋ ma malaiŋ. Ma doŋtom lemvimkupik sapêŋ
êndôk loŋ atum lôkmala, êŋ ma malaiŋ bêŋ anôŋ.

Miŋ nêm vônim vê ami
(Mat 19:9; Mak 10:11-12; Luk 16:18)

31 *"Môlô bôk olaŋô yôv nena, 'Anyô hadum ek êndô avi ma eto abô êndôk
kapya ba nêm kapya êŋ êndêŋ yanavi ek nêm yani vê. Ma miŋ hatôm nêm
yanavi vê oyaŋ ami.'
32 *Ma doŋtom yanaŋ êndêŋ môlô aêntêk. Anyô te hêv yanavi vê oyaŋ ma
miŋ hadum sek ami ba avi êŋ hi hawa anyô yaŋ êŋ ma ôpêŋ hadum ba avi êŋ
hadum sek. Ma yamalô lukmuk êŋ hadum sek aêŋ iyom.

Nonaŋ abô anôŋ iyom

33 * "Môlô bôk olaŋô abô takatu ba enaŋ hadêŋ bumalô thêlô nena, 'Hovak
balabuŋ hathak Wapômbêŋ anêŋ athêŋ hathak nômla, êŋ ma undum nôm êŋ
anôŋ.' Miŋ ômbôliŋ dômim ami.
34 *Ma doŋtom yanaŋ êndêŋ môlô nena miŋ ombak balabuŋ esak nômla ami
lôk miŋ ombak balabuŋ esak Wapômbêŋ anêŋ athêŋ ami ek malê nena yanida
hamô malak leŋ hatôm kiŋ.
35 *Ma miŋ ombak balabuŋ esak pik ami ek malê nena pik bêŋ êntêk ma
balê Wapômbêŋ da hatak vakapô hayô hamiŋ. Ma miŋ ombak balabuŋ esak
Jelusalem ami ek malê nena Jelusalem ma Kiŋ Bêŋ atu anêŋ malak.
36 Ma miŋ ombak balabuŋ esak lemkadôk ami ek malê nena o miŋ hatôm
onaŋ ba lemkadôk ŋauŋ imbitak thapuk mena loŋgavu la ami.
37 Ba intu môlô nonaŋ abô avanôŋ iyom. Ma miŋ nonaŋ balabuŋ lomaloma
ek injik thô nena onaŋ abô avanôŋ ami. Abô takêŋ habitak anêŋ Sadaŋ anêŋ.

Môlô miŋ uŋgwik kambom liliŋ ami
(Luk 6:29-30)

38 * "Môlô bôk olaŋô abô takatu ba enaŋ yôv nena, 'Anyô te habi anyô yaŋ
madaluk siŋ, êŋ ma nômbi ôpêŋ madaluk siŋ aêŋ iyom. Ma anyô te hik anyô
yaŋ abôlêk kalalaŋ lu, ma uŋgwik ôpêŋ abôlêk kalalaŋ lu aêŋ iyom.'
39 Ma doŋtom yanaŋ êndêŋ môlô nena miŋ uŋgwik anyô yaŋ anêŋ kambom
liliŋ ami. Ma anyô te hapetav malem daŋ vi, êŋ ma nuŋgwik vi liliŋ ek epetav
imbiŋ.
40 Ma anyô te hadum abô ek o ba anyô atu halaŋô abô hanaŋ nena nêm
anêm kwêv êndêŋ ôpêŋ, êŋ ma nêm anêm kwêv thilibuŋ êndêŋ ôpêŋ imbiŋ.
41 Ma anyô vovak te hanaŋ nena onja anêŋ nômkama ba nu êtôm kilomita
te, êŋ ma nu êtôm kilomita ju.

---

* **5:29:** Mat 18:9; Mak 9:47 * **5:30:** Mat 18:8; Mak 9:43 * **5:31:** Lo 24:1-4; Mak 10:4 * **5:32:** 1Ko 7:10-11 * **5:33:** Wkp 19:12; Nam 30:2; Lo 23:21 * **5:34:** Ais 66:1; Mat 23:22; Jem 5:12 * **5:35:** Sng 48:2; Ais 66:1 * **5:38:** Kis 21:24; Wkp 24:20; Lo 19:21

42 Ma anyô te hanaŋ hik o liŋ ek nêm nômlate êndêŋ yani, êŋ ma nêm êndêŋ yani. Ma anyô te lahaviŋ enja nômlate ênjêk o vêm ka nêm viyaŋ, êŋ ma miŋ ôpôlik ami.

Lemimimbiŋ ŋê takatu ba êpôlik hathak o
(Luk 6:27-36)

43 * "Môlô bôk olaŋô abô takatu ba enaŋ yôv nena, 'Lemimbiŋ anêm avômalô ma ôpôlik esak ŋê takatu ba êpôlik hathak o.'

44-45 *Ma doŋtom yanaŋ êndêŋ môlô nena lemimimbiŋ ŋê takatu ba êpôlik hathak môlô lôk noteŋ mek esak ŋê takatu ba êv vovaŋ hadêŋ môlô ek numbitak êtôm Lemambô atu ba hamô malak leŋ anêŋ nali. Ek malê nena yanida hêv wak hadêŋ avômalô mavi lôk kambom ma hêv ôthôm ek ŋê thêthôŋ lôk ŋê lokbaŋ.

46 Ma môlô othak lemimhaviŋ ŋê takatu ba leŋiŋhaviŋ môlô iyom, êŋ ma nôm oyaŋ. Tem miŋ môlô noja nôm mavi te ami. Ŋê ewa takis ethak idum aêŋ haviŋ!

47 Ma môlô othak ôêv waklêvôŋ hadêŋ môlônim avômalô iyom, môlô osoŋ nena kobom hik môlô vônô e? Ŋê daluk idum aêŋ haviŋ!

48 *Ba intu nômô batôŋ oyaŋ êtôm Lemambô atu ba hamô batôŋ oyaŋ hamô malak leŋ."

6

Nônêm avômalô siv sa

1 *"Môlô noyabiŋ am! Miŋ nundum ku mavi lomaloma ek avômalô nêgê ba nebam môlô ami. Yakô Wapômbêŋ atu ba hamô malak leŋ tem miŋ nêm nôm mavi la êndêŋ môlô ami.

2 "Môlô udum ek nônêm avômalô siv sa, ma miŋ nundum êtôm ŋê takatu ba esau avômalô ami. Thêlô ethak êv anyô ek iyuv lavuak êmôŋ ba i unyak yeŋ. Êŋ ma thêlô êv nômlate hadêŋ avômalô siv ek avômalô nêgê ba nebam thêlô. Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena ŋê takêŋ lêk ewa iniŋ mavi yôv ba embeŋ yam ma Wapômbêŋ tem miŋ nêm nôm mavi yaŋ êndêŋ i ami.

3 Ma doŋtom môlô udum ek nônêm nômlate êndêŋ avômalô siv, êŋ ma nubuŋ ba nônêm ek avômalô vi miŋ nêgê ami. Nôm atu ba bahem vianôŋ hadum ma bahem vikeŋ êsôŋ paliŋ

4 ek ku êŋ ênjêk loŋ kapô iyom. Ma Lemambô atu ba hayê ku takatu ba hudum hêk loŋ kapô ma tem nêm nôm mavi te êndêŋ o.

Okopak ba oteŋ mek
(Luk 11:2-4)

5 * "Môlô udum ek noteŋ mek, ma miŋ nundum êtôm ŋê takatu ba esau avômalô ami. Thêlô leŋiŋhaviŋ neteŋ mek nimiŋ malaklêvôŋ lôk unyak yeŋ ek avômalô nêgê i. Odaŋô! Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô. Ŋê takêŋ lêk ewa iniŋ mavi yôv ba embeŋ yam ma Wapômbêŋ tem miŋ nêm nôm mavi yaŋ êndêŋ i ami.

6 Ma doŋtom hudum ek oteŋ mek, êŋ ma nu anêm unyak kapô ma nuŋgwik unyak abôlêk siŋ. Ma oteŋ mek êndêŋ Lemambô atu ba hamô loŋ kapô. Ma

---

* **5:43:** Wkp 19:18 * **5:44-45:** Kis 23:4-5; Luk 23:34; Ap 7:60; Lom 12:14,20 * **5:48:** Wkp 19:2; Lo 18:13 * **6:1:** Mat 23:5 * **6:5:** Mat 23:5; Luk 18:10-14

Lemambô tem ênjê ku takatu ba hudum hêk loŋ kapô ma nêm nôm mavi te êndêŋ o.
7 * “Hudum ek oteŋ mek, ma miŋ ondela abô êtôm ŋê daluk ethak idum ami. Thêlô eteŋ mek daim ek esoŋ nena Wapômbêŋ tem endaŋô iniŋ mek daim êŋ.
8 *Ma doŋtom hudum ek oteŋ mek ma Wapômbêŋ lêk hayala anêm malaiŋ yôv ba intu miŋ osopa iniŋ bôk lo loŋ ami.
9 Ma noteŋ mek aêntêk,
“ ‘Wakamik, hômô malak leŋ.
Yêlô nambô anêm athêŋ matheŋ liŋ.
10 *Anêm loŋ lôkliŋyak êlêm.
Yêlô nasopa anêm lemhaviŋ ênjêk pik êtôm thêlô esopa hêk malak leŋ.
11 Nêm nôm êndêŋ yêlô êndêŋ wak êntêk.
12 *Ma otak kapôlôm ek yêlô êtôm atu ba yêlô atak kapôlôŋiŋ ek avômalô vi atu ba idum kambom hadêŋ yêlô.
13 *Miŋ otak yêlô ek nandum kambom ami. Ma nêm yêlô vê ênjêk kambom.’*
14 * “Ma notak kapôlômim ek avômalô vi, ma Lemambô atu ba hamô malak leŋ tem etak kapô ek môlô aêŋ iyom.
15 Ma hovaloŋ kapôlôm lôŋ ek avômalô vi, ma Lemambô tem embaloŋ kapô loŋ ek o aêŋ iyom.

Hutip ek nôm ek lemimbi Wapômbêŋ

16 * “Hutip ek nôm ek lemimbi Wapômbêŋ, ma miŋ malem tiyamtiyam êtôm ŋê esau avômalô ethak idum ami. Thêlô miŋ ithik i ba epesaŋ i katô ami ek avômalô neyala nena thêlô lêk itip ek nôm. Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena ŋê êŋ lêk ewa iniŋ nôm mavi yôv ba embeŋ yam ma Wapômbêŋ tem miŋ nêm nôm mavi yaŋ êndêŋ i ami.
17 Ma doŋtom hutip ek nôm ek lemimbi Wapômbêŋ, ma otak nôm lêŋlêŋ esak lemkadôk lôk usik thonam lo malem êtôm lemmavi iyom
18 ek avômalô miŋ neyala nena lêk hutip ek nôm ami. Ma lemambô atu ba hamô loŋ kapô, yani iyom intu hayê anêm ku loŋ kapô êŋ ba tem nêm nôm mavi te êndêŋ o.

Nômbôlêm nômkama malak leŋ (Luk 12:33-34)

19 * “Pik êntêk ma didu lo da tem nimbuliŋ nômkama lôk ŋê vani tem nijik unyak vose ba neja nômkama takêŋ vani. Ba intu miŋ nômbôlêm nômkama mavi ba nôndô êmô pik êntêk ami.
20 *Mi, nusup nômkama malak leŋ mavimavi iyom. Êŋ ma miŋ hatôm da lo didu nimbuliŋ nômkama takêŋ lôk ŋê vani miŋ hatôm nijik anêm unyak vose ba neja anêm nômkama vani ami.
21 Loŋ atu ba anyô anêŋ nômkama mavi hamô intu kapôlôŋiŋ tem êmô loŋ êŋ imbiŋ.

---

* **6:7:** 1Kiŋ 18:26-29 * **6:8:** Mat 6:32 * **6:10:** Luk 22:42 * **6:12:** Mat 6:14-15; 18:21-35 * **6:13:** Luk 22:40; Jem 1:13; Jon 17:15; 2Te 3:3; 2Ti 4:18 * **6:13:** Ŋê lôkauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Matyu hato ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: Loŋ lôkliŋyak lôk lôklokwaŋ ma athêŋ lôkmaŋgiŋ, êŋ ma oda anêm êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Avanôŋ. * **6:14:** Mak 11:25-26 * **6:16:** Ais 58:5-9 * **6:19:** Jem 5:1-3 * **6:20:** Mat 19:21; Luk 18:22

Maleŋ ma kupik anêŋ deda
(Luk 11:34-36)

22 “Maleŋdaluk ma leŋviŋkupik anêŋ deda. Aêŋ ba malemdaluk hamô mavi,
êŋ ma anêŋ deda êŋ hayabiŋ lemvimkupik sapêŋ.
23 Ma doŋtom maleŋdaluk kambom, êŋ ma momaŋiniŋ lêk hayabiŋ
leŋviŋkupik sapêŋ. Ba deda atu ba hamô kapôlôm miŋ hadum anêŋ ku ami,
ma momaŋiniŋ tem indumbak bêŋ.

Anyô te miŋ hatôm indum anyô ju iniŋ ku ami
(Luk 16:13)

24 “Anyô te miŋ hatôm indum anyô bêŋ ju iniŋ ku ami. Ma tem la imbiŋ
anyô yaŋ ma kapô êndô yaŋ. Ma tem ma endahaliŋ anyô yaŋ ma imbuliŋ
dôm ek anyô yaŋ. Môlô miŋ hatôm nosopa Wapômbêŋ lôk valuseleŋ ami.

Miŋ lemim imbi bêŋ anôŋ esak nômkama pik ami
(Luk 12:22-32)

25 *“Lôkmala ma bêŋ ek nôm eyaŋ. Leŋviŋkupik ma bêŋ ek kwêv lo sup. Aêŋ
ba intu yanaŋ êndêŋ môlô nena miŋ lemim imbi bêŋ anôŋ esak nômkama pik
lomaloma êtôm kwêv mena nôm lôk ŋaŋ ami.
26 *Ôŋgô menak. Thêlô miŋ ethak idum ku lôk elav nôm ami. Ma miŋ ethak
ewa nôm ba etak hamô unyak kapô ami. Môlônim Lemambô atu ba hamô
malak leŋ havakôŋ thêlô. Ma môlô ma Wapômbêŋ lahaviŋ bêŋ anôŋ hamôŋ
ek menak.
27 Ma môlô lemhikam hathak nôm pik takêŋ, ma tem nômô lôkmala wak te
imbiŋ e? Mi anôŋ!
28 “Aisê ka môlô othak lemimhabi bêŋ anôŋ hathak kwêv? Môlô ôŋgô
alokwaŋ vuak takatu ba hamô mayaliv. Thêlô ibitak aisê? Thêlô miŋ ethak
idum iniŋ ku lôk idu iniŋ kwêv ami.
29 *Aêŋ ba yanaŋ êndêŋ môlô! Solomon hathak hik anêŋ kwêv kêkêlô. Ma
anêŋ kwêv sapêŋ ma nôm yaôna ek alokwaŋ vuak mavi takatu.
30 Môlô ma avômalô ôêvhaviŋ yaôna lôk! Ketheŋ oyaŋ ma tem nedabêŋ
kamuŋ takatu kisi ba nêmbôk esak atum! Ma doŋtom Wapômbêŋ hathak hêv
kwêv hadêŋ kamuŋ takêŋ. Ba intu tem eyabiŋ môlô mavi aêŋ iyom.
31 Aêŋ ba môlô miŋ lemim injik am ba nonaŋ, ‘Yêlô aŋgaŋ malê lôk nanum
malê?’ ma ‘Yêlôaniŋ kwêv êsê?’ Dô.
32 *Ŋê daluk ethak elaŋviŋ ba esopa nôm takêŋ. Ma doŋtom môlônim
Lemambô atu ba hamô malak leŋ hayala môlônim malaiŋ ba tem nêm nôm
takêŋ êndêŋ môlô.
33 *Ba intu ku môŋ ma lem injik o esak Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak lôk
osopa anêŋ abô ma tem nêm nôm takêŋ sapêŋ êndêŋ o.
34 Aêŋ ba môlô miŋ lemimmalaiŋ ek yamuŋ anêŋ nômkama ami. Yamuŋ
anêŋ malaiŋ ma wak êŋ da anêŋ. Ma wak te anêŋ malaiŋ ma wak êŋ da iyom
anêŋ.

7

Miŋ nutitiniŋ avômalô ami
(Luk 6:37-42)

---

* **6:25:** Plp 4:6; 1Ti 6:6-8; 1Pi 5:7 * **6:26:** Mat 10:29-31; Luk 12:6-7 * **6:29:** 1Kiŋ 10:4-7; 2Sto 9:3-6
* **6:32:** Mat 6:8 * **6:33:** 1Kiŋ 3:11-14; Sng 37:4,25; Lom 14:17

1 * “Môlô miŋ nutitiniŋ anyô vi ami. Wapômbêŋ tem ititiniŋ môlô aêŋ iyom!
2 *Abô takatu ba honaŋ hathak anyô vi, êŋ ma Wapômbêŋ tem enaŋ aêŋ êndêŋ o. Ma malêla takatu ba huik sam hadêŋ anyô vi ma tem nêm viyaŋ aêŋ iyom êndêŋ o.
3 Ma lem hik o hathak siŋusik yaô atu ba hamiŋ mamuyaŋ madaluk. Ma doŋtom aseleŋ atu ba hapalaŋaniŋ hamiŋ oda malem siŋ ma hôthôŋ paliŋ.
4 Ba honaŋ, ‘Aiyaŋ, yahadum ek yanêm siŋusik atu ba hamô malem daluk vê.’ Nôŋgô katô, oda anêm ma aseleŋ hapalaŋaniŋ hamiŋ malem loŋ siŋ.
5 O anyô abôyaŋ! Nêm aseleŋ atu ba hêk malem vê ek nôŋgô tak vêm ka miŋ nêm siŋusik atu ba hêk mamuyaŋ madaluk vê.
6 “Ma miŋ noja nôm matheŋ ba nônêm êndêŋ avuŋ ami. Tem nijik liliŋ ba nesaŋ môlô mayaliv. Ma miŋ nômbi unim kômkôm mavi êndêŋ bok ami. Tem nembak pesa esak veŋiŋ kapô.

Loŋôndê neteŋ mek (Luk 11:9-13)

7-8 *“Ŋê takatu ba enaŋ hik Wapômbêŋ liŋ, ma tem neja nômkama êtôm atu ba enaŋ. Ma anyô habôlêm nômlate, êŋ ma tem êpôm. Ma ôpatu ba hapididiŋ unyak abôlêk, ma tem injik unyak abôlêk vê ek ôpêŋ. Aêŋ ba nonaŋ injik Wapômbêŋ liŋ ma tem nêm môlônim lemimhaviŋ êndêŋ môlô. Ma môlô ôbôlêm ma tem nôpôm. Ma upididiŋ unyak abôlêk ma tem injik vê ek môlô.
9 “Nalummalô hanaŋ hik o liŋ ek nêm polom êndêŋ yani, ma tem nêm valu te êndêŋ yani e? Mi.
10 Ma nalummalô hanaŋ hik o liŋ ek nêm alim ŋgwêk te êndêŋ yani, ma tem nêm umya kambom te êndêŋ yani e? Mi.
11 *Odaŋô! Môlô ma avômalô kambom! Ma doŋtom môlô othak ôêv nômkama mavi hadêŋ nalumi. Ma môlônim Lemambô atu ba hamô malak leŋ ma Wapômbêŋ mavi anôŋ ba intu tem nêm nômkama mavi êndêŋ môlô ŋê takatu ba onaŋ hik yani liŋ.
12 * “Ma malêla takatu ba môlô lemimhaviŋ avômalô vi nindum êndêŋ môlô, ma nundum aêŋ êndêŋ i. Êŋ ma abô balabuŋ lôk plopet iniŋ abô anêŋ ôdôŋ bêŋ.”

Unyak abôlêk yaôna (Luk 13:24)

13-14 “Loŋôndê bêŋ ma hi loŋ ŋama. Ma badêŋ abôlêk bêŋ te hamô loŋ êŋ ba avômalô bêŋ anôŋ ethak ibitak êyô. Ma doŋtom loŋôndê kamuŋ hi loŋ lôkmala. Ma badêŋ abôlêk yaônate hêk loŋ êŋ ba avômalô tomtom iyom ethak êpôm ba elom. Ba intu nôsôam ek numbitak nôyô badêŋ abôlêk yaôna êŋ ba unu.

Ŋê plopet abôyaŋ (Luk 6:43-44; 13:25-27)

15 *“Môlô noyabiŋ am êndêŋ ŋê plopet abôyaŋ. Thêlô ma hatôm avuŋ yatap ba ivuliv i siŋ hathak boksipsip kupik ba i hadêŋ boksipsip ek nimbuliŋ i.
16 *Aêŋ ba iniŋ anôŋ intu tem injik i thô. Yak lôkmaŋgiŋ mena kamuŋ lôk lilu ma avômalô ethak elav hatôm iniŋ nôm e?

---

* **7:1:** Lom 2:1; 1Ko 4:5; Jem 4:11-12 * **7:2:** Mak 4:24 * **7:7-8:** Mak 11:24; Jon 14:13; 15:7; 16:23-24; 1Jon 3:22; 5:14-15 * **7:11:** Jem 1:17 * **7:12:** Mat 22:39-40; Luk 6:31; Lom 13:8-10 * **7:15:** Mat 24:24; Ap 20:29; 2Pi 2:1 * **7:16:** Gal 5:19-22; Jem 3:12

17 Alokwaŋ mavi sapêŋ hathak hik anêŋ anôŋ mavi iyom. Ma alokwaŋ
kambom hathak hik anêŋ anôŋ kambom aêŋ iyom.
18 Ba intu alokwaŋ mavi miŋ hatôm injik anêŋ anôŋ kambom ami. Ma
alokwaŋ kambom miŋ hatôm injik anêŋ anôŋ mavi ami.
19 *Aêŋ ba alokwaŋ sapêŋ atu ba miŋ hik anêŋ anôŋ ami, ma tem nede lu
ba nêmbôk esak atum.
20 *Ba intu plopet abôyaŋ iniŋ anôŋ tem injik thêlôda thô êndêŋ môlô.
21 * "Avômalô ethak elam ya nena, 'Anyô Bêŋ, Anyô Bêŋ.' Ma doŋtom thêlô
sapêŋ miŋ hatôm nêyô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô ami. Ma avômalô
takatu ba esopa Wakamik atu ba hamô malak leŋ anêŋ abô, thêlô êŋ iyom
intu tem nêyô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô.
22 Waklavôŋ yandaŋô avômalô sapêŋ iniŋ abô, ma bêŋ anôŋ tem nenaŋ
êndêŋ ya 'Anyô Bêŋ, Anyô Bêŋ, yêlô athak alam anêm athêŋ ba adum anêm
ku plopet. Ma yêlô athak alam anêm athêŋ ba êv ŋgôk vê lôk adum nômbithi
bêŋ anôŋ hathak.'
23 *Êŋ ma tem yanaŋ êndêŋ i, 'Môlô nu! Môlô ŋê udum kambom ba
yahathôŋ môlô paliŋ.'

Loŋôndê ju ek nedav unyak (Luk 6:46-49)

24 "Aêŋ ba ôpatu ba halaŋô yenaŋ abô sapêŋ ba hasopa hatôm anyô lôkauk
mavi atu ba halav anêŋ unyak halôk valu.
25 Ma ôthôm lôk lovak bêŋ ma ŋambô hayô ba hayôkwiŋ unyak êŋ. Ma valu
havaloŋ unyak êŋ loŋ lôklokwaŋ ba miŋ hapu ami.
26 Ma anyô halaŋô yenaŋ abô ba miŋ hasopa ami hatôm anyô auk mi ba
halav anêŋ unyak halôk thathe oyaŋ.
27 Ma ôthôm malokola lôk lovak bêŋ ma ŋambô hayô ba hayôkwiŋ unyak êŋ
ba hapu lôk diŋdiŋ bêŋ ba hi."
28 Yisu hanaŋ abô sapêŋ yôv ma avômalô takatu ba elaŋô esoŋ kambom ba
enaŋ,
29 * "Yani miŋ hadôŋ alalô ba halam kêdôŋwaga bô iniŋ abô hatôm ŋê lôkauk
hathak abô balabuŋ ethak idum ami. Mi. Hadôŋ alalô hatôm anyô lôk athêŋ
bêŋ."

8

Yisu hadum anyô palê lepla te mavi (Mak 1:40-45; Luk 5:12-14)

1 Yisu hatak dumlolê ba hi ma avômalô bêŋ anôŋ esopa yani.
2 Ma anyô palê lepla te halêm hadêŋ Yisu ma halek vadôŋ lêlô ma hanaŋ,
"Anyô bêŋ, odanêm lemhaviŋ ma hatôm undum ba yambitak mavi."*
3 Ma hatak baŋ hayô hêk ôpêŋ ma hanaŋ, "Yaleŋhaviŋ umbitak mabuŋ
mavi!" Ma ketheŋ oyaŋ ma lijiŋ êŋ hêv yak ba habitak mabuŋ mavi.
4 *Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ yani, "Nu nuŋgwik o thô êndêŋ anyô habôk da
ma nêm da êtôm sêbôk ba Mose hanaŋ ek injik thô nena anêm lijiŋ lêk hêv
yak. Ma miŋ onaŋ bêŋ êndêŋ anyôla ami."

---

* **7:19:** Mat 3:10; Luk 3:9; Jon 15:6 * **7:20:** Mat 12:33 * **7:21:** Luk 6:46; Jem 1:25 * **7:23:** Sng 6:8; 2Ti 2:19 * **7:29:** Mak 1:22; Luk 4:32 * **8:2:** Lijiŋ lepla ma palê hatêtô anyô liŋkupik aleba ibitak puliŋ ba avômalô êpôlik hathak i. * **8:4:** Wkp 14:1-32; Mat 9:30; Luk 17:14

Yisu hadum anyô vovak anêŋ anyô ku te mavi
(Luk 7:1-10)

5 Yisu hayô malak Kapaneam, ma anyô vovak laik te anêŋ malak bêŋ Lom
halêm hadêŋ yani
6 ma hanaŋ, “Anyô bêŋ, yenaŋ anyô ku hapôm lijiŋ va lo baŋ havuviŋ ba
hawa vovaŋ bêŋ ba hêk unyak iyom.”
7 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ yani, “Tem yasôk ek yandum ôpêŋ mavi.”
8-9 Ma doŋtom anyô vovak laik êŋ hanaŋ, “Anyô bêŋ, ya miŋ anyô mavi ek
ôlêm yenaŋ unyak ami. Yada yahamô anyô bêŋ te vibiŋ, ma yenaŋ ŋê vovak
êmô ya vibiŋ. Ba yahanaŋ hadêŋ yenaŋ anyô vovak te nena, ‘Nu,’ êŋ ma hi.
Mena yahanaŋ hadêŋ yaŋ nena, ‘Ôlêm,’ êŋ ma halêm. Ma yahanaŋ hadêŋ
yenaŋ anyô ku nena, ‘Undum ku êntêk,’ êŋ ma hadum. Aêŋ ba yahayala nena
onaŋ iyom ek yenaŋ anyô ku imbitak mavi ma tem imbitak mavi.”
10 Yisu halaŋô abô êŋ ba hasoŋ kambom ma hanaŋ hadêŋ avômalô takatu
ba esopa yani nena, “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô. Ya miŋ bôk yahapôm anyô
hêvhaviŋ bêŋ te aêntêk hamô loŋ Islael ami.
11 *Yanaŋ êndêŋ môlô. Avômalô loŋ buyaŋ bêŋ anôŋ tem nejaŋ ba ninum
imbiŋ Ablaham lo Aisak ma Jekop nêmô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak.
12 *Sêbôk ma Wapômbêŋ lahaviŋ avômalô Islael nêyô anêŋ loŋ lôkliŋyak
kapô, ma doŋtom lêk ma yani tem nêm thêlô vê ba ini loŋ momaŋiniŋ bêŋ.
Loŋ êŋ ma tem thêlô nedaŋ asêŋ maleŋ ba nesaŋ veŋiŋbôlêk ôdôŋ loŋ.”
13 Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ anyô vovak laik êŋ, “Nu! Ma nôm atu ba lêk
hôêvhaviŋ ma tem imbitak aêŋ.” Ma ketheŋ oyaŋ ma ôpêŋ anêŋ anyô vovak
atu habitak mavi.

Yisu hadum Pita yaŋavi mavi
(Mak 1:29-31; Luk 4:38-39)

14 Ma Yisu hayô Pita anêŋ unyak kapô ma hayê Pita yaŋavi hapôm lijiŋ
vovaŋ ba hêk iyom.
15 Ma Yisu havaloŋ avi êŋ baŋ ma lijiŋ êŋ hatak yani ma haviyô hapôpêk
nôm ek Yisu.

Yisu hadum avômalô bêŋ anôŋ mavi
(Mak 1:32-34; Luk 4:40-41)

16 Yaŋsiŋ ma ewa ŋê lôk ŋgôk habuliŋ i doho êlêm hadêŋ Yisu. Ma Yisu
hanaŋ abô iyom ma ŋgôk takêŋ etak avômalô takêŋ ba i. Ma hadum avômalô
lôk lijiŋ sapêŋ ibitak mavi.
17 Ba intu Wapômbêŋ anêŋ abô atu ba bôk hanaŋ hadêŋ plopet Aisaia hik
anôŋ nena,
“Yani hapesaŋ alalôaniŋ lijiŋ mavi
ma hêv alalôaniŋ vovaŋ vê.” *Aisaia 53:4*

Ku bêŋ ek nesopa Yisu vaŋgwam
(Luk 9:57-62)

18 Yisu hayê avômalô bêŋ anôŋ êmô ma hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena,
“Alôana kasukthôm vi tuvulu.”
19 Êŋ ma ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ te halêm hadêŋ Yisu ma hanaŋ
nena, “Kêdôŋwaga, loŋ nômbêŋ atu ba hu ma tem yasopa o.”

---

* **8:11:** Luk 13:29 * **8:12:** Mat 22:13; 25:30; Luk 13:28

20 *Ma Yisu hanaŋ, “Avuŋ yatap iniŋ pik abyaŋ hamô ma menak iniŋ unyak
hamô, ma doŋtom ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu anêŋ loŋ êŋjêk ma mi.”
21 *Ma Yisu anêŋ anyô te hanaŋ, “Anyô Bêŋ, otak ya ek yana yandav
wakamik vêmam.”
22 Ma doŋtom Yisu hanaŋ hadêŋ ôpêŋ, “Dô! Ŋê ŋama da nedav iniŋ ŋama.
Ma ôlêm osopa ya!”

Lovak halaŋô Yisu
(Mak 4:35-41; Luk 8:22-25)

23 Yôv ma Yisu hathak yeŋ ma anêŋ ŋê ku i haviŋ yani.
24 *Thêlô i êyô kasukthôm malêvôŋ ma ketheŋ oyaŋ ma ôthôm bêŋ lôk lovak
hayô. Ma ŋaŋ budum hik ba hadum ek êyô yeŋ vôv. Ma doŋtom Yisu hêk sôm
denaŋ.
25 Ma anêŋ ŋê ku i ik yani liŋ ba enaŋ, “Anyô Bêŋ, nêm alalô bulubiŋ! Tem
alalô nama!”
26 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ i, “Môlô ŋê ôêvhaviŋ yaôna lôk! Aisê ba môlô ôkô?”
Êŋ ma haviyô hathaŋ lovak lôk ŋaŋ budum ba êk maliŋyaô ba thêthê mavi.
27 Thêlô esoŋ kambom ba enaŋ, “Anyô aisête ba lovak lôk ŋaŋ budum elaŋô
anêŋ abô ba esopa?”

Yisu hêv ŋgôk doho vê
(Mak 5:1-20; Luk 8:26-39)

28 Yôv ma Yisu hi kasukthôm vi tuvulu ba hayô avômalô Gadala iniŋ pik. Ma
anyô lokwaŋju atu ba ŋgôk kambom hathak habuliŋ i êlêm anêŋ siô ba êpôm
yani halôk loŋônde. Anyô ju êŋ ethak ibuliŋ avômalô ba intu êkô ek nendom
loŋôndê êŋ.
29 *Ma êyê Yisu ma elam lôklala, “Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ, hôlêm ek
undum malê êndêŋ yêlô? Waklavôŋ nindum abô hêk denaŋ. Ma hôlêm loŋ
êntêk ek nêm vovaŋ êndêŋ yêlô e?”
30 Ma bok dum te êmô daim dokte ba eyaŋ kamuŋ êmô.
31 Ma ŋgôk takêŋ elaŋ lôklokwaŋ hadêŋ Yisu, “Nêm yêlô vê ni êndôk bok
takêŋdaku kapô.”
32 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô “Môlô nu!” Êŋ ma ŋgôk takêŋ etak anyô ju
êŋ ma i êlôk bok takêŋ kapô ba elaŋviŋ ketheŋ ba i hadêŋ loŋ kambom ma êv
yak halôk kasukthôm ba ema.
33 Ŋê takatu ba eyabiŋ bok êyê nôm êŋ ma êsôv ba i êyô malak bêŋ. Ma enaŋ
hadêŋ avômalô hathak nôm atu ba Yisu hadum hadêŋ bok lôk anyô ju atu ba
ŋgôk habuliŋ thai.
34 Êŋ ma avômalô malak lôŋ êŋ iki thô ba i hadêŋ Yisu. Thêlô êyê yani ba
êkô kambom ma enaŋ nena, “Otak yêlô ba nu!”

9

Yisu hadum anyô havuviŋ te mavi
(Mak 2:1-12; Luk 5:17-26)

1 *Yôv ma Yisu hathak yeŋ ŋgwêk te ba havôhi anêŋ loŋ.

* **8:20:** 2Ko 8:9 * **8:21:** 1Kiŋ 19:20 * **8:24:** Sng 4:8 * **8:26:** Mat 14:31; Sng 89:9 * **8:29:** Mak 1:24; Luk 4:41 * **9:1:** Mat 4:13

2 Ma anyô doho evak anyô havuviŋ te hêk yêm ba êlêm hadêŋ yani. Êŋ ma
Yisu hayê thêlôniŋ êvhaviŋ ma hanaŋ hadêŋ anyô havuviŋ atu nena, “Yenaŋ
okna, lem êndôk biŋ. Lêk yahêv anêm kambom sapêŋ vê.”
3 Ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ doho elaŋô abô êŋ ma enaŋ hadêŋ i, “Ôpêŋ
hasoŋ nena yani ma Wapômbêŋ e?”
4 *Yisu hayala thêlôniŋ auk ma hanaŋ, “Aisê ka môlô owa auk kambom êŋ?
5 Abô alê intu vumvum ek yanaŋ: ‘Lêk yahêv anêm kambom sapêŋ vê’
mena ‘Umbiyô ombeŋ.’
6 *Aêŋ ba tem yaŋgik thô êndêŋ môlô nena Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu anêŋ
athêŋ ma bêŋ ba hatôm nêm kambom vê.” Êŋ ma hanaŋ hadêŋ anyô havuviŋ
atu nena, “Umbiyô umiŋ ma onja anêm yêm ba nu anêm unyak.”
7 Êŋ ma ôpêŋ haviyô hamiŋ ba hi anêŋ unyak.
8 Ma avômalô êyê nôm êŋ ba esoŋ kambom ma êbô Wapômbêŋ atu ba hêv
lôklokwaŋ lôk athêŋ bêŋ hadêŋ avômalô.

Yisu halam Matyu
(Mak 2:13-17; Luk 5:27-32)

9 Yisu hi ma hayê anyô te ba anêŋ athêŋ nena Matyu ba hamô unyak ewa
takis. Ma hanaŋ hadêŋ ôpêŋ nena, “Ôlêm osopa ya,” êŋ ma haviyô ba hi
hasopa yani.
10 Yisu hayaŋ nôm haviŋ Matyu hamô anêŋ unyak. Ma ŋê ewa takis lôk ŋê
idum kambom bêŋ anôŋ êlêm eyaŋ nôm haviŋ yani lôk anêŋ ŋê ku.
11 *Palisi êyê ma enaŋ hik anêŋ ŋê ku liŋ, “Aisê ka môlônim kêdôŋwaga
hayaŋ nôm haviŋ ŋê ewa takis lôk ŋê idum kambom?”
12 Yisu halaŋô abô êŋ ma hanaŋ, “Ŋê lôk lijiŋ iyom intu ethak i êyê dokta.
Ma ŋê lijiŋ mi ma mi.
13 *Aêŋ ba môlô lemimimbi Wapômbêŋ anêŋ abô atu ba hêk kapya hanaŋ
nena,
“ ‘Yaleŋhaviŋ môlô nônêm kapôlômim êndêŋ avômalô.
Ma yahapôlik hathak da.’ *Hosea 6:6*
Ba intu yahalêm ek yandam ŋê takatu ba idum kambom. Ma miŋ yahalêm
ek yandam ŋê thêthôŋ ami.”

Enaŋ hik Yisu liŋ hathak kobom evak balabuŋ ek nôm
(Mak 2:18-22; Luk 5:33-39)

14 *Jon anêŋ ŋê ku êlêm hadêŋ Yisu ma enaŋ hik yani liŋ, “Yêlô lôk ŋê Palisi
athak avak balabuŋ ek nôm ek leŋiŋhabi Wapômbêŋ. Ma doŋtom anêm ŋê ku
miŋ ethak idum aêŋ ami eka?”
15 Ma Yisu hanaŋ, “Anyô te hawa avi lukmuk, êŋ ma anêŋ anyô môlô eyaŋ
nôm lôk leŋiŋmavi. Ma miŋ hatôm nembak balabuŋ ek nôm ami. Ma doŋtom
haveŋ yam, ba ewa yani vê hêk thêlô, êŋ ma anêŋ ŋê môlô tem nembak
balabuŋ ek nôm.”
16 “Anyô late hatôm enja sôp lukmuk bute ba indu sôp bô anêŋ abyaŋ siŋ
esak ami. Hadum aêŋ ma tem sôp lukmuk buêŋ êmô sôp bô kisi. Êŋ ma tem
itip bêŋ.
17 Ma môlô othak ôkê waiŋ lukmuk halôk kolopak epesaŋ hathak bok kupik
bô e? Mi! Waiŋ lukmuk êŋ tem imbuliŋ bok kupik bô atu bôk thekthek ba

* **9:4:** Luk 9:47; Jon 2:25 * **9:6:** Jon 17:2 * **9:11:** Luk 15:2 * **9:13:** Mat 12:7 * **9:14:** Luk 18:12

tem ipup ba waiŋ eŋgasô ni. Ba intu othak ôkê waiŋ lukmuk halôk bok kupik lukmuk atu ba belap ek isiŋ mavi ma miŋ ipup ami lôk waiŋ miŋ eŋgasô ni ami."

Amena ŋama lôk avi lijiŋ (Mak 5:21-43; Luk 8:40-56)

18 Yisu hanaŋ abô denaŋ ma anyô bêŋ te halêm halek vadôŋ lêlô hêk yani va ma hanaŋ, "Yenaŋ avena lêk hama. Ôlêm otak bahem êyôŋgêk yani ek imbiyô esak loŋbô."

19 Ma Yisu lôk anêŋ ŋê ku i iviŋ yani ba i.

20 Thêlô eveŋ ba i ma avi lôk lijiŋ te halêm hadêŋ Yisu dômlokwaŋ ma havaloŋ Yisu anêŋ kwêv anêŋ daŋ. Avi êŋ hapôm lijiŋ thalaleŋ halom hatôm sondabêŋ laumiŋ ba lahavuju.

21 *Ma avi êŋ anêŋ auk nena, "Yambaloŋ anêŋ kwêv iyom, ma tem ya mavi."

22 Ma Yisu hik i liliŋ ba hayê avi êŋ ma hanaŋ, "Yenaŋ avena, lem êndôk biŋ. Anêm hôêvhaviŋ hadum ba lêk hubitak mavi." Ma ketheŋ oyaŋ ma avi êŋ habitak mavi.

23 Vêm ma Yisu hi hayô anyô bêŋ atu anêŋ unyak. Ma hayê avômalô iyuv abiŋ ba elaŋ ba idum thôthô bêŋ

24 ma hanaŋ, "Môlô vê! Avena hêk sôm iyom ma miŋ hama ami." Êŋ ma thêlô emalik hathak yani.

25 Ma doŋtom êv avômalô vê ma Yisu habitak hayô unyak kapô ba havaloŋ avena êŋ baŋ, ma haviyô hamiŋ.

26 Ba intu abô hathak nôm êŋ haveŋ loŋ êŋ lôkthô.

Anyô maleŋ pusip ju lôk anyô abôlêk putup te

27 *Ma Yisu hatak loŋ êŋ ma haveŋ ba hi, ma anyô maleŋ pusip ju esopa yani ba elam kaêk nena, "Devit anêŋ Lim Lukmuk, nêm kapôlôm ek yai!"

28 Yisu hayô unyak kapô ba hi ma anyô ju atu i hadêŋ yani. Ma hanaŋ hik thai liŋ, "Mamu ôêvhaviŋ nena ya hatôm yandum ba mamu numbitak mavi e?"

Ma thai enaŋ, "Intu êŋ. Anyô Bêŋ."

29 Êŋ ma yani hatak baŋ hayô hêk thai maleŋdaluk ma hanaŋ, "Mamu lêk ôêvhaviŋ ba intu tem numbitak mavi."

30 *Êŋ ma maleŋiŋ daluk hakyav. Ma Yisu hêv abô lôklokwaŋ hadêŋ thai, "Miŋ nonaŋ êndêŋ anyôla esak nôm êntêk ami."

31 Ma doŋtom i ma enaŋ nôm atu ba Yisu hadum hadêŋ thai haveŋ loŋ êŋ lôkthô.

32 Anyô ju êŋ etak Yisu ba i denaŋ, ma avômalô ewa anyô abôlêk putup te atu ba ŋgôk habuliŋ yani ba êlêm ek Yisu.

33 *Ma hêv ŋgôk êŋ vê ma ôpêŋ hanaŋ abô. Ma avômalô esoŋ kambom ba enaŋ, "Sêbôk ma miŋ nômlate aêŋ habitak Islael ami."

34 *Ma doŋtom ŋê Palisi enaŋ, "Ŋgôk iniŋ anyô bêŋ hêv lôklokwaŋ hadêŋ ôpêŋ. Ba intu hatôm nêm ŋgôk sapêŋ vê êŋjêk avômalô."

Ŋê ku naju iyom

---

* **9:21:** Mat 14:36 * **9:27:** Mat 20:29-34 * **9:30:** Mat 8:4 * **9:33:** Mak 2:12 * **9:34:** Mat 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15

35 *Ma Yisu haveŋ loŋ buêŋ sapêŋ ba habitak hayô avômalô iniŋ unyak yeŋ
ba hadôŋ avômalô lôk hanaŋ Abô Mavi hathak Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak.
Ma hapesaŋ avômalô iniŋ malaiŋ sapêŋ lôk hêv iniŋ lijiŋ lomaloma sapêŋ vê.
36 *Yisu hayê avômalô nômbêŋ atu iniŋ auk lêk mayaliv ba êmô malaiŋ
kambom hatôm boksipsip anêŋ alaŋ mi. Aêŋ ba lahiki hathak i.
37 *Ba intu hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena, “Nôm bêŋ anôŋ lêk hayôk ba
hamô ku kapô, ma doŋtom ŋê ku ma tomtom iyom.
38 Aêŋ ba noteŋ mek êndêŋ ku anêŋ alaŋ ek nêm ŋê ku ba ini ek nindum
anêŋ ku.”

10

Ŋê ku laumiŋ ba lahavuju iniŋ athêŋ
(Mak 3:13-19; Luk 6:12-16)

1 *Ma Yisu halam ŋê ku laumiŋ ba lahavuju i hadêŋ yani. Ma hêv lôklokwaŋ
hadêŋ thêlô ek nênêm ŋgôk lelaik vê ênjêk avômalô ma nindum avômalô lijiŋ
lôk malaiŋ lomaloma mavi.
2 Êntêk ma aposel laumiŋ ba lahavuju takatu iniŋ athêŋ: anyô môŋ ma
Saimon, anêŋ athêŋ yaŋ nena Pita, ma yaŋ Andulu; ma Jems loyaŋ Jon, thai
ma Sebedi nali;
3 ma Pilip, Batolomiu, Tomas, Matyu, anyô hawa takis; ma Jems Alpius
nakaduŋ ma Tadius,
4 ma Saimon, anyô Selot te, ma Judas Iskaliot, ôpatu vêm ma hanaŋ Yisu
bêŋ.

Yisu hêv ŋê ku ba i
(Mak 6:7-11; Luk 9:1-5)

5 Yisu hanaŋ abô hadêŋ anyô laumiŋ ba lahavuju takêŋ yôv ma hêv i ba
i ma hanaŋ, “Avômalô Samalia iniŋ loŋ lôk avômalô loŋ buyaŋ ma miŋ unu
êndêŋ i ami.
6 *Ma doŋtom unu êndêŋ boksipsip Islael takatu ba eveŋ mayaliv.
7 *Unu luvuluvu ba nonaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô êndêŋ avômalô nena, ‘Dokte
ma Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak tem êlêm.’
8 Nundum avômalô lôk lijiŋ mavi, ma uŋgwik ŋê ŋama liŋ, ma nundum ŋê
lôk palê lepla mabuŋ mavi, ma nônêm ŋgôk vê ênjêk avômalô. Athêŋ bêŋ ma
miŋ môlô ôêv vuli ami. Bôk yahêv oyaŋ hadêŋ môlô ba intu nundum ku takêŋ
oyaŋ esak avômalô.
9-10 * “Môlô u hatôm ŋê ku ba mavi ek avômalô neyabiŋ môlô ba intu
nombeŋ oyaŋ. Miŋ nobek vak ami. Valuseleŋ mi. Kwêv mi. Veŋ bokŋgôp
mi. Ma kôm mi.
11 Ma môlô ôyô loŋ te ma nômbôlêm anyô wapôm te ba nômô imbiŋ yani
endeba notak loŋ êŋ ek unu buyaŋ.
12 *Ma ubitak ôyô anêŋ unyak kapô, ma nonaŋ êndêŋ yani lôk anêŋ avômalô
nena, ‘Wapômbêŋ anêŋ lamavi êmô imbiŋ môlô.’

---

* **9:35:** Mat 4:23; Mak 1:39 * **9:36:** Nam 27:17; 1Kiŋ 22:17; Sek 10:2; Mat 14:14; Mak 6:34 * **9:37:** Luk 10:2 * **10:1:** Mak 6:7; Luk 9:1 * **10:6:** Jer 50:6 * **10:7:** Mat 3:2; 4:17; Luk 10:9,11 * **10:9-10:** Luk 10:4,7; 1Ko 9:14 * **10:12:** Luk 10:5-6

13 Avômalô unyak êŋ leŋiŋmavi ba ewa môlô thô, êŋ ma môlônim abô mavi
êŋ tem êmô imbiŋ i. Ma doŋtom miŋ leŋiŋmavi ba ewa môlô thô ami, êŋ ma
noja unim abô mavi êŋ vê ênjêk i ba unu.
14 *Ma avômalô loŋ takatu ba miŋ ewa môlô thô ami lôk êdô nedaŋô
môlônim abô, ma waklavôŋ otak loŋ êŋ, ma uŋgwik voŋgovaŋ takatu ba hamô
vemimkapô vê êndôk thêlô maleŋiŋ ma unu.
15 *Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ endelêm
ek endaŋô abô, êŋ ma avômalô loŋ atu ba miŋ ewa môlô thô ami, thêlôniŋ
malaiŋ tem êmôŋ ek avômalô kambom anêŋ Sodom lo Gomola.

Malaiŋ lomaloma tem êpôm môlô
(Mak 13:9-13; Luk 21:12-17)

16 * "Odaŋô! Yahêv môlô hatôm boksipsip ba u ôlôk avuŋ yatap malêvôŋ.
Aêŋ ba môlô noja umya iniŋ auk mavi ba nômô mabuŋ êtôm menak bôbô.
17 *Aêŋ ba intu môlô noyabiŋ am ek avômalô! Thêlô tem nebaloŋ môlô ba
netak êndôk iniŋ ŋê bêŋbêŋ baheŋiŋ lôk nebali môlô êmô iniŋ unyak yeŋ.
18 Ma môlô ma yenaŋ avômalô ba intu tem nendom môlô ba unu êndêŋ kiŋ
lôk ŋê bêŋbêŋ ek nonaŋ yenaŋ Abô Mavi êndêŋ i lôk avômalô loŋ buyaŋ.
19-20 *Ma doŋtom evaloŋ môlô ma môlônim Lemambô anêŋ Lovak Matheŋ
tem êmô imbiŋ môlô ba waklavôŋ êŋ ma tem nêm abô êndêŋ môlô ek nonaŋ.
Tem miŋ môlôda nonaŋ unim abô ami. Ba intu miŋ nôkô ba nonaŋ nena,
'Yêlô nanaŋ malê?' mena 'nanaŋ aisê?' ami.
21 * "Ma anyô loyaŋ tem yaŋ enaŋ yaŋ bêŋ ek nijik vônô. Ma lambô tem
indum aêŋ êndêŋ nakaduŋ. Ma avômena tem nêmbôliŋ dômiŋ êndêŋ lami lo
taluvi ba nenaŋ ek nijik i vônô.
22 Ma môlô ma yenaŋ avômalô. Ba intu avômalô sapêŋ tem nêpôlik esak
môlô. Ma doŋtom ŋê takatu ba imiŋ lôklokwaŋ aleba hayô anêŋ daŋ, ma
Wapômbêŋ tem nêm i bulubiŋ.
23 Aêŋ ba avômalô malak te êv vovaŋ hadêŋ môlô, ma nôsôv ba unu malak
yaŋ. Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô, tem nundum ku êŋ embeŋ Islael denaŋ ma
Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êlêm.
24 * "Avômena ethak unyak ma miŋ bêŋ ek iniŋ kêdôŋwaga ami. Ma ŋê ku
miŋ bêŋ ek iniŋ anyô bêŋ ami.
25 *Avômalô elam lambô nena, 'Ŋgôk Bêŋ Belsebul' êŋ ma tem nindum aêŋ
esak yani anêŋ avômalô aêŋ iyom. Avômena ewa kêdôŋwaga iniŋ malaiŋ, êŋ
ma hatôm. Ma ŋê ku ewa iniŋ anyô bêŋ anêŋ malaiŋ, êŋ ma hatôm.

Nakô ek Wapômbêŋ iyom
(Luk 12:2-7)

26 * "Aêŋ ba miŋ môlô nôkô ek ŋê takatu ba idum kambom takêŋ ami. Nôm
takatu ba havuŋi hêk loŋ kapô, tem imbitak yaiŋ. Ma abô takatu ba havuŋi,
tem avômalô sapêŋ neyala.

---

* **10:14:** Luk 10:10-12; Ap 13:51 * **10:15:** Mat 11:24; Jut 7 * **10:16:** Luk 10:3; Lom 16:19 * **10:17:** Mat 5:22; 23:34; Mak 13:9 * **10:19-20:** Luk 12:11-12; 21:12-15; Jon 14:26 * **10:21:** Mai 7:6; Mat 10:35; Mak 13:12; Luk 21:16 * **10:24:** Luk 6:40; Jon 13:16; 15:20 * **10:25:** Mat 9:34; 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15 * **10:26:** Mak 4:22; Luk 8:17

27 Aêŋ ba abô takatu ba yahanaŋ hadêŋ môlô hadêŋ bôlôvôŋ, êŋ ma nonaŋ êndêŋ lôkwak. Ma abô takatu ba anyô vi enaŋ thikuthik, êŋ ma numiŋ unyak vôv ba nodam ek avômalô nedaŋô.
28 *Miŋ nôkô ek avômalô ami. Thêlô hatôm nijik lemvimkupik iyom vônô.
Ma dahôlômim ma thêlô miŋ hatôm nijik vônô ami. Aêŋ ba intu nôkô ek Anyô
Bêŋ iyom! Yani hatôm imbuliŋ môlônim lemvimkupik lôk dahôlômim êndôk
loŋ atum lôkmala.
29 "Avômalô ethak êv vuli menak yaônena hathak valuseleŋ yaô ek eyaŋ. Ma
Lemambô lahiki hathak menak yaô takatu ba te hama.
30 Ma doŋtom môlô ma Wapômbêŋ bôk hakatuŋ môlô sapêŋ lemimkadôk
ŋauŋ yôv.
31 *Aêŋ ba môlô ma bêŋ ek menak, ba intu miŋ nôkô ami.

Miŋ mama esak Yisu ami
(Luk 12:8-9)

32 "Aêŋ ba ôpatu ba hanaŋ hadêŋ avômalô nena hasopa ya, intu tem yanaŋ
imiŋ Wakamik atu ba hamô malak leŋ ma nena, 'Ôpêntêk ma yenaŋ.'
33 *Ma ôpatu ba hanaŋ hadêŋ avômalô nena hadô esopa ya, intu tem yanaŋ
êndêŋ Wakamik atu ba hamô malak leŋ nena, 'Yahathôŋ ôpêŋ paliŋ.'

Yisu hadum ba avômalô evak i vose
(Luk 12:49-53; 14:26-27)

34 "Yahalêm ek yanêm kôm jaŋak êndêŋ môlô! Ba intu miŋ nosoŋ nena
yahalêm ek yandum môlô kapôlômim êndôk biŋ ami ma milôk.
35 Yahalêm ek
" 'namalô êmbôliŋ dôm êndêŋ lambô,
ma nalavi êmbôliŋ dôm êndêŋ talêbô,
ma namalô yanavi êmbôliŋ dôm êndêŋ yaŋavi.
36 Anyô te lôk anêŋ thalaleŋ tem nêpôlik esak i.' *Maika 7:6*
37 "Ma opalê atu ba lahaviŋ lambô lo talêbô bêŋ anôŋ hamôŋ ek ya, ôpêŋ
hatôm anyô ôv vathek ba miŋ yenaŋ ami. Ma opalê atu ba lahaviŋ nali bêŋ
anôŋ hamôŋ ek ya, ôpêŋ hatôm anyô ôv vathek ba miŋ yenaŋ ami.
38 *Ma ôpatu ba miŋ hawa anêŋ alovalaŋaŋsiŋ ba hasopa ya ami, ôpêŋ
hatôm anyô ôv vathek ba miŋ yenaŋ ami.
39 *Ma opalê atu ba hadum ku bêŋ ek embatho anêŋ lôkmala loŋ, êŋ ma anêŋ
lôkmala êŋ tem nêm yak. Ma ôpatu ba hatak anêŋ lôkmala ek hasopa ya, ôpêŋ
tem embaloŋ anêŋ lôkmala loŋ.
40 * "Ma ôpatu ba hawa môlô thô, êŋ ma hawa ya thô haviŋ. Ma ôpatu ba
hawa ya thô, êŋ ma hawa Ôpatu ba hêv ya ba yahalêm thô haviŋ.
41 Ma ôpatu ba hayê plopet te ba hawa thô, êŋ ma tem enja nôm mavi êtôm
atu ba plopet êŋ hawa. Ma ôpatu ba hayê anyô thêthôŋ te ba hawa thô, êŋ ma
tem enja nôm mavi êtôm atu ba anyô thêthôŋ êŋ hawa.
42 Ma ôpatu ba hayê anyô oyaŋ te hasopa ya ba hêv ŋaŋ thilibuŋ hadêŋ yani,
yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô nena ôpêŋ tem enja anêŋ vuli."

---

* **10:28:** Lom 8:31; Jem 4:12 * **10:31:** Mat 6:26 * **10:33:** Mak 8:38; Luk 9:26; 2Ti 2:12 * **10:38:** Mat 16:24-25; Mak 8:34-35; Luk 9:23-24 * **10:39:** Luk 17:33; Jon 12:25 * **10:40:** Mak 9:37; Luk 10:16; Jon 13:20

11

1 Ma Yisu hadôŋ anêŋ ŋê ku laumiŋ ba lahavuju yôv, ma hatak loŋ êŋ ma
hi hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô lôk hadôŋ avômalô hamô Galili anêŋ malak
nenanena.

Yisu hanaŋ abô hathak Jon anyô hathik ŋaŋ
(Luk 7:18-35)

2 Jon hamô koladôŋ ma halaŋô abô hathak ku takatu ba Kilisi hadum. Êŋ
ma hêv anêŋ ŋê ku doho ba i hadêŋ yani
3 ek nenaŋ injik yani liŋ, "O ma Mesia atu ba Wapômbêŋ bôk habutiŋ abô
ek nêm êlêm mena yêlô nayabiŋ anyô yaŋ?"
4-5 *Êŋ ma Yisu hanaŋ viyaŋ, "Nôbônu ma nonaŋ êndêŋ Jon esak nôm takatu
ba mamu olaŋô lo ôyê. Ŋê maleŋiŋ pusip êyê tak, ma ŋê veŋiŋvuviŋ eveŋ,
ma ŋê palê lepla ibitak mavi, ma ŋê leŋiŋôndôŋ kôtôŋ elaŋô abô, ma ŋê ŋama
iviyô hathak loŋbô, ma avômalô siv elaŋô Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi atu. Ba
intu unu nonaŋ êndêŋ Jon esak nôm takêŋ.
6 Ma ŋê takatu ba êyê ya ba evaloŋ iniŋ êvhaviŋ loŋ, nêmô lôk leŋiŋmavi."
7 Jon anêŋ ŋê ku êvôi denaŋ, ma Yisu hanaŋ abô hathak Jon hadêŋ avômalô
nena, "Bôk môlô u loŋ thiliv ek ôyê malê? Môlô u ek ôyê lovak hayuv baselak
vuak e?
8 Mi. Ma môlô u ek ôyê malê? Môlô u ek ôyê anyô te hik kwêv kêkêlô e? Mi.
Ŋê takatu ba ik kwêv kêkêlô, ma êmô kiŋ iniŋ unyak ma miŋ êmô loŋ thiliv
ami.
9 Môlô u loŋ thiliv ek ôyê malê? Plopet te e? Avanôŋ! Ma doŋtom yanaŋ
êndêŋ môlô nena Jon ma bêŋ ek plopet sapêŋ.
10 *Bôk eto hathak ôpêŋ hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya nena,
" 'Odaŋô, tem yanêm yenaŋ anyô ku te êmôŋ ek o,
ek enaŋ yenaŋ abô bêŋ
ek êpôpêk loŋôndê ek o.' *Malakai 3:1*
11 "Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô nena Jon ma bêŋ ek avômalô pik sapêŋ.
Avi te miŋ bôk havathu anyô te aêŋ ami ma mi. Ma doŋtom ôpatu ba yaôna
hêk Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak, ôpêŋ ma bêŋ ek Jon.
12-13 * "Ma plopet sapêŋ lôk kapya balabuŋ bôk enaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô
bêŋ aleba lêk hayô Jon habitak haviŋ. Ma sêbôk aleba lêk ma ôpêŋ hanaŋ abô
ma Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak halêm hatôm ŋê vovak ibi thêthô i ba i aleba
ik voyak ba lovak.
14 *Ma môlô lemimhaviŋ nodaŋô plopet takatu iniŋ abô ba nodaŋô!
Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ nena Elia tem êlêm. Elia êŋ ma Jon.
15 Aêŋ ba môlô ŋê lôk lemôndôŋ ma nodaŋô abô êntêk katô!
16 "Yanaŋ aisê esak avômalô bôlôŋ êntêk? Thêlô ma hatôm avômena takatu
ba êmô loŋ ethak doŋtom halôk ma elam hi ek avômena vi nena,
17 " 'Yêlô abi yeŋ beleŋ ek môlô nondo yeŋ,
ma doŋtom miŋ olo yeŋ ami.
Ma yêlô alaŋ asêŋ malêŋ ek môlô nodaŋ,
ma doŋtom miŋ olaŋ ami.'
18 "Ma avômalô bôlôŋ êntêk êtôm avômena takêŋ. Jon halêm ba hathak hatip
ek nôm lo waiŋ. Ma môlô ôpôlik hathak yani ba onaŋ nena ŋgôk hamô haviŋ
yani.

---

* **11:4-5:** Ais 35:5-6; 61:1 * **11:10:** Luk 1:76 * **11:12-13:** Luk 16:16 * **11:14:** Mal 4:5; Mat 17:10-13; Mak 9:11-13

19 *Ma doŋtom Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu halêm ma miŋ hatip ek nôm lo waiŋ ami. Ba intu avômalô êpôlik ba enaŋ, ‘Ôŋgô! Anyô êŋ hathak hayaŋ nôm lôk hanum waiŋ bêŋ anôŋ aleba intu halo molo. Yani ma ŋê idum kambom lôk ŋê ewa takis iniŋ anyô môlô.’ Aêŋ ba Wapômbêŋ anêŋ auk tem injik anôŋ mavi ba avômalô tem nêgê nena auk êŋ ma thêthôŋ anôŋ.”

Avômalô leŋôndôŋ kôtôŋ (Luk 10:13-15)

20 Yisu bôk hadum nômbithi bêŋ anôŋ yôv hamô malak doho ma avômalô takêŋ miŋ ele kapôlôŋiŋ liliŋ ami. Ba intu Yisu hathaŋ i

21 *ba hanaŋ, “Alikaknena, môlô avômalô Kolasin lo Betsaida! Môlô bôk ôyê nômbithi lomaloma. Ma doŋtom bôk yandum nômbithi takêŋ êmô Taia lo Saidon malêvôŋ, êŋ ma ketheŋ oyaŋ ma tem nijik kwêv kambom lôk nesav atum ŋgavu esak leŋiŋkadôk ek nede kapôlôŋiŋ liliŋ.

22 Odaŋô! Yahanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ endelêm ek endaŋô abô, êŋ ma môlônim malaiŋ tem bêŋ anôŋ êmôŋ ek avômalô Taia lo Saidon iniŋ!

23 * “Ma môlô avômalô Kapaneam, tem nêmbô môlônim athêŋ esak leŋ e? Mi, môlô tem unu ŋê ŋama iniŋ loŋ! Môlô bôk ôyê nômbithi lomaloma. Ma doŋtom bôk yandum nômbithi takêŋ êmô Sodom malêvôŋ, êŋ ma tem netak iniŋ kambom ma tem nêmô denaŋ endeba lêk.

24 *Odaŋô! Yanaŋ avanôŋ! Waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ endelêm ek endaŋô alalôaniŋ abô, êŋ ma môlônim malaiŋ tem bêŋ anôŋ êmôŋ ek avômalô Sodom!”

Wapômbêŋ anêŋ aseleŋ ma vumvum (Luk 10:21-22)

25 *Yôv ma Yisu hanaŋ, “Wakamik, O ma pik lo leŋ anêŋ alaŋ! Lêk huvuŋ anêm auk hadêŋ ŋê lôkauk lôk ŋê bêŋbêŋ, ma huik thô hadêŋ ŋê takatu ba êtôm avômena yaônena. Ba intu yahabô anêm athêŋ!

26 Wakamik, avanôŋ oda hosopa anêm lemhaviŋ ba intu hudum aêŋ.

27 * “Wakamik bôk hôêv ya auk sapêŋ yôv. Ba anyô late miŋ hayala Nalum atu ami. Mi, O Wakamik iyom. Ma anyô late miŋ hayala O Wakamik katô ami. Mi, Nalum lôk ŋê takatu ba Nalum lahaviŋ injik O thô êndêŋ i iyom.

28 * “Môlô ŋê takatu ba udum ku bêŋ ba owa malaiŋ nôlêm êndêŋ ya ma tem yanêm lovak êndêŋ môlô.

29-30 *Yahathak yahatauviŋ ya hatôm anyô ku ba intu tem nômô mavi. Ma aseleŋ atu ba yahêv ma vumvum ek noja. Ma vak atu ba yahêv ek nôbô ma miŋ malaiŋ ami. Ba intu nôlêm êndêŋ ya ek noja yenaŋ auk.”

12

Yisu ma Sabat anêŋ alaŋ (Mak 2:23-28; Luk 6:1-5)

1 *Sabat te ma Yisu lôk anêŋ ŋê ku i eveŋ ku kapô te. Ma anêŋ ŋê ku ema kisi ba ewa wit doho hêk ku êŋ kapô ba eyaŋ.

2 *Palisi doho êyê ma enaŋ, “Ondaŋô! Abô balabuŋ hanaŋ nena Sabat ma

---

* **11:19:** Mat 9:14 * **11:21:** Ais 23; Ese 26:1–28:26; Jol 3:4-8; Amo 1:9-10; Sek 9:2-4 * **11:23:** Stt 19:24-28; Ais 14:13-15 * **11:24:** Mat 10:15; Luk 10:12 * **11:25:** 1Ko 1:26-29 * **11:27:** Mat 28:18; Jon 1:18; 3:35; 10:15; 17:2 * **11:28:** Jer 31:25 * **11:29-30:** 1Jon 5:3 * **12:1:** Lo 23:25 * **12:2:** Kis 20:10

miŋ hatôm nandum ku ba naja nôm ek naŋgaŋ ami. Ma doŋtom anêm ŋê ku ibuliŋ waklavôŋ êŋ!"

3 *Ma Yisu hanaŋ nena, "Môlô bôk osam abô hathak Devit lôk anêŋ ŋê môlô ema kisi ba idum e?
4 *Yani habitak hayô Wapômbêŋ anêŋ unyak matheŋ kapô ma hayaŋ polom atu ba matheŋ anôŋ. Polom êŋ ma ŋê êbôk da iyom iniŋ ek nejaŋ ba intu habuliŋ abô balabuŋ buêŋ.
5 *Odaŋô abô te imbiŋ. Môlô bôk osam abô te hamô abô balabuŋ nena Sabat sapêŋ ma ŋê êbôk da idum ku ba êv da hadêŋ Wapômbêŋ. Thêlô ethak ibuliŋ abô balabuŋ bô êntêk hathak Sabat. Ma doŋtom thêlô ma kambom mi.
6 *Aêŋ ba yanaŋ êndêŋ môlô nena nômlate lêk hamô loŋ êntêk ma nômbêŋ lôk ek unyak matheŋ.
7-8 *Môlô bôk osam abô êŋ yôv ba hanaŋ nena,
" 'Yaleŋhaviŋ môlô nônêm kapôlômim êndêŋ avômalô
ma yahapôlik hathak da.' *Hosea 6:6*
"Ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ma Sabat anêŋ Alaŋ. Ba intu oyala abô êŋ anêŋ ôdôŋ, ma tem miŋ hatôm notak malaiŋ êyômô ôpatu ba anêŋ kambom mi ami. Mi."

Sabat ma Yisu hadum anyô baŋ hatyôk te mavi (Mak 3:1-6; Luk 6:6-11)

9 Yôv ma Yisu hatak buêŋ ma habitak hayô avômalô loŋ êŋ iniŋ unyak yeŋ kapô. Ma anyô baŋ hatyôk te hamô loŋ êŋ.
10 *Ma Palisi doho êbôlêm loŋôndê ek nenaŋ Yisu bêŋ ba intu enaŋ hik yani liŋ, "Kapya balabuŋ hanaŋ aisê? Hatôm alalô nandum anyô lôk lijiŋ mavi êndêŋ Sabat mena mi e?"
11 *Ma Yisu hanaŋ, "Anyô te anêŋ boksipsip hêv yak halôk lôv hadêŋ Sabat, ma ôpêŋ tem ni edadi boksipsip êŋ imbitak yaiŋ mena mi e?
12 Anyô ma bêŋ ek boksipsip. Ba intu kapya balabuŋ hanaŋ nena alalô hatôm nandum anyô mavi êndêŋ Sabat."
13 Aêŋ ba Yisu hanaŋ hadêŋ ôpêŋ, "Oto bahem." Ma hato baŋ ma baŋ vi kambom atu habitak mavi hathak loŋbô hatôm baŋ vi atu mavi.
14 *Êŋ ma Palisi iviyô ba i ethak doŋtom ma ekak abô ek nêpôm loŋôndê te ek nijik Yisu vônô.

Wapômbêŋ anêŋ anyô ku

15 Yisu hayala nôm êŋ ba intu hatak loŋ êŋ ba hi. Ma avômalô bêŋ anôŋ esopa yani ba hadum iniŋ lijiŋ sapêŋ mavi.
16 *Ma Yisu hanaŋ lôklokwaŋ hadêŋ thêlô nena miŋ nenaŋ yani bêŋ êndêŋ anyôla ami.
17 Yisu hanaŋ aêŋ ek Wapômbêŋ anêŋ abô injik anôŋ ba bôk hanaŋ hadêŋ plopet Aisaia nena,
18 *"Ôpêntêk ma yenaŋ anyô ku atu ba bôk yahabi yabaheŋ hayô hêk yani yôv.
Ôpêŋ ma yaleŋhaviŋ yani bêŋ anôŋ, ma yakapôlôŋ mavi ek yani;
tem yanêm yenaŋ Lovak Matheŋ êmô imbiŋ ôpêŋ,
ma tem enaŋ bêŋ êndêŋ avômalô nena tem nêm i bulubiŋ.

---

* **12:3:** 1Sml 21:1-6 * **12:4:** Wkp 24:5-9 * **12:5:** Nam 28:9-10 * **12:6:** Mat 12:41-42 * **12:7-8:** Mat 9:13 * **12:10:** Luk 14:3 * **12:11:** Luk 14:5 * **12:14:** Jon 5:16 * **12:16:** Mat 8:4; Mak 3:12 * **12:18:** Mat 3:17

19 Yani ma anyô bônôŋ ba miŋ hathak hanaŋ abô lôk lôklala ami,
ma miŋ hathak hanaŋ abô hamô loŋ ekaksa ami.
20 Ma tem miŋ edabêŋ baselak atu hapu ba hêk pik ami,
ma miŋ imbi ayôk ŋgathiniŋ ni ami ma mi.
Ma tem indum mavi iyom endeba etak kambom sapêŋ nêmô ku mavi vibiŋ
am.
21 Ma avômalô pik sapêŋ tem nênêm maleŋiŋ êndêŋ yani." *Aisaia 42:1-4*

Yisu lôk Belsebul
(Mak 3:20-30; Luk 11:14-23)

22 Vêm ma ewa anyô te atu ŋgôk habuliŋ ba êlêm hadêŋ Yisu. Ŋgôk êŋ hadum ba ôpêŋ madaluk pusip ma abôlêk putup. Ma Yisu hadum ba ôpêŋ madaluk lôk abôlêk hakyav ba hayê tak lôk hanaŋ abô.
23 Ma avômalô sapêŋ esoŋ kambom ba enaŋ, "Yakô êntêk ma Devit anêŋ Lim Lukmuk atu ba Wapômbêŋ hêv halêm ek nêm alalô bulubiŋ la?"
24 *Ma Palisi elaŋô abô êŋ ma enaŋ, "Ŋgôk iniŋ anyô bêŋ Belsebul hêv lôklokwaŋ hadêŋ ôpêŋ. Ba intu hatôm nêm ŋgôk sapêŋ vê ênjêk avômalô."
25 Yisu hayala thêlôniŋ auk ba hanaŋ, "Loŋ bêŋ te da iniŋ avômalô evaki vose hi ôdôŋ ju, êŋ ma loŋ bêŋ êŋ tem ênjêk ŋgathiniŋ. Ma malak te evaki vose hi ôdôŋ ju, êŋ ma tem nênêm yak. Ma ôdôŋ te evaki vose hi ôdôŋ ju, êŋ ma tem nênêm yak aêŋ iyom.
26 Ma Sadaŋ hêv anêŋ ŋgôk vê, êŋ ma hatôm evaki vose hi ôdôŋ ju. Ba anêŋ loŋ lôkliŋyak tem imiŋ majaŋ aisê? Mi.
27 Môlô onaŋ nena ŋgôk bêŋ Belsebul hêv lôklokwaŋ hadêŋ ya ba yahêv ŋgôk vê. Ma môlônim avômalô idum ku êŋ haviŋ! Ma opalê intu hêv lôklokwaŋ hadêŋ thêlô ba idum ku mavi êŋ? Ŋgôk Bêŋ, e? Mi! Môlôda unim avômalô ik thô nena môlô onaŋ abôyaŋ.
28 *Ma doŋtom Wapômbêŋ anêŋ Lovak Matheŋ hêv lôklokwaŋ hadêŋ ya ba yahêv ŋgôk vê hêk avômalô. Aêŋ ba oyala nena Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak lêk halêm yôv.
29 "Odaŋô abô yaŋ imbiŋ. Anyô te hatôm imbitak êyô anyô lôklokwaŋ yaŋ anêŋ unyak kapô ba enja anêŋ nômkama vani e? Mi anôŋ! Ôpêŋ embaloŋ anyô lôklokwaŋ êŋ ba ekak loŋ am, êŋ ma yani hatôm enja anêŋ nômkama vani.
30 *"Ôpatu ba miŋ lahaviŋ ya ami, yani êŋ intu hapôlik hathak ya. Ma ôpatu ba miŋ hasup avômalô ba ethak doŋtom ami, êŋ ma hatôm halupuniŋ i.
31 * "Aêŋ ba yanaŋ êndêŋ môlô nena Wapômbêŋ tem nêm avômalô iniŋ kambom lomaloma lôk abôma takatu ba enaŋ hathak Wapômbêŋ vê. Ma doŋtom anyô te hayê Lovak Matheŋ anêŋ ku ba hanaŋ abôma nena, 'Êntêk ma Ŋgôk Bêŋ anêŋ ku', êŋ ma Wapômbêŋ miŋ hatôm nêm kambom êŋ vê ênjêk ôpêŋ ami. Ma mi.
32 Ma anyô te hanaŋ abô kambom hathak Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu, ma Wapômbêŋ tem nêm ôpêŋ anêŋ kambom vê. Ma doŋtom anyôla hanaŋ abô kambom hathak Lovak Matheŋ, êŋ ma Wapômbêŋ tem miŋ nêm ôpêŋ anêŋ kambom êŋ vê ami ma ênjêk thêthô.

Alokwaŋ kambom hathak hik anêŋ anôŋ kambom
(Luk 6:43-45)

---

* **12:24:** Mat 9:34; 10:25 * **12:28:** Ap 10:38; 1Jon 3:8 * **12:30:** Mak 9:40; Luk 9:50 * **12:31:** Hib 6:4-6

33 * “Alokwaŋ mavi ma tem injik anôŋ mavi, ma alokwaŋ kambom ma tem
injik anôŋ kambom aêŋ iyom. Ma anyô ethak êyê anêŋ anôŋ vêm ma eyala
nena alokwaŋ mavi mena kambom.
34 *Môlô ma umya kambom anêŋ nali ba kapôlômim putup hathak nôm
kambom lomaloma atu ba habitak vemimbôlêk. Ba miŋ hatôm nonaŋ abô
mavi ami!
35 Anyôla hapesaŋ anêŋ nômkama mavi lomaloma ba hamô yani kapô,
êŋ ma tem enaŋ abô mavi iyom. Ma anyôla hapesaŋ nômkama kambom
lomaloma ba hamô yani kapô, êŋ ma tem enaŋ abô kambom iyom.
36 “Odaŋô! Yanaŋ êndêŋ môlô! Wapômbêŋ tem êlêm ek endaŋô abô. Ba intu
anyô tomtom tem nenaŋ iniŋ kambom takatu ba bôk enaŋ hadêŋ avômalô vi
lôk ibuliŋ i bêŋ.
37 Wapômbêŋ tem endaŋô anêm abô ba enaŋ êndêŋ o nena o anyô thêthôŋ
mena o anyô lokbaŋ.”

Palisi leŋiŋhaviŋ nêgê lavôŋiŋ te (Mak 8:11-12; Luk 11:29-32)

38 *Vêm ma Palisi lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ doho enaŋ hadêŋ Yisu,
“Kêdôŋwaga, yêlô leŋiŋhaviŋ undum lavôŋiŋ te ek injik thô nena Wapômbêŋ
hêv o ba hôlêm.”
39-40 *Ma Yisu hanaŋ, “Môlô avômalô bôlôŋ êntêk ma avômalô kambom ba
miŋ ôêvhaviŋ ya ami. Ba intu lemimhaviŋ yandum lavôŋiŋ ek injik thô nena
Wapômbêŋ bôk hêv ya ba yahalêm, ma doŋtom tem mi. Wak lô ma Jona hamiŋ
alim ŋgwêk bêŋ te kapô. Ma wak lô aêŋ iyom ma tem Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu
êŋjêk pik kapô. Lavôŋiŋ êŋ iyom intu tem Wapômbêŋ injik thô nena bôk hêv
ya ba yahalêm.
41 *Sêbôk ma Jona hanaŋ abô hadêŋ avômalô Ninive ba ele kapôlôŋiŋ liliŋ.
Odaŋô! Nômlate lêk hamô loŋ êntêk ma bêŋ hamôŋ ek Jona. Ma môlô miŋ
ôêvhaviŋ ami. Ma waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ hatak ek nindum abô ma
avômalô Ninive tem nenaŋ môlônim kambom takêŋ bêŋ.
42 *Ma sêbôk ma Siba iniŋ kwin hatak anêŋ loŋ ma halêm anêŋ loŋ daim
bomaŋ ek endaŋô Solomon anêŋ auk mavi. Odaŋô! Nômlate lêk hamô loŋ
êntêk ma bêŋ ek Solomon. Ma doŋtom môlô ôdô anêŋ nodaŋô. Ma waklavôŋ
atu ba Wapômbêŋ hatak ek nindum abô ma tem Siba iniŋ kwin êŋ enaŋ
môlônim kambom takêŋ bêŋ.”

Ŋgôk hatup siŋ (Luk 11:24-26)

43 “Ŋgôk lelaik hatak anyô te, êŋ ma hi haveŋ loŋ thiliv ek êmbôlêm loŋ mavi
te ek enja lovak ba êmô. Ma miŋ hapôm loŋ te ami,
44 ma tem enaŋ nena, ‘Yatup siŋ yana unyak sêbôk esak loŋbô.’ Ma hayô ba
hayê nena unyak êŋ lêk hamô oyaŋ ma epesaŋ ba lêk habitak mabuŋ mavi.
45 *Êŋ ma tem ni êmbôlêm ŋgôk baheŋvi ba lahavuju takatu ba iniŋ
lôklokwaŋ hamôŋ ek anêŋ ba enja i imbiŋ ek nimbitak nêyô unyak êŋ kapô
esak loŋbô. Êŋ ma ôpêŋ tem êmô kambom anôŋ ek yaŋ sêbôk. Ba intu môlô
avômalô kambom bôlôŋ êntêk tem nôpôm malaiŋ êŋ imbiŋ.”

---

* **12:33:** Mat 7:16-20 * **12:34:** Mat 3:7; 15:18; Luk 3:7; 6:45 * **12:38:** Mat 16:1; Luk 11:16; Jon 6:30
* **12:39-40:** Mat 16:4; Mak 8:12; Jna 1:17 * **12:41:** Jna 3:5 * **12:42:** 1Kiŋ 10:1-10 * **12:45:** 2Pi 2:20

Yisu anêŋ talêbô lôk iviyaŋ
(Mak 3:31-35; Luk 8:19-21)

46 Yisu hanaŋ abô hadêŋ avômalô denaŋ ma anêŋ talêbô lôk iviyaŋ leŋiŋhaviŋ nenaŋ abô imbiŋ yani ba intu êlêm imiŋ unyak viyaiŋ.
47 Ma anyô te hi hanaŋ hadêŋ Yisu, “Lemtambô lôk môlôviyaŋ imiŋ yaiŋ ba thêlô leŋiŋhaviŋ nenaŋ abô imbiŋ o.”
48 Ma Yisu hanaŋ, “Opalê intu yenaŋ wakatik lôk aiyaŋ thêlô?”
49-50 *Ma habi baŋ hayô hamiŋ anêŋ ŋê ku ba hanaŋ, “Avômalô takatu ba esopa Wakamik atu ba hamô malak leŋ anêŋ lahaviŋ, intu yenaŋ wakatik lôk aiyaŋ ma livôŋ thêlô. Ba intu môlô êntêk ma yenaŋ wakatik lôk aiyaŋ thêlô.”

13

Abô loŋ kapô hathak anyô hapaliv yaŋvêk
(Mak 4:1-9; Luk 8:4-8)

1 Wak êŋ iyom ma Yisu hatak unyak atu ma hi hayô kasukthôm anêŋ daŋ ma halôk hamô biŋ.
2 *Ma avômalô bêŋ anôŋ ekalabu yani siŋ ba intu hathak yeŋ te ba hi hamô, ma avômalô imiŋ liŋdaŋ habup hathak.
3 Ma hadôŋ avômalô hathak abô loŋ kapô bêŋ anôŋ. Ba hanaŋ nena, “Anyô te hi hapaliv anêŋ yaŋvêk halôk anêŋ ku.
4 Yani hapaliv yaŋvêk takêŋ ma vi halôk loŋôndê. Êŋ ma menak êpôm ba eyaŋ.
5 Ma doho halôk valu kikiliŋ ba intu hapup ketheŋ ek malê nena pik dokte iyom.
6 Ma doŋtom wak habi hayô hêk ma hakapok ek malê nena anêŋ ŋgalôk ma bidoŋna.
7 Ma vi halôk loŋ yak lôkmaŋgiŋ kapô ba yak êŋ halumbak hayô yaŋvêk takêŋ vôv.
8 Ma doŋtom vi halôk pik mavi ba hik anôŋ ba vi hatôm 100 ma vi 60 ma vi 30.
9 Aêŋ ba môlô ŋê lôk lemôndôŋ ma nodaŋô abô êntêk katô!”

Aisê ka Yisu hanaŋ abô loŋ kapô?
(Mak 4:10-12; Luk 8:9-10)

10 Yisu anêŋ ŋê ku i hadêŋ yani ma enaŋ hik yani liŋ, “Aisê ba hothak honaŋ abô loŋ kapô hadêŋ avômalô?”
11 Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, “Wapômbêŋ lêk hik anêŋ auk loŋ kapô hathak anêŋ loŋ lôkliŋyak thô hadêŋ môlô. Ma miŋ hik thô hadêŋ thêlô ami.
12 *Ba anyô te hayala auk êŋ, ma tem Wapômbêŋ nêm auk doho imbiŋ ba imbitak bêŋ anôŋ. Ma doŋtom anyô te hathôŋ auk êŋ, ma anêŋ auk dokte atu ba ôpêŋ havaloŋ loŋ tem yani nêm vê.
13 *Ba intu yahanaŋ abô loŋ kapô hadêŋ thêlô ba
“Êyê, ma doŋtom miŋ êyê katô ami.
Elaŋô, ma doŋtom miŋ elaŋô katô ba eyala abô êŋ anêŋ ôdôŋ ami.
14-15 *Aêŋ ba Wapômbêŋ anêŋ abô hik anôŋ hatôm bôk ba Aisaia hanaŋ,
“ ‘Avômalô iniŋ auk bôk thekthek

---

* **12:49-50:** Lom 8:29 * **13:2:** Luk 5:1-3 * **13:12:** Mat 25:29; Mak 4:25; Luk 8:18; 19:26 * **13:13:** Lo 29:4; Jer 5:21 * **13:14-15:** Jon 12:40; Ap 28:26-27

ba ibi leŋôndôŋ siŋ
ma ivuliv maleŋiŋ siŋ.
Wak nômbêŋ intu ma tem nedaŋô abô,
ma doŋtom miŋ hatôm neyala anêŋ ôdôŋ ami.
Ma wak nômbêŋ intu ma tem nêgê nômlate,
ma doŋtom miŋ hatôm nêpôm anêŋ ôdôŋ ami.
Ba intu etak kambom êŋ
ma tem nêgê esak maleŋiŋ
lôk nedaŋô êndôk leŋôndôŋ
ma neja ênjêk iniŋ auk
ma nede i liliŋ ek yandum thêlô mavi.' *Aisaia 6:9-10*

16 *Ma môlô lêk ôyê ya hathak malemim daluk lôk olaŋô ya halôk lemim ôndôŋ. Ba intu lêk ômô mavi.
17 Odaŋô! Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô! Sêbôk ma plopet lôk ŋê thêthôŋ bêŋ anôŋ leŋiŋhiki ek nêgê nôm êntêk ba lêk môlô ôyê, ma doŋtom miŋ êyê ami. Ma leŋiŋhiki ek nedaŋô abô takêntêk ba lêk môlô olaŋô, ma doŋtom miŋ elaŋô ami.

Abô loŋ kapô hathak yaŋvêk anêŋ ôdôŋ
(Mak 4:13-20; Luk 8:11-15)

18 "Aêŋ ba tem yanaŋ abô loŋ kapô hathak epaliv yaŋvêk anêŋ ôdôŋ bêŋ êndêŋ môlô.
19 Anyô te halaŋô abô hathak Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma doŋtom miŋ hayala anêŋ ôdôŋ ami, êŋ ma Sadaŋ hayô ba hawa yaŋvêk atu ba Wapômbêŋ havatho halôk yani kapô vê. Êŋ ma hatôm yaŋvêk atu ba halôk loŋôndê.
20-21 "Ma ôpatu halaŋô abô ba hêvhaviŋ ketheŋ lôk lamavi ma doŋtom malaiŋ lôk vovaŋ hapôm yani hathak Wapômbêŋ anêŋ abô ma hatak anêŋ hêvhaviŋ ketheŋ oyaŋ, êŋ ma hatôm yaŋvêk atu ba hêv yak halôk valu kikiliŋ ba miŋ habi ŋgalôk ami.
22 * "Anyô te halaŋô abô ma doŋtom lahiki bêŋ anôŋ hathak anêŋ lôkmala pik êntêk lôk nômkama lomaloma lôk valuseleŋ. Ma auk takêŋ intu hasivuŋ Wapômbêŋ anêŋ abô ba ôpêŋ miŋ hik anêŋ anôŋ ami. Êŋ ma hatôm yaŋvêk atu ba halôk yak lôkmaŋgiŋ kapô.
23 "Ma anyô halaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô ba hayala anêŋ ôdôŋ êŋ ma tem indum ku ba injik anôŋ mavi êtôm 100 mena 60 mena 30 la. Êŋ ma hatôm yaŋvêk atu ba halôk pik mavi."

Abô loŋ kapô hathak kamuŋ kambom

24 Yisu hanaŋ abô loŋ kapô yaŋ nena, "Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma aêntêk. Anyô te havatho yaŋvêk mavi halôk anêŋ ku.
25 Ma avômalô i êk sôm, ma ôpêŋ anêŋ anyô lamaniŋ te halêm havatho kamuŋ kambom halôk ku kapô êŋ haviŋ ma hi.
26 Vêm ma nôm anôŋ hadum ek êyôk, ma kamuŋ kambom êŋ havuak haviŋ.
27 Ma ŋê eyabiŋ ku i hadêŋ ku alaŋ ma enaŋ hadêŋ yani, 'Anyô bêŋ, bôk hovatho yaŋvêk mavi halôk anêm ku iyom. Aisê ka kamuŋ kambom habitak haviŋ?'
28 "Ma yani hanaŋ hadêŋ thêlô, 'Anyô te lamaniŋ hathak ya ba hadum nôm êŋ.'

---

* **13:16:** Luk 10:23-24 * **13:22:** Luk 12:16-21; 1Ti 6:9-10,17

“Ma ŋê ku enaŋ hik yani liŋ, ‘Lemhaviŋ yêlô nayavovoŋ ku êŋ e?’
29 “Ma doŋtom ku alaŋ hanaŋ, ‘Mi. Yahakô môlô noyavovoŋ ba nosapu nôm
mavi vê imbiŋ kamuŋ kambom.
30 Môlô nôndô luvi êmô endeba avômalô nedav nôm am. Êŋ ma tem yanaŋ
êndêŋ ŋê ku takatu ba tem nedav nôm nena, “Môlô nusup kamuŋ kambom
sapêŋ ba nokak lôkulôku ba nôndô êmô loŋ nêmbôk esak atum. Ma nusup nôm
anêŋ anôŋ ba notak êmô unyak nôm hamô.” ’ ”

Abô loŋ kapô hathak ava yaôna
(Mak 4:30-32; Luk 13:18-19)

31 Yisu hanaŋ abô loŋ kapô te nena, “Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma
aêntêk. Anyô te hawa ava yaônate ba havatho halôk anêŋ ku kapô.
32 Ava êŋ ma yaôna lôk, ma doŋtom habitak alokwaŋ daim ba hamôŋ ek
nômkama ku kapô vi. Ma menak ethak elav iniŋ unyak halôk anêŋ ŋauŋ.”

Abô loŋ kapô hathak yis
(Mak 4:33-34; Luk 13:20-21)

33 Yisu hanaŋ abô loŋ kapô te nena, “Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma
aêntêk. Avi te hawa yis dokte ba hayelaŋ halôk palawa bêŋ anôŋ kapô, ma
haveŋ yam ma palawa sapêŋ hathiŋ bêŋ.”
34 Abô takêntêk ba Yisu hanaŋ hadêŋ avômalô ma hanaŋ hathak abô loŋ
kapô iyom ma miŋ hathak hadôŋ i hathak abô yaŋda ami
35 ek Wapômbêŋ anêŋ abô injik anôŋ ba hanaŋ hadêŋ plopet nena,
“Yaveŋbôlêk tem ekyav ba yanaŋ abô loŋ kapô êndêŋ môlô.
Ma yanaŋ Wapômbêŋ anêŋ auk lomaloma takatu ba havuŋ hadêŋ sêbôk
ba yani hapesaŋ pik êntêk aleba lêk bêŋ.” *Kapya Yeŋ 78:2*

Yisu hanaŋ kamuŋ kambom anêŋ ôdôŋ bêŋ

36 Yôv ma Yisu hatak avômalô ba i ma hi unyak kapô. Ma anêŋ ŋê ku i ek
yani ma enaŋ, “Nuŋgwik abô loŋ kapô atu ba hathak kamuŋ kambom habitak
ku kapô anêŋ ôdôŋ thô êndêŋ yêlô.”
37 Êŋ ma hanaŋ, “Ôpatu ba havatho yaŋvêk mavi, êŋ ma Anyô Anêŋ
Nakaduŋ atu.
38 Ma ku kapô ma pik êntêk, ma yaŋvêk mavi ma loŋ lôkliŋyak anêŋ avômalô,
ma kamuŋ kambom ma anyô kambom anêŋ avômalô.
39 Anyô lamaniŋ atu ba havatho yaŋvêk kambom, yani ma Sadaŋ. Avômalô
takatu ba elav nôm, thêlô êŋ ma hatôm aŋela. Nôm hayôk, êŋ ma pik lo leŋ
anêŋ daŋ.
40-42 * “Pik lo leŋ anêŋ daŋ hayô ma Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem nêm anêŋ
aŋela ba ini anêŋ loŋ lôkliŋyak atu ba hamô pik êntêk ek neja avômalô kambom
takatu ba êvôv avômalô ek nindum kambom lôk avômalô sapêŋ atu ba ethak
idum kambom ba nimbi êndôk loŋ atum lôkmala. Thêlô tem nedaŋ kambom
ba nesaŋ veŋiŋbôlêk ôdôŋ loŋ. Nôm êŋ hatôm avômalô takatu ba isup kamuŋ
kambom ba êbôk hathak atum.
43 * “Ma doŋtom avômalô thêthôŋ tem nimbitak êtôm wak anêŋ deda ba
nêmô Lambô anêŋ loŋ lôkliŋyak. Aêŋ ba môlô ŋê lôk lemôndôŋ ma nodanô
abô êntêk katô!”

Abô loŋ kapô hathak ivuŋ nôm mavi te

* **13:40-42:** Mat 8:12; 24:31; 25:31; Mak 13:27; Jon 15:6 * **13:43:** Dan 12:3

44 “Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma hatôm ku kapo te ba ivuŋ nôm mavi te
hamô. Ma anyô te hapôm nôm mavi êŋ. Ma havuŋ halôk loŋbô. Yani lamavi
ba hêv anêŋ nômkama sapêŋ ek nênêm vuli. Ma hawa valuseleŋ ba hêv hadêŋ
ku atu ba nôm mavi êŋ hamô anêŋ alaŋ ek enja ku êŋ.”

Abô loŋ kapô hathak kômkôm mavi

45 “Abô loŋ kapô te haviŋ nena Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma aêntêk.
Anyô hadum ku valuseleŋ te habôlêm kômkôm kêkêlô ek nêm vuli.
46 Yani habôlêm aleba hapôm kômkôm kêkêlô anêŋ dôêŋ te ba anêŋ vuli bêŋ
anôŋ. Êŋ ma hi hêv anêŋ nômkama sapêŋ ek nênêm vuli. Ma hawa valuseleŋ
ba hi hêv kômkôm kêkêlô êŋ hathak.”

Abô loŋ kapô hathak yakseŋ

47 “Abô loŋ kapô te hathak loŋbô nena Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma
hatôm aêntêk. Ŋê ibi yakseŋ halôk kasukthôm êvôv alim lomaloma aleba
putup.
48 Êŋ ma êvôv yakseŋ hathak liŋdaŋ. Ma êlôk êmô ma isup alim mavi halôk
vak sam doho. Ma doŋtom alim kambom ma ibi hi.
49 Ba intu waklavôŋ pik lo leŋ anêŋ daŋ ma Wapômbêŋ tem indum aêŋ
iyom. Ba anêŋ aŋela tem nêlêm neja ŋê kambom vê êŋjêk ŋê thêthôŋ malêvôŋ
50 *ba nimbi êndôk loŋ atum lôkmala. Thêlô tem nedaŋ kambom ba nesaŋ
veŋiŋbôlêk ôdôŋ loŋ.”
51 Ma Yisu hanaŋ hik anêŋ ŋê ku liŋ nena, “Môlô lêk oyala abô sapêŋ anêŋ
ôdôŋ e?”
Ma thêlô enaŋ hadêŋ yani, “Intu êŋ.”
52 Êŋ ma yani hanaŋ hadêŋ thêlô, “Anyô lôkauk hathak abô balabuŋ te
halaŋô abô ba hawa auk hathak Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak, yani êŋ hatôm
unyak te anêŋ lambô. Yani hi unyak kapô ba hawa nôm mavi lukmuk lôk bô
haviŋ ba hêv hadêŋ avômalô.”

Plopet ma athêŋ mi hêk anêŋ malak ôdôŋ (Mak 6:1-6; Luk 4:16-30)

53 Yisu hanaŋ abô loŋ kapô takêŋ yôv ma yani hatak loŋ êŋ.
54 *Ma hi yanida anêŋ malak ôdôŋ. Ma hadôŋ avômalô hamô iniŋ unyak
yeŋ aleba esoŋ kambom ba enaŋ, “Ôpêntêk hawa auk êntêk anêŋ êsê? Aisê
ba yani hatôm idum nômbithi?
55 *Ôpêŋ ma anyô halav unyak te anêŋ nakaduŋ ma anêŋ talêbô ma Malia.
Ma anêŋ iviyaŋ ma Jems lo Josep ma Saimon lo Judas.
56 Ma anêŋ livi êmô loŋ êntêk haviŋ. Ma aisê ka anyô êŋ hatôm idum nôm
takêŋ?”
57 *Ma thêlô enaŋ aêŋ, ma êpôlik hathak yani. Ba intu Yisu hanaŋ hadêŋ
thêlô, “Plopet hawa athêŋ bêŋ hêk malak yaŋ. Ma doŋtom anêŋ malak ôdôŋ
lôk anêŋ thalaleŋ ma hatôm anyô athêŋ mi.”
58 Aêŋ ba intu miŋ hadum nômbithi bêŋ anôŋ hêk loŋ êŋ ami ek malê nena
thêlô miŋ êvhaviŋ yani ami.

* **13:50:** Mat 13:42; Luk 13:28 * **13:54:** Jon 7:15 * **13:55:** Jon 6:42 * **13:57:** Jon 4:44

14

Ik Jon anyô hathik ŋaŋ vônô
(Mak 6:14-29; Luk 9:7-9)

1 Wak êŋ ma Anyô Bêŋ Helot Antipas halaŋô abô hathak nôm takatu ba Yisu hadum.
2 Êŋ ma hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena, “Ôpêŋ ma Jon anyô hathik ŋaŋ iyom intu haviyô hathak loŋbô. Ba intu yani hawa lôklokwaŋ ba hadum nômbithi takêŋ.”
3-4 *Sêbôk ma Helot hawa yaŋ Pilip anêŋ avi Helodias vani. Ba Jon hanaŋ hadêŋ Helot, “Lêk howa avi êntêk vani ba intu hubuliŋ abô balabuŋ.” Êŋ ma Helot hêv anêŋ ŋê ku ba i evaloŋ Jon ba ekak ma êdô hamô koladôŋ.
5 *Avômalô leŋiŋhabi nena Jon ma plopet te. Ba intu Helot hadum ek injik Jon vônô ma doŋtom hakô ek avômalô.
6 Anyô doho êlêm eyaŋ nôm haviŋ Helot ek leŋiŋhabi anêŋ waklavôŋ talêbô hawa yani. Ma Helodias nalavi halêm haloyeŋ hamiŋ thêlô malêvôŋ. Ma Helot hayê ba lamavi anêŋ dôêŋ.
7 Êŋ ma Helot havak abô haviŋ yani nena, “Yanaŋ avanôŋ biŋ dake nena honaŋ hik ya liŋ hathak nômlate ek yanêm êndêŋ o, êŋ ma tem yanêm iyom.”
8 Ma talêbô hêv auk hadêŋ nalavi ek enaŋ nena, “Yaleŋhaviŋ Jon wakadôk êndôk belev te ba nêm êndêŋ ya!”
9-10 Ma kiŋ halaŋô ba lamalaiŋ. Ma doŋtom bôk havak abô halôk ŋê bêŋbêŋ maleŋiŋ yôv ba intu hanaŋ hadêŋ ŋê ku ba i koladôŋ ma edabêŋ Jon laselo kisi hatôm atu ba avena hanaŋ.
11 Ma thêlô etak Jon wakadôk halôk belev te ba ewa êlêm êv hadêŋ avi muk atu. Ma yani hawa ba hi hêv hadêŋ talêbô.
12 Ma Jon anêŋ ŋê ku elaŋô ma êlêm ewa anêŋ liŋkupik ba i elav. Elav vêm ma i enaŋ hadêŋ Yisu.

Yisu havakôŋ avômalô hatôm 5,000
(Mak 6:32-44; Luk 9:10-17; Jon 6:1-15)

13 Yisu halaŋô abô êŋ vêm ma hatak loŋ êŋ ma hathak yeŋ te ba hi loŋ thiliv bute. Ma avômalô bêŋ anôŋ elaŋô nena yani iyom lêk hi ba intu etak iniŋ malak ma eveŋ yani yam ba i.
14 Ma Yisu hathak liŋ ma hayê avômalô bêŋ anôŋ lêk êmô yôv. Ma lahiki hathak thêlô ba hadum iniŋ ŋê lôk lijiŋ mavi.
15 Yaŋsiŋ hayô ma anêŋ ŋê ku êlêm ma enaŋ, “Lêk yaŋsiŋ ma alalô amô loŋ thiliv. Ba intu otak avômalô takêntêk ek ini malak takatu ba hamô habobo ek nênêm iniŋ nôm vuli.”
16 Ma doŋtom Yisu hanaŋ nena, “Mi! Thêlô nêmô. Môlô da nobakôŋ i.”
17 Ma doŋtom thêlô enaŋ, “Yêlôaniŋ polom baheŋvi ma alim ju iyom.”
18 Êŋ ma Yisu hanaŋ, “Noja nôlêm.”
19 *Ma hanaŋ hadêŋ avômalô nena, “Nôndôk nômô kamuŋ takêntêk.” Ma hawa polom baheŋvi lôk alim ju atu ma hêv ma hathak leŋ ma hêv mek. Vêm ma haya polom lôk alim ba hêv hadêŋ anêŋ ŋê ku, ma ŋê ku ewa ba ibi sam ba êv hadêŋ avômalô nômbêŋ atu.
20 Ma avômalô sapêŋ eyaŋ ba leŋiŋviyak. Ma nôm wata vi atu ba hamô ma ŋê ku isup halôk vak sam laumiŋ ba lahavuju.

* **14:3-4:** Wkp 18:16; 20:21; Luk 3:19-20 * **14:5:** Mat 21:26 * **14:19:** Mat 15:35-39; Mak 8:6-10

21 Anyô iyom intu hatôm 5,000 ma avi lo avômena takatu ba eyaŋ nôm êŋ haviŋ miŋ ekatuŋ i ami.

Yisu haveŋ kasukthôm anêŋ dômlê
(Mak 6:45-52; Jon 6:16-21)

22 Vêm ma Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena nesak yeŋ ba nêmôŋ ba ini kasukthôm vi tuvulu. Ma yanida hamô ek nêm avômalô ba ini am.

23 *Yani hêv avômalô ba i ma hathak dum te ba hi ek eteŋ mek. Bôlôvôŋ hayô ma yani hamô dum êŋ denaŋ.

24 Ma yeŋ lêk hi kasuk malêvôŋ ma lovak hayuv ba hamô yeŋ loŋ hale hi ba intu ŋaŋ budum hik ba yeŋ êŋ halelela liliŋ kambom.

25 Habobo tem eyaŋ ma yani haveŋ kasuk anêŋ dômlê ba hi hadêŋ anêŋ ŋê ku.

26 *Ma anêŋ ŋê ku êyê yani haveŋ kasuk anêŋ dômlê ma êkô kambom ba enaŋ nena, “Anyôla dahô!” ba elaŋ boloba.

27 Ma ketheŋ oyaŋ ma yani hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Môlô miŋ nôkô ami ma nômô yaô! Ya êntêk!”

28 Êŋ ma Pita hanaŋ, “O Anyô Bêŋ Yisu, ma onaŋ ek yambeŋ kasuk anêŋ dômlê ba yasôk êndêŋ o.”

29 Ma Yisu hanaŋ, “Ôlêm.”

Êŋ ma Pita hatak yeŋ ma haveŋ kasuk anêŋ dômlê ba hi.

30 Ma doŋtom hayê lovak hayuv ba hakô. Êŋ ma hêv yak halôk kasuk kapô ma halam nena, “Anyô Bêŋ! Nêm ya sa!”

31 *Ketheŋ oyaŋ ma Yisu havaloŋ yani. Ma hanaŋ, “O anyô hôêvhaviŋ yaôna lôk. Hosoŋ nena hatôm yayabiŋ o ami e?”

32 Ma thai ethak yeŋ ma lovak bêŋ êŋ hama.

33 Aêŋ ba ŋê takatu ba êmô yeŋ elek veŋiŋdôŋ lêlô ma êkôm ba êv yeŋ ba enaŋ, “Avanôŋ biŋ! O ma Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ.”

Yisu hadum avômalô lôk lijiŋ mavi hêk Genesalet
(Mak 6:53-56; Jon 6:22-25)

34 Thêlô ethak liŋdaŋ vi tuvulu anêŋ Genesalet.

35 Ma avômalô loŋ êŋ êyê Yisu ba eyala yani. Ma êv abô haveŋ malak loŋ êŋ sapêŋ. Ma ewa iniŋ ŋê lôk lijiŋ sapêŋ ba i hadêŋ Yisu.

36 *Ma eteŋ Yisu ba enaŋ ek ŋê lôk lijiŋ nêsôm anêŋ kwêv anêŋ daŋ iyom. Ma sapêŋ atu ba êsôm ma ibitak mavi.

15

Yisu hanaŋ hathak nôm takatu ba tem indum anyô lelaik
(Mak 7:1-23)

1 Palisi lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ doho êlêm anêŋ Jelusalem ba i hadêŋ Yisu ma enaŋ hik yani liŋ nena,

2 “Bumalô iniŋ abô majaŋ hanaŋ ek alalô nasik baheŋiŋ vêmam ka miŋ aŋgaŋ nôm ek indum Wapômbêŋ lamavi. Ma aisê ka anêm ŋê ku ibuliŋ abô êŋ ba miŋ ithik baheŋiŋ ami?”

3 Êŋ ma Yisu hanaŋ, “Aisê ka môlô ubuliŋ Wapômbêŋ anêŋ abô balabuŋ ba osopa môlôda unim abô majaŋ?

---

* **14:23:** Luk 6:12; 9:28 * **14:26:** Luk 24:37 * **14:31:** Mat 8:26; Mak 4:39 * **14:36:** Mat 9:20-21

4 *Hatôm Wapômbêŋ hanaŋ nena, ‘Nodovak lemami lo lemtami’ ma ‘Ôpatu
ba hathaŋ lambô lo talêbô hathak abô kambom, ma nijik ôpêŋ vônô.’
5 Ma doŋtom môlô othak onaŋ nena anyôla hanaŋ hadêŋ lami nena, ‘Yenaŋ
nômkama takatu ba hamô ek yanêm mamu sa, êŋ ma bôk yahanaŋ nena tem
yanêm êndêŋ Wapômbêŋ êtôm da.
6 Ba intu miŋ hatôm yanêm mamu sa ami.’ Êŋ ma hatôm môlô ôvôliŋ dômim
ek Wapômbêŋ anêŋ abô ba osopa libumi iniŋ bôk lo loŋ.
7 Môlô ŋê kambom! Môlô udum ba avômalô esoŋ nena môlô ŋê wapôm.
Ma doŋtom môlô ma ŋê paloŋ anôŋ ba plopet Aisaia anêŋ abô lêk hik anôŋ ba
hanaŋ nena,
8 “ ‘Avômalô êntêk êbô yenaŋ athêŋ hathak veŋiŋbôlêk oyaŋ.
Ma doŋtom kapôlôŋiŋ ma hêk daim bô ek ya.
9 Thêlô êv yeŋ oyaŋ hadêŋ ya.
Ma ethak enaŋ thêlôda iniŋ abô iyom ba esau nena,
“Êntêk ma Wapômbêŋ anêŋ abô.” ’ ” *Aisaia 29:13*
10 Ma Yisu halam avômalô nômbêŋ atu ba êlêm hadêŋ yani ma hanaŋ nena,
“Môlô nodaŋô ba noyala katô.
11 *Nôm takatu ba anyô hayaŋ halôk abôlêk miŋ hadum yani habitak lelaik
ami. Ma doŋtom nôm takatu ba anyô hanaŋ hale abôlêk intu hadum anyô
habitak lelaik.”
12 Vêm ma ŋê ku êlêm enaŋ hadêŋ Yisu nena, “Ondaŋô. Palisi elaŋô anêm
abô êntêk ba lêk leŋiŋmaniŋ kambom hathak o.”
13 Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, “Wakamik atu ba hamô malak leŋ tem esapu
nôm lôk ŋgalôk takatu ba miŋ yani havatho ami.
14 *Ba miŋ môlô nodaŋô ŋê takêŋ iniŋ abô ami. Thêlô ma ŋê maleŋiŋ pusip
ba idum ek nendom avômalô vi embeŋ loŋôndê. Ma anyô mapusip yaŋ halom
anyô mapusip yaŋ haveŋ loŋôndê, êŋ ma tem luvi nênêm yak êndôk lôv.”
15 Êŋ ma Pita hanaŋ hadêŋ Yisu nena, “Nuŋgwik abô loŋ kapô êŋ anêŋ ôdôŋ
thô êndêŋ yêlô.”
16 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Môlô ôthôŋ haviŋ e?
17 Odaŋô katô! Nôm takatu ba halôk anyô abôlêk ba hi hamiŋ anyô lasoam
vêm ma hale yaiŋ ba hi.
18 Ma doŋtom nôm takatu ba hamô anyô kapô ba hanaŋ hale abôlêk, êŋ ma
habitak anêŋ anyô kapô ba intu hadum ôpêŋ habitak lelaik.
19 Nôm takêntêk intu hamô avômalô kapôlôŋiŋ ba hale yaiŋ: auk kambom
lôk ik anyô vônô ma idum sek haviŋ anyô yaŋ yanavi lôk sek walíliŋ ma vani
lôk enaŋ abôyaŋ hathak anyô yaŋ ba idum abô ek yani lôk enaŋ abô kambom
hathak anyô vi.
20 Aêŋ ba anyô hayaŋ nôm ba miŋ hathik baŋ ami, nôm êŋ miŋ hadum ba
yani habitak lelaik ami. Mi. Kambom takêntêk intu hadum ba ôpêŋ habitak
lelaik.”

Avi Kenan te hêvhaviŋ Yisu (Mak 7:24-30)

21 Yisu hatak loŋ êŋ ma hi hamô habobo Taia lo Saidon.

---

* **15:4:** Kis 20:12; 21:17; Wkp 20:9; Lo 5:16 * **15:11:** Mat 12:34 * **15:14:** Luk 6:39; Lom 2:19

22 Ma avi Kenan te hamô loŋ êŋ ba halêm ma halam nena, “Anyô Bêŋ! Devit
anêŋ Lim Lukmuk! Nêm kapôlôm ek ya! Ŋgôk habuliŋ yenaŋ avena kambom
anôŋ.”
23 Ma doŋtom yani bônôŋ iyom aleba ŋê ku êlêm ma enaŋ nena, “Avi êntêk
halam kaêk haveŋ alalô yam bôsahe! Onaŋ ek yani ni!”
24 *Êŋ ma hanaŋ viyaŋ nena, “Wapômbêŋ hêv ya ba yahalêm hadêŋ avômalô
Islael takatu ba eveŋ mayaliv iyom hatôm bôksipsip.”
25 Ma avi atu halêm ma halek vadôŋ lêlô ma hanaŋ, “Anyô bêŋ, nêm ya sa!”
26 Ma hanaŋ hadêŋ avi êŋ nena, “Kambom ek nakaliv avômena iniŋ nôm
êndêŋ avuŋ.”
27 Avi êŋ hanaŋ, “Anyô Bêŋ, êŋ ma avanôŋ. Ma doŋtom avuŋ ethak eyaŋ
alaŋsi iniŋ nôm mapmap.”
28 Yisu hanaŋ, “O avi hôêvhaviŋ bêŋ anôŋ ba Wapômbêŋ tem êndôk esak
anêm lemhaviŋ.” Ma avi êŋ nalavi habitak mavi hathak loŋbô.

Yisu hadum avômalô lôk lijiŋ bêŋ anôŋ mavi

29 Ma Yisu hatak loŋ êŋ ma habup hathak kasukthôm anêŋ Galili. Vêm ma
hathak dumlolê te ba hi hamô.
30 Ma avômalô bêŋ anôŋ êlêm hadêŋ yani ma ewa ŋê veŋiŋvuviŋ, lôk ŋê
maleŋiŋ pusip, lôk ŋê veŋiŋ lo baheŋiŋ thotho, lôk ŋê veŋiŋbôlêk putup, lôk
ŋê lijiŋ lomaloma ba êdô i hêk Yisu valuvi. Ma yani hadum ba ibitak mavi.
31 *Ma avômalô êyê ŋê veŋiŋbôlêk putup enaŋ abô, lôk ŋê veŋiŋ lo baheŋiŋ
thotho ibitak mavi, ma ŋê veŋiŋvuviŋ eveŋ, lôk ŋê maleŋiŋ pusip êyê tak. Ma
thêlô esoŋ kambom ba êbô Islael iniŋ Wapômbêŋ anêŋ athêŋ.

Yisu havakôŋ avômalô hatôm 4,000
(Mak 8:1-10)

32 *Yisu halam anêŋ ŋê ku êlêm ma hanaŋ hadêŋ i nena, “Yaleŋ hik ya
hathak avômalô nômbêŋ êntêk. Thêlô bôk êmô haviŋ ya hatôm wak lô ba iniŋ
nôm lêk mi. Ma yahadô yanêm thêlô ba ini oyaŋ. Yakô tem maleŋiŋ etaba
êndôk loŋôndê ba nênêm yak.”
33 Ma anêŋ ŋê ku enaŋ nena, “Alalô amô loŋ thiliv ma avômalô bêŋ anôŋ ba
intu naja nôm anêŋ êsê ba nanêm êndêŋ i?”
34 Ma Yisu hanaŋ hik thêlô liŋ, “Môlônim polom vithê intu hamô?”
Ma enaŋ nena, “Polom baheŋvi ba lahavuju lôk alim yaônena tomtom.”
35 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ avômalô nômbêŋ atu nena nêndôk nêmô biŋ.
36 Êŋ ma hawa polom baheŋvi ba lahavuju atu lôk alim ma hêv lamavi
hadêŋ Wapômbêŋ. Ma haya polom lôk alim ba hêv hadêŋ anêŋ ŋê ku. Ma
ŋê ku ewa ba ibi sam hadêŋ avômalô.
37 Sapêŋ eyaŋ ba leŋiŋviyak ma ŋê ku isup nôm wata halôk vak sam baheŋvi
ba lahavuju.
38 Anyô iyom intu hatôm 4,000 ma avi lo avômena takatu ba eyaŋ nôm êŋ
haviŋ miŋ ekatuŋ i ami.
39 Yôv ma Yisu hêv avômalô ba i ma hathak yeŋ ba hi Magadala.

16

Palisi lo Sadyusi leŋiŋhaviŋ nêgê lavôŋiŋ te
(Mak 8:11-13; Luk 12:54-56)

* **15:24:** Mat 10:6 * **15:31:** Mak 7:37 * **15:32:** Mat 14:14

1 *Palisi lo Sadyusi doho êlêm hadêŋ Yisu ek nesaê yani. Ba intu thêlô enaŋ
hadêŋ yani nena, “Undum lavôŋiŋ te ek injik thô nena Wapômbêŋ hêv o ba
hôlêm mena mi e?”
2 Ma Yisu hanaŋ nena, “Yaŋsiŋ ma môlô othak onaŋ nena, ‘Sômuyum mavi,
êŋ ma wak mavi tem ênjêk sawa daim.’
3 Ma lôkbôk ma môlô othak onaŋ, ‘Wak habi thapuk ba tem ôthôm.’ Môlô
oyala leŋlêvôŋ anêŋ kobom katô. Ma doŋtom ku lomaloma takatu ba lêk
habitak anêŋ ôdôŋ, ma môlô ôthôŋ paliŋ denaŋ.
4 *Môlô avômalô bôlôŋ êntêk ma avômalô kambom ba miŋ ôêvhaviŋ ya ami.
Môlô lemimhaviŋ yandum lavôŋiŋ ek injik thô nena Wapômbêŋ bôk hêv ya
ba yahalêm, ma doŋtom tem mi. Môlô tem nôŋgô Jona anêŋ lavôŋiŋ iyom.”
Êŋ ma Yisu hatak thêlô ba hi.

Abô loŋ kapô hathak Palisi lo Sadyusi iniŋ yis (Mak 8:14-21)

5 Yisu lôk anêŋ ŋê ku êyô kasukthôm vi tuvulu. Ma anêŋ ŋê ku leŋiŋpaliŋ
polom ba miŋ ewa haviŋ ami.
6 *Ma hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Noyabiŋ am esak Palisi lo Sadyusi iniŋ
yis.”
7 Ma ŋê ku enaŋ abô hadêŋ thêlôda nena, “Alalô miŋ awa polom ami ba
intu hanaŋ abô êntêk la.”
8 Ma doŋtom yani hayala iniŋ abô atu ba enaŋ ba hanaŋ, “Môlô ŋê ôêvhaviŋ
yaôna lôk. Onaŋ hathak miŋ owa polom ami eka?
9 *Môlô ôthôŋ denaŋ e? Miŋ lemimhabi polom bahenŋvi atu ba avômalô
5,000 bôk eyaŋ ami e? Ma vak sam vithê intu usup nôm wata halôk?
10 *Ma polom bahenŋvi ba lahavuju ek avômalô hatôm 4,000, ma doŋtom vak
sam vithê intu bôk usup nôm wata halôk ba lemimpaliŋ?
11 “Môlô ôthôŋ yenaŋ auk denaŋ ba osoŋ nena yahanaŋ abô hathak polom
e? Noyabiŋ am ek Palisi lo Sadyusi iniŋ yis!”
12 Êŋ ma ŋê ku eyala Yisu anêŋ auk. Yani hanaŋ nena thêlô neyabiŋ i ek
Palisi lo Sadyusi takatu ba êdôŋ avômalô hathak auk lokbaŋ. Ma miŋ hanaŋ
hathak yis atu ba avômalô eŋgabôm polom hathak ami.

Pita hanaŋ nena Yisu ma Kilisi (Mak 8:27-30; Luk 9:18-21)

13 Yisu habitak hayô Sisalia Pilipai ma hanaŋ hik ŋê ku liŋ nena, “Avômalô
iniŋ auk aisê? Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ma opalê?”
14 *Ma thêlô enaŋ nena, “Doho enaŋ nena o ma Jon anyô hathik ŋaŋ. Ma
doho enaŋ nena o Elia. Ma vi enaŋ nena o ma Jelemaia mena plopet bô te.”
15 Ma hanaŋ hik thêlô liŋ, “Ma môlôda olam ya nena opalê?”
16 *Êŋ ma Saimon Pita hanaŋ nena, “O ma Mesia, Wapômbêŋ lôkmala anêŋ
Nakaduŋ atu ba hêv ek nêm anêŋ avômalô bulubiŋ.”
17 *Ma hanaŋ viyaŋ, “Saimon, Jona anêŋ nakaduŋ, lêk hômô mavi. Ek malê
nena anyô pik êntêk te miŋ hik auk êŋ thô hadêŋ o ami, ma mi. Wakamik atu
ba hamô malak leŋ, yani êŋ intu hik auk êntêk thô hadêŋ o.

---

* **16:1:** Mat 12:38; Luk 11:16 * **16:4:** Mat 12:39; Luk 11:29 * **16:6:** Luk 12:1 * **16:9:** Mat 14:17-21 * **16:10:** Mat 15:34-38 * **16:14:** Mat 14:1-2; Mak 6:14-15; Luk 9:7-8 * **16:16:** Jon 6:69 * **16:17:** Gal 1:15-16

18 *Ma yanaŋ êndêŋ o nena o ma Pita.* Ma tem yandav yenaŋ avômalô takatu ba êvhaviŋ êyô êmô valu êŋ. Ma nômlate miŋ hatôm imbuliŋ avômalô ôdôŋ êŋ ba nema ami ma mi.
19 *Tem yanêm loŋ lôkliŋyak anêŋ vovaleŋ êndêŋ o. Nôm takatu ba hubutiŋ hamô pik ma tem yambutiŋ ênjêk leŋ aêŋ iyom. Ma nôm takatu ba hopole hamô pik ma tem yapole ênjêk leŋ aêŋ iyom."
20 Ma hanaŋ lôklokwaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku ek miŋ nenaŋ êndêŋ anyôla nena yani ma Mesia atu ami.

Yisu hanaŋ abô hathak anêŋ ŋama
(Mak 8:31-9:1; Luk 9:22-27)

21 Pita hanaŋ nena Yisu ma Mesia vêm ma Yisu anêŋ ku yaŋ hayô nena êndôŋ anêŋ ŋê ku, "Tem yasopa Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ ba yana Jelusalem. Ma Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ lôk ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ tem nênêm vovaŋ êndêŋ ya. Ma Wapômbêŋ tem indum ba nijik ya vônô. Ma êtôm wak lô ma tem injik ya liŋ imbiyô esak loŋbô."
22 Ma Pita hawa yani hi daim dokte ma hathaŋ ba hanaŋ nena, "Anyô Bêŋ, mi anôŋ! Nôm êŋ miŋ hatôm êpôm o ami ma mi anôŋ!"
23 Yisu hik i liliŋ ma hanaŋ hadêŋ Pita, "Sadaŋ, nu daŋ! Hosopa anyô iniŋ auk iyom ma miŋ hosopa Wapômbêŋ anêŋ auk ami. Ba intu o hatôm gwasilim te atu ba elav ek enja ya êmô."
24 *Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena, "Anyôla hadum ek esopa ya, êŋ ma êmbôliŋ dôm êndêŋ yanida ma enja anêŋ alovalaŋaŋsiŋ ba esopa ya.
25 *Ek malê nena ôpatu ba lahabi bêŋ anôŋ hathak anêŋ lôkmala pik, anêŋ lôkmala êŋ tem nêm yak. Ma doŋtom ôpatu ba hatak anêŋ lôkmala ek hasopa ya, yani êŋ tem enja lôkmala anôŋ.
26 * "Anyô te hawa nômkama pik sapêŋ ma doŋtom miŋ hasopa Wapômbêŋ anêŋ abô ami ba anêŋ lôkmala hêv yak, êŋ ma tem yani êmô mavi e? Mi anôŋ, tem enja vovaŋ. Ma anyôla hatôm nêm nômlate êndêŋ Wapômbêŋ ek enja anêŋ lôkmala esak loŋbô e? Mi anôŋ!
27 *Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êlêm imbiŋ aŋela ba embaloŋ Lambô anêŋ lôklokwaŋ lôk deda lôkmaŋgiŋ. Êŋ ma tem yani nêm vuli êndêŋ avômalô sapêŋ êtôm ku mavi lôk ku kambom takatu ba bôk thêlô idum yôv anêŋ vuli.
28 Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êlêm imbiŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak. Ma môlô vi atu ba lêk umiŋ loŋ êntêk tem nômô lôkmala denaŋ ma ôŋgô nôm êŋ imbiŋ."

17

Yisu liŋkupik habitak yaŋda
(Mak 9:2-13; Luk 9:28-36)

1 Wak baheŋvi ba lahavute hale ba hi ma Yisu hawa Pita haviŋ anyô loyaŋ Jems lo Jon ba ethak dumlolê daim bêŋ te ba i. Ma thêlô iyom êmô dumlolê êŋ.
2 *Êŋ ma Yisu liŋkupik habitak yaŋda hêk thêlô maleŋiŋ. Ma thohavloma hatôm wak anêŋ deda, ma anêŋ kwêv sapêŋ habitak thapuk hatôm deda.

* **16:18:** Jon 1:42; Ep 2:20 * **16:18:** Athêŋ êŋ anêŋ ôdôŋ nena 'valu'. * **16:19:** Mat 18:18; Jon 20:23 * **16:24:** Mat 10:38; Luk 14:27 * **16:25:** Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25 * **16:26:** Mat 4:8-9 * **16:27:** Sng 62:12; Snd 24:12; Mat 25:31; Lom 2:6; ALK 22:12 * **17:2:** 2Pi 1:16-18

3 Ma kethen oyan ma Mose lo Elia êyô ma enan abô haviŋ Yisu ba thêlô êyê.
4 Êŋ ma Pita hanan hadêŋ Yisu, “Anyô Bêŋ, mavi anôŋ ek lêk alalô amô loŋ
êntêk. Lemhaviŋ ma tem yandav unyak lôkkupik lokwanlô, te ek o ma te ek
Mose ma te ek Elia?”
5 *Pita hanan abô denan ma buliv mabuŋ anôŋ te hayô hava thêlô siŋ.
Ma abô te halêm anêŋ buliv êŋ kapô nena, “Intu ma yenan Okna atu ba
yalenhaviŋ videdauŋ. Ma ya kapôlôŋ mavi hathak yani. Ba nodanô anêŋ
abô!”
6 Ŋê ku elanô abô êŋ ma êkô ba elan boloba ba êlôk êk pik.
7 Ma Yisu halêm ma hasôm thêlô ba hanan, “Numbiyô, miŋ nôkô ami.”
8 Êŋ ma thêlô esoŋ êyê ma Yisu iyom hamiŋ. Ma anyô ju atu ma mi.
9 Vêm ma etak dumlolê êŋ ba êlôk ele i ma Yisu hanan lôklokwaŋ nena, “Môlô
miŋ nonan nôm atu ba ôyê bêŋ êndêŋ anyôla ami endeba Wapômbêŋ injik
Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu liŋ imbiyô ênjêk ŋama esak loŋbô am.”
10 *Ŋê ku enan hik Yisu liŋ nena, “Aisê ka ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ
enan nena Elia tem êmôŋ ba êlêm vêm ka Mesia?”
11 Êŋ ma Yisu hanan, “Avanôŋ! Elia tem êlêm ba indum ku ek nômkama
sapêŋ imbitak mavi esak loŋbô.
12 *Ma doŋtom yanan êndêŋ môlô nena Elia bôk halêm yôv. Ma avômalô
êthôŋ yani paliŋ ba esopa iniŋ leŋiŋhaviŋ iyom ba idum kambom lomaloma
hadêŋ yani. Ma tem nênêm vovan êndêŋ Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu aêŋ iyom.”
13 *Ŋê ku elanô abô êŋ, ma eyala nena Yisu hanan abô hathak Jon anyô
hathik ŋan.

Yisu hêv ŋgôk vê hêk okna te (Mak 9:14-29; Luk 9:37-43)

14 Yisu thêlô i êyô ma êyê avômalô bêŋ anôŋ lêk êmô. Ma anyô te halêm
hadêŋ Yisu ma halek vadôŋ lêlô hêk yani ma,
15 ma hanan, “Anyô Bêŋ, nêm kapôlôm ek yenan okna. Yani hawa lijiŋ
hama yak ba hathak hêv yak halôk ŋan lôk atum. Ma vovan bêŋ hathak
hapôm yani.
16 Ma yahawa hi hadêŋ anêm ŋê ku, ma doŋtom thêlô miŋ hatôm nindum
yani mavi ami.”
17 Ma Yisu hanan, “Yahamô haviŋ môlô sawa daim ma doŋtom miŋ
ôêvhaviŋ ami ma owa auk lokbaŋ aleba yakapôlôŋ lêk hagiap hathak môlô.
Noja okna êŋ êlêm!”
18 Ma hathan ŋgôk ba ŋgôk hatak okna êŋ ma kethen oyan ma habitak mavi.
19 *Ŋê ku i hadêŋ Yisu ma enan, “Aisê ka yêlô miŋ hatôm nanêm ŋgôk êŋ vê
ami?”
20-21 *Êŋ ma Yisu hanan, “Môlô miŋ hatôm ami ek malê nena môlônim
ôêvhaviŋ ma yaôna lôk ba mi! Ava yaôna ma bêŋ anôŋ ek môlônim ôêvhaviŋ!
Yanan avanôŋ êndêŋ môlô. Môlônim ôêvhaviŋ hatôm ava yaônate iyom, êŋ ma
hatôm nonan êndêŋ dumlolê êntêk, ‘Umbiyô ba nu buyan’, êŋ ma tem ni. Ma
môlô hatôm nundum nômbêŋ intu sapêŋ!”*

---

* **17:5:** Lo 18:15; Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 3:17; Mak 1:11; Luk 3:22 * **17:10:** Mal 4:5 * **17:12:** Mat 11:14 * **17:13:** Luk 1:17 * **17:19:** Mat 10:1 * **17:20-21:** Mat 21:21; Mak 11:23; Luk 17:6; 1Ko 13:2 * **17:20-21:** Ŋê lôkauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Matyu hato ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: Ovak balabuŋ ek nôm ba oten mek iyom ma hatôm nêm ŋgôk lôklokwaŋ anêŋ aêŋ vê.

Yisu hanaŋ bôlôŋ yaŋ hathak anêŋ ŋama
(Mak 9:30-32; Luk 9:43-45)

22 *Yisu lôk anêŋ ŋê ku sapêŋ ethak doŋtom halôk Galili ma hanaŋ hadêŋ
i nena, “Tem nenaŋ Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu bêŋ ba netak êndôk avômalô
baheŋiŋ.
23 Ma tem nijik yani vônô, ma êtôm wak lô ma tem injik yani liŋ imbiyô
esak loŋbô.” Ŋê ku elaŋô abô êŋ ma leŋiŋmalaiŋ kambom.

Yisu hêv da unyak matheŋ

24 *Yisu lôk anêŋ ŋê ku i êyô Kapaneam ma ŋê ewa da unyak matheŋ êlêm
ma enaŋ hik Pita liŋ, “Môlônim kêdôŋwaga hathak hêv da unyak matheŋ e?”
25 Ma Pita hanaŋ, “Intu êŋ. Yani hathak hêv.”
Ma Pita habitak hayô unyak kapô ma Yisu hanaŋ hik yani liŋ hamôŋ,
“Saimon, lemhabi aisê? Pik sapêŋ iniŋ kiŋ ethak ewa da anêŋ opalêla?
Thêlôdaniŋ nali mena avômalô vi?”
26 Ma hanaŋ, “Ewa anêŋ avômalô vi.”
Aêŋ ba Yisu hanaŋ, “Nali ma miŋ ethak êv da êŋ ami.
27 Ma doŋtom yahadô alalô nanêm malaiŋ êndêŋ ŋê takêŋ. Ba intu nu
kasukthôm ma okaliv lôm. Alim môŋ atu ba hôvôv, êŋ ma onja ba okyav
abôlêk. Ma tem nôŋgô valuseleŋ te haminŋ kapô. Onja valuseleŋ êŋ ba nêm
êndêŋ ŋê êŋ ek êtôm da unyak matheŋ.”

18

Opalê intu bêŋ hêk Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô
(Mak 9:33-37,42-48; Luk 9:46-48; 17:1-2)

1 *Wak êŋ ma ŋê ku êlêm hadêŋ Yisu ma enaŋ hik yani liŋ, “Opalê te tem
imbitak anyô lôk athêŋ bêŋ êmô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô?”
2 Ma Yisu halam amena te halêm ma hadô haminŋ thêlô malêvôŋ
3 *ma hanaŋ, “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena miŋ otak unim kobom
ba ubitak hatôm amena êntêk ami, êŋ ma môlô tem miŋ numbitak nôyô
Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô ba unu ami. Ma mi.
4 Aêŋ ba anyô te hatauviŋ i aleba yaôna hatôm amena êntêk, yani êŋ tem
imbitak anyô lôk athêŋ bêŋ êmô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô.
5 *Ma ôpatu ba hêvhaviŋ ya ba hawa amena te aêntêk thô, ma hatôm hawa
ya thô haviŋ.
6 “Ma doŋtom anyô te hadum ba yenaŋ amena atu ba hêvhaviŋ ya te hêv
yak, ôpêŋ tem êpôm malaiŋ bêŋ anôŋ. Ôpêŋ tem nêsôkwêŋ valu bêŋ te esak
laselo ba nimbi yani êndôk ŋgwêk makidiŋ ba ema. Malaiŋ êŋ ma yaôna ek
malaiŋ atu ba yani tem êpôm embeŋ yam.
7 “Alikaknena môlô avômalô pik êntêk! Nôm lomaloma hamô pik êntêk ba
hadum ba môlô udum kambom. Nôm takêŋ tem imbitak. Ma doŋtom ôpatu
ba halom anyô vi ba idum kambom, yani êŋ tem êpôm malaiŋ bêŋ anôŋ.
8 *Bahem lo vem hadum ba hudum kambom, êŋ ma odabêŋ kisi ba umbini
ek miŋ undum kambom esak loŋbô ami! Bahem lo vem vi iyom ma malaiŋ,
ma doŋtom mavi ek nu malak leŋ. Ma bahem lo vem luvi hamô ba hudum

---

* **17:22:** Mat 16:21 * **17:24:** Kis 30:13; 38:26 * **18:1:** Luk 22:24 * **18:3:** Mat 19:14; Mak 10:15; Luk 18:17 * **18:5:** Mat 10:40; Luk 10:16; Jon 13:20 * **18:8:** Mat 5:29-30

kambom, êŋ ma lemvimkupik sapêŋ tem ni loŋ atum hathaŋ hamô hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ ba intu malaiŋ bêŋ anôŋ.
9 Ma malem daluk hadum ba hudum kambom, êŋ ma ômbi vê ba okaliv ni ek miŋ undum kambom esak loŋbô ami! Malem daluk vi iyom ma malaiŋ, ma doŋtom mavi ek nu malak leŋ. Ma malem daluk luvi hamô ba hudum kambom êŋ ma lemvimkupik sapêŋ tem êndôk loŋ atum lôkmala ba intu malaiŋ bêŋ anôŋ.
10 * “Aêŋ ba noyabiŋ am! Miŋ nosoŋ nena yenaŋ avômena ma nôm oyaŋ ami. Yanaŋ êndêŋ môlô nena iniŋ aŋela ethak êyê nôm takatu ba udum hadêŋ i ma i enaŋ hadêŋ Wakamik atu ba hamô malak leŋ.
11 *Ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ yahalêm ek yanêm avômalô takatu ba eveŋ mayaliv bulubiŋ.*

Abô loŋ kapô hathak boksipsip te mi (Luk 15:4-7)

12 “Anyô te anêŋ boksipsip hatôm 100 êmô ba te haveŋ aidoho. Lemhabi aisê? Boksipsip alaŋ tem indum malê? Tem etak 99 takatu ba nêmô dumlolê ma ni êmbôlêm ali atu ba mi.
13 Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô! Yani hapôm ali êŋ, ma tem lamavi anêŋ dôêŋ esak ali atu ba hapôm êmôŋ ek 99 takatu ba êmô.
14 Ma môlônim Lemambô atu ba hamô malak leŋ hadô anyô athêŋ mi te ni loŋ atum lôkmala aêŋ iyom.

Loŋôndê opesaŋ abô imbiŋ mamuyaŋ

15 * “Mamuyaŋ hadum kambom hadêŋ o,* ma nu êndêŋ yani ma onaŋ anêŋ kambom bêŋ. Yani halaŋô o, êŋ ma mamu ômô hatôm anyô loyaŋ hathak loŋbô.
16 *Ma miŋ halaŋô o ami, êŋ ma onja anyô te mena ju la imbiŋ o ba unu êndêŋ yani ma nonaŋ anêŋ kambom êŋ bêŋ esak loŋbô. Anyô ju êŋ tem nimiŋ ba nedaŋô mamunim abô êtôm atu ba Wapômbêŋ bôk hanaŋ yôv.
17 Yani lêndôŋ kôtôŋ denaŋ, êŋ ma nu onaŋ anêŋ kambom bêŋ êndêŋ avômalô ôdôŋ êvhaviŋ. Ma doŋtom yani lêndôŋ kôtôŋ denaŋ ba hadô endaŋô avômalô ôdôŋ êvhaviŋ iniŋ auk, êŋ ma môlô nôŋgô yani êtôm anyô daluk lôk anyô hawa takis.
18 * “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô. Nôm takatu ba ubutiŋ hamô pik ma tem yambutiŋ êmô malak leŋ. Ma nôm takatu ba opole hêk pik ma tem yapole êŋjêk malak leŋ aêŋ iyom.
19-20 * “Odaŋô! Anyô ju mena lu la ethak doŋtom hathak yenaŋ athêŋ, êŋ ma yada tem yamô i malêvôŋ. Ba intu te mena ju la kapôlôŋiŋ doŋtom hathak nômlate ba eteŋ mek, ma yenaŋ Wakamik atu ba hamô malak leŋ tem indum nôm êŋ anôŋ.”

Abô loŋ kapô hathak anyô paloŋ

---

* **18:10:** Hib 1:14 * **18:11:** Luk 19:10 * **18:11:** Hadêŋ sêbôk ŋê doho atu ba eto Abô Mavi eto abô 11 haviŋ, ma doho miŋ eto ami. * **18:15:** Luk 17:3; Gal 6:1 * **18:15:** Ŋê lôkauk vi leŋiŋhabi nena abô ‘hadêŋ o’ êŋ, ma Matyu da miŋ hato ami, ma anyôla hato haveŋ yam. * **18:16:** Lo 19:15; Jon 8:17 * **18:18:** Mat 16:19; Jon 20:23 * **18:19-20:** Mak 11:24; Jon 15:7

21 Vêm ma Pita halêm ma hanaŋ hik Yisu liŋ, “Anyô Bêŋ, yenaŋ aiyaŋ
hadum kambom hadêŋ ya, êŋ ma yatak yakapôlôŋ bôlôŋ vithê? Bôlôŋ
baheŋvi ba lahavuju, e?”
22 *Ma Yisu hanaŋ, “Yanaŋ êndêŋ o. Otak kapôlôm ek mamuyaŋ êtôm wak
nômbêŋ intu sapêŋ, ma miŋ bôlôŋ baheŋvi ba lahavuju ami!
23 “Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma hatôm kiŋ te hadum ek anêŋ ŋê ku
nêlêm nêwê anêŋ valuseleŋ viyaŋ.
24 Wak êŋ hayô, ma ewa anyô ku atu halêm. Ôpêŋ bôk hayaŋ kiŋ anêŋ
valuseleŋ vithê ba hathôŋ paliŋ.
25 Yani miŋ hatôm nêm viyaŋ ami ba intu kiŋ hanaŋ nena nênêm ôpêŋ lôk
veŋi lôk nali ba nimbitak êtôm anyô yaŋ anêŋ ŋê ku oyaŋ ek nênêm valuseleŋ
êŋ viyaŋ. Ma nênêm anêŋ nômkama sapêŋ ba anyô vi nênêm vuli ma neja
valuseleŋ esak ba nêwê kiŋ anêŋ valuseleŋ êŋ viyaŋ.
26 “Êŋ ma ôpêŋ hêv yak halôk hêk yani valuvi ma halaŋ nena, ‘Oyabiŋ
vêmam! Valuseleŋ takatu ba yahawa hêk o ma tem yanêm viyaŋ.’
27 Ma kiŋ lahiki ba hanaŋ, ‘Viyaŋ dôlôk!’ Ma hatak ôpêŋ ba hi.
28 “Anyô ku êŋ hatak kiŋ anêŋ unyak ma hi hapôm anyô ku yaŋ ba thainiŋ
ku hatôm doŋtom. Anyô yaŋ hawa valuseleŋ yaôna lôk hêk yani ba miŋ bôk
hêv ami. Êŋ ma yani havaloŋ ôpêŋ ba hakakô laselo siŋ lôklokwaŋ ma hathaŋ
ba hanaŋ, ‘Yenaŋ valuseleŋ êlêm!’
29 “Ma yaŋ êŋ hêv yak halôk hêk yani valuvi ma halaŋ nena, ‘Oyabiŋ vêmam!
Tem yanêm anêm valuseleŋ êŋ viyaŋ.’
30 “Ma doŋtom ôpêŋ hapôlik hathak yaŋ êŋ anêŋ abô ba hawa ba hi hatak
halôk koladôŋ endeba ôpêŋ nêm valuseleŋ êŋ viyaŋ am.
31 Ŋê ku vi êyê nôm atu ba ôpêŋ hadum ba esoŋ kambom ma leŋiŋmalaiŋ
bêŋ ba i enaŋ hadêŋ kiŋ.
32 “Êŋ ma kiŋ halam ôpêŋ ba halêm ma hanaŋ, ‘O anyô kambom anôŋ!
Holaŋ bêŋ hadêŋ ya aleba yahatak o ba miŋ hôwê anêm valuseleŋ viyaŋ ami.
33 Yaleŋ hik ya hathak o, ma aisê ka miŋ hudum aêŋ hadêŋ mamuyaŋ ami?’
34 *Ma kiŋ lamaniŋ ba hatak ôpêŋ halôk ŋê takatu ba eyabiŋ koladôŋ ek
thêlô nênêm vovaŋ êndêŋ yani endeba nêm valuseleŋ êŋ viyaŋ am.
35 * “Aêŋ ba môlô tomtom lemimmavi ba notak unim kapôlômim kambom
ek môlôviyaŋ. Yakô Wakamik atu ba hamô malak leŋ tem indum aêŋ êndêŋ o
êtôm atu ba kiŋ hadum hadêŋ anêŋ anyô ku atu.”

19

Yisu hanaŋ abô hathak ŋê lôk veŋi êdô i
(Mak 10:1-12; Luk 16:18)

1 Yisu hanaŋ abô takêŋ vêm ma hatak Galili ma hi ŋaŋ Jolodaŋ vi tuvulu
hêk Judia.
2 Ma hamô loŋ êŋ ma avômalô bêŋ anôŋ êyô. Ma hadum ŋê lôk lijiŋ ba ibitak
mavi.
3 Ma Palisi doho êlêm hadêŋ Yisu ma idum ek nesau yani ba enaŋ hik
yani liŋ, “Abô balabuŋ hanaŋ aisê? Anyô hatôm nêm yanavi vê esak ôdôŋ
lomaloma mena mi e?”

* **18:22:** Luk 17:4 * **18:34:** Mat 5:25-26 * **18:35:** Mat 6:15; Mak 11:25; Ep 4:32; Kol 3:13

4 *Ma doŋtom Yisu hanaŋ, “Môlô bôk osam Wapômbêŋ anêŋ abô atu ba
hanaŋ nena, ‘Sêbôk ba môŋ anôŋ atu ba Wapômbêŋ hapesaŋ avômalô ma
hapesaŋ anyô lo avi.
5 *Ba intu Wapômbêŋ bôk hanaŋ nena, “Anyô tem etak lambô lo talêbô ma
esak doŋtom imbiŋ yanavi ek thai nimbitak êtôm kupik doŋtom iyom.” ’
6 Thai miŋ ju hathak loŋbô ami ma lêk ibitak doŋtom. Aêŋ ba nôm atu
ba Wapômbêŋ bôk havak loŋ hathak doŋtom ma miŋ hatôm anyôla epole vê
ami.”
7 *Ma Palisi enaŋ, “Ma doŋtom Mose bôk hanaŋ nena anyô hadum ek êndô
yanavi ma eto kapya nêm yanavi vê ba nêm êndêŋ yanavi ek nêm yani vê.”
8 Ma Yisu hanaŋ, “Môlô ŋê lemimôndôŋ kôtôŋ. Ba intu Mose hik loŋônde êŋ
thô hadêŋ môlô. Môŋ anôŋ atu ba Wapômbêŋ hapesaŋ pik êntêk, ma auk êŋ
miŋ hamô haviŋ ami.
9 *Yanaŋ êndêŋ môlô nena anyô te yanavi miŋ hadum sek ami, ma doŋtom
yamalô hadô yanavi ba hawa avi yaŋ. Anyô êŋ hadum sek haviŋ avi yaŋ êŋ.”
10 Ŋê ku enaŋ hadêŋ Yisu, “Aêŋ ba anyô muk hamô mavi ek anyô lôk avi.”
11 Ma hanaŋ hadêŋ thêlô, “Anyô sapêŋ miŋ hatôm nedaŋô abô êŋ ami.
Ôpatu ba Wapômbêŋ hêv lôklokwaŋ hadêŋ i iyom intu hatôm nedaŋô abô êŋ.
12 Anyô doho ma taluvi ewa i ba malaiŋ hamô ba miŋ hatôm neja avi ami.
Doho ma êvê iniŋ thalôk vê ek neyabiŋ kiŋ iniŋ vêŋi. Ma doho leŋiŋhaviŋ
nênêm iniŋ lôklokwaŋ lôkthô ek nindum Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak anêŋ
ku ba intu miŋ ewa avi ami. Ôpatu ba halaŋô abô êŋ ba hasopa, ma esopa
iyom.”

Yisu hêv mek hathak avômena (Mak 10:13-16; Luk 18:15-17)

13 Avômalô doho ewa avômena yaônena êlêm ek Yisu etak baŋ êyô ênjêk thêlô
ba nêm mek esak i. Ma doŋtom anêŋ ŋê ku ethaŋ avômalô takêŋ.
14 *Êŋ ma Yisu hanaŋ, “Notak avômena yaônena ba nêlêm êndêŋ ya ma miŋ
numiŋ thêlô loŋ siŋ ami ek malê nena avômalô takatu ba athêŋ mi ma hatôm
avômena takêntêk ba Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma thêlôniŋ.”
15 Êŋ ma hatak baŋ hayôhêk i vêm ma hatak loŋ êŋ ba hi.

Anyô muk lôk nômkama bêŋ hanaŋ abô haviŋ Yisu (Mak 10:17-31; Luk 18:18-30)

16 Anyô te halêm hadêŋ Yisu ma hanaŋ, “Kêdôŋwaga, yandum malê mavi te
ek yamô lôkmala êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ?”
17 *Ma Yisu hanaŋ, “Anyô te iyom intu mavi! Ma honaŋ hik ya liŋ hathak
abô ‘mavi’ êŋ eka? Lemhaviŋ onja lôkmala atu ba hamô hatôm wak nômbêŋ
intu, êŋ ma osopa Wapômbêŋ anêŋ abô balabuŋ.”
18 *Ma ôpêŋ hanaŋ hik yani liŋ nena, “Yasopa abô balabuŋ alisê?”
Êŋ ma Yisu hanaŋ, “ ‘Miŋ nuŋgwik anyô vônô ami. Miŋ undum sek imbiŋ
anyô yaŋ yanavi ami. Miŋ onja vani ami. Miŋ onaŋ abôyaŋ esak anyô vi ba
undum abô ek i ami.
19 *Ondovak lemambô lo lemtambô.’ Ma ‘lemimbiŋ avômalô vi êtôm
lemhaviŋ oda.’ ”

---

* **19:4:** Stt 1:27; 5:2 * **19:5:** Stt 2:24; Ep 5:31 * **19:7:** Lo 24:1-4; Mat 5:31 * **19:9:** Mat 5:32; 1Ko 7:10-11 * **19:14:** Mat 18:2-3 * **19:17:** Wkp 18:5; Luk 10:28 * **19:18:** Kis 20:13-16; Lo 5:17-20 * **19:19:** Kis 20:12-16; Lo 5:16-20; Wkp 19:18

20 Ma anyô muk êŋ hanaŋ, “Abô balabuŋ takêŋ, ma yahathak yahasopa.
Yandum malê te imbiŋ?”
21 Ma Yisu hanaŋ, “Lemhaviŋ nuŋgwik anêm ku anêŋ daŋ siŋ, êŋ ma nu nêm
anêm nômkama sapêŋ ek avômalô nênêm vuli. Ma onja valuseleŋ sapêŋ ba
nêm êndêŋ avômalô siv. Hudum aêŋ, ma tem anêm nômkama mavi lomaloma
êmô malak leŋ. Ma ôlêm osopa ya.”
22 Anyô muk êŋ ma anyô lôk nômkama bêŋ anôŋ. Ba intu halaŋô abô êŋ ma
hêv malaiŋ bêŋ hadêŋ yani ba hi lôk lamalaiŋ.
23 Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena, “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ
môlô nena ŋê lôk nômkama bêŋ tem nêpôm malaiŋ bêŋ ek nimbitak nêyô
Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô ba ini.
24 Odaŋô! Miŋ malaiŋ bêŋ ek bok kamel imbitak êyô luvik idu sôp anêŋ
abyaŋ ba ni ami, ma doŋtom malaiŋ anôŋ ek anyô lôk nômkama bêŋ te imbitak
êyô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô.”
25 Ŋê ku elaŋô abô êŋ ma esoŋ kambom ba enaŋ, “Avanôŋ e? Aêŋ ba miŋ
hatôm anyôla imbitak êyô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô ba ni ami e?”
26 *Ma Yisu hayê thêlô lôklokwaŋ ma hanaŋ, “Wapômbêŋ iyom hatôm indum
nômkama sapêŋ. Ma anyô te miŋ hatôm nêm yanida bulubiŋ ami ma mi.”
27 Ma Pita hanaŋ, “Yêlô bôk atak yêlôaniŋ nômkama sapêŋ ba alêm asopa o
ba intu tem naja malê?”
28 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ i, “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô! Wak te ma
Wapômbêŋ tem epesaŋ loŋ lukmuk. Ma Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êmô loŋ
êŋ ba eyabiŋ anêŋ avômalô êtôm kiŋ lôkmaŋgiŋ. Ma môlô anyô ku laumiŋ ba
lahavuju takatu ba osopa ya, môlô tem noyabiŋ avômalô Islael ôdôŋ laumiŋ
ba lahavuju êtôm kiŋ aêŋ iyom.
29 Ma avômalô takatu ba leŋiŋhabi ya ba etak iniŋ unyak lôk iviyaŋ ma livi
lôk lami ma taluvi lôk iniŋ nali lôk iniŋ ku, êŋ ma tem Wapômbêŋ nêm bêŋ
anôŋ êndêŋ i êtôm 100 êyô êmô iniŋ loŋ imbiŋ. Ma thêlô tem neja lôkmala atu
ba nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ imbiŋ.
30 *Odaŋô! Ŋê lôk athêŋ bêŋ, bêŋ anôŋ tem nimbitak ŋê lôk athêŋ mi. Ma
ŋê lôk athêŋ mi bêŋ anôŋ tem nimbitak ŋê lôk athêŋ bêŋ.”

20

Abô loŋ kapô hathak ku anêŋ vuli

1 Yisu hanaŋ, “Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma hatôm aêntêk. Lôkbôk
momaŋiniŋ ma ku te anêŋ alaŋ hi ek êmbôlêm ŋê ku ek nindum ku embeŋ
anêŋ ku kapô.
2 Yani hapôm anyô doho ma hanaŋ hik i liŋ ek nindum anêŋ ku êtôm wak
daluk te ma nêm i vuli esak valuseleŋ doŋtom ma êlôk hathak anêŋ abô. Yôv
ma hêv thêlô ba i anêŋ ku kapô.
3 “Wak hathak leŋ ma hi loŋ ethak doŋtom halôk ma hayê anyô doho atu
ba ida êmô iyom.
4 Ma hanaŋ hadêŋ thêlô, ‘Môlô nu nundum yenaŋ ku, ma tem yanêm môlô
vuli êtôm unim ku.’
5 Êŋ ma i.

* **19:26:** Jop 42:2 * **19:28:** Mat 25:31; Luk 22:30; ALK 3:21 * **19:30:** Mat 20:16; Luk 13:30

“Waklêvôŋ biŋ ma hi hadum aêŋ ma habobo wak êndôk ma hi hadum aêŋ hathak loŋbô.
6 Yaŋsiŋ ma hayê anyô doho ida êmô iyom ma hanaŋ, ‘Aisê ka môlô ômô oyaŋ wak daluk êntêk?’
7 “Ma enaŋ, ‘Anyô te miŋ hêv ku hadêŋ yêlô ami.’
“Ma ku alaŋ hanaŋ, ‘Môlô nu nundum yenaŋ ku imbiŋ.’
8 * “Bôlôvôŋ hayô ma ku alaŋ hanaŋ hadêŋ anyô hayabiŋ ku, ‘Ondam ŋê takatu ba idum ku nêlêm ek nêm i vuli. Ŋê yaŋsiŋ êmôŋ ma ŋê wak halôk êyô ênjêk vêm ma ŋê waklêvôŋ ma ŋê lôkbôk ma embeŋ yam anôŋ.’
9 “Ŋê yaŋsiŋ êlêm ma hêv i valuseleŋ doŋtom.
10 Ma ŋê lôkbôk esoŋ nena tem neja valuseleŋ esak. Ma doŋtom mi. Ewa hatôm doŋtom.
11 Ewa iniŋ vuli yôv, ma thêlô enaŋ abô munuŋmunuŋ hathak ku alaŋ ba enaŋ,
12 ‘Aisê ba yêlô alêm hadêŋ lôkbôk ba adum ku bêŋ lôk vovanik hamiŋ wak mathalaleŋ. Ma ŋê yaŋsiŋ idum ku yaôna lôk. Ma doŋtom ewa valuseleŋ hatôm yêlôaniŋ!’
13 “Êŋ ma ku alaŋ hanaŋ hadêŋ anyô te nena, ‘Aiyaŋ, miŋ yahadum kambom hadêŋ o ami. Bôk yahanaŋ ba hôlôk nena undum ku ma tem onja valuseleŋ doŋtom iyom.
14 Yenaŋ yaleŋhaviŋ ba yahêv ŋê takatu ba eveŋ yam iniŋ vuli hatôm môlônim. Aêŋ ba onja anêm ba nu!
15 Valuseleŋ êntêk ma yenaŋ ba intu hatôm yasopa yenaŋ yaleŋhaviŋ iyom ek yanêm. Ma môlô malemim thêlêv eka?’
16 * “Aêŋ ba ŋê êmôŋ tem nimbitak êtôm ŋê eveŋ yam. Ma ŋê eveŋ yam tem nimbitak êtôm ŋê êmôŋ.”

Yisu hanaŋ abô hathak anêŋ ŋama bôlôŋ te lô (Mak 10:32-34; Luk 18:31-33)

17 Yisu hi Jelusalem ma hawa anêŋ ŋê ku laumiŋ ba lahavuju takatu. Thêlô eveŋ ba i ma Yisu havôv thêlô i daŋ vi ma hanaŋ nena,
18 * “Odaŋô. Alalô a daku Jelusalem. Ma tem nenaŋ Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu bêŋ ba nênêm yani êndêŋ ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ. Ma tem nenaŋ ek nijik yani vônô.
19 Tem nênêm ya êndêŋ avômalô loŋ buyaŋ ek nenaŋ abôma lôk nebali ya ma nijik ya vônô esak a. Ma êtôm wak lô, ma tem injik ya liŋ ba yambiyô esak loŋbô.”

Jems lo Jon iniŋ talêbô anêŋ lahaviŋ (Mak 10:35-45)

20 Vêm ma Sebedi anêŋ nakaduŋ ju atu iniŋ talêbô halêm hadêŋ Yisu. Ma halek vadôŋ lêlô ma hadum ek enaŋ injik yani liŋ esak abô te.
21 *Êŋ ma Yisu hanaŋ, “Lemhaviŋ malê te?”
Ma avi êŋ hanaŋ, “Tem otak yenaŋ okna ju êntêk yaŋ sê êmô bahem vianôŋ ma yaŋ sê êmô bahem vikeŋ ênjêk anêm loŋ lôkliŋyak kapô?”
22 *Ma hanaŋ hadêŋ anyô loyaŋ, “Mamu ôthôŋ nôm atu ba onaŋ hik ya liŋ paliŋ. Hatôm nunum êndôk tase atu ba tem yanum e?”

---

* **20:8:** Wkp 19:13; Lo 24:15 * **20:16:** Mat 19:30; Mak 10:31 * **20:18:** Mat 16:21; 17:22-23
* **20:21:** Mat 19:28; Luk 22:30 * **20:22:** Mat 26:39; Jon 18:11

Ma thai enaŋ, “Yai hatôm.”
23 Ma hanaŋ nena, “Avanôŋ, tase êŋ tem nunum êndôk. Ma doŋtom nêmô
yabaheŋ vianôŋ lôk vikeŋ, ma miŋ yenaŋ ku ami. Mi, Wakamik da hayabiŋ
ku êŋ ba bôk hatak anyô doho yôv ek nêmô loŋ êŋ.”
24 Ŋê ku laumiŋ takêŋ elaŋô abô êŋ ba leŋiŋŋaŋa hadêŋ Jems lo Jon.
25 *Ma Yisu halam thêlô êlêm ethak doŋtom ma hanaŋ, “Môlô bôk oyala
nena avômalô loŋ buyaŋ iniŋ kiŋ ethak ebam i ba ibuliŋ ŋê takatu ba êmô
thêlô vibiŋ. Ma iniŋ ŋê bêŋbêŋ ethak ethaŋ iniŋ avômalô aêŋ iyom ek nesopa
iniŋ abô.
26 *Odaŋô! Môlô miŋ nundum kobom êŋ ami! Môlô te lahaviŋ imbitak
anyô lôk athêŋ bêŋ ênjêk môlô malêvôŋ, êŋ ma imbitak êtôm môlônim anyô
ku ek nêm môlô sa.
27 Ma ôpatu lahaviŋ imbitak êtôm môlônim anyô bêŋ, êŋ ma êmô êtôm
môlônim anyô ku oyaŋ
28 *hatôm ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ba yahadum aêŋ iyom. Miŋ yahalêm
ek yandum ŋê bêŋbêŋ pik iniŋ kobom ba yasaŋ avômalô ek nindum yenaŋ ku
ami. Mi anôŋ! Yahalêm hatôm anyô ku ek yanêm avômalô sa lôk yatak yenaŋ
lôkmala ek nêm avômalô bulubiŋ.”

Yisu hadum anyô mapusip ju mavi
(Mak 10:46-52; Luk 18:35-43)

29 Yisu lôk anêŋ ŋê ku etak Jeliko ba i ma avômalô bêŋ anôŋ esopa yani.
30 Ma anyô maleŋ pusip lokwaŋju êmô loŋôndê daŋ vi, ma thai elaŋô nena
Yisu halêm. Êŋ ma thai elam lôklokwaŋ nena, “Anyô Bêŋ! Devit anêŋ Lim
Lukmuk! Nêm kapôlôm ek yai!”
31 Ma avômalô ethaŋ thai ba enaŋ, “Mamu bônôŋ!” Ma doŋtom thai elam
lôklala nena, “Anyô Bêŋ! Devit anêŋ Lim Lukmuk! Nêm kapôlôm ek yai!”
32 Êŋ ma Yisu haminŋ ma halam thai ba hanaŋ, “Lemimhaviŋ yandum malê
êndêŋ mamu?”
33 Ma thai enaŋ nena, “Anyô Bêŋ, yai leŋiŋhaviŋ nagê tak!”
34 Êŋ ma Yisu lahiki hathak thai ba hatak baŋ hayô hêk maleŋiŋ daluk. Ma
ketheŋ oyaŋ ma thai ibitak mavi ba êyê tak ma i esopa yani.

21

Yisu habitak hayô Jelusalem hatôm kiŋ
(Mak 11:1-11; Luk 19:28-40; Jon 12:12-19)

1 Yisu thêlô i ebobo Jelusalem ma i êyô Betpagi, malak êŋ hêk habobo Dum
Oliv. Ma hêv anêŋ ŋê ku ju ba i
2 ma hanaŋ nena, “Mamu unu malak entuvulu. Ma ketheŋ oyaŋ ma tem
ôŋgô bok doŋki te lôk nakaduŋ ba ekak luvi loŋ ba iminŋ. Nopole yak vê ma
nodom luvi ba nôlêm êndêŋ ya.
3 Ma anyôla hanaŋ abôla hadêŋ mamu, ma nonaŋ nena, ‘Anyô Bêŋ lahaviŋ
indum ku te esak luvi’, êŋ ma tem êndôk ba etak luvi ek nêlêm ketheŋ.”
4 Nôm êŋ habitak ek Wapômbêŋ anêŋ abô injik anôŋ ba hanaŋ hadêŋ plopet
nena,
5 “Nonaŋ abô êŋ êndêŋ avômalô Saion,
‘Ôŋgô. Môlônim kiŋ lêk halêm hadêŋ môlô.

* **20:25:** Luk 22:25-26 * **20:26:** Mat 23:11; Mak 9:35 * **20:28:** Luk 22:27; Plp 2:7

Ôpêŋ anyô labali ba hayô hamô bok doŋki te.
Yani hayô hamô bok doŋki nakaduŋ te ba halêm.' " *Sekalaia 9:9; Aisaia 62:11*
6 Ma ŋê ku ju atu i ma idum hatôm atu ba Yisu hanaŋ.
7 Ma ewa doŋki talêbô lôk nakaduŋ êŋ ba i ma ibi iniŋ kwêv thilibuŋ daim thô ba eŋgava hayôhêk bok doŋki dômlokwaŋ ma Yisu hayô hamô.
8 Ma avômalô lubuŋlubuŋ eŋgava iniŋ kwêv thilibuŋ hêk loŋôndê. Ma vi ele nôkyalô ŋauŋ ba eŋgava hêk loŋôndê.
9 Ma vi êmôŋ ma vi eveŋ yam ma Yisu halôk malêvôŋ ba leŋiŋmavi anôŋ ba lôk lêlô ba elam nena,

"Osana ni êndêŋ Devit anêŋ Lim Lukmuk!"
"Wapômbêŋ nêm lamavi êndêŋ ôpatu ba halêm hathak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ!" *Kapya Yeŋ 118:26*
"Osana! Nambô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ esak leŋ!"

10 Yisu habitak hayô Jelusalem kapô ma avômalô nômbêŋ atu ba êmô Jelusalem esoŋ kambom ba enaŋ hik liŋ mayaliv nena, "Ôpêntêk ma opalê?"
11 Ma avômalô nômbêŋ atu ba esopa Yisu enaŋ nena, "Yani ma Yisu, plopet atu ba halêm anêŋ malak Nasalet hêk Galili."

Yisu hêv ŋê idum ku valu vê hêk unyak matheŋ kapô
(Mak 11:15-19; Luk 19:45-46)
12 Yisu habitak hayô unyak matheŋ kapô anêŋ piklêvôŋ ma hayê avômalô ewa nômkama ba êdô hamô ek avômalô vi nênêm vuli. Êŋ ma halupuniŋ i ba hêv i vê hêk unyak matheŋ kapô ba ele yaiŋ ba i. Ma hale ŋê takatu ba êwê ŋê loŋ buyaŋ iniŋ valuseleŋ hathak Hiblu iniŋ valuseleŋ iniŋ balê liliŋ. Ma hadum aêŋ hadêŋ ŋê takatu ba êdô menak bôbô hamô ek avômalô vi nênêm vuli.
13 *Ma hanaŋ hadêŋ thêlô aêntêk, "Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ nena, 'Yenaŋ unyak ma unyak neteŋ mek êndôk.' Ma môlô lêk udum ba lêk habitak hatôm ŋê vani iniŋ loŋ ekopak êmô."
14 Vêm ma ŋê maleŋiŋ pusip lôk ŋê veŋvuviŋ i êyô unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ma hadum ba ibitak mavi.
15 Ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ êyê nômbithi takatu ba Yisu hadum. Ma thêlô elaŋô avômena elam kaêk haveŋ unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ nena, "Osana ni êndêŋ Devit anêŋ Lim Lukmuk!" Êŋ ma thêlô leŋiŋmaniŋ
16 ba enaŋ hadêŋ Yisu nena, "Ondaŋô avômena iniŋ abô!"
Ma Yisu hanaŋ, "Yahalaŋô. Ma môlô bôk osam abô atu ba hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya ba hanaŋ hathak
" 'Avômena lôk amena kasek nena Wapômbêŋ bôk hatak abô mavi halôk thêlô veŋiŋbôlêk ek nêmbô anêŋ athêŋ.' " *Kapya Yeŋ 8:2*
17 Vêm ma hatak avômalô takêŋ ma hi hêk Betani bôlôvôŋ te.

Alokwaŋ ŋauŋ hayeŋ
(Mak 11:12-14,20-24)
18 Lôkbôk momaŋiniŋ ma Yisu havôhi Jelusalem hathak loŋbô ma hama kisi.

---

* **21:13:** Ais 56:7; Jer 7:11

19 Yani hayê alokwaŋ sabo te hamiŋ loŋôndê daŋ vi. Hi hadêŋ alokwaŋ êŋ,
ma hayê nena ŋauŋ oyaŋ iyom hamiŋ ma anêŋ anôŋ mi. Ma hanaŋ hadêŋ
alokwaŋ êŋ, “Miŋ hatôm nuŋgwik anôŋ esak loŋbô ami!” Ma ketheŋ oyaŋ ma
alokwaŋ êŋ anêŋ ŋauŋ hayeŋ ba hama.
20 Ŋê ku êyê nôm êŋ ba esoŋ kambom ba enaŋ, “Honaŋ malê hathak
alokwaŋ êntêk ba lêk hama ketheŋ?”
21 *Ma Yisu hanaŋ, “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena môlô ôêvhaviŋ ba
miŋ kapôlômim ju ami, êŋ ma hatôm nundum êtôm atu ba yahadum hadêŋ
alokwaŋ êntêk lôk hatôm nundum nômla yaŋ imbiŋ nena nonaŋ êndêŋ
dumlolê êntêk, ‘Ômbi o kisi ni tamu ŋgwêk.’ Êŋ ma Wapômbêŋ tem indum ba
dumlolê êŋ endaŋô môlônim abô.
22 *Môlô ôêvhaviŋ ba oteŋ mek, ma Wapômbêŋ tem nêm nôm takatu ba onaŋ
hik yani liŋ hathak êndêŋ môlô.”

Yisu, opalê hêv athêŋ bêŋ hadêŋ o?
(Mak 11:27-33; Luk 20:1-8)

23 Yisu habitak hayô unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ma hadôŋ avômalô
hamô. Êŋ ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk avômalô iniŋ ŋê bêŋbêŋ êlêm hadêŋ yani
ma enaŋ, “Opalê hêv athêŋ bêŋ hadêŋ o lôk hêv ku hadêŋ o ba intu hudum
nôm takêntêk?”
24 Ma Yisu hanaŋ, “Tem yanaŋ injik môlô liŋ esak abô te aêŋ iyom. Ba onaŋ
abô êŋ bêŋ hadêŋ ya, ma tem yandam ôpatu ba hêv athêŋ bêŋ hadêŋ ya êndêŋ
môlô.
25 Opalê hêv ku nisik avômalô êndôk ŋaŋ hadêŋ Jon? Wapômbêŋ leŋ? Mena
anyô pik?”
Ma thêlôda enaŋ hadêŋ i nena, “Alalô anaŋ nena Wapômbêŋ hêv ku êŋ
hadêŋ Jon ma tem yani enaŋ, ‘Aisê ka môlô miŋ ôêvhaviŋ yani ami?’
26 *Ma doŋtom alalô anaŋ nena, ‘Anyô pik te hêv ku êŋ,’ êŋ ma avômalô tem
leŋiŋmaniŋ êndêŋ alalô. Ek malê nena thêlô sapêŋ êvhaviŋ nena Jon ma plopet
te.”
27 Ma thêlô enaŋ hadêŋ Yisu nena, “Yêlô athôŋ paliŋ.”
Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Aêŋ ba miŋ hatôm yandam ôpatu ba hêv
athêŋ bêŋ hadêŋ ya anêŋ athêŋ bêŋ êndêŋ môlô ami. Ma mi.”

Abô loŋ kapô hathak anyô lo yaŋ

28 “Lemimbi kukuthiŋ êntêk. Anyô te anêŋ nakaduŋ lokwaŋju êmô. Ma
yani hi ek namalô yaŋ ma hanaŋ, ‘Yenaŋ okna! Undum yenaŋ ku embeŋ ku
yak waiŋ kapô!’
29 “Ma namalô hanaŋ viyaŋ nena, ‘Yahadô.’ Vêm ma hik anêŋ auk liliŋ ma
hi.
30 “Lambô hi hadêŋ namalô yaŋ ma hanaŋ abô êŋ hathak loŋbô. Ma
nakaduŋ hanaŋ, ‘Wakamik, tem yana’. Ma miŋ hi ami.
31 “Namalô ju êŋ yaŋ sê intu hasopa lambô anêŋ abô?”
Ma thêlô enaŋ, “Namalô yaŋ môŋ.”
Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô. Ŋê takis lôk avi
sek waliliŋ tem nimbitak nêyô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô nêmôŋ ek
môlô.
32 *Jon bôk halêm ba hik loŋôndê thêthôŋ thô hadêŋ môlô. Ma doŋtom môlô

* **21:21:** Mat 17:20; Luk 17:6; Jon 14:12; 1Ko 13:2 * **21:22:** Mat 7:7-11; 18:19 * **21:26:** Mat 14:5
* **21:32:** Luk 3:12; 7:29-30

miŋ ôêvhaviŋ anêŋ abô ami. Ma ŋê takis lôk avi sek walililiŋ, thêlô êvhaviŋ ba bôk môlô ôyê yôv. Ma doŋtom môlô miŋ ole kapôlômim liliŋ ami. Ba intu ŋê takêŋ tem nêmôŋ ba nimbitak nêyô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô ba ini.”

Abô loŋ kapô hathak ŋê kambom eyabiŋ ku yak waiŋ (Mak 12:1-12; Luk 20:9-19)

33 * “Môlô nodaŋô abô loŋ kapô yaŋ. Ku alaŋ te havatho anêŋ ku yak waiŋ ma havak lôk hawê haveŋ. Ma halav lôv nêyô nimiŋ waiŋ anêŋ anôŋ pesa ek neja anêŋ thôk. Ma halav unyak daim te ek anyô nêmô ek neyabiŋ ku êŋ. Vêm ma hatak ku êŋ halôk anyô doho baheŋiŋ ek neyabiŋ ek hik anôŋ ma thêlô neja anôŋ vi ma nênêm vi êndêŋ yani. Ma hatak loŋ êŋ ba hi loŋ buyaŋ.

34 “Yak waiŋ êŋ hadum ek injik anôŋ ma ku alaŋ hêv anêŋ ŋê ku ba i ek neja yak waiŋ anêŋ anôŋ.

35 Ma ŋê takatu ba eyabiŋ ku evaloŋ thêlô ba epatiŋ i ma ik doho vônô ma ik doho hathak valu.

36 Êŋ ma ku alaŋ hêv ŋê ku bêŋ anôŋ ba i ma ŋê eyabiŋ ku yak waiŋ ibuliŋ thêlô aêŋ iyom.

37 “Ma hasoŋ nena thêlô tem nedaŋô namalô anêŋ abô ba intu hêv yani iyom ba hi.

38 *Ŋê eyabiŋ ku êyê ku alaŋ nakaduŋ hayô ma enaŋ hadêŋ i nena, ‘Ôpêntêk ma ku alaŋ anêŋ nakaduŋ ba tem eyabiŋ lambô anêŋ ku. Alalô ik yani vônô, ma ku êŋ tem imbitak alalôaniŋ.’

39 *Ba intu evaloŋ yani ba ewa ele ku viyaiŋ ma ik vônô.

40 “Aêŋ ba ku alaŋ hayô ma tem indum malê êndêŋ ŋê takatu ba eyabiŋ ku êŋ?”

41 Ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk avômalô iniŋ ŋê bêŋbêŋ enaŋ hadêŋ yani nena, “Yani tem imbuliŋ ŋê kambom takêŋ kambom anôŋ. Ma tem enja ku yak waiŋ êŋ ba nêm êndêŋ anyô vi. Yak waiŋ hik anôŋ, ma ŋê êŋ tem nênêm ku alaŋ anêŋ sam.”

42 *Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Môlô bôk osam abô êntêk ba hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya nena,

“ ‘Valu atu ba ŋê elav unyak êpôlik hathak,
ma lêk habitak landiŋ anôŋ.
Anyô Bêŋ da hadum aêŋ,
ma yêlô ayê nôm êŋ nena mavi anêŋ dôêŋ.’ *Kapya Yeŋ 118:22-23*

43 “Aêŋ ba yanaŋ êndêŋ môlô nena Wapômbêŋ tem nêm anêŋ loŋ lôkliŋyak vê ênjêk môlô ba nêm êndêŋ ŋê ôdôŋ yaŋ. Ma thêlô tem nijik anôŋ êtôm alokwaŋ mavi te hathak hik anôŋ.

44 Ma ôpatu ba hêv yak hayôhêk valu êntêk, ma tem ipup nenanena. Mena valu êŋ hêv yak hayôhêk anyôla, ma tem ôpêŋ ipulusik ba imbitak malimmalim.”*

45 Ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk Palisi elaŋô Yisu anêŋ abô loŋ kapô takêŋ ma eyala nena yani hanaŋ hathak thêlôda.

46 Êŋ ma thêlô êbôlêm loŋôndê ek nebaloŋ yani. Ma doŋtom êkô hathak avômalô iniŋ eyala nena Yisu ma plopet te ba intu êkô.

---

* **21:33:** Ais 5:1-2 * **21:38:** Mat 27:18 * **21:39:** Hib 13:12 * **21:42:** Lom 9:33; 1Pi 2:6-8

* **21:44:** Ŋê lôkauk vi enaŋ nena, “Abô 44, ma Matyu da miŋ hato ami ma anyô yaŋ hawa abô êŋ hêk Luk ba hato.” Ma vi enaŋ nena, “Mi, Matyu da hato.”

22

Abô loŋ kapô hathak eŋgabôm nôm ewa i (Luk 14:16-24)

1 Yisu hanaŋ abô loŋ kapô yaŋ hathak loŋbô nena,
2-3 “Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma hatôm aêntêk. Avômalô idum ek
nendom avi te ni ek kiŋ te anêŋ nakaduŋ. Êŋ ma hêv abô hadêŋ avômalô doho
ek nêlêm nejaŋ nôm imbiŋ thêlô. Ba haŋgabôm nôm bêŋ atu yôv ma halam
avômalô ek nêlêm nejaŋ nôm ewa i êŋ imbiŋ thêlô. Ma doŋtom êdô.
4 “Êŋ ma hêv ŋê ku doho hathak loŋbô ba hanaŋ hadêŋ avômalô takatu ba
halam nena, ‘Môlô nodaŋô! Lêk yahapôpêk nôm yôv. Yahik yenaŋ bokmaŋkao
doho lôk alim dopdop doho ba yahaŋgabôm! Ba intu nôlêm!’
5 “Ma doŋtom miŋ elaŋô ami ma i mayaliv. Vi i iniŋ ku ma vi i idum iniŋ ku
valuseleŋ.
6 *Ma vi evaloŋ kiŋ anêŋ ŋê ku ba idum kambom lomaloma hadêŋ i vêm
ma iki vônô.
7 Kiŋ lamaniŋ kambom ba hêv ŋê vovak i ek nijik ŋê êŋ leŋkadôk liŋ lôk
nêmbôk atum esaŋ loŋ êŋ.
8 “Êŋ ma hanaŋ hadêŋ ŋê ku nena, ‘Nôm lêk yahapôpêk yôv ba hamô. Ma
doŋtom avômalô takatu ba yahalam i, ma avômalô kambom ba intu êdô nêlêm.
9 Aêŋ ba unu malaklêvôŋ ma nodam avômalô takatu ba ôpôm i ba nêlêm ek
nejaŋ nôm êntêk.’
10 Ma ŋê ku i mayaliv ba eveŋ loŋôndê sapêŋ ma enaŋ kiŋ anêŋ abô hadêŋ
avômalô takatu ba êpôm i. Êŋ ma elom avômalô mavi lôk avômalô kambom ba
êyô aleba unyak kapô êŋ putup.
11 “Ma kiŋ habitak hayô unyak kapô ba hi ek ênjê avômalô, ma hayê nena
anyô te miŋ hapesaŋ i mavi ami.
12 Ma hanaŋ hadêŋ ôpêŋ, ‘Aiyaŋ, miŋ huik kwêv mavi ami eka? Ma opalê
hêv o ba hôlêm unyak kapô êntêk?’ Ma ôpêŋ bônôŋ iyom.
13 *“Êŋ ma hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena, ‘Nobaloŋ ôpêntêk ba nokak va lo
baŋ lusu ma nônêm yani vê ba ni loŋ momaŋiniŋ. Loŋ êŋ ma tem thêlô nedaŋ
kambom ba nesaŋ veŋiŋbôlêk ôdôŋ loŋ.’ ”
14 Yisu hanaŋ abô loŋ kapô êŋ yôv ma hanaŋ, “Wapômbêŋ halam avômalô
bêŋ anôŋ, ma doŋtom tem enja naju iyom ek nimbitak anêŋ avômalô.”

Nênêm takis êndêŋ Sisa mena dô (Mak 12:13-17; Luk 20:20-26)

15 *Ma Palisi i ethak doŋtom ba ibutiŋ abô ba iniŋ abô ma hatôm elav
gwasilim. Thêlô idum aêŋ ek Yisu hanaŋ abô kambom te ma nebaloŋ yani.
16 Êŋ ma thêlô êv iniŋ ŋê ku doho lôk ŋê ôdôŋ te iniŋ athêŋ nena “Helotian”
ba i hadêŋ Yisu. Ma enaŋ, “Kêdôŋwaga, yêlô ayala nena o ma anyô abô avanôŋ.
Ma hothak huik Wapômbêŋ anêŋ abô thô hadêŋ avômalô. Ma miŋ hothak
hobam anyô yaŋ ma hôdô anyô yaŋ ami. Ba intu ŋê bêŋbêŋ êdô anêm abô,
ma miŋ hôkô ek i ami.
17 Aêŋ ba onaŋ êndêŋ yêlô. Bumalô iniŋ balabuŋ hanaŋ nena yêlô hatôm
nanêm valuseleŋ êndêŋ Sisa mena mi? Ba lemhabi aisê?”

---

* **22:6:** Mat 21:35 * **22:13:** Mat 8:12; 25:30; Luk 13:28 * **22:15:** Mak 3:6

18 Yisu hayala iniŋ auk kambom ba intu hanaŋ, “Môlô ŋê abôyaŋ! Aisê ba
môlô udum ek numbuliŋ ya?
19 Uŋgwik valuseleŋ atu ba othak ôêv hadêŋ Sisa te thô êndêŋ ya.” Ma ewa
valuseleŋ êŋ ba i êv hadêŋ yani.
20 Ma hanaŋ hik thêlô liŋ, “Opalê anêŋ dahô lôk anêŋ athêŋ hêk valuseleŋ
êntêk?”
21 *Ma enaŋ nena, “Sisa.”

Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Sisa anêŋ nômkama ma nônêm êndêŋ
Sisa da. Ma Wapômbêŋ anêŋ nômkama ma nônêm êndêŋ Wapômbêŋ da.”
22 Thêlô elaŋô abô êŋ ba esoŋ kambom ma etak Yisu ba i.

Abô hathak ŋê ŋama tem nimbiyô aisê (Mak 12:18-27; Luk 20:27-40)

23 *Wak êŋ ma Sadyusi doho i hadêŋ Yisu. Thêlô ma ôdôŋ te atu ba enaŋ
nena ŋê ŋama tem miŋ nimbiyô esak loŋbô ami. Aêŋ ba intu enaŋ hik Yisu
liŋ nena,
24 *“Kêdôŋwaga, Mose bôk hanaŋ hadêŋ alalô nena, ‘Anyô te hama ba nali
mi ma anêŋ yaŋ hamô, ma enja avi tôp êŋ ek imbi yaŋ atu ba hama anêŋ
nakaduŋ vê.’
25 Aêŋ ba ŋê lôk iviyaŋ baheŋvi ba lahavuju êmô. Ma bôp hawa avi te ba
hama ma nakaduŋ mi. Ma nôk enja avi tôp êŋ, hawa
26 ba hama ma nakaduŋ mi. Ma ŋgwa enja avi tôp bô êŋ, nena hama haviŋ.
Êŋ ma iviyaŋ takatu ba êmô ma nesopa kobom doŋtom êŋ iyom.
27 Vêm ma avi tôp êŋ hama haviŋ.
28 Ma waklavôŋ ŋê ŋama iviyô hathak loŋbô ma avi tôp atu ba ŋê lôk iviyaŋ
baheŋvi ba lahavuju takatu ba ewa ma alisê te anêŋ avi?”
29 Ma Yisu hanaŋ, “Môlô miŋ oyala Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ lôk anêŋ abô
atu ba hêk anêŋ kapya katô ami. Ba intu onaŋ abô lokbaŋ êntêk.
30 Waklavôŋ ŋê ŋama iviyô hathak loŋbô, ma anyô lo avi tem miŋ neja i esak
loŋbô ami ma mi. Thêlô tem nêmô êtôm aŋela malak leŋ iyom.
31 “Môlô onaŋ nena ŋê ŋama tem miŋ nimbiyô esak loŋbô ami. Ma doŋtom
môlô bôk osam abô atu Wapômbêŋ bôk hanaŋ hadêŋ Mose aêntêk,
32 *‘Ya ma Ablaham lo Aisak ma Jekop iniŋ Wapômbêŋ.’ Wapômbêŋ ma miŋ
ŋê ŋama iniŋ Wapômbêŋ ami. Mi, yani ma ŋê lôkmala iyom iniŋ Wapômbêŋ.
Ba intu yêlô ayala nena thêlô bôk ema, ma doŋtom lêk êmô lôkmala.”
33 Avômalô bêŋ anôŋ elaŋô Yisu anêŋ abô êŋ ba esoŋ kambom.

Balabuŋ alisê intu bêŋ ek vi? (Mak 12:28-34; Luk 10:25-28)

34 Palisi elaŋô nena Yisu hik Sadyusi iniŋ auk lokbaŋ thô aleba thêlô bônôŋ
iyom. Ma thêlô ethak doŋtom ba i hadêŋ Yisu.
35 Ma iniŋ anyô lôkauk bêŋ te hathak balabuŋ hadum ek esaê Yisu ba hanaŋ,
36 “Kêdôŋwaga, abô balabuŋ alisê intu bêŋ ek abô balabuŋ vi?”

37 *Êŋ ma Yisu hanaŋ nena, “ ‘Lemimimbiŋ Anyô Bêŋ unim Wapômbêŋ
ênjêk unim kapôlômim lôk dahôlômim ma unim auk sapêŋ.’
38 Ma balabuŋ êntêk ma bêŋ anôŋ ba hamôŋ.

---

* **22:21:** Lom 13:7 * **22:23:** Ap 23:8 * **22:24:** Lo 25:5 * **22:32:** Kis 3:6; Mat 8:11 * **22:37:** Lo 6:5

39 *Ma balabuŋ yaŋ ma hatôm balabuŋ môŋ atu iyom ba hanaŋ nena,
‘Lemimbiŋ avômalô vi êtôm lemhaviŋ oda.’
40 *Abô balabuŋ sapêŋ lôk plopet iniŋ abô ma hamô balabuŋ ju êntêk kapô.”

Mesia ma opalê anêŋ lim lukmuk?
(Mak 12:35-37; Luk 20:41-44)

41 Yôv ma Yisu hanaŋ hik Palisi takatu liŋ,
42 * “Môlô lemimhabi aisê hathak Mesia atu? Yani ma opalê anêŋ lim lukmuk?”
Ma thêlô enaŋ, “Devit anêŋ.”
43-44 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Mavi. Ma doŋtom odaŋô Devit anêŋ abô te. Lovak Matheŋ hêv auk hadêŋ yani ba Devit da hanaŋ nena,
“ ‘Anyô Bêŋ Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ yenaŋ Anyô Bêŋ Mesia nena,
“Ômô yabaheŋ vianôŋ endeba yatak ŋê takatu ba ik vovak hadêŋ o nêmô vemkapô vibiŋ am.” ’ *Kapya Yeŋ 110:1*
45 Ma Devit da bôk halam Mesia nena anêŋ Anyô Bêŋ. Ma aisê ka Mesia ma yani anêŋ lim lôk anêŋ Anyô Bêŋ imbiŋ?”
46 Ma thêlô miŋ hatôm nenaŋ viyaŋ ami. Ba intu hayô hamô wak êŋ ba hi, ma thêlô êkô ba miŋ enaŋ hik yani liŋ ek nesau yani esak loŋbô ami.

23

Yisu hathaŋ Palisi lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ
(Mak 12:38-39; Luk 20:45-46)

1 Yisu hanaŋ hadêŋ avômalô lubuŋlubuŋ takatu lôk anêŋ ŋê ku nena,
2 “Ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk Palisi ma môlônim ŋê bêŋbêŋ êdôŋ môlô hathak Mose anêŋ abô.
3 *Ba intu nosopa ŋê êŋ iniŋ abô sapêŋ. Ma doŋtom thêlôda miŋ ethak esopa iniŋ abô ami ma mi. Aêŋ ba miŋ nundum êtôm atu ba thêlô idum ami.
4 *Thêlô êv balabuŋ anêŋ malaiŋ lomaloma hadêŋ avômalô ek nesopa. Nôm êŋ ma hatôm vak malaiŋ kambom. Ma doŋtom thêlôda miŋ êv sa dokte ami.
5 *“Ŋê takêŋ ethak epesaŋ vak yaônena ek netak Wapômbêŋ anêŋ abô êndôk ba ibutiŋ hêk luvôŋiŋ lôk baheŋiŋ. Ma ethak ibutiŋ yak daim haminŋ iniŋ kwêv anêŋ daŋ hêk veŋiŋ luvi ek injik thô nena ŋê êvhaviŋ Wapômbêŋ. Lôk epesaŋ iniŋ vak yaô lôk yak daim takatu ba bêŋ ek avômalô vi iniŋ ek avômalô nêgê ba nebam i.
6 *Ma avômalô eŋgabôm nôm bêŋ, ma leŋiŋhaviŋ nejaŋ nôm êmô ŋê bêŋbêŋ iniŋ loŋ ethak êmô. Lôk leŋiŋhaviŋ nêmô êtôm ŋê bêŋbêŋ êmô unyak yeŋ kapô.
7 Ethak i loŋ ethak doŋtom halôk ma leŋiŋhaviŋ avômalô bêŋ anôŋ nenaŋ nena, ‘Waklêvôŋ anyô bêŋ’ lôk nebam i nena ‘Kêdôŋwaga’.
8 “Môlônim Anyô Bêŋ ma doŋtom iyom ma môlô ma ŋê lôk iviyaŋ sapêŋ. Ba intu miŋ malemimkilik ek avômalô nebam môlô nena ŋê bêŋbêŋ ami.
9 Ma môlônim lemambô ma doŋtom iyom hamô malak leŋ. Ba intu miŋ nodam anyô pik te nena môlônim lemambô ami.
10 Ma môlônim kêdôŋwaga ma doŋtom iyom. Yani ma Mesia atu. Ba intu miŋ anyô te endam môlô nena ‘kêdôŋwaga’ ami.

* **22:39:** Wkp 19:18; Mat 7:12 * **22:40:** Lom 13:10; Gal 5:14 * **22:42:** Jon 7:42 * **22:43-44:** Mat 26:64 * **23:3:** Mal 2:7-8 * **23:4:** Luk 11:46 * **23:5:** Kis 13:9; Nam 15:38-39; Lo 6:8; Mat 6:1 * **23:6:** Luk 11:43

11 *Ôpatu ba hadum môlônim ku ek hêv môlô sa, yani êŋ intu tem imbitak
anyô lôk athêŋ bêŋ.
12 *Ma ôpatu ba habam yanida, yani êŋ tem imbitak anyô athêŋ mi. Ma
ôpatu ba hatauviŋ i, yani êŋ tem nebam yani.

Yisu hathaŋ ŋê bêŋbêŋ sapêŋ
(Mak 12:40; Luk 11:39-52; 20:47)

13 “Alikaknena môlô Palisi lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ! Môlô onaŋ
auk mavi ma doŋtom môlô udum kambom ba uik Wapômbêŋ anêŋ loŋ
lôkliŋyak anêŋ unyak abôlêk siŋ ek avômalô. Môlôda ôdô ek numbitak nôyô
loŋ êŋ. Ma anyô te hadum ek imbitak êyô, êŋ ma môlô umiŋ yani loŋ siŋ.
14 “Alikaknena môlô Palisi lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ! Môlô onaŋ
auk mavi ma doŋtom môlô udum kambom. Môlô othak owa avi tôp iniŋ
unyak lôk nômkama sapêŋ! Ma doŋtom môlô othak oteŋ mek daim bêŋ ek
avômalô nebam môlô. Ba intu môlônim vovaŋ tem imbitak bêŋ anôŋ ek
avômalô vi iniŋ.*
15 “Alikaknena môlô Palisi lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ! Môlô onaŋ
auk mavi ma doŋtom môlô udum kambom. Môlô othak oveŋ pik lôk ŋgwêk
sapêŋ ek ôdôŋ avômalô hathak môlônim auk. Ma avômalô takêŋ esopa
môlônim auk ba idum kambom takêŋ ma hatôm anyô ju iniŋ kambom idum
bôlôŋ ju ba tem ini loŋ atum lôkmala êtôm môlô.
16 * “Alikaknena! Môlô ma hatôm ŋê maleŋiŋ pusip ba yaŋ halom
yaŋ haveŋ loŋôndê ba othak onaŋ nena, ‘Anyô te havak balabuŋ hathak
Wapômbêŋ anêŋ unyak, êŋ ma nôm yaôna ba yani hatôm êmbôliŋ dôm
êndêŋ abô êŋ. Ma doŋtom anyô te havak balabuŋ hathak gol atu ba hamô
Wapômbêŋ anêŋ unyak, êŋ ma nômbêŋ ba yani indum êtôm atu ba yani
hanaŋ.’
17 Môlô ŋê molo lôk malemim pusip! Wapômbêŋ anêŋ unyak ma nômbêŋ ek
gol. Ek malê nena Wapômbêŋ anêŋ unyak hadum ba gol êŋ habitak matheŋ.
18 “Ma môlô othak onaŋ abô bute haviŋ nena, ‘Anyô te havak balabuŋ
hathak loŋ êbôk da, yani êŋ hatôm êmbôliŋ dôm êndêŋ abô êŋ. Ma doŋtom
anyô te hêv da ba havak balabuŋ hathak da êŋ, êŋ ma yani indum êtôm atu
ba yani hanaŋ.’
19 Môlô ŋê malemim pusip! Loŋ êbôk da ma nômbêŋ ek nôm atu ba anyô
hêv hatôm da. Ek malê nena loŋ êbôk da hadum ba da êŋ habitak matheŋ.
20 “Ba intu Anyô te havak balabuŋ hathak loŋ êbôk da, yani lêk havak
balabuŋ hathak loŋ êbôk da lôk da atu ba hamô haviŋ.
21 Ma anyô te havak balabuŋ hathak unyak matheŋ êŋ, yani êŋ lêk havak
balabuŋ hathak unyak matheŋ lôk Wapômbêŋ atu ba hamô unyak matheŋ
êŋ kapô haviŋ.
22 *Ma anyô te havak balabuŋ hathak malak leŋ, êŋ ma hatôm havak
balabuŋ hathak Wapômbêŋ lôk loŋ atu ba hayô hamô ek hayabiŋ nômkama
sapêŋ.
23-24 *“Alikaknena môlô ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk Palisi! Môlô
lôklokwaŋ ba osopa balabuŋ yaônena ma balabuŋ bêŋ ma môlô ôthôŋ paliŋ.

---

* **23:11:** Mat 20:26; Mak 9:35; Luk 22:26 * **23:12:** Jop 22:29; Snd 29:23; Luk 14:11; 18:14 * **23:14:** Ŋê lôkauk vi leŋiŋhabi nena abô 14 êŋ, ma Matyu da miŋ hato ami, ma anyôla hato haveŋ yam. * **23:16:** Mat 15:14 * **23:22:** Ais 66:1; Mat 5:34 * **23:23-24:** Wkp 27:30; Mai 6:8

Môlô othak usup ava nenanena atu ba hadum nôm vasiŋ ma uik sam hi ôdôŋ laumiŋ ba ôêv te hadêŋ Wapômbêŋ hatôm da. Ma doŋtom môlô othak ubuliŋ avômalô ba miŋ udum thêthôŋ hadêŋ i ami lôk miŋ ôêv kapôlômim ek i ami. Ma miŋ môlô ôêvhaviŋ ba osopa Wapômbêŋ anêŋ abô sapêŋ ami.

“Môlô othak ôêv thêmathôm vê hêk môlônim nôm, ma doŋtom bok kamel ma môlô ôtôkwêŋ paliŋ! Ba intu môlô hatôm anyô mapusip te ba halom anyô yaŋ haveŋ loŋôndê. Notak auk takêŋ ma nosopa balabuŋ bêŋbêŋ lôk balabuŋ yaônena imbiŋ.

25 *“Alikaknena môlô Palisi lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ! Môlô osau avômalô ba othak uthik unim tase lôk belev anêŋ vidôm iyom. Ma doŋtom nôm takatu ba oŋgasô halôk ma bôk owa vani ba oaŋ paloŋ.

26 Ba intu môlô ŋê malemim pusip! Nusik tase lôk belev vi kapô ek viyaiŋ imbitak mabuŋ imbiŋ!

27 *“Alikaknena môlô Palisi lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ! Môlô osau avômalô hatôm valu atu ba hamô siô ma esaba hathak nôm thapuk ek nepesaŋ mavi anôŋ. Ma doŋtom siô kapô ma putup hathak ŋê ŋama iniŋ lokwaŋ bôk hapalê hamô.

28 *Ba intu avômalô êyê môlônim bôk lo loŋ ma thêlô esoŋ nena môlô ma ŋê thêthôŋ. Ma doŋtom môlônim kapôlômim ma putup hathak ku esau avômalô lôk auk ôdô Wapômbêŋ anêŋ abô.

29 “Alikaknena môlô Palisi lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ! Môlô onaŋ nena môlô ôdô kambom te. Ma doŋtom môlôda udum kambom êntêk. Môlô othak olav unyak mavi hayô plopet bô iniŋ siô ma môlô opesaŋ kamuŋ mavi hamô ŋê thêthôŋ iniŋ siô.

30 Ma môlô othak onaŋ nena, ‘Bumalô iniŋ kambom ma bêŋ ek yêlôaniŋ. Ba intu thêlô ik plopet vônô. Ma yêlô namô imbiŋ bumalô, ma tem miŋ yêlô nadôk ek nijik plopet vônô ami.’

31 *Aêŋ ba lêk hik thô nena môlô ma ŋê takatu ba uik plopet vônô iniŋ limi ba intu môlô othak udum iniŋ kambom takêŋ haviŋ.

32 Yôv! Môlônu nundum bumalô iniŋ kambom takêŋ endeba êyô anêŋ daŋ!

33 *“Môlô umya kambom! Môlô nyaleŋ kambom anêŋ nali! Wapômbêŋ indum abô ek môlô ma tem môlônu loŋ atum lôkmala. Ma miŋ hatôm nôsôv ba unu ami.

34 “Ba intu tem yanêm plopet lôk ŋê lôkauk ma kêdôŋwaga doho êsôk êndêŋ môlô ma tem uŋgwik vi vônô ma vi ma uŋgwik esak alovalaŋaŋsiŋ. Ma vi ma tem nobali êndôk môlônim unyak yeŋ lôk nudupuniŋ i ba nêsôv mayaliv ba ini lomalak lomalak.

35 *Môlô othak osopa libumi takatu ba bôk ik ŋê thêthôŋ bêŋ anôŋ vônô. Anyô môŋ atu ba ik vônô ma Abel ma ik aêŋ habup hathak aleba hayô Sekalaia, Belekia nakaduŋ. Ik yani vônô hêk unyak matheŋ lôk loŋ êbôk da anêŋ malêvôŋ. Ba intu Wapômbêŋ tem nêm vovaŋ bêŋ êndêŋ môlô.

36 Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô! Avômalô bôlôŋ êntêk tem nêpôm vovaŋ bêŋ esak limi iniŋ kambom.”

Yisu lahiki hathak Jelusalem (Luk 13:34-35; 19:41-44)

---

* **23:25:** Mak 7:4 * **23:27:** Ap 23:3 * **23:28:** Luk 16:15 * **23:31:** Ap 7:52 * **23:33:** Mat 3:7; 12:34; Luk 3:7 * **23:35:** Stt 4:8; 2Sto 24:20-21

37 “Ai, Jelusalem, Jelusalem! Môlô othak uik plopet pôpônô! Ma ŋê takatu
ba Wapômbêŋ hêv halêm ma môlô uik i hathak valu! Alikaknena! Yahadum
lôbôlôŋ ek yasup nalumi esak doŋtom êtôm tale tiŋ hasup nali ba êmô banik
kapô. Ma doŋtom môlô ôdô.
38 *Odaŋô! Môlônim malak ma tem kambom ba êmô ŋgathiniŋ!
39 *Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena môlô tem miŋ ôŋgô ya esak loŋbô ami
endeba nonaŋ nena, ‘Wapômbêŋ nêm lamavi êndêŋ ôpatu ba halêm hathak
Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ!’ am.”

24

Yisu hanaŋ abô hathak unyak matheŋ Jelusalem
(Mak 13:1-2; Luk 21:5-6)

1 Yisu hatak unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ba haveŋ denaŋ ma anêŋ ŋê
ku êlêm hadêŋ yani ba enaŋ nena, “Nôŋgô unyak matheŋ lôk anêŋ unyak
yaônena mavi anôŋ takêntêk!”
2 *Ma Yisu hanaŋ, “Môlô ôyê nôm takêntêk ba lemimmavi hathak e? Yanaŋ
avanôŋ êndêŋ môlô. Malaiŋ bêŋ tem imbitak ba ŋê vovak tem nijik nômkama
mavi nômbêŋ êntêk pesa ba valu yaŋ miŋ hatôm êyômô yaŋ loŋ ami.”

Malaiŋ lomaloma tem nimbitak
(Mak 13:3-13; Luk 21:7-19)

3 Yisu hathak Dum Oliv ba hi halôk hamô biŋ. Ma anêŋ ŋê ku iyom i hadêŋ
yani ma enaŋ hik yani liŋ nena, “Aŋgê intu nôm takêŋ tem imbitak? Ma malê
intu tem imbitak ek injik thô nena tem ôlêm ek pik lo leŋ anêŋ daŋ?”
4-5 *Ma Yisu hanaŋ nena, “Ŋê lomaloma tem nêlêm esak yenaŋ athêŋ ba
nenaŋ nena, ‘Ya ma Mesia atu.’ Ma tem nesau avômalô bêŋ anôŋ. Ba intu
noyabiŋ am.
6 Ma môlô tem nodaŋô abô esak vovak lomaloma lôk vovak tem imbitak
pik luvuluvu. Nôm takêŋ tem imbitak ma doŋtom pik lo leŋ anêŋ daŋ ma mi
denaŋ. Ba intu miŋ nodowaliŋ ami.
7 Ma avômalô ôdôŋ yaŋ tem nijik vovak imbiŋ ôdôŋ yaŋ. Ma kiŋ yaŋ lôk
anêŋ avômalô tem nijik vovak êndêŋ kiŋ yaŋ. Ma loŋ lomaloma ma tem bôm
lôk duviaŋ bêŋ imbitak.
8 Nôm takêŋ ma hatôm vovaŋ môŋ atu ba hapôm avi lôk lasabeŋ ek
embathu.
9 * “Ma tem nebaloŋ môlô ba netak êndôk anyô vi baheŋiŋ ek nênêm vovaŋ
êndêŋ môlô lôk nijik môlô vônô. Môlô ma yenaŋ avômalô ba intu tem avômalô
sapêŋ nêpôlik esak môlô.
10 Ma avômalô takatu ba êvhaviŋ ya bêŋ anôŋ tem netak iniŋ êvhaviŋ, ma
thêlôda tem nêpôlik esak i ba nenaŋ thêlôda bêŋ.
11 *Ma plopet abôyaŋ bêŋ anôŋ tem nimbitak ba nesau avômalô bêŋ anôŋ.
12 Ma avômalô takatu ba êdô nesopa Wapômbêŋ anêŋ abô tem nimbitak bêŋ
anôŋ. Aêŋ ba avômalô iniŋ leŋiŋhaviŋ avômalô vi tem imbitak thilibuŋ.
13 *Ma doŋtom ŋê takatu ba imiŋ lôklokwaŋ aleba hayô anêŋ daŋ, ma
Wapômbêŋ tem nêm i bulubiŋ.
14 *Aêŋ ba avômalô tem nenaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi êntêk esak anêŋ

* **23:38:** 1Kiŋ 9:7-8; Jer 22:5 * **23:39:** Sng 118:26 * **24:2:** Luk 19:44 * **24:4-5:** Mat 24:23-24; 1Jon 2:18 * **24:9:** Mat 10:22 * **24:11:** Mat 24:5,24; 1Jon 4:1 * **24:13:** Mat 10:22 * **24:14:** Mat 28:19

loŋ lôkliŋyak bêŋ embeŋ pik sapêŋ ek avômalô sapêŋ nedaŋô vêm ka pik lo leŋ anêŋ daŋ tem êyô.

Nôm kambom anôŋ tem imbitak (Mak 13:14-23; Luk 21:20-24)

15-16 * “Plopet Daniel bôk hanaŋ abô te hathak nôm kambom anôŋ atu ba tem imiŋ loŋ matheŋ anôŋ. (Aêŋ ba môlô takatu ba osam abô êntêk, ma lemimimbi katô am.) Ma môlô takatu ba ômô Judia ôyê nôm êŋ, ma nôsôv ketheŋ ba unu dumlolê.

17 *Ma ŋê takatu ba êmô unyak vôv, miŋ hatôm nêndôk ba ini unyak kapô ek neja iniŋ nômkama ami.

18 Ma ŋê takatu ba êmô ku kapô miŋ hatôm nendeni unyak ek neja iniŋ kwêv thilibuŋ ami.

19 Ai, kikaknena. Waklavôŋ êŋ ma tem malaiŋ bêŋ ek avi takatu ba esabeŋ lôk avi takatu ba êv sôm hadêŋ nali.

20 Noteŋ mek ek malaiŋ takêŋ miŋ imbitak êndêŋ Sabat mena beleŋ simbak la ami.

21 *Ek malê nena waklavôŋ êŋ ma tem malaiŋ bomaŋ ba êmôŋ ek malaiŋ tak sêbôk ba môŋ anôŋ aleba lêk. Ma tem miŋ imbitak aêŋ esak loŋbô ami.

22 Ma miŋ hadabêŋ waklavôŋ malaiŋ takêŋ kisi ami, êŋ ma avômalô sapêŋ tem nema. Ma doŋtom lahabi avômalô takatu ba bôk halam i yôv ba intu hadabêŋ waklavôŋ êŋ hi bidoŋ.

23 * “Waklavôŋ êŋ ma anyôla hanaŋ hadêŋ môlô nena, ‘Ôŋgô, Mesia hamô loŋ êntêk’ mena ‘hamô loŋ tamu,’ ma miŋ nônêmimbiŋ ami.

24 *Anyô doho tem nêlêm ba nenaŋ abôyaŋ nena, ‘Ya ma Mesia’ mena ‘Ya ma Wapômbêŋ anêŋ plopet te’, ma nindum lavôŋiŋ lôk nômbithi ek nesau avômalô takatu ba bôk Wapômbêŋ halam i yôv haviŋ. Ma doŋtom Wapômbêŋ bôk halam i yôv ba intu miŋ hatôm ami.

25 Odaŋô! Nôm takêntêk miŋ lêk habitak ami denaŋ ma yahanaŋ nôm takêŋ bêŋ hadêŋ môlô ek môlô noyabiŋ am.

26 * “Aêŋ ba anyô late hanaŋ hadêŋ môlô nena, ‘Ôŋgô, yani hamô loŋ thiliv,’ êŋ ma miŋ môlô unu ami. Mena hanaŋ, ‘Ôŋgô, yani hamô unyak êntêk,’ êŋ ma miŋ môlô nônêmimbiŋ ôpêŋ ami.

27 *Nodaŋô! Damak hêv ba habi deda haveŋ loŋ lôkthô ma avômalô sapêŋ êyê. Ma Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êlêm ma avômalô sapêŋ tem nêgê yani aêŋ iyom.

28 * “Menak lambek ethak doŋtom êmô loŋ takatu ba alim palê hêk.

Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem endelêm (Mak 13:24-32; Luk 21:25-33)

29 * “Malaiŋ takêŋ hale halôk vêm ma ketheŋ oyaŋ ma
“ ‘wak tem imbitak momaŋiniŋ,
ma ayôŋ tem miŋ imbi deda ami,
ma vuliŋ leŋ tem nênêm yak,
ma nôm takatu ba hamô leŋ tem nedowaliŋ.’ *Aisaia 13:10; 34:4*

---

* **24:15-16:** Dan 9:27; 11:31; 12:11 * **24:17:** Luk 17:31 * **24:21:** Dan 12:1 * **24:23:** Mat 24:5 * **24:24:** Lo 13:1-3; 2Te 2:8-9; ALK 13:13-14 * **24:26:** Luk 17:23-24 * **24:27:** Mat 24:37-39 * **24:28:** Luk 17:37 * **24:29:** Ese 32:7; Jol 2:10,31; 2Pi 3:10; ALK 6:12-13

30 *“Ma wak êŋ ma Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu anêŋ lavôŋiŋ tem imbitak ênjêk leŋ. Ma avômalô pik tem nedaŋ boloba ba nêgê Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êyô êmô buliv ba êlêm imbiŋ anêŋ lôkliŋyak lôk anêŋ deda lôkmaŋgiŋ.
31 *Ma lavuak tem endaŋ lôklokwaŋ bomaŋ, ma yani tem nêm anêŋ aŋela ba ini pik anêŋ daŋ sapêŋ ek nisup avômalô takatu ba bôk halam i yôv.
32 “Ba intu môlô noja auk esak alokwaŋ beleŋ.* Hayeŋ ba ŋauŋ lukmuk habitak, êŋ ma oyala nena tem wak mavi êyô.
33 Ma aêŋ iyom, môlô ôyê nôm takêntêk habitak, êŋ ma noyala nena Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu anêŋ waklavôŋ endelêm lêk habobo ba hamiŋ unyak abôlêk.
34 *Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena avômalô bôlôŋ êntêk tem miŋ nema ami denaŋ, ma nôm takêntêk sapêŋ tem imbitak.
35 *Pik lôk leŋ tem nêm yak ba ni, ma doŋtom yenaŋ abô bute miŋ hatôm nêm yak ami.

Anyô te miŋ hayala waklavôŋ Yisu endelêm ami (Mak 13:32-37; Luk 17:26-36)

36 * “Anyô te miŋ hayala Yisu anêŋ waklavôŋ endelêm ami. Aŋela leŋ miŋ eyala ami, ma Nakaduŋ miŋ hayala haviŋ ami. Ma Kamik iyom intu hayala.
37 *Ma avômalô bôlôŋ êntêk tem nindum êtôm bôk idum hadêŋ Noa anêŋ waklavôŋ. Êŋ ma Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êlêm.
38-39 *Avômalô eyaŋ lo inum ma ewa i aleba êthôŋ paliŋ ma Noa hi yeŋ kapô. Êŋ ma ŋambô bêŋ hayô ba habuliŋ thêlô sapêŋ. Ma avômalô bôlôŋ êntêk tem nêsôŋ paliŋ aêŋ iyom. Ma Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êlêm.
40 Wak êŋ, ma anyô ju tem nêmô kulêvôŋ, ma tem enja anyô yaŋ ma yaŋ êmô.
41 Ma avi ju tem nepesaŋ nôm êmô, ma tem enja avi yaŋ ma yaŋ êmô.
42 * “Aêŋ ba môlô noyabiŋ am ek malê nena môlô miŋ oyala waklavôŋ atu ba môlônim Anyô Bêŋ endelêm ami.
43 *Môlô lemimimbi abô êntêk katô. Unyak te anêŋ alaŋ halaŋô abô nena ŋê vani tem nijik anêŋ unyak vose, êŋ ma yani hêk lêlê ek ŋê vani miŋ hatôm nijik unyak êŋ vose ami.
44 Ma Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem endelêm ba indum môlô nosoŋ kambom. Ba intu nômô lêlê aêŋ iyom.

Abô loŋ kapô hathak anyô ku mavi lôk anyô ku kambom (Luk 12:42-46)

45 “Aêŋ ba môlô nundum ku êtôm anyô lôkauk mavi atu ba hayabiŋ nômkama mavi. Unyak alaŋ hatak yani ek eyabiŋ anêŋ ŋê ku ba nêm nôm êndêŋ i êtôm anêŋ wakma atu ba hatak. Vêm ma hi loŋ buyaŋ.
46 Ma unyak alaŋ havôhalêm hathak loŋbô ba hayê nena anêŋ anyô ku êŋ hadum ku mavi, ma tem lamavi esak ôpêŋ.

---

* **24:30:** Dan 7:13; Sek 12:10; ALK 1:7 * **24:31:** 1Ko 15:52; 1Te 4:16 * **24:32:** Abô Bômbôm ma ‘fik’. Ma Abô Malê ma ‘sabo’, ma doŋtom sabo anêŋ waklavôŋ miŋ hatôm Islael iniŋ sabo anêŋ waklavôŋ ami. Ba intu ato beleŋ iyom ek nêm auk esak Islael iniŋ sabo anêŋ waklavôŋ. * **24:34:** Mat 16:28 * **24:35:** Mat 5:18 * **24:36:** Ap 1:7; 1Te 5:1-2 * **24:37:** Stt 6:5-8 * **24:38-39:** Stt 7:21-23 * **24:42:** Mat 25:13 * **24:43:** Luk 12:39-40; ALK 16:15

47 *Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena unyak alaŋ êŋ tem etak ôpêŋ ek eyabiŋ anêŋ nômkama sapêŋ.
48 “Ma doŋtom ôpêŋ ma anyô kambom, êŋ ma tem laimbi êŋjêk kapô nena,
‘Lêk sawa daim ma yenaŋ anyô bêŋ miŋ havôhalêm ketheŋ ami.’
49 Êŋ ma hik ŋê ku takatu ba idum ku haviŋ yani ma hayaŋ nôm lôk hanum
waiŋ bêŋ anôŋ haviŋ ŋê takatu ba ethak inum waiŋ ba elo molo.
50 Hadum aêŋ ba hathôŋ paliŋ, ma unyak alaŋ tem êyô ba indum ôpêŋ esoŋ
kambom.
51 Êŋ ma unyak alaŋ tem nêm vovaŋ bêŋ êndêŋ yani ma êndô ôpêŋ êmô
imbiŋ ŋê takatu ba esau avômalô. Loŋ êŋ ma thêlô tem nedaŋ kambom ba
nesaŋ veŋiŋbôlêk ôdôŋ loŋ.

25

Abô loŋ kapô hathak avi muk laumiŋ

1 *“Wapômbêŋ anêŋ lôkliŋyak ma aêntêk. Avi muk laumiŋ ewa iniŋ atum ba
i ek nêpôm ôpatu ba tem enja avi lukmuk.
2 Avi lôkauk ma baheŋvi ma auk mi ma baheŋvi.
3 Avi auk mi ewa iniŋ atum ba i, ma miŋ ewa iniŋ alokwaŋ thôk ami.
4 Ma doŋtom avi lôkauk ewa iniŋ atum lôk alokwaŋ thôk halôk kolopak.
5 Avi takêŋ eyabiŋ anyô êŋ ek êyô aleba mi ma maleŋiŋ hayaŋ ba êk sôm.
6 “Bôlôvôŋ biŋ ma elam, ‘Anyô hawa avi lêk hayô yôv ba alôana!’
7 “Êŋ ma avi muk takêŋ iviyô ma êpôpêk iniŋ atum.
8 Ma avi auk mi enaŋ hadêŋ avi lôkauk nena, ‘Yêlôaniŋ atum hadum ek ema
ba môlô nônêm athôk doho êlêm.’
9 “Ma avi lôkauk enaŋ, ‘Miŋ hatôm alalô sapêŋ ami ba dô, ma unu nonaŋ
êndêŋ avômalô doho ek nônêm vuli.’
10 “Êŋ ma thêlô i ek nênêm iniŋ vuli. Thêlô i denaŋ ma anyô atu hayô. Ma
vi atu ba lêk êpôpêk i yôv ibitak êyô unyak kapô haviŋ yani ek nejaŋ nôm ma
ik unyak abôlêk siŋ.
11 * “Vêm ma vi atu êyô ma enaŋ, ‘Anyô bêŋ, anyô bêŋ! Uŋgwik unyak abôlêk
vê ek yêlô.’
12 * “Ma doŋtom ôpêŋ hanaŋ, ‘Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena yahathôŋ
môlô paliŋ.’ ”
13 *Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ avômalô takatu ba elaŋô anêŋ abô nena, “Môlô
miŋ oyala waklavôŋ atu ba Anyô Bêŋ tem endelêm ami. Ba intu noyabiŋ am.”

Abô loŋ kapô hathak ŋê ku eyabiŋ valuseleŋ
(Luk 19:11-27)

14 “Nodaŋô abô doho imbiŋ. Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma hatôm anyô
te hadum ek ni loŋ buyaŋ ba halam anêŋ ŋê ku êlêm ek nêm nômkama êndêŋ
i ek neyabiŋ.
15 *Yani hik valuseleŋ sam hatôm thêlôniŋ auk lôk iniŋ ku ba hêv valuseleŋ
5,000 hadêŋ anyô te, ma 2,000 hadêŋ anyô yaŋ, ma 1,000 hadêŋ anyô te ma
hi.
16 Ketheŋ oyaŋ ma ôpatu ba hawa 5,000 hi hadum ku hathak ma havôv
5,000 hayô hamô loŋ haviŋ.

* **24:47:** Mat 25:21,23 * **25:1:** Luk 12:35; ALK 19:7 * **25:11:** Luk 13:25-27 * **25:12:** Mat 7:23
* **25:13:** Mat 24:42 * **25:15:** Lom 12:6

17 Ma yaŋ atu ba hawa 2,000 hi hadum aêŋ ba havôv 2,000 hayô hamô loŋ haviŋ.
18 Ma ali atu ba hawa 1,000 hi halav lôv ba havuŋ halôk.
19 “Wak doho hale ba hi ma ŋê êŋ iniŋ anyô bêŋ havôhalêm. Ma halam i ek endaŋô iniŋ ku anêŋ lavôŋ.
20 Ma ali atu ba hawa 5,000 lôk 5,000 hayô hamô loŋ haviŋ halêm ma hanaŋ, ‘Anyô bêŋ, bôk hôêv 5,000 ek yayabiŋ. Nôŋgô! Lêk yahavôv 5,000 hayô hamô loŋ haviŋ.’
21 * “Ma anêŋ anyô bêŋ hanaŋ, ‘Mavi anôŋ! O anyô katô ba hudum ku mavi. Lêk hoyabiŋ nômkama yaônena mavi ba intu tem yanêm nômkama bêŋ anôŋ êndêŋ o ek oyabiŋ. Ôlêm ek alai leŋiŋmavi imbiŋ i!’
22 “Ma ôpatu ba hawa 2,000 halêm ma hanaŋ nena, ‘Anyô bêŋ, bôk hôêv ya 2,000 ek yayabiŋ. Nôŋgô! Lêk yahavôv 2,000 hayô hamô loŋ haviŋ.’
23 “Ma anêŋ anyô bêŋ hanaŋ ‘Mavi anôŋ! O anyô katô ba hudum ku mavi. Lêk hoyabiŋ nômkama yaônena mavi ba intu tem yanêm nômkama bêŋ anôŋ êndêŋ o ek oyabiŋ. Ôlêm ek alai leŋiŋmavi imbiŋ i!’
24 “Êŋ ma ali atu ba hawa 1,000 halêm ma hanaŋ, ‘Anyô bêŋ, yahayala nena o ma anyô malem thêlêv. Hothak holav nôm hêk ku kapô atu ba miŋ hovatho ami. Ma pik atu ba anyô yaŋ hapaliv yaŋvêk halôk ma hothak howa anêŋ anôŋ.
25 Yahakô ba yahavuŋ anêm 1,000 atu halôk pik. Nôŋgô! Anêm valuseleŋ êntêk.’
26 “Ma anyô bêŋ hanaŋ viyaŋ, ‘O anyô vau kambom! Hôyê yenaŋ ku aisê ba intu honaŋ aêŋ?
27 Aisê ka miŋ hotak yenaŋ valuseleŋ halôk unyak valuseleŋ ek êmbôv doho ami ek wakma atu ba yahavôhalêm hathak loŋbô ma tem yanja doho êyômô loŋ imbiŋ.’
28-29 * “ ‘Ôpatu ba hadum ku mavi hathak yenaŋ nômkama ba habitak bêŋ, êŋ ma tem yatak doho êyômô loŋ imbiŋ ba yanêm êndêŋ ôpêŋ ba anêŋ tem imbitak bêŋ anôŋ. Ma ôpatu ba miŋ hadum ku hathak yenaŋ nômkama ami, êŋ ma tem yanêm dokte atu ba havaloŋ loŋ vê ênjêk yani. Ba intu noja 1,000 atu vê ênjêk ôpêŋ ba nônêm êndêŋ ôpatu ba hawa 10,000.
30 *Ma nônêm ôpêŋ vê ba ni loŋ momaŋiniŋ. Loŋ êŋ ma tem nedaŋ kambom ba nesaŋ veŋiŋbôlêk ôdôŋ loŋ.’ ”

Abô loŋ kapô hathak boksipsip lôk bokmeme

31 * “Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ma tem êlêm imbiŋ deda lôkmaŋgiŋ lôk aŋela ma tem êndôk êmô biŋ ek endaŋô avômalô iniŋ abô êtôm kiŋ.
32 *Tem nesak doŋtom ba ini êndêŋ yani ma embaki vose ni ôdôŋ ju êtôm boksipsip anêŋ alaŋ hathak hik boksipsip sam ba êmô buyaŋ ma bokmeme êmô buyaŋ.
33 Ma yani tem etak boksipsip êmô baŋ vianôŋ ma bokmeme êmô baŋ vikeŋ.
34 “Êŋ ma tem enaŋ êndêŋ avômalô takatu ba êmô baŋ vianôŋ nena, ‘Môlô nôlêm! Wakamik bôk hadum mavi hadêŋ môlô. Nôlêm noja loŋ lôkliŋyak atu

* **25:21:** Mat 24:45-47; Luk 16:10 * **25:28-29:** Mat 13:12; Mak 4:25; Luk 8:18 * **25:30:** Mat 8:12; Luk 13:28 * **25:31:** Mat 16:27; 19:28 * **25:32:** Ese 34:17; ALK 20:11-13

ba Wapômbêŋ lahaviŋ nêm êndêŋ môlô. Sêbôk ba yani hapesaŋ pik lukmuk, ma hapesaŋ loŋ êŋ êk môlô.
35 *Yahama kisi ma môlô ôêv nôm hadêŋ ya, ma yahathakmuniŋ ma ôêv ŋaŋ hadêŋ ya, ma ya anyô loŋ buyaŋ ma owa ya thô.
36 Ya sôp mi ma ôêv sôp hadêŋ ya, yahapôm lijiŋ ma oyabiŋ ya, yahamô koladôŋ ma ôlêm ôyê ya. Aêŋ ba nôlêm noja loŋ lôkliŋyak atu!'
37 "Ma avômalô thêthôŋ tem nenaŋ injik liŋ, 'Anyô Bêŋ, aŋgê te ma yêlô ayê homa kisi ba yêlô êv nôm hadêŋ o ma hothakmuniŋ ba yêlô êv ŋaŋ hadêŋ o?
38 Aŋgê te ma o anyô loŋ buyaŋ ba yêlô awa o thô ma o sôp mi ba yêlô êv sôp hadêŋ o?
39 Aŋgê te ma hôpôm lijiŋ ba yêlô ayabiŋ o lôk ayê hômô koladôŋ ba yêlô athôk ayê o?'
40 * "Ma Kiŋ tem enaŋ êndêŋ i, 'Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô! Môlô bôk udum nôm takêŋ hadêŋ yenaŋ avômalô takatu ba athêŋ mi, êŋ ma hatôm udum hadêŋ ya.'
41 * "Yôv ma tem enaŋ êndêŋ avômalô takatu ba imiŋ baŋ vikeŋ nena, 'Môlô nu! Wapômbêŋ lêk hêv malaiŋ hadêŋ môlô ba unu loŋ atum hathaŋ wak nômbêŋ intu sapêŋ. Bôk ebaŋ yôv ba hamô ek Sadaŋ lôk anêŋ ŋê ku nêndôk.
42 Sêbôk ba yahama kisi ma miŋ ôêv nôm hadêŋ ya ami, ma yahathakmuniŋ ma miŋ ôêv ŋaŋ hadêŋ ya ami.
43 Ma ya anyô loŋ buyaŋ ma miŋ owa ya thô ami, ma ya sôp mi ma miŋ ôêv sôp hadêŋ ya ami. Yahapôm lijiŋ ba yahamô koladôŋ ma miŋ oyabiŋ ya ami. Ba intu môlô nu loŋ atum êŋ.'
44 "Ma tem nenaŋ, 'Anyô Bêŋ, aŋgê te ma yêlô ayê homa kisi, mena hothakmuniŋ mena o anyô loŋ buyaŋ, mena o sôp mi, mena hôpôm lijiŋ, mena hômô koladôŋ, ba miŋ yêlô êv o sa ami?'
45 "Ma tem enaŋ nena, 'Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô! Môlô miŋ bôk udum nôm takêŋ hadêŋ yenaŋ avômalô takatu ba athêŋ mi te ami. Êŋ ma hatôm udum nôm êŋ hadêŋ ya.'
46 * "Aêŋ ba avômalô takêŋ tem ini ek neja vovaŋ wak nômbêŋ intu sapêŋ. Ma doŋtom avômalô thêthôŋ tem ini ek neja lôkmala êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ."

26

Ŋê bêŋbêŋ êbôlêm auk ek nijik Yisu vônô
(Mak 14:1-2; Luk 22:1-2; Jon 11:45-53)

1 Yisu hanaŋ abô nômbêŋ êŋ yôv ma hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena,
2 * "Môlô oyala nena wak ju hêk denaŋ ma waklavôŋ anêŋ athêŋ nena Hale ba Hi* tem êyô. Waklavôŋ êŋ ma tem netak ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu êndôk avômalô doho bahenjiŋ ek nijik ya vônô esak a."
3 Ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk avômalô iniŋ ŋê bêŋbêŋ ethak doŋtom halôk anyô bêŋ habôk da Kaiapas anêŋ unyak.
4 Ma êbôlêm loŋôndê ek nesau Yisu ba nebaloŋ ek nijik yani vônô.

---

* **25:35:** Ais 58:7 * **25:40:** Snd 19:17; Mat 10:42; Mak 9:41 * **25:41:** Mat 7:23 * **25:46:** Dan 12:2; Jon 5:29 * **26:2:** Kis 12:1-27; Mat 20:18 * **26:2:** Sêbôk Wapômbêŋ anêŋ aŋela hik Ijip iniŋ apenena môŋ vônô. Ma Islael ma hale ba hi ba miŋ hik te vônô ami.

5 Ma thêlô enaŋ, “Lêk ma waklavôŋ matheŋ ba intu natak ku êŋ ênjêk
vêmam. Yakô avômalô tem leŋiŋmaniŋ ba nijik vovak.”

Avi te haŋgasô nôm ôv mavi hayô hamô Yisu wakadôk
(Mak 14:3-9; Jon 12:1-8)

6 Wak êŋ ma Yisu hamô Saimon anêŋ unyak anêŋ Betani. Sêbôk ma ôpêŋ
hapôm palê lepla ma doŋtom bôk mi.
7 *Ma thai lôk Yisu ma anêŋ ŋê ku eyaŋ nôm denaŋ ma avi te halêm unyak
kapô. Ma hawa kolopak valu te ba thapuk ba nôm ôv mavi hamô kapô ba
anêŋ vuli ma bêŋ anôŋ. Ma avi atu hi haŋgasô nôm ôv mavi êŋ hayô hamô
Yisu wakadôk.
8 Ŋê ku êyê nôm êŋ ma leŋiŋmaniŋ ba enaŋ, “Aisê ka habuliŋ nôm ôv mavi
êŋ hi oyaŋ?
9 Hatôm nêm ek anyô yaŋ nêm vuli ma naja valuseleŋ bêŋ esak ek nanêm
avômalô siv sa.”
10 Yani halaŋô thêlôniŋ abô êŋ ma hanaŋ, “Aisê ka môlô ôêv malaiŋ hadêŋ
avi êntêk? Yani hadum nôm mavi anôŋ hadêŋ ya.
11 *Avômalô siv tem nêmô imbiŋ môlô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Ma
doŋtom tem miŋ yamô imbiŋ môlô sawa daim ami.
12 Avi êntêk haŋgasô nôm ôv mavi hayô hamô ya ek epesaŋ yaleŋviŋkupik
ek nedav ya.
13 Odaŋô! Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô! Pik nômbêŋ atu ba enaŋ yenaŋ Abô
Mavi bêŋ haveŋ, ma tem nenaŋ esak nôm atu ba avi êntêk lêk hadum imbiŋ
ek avômalô leŋiŋimbi yani.”

Judas habutiŋ abô ek nêm Yisu êndêŋ ŋê bêŋbêŋ
(Mak 14:10-11; Luk 22:3-6)

14 Judas Iskaliot ma ŋê ku laumiŋ ba lahavuju takatu te ma yani hi hadêŋ
ŋê bêŋbêŋ êbôk da
15 *ma hanaŋ hik i liŋ, “Yanêm Yisu êndêŋ môlô, ma tem nônêm malê te
êndêŋ ya?” Ma ekatuŋ valuseleŋ seleva hatôm 30 ba êv hadêŋ yani.
16 Êŋ ma Judas habôlêm loŋôndê ek nêm Yisu êndôk thêlô baheŋiŋ.

Yisu hayaŋ nôm waklavôŋ Hale ba Hi haviŋ anêŋ ŋê ku
(Mak 14:12-21; Luk 22:7-13,21-23; Jon 13:21-30)

17 *Waklavôŋ anêŋ athêŋ nena Eyaŋ Polom Yis Mi anêŋ wak te môŋ hayô.
Ma ŋê ku i hadêŋ Yisu ma enaŋ hik yani liŋ, “Lemhaviŋ yêlô ana unyak alê
ek napôpêk nôm leŋiŋimbi waklavôŋ Hale ba Hi êndôk?”
18 Ma yani hanaŋ, “Môlô unu malak bêŋ kapô ba ôpôm ôpatu ma nonaŋ
êndêŋ yani nena, ‘Kêdôŋwaga hanaŋ nena anêŋ waklavôŋ atu ma lêk habobo.
Ma yani lôk anêŋ ŋê ku tem nêlêm anêm unyak ek leŋiŋimbi waklavôŋ Hale
ba Hi.’ ”
19 Ma ŋê ku idum hatôm atu ba yani hanaŋ ba thêlô i êpôpêk waklavôŋ Hale
ba Hi anêŋ nôm.
20 Bôlôvôŋ ma Yisu hayaŋ nôm hamô haviŋ anêŋ ŋê ku laumiŋ ba lahavuju
takatu
21 ma hanaŋ, “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena môlô te tem enaŋ ya bêŋ.”

---

* **26:7:** Luk 7:37-38 * **26:11:** Lo 15:11 * **26:15:** Sek 11:12; Mat 27:3 * **26:17:** Kis 12:14-20

22 Ŋê ku kapôlôŋiŋ malaiŋ kambom ba thêlô tomtom enaŋ, “Anyô Bêŋ, ya
mi! Aêŋ e?”
23 *Êŋ ma Yisu hanaŋ nena, “Ôpatu ba hatak baŋ halôk belev haviŋ ya intu
tem enaŋ ya bêŋ.
24 Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem ni êtôm atu ba bôk eto yôv hathak yani. Ma
doŋtom alikakna. Malaiŋ bêŋ ek ôpatu ba hanaŋ Anyô Anêŋ Nakaduŋ bêŋ.
Talêbô miŋ bôk havathu ami, êŋ ma mavi ek ôpêŋ!”
25 Ma Judas, ôpatu ba tem enaŋ Yisu bêŋ, hanaŋ hik liŋ nena, “Kêdôŋwaga,
ya mi! Aêŋ e?” Ma Yisu hanaŋ, “Hatôm intu honaŋ aêŋ.”

Yisu hêv polom lo waiŋ leŋiŋimbi yani
(Mak 14:22-26; Luk 22:15-20; 1Ko 11:23-25)

26 Thêlô eyaŋ nôm hamô ma Yisu hawa polom te ma hêv lamavi. Vêm ma
haya ba hêv hadêŋ anêŋ ŋê ku ma hanaŋ, “Noja ba oŋgwaŋ. Êntêk ma yenaŋ
vathiap.”
27 Vêm ma hawa tase lôk waiŋ ma hêv lamavi. Ma hêv hadêŋ thêlô ma
hanaŋ, “Môlô sapêŋ nunum.
28 *Êntêk ma yenaŋ thalaleŋ atu ba tem eŋgasô ek embak tabô imbiŋ
Wapômbêŋ lôk avômalô pik êntêk ek nêm avômalô bêŋ anôŋ iniŋ kambom vê.
29 Odaŋô! Yanaŋ êndêŋ môlô nena tem miŋ hatôm yanum waiŋ êŋ esak
loŋbô ami endeba waklavôŋ êŋ hayô ma tem yanum waiŋ lukmuk êmô
Wakamik anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô.”
30 *Êv yeŋ te vêm ma ethak ba i Dum Oliv.

Yisu hanaŋ nena Pita tem enaŋ nena hathôŋ yani paliŋ
(Mak 14:27-31; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38)

31 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku, “Bôk eto hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya
nena,
“ ‘Tem yaŋgik boksipsip alaŋ vônô,
ma boksipsip tem nêsôv mayaliv ba ini.’ *Sekalaia 13:7*
Ba intu yaô bôlôvôŋ ma tem môlô ôŋgô nôm takatu ba tem êpôm ya. Ma môlô
sapêŋ tem notak ya ma nôsôv mayaliv ba unu.
32 *Ma doŋtom hik ya liŋ hathak loŋbô, ma tem yamôŋ ba yana Galili vêm ka
môlô nombeŋ ya yam.”
33 Ma Pita hanaŋ nena, “Dô! Thêlô sapêŋ etak o ba i, ma tem yamiŋ imbiŋ
o denaŋ.”
34 *Ma Yisu hanaŋ nena, “Ondaŋô! Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ o nena bôlôvôŋ
êntêk ma tale miŋ halaŋ ami denaŋ, ma tem onaŋ êtôm bôlôŋ lô nena hôthôŋ
ya paliŋ.”
35 Ma Pita hanaŋ, “Mi anôŋ! Ik ya vônô, ma miŋ hatôm yanaŋ nena
yahathôŋ o paliŋ ami. Milôk!” Ma ŋê ku sapêŋ enaŋ abô êŋ iyom.

Yisu hateŋ hamô Getsemani
(Mak 14:32-42; Luk 22:39-46)

36 Vêm ma Yisu lôk anêŋ ŋê ku êyô loŋ atu ba elam nena Getsemani ma
hanaŋ hadêŋ i, “Môlô nômô loŋ êntêk ma yana saka ek yateŋ mek.”

---

* **26:23:** Sng 41:9 * **26:28:** Kis 24:8; Jer 31:31-34; Sek 9:11; 1Ko 10:16 * **26:30:** Luk 22:39; Jon 18:1 * **26:31:** Jon 16:32 * **26:32:** Mat 28:7,16 * **26:34:** Mat 26:69-75

37 Ma hawa Pita lôk Sebedi nakaduŋ luvi ba i. Ma yani kapô lêk malaiŋ bomaŋ.
38 *Ma hanaŋ hadêŋ thêlô, “Yakapôlôŋ lêk malaiŋ bomaŋ hatôm lêk yahama yôv. Môlô nômô loŋ êntêk ma nônêm lêlê imbiŋ ya.”
39 Ma hi daim dokte ma hêv yak ba thohavloma halôk pik. Ma hateŋ mek nena, “Yenaŋ Wakamik, loŋôndê vi hamô, êŋ ma yaleŋhaviŋ onja tase êntêk vê êŋjêk ya. Ma doŋtom miŋ osopa yenaŋ yaleŋhaviŋ ami. Mi, osopa oda anêm lemhaviŋ.”
40 Ma Yisu hale hi ma hayê ŋê ku takatu ma lêk êk sôm. Êŋ ma hanaŋ hik Pita liŋ, “Aisê? Môlô miŋ hatôm nônêm lêlê imbiŋ ya êtôm wakma te ami e?
41 Nômô lêlê ba noteŋ mek ek miŋ nônêm yak ba nundum kambom ami. Kapô lahaviŋ indum mavi ma doŋtom auk ma pulusikna ba miŋ hatôm indum ami.”
42 Ma havôhi hathak loŋbô ma hateŋ mek nena, “Wakamik, lemhaviŋ malaiŋ bêŋ êntêk êpôm ya, êŋ ma mavi. Ma tem yandum êtôm honaŋ.”
43 Ma halehi hathak loŋbô ma hayê thêlô êk sôm denaŋ ek malê nena maleŋiŋ hayaŋ ba miŋ hatôm nêmô lêlê ami.
44 Ma hatak thêlô ma havôhi hateŋ mek bô atu bôlôŋ te lu hathak loŋbô.
45 Vêm ma halehi hadêŋ anêŋ ŋê ku ma hanaŋ, “Môlô ôêk sôm ba owa lovak denaŋ e? Odaŋô. Wakma lêk habobo ek netak ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu êndôk ŋê kambom baheŋiŋ.
46 *Aêŋ ba numbiyô ek alôana! Ôŋgô! Ôpatu ba tem enaŋ ya bêŋ lêk halêm yôv!”

Evaloŋ Yisu
(Mak 14:43-50; Luk 22:47-53; Jon 18:1-11)

47 Yisu hanaŋ abô denaŋ ma Judas hayô. Yani ma ŋê ku laumiŋ ba lahavuju takatu te. Ma avômalô bêŋ anôŋ êlêm iviŋ yani ba ewa biŋ vovak lôk okdiba. Ŋê takêŋ ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk avômalô iniŋ ŋê bêŋbêŋ êv thêlô ba êlêm.
48 Ôpatu ba tem enaŋ Yisu bêŋ bôk hik lavôŋiŋ te thô hadêŋ i nena, “Ôpatu ba yahaliŋu, êŋ ma Yisu ba nobaloŋ!”
49 Ma ôpêŋ hi ketheŋ hadêŋ Yisu ma hanaŋ, “Kêdôŋwaga, bôlôvôŋ mavi.” Ma haliŋu yani.
50 Ma Yisu hanaŋ, “Aiyaŋ, undum ku atu ba hôlêm hathak.” Ma ŋê takatu ba êlêm haviŋ Judas i ma evaloŋ Yisu ba ewa ba i.
51 *Ma anyô te atu ba hamiŋ haviŋ Yisu hadadi anêŋ biŋ vovak ma hale anyô bêŋ habôk da anêŋ anyô ku te limbuk vi vê.
52 *Ma Yisu hanaŋ, “Otak anêm biŋ êndôk anêŋ loŋ esak loŋbô! Ôpatu ba hik vovak hathak biŋ, ma biŋ êŋ tem enjaŋ yani vônô.
53 Lemimbi! Yahalaŋ hadêŋ Wakamik ma ketheŋ ma yani tem nêm aŋela vovak ôdôŋ laumiŋ ba lahavuju ma doho imbiŋ ba nêlêm ek nênêm ya sa.
54 Ma doŋtom abô atu ba bôk hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya tem injik anôŋ aisê? Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ nena nôm takêŋ tem êpôm ya.”
55 *Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ avômalô nômbêŋ atu nena, “Ya ma anyô kambom anôŋ ba intu owa biŋ vovak lôk okdiba ba ôlêm ek nobaloŋ ya e?

* **26:38:** Jon 12:27 * **26:46:** Jon 14:31 * **26:51:** Jon 18:26 * **26:52:** Stt 9:6; ALK 13:10 * **26:55:** Luk 19:47; 21:37

Aisê? Wak nômbêŋ intu ma yahadôŋ avômalô hamô unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ma miŋ ovaloŋ ya ami eka?
56 Ma doŋtom nômkama takêntêk ba lêk habitak ek plopet iniŋ abô takatu ba bôk eto injik anôŋ." Êŋ ma anêŋ ŋê ku sapêŋ etak yani ma êsôv mayaliv ba i.

Yisu hadum abô
(Mak 14:53-65; Luk 22:54-71; Jon 18:13-24)

57 Ŋê takatu ba evaloŋ Yisu ewa ba i Kaiapas anêŋ unyak, ôpêŋ ma anyô bêŋ habôk da. Ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk ŋê bêŋbêŋ ethak doŋtom ba êmô loŋ êŋ.
58 Ma Pita hasopa Yisu haveŋ yam ma doŋtom haveŋ daim dokte. Ma habitak hayô anyô bêŋ habôk da anêŋ badêŋ kapô. Ma hi halôk hamô haviŋ sôp bidoŋ ek ênjê nena malê intu tem imbitak.
59 Ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk Sanhedlin sapêŋ* êbôlêm avômalô doho ek nenaŋ abôyaŋ esak Yisu ek thêlô nindum abô esak ek nijik yani vônô.
60 Anyô bêŋ anôŋ êlêm ma enaŋ abôyaŋ hathak yani, ma doŋtom thêlô miŋ êpôm Yisu anêŋ kambom te ek nijik yani vônô ami. Êŋ ma anyô ju êlêm
61 *ma enaŋ, "Anyô êntêk bôk hanaŋ yôv nena, 'Yahatôm yandiniŋ Wapômbêŋ anêŋ unyak matheŋ ma êtôm wak lô iyom ma tem yandav esak loŋbô.' "
62 Êŋ ma anyô bêŋ habôk da haviyô hamiŋ ma hanaŋ hik Yisu liŋ nena, "Anyô ju êntêk lêk enaŋ o bêŋ yôv ma o bônôŋ eka? O abô mi e?"
63 *Ma doŋtom Yisu bônôŋ iyom. Ma anyô bêŋ habôk da hanaŋ hadêŋ Yisu, "Yanaŋ êndêŋ o! Ondam Wapômbêŋ lôkmala atu anêŋ athêŋ ba onaŋ êndêŋ yêlô nena, 'O ma Mesia, Wapômbêŋ anêŋ nakaduŋ atu e?' "
64 *Ma Yisu hanaŋ nena, "Oda honaŋ aêŋ. Ma yanaŋ abô te imbiŋ êndêŋ môlô sapêŋ nena wak te am ka tem môlô ôŋgô Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êmô Wapômbêŋ Lôkliŋyak Anôŋ baŋ vianôŋ ba tem êyô êmô buliv ba êlêm."
65 *Ma anyô bêŋ habôk da halaŋô abô êŋ ma hakakaviŋ anêŋ kwêv ma hanaŋ, "Lêk yôv! Ôpêntêk habuliŋ Wapômbêŋ anêŋ athêŋ ba hanaŋ nena yanida ma hatôm Wapômbêŋ ba môlô lêk olaŋô abô êŋ yôv! Aisê ka alalô leŋiŋhaviŋ nadaŋô abô doho imbiŋ?
66 *Môlônim auk aisê? Yandum malê te?" Ma thêlô enaŋ, "Yani hanaŋ abôma hathak Wapômbêŋ ba intu ema."
67 *Êŋ ma thêlô êsôvwapôk hathak Yisu thohavloma ma êpêŋ yani. Ma doho epetav yani
68 ba enaŋ, "O ma Mesia e? O plopet te ma onaŋ êndêŋ yêlô nena opalê intu hik o?"

Pita hanaŋ nena hathôŋ Yisu paliŋ
(Mak 14:66-72; Luk 22:55-62; Jon 18:15-18,25-27)

69 Pita hamô unyak atu anêŋ badêŋ kapô ma avi ku te halêm hadêŋ yani ma hanaŋ, "O êntêk intu bôk hoveŋ haviŋ Yisu anêŋ Galili."
70 Ma Pita hanaŋ, "Injo! Yahathôŋ abô intu ba honaŋ paliŋ!" Ma avômalô sapêŋ elaŋô anêŋ abô.

---

* **26:59:** Elam iniŋ kaunsil nena 'Sanhedlin'. * **26:61:** Jon 2:19-21 * **26:63:** Ais 53:7; Mat 27:12
* **26:64:** Sng 110:1; Dan 7:13; Mat 24:30 * **26:65:** Mat 9:3; Jon 10:33 * **26:66:** Wkp 24:16; Jon 19:7
* **26:67:** Ais 50:6; 53:5

71 Pita hi badêŋ abôlêk ma avi ku yaŋ hayê ma hanaŋ hadêŋ avômalô, “Anyô
êntêk bôk hamô haviŋ Yisu anêŋ Nasalet.”
72 Ma Pita halam Wapômbêŋ anêŋ athêŋ ba hanaŋ hathak loŋbô, “Mi anôŋ!
Yahathôŋ ôpêntu paliŋ!”
73 Vêm ma ŋê takatu ba imiŋ badêŋ kapô êlêm hadêŋ Pita ma enaŋ, “Môlô
lemimselo doŋtom ba intu o ma Yisu anêŋ anyô te.”
74 Ma doŋtom Pita hanaŋ, “Ya miŋ yahanaŋ abô avanôŋ ami, êŋ ma tem
Wapômbêŋ nêm vovaŋ êndêŋ ya. Yahalam Wapômbêŋ anêŋ athêŋ ba yahanaŋ
nena yahathôŋ ôpêntu paliŋ!” Ketheŋ oyaŋ ma tale halaŋ.
75 *Ma Pita lahabi abô atu ba Yisu hanaŋ hadêŋ yani nena, “Tale miŋ halaŋ
ami denaŋ, ma tem onaŋ êtôm bôlôŋ lô nena hôthôŋ ya paliŋ.” Êŋ ma Pita hale
yaiŋ ma lahiki ba halaŋ bêŋ.

27

Ewa Yisu ba i hadêŋ Pailat
(Mak 15:1; Luk 23:1-2; Jon 18:28-32)

1 Lôkbôk momaŋiniŋ ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da sapêŋ lôk avômalô Islael iniŋ ŋê
bêŋbêŋ ethak doŋtom ma ibutiŋ abô ek nijik Yisu vônô.
2 Ma ekak baŋ luvi lusu ma ewa ba i hadêŋ Pailat, anyô Lom atu ba hayabiŋ
Judia.

Judas hama
(Ap 1:18-19)

3 Judas ôpatu ba hanaŋ Yisu bêŋ halaŋô nena lêk idum abô yôv ek nijik Yisu
vônô. Êŋ ma lahiki bêŋ ba hi hêv valuseleŋ 30 seleva takatu hadêŋ ŋê bêŋbêŋ
êbôk da lôk avômalô iniŋ ŋê bêŋbêŋ hathak loŋbô
4 ma hanaŋ, “Lêk yahadum kambom hathak yahanaŋ ôpatu ba kambom mi
bêŋ.”
Êŋ ma thêlô enaŋ, “Oda anêm malaiŋ ma miŋ yêlôaniŋ ami.”
5 *Ma Judas hakaliv valuseleŋ seleva takêŋ hayô unyak matheŋ kapô ma
hi havaklôk ba hama.
6 Ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da isup valuseleŋ seleva takêŋ ba enaŋ, “Valuseleŋ
êntêk ma valuseleŋ êv ek nijik anyô vônô esak. Ba intu abô balabuŋ
hanaŋ nena valuseleŋ takêŋ ma miŋ nandô êmô imbiŋ unyak matheŋ anêŋ
valuseleŋ ami.”
7 Ma thêlô ibutiŋ abô ek nênêm anyô hapesaŋ uŋ anêŋ pik bute vuli ek
nedav avômalô loŋ buyaŋ ênjêk.
8 Ma avômalô elam pik êŋ nena “Eŋgasô Thalaleŋ” ek malê nena ewa
valuseleŋ ek nijik anyô yaŋ vônô esak.
9-10 *Ba intu Wapômbêŋ anêŋ abô hik anôŋ ba hanaŋ hadêŋ plopet Jelemaia
nena,
“Thêlô ewa valuseleŋ ba êv anyô hapesaŋ uŋ anêŋ pik bute vuli hatôm atu ba
Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ ya.
Valuseleŋ êŋ ma avômalô Islael elam hatôm yani anêŋ vuli ba êv ek nijik
yani vônô.” *Sekalaia 11:12-13*

Yisu hadum abô hathak Pailat
(Mak 15:2-15; Luk 23:1-5,13-25; Jon 18:28-19:16)

* **26:75:** Mat 26:34 * **27:5:** Mat 26:14-15 * **27:9-10:** Jer 19:13; 32:6-9

11 Yisu hamiŋ anyô bêŋ Pailat thohavloma, ma Pailat hanaŋ, “O ma
avômalô Islael iniŋ kiŋ e?” Ma Yisu hanaŋ nena, “Intu êŋ, hatôm intu honaŋ.”
12 *Ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk avômalô iniŋ ŋê bêŋbêŋ ibi Yisu liŋkupik hathak
abô lomaloma.
13 Êŋ ma Pailat hanaŋ, “Aisê! Miŋ holaŋô iniŋ abô ami ma o bônôŋ eka?”
14 Ma doŋtom yani bônôŋ iyom ma miŋ hanaŋ iniŋ abô viyaŋ ami. Ba intu
Pailat hasoŋ kambom.
15 Waklavôŋ Hale ba Hi nômbêŋ intu, ma avômalô ethak elam anyô koladôŋ
te anêŋ athêŋ ek Pailat nêm vê. Ma Pailat hathak hêv ôpêŋ vê.
16 Sondabêŋ êŋ ma anyô te anêŋ athêŋ nena Yisu Balabas hamô koladôŋ.
Ma avômalô bêŋ anôŋ eyala ôpêŋ.
17 Aêŋ ba avômalô sapêŋ ethak doŋtom ma Pailat hanaŋ hik thêlô liŋ, “Yatak
opalê te êndêŋ môlô, Balabas mena Yisu atu ba elam nena Mesia?”
18 *Pailat hayala nena ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê bêŋbêŋ leŋiŋdaŋ hathak
Yisu ba intu idum abô ek yani ba hanaŋ aêŋ.
19 Pailat halaŋô abô denaŋ ma yanavi hêv abô hadêŋ yani ba hanaŋ,
“Bôkam ma yahayê niaviŋ te ba yahakô kambom. Aêŋ ba miŋ undum nômlate
êndêŋ anyô thêthôŋ intu ami.”
20 Ma doŋtom ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê bêŋbêŋ êlôk avômalô leŋiŋ ek
nendam Balabas ma nenaŋ êndêŋ Pailat nena nijik Yisu vônô.
21 Aêŋ ba Pailat hanaŋ hik thêlô liŋ, “Yatak anyô ju êntêk yaŋ sê?” Ma
avômalô elam, “Balabas.”
22 Ma Pailat hanaŋ hik thêlô liŋ hathak loŋbô nena, “Ma Yisu atu ba elam
nena Mesia, yandum ôpêŋ aisê?” Ma sapêŋ elam nena, “Nijik vônô esak a!”
23 Ma Pailat hanaŋ, “Eka? Yani hadum malê kambom?” Ma doŋtom thêlô
elam lôklala hathak loŋbô nena, “Nijik vônô esak a!”
24 *Pailat halaŋô thêlôniŋ kaêk ma hayê nena vovak bêŋ hadum ek imbitak
ba anêŋ ku êŋ tem miŋ hik anôŋ ami. Êŋ ma yani hawa ŋaŋ ma hathik baŋ
hamiŋ avômalô maleŋiŋ ma hanaŋ nena, “Ôpêntêk hama, ma môlôda unim
malaiŋ ma miŋ yenaŋ malaiŋ ami!”
25 *Ma avômalô sapêŋ enaŋ viyaŋ, “Yôv! Yêlô lôk yêlôaniŋ avômena iniŋ
malaiŋ!”
26 Êŋ ma Pailat hatak Balabas ba hi. Ma hanaŋ ek nebali Yisu esak yak
lôkmaŋgiŋ vêm ma hatak halôk ŋê vovak baheŋiŋ ek nijik vônô esak a.

Ŋê vovak enaŋ abôma hathak Yisu (Mak 15:16-20; Jon 19:2-3)

27 Pailat anêŋ ŋê vovak ewa Yisu ba i Pailat anêŋ unyak badêŋ kapô. Ma
elam ŋê vovak sapêŋ êlêm ethak doŋtom ba ekalabu yani siŋ.
28 *Ma ibi anêŋ nômkama thô ba hamiŋ liŋ popam. Ma ewa kiŋ anêŋ kwêv
thalaleŋ daim te ma ik hathak yani.
29 Ma ewa yak lôkmaŋgiŋ atu ba epesaŋ hatôm kiŋ iniŋ kuluŋ ma ik halôk
wakadôk. Ma etak kôm halôk yani baŋ vianôŋ ba havaloŋ hatôm kiŋ iniŋ
kwandiŋ. Ma thêlô elek veŋiŋdôŋ lêlô hadêŋ yani ma enaŋ abôma nena,
“Waklêvôŋ mavi, avômalô Islael iniŋ kiŋ!”

---

* **27:12:** Ais 53:7 * **27:18:** Jon 11:47-48; 12:19 * **27:24:** Lo 21:6-9 * **27:25:** Ap 5:28 * **27:28:** Luk 23:11

30 *Ma vi êsôvwapôk hathak yani ma vi ewa kwandiŋ atu ba ik wakadôk
hathak.
31 Ma enaŋ abôma hathak yani vêm ma ibi kwêv thalaleŋ atu thô ma ik
yanida anêŋ kwêv daim hathak loŋbô. Ma elom yani ba i ek nijik vônô esak
a.

Ik Yisu hathak a
(Mak 15:21-32; Luk 23:26-43; Jon 19:17-27)

32 Ewa ba i ma êpôm anyô Sailini te ba anêŋ athêŋ nena Saimon halôk
loŋôndê. Ma êpôviŋ ôpêŋ ek enja Yisu anêŋ alovalaŋaŋsiŋ.
33 Êŋ ma thêlô i êyô loŋ te anêŋ athêŋ nena Golgota, athêŋ êŋ anêŋ ôdôŋ
nena Loŋ Leŋkadôk Lokwaŋ.
34 *Loŋ êŋ ma thêlô ewa waiŋ ba eyelaŋ nôm maniŋ te halôk ma êv hadêŋ
yani ek inum ek miŋ vovaŋ bêŋ anôŋ ami. Yani hanum dokte iyom ma hadô.
35 *Êŋ ma thêlô ik yani loŋ hathak a. Vêm ma ibi valu ek nêgê nena opalêla
intu tem neja anêŋ kwêv lo sôp.
36 Vêm ma êlôk êmô ma eyabiŋ iniŋ ku êŋ.
37 Yani wakadôk vuliŋ ma eto abô atu ba idum anêŋ abô ŋama hathak ba
eto nena,
ÔPÊNTÊK MA YISU, AVÔMALÔ ISLAEL ININ KIŊ
38 *Ma êthôkwêŋ anyô vani lokwaŋju haviŋ. Êthôkwêŋ yaŋ hamiŋ Yisu baŋ
vianôŋ, ma yaŋ hamiŋ baŋ vikeŋ.
39 *Ma avômalô takatu ba elom loŋôndê êŋ ba i ibi abôma hathak yani lôk
itutuniŋ leŋiŋkadôk
40 *ba enaŋ, “O atu ba honaŋ nena tem undiniŋ Wapômbêŋ anêŋ unyak
matheŋ ma ondav esak loŋbô êtôm wak lô iyom e? Êŋ ma nêm oda bulubiŋ!
O ma Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ, e? Êŋ ma otak alovalaŋaŋsiŋ ma ôlêm pik!”
41 Ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk avômalô iniŋ
ŋê bêŋbêŋ, thêlô enaŋ abôma haviŋ ba enaŋ,
42 “Ôŋgô! Yani bôk hêv avômalô vi bulubiŋ, ma doŋtom miŋ hatôm nêm
yanida bulubiŋ ami eka? Yani ma Islael iniŋ kiŋ e? Êŋ ma etak alovalaŋaŋsiŋ
ba êlêm pik ek alalô nagê ba nanêmimbiŋ yani!
43 *Ôpêŋ hêvhaviŋ Wapômbêŋ ba hanaŋ, ‘Ya Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ’. Yôv!
Alalô nagê! Wapômbêŋ lahaviŋ nêm yani bulubiŋ e?”
44 Ma anyô kambom ju atu ba imiŋ alovalaŋaŋsiŋ haviŋ yani enaŋ abôma
haviŋ.

Yisu hama
(Mak 15:33-41; Luk 23:44-49; Jon 19:28-30)

45 Waklêvôŋ biŋ ma momaŋiniŋ hayô pik sapêŋ vôv ba hêk aleba hayô 3
kilok.
46 *Habobo 3 kilok ma Yisu halam lôklala nena, “Eloi, Eloi, lama sabaktani?”
Abô êŋ anêŋ ôdôŋ aêntêk, “Yenaŋ Wapômbêŋ, yenaŋ Wapômbêŋ, aisê ka hôdô
ya?”
47 Ma avômalô vi atu ba imiŋ loŋ êŋ elaŋô abô êŋ ma enaŋ, “Yani halam
Elia!”
48 *Ketheŋ oyaŋ ma ŋê êŋ te hi ma hawa kapôk ba hasoŋ halôk waiŋ maniŋ.

---

* **27:30:** Ais 50:6 * **27:34:** Sng 69:21 * **27:35:** Sng 22:18 * **27:38:** Ais 53:12 * **27:39:** Sng 22:7; 109:25 * **27:40:** Mat 26:61; Jon 2:19 * **27:43:** Sng 22:8 * **27:46:** Sng 22:1 * **27:48:** Sng 69:21

Ma hathôkwêŋ kapôk êŋ hathak apiyak te ba hêv hadêŋ yani ek inum.
49 Ma anyô vi enaŋ, “Dô! Alalô nagê vêmam! Yakô Elia tem êlêm nêm yani
bulubiŋ la?”
50 Ma yani halam kaêk lôklala hathak loŋbô ma hatak dahô ba hi ma hama.
51 *Ma sôp bêŋ atu ba hamiŋ unyak matheŋ ek hayaŋ unyak kapô kisi ma
hapup vose hi luvi hêk vuliŋ ba hayô vibiŋ. Ma duviaŋ hayôkwiŋ pik ma valu
hapupup nenanena.
52-53 Ma siô abôlêk hakyav. Ma avômalô matheŋ sêbôk atu ba ema ma
Wapômbêŋ hik i liŋ ba etak siô ma iviyô hathak loŋbô. Ma eyabiŋ Yisu anêŋ
haviyô hathak loŋbô, êŋ ma thêlô lôkthô i unyak matheŋ Jelusalem. Ma
avômalô bêŋ anôŋ êyê i.
54 Ma anyô vovak laik lôk ŋê vovak takatu ba eyabiŋ Yisu êmô êyê duviaŋ
lôk nôm takatu ba habitak. Êŋ ma thêlô êkô kambom ba enaŋ nena, “Avanôŋ
biŋ, ôpêntêk ma Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ anôŋ!”
55-56 *Ma Malia anêŋ Magadala, ma Malia Jems lo Josep iniŋ talêbô, ma
Sebedi anêŋ nakaduŋ luvi iniŋ talêbô, thêlô lôk avi bêŋ anôŋ imiŋ daim dokte
ba êyê. Avi takêŋ bôk etak Galili ma eveŋ haviŋ Yisu ek êv yani sa.

Elav Yisu
(Mak 15:42-47; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42)

57-58 *Yaŋsiŋ ma anyô lôk valuseleŋ bêŋ te anêŋ Alimatia ba anêŋ athêŋ
nena Josep halêm hayê Pailat. Yani bôk halaŋô Yisu anêŋ abô ba hasopa ba
intu hi hanaŋ hadêŋ Pailat nena, “Hatôm yanja Yisu anêŋ kupik e?” Êŋ ma
Pailat hanaŋ hadêŋ ŋê vovak ba êv hadêŋ Josep.
59 Ma Josep hawa Yisu liŋkupik ba havuliv siŋ hathak sôp thapuk mabuŋ
mavi te.
60 *Ma hawa Yisu liŋkupik ba hi hadô hêk anêŋ siô lukmuk te. Siô êŋ ma
elav valu abyaŋ ba epesaŋ ek nedav ŋê ŋama êndôk. Yôv ma habubi valu bêŋ
te ba hik siô abôlêk siŋ hathak ma hi.
61 Ma Malia anêŋ Magadala, thai lôk Malia yaŋ, êmô saku ma êyê siô êŋ.

Ŋê vovak eyabiŋ siô

62 Waklavôŋ êpôpêk nômkama Sabat lêk hale ba hi yôv. Ma haviyô hayaŋ ma
ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê Palisi i ek nêgê Pailat.
63 *Ma thêlô enaŋ, “Anyô bêŋ, yêlô leŋhabi nena anyô abôyaŋ atu hamô
lôkmala denaŋ ma hanaŋ nena êtôm wak lô, ma tem nijik yani liŋ ba imbiyô
esak loŋbô.
64 “Ba intu nêm ŋê vovak ini ek neyabiŋ siô êtôm wak lô êŋ. Yakô yanida
anêŋ ŋê ku ini neja anêŋ kupik vani ma nesau avômalô nena, ‘Wapômbêŋ lêk
hik yani liŋ ba haviyô hathak loŋbô.’ Abôyaŋ êŋ ma tem kambom anôŋ ek yaŋ
môŋ atu.”
65 Êŋ ma Pailat hanaŋ hadêŋ thêlô, “Mavi. Noja ŋê vovak doho ba unu ek
nepesaŋ siô abôlêk êŋ ba majaŋ.”
66 Êŋ ma thêlô i ma ebalaŋ valu atu ba hamô siô abôlêk siŋ. Yôv ma thêlô
enaŋ hadêŋ ŋê vovak, “Môlô nômô ek noyabiŋ siô êntêk.”

---

* **27:51:** Kis 26:31-33; Hib 10:19-20 * **27:55-56:** Luk 8:2-3 * **27:57-58:** Lo 21:22-23 * **27:60:** Ais 53:9 * **27:63:** Mat 12:40; 16:21; Mak 9:31; 10:33-34; Luk 9:22; 18:31-33; Jon 2:19-21

28

Yisu haviyô hathak loŋbô
(Mak 16:1-10; Luk 24:1-10; Jon 20:1-18)

1 Sabat hale ba hi. Ma sonda êŋ anêŋ wak te môŋ hayô. Lôkbôk momaŋiniŋ
ma Malia anêŋ Magadala lôk Malia yaŋ thai i ek nêgê siô.
2 Ma duviaŋ bêŋ hayô ek malê nena Anyô Bêŋ anêŋ aŋela te halôk anêŋ leŋ
ba halêm ba habubi valu bêŋ atu vê ma hayô hamô loŋ ba hamô.
3 Anêŋ thohavloma hatôm damak ma anêŋ kwêv ma thapuk anêŋ dôêŋ.
4 Ma ŋê vovak êyê ba êkô kambom ba elowaliŋ. Ba êv yak êlôk êk êtôm ŋê
ŋama.
5 Êŋ ma aŋela hanaŋ hadêŋ avi ju êŋ, “Miŋ nôkô ami. Yahayala nena mamu
ôbôlêm Yisu, ôpatu ba ik hathak a.
6 *Wapômbêŋ lêk hik yani liŋ yôv ba haviyô hathak loŋbô hatôm bôk ba
hanaŋ. Yani miŋ hêk loŋ êntêk ami ma lêk hi yôv. Ma nôlêm ek ôŋgô loŋ atu
ba yani hêk.
7 Mamu ketheŋ ba unu nonaŋ êndêŋ anêŋ ŋê ku nena, ‘Wapômbêŋ lêk hik
yani liŋ hêk ŋama ba haviyô hathak loŋbô. Ma lêk hamôŋ ek môlô ba hi Galili.
Ôyô loŋ êŋ ma tem nôpôm yani.’ Abô êntêk intu yahalêm hathak.”
8 Avi ju êŋ elaŋô abô êŋ ba êkô, ma doŋtom thai leŋiŋmavi anôŋ haviŋ. Ma
thai etak siô ma elaŋviŋ ketheŋ ba i ek nenaŋ abô êŋ êndêŋ anêŋ ŋê ku.
9 Ma Yisu hapôm thai ma hanaŋ, “Lôkbôk mavi.” Ma thai i evaloŋ vakapô
ma êv yeŋ hadêŋ yani.
10 *Êŋ ma hanaŋ, “Mamu miŋ nôkô ami ma unu nonaŋ êndêŋ yenaŋ aiyaŋ
thêlô nena ini Galili. Loŋ êŋ ma tem thêlô nêpôm ya.”

Ŋê vovak iniŋ abôyaŋ

11 Avi ju êŋ eveŋ denaŋ ma ŋê vovak doho eyabiŋ siô êyô Jelusalem. Ma
thêlô i hadêŋ ŋê bêŋbêŋ êbôk da ma enaŋ abô hathak duviaŋ lôk aŋela.
12 Ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê bêŋbêŋ ethak doŋtom ma epesaŋ abô ek
nênêm valuseleŋ bêŋ anôŋ êndêŋ ŋê vovak.
13 Ma thêlô enaŋ hadêŋ ŋê vovak nena, “Môlô nonaŋ aêntêk êndêŋ avômalô,
‘Yêlô ek sôm ba athôŋ paliŋ ma Yisu anêŋ ŋê ku êlêm hadêŋ bôlôvôŋ ma ewa
anêŋ kupik vani.’ ”
14 Ma thêlô enaŋ abô doho haviŋ hadêŋ ŋê vovak nena, “Anyô bêŋ Pailat
halaŋô abô hathak nôm êŋ, ma yêlô tem napesaŋ abô imbiŋ yani ek môlô
miŋ nôpôm malaiŋ ami.”
15 Ma ŋê vovak ewa valuseleŋ ma idum hatôm atu ba ŋê bêŋbêŋ enaŋ. Ma
abô êŋ intu hi haveŋ Islael iniŋ loŋ sapêŋ ba enaŋ aêŋ aleba lêk.

Yisu hêv ku hadêŋ anêŋ ŋê ku
(Mak 16:14-18; Luk 24:36-49; Jon 20:19-23)

16 *Ŋê ku laumiŋ ba lahavute i Galili ma êyô dumlolê atu ba Yisu bôk hanaŋ
yôv nena thêlô ini.
17 Thêlô êyê Yisu ma êv yeŋ hadêŋ yani. Ma doho êthôŋ paliŋ dokte ba
leŋiŋhabi nena, “Êntêk ma Yisu mena mi e?”
18 *Êŋ ma halêm ma hanaŋ hadêŋ i, “Wapômbêŋ hêv athêŋ bêŋ hadêŋ ya ek
yayabiŋ leŋ lôk pik lôkthô.

* **28:6:** Mat 12:40; 16:21 * **28:10:** Mat 26:32 * **28:16:** Mat 26:32 * **28:18:** Jon 13:3; Ep 1:20-22

19 *Aêŋ ba môlô unu êtôm pik sapêŋ ma nundum avômalô sapêŋ ba
nimbitak êtôm yenaŋ avômalô. Ma nusik thêlô êndôk ŋaŋ esak Wapômbêŋ lôk
Nakaduŋ ma Lovak Matheŋ iniŋ athêŋ.
20 Ma nôndôŋ thêlô ek nesopa abô nômbêŋ atu ba bôk yahêv hadêŋ môlô
yôv. Odaŋô! Tem yamô imbiŋ môlô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ endeba pik
lo leŋ anêŋ daŋ.”

* **28:19:** Mak 16:15-16; Ap 1:8

Abô Mavi atu ba Mak hato Abô môŋ

Mak hato kapya êntêk. Yani anêŋ athêŋ yaŋ nena Jon Mak. Yani ma anyô Islael te. Sêbôk atu ba Yisu hadum anêŋ ku hamô pik, ma Mak ma anyô muk denaŋ ba intu miŋ hi haviŋ Yisu ami. Yani halumbak bêŋ hamô Jelusalem ba intu halaŋô abô hathak Yisu (Ap 12:12). Môŋ anôŋ ma Pol lo Banabas i luvuluvu, ma ewa Mak haviŋ (Ap 12:25; 13:5; 13:13; 15:36-39; Kol 4:10; 2Ti 4:11). Haveŋ yam ma Mak hamô haviŋ Pita hamô Lom. Pita bôk hayê Yisu anêŋ ku lôkthô hathak ma, ba intu hanaŋ ba Mak hato.

Mak hik thô nena Yisu Kilisi ma Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ ba havaloŋ Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ ba hadum nômbithi lomaloma hathak. Ma hato haviŋ nena Yisu halêm pik hatôm anyô ku te. Mak hayê malaiŋ lomaloma hapôm avômalô êvhaviŋ anêŋ Lom, ba intu hato kapya êntêk ek embatho avômalô êvhaviŋ loŋ ek nimiŋ lôklokwaŋ. Mak hayê nena Yisu anêŋ lôklokwaŋ ma bêŋ anôŋ ba hamôŋ ek Sadaŋ anêŋ.

Hato kapya êntêk hadêŋ sondabêŋ 55 mena 65 AD la.

Jon anyô hathik ŋaŋ hapôpêk Yisu anêŋ loŋôndê
(Mat 3:1-12; Luk 3:1-17; Jon 1:19-28)

1 Abô Mavi êntêk ma hathak Wapômbêŋ nakaduŋ Yisu Kilisi.

2 Hatôm plopet Aisaia bôk hato aêntêk,
“Ondaŋô! Tem yanêm yenaŋ anyô ku te ek enja abô êmôŋ ek o,
ôpêŋ tem êpôpêk anêm loŋôndê. *Malakai 3:1*

3 *Kaêk te halam haveŋ loŋ thiliv nena,
‘Nôpôpêk loŋônde ek Anyô Bêŋ êlêm,
ma nopesaŋ ba imbitak thêthôŋ ek yani.’ ” *Aisaia 40:3*

4 *Aêŋ ba Jon anyô hathik ŋaŋ habitak anêŋ loŋ thiliv ba hanaŋ ek avômalô nede kapôlôŋiŋ liliŋ ba nisik ŋaŋ ek Wapômbêŋ nêm iniŋ kambom vê.

5 Êŋ ma avômalô Judia lo Jelusalem sapêŋ ibi thêthô ba i hadêŋ yani ek enaŋ iniŋ kambom bêŋ. Ma Jon hathik i halôk ŋaŋ Jolodaŋ.

6 *Jon ma hathak hik kwêv atu ba epesaŋ hathak bok kamel vuluk ma havak boknggôp epesaŋ hathak bok kupik hayôhêk lamalim. Ma hathak hayaŋ kôm sopek lôk hanum biyo thôk.

7 *Ma hanaŋ nena, “Ôpatu ba tem embeŋ ya yam anêŋ lôklokwaŋ ma bomaŋ ek yenaŋ. Yani ma anyô lôk athêŋ bêŋ ma ya ma yaônalôk ba intu miŋ hatôm yakôm ba yapole anêŋ vakapô boknggôp anêŋ yak vê ami.

8 Yahathik môlô hathak ŋaŋ. Ma doŋtom yani tem isik môlô esak Lovak Matheŋ.”

Jon hathik Yisu
(Mat 3:13-17; Luk 3:21-22; Jon 1:32-34)

9 Wak te ma Yisu hatak Nasalet anêŋ Galili ba halêm ma Jon hathik yani halôk ŋaŋ Jolodaŋ.

---

* **1:3:** Ais 40:3 * **1:4:** Ap 13:24; 19:4 * **1:6:** 2Kiŋ 1:8; Mat 11:8 * **1:7:** Ap 13:25

10 Yisu haviyô anêŋ ŋaŋ kapô ma hayê leŋ hakyav ma Lovak Matheŋ halôk
ba halêm ek yani hatôm menak bôbô.
11 *Ma abô te halêm anêŋ leŋ nena, “O ma yenaŋ Okna atu ba yaleŋhaviŋ.
Yaleŋmavi anôŋ hathak o.”

Sadaŋ halôk Yisu la ek indum kambom
(Mat 4:1-11; Luk 4:1-13)

12 Ma ketheŋ oyaŋ ma Lovak Matheŋ hêv Yisu vê hi loŋ thiliv.
13 *Yisu hamô loŋ êŋ hatôm wak 40, êŋ ma Sadaŋ hayô ba halôk yani la.
Yani hamô haviŋ alim bomaŋ ma aŋela eyabiŋ yani.

Yisu anêŋ ku môŋ
(Mat 4:12-17; Luk 4:14-15)

14 *Etak Jon halôk koladôŋ, êŋ ma Yisu hi Galili ma hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ
Abô Mavi bêŋ nena,
15 *“Wakma lêk hayô yôv ba Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak lêk habobo. Aêŋ
ba node kapôlômim liliŋ lôk nônêmimbiŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi!”

Yisu halam anyô ayova ek nesopa yani
(Mat 4:18-22; Luk 5:1-11; Jon 1:35-42)

16 Yisu habup hathak kasukthôm Galili anêŋ daŋ ma hayê Saimon lo yaŋ
Andulu. Thai ma ŋê ik alim ba lêk ekaliv yakseŋ haveŋ.
17 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thai, “Mamu nôlêm nosopa ya. Tem yandum ba
mamu nôbôv avômalô êtôm ôvôv alim halôk yakseŋ.”
18 Ketheŋ oyaŋ ma thai êdô iniŋ yakseŋ hamô ma esopa yani.
19 Yisu habup hathak vauna ma hayê Jems lo Jon. Thai ma Sebedi nali ba
êmô iniŋ yeŋ ma idu iniŋ yakseŋ titip.
20 Hayê thai ma halam, êŋ ma êdô lambô Sebedi hamô yeŋ haviŋ anêŋ ŋê
ku, ma i esopa yani.

Yisu hêv ŋgôk vê
(Luk 4:31-37)

21 Ma Yisu thêlô êyô Kapaneam ba êmô. Ma Sabat hayô ba Yisu hi unyak
yeŋ ma hadôŋ avômalô.
22 *Thêlô elaŋô anêŋ abô ba esoŋ kambom ma leŋiŋhabi nena yani miŋ
hadôŋ i hatôm ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ ami. Mi, hadôŋ i hatôm anyô
lôk athêŋ bêŋ.
23 Ma anyô te hamô unyak yeŋ êŋ ba ŋgôk lelaik hamô haviŋ yani. Ma
halam nena,
24 *“Yisu anêŋ Nasalet, hôlêm ek udum malê êndêŋ yêlô? Hôlêm ek umbuliŋ
yêlô e? Yahayala o. O ma Wapômbêŋ anêŋ Anyô Matheŋ.”
25 Êŋ ma Yisu hathaŋ ŋgôk êŋ ba hanaŋ, “O bônôŋ ma otak ôpêntu!”
26 *Ma ŋgôk lelaik êŋ hayôkwiŋ ôpêŋ kambom anôŋ ba haŋgaliak ma hatak
ôpêŋ ba hi.
27 Ma avômalô sapêŋ esoŋ kambom ba enaŋ hadêŋ i, “Malê êntêk aêŋ am?
Yani hadôŋ auk lukmuk hatôm anyô lôk athêŋ bêŋ. Ma hanaŋ lôklokwaŋ
hadêŋ ŋgôk lelaik ma elaŋô anêŋ abô ba esopa.”
28 *Ma abô hathak Yisu halaŋviŋ haveŋ Galili iniŋ loŋ sapêŋ.

---

* **1:11:** Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 12:18; Mak 9:7 * **1:13:** Sng 91:11-13 * **1:14:** Mak 6:17 * **1:15:** Mat 3:2 * **1:22:** Mat 7:28-29 * **1:24:** Mak 5:7 * **1:26:** Mak 9:26 * **1:28:** Mat 4:24

Yisu hadum avômalô lijiŋ bêŋ anôŋ mavi
(Mat 8:14-17; Luk 4:38-41)

29 Ma Yisu thêlô etak unyak yeŋ, ma i Saimon lo Andulu iniŋ unyak. Ma
Jems lo Jon i iviŋ.
30 Êyô unyak, ma enaŋ hadêŋ Yisu nena Saimon yaŋavi hapôm lijiŋ vovaŋ
ba hêk.
31 Ma Yisu hi hadêŋ avi êŋ ma havaloŋ baŋ ma hadadi haviyô. Êŋ ma lijiŋ
hatak yani ma hapôpêk nôm ek thêlô.
32 Wak halôk abuk ma avômalô ewa ŋê lôk lijiŋ lôk ŋê takatu ba ŋgôk
habuliŋ i ba êlêm ek Yisu.
33 Lôk avômalô malak lôŋ êŋ sapêŋ êlêm iviŋ ba êmô unyak anêŋ piklêvôŋ.
34 *Êŋ ma Yisu hadum avômalô lôk lijiŋ lomaloma bêŋ anôŋ mavi. Ma hêv
ŋgôk bêŋ anôŋ vê haviŋ. Ŋgôk takêŋ eyala nena yani intu opalê ba miŋ hatak
i ek nenaŋ abô ami.

Yisu da hi loŋ thiliv ek eteŋ mek
(Luk 4:42-44)

35 *Lôkbôk momaŋiniŋ mi ma Yisu haviyô ba hi loŋ thiliv ek eteŋ mek.
36 Ma Saimon thêlô i êbôlêm yani haveŋ.
37 Êpôm yani ma enaŋ, “Avômalô sapêŋ êbôlêm o haveŋ.”
38 Ma Yisu hanaŋ, “Alôana buyaŋ. Alôana malak lôŋ takatu ba hamô habobo
ek yanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô êndêŋ i imbiŋ. Hathak ôdôŋ êŋ iyom intu
yahalêm.”
39 *Ma Yisu haveŋ Galili iniŋ loŋ sapêŋ ma hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô
hamô iniŋ unyak yeŋ lôk hêv ŋgôk bêŋ anôŋ vê hêk avômalô.

Yisu hadum anyô lôk palê lepla te mavi
(Mat 8:1-4; Luk 5:12-16)

40 Ma anyô lepla te hi hayô ek Yisu ma halek vadôŋ lêlô ma habui hadêŋ
Yisu ba hanaŋ, “Hathak oda anêm lemhaviŋ, ma hatôm undum ba yambitak
mavi.”
41 Ma Yisu lahiki hathak ôpêŋ ba hatak baŋ hayôhêk yani ma hanaŋ,
“Yaleŋhaviŋ. Umbitak mabuŋ mavi.”
42 Êŋ ma palê lepla êŋ hayôv ma liŋkupik habitak mabuŋ mavi.
43 Ma Yisu hêv ôpêŋ ba hi ketheŋ ma hanaŋ lôklokwaŋ hadêŋ yani nena,
44 * “Miŋ onaŋ nôm êŋ bêŋ êndêŋ avômalô vi ami. Nu êndêŋ ŋê êbôk da ma
nuŋgwik o thô êndêŋ i iyom. Ma osopa balabuŋ atu ba Mose bôk hato ba nêm
da ek ŋê êbôk da nêgê o nena lêk hubitak mabuŋ.”
45 Ma doŋtom ôpêŋ miŋ hasopa Yisu anêŋ abô thêthôŋ ami. Mi, hanaŋ bêŋ
ba abô êŋ hi mayaliv. Ba intu Yisu miŋ hatôm ni lomalak nenanena ami. Mi,
hi haveŋ loŋ thiliv, ma avômalô êlêm anêŋ luvuluvu ba êyô ek nêgê yani.

2

Yisu hadum anyô havuviŋ te mavi
(Mat 9:1-8; Luk 5:17-26)

1 Wak doho hale ba hi ma Yisu hi Kapaneam hathak loŋbô ma avômalô
elaŋô nena Yisu lêk hayô anêŋ loŋ.

---

* **1:34:** Mak 3:10-12 * **1:35:** Mat 14:23; Mak 6:46 * **1:39:** Mat 4:23; 9:35 * **1:44:** Wkp 14:1-32

2 Êŋ ma avômalô bêŋ anôŋ êlêm ba êmô unyak kapô êŋ aleba putup, ma unyak abôlêk putup aêŋ iyom. Ma Yisu hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô hadêŋ i.
3 Ma anyô doho ewa anyô havuviŋ te ba êlêm ma anyô ayova evak.
4 Avômalô bêŋ anôŋ ba loŋ putup ba miŋ hatôm neja ôpêŋ ba ini unyak kapô ek Yisu ami. Ba ethak unyak vôv ba êŋgô unyak vôv abyaŋ ma êlêlô ôpêŋ halôk yêm aleba habup ek Yisu.
5 Yisu hayê thêlôniŋ êvhaviŋ, ma hanaŋ hadêŋ anyô havuviŋ atu nena, "Yenaŋ okna, lêk yahêv anêm kambom sapêŋ vê."
6 Ma ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ doho êmô haviŋ ba leŋiŋhabi nena,
7 "Aisê ka ôpêntêk hanaŋ aêŋ? Ôpêŋ hasoŋ nena yani ma Wapômbêŋ e? Anyô late miŋ hatôm nêm kambom vê ami ma Wapômbêŋ iyom."
8 Yisu hayala thêlôniŋ auk ba hanaŋ nena, "Aisê ka môlô lemimhikam hathak abô êntêk?
9 Abô alê intu vumvum ek yanaŋ êndêŋ anyô havuviŋ êntêk: 'Lêk yahêv anêm kambom sapêŋ vê' mena 'Umbiyô onja anêm yêm ba ombeŋ.'
10 Aêŋ ba tem yaŋgik thô êndêŋ môlô nena Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu anêŋ athêŋ ma bêŋ ba hatôm nêm kambom vê." Êŋ ma hanaŋ hadêŋ anyô havuviŋ atu aêntêk,
11 "Yanaŋ êndêŋ o nena umbiyô umiŋ ma onja anêm yêm ba nu anêm unyak."
12 Êŋ ma ôpêŋ haviyô anêŋ avômalô malêvôŋ ma hawa anêŋ yêm ma hale yaiŋ ba hi. Avômalô esoŋ kambom ba êbô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ ba enaŋ, "Yêlô miŋ bôk ayê nômlate aêntêk ami!"

Yisu halam Livai
(Mat 9:9-13; Luk 5:27-32)

13 Ma Yisu hatup hi kasukthôm anêŋ daŋ. Ma avômalô bêŋ anôŋ êyô ma yani hadôŋ i.
14 Yani habup hathak ma hayê Livai, Alpius nakaduŋ hamô unyak ewa takis. Ma hanaŋ, "Ôlêm osopa ya." Êŋ ma haviyô ba hi hasopa yani.
15 Yisu hayaŋ nôm haviŋ Livai hamô anêŋ unyak. Ma ŋê ewa takis lôk ŋê idum kambom bêŋ anôŋ êyô eyaŋ nôm haviŋ yani lôk anêŋ ŋê ku ek malê nena thêlô bêŋ anôŋ esopa Yisu.
16 *Ma Palisi doho atu ba ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ êyê ma enaŋ hik anêŋ ŋê ku liŋ, "Yisu hayaŋ nôm haviŋ ŋê ewa takis lôk ŋê idum kambom eka?"
17 Yisu halaŋô iniŋ abô ma hanaŋ, "Ŋê lôk lijiŋ iyom intu ethak i êyê dokta. Ma ŋê lijiŋ mi ma mi. Ma aêŋ iyom yahalêm ek yandam ŋê takatu ba idum kambom. Ma miŋ yahalêm ek yandam ŋê thêthôŋ ami."

Enaŋ hik Yisu liŋ hathak kobom evak balabuŋ ek nôm
(Mat 9:14-17; Luk 5:33-39)

18 Wak te ma Jon anêŋ ŋê ku lôk Palisi esopa iniŋ kobom evak balabuŋ ek nôm ek leŋiŋhabi Wapômbêŋ. Ma avômalô doho êyô ek Yisu ma enaŋ hik liŋ, "Jon lo Palisi iniŋ ŋê ku evak balabuŋ ek nôm ma anêm ma mi eka?"
19 Ma Yisu hanaŋ, "Anyô te hawa avi lukmuk, êŋ ma anêŋ anyô môlô eyaŋ nôm lôk leŋiŋmavi. Ma miŋ hatôm nembak balabuŋ ek nôm ami.

* **2:16:** Mat 11:19

20 Ma doŋtom haveŋ yam, ba ewa yani vê hêk thêlô, êŋ ma anêŋ ŋê môlô
tem nembak balabuŋ ek nôm.
21 “Anyô late hatôm enja sôp lukmuk bute ba indu sôp bô anêŋ abyaŋ siŋ
esak ami. Hadum aêŋ ma tem sôp lukmuk buêŋ êmô sôp bô kisi. Êŋ ma tem
itip bêŋ.
22 Ma môlô othak ôkê waiŋ lukmuk halôk kolopak epesaŋ hathak bok kupik
bô e? Mi! Waiŋ lukmuk êŋ tem imbuliŋ bok kupik bô atu ba bôk thekthek ba
tem ipup ba waiŋ eŋgasô ni. Ba intu othak ôkê waiŋ lukmuk halôk bok kupik
lukmuk atu ba belap ek isiŋ mavi ma miŋ ipup ami lôk waiŋ miŋ eŋgasô ni
ami.”

Yisu ma Sabat anêŋ alaŋ
(Mat 12:1-8; Luk 6:1-5)

23 Sabat te ma Yisu lôk anêŋ ŋê ku i eveŋ ku kapô te, ma ŋê ku ewa wit doho
ek nejaŋ.
24 *Ma Palisi enaŋ hadêŋ Yisu, “Ondaŋô! Abô balabuŋ hanaŋ nena Sabat
ma miŋ hatôm nandum ku ba naja nôm ek naŋgaŋ ami. Ma doŋtom anêm ŋê
ku ibuliŋ waklavôŋ êŋ!”
25 *Ma Yisu hanaŋ nena, “Môlô bôk osam abô hathak Devit lôk anêŋ ŋê
môlô ema kisi ba idum e?
26 *Sêbôk atu ba Abiata hadum ku anyô bêŋ habôk da, ma Devit habitak
hayô Wapômbêŋ anêŋ unyak matheŋ kapô ma hayaŋ polom atu ba matheŋ
anôŋ. Polom êŋ ma ŋê êbôk da iyom iniŋ ek nejaŋ ba intu habuliŋ abô
balabuŋ buêŋ. Ma doŋtom Devit hayaŋ doho ma hêv doho hadêŋ anêŋ ŋê
takatu ba iviŋ yani ba eyaŋ.”
27 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Wapômbêŋ hapesaŋ Sabat ek nêm avômalô
sa ma miŋ hapesaŋ avômalô ek Sabat eyabiŋ i ami.
28 Aêŋ ba Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ma Sabat anêŋ Alaŋ.”

3

Sabat ma Yisu hadum anyô baŋ hatyôk te mavi
(Mat 12:9-14; Luk 6:6-11)

1 Ma Yisu habitak hayô unyak yeŋ kapô hathak loŋbô. Ma anyô baŋ hatyôk
te hamô unyak êŋ kapô.
2 Ma ŋê takatu ba êbôlêm loŋôndê ek nenaŋ Yisu bêŋ êmô ma ititiŋ yani
nena tem indum ôpêŋ mavi êndêŋ Sabat mena mi e?
3 Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ ôpatu ba baŋ hatyôk nena, “Umbiyô umiŋ ek
avômalô sapêŋ nêgê o.”
4 *Vêm ma hanaŋ hik thêlô liŋ nena, “Alalô hatôm nandum malê ek nasopa
balabuŋ Sabat? Hatôm alalô nandum mavi mena nandum kambom? Hatôm
alalô nanêm anyô sa ek êmô lôkmala mena naŋgik i vônô?” Ma doŋtom sapêŋ
bônôŋ.
5 Ma Yisu lamaniŋ ba hatitiŋ i hawê haveŋ lôk lamalaiŋ hathak thêlô
evaloŋ kapôlôŋiŋ loŋ. Êŋ ma hanaŋ hadêŋ ôpatu, “Oto bahem.” Ma ôpêŋ hato
baŋ ma baŋ êŋ habitak mavi hathak loŋbô.

---

* **2:24:** Lo 23:25 * **2:25:** 1Sml 21:1-6 * **2:26:** Wkp 24:5-9 * **2:27:** Lo 5:14 * **3:4:** Luk 14:3

6 *Yôv ma Palisi ethak doŋtom haviŋ avômalô Islael vi atu ba esopa Helot. Ma evak abô ek nêpôm loŋôndê te ek nijik Yisu vônô.

Avômalô bêŋ anôŋ esopa Yisu
(Mat 12:15-16; Luk 6:17-19)

7 Yisu lôk anêŋ ŋê ku etak loŋ êŋ ba i kasukthôm anêŋ daŋ ma avômalô Galili bêŋ anôŋ esopa yani.
8 Avômalô anêŋ Judia ma Jelusalem lo Idumia ma ŋaŋ Jolodaŋ vi lôk Taia ma Saidon, bêŋ anôŋ elaŋô nôm takatu ba Yisu hadum ba intu êlêm ek nêgê yani.
9 Ma Yisu hayê avômalô bêŋ anôŋ ba hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena nêpôm yeŋ te yapiŋ ek avômalô ekalabu yani siŋ ma esak yeŋ êŋ ba ni êmô.
10 *Ek malê nena bôk hadum avômalô lôk lijiŋ bêŋ anôŋ mavi ba avômalô takatu ba idum lijiŋ denaŋ intu lôklokwaŋ ek nêsôm yani.
11 *Ma ŋgôk lelaik takatu êyê yani ma êv yak êlôk êk yani ma ba elaŋ lôklala nena, “O ma Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ.”
12 *Ma doŋtom Yisu hanaŋ lôklokwaŋ hadêŋ thêlô ek miŋ nenaŋ yani bêŋ êndêŋ anyôla ami.

Yisu halam ŋê ku laumiŋ ba lahavuju
(Mat 10:1-4; Luk 6:12-16)

13 Ma Yisu hathak dum te ba hi ma halam ŋê takatu ba yani lahaviŋ ba i hadêŋ yani.
14 Ma habi baŋ hayô hamiŋ anyô hatôm laumiŋ ba lahavuju ma halam i nena aposel. Yani hatak i ek nêmô imbiŋ yani lôk nêm i ba ini ek nenaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô bêŋ.
15 Ma yani lahaviŋ nêm lôklokwaŋ êndêŋ thêlô ek nênêm ŋgôk lomaloma vê.
16 *Êntêk ma anyô laumiŋ ba lahavuju takatu ba Yisu halam i. Saimon atu ba halam nena Pita ma
17 *Jems lo yaŋ Jon, thai iniŋ lambô ma Sebedi. Ma halam i nena Boanegis. Boanegis anêŋ ôdôŋ nena Kakalu anêŋ Nali.
18 Ma Andulu lôk Pilip ma Batolomiu lo Matyu ma Tomas lo Jems Alpius nakaduŋ ma Tadius lôk Saimon anyô Selot* te
19 ma Judas Iskaliot, ôpatu vêm ma hanaŋ Yisu bêŋ.

Yisu lo Belsebul
(Mat 12:22-32; Luk 11:14-23; 12:10)

20 Ma Yisu lôk anêŋ ŋê ku êyô unyak te kapô ma avômalô bêŋ anôŋ êyô ba ekalabu thêlô siŋ hathak loŋbô aleba miŋ hatôm nejaŋ nôm ami.
21 Ma Yisu anêŋ avômalô elaŋô abô hathak nôm êŋ ma êlêm ek neja yani ba ini neyabiŋ ek malê nena avômalô enaŋ nena anêŋ auk lêk molo.
22 *Ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ anêŋ Jelusalem êlôk ba êlêm ma enaŋ, “Belsebul* hamô haviŋ yani! Ba intu hêv ŋgôk vê hathak ŋgôk iniŋ anyô bêŋ Belsebul anêŋ lôklokwaŋ.”
23 Ma Yisu halam thêlô êlêm ethak doŋtom ma hanaŋ abô loŋ kapô doho hadêŋ i. “Sadaŋ hatôm nêm Sadaŋ vê e?

---

* **3:6:** Mat 22:15-16 * **3:10:** Mat 14:36 * **3:11:** Luk 4:41 * **3:12:** Mak 1:34 * **3:16:** Jon 1:42 * **3:17:** Luk 9:54 * **3:18:** Selot anêŋ ôdôŋ nena anyô atu ba hapôlik hathak Lom iniŋ gavman ek miŋ eyabiŋ avômalô Islael ami. * **3:22:** Mat 9:34; 10:25 * **3:22:** Belsebul ma Sadaŋ anêŋ athêŋ yaŋ.

24 Mi, avômalô loŋ bêŋ te evaki vose hi ôdôŋ ju, êŋ ma tem nênêm yak.
25 Lôk avômalô ôdôŋ te evaki vose hi ôdôŋ ju, êŋ ma tem nênêm yak aêŋ iyom.
26 Ba intu Sadaŋ hik vovak haviŋ yanida ba havaki vose hi ôdôŋ ju, êŋ ma
tem yani nêm yak ba tem miŋ êmô ami.
27 Odaŋô abô yaŋ imbiŋ. Anyô te hatôm imbitak êyô anyô lôklokwaŋ yaŋ
anêŋ unyak kapô ba enja anêŋ nômkama vani e? Mi anôŋ! Ôpêŋ embaloŋ anyô
lôklokwaŋ êŋ ba ekak loŋ am, êŋ ma yani hatôm enja anêŋ nômkama vani.
28 Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena Wapômbêŋ tem nêm avômalô iniŋ
kambom lomaloma lôk abôma takatu ba enaŋ vê.
29 Ma doŋtom anyôla hayê Lovak Matheŋ anêŋ ku ba hanaŋ abôma nena,
'Êntêk ma Ŋgôk Bêŋ anêŋ ku', êŋ ma Wapômbêŋ miŋ hatôm nêm kambom êŋ
vê ênjêk ôpêŋ ami. Ma mi. Anêŋ kambom êŋ tem ênjêk thêthô."
30 Yisu hanaŋ abô takêŋ hathak ŋê takatu ba enaŋ nena ŋgôk lelaik hamô
haviŋ yani.

Yisu anêŋ talêbô lôk iviyaŋ
(Mat 12:46-50; Luk 8:19-21)

31 *Ma Yisu anêŋ talêbô lôk iviyaŋ êyô imiŋ yaiŋ ma êv anyô te ba hi ek enaŋ
êndêŋ Yisu nena êlêm yaiŋ.
32 Avômalô bêŋ anôŋ lêk ekalabu yani siŋ ba enaŋ, "Lemtambô lôk
môlôviyaŋ imiŋ yaiŋ ba leŋiŋhaviŋ nêgê o."
33 Ma Yisu hanaŋ hik liŋ, "Opalê intu yenaŋ wakatik lôk aiyaŋ thêlô?"
34-35 Ma Yisu hayê avômalô nômbêŋ atu ba ekalabu yani siŋ ma hanaŋ,
"Avômalô takatu ba esopa Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ, intu yenaŋ wakatik lôk
aiyaŋ ma livôŋ thêlô. Ba intu môlô êntêk ma yenaŋ wakatik lôk aiyaŋ thêlô."

4

Abô loŋ kapô hathak anyô hapaliv yaŋvêk
(Mat 13:1-23; Luk 8:4-15)

1 *Ma Yisu hadôŋ avômalô hathak loŋbô hamô kasukthôm anêŋ daŋ. Ma
avômalô bêŋ anôŋ ekalabu yani siŋ ba intu hathak yeŋ te ba hi hamô kasuk
habobo liŋdaŋ ma avômalô imiŋ liŋdaŋ habup hathak.
2 *Ma hadôŋ thêlô hathak abô loŋ kapô bêŋ anôŋ. Ba hanaŋ nena,
3 "Odaŋô! Anyô te hi hapaliv anêŋ yaŋvêk halôk anêŋ ku.
4 Yani hapaliv yaŋvêk takêŋ ma vi halôk loŋôndê. Êŋ ma menak êpôm ba
eyaŋ.
5 Ma doho halôk valu kikiliŋ ba intu hapup ketheŋ ek malê nena pik dokte
iyom.
6 Ma doŋtom wak habi hayô hêk ma hakapok ek malê nena anêŋ ŋgalôk ma
bidoŋna.
7 Ma vi halôk loŋ yak lôkmaŋgiŋ kapô ba yak êŋ halumbak hayô yaŋvêk
takêŋ vôv. Ba intu miŋ yaŋvêk êŋ hik anôŋ ami.
8 Ma doŋtom vi halôk pik mavi ba hapup ba habitak bêŋ ba hik anêŋ anôŋ.
Vi hatôm 30, ma vi 60, ma vi 100."
9 Yôv ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, "Môlô ŋê lôk lemôndôŋ ma nodaŋô abô
êntêk katô!"

---

* **3:31:** Mak 6:3; Jon 2:12; Ap 1:14 * **4:1:** Mak 3:7-9; Luk 5:1-3 * **4:2:** Mat 13:34; Mak 4:33-34

10 Avômalô nômbêŋ atu etak Yisu ba i, êŋ ma yani lôk anêŋ ŋê ku laumiŋ
ba lahavuju ma avômalô takatu ba eveŋ haveŋ yani iyom intu thêlô êmô. Ma
thêlô enaŋ hik yani liŋ hathak abô loŋ kapô takatu ba yani hanaŋ anêŋ ôdôŋ.
11 Ma Yisu hanaŋ, “Wapômbêŋ lêk hêv anêŋ auk loŋ kapô hathak anêŋ loŋ
lôkliŋyak hadêŋ môlô. Ma doŋtom avômalô vi atu ba êmô yaiŋ ek anêŋ loŋ
lôkliŋyak, thêlô ethak elaŋô abô êŋ hathak abô loŋ kapô iyom.
12 *Aêŋ ba,
“ ‘thêlô tem nêgê bêŋ anôŋ, ma doŋtom tem miŋ neyala ami.
Ma tem nedaŋô abô bêŋ anôŋ,
ma doŋtom tem miŋ neyala abô takêŋ anêŋ ôdôŋ ami.
Yakô thêlô nede kapôlôŋiŋ liliŋ,
ma Wapômbêŋ nêm iniŋ kambom vê.’ ” *Aisaia 6:9-10*
13 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlô miŋ oyala abô loŋ kapô êntêk ami e?
Aêŋ ba tem môlô noyala abô loŋ kapô yaŋ aisê?
14 Anyô atu ba havatho yaŋvêk, êŋ ma hatôm yani havatho Wapômbêŋ anêŋ
abô.
15 Ma avômalô vi ma êtôm yaŋvêk atu ba epaliv halôk loŋôndê. Thêlô êŋ
elaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô. Ma doŋtom ketheŋ oyaŋ ma Sadaŋ hayô ba hêv
abô takatu ba evatho halôk thêlô kapôlôŋiŋ vê.
16 Ma avômalô vi ma hatôm yaŋvêk epaliv halôk valu kikiliŋ. Thêlô elaŋô
Wapômbêŋ anêŋ abô ba êvhaviŋ ketheŋ lôk leŋiŋmavi.
17 Ma doŋtom miŋ habi ŋgalôk ami ba intu imiŋ vauna iyom. Ek malê nena
malaiŋ lôk vovaŋ hapôm thêlô hathak Wapômbêŋ anêŋ abô, êŋ ma etak iniŋ
êvhaviŋ ketheŋ oyaŋ.
18 Ma avômalô vi êtôm yaŋvêk epaliv halôk loŋ yak lôkmaŋgiŋ kapô. Avômalô
takêŋ elaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô,
19 *ma doŋtom thêlô leŋiŋhiki bêŋ anôŋ hathak iniŋ lôkmala pik êntêk
lôk valuseleŋ ma maleŋiŋkilik hathak nômkama lomaloma. Auk takêŋ intu
hasivuŋ Wapômbêŋ anêŋ abô ba thêlô miŋ ik iniŋ anôŋ ami.
20 Ma avômalô vi ma êtôm yaŋvêk epaliv halôk pik mavi. Thêlô elaŋô ba
evaloŋ loŋ hêk thêlôniŋ kapôlôŋiŋ. Doho iniŋ anôŋ atu ba hik ma hatôm 30
ma doho 60 ma doho hatôm 100.”

Êthôkwêŋ atum hamiŋ ek nêm deda (Luk 8:16-18)

21 *Ma Yisu hanaŋ hik thêlô liŋ nena, “Môlô othak ôtôm atum ba osoŋ halôk
uŋ kapô mena uvuŋ hamô loŋ kapô e? Mi, môlô ôtôm ba ôthôkwêŋ liŋ hamiŋ.
22 *Nômkama nômbêŋ atu ba hamô loŋ kapô, êŋ ma vêmam ka tem imbitak
yaiŋ. Ma nômkama takatu ba anyô havuŋ hêk loŋ kapô, êŋ ma vêmam ka tem
imbitak deda.
23 O anyô lôk lemôndôŋ ma ondaŋô abô êntêk.”
24 *Vêm ma Yisu hanaŋ, “Lemimimbi abô takatu ba yahanaŋ katô. Ma
olaŋô mavi, êŋ ma tem noyala katô anôŋ lôk noja auk mavi bêŋ anôŋ imbiŋ.
25 *Ôpatu ba halaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô, ma tem Wapômbêŋ nêm auk bêŋ
anôŋ êndêŋ yani. Ma doŋtom ôpatu ba miŋ halaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô ami,
anêŋ auk mavi atu ba bôk hamô haviŋ yani, Wapômbêŋ tem nêm vê.”

---

* **4:12:** Ap 28:26-27 * **4:19:** Mat 19:23-24 * **4:21:** Mat 5:15; Luk 11:33 * **4:22:** Mat 10:26; Luk 12:2 * **4:24:** Mat 7:2 * **4:25:** Mat 13:12; 25:29; Luk 19:26

Abô loŋ kapô hathak yaŋvêk halumbak bêŋ

26 Ma Yisu hanaŋ, “Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma aêntêk. Anyô te
hapaliv yaŋvêk halôk anêŋ ku kapô.
27 Ma hêk hadêŋ bôlôvôŋ ma haveŋ hadêŋ lôkwak. Ma doŋtom yaŋvêk da
hapup ba habitak bêŋ, ba anyô êŋ miŋ hayala ami.
28 Pik da hadum ku ba yaŋvêk êŋ hapup ba livuk habitak ma habi ŋauŋ ba
hik va hayô hamô.
29 *Ma nôm takêŋ hapôpêk i, êŋ ma anyô êŋ hawa biŋ ba hale anôŋ hathak
ek malê nena waklavôŋ neja anôŋ hayô.”

Abô loŋ kapô hathak ava yaôna
(Mat 13:31-32; Luk 13:18-19)

30 Ma Yisu hanaŋ, “Yanaŋ aisê esak Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ek nêm
auk êndêŋ môlô? Lôk abô loŋ kapô alê yaŋ intu tem yanaŋ?
31 Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma hatôm ava yaônate ba havatho halôk
anêŋ ku. Ava êŋ ma yaôna lôk.
32 Ma doŋtom hapup ba habitak alokwaŋ daim ba hamôŋ ek nômkama ku
kapô vi. Alokwaŋ êŋ anêŋ thaŋaŋ ma bêŋ ba intu loŋ kapô mavi ek menak
nedav iniŋ unyak êndôk ba nêmô.”

Yisu hanaŋ abô loŋ kapô iyom
(Mat 13:34-35)

33 Ma Yisu hathak hanaŋ abô loŋ kapô bêŋ anôŋ aêŋ iyom hadêŋ avômalô.
Ma hadôŋ thêlô hatôm thêlôda iniŋ auk eyala nômkama.
34 Avômalô bêŋ anôŋ êmô haviŋ yani, êŋ ma hathak hadôŋ i hathak abô loŋ
kapô iyom. Ma yanida lôk anêŋ ŋê ku iyom êmô, êŋ ma hanaŋ anêŋ ôdôŋ bêŋ
hadêŋ i.

Yisu hanaŋ ba lovak bêŋ hama
(Mat 8:23-27; Luk 8:22-25)

35 Wak êŋ anêŋ yaŋsiŋ habôk ma Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena,
“Alôana kasukthôm vi tuvulu.”
36 Êŋ ma thêlô etak avômalô nômbêŋ atu ma ethak yeŋ atu ba Yisu hamô ba
i. Ma yeŋ doho i haviŋ.
37 Êŋ ma ôthôm bêŋ lôk lovak hayô ba hayuv ŋaŋ ba ŋaŋ haŋgasô halôk yeŋ
kapô ba hadum ek êmô yeŋ sesoŋ.
38 Yisu hayô hêk kwalim te hêk yeŋ layuk ba hêk sôm. Êŋ ma anêŋ ŋê ku êyô
ik liŋ ba enaŋ, “Kêdôŋwaga, ŋaŋ tem endok alalô. Ma hosoŋ nena êŋ ma nôm
oyaŋ e?”
39 Êŋ ma Yisu haviyô ma hathaŋ ŋaŋ budum lôk lovak ba hanaŋ nena,
“Nôŋgwêk yaô ma ômô tiŋiŋ!” Yôv ma lovak hama ma ŋaŋ hêk labalina.
40 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena, “Môlô ôkô eka? Miŋ ôêvhaviŋ ami
denaŋ e?”
41 Ma ŋê êŋ elowaliŋ kambom ba enaŋ hik thêlôda liŋ, “Yani ma opalê ba
intu ŋaŋ lo lovak elaŋô anêŋ abô ba esopa.”

5

Yisu hêv ŋgôk kambom vê hêk anyô te
(Mat 8:28-34; Luk 8:26-39)

* **4:29:** Jol 3:13; ALK 14:15

1 Yisu lôk anêŋ ŋê ku i kasukthôm vi tuvulu ma êyô avômalô Gelasa iniŋ pik.
2 Ma yeŋ hathak liŋ ma Yisu habup pik. Êŋ ma anyô lôk ŋgôk lelaik te halêm
anêŋ siô ba hi hadêŋ Yisu.
3 Yani hathak hamô siô ma miŋ hatôm anyô late embaloŋ yani loŋ ami. Ma
miŋ hatôm nekak yani loŋ esak seŋ ami.
4 Bôk evaloŋ yani lôbôlôŋ ba ekak va lobaŋ lusu hathak seŋ ma doŋtom
hathô seŋ êŋ kisi. Anyô late miŋ hatôm embaloŋ ôpêŋ ba êmô tiŋiŋ ami, milôk.
5 Ma wak lo bôlôvôŋ sapêŋ ma hamô ba haveŋ siô lo dum ma haŋgaliak ba
haŋgothe liŋkupik hathak valu.
6 Yani hayê Yisu halêm daim denaŋ, ma halaŋviŋ ba hi hadêŋ Yisu ma halek
vadôŋ lêlô hamô Yisu ma.
7-8 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ ôpêŋ, "Ŋgôk lelaik, otak ôpêntêk ba nu." Ma
anyô lôk ŋgôk êŋ halam lôklala bomaŋ, "Yisu, Wapômbêŋ Leŋ Anôŋ Biŋ anêŋ
Nakaduŋ, hôlêm ek undum malê êndêŋ ya? Esak Wapômbêŋ anêŋ athêŋ miŋ
nêm vovaŋ êndêŋ ya ami!"
9 Êŋ ma Yisu hanaŋ hik ôpêŋ liŋ, "Anêm athêŋ nena?"
Ma ôpêŋ hanaŋ, "Yenaŋ athêŋ nena Ŋê Vovak Lubuŋlubuŋ, ek malê nena
yêlô ma bêŋ anôŋ."
10 Ma yani hateŋ Yisu lôbôlôŋ nena miŋ nêm thêlô vê ênjêk loŋ êŋ ami.
11 Bok bêŋ anôŋ eyaŋ nôm êmô dum te habobo loŋ êŋ.
12 Ma ŋgôk takêŋ enaŋ hik Yisu liŋ nena, "Nêm yêlô vê ni êndôk bok
takêŋdaku kapô."
13 Êŋ ma Yisu halôk ba hêv thêlô vê i êlôk bok takêŋ kapô. Ma bok takêŋ
elaŋviŋ ketheŋ ba i hadêŋ loŋ kambom ma êv yak halôk kasukthôm ba ŋaŋ
halok sapêŋ vônô. Bok takêŋ ma hatôm 2,000.
14 Ma ŋê takatu ba eyabiŋ bok êsôv ba i enaŋ bêŋ haveŋ malak bêŋ lôk loŋ
yaô nenanena haviŋ. Êŋ ma avômalô i ek nêgê nôm atu ba lêk habitak.
15 Thêlô êyô ma êyê ôpatu ba bôk ŋgôk lubuŋlubuŋ êmô iviŋ yani lêk hapuk
sôp ma anêŋ auk mavi ba hamô tiŋiŋ. Êŋ ma thêlô êkô kambom.
16 Ma ŋê takatu ba êyê nôm êŋ enaŋ abô hadêŋ avômalô hathak malê atu
hapôm anyô lôk ŋgôk êŋ ma enaŋ hathak bok takatu ba elok ŋaŋ ba ema
haviŋ.
17 Êŋ ma avômalô eteŋ Yisu lôklokwaŋ ek etak thêlôniŋ loŋ ba ni buyaŋ.
18 Yôv ma Yisu hathak yeŋ, ma anyô atu ba ŋgôk bôk hamô haviŋ yani
hapetenak nena, "Hatôm yasôk imbiŋ o e?"
19 Ma doŋtom Yisu miŋ halôk hathak ôpêŋ anêŋ abô ami ba hanaŋ nena,
"Nu anêm unyak lôk anêm avômalô. Ma onaŋ êndêŋ thêlô esak nômbêŋ atu ba
Anyô Bêŋ hadum hathak o lôk hêv anêŋ lahaviŋ hadêŋ o."
20 Êŋ ma ôpêŋ havôhi anêŋ loŋ ma hanaŋ hathak nômbêŋ atu ba Yisu hadum
hadêŋ yani haveŋ malak laumiŋ atu ba hamô Dekapolis kapô. Ma avômalô
loŋ êŋ sapêŋ elaŋô ba esoŋ kambom.

Avena ŋama lôk avi lijiŋ
(Mat 9:18-26; Luk 8:40-56)

21 Yisu hathak yeŋ ba hi liŋdaŋ vi tuvulu hathak loŋbô. Yani hamiŋ liŋdaŋ,
ma avômalô bêŋ anôŋ isup i ethak doŋtom ba ekalabu yani siŋ.

* **5:7-8:** Mak 1:24

22 Ma anyô bêŋ hayabiŋ unyak yeŋ te halêm, anêŋ athêŋ nena Jailus. Yani
hi hayê Yisu ma hêv yak halôk Yisu va luvi.
23 Ma hapetenak nena, “Yenaŋ avena tem ema. Ma hatôm ôlêm ba otak
bahem êyôŋgêk yani ek imbitak mavi ba êmô lôkmala e?”
24 Êŋ ma Yisu hi haviŋ yani.
Ma avômalô bêŋ anôŋ esopa yani ba ekalabu yani siŋ.
25 Avi te hamô loŋ êŋ ba hapôm lijiŋ thalaleŋ halom hatôm sondabêŋ
laumiŋ ba lahavuju.
26 Dokta bêŋ anôŋ idum ek nênêm yani sa ma doŋtom miŋ êtôm ami ma êv
vovaŋ iyom. Avi êŋ hêv anêŋ valu lôkthô hadêŋ thêlô, ma doŋtom lijiŋ êŋ miŋ
hakapok dokte ami ma halom hêk denaŋ.
27 Ma bôk halaŋô abô hathak Yisu, ba intu halôk avômalô nômbêŋ êŋ kapô
ma haveŋ Yisu yam ba hasôm anêŋ sôp daŋ.
28 Yani lahabi nena, “Yambaloŋ anêŋ kwêv iyom ma tem ya mavi.”
29 Hasôm iyom ma ketheŋ oyaŋ ma anêŋ thalaleŋ hakapok ma hayala nena
malaiŋ êŋ hatak yani.
30 *Ma Yisu hasaê nena anêŋ lôklokwaŋ doho hêv yak. Êŋ ma hik i liliŋ
hamiŋ avômalô takêŋ malêvôŋ ma hanaŋ, “Opalê hasôm ya?”
31 Ma anêŋ ŋê ku enaŋ, “Hôyê avômalô nômbêŋ êntêk ekalabu o siŋ ma
honaŋ hik liŋ hathak opalê hasôm o eka?”
32 Ma doŋtom Yisu hatitiŋ hawê haveŋ nena opalê intu hasôm yani.
33 Ma avi êŋ hayala nôm atu ba lêk hapôm yani, ba intu hakô ba halowaliŋ
ma hi halek vadôŋ lêlô hêk Yisu va. Ma hanaŋ nôm takêŋ bêŋ hadêŋ yani.
34 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ yani nena, “Yenaŋ avena, anêm hôêvhaviŋ hadum
ba lêk hubitak mavi. Nu lôk kapôlôm labali. Anêm lijiŋ lêk hatak o.”
35 Yisu hanaŋ abô denaŋ ma anyô doho êlêm anêŋ Jailus anêŋ unyak ba
enaŋ, “Nalum avi lêk hama yôv ba intu otak kêdôŋwaga ma miŋ nêm malaiŋ
êndêŋ yani ami.”
36 Ma doŋtom Yisu miŋ halaŋô iniŋ abô ami ma hanaŋ hadêŋ Jailus nena,
“Miŋ ôkô ami, ônêmimbiŋ iyom.”
37 Yisu hadô avômalô ini nimbiŋ yani ba hawa Pita lo Jems ma yaŋ Jon iyom
ba i haviŋ yani.
38 Thêlô êyô Jailus anêŋ unyak ma hayê avômalô lêk elaŋ asêŋ malêŋ lôk
thôthô bêŋ anôŋ.
39 Êŋ ma hi unyak kapô ma hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Olaŋ ba thôthô bêŋ
êntêk eka? Amena ma hêk sôm iyom ma miŋ hama ami.”
40 Ma thêlô emalik hathak yani.
Ma Yisu hêv thêlô vê ba ele yaiŋ ba i, ma hawa amena êŋ anêŋ talêbô lo
lambô ma anêŋ ŋê ku lô atu iyom iviŋ yani ba i unyak kapô atu ba amena
hêk.
41 *Êŋ ma havaloŋ avena baŋ ma hanaŋ hathak abô Hiblu aêntêk, “Talita
kum!” (Abô êŋ anêŋ ôdôŋ nena, “Yenaŋ avena, yanaŋ êndêŋ o nena umbiyô.”)
42 Ma ketheŋ oyaŋ ma avena êŋ haviyô ba haveŋ. Yani anêŋ sondabêŋ
hatôm laumiŋ ba lahavuju. Thêlô êyê ba eboloba kambom.
43 Ma Yisu hanaŋ lôklokwaŋ hadêŋ thêlô nena miŋ nenaŋ nôm êŋ bêŋ êndêŋ
anyôla ami. Ma nênêm nôm ek enjaŋ.

* **5:30:** Luk 6:19 * **5:34:** Mak 10:52; Luk 7:50; 17:19 * **5:41:** Luk 7:14

6

Avômalô Nasalet êpôlik hathak Yisu (Mat 13:53-58; Luk 4:16-30)

1 Yisu hatak loŋ êŋ ma hi anêŋ malak ôdôŋ ma anêŋ ŋê ku i iviŋ.
2 *Sabat anêŋ Waklavôŋ hayô ba Yisu hi unyak yeŋ ma hadôŋ avômalô. Ma avômalô bêŋ anôŋ elaŋô anêŋ abô ba esoŋ ma enaŋ nena, “Ôpêntêk hawa abô lôk auk takêntêk anêŋ êsê ba intu hadum nômbithi hathak?
3 Ôpêŋ ma anyô halav unyak e? Yani ma Malia nakaduŋ ma Jems lo Josep ma Judas lo Saimon thêlô iniŋ te bêŋ e? Ma anêŋ livi êmô loŋ êntêk haviŋ alalô e?” Thêlô enaŋ aêŋ, ma êpôlik hathak yani.
4 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Plopet hawa athêŋ bêŋ hêk malak yaŋ. Ma doŋtom anêŋ malak ôdôŋ lôk anêŋ thalaleŋ ma anêŋ avômalô, ma hatôm anyô athêŋ mi.”
5 Aêŋ ba Yisu miŋ hatôm idum nômbithi êŋjêk loŋ êŋ ami, ma hatak baŋ hayô hêk anyô lôk lijiŋ tomtom iyom ba ibitak mavi.
6 Ma Yisu hasoŋ kambom hathak thêlô miŋ êvhaviŋ yani ami.

Yisu hêv ŋê ku ba i (Mat 10:5-15; Luk 9:1-6)

Ma Yisu hi lomalak nenanena ma hadôŋ avômalô.
7 Ma halam anêŋ ŋê ku laumiŋ ba lahavuju ethak doŋtom ma habi i sam ba hêv juju ba i lôk hêv lôklokwaŋ hadêŋ thêlô ek nênêm ŋgôk lelaik vê.
8 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ i nena, “Nobaloŋ unim kôm kwandiŋ iyom. Ma miŋ noja nômla doho imbiŋ ami. Polom lôk vak ma valu imiŋ unim vak damaŋ ami, dô.
9 Ma uŋgwik vemim kapô boknŋgôp iyom, ma miŋ noja kwêv ju ami.
10 Ma ôyô unyak te, ma nômô unyak êŋ iyom endeba notak loŋ êŋ ba unu buyaŋ.
11 *Ma loŋ takatu ba miŋ ewa môlô thô ami lôk êdô nedaŋô môlônim abô, ma waklavôŋ otak loŋ êŋ, ma uŋgwik voŋgovaŋ takatu ba hamô vemim kapô vê êndôk thêlô maleŋiŋ ek injik iniŋ kambom thô.”
12 Êŋ ma Yisu anêŋ ŋê ku i lomalak ma enaŋ ek avômalô nede kapôlôŋiŋ liliŋ.
13 *Thêlô êv ŋgôk bêŋ anôŋ vê lôk etak nôm lêŋlêŋ hayô hamô avômalô lôk lijiŋ bêŋ anôŋ leŋiŋkadôk ba idum i ibitak mavi.

Helot lahabi nena Yisu ma Jon anyô hathik ŋaŋ (Mat 14:1-12; Luk 3:19-20; 9:7-9)

14 *Kiŋ Helot Antipas halaŋô abô hathak Yisu ek malê nena avômalô sapêŋ bôk eyala yani katô. Doho enaŋ, “Jon anyô hathik ŋaŋ haviyô hathak loŋbô ba intu hawa lôklokwaŋ ba hadum nômbithi takêŋ.”
15 Ma vi enaŋ, “Yani ma Elia.”
Ma vi enaŋ, “Yani ma plopet te hatôm plopet tak sêbôk doho.”
16 Ma doŋtom Helot halaŋô abô takêŋ ma hanaŋ nena, “Jon, ôpatu ba bôk yahadabêŋ laselo kisi, lêk haviyô hathak loŋbô!”

---

* **6:2:** Jon 7:15 * **6:4:** Jon 4:44 * **6:8:** Luk 10:4-11 * **6:11:** Ap 13:51 * **6:13:** Jem 5:14 * **6:14:** Mat 16:14; Mak 8:28; Luk 9:19-20

17-18 *Sêbôk ma Helot hawa yaŋ Pilip anêŋ avi Helodias vani. Ba Jon hanaŋ
hadêŋ Helot nena, “Lêk howa mamuyaŋ yanavi vani ba intu hubuliŋ abô
balabuŋ.” Êŋ ma Helot hêv abô ek nebaloŋ Jon. Ma evaloŋ yani ba ekak loŋ
ma êdô hamô koladôŋ.
19 Ma Helodias havaloŋ anêŋ lamaniŋ hathak Jon loŋ ba lahaviŋ nijik yani
vônô, ma doŋtom miŋ hatôm ami,
20 ek malê nena Helot hakô ek Jon. Yani hayala nena Jon ma anyô matheŋ
lôk anyô thêthôŋ. Aêŋ ba hayabiŋ Jon mavi. Ma hathak halaŋô Jon anêŋ abô
ba lahiki kambom, ma doŋtom lahaviŋ bêŋ anôŋ ek endaŋô anêŋ abô.
21 Haveŋ yam ma Helodias hapôm loŋôndê te. Helot haŋgabôm nôm bêŋ ek
lahabi anêŋ waklavôŋ talêbô hawa yani. Ba halam anêŋ ŋê bêŋbêŋ takatu ba
ethak êv yani sa lôk ŋê vovak laik môŋ ma ŋê bêŋbêŋ anêŋ Galili.
22 Thêlô eyaŋ nôm êmô ma Helodias nalavi hayô haloyeŋ ba hadum Helot
lôk anêŋ ŋê bêŋbêŋ sapêŋ maleŋiŋ mavi.
Êŋ ma kiŋ hanaŋ hadêŋ avena êŋ, “Lemhaviŋ malê ba honaŋ ma tem
yanêm êndêŋ o.”
23 Ma havak abô haviŋ yani nena, “Yanaŋ avanôŋ biŋ dake nena honaŋ hik
ya liŋ hathak nômlate ek yanêm êndêŋ o, êŋ ma tem yanêm iyom. Ma honaŋ
hadêŋ ya ek yambak yenaŋ pik lôk nômkama sapêŋ vose êndôk malêvôŋ ba
yanêm vi êndêŋ o, êŋ ma hatôm.”
24 Êŋ ma avena êŋ hi hanaŋ hik talêbô liŋ, “Yanaŋ aisê?”
Ma talêbô hanaŋ, “Onaŋ nena, ‘Yaleŋhaviŋ Jon anyô hathik ŋaŋ wakadôk.’ ”
25 Ma avena êŋ havôhi lêvôkê ma hanaŋ hadêŋ kiŋ nena, “Yaleŋhaviŋ êntêk
iyom ma otak Jon anyô hathik ŋaŋ wakadôk êndôk belev te ba nêm êndêŋ ya.”
26 Ma kiŋ halaŋô ma lamalaiŋ bêŋ, ma doŋtom bôk havak abô halôk ŋê
bêŋbêŋ maleŋiŋ yôv. Ba intu hadô enaŋ nena mi.
27 Aêŋ ba hêv ôpatu ba hathak hik anyô vônô ba hi ek enja Jon wakadôk ba
êlêm. Anyô êŋ hi koladôŋ ma hadabêŋ Jon laselo kisi.
28 Ma hatak halôk belev te, ma hawa ba hi hêv hadêŋ avi muk atu. Ma avi
êŋ hawa ba hi hêv hadêŋ talêbô.
29 Ma Jon anêŋ ŋê ku elaŋô abô êŋ, ma êlêm ewa anêŋ liŋkupik ba i elav halôk
siô valu abyaŋ.

Yisu havakôŋ avômalô hatôm 5,000
(Mat 14:13-21; Luk 9:10-17; Jon 6:1-13)

30 *Aposel itup êyô ek Yisu hathak loŋbô ma enaŋ hathak nôm takatu ba
thêlô idum lo êdôŋ.
31 Ma avômalô bêŋ anôŋ i ba êlêm ba Yisu lôk anêŋ ŋê ku miŋ hatôm nejaŋ
nôm ami. Ba intu hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena, “Nôlêm ek alôana loŋ thiliv
bute ek naja lovak.”
32 Aêŋ ba thêlôda iyom ethak yeŋ te ba i loŋ thiliv bute.
33 Ma doŋtom avômalô bêŋ anôŋ êyê thêlô ma eyala loŋ atu ba thêlô tem ini.
Ba intu avômalô anêŋ lomalak lomalak elaŋviŋ ba êyô loŋ êŋ êmôŋ vêm ka
Yisu lôk anêŋ ŋê ku êyô eveŋ yam.
34 *Ma Yisu hathak liŋ ma hayê avômalô bêŋ anôŋ lêk êmô hatôm boksipsip
takatu ba alaŋsi mi, ba intu lahiki hathak thêlô. Ma hadôŋ thêlô hathak
nômkama bêŋ anôŋ.

---

* **6:17-18:** Wkp 18:16 * **6:30:** Luk 10:17 * **6:34:** Nam 27:17; Mat 9:36

35 *Yaŋsiŋ hayô ma anêŋ ŋê ku i hadêŋ yani ma enaŋ, “Lêk yaŋsiŋ ma alalô amô loŋ thiliv.
36 Ba intu otak avômalô takêntêk ek ini malak lôk loŋ takatu ba hamô habobo ek nênêm iniŋ nôm vuli ek nejaŋ.”
37 Ma doŋtom Yisu hanaŋ nena, “Mi, môlôda nobakôŋ i.”

Êŋ ma thêlô enaŋ viyaŋ, “Ai, avômalô nômbêŋ anôŋ ba intu napôm valu êtôm ku ayôŋ baheŋvi ba lahavulô anêŋ vuli ek nanêm nôm vuli esak e?”

38 Ma Yisu hanaŋ hik thêlô liŋ, “Môlônim polom vithê? Ôŋgô am.”

Ma i êyê ma enaŋ nena, “Polom baheŋvi ma alim ju.”

39 Êŋ ma Yisu hanaŋ ek anêŋ ŋê ku nenaŋ êndêŋ avômalô ek nimbi i sam ni lodôŋlodôŋ nenanena ba nêndôk nêmô kamuŋ mavi atu.
40 Ma thêlô ibi i sam hi lodôŋlodôŋ ba vi ma hatôm 100 êmô dôm te ma ôdôŋ yaŋ ma hatôm 50 êmô lodôŋlodôŋ aêŋ.
41 Ma Yisu hawa polom baheŋvi lôk alim ju atu. Ma hêv ma hathak leŋ ma hêv mek. Vêm ma haya polom êŋ ma hêv hadêŋ anêŋ ŋê ku ek nimbi sam êndêŋ avômalô takatu ba êmô. Ma hadum aêŋ hathak alim ju atu haviŋ.
42 Ma avômalô sapêŋ eyaŋ ba leŋiŋviyak.
43 Ma polom lôk alim wata vi atu ba hamô ma ŋê ku isup halôk vak sam laumiŋ ba lahavuju.
44 Ma anyô takatu ba eyaŋ nôm êŋ ma hatôm 5,000.

Yisu haveŋ kasukthôm anêŋ dômlê (Mat 14:22-33; Jon 6:16-21)

45 Vêm ma Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena nesak yeŋ ba nêmôŋ ba ini Betsaida. Ma yanida hamô ek nêm avômalô ba ini am.
46 *Yani hêv avômalô ba i, êŋ ma yani hathak dum te ba hi ek eteŋ mek.
47 Hale vônô ma yeŋ atu lôk anêŋ ŋê ku êmô kasukthôm malêvôŋ biŋ ma Yisu da intu hamô liŋdaŋ denaŋ.
48 Ma hayê lovak hayuv anêŋ ŋê ku lôk yeŋ ba hamô yeŋ loŋ hale hi. Ma thêlô lôklokwaŋ ek ivusiŋ yeŋ. Habobo tem eyaŋ ma Yisu haveŋ kasuk anêŋ dômlê ba hi hadêŋ thêlô. Yani hadum ek nêm thêlô liliŋ,
49-50 *ma doŋtom anêŋ ŋê ku êyê yani haveŋ kasuk anêŋ dômlê ba esoŋ nena anyôla dahô. Thêlô sapêŋ êyê yani ba êkô kambom ba elaŋ boloba.

Ma ketheŋ oyaŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Môlô miŋ nôkô ami ma nômô yaô! Ya êntêk!”

51 *Ma yani hathak yeŋ haviŋ thêlô ma lovak bêŋ êŋ hama. Ma thêlô esoŋ kambom ba leŋiŋhabi mayaliv.
52 Ek malê nena iniŋ auk ma thekthek denaŋ ba miŋ eyala polom atu ba Yisu haŋgôli anêŋ ôdôŋ ami.

Yisu hadum avômalô lôk lijiŋ mavi hêk Genesalet (Mat 14:34-36; Jon 6:22-25)

53 Thêlô ethak liŋdaŋ vi tuvulu anêŋ Genesalet ma êthô yeŋ hamô.
54 Etak yeŋ ba êlôk biŋ ma avômalô êyê Yisu ba eyala yani ketheŋ.
55 Ba intu elaŋviŋ eveŋ loŋ sapêŋ ba ewa ŋê lôk lijiŋ halôk yêm ba i loŋ atu ba elaŋô nena Yisu tem êmô.

* **6:35:** Mak 8:1-9 * **6:46:** Luk 5:16 * **6:49-50:** Luk 24:37 * **6:51:** Mak 4:39

56 Loŋ nômbêŋ atu ba yani hi, malak yaônena lôk malak bêŋbêŋ, ma avômalô
ewa ŋê lôk lijiŋ ba i êdô i hêk loŋ ethak doŋtom halôk. Ma eteŋ yani ek nêsôm
anêŋ kwêv daim anêŋ daŋ iyom. Ma sapêŋ atu ba êsôm ma ibitak mavi.

7

Yisu hanaŋ hathak nôm takatu ba tem indum anyô lelaik
(Mat 15:1-20)

1 Ma Palisi lo ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ doho êlêm anêŋ Jelusalem ba
ekalabu Yisu siŋ.
2 *Ma thêlô êyê Yisu anêŋ ŋê ku doho eyaŋ nôm lôk baheŋ "lelaik" ma miŋ
ithik baheŋiŋ hatôm Palisi iniŋ abô majaŋ hanaŋ ami.
3 (Palisi lôk avômalô Islael ethak esopa limi iniŋ kobom ba intu ethak ithik
baheŋiŋ hatôm kobom atu ba limi ethak idum. Ithik aêŋ ma hatôm nejaŋ
nôm, ma miŋ ithik aêŋ ami ma miŋ hatôm nejaŋ nôm ami.
4 *Lôk i loŋ etak nôm hamô ek nênêm vuli ba êvô êlêm ma miŋ ithik nôm
takatu ba ewa hatôm iniŋ bôk lo loŋ atu ba ethak idum ami, êŋ ma miŋ hatôm
nejaŋ nôm takêŋ ami. Thêlô ethak esopa limi iniŋ bôk lo loŋ ba ithik tase lôk
uŋ ma belev lôk nômkama lomaloma hatôm iniŋ abô majaŋ hanaŋ.)
5 Êŋ ma Palisi lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ enaŋ hadêŋ Yisu, "Aisê
ka anêm ŋê ku eyaŋ nôm lôk baheŋiŋ lelaik ma miŋ esopa bumalô iniŋ abô
majaŋ ami?"
6 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, "Plopet Aisaia bôk hato abô avanôŋ hathak
môlô ŋê takatu ba onaŋ abô mavi ma doŋtom udum kambom lomaloma ba
hanaŋ nena,
" 'Avômalô êntêk êbô yenaŋ athêŋ hathak veŋiŋbôlêk oyaŋ.
Ma doŋtom kapôlôŋiŋ ma hêk daim bô ek ya.
7 Thêlô êv yeŋ oyaŋ hadêŋ ya.
Ma ethak enaŋ thêlôda iniŋ abô iyom ba esau nena,
"Êntêk ma Wapômbêŋ anêŋ abô." ' *Aisaia 29:13*
8 Môlô ovaloŋ ŋê pik iniŋ kobom loŋ ma otak Wapômbêŋ anêŋ abô balabuŋ."
9 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, "Môlô ôdô Wapômbêŋ anêŋ abô balabuŋ
ba osopa môlôda unim abô majaŋ.
10 *Hatôm Mose bôk hanaŋ aêntêk, 'Nodovak lemami lo lemtami' ma 'Ôpatu
ba hathaŋ lambô lo talêbô hathak abô kambom, ma nijik ôpêŋ vônô.'
11 Ma doŋtom môlô othak onaŋ nena anyôla hanaŋ hadêŋ lami nena, 'Yenaŋ
nômkama atu ba hamô ek yanêm mamu sa, êŋ ma bôk yahanaŋ nena tem
yanêm êndêŋ Wapômbêŋ êtôm da. Ba intu miŋ hatôm yanêm mamu sa ami.'
12 Êŋ ma numiŋ yani loŋ siŋ ek nêm talêbô lo lambô sa.
13 Môlô othak osopa libumi iniŋ bôk lo loŋ ba ôvôliŋ dômiŋ ek Wapômbêŋ
anêŋ abô. Lôk udum kobom lomaloma aêŋ iyom."
14 Ma Yisu halam avômalô nômbêŋ atu êlêm hadêŋ yani hathak loŋbô ma
hanaŋ, "Môlô sapêŋ, nodaŋô ya lôk noyala abô takêntêk.
15-16 *Nôm eyaŋ miŋ hatôm indum anyô imbitak lelaik ami. Mi. Nôm takatu
ba hamô anyô kapô ba hale yaiŋ, intu hadum anyô habitak lelaik."*

---

* **7:2:** Luk 11:38 * **7:4:** Mat 23:25 * **7:10:** Kis 20:12; 21:17; Lo 5:16 * **7:15-16:** Ap 10:14-15

* **7:15-16:** Ŋê lôkauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Mak hato ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: O anyô lôk lemôndôŋ ma ondaŋô abô êntêk.

17 Yisu hatak avômalô nômbêŋ atu ma hi unyak kapô. Êŋ ma anêŋ ŋê ku
enaŋ hik yani liŋ hathak abô loŋ kapô atu ba hanaŋ.
18 Ma Yisu hanaŋ, “Ma môlô ôthôŋ haviŋ e? Odaŋô katô! Nôm takatu ba
eyaŋ, miŋ hatôm idum anyô imbitak lelaik ênjêk Wapômbêŋ ma ami.
19 Nôm takêŋ miŋ halôk anyô kapô ba habuliŋ iniŋ auk ami. Mi, hi hamiŋ
anyô lasoam vêm ma hale yaiŋ ba hi.” (Yisu hanaŋ aêŋ ek hik thô nena nôm
eyaŋ sapêŋ ma lêk mavi iyom.)
20 Ma Yisu hanaŋ nena, “Nôm takatu ba hamô anyô kapô ba hale yaiŋ, intu
hadum anyô ibitak lelaik hêk Wapômbêŋ ma.
21 Nôm takatu ba hamô anyô kapô ba hale yaiŋ ma aêntêk: auk kambom
lôk sek walililiŋ ma vani lôk ik anyô vônô ma idum sek haviŋ anyô yaŋ yanavi
lôk
22 maleŋiŋkilik ma leŋiŋhabi auk kambom hathak anyô vi lôk abôyaŋ ma
idum nôm kambom hathak anyô yaŋ ma miŋ mama ami lôk leŋdaŋ hathak
anyô yaŋ anêŋ nômkama ma enaŋ abôyaŋ hathak anyô yaŋ lôk êbôi hathak
iniŋ athêŋ ma idum nômkama hatôm ŋê molo.
23 Nôm kambom takêŋ intu hamô anyô kapô ba hale yaiŋ ba hadum ôpêŋ
habitak lelaik.”

Avi Ponisia te hêvhaviŋ Yisu (Mat 15:21-28)

24 Ma Yisu hatak loŋ êŋ ma hi haveŋ loŋ takatu ba habobo Taia. Ma hi
unyak te kapô ma hadô ek avômalô neyala nena yani hamô loŋ êŋ. Ma
doŋtom miŋ hatôm imbuŋ i ek avômalô ami.
25 Ma avi te atu ba ŋgôk lelaik hamô haviŋ nalavi halaŋô nena Yisu lêk hayô
loŋ êŋ. Êŋ ma hi ketheŋ ma halek vadôŋ lêlô hêk Yisu ma.
26 Yani ma avi Glik te ba talêbô havathu hêk Ponisia hamô Silia kapô. Ba
hanaŋ hik Yisu liŋ lôk kapô malaiŋ nena nêm ŋgôk atu ba hamô haviŋ nalavi
vê.
27 Ma Yisu hanaŋ nena, “Alalô nanêm nôm êndêŋ avômena vêmam. Ma
kambom ek nakaliv avômena iniŋ nôm êndêŋ avuŋ.”
28 Ma avi êŋ hanaŋ, “Anyô Bêŋ, êŋ ma avanôŋ. Ma doŋtom avuŋ ethak isup
avômena iniŋ nôm mapmap atu ba hêv yak halôk balê vibiŋ ba eyaŋ.”
29 Ma Yisu hanaŋ, “Abô atu ba honaŋ ma mavi ba intu ômbônu. Ŋgôk êŋ lêk
hatak nalum avi yôv.”
30 Ma avi êŋ hayô anêŋ unyak ma hayê nena ŋgôk lêk hatak nalavi ba nalavi
lêk hêk bônôŋ hêk anêŋ loŋ.

Yisu hadum anyô lêndôŋ lôk abôlêk putup te mavi

31 Ma Yisu hatak Taia iniŋ loŋ hêk ma hasopa Saidon habup halôk ba hi
hayô Dekapolis iniŋ loŋ vêm ma havôhi kasukthôm Galili.
32 Êŋ ma ewa anyô lêndôŋ lôk abôlêk putup te ba êyô ek Yisu ma enaŋ hik
yani liŋ lôk kapôlôŋiŋ ek etak baŋ êyôŋgêk ôpêŋ.
33 Ma Yisu hawa ôpêŋ ba hi daim dokte ek avômalô ma hasoŋ baŋgwasiŋ
halôk ôpêŋ lêndôŋ kapô. Vêm ma hasôwapôk hathak baŋ ma hasôm ôpêŋ
dahalaŋ.
34 Ma hayê leŋ ma hik siv auk ma hanaŋ hadêŋ ôpêŋ hathak abô Hiblu
nena, “Epata!” (Anêŋ ôdôŋ nena lemôndôŋ ekyav.)
35 Êŋ ma ôpêŋ lêndôŋ lo abôlêk hakyav ma hanaŋ abô halêm yaiŋ.

36 *Ma Yisu hanaŋ nena miŋ nenaŋ bêŋ êndêŋ anyôla ami. Hanaŋ aêŋ lôbôlôŋ ma doŋtom avômalô miŋ bônôŋ ami ma enaŋ bêŋ hi ba hi.
37 *Ma avômalô esoŋ kambom ba enaŋ, “Yani hadum nômkama lôkthô ma mavi anôŋ. Hadum ŋê leŋôndôŋ kôtôŋ elaŋô abô ma ŋê veŋiŋbôlêk putup enaŋ abô halêm yaiŋ.”

8

Yisu havakôŋ avômalô hatôm 4,000 (Mat 15:32-39)

1 *Ma wak te ma avômalô bêŋ anôŋ êlêm ethak doŋtom hathak loŋbô. Ma thêlô nôm mi ek nejaŋ. Êŋ ma Yisu halam anêŋ ŋê ku êlêm ma hanaŋ hadêŋ i nena,
2 “Yaleŋ hik ya hathak avômalô nômbêŋ êntêk. Thêlô bôk êmô haviŋ ya hatôm wak lô ba iniŋ nôm lêk mi.
3 Doho êlêm anêŋ loŋ daim bô ba intu yahêv i ba i oyaŋ, ma tem maleŋiŋ etaba êndôk loŋôndê ba nênêm yak.”
4 Ma anêŋ ŋê ku enaŋ nena, “Loŋ êntêk ma loŋ thiliv ma avômalô bêŋ anôŋ. Aêŋ ba alalô naja polom anêŋ êsê ek nanêm êndêŋ i?”
5 Ma Yisu hanaŋ hik thêlô liŋ, “Môlônim polom vithê intu hamô?”
Ma enaŋ nena, “Baheŋvi ba lahavuju.”
6 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ avômalô nômbêŋ atu nena nêndôk nêmô biŋ. Ma hawa polom baheŋvi ba lahavuju atu ma hêv lamavi hadêŋ Wapômbêŋ. Ma haya ba hêv hadêŋ anêŋ ŋê ku ek nebani êndêŋ avômalô nômbêŋ atu ba êmô.
7 Ma iniŋ alim yaônena tomtom hamô haviŋ. Hêv lamavi hathak vêm ma hêv hadêŋ anêŋ ŋê ku ek nebani êndêŋ avômalô imbiŋ.
8 Ma avômalô nômbêŋ êŋ eyaŋ ba leŋiŋviyak. Ma ŋê ku isup nôm wata halôk vak sam baheŋvi ba lahavuju.
9 Avômalô takêŋ ma hatôm 4,000. Yôv ma Yisu hêv thêlô sapêŋ ba i.
10 Ma yani hathak yeŋ haviŋ anêŋ ŋê ku ba i Dalmanuta iniŋ loŋ.

Palisi leŋiŋhaviŋ nêgê lavôŋiŋ te (Mat 16:1-4)

11 Ma Palisi êyô ma enaŋ hik Yisu liŋ lôklokwaŋ nena, “Undum lavôŋiŋ te ek injik thô nena Wapômbêŋ hêv o ba hôlêm mena mi e?” Thêlô enaŋ aêŋ ek nesau yani iyom.
12 *Êŋ ma Yisu hik siv auk ma hanaŋ, “Avômalô bôlôŋ êntêk leŋiŋhaviŋ yandum lavôŋiŋ te ek injik thô nena Wapômbêŋ bôk hêv ya ba yahalêm eka. Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena tem miŋ yandum lavôŋiŋ ek avômalô bôlôŋ êntêk nêgê ami, ma mi.”
13 Yôv ma Yisu hatak thêlô ma hathak yeŋ hathak loŋbô ba hi kasukthôm vi tuvulu.

Abô loŋ kapô hathak Palisi lôk Helot iniŋ yis (Mat 16:5-12)

14 Yisu anêŋ ŋê ku leŋiŋpaliŋ ba miŋ ewa polom bêŋ anôŋ ba ethak yeŋ ami ma ewa polom doŋtom iyom.

---

* **7:36:** Mak 1:43-45 * **7:37:** Ais 35:5 * **8:1:** Mak 6:35-44 * **8:12:** Mat 12:39; Luk 11:29

15 *Ma Yisu hanaŋ lôklokwaŋ hadêŋ thêlô nena, “Noyabiŋ am esak Palisi lo
Helot iniŋ yis.”*
16 Ma ŋê ku enaŋ hadêŋ thêlôda nena, “Betha hanaŋ hathak alalô polom mi
la.”
17 *Ma doŋtom yani hayala iniŋ abô atu ba enaŋ ba hanaŋ hik thêlô liŋ,
“Môlô onaŋ hathak miŋ owa polom ami eka? Môlô ôthôŋ lôk miŋ oyala ami
denaŋ e? Ma unim auk ma thekthek e?
18 Môlô ŋê lôk malemim ma miŋ ôyê tak ami e? Ma môlô ŋê lôk lemimôndôŋ
ma miŋ olaŋô abô ami e? Ma môlô miŋ lemimhabi nôm atu ba bôk yahadum
ami e?
19 *Yahaya polom baheŋvi ek avômalô hatôm 5,000 ma usup polom wata
halôk vak sam vithê?”
Ma enaŋ, “Laumiŋ ba lahavuju.”
20 “Ma yahaya polom baheŋvi ba lahavuju ek avômalô hatôm 4,000, ma
usup polom wata halôk vak sam vithê?”
Ma enaŋ, “Baheŋvi ba lahavuju.”
21 Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ i, “Aisê, miŋ oyala ami denaŋ e?”

Yisu hadum anyô mapusip te mavi hêk Betsaida

22 Ma thêlô i êyô Betsaida ma avômalô doho ewa anyô mapusip te hayô ma
enaŋ hik yani liŋ lôklokwaŋ ek êsôm ôpêŋ.
23 Ma Yisu havaloŋ anyô mapusip hamô baŋ ma hadadi ba thai etak malak
bêŋ ma i daim dokte. Ma Yisu hasôwapôk hathak ôpêŋ madaluk luvi ma hatak
baŋ hayô hêk ôpêŋ. Ma hanaŋ, “Hôyê nômlate mena mi e?”
24 Ma ôpêŋ hêv ma liŋ ma hanaŋ, “Yahayê avômalô doho, ma doŋtom thêlô
hatôm alokwaŋ i ba êlêm.”
25 Êŋ ma Yisu hatak baŋ hayô hêk ôpêŋ madaluk hathak loŋbô. Ma ôpêŋ
madaluk hakyav ba habitak mavi ma hayê nômkama sapêŋ halêm yaiŋ.
26 Ma Yisu hanaŋ nena, “Nu oda anêm unyak ma miŋ nu malak bêŋ ami.”

Pita hanaŋ nena Yisu ma Kilisi
(Mat 16:13-20; Luk 9:18-21)

27 Ma Yisu lôk anêŋ ŋê ku etak loŋ êŋ ma ibup ethak malak nenanena takatu
ba hamô habobo Sisalia Pilipai. Eveŋ loŋôndê denaŋ ma hanaŋ hik anêŋ ŋê
ku liŋ, “Avômalô ethak elam ya nena opalê?”
28 *Ma thêlô enaŋ nena, “Doho enaŋ nena o ma Jon anyô hathik ŋaŋ ma
doho enaŋ nena o ma Elia ma doho enaŋ nena o ma plopet bô te.”
29 *Ma Yisu hanaŋ hik thêlô liŋ, “Ma môlôda olam ya nena opalê?”
Êŋ ma Pita hanaŋ bêŋ nena, “O ma Mesia atu ba Wapômbêŋ hêv ek nêm
anêŋ avômalô bulubiŋ.”
30 *Ma Yisu hanaŋ lôklokwaŋ ek miŋ nenaŋ abô êŋ bêŋ êndêŋ anyôla ami.

Yisu hanaŋ abô hathak anêŋ ŋama
(Mat 16:21-28; Luk 9:22-27)

31 Ma Yisu hadôŋ thêlô ba hanaŋ nena, “Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem esopa
Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ ba enja vovaŋ bêŋ anôŋ. Ma Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ
lôk ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ tem nimbuliŋ dômiŋ

* **8:15:** Luk 12:1 * **8:15:** Yis ma nôm atu ba hadum polom hathiŋ bêŋ. * **8:17:** Mak 6:52 * **8:19:** Mak 6:41-44 * **8:28:** Mak 6:15 * **8:29:** Jon 6:68-69 * **8:30:** Mak 9:9

êndêŋ yani. Ma Wapômbêŋ tem indum ba nijik yani vônô. Ma êtôm wak lô ma tem imbiyô esak loŋbô."
32 Yisu hanaŋ abô takêŋ bêŋ hadêŋ thêlô, êŋ ma Pita hawa yani hi daim dokte ma hathaŋ ba hanaŋ nena, "Miŋ onaŋ aêŋ ami."
33 Ma doŋtom Yisu hik ma liliŋ ba hayê anêŋ ŋê ku vi ma hathaŋ Pita ba hanaŋ, "Sadaŋ, nu daŋ! Hosopa anyô iniŋ auk iyom ma miŋ hosopa Wapômbêŋ anêŋ auk ami."
34 *Êŋ ma Yisu halam avômalô nômbêŋ atu ba êlêm iviŋ anêŋ ŋê ku ma hanaŋ, "Anyôla hadum ek esopa ya, êŋ ma êmbôliŋ dôm êndêŋ yanida ma enja anêŋ alovalaŋaŋsiŋ ba esopa ya.
35 Ek malê nena ôpatu ba lahabi bêŋ anôŋ hathak anêŋ lôkmala pik, anêŋ lôkmala êŋ tem nêm yak. Ma doŋtom ôpatu ba hatak anêŋ lôkmala ek hasopa ya lôk yenaŋ abô, yani êŋ tem enja lôkmala anôŋ.
36 Anyô te hawa nômkama pik sapêŋ, ma doŋtom miŋ hasopa Wapômbêŋ ami ba anêŋ lôkmala hêv yak, êŋ ma tem yani êmô mavi e? Mi anôŋ, tem enja vovaŋ.
37 Ma anyôla hatôm nêm nômlate êndêŋ Wapômbêŋ ek enja anêŋ lôkmala esak loŋbô e? Mi anôŋ!
38 *Avômalô bôlôŋ êntêk ma lêk idum kobom kambom lomaloma ba êdô Wapômbêŋ. Aêŋ ba anyôla mama ek ya lôk yenaŋ abô, ma embeŋ yam atu ba Anyô Anêŋ Nakaduŋ êlêm imbiŋ Lambô anêŋ deda lôkmaŋgiŋ lôk anêŋ aŋela matheŋ, ma yani tem mama ek ôpêŋ aêŋ iyom."

9

1 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, "Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak tem êlêm imbiŋ anêŋ lôklokwaŋ bêŋ. Ma môlô vi atu ba umiŋ loŋ êntêk tem nômô lôkmala denaŋ, ma ôŋgô nôm êŋ imbiŋ."

Yisu liŋkupik habitak yaŋda (Mat 17:1-13; Luk 9:28-36)

2 *Wak baheŋvi ba lahavute hale ba hi ma Yisu hawa Pita lo Jems ma Jon iviŋ yani ba ethak dumlolê daim te ba i êmô daluk. Êŋ ma Yisu liŋkupik habitak yaŋda hêk thêlô maleŋiŋ.
3 Ma anêŋ kwêv habitak thapuk anôŋ biŋ ba anyô pik la miŋ hatôm isik anêŋ kwêv ba imbitak thapuk aêŋ ami.
4 Ma ketheŋ oyaŋ ma Elia lo Mose êyô ma enaŋ abô haviŋ Yisu ba thêlô êyê.
5 Ma Pita hanaŋ hadêŋ Yisu, "Kêdôŋwaga, mavi anôŋ ek lêk alalô amô loŋ êntêk. Yêlô tem nadav unyak lôkkupik lokwaŋlô, te ek o ma te ek Mose ma te ek Elia."
6 (Thêlô êkô kambom ba êthôŋ abô nenaŋ paliŋ ba intu Pita hanaŋ aêŋ.)
7 Ma buliv te hayô hava thêlô siŋ, ma abô te halêm anêŋ buliv êŋ kapô nena, "Intu ma yenaŋ Okna atu ba yaleŋhaviŋ videdauŋ. Ba nodaŋô anêŋ abô!"
8 Ma ketheŋ oyaŋ ma thêlô êyê hawê haveŋ ma Yisu iyom intu hamiŋ ma miŋ anyôla hamiŋ haviŋ yani ami.
9 Vêm ma etak dumlolê êŋ ba êlôk ele i ma Yisu hanaŋ lôklokwaŋ ek miŋ nenaŋ nôm atu ba êyê bêŋ êndêŋ anyôla ami endeba Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ema ba imbiyô ênjêk ŋama esak loŋbô am.

---

* **8:34:** Mat 10:38-39; Luk 14:27 * **8:38:** Mat 10:33 * **9:1:** Mak 13:30 * **9:2:** Ap 3:22; 2Pi 1:17-18

10 Aêŋ ba thêlô ivuŋ abô êŋ hêk thêlôda ma miŋ enaŋ bêŋ ami, ma doŋtom enaŋ abô pôk bêŋ hathak “ema lo imbiyô ênjêk ŋama” anêŋ ôdôŋ ma aisê?
11 *Ma thêlô enaŋ hik Yisu liŋ, “Aisê ka ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ enaŋ nena Elia tem êmôŋ ba êlêm vêm ka Mesia?”
12-13 *Ma Yisu hanaŋ nena, “Avanôŋ! Elia tem êmôŋ ek indum nômkama sapêŋ imbitak mavi esak loŋbô. Ma doŋtom yanaŋ êndêŋ môlô nena Elia bôk halêm yôv. Ma avômalô esopa iniŋ leŋiŋhaviŋ iyom ba idum kambom lomaloma hadêŋ yani hatôm atu ba Wapômbêŋ anêŋ kapya bôk hanaŋ hathak yani. Ma doŋtom aisê ka Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ nena Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem enja vovaŋ bêŋ lôk nêmbôliŋ dômiŋ êndêŋ yani?”

Yisu hêv ŋgôk vê hêk okna te (Mat 17:14-21; Luk 9:37-43)

14 Yisu thêlô êyô ek ŋê ku vi ma êyê avômalô bêŋ anôŋ lêk ethak doŋtom ba êmô. Ma ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk anêŋ ŋê ku vi atu ba êmô enaŋ abô ba êkôki hathak.
15 Ma avômalô nômbêŋ êŋ êyê Yisu, ma esoŋ kambom ba elaŋviŋ i ma ewa yani thô.
16 Ma Yisu hanaŋ hik thêlô liŋ, “Môlô ôkôkam hathak malê?”
17 Ma anyô te hamiŋ avômalô nômbêŋ êŋ kapô ba hanaŋ, “Kêdôŋwaga, ŋgôk te havaloŋ yenaŋ okna abôlêk loŋ ba miŋ hatôm enaŋ abô ami. Ba intu yahawa halêm ek o.
18 Ŋgôk hathak hayôkwiŋ yani ba habi yani halôk pik ma abôlêk wapôk thapuk hale yaiŋ ma haloŋoloŋ abôlêk kalalaŋ ma liŋ havuviŋ ba thotho. Yahanaŋ ek anêm ŋê ku nênêm ŋgôk êŋ vê ma doŋtom thêlô miŋ hatôm ami.”
19 Ma Yisu hanaŋ viyaŋ, “Yahamô haviŋ môlô sawa daim ma doŋtom miŋ ôêvhaviŋ ami ma owa auk lokbaŋ aleba yakapôlôŋ lêk hagiap hathak môlô. Noja okna êŋ êlêm.”
20 Êŋ ma ewa okna atu hi hadêŋ Yisu. Ŋgôk hayê Yisu, ma hayôkwiŋ okna êŋ kambom ba hêv yak halôk pik ba hapiki ma abôlêk thôk hêv yak.
21 Ma Yisu hanaŋ hik lambô liŋ, “Ŋgôk habuliŋ yani hadêŋ aŋgê?”
Ma lambô hanaŋ nena, “Sêbôk ba yani yaôna.
22 Ŋgôk êŋ habi yani halôk atum lôk ŋaŋ lôbôlôŋ ek injik yani vônô ma doŋtom mi. Aêŋ ba o hatôm undum ek ŋgôk êŋ etak yenaŋ okna, êŋ ma hôêv kapôlôm ek yai.”
23 *Ma Yisu hanaŋ, “Aisê ka honaŋ nena, ‘o hatôm’? Wapômbêŋ hatôm indum nômkama sapêŋ ek ŋê takatu ba êvhaviŋ yani.”
24 Ma ketheŋ oyaŋ ma okna êŋ anêŋ lambô hanaŋ, “Yahêvhaviŋ ba undum ek yenaŋ auk atu ba miŋ yahêvhaviŋ ami êkôk ya liŋ ek yanêmimbiŋ!”
25 Ma Yisu hayê nena avômalô êvôv i ketheŋ ethak doŋtom, êŋ ma hathaŋ ŋgôk lelaik atu ba hanaŋ, “O ŋgôk vembôlêk lôk lemôndôŋ putup, yahanaŋ hadêŋ o nena otak okna êntêk ba nu ma miŋ ômbôlêm esak loŋbô ami.”
26 *Ma ŋgôk halaŋ boloba ma hayôkwiŋ okna êŋ kambom ma hale yaiŋ ba hi. Ma okna êŋ hêk inaŋ anyô ŋama ba avômalô enaŋ nena, “Lêk hama.”
27 Ma doŋtom Yisu havaloŋ hamô baŋ vi ma havôv ba haviyô hamiŋ.
28 Vêm ma Yisu lôk anêŋ ŋê ku iyom êmô unyak kapô ma thêlô enaŋ hik yani liŋ, “Aisê ka yêlô miŋ hatôm nanêm ŋgôk êŋ vê ami?”

* **9:11:** Mal 3:1 * **9:12-13:** Sng 22:1-18; Ais 53:3; Mal 4:5-6; Mat 11:14 * **9:23:** Mat 21:21; Mak 11:23 * **9:26:** Mak 1:26

29 Ma Yisu hanaŋ viyaŋ hadêŋ thêlô, “Mek iyom intu hatôm nêm ŋgôk anêŋ
aêŋ vê.”

Yisu hanaŋ bôlôŋ yaŋ hathak anêŋ ŋama
(Mat 17:22-23; Luk 9:43-45)

30 *Ma thêlô etak loŋ êŋ ba ibitak êyô Galili. Ma Yisu hadô avômalô neyala
nena thêlô lêk êmô êsê
31 *ek êndôŋ anêŋ ŋê ku. Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Tem nenaŋ Anyô
Anêŋ Nakaduŋ atu bêŋ ba netak êndôk avômalô baheŋiŋ. Ma tem nijik yani
vônô, ma êtôm wak lô ma tem imbiyô esak loŋbô.”
32 *Ma anêŋ ŋê ku êthôŋ abô êŋ anêŋ ôdôŋ paliŋ lôk êkô ek nenaŋ injik yani
liŋ.

Opalê intu anyô bêŋ?
(Mat 18:1-5; Luk 9:46-48)

33 Ma Yisu thêlô êyô Kapaneam ma i êmô unyak kapô te. Êŋ ma Yisu hanaŋ
hik thêlô liŋ, “Môlô ôkôkam hathak malê haveŋ loŋôndê ba ôlêm?”
34 Thêlô eyala nena thêlô êkôki hathak thêlô alisê intu anyô bêŋ ek Yisu
anêŋ ŋê ku vi ba intu thêlô bônôŋ.
35 *Ma Yisu halôk hamô ma halam anêŋ ŋê ku laumiŋ ba lahavuju takatu
ba êlêm. Ma hanaŋ, “Lemimhaviŋ numbitak anyô bêŋ, êŋ ma undum o
endeba yaôna ba ôtôm avômalô lôkthô iniŋ anyô ku oyaŋ.”
36 Ma hawa amena te ba hadô hamiŋ thêlô malêvôŋ. Ma havaloŋ hamiŋ
ma hanaŋ hadêŋ thêlô,
37 *“Ôpatu ba hêvhaviŋ ya ba hawa amena yaônate aêntêk thô, ma hatôm
hawa ya thô. Ma ôpatu ba hawa ya thô, ma hatôm hawa ôpatu ba hêv ya ba
yahalêm thô haviŋ.”

Ôpatu ba hadum ku haviŋ alalô ma miŋ numiŋ yani loŋ siŋ ami
(Luk 9:49-50)

38 Ma Jon hanaŋ hadêŋ Yisu nena, “Kêdôŋwaga, yêlô ayê anyô te hêv ŋgôk vê
hathak anêm athêŋ. Ma doŋtom yani ma miŋ alalô te ami, ba intu yêlô anaŋ
ek yani etak ku êŋ.”
39 Ma doŋtom Yisu hanaŋ nena, “Dô! Miŋ numiŋ yani loŋ siŋ ami. Ôpatu ba
hadum nômbithi hathak yenaŋ athêŋ ma tem miŋ enaŋ abô kambom ketheŋ
esak ya ami,
40 *ek malê nena ôpatu ba miŋ hapôlik hathak alalô ami, intu alalôaniŋ te.
41 *Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena anyô te hayê nena môlô ma Kilisi anêŋ
avômalô ba hêv ŋaŋ hadêŋ môlô, ôpêŋ tem enja anêŋ vuli.

Umiŋ lôklokwaŋ ek kambom miŋ esale o thô ami
(Mat 18:6-9; Luk 17:1-2)

42 “Ma anyô te hadum ba yenaŋ amena atu ba hêvhaviŋ ya te hêv yak, ôpêŋ
tem êpôm malaiŋ bêŋ anôŋ. Ôpêŋ tem nêsôkwêŋ valu bêŋ te esak laselo ba
nimbi yani êndôk ŋgwêk makidiŋ ba ema. Malaiŋ êŋ ma yaôna ek malaiŋ atu
ba yani tem êpôm embeŋ yam.

---

* **9:30:** Jon 7:1 * **9:31:** Mak 8:31; 10:32-34 * **9:32:** Luk 9:45 * **9:35:** Mat 20:25-27; Mak 10:43-44; Luk 22:24-26 * **9:37:** Mat 10:40 * **9:40:** Mat 12:30; Luk 11:23 * **9:41:** Mat 10:42

43-44 *Ma bahem hadum ba hudum kambom, êŋ ma odabêŋ kisi ba nêm vê ek miŋ undum kambom esak loŋbô ami! Bahem vi iyom ma malaiŋ, ma doŋtom mavi ek nu malak leŋ. Ma bahem luvi hamô ba hudum kambom, êŋ ma lemvimkupik sapêŋ tem ni loŋ atu ba atum hathaŋ ba miŋ hama ami. Ba intu malaiŋ bêŋ anôŋ.*
45-46 Ma vem hadum ba hudum kambom, êŋ ma odabêŋ kisi ba nêm vê ek miŋ undum kambom esak loŋbô ami! Vem vi iyom ma malaiŋ, ma doŋtom mavi ek nu malak leŋ. Ma vem luvi hamô ba hudum kambom, êŋ ma lemvimkupik sapêŋ tem ni loŋ atu ba atum hathaŋ ba miŋ hama ami. Ba intu malaiŋ bêŋ anôŋ.*
47 *Ma malem daluk hadum ba hudum kambom, êŋ ma ômbi vê. Malem daluk vi iyom ma malaiŋ, ma doŋtom mavi ek nu malak leŋ. Ma malem daluk luvi hamô ba hudum kambom, êŋ ma lemvimkupik sapêŋ tem ni loŋ atu ba atum hathaŋ ba miŋ hama ami. Ba intu malaiŋ bêŋ anôŋ.
48 * 'Loŋ êŋ ma matiŋyak tem nejaŋ anyô liŋkupik êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ, ma atum tem esaŋ anyô êmô aêŋ.'
49 Atum tem êpôm avômalô sapêŋ êtôm ŋgwêk etak hathak nôm ek atum êŋ esaê thêlô.
50 * "Ŋgwêk ma nôm mavi, ma doŋtom anêŋ maniŋ hêv yak, êŋ ma opalê hatôm idum ba imbitak maniŋ esak loŋbô am? Ŋgwêk hathak hadum nôm ba vasiŋ, ba intu nômô yôhôk* mavi imbiŋ am aêŋ iyom."

10

Yisu hanaŋ abô hathak ŋê lôk veŋi êdô i
(Mat 19:1-12; Luk 16:18)

1 Ma Yisu hatak loŋ êŋ ma hi haveŋ loŋ Judia lo ŋaŋ Jolodaŋ vi. Ma avômalô bêŋ anôŋ êlêm hathak loŋbô. Êŋ ma hasopa anêŋ bôk lo loŋ ba hadôŋ i.
2 Ma Palisi doho êlêm ma idum ek nesau Yisu ba enaŋ hik yani liŋ, "Abô balabuŋ hanaŋ aisê? Anyô hatôm nêm yanavi vê mena mi e?"
3 Ma Yisu hanaŋ viyaŋ, "Mose bôk hanaŋ aisê?"
4 *Ma thêlô enaŋ, "Mose halôk ek anyô eto kapya nêm yanavi vê ba etak êndôk yanavi baŋ ek nêm yani vê."
5 Êŋ ma Yisu hanaŋ nena, "Môlô ŋê lemôndôŋ kôtôŋ kambom ba intu Mose hato balabuŋ êŋ ba hêv hadêŋ môlô.
6 *Ma doŋtom 'sêbôk ba môŋ anôŋ atu ba Wapômbêŋ hapesaŋ avômalô ma hapesaŋ anyô lo avi.
7 *Ba intu Wapômbêŋ bôk hanaŋ nena, "Anyô tem etak lambô lo talêbô ma esak doŋtom imbiŋ yanavi

---

* **9:43-44:** Mat 5:30 * **9:43-44:** Ŋê lôkauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Mak hato ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: Loŋ êŋ ma matiŋyak tem nejaŋ anyô liŋkupik êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ, ma atum tem esaŋ anyô êmô aêŋ. * **9:45-46:** Ŋê lôkauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Mak hato ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: Loŋ êŋ ma matiŋyak tem nejaŋ anyô liŋkupik êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ, ma atum tem esaŋ anyô êmô aêŋ. * **9:47:** Mat 5:29 * **9:48:** Ais 66:24 * **9:50:** Mat 5:13; Luk 14:34 * **9:50:** 'Yôhôk' anêŋ ôdôŋ nena ôpatu ba hamô maliŋyaô haviŋ avômalô vi. Lôk miŋ lamaniŋ ketheŋ ami. Ma hêv avômalô sa ek netak vovak. * **10:4:** Lo 24:1-4; Mat 5:31 * **10:6:** Stt 1:27; 5:2 * **10:7:** Stt 2:24; Ep 5:31-33

8 ek thai nimbitak êtôm kupik doŋtom iyom.” ’ Thai miŋ ju hathak loŋbô
ami ma lêk ibitak doŋtom.
9 Aêŋ ba nôm atu ba Wapômbêŋ bôk havak loŋ hathak doŋtom, ma miŋ
hatôm anyôla epole vê ami.”
10 Vêm ma Yisu lôk anêŋ ŋê ku êmô unyak kapô, ma anêŋ ŋê ku enaŋ hik
yani liŋ hathak abô êŋ.
11 *Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Anyô hadô yanavi ba hawa avi yaŋ, êŋ
ma hadum sek ba habuliŋ yanavi bô.
12 Ma avi te hadô yamalô ba hawa anyô yaŋ, êŋ ma hadum sek aêŋ iyom.”

Yisu hêv mek hathak avômena (Mat 19:13-15; Luk 18:15-17)

13 Ma avômalô ewa avômena yaônena i hadêŋ Yisu ek etak baŋ êyô ênjêk
thêlô. Ma doŋtom anêŋ ŋê ku ethaŋ avômalô takêŋ.
14 Yisu hayê nôm êŋ, ma lamaniŋ ba hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena, “Notak
avômena yaônena ba nêlêm êndêŋ ya ma miŋ numiŋ thêlô loŋ siŋ ami ek malê
nena avômalô takatu ba athêŋ mi ma hatôm avômena takêntêk ba Wapômbêŋ
anêŋ loŋ lôkliŋyak ma thêlôniŋ.
15 *Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena ôpatu ba miŋ hawa Wapômbêŋ anêŋ loŋ
lôkliŋyak hatôm avômena yaônena ami, miŋ hatôm imbitak êyô loŋ êŋ kapô ba
ni ami. Ma mi.”
16 Ma Yisu havaloŋ avômena ma hatak baŋ hayô hêk i ma hêv mek hathak
thêlô.

Anyô lôk nômkama bêŋ hanaŋ abô haviŋ Yisu (Mat 19:16-30; Luk 18:18-30)

17 Ma Yisu haviyô ba hi ma anyô te halaŋviŋ hadêŋ yani ma halek vadôŋ
lêlô hamô valuvi ma hanaŋ, “Kêdôŋwaga mavi, yandum malê ek yamô lôkmala
êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ?”
18 Ma Yisu hanaŋ, “Holam ya nena mavi eka? Anyô late miŋ mavi ami ma
Wapômbêŋ iyom intu ba mavi.
19 *Abô balabuŋ ma bôk hoyala yôv: ‘Miŋ uŋgwik anyô vônô ami. Miŋ
undum sek imbiŋ anyô yaŋ yanavi ami. Miŋ onja vani ami. Miŋ onaŋ abôyaŋ
esak anyô vi ba undum abô ek i ami. Miŋ onaŋ abôyaŋ ek ômbôv anyô yaŋ
anêŋ nômkama ami. Ma ondovak lemambô lo lemtambô.’ ”
20 Ma ôpêŋ hanaŋ, “Kêdôŋwaga, ya yaôna aleba lêk ma yahasopa abô
balabuŋ takêŋ.”
21 Ma Yisu hayê ôpêŋ ba lahaviŋ. Ma hanaŋ, “O ma nômlate mi denaŋ.
Nu nêm anêm nômkama sapêŋ ek avômalô nênêm vuli, ma onja valuseleŋ
sapêŋ ba nêm êndêŋ avômalô siv. Hudum aêŋ, ma tem anêm nômkama mavi
lomaloma êmô malak leŋ. Ma ôlêm osopa ya.”
22 Yani ma anyô lôk nômkama bêŋ anôŋ. Ba intu halaŋô abô êŋ, ma hakôm
ba hi lôk lamalaiŋ bêŋ.
23 Ma Yisu hayê hawê haveŋ ma hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku, “Ŋê lôk nômkama
bêŋ tem nêpôm malaiŋ bêŋ ek nimbitak nêyô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak
kapô ba ini.”
24 Yisu anêŋ ŋê ku elaŋô ba esoŋ kambom. Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô
hathak loŋbô nena, “Yenaŋ avômena, avômalô takatu ba indum ek nimbitak

* **10:11:** Mat 5:32 * **10:15:** Mat 18:3 * **10:19:** Kis 20:12-17; Lo 5:16-20

nêyô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô ba ini ma tem nêpôm malaiŋ bêŋ anôŋ!
25 Miŋ malaiŋ bêŋ ek bok kamel imbitak êyô luvik idu sôp anêŋ abyaŋ ba
ni ami, ma doŋtom malaiŋ anôŋ ek anyô lôk nômkama bêŋ te imbitak êyô
Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô."
26 Ma Yisu anêŋ ŋê ku esoŋ kambom anôŋ ba enaŋ hadêŋ i, "Avanôŋ e? Aêŋ
ba miŋ hatôm anyôla imbitak êyô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô ba ni
ami e?"
27 Ma Yisu hayê thêlô lôklokwaŋ ma hanaŋ, "Wapômbêŋ iyom hatôm indum
nômkama sapêŋ. Ma anyô te miŋ hatôm nêm yanida bulubiŋ ami ma mi."
28 Ma Pita hanaŋ hadêŋ Yisu, "Yêlô bôk atak yêlôaniŋ nômkama sapêŋ ba
alêm asopa o!"
29 Ma Yisu hanaŋ nena, "Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô, anyô te lahabi ya lôk
yenaŋ Abô Mavi ba hatak anêŋ unyak lôk iviyaŋ ma livi lôk talêbô lo lambô
ma nali lôk anêŋ pik,
30 êŋ ma Wapômbêŋ tem nêm bêŋ anôŋ êndêŋ ôpêŋ êtôm 100 êyô êmô anêŋ
loŋ imbiŋ. Ôpêŋ hamô pik denaŋ, ma tem enja nômkama bêŋ anôŋ aêntêk
unyak lôk iviyaŋ ma livi lôk taluvi ma nali lôk pik, ma doŋtom avômalô vi tem
nimbuliŋ yani imbiŋ. Ma embeŋ yam ma tem êmô lôkmala êtôm wak nômbêŋ
intu sapêŋ.
31 *Odaŋô! Ŋê lôk athêŋ bêŋ, bêŋ anôŋ tem nimbitak ŋê lôk athêŋ mi. Ma
ŋê lôk athêŋ mi bêŋ anôŋ tem nimbitak ŋê lôk athêŋ bêŋ."

Yisu hanaŋ abô hathak anêŋ ŋama bôlôŋ te lô (Mat 20:17-19; Luk 18:31-34)

32 *Yisu thêlô i Jelusalem ma Yisu hi hamôŋ. Ma anêŋ ŋê ku êyê ba esoŋ
kambom ma avômalô takatu ba eveŋ yam êkô. Ma Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê
ku laumiŋ ba lahavuju takatu ek nêlêm bidoŋ ma hanaŋ hathak nôm takatu
ba tem êpôm yani.
33 "Odaŋô. Alalô ayô Jelusalem ma tem nenaŋ Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu bêŋ
ba nênêm yani êndêŋ ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ. Ma
tem nenaŋ ek nijik yani vônô ma nênêm yani êndêŋ avômalô loŋ buyaŋ
34 ek thêlô nenaŋ abôma lôk nêsôvwapôk esak yani ma nebali yani lôk nijik
yani vônô. Wak lô ende ba ni ma tem imbiyô esak loŋbô."

Jems lo Jon leŋiŋhaviŋ nimbitak ŋê bêŋ (Mat 20:20-28)

35 Yôv ma Sebedi nakaduŋ luvi, Jems lo Jon, i hadêŋ Yisu ma enaŋ,
"Kêdôŋwaga, yai leŋiŋhaviŋ undum nômlate ek yai."
36 Ma Yisu hanaŋ, "Mamu lemimhaviŋ malê?"
37 Ma thai enaŋ nena, "Otak yai yaŋ êmô bahem vianôŋ ma yaŋ êmô bahem
vikeŋ ênjêk anêm loŋ lôkmaŋgiŋ kapô."
38 *Ma Yisu hanaŋ, "Mamu ôthôŋ nôm atu ba onaŋ hik ya liŋ paliŋ. Hatôm
nunum êndôk tase atu ba tem yanum lôk nusik êndôk ŋaŋ atu ba tem yasik
e?"
39 *Ma enaŋ, "Yai hatôm."
Ma Yisu hanaŋ, "Avanôŋ, tase êŋ lôk ŋaŋ êŋ tem nunum lôk nusik.

---

* **10:31:** Mat 20:16; Luk 13:30 * **10:32:** Mak 8:31; 9:31 * **10:38:** Mak 14:36; Luk 12:50 * **10:39:** Ap 12:2; ALK 1:9

40 Ma doŋtom nêmô yabaheŋ vianôŋ lôk vikeŋ, ma miŋ yenaŋ ku ami. Mi,
Wapômbêŋ da hayabiŋ ku êŋ ba bôk hatak anyô doho yôv ek nêmô loŋ êŋ."
41 Ŋê ku laumiŋ takêŋ elaŋô abô êŋ ba leŋiŋŋaŋa hadêŋ Jems lo Jon.
42 *Ma Yisu halam sapêŋ ethak doŋtom ma hanaŋ, "Môlô bôk oyala nena
avômalô loŋ buyaŋ iniŋ kiŋ ethak ebam i ba ibuliŋ ŋê takatu ba êmô thêlô
vibiŋ. Ma iniŋ ŋê bêŋbêŋ ethak ethaŋ iniŋ avômalô aêŋ iyom.
43 *Odaŋô! Môlô miŋ nundum kobom êŋ ami! Môlô te lahaviŋ imbitak
anyô lôk athêŋ bêŋ ênjêk môlô malêvôŋ, êŋ ma imbitak êtôm môlônim anyô
ku ek nêm môlô sa.
44 Ma ôpatu lahaviŋ imbitak êtôm môlônim anyô bêŋ, êŋ ma êmô êtôm
avômalô sapêŋ iniŋ anyô ku oyaŋ
45 hatôm ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ba yahadum aêŋ iyom. Miŋ yahalêm
ek yandum ŋê bêŋbêŋ pik iniŋ kobom ba yasaŋ avômalô ek nindum yenaŋ ku
ami. Mi anôŋ! Yahalêm hatôm anyô ku ek yanêm avômalô sa lôk yatak yenaŋ
lôkmala ek nêm avômalô bulubiŋ."

Yisu hadum Batimeas madaluk mavi
(Mat 20:29-34; Luk 18:35-43)

46 Ma Yisu lôk anêŋ ŋê ku êyô Jeliko. Idum ek netak Jeliko ma avômalô bêŋ
anôŋ i haviŋ thêlô. Ma anyô madaluk pusip te anêŋ athêŋ nena Batimeas
hamô loŋôndê daŋ vi ba hapetenak ek avômalô nênêm yani sa. (Batimeas
anêŋ ôdôŋ nena Timeas nakaduŋ.)
47 Yani halaŋô nena Yisu anêŋ Nasalet halêm, ma halam kaêk lôklala nena,
"Yisu, Devit anêŋ Lim Lukmuk, nêm kapôlôm ek ya!"
48 Ma avômalô bêŋ anôŋ ethaŋ yani ba enaŋ, "O bônôŋ!" Ma doŋtom yani
halam lôklala nena, "Yisu, Devit anêŋ Lim Lukmuk, nêm kapôlôm ek ya!"
49 Êŋ ma Yisu hamiŋ ma hanaŋ, "Nodam yani êlêm."
Ma elam hadêŋ anyô madaluk pusip atu nena, "Lemmavi! Umbiyô ba nu!
Yani halam o."
50 Êŋ ma hakaliv anêŋ kwêv thilibuŋ hi ma hasôv kisi haviyô hamiŋ ma hi
hadêŋ Yisu.
51 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ yani, "Lemhaviŋ yandum malê êndêŋ o?"
Ma anyô madaluk pusip êŋ hanaŋ, "Kêdôŋwaga, yaleŋhaviŋ yaŋgê tak."
52 *Ma Yisu hanaŋ, "Umbiyô ba nu. Anêm hôêvhaviŋ hadum ba hubitak
mavi." Ma ketheŋ oyaŋ ma ôpêŋ madaluk hakyav ba hayê tak, ma hasopa
Yisu haveŋ loŋôndê.

11

Yisu habitak hayô Jelusalem hatôm kiŋ
(Mat 21:1-11; Luk 19:28-40; Jon 12:12-19)

1 Yisu thêlô i ebobo Jelusalem ma i êyô Betpagi lo Betani, malak ju êŋ hêk
habobo Dum Oliv. Ma hêv anêŋ ŋê ku ju ba i
2 ma hanaŋ nena, "Mamu unu malak entuvulu. Ubitak ôyô kapô ba u, ma
tem ôŋgô ekak bok doŋki map te loŋ ba hamiŋ. Bok êŋ ma miŋ bôk anyôla
hayô hamô ami. Nopole yak vê ma nondom ba nôlêm.
3 Ma anyôla hanaŋ hik mamu liŋ nena, 'Udum aêŋ eka?' ma nonaŋ êndêŋ
yani nena, 'Anyô Bêŋ lahaviŋ idum ku te esak vêmam, ka tem nêm êmbôlêm.' "

---

* **10:42:** Luk 22:25-26 * **10:43:** Mat 23:11; Mak 9:35 * **10:52:** Mak 5:34

4 Êŋ ma ŋê ku ju atu i ma êyê bok doŋki map atu ekak loŋ ba êthô hamô
unyak abôlêk habobo loŋôndê viyaiŋ. Ma thai epole yak vê.
5 Ma anyô doho imiŋ loŋ êŋ êyê ba enaŋ, “Mamu udum malê ba opole bok
anêŋ yak vê?”
6 Ma thai enaŋ hatôm atu ba Yisu hanaŋ hadêŋ thai. Êŋ ma etak thai ba i.
7 Ma ewa bok doŋki êŋ ba i hadêŋ Yisu, ma ibi iniŋ kwêv thilibuŋ daim thô
ba eŋgava hayôhêk bok dômlokwaŋ ma Yisu hayô hamô.
8 Ma avômalô bêŋ anôŋ eŋgava iniŋ kwêv thilibuŋ daim ma vi ele nôkyalô
ŋauŋ hamô kamuŋ ba eŋgava hêk loŋôndê.
9 Ma vi êmôŋ ma vi eveŋ yam ma Yisu halôk malêvôŋ ba elam nena,
“Osana!”
“Wapômbêŋ nêm lamavi êndêŋ ôpatu ba halêm hathak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ!”
Kapya Yeŋ 118:25-26
10 “Wapômbêŋ nêm anêŋ lamavi êyô êmô bumalô Devit anêŋ lim êntêk atu ba
tem eyabiŋ alalô êtôm kiŋ êtôm sêbôk ba Devit hayabiŋ!
Osana! Nambô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ esak leŋ!”
11 Ma hi Jelusalem ma habitak hayô unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ kapô ba
hi. Ma hayê nômkama takatu ba hamô loŋ êŋ. Ma doŋtom wak lêk halôk jalôm,
êŋ ma hatak Jelusalem ma hi Betani haviŋ anêŋ ŋê ku laumiŋ ba lahavuju
takatu.

Yisu hêv ŋê idum ku valu vê hêk unyak matheŋ kapô (Mat 21:12-19; Luk 19:45-48; Jon 2:13-22)

12 Haviyô hayaŋ ma etak Betani ek ini Jelusalem. Ma Yisu hama kisi.
13 *Ma hayê alokwaŋ sabo te lôk ŋauŋ hamiŋ daim dokte. Êŋ ma hi hayô
alokwaŋ êŋ ôdôŋ ek ênjê nena hik anôŋ mena mi. Ma doŋtom hayê ŋauŋ oyaŋ
iyom ma miŋ hik ami ek malê nena miŋ anêŋ waklavôŋ injik ami.
14 Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ alokwaŋ êŋ nena, “Anyô late miŋ hatôm enjaŋ
anêm anôŋ esak loŋbô ami.” Ba anêŋ ŋê ku elaŋô.
15 *Ma Yisu thêlô êyô Jelusalem. Ma habitak hayô unyak matheŋ kapô anêŋ
piklêvôŋ. Ma hayê avômalô ewa nômkama ba êdô hamô ek avômalô vi nênêm
vuli. Êŋ ma halupuniŋ i ba hêv i vê hêk unyak matheŋ kapô ba ele yaiŋ ba
i. Ma hale ŋê takatu ba êwê ŋê loŋ buyaŋ iniŋ valuseleŋ hathak Hiblu iniŋ
valuseleŋ iniŋ balê liliŋ. Ma hadum aêŋ hadêŋ ŋê takatu ba êdô menak bôbô
hamô ek avômalô vi nênêm vuli.
16 Ma haminŋ loŋ siŋ ek avômalô miŋ neja iniŋ nômkama ba ini kapô ek
nênêm vuli ami.
17 *Ma Yisu hadôŋ thêlô ba hanaŋ aêntêk, “Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ
nena, ‘Yenaŋ unyak ma unyak avômalô pik sapêŋ neteŋ mek êndôk.’ Ma môlô
lêk udum ba habitak hatôm ŋê vani iniŋ loŋ ekopak êmô.”
18 *Ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ elaŋô abô êŋ ma
êbôlêm loŋôndê ek nijik yani vônô. Ma doŋtom thêlô êkô hathak yani ek malê
nena avômalô sapêŋ esoŋ kambom hathak anêŋ abô.
19 Yaŋsiŋ anôŋ ma Yisu thêlô etak Jelusalem ba i.

Alokwaŋ sabo hakapok (Mat 21:20-22)

* **11:13:** Luk 13:6 * **11:15:** Jon 2:14 * **11:17:** Ais 56:7; Jer 7:11 * **11:18:** Mak 14:1

20 Hayaŋ lôkbôk ma Yisu thêlô êvôi ma êyê alokwaŋ sabo atu lêk hama ba
hakapok hêk ŋauŋ ba hayô ôdôŋ.
21 Ma Pita lahabi Yisu anêŋ abô ba hanaŋ nena, “Kêdôŋwaga, nôŋgô!
Alokwaŋ sabo wakbôk atu ba hothaŋ ma lêk hakapok yôv.”
22 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Nônêmimbiŋ Wapômbêŋ.
23 *Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena ôpatu ba hanaŋ hadêŋ dumlolê êntêk
nena, ‘Ômbi o kisi ni tamu ŋgwêk’, ma hêvhaviŋ ba havaloŋ anêŋ abô êŋ loŋ
lôklokwaŋ ma miŋ laluvi ami, êŋ ma Wapômbêŋ tem indum ba dumlolê êŋ
endaŋô ôpêŋ anêŋ abô.
24 *Aêŋ ba intu yanaŋ êndêŋ môlô nena malê atu ba môlô onaŋ halôk unim
mek, êŋ ma nônêmimbiŋ nena lêk owa yôv, ma nôm êŋ tem imbitak êtôm
môlônim.
25-26 *Môlô umiŋ ba oteŋ mek, ba lemimhabi kambom atu ba anyôla bôk
hadum hadêŋ o, êŋ ma notak unim kapôlômim ek ôpêŋ. Udum aêŋ ma
môlônim Lemambô atu ba hamô malak leŋ tem etak kapô ek môlô aêŋ
iyom.”*

Yisu, opalê hêv athêŋ bêŋ hadêŋ o?
(Mat 21:23-27; Luk 20:1-8)

27 Ma Yisu thêlô i Jelusalem hathak loŋbô ba êyô unyak matheŋ anêŋ
piklêvôŋ. Ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk ŋê
bêŋbêŋ vi i hadêŋ Yisu.
28 Ma enaŋ hik yani liŋ nena, “Opalê hêv athêŋ bêŋ hadêŋ o lôk hêv ku hadêŋ
o ba intu hudum nôm takêntêk?”
29 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ i nena, “Tem yanaŋ injik môlô liŋ esak abô te aêŋ
iyom. Ba onaŋ abô êŋ bêŋ hadêŋ ya ma tem yandam ôpatu ba hêv athêŋ bêŋ
hadêŋ ya êndêŋ môlô.
30 Opalê hêv ku nisik avômalô êndôk ŋaŋ hadêŋ Jon? Wapômbêŋ leŋ? Mena
anyô pik? Môlô nonaŋ êndêŋ ya!”
31 Ma thêlôda enaŋ hadêŋ i nena, “Alalô anaŋ nena Wapômbêŋ hêv ku êŋ
hadêŋ Jon ma tem yani enaŋ, ‘Aisê ka môlô miŋ ôêvhaviŋ yani ami?’
32 Ma doŋtom alalô anaŋ nena, ‘Anyô pik te hêv ku êŋ,’ êŋ ma avômalô tem
leŋiŋmaniŋ êndêŋ alalô. Ek malê nena thêlô sapêŋ êvhaviŋ nena Jon ma plopet
te.”
33 Ma thêlô enaŋ hadêŋ Yisu nena, “Yêlô athôŋ paliŋ.”

Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Aêŋ ba miŋ hatôm yandam ôpatu ba hêv
athêŋ bêŋ hadêŋ ya anêŋ athêŋ bêŋ êndêŋ môlô ami. Ma mi.”

12

Abô loŋ kapô hathak ŋê kambom eyabiŋ ku yak waiŋ
(Mat 21:33-46; Luk 20:9-19)

1 *Ma Yisu hanaŋ abô loŋ kapô doho hadêŋ thêlô. Ba hanaŋ, “Anyô te
havatho anêŋ ku yak waiŋ ma havak lôk hawê haveŋ. Ma halav lôv nêyô
nimiŋ waiŋ anêŋ anôŋ pesa ek neja anêŋ thôk. Ma halav unyak daim te ek
anyô nêmô ek neyabiŋ ku êŋ. Vêm ma hatak ku êŋ halôk anyô doho baheŋiŋ

* **11:23:** Mat 17:20 * **11:24:** Mat 7:7 * **11:25-26:** Mat 6:14-15 * **11:25-26:** Ŋê lôkauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Mak hato ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: Ma doŋtom môlô miŋ otak kapôlômim ek avômalô vi iniŋ kambom ami, êŋ ma môlônim Lemambô tem miŋ etak anêŋ kapô ek môlônim kambom ami. * **12:1:** Ais 5:1-2

ek neyabiŋ ba hik anôŋ ma thêlô neja anôŋ vi ma nênêm vi êndêŋ yani. Vêm ma hatak loŋ êŋ ba hi loŋ buyaŋ.
2 Waklavôŋ yak waiŋ hik anôŋ hayô ma hêv anêŋ anyô ku te ba hi hadêŋ ŋê takatu ba eyabiŋ anêŋ ku atu. Yani lahaviŋ thêlô nênêm anôŋ doho êndêŋ yani êtôm sêbôk ba thêlô evak abô haviŋ i.
3 Ma doŋtom thêlô evaloŋ ôpêŋ loŋ ma ik yani kambom ba êv yani hi oyaŋ.
4 Vêm ma hêv anyô ku yaŋ ba hi hathak loŋbô, ma doŋtom ik halôk wakadôk ma êv mama hadêŋ yani.
5 Êŋ ma hêv anyô ku te hathak loŋbô ma doŋtom thêlô ik yani vônô. Vêm ma hêv tomtom aêŋ habup hathak ba vi ma evali ma vi ma ik vônô.
6 “Hadum aêŋ aleba lêk mi ma anyô doŋtom iyom hamô. Ôpêŋ ma anêŋ namalô atu ba yani lahaviŋ. Hêv ôpêŋ hi ma lahabi nena, ‘Êntêk ma yenaŋ okna ba tem nedaŋô anêŋ abô.’
7 “Ma doŋtom ŋê takatu ba eyabiŋ ku êŋ êyê ôpêŋ ma enaŋ hadêŋ thêlôda aêntêk, ‘Ôpêntêk ma ku alaŋ anêŋ nakaduŋ ba tem eyabiŋ lambô anêŋ ku. Alalô ik yani vônô ma ku êŋ tem imbitak alalôaniŋ.’
8 *Ba intu evaloŋ yani ba ik yani vônô ma ibi anêŋ kupik hale viyaiŋ ba hi.
9 “Aêŋ ba ku alaŋ tem indum malê? Tem ni injik ŋê takêŋ vônô ma nêm ku êŋ êndêŋ anyô vi ek neyabiŋ.
10 Môlô bôk osam Wapômbêŋ anêŋ abô bu êntêk mena mi e?
“ ‘Valu atu ba ŋê elav unyak êpôlik hathak,
ma lêk habitak landiŋ anôŋ.
11 Anyô Bêŋ da hadum nôm êŋ,
ma yêlô ayê nôm êŋ nena mavi anêŋ dôêŋ.’ ” *Kapya Yeŋ 118:22-23*
12 Ma Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ eyala nena Yisu hanaŋ abô loŋ kapô êŋ hathak thêlô ba intu êbôlêm loŋôndê ek nebaloŋ yani. Ma doŋtom êkô hathak avômalô, ba intu etak yani ma thêlô i.

Nênêm takis êndêŋ Sisa mena dô (Mat 22:15-22; Luk 20:20-26)

13 *Vêm ma êv Palisi doho lôk ŋê esopa Helot doho ba i hadêŋ Yisu ek nesau yani esak abô ek nebaloŋ yani.
14 Thêlô êyô ek Yisu ma enaŋ, “Kêdôŋwaga, yêlô ayala nena o ma anyô abô avanôŋ. Ma miŋ hothak hobam anyô yaŋ ma hôdô anyô yaŋ ami. Ba intu ŋê bêŋbêŋ êdô anêm abô, ma miŋ hôkô ek i ami. Ma hothak huik Wapômbêŋ anêŋ abô thô hadêŋ avômalô. Aêŋ ba lemhabi aisê? Bumalô iniŋ balabuŋ hanaŋ nena yêlô hatôm nanêm valuseleŋ êndêŋ Sisa mena mi?”
15 Ma doŋtom Yisu hayê thêlôniŋ auk kambom thô ba hanaŋ hik thêlô liŋ, “Aisê ba môlô udum ek numbuliŋ ya? Noja valuseleŋ te êlêm ek yaŋgê.”
16 Êŋ ma thêlô ewa valuseleŋ te halêm ek Yisu. Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Opalê anêŋ dahô lôk anêŋ athêŋ hêk valuseleŋ êntêk?”
Ma thêlô enaŋ, “Sisa.”
17 *Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Sisa anêŋ nômkama ma nônêm êndêŋ Sisa da. Ma Wapômbêŋ anêŋ nômkama ma nônêm êndêŋ Wapômbêŋ da.”
Ma thêlô elaŋô ba esoŋ kambom hathak anêŋ abô êŋ.

* **12:8:** Hib 13:12 * **12:13:** Luk 11:53-54 * **12:17:** Lom 13:7

Abô hathak ŋê ŋama tem nimbiyô aisê (Mat 22:23-33; Luk 20:27-40)

18 *Ma Sadyusi doho i hadêŋ Yisu. Thêlô ma ôdôŋ te atu ba enaŋ nena ŋê ŋama tem miŋ nimbiyô esak loŋbô ami. Aêŋ ba intu enaŋ hik Yisu liŋ nena,
19 *"Kêdôŋwaga, Mose bôk hato hadêŋ alalô nena, 'Anyô te hama ba nali mi ma anêŋ yaŋ hamô, ma enja avi tôp êŋ ek imbi yaŋ atu ba hama anêŋ nakaduŋ vê.'
20 Aêŋ ba ŋê lôk iviyaŋ baheŋvi ba lahavuju êmô. Ma bôp hawa avi te ba hama ma nakaduŋ mi.
21 Ma nôk enja avi tôp êŋ, hawa ba hama ba nakaduŋ mi. Ma ŋgwa enja avi tôp bô êŋ, nena hama haviŋ.
22 Êŋ ma iviyaŋ takatu ba êmô ma nesopa kobom doŋtom êŋ iyom. Vêm ma avi tôp êŋ hama haviŋ.
23 Ma waklavôŋ ŋê ŋama iviyô hathak loŋbô ma avi tôp atu ba ŋê lôk iviyaŋ baheŋvi ba lahavuju takatu ba ewa ma alisê te anêŋ avi?"
24 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, "Môlô miŋ oyala Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ lôk anêŋ abô atu ba hêk anêŋ kapya katô ami. Ba intu onaŋ abô lokbaŋ êntêk.
25 Ŋê ŋama iviyô hathak loŋbô, ma anyô lo avi tem miŋ neja i esak loŋbô ami ma mi. Thêlô tem nêmô êtôm aŋela malak leŋ iyom.
26 *Môlô onaŋ nena ŋê ŋama tem miŋ nimbiyô esak loŋbô ami. Ma doŋtom môlô bôk osam Mose anêŋ kapya lôk kukuthiŋ atum hathaŋ hamô aliŋ e? Wak êŋ ma Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ Mose aêntêk, 'Ya ma Ablaham lo Aisak ma Jekop iniŋ Wapômbêŋ.'
27 Wapômbêŋ ma miŋ ŋê ŋama iniŋ Wapômbêŋ ami. Mi, yani ma ŋê lôkmala iyom iniŋ Wapômbêŋ. Ba intu yêlô ayala nena thêlô bôk ema, ma doŋtom lêk êmô lôkmala. Môlônim abô ma lokbaŋ anôŋ!"

Balabuŋ alisê intu bêŋ ek vi? (Mat 22:34-40; Luk 10:25-28)

28 *Ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ te hayô ma halaŋô Yisu lo Sadyusi êkôki. Ma halaŋô Yisu hanaŋ thêlôniŋ abô viyaiŋ mavi anôŋ. Aêŋ ba yani hanaŋ hik Yisu liŋ, "Balabuŋ alisê intu bêŋ ek balabuŋ vi?"
29 *Êŋ ma Yisu hanaŋ nena, "Balabuŋ môŋ hanaŋ nena, 'Môlô Islael nodaŋô katô. Anyô Bêŋ alalôaniŋ Wapômbêŋ, yani iyom intu Anyô Bêŋ.
30 Lemimimbiŋ Anyô Bêŋ unim Wapômbêŋ ênjêk unim kapôlômim lôk dahôlômim ma lôklokwaŋ lôk unim auk sapêŋ.'
31 *Ma balabuŋ yaŋ ma aêntêk: 'Lemimbiŋ avômalô vi êtôm lemhaviŋ oda.' Balabuŋ vi ma êmô balabuŋ bêŋ ju êntêk kapô."
32 Ma anyô lôkauk hathak abô balabuŋ hanaŋ hadêŋ Yisu, "Kêdôŋwaga, honaŋ abô mavi anôŋ. Anêm abô ma avanôŋ biŋ nena Anyô Bêŋ iyom intu Wapômbêŋ ma miŋ wapômbêŋ la yaŋ hamô doho haviŋ ami.
33 *Alalô leŋiŋimbiŋ yani avanôŋ ênjêk alalôaniŋ kapôlôŋiŋ lôk auk ma lôklokwaŋ sapêŋ. Lôk leŋiŋimbiŋ avômalô vi êtôm alalô leŋiŋhaviŋ alalôda. Abô balabuŋ ju êŋ ma bêŋ ek da nômbêŋ atu ba êbôk hathak atum."
34 Yisu halaŋô ôpêŋ hanaŋ viyaŋ lôkauk mavi ba intu hanaŋ hadêŋ ôpêŋ, "Miŋ hômô daim ek Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ami. Mi." Ma avômalô

* **12:18:** Ap 23:8 * **12:19:** Lo 25:5 * **12:26:** Kis 3:2,6 * **12:28:** Luk 10:25-28 * **12:29:** Lo 6:4-5 * **12:31:** Wkp 19:18 * **12:33:** 1Sml 15:22; Hos 6:6

sapêŋ elaŋô anêŋ abô ba êkô ma miŋ enaŋ hik yani liŋ ek nesau yani esak loŋbô ami.

Mesia ma opalê anêŋ lim lukmuk?
(Mat 22:41-23:36; Luk 20:41-47)

35 Ma Yisu hadôŋ avômalô hamô unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ma hanaŋ,
“Ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ ethak enaŋ nena Mesia ma Devit anêŋ lim
lukmuk eka?
36 Lovak Matheŋ hêv auk hadêŋ Devit da ba hanaŋ,
“ ‘Anyô Bêŋ Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ yenaŋ Anyô Bêŋ Mesia nena,
“Ômô yabaheŋ vianôŋ endeba yatak ŋê takatu ba ik vovak hadêŋ o nêmô
vemkapô vibiŋ am.” ’ *Kapya Yeŋ 110:1*
37 Ma Devit da bôk halam Mesia nena anêŋ Anyô Bêŋ. Ma aisê ka Mesia ma
yani anêŋ lim lôk anêŋ Anyô Bêŋ imbiŋ?”
Avômalô elaŋô Yisu anêŋ abô êŋ ba leŋiŋmavi anôŋ.
38 Yisu hadôŋ thêlô ba hanaŋ, “Môlô noyabiŋ am ek ŋê lôkauk hathak abô
balabuŋ. Thêlô leŋiŋhaviŋ nijik kwêv daim kêkêlô ba nembeŋ ek avômalô
nebam i. Lôk leŋiŋhaviŋ avômalô bêŋ anôŋ nenaŋ, ‘Waklêvôŋ anyô bêŋ’
embeŋ loŋ ethak doŋtom halôk.
39 Ma leŋiŋhaviŋ nêmô êtôm ŋê bêŋbêŋ êmô unyak yeŋ kapô. Ma avômalô
eŋgabôm nôm bêŋ, ma leŋiŋhaviŋ nejaŋ nôm êmô ŋê bêŋbêŋ iniŋ loŋ ethak
êmô.
40 Thêlô ethak esau avi tôp ba ewa iniŋ unyak vani lôk eteŋ mek daim bêŋ
ek avômalô leŋiŋimbi nena thêlô ma ŋê thêthôŋ anôŋ. Ŋê anêŋ aêŋ ma tem
nêpôm vovaŋ bêŋ êndêŋ waklavôŋ idum abô.”

Avi tôp te anêŋ da
(Luk 21:1-4)

41 Yisu hi halôk hamô habobo unyak matheŋ anêŋ alapa da ma hayê
avômalô lubuŋlubuŋ i ibi iniŋ da. Ma ŋê lôk valu bêŋ ekaliv valu bêŋ anôŋ
halôk alapa da.
42 Ma avi tôp te atu ba nômkama mi anôŋ hayô ma hatak anêŋ da hatôm
valuseleŋ thalaleŋ ju iyom halôk alapa da êŋ.
43 *Ma Yisu halam anêŋ ŋê ku êlêm ma hanaŋ, “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô
nena avi tôp êntêk hêv valuseleŋ bêŋ anôŋ hamôŋ ek takêntêk sapêŋ.
44 Avômalô nômbêŋ êntêk iniŋ valu bêŋ anôŋ hamô ma doŋtom êv doktena
iyom. Ma avi tôp êntêk ma nômkama mi anôŋ ma lêk hêv anêŋ valuseleŋ sapêŋ
ba miŋ havaloŋ dokte loŋ ami.”

13

Yisu hanaŋ abô hathak unyak matheŋ Jelusalem
(Mat 24:1-2; Luk 21:5-6)

1 Yisu hatak unyak matheŋ ba hale yaiŋ ma anêŋ ŋê ku te hanaŋ hadêŋ
yani, “Kêdôŋwaga, nôŋgô unyak matheŋ anêŋ lêlêyaŋ ma kêkêlô bomaŋ lôk
anêŋ valu bêŋbêŋ!”
2 *Ma Yisu hanaŋ nena, “Hôyê unyak bêŋbêŋ takêntêk e? Malaiŋ bêŋ tem
imbitak ba ŋê vovak tem nijik nômkama mavi nômbêŋ êntêk pesa ba valu yaŋ
miŋ hatôm êyômô yaŋ loŋ ami.”

---

* **12:43:** 2Ko 8:12 * **13:2:** Luk 19:44

Malaiŋ lomaloma tem imbitak (Mat 24:3-28; Luk 21:7-24)

3 Vêm ma Yisu hamô Dum Oliv ma hayê unyak matheŋ hamô vi tuvulu. Ma Pita lo Jems ma Jon lo Andulu thêlô iyom i enaŋ hik yani liŋ,
4 “Onaŋ êndêŋ yêlô nena aŋgê intu nôm takêŋ tem imbitak? Lôk malê intu tem imbitak ek injik thô nena nômbêŋ êŋ lêk habobo?”

5-6 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Ŋê lomaloma tem nêlêm esak yenaŋ athêŋ ba nenaŋ nena, ‘Ya ma Mesia atu.’ Ma tem nesau avômalô bêŋ anôŋ. Ba intu noyabiŋ am.
7 Ma môlô olaŋô abô hathak vovak lomaloma lôk vovak tem imbitak pik luvuluvu. Nôm takêŋ tem imbitak, ma doŋtom pik lo leŋ anêŋ daŋ ma mi denaŋ. Ba intu miŋ nodowaliŋ ami.
8 Ma avômalô ôdôŋ yaŋ tem nijik vovak imbiŋ ôdôŋ yaŋ. Ma kiŋ yaŋ lôk anêŋ avômalô tem nijik vovak êndêŋ kiŋ yaŋ. Ma loŋ lomaloma ma tem duviaŋ lôk bôm bêŋ imbitak. Nôm takêŋ ma hatôm vovaŋ môŋ atu ba hapôm avi lôk lasabeŋ ek embathu.

9 * “Aêŋ ba noyabiŋ am. Tem nebaloŋ môlô ba netak êndôk ŋê elaŋô abô baheŋiŋ. Lôk nebali môlô êmô unyak yeŋ. Hathak yenaŋ athêŋ ma tem numiŋ ŋê bêŋbêŋ lôk kiŋ maleŋiŋ ek nonaŋ yenaŋ abô bêŋ êndêŋ i.
10 Avômalô pik sapêŋ tem nedaŋô yenaŋ Abô Mavi vêmam ka nôm takêŋ tem imbitak embeŋ yam.
11 *Thêlô ekak môlô loŋ ma ewa ba i ek nundum abô, êŋ ma miŋ nôkô ba nonaŋ nena, ‘Yêlô tem nanaŋ malê?’ Mi. Waklavôŋ êŋ ma nonaŋ auk takatu ba êv hadêŋ môlô iyom. Auk takêŋ ma Lovak Matheŋ da hanaŋ ma miŋ môlôda onaŋ ami.

12 * “Ma anyô loyaŋ tem yaŋ enaŋ yaŋ bêŋ ek nijik vônô. Ma lambô tem indum aêŋ êndêŋ nakaduŋ. Ma avômena tem nêmbôliŋ dômiŋ êndêŋ lami lo taluvi ba nenaŋ ek nijik i vônô.
13 *Môlô ma yenaŋ avômalô. Ba intu avômalô sapêŋ tem nêpôlik esak môlô. Ma doŋtom ŋê takatu ba imiŋ lôklokwaŋ aleba hayô anêŋ daŋ, ma Wapômbêŋ tem nêm i bulubiŋ.

14 * “Nôm kambom anôŋ te tem imiŋ loŋ matheŋ anôŋ ba loŋ êŋ ma miŋ hatôm imiŋ ami. (Aêŋ ba môlô takatu ba osam abô êntêk, ma lemimimbi katô am.) Ma môlô takatu ba ômô Judia ôyê nôm êŋ ma nôsôv ketheŋ ba unu dumlolê.
15 *Ma ŋê takatu ba êmô unyak vôv miŋ hatôm nêndôk ba ini unyak kapô ek neja iniŋ nômkama ami.
16 Ma ŋê takatu ba êmô ku kapô miŋ hatôm nendeni unyak ek neja iniŋ kwêv thilibuŋ ami.
17 *Ai, kikaknena. Waklavôŋ êŋ ma tem malaiŋ bêŋ ek avi takatu ba esabeŋ lôk avi takatu ba êv sôm hadêŋ nali.
18 Noteŋ mek ek malaiŋ takêŋ miŋ imbitak êndêŋ waklavôŋ beleŋ simbak ami.

---

* **13:9:** Mat 10:17-20 * **13:11:** Luk 12:11-12 * **13:12:** Mat 10:21 * **13:13:** Mat 10:22; Jon 15:21
* **13:14:** Dan 9:27; 11:31; 12:11 * **13:15:** Luk 17:31 * **13:17:** Luk 23:29

19 *Ek malê nena waklavôŋ êŋ ma tem malaiŋ bomaŋ anôŋ ba êmôŋ ek malaiŋ tak sêbôk atu ba Wapômbêŋ hapesaŋ pik aleba lêk. Ma tem miŋ imbitak aêŋ esak loŋbô ami.
20 Ma Anyô Bêŋ miŋ hadabêŋ waklavôŋ malaiŋ takêŋ kisi ami, êŋ ma avômalô sapêŋ tem nema. Ma doŋtom yani lahabi avômalô takatu ba bôk halam i yôv ba intu hadabêŋ waklavôŋ êŋ hi bidoŋ.
21 "Waklavôŋ êŋ ma anyôla hanaŋ hadêŋ môlô nena, 'Ôŋgô, Mesia hamô loŋ êntêk' mena 'hamô loŋ tamu,' ma miŋ nônêmimbiŋ ami.
22 *Anyô doho tem nêlêm ba nenaŋ abôyaŋ aêntêk, 'Ya ma Mesia' mena 'Ya ma Wapômbêŋ anêŋ plopet te', ma nindum lavôŋiŋ lôk nômbithi ek nesau avômalô takatu ba bôk Wapômbêŋ halam i yôv haviŋ. Ma doŋtom Wapômbêŋ bôk halam i yôv ba intu miŋ hatôm ami.
23 Odaŋô! Nôm takêntêk miŋ lêk habitak ami denaŋ ma yahanaŋ nôm takêŋ bêŋ hadêŋ môlô ek môlô noyabiŋ am.

Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem endelêm (Mat 24:29-35; Luk 21:25-33)

24 * "Malaiŋ takêŋ hale halôk vêm,
" 'ma wak tem imbitak momaŋiniŋ,
ma ayôŋ tem miŋ imbi deda ami;
25 ma vuliŋ leŋ tem nênêm yak
ma nôm takatu ba hamô leŋ tem nedowaliŋ.' *Aisaia 13:10; 34:4*
26 * "Ma wak êŋ ma avômalô tem nêgê Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êyô êmô buliv ba êlêm imbiŋ anêŋ lôkliŋyak lôk anêŋ deda lôkmaŋgiŋ.
27 *Yani tem nêm anêŋ aŋela ba ini pik anêŋ daŋ sapêŋ ek nisup avômalô takatu ba bôk halam i yôv.
28 "Ba intu môlô noja auk esak alokwaŋ beleŋ.* Hayeŋ ba ŋauŋ lukmuk habitak, êŋ ma oyala nena tem wak mavi êyô.
29 Ma aêŋ iyom, môlô ôyê nôm takêntêk habitak, êŋ ma noyala nena Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu anêŋ waklavôŋ endelêm lêk habobo ba hamiŋ unyak abôlêk.
30 Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena avômalô bôlôŋ êntêk tem miŋ nema ami denaŋ ma nôm takêntêk sapêŋ tem imbitak.
31 Pik lôk leŋ tem nêm yak ba ni, ma doŋtom yenaŋ abô bute miŋ hatôm nêm yak ami.

Anyô te miŋ hayala waklavôŋ Yisu endelêm ami (Mat 24:36-44)

32 "Anyô te miŋ hayala Yisu anêŋ waklavôŋ endelêm ami. Aŋela leŋ miŋ eyala ami, ma Nakaduŋ miŋ hayala haviŋ ami. Ma Kamik iyom intu hayala.
33 Aêŋ ba noyabiŋ am ba nônêm lêlê! Môlô miŋ oyala waklavôŋ atu ba nôm êŋ tem imbitak ami.
34 Nôm êŋ ma hatôm anyô hatak anêŋ unyak ba hi loŋ buyaŋ. Yani hi ma hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku ek neyabiŋ anêŋ nômkama. Ma hik ku sam tomtom hatôm thêlô. Ma hanaŋ hadêŋ anyô hayabiŋ malak abôlêk nena eyabiŋ dedauŋ mavi.

---

* **13:19:** Dan 12:1; ALK 7:14 * **13:22:** ALK 13:13 * **13:24:** Jol 2:10,31; 3:15; ALK 6:12-13 * **13:26:** ALK 1:7 * **13:27:** Mat 13:41 * **13:28:** Abô Bômbôm ma "fik". Nôŋgô Mat 24:32.

35 * “Môlô miŋ oyala waklavôŋ atu ba unyak alaŋ tem endelêm esak loŋbô
ami. Tem êlêm êndêŋ yaŋsiŋ mena bôlôvôŋ biŋ mena wakma tale halaŋ mena
hayaŋ wak bêŋ la.
36 Yakô ek êlêm ketheŋ ma ênjê nena môlô ôêk sôm denaŋ.
37 Ma abô êntêk ba yahanaŋ hadêŋ môlô, ma lêk yahanaŋ hadêŋ avômalô
sapêŋ haviŋ nena, ‘Noyabiŋ am!’ ”

14

Avi te haŋgasô nôm ôv mavi hayô hamô Yisu wakadôk (Mat 26:1-16; Luk 22:1-6; Jon 11:45-53; 12:1-8)

1 Wak lokwaŋju hêk denaŋ ek waklavôŋ nôm bêŋ ju, yaŋ ma Hale ba Hi*
ma yaŋ ma Eyaŋ Polom Yis Mi. Ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê lôkauk hathak
abô balabuŋ idum ek nesau Yisu ba nebaloŋ ek nijik yani vônô.
2 Ba enaŋ, “Lêk ma waklavôŋ matheŋ ba intu natak ku êŋ ênjêk vêmam.
Yakô avômalô tem leŋiŋmaniŋ ba nijik vovak.”
3 *Wak êŋ ma Yisu hamô Saimon anêŋ unyak anêŋ Betani. Sêbôk ma ôpêŋ
hapôm palê lepla ma doŋtom bôk mi. Yisu hamô balê eyaŋ nôm hamô ma avi
te halêm ma hawa kolopak valu te ba thapuk ma nôm ôv mavi hamô kapô ba
anêŋ vuli ma bêŋ anôŋ. Ma hik kolopak êŋ wakadôk lu ma haŋgasô nôm ôv
mavi êŋ hayô hamô Yisu wakadôk.
4 Ma avômalô vi atu ba êmô loŋ êŋ haviŋ êyê ba leŋiŋmaniŋ ba enaŋ hadêŋ
thêlôda, “Aisê ka habuliŋ nôm ôv mavi êŋ hi oyaŋ?
5 Hatôm nêm ek anyô yaŋ nêm vuli êtôm 300 seleva ek naja ba nanêm
avômalô siv sa esak!” Êŋ ma leŋiŋmaniŋ ba ethaŋ avi êŋ.
6 Ma doŋtom Yisu hanaŋ, “Aisê ka môlô ôêv malaiŋ hadêŋ avi êntêk? Notak
yani. Yani hadum nôm mavi anôŋ hadêŋ ya.
7 *Avômalô siv tem nêmô imbiŋ môlô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ, ba
lemimhaviŋ nônêm i sa ma nônêm sa. Ma doŋtom tem miŋ yamô imbiŋ môlô
sawa daim ami.
8 *Nôm atu ba yani hatôm indum, ma lêk hadum yôv, ba haŋgasô nôm ôv
mavi hayô hamô ya ba lêk hapôpêk ya yôv ek nedav.
9 Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena pik nômbêŋ atu ba enaŋ yenaŋ Abô Mavi
bêŋ haveŋ ma tem nenaŋ esak nôm atu ba avi êntêk lêk hadum imbiŋ ek
avômalô leŋiŋimbi yani.”
10 Êŋ ma Judas Iskaliot, Yisu anêŋ ŋê ku laumiŋ ba lahavuju takatu te, hi
hadêŋ ŋê bêŋbêŋ êbôk da ek nêm Yisu êndôk thêlô baheŋiŋ.
11 Thêlô elaŋô abô êŋ ma leŋiŋmavi anôŋ ba ibutiŋ abô ek nênêm valuseleŋ
êndêŋ yani. Ba intu yani habôlêm loŋôndê ek enaŋ Yisu bêŋ.

Yisu hayaŋ nôm waklavôŋ Hale ba Hi haviŋ anêŋ ŋê ku (Mat 26:17-30; Luk 22:7-23; Jon 13:21-30; 1Ko 11:23-25)

12 *Waklavôŋ anêŋ athêŋ nena Eyaŋ Polom Yis Mi anêŋ wak te môŋ hayô.
Wak êŋ ma ethak ik boksipsip nakaduŋ te ek leŋiŋhabi waklavôŋ Hale ba

---

* **13:35:** Luk 12:38 * **14:1:** Waklavôŋ Hale ba Hi ma avômalô Islael leŋiŋhabi hathak sêbôk atu ba Wapômbêŋ anêŋ aŋela hi avômalô Islael iniŋ unyak ma hêv liliŋ ba hi hathak avômalô Ijip iniŋ unyak ma hik iniŋ bôp sapêŋ vônô. * **14:3:** Luk 7:37-38 * **14:7:** Lo 15:11 * **14:8:** Jon 19:40 * **14:12:** Kis 12:6

Hi. Ma Yisu anêŋ ŋê ku enaŋ hik yani liŋ, “Lemhaviŋ yêlô ana unyak alê ek
napôpêk nôm leŋiŋimbi waklavôŋ Hale ba Hi êndôk?”
13 Ma Yisu hêv anêŋ ŋê ku ju ba i ma hanaŋ, “Mamu unu malak bêŋ kapô
ma tem nôpôm anyô te ba hawa ŋaŋ lôk kolopak bêŋ te halôk loŋôndê, ma
nosopa yani ba unu.
14 Ma habitak hayô unyak kapô te ba hi, ma nonaŋ êndêŋ unyak êŋ anêŋ
alaŋ nena, ‘Kêdôŋwaga hanaŋ nena, “Yenaŋ unyak kapô atu ba yaŋgaŋ nôm
waklavôŋ Hale ba Hi imbiŋ yenaŋ ŋê ku hamô êsê?” ’
15 Êŋ ma tem injik unyak kapô bêŋ atu ba hêk vuliŋ thô êndêŋ mamu. Unyak
kapô êŋ ma nômkama sapêŋ bôk hamô yôv. Ba intu nôpôpêk alalôaniŋ nôm êmô
loŋ êŋ.”
16 Êŋ ma ŋê ku ju atu i êyô malak lôŋ êŋ kapô. Ma êpôm nômkama sapêŋ
hatôm atu ba yani hanaŋ. Ma êpôpêk nôm waklavôŋ Hale ba Hi ek thêlô.
17 Yaŋsiŋ habôk ma Yisu lôk anêŋ ŋê ku laumiŋ ba lahavuju i êyô loŋ êŋ.
18 *Thêlô eyaŋ nôm êmô ma Yisu hanaŋ, “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena
môlô te tem enaŋ ya bêŋ. Ôpêŋ lêk hayaŋ nôm haviŋ ya.”
19 Ma thêlô leŋiŋmalaiŋ ba tomtom enaŋ hadêŋ yani nena, “Ya mi, aêŋ e?”
20 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlô laumiŋ ba lahavuju takatu te. Ôpêŋ
intu hasoŋ baŋ halôk belev haviŋ ya.
21 Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem ni êtôm atu ba bôk eto yôv hathak yani. Ma
doŋtom alikakna. Malaiŋ bêŋ ek ôpatu ba hanaŋ Anyô Anêŋ Nakaduŋ bêŋ.
Talêbô miŋ bôk havathu ami, êŋ ma mavi ek ôpêŋ!”
22 Thêlô eyaŋ nôm hamô ma Yisu hawa polom te ma hêv lamavi. Vêm ma
haya ba hêv hadêŋ anêŋ ŋê ku ma hanaŋ, “Noja ba oŋgwaŋ. Êntêk ma yenaŋ
vathiap.”
23 Vêm ma hawa tase lôk waiŋ ma hêv lamavi. Ma hêv hadêŋ thêlô ba sapêŋ
inum.
24 *Ma hanaŋ hadêŋ thêlô, “Êntêk ma yenaŋ thalaleŋ atu ba tem eŋgasô ek
embak tabô imbiŋ Wapômbêŋ lôk avômalô pik ek nêm avômalô bêŋ anôŋ sa.
25 Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena tem miŋ hatôm yanum waiŋ esak loŋbô
ami endeba waklavôŋ êŋ hayô ma tem yanum waiŋ lukmuk êmô Wapômbêŋ
anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô.”
26 Vêm ma êv yeŋ te yôv ma ethak ba i Dum Oliv.

Yisu hanaŋ nena Pita tem enaŋ nena hathôŋ yani paliŋ (Mat 26:31-35; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38)

27 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Bôk eto hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya nena,
“ ‘Tem yaŋgik boksipsip alaŋ vônô,
ma boksipsip tem nêsôv mayaliv ba ini.’ *Sekalaia 13:7*
Ba intu môlô sapêŋ tem notak ya ma nôsôv mayaliv ba unu.
28 *Ma doŋtom hik ya liŋ hathak loŋbô, ma tem yamôŋ ba yana Galili vêm ka
môlô nombeŋ ya yam.”
29 Ma Pita hanaŋ nena, “Dô! Thêlô sapêŋ etak o ba i, ma tem yamiŋ imbiŋ
o denaŋ.”

---

* **14:18:** Sng 41:9 * **14:24:** Kis 24:8; Jer 31:31-34; Sek 9:11; 1Ko 10:16; Hib 9:20 * **14:28:** Mat 28:16; Mak 16:7

30 Ma Yisu hanaŋ, “Yanaŋ avanôŋ biŋ ênděŋ o nena bôlôvôŋ êntêk ma tale miŋ halaŋ bôlôŋ ju ami denaŋ, ma tem onaŋ êtôm bôlôŋ lô nena hôthôŋ ya paliŋ.”
31 *Ma doŋtom Pita hanaŋ lôklokwaŋ nena, “Mi anôŋ! Ik ya vônô, ma miŋ hatôm yanaŋ nena yahathôŋ o paliŋ ami. Milôk!” Ma ŋê ku sapêŋ enaŋ aêŋ iyom.

Yisu hateŋ mek hamô Getsemani
(Mat 26:36-46; Luk 22:39-46)

32 *Vêm ma thêlô êyô loŋ atu ba elam nena Getsemani ma hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku, “Môlô nômô loŋ êntêk ma yana ek yateŋ mek.”
33 Ma hawa Pita lo Jems ma Jon haviŋ yani. Ma yani kapô halêlêk lôk lamalaiŋ kambom.
34 *Ma hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Yakapôlôŋ lêk malaiŋ bomaŋ hatôm lêk yahama yôv. Môlô nômô loŋ êntêk ma nônêm lêlê.”
35 Ma hi daim dokte ma hêv yak halôk pik ma hateŋ mek nena loŋôndê la hêk ek yani ma nêm malaiŋ lôk vovaŋ êntêk vê.
36 *Ma hanaŋ, “O Aba* Wakamik, o hatôm undum nômkama sapêŋ. Aêŋ ba nêm tase êntêk vê ênjêk ya. Ma doŋtom miŋ osopa yenaŋ yaleŋhaviŋ ami. Mi, osopa oda anêm lemhaviŋ.”
37 Ma Yisu hale hi ma hayê anêŋ ŋê ku lêk êk sôm. Ma hanaŋ hadêŋ Pita, “Saimon, hôêk sôm e? O miŋ hatôm ômô lêlê wakma te ami e?
38 Nômô lêlê ba noteŋ mek ek miŋ nônêm yak ba nundum kambom ami. Kapô lahaviŋ indum mavi ma doŋtom auk ma pulusikna ba miŋ hatôm indum ami.”
39 Vêm ma havôhi ma hateŋ mek bô atu hathak loŋbô.
40 Ma halehi hathak loŋbô ma hayê thêlô êk sôm denaŋ ek malê nena maleŋiŋ hayaŋ ba miŋ hatôm nêmô lêlê ami. Ba intu êthôŋ nena nenaŋ malê êndêŋ yani.
41 Vêm ma halehi bôlôŋ te lô ma hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlô ôêk sôm ba owa lovak denaŋ e? Hatôm! Odanô, wakma lêk hayô yôv ek netak ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu êndôk ŋê kambom baheŋiŋ.
42 Aêŋ ba numbiyô ek alôana. Ôŋgô! Ôpatu ba tem enaŋ ya bêŋ lêk halêm yôv.”

Evaloŋ Yisu
(Mat 26:47-56; Luk 22:47-53; Jon 18:3-12)

43 Yisu hanaŋ abô denaŋ ma Judas hayô. Yani ma ŋê ku laumiŋ ba lahavuju takatu te. Ma avômalô bêŋ anôŋ êlêm iviŋ yani ba ewa biŋ vovak lôk okdiba. Ŋê takêŋ ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk ŋê bêŋbêŋ vi êv thêlô ba êlêm.
44 Ôpatu ba tem enaŋ Yisu bêŋ bôk hik lavôŋiŋ te thô hadêŋ i nena, “Ôpatu ba yahaliŋu, êŋ ma Yisu. Ba intu nobaloŋ loŋ ma noja ba unu.”
45 Ma ôpêŋ hi ketheŋ hadêŋ Yisu ma hanaŋ, “Kêdôŋwaga.” Ma haliŋu yani.
46 Ma ŋê takatu ba i haviŋ Judas evaloŋ Yisu ba ewa ba i.
47 Ma ŋê takatu ba imiŋ habobo te hadadi anêŋ biŋ vovak ma hale anyô bêŋ habôk da anêŋ anyô ku te limbuk vi vê.

---

* **14:31:** Jon 11:16 * **14:32:** Jon 18:1 * **14:34:** Jon 12:27 * **14:36:** Mak 10:38; Jon 6:38 * **14:36:** ‘Aba’ anêŋ ôdôŋ ma kamik. Êŋ ma abô Alam, Yisu thêlô iniŋ abô.

48 Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Ya ma anyô kambom anôŋ ba intu
owa biŋ vovak lôk okdiba ba ôlêm ek nobaloŋ ya e?
49 *Aisê? Wak nômbêŋ intu ma yahamô unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ba
yahadôŋ môlô ma miŋ ovaloŋ ya ami eka? Ma doŋtom lêk nôm takêŋ habitak
ek Wapômbêŋ anêŋ abô injik anôŋ.”
50 *Êŋ ma anêŋ ŋê ku sapêŋ etak yani ma êsôv mayaliv ba i.
51 Ma anyô muk te hasopa Yisu haveŋ yam ba havuliv liŋkupik hathak sôp
mavi te iyom. Ma idum ek nebaloŋ yani,
52 ma doŋtom evaloŋ sôp oyaŋ ma hasôv liŋpopam ba hi.

Enaŋ Yisu bêŋ hadêŋ Sanhedlin
(Mat 26:57-68; Luk 22:54-55,63-71; Jon 18:12-14,19-24)

53 Ma thêlô ewa Yisu ba i hadêŋ anyô bêŋ habôk da. Ma ŋê bêŋbêŋ êbôk
da sapêŋ lôk ŋê bêŋbêŋ sapêŋ lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ sapêŋ ethak
doŋtom.
54 Ma Pita hasopa Yisu haveŋ yam ma doŋtom haveŋ daim dokte. Ma
habitak hayô anyô bêŋ habôk da anêŋ badêŋ kapô. Ma hi hamô haviŋ sôp
bidoŋ ba havuŋu atum haviŋ thêlô.
55 Ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk Sanhedlin* sapêŋ êbôlêm avômalô doho ek
nenaŋ Yisu anêŋ kambom takatu ba hadum bêŋ ek thêlô nindum abô esak
ek nijik yani vônô. Ma doŋtom miŋ êpôm Yisu anêŋ kambom te ek nijik yani
vônô ami.
56 Avômalô bêŋ anôŋ enaŋ abôyaŋ hathak Yisu, ma doŋtom iniŋ abô takatu
ba enaŋ ma miŋ hatôm doŋtom ami.
57 Ma doho iviyô imiŋ ma enaŋ abôyaŋ hathak Yisu aêntêk,
58 * “Yêlô alaŋô yani hanaŋ nena, ‘Tem yandiniŋ unyak matheŋ êntêk ba
anyô elav hathak baheŋiŋ. Ma êtôm wak lô iyom ma tem yandav lukmuk
yaŋ atu ba miŋ elav hathak baheŋiŋ ami.’ ”
59 Ma doŋtom iniŋ abô takatu ba enaŋ hi mayaliv ma miŋ enaŋ abô doŋtom
ami.
60 Êŋ ma anyô bêŋ habôk da haviyô hamiŋ thêlô maleŋiŋ ma hanaŋ hik
Yisu liŋ nena, “Ŋê takêntêk lêk enaŋ o bêŋ yôv ma o bônôŋ eka? O abô mi e?”
61 Ma doŋtom Yisu bônôŋ iyom ma miŋ hanaŋ abôla ami.
Ma anyô bêŋ habôk da hanaŋ hik Yisu liŋ hathak loŋbô nena, “O ma Mesia,
Anyô Bêŋ Matheŋ atu anêŋ Nakaduŋ e?”
62 Ma Yisu hanaŋ nena, “Ya êŋ êntêk. Ma tem ôŋgô Anyô Anêŋ Nakaduŋ
atu tem êmô Wapômbêŋ Lôkliŋyak Anôŋ baŋ vianôŋ ba tem êyô êmô buliv ba
êlêm.”
63 Ma anyô bêŋ habôk da halaŋô abô êŋ ma hakakaviŋ anêŋ kwêv ma
hanaŋ, “Lêk yôv. Aisê ka alalô leŋiŋhaviŋ nadaŋô abô doho imbiŋ?
64 *Lêk alaŋô yôv nena habuliŋ Wapômbêŋ anêŋ athêŋ ba hanaŋ nena
yanida ma hatôm Wapômbêŋ. Ba intu lemimhabi aisê?”
Ma thêlô sapêŋ enaŋ nena, “Hadum kambom ba intu ema.”
65 Vêm ma doho êsôvwapôk hathak yani. Ma vi ivuliv ma siŋ hathak sôp ma
êpêŋ yani ba enaŋ nena, “O plopet te ma onaŋ nena opalê intu hik o?” Ma sôp
bidoŋ evaloŋ yani ba ik haviŋ.

---

* **14:49:** Luk 19:47; 21:37; Jon 18:20 * **14:50:** Mak 14:27-31 * **14:55:** Sanhedlin ma avômalô Islael iniŋ kaunsil. * **14:58:** Jon 2:19-21 * **14:64:** Wkp 24:16; Jon 19:7

Pita hanaŋ nena hathôŋ Yisu paliŋ
(Mat 26:69-75; Luk 22:56-62; Jon 18:15-18,25-27)

66 Pita hamô tamu unyak atu anêŋ badêŋ kapô, ma anyô bêŋ habôk da anêŋ
avi ku te halêm.
67 Ma hayê Pita havuŋu atum hamô. Ma hatitiŋ yani ba hanaŋ, “O êntêk
intu bôk hoveŋ haviŋ Yisu, anyô Nasalet atu.”
68 Êŋ ma Pita hanaŋ, “Mi, yahathôŋ abô intu ba honaŋ paliŋ.” Ma hale ba
hi habobo badêŋ abôlêk. Ma tale te halaŋ.
69 Ma avi ku atu hayê Pita hathak loŋbô ma hanaŋ hadêŋ anyô takatu ba
imiŋ habobo yani aêntêk, “Ôpêntêk ma ŋê takatu iniŋ anyô te.”
70 Ma doŋtom yani hanaŋ hathak loŋbô, “Mi.”
Vêm ma ŋê takatu ba imiŋ habobo yani enaŋ hadêŋ Pita hathak loŋbô,
“Avanôŋ biŋ nena o ma anyô Galili te ba intu o ma anêŋ anyô te.”
71 Ma doŋtom Pita hanaŋ nena, “Ya miŋ yahanaŋ abô avanôŋ ami, êŋ ma
tem Wapômbêŋ nêm vovaŋ êndêŋ ya. Yahalam Wapômbêŋ anêŋ athêŋ ba
yahanaŋ nena yahathôŋ ôpêntu ba onaŋ abô hathak paliŋ.”
72 Ketheŋ oyaŋ ma tale halaŋ bôlôŋ yaŋ, êŋ ma Pita lahabi abô atu ba Yisu
hanaŋ hadêŋ yani nena, “Tale miŋ halaŋ bôlôŋ ju ami denaŋ, ma tem onaŋ
êtôm bôlôŋ lô nena hôthôŋ ya paliŋ.” Êŋ ma Pita hakôm ba halaŋ kambom.

15

Ewa Yisu ba i hadêŋ Pailat
(Mat 27:1-2,11-26; Luk 23:1-5,13-25; Jon 18:28-19:16)

1 *Lôkbôk momaŋiniŋ ma Sanhedlin sapêŋ ethak doŋtom. Thêlô ma ŋê
bêŋbêŋ êbôk da lôk avômalô iniŋ ŋê bêŋbêŋ lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ.
Ma ibutiŋ abô hathak doŋtom vêm ma ekak baŋ luvi lusu ma ewa ba i hadêŋ
Pailat.
2 Ma Pailat hanaŋ hik Yisu liŋ aêntêk, “O ma avômalô Islael iniŋ kiŋ e?”
Ma Yisu hanaŋ nena, “Intu êŋ, hatôm intu honaŋ.”
3 Ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da ibi Yisu liŋkupik hathak abô lomaloma.
4 Ma Pailat hanaŋ hadêŋ Yisu hathak loŋbô, “O abô mi e? Thêlô ibi
lemvimkupik hathak abô lomaloma.”
5 *Ma doŋtom Yisu bônôŋ iyom. Ba intu Pailat hasoŋ kambom.
6 Waklavôŋ Hale ba Hi nômbêŋ intu, ma avômalô ethak elam anyô koladôŋ
te anêŋ athêŋ ek Pailat nêm vê. Ma Pailat hathak hêv ôpêŋ vê.
7 Sondabêŋ êŋ ma anyô te anêŋ athêŋ nena Balabas hamô koladôŋ. Yani
hamô koladôŋ haviŋ ŋê takatu ba thêlô ik vovak hadêŋ Lom ba ik anyô doho
vônô.
8 Êŋ ma avômalô i hadêŋ Pailat ma elam ek nêm anyô koladôŋ te vê êtôm
hathak hadum lôbôlôŋ.
9 Ma Pailat hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Lemimhaviŋ yatak môlô avômalô
Islael unim kiŋ êntêk e?”
10 Pailat hayala nena ŋê bêŋbêŋ êbôk da leŋiŋdaŋ hathak Yisu ba intu idum
abô ek yani ba hanaŋ aêŋ.
11 *Ma doŋtom ŋê bêŋbêŋ êbôk da ik avômalô kapôlôŋiŋ liŋ ek nendam nena
netak Balabas ba ni ma nebaloŋ Yisu loŋ.

---

* **15:1:** Luk 22:66 * **15:5:** Ais 53:7; Mak 14:61 * **15:11:** Ap 3:13-14

12 Ma Pailat hanaŋ hik thêlô liŋ hathak loŋbô nena, “Yandum malê êndêŋ ôpatu ba môlô olam nena Islael iniŋ kiŋ?”
13 Ma sapêŋ elam nena, “Nijik vônô esak a!”
14 Ma Pailat hanaŋ, “Eka? Yani hadum malê kambom?”
Ma doŋtom thêlô elam lôklala hathak loŋbô nena, “Nijik vônô esak a!”
15 Ma Pailat lahaviŋ nêm leŋiŋmavi êndêŋ avômalô nômbêŋ atu ba intu hatak Balabas ba hi. Ma hanaŋ ek nebali Yisu esak yak lôkmaŋgiŋ vêm ma hatak halôk ŋê vovak baheŋiŋ ek nijik vônô esak a.

Ŋê vovak enaŋ abôma hathak Yisu
(Mat 27:27-31; Jon 19:2-3)

16 Vêm ma ŋê vovak ewa Yisu ba i Pailat anêŋ unyak badêŋ kapô. Ma elam ŋê vovak sapêŋ ba êlêm ethak doŋtom.
17 Ma ewa kiŋ anêŋ kwêv thalaleŋ daim te ma ik hathak Yisu ma ewa yak lôkmaŋgiŋ atu ba epesaŋ hatôm kiŋ iniŋ kuluŋ ma ik halôk wakadôk.
18 Ma iviyô ma êv baheŋ hathak leŋ ma enaŋ, “Waklêvôŋ mavi, avômalô Islael iniŋ kiŋ!”
19 Ma ik wakadôk hathak alokwaŋ te lôbôlôŋ ma êsôvwapôk hathak yani. Vêm ma elek veŋiŋdôŋ lêlô hadêŋ yani lôk êbô anêŋ athêŋ.
20 Ma enaŋ abôma hathak yani vêm ma ibi kwêv thalaleŋ atu thô ma ik yanida anêŋ kwêv daim hathak loŋbô. Ma elom yani ba i ek nijik vônô esak a.

Ik Yisu hathak a
(Mat 27:32-44; Luk 23:26-43; Jon 19:17-27)

21 *Ma anyô te anêŋ athêŋ nena Saimon anêŋ Sailini halêm anêŋ buyaŋ ba hadum ek ni Jelusalem. Yani ma Aleksanda lo Lupus iniŋ lambô. Ma ŋê vovak êpôm yani ba êpôviŋ ek enja Yisu anêŋ alovalaŋaŋsiŋ.
22 Êŋ ma ewa Yisu ba i loŋ te anêŋ athêŋ nena Golgota. Athêŋ êŋ anêŋ ôdôŋ nena Loŋ Leŋkadôk Lokwaŋ.
23 Ma ewa waiŋ ba eyelaŋ haviŋ alokwaŋ te anêŋ thôk ba êv hadêŋ yani ek inum ek etauviŋ vovaŋ. Ma doŋtom hadô.
24 *Êŋ ma thêlô ik yani loŋ hathak a. Vêm ma ibi valu ek nêgê nena opalêla intu tem neja anêŋ kwêv lo sôp.
25 Wakma hatôm 9 kilok lôkbôk ma ik Yisu loŋ hathak a.
26 Alovalaŋaŋsiŋ anêŋ vuliŋ ma eto abô atu ba enaŋ hathak Yisu aêntêk,

AVÔMALÔ ISLAEL INIŊ KIŊ

27-28 *Ma êthôkwêŋ anyô vani lokwaŋju haviŋ. Êthôkwêŋ yaŋ hamiŋ Yisu baŋ vianôŋ, ma yaŋ hamiŋ baŋ vikeŋ.*
29 *Ma avômalô takatu ba elom loŋôndê êŋ ba i ibi abôma hathak yani lôk itutuniŋ leŋiŋkadôk ba enaŋ, “Ai! O atu ba honaŋ nena tem undiniŋ Wapômbêŋ anêŋ unyak matheŋ ma ondav esak loŋbô êtôm wak lô iyom e?
30 Êŋ ma oda nêm oda bulubiŋ ba otak alovalaŋaŋsiŋ ma ôlêm pik!”

---

* **15:21:** Lom 16:13 * **15:24:** Sng 22:18 * **15:27-28:** Ais 53:12 * **15:27-28:** Ŋê lôkauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Mak hato ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: Aêŋ ba Wapômbêŋ anêŋ abô bute hik anôŋ. Abô êŋ hanaŋ aêntêk, “Thêlô êyê yani hatôm anyô kambom.” * **15:29:** Sng 22:7; 109:25; Mak 14:58

31 Ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ enaŋ abôma haviŋ. Ba enaŋ hadêŋ i nena, “Ôŋgô! Yani bôk hêv avômalô vi bulubiŋ, ma doŋtom miŋ hatôm nêm yanida bulubiŋ ami eka?
32 Yani ma Mesia, Islael iniŋ kiŋ e? Êŋ ma etak alovalaŋaŋsiŋ ba êlêm pik ek alalô nagê ba nanêmimbiŋ!” Ma anyô ju atu ba imiŋ alovalaŋaŋsiŋ haviŋ yani enaŋ abôma haviŋ.

Yisu hama
(Mat 27:45-56; Luk 23:44-49; Jon 19:28-30)

33 Waklêvôŋ biŋ ma momaŋiniŋ hayô pik sapêŋ vôv ba hêk aleba hayô 3 kilok.
34 *Ma 3 kilok ma Yisu halam lôklala aêntêk, “Eloi, Eloi, lama sabaktani?” Abô êŋ anêŋ ôdôŋ nena, “Yenaŋ Wapômbêŋ, yenaŋ Wapômbêŋ, aisê ka hôdô ya?”
35 Ma avômalô vi atu ba imiŋ loŋ êŋ elaŋô abô êŋ ma enaŋ, “Odaŋô, yani halam Elia.”
36 *Ma anyô te hi bôlôŋ doŋtom ma hawa kapôk ba hasoŋ halôk waiŋ maniŋ. Ma hathôkwêŋ kapôk êŋ hathak apiyak te ba hêv hadêŋ Yisu ek inum. Ma ôpêŋ hanaŋ, “Dô! Alalô nagê vêmam. Yakô Elia tem êlêm enja yani vê ênjêk alovalaŋaŋsiŋ la?”
37 Ma Yisu halam kaêk lôklala ma hama.
38 Ma sôp bêŋ atu ba hamiŋ unyak matheŋ ek hayaŋ unyak kapô kisi ma hapup vose hi luvi hêk vuliŋ ba hayô vibiŋ.
39 Ma anyô vovak laik atu ba hamiŋ habobo Yisu hayê kobom atu ba Yisu hama hathak, êŋ ma hanaŋ, “Avanôŋ biŋ, ôpêntêk ma Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ anôŋ.”
40 *Avi doho imiŋ daim dokte ba êyê imiŋ. Thêlô êŋ te ma Malia anêŋ Magadala. Ma te ma Malia, Jems yaô lo Josep iniŋ talêbô. Ma te ma Salome.
41 Sêbôk ba Yisu hamô Galili ma avi takêŋ esopa yani ba êv yani sa. Ma avi bêŋ anôŋ êmô haviŋ ba iviŋ Yisu ba i Jelusalem.

Elav Yisu
(Mat 27:57-61; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42)

42 Wak ik Yisu vônô, êŋ ma waklavôŋ avômalô ethak êpôpêk iniŋ nômkama ek Sabat. Ma wak êŋ anêŋ yaŋsiŋ bôlôvôŋ ma tem Sabat.
43 Ba intu wak hamiŋ denaŋ ma Josep anêŋ Alimatia hayô. Yani ma Sanhedlin iniŋ anyô bêŋ te. Yani hathak hêv ma ek Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak atu tem êlêm. Ma miŋ hakô ami ma hi hadêŋ Pailat ma hanaŋ ek enja Yisu anêŋ kupik.
44 Ma Pailat halaŋô nena Yisu lêk hama yôv ba hasoŋ kambom ma halam anyô vovak laik halêm. Ma hanaŋ hik ôpêŋ liŋ nena, “Yisu lêk hama yôv mena mi e?”
45 Ma halaŋô anyô vovak laik anêŋ abô yôv ma halôk ek Josep enja anêŋ kupik.
46 Êŋ ma Josep hêv sôp daim mavi te vuli ma hawa Yisu liŋkupik vê hêk alovalaŋaŋsiŋ ma havuliv siŋ hathak sôp atu. Ma hi hadô hêk siô valu abyaŋ atu ba elav ek nedav ŋê ŋama êndôk. Ma habubi valu bêŋ te ek hik siô abôlêk siŋ hathak.

---

* **15:34:** Sng 22:1 * **15:36:** Sng 69:21 * **15:40:** Luk 8:2-3

47 Malia anêŋ Magadala lôk Malia, Josep anêŋ talêbô, imiŋ ma êyê loŋ atu
ba etak Yisu anêŋ kupik hêk.

16

Yisu haviyô hathak loŋbô
(Mat 28:1-8; Luk 24:1-12; Jon 20:1-10)

1 Sabat hale ba hi ma Malia anêŋ Magadala lôk Malia, Jems anêŋ talêbô, ma
Salome êv vuli nôm ôv mavi ek neja ba ini ek netak esak Yisu kupik.
2 Ma sonda êŋ anêŋ wak te môŋ anêŋ lôkbôk momaŋiniŋ ma thêlô iviyô ba
i siô.
3 Ma enaŋ hadêŋ i nena, “Opalê tem ibubi valu atu ba hamô lôv abôlêk vê
ek alalô am?”
4 Êyô siô ma êyê nena valu bêŋ atu ma lêk ibubi hi hamô daŋ.
5 Thêlô ibitak êyô valu abyaŋ kapô ma êyê anyô muk lôk kwêv thapuk daim
te hamô thêlô baheŋ vianôŋ. Thêlô êyê ma esoŋ kambom.
6 Ma doŋtom ôpêŋ hanaŋ, “Miŋ nosoŋ ami. Yahayala nena ôbôlêm Yisu anêŋ
Nasalet atu ba ik hathak a. Yani lêk haviyô ba hi ma miŋ hêk loŋ êntêk ami.
Ôŋgô loŋ atu ba êdô yani hêk êntêk.
7 *Ma unu nonaŋ êndêŋ anêŋ ŋê ku lôk Pita nena, ‘Yani lêk hamôŋ ek môlô
ba hi Galili. Ôyô loŋ êŋ ma tem nôpôm yani êtôm atu ba bôk hanaŋ yôv hadêŋ
môlô.’ ”
8 Ma avi takêŋ êkô ba elowaliŋ kambom ma etak siô ba êsôv ele yaiŋ ba i.
Thêlô êkô ba bônôŋ iyom ma miŋ enaŋ abô êŋ hadêŋ anyôla ami.

*[Malia anêŋ Magadala lôk Yisu anêŋ ŋê ku êyê yani**
(Mat 28:9-20; Luk 24:13-49; Jon 20:11-23)

9 Yisu haviyô hadêŋ sonda te anêŋ wak te môŋ. Ma hik i thô môŋ hadêŋ
Malia Magadala, avi atu ba bôk Yisu hêv ŋgôk baheŋvi ba lahavuju vê hêk
yani.
10 Êŋ ma Malia hi hanaŋ hadêŋ ŋê takatu ba bôk eveŋ haviŋ yani. Ŋê takêŋ
leŋiŋmalaiŋ ba elaŋ êmô.
11 Ma elaŋô nena Yisu lêk hamô lôkmala ba Malia lêk hayê yani, ma doŋtom
miŋ êvhaviŋ abô êŋ ami.
12 Haveŋ yam ma Yisu anêŋ ŋê ku ju etak malak bêŋ ba i loŋ yaŋ. Ma Yisu
habitak yaŋda ba hik i thô hadêŋ thai.
13 Ma ele i enaŋ abô êŋ hadêŋ ŋê ku vi, ma doŋtom miŋ êvhaviŋ iniŋ abô
ami.
14 *Yôv ma Yisu anêŋ ŋê ku laumiŋ ba lahavute eyaŋ nôm êmô, ma Yisu
da hayô ek thêlô. Ma hathaŋ thêlô hathak iniŋ kapôlôŋiŋ thekthek ba miŋ
êvhaviŋ ŋê takatu ba êyê nena yani lêk haviyô yôv iniŋ abô ami.
15 *Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Unu êtôm pik sapêŋ ma nonaŋ Abô Mavi
atu ba hathak ya bêŋ êndêŋ avômalô sapêŋ.
16 *Ŋê takatu ba êvhaviŋ ba ithik ŋaŋ ma tem Wapômbêŋ nêm i bulubiŋ. Ma
ŋê takatu ba miŋ êvhaviŋ ami, ma tem nêpôm Wapômbêŋ anêŋ abô atu nena
ini nêndôk loŋ atum.

---

* **16:7:** Mat 26:32; Mak 14:28 * **16:8:** Ŋê lôkauk bêŋ anôŋ leŋiŋhabi nena abô êŋ ma Mak da miŋ hato ami, ma anyôla hato haveŋ yam. * **16:14:** 1Ko 15:5 * **16:15:** Ap 1:8 * **16:16:** Ap 2:38

17 *Wapômbêŋ tem etak lavôŋiŋ lomaloma êndôk ŋê êvhaviŋ baheŋiŋ aêntêk. Esak yenaŋ athêŋ, ma tem nênêm ŋgôk vê lôk nenaŋ abô masôm lukmuk.
18 *Ma nebaloŋ umya kambom êmô baheŋiŋ lôk ninum nôm atu ba injik anyô vônô ma doŋtom tem nêmô mavi. Ma netak baheŋiŋ êyôŋgêk ŋê lôk lijiŋ, ma tem nimbitak mavi."

Wapômbêŋ hawa Yisu (Luk 24:50-53; Ap 1:9-11)

19 *Anyô Bêŋ Yisu hanaŋ abô haviŋ thêlô yôv ma ewa yani hathak leŋ ba hi hamô Wapômbêŋ baŋ vianôŋ.
20 *Vêm ma anêŋ ŋê ku i enaŋ Abô Mavi êŋ haveŋ loŋ sapêŋ. Ma Anyô Bêŋ hadum ku haviŋ thêlô ba hik iniŋ abô loŋ hathak lavôŋiŋ takatu ba idum.]

* **16:17:** Ap 2:4; 8:7 * **16:18:** Luk 10:19; Ap 28:3-6 * **16:19:** Ap 1:9-11; 2:33-34 * **16:20:** Ap 14:3; Hib 2:3-4

Abô Mavi atu ba Luk hato Abô môŋ

Luk hato kapya êntêk. Yani ma anyô loŋ buyaŋ ma miŋ Islael te ami. Yani ma dokta te ma Pol anêŋ anyô môlô. Yanida ma miŋ hayê Yisu ami, ma doŋtom hanaŋ abô haviŋ ŋê nômbêŋ atu ba bôk êyê Yisu hathak maleŋiŋ.

Yani hato kapya êntêk hadêŋ anyô bêŋ Tiapilus. Tiapilus ma anyô Lom te. Tiapilus miŋ bôk hayê pik atu Yisu hamô ba haveŋ ami. Ba intu Luk hawasa bêŋ anôŋ. Luk lahaviŋ Tiapilus eyala abô avanôŋ esak malêla takatu ba Yisu hanaŋ ba hadum. Ba intu hato hathak malêla takatu habitak vêm ka evathu Yisu hi aleba hayô waklavôŋ hathak leŋ ba hi. Aêŋ iyom ma Luk hik thô nena Yisu miŋ halêm ek nêm ŋê Islael iyom bulubiŋ ami. Mi, halêm ek nêm ŋê Islael lôk ŋê loŋ buyaŋ bulubiŋ imbiŋ. Luk halam Yisu nena, “Anyô Anêŋ Nakaduŋ” bêŋ anôŋ.

Hato kapya êntêk hadêŋ 60 mena 70 AD la. Ma haveŋ yam ma hato kapya Aposel haviŋ.

Abô môŋ

1 *Anyô bêŋ Tiapilus, avômalô bêŋ anôŋ eto kapya hathak nôm takatu ba bôk hik anôŋ hêk yêlô malêvôŋ.
2 Thêlô eto abô hatôm atu ba anyô vi êyê Yisu hadum ba hanaŋ. Ŋê êŋ êmô hatôm Wapômbêŋ anêŋ ŋê ku ek enaŋ abô hadêŋ avômalô.
3 Aêŋ ba yaleŋmavi anôŋ ba yahato kapya êntêk hadêŋ o hathak nôm takêŋ ek malê nena yada yahadum ku bêŋ anôŋ ek yahanaŋ hik abô takêŋ liŋ hathak Yisu anêŋ ku sapêŋ ek yenaŋ abô êŋ imbitak êtôm loho mavi.
4 Yahato abô takêŋ ek nêm o sa ek oyala abô takatu ba bôk holaŋô, êŋ ma abô avanôŋ.

Aŋela hayô ek Sekalaia

5 Sêbôk atu ba Kiŋ Helot hayabiŋ avômalô Judia ma anyô habôk da te hamô ba anêŋ athêŋ nena Sekalaia. Yani hadum ku habôk da haviŋ ŋê ôdôŋ atu ba iniŋ athêŋ nena Abiya. Ma yanavi Elisabet habitak anêŋ Alon anêŋ limi haviŋ.
6 Thai êmô thêthôŋ mavi hêk Wapômbêŋ ma, ma ethak esopa abô balabuŋ lôk Anyô Bêŋ anêŋ abô sapêŋ ba iniŋ kambom mi.
7 Ma doŋtom Elisabet ma avi yamu ba intu thai avômena mi, ma êmô aleba eyalôv.
8 Wak te ma ôdôŋ Abiya iniŋ waklavôŋ nindum ku êmô unyak matheŋ. Ma etak Sekalaia ek indum ku êŋ.
9 *Thêlô esopa ŋê êbôk da iniŋ kobom ba ibi valu ek nêgê nena opalê intu tem imbitak êyô Anyô Bêŋ anêŋ unyak matheŋ ba ni ek êmbôk kamuŋ ôv mavi. Êŋ ma Sekalaia anêŋ athêŋ habitak ba yani hi Wapômbêŋ anêŋ unyak ek êmbôk da.

---

* **1:1:** Ap 1:1 * **1:9:** Kis 30:7

10 Ma Sekalaia habôk da ôv mavi ba avômalô bêŋ anôŋ imiŋ unyak viyaiŋ
ba eteŋ mek imiŋ.
11 Êŋ ma Anyô Bêŋ anêŋ aŋela te hayô ek Sekalaia ba hamiŋ loŋ êbôk da ôv
mavi anêŋ loŋ vianôŋ.
12 Sekalaia hayê aŋela, êŋ ma hasoŋ ba hakô kambom.
13 Ma doŋtom aŋela hanaŋ, “Sekalaia, miŋ ôkô ami. Anêm mek ma
Wapômbêŋ halaŋô. Vônim Elisabet tem embathu nalum malô te ba ondam
anêŋ athêŋ nena Jon.
14 Ma tem lemmavi bêŋ anôŋ. Amena êŋ habitak ma avômalô bêŋ anôŋ tem
leŋiŋmavi
15 *ek malê nena yani tem imbitak anyô lôk athêŋ bêŋ imiŋ Anyô Bêŋ ma.
Yani miŋ hatôm inum yak waiŋ lôk ŋaŋ maniŋ vi ami. Hamiŋ talêbô la denaŋ
ma tem Lovak Matheŋ êmbôlô yani kapô siŋ.
16 Ma tem endom avômalô Islael bêŋ anôŋ ba ini êndêŋ Anyô Bêŋ, thêlôniŋ
Wapômbêŋ.
17 *Ma yani tem êmôŋ ek Anyô Bêŋ ma anêŋ lôklokwaŋ lôk ku lo loŋ ma tem
êtôm Elia anêŋ. Ma tem indum ba lami lôk nali nimbitak kapôlôŋiŋ doŋtom.
Lôk indum ŋê leŋôndôŋ kôtôŋ leŋôndôŋ ekyav ek nedaŋô ŋê thêthôŋ iniŋ auk
mavi. Ma yani tem indum aêŋ ek avômalô nêpôpêk i ba neyabiŋ Anyô Bêŋ
anêŋ êyô.”
18 Ma Sekalaia hanaŋ hadêŋ aŋela, “Yai luvi bôk ayalôv yôv ba yanêmimbiŋ
abô êŋ aisê?”
19 *Ma doŋtom aŋela hanaŋ viyaŋ nena, “Ya Gebliel, ba yahamiŋ Wapômbêŋ
thohavloma. Ba intu yanida hêv ya ba yahalêm ek yanaŋ abô mavi êntêk
êndêŋ o.
20 Yôv ma ondaŋô, miŋ hôêvhaviŋ yenaŋ abô ami. Aêŋ ba vembôlêk tem
putup ba miŋ hatôm onaŋ abô ami endeba yenaŋ abô êntêk injik anôŋ êtôm
waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ hanaŋ am.”
21 Avômalô eyabiŋ Sekalaia aleba mi ma leŋiŋhabi nena malê te lêk hapôm
Sekalaia hamô unyak matheŋ kapô am?
22 Ma Sekalaia hale yaiŋ ma abôlêk putup. Ba hik nômkama thô hathak baŋ
iyom ma miŋ hanaŋ abô ami. Aêŋ ba thêlô eyala nena yani lêk hayê wêŋ te
hêk unyak matheŋ kapô.
23 Sekalaia hadum anêŋ ku yôv ma yani havôhi anêŋ unyak.
24 Haveŋ yam ma Sekalaia yanavi Elisabet hasabeŋ. Ma havuŋ i hatôm
ayôŋ baheŋvi.
25 Ma hanaŋ nena, “Anyô Bêŋ lamavi ba hadum nôm êŋ ek ya ba hêv yenaŋ
mama vê hêk avômalô maleŋiŋ.”

Aŋela hayô ek Malia

26 Elisabet hasabeŋ hatôm ayôŋ baheŋvi ba lahavute, ma Wapômbêŋ hêv
aŋela Gebliel ba hi hayô malak Nasalet hêk Galili kapô.
27 *Yani hi hadêŋ avi muk te anêŋ athêŋ nena Malia. Malia anêŋ avômalô
bôk epesaŋ abô yôv ek nendom yani êndêŋ anyô te anêŋ athêŋ nena Josep.
Josep ma Kiŋ Devit anêŋ lim.

---

* **1:15:** Nam 6:2-3 * **1:17:** Mal 3:1; 4:5-6; Mat 17:11-13 * **1:19:** Dan 8:16; 9:21 * **1:27:** Mat 1:16,18

28 Aŋela hi hadêŋ Malia ma hanaŋ, “Waklêvôŋ mavi o! Anyô Bêŋ hêv lamavi
anôŋ hadêŋ o ba hamô haviŋ o.”
29 Ma Malia halaŋô abô êŋ ma hasoŋ kambom ba lahabi nena abô êntêk ma
aisê am.
30 Ma doŋtom aŋela hanaŋ hadêŋ yani, “Malia, miŋ ôkô ami. Lêk hôpôm
Wapômbêŋ anêŋ lamavi.
31 *Ondaŋô, tem osabeŋ ba onja okna te ba ondam anêŋ athêŋ nena Yisu.
32 *Yani ma tem imbitak anyô lôk athêŋ bêŋ. Ma tem nendam yani nena
Wapômbêŋ Leŋ anêŋ Nakaduŋ. Ma tem Anyô Bêŋ Wapômbêŋ nêm lim Devit
anêŋ ku kiŋ êndêŋ yani.
33 Ma tem êmô êtôm Jekop anêŋ avômalô iniŋ kiŋ wak nômbêŋ intu sapêŋ.
Ma anêŋ ku eyabiŋ anêŋ avômalô hatôm nêm yak ami ma mi anôŋ.”
34 Ma Malia hanaŋ hadêŋ aŋela aêntêk, “Nôm êŋ tem imbitak aisê am? Miŋ
bôk yahêk haviŋ anyô te ami.”
35 Ma aŋela hanaŋ nena, “Lovak Matheŋ tem êlêm êndôk o ma Wapômbêŋ
Leŋ anêŋ lôklokwaŋ tem êyô o vôv. Ba amena atu ba hovathu ma tem matheŋ
ba nendam nena Wapômbêŋ Anêŋ Nakaduŋ.
36 Ondaŋô. Yatam avi Elisabet bôk avôdôŋna ba elam yani nena avi yamu,
ma doŋtom lêk hasabeŋ ba anêŋ ayôŋ baheŋvi ba lahavute ba tem embathu
amena te.
37 *Nômlate miŋ malaiŋ ek Wapômbêŋ indum ami.”
38 Ma Malia hanaŋ, “Ya ma Anyô Bêŋ anêŋ avi ku. Ba indum êndêŋ ya êtôm
intu honaŋ.” Êŋ ma aŋela hatak Malia ba hi.

Malia hi hayê Elisabet

39 Ma Malia hatak anêŋ loŋ ma hi ketheŋ ba hayô malak te atu ba hêk loŋ
dumlolê anêŋ Judia.
40 Ma habitak hayô Sekalaia anêŋ unyak kapô ma hanaŋ waklêvôŋ mavi
hadêŋ Elisabet.
41 Ma Elisabet halaŋô anêŋ abô ma amena hapundik haminŋ yani la kapô
ba Lovak Matheŋ havôlô yani kapô siŋ.
42 Êŋ ma Elisabet halam kaêk lôk lamavi ba hanaŋ, “Wapômbêŋ hêv lamavi
bêŋ anôŋ hadêŋ o hamôŋ ek avi vi. Ba tem indum mavi êndêŋ o imbiŋ amena
intu ba haminŋ o kapôlôm.
43 Ma doŋtom ya avi alê te ba yenaŋ Anyô Bêŋ anêŋ talêbô halêm ek êŋjê ya?
44 Ondaŋô, yahalaŋô anêm waklêvôŋ, êŋ ma amena êntêk haminŋ yaleŋsoam
lamavi ba hapundik.
45 Bôk holaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô ba hôêvhaviŋ nena tem indum aêŋ. Ba
intu ômô lôk lemmavi!”

Malia anêŋ yeŋ

46 *Ma Malia hanaŋ,
“Yakapôlôŋ habô Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ,
47 ma yadahôlôŋ lamavi hadêŋ Wapômbêŋ atu ba hêv ya bulubiŋ
48 ek malê nena yani hayê ba lahabi anêŋ avi oyaŋ atu ba hadum anêŋ
ku.
Avômalô sapêŋ tem nenaŋ nena Wapômbêŋ hêv lamavi hadêŋ ya hatôm wak
nômbêŋ intu sapêŋ

* **1:31:** Ais 7:14; Mat 1:21-23 * **1:32:** 2Sml 7:12-13,16; Ais 9:7 * **1:37:** Stt 18:14 * **1:46:** 1Sml 2:1-10

49 ek malê nena Wapômbêŋ Lôklokwaŋ Anôŋ hadum nômbêŋ ek ya.
Ma anêŋ athêŋ ida ênjêk matheŋ.
50 *Yani hathak hêv kapô hadêŋ ŋê takatu ba elaŋô anêŋ abô hadêŋ sêbôk ma
ênтêk ma embeŋ yam imbiŋ.
51 *Yani hadum ku bêŋbêŋ hathak yani anêŋ lôklokwaŋ.
Ma hathak havaloŋ avômalô takatu ba êbôi ma habi i hi.
52 *Ma hathak hamô ŋê bêŋbêŋ iniŋ lôklokwaŋ lu.
Ma hêv athêŋ bêŋ hadêŋ ŋê athêŋ mi.
53 *Ma hathak havakôŋ avômalô takatu ba ema kisi hathak nôm mavi anôŋ
ba leŋiŋviyak.
Ma doŋtom ŋê lôk nômkama bêŋ, ma hathak hêv i vê ba i oyaŋ.
54-55 *Ma yani hathak hêv anêŋ avômalô ku Islael sa,
ma lahabi anêŋ abô atu ba bôk havak haviŋ Ablaham lôk anêŋ limi sapêŋ
nena tem laimbi i ba nêm i sa wak nômbêŋ intu sapêŋ."
56 Êŋ ma Malia hamô haviŋ Elisabet hatôm ayôŋ lô vêm ma halehi anêŋ loŋ
hathak loŋbô.

Elisabet havathu Jon anyô hathik ŋaŋ

57 Ma Elisabet anêŋ waklavôŋ embathu hayô ba havathu okna te.
58 Êŋ ma Elisabet anêŋ thalaleŋ lôk anêŋ avômalô elaŋô nena Anyô Bêŋ hêv
kapô bêŋ hadêŋ yani ba intu êbôi lôk leŋiŋmavi anôŋ.
59 *Ma amena êŋ hamô hatôm wak baheŋvi ba lahavulô, ma anêŋ avômalô
êlêm ek neŋgothe anêŋ kupik. Ma leŋiŋhaviŋ nênêm lambô Sekalaia da anêŋ
athêŋ êndêŋ okna êŋ.
60 Ma doŋtom talêbô hanaŋ nena, "Mi. Alalô nandam nena Jon."
61 Ma thêlô enaŋ hadêŋ yani nena, "Libumi la miŋ bôk ewa athêŋ Jon ami."
62 Êŋ ma thêlô enaŋ hik lambô liŋ hathak baheŋiŋ nena nendam anêŋ
athêŋ aisê?
63 Aêŋ ba hanaŋ hathak baŋ nena neja aseleŋ te êlêm. Ma hato nena, "Okna
êŋ anêŋ athêŋ ma Jon." Ma thêlô sapêŋ êyê athêŋ êŋ ba esoŋ kambom.
64 Ma kitheŋ oyaŋ ma Sekalaia hanaŋ abô hathak loŋbô ba habô
Wapômbêŋ anêŋ athêŋ.
65 Ma avômalô malak êŋ êyê nôm êŋ ba êkô kambom. Ma abô êŋ hi haveŋ
Judia iniŋ loŋ takatu ba hamô dumlolê sapêŋ.
66 Ma thêlô enaŋ hadêŋ i nena, "Anyô Bêŋ anêŋ lôklokwaŋ hamô haviŋ
amena ênтêk ba embeŋ yam ka tem imbitak aisê?"

Sekalaia anêŋ yeŋ

67 Yôv ma Lovak Matheŋ hayô halôk Jon lambô Sekalaia kapô ba hanaŋ abô
plopet aêntêk,
68 * "Anyô Bêŋ, Islael iniŋ Wapômbêŋ, lêk halêm ek nêm anêŋ avômalô vê ênjêk
iniŋ malaiŋ. Ba intu nanêm athêŋ bêŋ êndêŋ yani.
69 *Yani hêv Anyô Lôklokwaŋ te habitak anêŋ anyô ku Devit anêŋ thalaleŋ
ek nêm alalô bulubiŋ.

---

* **1:50:** Sng 103:13,17 * **1:51:** 2Sml 22:28 * **1:52:** Jop 12:19; 5:11; Sng 147:6 * **1:53:** Sng 34:10
* **1:54-55:** Sng 98:3; Stt 17:7; Mai 7:20 * **1:59:** Stt 17:12; Wkp 12:3; Luk 2:21 * **1:68:** Sng 72:18
* **1:69:** Sng 18:2

70 Yani hadum aêŋ hatôm sêbôk ba hanaŋ hadêŋ anêŋ plopet matheŋ ba
enaŋ nena
71 *tem Wapômbêŋ nêm alalô bulubiŋ ênjêk ŋê vovak lôk ŋê takatu ba bôk
êpôlik hathak alalô.
72 *Aêŋ ba yani hêv kapô ek alalôaniŋ bumalô lôk lahabi anêŋ tabô
matheŋ.
73 *Abô atu ba yani bôk havak balabuŋ haviŋ alalôaniŋ kamik Ablaham
nena
74 tem nêm alalô bulubiŋ ênjêk ŋê vovak iniŋ lôklokwaŋ ek alalô nandum
anêŋ ku ma miŋ nakô ami
75 *ek namô matheŋ lôk thêthôŋ ênjêk Wapômbêŋ ma êtôm wak nômbêŋ
intu sapêŋ.
76 *Aêŋ ba, yenaŋ okna, tem ômôŋ ek ôpôpêk Anyô Bêŋ anêŋ loŋôndê ek êlêm
ba intu tem nendam o nena Wapômbêŋ Leŋ anêŋ plopet.
77 *Lôk ôndôŋ anêŋ avômalô ek neyala nena Wapômbêŋ tem nêm i bulubiŋ
esak hêv iniŋ kambom vê.
78 *Alalôaniŋ Wapômbêŋ lahiki bêŋ anôŋ ba intu hêv kapô ba tem indum
nôm êŋ lôk nêm anêŋ wak êlêm anêŋ leŋ
79 ek nêm deda êndêŋ avômalô takatu ba bôk ema ba êmô momaŋiniŋ bêŋ
kapô. Lôk anêŋ deda êŋ tem nêm alalô sa ek nambeŋ loŋôndê labali
mavi.”
80 Ma Jon halumbak bêŋ ma habitak lôklokwaŋ hathak hêvhaviŋ. Êŋ ma hi
hamô loŋ thiliv ba hayabiŋ anêŋ waklavôŋ êlêm yaiŋ ek indum anêŋ ku ênjêk
avômalô Islael maleŋiŋ.

2

Malia havathu Yisu
(Mat 1:18-25)

1 Waklavôŋ êŋ ma Sisa Ogastus havak abô majaŋ ek neja avômalô pik
takatu ba Lom eyabiŋ i iniŋ athêŋ.
2 Wak êŋ ma môŋ anôŋ ek gavman hawa avômalô iniŋ athêŋ. Ma Kulinius
ma hamô hatôm plovins Silia iniŋ gavman bêŋ.
3 Êŋ ma avômalô sapêŋ i iniŋ malak ôdôŋ nenanena ek neja iniŋ athêŋ.
4 Josep habitak anêŋ Kiŋ Devit anêŋ thalaleŋ. Ba intu hatak Nasalet anêŋ
Galili ma hi Devit anêŋ malak ôdôŋ Betlehem anêŋ Judia.
5 Yani hi haviŋ Malia ek neto thainiŋ athêŋ. Avi êŋ bôk epesaŋ anêŋ abô yôv
ek nendom êndêŋ Josep. Ma wak êŋ ma Malia hasabeŋ.
6 Êmô Betlehem denaŋ ma Malia anêŋ waklavôŋ hayô ek embathu.
7 Ma havathu namalô bôp ba havuliv hathak sôp ba hadô hêk bokmaŋkao
iniŋ kabum ek malê nena unyak atu ba hêk ek avômalô nêjêk ma lêk putup
ba mi.

Aŋela hayô ek ŋê eyabiŋ bok

8 Ma ŋê eyabiŋ boksipsip doho êmô loŋ êŋ viyaiŋ ba eyabiŋ iniŋ bok hadêŋ
bôlôvôŋ.

---

* **1:71:** Sng 106:10 * **1:72:** Stt 17:7; Sng 105:8-9 * **1:73:** Stt 22:16-17 * **1:75:** Tit 2:12-14
* **1:76:** Ais 40:3 * **1:77:** Jer 31:34 * **1:78:** Ais 60:1-2

9 Ma Anyô Bêŋ anêŋ aŋela te hayô ek thêlô lôk Anyô Bêŋ anêŋ deda
lôkmaŋgiŋ habi hayôhêk thêlô ba êkô kambom.
10 Ma doŋtom aŋela hanaŋ nena, “Miŋ nôkô ami. Odaŋô! Yahawa abô mavi
halêm ek môlô ba tem indum avômalô sapêŋ leŋiŋmavi anôŋ.
11 Lêk êntêk hêk Devit anêŋ malak ma avi te havathu okna te atu ba tem
nêm môlô bulubiŋ. Yani ma Anyô Bêŋ, Mesia* atu ba Wapômbêŋ bôk hatak
ek nêm anêŋ avômalô bulubiŋ.
12 Môlô tem ôŋgô amena kasek te ivuliv hathak sôp ba êdô hêk bokmaŋkao
iniŋ kabum. Nôm êŋ ma hatôm lavôŋiŋ ek môlô ôŋgô.”
13 Aŋela hanaŋ yôv ma ketheŋ oyaŋ ma aŋela bêŋ anôŋ anêŋ leŋ êlêm iviŋ
yani. Ma êbô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ ba enaŋ aêntêk,
14 * “Nômbô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ lôkmaŋgiŋ esak leŋbum.
Ma pik ma anêŋ labali êmô imbiŋ avômalô takatu ba Wapômbêŋ lamavi
hathak.”

Ŋê eyabiŋ bok i êyê Yisu

15 Aŋela etak thêlô ba i malak leŋ ma ŋê eyabiŋ bok enaŋ hadêŋ i, “Alôana
ek nagê nôm atu ba Anyô Bêŋ hanaŋ hadêŋ alalô nena lêk habitak Betlehem.”
16 Êŋ ma thêlô i ketheŋ ma êpôm Malia lo Josep ma amena kasek atu ba hêk
bokmaŋkao iniŋ kabum.
17 Thêlô êyê yôv ma enaŋ abô takatu ba aŋela hanaŋ hadêŋ i hathak amena
êŋ.
18 Ma avômalô elaŋô ŋê eyabiŋ bok iniŋ abô êŋ ba esoŋ kambom.
19 *Ma Malia lahabi abô takêŋ ba havaloŋ loŋ hêk kapô.
20 Ma ŋê eyabiŋ boksipsip ele i ma êbô Wapômbêŋ lôk leŋiŋmavi anôŋ hadêŋ
Wapômbêŋ hathak nôm takatu ba thêlô êyê lo elaŋô hatôm atu ba aŋela hanaŋ
hadêŋ i.

Elam Yisu anêŋ athêŋ

21 *Wak baheŋvi ba lahavulô hale ba hi ma eŋgothe okna êŋ anêŋ kupik ba
elam anêŋ athêŋ nena Yisu. Athêŋ êŋ ma Malia miŋ hasabeŋ ami denaŋ ma
aŋela te bôk halam yôv.

Simeon lo Ana êyê Yisu

22 *Josep lo Malia iniŋ waklavôŋ nimbitak mabuŋ ênjêk Wapômbêŋ ma
hayô hatôm balabuŋ atu ba Mose bôk hato. Êŋ ma ewa Yisu ba i Jelusalem
ek nênêm êndêŋ Anyô Bêŋ
23 *hatôm anêŋ balabuŋ bôk hanaŋ yôv nena, “Nônêm anyô môŋ sapêŋ
êndêŋ Wapômbêŋ.”
24 *Lôk i ek nêmbôk da hatôm Anyô Bêŋ anêŋ balabuŋ bôk hanaŋ nena,
“menak bôbô lokwaŋju mena thabiyom muk lokwaŋju.”
25 Ma anyô te hamô Jelusalem ba anêŋ athêŋ nena Simeon. Yani ma anyô
thêthôŋ ba hasopa abô balabuŋ dedauŋ mavi. Yani hayabiŋ Mesia atu ba tem
nêm Islael thêvô. Ma Lovak Matheŋ hamô haviŋ Simeon.
26 Ma Lovak Matheŋ bôk hanaŋ hadêŋ yani yôv nena tem miŋ ema ami ma
êmô endeba ênjê Anyô Bêŋ anêŋ Mesia vêmam.

---

* **2:11:** Mesia ma abô Hiblu ma Kilisi ma abô Glik. Ma anêŋ ôdôŋ ma ‘Ôpatu ba Wapômbêŋ hêv ek nêm avômalô bulubiŋ.” * **2:14:** Luk 19:38 * **2:19:** Luk 2:51 * **2:21:** Luk 1:31 * **2:22:** Wkp 12:1-8 * **2:23:** Kis 13:2 * **2:24:** Wkp 12:8

27 Ma Lovak Matheŋ halom yani ba hi Wapômbêŋ anêŋ unyak matheŋ. Yani
hamô denaŋ ma Josep lo Malia ewa Yisu ba êlêm ek nesopa abô balabuŋ.
28 Ma Simeon hasip okna hamô baŋ ma habô Wapômbêŋ ba hanaŋ aêntêk,
29 “Anyô Bêŋ Wapômbêŋ, ya anêm anyô ku. Lêk yahayê yôv ba tem yama
lôk yaleŋmavi êtôm atu ba bôk hovak abô haviŋ ya.
30 *Lêk yamaleŋ hayê nôm atu ba hôêv ek nêm yêlô bulubiŋ.
31 Hôpôpêk nôm êŋ hêk avômalô sapêŋ maleŋiŋ.
32 *Nôm êŋ ma hatôm deda ek avômalô loŋ buyaŋ nêgê,
ma tem nêm athêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ anêm avômalô Islael.”
33 Yisu anêŋ lambô lo talêbô elaŋô Simeon anêŋ abô atu ba hanaŋ hathak
okna êŋ ba esoŋ kambom.
34 *Êŋ ma Simeon hêv mek hadêŋ thêlô ma hanaŋ hadêŋ Malia aêntêk,
“Wapômbêŋ hatak okna êntêk ek indum avômalô Islael bêŋ anôŋ nênêm yak
ma bêŋ anôŋ nimbiyô nimiŋ. Yani tem êmô êtôm Wapômbêŋ anêŋ lavôŋiŋ te
ma doŋtom avômalô bêŋ anôŋ tem miŋ nênêmimbiŋ yani ami.
35 Êŋ ma avômalô bêŋ anôŋ iniŋ auk loŋ kapô tem imbitak loŋ yaiŋ. Ma tem
kapôlôm indiŋ o êtôm biŋ vovak hadabêŋ bimdaluk kisi.”
36 Ma plopet avi te hamô haviŋ ba anêŋ athêŋ nena Ana. Yani ma Panuel
anêŋ nalavi ba habitak anêŋ Asel anêŋ ôdôŋ. Yani bôk avôdôŋna ba anêŋ
sondabêŋ hatôm 84. Sêbôk ba yani avi muk ma hawa anyô ba hamô haviŋ
yamalô hatôm sondabêŋ bahenvi ba lahavuju.
37 Vêm ma yamalô hama ma yani hamô hatôm avi tôp sondabêŋ bêŋ anôŋ.
Wak lo bôlôvôŋ ma miŋ hatak unyak matheŋ ami, ma hathak hatak nôm ek
nêm yeŋ lo eteŋ mek.
38 Ma Simeon hanaŋ abô denaŋ, ma avi êŋ hi habobo thêlô ma hêv lamavi
hadêŋ Wapômbêŋ. Ma hanaŋ abô hathak okna êŋ hadêŋ avômalô takatu ba
êmô ek eyabiŋ waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ nêm avômalô Islael vê ênjêk iniŋ
malaiŋ.
39 *Josep lo Malia idum nômkama sapêŋ hatôm atu ba Anyô Bêŋ anêŋ
balabuŋ hanaŋ vêm ma ele i iniŋ malak Nasalet hêk Galili.
40 Ma okna halumbak ba habitak lôklokwaŋ. Ma anêŋ auk mavi bêŋ anôŋ.
Ma Wapômbêŋ anêŋ wapôm hamô haviŋ yani.

Yisu hamô unyak matheŋ kapô

41 *Sondabêŋ nômbêŋ intu ma Yisu anêŋ talêbô lo lambô i Jelusalem ek nêgê
waklavôŋ anêŋ athêŋ nena Hale ba Hi.*
42 Ma Yisu anêŋ sondabêŋ hatôm laumiŋ ba lahavuju, ma thêlô idum aêŋ
ba ethak ba i Jelusalem ek nêgê waklavôŋ êŋ.
43 Waklavôŋ bêŋ êŋ hale halôk ma thêlô ele i iniŋ loŋ. Ma okna Yisu ma
hamô Jelusalem denaŋ. Ma talêbô lo lambô êthôŋ ba i.
44 Ma esoŋ nena lêk haviŋ anêŋ avômalô vi ba hi la. Ba eveŋ wak daluk te
vêm ma êyê mi, êŋ ma i êbôlêm yani haveŋ iniŋ avômalô malêvôŋ.
45 Ma doŋtom miŋ êpôm ami, êŋ ma êvôi Jelusalem hathak loŋbô ek
nêmbôlêm yani.

---

* **2:30:** Ais 52:10; Luk 3:6; Tit 2:11 * **2:32:** Ais 42:6; 49:6; 52:10 * **2:34:** Ais 8:14; Mat 21:42; 1Pi 2:8 * **2:39:** Mat 2:23 * **2:41:** Kis 12:24-27; 23:14-17; Lo 16:1-8 * **2:41:** Sêbôk ma Wapômbêŋ anêŋ anjela ik Ijip iniŋ apenena môŋ vônô. Ma hayô Islael ma hayê thalaleŋ hamô iniŋ unyak abôlêk, êŋ ma hale ba hi ba miŋ hik Islael te vônô ami.

46 Wak lô hale ba hi yôv ma êpôm yani hamô unyak matheŋ kapô. Yani
hamô haviŋ kêdôŋwaga doho ba halaŋô iniŋ abô ma hanaŋ hik thêlô liŋ.
47 Avômalô takatu ba elaŋô anêŋ abô lôk anêŋ auk bêŋ ma esoŋ kambom.
48 Êŋ ma lambô lo talêbô êyê yani ba esoŋ kambom haviŋ. Ma talêbô hanaŋ,
“Yenaŋ okna, hudum malê aêŋ? Yai akô kambom ba abôlêm o.”
49 Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, “Mamu ôbôlêm ya eka? Miŋ oyala nena tem
yamô Wakamik anêŋ unyak ami e?”
50 Ma doŋtom êthôŋ anêŋ abô êŋ anêŋ ôdôŋ paliŋ.
51 *Yôv ma hi haviŋ talêbô lo lambô ba i Nasalet. Ma halaŋô iniŋ abô ba
hasopa. Ma talêbô havaloŋ abô takêŋ loŋ hêk kapô.
52 *Yisu habitak bêŋ ma anêŋ auk mavi anôŋ. Ma Wapômbêŋ lôk avômalô
leŋiŋmavi hathak yani.

3

Jon anyô hathik ŋaŋ hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô
(Mat 3:1-12; Mak 1:2-8; Jon 1:19-28)

1 Hadêŋ sondabêŋ laumiŋ ba labaheŋvi atu ba kiŋ Sisa Taibelias hayabiŋ
Lom, ma Pontius Pailat hayabiŋ Judia, ma Helot hayabiŋ Galili, ma yaŋ
molok Pilip hayabiŋ Itulia lo Takonitis, ma Lisanias hayabiŋ Abilene,
2 ma Anas lo Kaiapas êmô hatôm anyô bêŋ êbôk da. Hadêŋ wak êŋ ma
Sekalaia nakaduŋ Jon hamô loŋ thiliv, ma Wapômbêŋ hêv anêŋ abô hadêŋ
yani.
3 *Êŋ ma Jon hi haveŋ loŋ takatu ba hamô habobo ŋaŋ Jolodaŋ ma hanaŋ
ek avômalô nede kapôlôŋiŋ liliŋ ba nisik ŋaŋ ek Wapômbêŋ nêm iniŋ kambom
vê.
4 Hatôm plopet Aisaia bôk hato halôk anêŋ kapya nena,
“Kaêk te halam haveŋ loŋ thiliv nena,
‘Nôpôpêk loŋôndê ek Anyô Bêŋ êlêm,
ma nopesaŋ ba imbitak thêthôŋ ek yani.
5 Nusivuŋ koloson sapêŋ siŋ
ma node dumlolê sapêŋ pesa ba imbitak kalôŋ mavi.
Ma nopesaŋ loŋôndê lokbaŋ ba imbitak thêthôŋ,
ma loŋôndê kekela ma nopesaŋ ba imbitak thêthê mavi.
6 Ma avômalô pik sapêŋ tem nêgê Wapômbêŋ anêŋ kobom atu ba hêv
avômalô bulubiŋ.’ ” *Aisaia 40:3-5*
7 *Avômalô bêŋ anôŋ i hadêŋ Jon ek isik thêlô ma hanaŋ hadêŋ i, “Môlô
ma umya kambom anêŋ nali ba osoŋ nena tem yasik môlô ek nôsôv ênjêk
Wapômbêŋ anêŋ lamaniŋ e? Mi anôŋ!
8 *Ma nundum kobom takatu ba injik thô nena lêk ole kapôlômim liliŋ. Ma
miŋ lemimimbi auk takatu ba nonaŋ êndêŋ am nena, ‘Ablaham ma yêlôaniŋ
bumalô. Ba intu yêlô ma avômalô thêthôŋ.’ Mi, yanaŋ êndêŋ môlô nena
Wapômbêŋ hatôm enja valu takêntêk ba epesaŋ Ablaham anêŋ limi esak.
9 *Kisiŋ lêk hamô alokwaŋ ôdôŋ yôv ek alokwaŋ takatu ba miŋ hik anôŋ
mavi ami ma tem nede lu ba nêmbôk esak atum.”

---

* **2:51:** Luk 2:19 * **2:52:** 1Sml 2:26; Snd 3:4 * **3:3:** Ap 13:24 * **3:7:** Mat 12:34; 23:33 * **3:8:** Jon 8:33,39 * **3:9:** Mat 7:19

10 Ma avômalô nômbêŋ atu ba elaŋô anêŋ abô enaŋ hik yani liŋ, “Yêlô
nandum malê?”
11 Ma Jon hanaŋ nena, “Anyô anêŋ kwêv ju hamô ma nêm yaŋ êndêŋ anyô
yaŋ atu ba kwêv mi. Ma anêŋ nôm hamô ma nêm aêŋ iyom.”
12 *Ma ŋê ewa takis doho êlêm ek Jon isik thêlô imbiŋ ba enaŋ hik yani liŋ
nena, “Kêdôŋwaga, yêlô nandum malê?”
13 Ma Jon hanaŋ, “Môlô noja takis êtôm atu ba Lom iniŋ anyô bêŋ hanaŋ
iyom ma miŋ noja vi oyaŋ ami.”
14 Ma ŋê vovak doho enaŋ hik yani liŋ haviŋ nena, “Ma yêlô nandum
malê?”
Ma hanaŋ nena, “Miŋ o mathalaleŋ êndêŋ avômalô ek noja iniŋ valuseleŋ
oyaŋ ami. Lôk miŋ osau ŋê idum abô ek onja anyô yaŋ anêŋ nômkama ami.
Ma lemimimbi nena môlônim ku anêŋ vuli ma hatôm môlô.”
15 Avômalô Islael ethak êv maleŋiŋ ek Mesia nena tem êlêm. Ba êyê Jon
hadum ku takêŋ ma esoŋ nena yani ma Mesia la.
16 *Êŋ ma Jon hanaŋ hadêŋ i nena, “Yahathik môlô hathak ŋaŋ, ma doŋtom
ôpatu ba tem embeŋ ya yam anêŋ lôklokwaŋ ma bomaŋ ek yenaŋ. Yani ma
anyô lôk athêŋ bêŋ ma ya ma yaônalôk ba intu miŋ hatôm yapole anêŋ vakapô
bokŋgôp anêŋ yak vê ami. Yani tem isik môlô esak Lovak Matheŋ lôk atum.
17 Yani tem isuv nôm anêŋ kupik vê ba êndô anôŋ êmô unyak kapô. Ma
yavoyav takatu ba hamô piklêvôŋ ma isi ba êmbôk esak atum atu ba tem miŋ
ema ami.”
18 Ma Jon hanaŋ abô bêŋ anôŋ haviŋ ek imbi avômalô leŋiŋ liŋ ba hathak
kobom êŋ ma hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi bêŋ hadêŋ thêlô.
19 *Vêm ma Jon hathaŋ Galili iniŋ Anyô Bêŋ Helot hathak anêŋ kambom
takatu ba hadum ba hanaŋ te bêŋ nena, “Aisê ka howa mamuyaŋ molok
yanavi Helodias hatôm vônim?”
20 Êŋ ma Helot hadum kambom yaŋ hathak loŋbô nena hatak Jon hamô
koladôŋ.

Jon hathik Yisu
(Mat 3:13-17; Mak 1:9-11; Jon 1:32-34)

21 Jon hathik avômalô bêŋ anôŋ halôk ŋaŋ aleba hathik Yisu haviŋ. Hathik
vêm ma Yisu haminŋ ba hateŋ mek ma leŋ hakyav.
22 *Ma Lovak Matheŋ halôk ba halêm hatôm menak bôbô ba hayô hamô
yani. Ma kaêk te halêm anêŋ leŋ ba hanaŋ nena, “O ma yenaŋ okna atu ba
yaleŋhaviŋ videdauŋ. Ma yaleŋmavi anôŋ hathak o.”
23 *Yisu hadum anêŋ ku môŋ haveŋ avômalô maleŋiŋ, ma anêŋ sondabêŋ
ma habobo 30. Ma avômalô esoŋ nena yani ma Josep nakaduŋ.
Ma Josep ma Heli nakaduŋ.
24 Ma Heli ma Matat nakaduŋ.
Matat ma Livai nakaduŋ.
Livai ma Melki nakaduŋ.
Melki ma Janai nakaduŋ.
Janai ma Josep nakaduŋ.
25 Josep ma Matatias nakaduŋ.
Matatias ma Amos nakaduŋ.

---

* **3:12:** Luk 7:29 * **3:16:** Ap 13:25 * **3:19:** Mat 14:3-4; Mak 6:17-18 * **3:22:** Jon 1:32 * **3:23:** Luk 4:22; Jon 6:42

Amos ma Nahum nakaduŋ.
Nahum ma Esli nakaduŋ.
Esli ma Nagai nakaduŋ.
26 Nagai ma Mat nakaduŋ.
Mat ma Matatias nakaduŋ.
Matatias ma Semen nakaduŋ.
Semen ma Josek nakaduŋ.
Josek ma Joda nakaduŋ.
27 Joda ma Joanan nakaduŋ.
Joanan ma Lesa nakaduŋ.
Lesa ma Selubabel nakaduŋ.
Selubabel ma Sealtiel nakaduŋ.
Sealtiel ma Neli nakaduŋ.
28 Neli ma Melki nakaduŋ.
Melki ma Adi nakaduŋ.
Adi ma Kosam nakaduŋ.
Kosam ma Elmadam nakaduŋ.
Elmadam ma El nakaduŋ.
29 El ma Josua nakaduŋ.
Josua ma Eliesel nakaduŋ.
Eliesel ma Jolim nakaduŋ.
Jolim ma Matat nakaduŋ.
Matat ma Livai nakaduŋ.
30 Livai ma Simeon nakaduŋ.
Simeon ma Juda nakaduŋ.
Juda ma Josep nakaduŋ.
Josep ma Jonam nakaduŋ.
Jonam ma Eliakim nakaduŋ.
31 Eliakim ma Melea nakaduŋ.
Melea ma Mena nakaduŋ.
Mena ma Matata nakaduŋ.
Matata ma Natan nakaduŋ.
Natan ma Devit nakaduŋ.
32 *Devit ma Jesi nakaduŋ.
Jesi ma Obet nakaduŋ.
Obet ma Boas nakaduŋ.
Boas ma Salmon nakaduŋ.
Salmon ma Nason nakaduŋ.
33 Nason ma Aminadap nakaduŋ.
Aminadap ma Atmin nakaduŋ.
Atmin ma Alni nakaduŋ.
Alni ma Heslon nakaduŋ.
Heslon ma Peles nakaduŋ.
Peles ma Juda nakaduŋ.
34 Juda ma Jekop nakaduŋ.
Jekop ma Aisak nakaduŋ.
Aisak ma Ablaham nakaduŋ.
Ablaham ma Tela nakaduŋ.
Tela ma Naho nakaduŋ.
35 Naho ma Seluk nakaduŋ.
Seluk ma Leu nakaduŋ.
Leu ma Pelek nakaduŋ.

* **3:32:** Rut 4:17-22

Pelek ma Ebel nakaduŋ.
Ebel ma Sela nakaduŋ.
36 *Sela ma Kainan nakaduŋ.
Kainan ma Alpaksat nakaduŋ.
Alpaksat ma Sem nakaduŋ.
Sem ma Noa nakaduŋ.
Noa ma Lamek nakaduŋ.
37 Lamek ma Metusela nakaduŋ.
Metusela ma Inok nakaduŋ.
Inok ma Jalet nakaduŋ.
Jalet ma Mahalalel nakaduŋ.
Mahalalel ma Kenan nakaduŋ.
38 *Kenan ma Inos nakaduŋ.
Inos ma Set nakaduŋ.
Set ma Adam nakaduŋ.
Adam ma Wapômbêŋ nakaduŋ.

4

Sadaŋ halôk Yisu la ek indum kambom
(Mat 4:1-11; Mak 1:12-13)

1 Lovak Matheŋ hadum ku lôklokwaŋ hamô Yisu kapô, êŋ ma hatak ŋaŋ Jolodaŋ hêk. Ma Lovak Matheŋ halom yani ba hi loŋ thiliv.
2 Ma hamô loŋ êŋ hatôm wak 40 ek Sadaŋ êndôk yani la ek indum kambom. Ma miŋ hayaŋ nôm ami aleba hama kisi.
3 Ma Sadaŋ hanaŋ hadêŋ yani, “Avanôŋ, o Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ ma onaŋ ek valu êntêk imbitak êtôm polom.”
4 *Ma doŋtom Yisu hanaŋ viyaŋ, “Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ, ‘Anyô miŋ hatôm êmô lôkmala esak polom iyom ami.’ ”
5 Vêm ma Sadaŋ halom Yisu ba hathak dumlolê bêŋ te ba hi daku anêŋ dum. Ketheŋ oyaŋ ma hik pik êntêk anêŋ loŋ lôkliŋyak sapêŋ thô hadêŋ yani.
6 Ma hanaŋ hadêŋ Yisu, “Tem yanêm loŋ takêŋ iniŋ athêŋ bêŋ lôk iniŋ lôkmaŋgiŋ sapêŋ êndêŋ o ek oyabiŋ. Nôm takêŋ ma yenaŋ ba yaleŋhaviŋ yanêm êndêŋ opalê, êŋ ma tem yanêm.
7 Aêŋ ba hôêv yeŋ hadêŋ ya, ma tem yanêm nômkama takêntêk sapêŋ êndêŋ o.”
8 *Ma Yisu hanaŋ, “Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ, ‘Nêm yeŋ êndêŋ Wapômbêŋ anêm Anyô Bêŋ lôk undum yani iyom anêŋ ku.’ ”
9 Yôv ma Sadaŋ halom ba hi Jelusalem ma hatak yani hamiŋ unyak matheŋ anêŋ vôv. Ma hanaŋ, “Avanôŋ, o ma Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ ma ôsôv kisi nu tamu pik
10 ek malê nena bôk eto yôv nena,
“ ‘Yani tem nêm anêŋ aŋela ek neyabiŋ o mavi
11 lôk nisip o ek miŋ hatôm valu la embatho vemkapô ami.’ ” *Kapya Yeŋ 91:11-12*
12 *Ma Yisu hanaŋ, “Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ nena, ‘Miŋ osaê Wapômbêŋ anêm Anyô Bêŋ ami.’ ”

---

* **3:36:** Stt 11:10-26 * **3:38:** Stt 4:25-26 * **4:4:** Lo 8:3 * **4:8:** Lo 6:13-14 * **4:12:** Lo 6:16; 1Ko 10:9

13 *Sadaŋ halôk Yisu la ek indum kambom takêŋ vêm ma hatak yani ba hi
ma hayabiŋ wak yaŋ.

Yisu hadum ku môŋ daluk hêk Galili
(Mat 4:12-17; Mak 1:14-15)

14 Hathak Lovak Matheŋ anêŋ lôklokwaŋ ma Yisu hale hi Galili hathak
loŋbô. Ma abô hathak yani haveŋ loŋ takêŋ sapêŋ.
15 Ma hadôŋ thêlô hamô iniŋ unyak yeŋ ba avômalô sapêŋ ebam yani.

Avômalô Nasalet êpôlik hathak Yisu
(Mat 13:53-58; Mak 6:1-6)

16 Ma Yisu hi Nasalet, loŋ êŋ intu anêŋ loŋ halumbak bêŋ hamô. Ma Sabat
ma hi unyak yeŋ hatôm anêŋ kobom hathak hadum. Haviyô hamiŋ ek esam
Wapômbêŋ anêŋ abô.
17 Ma êv plopet Aisaia anêŋ kapya hadêŋ yani, ma hakak ma hapôm abô
bute hanaŋ aêntêk,

18 “Anyô Bêŋ anêŋ Lovak Matheŋ hamô haviŋ ya
ek malê nena Anyô Bêŋ hatak ya ek yanaŋ anêŋ Abô Mavi êndêŋ avômalô
siv.
Ma hêv ya ba yahalêm ek yanaŋ bêŋ êndêŋ ŋê takatu ba êmô koladôŋ ek
nede yaiŋ
lôk yanaŋ êndêŋ ŋê maleŋiŋ pusip ek nêgê tak esak loŋbô
ma yanja ŋê takatu ba anyô vi êv vovaŋ hadêŋ i vê
19 *lôk yanaŋ nena lêk ma Anyô Bêŋ anêŋ waklavôŋ hik anêŋ lamavi thô.”

Aisaia 62:1-2

20 Êŋ ma hik kapya siŋ ma hêv hadêŋ ôpatu ba hayabiŋ kapya ma halôk
hamô biŋ. Ma avômalô sapêŋ ititiŋ yani.
21 Ma hanaŋ nena, “Abô êntêk ba hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya ba olaŋô intu
lêk hik anôŋ.”
22 *Ma thêlô sapêŋ esoŋ ba enaŋ nena anêŋ abô ma mavi anôŋ. Ma doŋtom
enaŋ, “Yani ma Josep anêŋ nakaduŋ iyom, aêŋ e?”
23 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Yahayala nena môlô tem nonaŋ abô loŋ
kapô te êndêŋ ya aêntêk, ‘Dokta, oda undum lemvimkupik mavi am. Yêlô bôk
alaŋô nôm takatu ba hudum hêk Kapaneam. Ba intu undum aêŋ ênjêk anêm
malak ôdôŋ imbiŋ.’ ”
24 *Ma hanaŋ, “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena plopet te hi anêŋ malak
ôdôŋ ma anêŋ avômalô miŋ ethak ewa yani thô ami.
25 *Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô nena sêbôk atu ba Elia hamô pik ma
Islael iniŋ avi tôp bêŋ anôŋ êmô. Ma Wapômbêŋ hadum ba ôthôm mi hatôm
sondabêŋ lô ma wata te haviŋ ba bôm bêŋ habitak loŋ êŋ.
26 *Ma doŋtom Wapômbêŋ miŋ hêv Elia ba hi hadêŋ avi Islael te ami, ma mi.
Ma hêv hi hadêŋ avi tôp te atu ba hamô Salepat Saidon iniŋ pik.
27 * “Ma sêbôk atu ba plopet Elisa hamô ma avômalô Islael bêŋ anôŋ êpôm
palê lepla. Ma doŋtom thêlô te miŋ mavi ami, ma mi. Ma Elisa hêv anyô loŋ
buyaŋ Naiman anêŋ Silia iyom sa.
28 “Ma avômalô takatu ba êmô unyak yeŋ elaŋô abô takêŋ ba leŋiŋmaniŋ
kambom.

---

* **4:13:** Hib 2:18; 4:15 * **4:19:** Ais 58:6 * **4:22:** Luk 3:23; Jon 6:42 * **4:24:** Jon 4:44 * **4:25:** 1Kiŋ 17:1,7 * **4:26:** 1Kiŋ 17:8-16 * **4:27:** 2Kiŋ 5:1-14

29 Ma iviyô imiŋ ma êv Yisu vê hêk anêŋ malak. Ma êmô yani siŋ hi hadêŋ
dumlolê atu ba elav iniŋ malak hamô anêŋ dum. Ma êmô siŋ hadêŋ loŋ
kambom te ek nêsô yani pôŋêŋ êndôk.
30 Ma doŋtom Yisu hêv i vê hêk thêlô malêvôŋ ba haveŋ ba hi."

Yisu hêv ŋgôk vê
(Mak 1:21-28)

31 Vêm ma Yisu halôk ba hi Kapaneam anêŋ Galili. Ma Sabat ma hadôŋ
avômalô.
32 *Thêlô elaŋô anêŋ abô ba esoŋ kambom ek malê nena anêŋ abô ma
lôklokwaŋ bomaŋ.
33 Ma unyak yeŋ êŋ, ma anyô te atu ba ŋgôk lelaik hamô haviŋ yani hamô.
Ma yani halam kaêk lôklala aêntêk,
34 "Ei. Yisu anêŋ Nasalet, hôlêm ek undum malê te êndêŋ yêlô? Hôlêm ek
umbuliŋ yêlô e? Yahayala o. O ma Wapômbêŋ anêŋ Anyô Matheŋ."
35 Ma doŋtom Yisu hathaŋ ŋgôk êŋ ba hanaŋ, "O bônôŋ ma otak ôpêntu." Ma
ŋgôk êŋ hadum ba ôpêŋ hêv yak halôk pik hêk thêlô malêvôŋ ma hatak ôpêŋ
ba hi ma miŋ habuliŋ ôpêŋ dokte ami.
36 Ma avômalô sapêŋ esoŋ kambom ba enaŋ hadêŋ thêlôda nena, "Malê
êntêk aêŋ am? Yani hanaŋ hadêŋ ŋgôk lelaik hatôm anyô lôk athêŋ bêŋ ma
anêŋ abô ma lôklokwaŋ bomaŋ ba ŋgôk elaŋô ba ele yaiŋ ba i."
37 Ma abô hathak yani hi haveŋ loŋ bêŋ êŋ sapêŋ.

Yisu hadum ŋê lôk lijiŋ bêŋ anôŋ mavi
(Mat 8:14-17; Mak 1:29-39)

38 Ma Yisu hatak unyak yeŋ ma hi Saimon anêŋ unyak. Ma Saimon yaŋavi
hapôm lijiŋ vovaŋ kambom. Ma thêlô enaŋ ek Yisu nêm yani sa.
39 Êŋ ma Yisu hi habobo avi êŋ ma hathaŋ lijiŋ êŋ ma lijiŋ êŋ hatak yani.
Ma ketheŋ oyaŋ ma haviyô ba hapôpêk nôm ek thêlô.
40 Wak halôk jalôm ma avômalô ewa ŋê lôk lijiŋ lomaloma êyô ek Yisu. Ma
hatak baŋ hayô hêk tomtom ma sapêŋ ibitak mavi.
41 *Ma hadum ba ŋgôk etak avômalô bêŋ anôŋ ba ele yaiŋ ma elam lôklala
nena, "O ma Wapômbêŋ Anêŋ Nakaduŋ." Ŋgôk takêŋ eyala nena yani intu
Mesia ba intu hathaŋ i ek bônôŋ.
42 Lôkbôk momaŋiniŋ ma Yisu hatak loŋ êŋ hêk ma hi loŋ thiliv. Ma avômalô
êbôlêm yani aleba êpôm. Ma idum ek nebaloŋ yani loŋ ek miŋ etak thêlô ba
ni loŋ buyaŋ ami.
43 Ma doŋtom hanaŋ, "Wapômbêŋ hêv ya ba yahalêm ek yandum ku êŋ
ba intu yana ek yanaŋ Abô Mavi esak Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak êndêŋ
avômalô malak yaŋ imbiŋ."
44 *Êŋ ma hi Judia iniŋ unyak yeŋ tomtom ma hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô
bêŋ hadêŋ i.

5

Yisu hêv ku lukmuk hadêŋ Saimon
(Mat 4:18-22; Mak 1:16-20; Jon 1:35-42)

* **4:32:** Mat 7:28-29 * **4:41:** Mat 8:29; Mak 3:11-12 * **4:44:** Mat 4:23

1 *Wak te ma Yisu haminŋ kasukthôm Genesalet* anêŋ daŋ ma avômalô bêŋ
anôŋ iminŋ ba elaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô ba ililiŋ yani siŋ hawê haveŋ.
2 Ma hayê ŋê ik alim etak iniŋ yeŋ luvi hamô liŋdaŋ ma i ithik iniŋ yakseŋ.
3 Êŋ ma hi hathak yeŋ êŋ yaŋ, yeŋ êŋ ma Saimon anêŋ. Ba intu hanaŋ hadêŋ
Saimon nena, “Ôlêm ususuniŋ yeŋ dokte ni tovola kasuk.” Ma halôk hamô
ma hadôŋ avômalô.
4 Yani hadôŋ avômalô yôv ma hanaŋ hadêŋ Saimon nena, “Onja yeŋ ba nu
kasuk malêvôŋ ma otak yakseŋ êndôk kasuk ek ômbôv alim.”
5 *Ma Saimon hanaŋ, “Anyô bêŋ, bôkam bôlôvôŋ daim ma yêlô atak yakseŋ
halôk kasuk aleba miŋ avôv alim te ami ma mi anôŋ. Ma doŋtom lêk honaŋ
ba intu tem yêlô natak yakseŋ êndôk kasuk.”
6 Thêlô idum aêŋ ma êvôv alim bêŋ anôŋ ba yakseŋ hadum ek itip.
7 Êŋ ma ik kaiyav hadêŋ yeŋ yaŋ atu ba thêlô idum ku êvôv alim haviŋ i
nena nêlêm ek nênêm thêlô sa. Êŋ ma êlêm ba etak alim halôk yeŋ luvi ba
hayô siŋ ba hadum ek êmô yeŋ luvi sesoŋ.
8-9 Saimon Pita lôk ŋê takatu ba êmô haviŋ yani êyê alim nômbêŋ atu ba
êvôv ma esoŋ kambom. Êŋ ma Saimon halek vadôŋ lêlô hamô Yisu va luvi
ma hanaŋ nena, “Anyô Bêŋ, otak ya ba nu. Ya anyô yahadum kambom.”
10 Ma Sebedi anêŋ nakaduŋ Jems lo Jon atu ba thêlô idum ku êvôv alim
haviŋ i êyê nôm êŋ ba esoŋ kambom haviŋ.
Ma Yisu hanaŋ hadêŋ Saimon, “Miŋ ôkô ami. Vêm ka tem ômbôv anyô êtôm
lêk hôvôv alim.”
11 *Êŋ ma ewa yeŋ ba i ethak liŋdaŋ. Ma etak iniŋ nômkama sapêŋ hamô ma
i esopa Yisu.

Yisu hadum anyô lepla te mavi (Mat 8:1-4; Mak 1:40-45)

12 Wak te ma Yisu hamô malak lôŋ te ma anyô palê lepla hatêtô liŋkupik te
halêm. Hayê Yisu ma halek vadôŋ lêlô ba hakôm halôk pik. Ma hanaŋ, “Anyô
Bêŋ, lemhaviŋ ma hatôm opesaŋ ya ek yenaŋ kupik imbitak thêthê mavi.”
13 Êŋ ma Yisu hasôm ôpêŋ ma hanaŋ, “Yaleŋhaviŋ. Umbitak mabuŋ mavi.”
Ma ketheŋ oyaŋ ma palê lepla hatak ôpêŋ ma ôpêŋ habitak liŋsiŋ anôŋ.
14 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ ôpêŋ nena, “Miŋ onaŋ nôm êntêk bêŋ ami. Ma nu
nuŋgwik o thô êndêŋ anyô habôk da lôk nêm da êndêŋ Wapômbêŋ hatôm Mose
bôk hanaŋ yôv. Ma ŋê êbôk da tem nenaŋ êndêŋ avômalô sapêŋ nena lêk o
mabuŋ mavi.”
15 Ma doŋtom abô hathak Yisu hi mayaliv. Ba intu avômalô bêŋ anôŋ êlêm
ek nedaŋô anêŋ abô lôk indum iniŋ lijiŋ mavi.
16 Ma doŋtom wak bêŋ anôŋ ma Yisu hatak avômalô hamô ma hi loŋ thiliv
ek eteŋ mek.

Yisu hadum anyô havuviŋ te mavi (Mat 9:1-8; Mak 2:1-12)

17 Wak te ma Yisu hadôŋ avômalô. Ma ŋê Palisi lôk ŋê lôkauk hathak abô
balabuŋ êlêm anêŋ Jelusalem lôk malak takatu ba hamô Galili lôk Judia kapô.
Ma Anyô Bêŋ anêŋ lôklokwaŋ hamô haviŋ Yisu ek indum avômalô lôk lijiŋ
nimbitak mavi.

---

* **5:1:** Mat 13:1-2; Mak 3:9-10 * **5:1:** Genesalet ma kasukthôm Galili anêŋ athêŋ yaŋ. * **5:5:** Jon
21:3-8 * **5:11:** Mat 19:27 * **5:14:** Wkp 14:1-32

18 Ma anyô doho etak anyô havuviŋ te halôk hêk yêm ba ewa ba êyô. Thêlô
idum ek neja yani ba ini unyak kapô ek netak ênjêk ebobo Yisu.
19 Ma doŋtom avômalô bêŋ anôŋ ba loŋ putup ba miŋ hatôm neja yani ba ini
unyak kapô ami. Êŋ ma ethak unyak vôv ma êŋgô unyak vôv abyaŋ ba êlêlô
ôpatu halôk avômalô malêvôŋ aleba hayô Yisu thohavloma.
20 *Yisu hayê thêlôniŋ êvhaviŋ ma hanaŋ hadêŋ anyô havuviŋ atu nena,
“Aiyaŋ, lêk yahêv anêm kambom sapêŋ vê.”
21 Ma Palisi lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ elaŋô abô êŋ ma leŋiŋhabi
nena, “Ôpêntêk ma opalê ba hasoŋ nena yani ma Wapômbêŋ e? Anyô late
miŋ hatôm nêm kambom vê ami ma Wapômbêŋ iyom.”
22 Yisu hayala thêlôniŋ auk ba hanaŋ nena, “Aisê ka môlô lemimhikam
hathak abô êntêk?
23 Abô alê intu vumvum ek yanaŋ: ‘Lêk yahêv anêm kambom sapêŋ vê’
mena ‘Umbiyô ombeŋ.’
24 *Aêŋ ba tem yaŋgik Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu thô êndêŋ môlô nena anêŋ
athêŋ ma bêŋ ba hatôm nêm kambom vê.” Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ anyô
havuviŋ atu aêntêk, “Yanaŋ êndêŋ o nena umbiyô umiŋ ma onja anêm yêm
ba nu anêm unyak.”
25 Ketheŋ oyaŋ ma ôpêŋ haviyô hamiŋ avômalô malêvôŋ ma hawa anêŋ
yêm. Ma hi anêŋ unyak ba habô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ.
26 Ma avômalô sapêŋ esoŋ kambom ba êbô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ haviŋ.
Ma êkô ba enaŋ nena, “Lêk êntêk ma alalô ayê nômbithi anôŋ te.”

Yisu halam Livai
(Mat 9:9-13; Mak 2:13-17)

27 Vêm ma Yisu hi hayê anyô hawa takis te ba anêŋ athêŋ nena Livai ba
hamô unyak ewa takis. Ma hanaŋ hadêŋ ôpêŋ nena, “Ôlêm osopa ya.”
28 Êŋ ma Livai haviyô ba hatak nômkama sapêŋ hamô ma hi hasopa yani.
29 Ma Livai hi haŋgabôm nôm bêŋ hamô anêŋ malak ek Yisu enjaŋ. Ma ŋê
ewa takis bêŋ anôŋ lôk avômalô vi eyaŋ nôm haviŋ thai.
30 *Ma Palisi lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ doho atu ba êmô Palisi kapô
êyê ba enaŋ abô diŋdiŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena, “Môlô oaŋ ba unum haviŋ ŋê
takis lôk ŋê idum kambom eka?”
31 Êŋ ma Yisu hanaŋ nena, “Ŋê lôk lijiŋ iyom intu ethak i êyê dokta. Ma ŋê
lijiŋ mi ma mi.
32 Ma aêŋ iyom yahalêm ek yandam ŋê takatu ba idum kambom ek nede
kapôlôŋiŋ liliŋ. Ma miŋ yahalêm ek yandam ŋê thêthôŋ ami.”

Enaŋ hik Yisu liŋ hathak kobom evak balabuŋ ek nôm
(Mat 9:14-17; Mak 2:18-22)

33 Ma thêlô enaŋ hadêŋ Yisu aêntêk, “Wak bêŋ anôŋ ma Jon anêŋ ŋê ku evak
balabuŋ ek nôm ek leŋiŋhabi Wapômbêŋ, ma Palisi iniŋ ŋê ku idum aêŋ iyom.
Ma aisê ka anêm ŋê ku eyaŋ nôm wak nômbêŋ intu sapêŋ?”
34 *Ma Yisu hanaŋ nena, “Anyô te hawa avi lukmuk, êŋ ma anêŋ anyô môlô
eyaŋ nôm lôk leŋiŋmavi. Ma miŋ hatôm nembak balabuŋ ek nôm ami.
35 Ma doŋtom haveŋ yam ba ewa yani vê hêk thêlô, êŋ ma anêŋ ŋê môlô tem
nembak balabuŋ ek nôm.”

---

* **5:20:** Ais 43:25; Luk 7:48 * **5:24:** Jon 5:8 * **5:30:** Luk 15:1-2 * **5:34:** Jon 3:29

36 Ma Yisu hanaŋ abô loŋ kapô te aêntêk, “Anyô te miŋ hatôm edabêŋ sôp
lukmuk ek indu sôp bô anêŋ abyaŋ siŋ esak ami. Hadum aêŋ ma habuliŋ sôp
lukmuk lôk sôp bô iniŋ lêlêyaŋ haviŋ.
37 “Ma môlô othak ôkê waiŋ lukmuk halôk kolopak epesaŋ hathak bok
kupik bô e? Mi! Waiŋ lukmuk êŋ tem imbuliŋ bok kupik bô atu ba bôk
thekthek ba tem ipup ba waiŋ eŋgasô ni.
38 Ba intu othak ôkê waiŋ lukmuk halôk bok kupik lukmuk atu ba belap ek
isiŋ mavi ma miŋ ipup ami lôk waiŋ miŋ eŋgasô ni ami.
39 “Ma doŋtom ŋê takatu ba inum waiŋ bô yôv ma ethak êpôlik ek waiŋ
lukmuk. Ba enaŋ, ‘Waiŋ bô ma vasiŋ mavi ek waiŋ lukmuk.’ ”

6

Yisu ma Sabat anêŋ alaŋ
(Mat 12:1-8; Mak 2:23-28)

1 *Sabat te ma Yisu lôk anêŋ ŋê ku i eveŋ ku kapô te. Ma anêŋ ŋê ku eveŋ
haviŋ yani. Ma ewa wit anêŋ va ba ekamithiŋ hamô baheŋiŋ kapô ek anêŋ
kupik nêm yak ek nejaŋ.
2 *Ma Palisi doho êyê ba enaŋ, “Abô balabuŋ hanaŋ nena Sabat ma miŋ
hatôm nandum ku ba naja nôm ek naŋgaŋ ami. Ma doŋtom anêm ŋê ku ibuliŋ
waklavôŋ êŋ!”
3 *Ma Yisu hanaŋ nena, “Môlô bôk osam abô hathak Devit lôk anêŋ ŋê môlô
ema kisi ba idum e?
4 *Yani habitak hayô Wapômbêŋ anêŋ unyak matheŋ kapô ba hawa polom
matheŋ atu ba matheŋ anôŋ. Polom êŋ ma ŋê êbôk da iyom iniŋ ek nejaŋ ba
intu habuliŋ abô balabuŋ buêŋ. Ma doŋtom Devit hayaŋ ma hêv doho hadêŋ
anêŋ ŋê takatu ba eveŋ haviŋ yani ba eyaŋ.”
5 Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ma Sabat anêŋ
Alaŋ.”

Sabat ma Yisu hadum anyô baŋ hatyôk te mavi
(Mat 12:9-14; Mak 3:1-6)

6 Sabat yaŋ ma Yisu habitak hayô unyak yeŋ te ba hi ma hadôŋ avômalô.
Ma anyô te hamô loŋ êŋ ba baŋ vianôŋ hatyôk.
7 Ma ŋê Palisi lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ doho êmô ba ititiŋ Yisu ek
nêgê nena tem indum avômalô lôk lijiŋ mavi êndêŋ Sabat mena mi e? Thêlô
êbôlêm loŋôndê ek nanaŋ yani bêŋ.
8 Ma doŋtom hayala thêlôniŋ auk ba hanaŋ hadêŋ anyô baŋ hatyôk atu
nena, “Umbiyô umiŋ ek avômalô sapêŋ nêgê o.” Êŋ ma ôpêŋ haviyô hamiŋ.
9 Ma Yisu hanaŋ, “Yahadum ek yanaŋ injik môlô liŋ. Alalô hatôm nandum
malê ek nasopa Sabat anêŋ balabuŋ? Hatôm nandum mavi mena kambom?
Hatôm nanêm anyô sa ek êmô lôkmala mena nambuliŋ i ek nema?”
10 Ma Yisu hatitiŋ thêlô sapêŋ hawê haveŋ ma hanaŋ hadêŋ ôpatu nena,
“Oto bahem.” Êŋ ma ôpêŋ hadum aêŋ ma baŋ habitak mavi hathak loŋbô.
11 Ma doŋtom ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk Palisi leŋiŋmaniŋ kambom
ba enaŋ hadêŋ i hi ba halêm nena, “Alalô nandum malê êndêŋ Yisu?”

Yisu halam aposel laumiŋ ba lahavuju
(Mat 10:1-4; Mak 3:13-19)

* **6:1:** Lo 23:25 * **6:2:** Jon 5:10 * **6:3:** 1Sml 21:1-6 * **6:4:** Wkp 24:5-9

12 Wak te ma Yisu hathak dum te ba hi ek eteŋ mek. Ma bôlôvôŋ êŋ aleba
hayaŋ ma hateŋ mek iyom hadêŋ Wapômbêŋ.
13 Hayaŋ ma halam ŋê takatu ba esopa yani ethak doŋtom. Ma habi baŋ
hayô haminŋ tomtom hatôm laminŋ ba lahavuju ma halam i nena aposel.*
14 Ma halam Saimon ba hêv athêŋ lukmuk nena Pita hadêŋ yani ma yaŋ
molok Andulu ma Jems lo Jon ma Pilip lo Batolomiu
15 ma Matyu lo Tomas ma Jems Alpius nakaduŋ ma Saimon ba elam yani
nena Selot
16 ma Judas Jems nakaduŋ ma Judas Iskaliot, ôpatu vêm ma hanaŋ Yisu bêŋ.

Yisu hadum avômalô bêŋ anôŋ mavi
(Mat 4:24-25; Mak 3:7-12)

17 Yôv ma Yisu lôk anêŋ ŋê ku êlôk ba i kalôŋ bute. Ma avômalô nômbêŋ
atu ba bôk esopa yani êmô loŋ êŋ lôk avômalô bêŋ anôŋ êlêm anêŋ Judia lo
Jelusalem ma avômalô ŋgwêk Taia lo Saidon êlêm haviŋ.
18 Thêlô êlêm ek nedaŋô anêŋ abô lôk indum iniŋ ŋê lôk lijiŋ mavi. Ma ŋê
lôk ŋgôk lelaik ma Yisu hêv ŋgôk takêŋ vê ba ibitak mavi.
19 Ma avômalô bêŋ anôŋ idum ek nêsôm yani ek malê nena anêŋ lôklokwaŋ
bêŋ anôŋ habitak ba hi ba hathak thêlô ma tem thêlô nimbitak mavi.

Yisu hadôŋ avômalô
(Mat 5:1-12)

20 Ma Yisu hayê avômalô takatu ba esopa yani ma hanaŋ hadêŋ i nena,
"Môlô avômalô siv, môlô lêk ômô mavi ba Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma
tem môlônim.
21 *Ma môlô takatu ba lêk oma kisi, môlô lêk ômô mavi ba tem lemimviyak.
Ma môlô takatu ba lêk olaŋ, môlô lêk ômô mavi ba tem nomalik.
22 *Ma avômalô êyê môlô takatu ba osopa Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu, ba êpôlik
lôk êvôliŋ dômiŋ ma enaŋ abôma nena môlônim athêŋ ma nôm ôvathek
kambom.
23 "Êŋ ma lemimmavi lôk nodam kaêk lôklala ek malê nena môlônim nôm
mavi bêŋ lêk hamô malak leŋ. Sêbôk ma iniŋ bumalô idum aêŋ hadêŋ plopet
lôkthô.
24 "Ma doŋtom kikaknena môlô ŋê lôk nômkama bêŋ anôŋ, lêk owa unim
nômkama lôk lemimmavi yôv.
25 Ma kikaknena môlô takatu ba lêk lemimviyak, tem noma kisi.
Ma kikaknena môlô takatu ba lêk omalik, tem lemimmalaiŋ kambom ba
nodaŋ.
26 Ma kikaknena môlô takatu ba lêk avômalô sapêŋ êbô môlô. Sêbôk ma
môlônim bumalô êbô plopet abôyaŋ aêŋ iyom.

Lemimimbiŋ ŋê takatu ba ik vovak hadêŋ môlô
(Mat 5:38-48)

27 "Ma doŋtom yanaŋ êndêŋ môlô takatu ba othak olaŋô yenaŋ abô nena
lemimimbiŋ ŋê takatu ba ik vovak hadêŋ môlô ma nundum kobom mavi
êndêŋ ŋê êpôlik hathak môlô.
28 Ma nonaŋ êndêŋ Wapômbêŋ ek indum mavi êndêŋ ŋê takatu ba enaŋ
nena Wapômbêŋ imbuliŋ môlô. Ma noteŋ mek ek Wapômbêŋ indum mavi
êndêŋ ŋê takatu ba idum kambom hadêŋ môlô.

---

* **6:13:** 'Aposel' anêŋ ôdôŋ nena ŋê takatu ba Yisu hêv i ba i ek nenaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô. * **6:21:** Sng 126:5-6; Ais 61:3; ALK 7:16-17 * **6:22:** Jon 15:19; 16:2; 1Pi 4:14

29 Ma anyô te hapetav malem daŋ vi, ma nuŋgwik vi liliŋ ek epetav imbiŋ.
Ma anyô te havôv anêm kwêv daim vê, êŋ ma otak yani ek enja anêm kwêv
yaŋ imbiŋ.
30 Ma anyô te hanaŋ hik o liŋ hathak nômkama, êŋ ma nêm iyom. Ma anyô
te hawa anêm nômkama, êŋ ma miŋ onaŋ lôklokwaŋ ek nêm endelêm ami. Dô.
31 *Ma kobom atu ba lemhaviŋ anyô yaŋ indum êndêŋ o, êŋ ma undum aêŋ
êndêŋ yani.
32 "Môlô lemimhaviŋ ŋê takatu ba leŋiŋhaviŋ môlô iyom, êŋ ma osoŋ nena
môlô avômalô mavi e? Mi anôŋ, ŋê idum kambom ethak idum aêŋ iyom.
33 Ma môlô othak udum kobom mavi hadêŋ ŋê takatu ba idum kobom mavi
hadêŋ môlô iyom, êŋ ma osoŋ nena môlô avômalô mavi e? Mi anôŋ, ŋê idum
kambom ethak idum aêŋ iyom.
34 Ma môlô ôêv nômkama hadêŋ ŋê takatu ba lemimhabi nena tem nênêm
viyaŋ iyom, êŋ ma osoŋ nena môlô avômalô mavi e? Mi anôŋ, ŋê idum
kambom ethak idum aêŋ iyom.
35 Ma doŋtom lemimhaviŋ nundum kobom mavi, êŋ ma lemimimbiŋ ŋê
êpôlik hathak môlô ba nundum kobom mavi lôk nônêm nômkama oyaŋ êndêŋ
i. Udum aêŋ ma embeŋ yam ma tem noja vuli bêŋ, ma tem nômô êtôm
Wapômbêŋ Leŋ anêŋ nali ek malê nena osopa yani anêŋ bôk lo loŋ. Yani
hathak hadum kobom mavi hadêŋ ŋê paloŋ lôk avômalô idum kambom
haviŋ.
36 Ma môlô kapôlômim injik am esak avômalô lôkthô êtôm môlônim
Lemambô kapô hiki hathak avômalô pik sapêŋ.

Môlô miŋ notatale anyô vi iniŋ kobom ami (Mat 7:1-5)

37 * "Môlô miŋ notatale anyô vi ami. Wapômbêŋ tem etatale môlô aêŋ iyom!
Ma miŋ nonaŋ êndêŋ anyô vi nena vovaŋ bêŋ tem êpôm yani ami. Wapômbêŋ
tem enaŋ êndêŋ môlô aêŋ iyom. Ma anyô te hadum kambom hadêŋ o, ma otak
kapôlôm ek ôpêŋ. Êŋ ma tem Wapômbêŋ nêm anêm kambom vê aêŋ iyom.
38 *Ma ôêv nômkama hadêŋ avômalô vi, ma tem Wapômbêŋ nêm nômkama
êndêŋ môlô. Yani tem nêm bêŋ anôŋ. Ma doŋtom yani hathak hasopa môlônim
kobom. Môlô udum paloŋ ma tem yani indum aêŋ. Ma udum wapôm, ma tem
Wapômbêŋ indum aêŋ iyom êndêŋ môlô."
39 *Vêm ma Yisu hanaŋ abô loŋ kapô te hadêŋ thêlô aêntêk, "Hatôm anyô
mapusip yaŋ endom anyô mapusip yaŋ e? Mi anôŋ. Thai luvi tem nênêm
yak êndôk lôv.
40 *Avômena ethak unyak ma miŋ bêŋ ek iniŋ kêdôŋwaga ami. Ma doŋtom
ethak unyak vêm ma tem nimbitak êtôm iniŋ kêdôŋwaga.
41 "Aisê ka hôyê siŋusik hamô mamuyaŋ madaluk ma miŋ lemhabi aseleŋ
atu ba hapalaŋaniŋ hêk malemdaluk ami?
42 Ma aisê ka honaŋ hadêŋ mamuyaŋ, 'Aiyaŋ, yaleŋhaviŋ yanêm siŋusik vê
êŋjêk malem?' O anyô abôyaŋ, nêm aseleŋ atu ba hapalaŋaniŋ hêk malem vê
ek nôŋgô katô am ka nêm siŋusik atu ba hamô mamuyaŋ madaluk vê."

Alokwaŋ lôk anêŋ anôŋ (Mat 7:15-20; 12:33-35)

* **6:31:** Mat 7:12 * **6:37:** Mat 6:14 * **6:38:** Mak 4:24 * **6:39:** Mat 15:14 * **6:40:** Mat 10:24-25

43 “Alokwaŋ mavi ma miŋ hathak hik anôŋ kambom ami. Ma alokwaŋ
kambom miŋ hathak hik anôŋ mavi ami.
44 Ma anyô ethak êyê alokwaŋ anêŋ anôŋ ma eyala nena alokwaŋ mavi
mena alokwaŋ kambom. Ma anyô miŋ hatôm enja ŋgôbêŋ mena bada êmô
yak lôkmaŋgiŋ kapô ami. Milôk.
45 Aêŋ ba anyô iniŋ kobom tem injik iniŋ kapôlôŋiŋ thô. Auk mavi hamô
anyôla kapô ma tem indum nômkama mavi. Ma doŋtom auk kambom hamô
anyôla kapô ma tem indum nômkama kambom. Aêŋ ba malêla takatu ba
hamô anyô kapô siŋ intu tem enaŋ ende abôlêk.”

Kobom elav unyak
(Mat 7:24-27)

46 * “Aisê ka olam ya nena, ‘Anyô Bêŋ’ ma miŋ osopa yenaŋ abô ami?
47 Ma ôpatu ba halêm hadêŋ ya ba halaŋô yenaŋ abô ba hasopa, êŋ ma tem
yaŋgik ôpêŋ anêŋ bôk lo loŋ thô êndêŋ môlô.
48 Yani ma hatôm ôpatu ba halav anêŋ unyak landiŋ halôk pik lôk valu ba
havaloŋ loŋ majaŋ. Ma ŋambô bêŋ hayô ba hayôkwiŋ unyak êŋ, ma doŋtom
miŋ hapu ami ek malê nena pik lôk valu havaloŋ loŋ majaŋ.
49 Ma doŋtom ôpatu ba halaŋô yenaŋ abô ma miŋ hasopa ami, êŋ ma hatôm
halav anêŋ unyak hayô hamô pik pulusik. Ma ŋambô bêŋ hayô ba hayôkwiŋ
unyak êŋ, ma hapu ketheŋ oyaŋ ba mi.”

7

Anyô vovak laik anêŋ hêvhaviŋ
(Mat 8:5-13)

1 Yisu hanaŋ abô takêŋ hadêŋ avômalô vêm ma hi Kapaneam.
2 Ma anyô vovak laik te anêŋ Lom hamô ba yani lamavi hathak anêŋ anyô
ku te, ma doŋtom anêŋ anyô ku êŋ hapôm lijiŋ kambom ba hadum ek ema.
3 Anyô vovak laik atu halaŋô nena Yisu lêk hamô loŋ êŋ, êŋ ma yani hêv
Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ doho ba i hadêŋ Yisu ek nenaŋ injik yani liŋ ek êlêm
indum anêŋ anyô ku êŋ mavi.
4 Thêlô êyô ek Yisu ma enaŋ, “Ôpêntêk ma anyô mavi ba intu mavi ek nêm
yani sa.
5 Ôpêŋ hathak lahaviŋ alalô avômalô Islael ba bôk hêv yêlô sa ek alav unyak
yeŋ.”
6-8 Êŋ ma Yisu hi haviŋ thêlô. Thêlô ebobo anêŋ unyak ma anyô vovak laik
êŋ hêv anêŋ anyô môlô doho ba i hadêŋ Yisu ma enaŋ, “Anyô Bêŋ, ya miŋ
anyô mavi ek ôlêm yenaŋ unyak kapô ami ba intu dô. Ma aêŋ iyom ma ya
miŋ anyô mavi ek yasôk yaŋgê o ami. Yada yahamô anyô bêŋ te vibiŋ ma
yenaŋ ŋê vovak êmô ya vibiŋ aêŋ iyom. Ba yahanaŋ hadêŋ yenaŋ ŋê vovak
te nena, ‘Nu’, ma hi. Mena yahanaŋ hadêŋ yaŋ nena, ‘Ôlêm,’ ma halêm. Ma
yahanaŋ hadêŋ anyô ku te, ‘Undum ku êntêk,’ ma hadum. Ba intu humiŋ
daim ba honaŋ ek yenaŋ anyô ku imbitak mavi ma tem mavi.”
9 Yisu halaŋô ôpêŋ anêŋ abô ba hasoŋ kambom ma hik i liliŋ havôhi ma
hanaŋ hadêŋ avômalô nômbêŋ atu ba eveŋ yani yam nena, “Yanaŋ êndêŋ
môlô nena miŋ bôk yahayê anyô te anêŋ pik Islael anêŋ hêvhaviŋ hatôm
ôpêntêk ami!”

---

* **6:46:** Mat 7:21

10 Ma ŋê takatu ba enaŋ abô haviŋ Yisu êvôi unyak ma êyê nena anyô lôk
lijiŋ atu lêk habitak mavi.

Yisu hik anyô ŋama te liŋ

11 Kasana ma Yisu hi malak te anêŋ athêŋ nena Nain. Ma anêŋ ŋê ku lôk
avômalô bêŋ anôŋ i haviŋ yani.
12 Thêlô ebobo malak êŋ anêŋ badêŋ abôlêk ma avômalô malak êŋ ewa anyô
ŋama te ba ele yaiŋ ba i. Yani ma avi tôp te anêŋ nakaduŋ doŋtom êŋ iyom.
Ma avômalô malak êŋ bêŋ anôŋ i haviŋ avi tôp lôk nakaduŋ ŋama atu ba i ek
nedav.
13 Yisu hayê avi êŋ ma lahiki ba hanaŋ hadêŋ yani nena, “Miŋ ondaŋ andô.”
14 Ma Yisu hi ma hatak baŋ hayôhêk alapa, ma ŋê takatu ba evak ôpêŋ imiŋ
tiŋiŋ. Ma Yisu hanaŋ, “Anyô muk, yanaŋ êndêŋ o, umbiyô!”
15 *Ma anyô ŋama êŋ haviyô hamô ma hanaŋ abô, ma Yisu hêv ôpêŋ hadêŋ
talêbô.
16 *Ma avômalô sapêŋ êyê ba êkô ma êbô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ ba enaŋ,
“Plopet bêŋ te lêk habitak alalô malêvôŋ. Ma Wapômbêŋ lêk halêm ek nêm
anêŋ avômalô sa.”
17 Êŋ ma abô hathak Yisu anêŋ ku atu ba hadum hi haveŋ avômalô Judia
iniŋ loŋ sapêŋ lôk pik buyaŋ takatu ba habobo haviŋ.

Jon hêv ŋê ku ju ba i ek nenaŋ injik Yisu liŋ
(Mat 11:2-19)

18 Jon anêŋ ŋê ku enaŋ hadêŋ yani hathak nôm takatu ba Yisu hadum.
19 Ma halam anêŋ anyô ju êlêm ma hêv i ba i ek nenaŋ injik Yisu liŋ, “O ma
Mesia atu ba Wapômbêŋ bôk habutiŋ abô ek nêm êlêm mena yêlô nayabiŋ
anyô yaŋ?”
20 Anyô ju êŋ êyô ek Yisu ma enaŋ, “Jon anyô hathik ŋaŋ hêv yai ba alêm
ek nanaŋ injik o liŋ nena, ‘O ma Mesia atu ba Wapômbêŋ bôk habutiŋ abô ek
nêm êlêm mena yêlô nayabiŋ anyô yaŋ?’ ”
21 Thai êyô ma êyê Yisu hadum avômalô lôk lijiŋ lomaloma mavi lôk hêv
ŋgôk kambom bêŋ anôŋ vê hêk avômalô. Ma hadum ŋê maleŋiŋ pusip bêŋ
anôŋ êyê tak.
22 *Vêm ma hanaŋ hadêŋ thai aêntêk, “Nôbônu ma nonaŋ êndêŋ Jon esak
nôm takatu ba mamu ôyê lo olaŋô. Ŋê maleŋiŋ pusip êyê tak, ma ŋê
veŋiŋvuviŋ eveŋ, ma ŋê palê lepla ibitak mavi, ma ŋê leŋiŋôndôŋ kôtôŋ elaŋô
abô, ma ŋê ŋama iviyô hathak loŋbô ma ŋê siv elaŋô Wapômbêŋ anêŋ Abô
Mavi atu. Ba intu unu nonaŋ êndêŋ Jon esak nôm takêŋ.
23 Ma ŋê takatu ba êyê ya ba evaloŋ iniŋ êvhaviŋ loŋ, nêmô lôk leŋiŋmavi.”
24 Ma Jon anêŋ anyô ku êvôi ma Yisu hanaŋ abô hathak Jon hadêŋ avômalô
nena, “Bôk môlô u loŋ thiliv ek ôyê malê? Môlô u ek ôyê lovak hayuv baselak
vuak e?
25 Mi. Mena u ek ôyê anyô te hik kwêv kêkêlô ba hayaŋ nôm mavi lomaloma
e? Mi, ŋê takatu ba ik kwêv kêkêlô ma êmô kiŋ anêŋ unyak ma miŋ êmô loŋ
thiliv ami.
26 *Môlô u loŋ thiliv ek ôyê malê? Plopet te e? Avanôŋ! Ma doŋtom yanaŋ
êndêŋ môlô nena Jon ma bêŋ ek plopet sapêŋ.
27 Bôk eto hathak ôpêŋ hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya nena,

* **7:15:** 1Kiŋ 17:23; 2Kiŋ 4:36 * **7:16:** Luk 1:68 * **7:22:** Ais 35:5-6; 61:1; Luk 4:18 * **7:26:** Luk 1:76

“ ‘Odaŋô, tem yanêm yenaŋ anyô ku te êmôŋ ek o,
ek enaŋ yenaŋ abô bêŋ ek
êpôpêk loŋôndê ek o.’ *Malakai 3:1*

28 “Yanaŋ êndêŋ môlô nena Jon ma bêŋ ek avômalô pik sapêŋ. Avi te miŋ bôk
havathu anyô te aêŋ ami ma mi. Ma doŋtom ôpatu ba yaôna hêk Wapômbêŋ
anêŋ loŋ lôkliŋyak, ôpêŋ ma bêŋ ek Jon.”

29 *(Sêbôk ma Jon hathik avômalô lôk ŋê ewa takis haviŋ ba intu elaŋô abô
atu ba Yisu hanaŋ hathak Jon ma enaŋ, “Wapômbêŋ anêŋ kobom ma thêthôŋ
anôŋ.”

30 *Ma doŋtom ŋê Palisi lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ êdô ek Jon isik
thêlô ba intu êvôliŋ dômiŋ hadêŋ loŋôndê atu ba Wapômbêŋ hik thô hadêŋ i.)

31 Ma Yisu hanaŋ, “Yanaŋ aisê esak avômalô bôlôŋ êntêk? Ma thêlô hatôm
malê?

32 Thêlô ma hatôm avômena takatu ba êmô loŋ ethak doŋtom halôk ba elam
hi ek avômena vi nena,
“ ‘Yêlô abi yeŋ beleŋ ek môlô nondo yeŋ,
ma doŋtom miŋ olo yeŋ ami.
Ma yêlô alaŋ asêŋ maleŋ ek môlô nodaŋ,
ma doŋtom miŋ olaŋ ami.’

33 “Ma avômalô bôlôŋ êntêk êtôm avômena takêŋ. Jon anyô hathik ŋaŋ halêm
ma hatip ek nôm lôk waiŋ. Ma môlô ôpôlik hathak yani ba onaŋ nena ŋgôk
hamô haviŋ yani.

34 *Ma doŋtom Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu halêm ma miŋ hatip ek nôm lo waiŋ
ami. Ba intu môlô onaŋ, ‘Ôŋgô, anyô êŋ hathak hayaŋ nôm lôk hanum waiŋ
bêŋ anôŋ aleba intu halo molo. Yani ma ŋê idum kambom lôk ŋê ewa takis
iniŋ anyô môlô.’

35 Aêŋ ba Wapômbêŋ anêŋ auk tem injik anôŋ mavi ba avômalô tem nêgê
nena auk êŋ ma thêthôŋ anôŋ.”

Avi te hathik Yisu va hathak nôm ôv mavi

36 Palisi te halam Yisu hi ek enjaŋ nôm imbiŋ yani. Êŋ ma yani hi hayô ôpêŋ
anêŋ unyak ma halôk hamô ek enjaŋ nôm.

37 *Ma avi sek te anêŋ loŋ êŋ halaŋô nena Yisu lêk hayaŋ nôm hamô Palisi
atu anêŋ unyak. Êŋ ma hawa nôm ôv mavi halôk kolopak valu te ba thapuk
ba hi unyak êŋ.

38 Ma halêm hamiŋ Yisu dôm habobo valuvi ma halaŋ ba mathôk hêv yak
hayô hamô Yisu vakapô. Ma hathav mathôk vê hathak yanida wakadôk ŋauŋ.
Ma haliŋu Yisu vakapô lôbôlôŋ ma hawa nôm lêŋlêŋ ôv mavi atu ba hathik
Yisu vakapô hathak.

39 Palisi atu hayê nôm êŋ ma lahabi nena, “Yisu ma miŋ plopet te ami. Yani
plopet ma tem eyala nena avi atu ba hasôm yani ma avi sek te ba tem êpôlik.”

40 Yisu hayala ôpêŋ anêŋ auk ma hanaŋ, “Saimon, yenaŋ abô te hêk ek
yanaŋ êndêŋ o.”

Ma Saimon hanaŋ, “Kêdôŋwaga, onaŋ.”

41 Ma Yisu hanaŋ, “Anyô ju bôk ewa valuseleŋ hêk anyô bêŋ te. Anyô yaŋ
hawa hatôm 500, ma yaŋ hawa hatôm 50 ba iniŋ viyaŋ hêk.

---

* **7:29:** Luk 3:12 * **7:30:** Mat 21:32 * **7:34:** Luk 15:2 * **7:37:** Mat 26:7; Mak 14:3; Jon 12:3

42 Ma thai miŋ hatôm nênêm valuseleŋ êŋ viyaŋ ami. Ma anyô bêŋ êŋ hanaŋ
hadêŋ thai luvi nena, ‘Dô, hatôm.’ ”
Yisu hanaŋ abô loŋ kapô êŋ yôv ma hanaŋ hik Saimon liŋ nena, “Lemhabi
nena anyô ju êŋ yaŋsê intu lahaviŋ ôpêŋ bêŋ anôŋ?”
43 Ma Saimon hanaŋ viyaŋ nena, “Yaŋ atu ba hawa valu bêŋ la.”
Ma Yisu hanaŋ, “Anêm auk ma mavi.”
44 Ma Yisu hik i liliŋ ma hayê avi êŋ ma hanaŋ hadêŋ Saimon, “Nôŋgô avi
êntêk. Yahabitak hayô anêm unyak kapô ma miŋ hôêv ŋaŋ ba yahathik yaveŋ
ami. Ma doŋtom avi êntêk hathik yaveŋ hathak yanida mathôk ma haya vê
hathak yanida wakadôk ŋauŋ.
45 Ma miŋ huliŋu ya ami, ma doŋtom avi êntêk haliŋu yaveŋkapô lôbôlôŋ.
46 Ma miŋ howa nôm lêŋlêŋ ba hoŋgasô hayô hamô yaleŋkadôk ami, ma
doŋtom avi êntêk hawa nôm lêŋlêŋ ôv mavi ba haŋgasô hayô hamô yaveŋkapô.
47 Aêŋ ba yanaŋ êndêŋ o nena avi êntêk lahaviŋ ya bêŋ anôŋ ba intu alalô
ayala nena anêŋ kambom bêŋ anôŋ bôk hêv yak yôv. Ma doŋtom avômalô
takatu ba esoŋ nena iniŋ kambom takatu ba Wapômbêŋ hêv vê ma dokte
iyom, êŋ ma leŋiŋhaviŋ yani dokte aêŋ iyom.”
48 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ avi êŋ nena, “Anêm kambom sapêŋ lêk hêv yak
yôv.”
49 Ma avômalô takatu ba êmô Saimon anêŋ unyak elaŋô abô êŋ ma enaŋ
hadêŋ i nena, “Ôpêntêk ma opalê ba intu hêv kambom vê?”
50 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ avi êŋ, “Anêm hôêvhaviŋ hêv o bulubiŋ. Nu lôk
lemmavi.”

8

Avi doho êv Yisu thêlô sa

1 Yôv ma Yisu hi haveŋ malak lôbôlôbô ba hanaŋ Abô Mavi hathak
Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak.
2 *Ŋê ku laumiŋ ba lahavuju lôk avi takatu ba bôk hêv iniŋ ŋgôk lôk lijiŋ
vê eveŋ haviŋ yani. Avi takatu te ma Malia anêŋ Magadala sêbôk ba ŋgôk
baheŋvi ba lahavuju etak yani.
3 Ma avi yaŋ ma Joana, Kusa yanavi. Kusa ma ôpatu ba hayabiŋ Helot anêŋ
unyak. Ma te ma Susana lôk avi bêŋ anôŋ haviŋ. Avi takêŋ ethak êv Yisu thêlô
sa hathak nômkama.

Abô loŋ kapô hathak anyô hapaliv yaŋvêk
(Mat 13:1-23; Mak 4:1-20)

4 Avômalô bêŋ anôŋ ibi thêthô hêk lomalak lomalak ba êlêm ethak doŋtom
ek nêgê Yisu. Ma Yisu hanaŋ abô loŋ kapô te nena,
5 “Anyô te hi hapaliv yaŋvêk halôk anêŋ ku. Ma hapaliv yaŋvêk takêŋ ma
vi halôk loŋôndê ba avômalô evak pesa lôk menak êpôm ba eyaŋ.
6 Ma doho halôk pik lôk valu ba hapup. Ma doŋtom pik êŋ moma ba yaŋvêk
êŋ hayeŋ ba hama.
7 Ma vi halôk loŋ yak lôkmaŋgiŋ kapô ba yak êŋ halumbak hayô yaŋvêk
takêŋ vôv.
8 Ma doŋtom vi halôk pik mavi ba hapup ba habitak bêŋ ma hik anôŋ ba
hatôm 100.”

* **7:50:** Luk 8:48; 18:42 * **8:2:** Mat 27:55-56; Mak 15:40-41; Luk 23:49

Yisu hanaŋ abô takêŋ yôv ma halam nena, “Môlô ŋê lôk lemôndôŋ ma
nodaŋô abô êntêk katô.”
9 Ma Yisu anêŋ ŋê ku enaŋ hik yani liŋ hathak abô loŋ kapô êŋ anêŋ ôdôŋ.
10 *Ma yani hanaŋ nena, “Wapômbêŋ lêk hik anêŋ auk loŋ kapô hathak
anêŋ loŋ lôkliŋyak thô hadêŋ môlô yôv. Ma doŋtom avômalô vi ma yahathak
yahanaŋ hathak abô loŋ kapô iyom. Ba intu
“ ‘thêlô êyê, ma doŋtom miŋ êyê katô ami.
Ma thêlô elaŋô, ma doŋtom miŋ eyala anêŋ ôdôŋ katô ami.’ ” *Aisaia 6:9*
11 Ma Yisu hanaŋ nena, “Abô loŋ kapô êŋ anêŋ ôdôŋ ma aêntêk. Yaŋvêk ma
hatôm Wapômbêŋ anêŋ abô.
12 Yaŋvêk takatu ba halôk loŋôndê ma hatôm avômalô takatu ba elaŋô
Wapômbêŋ anêŋ abô, ma haveŋ yam ma Sadaŋ hayô ma hêv Wapômbêŋ anêŋ
abô vê hêk thêlô kapôlôŋiŋ ek miŋ nênêmimbiŋ ami. Ba intu Wapômbêŋ miŋ
hatôm nêm thêlô bulubiŋ ami.
13 Ma yaŋvêk takatu ba halôk pik lôk valu ma hatôm avômalô takatu ba
elaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô ba evaloŋ lôk leŋiŋmavi. Ma doŋtom iniŋ ŋgalôk
miŋ halôk pik kapô ba hi ami. Ba intu êvhaviŋ bidoŋna iyom ma malaiŋ hayô
ma etak iniŋ êvhaviŋ.
14 Ma yaŋvêk takatu ba halôk yak lôkmaŋgiŋ kapô ma hatôm avômalô takatu
ba elaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô, ma doŋtom thêlô êmô dokte ba pik êntêk anêŋ
malaiŋ lôk anêŋ nômkama lôk anêŋ nôm mavi hathivuŋ Wapômbêŋ anêŋ abô
siŋ ba thêlô miŋ ik anôŋ ami ma mi.
15 Ma doŋtom yaŋvêk takatu ba halôk pik mavi ma hatôm avômalô takatu
ba kapôlôŋiŋ mavi ba maleŋ lêlê. Thêlô elaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô ba evaloŋ
loŋ majaŋ. Êŋ ma hatôm imiŋ lôklokwaŋ ba ik anôŋ mavi.

Miŋ evuŋ atum lam anêŋ deda ami
(Mak 4:21-25)

16 *“Anyô miŋ ethak êtôm atum lam ba êdô hamô uŋ kapô mena ivuŋ hamô
loŋ kapô te ami. Thêlô ethak êthôkwêŋ hamiŋ ek avômalô takatu ba êyô unyak
kapô ma nêgê deda.
17 *Nômkama takatu ba ivuŋ hêk loŋ kapô ma tem nimbitak loŋ yaiŋ. Ma
nômkama takatu ba ivuŋ i êmô loŋ momaŋiniŋ ma tem nimbitak yaiŋ ek sapêŋ
neyala i.
18 *Aêŋ ba môlô nodaŋô yenaŋ abô êntêk katô. Ôpatu ba hayala yenaŋ
abô katô ma tem Wapômbêŋ indum ba yani eyala nômkama doho imbiŋ. Ma
doŋtom ôpatu ba miŋ hayala yenaŋ abô ami, ma tem Wapômbêŋ enja auk
takatu ba ôpêŋ hasoŋ nena bôk hawa yôv vê ênjêk ôpêŋ.”

Yisu anêŋ talêbô lôk iviyaŋ
(Mat 12:46-50; Mak 3:31-35)

19 Ma Yisu anêŋ talêbô lôk iviyaŋ êlêm ek nêgê yani, ma doŋtom avômalô
bêŋ anôŋ imiŋ loŋ siŋ ba miŋ hatôm nêgê yani ami.
20 Êŋ ma anyô te hanaŋ hadêŋ Yisu nena, “Lemtambô lôk môlôviyaŋ imiŋ
yaiŋ ba leŋiŋhaviŋ nêgê o.”
21 Êŋ ma Yisu hanaŋ, “Yenaŋ wakatik lôk aiyaŋ thêlô ma ŋê takatu ba elaŋô
Wapômbêŋ anêŋ abô ba esopa.”

---

* **8:10:** Ais 6:9-10 * **8:16:** Mat 5:15; Luk 11:33 * **8:17:** Mat 10:26; Luk 12:2 * **8:18:** Mat 25:29; Luk 19:26

Yisu hanaŋ ba lovak bêŋ hama
(Mat 8:23-27; Mak 4:35-41)

22 Wak te ma Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena, “Alôana kasukthôm vi tuvulu.” Êŋ ma ewa yeŋ ba i.

23 Thêlô i ma Yisu hêk sôm. Ma ôthôm bêŋ lôk lovak hayô ba hayuv kasuk ba hik halôk yeŋ kapô ba hadum ek êmô thêlô sesoŋ êndôk kasuk kapô ba ini.

24 Êŋ ma i ik Yisu liŋ ba enaŋ, “Anyô bêŋ, anyô bêŋ, alalô tem nama ba mi!”

Ma Yisu haviyô ma hathaŋ lovak lôk kasuk budum bêŋ takatu ba ema ba êk tiŋiŋ.

25 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlônim ôêvhaviŋ hamô êsê?” Ma thêlô êkô ba esoŋ kambom ba enaŋ hi ba halêm nena, “Ôpêntêk ma opalê ba intu hanaŋ abô hadêŋ kasuk lo lovak ba elaŋô anêŋ abô ba esopa?”

Yisu hêv ŋgôk vê hêk anyô te
(Mat 8:28-34; Mak 5:1-20)

26 Ma thêlô ewa yeŋ êŋ ba ibup êyô kasuk ba i avômalô Gelasa iniŋ pik. Loŋ êŋ hêk Galili vi tuvulu.

27 Ma thêlô ethak liŋ ma Yisu hatak yeŋ ba hi, ma anyô te atu ba ŋgôk hamô haviŋ yani anêŋ loŋ êŋ halêm ba hapôm Yisu. Ôpêŋ bôk hatak anêŋ malak ma hi hamô siô ba haveŋ kôlôlôŋ.

28-29 Ŋê loŋ êŋ ethak ekak ôpêŋ baŋ lo va lusu hathak seŋ ma êv anyô te ek eyabiŋ, ma doŋtom ŋgôk êŋ hayô ba hayôkwiŋ ôpêŋ ma hamô seŋ êŋ kisi. Ma habi ôpêŋ vôkê ma hi hamô loŋ thiliv.

Ma anyô êŋ hayê Yisu ma halaŋ boloba ba hêv yak halôk pik habobo Yisu valuvi. Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ ŋgôk lelaik atu nena, “Otak ôpêntêk ba nu.” Êŋ ma ôpêŋ halam lôklala bomaŋ nena, “Yisu, o ma Wapômbêŋ Leŋ Anôŋ Biŋ anêŋ Nakaduŋ, lemhaviŋ undum malê êndêŋ ya? Miŋ nêm vovaŋ êndêŋ ya ami!”

30 Êŋ ma Yisu hanaŋ hik ôpêŋ liŋ, “Anêm athêŋ nena?”

Ma ôpêŋ hanaŋ, “Yenaŋ athêŋ nena Ŋê Vovak Lubuŋlubuŋ” ek malê nena ŋgôk bêŋ anôŋ êmô yani kapô.

31 Ma ŋgôk takêŋ enaŋ lôbôlôŋ hadêŋ Yisu nena, “Miŋ ômbi yêlô êndôk Viv atu ami.

32 Nêm yêlô ni êndôk bok takêŋdaku ba êmô dum endaku.” Êŋ ma Yisu halôk hathak iniŋ auk.

33 Ma ŋgôk takêŋ etak ôpêŋ ma i êlôk bok takêŋ kapô. Ma bok takêŋ elaŋviŋ ketheŋ ba i hadêŋ loŋ kambom ma êv yak halôk kasukthôm ba ŋaŋ halok sapêŋ vônô.

34 Ma ŋê takatu ba eyabiŋ bok êyê nôm êŋ ma êsôv ba i enaŋ mayaliv haveŋ lomalak.

35 Ma avômalô êlêm ek nêgê nena malê te habitak loŋ êŋ. Thêlô êyô ma êyê Yisu lôk ôpatu ba ŋgôk bêŋ anôŋ bôk êmô haviŋ yani ba lêk anêŋ auk habitak mavi ba hapuk sôp ma hamô habobo Yisu valuvi. Avômalô êyê ba êkô kambom.

36 Ma ŋê takatu ba êyê nôm êŋ enaŋ hadêŋ avômalô hathak nôm takatu ba hadum ba anyô lôk ŋgôk atu habitak mavi.

37 Ma avômalô Gelasa sapêŋ êkô ba elowaliŋ kambom ba enaŋ ek Yisu etak i ba ni buyaŋ. Aêŋ ba Yisu hathak yeŋ ma thêlô êvôi Galili hathak loŋbô.

38 Ma anyô lôk ŋgôk atu lêk mavi ba hanaŋ lôklokwaŋ hadêŋ Yisu nena,
“Hatôm yasôk imbiŋ o e?” Ma doŋtom Yisu hêv ek êmbôni anêŋ loŋ ba hanaŋ,
39 “Onaŋ ênděŋ avômalô esak nômbêŋ atu ba Wapômbêŋ hadum hathak o.”
Êŋ ma havôhi anêŋ loŋ ma hanaŋ hadêŋ avômalô sapêŋ hathak nômbêŋ atu
ba Yisu hadum hadêŋ yani.

Avena ŋama lo avi lijiŋ
(Mat 9:18-26; Mak 5:21-43)

40 Yisu hale hi kasukthôm vi tuvulu hathak loŋbô ma avômalô bêŋ anôŋ lêk
eyabiŋ yani êmô liŋdaŋ ba ewa yani thô.
41 Ma anyô bêŋ hayabiŋ unyak yeŋ te halêm ma anêŋ athêŋ nena Jailus.
Yani halek vadôŋ lêlô habobo Yisu valuvi ma hanaŋ hik yani liŋ lôk kapô
malaiŋ ek Yisu imbiŋ yani ba ini anêŋ unyak.
42 Ek malê nena anêŋ amena ma doŋtom iyom ba hapôm lijiŋ ba hadum ek
ema. Amena êŋ anêŋ sondabêŋ ma hatôm laumiŋ ba lahavuju.

Êŋ ma Yisu hi haviŋ yani ma avômalô bêŋ anôŋ ekalabu yani siŋ.
43 Ma avi te hamô loŋ êŋ ba hapôm lijiŋ thalaleŋ halom hatôm sondabêŋ
laumiŋ ba lahavuju. Ma anyôla miŋ hatôm idum yani mavi ami.
44 Avi êŋ halêm habobo Yisu dômlokwaŋ ma hasôm Yisu anêŋ kwêv daim
anêŋ daŋ iyom ma ketheŋ oyaŋ ma thalaleŋ êŋ hakapok.

45 Êŋ ma Yisu hanaŋ hik thêlô liŋ, “Opalê hasôm ya?”

Ma thêlô sapêŋ enaŋ nena thêlô mi. Ma Pita hanaŋ, “Anyô Bêŋ, avômalô
bêŋ anôŋ ekalabu o siŋ ba intu êsôm o.”
46 Ma doŋtom Yisu hanaŋ, “Anyôla hasôm ya ba yahasaê nena yenaŋ
lôklokwaŋ doho hêv yak.”
47 Ma avi êŋ hayê nena miŋ hatôm imbuŋ i ami. Ba intu hakô ba halowaliŋ
ba hi halek vadôŋ lêlô habobo Yisu va. Ma hanaŋ hathak hasôm yani ma
ketheŋ oyaŋ ma anêŋ thalaleŋ atu hakapok ba avômalô nômbêŋ atu elaŋô.
48 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ avi êŋ, “Yenaŋ avena, anêm hôêvhaviŋ hadum ba
lêk hubitak mavi. Nu lôk kapôlôm labali.”
49 Yisu hanaŋ abô hamiŋ denaŋ ma anyô te halêm anêŋ Jailus anêŋ unyak
ba hanaŋ, “Nalum avi lêk hama yôv ba intu otak kêdôŋwaga ma miŋ nêm
malaiŋ ênděŋ yani ami.”
50 Yisu halaŋô abô êŋ ma hanaŋ hadêŋ Jailus, “Miŋ ôkô ami. Nêmimbiŋ iyom
ma tem nalum avi mavi esak loŋbô.”
51-53 Yisu hayô Jailus anêŋ unyak ma avômalô êmô ba elaŋ asêŋ malêŋ lôk
leŋiŋmalaiŋ bêŋ hathak yani. Ma Yisu hanaŋ, “Asêŋ dô. Yani hêk sôm iyom
ma miŋ hama ami.” Thêlô eyala nena lêk hama yôv ba intu emalik hathak
Yisu. Ma Yisu hadô avômalô ini imbiŋ yani ba hawa Pita lo Jon ma Jems lôk
amena êŋ talêbô lo lambô iyom ba i unyak kapô haviŋ yani.

54 Êŋ ma havaloŋ avena hamô baŋ ma halam nena, “Avena, umbiyô!”
55 Ma avena êŋ anêŋ dahô hayô halôk kupik hathak loŋbô ma ketheŋ oyaŋ
ma haviyô. Ma Yisu hanaŋ ek nênêm nôm ênděŋ avena êŋ ek enjaŋ.
56 Ma anêŋ talêbô lo lambô esoŋ kambom. Ma doŋtom Yisu hanaŋ lôklokwaŋ
nena miŋ nenaŋ nôm êŋ bêŋ ênděŋ anyôla ami.

* **8:48:** Luk 7:50

9

Yisu hêv ŋê ku ba i
(Mat 10:5-15; Mak 6:7-13)

1 Yisu halam anêŋ ŋê ku laumiŋ ba lahavuju ethak doŋtom ma hêv
lôklokwaŋ lôk athêŋ bêŋ hadêŋ i ek nênêm ŋgôk sapêŋ vê lôk nindum avômalô
lijiŋ mavi.
2 Ma yani hêv thêlô ba i ek nenaŋ abô esak Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak
lôk nindum avômalô lôk lijiŋ mavi.
3 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlô nu lomalak lomalak. Ma miŋ noja
kôm lo vak ma nôm lo valuseleŋ imbiŋ ami. Uŋgwik kwêv doŋtom ma miŋ
noja kwêv yaŋ imbiŋ ami.
4 Unyak alêla takatu ba môlô ôyô, ma nômô unyak êŋ iyom endeba notak
loŋ êŋ ek unu buyaŋ.
5 Ma doŋtom loŋ takatu ba miŋ ewa môlô thô ami, ma waklavôŋ otak loŋ
êŋ, ma uŋgwik voŋgovaŋ takatu ba hamô vemimkapô vê êndôk thêlô maleŋiŋ
ek injik iniŋ kambom thô.”
6 Yôv ma thêlô i eveŋ lomalak lomalak ba enaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi
lôk idum avômalô lôk lijiŋ mavi.

Helot lahabi nena Yisu ma opalê
(Mat 14:1-2; Mak 6:14-16)

7 *Anyô Bêŋ Helot halaŋô nôm takatu ba Yisu hadum ba lahabi bêŋ anôŋ
hathak ek malê nena anyô doho enaŋ aêntêk, “Jon haviyô hêk ŋama hathak
loŋbô.”
8 Ma anyô doho enaŋ, “Elia halêm,” ma doho enaŋ, “Plopet tak sêbôk te
haviyô hathak loŋbô.”
9 *Êŋ ma Helot hanaŋ nena, “Bôk yahadabêŋ Jon laselo kisi yôv, ma doŋtom
Yisu ma opalê ba yahalaŋô avômalô enaŋ abôkama hathak yani?” Êŋ ma yani
hadum ek ênjê Yisu.

Yisu havakôŋ avômalô hatôm 5,000
(Mat 14:13-21; Mak 6:30-44; Jon 6:1-15)

10 Ma Yisu anêŋ aposel êyô, ma enaŋ hathak nôm takatu ba thêlô idum bêŋ
hadêŋ Yisu. Yôv ma Yisu halom thêlôda iyom ba i malak te anêŋ athêŋ nena
Betsaida.
11 Ma doŋtom avômalô bêŋ anôŋ eyala nena Yisu lêk hi. Êŋ ma thêlô esopa
yani ba i. Thêlô i êyô ek Yisu ma yani hawa thêlô thô. Yôv ma yani hanaŋ abô
hathak Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ba hadum avômalô lôk lijiŋ ibitak mavi.
12 Ma yaŋsiŋ bôlôvôŋ ma Yisu anêŋ ŋê ku êlêm ma enaŋ hadêŋ yani nena,
“Lêk yaŋsiŋ ma alalô amô loŋ thiliv. Ba intu otak avômalô takêntêk ek ini
malak lôk loŋ takatu ba hamô habobo ek nêmbôlêm iniŋ nôm lôk loŋ nêjêk.”
13 Ma doŋtom Yisu hanaŋ nena, “Mi, môlôda nobakôŋ i.” Ma thêlô enaŋ,
“Yêlôaniŋ nôm ma polom baheŋvi ma alim ju iyom hamô ba miŋ hatôm ami.
Aêŋ ba yêlô ana nanêm nôm vuli ek avômalô nômbêŋ êntêk êŋ la?”
14 Thêlô enaŋ abô êŋ ek malê nena anyô bêŋ anôŋ ba hatôm 5,000 la intu
êmô.
Ma Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena, “Môlô nonaŋ êndêŋ avômalô nena
nesak doŋtom êtôm aêntêk 50 dum te, ma 50 dum yaŋ êtôm 5,000.”

---

* **9:3:** Luk 10:4-11 * **9:7:** Mat 16:14; Mak 8:28; Luk 9:19 * **9:9:** Luk 23:8

15 Ŋê ku idum aêŋ hadêŋ avômalô ba sapêŋ êlôk êmô biŋ.
16 Ma Yisu hawa polom bahenŋvi lôk alim ju atu ba hêv ma hathak leŋ ma hateŋ mek. Vêm ma haya hi lôbôlôbô ma hêv hadêŋ anêŋ ŋê ku ba ibi sam hadêŋ avômalô nômbêŋ atu.
17 Ma avômalô sapêŋ eyaŋ ba leŋiŋviyak. Ma nôm wata vi atu ba hamô ma ŋê ku isup halôk vak sam laumiŋ ba lahavuju.

Pita hanaŋ nena Yisu ma Kilisi (Mat 16:13-28; Mak 8:27-9:1)

18 Wak te ma Yisu hateŋ mek ma anêŋ ŋê ku iyom êmô haviŋ yani. Ma Yisu hanaŋ hik thêlô liŋ nena, “Avômalô ethak elam ya nena opalê?”
19 *Ma thêlô enaŋ nena, “Doho enaŋ nena o ma Jon anyô hathik ŋaŋ. Ma doho enaŋ nena o ma Elia, ma doho enaŋ nena o ma plopet bô te intu haviyô hathak loŋbô.”
20 *Ma Yisu hanaŋ hik thêlô liŋ, “Ma môlôda olam ya nena opalê?”
Ma Pita hanaŋ viyaŋ nena, “O ma Mesia atu ba Wapômbêŋ hêv ek nêm anêŋ avômalô bulubiŋ.”
21 Êŋ ma Yisu hanaŋ lôklokwaŋ hadêŋ thêlô ek miŋ nenaŋ abô êŋ bêŋ êndêŋ anyôla ami.
22 *Ma yani hanaŋ nena, “Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem esopa Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ ba enja vovaŋ bêŋ anôŋ. Ma Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ lôk ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ tem nêmbôliŋ dômiŋ êndêŋ yani. Ma Wapômbêŋ tem indum ba nijik yani vônô. Ma êtôm wak lô ma tem injik yani liŋ imbiyô esak loŋbô.”
23 *Ma yani hanaŋ hadêŋ avômalô sapêŋ nena, “Anyôla hadum ek esopa ya, êŋ ma êmbôliŋ dôm êndêŋ yanida ma enja anêŋ alovalaŋaŋsiŋ êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ ba esopa ya.
24 *Ek malê nena ôpatu ba lahabi bêŋ anôŋ hathak anêŋ lôkmala pik ma anêŋ lôkmala êŋ tem nêm yak. Ma doŋtom ôpatu ba hatak anêŋ lôkmala ek hasopa ya, yani êŋ tem enja lôkmala anôŋ.
25 Anyô te hawa nômkama pik sapêŋ, ma doŋtom miŋ hasopa Wapômbêŋ ami ba anêŋ lôkmala hêv yak, êŋ ma tem yani êmô mavi e? Mi anôŋ, tem enja vovaŋ.
26 *Ma anyôla mama ek ya lôk yenaŋ abô, ma embeŋ yam atu ba ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ yandealêm imbiŋ yenaŋ deda lôkmaŋgiŋ lôk lambô ma aŋela matheŋ iniŋ deda lôkmaŋgiŋ, ma tem ya mama ek ôpêŋ aêŋ iyom.
27 Aêŋ ba yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak tem êlêm. Ma môlô vi atu ba umiŋ loŋ êntêk tem nômô lôkmala denaŋ ma ôŋgô nôm êŋ imbiŋ.”

Yisu liŋkupik habitak yaŋda (Mat 17:1-13; Mak 9:2-13)

28 Ma Yisu hanaŋ abô êŋ yôv ma wak baheŋvi ba lahavulô hale ba hi. Ma Yisu hathak dumlolê te ba hi ek eteŋ mek ma hawa Pita lo Jems ma Jon iviŋ yani.
29 Yisu hateŋ mek denaŋ ma thohavloma habitak yaŋda ba anêŋ kwêv habitak thapuk hatôm damak hêv.

---

* **9:19:** Luk 9:7-8 * **9:20:** Jon 6:68-69 * **9:22:** Luk 9:44; 18:32-33 * **9:23:** Mat 10:38; Luk 14:27
* **9:24:** Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25 * **9:26:** Mat 10:33; Luk 12:9

30-31 *Ma kethen oyan ma anyô lokwanju lôk deda bên imiŋ ba enaŋ abô haviŋ yani, yaŋ ma Mose ma yaŋ ma Elia. Thai enaŋ abô hadêŋ Yisu hathak nôm takatu ba Yisu tem indum ba injik anôŋ êmô Jelusalem endeba yani etak pik êntêk ba ni.

32 *Ma Pita lo Jems ma Jon thêlô malen hatulak ba êk sôm. Ma thêlô iviyô ma êyê Yisu anêŋ deda bêŋ lôk anyô ju imiŋ iviŋ yani.

33 Ma thai idum ek ini ma Pita hanaŋ hadêŋ Yisu aêntêk, “Anyô bêŋ, mavi anôŋ ek lêk alalô amô loŋ êntêk. Yêlô nadav unyak lôkkupik lokwanjlô, te ek o ma te ek Mose ma te ek Elia.” Pita hathôŋ abô atu ba enaŋ ba intu hanaŋ aêŋ.

34 Pita hanaŋ abô denaŋ ma buliv te hayô hava thêlô siŋ ba thêlô êkô.

35 *Ma abô te halêm anêŋ buliv êŋ kapô nena, “Intu ma yenaŋ Okna ba bôk yahatak yani yôv ek indum yenaŋ ku. Ba nodaŋô anêŋ abô.”

36 Abô êŋ habitak yôv ma thêlô êyê Yisu iyom hamiŋ. Pita lo Jems ma Jon miŋ enaŋ hadêŋ anyôla hathak nôm takatu ba êyê lo elaŋô ami.

Yisu hêv ŋgôk vê hêk okna te
(Mat 17:14-21; Mak 9:14-29)

37 Haviyô hayaŋ ma Yisu thêlô etak dumlolê hêk ma êlôk ba i, ma avômalô bêŋ anôŋ i êpôm yani.

38 Ma anyô te halam aêntêk, “Kêdôŋwaga, hatôm nêm kapôlôm ek yenaŋ okna ba nêm yani sa ek malê nena yenaŋ okna doŋtom iyom.

39 Ŋgôk te hathak hayôkwiŋ yani ba kethen oyaŋ ma yani halaŋ boloba ba halowaliŋ kambom ba wapôk habitak abôlêk. Ŋgôk êŋ habuliŋ yani liŋkupik kambom anôŋ ba miŋ hathak hatak yani dokte ami.

40 Yahanaŋ hik anêm ŋê ku liŋ lôklokwaŋ ek nênêm ŋgôk kambom êŋ vê, ma doŋtom thêlô miŋ hatôm ami.”

41 Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, “Yahamô haviŋ môlô sawa daim ma doŋtom miŋ ôêvhaviŋ ami ma owa auk lokbaŋ aleba yakapôlôŋ lêk hagiap hathak môlô. Onja okna êŋ êlêm.”

42 Ma okna êŋ haven denaŋ, ma ŋgôk êŋ habi vôkê halôk pik ba hadum ba okna halowaliŋ kambom. Ma doŋtom Yisu hathaŋ ŋgôk lelaik êŋ, ma hadum okna êŋ ba habitak mavi ma hêv hi hadêŋ lambô hathak loŋbô.

43 Ma avômalô sapêŋ esoŋ kambom hathak Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ bêŋ.

Yisu hanaŋ bôlôŋ yaŋ hathak anêŋ ŋama
(Mat 17:22-23; Mak 9:30-32)

Avômalô sapêŋ lenjŋhabi abô bêŋ anôŋ hathak nôm takatu ba Yisu hadum, ma Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena,

44 * “Môlô nodaŋô abô êntêk katô. Tem nenaŋ Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu bêŋ ba netak êndôk avômalô bahenjŋ.”

45 *Ma anêŋ ŋê ku êthôŋ abô êŋ anêŋ ôdôŋ paliŋ ek malê nena havuŋ ek thêlô. Ma êkô ek nenaŋ injik yani liŋ ek enaŋ anêŋ ôdôŋ bêŋ êndêŋ thêlô.

Opalê intu anyô bêŋ?
(Mat 18:1-5; Mak 9:33-41)

46 *Ma Yisu anêŋ ŋê ku êkôki nena thêlô alisê intu bêŋ ek ŋê ku vi.

47 Ma Yisu hayala thêlôniŋ auk êŋ. Ma hawa amena te ba hadô hamiŋ habobo yani.

---

* **9:30-31:** Luk 9:22 * **9:32:** 2Pi 1:16-18 * **9:35:** Luk 3:22 * **9:44:** Luk 9:22 * **9:45:** Luk 18:34 * **9:46:** Luk 22:24

48 *Ma hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena, “Ôpatu ba hêvhaviŋ ya ba hawa
amena nate aêntêk thô, ma hatôm hawa ya thô. Ma ôpatu ba hawa ya thô,
ma hatôm hawa ôpatu ba hêv ya ba yahalêm thô haviŋ. Ma ôpatu ba hadum i
aleba yaôna hamô môlô malêvôŋ intu anyô bêŋ ek môlô.”
49 Ma Jon hanaŋ nena, “Anyô Bêŋ, yêlô ayê anyô te hêv ŋgôk vê hathak anêm
athêŋ. Ma doŋtom yani ma miŋ alalô te ami ba intu yêlô anaŋ ek yani etak ku
êŋ.”
50 *Ma doŋtom Yisu hanaŋ nena, “Dô! Miŋ numiŋ yani loŋ siŋ ami. Ôpatu
ba miŋ hapôlik hathak alalô ami, intu alalôaniŋ te.”

Avômalô Samalia êdô Yisu
51 Waklavôŋ Wapômbêŋ enja Yisu ni leŋ lêk habobo, êŋ ma yani lavidoŋ ek
ni Jelusalem.
52 Ma yani hêv anyô doho ba i malak te hêk Samalia ek nêpôpêk nômkama
êmôŋ ek yani.
53 Ma doŋtom avômalô loŋ êŋ êdô neja yani thô ek malê nena hi Jelusalem.
54 *Ma ŋê ku Jems lo Jon êyê nôm êŋ ma enaŋ hik yani liŋ aêntêk, “Anyô Bêŋ,
yai nandam atum êndôk ba êlêm anêŋ leŋ ek esaŋ thêlô e?”
55 Ma doŋtom Yisu hik i liliŋ ma hayanda thai.
56 Ma thêlô i malak yaŋ.

Ku bêŋ ek nesopa Yisu vaŋgwam
(Mat 8:18-22)
57 Thêlô eveŋ loŋôndê ba i ma anyô te hanaŋ nena, “Loŋ nômbêŋ atu ba hu
ma tem yasopa o.”
58 Ma Yisu hanaŋ, “Avuŋ yatap iniŋ pik abyaŋ hamô ma menak iniŋ unyak
hamô aliŋ, ma doŋtom ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ma yenaŋ loŋ yaŋgêk ma
mi.”
59 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ anyô yaŋ nena, “Osopa ya.”
Ma doŋtom ôpêŋ hanaŋ, “Anyô Bêŋ, otak ya ek yana yandav wakamik
vêmam.”
60 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ yani, “Dô, ŋê ŋama da nedav iniŋ ŋama. Ma nu onaŋ
abô esak Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak bêŋ.”
61 *Ma anyô yaŋ hanaŋ hadêŋ Yisu nena, “Anyô Bêŋ, tem yasopa o, ma
doŋtom otak ya ek yanaŋ waklêvôŋ êndêŋ yenaŋ avômalô vêmam.”
62 Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, “Ôpatu ba haveŋ loŋôndê ma hik ma liliŋ miŋ
hatôm indum ku êŋjêk Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô ami ma mi.”

10

Yisu hêv ŋê ku hatôm 72 ba i
(Mat 11:20-24)
1 *Yôv ma Anyô Bêŋ hatak avômalô yaŋda hatôm 72 ba hêv i juju ba êmôŋ ek
yani ba i hadêŋ malak lôŋ sapêŋ atu ba yani tem ni.
2 *Ma yani hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Nôm bêŋ anôŋ lêk hayôk ba hamô ku
kapô, ma doŋtom ŋê ku ma tomtom iyom. Aêŋ ba noteŋ mek êndêŋ ku anêŋ
alaŋ ek nêm ŋê ku ba ini ek nindum anêŋ ku.

* **9:48:** Mat 10:40 * **9:50:** Mat 12:30; Luk 11:23 * **9:54:** 2Kiŋ 1:9-16 * **9:61:** 1Kiŋ 19:20
* **10:1:** Mak 6:7 * **10:2:** Mat 9:37-38; Jon 4:35

3 *Môlô nu. Yahêv môlô ba u hatôm boksipsip nali i êmô avuŋ yatap
malêvôŋ.
4 *Ma miŋ môlô noja valuseleŋ lôk vak lôk bokŋgôp imbiŋ ami. Ma miŋ
nonaŋ abô pôk embeŋ loŋôndê ami ma unu nundum ku êŋ ketheŋ.
5 “Môlô ôyô unyak te kapô, ma nonaŋ êndêŋ thêlô aêntêk, ‘Wapômbêŋ hatôm
indum ba môlô nômô yôhôk mavi.’
6 Anyô yôhôk te hamô unyak êŋ ba hêvhaviŋ, êŋ ma tem môlônim abô mavi
êŋ êmô imbiŋ thêlô. Ma mi, ma tem abô êŋ êmbôlêm ek môlôda esak loŋbô.
7 *Ma môlô nômô unyak êŋ iyom. Ma môlô oŋgwaŋ ba nunum êtôm atu
ba êv hadêŋ môlô iyom ek malê nena môlô ma ŋê ku ba mavi ek avômalô
neyabiŋ môlô. Ma miŋ môlô unu nosak unyak mayaliv ami.
8 * “Môlô ôyô malak lôŋ te ba ewa môlô thô ba êv nôm hadêŋ môlô, êŋ ma
môlôŋgaŋ.
9 Ma môlô nundum thêlôniŋ avômalô lôk lijiŋ nimbitak mavi, ma môlô
nonaŋ aêntêk, ‘Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak lêk halêm habobo môlô.’
10 Ma doŋtom miŋ ewa môlô thô ami, êŋ ma môlô unu numiŋ loŋôndê ma
nonaŋ nena,
11 *‘Yêlô ik voŋgovaŋ veŋiŋkapô vê halôk môlô malemim ek injik môlônim
kambom thô. Ba intu môlô lemim imbi katô nena Wapômbêŋ anêŋ loŋ
lôkliŋyak lêk halêm habobo môlô.’
12 *Yanaŋ êndêŋ môlô nena waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ endelêm ek en-
daŋô abô, êŋ ma avômalô loŋ atu ba miŋ ewa môlô thô ami, thêlôniŋ malaiŋ
tem êmôŋ ek avômalô kambom anêŋ Sodom.
13 “Alikaknena, môlô avômalô Kolasin lo Betsaida! Môlô bôk ôyê nômbithi
lomaloma. Ma doŋtom bôk yandum nômbithi takêŋ êmô Taia lo Saidon
malêvôŋ, êŋ ma ketheŋ oyaŋ ma tem nijik kwêv kambom lôk nesav atum
ŋgavu esak leŋiŋkadôk ek nede kapôlôŋiŋ liliŋ.
14 Waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ endelêm ek endaŋô abô, êŋ ma môlônim
malaiŋ tem bêŋ anôŋ êmôŋ ek avômalô Taia lo Saidon iniŋ!
15 Ma môlô avômalô Kapaneam, tem nêmbô môlônim athêŋ esak leŋ e? Mi,
môlô tem unu ŋê ŋama iniŋ loŋ!
16 * “Anyô halaŋô môlônim abô, êŋ ma yani halaŋô yenaŋ abô haviŋ. Ma
anyô havôliŋ dôm hadêŋ môlô, êŋ ma yani havôliŋ dôm hadêŋ ya haviŋ. Ma
anyô havôliŋ dôm hadêŋ ya, êŋ ma yani havôliŋ dôm hadêŋ Ôpatu ba hêv ya
ba yahalêm haviŋ.”

Ŋê ku êvôlêm hathak loŋbô (Mat 11:25-27; 13:16-17)

17 Ŋê ku 72 takatu êvôlêm hathak loŋbô ma leŋiŋmavi bêŋ anôŋ ba enaŋ,
“Anyô Bêŋ, yêlô adum ku lomaloma lôk êv ŋgôk vê hathak anêm athêŋ.”
18 *Ma Yisu hanaŋ aêntêk, “Yahayê Sadaŋ hêv yak anêŋ leŋ hatôm damak.
19 *Odaŋô, yahêv lôklokwaŋ hadêŋ môlô ek nombak umya lo daŋgaviŋ pesa.
Ma môlô hatôm nômô Sadaŋ ôpatu ba lamaniŋ hathak môlô anêŋ lôklokwaŋ
sapêŋ lu. Ma nômlate miŋ hatôm imbuliŋ môlô ami ma mi.

---

* **10:3:** Mat 10:16 * **10:4:** Mat 10:7-14; Mak 6:8-11; Luk 9:3-5 * **10:7:** 1Ko 9:6-14; 1Ti 5:18 * **10:8:** 1Ko 10:27 * **10:11:** Ap 13:51; 18:6 * **10:12:** Stt 19:24-25; Mat 10:15; 11:24 * **10:16:** Mat 10:40; Luk 9:48; Jon 5:23 * **10:18:** Jon 12:31; ALK 12:8-9 * **10:19:** Sng 91:13; Mak 16:18

20 *Ma môlô miŋ lemimmavi bêŋ anôŋ esak ŋgôk elaŋô môlônim abô ami
ma mi, ma doŋtom môlô lemimmavi esak Wapômbêŋ bôk hato môlônim athêŋ
hêk leŋ.”
21 Yôv ma Lovak Matheŋ hadum Yisu anêŋ kapô lamavi ba hanaŋ,
“Wakamik, O ma leŋ lo pik anêŋ alaŋ! Lêk huvuŋ anêm auk hadêŋ ŋê lôkauk
lôk ŋê bêŋbêŋ ma huik thô hadêŋ ŋê takatu ba êtôm avômena yaônena. Ba intu
yahabô anêm athêŋ! Wakamik, avanôŋ oda hosopa anêm lemhaviŋ ba intu
hudum aêŋ.
22 * “Wakamik bôk hôêv ya auk sapêŋ yôv. Ba anyô late miŋ hayala Nalum
atu ami. Mi, O Wakamik iyom. Ma anyô late miŋ hayala O Wakamik katô
ami. Mi, Nalum lôk ŋê takatu ba Nalum lahaviŋ injik O thô êndêŋ i iyom.”
23 Ma Yisu hik i liliŋ ba hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku iyom nena, “Wapômbêŋ
hadum mavi hadêŋ môlô ba môlô ôyê nôm takatu.
24 Yanaŋ êndêŋ môlô nena sêbôk ma plopet lôk kiŋ bêŋ anôŋ leŋiŋhaviŋ nêgê
nôm êntêk ba lêk môlô ôyê, ma doŋtom miŋ êyê ami. Ma leŋiŋhaviŋ nedaŋô
abô takêntêk ba lêk môlô olaŋô, ma doŋtom miŋ elaŋô ami.”

Anyô Samalia mavi te (Mat 22:34-40; Mak 12:28-34)

25 *Wak te ma anyô lôkauk hathak abô balabuŋ hayô hamiŋ ba hadum ek
esaê Yisu ba hanaŋ, “Kêdôŋwaga, yandum malê ek Wapômbêŋ nêm lôkmala atu
ba nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ êndêŋ ya?”
26 Ma Yisu hanaŋ hik yani liŋ aêntêk, “Abô balabuŋ hanaŋ malê? Êŋ ma
oda osam abô êŋ ba lemimbi nena abô êŋ hanaŋ aisê?”
27 *Ma yani hanaŋ nena, “Lemimimbiŋ Anyô Bêŋ unim Wapômbêŋ ênjêk
unim kapôlômim lôk dahôlômim ma lôklokwaŋ lôk unim auk sapêŋ. Ma
lemimbiŋ anêm avômalô êtôm lemhaviŋ oda.”
28 *Ma Yisu hanaŋ nena, “Avanôŋ. Undum aêŋ ma tem ômô lôkmala.”
29 Ma doŋtom yani hadum ek avômalô nêgê nena anêŋ auk ma mavi, aêŋ ba
yani hanaŋ nena, “Yenaŋ avômalô êŋ ma opalêla?”
30 Ma Yisu hanaŋ viyaŋ aêntêk, “Anyô te hatak Jelusalem ma halôk ba hi
Jeliko. Êŋ ma ŋê vani êpôm yani ba ik yani ba hamayak hêk loŋôndê ma ewa
anêŋ nômkama vani ba i.
31 Ma anyô habôk da te hasopa loŋôndê êŋ ba halôk ba hi. Êŋ ma yani hayê
anyô êŋ, ma doŋtom yani habup halôk loŋôndê vi hale ba hi.
32 Aêŋ iyom ma Livai te halôk loŋôndê bô êŋ hale ma hayê ôpêŋ, ma ketheŋ
oyaŋ habup halôk loŋôndê vi atu hale ba hi.
33 Ma doŋtom anyô Samalia* te halom loŋôndê êŋ ba hi ma hayê ôpêŋ ba
lahiki.
34 Êŋ ma yani hi hadêŋ ôpêŋ ma haŋgasô waiŋ lôk nôm lêŋlêŋ hathak ôpêŋ
anêŋ palê ma hasum. Yôv ma yani hawa ôpêŋ ba hatak hayô hamô anêŋ bok
doŋki ma halom ba hi unyak atu ba êv vuli ba êk. Ma yanida hayabiŋ ôpêŋ.
35 Ma haviyô hayaŋ ma yani hêv valuseleŋ seleva ju hadêŋ unyak alaŋ ma
hanaŋ nena, ‘Oyabiŋ anyô lijiŋ êntêk mavi. Ma valu êntêk miŋ hatôm ami ba
wak yaŋ atu ba yahalehalêm ma tem yanêm doho imbiŋ.’ ”

---

* **10:20:** Plp 4:3; ALK 3:5 * **10:22:** Jon 3:35; 10:15 * **10:25:** Mat 22:35-40; Luk 18:18 * **10:27:** Wkp 19:18; Lo 6:5 * **10:28:** Wkp 18:5 * **10:33:** Avômalô Samalia ma Islael iniŋ ŋê kambom.

36 Yisu hanaŋ abô loŋ kapô êŋ yôv ma hanaŋ hik anyô lôkauk êŋ liŋ aêntêk,
“Lemhabi aisê? Ôpatu ba ŋê kambom ik ma opalê hêv yani sa hatôm yanida
anêŋ avômalô te?”
37 Ma anyô lôkauk hanaŋ viyaŋ nena, “Ôpatu ba hêv kapô hadêŋ yani.”
Ma Yisu hanaŋ hadêŋ ôpêŋ nena, “Nu ma undum aêŋ iyom.”

Yisu hamô Mata lo Malia iniŋ unyak

38 Yisu lôk anêŋ ŋê ku eveŋ ba i ma Yisu habitak hayô malak lôŋ te ba hi.
Ma avi te anêŋ athêŋ nena Mata hawa Yisu thô ba hi hamô anêŋ unyak.
39 *Mata anêŋ yaŋ molok Malia hamô habobo Anyô Bêŋ valuvi ba halaŋô
anêŋ abô.
40 Ma doŋtom Mata hadum ku bêŋ anôŋ ek hapôpêk nôm. Êŋ ma yani hi
hadêŋ Yisu ma hanaŋ, “Anyô Bêŋ, lemhabi aisê? Yahadum ku bêŋ anôŋ ma
yenaŋ aiyaŋ molok miŋ hêv ya sa dokte ami. Ba intu otak yani êlêm ek nêm
ya sa.”
41 Ma doŋtom Anyô Bêŋ hanaŋ viyaŋ hadêŋ yani nena, “Mata, Mata, aisê ka
lem hik o ba kapôlôm malaiŋ hathak nômkama lomaloma?
42 *Ma doŋtom nômlate iyom intu ba nômbêŋ ma Malia lêk hawa nôm êŋ yôv
ba anyô te miŋ hatôm enja nôm êŋ vê ênjêk yani ami ma mi.”

11

Kobom neteŋ mek
(Mat 6:9-15; 7:7-11)

1 Wak te ma Yisu hateŋ mek hamô bute. Ma hateŋ mek yôv ma anêŋ ŋê
ku te hanaŋ hadêŋ yani nena, “Anyô Bêŋ, ôndôŋ yêlô ek yêlô nateŋ mek êtôm
sêbôk ba Jon hadôŋ anêŋ ŋê ku.”
2 Ma Yisu hanaŋ, “Môlô noteŋ mek aêntêk,
“ ‘Wakamik, anêm athêŋ ênjêk matheŋ.
Ma anêm loŋ lôkliŋyak êlêm êtôm loŋ lôkthô.
3 Ma nêm wak tomtom anêŋ nôm êndêŋ yêlô.
4 Ma yêlô êv avômalô iniŋ kambom takatu ba idum hadêŋ yêlô vê,
ba intu nêm yêlôaniŋ kambom vê aêŋ iyom.
Lôk miŋ otak yêlô êndôk nôm atu ba esau yêlô ami.’ ”
5-6 Yôv ma Yisu hanaŋ abô loŋ kapô te hadêŋ thêlô aêntêk, “Bôlôvôŋ biŋ te
ma hu hadêŋ anêm anyô môlô te anêŋ unyak ma honaŋ, ‘Aiyaŋ, yenaŋ anyô
môlô te halêm anêŋ loŋ daim ba lêk hamô yenaŋ unyak ba hama kisi ma ya
nôm mi. Ba hatôm nêm polom lokwaŋlô ek yani e?’
7 Ma anêm anyô môlô atu hamô unyak kapô tem enaŋ viyaŋ nena, ‘Yahadô.
Yêlô lêk êk sôm ba unyak abôlêk lêk putup yôv ba tem miŋ yanêm nôm êndêŋ
o ami ma mi.’
8 Yani hadô ek nêm anêŋ anyô môlô sa. Ma doŋtom yahanaŋ hadêŋ môlô
nena oteŋ lôbôlôŋ, êŋ ma tem yani mama ba imbiyô ba nêm nôm êtôm atu ba
hoteŋ yani.
9-10 “Ba intu yahanaŋ hadêŋ môlô nena ŋê takatu ba enaŋ hik Wapômbêŋ
liŋ, ma tem neja nômkama êtôm atu ba enaŋ. Ma êbôlêm nômlate ma tem
nêpôm. Ma ipididiŋ unyak abôlêk ma tem injik vê ek i. Aêŋ ba onaŋ hik

* **10:39:** Jon 11:1; 12:2-3 * **10:42:** Mat 6:33

Wapômbêŋ liŋ ma tem nêm môlônim lemimhaviŋ êndêŋ môlô. Ma ôbôlêm ma tem nôpôm. Ma upididiŋ unyak abôlêk ma tem injik vê ek môlô.

11 “Môlô avômena iniŋ lami, nalum hanaŋ hik o liŋ ek enjaŋ alim ma tem nêm umya kambom te êndêŋ yani e? Ma mi!
12 Mena yani hanaŋ ek enjaŋ menak daluk, êŋ ma tem nêm ŋgalivaŋ te e? Ma mi!
13 Môlô avômalô pik unim bôk lo loŋ ma kambom, ma doŋtom môlô othak ôêv nômkama mavi hadêŋ nalumi. Aêŋ ba môlô noyala katô nena môlônim Lemambô Bêŋ atu ba hamô malak leŋ yani lamavi anôŋ ek nêm Lovak Matheŋ êndêŋ ŋê takatu ba enaŋ hik yani liŋ.”

Yisu lo Belsebul
(Mat 12:22-32,43-45; Mak 3:20-27)

14 Yisu hêv ŋgôk vê hêk anyô abôlêk putup te. Ma ŋgôk êŋ hatak ôpêŋ ba hi ma ôpêŋ hanaŋ abô ba avômalô sapêŋ êyê ba esoŋ kambom.
15 *Ma doŋtom avômalô doho enaŋ, “Ŋgôk iniŋ anyô bêŋ Belsebul hêv lôklokwaŋ hadêŋ ôpêŋ. Ba intu hatôm nêm ŋgôk sapêŋ vê ênjêk avômalô.”
16 *Ma avômalô doho idum ek nesau Yisu ba enaŋ hik yani liŋ nena, “Undum lavôŋiŋ te ek injik thô nena Wapômbêŋ hêv o ba hôlêm mena mi e?”
17 Ma doŋtom Yisu hayala thêlôniŋ auk ba hanaŋ abô loŋ kapô te hadêŋ thêlô nena, “Avômalô malak lôŋ te evaki vose hi ôdôŋ ju, êŋ ma tem malak lôŋ êŋ ŋgathiniŋ ba bapu ipup imbitak. Ma avômalô ôdôŋ te evaki vose hi ôdôŋ ju ma tem thêlôda nênêm yak.
18 Aêŋ ba Sadaŋ anêŋ ŋgôk vi evaki vose hi ôdôŋ ju, êŋ ma Sadaŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak tem imiŋ majaŋ aisê? Mi. Ma aisê ka môlô onaŋ nena yahêv ŋgôk vê hathak Belsebul anêŋ lôklokwaŋ?
19 Môlô onaŋ nena ŋgôk bêŋ Belsebul hêv lôklokwaŋ hadêŋ ya ba yahêv ŋgôk vê. Ma môlônim avômalô idum ku êŋ haviŋ! Ma opalê intu hêv lôklokwaŋ hadêŋ thêlô ba idum ku mavi êŋ? Ŋgôk Bêŋ, e? Mi! Môlôda unim avômalô ik thô nena môlô onaŋ abôyaŋ.
20 Wapômbêŋ da hêv lôklokwaŋ hadêŋ ya ba yahêv ŋgôk vê hêk avômalô. Aêŋ ba oyala nena Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak lêk halêm yôv.
21 “Anyô lôklokwaŋ te havaloŋ nômkama vovak ba hayabiŋ anêŋ loŋ, êŋ ma anêŋ nômkama tem êmô mavi.
22 *Ma doŋtom anyô vovak laik môŋ hayô ba hik vovak hadêŋ ôpêŋ aleba hamô lu, êŋ ma yani tem enja ôpêŋ anêŋ nômkama vovak takatu ba bôk hadum ôpêŋ ba habitak lôklokwaŋ vê. Aêŋ ba ôpatu ba lovak ma tem imbi yaŋ atu ba hêv yak anêŋ nômkama sam.

23 * “Anyôla miŋ hêv ya sa ek yai naŋgik vovak êndêŋ Sadaŋ ami, ôpêŋ hatôm haviŋ Sadaŋ ba thai ik vovak hadêŋ ya. Ma anyô miŋ hêv ya sa ba hasup avômalô hathak doŋtom ami, êŋ ma hatôm halupuniŋ i ba êsôv mayaliv.”
24 “Ŋgôk lelaik hatak anyô te, êŋ ma hi haveŋ loŋ thiliv ek êmbôlêm loŋ mavi te ek enja lovak ba êmô. Ma miŋ hapôm loŋ te ami ma tem enaŋ nena, ‘Yatup siŋ yana unyak sêbôk esak loŋbô.’
25 Ma hayô ba hayê nena unyak êŋ lêk epesaŋ ba habitak mabuŋ mavi.

---

* **11:15:** Mat 9:34; 10:25 * **11:16:** Mat 12:38 * **11:22:** Kol 2:15 * **11:23:** Luk 9:50

26 Êŋ ma tem ni êmbôlêm ŋgôk baheŋvi ba lahavuju takatu ba iniŋ lôklokwaŋ
hamôŋ ek anêŋ ba enja i imbiŋ ek nimbitak nêyô unyak êŋ kapô esak loŋbô.
Êŋ ma ôpêŋ tem êmô kambom anôŋ ek yaŋ sêbôk."
27 *Yisu hanaŋ abô takêŋ hamô denaŋ ma avi te hamiŋ avômalô nômbêŋ êŋ
malêvôŋ ma halam aêntêk, "Avi atu ba havathu o ba hêv sum hadêŋ o, yani
êŋ êmô lôk lamavi."
28 Ma doŋtom Yisu hanaŋ, "Ôpatu ba halaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô ba hasopa,
yani êŋ êmô lôk lamavi anôŋ."

Anyô doho leŋiŋhaviŋ nêgê lavôŋiŋ
(Mat 12:38-42; Mak 8:11-12)

29 *Avômalô bêŋ anôŋ êyô ek Yisu. Êŋ ma Yisu hanaŋ, "Avômalô bôlôŋ êntêk
ma avômalô kambom. Thêlô enaŋ ek yandum lavôŋiŋ ek injik thô nena
Wapômbêŋ bôk hêv ya ba yahalêm, ma doŋtom tem mi. Thêlô tem nêgê Jona
anêŋ lavôŋiŋ iyom.
30 Sêbôk ma Jona habitak hatôm lavôŋiŋ ek avômalô Ninive. Ma lêk Anyô
Anêŋ Nakaduŋ atu tem imbitak aêŋ iyom êndêŋ avômalô bôlôŋ êntêk.
31 * "Sêbôk ma Siba iniŋ kwin hatak anêŋ loŋ ma halêm anêŋ pik anêŋ daŋ
ek endaŋô Solomon anêŋ auk mavi. Odaŋô! Nômlate hamô loŋ êntêk ma
bêŋ ek Solomon. Ma doŋtom môlô ôdô anêŋ nodaŋô. Ma waklavôŋ atu ba
Wapômbêŋ hatak ek nindum abô ma Siba iniŋ kwin êŋ tem enaŋ môlônim
kambom takêŋ bêŋ.
32 *Ma sêbôk ba avômalô Ninive elaŋô Jona anêŋ abô ba ele kapôlôŋiŋ liliŋ.
Ma nômlate lêk hamô loŋ êntêk ma bêŋ ek Jona. Ma doŋtom môlô ôdô anêŋ
nodaŋô. Ma waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ hatak ek nindum abô ma tem
avômalô Ninive nimiŋ ba nenaŋ môlônim kambom takêŋ bêŋ."

Deda leŋviŋkupik
(Mat 5:15; 6:22-23)

33 * "Anyô miŋ ethak êtôm atum ba ivuŋ hamô lôŋ kapô mena êdô hamô
uŋ kapô ami ma mi. Thêlô êthôkwêŋ hamiŋ ek avômalô takatu ba êyô unyak
kapô tem nêgê deda.
34 Malem daluk ma hatôm atum ek nêm deda êndêŋ lemvimkupik. Malem
daluk mavi ma tem deda êmô lemvimkupik sapêŋ. Ma doŋtom malem daluk
kambom ma tem momaŋiniŋ bêŋ ênjêk lemvimkupik.
35 Aêŋ ba nôŋgô katô nena anêm deda ma deda anôŋ ek malê nena deda
doho ma hatôm momaŋiniŋ.
36 Ma deda hamô lemvimkupik sapêŋ, ma momaŋiniŋ miŋ hêk bute ami.
Êŋ ma lemvimkupik sapêŋ tem imbitak deda êtôm atum habi malem loŋ."

Yisu hathaŋ Palisi lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ
(Mat 23:1-36; Mak 12:38-40; Luk 20:45-47)

37 Yisu hanaŋ abô yôv ma Palisi te hanaŋ hik Yisu liŋ ek enjaŋ nôm êmô
imbiŋ yani. Êŋ ma Yisu hi hayô ôpêŋ anêŋ unyak kapô.
38 Ma Palisi êŋ hayê Yisu halôk hamô ek enjaŋ nôm ma miŋ hathik i ami.
Êŋ ma yani hasoŋ kambom.

---

* **11:27:** Luk 1:28,42,48 * **11:29:** Mat 16:4 * **11:31:** 1Kiŋ 10:1-10 * **11:32:** Jna 3:5-10 * **11:33:** Mak 4:21; Luk 8:16

39 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ yani nena, “Môlô ŋê Palisi, môlô othak uthik
unim tase lôk belev anêŋ vidôm iyom, ma doŋtom môlônim kapôlômim putup
hathak kobom vani lo kobom kambom.
40 Môlô ŋê molo, Wapômbêŋ hapesaŋ viyaiŋ lôk vikapô haviŋ.
41 Ma doŋtom môlônim nômkama takatu ba hamô ma môlô nônêm êndêŋ ŋê
nômkama mi ek nêm thêlô sa. Môlô nundum aêŋ ma tem môlônim nômkama
sapêŋ êmô mabuŋ mavi ênjêk Wapômbêŋ ma.
42 “Alikaknena môlô ŋê Palisi, vovaŋ bêŋ tem êpôm môlô. Môlô othak usup
ava takatu ba hadum nôm vasiŋ ba uik sam hi ôdôŋ laumiŋ ba ôêv ôdôŋ te
hadêŋ Wapômbêŋ hatôm da. Kobom êŋ ma nôm yaôna. Ma doŋtom môlô
otak kobom thêthôŋ lôk kobom lemimimbiŋ Wapômbêŋ. Kobom êntêk ma
nômbêŋ! Nodaŋô! Môlô nosopa abô balabuŋ bêŋ takêntêk lôk abô balabuŋ
yaônena imbiŋ!
43 “Alikaknena môlô ŋê Palisi, vovaŋ bêŋ tem êpôm môlô! Môlô
lemimhaviŋ nômô êtôm ŋê bêŋbêŋ êmô unyak yeŋ kapô lôk lemimhaviŋ
avômalô nenaŋ, ‘Waklêvôŋ anyô bêŋ’ êndôk loŋ ethak doŋtom halôk.
44 “Alikaknena, vovaŋ bêŋ tem êpôm môlô. Môlô lelaik hatôm ŋama te atu
ba bôk elav bô ma lêk miŋ anyôla hayala ami. Ba intu avômalô êyô imiŋ ba
ibitak lelaik hamô Wapômbêŋ ma. Aêŋ ba avômalô takatu ba ele ebobo môlô
ma ibitak lelaik aêŋ iyom.”
45 Ŋê eyala abô balabuŋ te halaŋô abô êŋ ma hanaŋ hadêŋ Yisu aêntêk,
“Kêdôŋwaga, honaŋ abô êŋ hadêŋ ŋê Palisi ma huik yêlô susu haviŋ.”
46 Ma Yisu hanaŋ, “Alikaknena môlô ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ haviŋ,
vovaŋ bêŋ tem êpôm môlô. Môlô ôêv balabuŋ anêŋ malaiŋ lomaloma hadêŋ
avômalô ek nesopa. Nôm êŋ ma hatôm vak malaiŋ kambom ek thêlô. Ma
doŋtom môlô miŋ ôêv thêlô sa dokte ami.
47-48 “Alikaknena, vovaŋ bêŋ tem êpôm môlô. Môlônim libumi bôk ik plopet
bêŋ anôŋ vônô ma môlô oyabiŋ iniŋ siô dedauŋ mavi. Aêŋ ba hik thô nena
môlô ôlôk hathak libumi iniŋ bôk lo loŋ takatu ba idum.
49 Ba intu Wapômbêŋ anyô lôkauk bêŋ bôk hanaŋ aêntêk, ‘Tem yanêm plopet
lo aposel bêŋ anôŋ êndêŋ thêlô, ma tem thêlô nindum kambom êndêŋ doho ba
nijik doho vônô.’
50 Aêŋ ba avômalô bôlôŋ êntêk tem neja vovaŋ bêŋ esak plopet takatu ba ik
vônô hadêŋ waklavôŋ Wapômbêŋ hapesaŋ pik aleba lêk.
51 Plopet môŋ atu ba ik vônô ma Abel ma ik aêŋ habup hathak aleba hayô
Sekalaia ma anêŋ daŋ. Ik yani vônô hêk unyak matheŋ lôk loŋ êbôk da anêŋ
malêvôŋ. Avanôŋ, yanaŋ êndêŋ môlô, vuli kambom hathak bôk lo loŋ takêŋ
tem imbitak êpôm avômalô bôlôŋ êntêk.
52 “Alikaknena môlô ŋê uik abô majaŋ thô, vovaŋ bêŋ tem êpôm môlô! Môlô
umiŋ auk mavi anêŋ loŋônde loŋ siŋ. Môlôda miŋ oveŋ loŋôndê êŋ ami ma
umiŋ siŋ ek avômalô takatu ba leŋiŋhaviŋ nesopa ma miŋ hatôm nesopa ami.”
53 Yôv ma Yisu hatak unyak êŋ ma ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk ŋê
Palisi leŋiŋŋaŋa kambom ba enaŋ ik yani liŋ lomaloma.
54 Thêlô idum aêŋ ek neja yani êndôk adêk esak anêŋ abô.

12

Noyabiŋ am esak Palisi iniŋ kobom kambom
(Mat 10:26-33; 12:31-32; 10:19-20)

1 *Avômalô bêŋ anôŋ bomaŋ ethak doŋtom ba êyô iminŋ i pesa. Ma Yisu
hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku aêntêk, “Noyabiŋ am esak Palisi iniŋ kobom
kambom. Thêlô idum hatôm ŋê mavi êmô avômalô malêvôŋ, ma doŋtom auk
lomaloma hêk iniŋ kapôlôŋiŋ. Nôm êŋ ma hatôm yis ba tem êmbôv avômalô
bêŋ anôŋ.
2 *Nôm takatu ba havuŋi hêk loŋ kapô ma tem imbitak loŋ yaiŋ. Ma abô
takatu ba havuŋi ma tem avômalô sapêŋ neyala.
3 Aêŋ ba abô takatu ba môlô onaŋ hadêŋ bôlôvôŋ ma tem avômalô nedaŋô
êndêŋ lôkwak. Ma abô takatu ba môlô onaŋ thikuthik halôk unyak kapô, êŋ
ma tem nimiŋ unyak vôv ba nendam bêŋ.
4 “Yenaŋ avômalô, yanaŋ êndêŋ môlô nena miŋ nôkô ek avômalô ami. Thêlô
hatôm nijik lemvimkupik iyom vônô. Ma embeŋ yam ma tem miŋ hatôm
nindum nômlate ami.
5 Odaŋô tem yaŋgik ôpatu ba môlô nôkô esak thô: Nôkô ek Anyô Bêŋ. Yani
hatôm injik môlô lemvimkupik vônô vêm ma imbi êndôk atum lôkmala. Ba
intu nôkô ek yani iyom.
6 “Avômalô ethak êv vuli menak yaônena hathak valuseleŋ yaô ek eyaŋ. Ma
doŋtom Wapômbêŋ miŋ hathôŋ thêlô te ami, mi.
7 *Yani bôk hakatuŋ môlô sapêŋ lemimkadôk ŋauŋ yôv. Aêŋ ba môlô ma bêŋ
ek menak, ba intu miŋ nôkô ami.
8 “Yanaŋ êndêŋ môlô nena ôpatu ba hanaŋ hadêŋ avômalô nena hasopa
ya ma tem ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu yanaŋ iminŋ Wapômbêŋ ma ba aŋela
nedaŋô nena, ‘Ôpêntêk ma yenaŋ.’
9 Ma ôpatu ba hanaŋ hadêŋ avômalô nena hadô esopa ya, intu tem yanaŋ
iminŋ Wapômbêŋ ma ba aŋela nedaŋô nena, ‘Yahathôŋ ôpêŋ paliŋ.’
10 Ma anyô te hanaŋ abô kambom hathak Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu, ma
Wapômbêŋ tem nêm ôpêŋ anêŋ kambom vê. Ma doŋtom anyôla hayê Lovak
Matheŋ anêŋ ku ba hanaŋ abôma nena, ‘Êntêk ma Ŋgôk Bêŋ anêŋ ku’, êŋ ma
Wapômbêŋ tem miŋ nêm ôpêŋ anêŋ kambom êŋ vê ami.
11 * “Avômalô evaloŋ môlô loŋ ba u unyak yeŋ mena êdô môlô haminŋ ŋê
bêŋbêŋ mena ŋê loŋ buyaŋ iniŋ ŋê bêŋbêŋ maleŋiŋ, êŋ ma miŋ nôkô ba nonaŋ
nena, ‘Yêlô tem nanaŋ malê?’ mena ‘nanaŋ viyaŋ aisê?’ ami. Mi.
12 Lovak Matheŋ tem nêm auk êndêŋ môlô ek nonaŋ.”

Anyô lôkmaŋgiŋ atu ba auk mi

13 Anyô te haminŋ avômalô nômbêŋ atu kapô ma hanaŋ hadêŋ Yisu aêntêk,
“Kêdôŋwaga, wakamik bôk hama yôv ba onaŋ ek aiyaŋ bêŋ imbi anêŋ
nômkama sam ba nêm ôdôŋ te ek ya.”
14 Ma doŋtom Yisu hanaŋ hik ôpêŋ liŋ, “Aisête? Opalê te hatak ya ek
yambitak anyô bêŋ ek yambi môlônim nômkama sam?”
15 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ avômalô aêntêk, “Noyabiŋ am katô ek miŋ
malemimkilik ek nômkama lomaloma ami. Anyô miŋ hamô lôkmala hathak
nômkama ami.”
16 Ma Yisu hanaŋ abô loŋ kapô te hadêŋ thêlô aêntêk, “Anyô lôk nômkama
bêŋ te anêŋ nômkama hik anôŋ bêŋ anôŋ haminŋ ku.

* **12:1:** Mat 16:5-6; Mak 8:14-15 * **12:2:** Luk 8:17 * **12:7:** Luk 12:24; Ap 27:34 * **12:11:** Mak 13:11; Luk 21:12-15 * **12:15:** 1Ti 6:9-10

17 Êŋ ma yani lahabi aêntêk, ‘Yatak yenaŋ nôm êmô êsê? Yenaŋ unyak kapô
sapêŋ putup ba mi.’
18 Ma yani hanaŋ, ‘Aêŋ ba dô ma yandum aêntêk. Yaseŋ yenaŋ unyak sapêŋ
thô ma yandav unyak lukmuk bêŋbêŋ ek yandô yenaŋ nôm lôk nômkama
sapêŋ êmô kapô.
19 Ma yada yanaŋ êndêŋ ya aêntêk, “Ya ma anyô lôkmaŋgiŋ kambom. Yenaŋ
nômkama bêŋ anôŋ hamô. Ba tem yaŋgaŋ lo yanum ma yamô mavi iyom êtôm
wak nômbêŋ intu sapêŋ. Ma miŋ hatôm yandum ku te ami.” ’
20 “Ma doŋtom Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ ôpêŋ aêntêk, ‘O anyô molo! Bôlôvôŋ
êntêk ma tem yanja anêm lôkmala vê ba oma, ma opalê tem enja nômkama
takatu ba hopesaŋ ek oda?’
21 * “Noyabiŋ am! Avômalô takatu ba êpôm nômkama bêŋ anôŋ ek thêlôda ba
leŋiŋpaliŋ Anyô Bêŋ hatôm ôpêntêk, thêlô êŋ ma nômkama mi anôŋ hêk malak
leŋ.”

Miŋ nôkô esak nôm atu tem imbitak ami (Mat 6:25-34)

22-23 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku aêntêk, “Lôkmala ma bêŋ ek nôm eyaŋ.
Ma leŋviŋkupik ma bêŋ ek kwêv lo sup. Aêŋ ba intu yanaŋ êndêŋ môlô nena
miŋ lemimimbi bêŋ anôŋ esak nômkama pik lomaloma êtôm kwêv mena nôm
ami.
24 Môlô lemimimbi menak yelam. Thêlô ku kapô mi. Ma miŋ ethak
ewa nôm ba etak hamô unyak kapô ek waklavôŋ nôm mi ami. Ma doŋtom
Wapômbêŋ havakôŋ thêlô. Ma môlô ma Wapômbêŋ lahaviŋ bêŋ anôŋ hamôŋ
ek menak ba intu tem eyabiŋ môlô.
25 Ma hatôm anyô te hamô ba hakôki ek êmô pik êntêk, êŋ ma tem kobom
êŋ nêm yani sa ek êmô lôkmala dokte imbiŋ e? Ma mi anôŋ.
26 Môlô miŋ hatôm nundum nôm yaôna aêŋ ami. Aêŋ ba aisê ka môlô
lemimhabi bêŋ anôŋ hathak nômkama takêŋ.
27 “Lemimimbi alokwaŋ vuak. Thêlô miŋ idum ku lôk epesaŋ sôp ami. Ma
doŋtom yanaŋ êndêŋ môlô nena alokwaŋ vuak takêŋ iniŋ lêlêyaŋ hamôŋ ek
Kiŋ Solomon anêŋ nômkama mavi sapêŋ.
28 Aêŋ ba Wapômbêŋ hêv sôp mavi anôŋ hadêŋ alokwaŋ vuak lo kamuŋ
lomaloma atu ba êmô bidoŋ, êŋ ma anyô ethak ele ba êbôk hathak atum.
Aêŋ ba môlô oyala nena Wapômbêŋ lahaviŋ bêŋ anôŋ ek nêm sôp êndêŋ môlô
imbiŋ. Alikaknena, môlônim ôêvhaviŋ miŋ bêŋ ami.
29 Ba miŋ kapôlômim injik am esak oŋgwaŋ malê mena nunum malê ami.
30 Ŋê daluk ethak leŋiŋhiki ba êbôlêm nôm takêŋ, ma doŋtom môlônim
Lemambô hayala môlônim malaiŋ ba tem nêm nôm takêŋ êndêŋ môlô.
31 Aêŋ ba môlô lemim injik am ek nômbôlêm Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak.
Êŋ ma tem yani nêm nôm takêŋ sapêŋ êndêŋ môlô imbiŋ.
32 * “Môlô boksipsip ôdôŋ yaôna, miŋ nôkô ami. Lemambô lamavi ek nêm
loŋ lôkliŋyak êndêŋ môlô.
33 *Ma môlô owa vuli hathak unim nômkama ma nônêm êndêŋ ŋê siv. Noja
vak valuseleŋ atu ba tem miŋ kambom ami, ma nusup nômkama kêkêlô
lomaloma ek môlô ênjêk leŋ. Loŋ êŋ ma ŋê vani lo didu mi, ba intu unim
nômkama valova tem êmô.

---

* **12:21:** Mat 6:19-20 * **12:32:** Mat 14:27; 25:34 * **12:33:** Mat 6:20; Luk 18:22; Ap 2:45; Jem 5:2

34 Ma loŋ atu ba môlônim nômkama kêkêlô hamô, loŋ êŋ iyom intu tem
môlônim lemimhaviŋ êmô imbiŋ.

Noyabiŋ Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu (Mat 24:42-51)

35 * "Môlô nôpôpêk am ek nundum ku ba intu nupuk unim sôp ma nôtôm
unim atum lam ba noyabiŋ nômô
36 êtôm avômalô ku takatu ba eyabiŋ iniŋ anyô bêŋ. Thêlôniŋ anyô bêŋ bôk
hi hayaŋ nôm ewa avi vêm ma tem êmbôlêm esak loŋbô. Yani havôhalêm anêŋ
loŋ ba hapididiŋ unyak abôlêk ma tem nijik unyak abôlêk vê ketheŋ ba neja
yani thô.
37 Anyô bêŋ êŋ hayô ba hayê nena anêŋ ŋê ku eyabiŋ yani ba êmô lêlê, êŋ
ma tem yani lamavi ma thêlô nêmô lôk leŋiŋmavi. Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô
nena anyô bêŋ êŋ tem ipuk anêŋ sôp ku ma enaŋ ek thêlô nêndôk nêmô biŋ
ma yani nêm nôm êndêŋ thêlô êtôm anyô ku te.
38 Anyô bêŋ hale halêm hadêŋ bôlôvôŋ biŋ mena lôkbôk momaŋiniŋ ba hayê
anêŋ ŋê ku miŋ êk sôm ami ma eyabiŋ yani iyom, êŋ ma tem nêm anêŋ lamavi
êndêŋ thêlô.

39 *"Môlô lemimimbi abô êntêk katô. Unyak te anêŋ alaŋ halaŋô abô nena
ŋê vani tem nijik anêŋ unyak vose, êŋ ma yani hêk lêlê ek ŋê vani miŋ hatôm
nijik unyak êŋ vose ami.
40 Ma Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem endelêm ba indum môlô nosoŋ kam-
bom. Ba intu nômô lêlê aêŋ iyom."

41 Ma Pita hanaŋ aêntêk, "Anyô Bêŋ, hôêv abô loŋ kapô êntêk hadêŋ yêlô
iyom mena hôêv hadêŋ avômalô sapêŋ haviŋ e?"

42 Êŋ ma Anyô Bêŋ hanaŋ nena, "Yahanaŋ hadêŋ ŋê takatu ba idum iniŋ
anyô bêŋ anêŋ ku mavi êtôm anyô lôkauk bêŋ atu ba hayabiŋ nômkama mavi.
Unyak alaŋ hatak yani ek eyabiŋ anêŋ ŋê ku vi ba nêm nôm êndêŋ i êtôm anêŋ
wakma atu ba hatak. Vêm ma hi loŋ buyaŋ.
43 Ma unyak alaŋ havôhalêm hathak loŋbô ma hayê nena anyô ku êŋ hadum
ku mavi, ma tem lamavi esak ôpêŋ.
44 *Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena unyak alaŋ êŋ tem etak ôpêŋ ek eyabiŋ
anêŋ nômkama sapêŋ.
45 Ma doŋtom anyô ku êŋ lahabi hêk kapô nena, 'Lêk sawa daim ma yenaŋ
anyô bêŋ miŋ havôhalêm ketheŋ ami.' Êŋ ma hik anyô lo avi ku vi ma hayaŋ
nôm lôk hanum waiŋ bêŋ anôŋ aleba halo molo.
46 Hadum aêŋ ba hathôŋ paliŋ ma unyak alaŋ tem êyô ba indum ôpêŋ esoŋ
kambom. Êŋ ma unyak alaŋ tem nêm vovaŋ bêŋ êndêŋ yani ma êndô ôpêŋ
êmô imbiŋ ŋê takatu ba miŋ êvhaviŋ ami.

47 * "Anyô ku atu ba hayala anêŋ anyô bêŋ anêŋ lahaviŋ ma doŋtom miŋ
hapesaŋ nômkama ba hasopa anêŋ anyô bêŋ anêŋ lahaviŋ ami ma tem enja
vovaŋ bêŋ.
48 Ma doŋtom anyô ku atu ba miŋ hayala anêŋ anyô bêŋ anêŋ lahaviŋ ami
ma hadum nômkama kambom ma tem enja vovaŋ yaô.

---

* **12:35:** Mat 25:1-13 * **12:39:** Mat 24:43-44; 1Te 5:2 * **12:44:** Mat 25:21,23 * **12:47:** Jem 4:17

“Ôpatu ba Wapômbêŋ hêv auk bêŋ hadêŋ yani, êŋ ma Wapômbêŋ lahaviŋ yani indum ku bêŋ esak. Ma ôpatu ba Wapômbêŋ hêv auk bêŋ anôŋ hadêŋ yani, êŋ ma Wapômbêŋ lahaviŋ yani indum ku bêŋ anôŋ esak.

Yisu halêm ek embak avômalô vose
(Mat 10:34-36)

49 “Yahalêm ek yambi atum êndôk pik. Yaleŋhaviŋ lôklokwaŋ nena atum êŋ bôk hathaŋ yôv.

50 *Tem yanja vovaŋ bêŋ ba intu yakapôlôŋ malaiŋ kambom endeba anêŋ daŋ.

51 Môlô osoŋ nena yahalêm ek yandum avômalô kapôlôŋiŋ êndôk biŋ e? Mi anôŋ! Yanaŋ êndêŋ môlô nena yahalêm ek yambak i vose.

52 Yaô lôk embeŋ yam ma avômalô baheŋvi anêŋ unyak te tem nembaki vose ni ôdôŋ ju ba lokwaŋlô tem nêmbôliŋ dômiŋ êndêŋ lokwaŋju ma lokwaŋju tem nêmbôliŋ dômiŋ êndêŋ lokwaŋlô.

53 *Tem thêlô nembak i vose, ba lambô tem êmbôliŋ dôm êndêŋ nakaduŋ, ma namalô tem êmbôliŋ dôm êndêŋ lambô, ma talêbô tem êmbôliŋ dôm êndêŋ nalavi, ma nalavi tem êmbôliŋ dôm êndêŋ talêbô, ma yaŋavi tem êmbôliŋ dôm êndêŋ namalô yanavi, ma namalô yanavi tem êmbôliŋ dôm êndêŋ yaŋavi.”

Noyala waklavôŋ bôlôŋ êntêk
(Mat 16:2-3; 5:25-26)

54 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ avômalô nômbêŋ atu aêntêk, “Môlô ôyê buliv loŋgavu hamô loŋ wak halôk, êŋ ma môlô onaŋ nena, ‘Ôthôm tem êyô.’ Êŋ ma ôthôm hik hayô.

55 Ma lovak halêm anêŋ loŋ vovaŋ, êŋ ma môlô onaŋ nena, ‘Tem vovaŋ kambom.’ Êŋ ma tak vovaŋ kambom.

56 Môlô avômalô abôyaŋ. Môlô ôyê leŋ lo pik ma oyala anêŋ ôdôŋ, ma doŋtom waklavôŋ êntêk ma môlô ôthôŋ anêŋ ôdôŋ paliŋ.

57 “Aisê ka môlô miŋ lemimhabi katô nena yenaŋ abô ma thêthôŋ mena mi e?

58 Nodaŋô! Anyô te hadum ek idum abô ek o ba hawa o ba hi unyak nindum abô. Mamu oveŋ loŋôndê denaŋ, êŋ ma opesaŋ abô imbiŋ yani ketheŋ. Ma miŋ honaŋ abô mavi hadêŋ yani ami, êŋ ma tem ôpêŋ êmbôv o lôklokwaŋ kambom ba ni êndêŋ anyô halaŋô abô. Ma anyô bêŋ êŋ tem nêm o ni êndêŋ sôp bidoŋ. Ma sôp bidoŋ tem êmbôv o kisi ba ni etak o êndôk koladôŋ.

59 Yanaŋ êndêŋ o nena tem ômô koladôŋ endeba nêm anêm vuli sapêŋ am. Aêŋ ba lemimbi katô am!”

13

Node am liliŋ

1 Yôv ma anyô doho êyô ba enaŋ hadêŋ Yisu hathak ŋê Galili doho êbôk iniŋ da ma Pailat hik thêlô vônô ba iniŋ thalaleŋ haŋgasô hathak iniŋ da.

2 *Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, “Môlô osoŋ nena ŋê Galili êŋ iniŋ kambom hamôŋ ek avômalô Galili vi ba malaiŋ êŋ hapôm thêlô e?

3 Ma mi. Ma doŋtom môlô miŋ ole kapôlômim liliŋ ami, êŋ ma malaiŋ tem êpôm môlô imbiŋ êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.

* **12:50:** Mak 10:38-39 * **12:53:** Mai 7:6 * **13:2:** Jon 9:2

4 Ma anyô hatôm 18 takatu ba unyak daim anêŋ Siloam haŋgôli ba hik thêlô
vônô, êŋ ma môlô osoŋ nena thêlôniŋ kambom hamôŋ ek avômalô Jelusalem
iniŋ kambom e?
5 Ma mi. Ma doŋtom môlô miŋ ole kapôlômim liliŋ ami, êŋ ma malaiŋ tem
êpôm môlô imbiŋ êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ."

Abô loŋ kapô hathak alokwaŋ anôŋ mi

6 Ma Yisu hanaŋ abô loŋ kapô te aêntêk, "Alokwaŋ sabo te hamiŋ anyô te
anêŋ ku kapô. Ma wak te ma yani hi ku kapô ek ênjê nena hik mena mi e?
Ma doŋtom mi.
7 *Êŋ ma yani hanaŋ hadêŋ anêŋ anyô ku nena, 'Ondaŋô. Sondabêŋ
lokwaŋlô ma yahalêm ek yaŋgê a êntêk anêŋ va ma doŋtom mi. Alokwaŋ êŋ
habuliŋ yenaŋ pik anêŋ lêŋlêŋ, ba dô ma onde lu.'
8 * "Ma anyô ku êŋ hanaŋ viyaŋ nena, 'Anyô bêŋ, otak imiŋ sondabêŋ te
vêmam ek yandav pik lo bok la esak ôdôŋ.
9 Êŋ ma tem injik anôŋ êndêŋ sondabêŋ yaŋ endake. Nena mi, ma onde lu.' "

Sabat te ma Yisu hadum avi te mavi

10 Sabat te ma Yisu hanaŋ abô hadêŋ avômalô halôk unyak yeŋ.
11 Ma avi te hamô ba ŋgôk bôk hêv lijiŋ hadêŋ avi êŋ hatôm sondabêŋ 18.
Avi êŋ anêŋ dômlokwaŋ lokbaŋ kambom ba miŋ hatôm imiŋ tibum dokte ami
ma mi.
12-13 Ma Yisu hayê avi êŋ ma halam "Ôlêm." Ma avi êŋ halêm ma Yisu hatak
baŋ hayôhêk yani ma hanaŋ, "Avi, yahêv anêm lijiŋ vê." Êŋ ma ketheŋ oyaŋ
ma avi êŋ hamiŋ tibum mavi ma habô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ.
14 *Ma doŋtom anyô bêŋ atu ba hayabiŋ unyak yeŋ lamaniŋ hathak Yisu
hadum avi êŋ mavi hadêŋ Sabat. Êŋ ma anyô bêŋ atu hanaŋ hadêŋ avômalô
aêntêk, "Wak baheŋvi ba lahavute ma wak nindum ku. Ma môlô nôlêm êndêŋ
wak takêŋ ek nêm môlônim lijiŋ vê, ma Sabat ma dô."
15 *Ma Anyô Bêŋ hanaŋ ôpêŋ anêŋ abô viyaŋ nena, "Môlô ŋê abôyaŋ. Môlô
sapêŋ othak opole unim bokmaŋkao lôk doŋki ba i inum ŋaŋ hadêŋ Sabat
mena mi e?
16 Avi êntêk ma Ablaham anêŋ lim te. Sadaŋ hakak yani loŋ hathak lijiŋ
hatôm sondabêŋ 18. Ma kambom ek yapole anêŋ yak vê êndêŋ Sabat e? Mi
anôŋ. Êŋ ma nôm mavi."
17 Yisu hanaŋ abô êŋ ma ŋê takatu ba êpôlik hathak yani elaŋô ba mama
kambom, ma avômalô sapêŋ leŋiŋmavi hathak nômbêŋ atu ba Yisu hadum.

Wapômbêŋ anêŋ lôkliŋyak ma hatôm malê?
(Mat 13:31-33; Mak 4:30-32)

18 Vêm ma Yisu hanaŋ, "Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma aisê ba hatôm
malê?
19 Êŋ ma hatôm ava yaônate. Ma anyô te hawa ba havatho halôk anêŋ ku
kapô. Ma haveŋ yam ma ava êŋ halumbak bêŋ hatôm alokwaŋ ba menak
elav iniŋ unyak halôk anêŋ thaŋaŋ."
20 Ma Yisu hanaŋ hik thêlô liŋ hathak loŋbô, "Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak,
êŋ ma hatôm malê?

* **13:7:** Luk 3:9 * **13:8:** 2Pi 3:9,15 * **13:14:** Kis 20:9-10; Lo 5:13-14 * **13:15:** Luk 14:5

21 Êŋ ma hatôm yis. Avi te hawa yis dokte ba hayelaŋ halôk palawa bêŋ
anôŋ kapô, ma haveŋ yam ma palawa sapêŋ hathiŋ bêŋ."

Unyak abôlêk yaôna
(Mat 7:13-14,21-23)

22 Yisu hi Jelusalem ma haveŋ malak lodôŋlodôŋ nenanena ba hadôŋ
avômalô.
23 Ma anyô te hanaŋ hik yani liŋ nena, "Anyô Bêŋ, Wapômbêŋ tem nêm anyô
tomtom iyom bulubiŋ e?"
Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena,
24 "Môlô majaŋ anôŋ ek numbitak nôyô unyak abôlêk yaôna. Yanaŋ êndêŋ
môlô nena tem anyô bêŋ anôŋ leŋiŋhaviŋ nimbitak nêyô, ma doŋtom thêlô
miŋ hatôm ami.
25 *Unyak alaŋ tem imbiyô injik unyak abôlêk siŋ, êŋ ma môlô tem numiŋ
viyaiŋ ma nupididiŋ unyak abôlêk ba nodam nena, 'Anyô bêŋ, nuŋgwik
unyak abôlêk vê ek yêlô.'
"Ma doŋtom yani tem enaŋ viyaŋ nena, 'Yahathôŋ môlô paliŋ. Môlô ôlêm
anêŋ êsê?'
26 "Ma môlô tem nonaŋ êndêŋ yani nena, 'Bôk yêlô aŋ nôm haviŋ o ma
hôdôŋ yêlô hamô yêlôaniŋ loŋ.'
27 *Ma doŋtom yani tem enaŋ nena, 'Yahathôŋ môlô paliŋ. Môlô ôlêm anêŋ
êsê? Môlô ŋê kambom ba unu daim ek ya!'
28-29 *"Ma avômalô loŋ buyaŋ tem netak pik luvuluvu sapêŋ ma ini nejaŋ
nôm bêŋ nêmô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak. Êŋ ma môlô tem ôŋgô Ablaham
lo Aisak ma Jekop lôk plopet sapêŋ tem nêmô loŋ êŋ. Ma doŋtom Wapômbêŋ
tem nêm môlô vê ba môlô tem nodaŋ asêŋ malêŋ ba nosaŋ vemimbôlêk ôdôŋ
loŋ.
30 *Odaŋô, anyô yaô doho ma tem nimbitak anyô bêŋ. Ma anyô bêŋ doho
ma tem nimbitak anyô yaô."

Yisu halaŋ hathak Jelusalem
(Mat 23:37-39)

31 Yisu hanaŋ abô yôv ma Palisi doho êlêm ma enaŋ hadêŋ Yisu nena, "Otak
loŋ êntêk ma nu buyaŋ ek malê nena Helot hadum ek injik o vônô."
32 Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, "Unu nonaŋ êndêŋ avuŋ yatap êŋ aêntêk,
'Ondaŋô, yaô lo yamuŋ ma tem yanêm ŋgôk kambom vê lôk yandum avômalô
lôk lijiŋ mavi. Ma êtôm wak lô ma tem yaŋgik yenaŋ ku anêŋ daŋ siŋ.'
33 Aêŋ ba yaô lo yamuŋ ma yaŋ ma tem yambeŋ ba yana Jelusalem ek malê
nena kambom ek plopet ema ênjêk loŋ yaŋda.
34 "Ai, Jelusalem, Jelusalem! Môlô othak uik plopet pôpônô. Ma ŋê takatu
ba Wapômbêŋ hêv halêm ma môlô uik i hathak valu! Alikaknena! Yahadum
lôbôlôŋ ek yasup nalumi esak doŋtom êtôm tale tiŋ hasup nali ba êmô banik
kapô. Ma doŋtom môlô ôdô!
35 *Odaŋô! Môlônim malak ma tem kambom ba êmô ŋgathiniŋ! Yanaŋ
avanôŋ êndêŋ môlô nena môlô tem miŋ ôŋgô ya esak loŋbô ami endeba nonaŋ
nena, 'Wapômbêŋ nêm lamavi êndêŋ ôpatu ba halêm hathak Anyô Bêŋ anêŋ
athêŋ!' am."

---

* **13:25:** Mat 25:10-12 * **13:27:** Sng 6:8 * **13:28-29:** Mat 8:11-12; Sng 107:3 * **13:30:** Mat 19:30
* **13:35:** Sng 118:26

14

Yisu hadum anyô thiŋ te mavi

1 Sabat te ma Yisu hi hayaŋ nôm hamô Palisi iniŋ anyô bêŋ te anêŋ unyak
ma thêlô ititiŋ yani lôklokwaŋ.
2 Anyô te hathiŋ kambom ba hamô haviŋ yani.
3 *Ma Yisu hanaŋ hik ŋê Palisi lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ liŋ nena,
“Alalôaniŋ abô balabuŋ te hanaŋ nena alalô hatôm nandum anyô lôk lijiŋ
mavi êndêŋ Sabat mena mi e?”
4 Ma doŋtom thêlô bônôŋ iyom. Êŋ ma yani hawa anyô lijiŋ êŋ ba hadum
yani mavi ma hatak yani ba hi.
5 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Môlônim nalumi mena bokmaŋkao la
hêv yak halôk lôv hadêŋ Sabat, ma môlô tem ketheŋ unu nodadi imbitak yaiŋ
mena mi e?”
6 Ma thêlô miŋ hatôm nenaŋ abô êŋ viyaŋ ami.

Undum o endeba yaôna

7 Yisu hayê avômalô êlêm ek nejaŋ nôm ma thêlô leŋiŋhaviŋ nêndôk nêmô ŋê
bêŋbêŋ iniŋ loŋ iyom. Aêŋ ba yani hanaŋ abô loŋ kapô te hadêŋ thêlô nena,
8 * “Anyô te hapôpêk anêŋ nôm bêŋ ba halam o ma miŋ nu ômô ŋê bêŋbêŋ
iniŋ loŋ ami. Yakô thêlô bôk netak loŋ êŋ ek anyô lôk athêŋ bêŋ te la.
9 Ma nôm anêŋ alaŋ tem êyô ma enaŋ, ‘O vê ek anyô êntêk enja anêm loŋ.’
Êŋ ma tem o mama kambom ba nu ômô ŋê yaô iniŋ loŋ.
10 Aêŋ ba anyô te halam o ba hu ek noŋgwaŋ nôm, êŋ ma nu ômô anyô yaô
iniŋ loŋ. Hudum aêŋ ma nôm anêŋ alaŋ tem êlêm ma enaŋ, ‘Aiyaŋ, ôlêm ômô
imbiŋ ŋê bêŋbêŋ.’ Yani hadum aêŋ ma tem onja athêŋ bêŋ ênjêk ŋê nômbêŋ
atu ba êlêm eyaŋ nôm êŋ.
11 *Anyô habô anêŋ athêŋ hathak leŋ ma tem Wapômbêŋ etauviŋ yani. Ma
doŋtom anyô hatauviŋ i aleba yaôna ma Wapômbêŋ tem nêm athêŋ bêŋ êndêŋ
yani.”
12 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ unyak anêŋ alaŋ nena, “Hudum ek ôpôpêk nôm bêŋ
ma miŋ ondam anêm avômalô môlô lôk anêm thalaleŋ ma avômalô lôkmaŋgiŋ
ami. Embeŋ yam ma thêlô tem nendam o ba nu noŋgwaŋ nôm êndôk thêlôniŋ
unyak aêŋ iyom.
13 Ma doŋtom hôpôpêk nôm bêŋ, ma ondam ŋê siv ma ŋê baheŋiŋ kambom
lôk ŋê veŋiŋ kambom ma ŋê maleŋiŋ pusip.
14 *Ŋê anêŋ aêŋ ma miŋ hatôm nênêm anêm nôm viyaŋ ami. Êŋ ma tem
lemmavi ek malê nena embeŋ yam ma tem Wapômbêŋ nêm anêm nôm êŋ
viyaŋ êndêŋ waklavôŋ atu ba ŋê thêthôŋ mavi iviyô hêk ŋama.”

Abô loŋ kapô hathak nôm bêŋ te
(Mat 22:1-14)

15 *Anyô te atu ba hayaŋ nôm hamô haviŋ Yisu halaŋô abô êŋ ma hanaŋ
hadêŋ Yisu nena, “Avômalô takatu ba tem nejaŋ nôm nêmô Wapômbêŋ anêŋ
loŋ lôkliŋyak anêŋ leŋ nêmô lôk leŋiŋmavi.”
16 Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, “Anyô te hatak waklavôŋ te ek êpôpêk anêŋ
nôm bêŋ ma hêv abô hadêŋ avômalô bêŋ anôŋ ek nêlêm nejaŋ.

---

* **14:3:** Luk 6:9 * **14:5:** Mat 12:11; Luk 13:15 * **14:8:** Snd 25:6-7 * **14:11:** Mat 23:12; Luk 18:14
* **14:14:** Jon 5:29 * **14:15:** Luk 13:29

17 Waklavôŋ hayô ma yani hêv anêŋ anyô ku ba hi hadêŋ avômalô takatu
ba bôk hanaŋ yôv hadêŋ i ma hanaŋ nena, ‘Môlô nôlêm, lêk yêlô apesaŋ nôm
yôv.’
18 “Ma doŋtom avômalô takêŋ maleŋ baki iyom. Anyô te hanaŋ, ‘Lêk yahêv
pik te vuli yôv ba yana ek yaŋgê. Alikakna, ku êŋ havaloŋ ya loŋ ba tem miŋ
hatôm yasôk ami.’
19 “Ma anyô yaŋ hanaŋ, ‘Lêk yahêv bokmaŋkao laumiŋ vuli ek nindum
yenaŋ ku ba tem yana ek yasaê i ek yaŋgê. Alikakna, ku êŋ havaloŋ ya loŋ ba
tem miŋ hatôm yasôk ami.’
20 * “Ma anyô yaŋ hanaŋ, ‘Lêk yahawa avi lukmuk ba miŋ hatôm yasôk
ami.’
21 “Êŋ ma anyô ku hawa abô takêŋ ba hi hadêŋ anêŋ anyô bêŋ. Ma unyak
anêŋ alaŋ lamaniŋ kambom ba hanaŋ hadêŋ ôpêŋ nena, ‘Nu ketheŋ êndêŋ
malak lôŋ anêŋ loŋôndê bêŋ lôk loŋôndê yaô ma onja ŋê siv lôk ŋê baheŋiŋ
kambom ma ŋê maleŋiŋ pusip lôk ŋê veŋiŋ kambom ba ôlêm yenaŋ unyak
kapô.’
22 “Haveŋ yam ma anyô ku êŋ hanaŋ, ‘Anyô bêŋ, lêk yahadum hatôm
honaŋ, ma doŋtom unyak miŋ putup ami denaŋ.’
23 “Ma anyô bêŋ hanaŋ hadêŋ anyô ku nena, ‘Otak malak lôŋ ênjêk ma nu
ku kapô lôk unyak kudum lôk ŋaŋ onaŋ sapêŋ ba onaŋ lôklokwaŋ nena thêlô
nêlêm. Yaleŋhaviŋ yenaŋ unyak putup am.
24 Yanaŋ êndêŋ môlô nena ŋê takatu ba maleŋiŋ baki, thêlô miŋ hatôm
nejaŋ yenaŋ nôm dokte ami ma mi anôŋ.’ ”

Hudum ek osopa Yisu (Mat 10:37-38)

25 Avômalô bêŋ anôŋ i haviŋ Yisu. Ma yani hik i liliŋ ma hanaŋ hadêŋ thêlô
nena,
26 * “Anyô hadum ek esopa ya ma doŋtom miŋ hatak lambô lo talêbô ma
yanavi lôk nali ma iviyaŋ lôk livi ma anêŋ lôkmala haviŋ ami ma miŋ hatôm
imbitak yenaŋ anyô ku ami.
27 Ma ôpatu ba miŋ hawa anêŋ alovalaŋaŋsiŋ ba hasopa ya ami ma miŋ
hatôm imbitak yenaŋ anyô ku ami.
28 “Môlônim anyô te lahaviŋ endav unyak bêŋ te, ma êmô ba laimbi katô
nena hatôm endav unyak êŋ ba injik siŋ e.
29 Ma miŋ lahabi aêŋ ami ma tem endav landiŋ iyom ma miŋ hatôm injik
siŋ ami. Ma avômalô sapêŋ tem nêgê ba nemalik esak yani
30 ba nenaŋ nena, ‘Halav landiŋ iyom ma miŋ hatôm injik unyak siŋ ami!’
Ba intu hudum ek osopa ya ma lemimbi katô am.
31 “Ma kiŋ te lahabi injik vovak êndêŋ kiŋ yaŋ, êŋ ma êmô ba laimbi katô
êŋa anêŋ ŋê vovak ma 10,000 iyom ba hatôm nijik vovak êndêŋ kiŋ yaŋ atu
ba anêŋ 20,000 e?
32 Ma mi, ma nêm abô ni ek kiŋ yaŋ atu ba hamô daim denaŋ ek thai
nepesaŋ abô ek vovak dô.
33 “Ma aêŋ iyom ma môlô te lahaviŋ imbitak yenaŋ anyô ku, êŋ ma etak
anêŋ nômkama sapêŋ.
34 *“Ŋgwêk ma nôm mavi. Ma doŋtom ŋgwêk doho thilibuŋ kambom ma
tem nindum aisê ek anêŋ vasiŋ êmô esak loŋbô? Mi anôŋ.

* **14:20:** 1Ko 7:33 * **14:26:** Luk 9:23 * **14:34:** Mak 9:49-50

35 *Ma anêŋ ku lêk mi ba dô ma nubini. Ŋê lôk leŋônd ôŋ ma nodaŋô abô
êntêk katô.”

15

Abô loŋ kapô hathak boksipsip mi
(Mat 18:12-14)

1 Ŋê ewa takis lôk ŋê idum kambom, thêlô êlêm ek nedaŋô Yisu anêŋ abô.
2 *Ma doŋtom ŋê Palisi lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ enaŋ abô
munuŋmunuŋ nena, “Ôpêntêk hawa ŋê kambom thô ba hayaŋ nôm hamô
haviŋ thêlô.”
3 Aêŋ ba Yisu hanaŋ abô loŋ kapô hadêŋ thêlô aêntêk,
4 * “Môlônim anyô te anêŋ boksipsip hatôm 100 ba te mi, êŋ ma tem yani
etak 99 ba nejaŋ kamuŋ nêmô ma ni ek êmbôlêm ali atu ba mi endeba êpôm
am.
5 Ma hapôm boksipsip êŋ, ma tem ekaliv ênjêk vakôk lôk lamavi ba ni.
6 Ma hayô anêŋ unyak ma tem endam anêŋ avômalô ma enaŋ nena,
‘Yaleŋmavi anêŋ dôêŋ hathak lêk yahapôm yenaŋ boksipsip hathak loŋbô ba
nôlêm ek alalô leŋiŋmavi imbiŋ i.’
7 “Yanaŋ êndêŋ môlô nena Wapômbêŋ lamavi hathak avômalô thêthôŋ
hatôm 99 takatu ba bôk ele kapôlôŋiŋ liliŋ yôv. Ma doŋtom anyô kambom
te hale kapô liliŋ ma tem avômalô malak leŋ leŋiŋmavi anôŋ êtôm ôpatu ba
hapôm boksipsip atu ba mi.”

Abô loŋ kapô hathak valuseleŋ mi

8 Ma Yisu hanaŋ, “Avi te anêŋ valuseleŋ seleva laumiŋ hamô ma doŋtom te
mi. Êŋ ma yani tem indum malê? Yani tem êtôm atum ba injik unyak kapô
kisi ba êmbôlêm endeba êpôm am.
9 Êŋ ma yani halam anêŋ avômalô ba hanaŋ hadêŋ thêlô, ‘Yaleŋmavi anêŋ
dôêŋ ek malê nena lêk yahapôm yenaŋ valuseleŋ hathak loŋbô ba alalô
leŋiŋmavi.’
10 Yanaŋ êndêŋ môlô nena leŋiŋmavi anêŋ aêŋ iyom habitak Wapômbêŋ
anêŋ aŋela malêvôŋ hathak anyô kambom te hale kapô liliŋ.”

Abô loŋ kapô hathak nakaduŋ hatak lambô

11 Ma Yisu hanaŋ, “Anyô te anêŋ nakaduŋ bôp lo nôk êmô.
12 Wak te ma nôk hanaŋ hadêŋ lambô aêntêk ‘Wakamik, ômbi anêm
nômkama sam ba nêm ôdôŋ yaŋ êndêŋ ya.’ Êŋ ma lambô hik nômkama sam
hi ôdôŋ ju.
13 “Nôk hamô vauna ma hêv anêŋ nômkama ba êv vuli ma yani hawa
valuseleŋ sapêŋ ba hi loŋ buyaŋ. Ma yani hadum kambom lomaloma ba
habuliŋ anêŋ nômkama sapêŋ.
14 Êŋ ma yani anêŋ valuseleŋ lêk thô, ma bôm bêŋ hayô loŋ êŋ. Ba yani
hama kisi kambom.
15 Ma nôk hi hayô ek anyô loŋ êŋ te ma ôpêŋ hêv ku ni ek embakôŋ anêŋ
bok. Ku êŋ ma lelaik kambom hêk Islael maleŋiŋ.
16 Ma nôk hama kisi ba lahaviŋ enjaŋ bok iniŋ nôm, ma doŋtom thêlô miŋ
êv nôm dokte hadêŋ yani ami.

* **14:35:** Mat 5:13 * **15:2:** Luk 5:30 * **15:4:** Ese 34:11,16; Luk 19:10

17 “Êŋ ma yani hawa auk mavi ma hanaŋ, ‘Ai, Wakamik anêŋ ŋê ku sapêŋ
eyaŋ nômmavi bêŋ anôŋ. Ma doŋtom yahamô loŋ êntêk ba yahama kisi
kambom ba tem yama!
18 *Yambiyô ba yana ek wakamik ma yanaŋ êndêŋ yani aêntêk, “Wakamik,
yahadum kambom bêŋ hadêŋ o lôk Wapômbêŋ.
19 Ya miŋ anyô mavi hatôm ondam ya nena nalum ami. Otak ya êtôm anêm
anyô ku te.” ’
20 “Yôv ma yani haviyô ba hi hadêŋ lambô. Ma hamiŋ daim denaŋ ma
lambô hayê ba lahiki kambom hathak yani. Ma halaŋviŋ ba hi hadêŋ namalô
ma havaloŋ ba halaŋ hathak.
21 “Ma nakaduŋ hanaŋ hadêŋ lambô aêntêk, ‘Wakamik yahadum kambom
bêŋ hadêŋ o lôk Wapômbêŋ. Ya miŋ anyô mavi hatôm ondam ya nena nalum
ami.’
22 “Ma doŋtom lambô halam hadêŋ anêŋ ŋê ku nena, ‘Ketheŋ! Noja kwêv
daim mavi te êlêm ek naŋgik esak yenaŋ okna. Ma notak mote êndôk
baŋgwasiŋ ma uŋgwik va bokŋgôp esak vakapô.
23 Ma môlô unu noja bokmaŋkao dopdop te êlêm ma uŋgwik ek alalô aŋgaŋ
lôk leŋiŋmavi.
24 *Ek malê nena yenaŋ okna êntêk bôk hama yôv, ma doŋtom lêk hamô
lôkmala hathak loŋbô. Yani bôk mi, ma doŋtom lêk apôm yani hathak loŋbô.’
Êŋ ma thêlô eŋgabôm nôm bêŋ ba eyaŋ lôk leŋiŋmavi.
25 “Ma namalô bôp haveŋ ku denaŋ. Ma haveŋ yam ma yani hale halêm
anêŋ ku kapô ba habobo unyak ma halaŋô avômalô eloyeŋ bêŋ.
26 Êŋ ma yani halam anyô ku te halêm ma hanaŋ hik yani liŋ, ‘Idum malê?’
27 Ma anyô ku hanaŋ hadêŋ yani nena, ‘Mamuyaŋ molok hale halêm
hathak loŋbô ba lemambô hik bokmaŋkao dopdop te ek malê nena yani
hamô mavi ba halêm.’
28 “Bôp halaŋô abô êŋ ma lamaniŋ kambom ba hadô ni unyak kapô. Êŋ ma
lambô hale yaiŋ ma hadum ek indum yani lamavi.
29-30 Ma doŋtom yani hanaŋ hadêŋ lambô aêntêk, ‘Ondaŋô! Aisê ba huik
bok siŋ mavi ek nalum atu ba hadô o ba hi buyaŋ. Yani habuliŋ anêm
nômkama sapêŋ ba hêv hadêŋ avi idum sek walililiŋ. Ma ya ma yahayabiŋ o
mavi ba yahalaŋô anêm abô hatôm sondabêŋ nômbêŋ intu sapêŋ. Yahadum
anêm ku hatôm anyô oyaŋ. Ma doŋtom miŋ bôk huik bok nate ek ya lôk yenaŋ
ŋê môlô ami.’
31 “Ma lambô hanaŋ hadêŋ yani nena, ‘Yenaŋ okna, wak nômbêŋ intu ma
hômô haviŋ ya ba yenaŋ nômkama sapêŋ ma o iyom anêm.
32 Ma doŋtom lêk ma alalô leŋiŋmavi ek malê nena mamuyaŋ molok bôk mi
ma lêk alalô apôm yani hathak loŋbô. Alalô asoŋ nena bôk hama ma doŋtom
lêk hamô lôkmala hathak loŋbô.’ ”

16

Abô loŋ kapô hathak kobom neyabiŋ valuseleŋ

1 Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena, “Anyô lôkmaŋgiŋ te hatak anyô te ek
eyabiŋ anêŋ ku. Ma haveŋ yam ma halaŋô nena ôpêŋ habuliŋ anêŋ nômkama.

* **15:18:** Sng 51:4 * **15:24:** Ep 2:1,5

2 Ba intu halam yani ba hanaŋ, ‘Yahalaŋô nena hubuliŋ yenaŋ nômkama.
Ba oto anêm ku anêŋ lavôŋ êlêm ek yaŋgê. O miŋ hatôm oyabiŋ yenaŋ ku
esak loŋbô ami.’
3 “Ma anyô ku lahabi aêntêk, ‘Yenaŋ anyô bêŋ tem nêm ya vê ênjêk anêŋ ku,
aêŋ ba yandum malê. Ya miŋ anyô lôklokwaŋ hatôm yandum ku êmô ku kapô
ami. Lôk ya mama ek yapetenak ek avômalô nênêm ya sa.
4 Ai! Yahayala nôm atu ba yandum ek avômalô leŋiŋmavi ba neja ya thô
êndêŋ waklavôŋ atu ba ya ku mi.’
5 “Aêŋ ba yani halam ŋê takatu ba bôk ewa anyô bêŋ anêŋ nômkama ba anêŋ
viyaŋ hêk denaŋ. Anyô môŋ hayô ba yani hanaŋ hik ôpêŋ liŋ, ‘Howa yenaŋ
anyô bêŋ anêŋ nômkama vithê ba anêŋ viyaŋ hêk?’
6 “Ma hanaŋ, ‘Yahawa nôm lêŋlêŋ lôk uŋ hatôm 100.’ Êŋ ma anyô ku hanaŋ,
‘Onja kapya atu ba bôk ato anêm nômkama halôk êlêm ma oto 50 iyom.’
7 “Yôv ma hanaŋ hadêŋ yaŋ atu ba haveŋ yam, ‘Anêm viyaŋ ma vithê?’
“Êŋ ma ôpêŋ hanaŋ, ‘Yahawa wit lôk vak hatôm 100.’
“Ma anyô ku hanaŋ, ‘Onja kapya atu ba bôk ato anêm nômkama halôk êlêm
ma oto 80 iyom.’
8 “Ma haveŋ yam ma anyô lôkmaŋgiŋ atu hayê nôm atu ba anêŋ anyô ku
hadum. Êŋ ma hanaŋ nena ôpêŋ ma anyô kambom ma doŋtom hadum
nômkama hatôm anyô lôkauk bêŋ. Avanôŋ, ŋê pik eyala kobom pik mavi anôŋ
hamôŋ ek avômalô takatu ba esopa deda.
9 “Yanaŋ êndêŋ môlô nena noja nômkama pik ba nônêm êndêŋ avômalô vi
ek thêlô leŋiŋmavi êndêŋ môlô. Ma waklavôŋ atu ba nômkama mi, êŋ ma tem
Wapômbêŋ enja môlô thô ba unu unyak atu ba tem nômô mavi wak nômbêŋ
intu sapêŋ.
10 *“Ôpatu ba hayabiŋ nôm yaônena mavi ma hatôm eyabiŋ nômbêŋ mavi
aêŋ iyom. Ma ôpatu ba hayabiŋ nôm yaônena kambom ma tem eyabiŋ nômbêŋ
kambom aêŋ iyom.
11 Aêŋ ba oyabiŋ nômkama pik êntêk kambom, êŋ ma opalê tem nêm
nômkama anôŋ êndêŋ môlô? Mi.
12 Ma oyabiŋ anyô yaŋ anêŋ nômkama kambom, êŋ ma opalê tem nêm
nômkama ek môlôda? Milôk.
13 *“Anyô ku te miŋ hatôm indum anyô bêŋ ju iniŋ ku ami. Ma tem la imbiŋ
anyô yaŋ ma kapô êndô yaŋ. Ma tem ma endahaliŋ anyô yaŋ ma imbuliŋ dôm
ek anyô yaŋ. Môlô miŋ hatôm nosopa Wapômbêŋ lôk valuseleŋ ami.”
14 Ŋê Palisi takatu ba leŋiŋhaviŋ valuseleŋ elaŋô Yisu anêŋ abô takêŋ ba
maleŋ thêlêv hathak Yisu.
15 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlô udum ek avômalô leŋiŋimbi nena
môlô ŋê thêthôŋ mavi. Ma doŋtom Wapômbêŋ hayala môlônim kapôlômim.
Nôm takatu ba avômalô leŋiŋhabi nena nôm mavi anôŋ, êŋ ma Wapômbêŋ
hayê nena nôm ôvathek.

Yisu hanaŋ abô hathak balabuŋ

16 *“Abô balabuŋ lôk plopet iniŋ abô iyom hayabiŋ avômalô aleba hayô Jon
anêŋ waklavôŋ. Ma lêk yahanaŋ Abô Mavi bêŋ hathak Wapômbêŋ anêŋ loŋ
lôkliŋyak. Ba avômalô bêŋ anôŋ lôklokwaŋ ek nimbitak nêyô loŋ lôkliŋyak êŋ
kapô ba ini.

* **16:10:** Luk 19:17-26 * **16:13:** Mat 6:24 * **16:15:** Mat 23:28; Luk 18:9-14 * **16:16:** Mat 11:12-13

17 *Pik lo leŋ hatôm nêm yak. Ma doŋtom Wapômbêŋ anêŋ abô balabuŋ
bunate miŋ hatôm nêm yak ami.
18 * “Anyô te hadô yanavi ba hawa avi yaŋ, êŋ ma hadum sek. Ma anyô te
hawa avi atu ba yamalô bôk hadô, êŋ ma hadum sek haviŋ.”

Anyô lôkmaŋgiŋ lôk Lasalus

19 “Anyô lôkmaŋgiŋ te hamô ba wak nômbêŋ intu sapêŋ ma yani hik kwêv
thapuk lo sôp thalaleŋ kêkêlô ba hayaŋ nôm mavi lomaloma lôk lamavi bêŋ
anôŋ.
20 Ma anyô siv te anêŋ athêŋ nena Lasalus hêk ôpêŋ anêŋ malak badêŋ
abôlêk. Ma palê hatêtô liŋkupik lôkthô.
21 Ma yani lahaviŋ enjaŋ ôpêŋ anêŋ nôm mapmap atu ba ibi hi, ma doŋtom
mi. Yani hamô ma avuŋ ethak êlêm elami anêŋ palê.
22 “Haveŋ yam ma anyô siv hama, ma aŋela ewa yani ba i êdô hamô habobo
Ablaham. Ma anyô lôkmaŋgiŋ êŋ hama haviŋ ba elav.
23 Anyô lôkmaŋgiŋ hamô ŋê ŋama iniŋ loŋ ba hawa vovaŋ bêŋ. Yani hêv ma
liŋ ba hayê Ablaham lo Lasalus êmô daim bô.
24 Êŋ ma yani halam nena, ‘Wakamik Ablaham, lem ek ya ba nêm Lasalus
ek etak baŋgwasiŋ kupik êndôk ŋaŋ ba etak êyô êmô yadahalaŋ ek thilibuŋ ek
malê nena yahawa vovaŋ bêŋ anôŋ hamô atum êntêk.’
25 “Ma doŋtom Ablaham hanaŋ viyaŋ nena, ‘Yenaŋ okna, sêbôk ba hômô pik
ma howa anêm nôm mavi yôv ma Lasalus hawa anêŋ kambom. Ma doŋtom
lêk yêlô êv yani thêvô ma o ma lêk howa vovaŋ.
26 Ma Wapômbêŋ bôk hatak koloson bêŋ te hêk malêvôŋ ek yêlô ma môlô.
Ba intu miŋ hatôm môlô nôlêm êndêŋ yêlô ma yêlô nasôk êndêŋ môlô ami.’
27 “Ma ôpêŋ hanaŋ, ‘Aêŋ ba wakamik, hatôm nêm Lasalus ba endeni
wakamik anêŋ unyak
28 ma enaŋ abô lôklokwaŋ êndêŋ yenaŋ aiyaŋ baheŋvi takatu ek miŋ nêlêm
loŋ vovaŋ bêŋ êntêk imbiŋ ya ami.’
29 “Ma doŋtom Ablaham hanaŋ, ‘Mose lo plopet iniŋ abô hêk ba thêlô
nedaŋô ba nesopa.’
30 “Ma ôpêŋ hanaŋ, ‘Wakamik Ablaham, miŋ hatôm ami. Ma doŋtom anyô
ŋama te ni êndêŋ thêlô, êŋ ma tem thêlô nede kapôlôŋiŋ liliŋ.’
31 “Ma doŋtom Ablaham hanaŋ hadêŋ yani nena, ‘Thêlô miŋ elaŋô Mose lo
plopet iniŋ abô ami. Êŋ ma anyô ŋama te haviyô hathak loŋbô, ma tem miŋ
nedaŋô anêŋ abô imbiŋ ami.’ ”

17

Kambom hathak habuliŋ êvhaviŋ
(Mat 18:6-7; Mak 9:42-48)

1 Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena, “Nôm lomaloma tem êndôk avômalô
leŋiŋ ek nindum kambom. Ma doŋtom vovaŋ bêŋ tem êpôm opalêla takatu
ba indum nôm êŋ.
2 Ma anyô te hadum ba yenaŋ amena atu ba hêvhaviŋ ya te hêv yak, ôpêŋ
tem êpôm malaiŋ bêŋ anôŋ. Ôpêŋ tem nêsôkwêŋ valu bêŋ te esak laselo ba
nimbi yani êndôk ŋgwêk makidiŋ ba ema. Malaiŋ êŋ ma yaôna ek malaiŋ atu
ba yani tem êpôm embeŋ yam.

* **16:17:** Mat 5:18 * **16:18:** Mat 5:31-32; 19:9; Mak 10:11-12; Lom 7:2-3; 1Ko 7:10-11

3 *Aêŋ ba noyabiŋ am.
"Mamuyaŋ hadum kambom hadêŋ o, êŋ ma nu opesaŋ abô imbiŋ yani. Ma
yani hale kapô liliŋ, êŋ ma nêm anêŋ kambom êŋ vê.
4 *Wak te iyom ma mamuyaŋ hadum kambom hadêŋ o hatôm bôlôŋ
baheŋvi ba lahavuju, ma bôlôŋ baheŋvi ba lahavuju havôhalêm hanaŋ hadêŋ
o nena, 'Alikakna, yahadum kambom', êŋ ma nêm anêŋ kambom vê."

Êvhaviŋ
5 Ma aposel enaŋ hadêŋ Anyô Bêŋ nena, "Undum yêlôaniŋ êvhaviŋ indum-
bak bêŋ!"
6 *Ma Anyô Bêŋ hanaŋ, "Môlônim ôêvhaviŋ ma yaôna hatôm ava yaônate, êŋ
ma hatôm nonaŋ êndêŋ alokwaŋ sabo êntêk, 'Osapu oda ba nu umiŋ ŋgwêk,'
êŋ ma tem endaŋô môlônim abô."

Ŋê ku iniŋ auk
7 Ma Yisu hanaŋ, "Môlô othak ôêv ku nêpôpêk nôm hadêŋ malak lôŋ te. Êŋ
ma ŋê bêŋbêŋ tem nenaŋ êndêŋ thêlô nena nejaŋ nôm êmôŋ e? Mi.
8 Ŋê bêŋbêŋ tem nenaŋ êndêŋ thêlô nena, 'Nôpôpêk yêlôaniŋ nôm êmôŋ ma
môlônim embeŋ yam.'
9 Ma tem ŋê bêŋbêŋ nenaŋ leŋiŋmavi bêŋ êndêŋ malak lôŋ êŋ e? Mi, thêlô
idum iniŋ ku iyom.
10 Ma môlô aêŋ iyom, môlô udum ku sapêŋ atu ba Anyô Bêŋ hêv hadêŋ môlô
yôv, êŋ ma nonaŋ, 'Yêlô ma ŋê ku iyom ba adum yêlôaniŋ ku iyom.' "

Yisu hadum anyô laumiŋ mavi
11 Yisu hi Jelusalem denaŋ ba hasopa loŋôndê atu ba haveŋ Samalia lo
Galili iniŋ pik malêvôŋ.
12 Ma hi habobo malak te ma ŋê lepla laumiŋ êlêm êpôm yani. Thêlô imiŋ
daim dokte
13 *ma elam nena, "Anyô Bêŋ Yisu, lem ek yêlô."
14 *Ma Yisu hayê thêlô ma hanaŋ, "Môlô unu uŋgwik am thô êndêŋ ŋê êbôk
da." Êŋ ma thêlô eveŋ ba i denaŋ ma leŋviŋkupik habitak mavi.
15 Ma thêlô êŋ te hayê nena liŋkupik lêk habitak mavi ma halehi ma halam
kaêk lôk habô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ.
16 Ma hayô ma halek vadôŋ lêlô ba thohavloma halôk pik habobo Yisu
valuvi ma hêv lamavi hadêŋ yani. Ôpêŋ ma anyô Samalia te.
17 Ma Yisu hanaŋ, "Yahadum anyô laumiŋ mavi. Ma anyô baheŋvi ba
lahavuva êmô êsê?
18 Aisê ka anyô loŋ buyaŋ iyom hale halêm ek habô Wapômbêŋ anêŋ
athêŋ?"
19 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ ôpêŋ aêntêk, "Umbiyô ba nu, anêm hôêvhaviŋ
hadum ba o mavi."

Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak tem êlêm
(Mat 24:23-28,37-41; Mak 13:14-23)
20 Ŋê Palisi enaŋ hik Yisu liŋ nena, "Aŋgê ka tem Wapômbêŋ anêŋ loŋ
lôkliŋyak êlêm?" Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, "Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak
halêm ma tem miŋ êlêm lôk lavôŋiŋ ek avômalô nêgê ami.

* **17:3:** Mat 18:15 * **17:4:** Mat 18:21-22 * **17:6:** Mat 17:20; 21:21 * **17:13:** Wkp 13:45-46
* **17:14:** Wkp 14:2-3; Mat 8:3-4

21 Aêŋ ba tem miŋ nenaŋ nena, ‘Ôŋgô, Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak êntêk aêŋ’ mena ‘Endaku aêŋ’ ami. Mi, Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak lêk hamô môlô malêvôŋ.”
22 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena, “Wak te tem êyô ba môlô tem lemimimbiŋ bêŋ anôŋ ek ôŋgô Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu, ma doŋtom môlô tem miŋ ôŋgô ami.
23 *Ma avômalô tem nenaŋ êndêŋ môlô nena, ‘Ôŋgô, yani hamiŋ loŋ êntêk!’ mena ‘hamiŋ loŋ endaku!’ Êŋ ma môlô nômô maliŋyaô ma miŋ nosopa thêlô ami
24 ek malê nena Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu anêŋ waklavôŋ ma tem avômalô sapêŋ nêgê êtôm damak hêv ba habi deda haveŋ leŋ lôkthô.
25 Ma doŋtom tem yanja vovaŋ lomaloma ma môlô ŋê bôlôŋ êntêk tem nômbôliŋ dômim êndêŋ ya vêmam.
26 “Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu anêŋ waklavôŋ tem êtôm sêbôk ba Noa anêŋ waklavôŋ.
27 Avômalô eyaŋ lo inum ma ewa i aleba êthôŋ paliŋ ma Noa hi yeŋ kapô. Êŋ ma ŋambô bêŋ hayô ba habuliŋ thêlô sapêŋ.
28 *Aêŋ ba hatôm aêsêbôk ba Lot anêŋ waklavôŋ. Avômalô eyaŋ ba inum ma êv vuli lôk ewa vuli ma evatho ku lôk elav iniŋ unyak.
29 Ma doŋtom wak atu ba Lot hatak Sodom ba hi ma atum lôk valu vovaŋ solpa halôk anêŋ leŋ ba habuliŋ thêlô sapêŋ.
30 Waklavôŋ atu ba Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu injik i thô ma tem imbitak ketheŋ oyaŋ aêŋ iyom.
31 * “Wak êŋ ma anyô te hamô unyak vôv ma anêŋ nômkama hamô unyak kapô, êŋ ma miŋ ni unyak kapô ek enja anêŋ nômkama ami. Mi, êsôv ba ni iyom. Ma aêŋ iyom ma anyôla hamiŋ ku kapô ma miŋ endeni unyak ami. Mi, êsôv ba ni iyom.
32 *Môlô lemim imbi Lot yanavi!
33 *Anyô te hadum ek embaloŋ yanida anêŋ lôkmala loŋ ma anêŋ lôkmala tem nêm yak. Ma doŋtom anyô te hatak anêŋ lôkmala ma anêŋ lôkmala tem êmô mavi.
34 “Yanaŋ êndêŋ môlô nena bôlôvôŋ êŋ ma anyô ju tem nêjêk yêm doŋtom ma tem neja anyô yaŋ ma yaŋ ênjêk.
35-36 Ma avi ju tem nepesaŋ iniŋ palawa ma tem neja avi yaŋ ma yaŋ êmô.”*
37 Ŋê ku enaŋ hik Yisu liŋ nena, “Anyô Bêŋ, nôm êŋ tem imbitak êsê?”
Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, “Menak lambek ethak doŋtom ba êmô loŋ takatu ba alim hapalê hêk.”

18

Abô loŋ kapô hathak avi tôp lôk anyô halaŋô abô

1 *Yisu hanaŋ abô loŋ kapô te hadêŋ thêlô ek neteŋ mek êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ ma miŋ kapôlôŋiŋ eŋgiap ami.

* **17:23:** Mak 13:21; Luk 21:8 * **17:28:** Stt 18:20–19:25 * **17:31:** Mat 24:17-18 * **17:32:** Stt 19:17,26 * **17:33:** Luk 9:24 * **17:35-36:** Ŋê lôkauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Luk hato ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: Anyô ju êmô ku kapô ma neja yaŋ ma yaŋ êmô. * **18:1:** Kol 4:2; 1Te 5:17

2 Aêŋ ba yani hanaŋ aêntêk, “Malak lôŋ te ma anyô bêŋ halaŋô avômalô iniŋ
abô hamô. Yani ma miŋ hakô Wapômbêŋ ami ma hapôlik ek avômalô iniŋ abô
haviŋ.
3 Ma avi tôp te hamô lôŋ êŋ. Ma yani hi hadêŋ anyô bêŋ êŋ lôbôlôŋ ma
hanaŋ, ‘Anyô te habuliŋ ya. Ma ôlêm ondaŋô yenaŋ abô ba opesaŋ.’
4 Ma doŋtom anyô bêŋ hadô avi tôp êŋ anêŋ abô hatôm wak bêŋ anôŋ.
“Haveŋ yam ma anyô bêŋ êŋ lahabi nena, ‘Miŋ yahalaŋô Wapômbêŋ anêŋ
abô ami ma yakapôlôŋ hadô avômalô iniŋ abô haviŋ,
5 ma doŋtom yahadô ek avi tôp êntêk êlêm wak nômbêŋ intu sapêŋ ba
imbuliŋ yenaŋ auk. Aêŋ ba yandaŋô yani anêŋ abô ba yapesaŋ ketheŋ ek
yani êmô tiŋiŋ.’ ”
6 Ma Anyô Bêŋ Yisu hanaŋ, “Noja auk esak anyô bêŋ kambom êntêk anêŋ
kobom.
7 Aêŋ ba Wapômbêŋ tem endaŋô anêŋ avômalô takatu ba bôk hatak i yôv
iniŋ asêŋ atu ba elaŋ bôlôvôŋ ba wak mena mi e? Tem endaŋô. Ma tem yani
endaŋô yaôyaô e?
8 Mi anôŋ! Yanaŋ avanôŋ biŋ nena yani tem endaŋô ketheŋ ma tem epesaŋ.
Ma doŋtom Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu halêm pik hathak loŋbô, êŋ ma tem êpôm
nena avômalô êvhaviŋ doho êmô mena mi e?”

Abô loŋ kapô hathak anyô ju eteŋ mek

9 Ma Yisu hanaŋ abô loŋ kapô te hadêŋ avômalô takatu ba leŋiŋhabi nena
thêlô ma avômalô thêthôŋ iyom ba êyê avômalô vi kambom. Êŋ ma Yisu hanaŋ
nena,
10 “Anyô ju i unyak matheŋ ek neteŋ mek. Anyô yaŋ ma Palisi ma yaŋ ma
anyô hawa takis.
11 Palisi êŋ da hamiŋ ba hateŋ mek nena, ‘Wapômbêŋ, mavi anôŋ ek ya anyô
mavi ma ya miŋ hatôm anyô vi ami. Thêlô ma ŋê vani lôk ŋê kambom lôk ŋê
idum sek haviŋ anyô yaŋ yanavi. Ma ya ma mi anôŋ, ya ma miŋ hatôm anyô
hawa takis endaku ami.
12 *Sonda te anêŋ wak ju ma yahavak balabuŋ ek nôm. Ma nômkama
nômbêŋ atu ba yahawa ma yahabi sam hi ôdôŋ laumiŋ ba yahêv ôdôŋ te
hadêŋ o.’
13 *“Ma doŋtom anyô hawa takis hamiŋ daim ma hakô ek ênjê leŋ. Ma yani
hakôm ba hatak baŋ luvi hêk madaluk siŋ ma hanaŋ, ‘Wapômbêŋ, ya anyô
kambom ba nêm kapôlôm ek ya.’ ”
14 *Ma Yisu hanaŋ, “Yanaŋ êndêŋ môlô nena anyô hawa takis havôhi anêŋ
unyak ma lêk anyô thêthôŋ hêk Wapômbêŋ ma. Ma anyô yaŋ ma mi. Ôpatu ba
hêv anêŋ athêŋ liŋ ma tem Wapômbêŋ etauviŋ anêŋ athêŋ. Ma doŋtom ôpatu
ba hatauviŋ i ma tem Wapômbêŋ nêm anêŋ athêŋ liŋ.”

Yisu hêv mek hathak avômena
(Mat 19:13-15; Mak 10:13-16)

15 Avômalô ewa iniŋ avômena yaônena i hadêŋ Yisu ek etak baŋ êyô ênjêk
thêlô. Ma anêŋ ŋê ku êyê ma ethaŋ i.
16 Ma doŋtom Yisu halam avômena êlêm ma hanaŋ nena, “Notak avômena
yaônena ba nêlêm êndêŋ ya ma miŋ numiŋ loŋ siŋ ami ek malê nena avômalô

* **18:12:** Ais 58:1-4; Mat 23:23 * **18:13:** Sng 51:1 * **18:14:** Mat 23:12

takatu ba athêŋ mi hatôm avômena takêntêk ma Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma thêlôniŋ.
17 *Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena ôpatu ba miŋ hawa Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak hatôm avômena yaônena ami ma miŋ hatôm imbitak êyô loŋ êŋ kapô ba ni ami. Ma mi."

Anyô lôk nômkama bêŋ hanaŋ abô haviŋ Yisu (Mat 19:16-30; Mak 10:17-31)

18 *Anyô bêŋ te hanaŋ hik Yisu liŋ nena, "Kêdôŋwaga mavi, ma yandum malê ek yamô lôkmala êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ?"
19 Ma Yisu hanaŋ, "Holam ya nena mavi eka? Anyô late miŋ mavi ami ma Wapômbêŋ iyom intu ba mavi.
20 *Abô balabuŋ ma bôk hoyala yôv: 'Miŋ undum sek imbiŋ anyô yaŋ yanavi ami. Miŋ nuŋgwik anyô vônô ami. Miŋ onja vani ami. Miŋ onaŋ abôyaŋ esak anyô vi ba undum abô ek i ami. Ma ondovak lemambô lo lemtambô.' "
21 Ma anyô bêŋ êŋ hanaŋ, "Ya yaôna aleba lêk ma yahasopa abô balabuŋ takêŋ."
22 Ma Yisu halaŋô ma hanaŋ hadêŋ ôpêŋ nena, "Mavi anôŋ, ma doŋtom nômlate hamô denaŋ. Nu nêm anêm nômkama sapêŋ ek avômalô nênêm vuli ma onja valuseleŋ sapêŋ ba nêm êndêŋ ŋê siv. Êŋ ma tem anêm nômkama mavi lomaloma êmô malak leŋ. Ma ôlêm osopa ya."
23 Yani ma anyô lôk nômkama bêŋ anôŋ. Ba intu halaŋô abô êŋ ma hêv malaiŋ bêŋ hadêŋ yani ba hi lôk lamalaiŋ.
24 Yisu hayê yani lamalaiŋ ma hanaŋ, "Ŋê lôk nômkama bêŋ tem nêpôm malaiŋ bêŋ ek nimbitak nêyô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô ba ini.
25 Avanôŋ biŋ nena miŋ malaiŋ bêŋ ek bok kamel imbitak êyô luvik idu sôp anêŋ abyaŋ ba ni ami, ma doŋtom malaiŋ anôŋ ek anyô lôk nômkama bêŋ te imbitak êyô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô."
26 Avômalô elaŋô abô êŋ ma enaŋ nena, "Avanôŋ e? Aêŋ ba miŋ hatôm anyôla imbitak êyô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô ba ni ami e?"
27 Ma Yisu hanaŋ, "Nôm takatu ba anyô miŋ hatôm nindum ami, intu Wapômbêŋ hatôm indum."
28 Ma Pita hanaŋ, "Yêlô bôk atak yêlôaniŋ nômkama sapêŋ ba alêm asopa o."
29 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, "Yanaŋ avanôŋ nena avômalô takatu ba leŋiŋhabi Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ba etak iniŋ unyak lo avi ma iviyaŋ lôk lami ma nali,
30 ma thêlô êmô pik denaŋ ma Wapômbêŋ tem nêm iniŋ nômkama lôkthô êndêŋ i ba tem nêm bêŋ anôŋ êyô êmô iniŋ loŋ imbiŋ ma embeŋ yam ma tem nêm lôkmala atu ba nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ êndêŋ i imbiŋ."

Yisu hanaŋ abô hathak anêŋ ŋama bôlôŋ te lô (Mat 20:17-19; Mak 10:32-34)

31 *Yisu hawa ŋê ku laumiŋ ba lahavuju takatu hathak doŋtom ma hanaŋ, "Nodaŋô. Alalô ana daku Jelusalem ma abô tak sêbôk ba plopet eto hathak Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem imbitak avanôŋ.

* **18:17:** Mat 18:3 * **18:18:** Luk 10:25 * **18:20:** Kis 20:12-16; Lo 5:16-20 * **18:31:** Luk 24:44

32 *Tem nênêm yani êndôk ŋê loŋ buyaŋ Lom baheŋiŋ. Ma tem nemalik
esak yani ba nenaŋ abô lomaloma esak yani ma nêsôvwapôk êyômô yani.
33 Ma nebali yani ba nijik yani vônô. Ma êtôm wak lô ma tem yani imbiyô
esak loŋbô."
34 *Ma doŋtom ŋê ku miŋ eyala abô takêŋ ami. Abô êŋ anêŋ ôdôŋ ma havuŋ
ek thêlô ba thêlô miŋ eyala ami ma êthôŋ paliŋ.

Yisu hadum anyô mapusip te mavi
(Mat 20:29-34; Mak 10:46-52)

35 Yisu hayô habobo Jeliko ma anyô mapusip te hamô loŋôndê daŋ vi ba
hapetenak ek avômalô nênêm yani sa.
36 Yani halaŋô avômalô bêŋ anôŋ ele ba i ma hanaŋ hik thêlô liŋ nena,
"Malê?"
37 Ma thêlô enaŋ hadêŋ yani nena, "Yisu anêŋ Nasalet halêm."
38 Êŋ ma anyô mapusip halam nena, "Yisu, Devit anêŋ Lim Lukmuk, nêm
kapôlôm ek ya!"
39 Avômalô takatu ba êmôŋ ethaŋ yani ba enaŋ, "O bônôŋ." Ma doŋtom yani
halam lôklala nena, "Devit anêŋ Lim Lukmuk, nêm kapôlôm ek ya!"
40 Êŋ ma Yisu hamiŋ ma hanaŋ ek thêlô neja ôpêŋ êlêm. Yani hayô ma Yisu
hanaŋ hik yani liŋ nena,
41 "Lemhaviŋ yandum malê êndêŋ o?"
Ma ôpêŋ hanaŋ, "Anyô Bêŋ, yaleŋhaviŋ yaŋgê tak."
42 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ ôpêŋ nena, "Nôŋgô tak. Anêm hôêvhaviŋ hadum ba
hubitak mavi."
43 Ma ketheŋ oyaŋ ma ôpêŋ madaluk hakyav ba hayê tak. Ma yani hasopa
Yisu lôk habô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ. Ma avômalô nômbêŋ atu ba i haviŋ yani
êyê nôm êŋ ba êbô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ haviŋ.

19

Yisu hi Sakius anêŋ unyak

1 Yisu hayô Jeliko ma hi iyom.
2 Ma anyô lôk valuseleŋ bêŋ te hamô. Yani ma anyô bêŋ hawa takis ba anêŋ
athêŋ nena Sakius.
3 Yani lahaviŋ êŋjê nena Yisu ma opalê, ma doŋtom avômalô bêŋ anôŋ ma
Sakius anyô bidoŋ ba miŋ hatôm êŋjê ami.
4 Êŋ ma yani halaŋviŋ hamôŋ ba hi ma hathak alokwaŋ sabo te ba hamô
ek êŋjê Yisu.
5 Yisu hayô loŋ êŋ ma hêv ma hathak leŋ ma hanaŋ, "Sakius, ôndôk ba ôlêm
ketheŋ. Yaô ma tem yamô anêm unyak."
6 Êŋ ma ketheŋ oyaŋ ma Sakius halôk ma hawa Yisu thô lôk lamavi.
7 *Ma avômalô sapêŋ êyê ba kapôlôŋiŋ diŋdiŋ ba enaŋ nena, "Yani hi hamô
haviŋ anyô kambom te."
8 *Ma doŋtom Sakius haviyô hamiŋ ma hanaŋ hadêŋ Anyô Bêŋ nena, "Anyô
Bêŋ, ondaŋô. Tem yambi yenaŋ nômkama sam ni ôdôŋ ju ba yanêm yaŋ êndêŋ
ŋê siv. Ma bôk yahasau anyôla ba yahawa anêŋ valuseleŋ doho vani, êŋ ma
tem yanêm valuseleŋ êtôm dum ayova êyômô loŋ imbiŋ."

* **18:32:** Luk 9:22,44 * **18:34:** Mak 9:32 * **19:7:** Luk 15:2 * **19:8:** Kis 22:1; Nam 5:6-7

9 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ yani nena, “Lêk ma Wapômbêŋ hêv avômalô unyak
êntêk êŋ bulubiŋ ek malê nena yani ma Ablaham anêŋ nakaduŋ te.
10 *Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu halêm ek êmbôlêm ŋê takatu ba êv yak ek nêm
i bulubiŋ.”

Abô loŋ kapô hathak anyô bêŋ te hêv valuseleŋ hadêŋ ŋê ku
(Mat 25:14-30)

11 Avômalô elaŋô abô êŋ yôv ma Yisu hanaŋ abô loŋ kapô te haviŋ ek malê
nena yani lêk habobo Jelusalem. Ma avômalô takêŋ leŋiŋhabi nena yani hayô
Jelusalem, êŋ ma Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak tem imbitak êmô pik.
12 Êŋ ma Yisu hanaŋ nena, “Anyô bêŋ te anêŋ namalô tem ni loŋ buyaŋ ek
enja athêŋ lôk kuluŋ kiŋ vêmam ka êmbôlêm anêŋ malak ôdôŋ esak loŋbô ek
eyabiŋ anêŋ avômalô. Loŋ êŋ ma daim kambom.
13 Vêm ma yani halam anêŋ ŋê ku laumiŋ hathak doŋtom ma hêv valuseleŋ
hatôm 100 hadêŋ thêlô tomtom sapêŋ. Ma hanaŋ aêntêk, ‘Môlô noja valuseleŋ
êntêk ba nundum ku esak endeba yambô alêm esak loŋbô am.’ Yôv ma hatak
thêlô ba hi.
14 “Ma doŋtom yanida anêŋ avômalô kapôlôŋiŋ agiap ek yani. Êŋ ma yani
hi loŋ buyaŋ ma thêlô êv anyô doho ba esopa yani ek nenaŋ aêntêk, ‘Yêlô adô
anyô êntêk imbitak êtôm yêlôaniŋ kiŋ.’
15 “Ma doŋtom yani habitak kiŋ yôv ma havôhalêm ma hanaŋ aêntêk,
‘Nodam ŋê ku takatu ba bôk yahêv valuseleŋ hadêŋ i ek yayala nena thêlô
tomtom bôk êvôv valuseleŋ vithê haviŋ.’
16 “Êŋ ma anyô te hamôŋ hi ma hanaŋ, ‘Anyô bêŋ, yahadum ku hathak
anêm valuseleŋ êŋ ba yahavôv valuseleŋ hatôm 1,000.’
17 * “Ma anêŋ anyô bêŋ hanaŋ nena, ‘Mavi anôŋ! O anyô katô ba hudum ku
mavi. Hoyabiŋ nôm yaôna dedauŋ mavi ba intu oyabiŋ malak lôŋ laumiŋ.’
18 “Yôv ma anyô yaŋ halêm ma hanaŋ, ‘Anyô bêŋ, hathak anêm valuseleŋ,
yahavôv valuseleŋ hatôm 500.’
19 “Ma anêŋ anyô bêŋ hanaŋ hadêŋ yani, ‘Oyabiŋ malak lôŋ bahenvi.’
20 “Yôv ma anyô ku te lô halêm ma hanaŋ, ‘Anyô bêŋ, anêm valuseleŋ atutêk.
Yahavuvi halôk sôp ba yahadô hamô
21 ek malê nena yahakô ek o. O ma anyô malem thêlêv. Hothak hôvôv
anyô vi iniŋ nômkama ba howa hatôm anêm. Ma pik atu ba anyô yaŋ hapaliv
yaŋvêk halôk ma hothak howa anêŋ anôŋ.’
22 “Êŋ ma anêŋ anyô bêŋ hanaŋ, ‘O anyô ku mi kambom ba oda anêm abô
intu hanaŋ o bêŋ. Bôk hoyala yôv nena ya hathak yahavôv anyô vi iniŋ
nômkama ba yahawa hatôm yenaŋ. Lôk pik atu ba anyô yaŋ hapaliv yaŋvêk
halôk ma ya hathak yahawa anêŋ anôŋ.
23 Ma aisê ka miŋ hotak yenaŋ valuseleŋ halôk unyak valuseleŋ ek êmbôv
doho ami ek wakma atu ba yahavôhalêm hathak loŋbô ma tem yanja doho
êyômô loŋ imbiŋ?’
24 “Êŋ ma hanaŋ hadêŋ ŋê takatu ba imiŋ habobo nena, ‘Môlô noja anêŋ
valuseleŋ hatôm 100 vê ênjêk yani ba nônêm êndêŋ ôpatu ba hawa 1,000.’
25 “Ma thêlô enaŋ hadêŋ yani nena, ‘Anyô bêŋ, yani anêŋ 1,000 bôk hamô
yôv.’
26 * “Ma yani hanaŋ, ‘Yanaŋ êndêŋ môlô nena ôpatu ba hadum ku mavi

* **19:9:** Luk 13:16; Ap 16:31 * **19:10:** Luk 15:4; Jon 3:17; 1Ti 1:15 * **19:17:** Luk 16:10 * **19:26:** Mat 13:12; Luk 8:18

hathak yenaŋ nômkama ba habitak bêŋ, êŋ ma tem yatak doho êyômô loŋ imbiŋ ba yanêm êndêŋ ôpêŋ. Ma doŋtom ôpatu ba miŋ hadum ku hathak yenaŋ nômkama ami, êŋ ma tem yanêm dokte atu ba havaloŋ loŋ vê ênjêk yani.'
27 "Ma doŋtom ŋê takatu leŋiŋmaniŋ hathak ya ba êdô ek yambitak iniŋ kiŋ, 'Noja i êlêm loŋ êntêk ma uŋgwik i pôpônô ênjêk yamaleŋ.' "
28 Yisu hanaŋ abô êŋ yôv ma hamôŋ ba hi Jelusalem.

Yisu habitak hayô Jelusalem hatôm kiŋ
(Mat 21:1-11; Mak 11:1-11; Jon 12:12-19)

29 Yisu habobo Betpagi lo Betani, malak ju êŋ hêk habobo Dum Oliv. Ma hêv anêŋ ŋê ku ju ba i ma hanaŋ nena,
30 "Mamu unu malak entuvulu. Ma numbitak nôyô ma tem ôŋgô ekak bok doŋki map te loŋ ba hamiŋ. Bok êŋ ma miŋ bôk anyôla hayô hamô ami. Ma nopole yak vê ma nondom ba nôlêm.
31 Ma anyôla hanaŋ nena, 'Mamu opole eka', êŋ ma nonaŋ viyaŋ nena, 'Anyô Bêŋ lahaviŋ indum ku te esak.' "
32 Yisu hêv thai ba i ma êyê nômkama sapêŋ hatôm atu ba yani hanaŋ.
33 Thai epole bok doŋki êŋ anêŋ yak vê ma bok anêŋ alaŋsi enaŋ hadêŋ thai nena, "Mamu opole eka?"
34 Ma thai enaŋ, "Anyô Bêŋ lahaviŋ indum ku te esak."
35 Êŋ ma thai ewa bok doŋki ba i êv hadêŋ Yisu. Ma thai ibi iniŋ kwêv thilibuŋ daim thô ba eŋgava hayôhêk bok doŋki dômlokwaŋ, ma thai êv Yisu sa ek hathak hayô hamô bok êŋ.
36 Ma Yisu hi ma avômalô eŋgava iniŋ kwêv thilibuŋ hêk loŋôndê.
37 Yani halôk Dum Oliv ek ni vi tuvulu Jelusalem. Ma avômalô nômbêŋ atu ba esopa yani leŋiŋmavi hathak nômbithi nômbêŋ atu ba bôk thêlô êyê. Ba êbô Wapômbêŋ ba elam nena,
38 * "Wapômbêŋ nêm lamavi êndêŋ kiŋ atu ba halêm hathak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ! *Kapya Yeŋ 118:26*
Avômalô malak leŋ leŋiŋmavi ma alalô nanêm athêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ Wapômbêŋ esak leŋ ba ni."
39 Ma Palisi doho imiŋ avômalô takêŋ kapô ba enaŋ hadêŋ Yisu aêntêk, "Kêdôŋwaga, osaŋ anêm ŋê ku takêntêk."
40 Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, "Yanaŋ êndêŋ môlô nena thêlô bônôŋ ma tem valu nendam kaêk."
41 Yisu habobo Jelusalem ma hayê vi tuvulu ba halaŋ hathak avômalô Jelusalem
42 ba hanaŋ, "Yaleŋhaviŋ lêk oyala nôm takatu ba nundum ek Wapômbêŋ indum môlô kapôlômim ênjêk yaô. Ma doŋtom mi, nôm takêŋ hamô loŋ kapô ba môlô miŋ hatôm ôŋgô ami.
43 Aêŋ ba waklavôŋ hayô ma ŋê vovak tem nêyô ba nedav badêŋ êwê embeŋ Jelusalem sapêŋ ba nêmô kapô ba nindum ek nijik môlô vônô.
44 *Thêlô tem nimbuliŋ môlônim loŋ sapêŋ ba nijik môlô takatu ba ômô unim badêŋ kapô vônô. Ma valu atu ba olav unyak hathak ma tem miŋ êyômô yaŋ loŋ ami. Nôm malaiŋ êŋ tem êlêm ek malê nena môlô miŋ oyala waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ halêm pik ek nêm môlô bulubiŋ ami."

* **19:38:** Luk 2:14 * **19:44:** Luk 21:6

Yisu hêv ŋê idum ku valu vê hêk unyak matheŋ kapô
(Mat 21:12-17; Mak 11:15-19; Jon 2:13-22)

45 Vêm ma Yisu habitak hayô Wapômbêŋ anêŋ unyak matheŋ anêŋ
piklêvôŋ. Ma hayê avômalô ewa nômkama ba êdô hamô ek avômalô vi nênêm
vuli. Êŋ ma halupuniŋ i ba hêv i vê hêk unyak matheŋ kapô ba ele yaiŋ ba i.
Ma hanaŋ hadêŋ thêlô aêntêk,
46 * "Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ nena, 'Yenaŋ unyak ma unyak neteŋ
mek êndôk.' Ma môlô lêk udum ba habitak hatôm ŋê vani iniŋ loŋ ekopak
êmô."
47 *Ma wak nômbêŋ intu ma yani hadôŋ avômalô halôk unyak matheŋ. Ma
ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ,
thêlô êbôlêm loŋôndê ek nijik Yisu vônô.
48 Ma doŋtom thêlô miŋ hatôm nêpôm loŋôndê te ami ek malê nena avômalô
sapêŋ leŋiŋmavi bêŋ ek Yisu ba êmô ek nedaŋô anêŋ abô sapêŋ.

20

Yisu, opalê hêv athêŋ bêŋ hadêŋ o?
(Mat 21:23-27; Mak 11:27-33)

1 Wak te ma Yisu hadôŋ avômalô hamô Wapômbêŋ anêŋ unyak matheŋ
anêŋ piklêvôŋ ba hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi hadêŋ i. Ma ŋê bêŋbêŋ
êbôk da lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ ethak doŋtom haviŋ ŋê bêŋbêŋ ba
i hadêŋ Yisu.
2 Ma thêlô enaŋ, "Opalê hêv athêŋ bêŋ hadêŋ o lôk hêv ku hadêŋ o ba intu
hudum nôm takêntêk?"
3 Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, "Tem yanaŋ injik môlô liŋ esak abô te aêŋ
iyom.
4 Opalê hêv ku nisik avômalô êndôk ŋaŋ hadêŋ Jon? Wapômbêŋ leŋ? Mena
anyô pik?"
5 Ma thêlôda enaŋ hadêŋ i nena, "Alalô anaŋ nena Wapômbêŋ hêv ku êŋ
hadêŋ Jon ma tem yani enaŋ, 'Ma aisê ka môlô miŋ ôêvhaviŋ yani ami?'
6 Ma doŋtom alalô anaŋ nena, 'Anyô pik te hêv ku êŋ,' êŋ ma avômalô tem
nijik alalô esak valu ek malê nena thêlô êvhaviŋ nena Jon ma plopet te."
7 Ma thêlô enaŋ hadêŋ Yisu nena, "Yêlô athôŋ paliŋ."
8 Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, "Aêŋ ba miŋ hatôm yandam ôpatu ba hêv
athêŋ bêŋ hadêŋ ya anêŋ athêŋ bêŋ êndêŋ môlô ami. Ma mi."

Abô loŋ kapô hathak ŋê kambom eyabiŋ ku yak waiŋ
(Mat 21:33-46; Mak 12:1-12)

9 *Ma Yisu hanaŋ abô loŋ kapô te hadêŋ avômalô, "Anyô te havatho anêŋ
ku yak waiŋ ma hêv hadêŋ ŋê ku doho ek neyabiŋ ba hanaŋ nena, 'Waklavôŋ
yak waiŋ hik anôŋ ma nombak vose ni ôdôŋ ju ba nônêm vi êndêŋ ya ma noja
vi êtôm môlônim vuli.' Ma hi hamô loŋ buyaŋ sawa daim.
10 Ma waklavôŋ yak waiŋ hik anôŋ hayô ma hêv anêŋ anyô ku te ba hi
hadêŋ thêlô ek enja anêŋ sam. Ma doŋtom thêlô ik yani kambom ba êv yani
hi oyaŋ.
11 Êŋ ma ku anêŋ alaŋ hêv anyô ku yaŋ ba hi hadêŋ thêlô, ma doŋtom thêlô
idum kobom kambom hadêŋ yani lôk ik yani ma êv yani vê oyaŋ ba hi.

---

* **19:46:** Ais 56:7; Jer 7:11 * **19:47:** Luk 21:37 * **20:9:** Ais 5:1

12 Yôv ma hêv anyô ku te lô ba hi, ma doŋtom ŋê ku takêŋ ibuliŋ yani ma
êvôv yani ba ibi yani hi.
13 “Aêŋ ba ku alaŋ hanaŋ hadêŋ yanida nena, ‘Yandum malê? Tem yanêm
yenaŋ okna atu ba yaleŋhaviŋ bêŋ anôŋ. Yahadum aêŋ ma tem nedaŋô anêŋ
abô.’
14 Ma doŋtom ŋê ku êyê namalô hayô ma enaŋ hadêŋ i nena, ‘Ôpêntêk ma
ku alaŋ anêŋ nakaduŋ ba tem eyabiŋ lambô anêŋ ku. Alalô ik yani vônô ma
ku êŋ tem imbitak alalôaniŋ.’
15 Ba intu evaloŋ yani ba êvôv hale yaiŋ ma ik yani vônô.
“Aêŋ ba ku anêŋ alaŋ tem indum malê êndêŋ thêlô?
16 Tem ni injik ŋê ku takêŋ vônô ma nêm ku êŋ êndêŋ anyô vi ek neyabiŋ.”
Ma avômalô elaŋô abô loŋ kapô êŋ ma enaŋ, “Yêlô adô abô loŋ kapô êŋ injik
anôŋ!”
17 Ma doŋtom Yisu hatitiŋ thêlô lôklokwaŋ ma hanaŋ, “Ma bôk eto abô êntêk
aêŋ eka?
“ ‘Valu atu ba ŋê elav unyak êpôlik hathak,
ma lêk habitak landiŋ anôŋ.’ *Kapya Yeŋ 118:22*
18 *Ma avômalô takatu ba êv yak hayôhêk valu êntêk, ma tem nipup nena-
nena. Mena valu êŋ hêv yak hayôhêk anyôla, ma tem ipulusik ba imbitak
malimmalim.”
19 Ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ eyala nena Yisu
hanaŋ abô loŋ kapô êŋ hathak thêlô. Ba intu êbôlêm loŋôndê ek nebaloŋ yani,
ma doŋtom êkô hathak avômalô.

Nênêm takis êndêŋ Sisa mena dô
(Mat 22:15-22; Mak 12:13-17)

20 *Yôv ma ŋê bêŋbêŋ maleŋ hadahaliŋ Yisu ek nebaloŋ yani esak anêŋ abô.
Ma thêlô êv ŋê kambom doho vuli ek nimbitak êtôm ŋê thêthôŋ ek nesau Yisu.
Thêlô elav gwasilim ek nebaloŋ Yisu anêŋ abô êndôk ba nênêm yani êndêŋ
Lom iniŋ anyô bêŋ Pailat.
21 Êŋ ma thêlô enaŋ hadêŋ Yisu nena, “Kêdôŋwaga, yêlô ayala nena anêm
abô sapêŋ ma abô avanôŋ iyom. Ma hudum kobom doŋtom hadêŋ avômalô
sapêŋ lôk hôdôŋ avômalô hathak Wapômbêŋ anêŋ abô ma thêthôŋ iyom.
22 Aêŋ ba lemhabi aisê? Bumalô iniŋ balabuŋ hanaŋ nena yêlô hatôm
nanêm valuseleŋ êndêŋ Sisa mena mi e?”
23 Yisu hayala thêlôniŋ auk ba hanaŋ hadêŋ thêlô,
24 “Môlô uŋgwik valuseleŋ te thô ek yaŋgê. Opalê anêŋ dahô lôk athêŋ hêk
valuseleŋ êntêk?” Ma thêlô enaŋ, “Sisa.”
25 Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Sisa anêŋ nômkama ma nônêm
êndêŋ Sisa da. Ma Wapômbêŋ anêŋ nômkama ma nônêm êndêŋ Wapômbêŋ da.”
26 Yisu hanaŋ aêŋ ba avômalô sapêŋ elaŋô. Ba intu ŋê êŋ miŋ hatôm nebaloŋ
yani esak anêŋ abô ami. Ma esoŋ kambom hathak anêŋ abô ba thêlô bônôŋ.

Abô hathak ŋê ŋama tem nimbiyô aisê
(Mat 22:23-33; Mak 12:18-27)

27 Ma Sadyusi doho i hadêŋ Yisu. Thêlô ma ôdôŋ te atu ba enaŋ nena ŋê
ŋama tem miŋ nimbiyô esak loŋbô ami. Aêŋ ba intu enaŋ hik Yisu liŋ nena,

---

* **20:18:** Ais 8:14-15 * **20:20:** Luk 11:54

28 *“Kêdôŋwaga, Mose hato hadêŋ alalô nena, ‘Anyô te hama ba nali mi ma
anêŋ yaŋ hamô, ma enja avi tôp êŋ ek imbi yaŋ atu ba hama anêŋ nakaduŋ
vê.’
29 Aêŋ ba ŋê lôk iviyaŋ bahenvi ba lahavuju êmô. Ma bôp hawa avi te ba
hama ma nakaduŋ mi.
30 Ma nôk enja avi tôp êŋ, hawa ba hama ba nakaduŋ mi.
31 Ma ŋgwa aêŋ iyom. Ma iviyaŋ takatu ba êmô ma nesopa kobom doŋtom
êŋ iyom.
32 Vêm ma avi tôp êŋ hama haviŋ.
33 Ma waklavôŋ ŋê ŋama iviyô hathak loŋbô ma avi tôp atu ba ŋê lôk iviyaŋ
bahenvi ba lahavuju takatu ba ewa ma alisê te anêŋ avi?”
34 Ma Yisu hanaŋ viyaŋ hadêŋ thêlô nena, “Avômalô pik ethak ewa i,
35 ma doŋtom avômalô takatu ba Wapômbêŋ hêv i bulubiŋ ba ewa lôkmala
hathak loŋbô, thêlô êŋ miŋ hatôm neja i esak loŋbô ami.
36 Thêlô ma tem nêtôm aŋela ba intu tem miŋ nema ami. Wapômbêŋ bôk
hik thêlô liŋ yôv hêk ŋama ba intu hik thô nena thêlô ma yani anêŋ nali.
37 *“Mose da anêŋ abô hik thô nena ŋê ŋama tem nimbiyô esak loŋbô. Sêbôk
ba Mose hayê atum hathaŋ hamô alokwaŋ liŋ ma halam Anyô Bêŋ nena
‘Ablaham lo Aisak ma Jekop iniŋ Wapômbêŋ.’
38 Alalô ayala nena Wapômbêŋ ma miŋ ŋê ŋama iniŋ Wapômbêŋ ami. Mi,
yani ma ŋê lôkmala iyom iniŋ Wapômbêŋ ek malê nena yani hayala nena
avômalô lôkthô ma êmô lôkmala.”
39 Ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ doho elaŋô abô êŋ ma enaŋ hadêŋ Yisu
aêntêk, “Êê, Kêdôŋwaga, anêm abô ma mavi anôŋ!”
40 Ma avômalô sapêŋ elaŋô anêŋ abô ba êkô ma miŋ enaŋ hik yani liŋ ek
nesau yani esak loŋbô ami.

Mesia ma opalê anêŋ lim lukmuk?
(Mat 22:41-23:36; Mak 12:35-40; Luk 11:37-54)

41 Yôv ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Avômalô ethak enaŋ nena Mesia
ma Devit anêŋ lim lukmuk eka?
42 Hêk Kapya Yeŋ kapô ma Devit da hanaŋ aêntêk,
“ ‘Anyô Bêŋ Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ yenaŋ Anyô Bêŋ Mesia nena,
“Ômô yabaheŋ vianôŋ
43 endeba yatak ŋê takatu ba ik vovak hadêŋ o nêmô vemkapô vibiŋ am.” ’
Kapya Yeŋ 110:1
44 Ma Devit da bôk halam Mesia nena anêŋ Anyô Bêŋ. Ma aisê ka Mesia ma
yani anêŋ lim lôk anêŋ Anyô Bêŋ imbiŋ?”
45 Avômalô elaŋô Yisu anêŋ abô imiŋ denaŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê
ku aêntêk,
46 “Môlô noyabiŋ am ek ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ. Thêlô leŋiŋhaviŋ
nijik kwêv daim kêkêlô ba nembeŋ ek avômalô nebam i. Ma leŋiŋhaviŋ
avômalô nenaŋ nena, ‘Waklêvôŋ anyô bêŋ’ êmô loŋ ethak doŋtom halôk. Ma
leŋiŋhaviŋ nêmô êtôm ŋê bêŋbêŋ êmô unyak yeŋ kapô. Ma avômalô eŋgabôm
nôm bêŋ ma leŋiŋhaviŋ nejaŋ nôm êmô ŋê bêŋbêŋ iniŋ loŋ ethak êmô.
47 Thêlô esau avi tôp ek neja iniŋ unyak ba eteŋ mek daim bomaŋ ek
avômalô nêgê. Wapômbêŋ tem nêm vovaŋ kambom êndêŋ i.”

* **20:28:** Lo 25:5 * **20:37:** Kis 3:6

21

Avi tôp te anêŋ da
(Mak 12:41-44)

1 Yisu hamô Wapômbêŋ anêŋ unyak ba hayê ŋê lôk nômkama bêŋ etak iniŋ
valuseleŋ halôk alapa da.
2 Ma avi tôp te atu ba nômkama mi anôŋ hayô ma hatak anêŋ da hatôm
valuseleŋ thalaleŋ ju iyom halôk alapa da êŋ.
3 *Yisu hayê ma hanaŋ nena, “Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô nena avi tôp
êntêk hêv valuseleŋ bêŋ anôŋ hamôŋ ek avômalô takêntêk sapêŋ.
4 Avômalô nômbêŋ êntêk iniŋ valu bêŋ anôŋ hamô ma doŋtom êv doktena
iyom. Ma avi tôp êntêk ma nômkama mi anôŋ ma lêk hêv anêŋ valuseleŋ sapêŋ
ba miŋ havaloŋ dokte loŋ ami.”

Yisu hanaŋ abô hathak unyak matheŋ Jelusalem
(Mat 24:1-2; Mak 13:1-2)

5 Ŋê ku doho enaŋ abô hathak valu kêkêlô lôk nôm da mavi anôŋ atu ba
etak hathak unyak matheŋ ek anêŋ lêlêyaŋ mavi anôŋ. Êŋ ma Yisu hanaŋ,
6 * “Odaŋô katô. Nôm takêntêk ba lêk môlô ôyê, malaiŋ bêŋ tem imbitak ba
ŋê vovak tem nijik nômkama mavi nômbêŋ êntêk pesa ba valu yaŋ miŋ hatôm
êyômô yaŋ loŋ ami.”

Malaiŋ lomaloma tem nimbitak
(Mat 24:3-14; 10:17-22; Mak 13:3-13)

7 Ma thêlô enaŋ hik Yisu liŋ nena, “Kêdôŋwaga, aŋgê intu nôm takêŋ tem
imbitak? Ma malê intu tem imbitak ek injik thô nena nôm takêŋ lêk habobo?”
8 Ma Yisu hanaŋ, “Noyabiŋ am, avômalô tem nindum ek nesau môlô. Ŋê
lomaloma tem nêlêm esak yenaŋ athêŋ ba nenaŋ nena, ‘Ya ma Mesia atu’. Lôk
nenaŋ nena, ‘Waklavôŋ pik lo leŋ anêŋ daŋ lêk habobo tem êyô.’ Ma doŋtom
miŋ nônêmimbiŋ iniŋ abô ba nosopa ami.
9 Môlô olaŋô vovak bêŋ ba avômalô iki vônô, êŋ ma miŋ nôkô ami. Nôm
takêŋ tem imbitak êmôŋ, ma doŋtom pik lo leŋ anêŋ daŋ tem miŋ imbitak
ketheŋ oyaŋ ami.”
10 Êŋ ma Yisu hanaŋ, “Ma avômalô ôdôŋ yaŋ tem nijik vovak imbiŋ ôdôŋ
yaŋ. Ma kiŋ yaŋ lôk anêŋ avômalô tem nijik vovak êndêŋ kiŋ yaŋ.
11 Ma loŋ lomaloma ma duviaŋ lôk bôm ma lijiŋ bêŋ tem êyô injik avômalô
bêŋ anôŋ vônô. Lavôŋiŋ lôkmaŋgiŋ lomaloma tem ênjêk leŋlêvôŋ ba indum
avômalô nêkô kambom anôŋ.
12 “Ma nôm takêŋ tem miŋ imbitak ami denaŋ ma tem nebaloŋ môlô ba
nindum kambom êndêŋ môlô. Ma tem nenaŋ môlô bêŋ imiŋ unyak yeŋ lôk
nindum abô ek netak môlô êndôk koladôŋ. Môlô osopa ya ba intu tem neja
môlô ba unu numiŋ kiŋ lôk iniŋ ŋê bêŋbêŋ maleŋiŋ.
13 Ma nôm êŋ tem imbitak êtôm loŋôndê ek nonaŋ yenaŋ Abô Mavi bêŋ
êndêŋ i.
14 *Ma miŋ lemimimbi nena, ‘Dokte ka yêlô nanaŋ aisê êndêŋ thêlô’ ami.
15 *Ek malê nena yada tem yanêm abô lôkauk mavi êndêŋ môlô. Ma ŋê
takatu ba idum abô ek môlô ma miŋ hatôm nijik abô êŋ pesa ami.

* **21:3:** 2Ko 8:12 * **21:6:** Luk 19:44 * **21:14:** Luk 12:11-12 * **21:15:** Ap 6:10

16 *Avômalô tem nenaŋ môlô bêŋ ba tem nijik môlô doho vônô ma môlônim
lemami lôk môlôviyaŋ lôk anêm thalaleŋ lôk anêm anyô môlô tem nindum aêŋ
iyom.
17 Môlô ma yenaŋ avômalô ba intu avômalô sapêŋ tem nêpôlik esak môlô.
18 Ma doŋtom Wapômbêŋ tem eyabiŋ môlô ba lemimkadôk ŋauŋ te miŋ
hatôm nêm yak ami.
19 Ma môlô numiŋ lôklokwaŋ ma tem noja lôkmala êtôm wak nômbêŋ intu
sapêŋ."

Tem nimbuliŋ Jelusalem
(Mat 24:15-28; Mak 13:14-23)

20 Ma Yisu hanaŋ, "Môlô ôyê nena ŋê vovak lodôŋlodôŋ êyô eveŋ Jelusalem
luvi, êŋ ma môlô noyala nena tem nimbuliŋ malak lôŋ êŋ ketheŋ.
21 Aêŋ ba môlô takatu ba ômô Judia kapô, ma nôsôv ba unu dumlolê. Ma
môlô takatu ba ômô Jelusalem kapô, ma unu viyaiŋ ketheŋ. Ma môlô takatu
ba ômô Jelusalem viyaiŋ, ma miŋ unu kapô ami.
22 *Ek malê nena waklavôŋ êŋ ma Wapômbêŋ anêŋ wakma nêm vovaŋ
viyaŋ ek abô takatu ba hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya ma tem injik anôŋ.
23 Ai, kikaknena. Waklavôŋ êŋ ma tem malaiŋ bêŋ ek avi takatu ba esabeŋ
lôk avi takatu ba êv sôm hadêŋ nali ek malê nena malaiŋ lôk vovaŋ bêŋ
tem imbitak Islael iniŋ pik êntêk, ma Wapômbêŋ anêŋ lamaniŋ tem êyô êmô
avômalô pik êŋ.
24 *Ŋê vovak tem ini Jelusalem ma iniŋ biŋ vovak tem injik avômalô
Jelusalem pôpônô. Ma tem neja avômalô Jelusalem vi ba ini pik lomaloma.
Ma avômalô loŋ buyaŋ tem nêyô nêmô Jelusalem ba neyabiŋ Jelusalem
endeba ŋê loŋ buyaŋ iniŋ waklavôŋ anêŋ daŋ am."

Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem endelêm
(Mat 24:29-35; 13:24-31)

25 * "Ma lavôŋiŋ tem êpôm wak lo ayôŋ ma vuliŋ. Ma ŋgwêk budum
tem injik ba pôk lôklala bomaŋ ba avômalô pik sapêŋ tem nedaŋô ba nêkô
kambom anôŋ ba iniŋ auk tem ni mayaliv.
26 Ma nôm takatu ba hamô leŋ tem nedowaliŋ ba avômalô tem nêkô ba
nemayak esak malaiŋ bêŋ atu ba tem imbitak pik.
27 *Ma wak êŋ ma tem thêlô nêgê Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êyô êmô
buliv ba êlêm imbiŋ anêŋ lôkliŋyak lôk anêŋ deda lôkmaŋgiŋ.
28 Nômkama takêŋ hadum ek imbitak ma numiŋ ba nônêm malemim esak
leŋ ek malê nena waklavôŋ Wapômbêŋ nêm môlô vê ênjêk unim malaiŋ lêk
habobo."
29 Ma Yisu hanaŋ abô loŋ kapô te hadêŋ thêlô aêntêk, "Lemimimbi esak
alokwaŋ belen* lôk alokwaŋ vi imbiŋ.
30 Ôyê nena alokwaŋ takêntêk habi ŋauŋ belap, êŋ ma oyala nena wak mavi
lêk habobo.
31 Ma aêŋ iyom, môlô ôyê nôm takêŋ habitak, êŋ ma noyala nena Wapômbêŋ
anêŋ loŋ lôkliŋyak tem êyô ketheŋ.

---

* **21:16:** Mat 10:21-22 * **21:22:** Jer 5:29; 46:10; Hos 9:7 * **21:24:** Sng 79:1; ALK 11:2 * **21:25:** Ais 13:10; Ese 32:7; Jol 2:31; ALK 6:12-13 * **21:27:** Dan 7:13; Mat 26:64; ALK 1:7 * **21:29:** Abô Bômbôm ma "fik". Nôŋgô Mat 24:32.

32 “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena avômalô bôlôŋ êntêk tem miŋ nema ami
denaŋ ma nôm takêntêk sapêŋ tem imbitak.
33 Pik lo leŋ tem nêm yak ba ni, ma doŋtom yenaŋ abô bute miŋ hatôm nêm
yak ami.
34-35 “Môlô noyabiŋ am. Anyô Anêŋ Nakaduŋ tem êlêm esak loŋbô ba tem
êpôm avômalô pik sapêŋ. Môlô udum pik anêŋ kobom ba unum waiŋ ba olo
molo lôk lemimhikam hathak nômkama pik, ma wak êŋ tem enja môlô ketheŋ
êtôm gwasilim ba tem nosoŋ kambom.
36 Aêŋ ba wak nômbêŋ intu ma môlô noyabiŋ am lôklokwaŋ ba noteŋ mek
ek Wapômbêŋ nêm môlô sa ek numiŋ lôklokwaŋ ek nôm takêntêk miŋ hatôm
imbuliŋ môlô ami. Êŋ ma môlô hatôm numiŋ Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ma.”
37 Wak nômbêŋ intu ma Yisu hadôŋ avômalô hamô Wapômbêŋ anêŋ unyak
matheŋ. Ma bôlôvôŋ ma yani hathak hi hamô Dum Oliv.
38 Ma lôkbôk momaŋiniŋ ma avômalô sapêŋ ethak i unyak matheŋ ek elaŋô
Yisu anêŋ abô.

22

Judas hanaŋ Yisu bêŋ
(Mat 26:1-5,14-16; Mak 14:1-2,10-11; Jon 11:45-53)

1 Waklavôŋ anêŋ athêŋ nena Eyaŋ Polom Yis Mi lêk habobo ba thêlô elam
waklavôŋ êŋ nena Hale Ba Hi.*
2 Ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ êbôlêm loŋôndê
ek nijik Yisu vônô ek malê nena thêlô êkô ek avômalô.
3 *Ma Sadaŋ halôk Judas Iskaliot la. Yani ma ŋê ku laumiŋ ba lahavuju
takatu te.
4 Yani hi ba hanaŋ abô haviŋ ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk unyak matheŋ iniŋ sôp
bidoŋ nena yani tem enaŋ Yisu bêŋ aisê?
5 Ŋê êŋ leŋiŋmavi ma thêlô evak abô ek nênêm valuseleŋ êndêŋ yani.
6 Êŋ ma Judas halôk hathak thêlôniŋ abô ba hadum ek nêm Yisu êndôk thêlô
baheŋiŋ êndêŋ wak te atu ba avômalô miŋ êmô haviŋ Yisu ami.

Ŋê ku lokwaŋju êpôpêk nôm
(Mat 26:17-25; Mak 14:12-21; Jon 13:21-30)

7 *Waklavôŋ anêŋ athêŋ nena Eyaŋ Polom Yis Mi hayô. Wak êŋ ma thêlô ik
boksipsip nakaduŋ te vônô ek leŋiŋhabi waklavôŋ anêŋ athêŋ nena Hale ba
Hi.
8 Êŋ ma Yisu hêv Pita lo Jon ba i ma hanaŋ, “Mamu unu nôpôpêk nôm
waklavôŋ Hale ba Hi ek alalô aŋgaŋ.”
9 Ma thai enaŋ hik Yisu liŋ, “Yai napôpêk nôm êmô êsê?”
10 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thai nena, “Odaŋô. Mamu unu malak bêŋ kapô
ma tem nôpôm anyô te hawa ŋaŋ lôk uŋ. Ma nosopa yani ba numbitak nôyô
unyak atu ba yani habitak hayô ba hi.
11 Êŋ ma nonaŋ êndêŋ unyak anêŋ alaŋ nena, ‘Kêdôŋwaga hanaŋ hik o liŋ
nena unyak kapô atu ba yaŋgaŋ nôm waklavôŋ Hale ba Hi imbiŋ yenaŋ ŋê
ku hamô êsê?’

---

* **22:1:** Sêbôk ba Wapômbêŋ hêv anêŋ aŋela atu ba idum ku injik anyô vônô ma hik ŋê Ijip iniŋ nali vônô. Ma doŋtom ŋê Islael esaba thalaleŋ hathak unyak abôlêk ba intu aŋela miŋ hik iniŋ nali ami. Yani hayê thalaleŋ ma hatak ma hale ba hi. * **22:3:** Jon 13:2,27 * **22:7:** Kis 12:1-27

12 Êŋ ma tem injik unyak kapô bêŋ atu ba hêk vuliŋ thô êndêŋ mamu. Unyak
kapô êŋ ma nômkama sapêŋ bôk hamô yôv. Ba intu nôpôpêk nôm êmô loŋ êŋ."
13 Êŋ ma thai i ma êpôm nômkama sapêŋ hatôm atu ba yani hanaŋ. Êŋ ma
thai êpôpêk waklavôŋ Hale ba Hi anêŋ nôm.

Yisu hêv polom lôk waiŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku
(Mat 26:26-30; Mak 14:22-26; 1Ko 11:23-25)

14 Wakma nejaŋ nôm hayô ma Yisu hayaŋ nôm hamô haviŋ anêŋ aposel.
15 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, "Ya vovaŋ ek yaŋgaŋ nôm waklavôŋ
Hale ba Hi imbiŋ môlô vêm ka yanja vovaŋ.
16 Yahanaŋ avanôŋ nena tem miŋ yaŋgaŋ nôm êntêk esak loŋbô ami endeba
waklavôŋ Hale ba Hi injik anôŋ ênjêk Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak am."
17 Ma yani hawa waiŋ lôk tase ma hêv lamavi ma hanaŋ, "Noja ba nunum
imbiŋ am.
18 Yanaŋ êndêŋ môlô nena tem miŋ hatôm yanum waiŋ esak loŋbô ami
endeba Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak êlêm am."
19 Ma yani hawa polom te ma hêv lamavi ma haya ba hêv hadêŋ thêlô ma
hanaŋ, "Êntêk ma yenaŋ vathiap atu ba yahêv ek nêm môlô sa. Nundum aêŋ
ek lemimimbi ya."
20 Eyaŋ vêm ma hadum aêŋ hathak tase lôk waiŋ ma hanaŋ, "Êntêk ma tabô
lukmuk atu ba yahavak hathak yenaŋ thalaleŋ ba tem yaŋgasô ek nêm môlô
sa.
21 *Ma doŋtom odaŋô. Ôpatu ba tem enaŋ ya bêŋ lêk hayaŋ nôm haviŋ ya.
22 Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem indum êtôm atu ba Wapômbêŋ bôk hanaŋ
yôv, ma doŋtom alikakna. Malaiŋ bêŋ ek ôpatu ba hanaŋ yani bêŋ."
23 Ŋê ku elaŋô abô êŋ ma thêlôda enaŋ hik i liŋ nena, "Opalê te tem indum
nôm êŋ?"
24 *Ma Yisu anêŋ ŋê ku êkôki nena thêlôniŋ opalê tem êtôm thêlôniŋ anyô
bêŋ êmô loŋ lôkliŋyak atu ba tem imbitak embeŋ yam.
25 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, "Avômalô daluk iniŋ kiŋ ethak ebam
i ba ibuliŋ ŋê takatu ba êmô thêlô vibiŋ. Ma ŋê lôk athêŋ leŋiŋhaviŋ avômalô
nebam thêlô nena 'Ŋê wapôm mavi'.
26 *Ma doŋtom môlô miŋ nundum aêŋ ami. Môlônim anyô lôk athêŋ indum
êtôm anyô athêŋ mi. Ma môlônim anyô bêŋ indum ku êtôm anyô ku oyaŋ.
27 *Opalê te ma anyô bêŋ, ôpatu ba halôk hamô ba hayaŋ nôm mena ôpatu
ba hapôpêk nôm? Ôpatu ba halôk hamô ba hayaŋ nôm, aêŋ e? Ma doŋtom
yahamô haviŋ môlô hatôm anyô ku te.
28 "Môlô takatu ba malaiŋ lomaloma habitak ma doŋtom ômô haviŋ ya
denaŋ.
29-30 *Ma yahêv athêŋ 'kiŋ' hadêŋ môlô hatôm wakamik hêv hadêŋ ya ek
môlô tem oŋgwaŋ nôm lôk nunum ŋaŋ imbiŋ ya êmô yenaŋ loŋ lôkliŋyak.
Ma môlô tem nôtôm kiŋ ek noyabiŋ avômalô Islael ôdôŋ laumiŋ ba lahavuju
takatu."

Yisu hanaŋ nena Pita tem enaŋ nena hathôŋ yani paliŋ
(Mat 26:31-35; Mak 14:27-31; Jon 13:36-38)

---

* **22:21:** Sng 41:9; Jon 13:21-22 * **22:24:** Luk 9:46 * **22:25:** Mat 20:25-27; Mak 10:42-45 * **22:26:** Mat 23:11; Mak 9:35 * **22:27:** Jon 13:12-15 * **22:29-30:** Mat 19:28

31 Ma Yisu hanaŋ, “Saimon, Saimon, ondaŋô. Sadaŋ hanaŋ hik Wapômbêŋ liŋ ek yani êyôkwiŋ môlô êtôm lovak hayôkwiŋ alokwaŋ te ek ênjê nena o lôklokwaŋ mena mi e?
32 *Ma doŋtom lêk yahateŋ mek yôv ek anêm hôêvhaviŋ miŋ nêm yak ami. Ma hole o liliŋ, êŋ ma ombatho môlôviyaŋ loŋ.”
33 Ma doŋtom Pita hanaŋ, “Anyô Bêŋ, ya anyô lôklokwaŋ ba ya hatôm yamô koladôŋ ba yama imbiŋ o.”
34 Ma doŋtom Yisu hanaŋ nena, “Pita, yanaŋ êndêŋ o nena bôlôvôŋ êntêk ma tale miŋ halaŋ ami denaŋ, ma tem onaŋ êtôm bôlôŋ lô nena hôthôŋ ya paliŋ.”

Noja valuseleŋ lôk vak ma biŋ vovak

35 *Yôv ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô aêntêk, “Bôk yahêv môlô ba u ma miŋ môlô owa valuseleŋ lôk vak lôk vemimkapô bokŋgôp haviŋ môlô ami. Wak êŋ ma môlô nômkama mi e?”
Ma thêlô enaŋ, “Mi, hamô.”
36 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Ma doŋtom lêk anêm valuseleŋ lôk vak hamô ma noja. Ma o biŋ vovak mi, ma nêm anêm kwêv daim ek nênêm vuli ma onja biŋ vovak esak.
37 *Ek malê nena Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ aêntêk, ‘Thêlô tem nêgê yani êtôm anyô kambom te.’ Abô êŋ tem injik anôŋ esak ya ma nômkama sapêŋ atu ba hathak ya ma anêŋ daŋ tem êyô.”
38 Ma thêlô enaŋ, “Anyô Bêŋ, nôŋgô yêlôaniŋ biŋ vovak ju êntêk hamiŋ.”
Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Yôv.”

Yisu hateŋ mek hamô Dum Oliv
(Mat 26:36-46; Mak 14:32-42)

39 Yisu hatak Jelusalem ma hi Dum Oliv hatôm hathak hadum, ma ŋê ku esopa yani.
40 Yisu hayô loŋ êŋ ma hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Noteŋ mek ek miŋ nônêm yak ba nundum kambom ami.”
41 Ma hatak thêlô ba hi daim dokte. Ma halek vadôŋ lêlô ma hateŋ mek aêntêk,
42 “Wakamik, lemhaviŋ nêm tase êntêk vê êŋjêk ya, ma nêm vê. Ma doŋtom miŋ osopa yenaŋ yaleŋhaviŋ ami. Mi, osopa oda anêm lemhaviŋ.”
43 Ma aŋela te anêŋ leŋ hayô ek yani ma havatho yani loŋ.
44 Yisu kapô malaiŋ kambom ba hateŋ mek lôklokwaŋ ba vovanik hatektek halôk pik hatôm thalaleŋ.
45 Yani hateŋ mek yôv ma haviyô hamiŋ ma hi hadêŋ anêŋ ŋê ku ma hayê thêlô êk sôm ek malê nena thêlôniŋ kapôlôŋiŋ malaiŋ kambom.
46 Ma hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlô ôêk sôm eka? Numbiyô noteŋ mek ek miŋ nônêm yak ba nundum kambom ami.”

Thêlô evaloŋ Yisu
(Mat 26:47-56; Mak 14:43-52; Jon 18:1-11)

47 Yisu hanaŋ abô denaŋ ma avômalô bêŋ anôŋ êyô. Ôpatu ba elam nena Judas, yani ma ŋê ku laumiŋ ba lahavuju takatu te, intu halom thêlô ba êlêm.
Yani hayô ek indiŋu Yisu,
48 ma doŋtom Yisu hanaŋ hik ôpêŋ liŋ aêntêk, “Judas, hudum ek undiŋu Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ek onaŋ yani bêŋ e?”

---

* **22:32:** Jon 17:15 * **22:35:** Luk 9:3; 10:4 * **22:37:** Ais 53:12

49 Êŋ ma ŋê ku eyala nôm atu ba tem imbitak ba intu enaŋ, “Anyô Bêŋ, yêlô naŋgik thêlô esak biŋ vovak e?”
50 Êŋ ma thêlôniŋ anyô te hale anyô bêŋ habôk da anêŋ anyô ku te limbuk vianôŋ vê.
51 Ma Yisu hayê ma hanaŋ, “Dô.” Ma hatak baŋ hayôhêk ôpêŋ limbuk ma habitak mavi hathak loŋbô.
52 Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk unyak matheŋ iniŋ sôp bidoŋ lôk ŋê bêŋbêŋ takatu ba êlêm ek nebaloŋ yani aêntêk, “Ya ma anyô kambom anôŋ ba intu owa biŋ vovak lôk okdiba ba ôlêm ek nobaloŋ ya e?
53 Aisê? Wak nômbêŋ intu ma yahamô unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ haviŋ môlô ma miŋ ovaloŋ ya ami eka? Ma doŋtom lêk ma momaŋiniŋ hayabiŋ pik ba intu môlônim waklavôŋ.”

Pita hanaŋ nena yani hathôŋ Yisu paliŋ
(Mat 26:69-75; Mak 14:66-72; Jon 18:15-18,25-27)

54 *Ma evaloŋ Yisu ba ewa ba i êyô anyô bêŋ habôk da anêŋ unyak. Ma Pita hasopa haveŋ yam ma doŋtom haveŋ daim dokte.
55 Anyô doho ebaŋ atum hamô unyak êŋ anêŋ badêŋ kapô, ma Pita hi halôk hamô haviŋ thêlô.
56 Pita hamô atum deda ma avi ku te hatitiŋ yani ma hanaŋ, “Anyô êntêk ma hathak hamô haviŋ Yisu.”
57 Ma doŋtom Pita hanaŋ, “Livôŋ, yahathôŋ ôpêŋ paliŋ.”
58 Kasana ma anyô yaŋ hayê yani ma hanaŋ, “O ma ŋê takatu iniŋ anyô te.”
Ma doŋtom Pita hanaŋ, “Mi anôŋ.”
59 Yani hamô hatôm wakma te ma anyô yaŋ hanaŋ lôklokwaŋ hathak loŋbô nena, “Avanôŋ biŋ, yani ma anyô Galili te. Aêŋ ba yani ma Yisu anêŋ anyô ku te.”
60 Ma Pita hanaŋ, “Aiyaŋ, yahathôŋ anêm abô paliŋ!” Pita hanaŋ denaŋ ma tale halaŋ.
61 Ma Anyô Bêŋ hik i liliŋ ma hatitiŋ Pita ma Pita lahabi anêŋ abô atu ba hanaŋ, “Tale miŋ halaŋ ami denaŋ ma tem onaŋ êtôm bôlôŋ lô nena hôthôŋ ya paliŋ.”
62 Êŋ ma Pita hale yaiŋ ma lahiki ba halaŋ bêŋ.

Ik Yisu lôk emalik hathak
(Mat 26:67-68; Mak 14:65)

63 Ŋê takatu ba evaloŋ Yisu enaŋ abôma hathak yani ma ik yani.
64 Thêlô ivuliv thohavloma siŋ ma ik yani ba enaŋ nena, “O plopet te ma onaŋ nena opalê intu hik o?”
65 Ma enaŋ abô kambom lomaloma hadêŋ yani haviŋ.

Enaŋ Yisu bêŋ hamiŋ Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ maleŋiŋ
(Mat 26:59-68; Mak 14:55-65; Jon 18:19-24)

66 Haviyô hayaŋ ma avômalô Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ ethak doŋtom ek elaŋô abô. Ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ êmô. Ma thêlô ewa Yisu ba enaŋ hik yani liŋ,
67 * “Onaŋ êndêŋ yêlô nena o ma Mesia e?”
Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Yanaŋ abô êŋ êndêŋ môlô, êŋ ma môlô tem miŋ nônêmimbiŋ ami.

---

* **22:54:** Mak 14:53-54 * **22:67:** Jon 3:12

68 Ma yanaŋ injik môlô liŋ, ma tem miŋ môlô nonaŋ viyaŋ ami.
69 *Ma doŋtom yaô ma Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êyô êmô Wapômbêŋ
lôklokwaŋ anêŋ baŋ vianôŋ êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ."
70 Ma thêlô sapêŋ enaŋ hik yani liŋ, "Aêŋ ba oda ma Wapômbêŋ anêŋ
Nakaduŋ e?"
Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, "Môlôda oyala ba onaŋ."
71 Êŋ ma thêlô enaŋ, "Aisê ka alalô leŋiŋhaviŋ nadaŋô abô doho imbiŋ? Yani
hanaŋ yanida bêŋ ba alalô lêk alaŋô yôv."

23

Enaŋ Yisu bêŋ hamiŋ Pailat ma
(Mat 27:11-14; Mak 15:1-5; Jon 18:28-38)

1 Ma ŋê bêŋbêŋ takatu iviyô ma ewa Yisu ba i ek Pailat.
2 Êŋ ma enaŋ yani bêŋ aêntêk, "Ôpêntêk habuliŋ yêlôaniŋ avômalô. Yani
hadô môlô Lom noyabiŋ yêlô ba hanaŋ ek miŋ nênêm takis êndêŋ Sisa ami.
Ma hanaŋ nena yani ma Mesia. Mesia anêŋ ôdôŋ nena kiŋ."
3 Ma Pailat hanaŋ hik Yisu liŋ, "O ma avômalô Islael iniŋ kiŋ e?"
Ma Yisu hanaŋ nena, "Intu êŋ, hatôm intu honaŋ."
4 Êŋ ma Pailat hanaŋ hadêŋ ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk avômalô nômbêŋ atu
nena, "Miŋ yahapôm yani anêŋ kambom la ami."
5 Ma doŋtom enaŋ lôklokwaŋ nena, "Yani hadôŋ avômalô ba halela iniŋ auk
haveŋ Judia lôkthô. Môŋ hêk Galili aleba hayô loŋ êntêk."
6 Pailat halaŋô abô êŋ ma hanaŋ hik thêlô liŋ, "Ôpêŋ ma anyô Galili e?"
7 *Pailat halaŋô nena Yisu halêm anêŋ Galili, êŋ ma hêv yani hi hadêŋ Helot
ek malê nena yani hayabiŋ loŋ êŋ. Wak êŋ ma Helot hamô Jelusalem haviŋ.
8 Ma Helot hayê Yisu ba lamavi bêŋ anôŋ. Yani bôk halaŋô abô hathak Yisu
ba lahaviŋ ênjê yani ma doŋtom mi aleba lêk hayê ma lahaviŋ Yisu indum
lavôŋiŋ te ek yani ênjê.
9 Ba intu Helot hanaŋ hik Yisu liŋ bêŋ anôŋ, ma doŋtom yani bônôŋ iyom.
10 Ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ takatu ba imiŋ
loŋ êŋ enaŋ abô lôklokwaŋ ba ibi yani liŋkupik hathak abô lomaloma.
11 Êŋ ma Helot lôk anêŋ ŋê vovak ewak kiŋ anêŋ kwêv thalaleŋ daim te ma ik
hathak Yisu ma enaŋ abôma ba emalik hathak yani. Vêm ma Helot hêv yani
ba hi ek Pailat hathak loŋbô.
12 Bôk Helot lo Pailat êpôlik hathak i, ma doŋtom lêk ma thai ibitak ŋê môlô.

Pailat hanaŋ ba ik Yisu hathak a
(Mat 27:15-26; Mak 15:6-15; Jon 18:38-19:16)

13 Yôv ma Pailat halam ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê bêŋbêŋ lôk avômalô ba
ethak doŋtom.
14 Ma hanaŋ, "Môlôwa anyô êntêk halêm hadêŋ ya ma môlô onaŋ nena anyô
êntêk hanaŋ abôyaŋ hadêŋ avômalô ek thêlô nêndô Lom eyabiŋ thêlô. Ma
môlô ômô ma yahanaŋ hik ôpêŋ liŋ hathak nôm takêŋ. Yôv ma môlô odaŋô.
Miŋ yahapôm ôpêntêk anêŋ kambom takatu ba môlô onaŋ yani bêŋ hathak
ami.

* **22:69:** Ap 7:56 * **23:7:** Luk 3:1

15 Ma Helot anêŋ auk aêŋ iyom ba intu hêv ôpêntêk halêm hadêŋ alalô
hathak loŋbô. Odaŋô. Anyô êntêk miŋ hadum kambom te ek yanaŋ nena
nijik yani vônô ami.
16-17 Aêŋ ba yambali yani ma yatak yani ba ni.”*
18 Ma doŋtom avômalô sapêŋ elam kaêk lôklala aêntêk, “Nijik ôpêntu vônô
ma netak Balabas ba êlêm êndêŋ yêlô.”
19 (Balabas ma ôpatu ba hik vovak hadêŋ gavman Lom hamô Jelusalem
kapô ba hik anyô te vônô ba êdô yani hamô koladôŋ.)
20 Yôv ma Pailat hadum ek etak Yisu ba ni. Êŋ ma yani halam hadêŋ
avômalô hathak loŋbô.
21 Ma doŋtom thêlô elam lôbôlôŋ aêntêk, “Nijik vônô esak a! Nijik vônô esak
a!”
22 Yôv ma Pailat hanaŋ bôlôŋ te lô hadêŋ thêlô nena, “Eka? Yani hadum
malê kambom? Ôdôŋ te miŋ hamô ek yaŋgik yani vônô ami. Aêŋ ba tem
yambali yani ma yatak yani ba ni.”
23 Ma doŋtom thêlô lôklokwaŋ kambom ba elam kaêk nena Pailat injik Yisu
esak a. Thêlôniŋ kaêk êŋ ma bêŋ anôŋ ba Pailat halaŋô.
24 Aêŋ ba Pailat hasopa thêlôniŋ abô
25 ba hatak Balabas hadêŋ thêlô ma hêv Yisu hadêŋ ŋê vovak hatôm iniŋ
leŋiŋhaviŋ.

Ik Yisu hathak a
(Mat 27:32-44; Mak 15:21-32; Jon 19:17-27)

26 Thêlô ewa Yisu ba i ma êpôm anyô Sailini te halôk loŋôndê ba anêŋ athêŋ
nena Saimon. Yani halêm anêŋ loŋ buyaŋ ba hadum ek ni Jelusalem. Ma ŋê
vovak evaloŋ yani ba êv Yisu anêŋ a ba hawa ba haveŋ Yisu yam.
27 Ma avômalô bêŋ anôŋ eveŋ Yisu yam, lôk avi doho elaŋ asêŋ malêŋ ba
eveŋ yani yam.
28 Ma doŋtom Yisu hik i liliŋ ma hanaŋ hadêŋ thêlô aêntêk, “Môlô avi
Jelusalem, miŋ nodaŋ ek ya ami. Mi, nodaŋ ek amda lôk nalumi.
29 *Odaŋô, malaiŋ bêŋ tem êyô ma tem avômalô nenaŋ aêntêk, ‘Avi yamu
atu ba avômena mi lôk miŋ bôk êv sum ami, thêlô nêmô mavi ek malê nena
iniŋ avômena miŋ hatôm nêpôm vovaŋ ami.’
30 *Wak êŋ ma avômalô tem nenaŋ êndêŋ dumlolê nena, ‘Upu ba usivuŋ
yêlô.’ ”
31 Ma Yisu hanaŋ abô loŋ kapô te aêntêk, “Lêk ma idum kambom hadêŋ
alokwaŋ lôkmala ma tem nindum malê êndêŋ alokwaŋ kapok?”
32 Ma thêlô ewa anyô kambom ju haviŋ ek nijik vônô imbiŋ Yisu.
33 Thêlô i êyô loŋ te ba anêŋ athêŋ nena Leŋkadôk Lokwaŋ. Loŋ êŋ ma thêlô
êthôkwêŋ Yisu lôk anyô kambom ju atu hathak a. Êthôkwêŋ yaŋ hamiŋ Yisu
baŋ vianôŋ ma yaŋ hamiŋ baŋ vikeŋ.
34 *Ma Yisu hanaŋ, “Wakamik, nêm thêlôniŋ kambom vê ek malê nena
thêlô êthôŋ paliŋ ba idum.” Vêm ma ŋê vovak ibi valu ek nêgê nena opalêla
intu tem neja anêŋ kwêv lo sôp.

---

* **23:16-17:** Ŋê lôkauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Luk hato ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: Kobom te hamô Jelusalem aêntêk, “Hanaŋ aêŋ ek malê nena waklavôŋ nôm bêŋ êŋ anêŋ sondabêŋ tomtom ma hêv anyô koladôŋ te vê ba hi hadêŋ i”. * **23:29:** Luk 21:23 * **23:30:** Hos 10:8; ALK 6:16 * **23:34:** Sng 22:18; Ais 53:12

35 *Avômalô iminŋ ba êyê iyom. Ma ŋê bêŋbêŋ ibi yani liliŋ ba enaŋ, “Yani bôk hêv avômalô vi bulubiŋ. Yani ma Mesia, ôpatu ba Wapômbêŋ bôk hatak yôv ek nêm avômalô bulubiŋ, êŋ ma nêm yanida bulubiŋ.”
36 *Ma ŋê vovak êyô haviŋ ba enaŋ abôma ma êv waiŋ maniŋ hadêŋ yani.
37 Ma enaŋ, “O ma avômalô Islael iniŋ kiŋ e? Êŋ ma nêm oda bulubiŋ.”
38 Ma eto abô te hamiŋ Yisu vuliŋ aêntêk,
AVÔMALÔ ISLAEL ININ KIŊ
39 Anyô kambom ju atu ba êthôkwêŋ haviŋ Yisu ma yaŋ hanaŋ abôma hadêŋ Yisu nena, “O ma Mesia e? Êŋ ma nêm oda bulubiŋ lôk yai imbiŋ.”
40 Ma doŋtom yaŋ halaŋô abô êŋ ma hathaŋ yaŋ êŋ ba hanaŋ, “Alalô tem nama ba miŋ hôkô ek Wapômbêŋ ami e?
41 Alai adum kambom bêŋ anôŋ ba intu êv vovaŋ hadêŋ alai, ma doŋtom ôpêntêk ma miŋ hadum kambom te ami.”
42 Êŋ ma hanaŋ, “Yisu, hôyô anêm loŋ lôkliŋyak ma lemimbi ya.”
43 Ma Yisu hanaŋ, “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ o nena yaô ma tem ômô imbiŋ ya êmô malak leŋ.”

Yisu hama
(Mat 27:45-56; Mak 15:33-41; Jon 19:28-30)

44-45 *Habobo waklêvôŋ biŋ ma momaŋiniŋ hayô pik sapêŋ vôv ba hêk aleba hayô 3 kilok. Ma sôp bêŋ atu ba êthôkwêŋ hamiŋ unyak matheŋ kapô hapup hi luvi.
46 Ma Yisu halam kaêk lôklala nena, “Wakamik, oyabiŋ yadahôlôŋ.” Yani hanaŋ aêŋ ma auk habitak ba hi ma hama.
47 Anyô vovak laik hayê nôm êŋ ma yani habô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ ba hanaŋ, “Avanôŋ biŋ, ôpêntêk ma anyô thêthôŋ mavi.”
48 Ma avômalô takatu ba ethak doŋtom ba imiŋ ek êyê, thêlô êyê nôm êŋ ba kapôlôŋiŋ malaiŋ kambom ba ik biŋ daluk ba êvôi.
49 Ma doŋtom Yisu anêŋ avômalô sapêŋ lôk avi takatu ba eveŋ haviŋ yani hêk Galili ba êlêm iminŋ daim dokte ma êyê nôm takatu ba habitak.

Elav Yisu
(Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Jon 19:38-42)

50-51 Josep ma anyô Alimatia te anêŋ Judia. Yani hayabiŋ waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak tem êlêm pik. Yani ma anyô thêthôŋ mavi te ma Sanhedlin iniŋ anyô bêŋ te. Ma miŋ halôk hathak Sanhedlin iniŋ auk atu ba ik Yisu vônô ami.
52 Ba intu hi hadêŋ Pailat ma hanaŋ hik liŋ ek enja Yisu anêŋ kupik.
53 Êŋ ma hawa Yisu liŋkupik vê ma havuliv siŋ hathak sôp, ma hawa ba hi hadô hêk siô lukmuk atu ba ekolop valu ba abyaŋ ek nedav ŋê ŋama êndôk. Ma miŋ bôk êdô anyô ŋama la hêk ami.
54-55 Avi takatu ba esopa Yisu hêk Galili ba êlêm, ma esopa Josep ba i êyê valu abyaŋ atu ba êdô Yisu hêk. Wak êŋ ma waklavôŋ atu ba avômalô Islael nêpôpêk i ek nêgê Sabat.
56 *Aêŋ ba avi takêŋ i iniŋ unyak ma êpôpêk nôm ôv mavi lôk nôm lêŋlêŋ. Sabat hayô ma ewa lovak hatôm balabuŋ hanaŋ.

* **23:35:** Sng 22:7-8 * **23:36:** Sng 69:21 * **23:44-45:** Hib 6:19-20; 10:19-20 * **23:56:** Kis 20:10; Lo 5:14

24

Yisu haviyô hathak loŋbô
(Mat 28:1-10; Mak 16:1-8; Jon 20:1-10)

1 Sonda êŋ anêŋ wak te môŋ anêŋ lôkbôk momaŋiniŋ ma avi ewa nôm ôv
mavi takatu ba bôk epesaŋ yôv ba i siô.
2 Thêlô êyô ma êyê valu atu ba hamô lôv abôlêk lêk ibubi hi hamô daŋ.
3 Ma thêlô ibitak êyô kapô, ma doŋtom thêlô miŋ êpôm Anyô Bêŋ Yisu anêŋ
kupik ami.
4 Ma thêlô leŋiŋhabi bêŋ anôŋ imiŋ denaŋ ma ketheŋ oyaŋ ma anyô ju lôk
kwêv thapuk hatôm damak hêv imiŋ haviŋ thêlô.
5 Êŋ ma avi takêŋ êkô ba êkôm ba êyê pik. Ma doŋtom thai enaŋ hadêŋ thêlô
aêntêk, "Aisê ka môlô ôlêm ôbôlêm anyô lôkmala haveŋ ŋê ŋama iniŋ loŋ?
6 *Yani miŋ hêk loŋ êntêk ami, ma yani lêk haviyô yôv. Ma môlô lemimbi
abô sêbôk ba yani hanaŋ hadêŋ môlô hêk Galili.
7 Yani hanaŋ aêntêk, 'Tem nênêm Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu êndôk ŋê
kambom baheŋiŋ ba nijik yani vônô esak a ma êtôm wak lô ma tem imbiyô
esak loŋbô.' "
8 Êŋ ma thêlô leŋiŋhabi abô êŋ.
9 Êŋ ma thêlô etak siô ba êvôi ma enaŋ abô takêŋ sapêŋ hadêŋ ŋê ku laumiŋ
ba lahavute lôk avômalô vi atu ba êmô haviŋ.
10 Avi takêŋ te ma Malia anêŋ Magadala, ma Joana lo Jems anêŋ talêbô
Malia, lôk avi doho haviŋ.
11 Ma aposel elaŋô avi takêŋ iniŋ abô ba esoŋ nena enaŋ abô molo la ba
miŋ êvhaviŋ ami.
12 Ma doŋtom Pita haviyô ma halaŋviŋ ba hi siô ma hakôm ba hayê sôp iyom
hamô. Yôv ma yani hale hi anêŋ unyak hathak loŋbô ma lahabi bêŋ anôŋ
hathak nôm takatu ba lêk habitak.

Yisu hapôm anyô lokwaŋju halôk loŋôndê
(Mak 16:12-13)

13 Wak êŋ iyom ma anyô ku ju i malak Emeus. Loŋ êŋ hamô daim dokte
hatôm 11 kilomita ek Jelusalem.
14 Thai eveŋ loŋôndê ba i ma enaŋ hathak nôm takatu ba habitak.
15 Thai enaŋ abô bêŋ anôŋ, ma Yisu da halêm haveŋ haviŋ thai,
16 ma doŋtom Yisu hik thai maleŋ loŋ ba miŋ eyala yani ami.
17 Ma yani hanaŋ hik thai liŋ, "Mamu onaŋ malê?"
Êŋ ma thai imiŋ ma idum hatôm thai elaŋ.
18 Anyô yaŋ anêŋ athêŋ nena Kelopas hanaŋ hik yani liŋ, "Êê, avômalô
Jelusalem sapêŋ eyala nôm atu ba lêk habitak hêk loŋ êntêk, ma hoveŋ êsê
ba miŋ hoyala ami?"
19 Ma Yisu hanaŋ hik thai liŋ, "Malê?"
Ma thai enaŋ hadêŋ yani nena, "Nôm takatu ba habitak hapôm Yisu anêŋ
Nasalet. Yani ma plopet te ba hadum ku bêŋbêŋ ba anêŋ abô ma lôkliŋyak
kambom hamiŋ Wapômbêŋ ma lôk avômalô sapêŋ maleŋiŋ.
20-21 *Ma yêlô leŋiŋhabi nena Yisu ma Mesia atu ba Wapômbêŋ hêv ek nêm
Islael vê êŋjêk iniŋ malaiŋ. Ma doŋtom alalôaniŋ ŋê bêŋbêŋ lôk ŋê bêŋbêŋ êbôk

* **24:6:** Luk 9:22 * **24:20-21:** Luk 19:11; Ap 1:6

da enaŋ yani bêŋ hadêŋ Lom iniŋ anyô bêŋ ba halôk hathak iniŋ abô ba intu ik vônô hathak a. Ma lêk ma wak te lô.
22 Ma yêlôaniŋ avi doho elela yêlôaniŋ auk. Hadêŋ lôkbôk momaŋiniŋ ma thêlô i siô
23 ma miŋ êpôm Yisu anêŋ kupik ami. Ma thêlô êvô êlêm ma enaŋ nena thêlô êyê wêŋ aŋela doho ba enaŋ nena Yisu hamô lôkmala.
24 *Ma yêlôaniŋ anyô doho i siô ma êyê nôm takeŋ hatôm atu ba avi enaŋ, ma doŋtom thêlô miŋ êyê Yisu ami."
25 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thai nena, "Mamu ŋê auk mi lôk kapôlômim pulusikna ba intu miŋ ôêvhaviŋ plopet iniŋ abô ami!
26 *Thêlô bôk enaŋ yôv nena Mesia tem enja vovaŋ takêŋ vêm ka tem enja anêŋ athêŋ lôkmaŋgiŋ ênjêk leŋ."
27 *Vêm ma yani hawa Wapômbêŋ anêŋ abô takatu ba bôk eto hathak yanida sa hadêŋ thai. Môŋ ma hanaŋ hathak Mose anêŋ kapya vêm ma plopet sapêŋ iniŋ abô takatu ba bôk eto hathak yani haviŋ.
28 Ma thêlô êyô malak Emeus ma Yisu hadum ek ni thêthô.
29 Ma doŋtom thai enaŋ lôklokwaŋ, "Lêk yaŋsiŋ habôk ba tem bôlôvôŋ ba dô ma ômô imbiŋ yai." Êŋ ma yani hi unyak kapô ek ênjêk imbiŋ thai.
30 Yôv ma thêlô êmô ek nejaŋ nôm ma yani hawa polom ba hêv mek ma haya ba hêv hadêŋ thai.
31 Thai êyê ma maleŋ hakyav ba eyala yani. Ma ketheŋ oyaŋ ma yani mi.
32 Ma thai enaŋ hadêŋ i nena, "Êê, avanôŋ biŋ. Alai aveŋ loŋôndê ma yani hik Wapômbêŋ anêŋ abô thô ba alaianiŋ kapôlôŋiŋ hatôm atum hathaŋ."
33 Ma bôlôŋ doŋtom ma thai etak loŋ êŋ ma ele i Jelusalem hathak loŋbô. Thai êyô ma êpôm ŋê ku laumiŋ ba lahavute lôk anyô doho ethak doŋtom haviŋ ba êmô.
34 *Ma thêlô enaŋ hadêŋ thai aêntêk, "Avanôŋ biŋ nena Anyô Bêŋ haviyô hathak loŋbô ba yani hik i thô hadêŋ Saimon."
35 Yôv ma anyô ju êŋ enaŋ nôm takatu ba hapôm thai halôk loŋôndê lôk polom atu ba yani haya, êŋ ma thai eyala nena Yisu.

Ŋê ku êyê Yisu hathak loŋbô
(Mat 28:16-20; Mak 16:14-18; Jon 20:19-23)

36 Ŋê ku enaŋ abô êmô denaŋ ma Yisu haminŋ thêlô malêvôŋ ma hanaŋ, "Môlô kapôlômim ênjêk labali!"
37 *Ma thêlô esoŋ nena ŋgôk anyô dahô ba êkô kambom.
38 Ma doŋtom Yisu hanaŋ, "Môlô osoŋ ba unim auk hêv yak eka?
39 Ôŋgô yabaheŋ lo yaveŋ. Yada êŋ êntêk ba nobaloŋ yaleŋviŋkupik. Ma ŋgôk liŋkupik mi, ma doŋtom yenaŋ ma hamô."
40 Êŋ ma Yisu hik va lo baŋ thô hadêŋ thêlô.
41 Thêlô êyê yani ma leŋiŋmavi, ma doŋtom thêlôniŋ auk mayaliv ba miŋ êvhaviŋ ami. Êŋ ma Yisu hanaŋ, "Nôm doho hamô e?"
42 Êŋ ma êv alim êbôk kabuk te vi,
43 ma yani hawa ba hayaŋ ma thêlô êyê.

---

* **24:24:** Jon 20:3-10 * **24:26:** Luk 9:22 * **24:27:** Sng 22:1-21; Ais 53 * **24:34:** 1Ko 15:4-5
* **24:37:** Mat 14:26

44 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Bôk yahamô lôkmala haviŋ môlô, ma
yahanaŋ nena abô takatu ba bôk eto hathak ya ba hêk Mose anêŋ Abô
Balabuŋ lôk Kapya Plopet ma Kapya Yeŋ tem injik anôŋ.”
45 Ma yani hik iniŋ auk liŋ ek neyala Wapômbêŋ anêŋ kapya
46 ba hanaŋ, “Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ nena Mesia tem enja vovaŋ ba
ema ma êtôm wak lô ma tem imbiyô ênjêk ŋê ŋama iniŋ loŋ esak loŋbô.
47 Ma esak anêŋ athêŋ ma tem nenaŋ êndêŋ ŋê Jelusalem lôk Islael ma
avômalô loŋ buyaŋ sapêŋ nena nede kapôlôŋiŋ liliŋ ek Wapômbêŋ nêm iniŋ
kambom vê.
48 *Môlô lêk ôyê nôm takêŋ yôv ba intu nonaŋ lôkthô bêŋ.
49 *Odaŋô! Tem yanêm nôm atu ba Wakamik bôk havak abô ek nêm êyômô
môlô. Aêŋ ba nômô Jelusalem endeba lôklokwaŋ anêŋ leŋ êndôk êyômô môlô
am.”

Yisu hathak leŋ ba hi (Mak 16:19-20; Ap 1:9-12)

50 Ma Yisu halom thêlô ba hi hayô Betani iniŋ loŋ ma hêv baŋ liŋ ba hêv
mek hadêŋ thêlô.
51 Hêv mek denaŋ ma hatak thêlô ma ewa yani hathak leŋ ba hi.
52 Êŋ ma thêlô êbô yani ma ele i Jelusalem lôk leŋiŋmavi bêŋ anôŋ.
53 Ma wak nômbêŋ intu sapêŋ ma êbô Wapômbêŋ êmô unyak matheŋ.

* **24:44:** Luk 9:22 * **24:48:** Jon 15:27; Ap 1:8 * **24:49:** Jon 14:16; 15:26; Ap 1:4

Abô Mavi atu ba Jon hato Abô môŋ

Jon hato kapya êntêk. Yani ma anyô Islael te. Yani ma anyô havôv alim vêm ma hasopa Yisu. Yani ma Yisu anêŋ ŋê ku laumiŋ ba lahavuju takatu te ba intu hato hathak nôm takatu ba habitak ba hayê hathak madaluk. Jon ma 'ŋê ku ali atu ba Yisu hathak lahaviŋ bêŋ anôŋ' (Jon 13:23; 19:26; 20:2; 21:7, 20, 24).

Jon anêŋ abô môŋ hêk kapya êntêk ma hanaŋ hathak Yisu intu opalê. Ma hato kapya êntêk ek avômalô nesam ba nênêmimbiŋ nena Yisu ma Mesia atu lôk Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ. Ma hato ek nênêmimbiŋ ek neja lôkmala esak anêŋ athêŋ (Jon 20:31).

Hato hadêŋ 87 AD la.

Abô habitak hatôm anyô

1 *Sêbôk atu ba môŋ anôŋ ma Abô hamô. Ma Abô êŋ hamô haviŋ Wapômbêŋ ba Wapômbêŋ da intu abô êŋ
2 ba hamô haviŋ Wapômbêŋ hadêŋ sêbôk ba môŋ anôŋ.
3 *Abô êŋ intu Wapômbêŋ hapesaŋ nômkama sapêŋ hathak. Nômlate atu ba miŋ habitak ami, êŋ ma miŋ yani hapesaŋ ami.
4 *Abô êŋ hadum ba nômkama sapêŋ habitak lôkmala. Ma lôkmala êŋ ma avômalô iniŋ deda.
5 *Deda êŋ habi hayô hêk momaŋiniŋ. Ma momaŋiniŋ êŋ hathôŋ paliŋ ba miŋ hatôm ênjêk deda êŋ loŋ siŋ ami.
6 *Ma Wapômbêŋ hêv anyô te halêm ba anêŋ athêŋ nena Jon.
7 Yani halêm ek injik Abô deda êŋ thô ek avômalô sapêŋ nedaŋô ba nênêmimbiŋ.
8 Yanida ma miŋ deda êŋ ami ma halêm ek injik thô iyom.
9 *Deda êŋ halêm pik ba habi hayô hêk avômalô. Deda êŋ ma deda anôŋ.
10 Wapômbêŋ bôk hapesaŋ avômalô hathak Abô êŋ ba halêm pik. Ma doŋtom êthôŋ paliŋ denaŋ.
11 Yani hi ek anêŋ avômalô, ma miŋ ewa yani thô ami.
12 Ma avômalô takatu ba ewa yani thô lôk êvhaviŋ ma hatak avômalô takêŋ ek nimbitak Wapômbêŋ anêŋ nali.
13 *Avômena takêŋ ma Wapômbêŋ da hapesaŋ loŋôndê ba intu ibitak yanida anêŋ nali. Ma miŋ ibitak hatôm avômalô pik sapêŋ atu ba ibitak ami. Lôk anyô te miŋ habi thêlô vê ami. Ma taluvi lo lami miŋ idum ba ibitak ami lôk miŋ ibitak hathak lami iniŋ leŋiŋhaviŋ ami. Mi.
14 *Abô êŋ intu habitak anyô ba halêm hamô haviŋ yêlô ba bôk ayê nena anyô lôkmaŋgiŋ anôŋ. Yani ma wapôm anêŋ ôdôŋ biŋ ba hik nômkama avanôŋ

* **1:1:** Jon 17:5; 1Jon 1:1-2; ALK 19:13 * **1:3:** 1Ko 8:6; Kol 1:16-17; Hib 1:2 * **1:4:** Jon 5:26 * **1:5:** Jon 3:19 * **1:6:** Mat 3:1; Luk 1:13-17,76 * **1:9:** Jon 8:12 * **1:13:** Jon 3:3-6; 1Pi 1:23 * **1:14:** Plp 2:7

thô hadêŋ avômalô. Yani ma Lambô anêŋ Nakaduŋ doŋtom êŋ iyom ba intu Lambô hêv lôkmaŋgiŋ êŋ hadêŋ yani.
15 Jon hik anyô êŋ thô ba halam, “Bôk yahanaŋ yôv hathak anyô êntêk êŋ nena, ‘Anyô te tem embeŋ ya yam. Ma doŋtom yani hamô hadêŋ sêbôk ba miŋ yahabitak ami. Ba intu yani ma bêŋ ek ya.’ ”
16 Yani ma lôkmaŋgiŋ anôŋ ba anêŋ wapôm hêv liŋ siŋ ba halêm ek alalô lôbôlôŋ
17 *aêntêk nena sêbôk ma hêv abô balabuŋ hadêŋ Mose lôk alalô. Yôv ma Yisu Kilisi halêm ba hik Lambô lôk anêŋ wapôm thô.
18 *Anyô te miŋ bôk hayê Wapômbêŋ ami. Ma doŋtom Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ doŋtom êŋ iyom intu Wapômbêŋ ba hamô haviŋ Lambô ma hik Lambô thô hadêŋ alalô.

Jon anyô hathik ŋaŋ hanaŋ anêŋ ku bêŋ (Mat 3:1-12; Mak 1:7-8; Luk 3:15-17)

19 Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ takatu ba êmô Jelusalem êv ŋê êbôk da lôk avômalô Livai doho ba i hadêŋ Jon ma enaŋ hik yani liŋ nena, “O ma opalê?”
20 Ma yani miŋ bônôŋ ami ma hanaŋ bêŋ nena, “Ya ma miŋ Mesia atu ba Wapômbêŋ hêv ek nêm avômalô bulubiŋ ami. Mi anôŋ.”
21 *Êŋ ma enaŋ hik yani liŋ, “Sêbôk ma enaŋ nena Elia tem êmôŋ vêm ka Mesia embeŋ yam. O êŋ êntêk e?”
Ma hanaŋ, “Mi.”
“Sêbôk ma Mose hanaŋ nena plopet te tem êlêm. O êŋ êntêk e?” *Lo 18:15-18*
Ma hanaŋ viyaŋ, “Mi.”
22 “Aêŋ ba o opalê? Onaŋ aisê esak oda? Onaŋ viyaŋ ek yêlô ana nanaŋ êndêŋ ŋê bêŋbêŋ.”
23 Êŋ ma Jon hawa plopet Aisaia anêŋ abô ba hanaŋ,
“Ya ma kaêk atu ba halam halêm anêŋ loŋ thiliv nena,
‘Nopesaŋ loŋôndê ek Anyô Bêŋ êlêm.’ ” *Aisaia 40:3*
Hasam Aisaia anêŋ abô êŋ yôv ma hanaŋ, “Ya êŋ êntêk.”
24 Vêm ma Palisi takatu ba êlêm haviŋ ŋê bêŋbêŋ
25 enaŋ hik yani liŋ, “O ma miŋ Mesia lôk plopet ma Elia ami. Aisê ka huthik avômalô halôk ŋaŋ?”
26 Ma Jon hanaŋ viyaŋ, “Yahathik thêlô hathak ŋaŋ, ma doŋtom anyô te hamô môlô malêvôŋ ba môlô ôthôŋ ôpêŋ paliŋ.
27 *Yani ma ôpatu ba tem embeŋ ya yam. Yani ma anyô lôk athêŋ bêŋ ma ya ma yaônalôk ba intu miŋ hatôm yapole anêŋ vakapô boknggôp anêŋ yak vê ami.”
28 Nôm êŋ habitak anêŋ Betani hêk Jolodaŋ vi, loŋ atu ba Jon hathak hathik avômalô halôk ŋaŋ.

Yisu ma Wapômbêŋ anêŋ Boksipsip Nakaduŋ

29 *Haviyô hayaŋ ma Jon hayê Yisu halêm. Ma hanaŋ, “Ôŋgô, ôpêŋ ma Wapômbêŋ anêŋ Boksipsip Nakaduŋ atu ba hêv ek nêm avômalô pik iniŋ kambom vê.

---

* **1:17:** Kis 34:28; Lom 6:14 * **1:18:** Kis 33:20; Jon 6:46; 1Ti 6:16 * **1:21:** Mal 4:5; Mat 11:14
* **1:27:** Jon 1:15 * **1:29:** Ais 53:6-7; 1Pi 1:18-19

30 *Yani ma ôpatu ba bôk yahanaŋ nena, ‘Anyô te tem embeŋ ya yam. Ma doŋtom yani hamô hadêŋ sêbôk atu ba miŋ yahabitak ami denaŋ. Ba intu yani ma bêŋ ek ya.’
31 Yada ma yahathôŋ ôpêŋ anêŋ ku paliŋ. Ma doŋtom yahalêm yahathik avômalô halôk ŋaŋ ek yaŋgik ôpêŋ thô êndêŋ avômalô Islael.”
32-33 *Êŋ ma Jon hanaŋ hathak nômlate atu ba bôk yani hayê yôv. Yani hanaŋ nena, “Sêbôk ma yahathôŋ ôpêŋ anêŋ ku paliŋ. Ma doŋtom Wapômbêŋ hêv ya ba yahalêm ek yasik avômalô êndôk ŋaŋ. Ma yani hanaŋ hadêŋ ya nena, ‘Tem nôŋgô Lovak Matheŋ êlêm anêŋ leŋ ba êyô êmô anyô te. Ma ôpêŋ intu tem isik avômalô esak Lovak Matheŋ.’ Wapômbêŋ bôk hanaŋ abô êŋ hadêŋ ya. Êŋ ma yahayê Lovak Matheŋ hatak leŋ ma halôk ba halêm hatôm menak bôbô ba hayô hamô ôpêŋ. Yada yahayê nôm êŋ.
34 *Avanôŋ! Yada bôk yahayê nôm êŋ. Ma yahanaŋ nena anyô êntêk ma Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ.”

Anyô doho ibitak Yisu anêŋ ŋê ku

35 Haviyô hayaŋ ma Jon lôk anêŋ ŋê ku ju êmô loŋ atu hathak loŋbô.
36 *Ma hayê Yisu halêm ma hanaŋ, “Ôŋgô, Wapômbêŋ anêŋ Boksipsip Nakaduŋ atu intu.”
37 Ŋê ku ju êŋ elaŋô abô êŋ ma i esopa Yisu.
38 Êŋ ma yani hik i liliŋ ma hayê thai esopa yani ma hanaŋ hik thai liŋ, “Mamu lemimhaviŋ malê?”
Ma thai enaŋ, “Labai, hôêk êsê?” (“Labai” anêŋ ôdôŋ nena “Kêdôŋwaga”.)
39 Ma Yisu hanaŋ, “Mamu nôlêm nôŋgô.”
Êŋ ma thai i êyê loŋ atu ba yani hamô. Nôm êŋ habitak hadêŋ yaŋsiŋ hatôm 4 kilok. Ma thai êmô haviŋ yani aleba bôlôvôŋ.
40 *Andulu ma Saimon Pita anêŋ yaŋ, yani ma Jon anêŋ anyô ku te atu ba halaŋô Jon anêŋ abô ba hi hasopa Yisu.
41 Yani hayê Yisu vêm ma hi ketheŋ ba hapôm yaŋ Saimon ma hanaŋ, “Yêlô lêk ayê Mesia.” (Mesia anêŋ ôdôŋ nena “Kilisi, ôpatu ba Wapômbêŋ hêv ek nêm avômalô bulubiŋ”.)*
42 *Ma Andulu hawa Saimon ba hi hadêŋ Yisu. Yisu hayê ma hanaŋ, “O Saimon, Jon nakaduŋ. O ma tem nendam nena Sipas.” (Athêŋ “Sipas” êŋ ma hatôm “Pita”. Ma athêŋ ju êŋ anêŋ ôdôŋ nena “valu”.)

Yisu halam Pilip lo Nataniel

43 Haviyô hayaŋ ma Yisu hadum ek ni Galili ba hapôm Pilip ma hanaŋ, “Ôlêm osopa ya.”
44 Pilip ma anyô Betsaida. Betsaida êŋ ma Andulu lo Pita iniŋ malak ôdôŋ.
45 *Yani hapôm Nataniel ma hanaŋ nena, “Sêbôk ma Mose hato abô te hêk kapya balabuŋ hathak anyô te. Ma plopet doho bôk eto abô hathak ôpêŋ haviŋ. Ma yêlô lêk ayê yani yôv. Ôpêŋ ma Yisu anêŋ Nasalet, Josep nakaduŋ.”
46 Ma Nataniel hanaŋ nena, “Malê mavi te tem imbitak Nasalet?”
Ma Pilip hanaŋ, “Ôlêm nôŋgô.” Êŋ ma thai i.

---

* **1:30:** Jon 1:15 * **1:32-33:** Mat 3:16 * **1:34:** Mat 3:17 * **1:36:** Jon 1:29 * **1:40:** Mat 4:18-20
* **1:41:** “Mesia” ma abô Hiblu. “Kilisi” ma abô Glik. * **1:42:** Mat 16:18 * **1:45:** Lo 18:18; Ais 7:14; 9:6; Jer 23:5; Ese 34:23

47 Ma Yisu hayê Nataniel halêm ma hanaŋ, “Avanôŋ! Ôpêntêk ma anyô
Islael mavi te. Yani ma abôyaŋ mi.”
48 Ma Nataniel hanaŋ, “Hoyala ya aisê?”
Ma Yisu hanaŋ, “Pilip miŋ halam o ami denaŋ. Ma yahayê hômô alokwaŋ
avi te ôdôŋ ba yahayala o.”
49 *Nataniel halaŋô abô êŋ ma hanaŋ, “Kêdôŋwaga, o ma Wapômbêŋ anêŋ
Nakaduŋ ma avômalô Islael iniŋ Kiŋ.”
50 Ma Yisu hanaŋ, “Thatu yahayê hômô alokwaŋ ôdôŋ ba intu hôêvhaviŋ e?
Ondaŋô! Nôm êŋ ma yaôna ek yaŋ atu ba tem embeŋ yam.”
51 *Ma hanaŋ abô doho haviŋ nena, “Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô. Tem
môlô ôŋgô leŋ ekyav ma aŋela nesak ba nêndôk ek ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ.”

2

Yisu hadum ba ŋaŋ habitak waiŋ

1 Wak ju hale ba hi ma anyô te hawa avi te anêŋ Kena. Malak Kena êŋ hêk
Galili kapô. Ma Yisu anêŋ talêbô hi haviŋ.
2 Ma elam Yisu lôk anêŋ ŋê ku ba i haviŋ.
3 Avômalô inum waiŋ aleba thô. Ma Yisu anêŋ talêbô hanaŋ hadêŋ Yisu
nena, “Nôŋgô! Thêlôniŋ waiŋ lêk thô.”
4 *Ma Yisu hanaŋ, “Avi bêŋ, honaŋ abô êŋ hadêŋ ya eka? Yenaŋ waklavôŋ
mi denaŋ.”
5 Ma Yisu talêbô hanaŋ hadêŋ ŋê takatu ba eyabiŋ nôm nena, “Nodaŋô anêŋ
abô ba nundum êtôm atu ba hanaŋ.”
6 Ma uŋ valu baheŋvi ba lahavute hamô habobo thêlô. Uŋ te hatôm
embaloŋ ŋaŋ êtôm 100 lita la. Avômalô Islael ethak ithik halôk ek nênêm
leŋiŋmavi êndêŋ Wapômbêŋ.
7 Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ ŋê eyabiŋ nôm nena, “Noŋgasô ŋaŋ êndôk uŋ
sapêŋ.” Ma eŋgasô halôk aleba hayô abôlêk siŋ.
8 Yôv ma hanaŋ hadêŋ thêlô, “Noja doho ba nônêm êndêŋ anyô bêŋ atu
hayabiŋ nôm.” Ma ŋê ku ewa ba i êv hadêŋ yani.
9 Anyô bêŋ êŋ hanum ŋaŋ atu ba Yisu hik liliŋ ba habitak waiŋ. Ma doŋtom
miŋ hayala ami. Ŋê takatu ba ethakôv iyom intu eyala.
Yani hanum ba hasoŋ kambom ma halam anyô hawa avi ba thai i daim
dokte
10 ma hanaŋ, “Ethak êv waiŋ vasiŋ mavi hamôŋ ek avômalô inum aleba
maleŋiŋ hataba êŋ ma miŋ êv waiŋ maniŋ haveŋ yam. Ma doŋtom waiŋ êntêk
anêŋ vasiŋ ma vasiŋ anôŋ ek waiŋ yaŋ atu ba hamôŋ.”
11 Yisu hadum nôm êŋ hamô Kena anêŋ Galili. Nôm êŋ ma lavôŋiŋ môŋ anôŋ
atu ba hadum ek hik anêŋ lôkmaŋgiŋ thô. Ma anêŋ ŋê ku êvhaviŋ yani.
12 *Vêm ma Yisu lôk iviyaŋ ma talêbô etak Kena ma êlôk ba i Kapaneam. Ma
ŋê ku iviŋ thêlô ba i êmô loŋ êŋ hatôm wak doho.

Yisu halupuniŋ avômalô doho hêk unyak matheŋ kapô
(Mat 21:12-13; Mak 11:15-17; Luk 19:45-46)

13 *Avômalô Islael iniŋ waklavôŋ te habobo anêŋ athêŋ nena Hale ba Hi.
Ma Yisu hi daku Jelusalem ek ênjê waklavôŋ êŋ.

* **1:49:** Mat 14:33; 16:16; Mak 3:11 * **1:51:** Stt 28:12 * **2:4:** Jon 7:30; 8:20 * **2:12:** Mat 4:13
* **2:13:** Kis 12:1-27

14 Yani hi unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ma hayê avômalô etak bokmaŋkao lôk sipsip ma menak bôbô ek nênêm vuli ek nêmbôk êtôm da lôk ŋê takatu ba êwê ŋê loŋ buyaŋ iniŋ valuseleŋ hathak Hiblu iniŋ valuseleŋ êmô.
15 Êŋ ma havuvi yak balawa te ba halupuniŋ i lôk iniŋ boksipsip lo bokmaŋkao ma hêv i vê hêk unyak matheŋ ba i. Ma hakayaŋ ŋê êŋ iniŋ balê ba valuseleŋ hagililiŋ mayaliv.
16 Ma hanaŋ hadêŋ ŋê takatu ba etak menak bôbô ek nênêm vuli nena, “Noja unim menak ba unu! Wakamik anêŋ unyak ma loŋ netak nômkama êmô ek nênêm vuli e?”
17 Ma Yisu anêŋ ŋê ku êyê nôm êŋ ma leŋiŋhabi hathak abô te hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya nena,
“Yahêv lêlê ek anêm unyak ma yaleŋhaviŋ unyak êŋ bêŋ anôŋ.” *Kapya Yeŋ 69:9*
18 Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ êyê ma enaŋ, “Undum lavôŋiŋ te ek injik o thô nena Wapômbêŋ halam o ba hudum nôm êŋ!”
19 *Ma Yisu hanaŋ viyaŋ, “Nundiniŋ unyak matheŋ êntêk, ma êtôm wak lô iyom ma tem yandav esak loŋbô.”
20 Ma ŋê bêŋbêŋ enaŋ, “Avômalô idum ku hatôm sondabêŋ 46 ek elav unyak êntêk ma doŋtom mi denaŋ! Ma hatôm ondav wak lô iyom e?”
21 *Unyak matheŋ atu ba Yisu hanaŋ hathak êŋ ma yanida liŋkupik.
22 *Ba Yisu haviyô hathak loŋbô hêk ŋama ma anêŋ ŋê ku leŋiŋhabi abô atu ba bôk hanaŋ. Êŋ ma êvhaviŋ abô atu ba hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya lôk Yisu da hanaŋ.
23 *Yani hamô Jelusalem ma hayê waklavôŋ atu ba anêŋ athêŋ nena Hale ba Hi. Ma avômalô bêŋ anôŋ êyê lavôŋiŋ takatu ba hadum ba êvhaviŋ.
24 Ma doŋtom Yisu miŋ hêvhaviŋ i ami. Hayala anyô sapêŋ iniŋ auk.
25 Anyô te miŋ hêv auk hadêŋ yani hathak avômalô iniŋ kobom ami. Mi, bôk hayala avômalô sapêŋ iniŋ kapôlôŋiŋ.

3

Yisu hêv auk hadêŋ Nikodimus

1 *Islael iniŋ anyô bêŋ te anêŋ athêŋ nena Nikodimus. Yani ma Palisi te.
2 Bôlôvôŋ ma hi hadêŋ Yisu ma hanaŋ, “Kêdôŋwaga, hothak hudum lavôŋiŋ lomaloma ba intu yêlô ayala nena Wapômbêŋ hêv o ba hôlêm hatôm kêdôŋwaga. Ma Wapômbêŋ miŋ hamô haviŋ anyô te ami, êŋ ma miŋ hatôm indum lavôŋiŋ êtôm atu ba hudum ami.”
3 *Ma Yisu hanaŋ viyaŋ, “Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô. Ôpatu ba evathu hathak loŋbô iyom intu tem êyô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô.”*
4 Ma ôpêŋ hanaŋ, “Aisê ka nembathu ôpatu ba bôk hayalôv yôv? Yani tem êndôk talêbô kapô ba nembathu esak loŋbô e? Ma mi!”
5 *Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, “Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô. Ôpatu ba Wapômbêŋ hathik hathak ŋaŋ lôk Lovak Matheŋ hatôm evathu hathak loŋbô, ôpêŋ iyom intu tem imbitak êyô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô.

---

* **2:19:** Mat 26:61; 27:40 * **2:21:** 1Ko 6:19 * **2:22:** Luk 24:6-8; Jon 12:16 * **2:23:** Jon 7:31
* **3:1:** Jon 7:50; 19:39 * **3:3:** Mat 18:3; 1Pi 1:23 * **3:3:** Abô Glik “hathak loŋbô” lôk “halêm anêŋ vuliŋ” thai luvi ma abô doŋtom iyom. Yisu anêŋ auk nena “halêm anêŋ vuliŋ” ma doŋtom Nikodimus hasoŋ nena “hathak loŋbô”. * **3:5:** Ese 36:25-27

6 *Avômalô pik ibitak hathak lami ibi i vê. Ma Wapômbêŋ anêŋ avômalô
ibitak hathak Lovak Matheŋ habi i vê.
7 Ma aisê ka hosoŋ hathak abô êntêk ba yahanaŋ hadêŋ o nena ‘nimbi o vê
esak loŋbô.’
8 Lovak da hathak hayuv hatôm anêŋ lahaviŋ ma holaŋô anêŋ diŋdiŋ iyom.
Ma doŋtom hôthôŋ nena halêm anêŋ êsê ba hi êsê. Ma ŋê takatu ba Lovak
Matheŋ havathu i ma aêŋ iyom.”
9 Ma ôpêŋ hanaŋ hik liŋ hathak loŋbô, “Nôm takêŋ tem imbitak aisê?”
10 Ma Yisu hanaŋ, “Ai! O Islael iniŋ kêdôŋwaga bêŋ ma hôthôŋ nôm êntêk
paliŋ, e?
11-13 Ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ iyom intu yahatak malak leŋ ba yahalêm. Ma
anyôla miŋ bôk hi loŋ êŋ ba hale halêm hathak loŋbô ami. Yanaŋ avanôŋ biŋ
êndêŋ môlô. Yêlô anaŋ hathak nôm takatu ba bôk ayala. Ma anaŋ bêŋ hathak
nôm takatu ba bôk ayê. Ma môlô miŋ olaŋô yêlôaniŋ abô ami. Lêk yahanaŋ
abô doho hathak nômkama pik ek oyala Wapômbêŋ anêŋ auk. Ma môlô miŋ
ôêvhaviŋ ami. Ba intu nômkama malak leŋ tem miŋ nônêmimbiŋ aêŋ ami.
14 *Sêbôk ma avômalô Islael êmô loŋ thiliv ma umya bêŋ anôŋ ethaŋ i. Êŋ ma
Mose hathôkwêŋ umya dahô te hathak kôm ba hêv liŋ hamiŋ leŋ ek avômalô
nêgê ba nimbitak mavi. Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ ba tem nêsôkwêŋ ya Anyô
Anêŋ Nakaduŋ ba nênêm liŋ aêŋ iyom
15 *ek avômalô takatu ba êvhaviŋ tem neja lôkmala anôŋ atu ba nêmô êtôm
wak nômbêŋ intu sapêŋ.
16 * “Wapômbêŋ lahaviŋ avômalô pik bêŋ anôŋ ba intu hêv Nakaduŋ doŋtom
êŋ halêm ek ôpatu ba hêvhaviŋ tem enja lôkmala anôŋ atu ba êmô êtôm wak
nômbêŋ intu sapêŋ. Ma tem miŋ ema ami.
17 *Wapômbêŋ hêv Nakaduŋ halêm pik ek nêm avômalô bulubiŋ. Ma miŋ
hêv ek indum abô ek injik avômalô vônô ami.
18 *Ôpatu ba hêvhaviŋ Nakaduŋ êŋ ma Wapômbêŋ miŋ hathak hadum abô
ek injik yani vônô ami. Ma ôpatu ba miŋ hêvhaviŋ Nakaduŋ doŋtom êŋ ami
ma ôpêŋ lêk hama yôv ek malê nena Wapômbêŋ bôk hadum abô hathak yani
yôv.
19 *Wapômbêŋ hadum abô hathak avômalô pik aêntêk. Deda bôk halêm pik
yôv. Ma avômalô idum kambom lomaloma ba intu leŋiŋhaviŋ momaŋiniŋ ma
êdô deda êŋ.
20 Deda tem injik avômalô iniŋ kambom thô ma tem thêlô mama ba intu ŋê
kambom ethak êpôlik ba miŋ ibitak êyô deda kapô ami.
21 Ma doŋtom ôpatu ba halaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô nena avanôŋ, yani êŋ
ma hatôm hamiŋ deda ba avômalô sapêŋ êyê anêŋ ku takatu ba hadum ma
Wapômbêŋ da hêv yani sa.”

Jon anyô hathik ŋaŋ hik Yisu anêŋ ku thô

22 *Yôv ma Yisu lôk anêŋ ŋê ku i Judia anêŋ loŋ kamuŋ ma hamô haviŋ anêŋ
ŋê ku wak doho. Ma thêlô ithik avômalô halôk ŋaŋ.

---

* **3:6:** Jon 1:13 * **3:14:** Nam 21:9; Jon 8:28; 12:32 * **3:15:** Jon 20:31 * **3:16:** Jon 3:36; 10:28; Lom 5:8; 8:32; 1Jon 4:9-10 * **3:17:** Luk 19:10 * **3:18:** Jon 5:24 * **3:19:** Jon 1:5,9; 8:12 * **3:22:** Jon 4:1-2

23-24 Ainon hêk habobo Salim. Loŋ êŋ ma ŋaŋ bêŋ anôŋ hêk ba avômalô ibi thêthô i loŋ êŋ. Jon miŋ hamô koladôŋ ami denaŋ, ba intu hamô loŋ êŋ ek isik thêlô.
25 Ma anêŋ ŋê ku lôk anyô Islael te êkôki hathak auk nimbitak mabuŋ ênjêk Wapômbêŋ ma.
26 Êŋ ma ŋê ku i hadêŋ Jon ma enaŋ, “Kêdôŋwaga! Ôpatu sêbôk ba hamô haviŋ o hamô Jolodaŋ vi ba honaŋ abô bêŋ anôŋ hathak yani. Ondaŋô! Ôpêŋ lêk hathik avômalô halôk ŋaŋ ba avômalô sapêŋ i hadêŋ yani!”
27 Ma Jon hanaŋ, “Wapômbêŋ da anêŋ lahaviŋ ba nômlate habitak aêŋ hadêŋ anyô te ma yôv.
28 *Môlôda bôk olaŋô abô atu ba yahanaŋ. ‘Ya ma ôpatu ba Wapômbêŋ hêv hamôŋ ek yanaŋ êndêŋ avômalô nena Mesia tem êlêm. Ya miŋ Mesia ami.’
29 Anyô te hawa avi te, êŋ ma tem enja êtôm yanida anêŋ. Ma doŋtom yapmalô ma tem êtôm ôpêŋ anêŋ anyô môlô atu ba imiŋ ek embatho yani loŋ. Ba halaŋô ôpêŋ anêŋ abô ma tem lamavi iyom. Ma yada intu hatôm yapmalô êŋ. Ba intu lêk yaleŋmavi bêŋ anôŋ hamô yakapôlôŋ siŋ.
30 Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ ba yani habitak anyô bêŋ, ma yada yahabitak anyô oyaŋ.”
31 * “Ôpêŋ bôk hamô leŋ ba halêm, yani ma bêŋ anôŋ ek avômalô pik sapêŋ. Ôpatu ba hamô pik êntêk, ôpêŋ ma anyô pik ba intu hanaŋ abô hathak nômkama pik iyom. Avanôŋ! Ôpatu ba halêm anêŋ malak leŋ, ôpêŋ ma bêŋ anôŋ ek avômalô pik sapêŋ.
32 *Yani hanaŋ hathak nôm takatu ba yanida bôk hayê lo halaŋô bêŋ. Ma avômalô miŋ êvhaviŋ abô êŋ ami.
33-34 Wapômbêŋ bôk hêv Lovak Matheŋ ba hamô ôpêŋ kapô siŋ ba halêm hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô. Ba intu ôpatu ba hêvhaviŋ yani ma hik thô nena Wapômbêŋ ma hanaŋ abô avanôŋ iyom.
35 *Lambô lahaviŋ Nakaduŋ ba hêv nômkama sapêŋ ek eyabiŋ.
36 *Ôpatu ba hêvhaviŋ Nakaduŋ lêk hawa lôkmala atu ba tem nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Ma ôpatu ba havôliŋ dôm hadêŋ Nakaduŋ ma Wapômbêŋ bôk hadum abô yôv ba ôpêŋ lêk hawa vovaŋ. Ba intu tem miŋ enja lôkmala ami.”

4

Yisu hanaŋ abô haviŋ avi Samalia te

1-2 *Yisu da miŋ hathak hathik avômalô ami. Avômalô takatu ba leŋiŋhaviŋ nesopa Yisu i hadêŋ anêŋ ŋê ku ek nisik i êndôk ŋaŋ. Ma Palisi elaŋô nena avômalô bêŋ anôŋ i hadêŋ Yisu ek isik i. Ma Jon anêŋ lêk auviŋna.
3 Yisu halaŋô abô êŋ ma hayê nena Palisi lêk ititiŋ anêŋ ku ba intu hatak Judia ma havôhi Galili.
4 Ma loŋôndê atu ba hi Galili ma hi Samalia haviŋ.
5 *Êŋ ma yani haveŋ ba hi hayô Samalia iniŋ malak lôŋ te ba elam nena Sika. Loŋ êŋ ma habobo pik sêbôk ba Jekop hêv hadêŋ nakaduŋ Josep.

* **3:28:** Mat 11:10; Jon 1:20 * **3:31:** Jon 8:23 * **3:32:** Jon 3:11 * **3:35:** Mat 11:27; Jon 5:20
* **3:36:** Jon 3:16-18; 1Jon 5:12 * **4:1-2:** Jon 3:22 * **4:5:** Stt 33:19; Jos 24:32

6 Ma Jekop bôk halav ŋaŋ lôv te hamô loŋ êŋ. Yisu haveŋ aleba waklêvôŋ biŋ ma hayô ŋaŋ lôv êŋ ma yani lêk vau ba halôk hamô biŋ.
7-8 Ŋê ku lêk i malak ek nênêm vuli nôm. Ma avi Samalia te halêm ek enja ŋaŋ. Ma Yisu hanaŋ hadêŋ avi êŋ, “Ŋaŋ ek yanum.”
9 *Avômalô Islael ethak êpôlik ek avômalô Samalia ba intu avi êŋ hanaŋ, “O ma Islael ma ya ma avi Samalia. Ma aisê ka honaŋ nena ŋaŋ êlêm ek unum?”
10 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ avi êŋ, “Hoyala nôm mavi atu ba Wapômbêŋ hêv lôk hoyala ôpatu ba hanaŋ, ‘Ŋaŋ ek yanum’, êŋ ma tem onaŋ injik yani liŋ ek nêm ŋaŋ lôkmala êndêŋ o.”
11 Ma avi êŋ hanaŋ hadêŋ yani, “Anyô Bêŋ, lôv êntêk ma daim ba anêm uŋ onja ŋaŋ êsê? Ma ŋaŋ lôkmala êŋ tem onja anêŋ êsê?
12 *Yêlôaniŋ bumalô Jekop hêv ŋaŋ lôv êntêk hadêŋ yêlô. Ma yanida lôk nali lôk anêŋ bokmaŋkao sapêŋ inum halôk ŋaŋ lôv êntêk. Ma anêm ŋaŋ ma mavi anôŋ ek ŋaŋ êntêk lôk o ma bêŋ ek Jekop e?”
13 Ma Yisu hanaŋ, “Ŋaŋ êntêk ba inum ma tem nesakmuniŋ esak loŋbô.
14 *Ma doŋtom ôpatu ba hanum ŋaŋ atu ba yahêv ma miŋ hatôm esakmuniŋ esak loŋbô ami. Lôk ŋaŋ êŋ ma tem imbitak êtôm ŋaŋ onaŋ te ênjêk o kapôlôm ba nêm lôkmala anôŋ atu ba tem êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.”
15 Ma avi êŋ hanaŋ hadêŋ Yisu, “Anyô bêŋ, nêm ŋaŋ êŋ êndêŋ ya ek miŋ yasakmuniŋ esak loŋbô ami. Lôk miŋ yalêm loŋ êntêk ek yanja ŋaŋ esak loŋbô ami.”
16 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ yani, “Nu ondam vônim êlêm.”
17 Ma avi êŋ hanaŋ, “Ya anyô mi.”
Ma Yisu hanaŋ hadêŋ yani, “Lêk honaŋ avanôŋ nena o anyô mi.
18 Sêbôk ma vônim bahenvi. Ba anyô atu ba lêk hômô haviŋ yani ma miŋ vônim ami. Lêk honaŋ abô avanôŋ!”
19 Ma avi êŋ hanaŋ hadêŋ yani, “Anyô bêŋ, lêk yahayala nena o ma plopet te.
20 *Yêlôaniŋ bumalô ethak êv yeŋ halôk dumlolê êntêk. Ma doŋtom môlô avômalô Islael onaŋ nena Wapômbêŋ lahaviŋ alalô nanêm yeŋ êndôk Jelusalem.”
21 Ma Yisu hanaŋ, “Livôŋ! Ondaŋô! Wak te ma tem miŋ môlô nônêm yeŋ ek Wakamik êndôk dumlolê êntêk lo Jelusalem ami.
22 *Môlô avômalô Samalia ma ôthôŋ ôpatu ba ôêv yeŋ hadêŋ. Ma Wapômbêŋ hêv anyô Islael te ek nêm avômalô bulubiŋ ba intu yêlô avômalô Islael ayala ôpatu ba yêlô êv yeŋ hadêŋ yani.
23-24 * “Wapômbêŋ ma lôkmala anêŋ ôdôŋ. Ba intu Wapômbêŋ habôlêm avômalô takatu ba êv yeŋ ek injiki thô nena thêlô bôk ewa Wapômbêŋ anêŋ lôkmala anôŋ yôv. Aêŋ ba avômalô takatu ba êvhaviŋ Wapômbêŋ intu nênêm yeŋ aêŋ. Ma waklavôŋ atu ba nôm êŋ imbitak intu tem imbitak. Ma lêk hayô yôv.”
25 Ma avi êŋ hanaŋ hadêŋ Yisu, “Yahayala nena Mesia tem êlêm ma tem injik nômkama sapêŋ thô êndêŋ alalô.” (Ma “Mesia” êŋ intu elam nena “Kilisi”.)
26 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ yani, “Ôpatu ba hanaŋ abô hadêŋ o ma yani êŋ.”

* **4:9:** Esr 4:1-5 * **4:10:** Jon 7:37-38; ALK 21:6 * **4:12:** Jon 8:53 * **4:14:** Jon 6:35 * **4:20:** Lo 12:5-14; Sng 122:1-5 * **4:22:** 2Kiŋ 17:29-41; Ais 2:3; Lom 9:4-5 * **4:23-24:** Lom 12:1; 2Ko 3:17; Plp 3:3 * **4:26:** Mak 14:61-62

27 Enaŋ abô denaŋ ma Yisu anêŋ ŋê ku êvô êlêm hathak loŋbô ma êyê Yisu
hanaŋ abô haviŋ avi êŋ ba esoŋ kambom. Ma doŋtom thêlô bônôŋ ma miŋ
enaŋ hik yani liŋ nena, “Lemhaviŋ malê?” mena “Honaŋ abô haviŋ avi êntêk
eka?”
28 Êŋ ma avi êŋ hatak anêŋ uŋ hawa ŋaŋ hamô ma havôhi malak ôdôŋ
hathak loŋbô. Ma hanaŋ hadêŋ avômalô nena,
29 “Môlô nôlêm ôŋgô anyô te! Nôm takatu ba bôk yahadum yôv ma yani
hayala ba hanaŋ bêŋ hadêŋ ya. Betha yani ma Mesia atu la.”
30 Avômalô elaŋô abô êŋ ma etak malak ba i hadêŋ Yisu.
31 Avi Samalia hamô malak denaŋ ma ŋê ku enaŋ hadêŋ Yisu nena,
“Kêdôŋwaga, noŋgwaŋ nôm.”
32 Ma hanaŋ, “Yenaŋ nôm hamô ek yaŋgaŋ ma môlô ôthôŋ nôm êŋ paliŋ.”
33 Êŋ ma ŋê ku enaŋ hadêŋ thêlôda nena, “Betha anyôla lêk hêv nôm hadêŋ
yani la?”
34 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Yenaŋ nôm êntêk. Tem yasopa Wapômbêŋ
anêŋ lahaviŋ ba yandum anêŋ ku lôkthô atu ba hêv ya ba yahalêm.
35 *Môlô othak onaŋ, ‘Ayôŋ ayova iyom hêk, êŋ ma tem nôm injik anôŋ ba
alalô naja.’ Yanaŋ êndêŋ môlô! Malemim ekyav ba ôŋgô ku katô! Nôm lêk hik
anôŋ yôv!
36 Ôpatu ba halav nôm ma hawa anêŋ vuli. Yani halav nôm anôŋ ek nôm
sapêŋ êŋ neja lôkmala anôŋ atu ba tem nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ ek
anyô havatho nôm lôk anyô halav nôm thai luvi leŋiŋmavi.
37 Aêŋ ba abô êntêk ma abô avanôŋ. ‘Anyô yaŋ habaŋ ku ba havatho ma
anyô yaŋ halav anêŋ anôŋ.’
38 Yahêv môlô ba u ek noja nôm êmô ku atu ba miŋ bôk môlô udum ku êŋ
ami. Anyô vi idum ku êŋ. Ma môlô u olav anôŋ iyom.”
39 Avômalô Samalia bêŋ anôŋ êmô malak êŋ ba elaŋô avi êŋ hanaŋ, “Nôm
takatu ba bôk yahadum yôv ma yani hayala ba hanaŋ bêŋ hadêŋ ya!” Ba intu
thêlô êvhaviŋ Yisu.
40 Êŋ ma ŋê Samalia takêŋ êlêm enaŋ hik yani liŋ, “Ômô imbiŋ yêlô wak
doho!” Ma yani hamô haviŋ thêlô hatôm wak ju.
41 Ma hanaŋ abô haviŋ i ba intu bêŋ anôŋ êvhaviŋ yani.
42 *Ma thêlô enaŋ hadêŋ avi êŋ nena, “Sêbôk yêlô alaŋô anêm abô ba
êvhaviŋ. Ma lêk yêlôda alaŋô anêŋ abô ma ayala nena avanôŋ. Ôpêŋ ma ôpatu
ba tem nêm avômalô pik bulubiŋ.”

Yisu hadum anyô bêŋ te nakaduŋ mavi

43-45 *Wak ju hale ba hi ma hatak loŋ êŋ ma hi Galili. Ma avômalô Galili
doho bôk êmô Jelusalem hadêŋ waklavôŋ Hale ba Hi ba intu êyê nôm takatu
ba hadum. Aêŋ ba hayô Galili ma ewa yani thô. Ma doŋtom ewa yani thô
oyaŋ hathak nêgê nômbithi iyom ba intu hatôm abô atu ba Yisu hanaŋ nena
plopet ma athêŋ mi hêk iniŋ malak ôdôŋ.
46 *Hamô Galili vêm ma havôhi Kena loŋ atu ba bôk hadum ŋaŋ ba habitak
waiŋ. Kena ma hamô Galili kapô. Ma anyô bêŋ te hamô Kapaneam ba
namalô hapôm lijiŋ ba hadum ek ema.

---

* **4:34:** Jon 6:38 * **4:35:** Luk 10:2 * **4:42:** 1Jon 4:14 * **4:43-45:** Mat 13:57; Jon 2:23 * **4:46:** Jon 2:1-11

47 *Ôpêŋ halaŋô nena Yisu bôk hatak Judia ma lêk hamô Galili. Êŋ ma hi
hadêŋ Yisu ba halaŋ hadêŋ yani nena ni indum namalô mavi.
48 *Aêŋ ba Yisu hathaŋ yani aêntêk, “Môlô lemhaviŋ yandum lavôŋiŋ lôk
nômbithi lomaloma ek môlô nônêmimbiŋ ya e?”
49 Êŋ ma anyô bêŋ êŋ hanaŋ hadêŋ Yisu, “Anyô bêŋ, ôlêm ketheŋ! Yenaŋ
okna tem ema!”
50 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ yani, “Ondenu! Nalummalô tem êmô lôkmala.”
Yôv ma ôpêŋ hêvhaviŋ Yisu anêŋ abô ba hi
51 ma anêŋ ŋê ku êpôm yani ba enaŋ nena, “Nalummalô hamô lôkmala.”
52 Êŋ ma yani hanaŋ hik thêlô liŋ nena wakma alê intu okna êŋ mavi. Ma
enaŋ, “Wakbôk yaŋsiŋ hatôm 1 kilok ma lijiŋ êŋ hatak yani.”
53 Ma lambô lahabi nena wakbôk atu ba hatôm wakma êŋ ma Yisu hanaŋ
hadêŋ yani nena, “Nalummalô tem êmô lôkmala.” Ba intu yani lôk anêŋ
avômalô sapêŋ êvhaviŋ.
54 *Yisu bôk hatak Judia ba hi Galili ma hadum lavôŋiŋ yaŋ êŋ ek hik thô
nena Wapômbêŋ hêv yani ba halêm.

5

Anyô lijiŋ Betesda te

1 Vêm ma Yisu hi daku Jelusalem ek êŋjê avômalô Islael iniŋ waklavôŋ te.
2 Kasuk te hêk Jelusalem ba avômalô Islael elam nena Betesda. Kasuk êŋ
hêk habobo Jelusalem anêŋ badêŋ abôlêk atu ba elam nena Sipsip iniŋ Unyak
Abôlêk. Ba kapo daŋ êyô êmô baheŋvi hêk loŋ êŋ.
3-4 Ma ŋê lôk lijiŋ hatôm ŋê maleŋiŋ pusip lôk ŋê veŋiŋ kambom ma ŋê
ivuviŋ ethak êk kapo daŋ takêŋ.*
5 Ma anyô te hawa lijiŋ havuviŋ ba hêk kapo daŋ êŋ te hatôm sondabêŋ 38.
6 Yisu hayê ôpêŋ ma hayala nena lijiŋ bôk hamô bô ba hanaŋ hik yani liŋ,
“Lemhaviŋ umbitak mavi e?”
7 Ma ôpêŋ hanaŋ viyaŋ, “Anyô bêŋ, kasuk hathak liŋaliŋ ma anyôla miŋ
hamô ek nêm ya sa ami. Yahadum ek yandôk êmôŋ ma doŋtom anyô vi êlôk
êmôŋ ek ya.”
8 *Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ yani, “Umbiyô umiŋ! Ma onja anêm yêm ba
nu!”
9 Ketheŋ oyaŋ ma yani habitak mavi ba hawa anêŋ yêm ba hi.
Wak êŋ ma Sabat.
10 *Ba intu Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ enaŋ hadêŋ anyô havuviŋ atu ba lêk
habitak mavi nena, “Lêk ma Sabat! Abô balabuŋ hatip ek miŋ onja yêm ba
ombeŋ ami.”
11 Ma ôpêŋ hanaŋ viyaŋ, “Ôpatu ba hadum ya mavi hanaŋ nena, ‘Onja anêm
yêm ba nu.’ ”
12 Ma thêlô enaŋ hik yani liŋ, “Opalê intu hanaŋ nena onja anêm yêm ba
nu?”

---

* **4:47:** Mat 8:5-6 * **4:48:** Jon 2:18; 1Ko 1:22 * **4:50:** Mat 8:13 * **4:54:** Jon 2:11 * **5:3-4:** Ŋê lôkauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Jon hato ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: Ŋê lijiŋ takatu ba êk balê ek eyabiŋ Anyô Bêŋ anêŋ aŋela te halôk ba hadum kasuk êŋ liŋaliŋ. Ma ôpatu ba halôk kasuk kapô hamôŋ tem imbitak mavi. * **5:8:** Mat 9:6 * **5:10:** Neh 13:19; Jer 17:21

13 Avômalô bêŋ anôŋ êmô loŋ êŋ ba Yisu hêv i vê menaŋna ba hi. Ba intu
ôpêŋ hathôŋ nena opalê.
14 Yôv ma Yisu habitak hayô unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ma hayê ôpêŋ
hamô ma hanaŋ, “Ondaŋô. O lêk mavi hathak loŋbô ba otak anêm kambom.
Yakô malaiŋ bêŋ yaŋ tem êpôm o.”
15 Êŋ ma ôpêŋ hi hanaŋ hadêŋ Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ, “Yisu ma ôpatu ba
hadum ya mavi.”
16 Yisu hadum nôm takêŋ hadêŋ Sabat. Ba intu Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ ethaŋ
yani.
17 Ma Yisu hanaŋ, “Wakamik hathak hadum ku wak nômbêŋ intu sapêŋ ba
hadum ku takêŋ denaŋ. Ba intu ya tem yandum ku aêŋ iyom.”
18 *Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ elaŋô abô êŋ ma êyê nena Yisu lêk habuliŋ abô
balabuŋ hathak Sabat ba hadum ku. Ma halam Wapômbêŋ nena Lambô ma
yanida hadum i hatôm Wapômbêŋ. Ba intu leŋiŋmaniŋ kambom ba êbôlêm
auk ek nijik yani vônô.

Yisu ma Wapômbêŋ Nakaduŋ

19 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ ŋê bêŋbêŋ, “Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô. Ya ma
Nakaduŋ. Ma malê atu ba Lambô hadum ma tem Nakaduŋ indum aêŋ iyom.
Ya miŋ hatôm yandum nômlate êtôm yenaŋ auk ami. Aêŋ ba nômkama sapêŋ
atu ba yahayê Wakamik hadum ma tem yasopa.
20 Wakamik lahaviŋ ya anêŋ Nakaduŋ ba hik nômkama takatu ba yani
hadum thô hadêŋ ya. Aêŋ ba Nakaduŋ hatôm indum nôm takatu ba Lambô
hadum. Ma tem injik ku mavi bêŋ anôŋ thô êndêŋ Nakaduŋ ba indum môlô
nosoŋ kambom ek ku yaŋ sêbôk.
21 Wakamik hathak hik ŋê ŋama liŋ ba hêv lôkmala hadêŋ i. Ma aêŋ iyom
ma ya Nakaduŋ tem yanêm lôkmala êndêŋ avômalô êtôm yada yaleŋhaviŋ.
22 *Ma wakamik hatak ku nedaŋô avômalô iniŋ abô halôk yabaheŋ. Ma
yanida miŋ hadum ku êŋ ami. Aêŋ ba lôkmala atu ba Wakamik hêv ma tem
yanêm aêŋ iyom
23 *ek avômalô takatu ba elovak Nakaduŋ vibiŋ intu elovak Lambô aêŋ
iyom. Ma ŋê takatu ba êpôlik ek ya intu êpôlik ek Wakamik atu ba hêv ya
ba yahalêm.
24 * “Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô. Ôpatu ba halaŋô yenaŋ abô ba hêvhaviŋ
Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm ma lêk hawa lôkmala atu ba tem êmô êtôm
wak nômbêŋ intu sapêŋ yôv. Ma Wapômbêŋ tem miŋ indum abô ek yani ba
ema ami. Yani bôk hatak ŋama yôv ba lêk hamô lôkmala anôŋ.
25 Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô. Avômalô ŋama tem nedaŋô ya Wapômbêŋ
anêŋ Nakaduŋ anêŋ abô. Ma avômalô takatu ba esopa ma tem nêmô lôkmala.
Wak te ma nôm takêŋ tem imbitak. Ma wak êŋ lêk hayô yôv.
26 “Wakamik ida hamô lôkmala ba hadum ba ya Nakaduŋ yahamô lôkmala
aêŋ iyom. Ba intu hatôm yanêm lôkmala êŋ êndêŋ avômalô.
27 Ma ya ma Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu. Aêŋ ba hatak ya ek yandum ku
yandaŋô avômalô iniŋ abô.
28 “Môlô miŋ nosoŋ esak yenaŋ abô êntêk ami. Wak te am ka tem ŋê ŋama
nedaŋô ya Nakaduŋ yaleŋselo

* **5:18:** Mat 26:4; Jon 7:1; 10:30 * **5:19:** Jon 5:30 * **5:22:** Jon 5:27; Ap 10:42 * **5:23:** Plp 2:10-11; 1Jon 2:23 * **5:24:** Jon 3:15-18

29 *ba nimbiyô esak loŋbô. Ma thêlô takatu ba bôk idum mavi ma tem nêmô
lôkmala. Ma vi atu ba bôk idum kambom ma tem nêpôm abô ba nema.
30 *Yada miŋ hatôm yandum nômlate êtôm yada yenaŋ auk ami. Yahasopa
Wakamik anêŋ auk atu ek yandaŋô avômalô iniŋ abô ek yanêm lôkmala
mena ŋama êndêŋ i la. Yahasopa Wakamik anêŋ lahaviŋ, ôpatu ba hêv ya ba
yahalêm. Ma yada miŋ yahasopa yenaŋ yaleŋhaviŋ ami. Ba intu yenaŋ abô
yahadum ma thêthôŋ.

Anyô vi evatho Yisu anêŋ abô loŋ

31 "Yahavatho yenaŋ abô loŋ êŋ ma tem miŋ avômalô nênêmimbiŋ ya ami.
32 Ma doŋtom anyô yaŋ bôk havatho yenaŋ abô loŋ yôv. Ma yahayala nena
anêŋ abô atu ba hanaŋ hathak ya ma avanôŋ.
33 "Sêbôk ma môlô onaŋ hik Jon liŋ hathak ya ba yani bôk hanaŋ abô
avanôŋ.
34 Ma anyô pik te hatôm embatho yenaŋ abô loŋ e? Yahanaŋ hathak Jon
anêŋ abô êŋ ek môlô noja bulubiŋ.
35 Jon ma hatôm atum lam atu ba êtôm ba hêv deda. Ma môlô othak ôlêlêk
am hathak anêŋ deda êŋ sawa bidoŋ iyom.
36 * "Ma doŋtom yahadum ku takatu ba Wakamik hêv hadêŋ ya ba intu hik
thô nena Wakamik hêv ya ba yahalêm. Ba ku êŋ ma hamôŋ ek Jon anêŋ abô.
37-38 *Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm intu hik ya thô. Ma môlô miŋ
ôêvhaviŋ ya ami. Aêŋ ba môlô miŋ bôk olaŋô Wakamik laselo lôk ôyê yani
thohavloma ami ma anêŋ abô miŋ hêk haviŋ môlô ami aêŋ iyom.
39 *Môlô othak utitiŋ Wapômbêŋ anêŋ kapya ba osoŋ nena tem nêm lôkmala
atu ba nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ êndêŋ môlô. Abô êŋ ma hik ya thô,
40 ma doŋtom môlô ôdô nosopa ya ek noja lôkmala anôŋ êŋ.
41 "Ya miŋ yahanaŋ abô êŋ ek avômalô nebam ya ami.
42 Ma doŋtom yahayala môlô! Môlô miŋ lemimhaviŋ Wapômbêŋ ami.
43 Wakamik hêv ya ba yahalêm ek yanaŋ anêŋ abô bêŋ. Ma môlô ôpôlik
hathak ya. Ma doŋtom anyô te halêm ba hanaŋ yanida anêŋ abô, êŋ ma môlô
othak owa yani thô!
44 Môlô othak ôêv athêŋ lôkmaŋgiŋ hadêŋ ôpatu ba lahaviŋ môlô. Ma doŋtom
miŋ môlô malemkilik hathak Wapômbêŋ doŋtom atu anêŋ lamavi ami. Êŋ ma
tem nônêmimbiŋ aisê?
45 "Môlô othak ôêv malem hadêŋ Mose. Ma doŋtom tem enaŋ môlô bêŋ. Ba
intu miŋ môlô lemimimbi nena tem yanaŋ môlô bêŋ iniŋ Wakamik ma ami.
Mi anôŋ!
46 *Mose bôk hato abô hathak ya yôv. Aêŋ ba môlô ôêvhaviŋ Mose anêŋ abô,
êŋ ma tem nônêmimbiŋ ya imbiŋ.
47 Ma doŋtom môlô miŋ ôêvhaviŋ abô atu ba yani hato ami. Ba intu môlô
miŋ ôêvhaviŋ yenaŋ abô haviŋ ami."

6

Yisu havakôŋ anyô hatôm 5,000
(Mat 14:13-21; Mak 6:30-44; Luk 9:10-17)

* **5:29:** Dan 12:2; Mat 16:27; Ap 24:15 * **5:30:** Jon 5:19; 6:38 * **5:36:** Jon 3:2; 14:11 * **5:37-38:** Mat 3:17; Jon 5:32; 8:18 * **5:39:** Luk 24:27 * **5:46:** Ap 3:22

1 Yôv ma Yisu hi kasukthôm Galili anêŋ daŋ vi. Kasuk êŋ anêŋ athêŋ yaŋ
nena Taibelias.
2 Ma avômalô bêŋ anôŋ bôk êyê lavôŋiŋ takatu ba hadum hathak avômalô
lijiŋ ba intu esopa yani.
3 Yisu hathak dum ba hi ma halôk hamô biŋ haviŋ anêŋ ŋê ku.
4 Avômalô Islael iniŋ waklavôŋ elam nena Hale ba Hi habobo.
5 Ma Yisu hayê avômalô bêŋ anôŋ êlêm ma hanaŋ hadêŋ Pilip, “Alalô nanêm
vuli polom embeŋ êsê ek nabakôŋ avômalô takêntêk?”
6 Yani hayala nôm atu ba tem yani indum ba intu hanaŋ ek eyala Pilip anêŋ
auk iyom.
7 Ma Pilip hanaŋ viyaŋ, “Alalô nandum ku êtôm ayôŋ baheŋvi ba lahavulô
la anêŋ vuli ma miŋ hatôm nanêm polom vuli ek avômalô tomtom nejaŋ dokte
dokte ami!”
8 Êŋ ma ŋê ku te anêŋ athêŋ nena Andulu, Saimon Pita anêŋ yaŋ molok,
hanaŋ nena,
9 “Nôŋgô okna êntêk anêŋ polom bali yaônena baheŋvi lôk alim yaôna
lokwaŋju. Ba nôm êŋ hatôm avômalô nômbêŋ êntêk e?”
10 Ma Yisu hanaŋ, “Nonaŋ êndêŋ avômalô ek nêndôk nêmô biŋ.” Kamuŋ bêŋ
anôŋ hamô loŋ êŋ ba anyô sapêŋ êlôk êmô. Thêlô hatôm 5,000.
11 Êŋ ma Yisu hawa polom ma hateŋ mek ba havani hatôm thêlôniŋ
leŋiŋhaviŋ vêm ma hadum aêŋ hathak alim ju atu haviŋ.
12 Thêlô eyaŋ ba leŋiŋviyak ma Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena, “Môlô
nusup nôm wata sapêŋ esak doŋtom ma miŋ nômbi ni ami.”
13 Êŋ ma isup polom wata ba etak halôk vak sam hatôm laumiŋ ba lahavuju.
14 *Ma avômalô êyê lavôŋiŋ êŋ ba enaŋ, “Avanôŋ! Sêbôk ma enaŋ nena
plopet te tem êlêm. Ma êntêk lêk halêm yôv.”
15 *Êŋ ma idum ek nebaloŋ yani ek imbitak êtôm iniŋ kiŋ. Ma hayala iniŋ
auk êŋ, ba intu hatak loŋ êŋ ma havôhi dum atu hathak loŋbô.

Yisu haveŋ kasukthôm anêŋ dômlê (Mat 14:22-33; Mak 6:45-52)

16 Yaŋsiŋ ma anêŋ ŋê ku i tamu kasukthôm anêŋ daŋ.
17 Bôlôvôŋ ma miŋ Yisu hayô ek thêlô ami. Ma thêlô iyom ethak yeŋ ba i
tuvulu Kapaneam.
18 Ma lovak bêŋ te hayuv ba kasuk hik bêŋ.
19 Thêlô ivusiŋ yeŋ ba i hatôm 6 kilomita la. Ma êyê Yisu haveŋ kasukthôm
anêŋ dômlê ba halêm habobo yeŋ ba hadum thêlô êkô kambom.
20 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Yada êntêk! Miŋ nôkô ami.”
21 Êŋ ma thêlô leŋiŋmavi ba êlôk ek yani ni yeŋ kapô. Ma kasana ma yeŋ hi
hathak liŋdaŋ.
22 Haviyô hayaŋ ma avômalô takatu ba êmô kasukthôm anêŋ daŋ vi tuvulu
eyala nena wakbôk ma yeŋ doŋtom iyom hamô ba ŋê ku iyom ethak yeŋ êŋ
ba i. Ma Yisu miŋ hathak yeŋ êŋ haviŋ anêŋ ŋê ku ba hi ami ma mi.
23 Êŋ ma avômalô Taibelias iniŋ yeŋ doho êlêm ebobo loŋ atu ba Anyô Bêŋ
hava polom liŋ halôk ba thêlô eyaŋ.
24 Ma avômalô êyê nena Yisu lôk anêŋ ŋê ku miŋ êmô ami. Êŋ ma thêlô ethak
yeŋ ba i Kapaneam ek nêmbôlêm Yisu.

---

* **6:14:** Lo 18:15,18 * **6:15:** Jon 18:36

Yisu ma polom lôkmala

25 Avômalô i êpôm Yisu hêk loŋ atu ma enaŋ, “Kêdôŋwaga, aŋgê te intu hôlêm loŋ êntêk?”

26 Ma Yisu hanaŋ nena, “Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô. Môlô bôk oaŋ polom aleba lemimviyak. Ba intu môlô ôbôlêm ya. Ma lavôŋiŋ ma môlô bôk ôyê ma doŋtom ôthôŋ paliŋ denaŋ.

27 *Nundum ku ek noja nôm atu ba tem nêm lôkmala ba nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Wakamik Wapômbêŋ bôk havak sêk hayô hêk ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ ba tem nêm lôkmala êŋ êndêŋ môlô. Ma miŋ malemkilik esak nôm atu ba tem epalê ami!”

28 Êŋ ma thêlô enaŋ, “Wapômbêŋ lahaviŋ yêlô nandum ku malê?”

29 *Ma Yisu hanaŋ, “Wapômbêŋ anêŋ ku nena nônêmimbiŋ ôpatu ba yani hêv ba halêm.”

30-31 *Êŋ ma thêlô enaŋ hik yani liŋ, “Undum lavôŋiŋ te ek yêlô nagê ma tem nanêmimbiŋ anêm abô. Mose bôk hêv mana hadêŋ yêlôaniŋ bumalô ba eyaŋ hamô loŋ thiliv ba eto aêntêk,
‘Yani hêv polom anêŋ malak leŋ hadêŋ avômalô ba eyaŋ.’ *Etak Ijip 16:4*
Ma o, tem undum lavôŋiŋ alê yaŋ?”

32-33 Ma Yisu hanaŋ, “Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô nena Anyô Bêŋ hêv anyô te ba halêm anêŋ malak leŋ ba hêv lôkmala hadêŋ avômalô hatôm polom anôŋ. Ba intu Wakamik iyom hêv nôm anôŋ anêŋ malak leŋ hadêŋ môlô. Ma miŋ Mose hêv ami.”

34 Êŋ ma thêlô enaŋ, “Anyô Bêŋ, wak nômbêŋ intu sapêŋ ma nêm polom êŋ êndêŋ yêlô.”

35 *Êŋ ma Yisu hanaŋ, “Ya ma polom lôkmala. Ôpatu ba halêm hadêŋ ya ma tem miŋ ema kisi ami. Ma ôpatu ba hêvhaviŋ ya ma tem miŋ esakmuniŋ ek inum ŋaŋ ami.

36 Ma doŋtom bôk yahanaŋ hadêŋ môlô yôv. Môlô lêk ôyê ya ma miŋ môlô ôêvhaviŋ ami.

37-40 *Lêk yahalêm anêŋ malak leŋ ek yasopa ôpatu ba hêv ya ba yahalêm anêŋ lahaviŋ. Ma miŋ yahalêm ek yasopa yada yenaŋ yaleŋhaviŋ ami. Avômalô takatu ba êyê ya Nakaduŋ ba êvhaviŋ ma tem neja lôkmala anôŋ atu ba nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Ma pik lo leŋ anêŋ daŋ ma tem yaŋgik thêlô liŋ. Êntêk ma Wakamik anêŋ lahaviŋ. Ba intu miŋ hatôm yatak avômalô takatu ba Wakamik hêv hadêŋ ya te ami. Milôk. Pik lo leŋ anêŋ daŋ ma tem yaŋgik thêlô liŋ. Êntêk ma yani atu ba hêv ya ba yahalêm anêŋ lahaviŋ. Ba intu avômalô takatu ba Wakamik hêv hadêŋ ya ma tem nêlêm êndêŋ ya. Ma opalê atu ba halêm hadêŋ ya ma tem miŋ yandupuniŋ yani ami.”

41 Avômalô Islael elaŋô Yisu anêŋ abô êŋ “Ya ma nôm atu ba halôk anêŋ malak leŋ ba halêm.” Êŋ ma enaŋ abô munuŋmunuŋ

42 *nena, “Anyô êntêk ma Yisu, Josep anêŋ nakaduŋ! Ma alalô ayala talêbô lo lambô! Ma aisê ka hanaŋ nena halôk anêŋ malak leŋ ba halêm?”

43 Ma Yisu hanaŋ, “Môlô bônôŋ!

---

* **6:27:** Jon 6:48-58 * **6:29:** 1Jon 3:23 * **6:30-31:** Kis 16:14-15; Nam 11:7-9; Sng 78:24; Mat 16:1; Jon 2:18 * **6:35:** Jon 4:14 * **6:37-40:** Jon 10:28-29; 17:12 * **6:42:** Mat 13:55

44 *Wakamik hêv ya ba yahalêm ba ôpatu ba halom hadêŋ ya iyom intu
tem enja lôklokwaŋ ek êlêm êndêŋ ya. Ma pik lo leŋ anêŋ daŋ ma tem yaŋgik
avômalô takêŋ liŋ nimbiyô esak loŋbô.
45 Plopet te bôk hato abô halôk kapya aêntêk,
" 'Wapômbêŋ tem nêm auk êndêŋ avômalô sapêŋ.' *Aisaia 54:13*
Avômalô takatu ba elaŋô Wakamik anêŋ abô ba ewa auk, thêlô tem nêlêm ek
ya.
46 *Anyô te miŋ bôk hayê Wakamik ami. Ôpatu ba hamô haviŋ Anyô Bêŋ ba
halêm iyom intu hayê.
47 *Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô. Anyô hêvhaviŋ ya ma lêk hawa lôkmala
anôŋ atu ba êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ yôv.
48 *Ya ma polom lôkmala.
49 Môlônim bumalô takatu ba eyaŋ mana hamô loŋ thiliv bôk ema yôv.
50 Ma polom atu ba halêm anêŋ malak leŋ ba avômalô eyaŋ tem miŋ nema
ami.
51 Yada intu polom lôkmala ba yahalêm anêŋ malak leŋ. Anyô te hayaŋ, êŋ ma
tem êmô lôkmala êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Polom êŋ ma yenaŋ vathiap
ek yanêm ek avômalô pik neja lôkmala."
52 Ma avômalô Islael elaŋô abô êŋ ma kapôlôŋiŋ ŋôŋô ba enaŋ nena, "Anyô
êntêk hatôm nêm anêŋ vathiap êndêŋ alalô ba aŋgaŋ aisê?"
53 Ma Yisu hanaŋ, "Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô. Môlô miŋ oaŋ ya Anyô
Anêŋ Nakaduŋ atu anêŋ vathiap lôk unum anêŋ thalaleŋ ami, ma tem miŋ
noja lôkmala ami.
54-55 Yenaŋ vathiap ma nôm anôŋ biŋ ek nejaŋ, ma yenaŋ thalaleŋ ma nôm
anôŋ biŋ ek ninum. Ba intu anyô hayaŋ yenaŋ vathiap lôk hanum yenaŋ
thalaleŋ ma yani hawa lôkmala atu ba nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.
Ma pik lo leŋ anêŋ daŋ ma tem yaŋgik yani liŋ.
56 Ôpatu ba hayaŋ yenaŋ vathiap lôk hanum yenaŋ thalaleŋ intu hamô
haviŋ ya ma yahamô haviŋ yani.
57 *Wakamik ida hamô lôkmala ba hêv ya ba yahalêm ba intu yada yahamô
lôkmala aêŋ iyom. Aêŋ ba ôpatu ba hayaŋ ya ma tem êmô lôkmala aêŋ iyom.
58 Êntêk ma polom atu ba lêk halêm anêŋ malak leŋ. Sêbôk ma bumalô eyaŋ
mana ba bôk ema ba mi. Ma ôpatu ba hayaŋ polom êŋ, ma tem enja lôkmala
anôŋ atu ba êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ."
59 Yisu hamô unyak yeŋ anêŋ Kapaneam ma hadôŋ avômalô hathak auk
takêŋ.

Yisu anêŋ ŋê ku doho êdô yani

60 Avômalô takatu ba esopa Yisu elaŋô abô takêŋ ma bêŋ anôŋ êpôlik ba
enaŋ, "Abô êntêk ma abôma ba opalê hatôm endaŋô?"
61 Yisu hayala nena thêlô enaŋ abô munuŋmunuŋ hathak abô atu. Êŋ ma
hanaŋ, "Abô êntêk habuliŋ môlô e?
62 Ma môlô ôyê ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu havôhi daku loŋ sêbôk atu ba
yani hamô, êŋ ma tem môlô lemimimbi aisê?

* **6:44:** Jon 6:65 * **6:46:** Jon 1:18 * **6:47:** Jon 3:15-16 * **6:48:** Jon 6:32,58 * **6:57:** 1Jon 3:24

63 Lovak Matheŋ da hêv lôkmala hadêŋ avômalô. Ma avômalô pik miŋ êtôm
ami. Abô takatu ba yahanaŋ hadêŋ môlô ma ida hamô lôkmala ba halêm anêŋ
Lovak Matheŋ ba hêv lôkmala êŋ hadêŋ môlô.
64-65 *Ma doŋtom môlô doho miŋ ôêvhaviŋ ami. Ba intu bôk yahanaŋ hadêŋ
môlô nena ôpatu ba Wakamik halom hadêŋ ya iyom intu tem enja lôklokwaŋ
ek êlêm êndêŋ ya."
Aêŋ ba môŋ anôŋ ma Yisu hadôŋ avômalô ba hayala ŋê takatu ba miŋ
êvhaviŋ ami. Ma hayala ôpatu ba tem enaŋ yani bêŋ aêŋ iyom.
66 Êŋ ma avômalô bêŋ anôŋ elaŋô abô êŋ ma êpôlik hathak yani ba miŋ
esopa yani hathak loŋbô ami.
67 Yisu hanaŋ hik ŋê ku laumiŋ ba lahavuju takatu liŋ, "Ma môlô
lemimhaviŋ unu imbiŋ e?"
68 *Ma Saimon Pita hanaŋ viyaŋ, "Anyô Bêŋ, yêlô ana êndêŋ opalê am?
Anêm abô iyom intu hêv lôkmala atu ba tem nêmô êtôm wak nômbêŋ intu
sapêŋ.
69 Ma yêlô êvhaviŋ ba ayala katô nena o ma Wapômbêŋ anêŋ Anyô Matheŋ."
70 Ma Yisu hanaŋ, "Bôk yahatak môlô laumiŋ ba lahavuju ek numbitak
yenaŋ ŋê ku. Ma doŋtom môlônim anyô te ma ŋgôk."
71 Yani hanaŋ hathak Judas, Saimon Iskaliot anêŋ nakaduŋ. Yani ma ŋê ku
laumiŋ ba lahavuju takatu te ma doŋtom wak te am ka tem yani enaŋ Yisu
bêŋ.

7

Yisu hayê waklavôŋ bêŋ halôk Jelusalem

1 *Vêm ma Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ idum ek nijik Yisu vônô. Ba intu hadô ek ni
Judia ma hi haveŋ Galili lôbôlôbô iyom.
2 *Ma avômalô Islael iniŋ waklavôŋ te habobo ba elam nena Elav Unyak
Alôkŋauŋ.
3 Êŋ ma Yisu anêŋ iviyaŋ ibi yani liliŋ ba enaŋ, "Waklavôŋ Elav Unyak
Alôkŋauŋ lêk hayô ba otak loŋ êntêk ma nu Judia ek anêm avômalô takatu ba
esopa o tem nêgê lavôŋiŋ takatu ba hothak hudum.
4 Lemhaviŋ avômalô sapêŋ neyala o, êŋ ma miŋ umbuŋ o ami. Bôk huik o
thô yôv ba intu nu yaiŋ ek avômalô sapêŋ neyala o!"
5 *Yisu anêŋ iviyaŋ miŋ êvhaviŋ yani ami ba intu enaŋ aêŋ.
6 Ma Yisu hanaŋ viyaŋ, "Yenaŋ waklavôŋ yana Jelusalem ma mi denaŋ. Ma
môlô ma wak sapêŋ ma mavi.
7 Avômalô pik miŋ hatôm nêpôlik ek môlô ami. Ma yahik avômalô pik iniŋ
kambom thô ba intu êpôlik hathak ya.
8 Môlô nu ôŋgô waklavôŋ atu. Ma yenaŋ waklavôŋ yana Jelusalem miŋ lêk
hayô ami denaŋ ba intu tem miŋ yana daku ami."
9 Êŋ ma hamô Galili.
10 Aêŋ ba anêŋ iviyaŋ êmôŋ ba i ek nêgê waklavôŋ êŋ. Ma yani haveŋ i yam
ma doŋtom miŋ hik i thô ami.
11 Ma Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ takatu ba êyê waklavôŋ êmô Jelusalem êbôlêm
Yisu ba enaŋ, "Anyô êntêk hamô êsê?"

---

* **6:64-65:** Jon 6:44; 13:11 * **6:68:** Mat 16:16 * **7:1:** Jon 5:18 * **7:2:** Wkp 23:34 * **7:5:** Ap 1:14

12 Ma avômalô nômbêŋ êŋ enaŋ abô thikuthik bêŋ anôŋ hadêŋ i hathak yani.
Vi enaŋ, “Yani anyô mavi anôŋ.” Ma vi enaŋ, “Mi. Yani hasau avômalô.”
13 Ma avômalô êkô ek iniŋ ŋê bêŋbêŋ ba intu miŋ imiŋ piklêvôŋ ek nenaŋ
iniŋ auk bêŋ ami.
14 Waklavôŋ Elav Unyak Alôkŋauŋ anêŋ wak te malêvôŋ hayô. Ma Yisu hi
unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ba hêv auk hadêŋ avômalô.
15 *Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ elaŋô Yisu anêŋ abô êŋ ma esoŋ kambom ba enaŋ,
“Aisê ka ôpêntêk hawa auk hathak alalôaniŋ abô balabuŋ? Kêdôŋwaga te miŋ
hadôŋ yani ami.”
16 *Ma Yisu hanaŋ viyaŋ, “Auk atu ba yahêv hadêŋ môlô halêm anêŋ ôpatu
ba hêv ya ba yahalêm ma miŋ yada yenaŋ auk ami.
17 Ôpatu ba hadum ek esopa Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ, yani tem eyala nena
yenaŋ auk êŋ halêm anêŋ Wapômbêŋ mena halêm anêŋ yada yenaŋ auk iyom.
18 *Ôpatu ba habam yanida hadum aêŋ ek enja athêŋ lôkmaŋgiŋ. Ma doŋtom
ôpatu ba hadum ku ek avômalô nebam anyô atu ba hêv yani ba halêm, ôpêŋ
ma hanaŋ abô avanôŋ. Ma miŋ hasau avômalô ami.
19 *Mose bôk hêv abô balabuŋ hadêŋ môlô yôv. Ma doŋtom môlônim anyô te
miŋ hasopa abô balabuŋ takêŋ ami! Ma môlô udum ek uŋgwik ya vônô eka?”
20 *Ma avômalô enaŋ viyaŋ, “Ŋgôk hamô haviŋ o. Opalê te hadum ek injik
o vônô?”
21 Ma Yisu hanaŋ, “Bôk yahadum ku te hadêŋ Sabat nena yahadum anyô
havuviŋ atu mavi. Êŋ ma hadum ba môlô osoŋ kambom!
22 *Odaŋô! Môlô osoŋ nena Mose hêv abô balabuŋ neŋgothe anyô kupik
hadêŋ môlô. Ma doŋtom mi. Bumalô da êv. Ba intu ku êŋ habitak hadêŋ Sabat
ma môlô othak osopa aêŋ iyom.
23 *Abô balabuŋ neŋgothe kupik ma bêŋ ek abô balabuŋ Sabat. Ba intu
môlô oŋgothe okna kupik hadêŋ Sabat ek môlô miŋ numbuliŋ Mose anêŋ
abô balabuŋ atu ami. Ma nindum anyô mavi ma bêŋ ek neŋgothe kupik!
Aêŋ ba yahatôm yandum anyô te liŋkupik lôkthô mavi êndêŋ Sabat. Ma môlô
lemimmaniŋ eka?
24 Noja auk thêthôŋ esak ku lo loŋ vêmam. Ma miŋ ôŋgô iyom ma nundum
abô esak ami.”

Avômalô idum ek neyala nena Yisu ma opalê

25 Êŋ ma avômalô Jelusalem doho enaŋ, “Ôpêntêk intu ba ŋê bêŋbêŋ idum
ek nijik vônô, e?
26 Ôŋgô, yani hanaŋ abô hamiŋ piklêvôŋ ma ŋê bêŋbêŋ êyê iyom. Yakô ek
thêlô neyala nena ôpêŋ ma Mesia la.
27 *Ma doŋtom ôpêntêk ma ayala anêŋ malak ôdôŋ. Ma Mesia atu halêm ma
tem miŋ nayala anêŋ malak ôdôŋ ami.”
28 *Yisu hamiŋ unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ma halaŋô thêlôniŋ abô. Êŋ
ma halam, “Môlô oyala ya lôk yenaŋ malak ôdôŋ e? Ôpatu ba hêv ya ba
yahalêm ma Wapômbêŋ anôŋ atu ba môlô ôthôŋ yani paliŋ ba miŋ yahalêm
hatôm yadanaŋ auk ami.

---

* **7:15:** Mat 13:54; Luk 2:47 * **7:16:** Jon 12:49; 14:10 * **7:18:** Jon 8:50 * **7:19:** Ap 7:53; Lom 2:21-24 * **7:20:** Jon 8:48; 10:20 * **7:22:** Stt 17:9-13; Wkp 12:3 * **7:23:** Jon 5:8-10,16 * **7:27:** Jon 7:41; 9:29 * **7:28:** Mat 11:27; Jon 8:55

29 Yahalêm anêŋ yani atu ba hêv ya ba yahalêm. Ba intu yada yahayala
yani.”
30 *Thêlô elaŋô abô êŋ ba idum ek nebaloŋ yani ma doŋtom anêŋ waklavôŋ
miŋ hayô ami denaŋ. Ba intu miŋ hatôm anyôla embaloŋ yani ami.
31 Avômalô nômbêŋ atu ba êmô ma êyê. Bêŋ anôŋ ma êvhaviŋ yani ba enaŋ
thikuthik, “Anyôla tem miŋ embeŋ yam ba indum lavôŋiŋ bêŋ anôŋ êmôŋ ek
ôpêntêk ami. Yakô yani ma Mesia atu la.”
32 Ŋê Palisi elaŋô thêlôniŋ abô. Êŋ ma thêlô lôk ŋê bêŋbêŋ êbôk da êv
thêlôniŋ sôp bidoŋ ba i ek nebaloŋ Yisu.
33 Ma Yisu hanaŋ, “Sawa bidoŋ ma tem yamô imbiŋ môlô vêm ma tem
yambôna êndêŋ ôpatu ba hêv ya ba yahalêm.
34 *Ma môlô tem nômbôlêm ya, ma doŋtom tem miŋ hatôm nôpôm ya ami
lôk miŋ hatôm unu loŋ atu ba yahamô ami.”
35 Ma Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ enaŋ hadêŋ thêlôda, “Tem ni êsê ba miŋ hatôm
alalô napôm ami? Yani ni loŋ atu ba alalôaniŋ avômalô sêbôk ba ilupuniŋ i ba
lêk êmô haviŋ ŋê daluk ek êndôŋ thêlô e?
36 Yani anêŋ auk aisê ba intu hanaŋ aêŋ, ‘Tem môlô nômbôlêm ya, ma
doŋtom tem miŋ hatôm nôpôm ya ami lôk miŋ hatôm unu loŋ atu ba yahamô
ami.’ ”

Yisu ma ŋaŋ lôkmala

37 *Waklavôŋ bêŋ êŋ anêŋ daŋ ma bêŋ ek wak vi. Ma Yisu haviyô hamiŋ
unyak matheŋ kapô ma halam, “Anyô te hathakmuniŋ ek inum ŋaŋ ma êlêm
êndêŋ ya.
38 *Abô te hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya ba hanaŋ, ‘Ŋaŋ atu ba hêv lôkmala
tem endaŋviŋ êndôk avômalô takatu ba êvhaviŋ ya iniŋ kapôlôŋiŋ ba endaŋ
endeba ni.’ ”
39 *Yisu hanaŋ abô êŋ hathak Lovak Matheŋ atu ba tem nêm êndêŋ avômalô
takatu ba êvhaviŋ. Yani miŋ hama ba haviyô ami denaŋ ba intu Lovak
Matheŋ miŋ halêm ami.

Avômalô evak i vose hi ôdôŋ ju

40 *Avômalô doho elaŋô Yisu anêŋ abô êŋ ma enaŋ, “Avanôŋ biŋ! Alalô
ayabiŋ plopet te! Ôpêŋ êntêk êŋ!”
41-42 *Ma vi enaŋ, “Yani ma Mesia!”
Ma vi enaŋ, “Mi. Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ, ‘Mesia ma tem imbitak
anêŋ Devit anêŋ thalaleŋ anêŋ malak Betlehem.’ Ma doŋtom yani ma anyô
Galili te.”
43 Aêŋ ba avômalô evak i vose hi ôdôŋ ju.
44 Anyô doho leŋiŋ haviŋ nebaloŋ yani, ma doŋtom miŋ evaloŋ ami.

Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ miŋ êvhaviŋ Yisu ami

45 Êŋ ma ŋê bêŋbêŋ iniŋ sôp bidoŋ êvôi ek ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê Palisi.
Ma thêlô enaŋ, “Aisê ba môlô miŋ ovaloŋ yani ba owa ba ôlêm ami?”
46 *Ma sôp bidoŋ takêŋ enaŋ, “Anyô êŋ hanaŋ abô atu ba miŋ anyô la bôk
hanaŋ ami.”

---

* **7:30:** Jon 7:44 * **7:34:** Jon 8:21; 13:36 * **7:37:** Wkp 23:36; Ais 55:1; Jon 4:14 * **7:38:** Ais 58:11
* **7:39:** Jon 16:7; 20:22; Ap 2:4 * **7:40:** Lo 18:15; Jon 6:14 * **7:41-42:** Jon 1:46; Sng 89:3-4; Mai 5:2
* **7:46:** Mak 1:22

47 Ma Palisi ethaŋ thêlô ba enaŋ, “Ôpêŋ bôk hasau avômalô bêŋ anôŋ. Ma
lêk hasau môlô haviŋ e?
48 *Ma alalôaniŋ ŋê bêŋbêŋ lôk Palisi takêntêk iniŋ anyô te hêvhaviŋ yani e?
49 Ma mi! Avômalô alonaŋ takêŋ êthôŋ Mose anêŋ abô balabuŋ paliŋ. Ba
intu Wapômbêŋ tem injiki vônô!”
50 *Nikodimus, anyô Palisi atu sêbôk ba hi hadêŋ Yisu halaŋô abô takêŋ ma
hanaŋ hadêŋ thêlô,
51 “Alalôaniŋ abô balabuŋ hanaŋ nena nijik anyô te vônô oyaŋ e? Mi.
Nadaŋô anêŋ abô ba nayala nôm takatu ba hadum vêmam.”
52 *Ma thêlô enaŋ viyaŋ, “O Galili hatôm ôpêŋ e? Osam abô atu ba hêk
Wapômbêŋ anêŋ kapya katô ma tem oyala nena plopet te tem miŋ êlêm anêŋ
Galili ami.”

*[Avi sek**]*

53 Yôv ma avômalô i iniŋ unyak.

8

1 Ma Yisu hi Dum Oliv.
2 Haviyô hayaŋ wak hapup ma Yisu havôhi unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ.
Ma avômalô êlêm êdêŋ yani, ma yani halôk hamô ma hêv auk hadêŋ thêlô.
3 Ŋê Palisi lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ êpôm avi sek te ma ewa yani
ba êlêm êdô hamiŋ ŋê bêŋbêŋ maleŋiŋ.
4 Ma enaŋ hik Yisu liŋ, “Kêdôŋwaga, lêk yêlô ayê avi êntêk hêk haviŋ anyô
lôk avi te.
5 *Ma Mose anêŋ abô balabuŋ hanaŋ nena avi anêŋ aêŋ ma nijik vônô esak
valu. Ba lemhabi aisê?”
6 Iniŋ auk êŋ ma hatôm gwasilim ek neja yani êmô ek nenaŋ yani bêŋ.
Ma doŋtom Yisu hakôm ba hato abô hêk pik hathak baŋgwasiŋ.
7 *Ma enaŋ hik liŋ mathalaleŋ aleba yani haviyô hamiŋ ma hanaŋ hadêŋ
thêlô, “Môlô te hayala nena miŋ hadum kambom te ami êŋ ma enja valu ba
injik avi êntêk esak êmôŋ.”
8 Êŋ ma hakôm ba hato abô hêk pik hathak loŋbô.
9 Thêlô elaŋô abô êŋ ma thêlô tomtom etak loŋ êŋ ba i. Ŋê iniŋ sondabêŋ
bêŋ anôŋ êmôŋ ba i. Ma anyô vi eveŋ yam aleba Yisu lo avi êŋ iyom êmô.
10 Ma Yisu haviyô hamiŋ ma hanaŋ hadêŋ yani, “Livôŋ, ŋê takatu ma lêk i
êsê ba mi? Ma opalê lêk hadum abô ek nijik o vônô?”
11 *Ma avi êŋ hanaŋ, “Anyô Bêŋ, anyô mi.”
Êŋ ma Yisu hanaŋ, “Ya miŋ yahadum abô ek nijik o vônô ami. Nu! Ma otak
anêm kambom êŋ!”]

Yisu ma pik anêŋ deda

12 *Yisu hanaŋ abô hadêŋ avômalô hathak loŋbô nena, “Ya ma hatôm
avômalô pik iniŋ deda. Ôpatu ba hasopa ya tem enja deda atu ba nêm lôkmala
anôŋ ma tem miŋ embeŋ loŋ momaŋiniŋ ami. Milôk.”
13 Ma Palisi enaŋ, “Oda hovatho anêm abô loŋ ba abô êŋ ma miŋ abô
avanôŋ ami.”

---

* **7:48:** Jon 12:42 * **7:50:** Jon 3:1-2 * **7:52:** Jon 7:41-42 * **7:52:** Ŋê lôkauk vi leŋiŋhabi nena abô 7:53-8:11 ma Jon da miŋ hato ami, ma anyôla hato haveŋ yam. * **8:5:** Wkp 20:10; Lo 22:22-24 * **8:7:** Lo 17:7 * **8:11:** Jon 5:14 * **8:12:** Ais 49:6; Jon 1:4-9; 9:5; 12:46

14 *Ma hanaŋ viyaŋ, “Avanôŋ, lêk yahavatho yenaŋ abô loŋ. Ma yahayala
loŋ atu ba yahamô ba yahalêm lôk loŋ atu ba tem yana. Ba intu yenaŋ abô
ma avanôŋ. Ma doŋtom môlô ôthôŋ loŋ atu ba yahamô ba yahalêm lôk loŋ atu
ba tem yana paliŋ.
15 *Môlô othak osopa avômalô pik iniŋ auk ba udum abô aêntêk, ‘anyô êntêk
ma mavi’ mena ‘avi êntêk ma kambom’. Ma doŋtom yada miŋ aêŋ ami.
16 *Yai lôk Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm, yai adum ku êŋ haviŋ i. Ma
miŋ yahadum abô hathak yada yenaŋ auk ami ma mi. Ba intu yahadum ek
yandum abô, ma yenaŋ abô ma avanôŋ iyom.
17 *Môlôda unim abô balabuŋ hanaŋ aêntêk, ‘Anyô lokwaŋju idum abô ba
enaŋ abô te iyom êŋ ma abô avanôŋ.’
18 *Ma yada yahavatho yenaŋ abô loŋ. Ma Wakamik atu ba hêv ya ba
yahalêm intu havatho yenaŋ abô loŋ haviŋ.”
19 Êŋ ma ŋê Palisi enaŋ hik yani liŋ, “Lemambô hamô êsê?”
Ma Yisu hanaŋ viyaŋ, “Môlô oyala ya, êŋ ma tem noyala Wakamik imbiŋ.
Ma doŋtom môlô ôthôŋ ya ba intu ôthôŋ Wakamik haviŋ.”
20 *Yisu hanaŋ abô takêŋ lôk hadôŋ avômalô hamô unyak matheŋ anêŋ
piklêvôŋ hamô habobo loŋ êv da halôk. Ma anêŋ waklavôŋ miŋ lêk hayô ami
denaŋ ba intu miŋ evaloŋ yani ami.

Yisu anêŋ malak ôdôŋ

21 *Yisu hanaŋ hathak loŋbô. “Tem yana. Ma môlô tem nômbôlêm ya ba
unim kambom atu ôthôŋ ya paliŋ tem injik môlô vônô ba miŋ hatôm unu loŋ
atu ba yaha ami.”
22 Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ elaŋô abô êŋ ma thêlôda enaŋ hadêŋ i nena, “Aisê
ka yani hanaŋ, ‘Môlô miŋ hatôm unu loŋ atu ba yaha ami’? Yakô yanida injik
i vônô la?”
23 *Ma doŋtom Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlônim loŋ ma pik êntêk. Ma
yenaŋ loŋ ma malak leŋ. Môlô ma avômalô pik ma doŋtom ya ma miŋ anyô
pik êntêk ami.
24 Ma miŋ môlô ôêvhaviŋ abô êntêk ‘Yada Yahamô’ ami, êŋ ma tem noma.
Ba intu bôk yahanaŋ hadêŋ môlô yôv nena môlô othak udum kambom
lomaloma ba tem noma.”
25 Thêlô enaŋ hik yani liŋ, “O ma opalê?”
Ma Yisu hanaŋ, “Sêbôk ba môŋ anôŋ ma yahanaŋ hadêŋ môlô.
26 Yahatôm yanaŋ môlônim kambom lomaloma bêŋ. Ma doŋtom Wakamik
atu ba hêv ya ba yahalêm, yani ma avanôŋ. Ba yahalaŋô anêŋ abô ba
yahanaŋ hadêŋ avômalô pik.”
27 Thêlô êthôŋ Yisu anêŋ abô atu ba hanaŋ hathak Lambô.
28 *Aêŋ ba yani hanaŋ hadêŋ thêlô, “Wak te am ka tem môlô nôsôkwêŋ ya
Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu. Êŋ ma tem noyala nena Yada Yahamô ba yahanaŋ
abô takatu ba Wakamik hik thô hadêŋ ya ma miŋ yahadum nômlate hatôm
yada yenaŋ auk ami.
29 Ma ôpatu ba hêv ya ba yahalêm intu hamô haviŋ ya. Yahadum nômkama
hatôm anêŋ lahaviŋ. Aêŋ ba miŋ hatak ya ba yahamô daluk ami.”

---

* **8:14:** Jon 5:31-32; 7:28 * **8:15:** Jon 12:47 * **8:16:** Jon 5:30; 8:29 * **8:17:** Lo 19:15 * **8:18:** 1Jon 5:9 * **8:20:** Jon 7:30 * **8:21:** Jon 7:34; 13:33 * **8:23:** Jon 3:31 * **8:28:** Jon 3:14

30 Avômalô bêŋ anôŋ elaŋô Yisu anêŋ abô êŋ ba êvhaviŋ.

Avômena ethak idum hatôm lami

31 Yisu hanaŋ hadêŋ avômalô Islael takatu ba êvhaviŋ yani nena, “Môlô
ovaloŋ yenaŋ abô loŋ lôklokwaŋ, êŋ ma môlô ma yenaŋ ŋê ku anôŋ.
32 Ma tem noyala nôm avanôŋ. Ma nôm avanôŋ êŋ tem epole yak atu ba
havuvi môlô loŋ vê.”
33 *Ma thêlô enaŋ viyaŋ, “Aisê! Yêlô ma Ablaham anêŋ limi ba anyôla ma
miŋ yêlôaniŋ alaŋ ami. Ma honaŋ aêŋ eka?”
34 *Ma Yisu hanaŋ viyaŋ, “Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô nena ŋê takatu
ba ethak idum kambom, êŋ ma hatôm yak havaloŋ i loŋ ba intu kambom
habitak thêlôniŋ alaŋ.
35 Ma ŋê takatu ba ewa hêk loŋ buyaŋ ma iniŋ alaŋ hamô. Ba intu ŋê êŋ ma
miŋ unyak alaŋ anêŋ thalaleŋ te ami. Nakaduŋ iyom intu unyak alaŋ anêŋ
avômalô wak nômbêŋ intu sapêŋ.
36 Aêŋ ba ya Nakaduŋ yahapole môlônim yak vê, ma yak êŋ tem miŋ
embaloŋ môlô loŋ esak loŋbô ami.
37 Yahayala nena môlô ma Ablaham anêŋ limi, ma doŋtom yenaŋ abô ma
miŋ hamô môlônim kapôlômim ami. Ba intu udum ek uŋgwik ya vônô.
38 Yahathak yahanaŋ abô hathak nômkama takatu ba Wakamik hathak hik
thô hadêŋ ya. Ma môlô othak udum hatôm atu ba olaŋô hêk lemimambô.”
39 *Thêlô enaŋ viyaŋ, “Ablaham ma yêlôaniŋ wakamik.”
Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlô ma Ablaham anêŋ limi, êŋ ma tem
nosopa anêŋ bôk lo loŋ.
40 Odaŋô! Wapômbêŋ hanaŋ abô avanôŋ hadêŋ ya ba yahanaŋ abô êŋ
hadêŋ môlô. Ma lêk môlô udum ek uŋgwik ya vônô! Ablaham miŋ hadum
aêŋ ami. Ma môlô aisê?
41 *Môlô osopa lemambô iyom.”
Ma thêlô enaŋ, “Yêlô miŋ avômena loŋ sawa ami. Wapômbêŋ da intu
yêlôaniŋ wakamik. Ma o?”
42 Ma Yisu hanaŋ, “Yahalêm anêŋ Wapômbêŋ ba êntêk yahamô. Yani hêv ya
ba yahalêm ma miŋ yada yahalêm hathak yenaŋ auk ami. Ba intu Wapômbêŋ
môlônim Lemambô, êŋ ma tem môlô lemimimbiŋ ya aêŋ iyom.
43 Môlô ôdô yenaŋ abô. Ba intu môlô ôthôŋ yenaŋ abô denaŋ.
44 *Sêbôk ba môŋ anôŋ ma Sadaŋ anyô hik avômalô vônô mayaliv ba êntêk
hadum aêŋ haveŋ denaŋ. Nôm avanôŋ te miŋ hamô haviŋ yani ami. Ba intu
hadô nôm avanôŋ sapêŋ. Yani ma anyô abôyaŋ lôk abôyaŋ anêŋ alaŋ. Aêŋ ba
abôyaŋ ma anêŋ abô anôŋ ba intu hanaŋ abôyaŋ iyom. Ma môlônim lemambô
ma Sadaŋ êŋ ba anêŋ nali ma môlô ba intu osopa anêŋ lahaviŋ.
45 Ma ya anyô loŋ buyaŋ ba yahanaŋ abô avanôŋ. Ba intu môlô miŋ
ôêvhaviŋ ya ami.
46 *Môlô te hatôm injik yenaŋ kambom thô e? Yakô yenaŋ abô ma avanôŋ
ma aisê ba miŋ môlô ôêvhaviŋ ya ami?
47 *Wapômbêŋ anêŋ nali ma ethak elaŋô anêŋ abô. Môlô ma miŋ Wapômbêŋ
anêŋ nali ami. Ba intu miŋ olaŋô anêŋ abô ami.”

---

* **8:33:** Mat 3:9 * **8:34:** Lom 6:16,20 * **8:39:** Mat 3:9 * **8:41:** Ais 63:16 * **8:44:** 1Jon 3:8
* **8:46:** 2Ko 5:21; 1Pi 2:22 * **8:47:** 1Jon 4:6

Yisu hanaŋ abô hathak yanida

48 *Avômalô Islael enaŋ Yisu anêŋ abô viyaŋ, “Avanôŋ! O anyô Samalia te
ba ŋgôk hamô haviŋ o!”
49 Ma Yisu hanaŋ, “Ŋgôk miŋ hamô haviŋ ya ami. Yahalovak Wakamik
vibiŋ. Ma môlô miŋ olovak ya vibiŋ ami.
50 Miŋ yada yahadum ek avômalô nebam ya ami. Mi. Anyô te intu hamô.
Ba intu hadum ek avômalô nebam ya ma tem endaŋô avômalô iniŋ abô.
51 *Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô. Ôpatu ba hasopa yenaŋ abô ma tem miŋ
ema ami. Mi anôŋ.”
52 Avômalô Islael enaŋ, “Yêlô lêk ayala nena ŋgôk hamô haviŋ o. Ablaham
lôk plopet sapêŋ bôk ema yôv. Ma doŋtom oda honaŋ, ‘Ôpatu ba hasopa yenaŋ
abô ma tem miŋ ema ami.’
53 O bêŋ ek yêlôaniŋ bumalô Ablaham, e? Yani bôk hama yôv! Ma plopet
sapêŋ bôk ema haviŋ. Ma hosoŋ nena o anyô bêŋ e?”
54 Êŋ ma Yisu hanaŋ, “Yahabam yada, êŋ ma nôm oyaŋ. Wakamik atu ba
môlô olam nena unim Wapômbêŋ, yani êŋ intu habam ya.
55 Ma doŋtom môlô miŋ oyala yani ami ma mi. Ya ma yahayala yani katô ba
yahanaŋ nena yahathôŋ yani paliŋ, êŋ ma tem yambitak anyô abôyaŋ êtôm
môlô. Aêŋ ba yahayala yani ba intu yahasopa anêŋ abô.
56 Môlônim bumalô Ablaham bôk hayala nena tem yalêm ba lamavi anôŋ.
Ma hayê yenaŋ waklavôŋ êŋ ma hadum yani lamavi anêŋ dôêŋ.”
57 Avômalô Islael enaŋ hadêŋ Yisu, “Anêm sondabêŋ miŋ hatôm 50 ami
denaŋ ma honaŋ nena bôk hôyê Ablaham. Hosau!”
58 *Ma Yisu hanaŋ, “Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô. Ablaham miŋ habitak
ami denaŋ, ma yada bôk yahamô yôv.”
59 Thêlô elaŋô abô êŋ ma ewa valu ek nijik yani esak. Ma doŋtom Yisu hêv
i vê menaŋna hêk unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ba hi.

9

Anyô madaluk pusip

1 Yisu haveŋ ba hi ma hayê anyô mapusip te. Sêbôk ba talêbô havathu ma
mapusip.
2 *Ma anêŋ ŋê ku enaŋ hik yani liŋ, “Kêdôŋwaga, opalê intu hadum kambom
ba talêbô hawa ôpêntêk ba mapusip? Ôpêŋ da anêŋ kambom mena lambô lo
talêbô iniŋ e?”
3 *Ma Yisu hanaŋ, “Wapômbêŋ hadum ku êŋ hathak ôpêŋ ek avômalô pik
nêgê. Ma miŋ ôpêŋ mena lambô lo talêbô iniŋ kambom ami. Mi.
4 Deda hêk denaŋ ba alalô nandum ôpatu ba hêv ya ba yahalêm anêŋ ku.
Bôlôvôŋ tem êyô ba miŋ hatôm anyô nindum ku ami.
5 *Yahamô pik ma ya ma avômalô pik iniŋ deda.”
6 *Êŋ ma yani hasôwapôk hathak pik ma hayelaŋ aleba habitak malim. Ma
hawa ba hatak hathak anyô mapusip êŋ madaluk.

---

* **8:48:** Mak 3:21-22 * **8:51:** Jon 5:24 * **8:58:** Jon 1:1 * **9:2:** Ese 18:20; Luk 13:2,4 * **9:3:** Jon 11:4 * **9:5:** Mat 5:14; Jon 8:12 * **9:6:** Mak 8:23

7 Ma hanaŋ hadêŋ yani, “Nu usik o êndôk kasuk Siloam.” (Athêŋ Siloam êŋ anêŋ ôdôŋ nena, “Êv yani ba hi.”) Ma ôpêŋ hi hathik i. Ma hale halêm hathak loŋbô ma lêk hayê tak mavi.
8 Yanida anêŋ avômalô lôk avômalô takatu ba bôk eyala yani êyê ôpêŋ ma enaŋ, “Êntêk ma anyô petenak sêbôk e?”
9 Ma doho enaŋ, “Ôpêŋ intu.”
Ma vi enaŋ, “Mi, anyô yaŋ ba hatôm ôpêŋ.”
Ma doŋtom ôpêŋda hanaŋ, “Ya êŋ êntêk.”
10 Ma thêlô enaŋ hik yani liŋ, “Aisê ba malem daluk hakyav?”
11 Ma hanaŋ, “Ôpatu ba elam nena Yisu, hayelaŋ pik haviŋ wapôk aleba hatôm pik malim ma hatak hathak yamaleŋ. Yôv ma hanaŋ nena, ‘Nu kasuk Siloam ma usik o.’ Êŋ ma yaha yahathik ma yamaleŋ hakyav.”
12 Ma thêlô enaŋ hik yani liŋ, “Ôpêŋ hamô êsê?”
Ma yani hanaŋ, “Yahathôŋ paliŋ.”

Palisi enaŋ abô hadêŋ anyô madaluk hakyav

13 Êŋ ma thêlô ewa anyô madaluk pusip atu ba lêk mavi hi ek Palisi.
14 Lêk Sabat ma Yisu hadum ku êŋ.
15 Aêŋ ba Palisi enaŋ hik yani liŋ hatôm atu ba avômalô enaŋ hik yani liŋ, “Malem hakyav aisê?” Ma yani hanaŋ, “Ôpêŋ hatak pik malim hathak yamaleŋ ma yahathik ma lêk yahayê tak.”
16 Ma Palisi doho enaŋ, “Anyô êŋ miŋ halêm anêŋ Wapômbêŋ ami ek malê nena habuliŋ Sabat.”
Ma doŋtom vi enaŋ, “Anyô kambom hatôm indum lavôŋiŋ anêŋ aêŋ e?” Ma thêlô evak i vose hi ôdôŋ ju.
17 *Yôv ma thêlô enaŋ hik anyô madaluk pusip êŋ liŋ hathak loŋbô, “Yani hadum anêm malem ba hakyav. Ma honaŋ aisê hathak yani?”
Ma ôpêŋ hanaŋ, “Yani ma plopet te.”
18 Ma Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ miŋ êvhaviŋ nena sêbôk ma yani mapusip ma doŋtom lêk habitak mavi ami. Ba intu elam lambô lo talêbô ba êlêm.
19 Ma enaŋ hik thai liŋ, “Mamunim nalum êntêk e? Talêbô bôk havathu ba mapusip e? Aisê ka lêk hayê tak?”
20 Ma talêbô lo lambô enaŋ, “Avanôŋ! Ôpêntêk ma yaianiŋ okna. Talêbô hawa ma bôk mapusip yôv.
21 Ma doŋtom madaluk hakyav lôk opalê hadum yani madaluk mavi, êŋ ma yai athôŋ paliŋ. Yani bôk anyô muk yôv ba nonaŋ injik yanida liŋ.”
22 Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ bôk enaŋ nena anyôla hanaŋ nena Yisu ma Mesia, êŋ ma tem nênêm ôpêŋ vê. Aêŋ ba intu thai êkô
23 ba enaŋ, “Yani bôk anyô muk yôv ba nonaŋ injik yanida liŋ.”
24 Yôv ma elam ôpatu ba madaluk mavi hathak loŋbô ma enaŋ, “Ondam Wapômbêŋ anêŋ athêŋ ma onaŋ abô avanôŋ! Ôpêŋ ma anyô kambom! Aêŋ e?”
25 Ma yani hanaŋ, “Injo! Ôpêŋ anyô mavi mena anyô kambom la! Nôm atu ba yahayala katô, sêbôk ma yamaleŋ pusip ma lêk yamaleŋ hakyav!”
26 Ma enaŋ hik yani liŋ, “Yani hadum malê hadêŋ o ba malem hakyav?”
27 Ma yani hanaŋ, “Lêk yahanaŋ yôv hadêŋ môlô, ma môlô lemimôndôŋ kôtôŋ. Môlô udum ek nodaŋô esak loŋbô ek numbitak anêŋ ŋê ku e?”

* **9:17:** Jon 4:19

28 Êŋ ma Palisi enaŋ abômaˈ lôk ethaŋ yani nena, “Oda intu hosopa ôpêŋ! Ma yêlô ma asopa Mose iyom!
29 Alalô ayala nena Wapômbêŋ bôk hanaŋ abô hadêŋ Mose. Ma doŋtomˈ ôpêŋ anêŋ loŋ ma yêlô athôŋ paliŋ.”
30 Ma ôpêŋ hanaŋ, “Aêŋ e? Môlô ôthôŋ ôpêŋ anêŋ loŋ, e? Odaŋô! Yani hadum yamaleŋ mavi.
31 *Wapômbêŋ hathak halaŋô ŋê idum kambom iniŋ abô e? Mi. Halaŋô ŋê thêthôŋ atu ba esopa anêŋ abô iyom.
32 Sêbôk aleba lêk ma miŋ ayê anyô te hadum ba anyô mapusip te habitak mavi ami.
33 Wapômbêŋ miŋ hêv ôpêŋ ba halêm ami, êŋ ma miŋ hatôm indum nômlate ami.”
34 *Palisi elaŋô aêŋ ba enaŋ, “Waklavôŋ lemtambô havathu o, ma hubup lôk kambom ma aisê ka hudum ek ôndôŋ yêlô? Dô!” Êŋ ma ilupuniŋ ôpêŋ.

Palisi ma hatôm ŋê maleŋiŋ pusip

35 Yisu halaŋô nena ilupuniŋ ôpêŋ ba intu hi ek êmbôlêm yani. Hapôm ma hanaŋ, “Hôêvhaviŋ Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu e?”
36 Ma yani hanaŋ, “Anyô bêŋ, anyô êŋ ma opalê? Onaŋ êndêŋ ya ek yanêmimbiŋ yani.”
37 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ yani, “Bôk hôyê yani yôv. Ondaŋô! Yani êŋ êntêk ba hanaŋ abô haviŋ o.”
38 Ma ôpêŋ hanaŋ, “Anyô Bêŋ, yahêvhaviŋ.” Êŋ ma yani halek vadôŋ lêlô hadêŋ Yisu.
39 Ma Yisu hanaŋ, “Yahalêm pik ek yanaŋ avômalô iniŋ kambom bêŋ ek ŋê maleŋiŋ pusip tem nêgê tak ma ŋê êyê tak tem maleŋiŋ pusip.”
40 *Ma Palisi doho êmô ba elaŋô abô êŋ. Ma enaŋ hik yani liŋ, “Aisê! Yêlô ma ŋê maleŋiŋ pusip haviŋ e?”
41 Ma Yisu hanaŋ, “Maleŋiŋ pusip, êŋ ma kambom mi. Ma doŋtomˈ môlô othak onaŋ, ‘Yêlô athak ayê tak.’ Ba intu môlônim kambom havaloŋ môlô loŋ denaŋ.”

10

Yisu ma boksipsip iniŋ alaŋ

1 Yisu hanaŋ, “Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô. Ôpatu ba hasôv lôk kisi ma miŋ habitak hayô kola abôlêk ek enja bôksipsip ami, yani ma anyô vani lôk anyô kambom.
2 Ma anyô hathak habitak hayô kola abôlêk ba hi, intu boksipsip iniŋ alaŋ.
3 Anyô hayabiŋ kola halate abôlêk vê ek boksipsip alaŋ enja anêŋ bok. Halam tomtom iniŋ athêŋ ma elaŋô ba halom i hi yaiŋ.
4 Yani hawa anêŋ boksipsip sapêŋ ele yaiŋ yôv ma hamôŋ ma boksipsip eveŋ yam. Boksipsip eyala alaŋsi leŋselo ba intu esopa i.
5 Ma anyô yaŋ ma êthôŋ ôpêŋ laselo paliŋ ba intu êsôv ma miŋ ethak esopa ami.”
6 Yisu havuŋ abô ba miŋ eyala anêŋ ôdôŋ ami.
7 Aêŋ ba Yisu hanaŋ hathak loŋbô nena, “Avanôŋ! Yanaŋ êndêŋ môlô nena yada ma hatôm kola abôlêk ek boksipsip nêyô kola kapô.

---

* **9:31:** Sng 34:15 * **9:34:** Sng 51:5 * **9:40:** Mat 15:14

8 *Avômalô sapêŋ atu ba êmôŋ ek ya ma ŋê vani lôk ŋê kambom. Ma doŋtom
boksipsip miŋ elaŋô thêlô leŋiŋselo ami.
9 Yada ma kola abôlêk. Anyô te halêm hadêŋ ya ba hayô kola kapô ma
Wapômbêŋ tem nêm yani bulubiŋ. Ôpêŋ tem ni ba êlêm êmô kola kapô ma
tem êpôm nôm mavi ek enjaŋ.
10 Anyô vani halêm ek enja boksipsip vani lôk injik i vônô lôk imbuliŋ i. Ma
doŋtom yahalêm ek neja lôkmala atu ba êmô thêlô kapôlôŋiŋ siŋ.
11 * "Ya ma boksipsip iniŋ alaŋ mavi ba yahatak yenaŋ lôkmala ek nêm
boksipsip sa.
12 *Alaŋ anêŋ ŋê ku ma miŋ boksipsip iniŋ alaŋ ami. Ba êyê avuŋ yatap
te halêm ma tem netak boksipsip nêmô ma nêsôv ba ini. Ma avuŋ yatap tem
indupuniŋ i ba nêsôv mayaliv.
13 Alaŋ anêŋ ŋê ku ma leŋiŋhaviŋ vuli iyom ma miŋ leŋiŋhiki hathak
boksipsip ami. Ba intu thêlô êsôv ba i.
14 "Yada iyom intu boksipsip iniŋ alaŋ mavi. Yahayala yenaŋ boksipsip ma
thêlô eyala ya
15 *hatôm atu ba Wakamik hayala ya ma yahayala Wakamik. Ma yahatak
yenaŋ lôkmala ek nêm boksipsip sa.
16 *Yenaŋ boksipsip doho miŋ êmô kola êntêk kapô ami. Ma yahalam i ma
tem nedaŋô yaleŋselo ma tem yandom i ba ni nêyô kola kapô ek nimbitak
ôdôŋ doŋtom lôk alaŋ doŋtom iyom.
17 *Wakamik lahaviŋ ya ba intu yaleŋhaviŋ yani ek yatak yenaŋ lôkmala ma
tem yanja esak loŋbô.
18 Anyôla miŋ hatôm nêm yenaŋ lôkmala vê ami. Mi. Yada yenaŋ yaleŋhaviŋ
ek yatak yenaŋ lôkmala. Yahatôm yatak ma yahatôm yanja esak loŋbô.
Wakamik hanaŋ ek yandum aêŋ."
19 Avômalô Islael elaŋô abô êŋ ma evak i vose hi ôdôŋ ju hathak loŋbô.
20 Ma bêŋ anôŋ enaŋ nena, "Ŋgôk kambom hamô haviŋ yani ba anêŋ auk
molo. Aisê ka môlô olaŋô anêŋ abô?"
21 Ma doŋtom vi enaŋ, "Mi! Anyô lôk ŋgôk te miŋ hatôm enaŋ abô takêŋ ami.
Ma ŋgôk kambom miŋ hatôm indum maleŋ pusip mavi ami. Mi."

Ŋê Islael miŋ êvhaviŋ ami

22 Waklavôŋ Êv Mek Ek Unyak Matheŋ hayô ba avômalô Islael i Jelusalem
ek nêgê.*
Lêk ma beleŋ simbak
23 ba Yisu haveŋ unyak matheŋ anêŋ kapo daŋ te ba elam nena Solomon
Anêŋ Kapo Daŋ.
24 Ma avômalô Islael ekalabu yani siŋ ma enaŋ, "Huvuŋ abô ba aŋgê ka tem
onaŋ nena o ma opalê? O ma Mesia atu e? Êŋ ma onaŋ bêŋ."
25 Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, "Bôk yahanaŋ yôv hadêŋ môlô lôk lavôŋiŋ
takatu ba yahadum hathak Wakamik anêŋ athêŋ hik ya thô hadêŋ môlô. Ma
miŋ ôêvhaviŋ ya ami.

---

* **10:8:** Jer 23:1-2; Ese 34:2-3 * **10:11:** Sng 23:1; ALK 7:17 * **10:12:** Ap 20:29 * **10:15:** Mat 11:27; 1Jon 3:16 * **10:16:** Ais 56:8; Ese 34:23 * **10:17:** Plp 2:8-9 * **10:22:** Sêbôk ba avômalô loŋ buyaŋ ibuliŋ unyak matheŋ ma avômalô Islael ik vovak. Vêm ma êv mek ek unyak matheŋ hathak loŋbô. Ba intu avômalô Islael leŋhabi waklavôŋ êŋ.

26 Ek malê nena môlô ma miŋ yenaŋ boksipsip ami ba intu miŋ ôêvhaviŋ ya ami.
27 Yenaŋ boksipsip ma ethak elaŋô yaleŋselo. Yahayala thêlô ma thêlô ethak esopa ya.
28 *Yahêv lôkmala atu ba tem nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ hadêŋ yenaŋ avômalô ek miŋ nema ami lôk miŋ hatôm anyôla enja i vê ênjêk yabaheŋ ami.
29 Wakamik hêv i hadêŋ ya, ma yani ma bêŋ ek nômkama sapêŋ ba miŋ hatôm anyôla nêm thêlô vê ênjêk Wakamik baŋ ami.
30 Yai lôk Wakamik ma doŋtom iyom."
31 Avômalô Islael ewa valu hathak loŋbô ba idum ek nijik Yisu vônô.
32 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, "Môlô bôk ôyê lavôŋiŋ mavi bêŋ anôŋ atu ba yahadum yôv. Ku êŋ ma Wakamik hêv hadêŋ ya. Ma lavôŋiŋ alisê intu yenaŋ kambom ba udum ek uŋgwik ya esak valu?"
33 *Ma thêlô enaŋ viyaŋ, "Yêlô adum ek naŋgik o esak valu ek malê nena honaŋ abôma hathak Wapômbêŋ nena oda ma Wapômbêŋ. Ma doŋtom o ma anyô pik iyom. Ma miŋ yêlô leŋiŋhabi lavôŋiŋ la ami. Mi."
34 Ma Yisu hanaŋ, "Môlô da unim abô balabuŋ te hanaŋ nena,
'Wapômbêŋ da halam môlô nena wapômbêŋ.' *Kapya Yeŋ 82:6*
35 "Odaŋô! Abô atu ba hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya ma avanôŋ ba bôk hêv hadêŋ avômalô takatu ba halam i nena, 'wapômbêŋ'.
36 Ma hatak ya hatôm anêŋ anyô ek yalêm pik êntêk ba intu ya ma wapômbêŋ hatôm môlô. Ma doŋtom ya ma nakaduŋ ba intu ya ma bêŋ ek môlô. Aêŋ ba yahanaŋ nena, 'Ya ma Wapômbêŋ Nakaduŋ' ma yahanaŋ abôma hathak Wapômbêŋ aisê ba intu onaŋ ya bêŋ?
37 Yahadum ku takatu ba Wakamik hadum ba intu nônêmimbiŋ ya.
38 *Ma ôdô nônêmimbiŋ ya, êŋ ma nônêmimbiŋ lavôŋiŋ iyom. Nônêmimbiŋ yenaŋ ku takatu ek êndôŋ môlô ek noyala katô nena Wakamik hamô ya kapô ma yahamô Wakamik kapô."
39 Êŋ ma idum ek nebaloŋ yani esak loŋbô. Ma doŋtom hêv i vê hêk thêlô ba hi.
40 *Ma habup hayô ŋaŋ Jolodaŋ ba hi ma hamô loŋ sêbôk ba Jon hathik avômalô halôk
41 ma avômalô bêŋ anôŋ i hadêŋ yani ma enaŋ, "Avanôŋ! Jon miŋ hadum lavôŋiŋ te ami. Ma doŋtom abô takatu ba yani hanaŋ hathak ôpêntêk ma avanôŋ."
42 Ma avômalô loŋ êŋ bêŋ anôŋ êvhaviŋ yani.

11

Lasalus hama
1 *Anyô te hapôm lijiŋ ba anêŋ athêŋ nena Lasalus. Yani ma anyô Betani. Betani êŋ ma avi loyaŋ Malia lo Mata iniŋ malak ôdôŋ.
2 *Malia êŋ atu ba yani haŋgasô nôm ôv mavi hayô hamô Anyô Bêŋ va ma haya lopali vê hathak wakadôk ŋauŋ. Anyô lijiŋ êŋ ma Lasalus, Malia atu limalô.

* **10:28:** Jon 3:16; 6:39 * **10:33:** Wkp 24:16 * **10:38:** Jon 14:10-11 * **10:40:** Jon 1:28 * **11:1:** Luk 10:38-39 * **11:2:** Jon 12:3

3 Ma avi lo yaŋ êv abô hadêŋ Yisu nena, “Anyô bêŋ, anêm anyô môlô hapôm
lijiŋ.”
4 *Yani halaŋô abô êŋ ma hanaŋ nena, “Lijiŋ êŋ anêŋ anôŋ ma miŋ ŋama
ami. Lijiŋ êŋ habitak ek injik Wapômbêŋ anêŋ lôkmaŋgiŋ thô. Ma lôkmaŋgiŋ
êŋ tem injik ya Nakaduŋ anêŋ lôkmaŋgiŋ thô aêŋ iyom.”
5 Yani lahaviŋ Mata lo yaŋ Malia ma Lasalus bêŋ anôŋ.
6 Ma doŋtom yani halaŋô nena Lasalus hapôm lijiŋ ma miŋ hi ketheŋ ami
ma hamô loŋ êŋ hatôm wak ju.
7 Êŋ ma hanaŋ hadêŋ ŋê ku, “Alalô nabôana Judia.”
8 Ma thêlô enaŋ, “Kêdôŋwaga, loŋ êŋ ma waksêŋyôk ma avômalô Islael idum
ek nijik o vônô esak valu! Ma hudum ek ômbônu eka?”
9 Ma hanaŋ, “Wakma laumiŋ ba lahavuju hadêŋ wak te, aêŋ e? Ma pik
êntêk êŋ anêŋ deda habi ba anyô êyê tak. Ma tem miŋ nêndôk ami.
10 Ma bôlôvôŋ ma deda mi ba anyô eveŋ ma tem nêndôk.”
11 Vêm ma hanaŋ, “Alalôaniŋ anyô môlô Lasalus hêk sôm ba tem yana ek
yaŋgik liŋ.”
12 Ma ŋê ku enaŋ, “Anyô Bêŋ, dô! Hêk sôm ek lijiŋ etak yani ba imbitak
mavi.”
13 Thêlô esoŋ nena hanaŋ hathak Lasalus hêk sôm la. Ma doŋtom mi.
Hanaŋ hathak Lasalus anêŋ ŋama.
14 Ba intu hanaŋ bêŋ nena, “Lasalus lêk hama
15 ba miŋ yahamô haviŋ ami ba intu yaleŋmavi. Ma tem yanêm môlô sa ek
nônêmimbiŋ. Alôana i!”
16 *Êŋ ma Tomas anêŋ athêŋ yaŋ nena Didimus* hanaŋ hadêŋ ŋê ku vi
nena, “Alôana imbiŋ yani ek nijik alalô vônô imbiŋ.”

Yisu ma lôkmala anêŋ ôdôŋ

17 Yisu thêlô êyô Betani ma yani halaŋô nena Lasalus bôk hêk siô hatôm
wak ayova.
18 Loŋ êŋ hamô habobo Jelusalem ba hatôm kilomita lô iyom.
19 Ma avômalô Islael bêŋ anôŋ êlêm ek nênêm Malia lo Mata thêvô.
20 Mata halaŋô nena Yisu lêk halêm êŋ ma hi ek ênjê. Malia ma hamô unyak.
21 Ma Mata hanaŋ, “Anyô Bêŋ, hômô loŋ êntêk ma yenaŋ livôŋ tem miŋ ema
ami.
22 Ma doŋtom yahayala nena malêla takatu ba honaŋ hik Wapômbêŋ liŋ, êŋ
ma tem yani indum.”
23 Ma Yisu hanaŋ, “Livôm tem imbiyô esak loŋbô.”
24 *Ma Mata hanaŋ, “Avanôŋ! Pik lo leŋ anêŋ daŋ ba avômalô iviyô ma tem
yani imbiyô imbiŋ.”
25 Ma hanaŋ, “Yada ma anyô yahik avômalô liŋ lôk yahêv lôkmala hadêŋ i.
Ma ôpatu ba hama ma doŋtom hêvhaviŋ ya, ôpêŋ tem êmô lôkmala.
26 Avômalô takatu ba êvhaviŋ intu ewa lôkmala anôŋ ma tem miŋ nema ami.
Hôêvhaviŋ abô êntêk mena mi e?”
27 *Ma Mata hanaŋ, “Anyô Bêŋ! Avanôŋ! Yahêvhaviŋ nena o ma Mesia lôk
Wapômbêŋ Nakaduŋ atu ba bôk hanaŋ nena tem êlêm pik êntêk.”
28 Êŋ ma Mata hi hanaŋ yaôna hadêŋ Malia, “Kêdôŋwaga hayô ba halam o.”

---

* **11:4:** Jon 9:3 * **11:16:** Mak 14:31 * **11:16:** Abô Glik “Didimus” anêŋ ôdôŋ ‘anyô lopopek’.
* **11:24:** Jon 6:40 * **11:27:** Jon 6:69

29 Malia halaŋô abô êŋ ma haviyô ketheŋ ba hi ek ênjê.
30 Yisu hamô loŋ atu ba Mata hapôm yani halôk ma miŋ hayô malaklêvôŋ ami.
31 Avômalô Islael takatu ba êmô unyak haviŋ Malia ek nênêm yani thêvô êyê haviyô ketheŋ ba hi yaiŋ ma esopa ba i. Thêlô esoŋ nena hi ek endaŋ embeŋ siô la.
32 Malia hi hayô loŋ atu ba Yisu hamô ma hayê yani. Ma halek vadôŋ lêlô habobo Yisu valuvi ma hanaŋ, “Anyô Bêŋ, hômô loŋ êntêk ma tem miŋ livôŋ ema ami.”
33 Yani halaŋô Malia lôk avômalô iniŋ asêŋ malêŋ ba lamalaiŋ lôk lahiki bêŋ anôŋ.
34 Ma hanaŋ, “Môlô ôdô yani hêk êsê?”
Ma thêlô enaŋ, “Anyô Bêŋ, ôlêm nôŋgô.”
35 Enaŋ aêŋ ma halaŋ.
36 Ma avômalô Islael takêŋ enaŋ, “Alikak! Yani lahaviŋ ôpêntêk bêŋ anôŋ.”
37 *Ma doŋtom doho enaŋ, “Anyô êŋ hadum ba ŋê maleŋiŋ pusip êyê tak. Ma tem indum aêŋ iyom êndêŋ ôpêntêk ba miŋ hatôm ema ami.”

Yisu hik Lasalus liŋ hathak loŋbô

38 Yisu lamalaiŋ ba lahiki bêŋ anôŋ hathak loŋbô aleba hi hayô siô. Siô êŋ ma valu abyaŋ te ba epesaŋ hêk dumlolê. Ma valu te hamô lôv abôlêk siŋ.
39 Ma hanaŋ, “Nônêm valu vê!”
Mata, anyô ŋama êŋ anêŋ livavi, hanaŋ, “Anyô Bêŋ, bôk hêk siô hatôm wak ayova ba kupik bôk ôvpalê.”
40 Ma hanaŋ, “Lêk yahanaŋ hadêŋ o yôv! Hôêvhaviŋ, ma tem nôŋgô Wapômbêŋ anêŋ lôkmaŋgiŋ.”
41 Êŋ ma thêlô êv valu vê. Ma hayê leŋ ma hanaŋ, “Wakamik! Hothak holaŋô yenaŋ abô ba yaleŋmavi.
42 Yada yahayala yôv nena wak nômbêŋ intu ma holaŋô yenaŋ abô. Ma doŋtom yahanaŋ abô êntêk ek nêm avômalô takêntêk sa ek nênêmimbiŋ nena hôêv ya ba yahalêm.”
43 Êŋ ma halam lôklala nena, “Lasalus, ôlêm yaiŋ!”
44 Ma hatak siô ba hale yaiŋ. Ivuvi va lo baŋ hathak sôp seleŋ ma thohavloma ma ivuliv hathak sôp. Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Nopole sôp vê ek ni.”
45 *Ma avômalô Islael takatu ba elaŋ haviŋ Malia êyê nôm atu ba Yisu hadum ba bêŋ anôŋ êvhaviŋ.
46 *Ma doŋtom vi i hadêŋ ŋê Palisi ma enaŋ hathak nôm takatu ba yani hadum.
47 Êŋ ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê Palisi takatu ba elam nena Sanhedlin* elam sa te ba enaŋ nena, “Ôŋgô! Anyô êntêk hadum lavôŋiŋ bêŋ anôŋ. Ma alalô ayê loŋ eka?
48 Atak yani ba hadum ku êŋ, ma tem avômalô sapêŋ nênêmimbiŋ. Êŋ ma Lom tem nêlêm nimbuliŋ alalôaniŋ unyak matheŋ lôk avômalô sapêŋ.”
49 Ma thêlôniŋ anyô te anêŋ athêŋ nena Kaiapas. Ma sondabêŋ êŋ ma yani hatôm anyô bêŋ habôk da ba hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Môlô molo e?

* **11:37:** Jon 9:6-7 * **11:45:** Jon 7:31 * **11:46:** Luk 16:31 * **11:47:** Elam iniŋ kaunsil nena “Sanhedlin”.

50 Odaŋô! Môlô ôthôŋ auk êntêk paliŋ e? Anyô te hama êŋ ma nôm yaôna.
Ma avômalô Islael sapêŋ ema êŋ ma malaiŋ bêŋ. Aêŋ ba mavi ek anyô te iyom
ema ek nêm avômalô bêŋ anôŋ sa."
51-52 *Sondabêŋ êŋ ma Kaiapas hatôm anyô bêŋ habôk da. Ba intu hanaŋ
abô loŋ kapô atu ba tem injik anôŋ nena Yisu tem ema ek nêm avômalô Islael
sa lôk isup Wapômbêŋ anêŋ nali takatu ba êmô mayaliv esak doŋtom ek malê
nena miŋ hama ek nêm avômalô Islael iyom sa ami. Ma Kaiapas miŋ hanaŋ
abô êŋ hatôm yanida anêŋ auk ami.
53 *Ŋê bêŋbêŋ elaŋô Kaiapas anêŋ abô ma êbôlêm loŋôndê ek nijik Yisu
vônô.
54 Êŋ ma Yisu hatak avômalô Islael ma hi Eplaim atu hamô habobo loŋ thiliv
ek êmô imbiŋ anêŋ ŋê ku doho ba intu miŋ haveŋ Islael malêvôŋ ami.
55 Avômalô Islael iniŋ waklavôŋ Hale ba Hi habobo. Ma avômalô lomalak
bêŋ anôŋ i daku Jelusalem ek nêpôpêk i ek nêgê waklavôŋ êŋ.
56 Ma thêlô imiŋ unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ek nêmbôlêm Yisu. Ma
thêlôda enaŋ hadêŋ i, "Môlô lemhabi aisê? Yani tem êlêm ênjê waklavôŋ êntêk
imbiŋ mena mi e?"
57 Ma doŋtom ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê Palisi enaŋ lôklokwaŋ hadêŋ avômalô,
"Anyô te hayê nena Yisu hamô êsê êŋ ma enaŋ bêŋ ek nebaloŋ yani."

12

Malia hathik Yisu va
(Mat 26:6-13; Mak 14:3-9)

1 *Wak baheŋvi ba lahavute hêk denaŋ ek êyô waklavôŋ Hale ba Hi. Ma
Yisu hi Betani, Lasalus anêŋ loŋ, ôpatu ba yani hik liŋ hathak loŋbô hêk ŋama.
2 *Êŋ ma thêlô eŋgabôm nôm leŋiŋmavi ek yani. Mata hathô nôm ma Lasalus
hamô haviŋ ŋê takatu ba eyaŋ nôm haviŋ Yisu.
3 *Ma Malia hawa kolopak nôm ôv mavi hamô kapô ba anêŋ vuli ma bêŋ
anôŋ ba haŋgasô hayô hamô Yisu va kapô luvi. Ma hathav lôthôk vê hathak
yanida wakadôk ŋauŋ. Ma nôm ôv mavi atu anêŋ ôv haveŋ unyak kapô êŋ
sapêŋ.
4 Ma Yisu da anêŋ ŋê ku te elam nena Judas Iskaliot ôpatu ba tem enaŋ yani
bêŋ hayê ba hanaŋ,
5 "Nôm ôv mavi êŋ ma anyô hadum ku sondabêŋ daluk te ek nêm vuli! Ma
lêk eŋgasô oyaŋ iyom! Nanêm nôm êŋ ek anyô vi nênêm vuli ba naja valuseleŋ
ek nanêm êndêŋ avômalô siv."
6 Judas anêŋ ku hayabiŋ avômalô êvhaviŋ iniŋ valuseleŋ ma doŋtom anyô
vani te ba hathak hawa vi vani hatôm yanida anêŋ lahaviŋ. Ba intu hanaŋ
aêŋ. Ma miŋ lahiki hathak avômalô siv ba hanaŋ ami.
7 Ma Yisu hanaŋ, "Notak yani. Avi êŋ hapôpêk yenaŋ ŋama.
8 *Avômalô siv tem nêmô imbiŋ môlô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Ma
doŋtom tem miŋ yamô imbiŋ môlô sawa daim ami."
9 Avômalô Islael bêŋ anôŋ elaŋô nena Yisu hamô Betani. Êŋ ma i ek nêgê
yani. Thêlô miŋ i ek nêgê yani iyom ami. Mi. Leŋiŋhaviŋ nêgê Lasalus imbiŋ,
ôpatu ba Yisu hik liŋ hathak loŋbô hêk ŋama.

---

* **11:51-52:** Jon 10:16 * **11:53:** Jon 5:18 * **12:1:** Jon 11:1,43 * **12:2:** Luk 10:40 * **12:3:** Luk 7:37-38 * **12:8:** Lo 15:11

10-11 *Ba intu avômalô Islael bêŋ anôŋ êvhaviŋ ba esopa Yisu. Ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da evak abô ek nijik Lasalus vônô imbiŋ Yisu.

Yisu habitak hayô Jelusalem hatôm kiŋ
(Mat 21:1-11; Mak 11:1-11; Luk 19:29-40)

12 Haviyô hayaŋ ma avômalô nômbêŋ atu ba bôk i Jelusalem ek nêgê waklavôŋ Hale ba Hi elaŋô nena Yisu haveŋ ba hi Jelusalem.

13 *Ma ewa nôkyalô thaŋaŋ ba i êpôm Yisu ma elam kaêk nena,
"Osana!"
"Wapômbêŋ nêm lamavi êndêŋ ôpatu ba halêm hathak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ!"
Kapya Yeŋ 118:25-26
"Wapômbêŋ nêm lamavi êndêŋ avômalô Islael iniŋ Kiŋ!"

14 Yisu hawa bok doŋki map te ba hayô hamô hatôm atu ba bôk eto halôk Wapômbêŋ anêŋ kapya nena,
15 "Môlô avômalô Saion miŋ nôkô ami.
Ôŋgô! Unim kiŋ halêm!
Yani hayô hamô bok doŋki nakaduŋ te ba halêm!" *Sekalaia 9:9*

16 *Ŋê ku êyê nôm takêŋ ma doŋtom êthôŋ anêŋ ôdôŋ paliŋ. Ma Yisu hama ba haviyô hathak loŋbô ma miŋ leŋiŋhabi abô takatu ba bôk eto halôk Wapômbêŋ anêŋ kapya. Êŋ ma eyala nena abô êŋ eto hathak Yisu da lôk leŋiŋhabi nôm takatu ba idum hadêŋ yani.

17 Avômalô takatu ba bôk êyê Yisu halam Lasalus hêk siô ba hik liŋ hathak loŋbô enaŋ haveŋ denaŋ ba abô êŋ hi mayaliv.

18 Aêŋ ba avômalô bêŋ anôŋ elaŋô nena Yisu bôk hadum lavôŋiŋ êŋ. Ba intu etak Jelusalem ba i ek nêpôm yani.

19 Ŋê Palisi êyê ma thêlôda enaŋ hadêŋ i, "Ôŋgô! Avômalô sapêŋ lêk esopa yani ba alalôaniŋ ku anôŋ mi."

Yisu anêŋ ku hayô

20 Avômalô loŋ buyaŋ doho i daku Jelusalem ek nêgê waklavôŋ Hale ba Hi ba nênêm yeŋ imbiŋ avômalô Islael.

21 Ma i hadêŋ Pilip, anyô Betsaida anêŋ Galili. Ma enaŋ hik yani liŋ, "Anyô bêŋ, yêlô adum ek nagê Yisu."

22 Êŋ ma Pilip hi hanaŋ hadêŋ Andulu ba thai i enaŋ hadêŋ Yisu.

23 *Ma Yisu hanaŋ, "Wakma lêk hayô yôv ek injik Anyô Anêŋ Nakaduŋ anêŋ lôkmaŋgiŋ thô.

24 *Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô. Yaŋvêk te miŋ evatho halôk pik ami, êŋ ma tem miŋ injik anôŋ ami. Tem ida êmô aêŋ. Ma doŋtom yaŋvêk atu ba evatho halôk pik, êŋ ma hama ba tem injik anêŋ anôŋ bêŋ anôŋ.

25 *Anyô te lahaviŋ anêŋ lôkmala bêŋ anôŋ êŋ ma anêŋ lôkmala êŋ tem nêm yak ba mi. Ma anyô te hapôlik hathak anêŋ lôkmala pik êntêk êŋ ma tem embaloŋ anêŋ lôkmala êŋ loŋ wak nômbêŋ intu sapêŋ.

26 Ôpatu ba hadum ek indum yenaŋ ku ma esopa ya ba loŋ atu ba yahamô ma tem êmô imbiŋ. Ma Wakamik tem enaŋ abô mavi esak ôpêŋ.

27 * "Lêk yaleŋmalaiŋ bêŋ ba hatôm yanaŋ nena, 'Wakamik, nêm ya bulubiŋ.' Dô! Yahalêm ek yandum ku êŋ.

---

* **12:10-11:** Jon 11:45 * **12:13:** Jon 1:49 * **12:16:** Jon 2:22 * **12:23:** Jon 13:31-32; 17:1 * **12:24:** 1Ko 15:36 * **12:25:** Mat 16:25 * **12:27:** Sng 6:3; 42:5; Mat 26:38

28 Wakamik, nuŋgwik anêm lôkmaŋgiŋ thô!”

Êŋ ma kaêk te halam anêŋ malak leŋ nena, “Bôk yahik yenaŋ lôkmaŋgiŋ thô yôv. Ma tem yandum esak loŋbô.”
29 Avômalô nômbêŋ atu imiŋ loŋ êŋ elaŋô abô êŋ ba enaŋ, “Kakalu!” Ma doho enaŋ, “Aŋela te hanaŋ abô hadêŋ yani!”
30 Ma Yisu hanaŋ nena, “Kaêk êŋ halêm ek nêm môlô sa. Yani miŋ halam ek nêm ya sa ami ma mi.
31 Ku nenaŋ avômalô pik bêŋ lêk hayô yôv. Ba tem nimbi pik êntêk anêŋ anyô bêŋ kambom atu ni.
32 *Ma tem nênêm ya liŋ êtôm sêbôk ba Mose hathôkwêŋ umya dahô hathak a ek endom avômalô sapêŋ nêlêm êndêŋ ya.”
33 *Yisu hanaŋ abô êŋ ek injik loŋôndê atu ba tem nijik yani vônô esak alovalaŋaŋsiŋ thô.
34 *Ma avômalô nômbêŋ atu enaŋ, “Abô balabuŋ hanaŋ nena Mesia atu tem êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ ba yêlô ayala abô êŋ. Ma honaŋ nena nêsôkwêŋ o Anyô Anêŋ Nakaduŋ esak a. Anyô Anêŋ Nakaduŋ êŋ ma opalê?”
35 *Ma Yisu hanaŋ, “Sawa bidoŋ iyom ma deda tem êmô imbiŋ môlô. Ba ôpatu haveŋ momaŋiniŋ ma hathôŋ nena tem ni êsê. Aêŋ ba intu môlô nombeŋ yapiŋ êŋa tem momaŋiniŋ êyô môlô vôv!
36 *Deda hamô haviŋ môlô denaŋ. Aêŋ ba nônêmimbiŋ yani ek môlô tem numbitak deda anêŋ avômalô.” Yisu hanaŋ abô êŋ yôv ma hatak thêlô ba hi hakopak.

Avômalô bêŋ anôŋ miŋ êvhaviŋ Yisu ami

37 Yisu bôk hadum lavôŋiŋ lomaloma hêk avômalô maleŋiŋ. Ma doŋtom miŋ êvhaviŋ yani ami
38 ek plopet Aisaia anêŋ abô injik anôŋ nena,
“Anyô Bêŋ, opalê lêk hêvhaviŋ alalôaniŋ abô?
Ma opalê lêk hayê anêm lôklokwaŋ atu ba bôk huik thô? Mi anôŋ.” *Aisaia 53:1*
39 Avômalô iniŋ lôklokwaŋ mi ek nêmimbiŋ ba intu plopet Aisaia bôk hanaŋ hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya aêntêk,
40 “Yani habi thêlô maleŋiŋ siŋ
ma hik thêlôniŋ auk siŋ
ek miŋ nêgê esak maleŋiŋ
lôk neyala êŋjêk iniŋ auk
ba nêmbô nêlêm êndêŋ ya ek yandum thêlô mavi ami.” *Aisaia 6:10*
41 *Aisaia bôk hayê Yisu anêŋ lôkmaŋgiŋ. Aêŋ ba yani hanaŋ abô êŋ hathak Yisu.
42 *Ma avômalô Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ doho êvhaviŋ Yisu ma doŋtom miŋ enaŋ iniŋ êvhaviŋ bêŋ ami. Thêlô êkô ek Palisi nênêm i vê
43 *ba intu leŋiŋhaviŋ avômalô pik iniŋ leŋiŋmavi bêŋ anôŋ hamôŋ ek Wapômbêŋ anêŋ lamavi.
44 Ma Yisu halam kaêk nena, “Ôpatu ba hêvhaviŋ ya ma hêvhaviŋ ôpatu ba hêv ya ba yahalêm haviŋ. Miŋ hêvhaviŋ ya iyom ami.

---

* **12:32:** Jon 3:14 * **12:33:** Jon 18:32 * **12:34:** Sng 110:4; Ais 9:7; Dan 7:14 * **12:35:** Jon 8:12
* **12:36:** Ep 5:8 * **12:41:** Ais 6:1 * **12:42:** Jon 9:22 * **12:43:** Jon 5:44

45 *Ôpatu ba hayê ya, êŋ ma hatôm hayê ôpatu ba hêv ya ba yahalêm.
46 Yahalêm hatôm deda hamô pik ek opalêla takatu ba êvhaviŋ ya ma tem miŋ nêmô momaŋiniŋ esak loŋbô ami.
47 * "Yahalêm ek yanêm avômalô pik bulubiŋ. Ma miŋ yahalêm ek yandum abô ek avômalô pik ami. Aêŋ ba opalêla takatu ba elaŋô yenaŋ abô ba miŋ esopa ami ma tem miŋ yandum abô ek i ami.
48 Abô takêntêk ba yahanaŋ êŋ iyom intu tem êtôm abô nindum abô esak êndêŋ pik lo leŋ anêŋ daŋ ba opalê atu ba hadô ya ba miŋ halaŋô yenaŋ abô ami, êŋ ma tem yani indum abô.
49 Ma Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm intu hêv abô êŋ ba yahanaŋ. Miŋ yada yahanaŋ yenaŋ abô ami. Ba intu tem nindum abô esak abô êŋ iyom.
50 Ma yahayala nena Wakamik anêŋ abô tem nêm lôkmala atu ba nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Aêŋ ba yahanaŋ abô takatu ba Wakamik hêv hadêŋ ya iyom."

13

Yisu hathik ŋê ku veŋiŋkapô

1 Avômalô Islael iniŋ waklavôŋ Hale ba Hi habobo. Ma Yisu hayala nena anêŋ waklavôŋ etak pik ba ni ek Lambô lêk hayô. Yani hathak lahaviŋ anêŋ avômalô takatu ba êmô pik aleba hayô wakma hatak i. Ma dokte ma tem injik anêŋ lahaviŋ anêŋ anôŋ thô êndêŋ thêlô.
2 *Yaŋsiŋ ma thêlô eyaŋ nôm êmô. Ma Sadaŋ bôk halôk Judas la yôv ek enaŋ Yisu bêŋ. Judas êŋ ma Saimon Iskaliot nakaduŋ.
3 *Ma Yisu hayala nena Wapômbêŋ hatak nômkama sapêŋ halôk yanida baŋ. Lôk hayala nena yanida halêm anêŋ Wapômbêŋ ba tem êmbôni êndêŋ Wapômbêŋ esak loŋbô.
4 Êŋ ma hatak nôm hamô. Ma habi anêŋ kwêv thô hatôm anyô athêŋ mi ma hawa sôp te ba havuvi hayô haveŋ lamalim.
5 Ma haŋgasô ŋaŋ halôk belev te ba hathik anêŋ ŋê ku veŋiŋ kapô. Ma haya vê hathak sôp atu ba havak hawê haveŋ lamalim.
6 Yani hathik anyô vi iniŋ yôv ma hadum ek isik Saimon Pita anêŋ. Ma Pita hanaŋ, "Anyô Bêŋ, hudum ek usik yaveŋkapô e?"
7 Ma hanaŋ, "Hôthôŋ nôm atu ba lêk yahadum. Wak te am ka tem oyala."
8 Ma Pita hanaŋ, "Dô! Miŋ usik yaveŋkapô ami. Mi anôŋ."
Ma hanaŋ viyaŋ, "Miŋ yahathik o ami ma tem miŋ umbitak yenaŋ avômalô te ami."
9 Ma Saimon Pita hanaŋ, "Anyô Bêŋ, êŋ ma usik yabaheŋ lôk yaleŋkadôk imbiŋ ma miŋ usik yaveŋkapô iyom ami."
10 *Ma yani hanaŋ hadêŋ ôpêŋ nena, "Anyô bôk hathik i yôv, ma miŋ isik i esak loŋbô ami. Isik va iyom ek malê nena liŋkupik ma mabuŋ. Ma môlô ma mabuŋ. Ma doŋtom miŋ sapêŋ mabuŋ ami."
11 Yisu lêk hayala ôpatu ba tem enaŋ yani bêŋ. Ba intu hanaŋ, "Miŋ sapêŋ mabuŋ ami."
12 Yani havôkwiŋ thêlô veŋiŋ yôv ma hik anêŋ kwêv hathak loŋbô ma halôk hamô. Ma hanaŋ hik thêlô liŋ, "Môlô oyala nôm atu ba lêk yahadum anêŋ ôdôŋ e?

* **12:45:** Jon 14:9 * **12:47:** Jon 3:17 * **13:2:** Luk 22:3; Jon 13:27 * **13:3:** Jon 3:35; 16:28
* **13:10:** Jon 6:64,70-71; 15:3

13 Ya môlônim Kêdôŋwaga lôk môlônim Anyô Bêŋ ba intu môlô udum mavi
ba olam ya nena ‘Kêdôŋwaga’ lôk ‘Anyô Bêŋ’.
14 *Ôŋgô! Ya ma môlônim Anyô Bêŋ lôk Kêdôŋwaga ma doŋtom lêk yahathik
môlô vemim hatôm anyô athêŋ mi. Aêŋ ba môlô sapêŋ nusik môlônim
avômalô vi veŋiŋ aêŋ iyom.
15 *Yahik ku êŋ thô hadêŋ môlô ek nosopa yaveŋgwam ba nundum êtôm atu
ba lêk yahadum hadêŋ môlô.
16 *Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô. Anyô ku ma miŋ bêŋ ek anêŋ anyô bêŋ
ami. Ma anyô atu ba hi ma miŋ bêŋ ek ôpatu ba hêv yani ba hi ami.
17 Lêk môlô oyala auk takêŋ. Ba udum aêŋ ma tem Wapômbêŋ lamavi esak
môlô.

Yisu hayala Judas anêŋ kambom
(Mat 26:20-25; Mak 14:17-21; Luk 22:21-23)

18 “Ma miŋ yahanaŋ abô êŋ hathak môlô sapêŋ ami. Yahayala môlô ŋê
takatu ba yahalam yôv unim auk. Ma doŋtom abô atu ba hêk Wapômbêŋ anêŋ
kapya tem injik anôŋ aêntêk,

‘Ôpatu ba hayaŋ nôm haviŋ ya ma tem nêm vaŋgwam liŋ ek embak ya esak.’
Kapya Yeŋ 41:9

19 *“Nôm êŋ habitak ami denaŋ ma lêk yahanaŋ hadêŋ môlô yôv ek
waklavôŋ atu ba nôm êŋ habitak ma môlô tem nônêmimbiŋ ya nena Yada
Yahamô.
20 *Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô nena ôpatu ba hawa anyô te atu ba yahêv
hathôk thô, yani hawa ya thô haviŋ. Ma ôpatu ba hawa ya thô, hawa Ôpatu ba
hêv ya ba yahalêm thô haviŋ.”
21 Yisu hanaŋ yôv ma lamalaiŋ kambom. Ma hanaŋ bêŋ nena, “Yanaŋ
avanôŋ biŋ êndêŋ môlô. Môlô te tem enaŋ ya bêŋ!”
22 Ma ŋê ku êthôŋ nena thêlô alisê intu tem indum nôm êŋ ba ititiŋ i mayaliv.
23 Ŋê ku ali atu ba Yisu hathak lahaviŋ bêŋ anôŋ hamô habobo yani.
24 Ma Saimon Pita hik thô hathak wakadôk nena, “Onaŋ injik yani liŋ nena
yani hanaŋ hathak opalê.”
25 Êŋ ma ôpêŋ hanaŋ thikuthik nena, “Anyô Bêŋ, honaŋ hathak opalê?”
26 Ma Yisu hanaŋ, “Tem yatak polom te êndôk thôk ba yahêv hadêŋ môlô
te. Êŋ ma ôpêŋ.” Ma hatak polom seleŋ êŋ halôk thôk ma hêv hadêŋ Judas,
Saimon Iskaliot nakaduŋ.
27 *Judas hawa polom êŋ ma Sadaŋ halôk yani kapô.
Ma Yisu hanaŋ hadêŋ yani, “Nu undum anêm ku ketheŋ.”
28 Ŋê takatu ba eyaŋ nôm haviŋ Yisu elaŋô ma doŋtom êthôŋ anêŋ abô atu
ba hanaŋ hathak Judas anêŋ ôdôŋ paliŋ.
29 Judas ma anyô hayabiŋ valuseleŋ. Aêŋ ba doho esoŋ nena Yisu hanaŋ
ek ni nêm nômkama vuli ek nêgê waklavôŋ Hale ba Hi mena ni nêm nômkama
êndêŋ ŋê siv la.
30 Judas hawa polom êŋ yôv ma hatak thêlô ba hi. Ma lêk bôlôvôŋ.

Yisu hêv abô balabuŋ lukmuk

* **13:14:** Mat 20:28; Luk 22:27 * **13:15:** Plp 2:5; Kol 3:13; 1Pi 2:21 * **13:16:** Mat 10:24 * **13:19:** Jon 14:29; 16:4 * **13:20:** Mat 10:40 * **13:27:** Jon 13:2

31 *Judas hi yôv ma Yisu hanaŋ, “Dokte ma avômalô tem nêgê ya Anyô Anêŋ
Nakaduŋ atu anêŋ lôkmaŋgiŋ thô. Ma lôkmaŋgiŋ êŋ tem injik Wapômbêŋ anêŋ
lôkmaŋgiŋ anôŋ thô.
32 *Ma kasana Wapômbêŋ tem injik ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu anêŋ
lôkmaŋgiŋ thô aêŋ iyom.
33 * “Yenaŋ avômena, tem yamô vauna imbiŋ môlô. Ma môlô tem nômbôlêm
ya. Ma doŋtom môlô miŋ ôtôm unu loŋ atu ba tem yana ami. Bôk yahanaŋ
abô êŋ hadêŋ avômalô Islael ma lêk yahanaŋ abô bô êŋ hathak loŋbô.
34 * “Ma yahêv balabuŋ lukmuk te hadêŋ môlô nena lemimimbiŋ am êtôm
atu ba lêk yaleŋhaviŋ môlô.
35 Môlô lemimhaviŋ am aêŋ ma tem avômalô sapêŋ nêgê môlô nena yenaŋ
avômalô takatu ba esopa ya.”

Yisu hanaŋ nena Pita tem enaŋ nena hathôŋ yani paliŋ
(Mat 26:31-35; Mak 14:27-31; Luk 22:31-34)

36 Saimon Pita hanaŋ hik Yisu liŋ, “Anyô Bêŋ, nu êsê?”
Ma Yisu hanaŋ, “Loŋ atu ba tem yana ma miŋ hatôm osopa ya ami. Ma
doŋtom wak te am ka tem osopa ya.”
37 Ma Pita hanaŋ, “Anyô Bêŋ, aisê ba miŋ hatôm yasopa o êndêŋ yaô ami?
Tem yatak yenaŋ lôkmala ek yanêm o sa!”
38 Ma Yisu hanaŋ, “Avanôŋ e? Lemhaviŋ otak anêm lôkmala ek nêm ya sa
e? Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ o nena tale miŋ halaŋ ami denaŋ ma tem onaŋ
êtôm bôlôŋ lô nena hôthôŋ ya paliŋ.”

14

Yisu da ma loŋôndê

1 “Môlô miŋ kapôlômim malaiŋ ami. Nônêmimbiŋ Wapômbêŋ lôk
nônêmimbiŋ ya.
2 Unyak lokapô lokapô hêk Wakamik anêŋ unyak ba yaha ek yapôpêk
môlônim loŋ. Abô êŋ ma abôyaŋ, ma tem miŋ yanaŋ aêŋ ami.
3 *Yaha ek yapôpêk môlônim loŋ. Êŋ ma tem yandealêm ek yanja môlô ek
nômô loŋ êŋ imbiŋ ya.
4 Ma bôk oyala loŋôndê atu ba hi loŋ atu ba tem yana.”
5 Tomas hanaŋ, “Anyô Bêŋ, yêlô athôŋ loŋ atu ba tem nu paliŋ ma tem
nayala loŋôndê êŋ aisê?”
6 *Ma Yisu hanaŋ, “Yada intu loŋôndê lôk abô avanôŋ ma lôkmala. Ma anyô
te miŋ hatôm esak loŋôndê yaŋ ba ni ek Wakamik ami. Mi. Ya iyom.
7 *Môlô oyala ya katô, êŋ ma tem noyala Wakamik aêŋ iyom. Avanôŋ! Bôk
ôyê lôk oyala yani yôv!”
8 Ma Pilip hanaŋ hadêŋ Yisu, “Anyô Bêŋ, nuŋgwik Lemambô thô êndêŋ yêlô.
Êŋ ma hatôm.”
9 *Ma hanaŋ viyaŋ, “Pilip, bôk yahamô haviŋ môlô sawa daim ma miŋ
hoyala ya ami denaŋ e? Anyô hayê ya ma hayê Wakamik. Ma honaŋ nena
yaŋgik Wakamik thô eka?

---

* **13:31:** Jon 12:23 * **13:32:** Jon 17:5 * **13:33:** Jon 7:33-34 * **13:34:** Jon 15:12,17; 1Jon 3:23; 2Jon 5 * **14:3:** Jon 12:26 * **14:6:** Jon 11:25; Lom 5:1-2 * **14:7:** Jon 8:19 * **14:9:** Jon 12:45; Kol 1:15; Hib 1:3

10 *Ma miŋ hôêvhaviŋ nena yahamô Wakamik kapô ma Wakamik hamô yakapô ami e? Abô atu ba yahanaŋ hadêŋ môlô ma Wakamik hamô ya kapô ba hathak hadum anêŋ ku. Miŋ yada yahanaŋ hathak yenaŋ auk ami.

11 *Nônêmimbiŋ abô êntêk! Wakamik hamô ya kapô ma yahamô yani kapô. Ma môlô ôdô nônêmimbiŋ abô êntêk, êŋ ma lemimimbi ku takatu ba yahadum ek nêm môlô sa ek nônêmimbiŋ!

12 *Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô. Anyô hêvhaviŋ ya ma tem indum ku lomaloma êtôm yahadum. Ma yaha ek Wakamik. Aêŋ ba ôpatu ba hêvhaviŋ tem indum ku mavi lomaloma êmôŋ ek ku takatu ba yahadum.

13 *Nôm takatu ba môlô onaŋ hathak yenaŋ athêŋ ek yandum ma tem yandum ek Nakaduŋ injik Lambô anêŋ lôkmaŋgiŋ thô.

14 Ma nôm takatu ba môlô onaŋ hik liŋ hathak yenaŋ athêŋ ma tem yandum."

Lovak Matheŋ tem êlêm

15 *"Môlô lemimhaviŋ ya, êŋ ma tem nosopa abô takatu ba yahanaŋ.

16 *Ma tem yanaŋ injik Wakamik liŋ ek nêm anyô yaŋ ek embatho môlô loŋ.

17 *Ma anyô êŋ tem êmô imbiŋ môlô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Ôpêŋ ma Lovak Matheŋ ba hathak hik Wapômbêŋ thô. Ma tem êmô imbiŋ môlô ba êmô môlô kapôlômim ek noyala yani. Ma doŋtom avômalô pik miŋ êyê lo eyala ami. Ba intu tem miŋ neja ami.

18 Tem yandealêm esak loŋbô ba miŋ hatôm yatak môlô êtôm avômena bilak ami.

19 Dokte ma avômalô pik tem nêsôŋ ya paliŋ. Ma doŋtom môlô tem ôŋgô ya. Yahamô lôkmala. Ba intu tem môlô nômô lôkmala imbiŋ.

20 *Wak êŋ ma tem môlô noyala nena yahamô Wakamik kapô, ma môlô ômô ya kapô, ma yahamô môlô kapôlômim.

21 Ma ôpatu ba halaŋô yenaŋ abô balabuŋ ba hasopa, ôpêŋ lahaviŋ ya. Ma ôpatu ba lahaviŋ ya ma Wakamik tem laimbiŋ yani. Ma aêŋ iyom tem yaleŋimbiŋ yani ma tem yaŋgik ya thô êndêŋ yani."

22 Êŋ ma Judas yaŋ, miŋ Iskaliot ami, yani hanaŋ, "Anyô Bêŋ, aisê ba lemhaviŋ nuŋgwik oda thô êndêŋ yêlô ma avômalô pik mi?"

23 Ma Yisu hanaŋ, "Ôpatu ba lahaviŋ ya tem esopa yenaŋ abô. Ma Wakamik tem laimbiŋ ôpêŋ, ma tem yai ana namô imbiŋ yani.

24 *Ma ôpatu ba miŋ lahaviŋ ya ami tem miŋ esopa yenaŋ abô ami. Abô êntêk ba môlô olaŋô ma miŋ yenaŋ abô ami. Mi. Abô takêŋ ma Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm anêŋ abô.

25 "Yahamô denaŋ ma yahanaŋ abô takêŋ hadêŋ môlô.

26 Ma Wakamik tem nêm anyô te ba êlêm esak yenaŋ athêŋ ek embatho môlô loŋ. Ôpêŋ ma Lovak Matheŋ ba tem êndôŋ môlô esak nôm takêŋ sapêŋ. Ma tem indum ba môlô lemimimbi abô taksêbôk ba yahanaŋ.

27 Yenaŋ labali yahêv lôk yahadô hamô haviŋ môlô. Êŋ ma yada yenaŋ. Miŋ avômalô pik hatôm nênêm êndêŋ môlô ami. Lemim êndôk biŋ ma miŋ nôkô ami.

---

* **14:10:** Jon 12:49 * **14:11:** Jon 10:38 * **14:12:** Mak 16:19-20 * **14:13:** Mat 7:7; Jon 15:16 * **14:15:** Jon 15:10; 1Jon 5:3 * **14:16:** Jon 14:26; 15:26; 16:7 * **14:17:** Jon 16:13 * **14:20:** Jon 17:21-23 * **14:24:** Jon 7:16

28 * “Ma lêk olaŋô abô êntêk ba yahanaŋ hadêŋ môlô, ‘Yaha. Ma tem yandealêm esak loŋbô.’ Êŋ ma môlô lemimmalaiŋ. Wakamik ma bêŋ ek ya. Ma môlô lemimimbiŋ ya, ma tem môlô lemimmavi ek yaha hadêŋ Wakamik.
29 *Nôm êŋ miŋ habitak ami denaŋ ma lêk yahanaŋ hadêŋ môlô ek wak êŋ hayô ma môlô nônêmimbiŋ.
30 Dokte ma pik êntêk anêŋ anyô bêŋ tem êlêm ba intu miŋ hatôm yanaŋ abô pôk bêŋ anôŋ ami. Ma miŋ hatôm indum nômla esak ya ami.
31 Ma doŋtom yahadum ek avômalô pik neyala nena yaleŋhaviŋ Wakamik ba yahasopa nôm takatu ba yani hanaŋ hadêŋ ya katô. Yôv ma nôlêm ek alôana i.”

15

Yisu ma yak lokwaŋ ta anôŋ

1 Yisu hanaŋ, “Ya ma yak lokwaŋ ta anôŋ. Ma Wakamik ma ku kapô anêŋ alaŋ.
2 *Yenaŋ thaŋaŋ sapêŋ atu ba miŋ hik anôŋ ami ma Wakamik hathak halo vê. Ma thaŋaŋ sapêŋ atu ba hik anôŋ ma hêv katôŋ vê ek injik limamôk.
3 Abô atu ba yahanaŋ hadum ba môlô ubitak mabuŋ.
4 Môlô odahaliŋ ya êŋ ma tem yandahaliŋ môlô. Yak thaŋaŋ da miŋ hatôm injik anêŋ anôŋ ami. Thaŋaŋ hadahaliŋ yak lokwaŋ ta ek injik limamôk. Aêŋ ba môlô miŋ odahaliŋ ya ami, êŋ ma tem miŋ uŋgwik anôŋ ami.
5 “Yada ma hatôm yak lokwaŋ ta. Ma môlô ma thaŋaŋ. Ôpatu ba hadahaliŋ ya ma yahadahaliŋ yani ba intu hik limamôk. Ma miŋ yahêv môlô sa ami, ma môlô miŋ hatôm nundum nômlate ami.
6 *Ma anyô te miŋ hadahaliŋ ya ami ma hatôm thaŋaŋ atu ba ibi halôk pik ba hakapok ba isup ek nêmbôk esak atum.
7 Ma môlô odahaliŋ ya ba yenaŋ abô hêk môlô kapô ba onaŋ hik ya liŋ hathak malêla takatu ba môlô lemimhaviŋ, êŋ ma tem noja.
8 *Ma avômalô takatu ba ethak ik anôŋ limamôk intu tem nêgê i nena yenaŋ. Êŋ ma uik Wakamik anêŋ lôkmaŋgiŋ thô.
9 “Yaleŋhaviŋ môlô hatôm atu ba Wakamik lahaviŋ ya. Nômô yenaŋ yaleŋhaviŋ êŋ kapô.
10 *Môlô osopa yenaŋ abô ma tem môlô nômô yenaŋ yaleŋhaviŋ kapô hatôm atu ba yahasopa Wakamik anêŋ abô ba yahamô yani anêŋ lahaviŋ kapô.
11 Yahanaŋ abô takêntêk ek yenaŋ yaleŋmavi êmô imbiŋ môlô lôk êmô môlô kapôlômim siŋ.
12 *Yanaŋ abô balabuŋ te êndêŋ môlô nena môlô tomtom lemimimbiŋ am êtôm atu ba bôk yaleŋhaviŋ môlô yôv.
13 *Ma anyô te hatak anêŋ lôkmala ek hêv anêŋ anyô môlô bulubiŋ, êŋ ma lahaviŋ êŋ hamôŋ ek leŋiŋhaviŋ vi.
14 *Môlô udum aêŋ êŋ ma môlô ma yenaŋ anyô môlô.
15 Sêbôk ma yahalam môlô nena anyô ku. Anyô ku ma miŋ hayala anyô bêŋ anêŋ auk ami. Ma doŋtom lêk yahik auk nômbêŋ atu ba Wakamik bôk hêv

* **14:28:** Jon 20:17 * **14:29:** Jon 13:19 * **15:2:** Mat 3:10 * **15:6:** Mat 7:19; 13:42 * **15:8:** Mat 5:16 * **15:10:** Jon 14:15; 1Jon 2:5 * **15:12:** Jon 13:34 * **15:13:** Jon 10:11; 1Jon 3:16 * **15:14:** Mat 12:50

hadêŋ ya thô hadêŋ môlô ba intu yahalam môlô tomtom nena anyô môlô. Ma miŋ ŋê ku hathak loŋbô ami.
16 Môlô miŋ bôk olam ya ami. Mi. Yahalam môlô lôk yahatak yabaheŋ hayô hêk môlô ba hathak yenaŋ athêŋ nonaŋ injik Wakamik liŋ esak unim lemimhaviŋ ma tem yanêm lemimhaviŋ takêŋ êndêŋ môlô ek unu uŋgwik anôŋ atu ba tem êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.
17 *Yenaŋ abô balabuŋ ma môlô lemimimbiŋ am."

Ŋê pik tem nêpôlik esak ŋê ku

18 Yisu hanaŋ, "Avômalô pik êpôlik ek môlô, êŋ ma môlô lemimimbi nena bôk êpôlik hathak ya aêŋ iyom.
19 *Môlô ma pik anêŋ ma tem avômalô pik leŋiŋimbiŋ môlô êtôm atu ba leŋiŋ haviŋ thêlôda iniŋ avômalô. Ma doŋtom môlô ma miŋ avômalô pik êntêk ami. Bôk yahalam môlô yôv ek notak avômalô takêŋ ba intu êpôlik hathak môlô.
20 *Môlô lemimimbi abô êntêk ba yahanaŋ hadêŋ môlô katô. 'Anyô ku miŋ bêŋ ek anêŋ anyô bêŋ ami.' Avômalô pik êntêk bôk êv vovaŋ hadêŋ ya ba intu tem nindum aêŋ iyom êndêŋ môlô. Ma aêŋ iyom doho bôk elaŋô yenaŋ abô ba intu tem nedaŋô môlônim abô imbiŋ.
21 Môlô ma yenaŋ avômalô. Ma avômalô pik êthôŋ ôpatu ba hêv ya ba yahalêm paliŋ. Ba intu tem nênêm vovaŋ êndêŋ môlô.
22 Ma miŋ yahalêm ba yahêv abô hadêŋ avômalô takêŋ ami, êŋ ma tem miŋ neja vuli esak iniŋ kambom ami. Ma doŋtom lêk miŋ hatôm nenaŋ abô te ami.
23 *Ôpatu ba hapôlik hathak ya ma hapôlik hathak Wakamik aêŋ iyom.
24 Ma ya miŋ yahamô thêlô malêvôŋ ba yahadum ku atu ba miŋ bôk anyô te hadum ami êŋ ma thêlôniŋ kambom mi. Ma doŋtom bôk êyê yôv ma êdô yai lôk Wakamik.
25 *Aêŋ ba thêlôda iniŋ abô balabuŋ bute hik anôŋ aêntêk,
'Thêlô êdô ya oyaŋ.' *Kapya Yeŋ 35:19; 69:4*
26 * "Tem yanêm anyô te êlêm anêŋ Wakamik ek embatho môlô loŋ. Ôpêŋ ma Lovak Matheŋ atu ba Wakamik tem nêm ek injik Wapômbêŋ thô. Ma tem enaŋ yenaŋ abô bêŋ.
27 Ma yenaŋ ku anêŋ môŋ ma môlô sapêŋ bôk ômô haviŋ ya aleba lêk. Êŋ ma môlô nonaŋ yenaŋ abô bêŋ imbiŋ.

16

1 "Yahanaŋ abô takêŋ ek môlô miŋ notak unim ôêvhaviŋ ami.
2-3 *Êthôŋ yai lôk Wakamik paliŋ ba intu tem nênêm môlô vê lôk nijik môlô vônô ba nesoŋ nena êŋ ma êv yeŋ hadêŋ Wapômbêŋ.
4 Lêk yahanaŋ abô takêŋ yôv hadêŋ môlô ek waklavôŋ nôm takêŋ habitak, êŋ ma tem lemimimbi nena bôk yahanaŋ yôv. Sêbôk ma yada yahamô haviŋ môlô ba intu miŋ yahanaŋ abô êŋ hadêŋ môlô ami.
5-6 "Ma doŋtom yaha ek yani atu ba hêv ya ba yahalêm. Ma yahanaŋ abô takêntêk hadêŋ môlô ba intu hadum môlô lemimmalaiŋ kambom ba miŋ onaŋ hik ya liŋ nena 'tem nu êsê' ami e?
7 *Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena yaha ek Wakamik ek nêm môlô sa. Yaha

* **15:17:** Jon 13:34 * **15:19:** Jon 17:14 * **15:20:** Jon 13:16 * **15:23:** Luk 10:16 * **15:25:** Jon 13:16 * **15:26:** Jon 14:26 * **16:2-3:** Mat 24:9; Luk 6:22; Jon 9:22; 15:21 * **16:7:** Jon 14:16

ami êŋ ma Lovak Matheŋ, ôpatu ba embatho môlô loŋ tem miŋ êlêm ami. Ba intu tem yana ek yanêm yani ba êlêm êndêŋ môlô.
8 Yani tem êlêm ek enaŋ avômalô pik iniŋ kambom lokwaŋlô bêŋ aêntêk: iniŋ kambom atu idum bêŋ lôk auk atu elela auk thêthôŋ ma iniŋ auk lôkbaŋ hathak waklavôŋ idum abô.
9 Ku môŋ ma tem enaŋ avômalô iniŋ kambom atu ba miŋ êvhaviŋ ya ami bêŋ.
10 Ma ku yaŋ ma avômalô pik esoŋ nena ya miŋ anyô thêthôŋ ami. Ma doŋtom yaha ek Wakamik ba tem miŋ môlô nôŋgô ya ami ba intu ya ma anyô thêthôŋ. Aêŋ ba tem êlêm ek injik auk thêthôŋ êŋ thô.*
11 *Ma ku te lô nena avômalô pik esopa anyô môŋ atu ba hayabiŋ pik êntêk ba esoŋ nena tem miŋ nindum abô ami. Ma doŋtom ôpêŋ bôk hamô loŋ idum abô yôv ek ema ba intu thêlô tem nindum abô imbiŋ. Aêŋ ba Lovak Matheŋ tem injik auk êŋ thô êndêŋ i imbiŋ.
12 * "Yaleŋhaviŋ yanêm abô bêŋ anôŋ imbiŋ êndêŋ môlô ma môlô miŋ hatôm nobaloŋ ami.
13 Ma doŋtom Lovak Matheŋ ôpatu ba hik Wapômbêŋ thô tem êlêm ek eyabiŋ môlônim auk ek noyala Wapômbêŋ lôk enaŋ abô esak nôm takatu ba tem imbitak embeŋ yam. Yani tem enaŋ abô atu ba halaŋô iyom ma tem miŋ enaŋ abô êtôm yanida anêŋ auk ami.
14 Yani tem enja yenaŋ auk ba enaŋ bêŋ êndêŋ môlô ma tem injik yenaŋ lôkmaŋgiŋ thô êndêŋ môlô imbiŋ.
15 Wakamik anêŋ auk ma hatôm yenaŋ. Ba intu yahanaŋ nena Lovak Matheŋ tem enja yenaŋ auk ba injik thô êndêŋ môlô."

Leŋmalaiŋ tem imbitak leŋmavi anôŋ

16 *Yisu hanaŋ, "Dokte ma tem môlô nôsôŋ ya paliŋ. Ma vêm ka tem ôŋgô ya esak loŋbô."
17 Ma ŋê ku doho enaŋ hadêŋ thêlôda, "Aisê ka yani hanaŋ nena dokte ma tem alalô nasôŋ yani paliŋ? Ma vêm ka tem nagê yani esak loŋbô lôk ni ek Lambô? Alalô athôŋ abô takêŋ paliŋ."
18 Ma thêlô enaŋ lôbôlôŋ, " 'Dokte' anêŋ ôdôŋ aisê? Alalô athôŋ abô êŋ paliŋ."
19 Yisu hayala nena idum ek nenaŋ injik yani liŋ esak abô êŋ. Aêŋ ba hanaŋ, "Yahanaŋ 'Dokte ma tem nôsôŋ ya paliŋ. Ma vêm ka tem ôŋgô ya esak loŋbô.' Ba intu môlô onaŋ hik môlôda liŋ hathak abô atu ba yahanaŋ anêŋ ôdôŋ e?
20 Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô. Avômalô pik tem leŋiŋmavi. Ma doŋtom môlô tem nodaŋ asêŋ malêŋ. Môlô tem kapôlômim malaiŋ. Ma doŋtom môlô lemimmalaiŋ êŋ tem imbitak lemimmavi anôŋ.
21 Avi anêŋ waklavôŋ embathu hayô êŋ ma hawa vovaŋ ek embathu. Ma lêk havathu yôv ma miŋ lahabi vovaŋ êŋ hathak loŋbô ami. Amena lêk habitak yôv ba intu lamavi anôŋ.
22 Ma môlô aêŋ iyom. Lêk môlô kapôlômim malaiŋ. Ma doŋtom tem yaŋgê môlô esak loŋbô ba intu tem lemim mavi. Ma miŋ hatôm anyô la nêm lemim mavi êŋ vê ênjêk môlô ami.

---

* **16:10:** Abô êŋ anêŋ ôdôŋ ma miŋ hêk yaiŋ ami. * **16:11:** Jon 12:31 * **16:12:** 1Ko 3:1-2 * **16:16:** Jon 14:19

23 *Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô. Tem yana ba nôm takatu ba môlô onaŋ
hik Wakamik liŋ hathak yenaŋ athêŋ ma tem yani nêm êndêŋ môlô. Ma môlô
tem miŋ nonaŋ injik ya liŋ esak nômlate ami.
24 Ya ma Nakaduŋ ba intu nonaŋ injik yani liŋ esak yenaŋ athêŋ ek noja
lemimmavi bêŋ anôŋ êmô môlô kapôlômim siŋ. Sêbôk aleba lêk ma miŋ môlô
onaŋ hik yani liŋ hathak nômlate hathak yenaŋ athêŋ ami."
25 Yisu hanaŋ, "Bôk yahavuŋ abô ba yahanaŋ abô sapêŋ hatôm abô loŋ
kapô hadêŋ môlô. Ma wak te am ka tem yanaŋ abô avanôŋ êndêŋ môlô esak
Wakamik ba tem yanaŋ bêŋ.
26 Wak êŋ ma môlôda tem nodam yenaŋ athêŋ ba nonaŋ injik Wakamik liŋ.
Ma miŋ yada yanja môlônim abô ba yanaŋ injik yani liŋ ami.
27 *Avanôŋ! Môlô lemimhaviŋ ya lôk ôêvhaviŋ nena yahalêm anêŋ
Wapômbêŋ. Aêŋ ba intu Wakamik da lahaviŋ môlô ba môlôda tem nonaŋ
injik yani liŋ esak unim lemimhaviŋ.
28 Yahatak Wakamik ba yahalêm pik. Ma lêk yahatak pik ba yahavôha ek
Wakamik."
29 Êŋ ma Yisu anêŋ ŋê ku enaŋ, "Lêk honaŋ abô êŋ bêŋ ma miŋ huvuŋ ami.
30 Lêk yêlô ayala nena hoyala nômkama sapêŋ. Miŋ yêlô anaŋ hik o liŋ ami
denaŋ ma hoyala yêlôaniŋ abô ba honaŋ bêŋ. Ba intu yêlô êvhaviŋ nena hôlêm
anêŋ Wapômbêŋ."
31 Yisu hanaŋ, "Lêk môlô ôêvhaviŋ e?
32 *Odaŋô! Avômalô tem nidupuniŋ môlô tomtom ba nôsôv mayaliv ba
unu unim loŋ. Ma môlô tem notak ya ba yada tem yamô thiliv. Ma doŋtom
Wakamik hamô haviŋ ya. Aêŋ ba tem miŋ yamô daluk ami. Wak te am ka
nôm êŋ tem imbitak. Ma wak êŋ lêk habitak yôv.
33 *"Lêk yahanaŋ abô takêŋ ek môlô nodahaliŋ ya ba nômô yaô. Môlô tem
nôpôm malaiŋ êmô pik êntêk. Ma doŋtom numiŋ lôklokwaŋ! Ya bôk yahamô
pik êntêk anêŋ lôklokwaŋ lu yôv."

17

Yisu hateŋ mek ek yanida

1-2 Yisu hanaŋ abô takêŋ yôv ma hêv ma hathak leŋ ma hateŋ mek nena,
"Wakamik, wakma lêk hayô yôv. Bôk hotak ya yôv ek yayabiŋ avômalô takatu
ba bôk hôêv hadêŋ ya ek yanêm lôkmala atu ba nêmô êtôm wak nômbêŋ
intu sapêŋ êndêŋ i. Ba nuŋgwik Nalum anêŋ lôkmaŋgiŋ thô ek yaŋgik anêm
lôkmaŋgiŋ thô aêŋ iyom.
3 *Êntêk ma lôkmala atu ba tem nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Neyala
nena O ma Wapômbêŋ avanôŋ biŋ doŋtom lôk ya ma Yisu Kilisi, ôpatu ba O
Wapômbêŋ hôêv ba halêm.
4-5 *Wakamik, lêk yahik anêm lôkmaŋgiŋ thô hamô pik êntêk hathak ku
takatu ba hôêv hadêŋ ya aleba lêk anêŋ daŋ. Ma nêm mavi lôk athêŋ bêŋ êndêŋ
ya esak loŋbô êtôm sêbôk atu ba pik miŋ habitak ami denaŋ ma yahawa athêŋ
bêŋ êŋ haviŋ o ba yahamô mavi anôŋ.

Yisu hateŋ mek ek ŋê ku laumiŋ ba lahavuju

* **16:23:** Mat 7:7 * **16:27:** Jon 14:21,23 * **16:32:** Mat 26:31,56 * **16:33:** Jon 14:27; Lom 5:1; 1Jon 5:4 * **17:3:** 1Jon 5:20 * **17:4-5:** Jon 1:1-2; 4:34

6 “Bôk yahik o thô hadêŋ avômalô pik takatu ba hôêv hadêŋ ya yôv. Sêbôk
atu ba thêlô ma anêm avômalô ba hôêv hadêŋ ya ba lêk esopa anêm abô.
7-8 Yahêv abô sapêŋ atu ba hôêv hadêŋ ya hadêŋ i ba esopa. Thêlô eyala katô
nena yahatak o ba yahalêm pik lôk êvhaviŋ nena hôêv ya ba yahalêm. Aêŋ ba
lêk eyala nena nôm takatu ba hôêv hadêŋ ya ma halêm anêŋ o iyom.
9 Yahateŋ ek avômalô takatu ba bôk hôêv hadêŋ ya yôv. Thêlô ma anêm
avômalô ba intu yahateŋ mek ek i. Ma miŋ yahateŋ mek ek avômalô pik ami.
10 Avômalô takatu ba yenaŋ êŋ ma anêm. Ma avômalô takatu ba anêm êŋ
ma yenaŋ. Ma thêlô êŋ intu ik yenaŋ lôkmaŋgiŋ thô.
11 Tem yatak pik ba yana ma tem miŋ yamô pik esak loŋbô ami. Ma thêlô
tem nêmô pik. Wakamik, o ma matheŋ! Ba oyabiŋ i esak anêm athêŋ atu ba
bôk hôêv hadêŋ ya ek thêlô kapôlôŋiŋ doŋtom êtôm alai kapôlôŋiŋ doŋtom.
12 *Bôk yahamô haviŋ thêlô ba yahayabiŋ i hathak athêŋ atu ba hôêv hadêŋ
ya. Ma kambom te miŋ habuliŋ i ami lôk thêlô te miŋ hatak o ami. Mi. Anyô
te iyom intu tem ni loŋ atum ek abô atu ba bôk hêk anêm kapya tem injik
anôŋ.
13 “Ma doŋtom yahamô pik denaŋ ba yahanaŋ abô êŋ ek yenaŋ yaleŋmavi
bêŋ anôŋ êmô thêlô kapôlôŋiŋ siŋ ek malê nena tem yasôk.
14 Bôk yahêv anêm abô yôv hadêŋ i. Ma ya miŋ anyô pik êntêk ami. Ma thêlô
aêŋ iyom. Ba intu avômalô êpôlik hathak i.
15 *Wakamik yahanaŋ hik o liŋ nena umiŋ anyô kambom loŋ siŋ ek thêlô
ma miŋ onja i vê ênjêk pik êntêk ami.
16 Ya miŋ anyô pik êntêk ami ma thêlô aêŋ iyom.
17 Otak anêm abô êndôk thêlô kapôlôŋiŋ ba undum i ek nimbitak anêm
avômalô ku matheŋ. Anêm abô êŋ ma avanôŋ.
18 *Yahêv thêlô ba i pik êntêk hatôm atu ba hôêv ya ba yahalêm.
19 Ma yahêv yada hadêŋ o ek thêlô nimbitak anêm avômalô ku matheŋ
anôŋ.

Yisu hateŋ mek ek avômalô êvhaviŋ sapêŋ

20 “Miŋ yahateŋ mek hathak ŋê ku takêŋ iyom ami. Mi. Yahateŋ mek
hathak avômalô takatu ba tem nedanô ŋê ku takêŋ iniŋ abô ba nênêmimbiŋ
ya
21 ek thêlô sapêŋ nêmô kapôlôŋiŋ doŋtom êtôm atu ba hômô yakapô ma
yahamô o kapô. Wakamik, thêlô tem nêmô alai kapô imbiŋ ek avômalô pik
nênêmimbiŋ nena hôêv ya ba yahalêm.
22 *Bôk hôêv ya hatôm anyô lôkmaŋgiŋ ba lêk yahik lôkmaŋgiŋ êŋ thô hadêŋ
thêlô ek thêlô kapôlôŋiŋ doŋtom êtôm alai kapôlôŋiŋ doŋtom.
23 Yahamô thêlô kapôlôŋiŋ ma hômô ya kapô. Undum ba thêlô lôkthô
nimbitak kapôlôŋiŋ doŋtom ek avômalô pik neyala nena hôêv ya ba yahalêm
lôk neyala nena lemhaviŋ thêlô hatôm atu ba lemhaviŋ ya.
24 “Wakamik, yaleŋhaviŋ avômalô takêntêk ba hôêv hadêŋ ya nêmô imbiŋ
ya êmô loŋ atu ba yahamô ek nêgê yenaŋ lôkmaŋgiŋ. Pik miŋ habitak ami
denaŋ ma lemhaviŋ ya ba intu hôêv lôkmaŋgiŋ êŋ hadêŋ ya.
25 “Wakamik, o ma thêthôŋ. Avômalô pik êthôŋ o paliŋ ma doŋtom ya ma
yahayala o. Ma yenaŋ avômalô takêntêk eyala nena hôêv ya ba yahalêm.

---

* **17:12:** Jon 6:39; 13:18 * **17:15:** Mat 6:13; 2Te 3:3 * **17:18:** Jon 20:21 * **17:22:** Ap 4:32

26 Bôk yahik o thô hadêŋ thêlô. Ma tem miŋ yatak ku êŋ ami ek yada yamô
thêlô kapôlôŋiŋ ek leŋiŋimbiŋ avômalô vi êtôm atu ba lemhaviŋ ya."

18

Evaloŋ Yisu
(Mat 26:47-56; Mak 14:43-50; Luk 22:47-53)

1 Yisu hateŋ mek yôv ma lôk anêŋ ŋê ku ibup êyô ŋaŋ Kidlon. Ŋaŋ êŋ vi ma
ku alokwaŋ oliv te hêk ba thêlô i loŋ êŋ.
2 Loŋ êŋ ma thêlô ethak i lôbôlôŋ. Ba intu Judas, ôpatu ba tem enaŋ Yisu bêŋ,
hayala loŋ êŋ.
3 Êŋ ma Judas halom ŋê vovak Lom dumte lôk Palisi lôk ŋê bêŋbêŋ êbôk da
ma iniŋ ŋê bêŋbêŋ ba i loŋ êŋ. Thêlô ewa atum lam lôk atum abiŋ kapok ma
nômkama nijik vovak.
4 Yisu hayala nôm takatu ba tem êpôm yani ba hi yaiŋ ma hanaŋ, "Môlô
ôbôlêm opalê?"
5 Ma thêlô enaŋ, "Yisu anêŋ Nasalet."
Ma yani hanaŋ, "Ya êŋ êntêk." Judas, ôpatu ba tem enaŋ Yisu bêŋ intu hamiŋ
haviŋ ŋê êŋ.
6 Thêlô elaŋô Yisu hanaŋ, "Ya êŋ êntêk." Êŋ ma ele i ma êv yak halôk pik.
7 Ma yani hanaŋ hik thêlô liŋ hathak loŋbô, "Môlô ôbôlêm opalê?"
Ma thêlô enaŋ, "Yisu anêŋ Nasalet."
8 Ma hanaŋ, "Lêk yahanaŋ hadêŋ môlô yôv nena ya êŋ êntêk. Lêk ôpôm ya
yôv ba notak ŋê êntêk ba ini."
9 *Hanaŋ aêŋ ek abô bôsêbôk tem injik anôŋ nena miŋ hatôm etak avômalô
takatu ba Lambô hêv hadêŋ yani te ami.
10 Êŋ ma Saimon Pita hawa biŋ vovak ma hale anyô bêŋ habôk da anêŋ
anyô ku te limbuk vianôŋ vê. Anyô ku êŋ anêŋ athêŋ nena Malukus.
11 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ Pita, "Otak anêm biŋ êndôk anêŋ kupik esak loŋbô!
Tem yandum ku malaiŋ atu ba Wakamik hêv hadêŋ ya."

Ewa Yisu ba i hadêŋ Anas
(Mat 26:57)

12 Êŋ ma Lom iniŋ ŋê vovak lôk anyô vovak laik lôk avômalô Islael iniŋ sôp
bidoŋ evaloŋ Yisu ba ekak hathak yak.
13 Thêlôniŋ ku môŋ ma ewa yani ba i hadêŋ Anas, yani ma Kaiapas anêŋ
yaŋmalô. Kaiapas ma anyô bêŋ habôk da hadêŋ sondabêŋ êŋ.
14 *Yani anyô sêbôk atu ba hik auk thô hadêŋ Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ nena,
"Mavi ek anyô te iyom ema ek nêm avômalô Islael bêŋ anôŋ sa."

Pita hanaŋ "Yahathôŋ Yisu"
(Mat 26:69-70; Mak 14:66-68; Luk 22:55-57)

15 Saimon Pita lôk anyô ku yaŋ esopa Yisu ba i. Anyô ku êŋ ma anyô bêŋ
habôk da anêŋ anyô môlô te ba intu hasopa Yisu habitak hayô badêŋ abôlêk
ba hi.
16 Ma Pita hamiŋ badêŋ viyaiŋ. Ma anyô ku yaŋ atu ba anyô bêŋ habôk da
anêŋ anyô môlô havôhi ma hanaŋ abô hadêŋ avi atu ba hayabiŋ badêŋ abôlêk
ba hawa Pita hayô badêŋ kapô.

* **18:9:** Jon 6:39 * **18:11:** Mat 26:39 * **18:14:** Jon 11:49-51

17 Avi atu ba hayabiŋ unyak abôlêk hanaŋ hik Pita liŋ, “E! O ma ôpatu anêŋ
anyô ku te e?”
Ma Pita hanaŋ, “Mi.”
18 Loŋ lêk thilibuŋ. Ma ŋê ku lôk ŋê êbôk da iniŋ sôp bidoŋ ebaŋ atum ba
ivuŋu imiŋ. Ma Pita hamiŋ haviŋ.

Anyô bêŋ habôk da hanaŋ hik Yisu liŋ
(Mat 26:59-68; Mak 14:55-65; Luk 22:66-71)

19 Ma anyô bêŋ habôk da hanaŋ hik Yisu liŋ hathak anêŋ ŋê ku lôk abô
takatu ba hanaŋ ba hadôŋ avômalô.
20 Ma Yisu hanaŋ, “Yahathak yahamiŋ piklêvôŋ ba yahanaŋ abô hadêŋ
avômalô. Ma yahadôŋ avômalô hamô unyak yeŋ lôk unyak matheŋ ma loŋ
atu ba avômalô Islael ethak doŋtom halôk. Ma miŋ yahavuŋ abô ami.
21 Ma aisê ka honaŋ hik ya liŋ? Avômalô takatu ba elaŋô abô takatu ba
yahanaŋ, thêlô eyala abô êŋ katô. Ba intu onaŋ injik i liŋ.”
22 Hanaŋ aêŋ ma ŋê êbôk da iniŋ sôp bidoŋ atu ba hamiŋ habobo hapetav
Yisu ba hanaŋ, “E! Honaŋ aêŋ hadêŋ anyô bêŋ habôk da eka?”
23 Ma Yisu hanaŋ, “Yahanaŋ abô kambom, êŋ ma onaŋ abô êŋ bêŋ.
Yahanaŋ abô avanôŋ, ma aisê ka huik ya?”
24 Êŋ ma Anas hêv Yisu ba hi hadêŋ Kaiapas, anyô bêŋ habôk da. Ma yak
atu ba ekak yani hamô denaŋ.

Pita hanaŋ “Yahathôŋ Yisu” bôlôŋ yaŋ hathak loŋbô
(Mat 26:71-75; Mak 14:69-72; Luk 22:58-62)

25 Saimon Pita havuŋu atum hamiŋ ma enaŋ hik yani liŋ, “O ma ôpêŋ anêŋ
ŋê ku te e?”
Ma Pita hanaŋ, “Mi.”
26 Êŋ ma anyô bêŋ habôk da anêŋ ŋê ku te hanaŋ, “Yahayê humiŋ alokwaŋ
oliv kapô haviŋ yani.” Anyô ku êŋ ma ôpatu ba Pita haŋgasiv limbuk vê anêŋ
thalaleŋ te.
27 *Ma Pita hanaŋ hathak loŋbô, “Mi.” Kasana ma tale halaŋ.

Ewa Yisu hi hadêŋ Pailat
(Mat 27:11-26; Mak 15:1-15; Luk 23:1-5,13-25)

28 Ewa Yisu hêk Kaiapas anêŋ unyak ba i anyô bêŋ Lom atu anêŋ unyak.
Waklavôŋ Hale ba Hi anêŋ lôkbôk momaŋiniŋ lêk hayô ba Islael iniŋ ŋê
bêŋbêŋ leŋiŋhaviŋ nêmô mabuŋ ênjêk Wapômbêŋ ma ek nêgê waklavôŋ êŋ.
Ba intu êdô nimbitak nêyô anyô loŋ buyaŋ bêŋ êŋ anêŋ unyak.
29 Ma Pailat hi viyaiŋ ma hanaŋ, “Ôpêŋ hadum malê ba môlô udum abô ek
yani?”
30 Ma enaŋ, “Aisê! Yani miŋ anyô kambom ami, êŋ ma tem miŋ yêlô naja
yani êlêm êndêŋ o ami!”
31 *Ma Pailat hanaŋ, “Yôv! Môlôda noja yani ba nundum abô esak môlôda
unim abô balabuŋ.”
Ma enaŋ, “Môlô avômalô Lom unim abô balabuŋ hanaŋ nena yêlô avômalô
Islael miŋ hatôm naŋgik ôpatu ba hadum kambom vônô ami.”
32 *Enaŋ aêŋ ek abô sêbôk atu ba Yisu hanaŋ hathak loŋônde atu ba tem
ema esak tem injik anôŋ.

* **18:27:** Jon 13:38 * **18:31:** Jon 19:6-7 * **18:32:** Jon 3:14; 12:33

33 Aêŋ ba Pailat hi unyak kapô hathak loŋbô ma halam Yisu halêm ma
hanaŋ hik yani liŋ, “O ma avômalô Islael iniŋ kiŋ e?”
34 Ma Yisu hanaŋ, “Oda anêm auk ba honaŋ abô êŋ mena anyôla hanaŋ
hadêŋ o e?”
35 *Ma Pailat hanaŋ, “Hosoŋ nena ya anyô Islael e? Hudum malê ba oda
anêm avômalô lôk ŋê bêŋbêŋ êbôk da ewa o ba êlêm hadêŋ ya?”
36 Ma Yisu hanaŋ, “Loŋ lôkliŋyak atu ba yahayabiŋ ma miŋ anêŋ pik êntêk
ami. Yayabiŋ loŋ lôkliŋyak pik êntêk ma yenaŋ ŋê ku tem nijik vovak ek miŋ
anyô te etak ya êndôk Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ baheŋiŋ ami. Ba intu yenaŋ loŋ
lôkliŋyak ma miŋ hamô pik êntêk ami.”
37 Aêŋ ba Pailat hanaŋ, “O ma kiŋ!”
Ma Yisu hanaŋ “Intu êŋ. Ya ma kiŋ. Wakamik hêv ya ba yahalêm pik êntêk
ma avi havathu ya ek yaŋgik abô avanôŋ thô. Ma ôpatu ba hayala abô avanôŋ
êŋ intu halaŋô yenaŋ abô.”
38 Ma Pailat hanaŋ, “Abô avanôŋ, êŋ ma malê te?” Yôv ma hale unyak viyaiŋ
ba hi hadêŋ avômalô Islael hathak loŋbô ma hanaŋ, “Lêk yahalaŋô abô ba
ôpêntêk ma anêŋ kambom mi.
39 Ma yahathak yahasopa môlônim lemimhaviŋ nena sondabêŋ nômbêŋ
intu anêŋ waklavôŋ Hale ba Hi ma yahatak anyô koladôŋ te ba hi hadêŋ môlô.
Aêŋ ba lemimhaviŋ yatak môlô avômalô Islael unim kiŋ êntêk e?”
40 Ma elam lôklala, “Yani mi. Otak Balabas!” Balabas ma anyô sêbôk atu ba
hik vovak hadêŋ ŋê bêŋbêŋ anêŋ Lom takatu ba eyabiŋ avômalô Islael.

19

Pailat hanaŋ ek nijik Yisu vônô
(Mat 27:26-31; Mak 15:15-20)

1 Yôv ma Pailat hanaŋ ba evali Yisu.
2 *Ma ŋê vovak ewa yak lôkmaŋgiŋ atu ba epesaŋ hatôm kiŋ iniŋ kuluŋ ma
ik halôk wakadôk. Ma ewa kiŋ anêŋ kwêv thalaleŋ daim te ma ik hathak yani.
3 Ma i hadêŋ yani ma enaŋ mathalaleŋ, “Waklêvôŋ mavi, avômalô Islael
iniŋ kiŋ!” ma epetav yani.
4 Ma Pailat hale yaiŋ hathak loŋbô ma hanaŋ hadêŋ avômalô, “Odaŋô! Tem
yanja yani ende yaiŋ ek yaŋgik thô êndêŋ môlô nena lêk yahalaŋô abô yôv ba
ôpêntêk ma anêŋ kambom mi.”
5 Êŋ ma Yisu hale yaiŋ ma kuluŋ yak lôkmaŋgiŋ hamô wakadôk ma kwêv
thalaleŋ atu hamô liŋkupik. Ma Pailat hanaŋ, “Ôŋgô yani atu êntêk!”
6 Êŋ ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk iniŋ sôp bidoŋ êyê ma elam nena, “Nijik vônô
esak a! Nijik vônô esak a!”
Ma Pailat hanaŋ, “Lêk yahalaŋô abô yôv ba ôpêntêk anêŋ kambom mi! Aêŋ
ba môlôda noja ba uŋgwik vônô esak a!”
7 Ma enaŋ viyaŋ, “Anyô êntêk hanaŋ nena yani ma Wapômbêŋ anêŋ
Nakaduŋ. Ma yêlôaniŋ abô balabuŋ te hanaŋ nena naŋgik anyô anêŋ aêŋ
vônô.”
8 Pailat halaŋô abô êŋ ba liŋhaka.
9 *Ma hi unyak kapô ma hanaŋ hik Yisu liŋ, “Hôlêm anêŋ êsê?” Ma doŋtom
Yisu bônôŋ iyom.

* **18:35:** Jon 1:11 * **19:2:** Luk 23:11 * **19:9:** Mat 27:12

10 Ma Pailat hanaŋ, “Hôdô onaŋ yenaŋ abô viyaŋ e? Ondaŋô! Ya ma anyô
lôk athêŋ ba ya hatôm yanaŋ ek nijik o vônô esak a mena yatak o ba nu la.
Lêk holaŋô e?”
11 *Ma hanaŋ, “Wapômbêŋ miŋ hêv athêŋ bêŋ êŋ hadêŋ o ami êŋ ma miŋ
hatôm undum nômlate êndêŋ ya ami. Ba intu ôpatu ba hatak ya halôk bahem
hathak yanida anêŋ auk intu anêŋ kambom ma bêŋ anôŋ ek anêm.”
12 *Pailat halaŋô abô êŋ ma habôlêm loŋôndê ek etak Yisu ba ni. Ma doŋtom
Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ elam lôklala, “Hotak ôpêntu ba hi, o ma miŋ kiŋ Lom iniŋ
anyô te ami! Ôpatu ba hanaŋ nena yani kiŋ, êŋ ma hapôlik hathak Lom iniŋ
kiŋ.”
13 Pailat halaŋô abô êŋ ma hawa Yisu hale yaiŋ ma halôk hamô anêŋ loŋ
idum abô. Loŋ êŋ elam nena Loŋ Valu. Ma avômalô Hiblu elam loŋ êŋ nena
“Gabata”.
14 Habobo waklêvôŋ biŋ hadêŋ wak atu ba avômalô ethak epesaŋ i ek nêgê
waklavôŋ Hale ba Hi.
Ma Pailat hawa Yisu hale yaiŋ ma hanaŋ hadêŋ avômalô Islael, “Ôŋgô,
môlônim kiŋ êntêk.”
15 Ma thêlô elam lôklala, “Nônêm yani vê ek nijik esak a!”
Ma Pailat hanaŋ, “Yaŋgik môlônim kiŋ esak alovalaŋaŋsiŋ e?”
Ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da enaŋ, “Yêlôaniŋ kiŋ intu Lom iniŋ kiŋ!”
16 Êŋ ma Pailat hatak Yisu halôk ŋê vovak baheŋiŋ ek nijik vônô esak
alovalaŋaŋsiŋ ma ewa ba i.

Ik Yisu hathak alovalaŋaŋsiŋ (Mat 27:32-44; Mak 15:21-32; Luk 23:26-43)

17 Yisu da hawa anêŋ alovalaŋaŋsiŋ ba hi malak viyaiŋ ba hayô loŋ te atu
ba elam nena Leŋkadôk Lokwaŋ. Ma avômalô Hiblu elam nena Golgota.
18 Loŋ êŋ ma thêlô êthôkwêŋ Yisu lôk anyô lokwaŋju hathak alovalaŋaŋsiŋ.
Anyô yaŋ hamiŋ vi ma yaŋ hamiŋ vi ma Yisu hamiŋ malêvôŋ.
19 Pailat hanaŋ ba eto abô te hathak aseleŋ te ba ik loŋ hathak alo-
valaŋaŋsiŋ aêntêk,
YISU ANÊŊ NASALET, AVÔMALÔ ISLAEL INIŊ KIŊ
20 Eto abô êŋ hathak abô Hiblu lôk abô Lom, ma abô Glik ba intu avômalô bêŋ
anôŋ êyê ba esam abô êŋ. Loŋ atu ba êthôkwêŋ Yisu ma habobo malak lôŋ.
Ma loŋôndê êŋ ma avômalô bêŋ anôŋ ethak elom ba intu esam.
21 Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ êbôk da êyê ma enaŋ hadêŋ Pailat, “Oto aêntêk,
‘Ôpêntêk hanaŋ nena yanida intu Islael iniŋ kiŋ.’ Ma miŋ oto nena, ‘Islael
iniŋ kiŋ’ ami.”
22 Ma Pailat hanaŋ, “Dô, abô atu ba lêk yahato yôv ma ênjêk aêŋ.”
23 Ŋê vovak takatu ba ik Yisu hathak alovalaŋaŋsiŋ ewa anêŋ kwêv lôk sôp
ba ibi sam hi ôdôŋ ayova. Ma ŋê vovak ewa tomtom ma kwêv te hamô denaŋ.
Kwêv êŋ ma idu hathak sôp doŋtom iyom ma miŋ idu hathak sôp doho haviŋ
ami.
24 Ma ŋê vovak enaŋ, “Alalô nato athêŋ esak valu ba natak êndôk tase ma
nayôkwiŋ ek nagê nena opalê enja kwêv êntêk. Ma miŋ nakakaviŋ ami.”
Thêlô idum aêŋ ek abô atu ba hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya hik anôŋ nena,
“Thêlô ibi yenaŋ kwêv sam ba ewa,

* **19:11:** Jon 10:18; Ap 2:23; Lom 13:1 * **19:12:** Luk 23:2; Ap 17:7

ma ibi valu ek neja yenaŋ kwêv daim." *Kapya Yeŋ 22:18*
Aêŋ ba intu ŋê vovak idum aêŋ.

25 *Ma avi doho imiŋ habobo alovalaŋaŋsiŋ atu ba êthôkwêŋ Yisu hathak.
Yisu anêŋ talêbô lôk talêbô yaô ma Malia Kelopas yanavi, ma Malia anêŋ
Magadala.
26 *Ma anyô ku atu ba Yisu lahaviŋ bêŋ anôŋ hamiŋ habobo. Ma hayê
talêbô lo anyô ku êŋ ma hanaŋ, "Wakatik, ôpêntu ma nalum."
27 Ma hanaŋ hadêŋ anyô ku atu nena, "Avi intu ma lemtambô." Aêŋ ba ôpêŋ
hayabiŋ Malia hatôm anêŋ thalaleŋ te hamô yanida anêŋ unyak.

Yisu hama
(Mat 27:45-56; Mak 15:33-41; Luk 23:44-49)

28 *Ma Yisu hayala nena lêk hadum anêŋ ku yôv ma hanaŋ, "Yahathakmu-
niŋ" ek abô atu ba hamô Wapômbêŋ anêŋ kapya injik anôŋ.
29 *Kolopak waiŋ maniŋ te hamô ba ewa nômlate hatôm kapôk ba esoŋ
halôk waiŋ aleba lôthôk. Ma etak hathak alokwaŋ thaŋaŋ te anêŋ athêŋ nena
"isop" ba êv halôk Yisu abôlêk.
30 Hanum vêm ma hanaŋ, "Ku lêk yôv." Êŋ ma laselo haŋgôli ma hatak dahô
ba hi ma hama.
31 *Wak êŋ ma wak nêpôpêk nômkama ek nêgê Sabat. Ma Sabat êŋ ma
waklavôŋ bêŋ te ba Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ êdô ek ŋê takatu iniŋ kupik imiŋ
alovalaŋaŋsiŋ. Ba intu enaŋ hik Pailat liŋ nena nijik veŋiŋlokwaŋ lu ek nema
ketheŋ ek nênêm iniŋ kupik vê.
32 Êŋ ma ŋê vovak i ma ik anyô yaŋ atu ba êthôkwêŋ haviŋ Yisu valokwaŋ
lu. Yôv ma idum aêŋ hadêŋ anyô yaŋ.
33-34 Ma êyô ek Yisu ma êyê nena lêk hama yôv ba intu anyô vovak te habi
bayavi hathak kôm ma ketheŋ oyaŋ ma thalaleŋ lôk ŋaŋ haŋgasô. Ma miŋ ik
valokwaŋ lu ami.
35 *Ôpatu ba hayê nôm êŋ hanaŋ abô avanôŋ ba hayala nena anêŋ abô ma
avanôŋ ba intu hanaŋ bêŋ ek môlô nônêmimbiŋ.
36 Nôm takêŋ habitak ek abô te atu ba bôk hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya injik
anôŋ nena,
"Tem miŋ nijik yani lokwaŋ te lu ami." *Etak Ijip 12:46; Namba 9:12; Kapya Yeŋ 34:20*
37 *Ma
"Tem thêlô nêgê anyô atu ba ibi." *Sekalaia 12:10*

Elav Yisu
(Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Luk 23:50-56)

38 Josep anêŋ Alimatia bôk halaŋô Yisu anêŋ abô ba hasopa. Ma doŋtom
hakô ek Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ ba intu havuŋ anêŋ hêvhaviŋ. Ik Yisu hathak
alovalaŋaŋsiŋ yôv ma hi hanaŋ hik Pailat liŋ ek enja anêŋ liŋkupik. Ma Pailat
halaŋô anêŋ abô ba halôk ma yani hi hawa.
39 *Nikodimus hi haviŋ Josep. Yani ma anyô sêbôk atu ba hi hayê Yisu
hadêŋ bôlôvôŋ. Yani hawa kamuŋ ôv mavi ju ba hatak hathak doŋtom ba
anêŋ malaiŋ hatôm 30 kilo la.

---

* **19:25:** Mat 27:55-56 * **19:26:** Jon 13:23 * **19:28:** Sng 22:15 * **19:29:** Sng 69:21 * **19:31:** Lo 21:22-23 * **19:35:** Jon 21:24 * **19:37:** ALK 1:7 * **19:39:** Jon 3:1-2

40 Thai epesaŋ ŋama êŋ ba esopa avômalô Islael iniŋ kobom ba ewa Yisu liŋkupik ba etak kamuŋ ôv mavi êŋ hathak ma ivuliv siŋ hathak sôp seleŋ.
41 Ku te hêk habobo loŋ atu ba êthôkwêŋ Yisu hathak. Ku êŋ ma valu abyaŋ lukmuk te hêk ba miŋ bôk êdô ŋama la hêk ami.
42 Wak êŋ ma waklavôŋ atu ba avômalô Islael nêpôpêk i ek nêgê Sabat. Ma valu abyaŋ êdô ŋama hêk habobo. Aêŋ ba thai ewa Yisu anêŋ kupik ba i êdô hêk valu abyaŋ êŋ.

20

Yisu haviyô hathak loŋbô
(Mat 28:1-8; Mak 16:1-8; Luk 24:1-12)

1 Sonda êŋ anêŋ wak te môŋ anêŋ lôkbôk momaŋiniŋ ma Malia anêŋ Magadala hi siô ma hayê nena lêk ibubi valu atu ba hamô lôv abôlêk vê.
2 Ma halaŋviŋ ba hi hadêŋ Saimon Pita thai lôk anyô ku atu ba Yisu lahaviŋ bêŋ anôŋ ma hanaŋ, “Anyôla ewa Anyô Bêŋ anêŋ kupik vê hêk siô ba yêlô athôŋ nena êdô yani hêk êsê.”
3 Êŋ ma thai iviyô ba i siô.
4 Thai luvi elaŋviŋ ba i ma anyô ku yaŋ atu hamôŋ ek Pita ba hayô siô môŋ.
5 Yani hakôm ba hayê lôv kapô ma hayê sôp seleŋ takatu ba ivuliv hathak iyom intu hamô. Ma miŋ habitak hayô valu abyaŋ kapô ami.
6 Ma Saimon Pita haveŋ yam hayô ma habitak hayô valu abyaŋ kapô ba hi. Ma hayê sôp seleŋ takatu ba ivuliv hathak
7 lôk sôp ivuliv thohavloma siŋ hathak intu hamô. Sôp ju êŋ intu lêk epesaŋ ba êdô yaŋ hamô buyaŋ ma yaŋ hamô buyaŋ.
8 Êŋ ma anyô ku yaŋ atu ba hayô siô môŋ hi kapô ma hayê ba hêvhaviŋ.
9 *Ma doŋtom thai êthôŋ abô atu ba bôk hanaŋ hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya nena tem injik Yisu liŋ imbiyô ênjêk ŋama esak loŋbô paliŋ.
10 Yôv ma ŋê ku ju êŋ êvôi malak.

Yisu hik i thô hadêŋ Malia anêŋ Magadala
(Mat 28:9-10; Mak 16:9-11; Luk 24:10-11)

11 Malia halaŋ hamiŋ valu abyaŋ viyaiŋ ma hakôm ba hayê lôv kapô.
12 Ma hayê aŋela ju ba iniŋ kwêv thapuk. Thai êmô loŋ bu atu ba Yisu anêŋ kupik hêk. Yaŋ hamô wakadôk ma yaŋ hamô valuvi.
13 Ma thai enaŋ hik Malia liŋ, “Livôŋ, holaŋ eka?”
Ma hanaŋ, “Anyôla hawa yenaŋ Anyô Bêŋ anêŋ kupik vê ba miŋ yahayala loŋ atu ba êdô hêk ami.”
14 *Hanaŋ aêŋ ma hik i liliŋ ma hayê Yisu hamiŋ ma doŋtom hathôŋ yani paliŋ.
15 Ma Yisu hanaŋ, “Livôŋ, holaŋ eka? Ma hôbôlêm opalê?”
Malia hasoŋ nena yani ma anyô hayabiŋ ku kapô ba hanaŋ, “Livôŋ, howa anêŋ kupik ba hôdô hêk êsê ma onaŋ ek yana yanja.”
16 Ma Yisu hanaŋ, “Malia.”
Ma hasoŋ losauk ba hik i liliŋ ma hanaŋ hathak abô Hiblu nena, “Laboni!” Abô êŋ anêŋ ôdôŋ nena “Kêdôŋwaga.”

* **20:9:** Sng 16:10; Ap 2:24-32 * **20:14:** Luk 24:16; Jon 21:4

17 *Ma Yisu hanaŋ, “Miŋ yahavôha ek Wakamik ami denaŋ ba intu otak ya
ma nu êndêŋ yenaŋ ŋê ku ma onaŋ êndêŋ i, ‘Yana ek Wakamik ma môlônim
Lemambô. Ma yana ek yenaŋ Wapômbêŋ ma môlônim Wapômbêŋ.’ ”
18 Yôv ma Malia anêŋ Magadala hi ma hanaŋ hadêŋ ŋê ku nena, “Lêk
yahayê Anyô Bêŋ.” Ma abô takatu ba Yisu hanaŋ hadêŋ yani ma hanaŋ hadêŋ
thêlô haviŋ.

Yisu hik i thô hadêŋ ŋê ku
(Mat 28:16-20; Mak 16:14-18; Luk 24:36-49)

19 Sonda êŋ anêŋ bôlôvôŋ ma ŋê ku ethak doŋtom. Thêlô êkô ek Islael iniŋ
ŋê bêŋbêŋ ba intu ik unyak abôlêk siŋ. Ma Yisu halêm hamiŋ thêlô malêvôŋ
ma hanaŋ, “Môlô kapôlômim ênjêk labali!”
20 *Ma hik baŋ kapô lôk baya thô hadêŋ thêlô. Ŋê ku êyê Anyô Bêŋ ba
leŋiŋmavi anôŋ.
21 Ma hanaŋ hathak loŋbô, “Môlô kapôlômim ênjêk labali! Yahêv môlô ba u
hatôm atu ba Wakamik hêv ya ba yahalêm.”
22 Êŋ ma hayuv auk hathak thêlô ma hanaŋ, “Noja Lovak Matheŋ.
23 *Ma môlô ôêv anyô iniŋ kambom vê êŋ ma iniŋ kambom tem nêm yak.
Ma miŋ ôêv anyô iniŋ kambom vê ami êŋ ma iniŋ kambom tem êmô.”

Yisu hik i thô hadêŋ Tomas

24 Tomas ma ŋê ku laumiŋ ba lahavuju takatu te ba anêŋ athêŋ yaŋ nena
Didimus. Yisu hayô ek ŋê ku vi ma yani miŋ hamô ami.
25 Êŋ ma ŋê ku vi atu enaŋ hadêŋ yani, “Yêlô lêk ayê Anyô Bêŋ yôv!”
Ma Tomas hanaŋ, “Miŋ yahayê anêŋ pôpô atu ba hamô baŋ lôk yahatak
yabaheŋgwasiŋ halôk yani baya êŋ ami ma tem miŋ yanêmimbiŋ ami ma
milôk.”
26 Sonda te hale ba hi ma Yisu anêŋ ŋê ku ethak doŋtom hathak loŋbô ba
êmô unyak kapô. Ma Tomas hamô haviŋ. Thêlô ik unyak abôlêk siŋ ma
doŋtom Yisu halêm hamiŋ thêlô malêvôŋ ma hanaŋ, “Môlô kapôlômim ênjêk
labali.”
27 Ma hanaŋ hadêŋ Tomas, “Nôŋgô yabaheŋ! Ma ôsôm pôpô êntêk! Ma
otak bahemgwasiŋ êndôk ya baya ek nôŋgô kôm lavôŋ. Otak auk thekthek
lôk nôŋgô esak malem, ma nêmimbiŋ iyom.”
28 Ma Tomas hanaŋ, “Yenaŋ Anyô Bêŋ lôk Wapômbêŋ!”
29 *Ma Yisu hanaŋ, “Lêk hôyê ba intu hôêvhaviŋ e? Wapômbêŋ tem lamavi
esak avômalô takatu ba miŋ êyê ami ma doŋtom êvhaviŋ.”

Kapya êntêk anêŋ ôdôŋ

30 Yisu hadum lavôŋiŋ bêŋ anôŋ haviŋ ba anêŋ ŋê ku êyê. Ma doŋtom miŋ
yahato abô takêŋ halôk kapya êntêk ami.
31 *Yahato abô takêntêk ek môlô nônêmimbiŋ nena Yisu ma Mesia atu lôk
Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ. Lôk yahato ek môlô nônêmimbiŋ ba noja lôkmala
esak anêŋ athêŋ.

21

Ŋê ku evov alim bêŋ anôŋ

* **20:17:** Lom 8:29; Hib 2:11-12 * **20:20:** Jon 16:22; 1Jon 1:1 * **20:23:** Mat 16:19 * **20:29:** 1Pi 1:8 * **20:31:** Jon 3:15; Lom 1:17; 1Jon 5:13

1 Yôv ma ŋê ku êmô kasukthôm atu anêŋ athêŋ nena Taibelias ma Yisu hik
i thô hadêŋ i hathak loŋbô.*
2 Saimon Pita lo Tomas, anêŋ athêŋ yaŋ nena Didimus, ma Nataniel anêŋ
Kena hêk Galili, ma Sebedi anêŋ nakaduŋ luvi, ma Yisu anêŋ ŋê ku lokwaŋju,
thêlô sapêŋ êmô loŋ êŋ.
3 *Ma Saimon Pita hanaŋ, “Yana yaŋgik alim.” Ma enaŋ, “Yêlô nasôk
nambiŋ o.” Êŋ ma thêlô i ethak yeŋ te ma bôlôvôŋ êŋ ma êvôv alim te ami.
4 Wak hapup ma Yisu hamiŋ kasukthôm anêŋ daŋ. Ma anêŋ ŋê ku êyê yani
ma doŋtom miŋ eyala ami.
5 Ma Yisu halam, “Aiyaŋ thêlô! Môlô alim mi, aêŋ e?”
Ma enaŋ, “Intu êŋ.”
6 Ma hanaŋ, “Notak yakseŋ êndôk yeŋ vianôŋ ma tem môlô noja alim doho.”
Idum aêŋ ma ewa alim bêŋ anôŋ ba intu miŋ hatôm nêbôv yakseŋ esak ami.
7 *Anyô ku atu ba Yisu lahaviŋ bêŋ anôŋ hanaŋ hadêŋ Pita, “Intu ma Anyô
Bêŋ!” Pita êŋ intu bôk habi anêŋ kwêv thilibuŋ thô ek indum ku. Ma halaŋô
ôpêŋ anêŋ abô êŋ ma hik hathak loŋbô ma hasôv kisi halôk kasukthôm ba
hayam ba hi.
8 Thêlô ebobo kasukthôm daŋ hatôm 90 mita la ma ŋê ku vi êmô yeŋ ba êvôv
yakseŋ haveŋ yam ma Pita hayam hamôŋ.
9 Thêlô êlêm ethak liŋdaŋ ma êyê atum te hathaŋ hamô ma Yisu habôk alim
lôk polom.
10 Ma Yisu hanaŋ, “Alim doho êlêm!”
11 *Ma Saimon Pita hayô hathak yeŋ ma havôv yakseŋ halêm hathak liŋdaŋ.
Yakseŋ êŋ putup hathak alim daim lomaloma hatôm 153. Ma yakseŋ miŋ
hatip ami.
12 Ma Yisu hanaŋ, “Nôlêm oŋgwaŋ alim!” Thêlô lêk eyala nena yani ma Anyô
Bêŋ ba êkô ba te miŋ hanaŋ nena, “O ma opalê?” ami.
13 Ma Yisu hawa polom ba hi hêv hadêŋ thêlô ma hadum aêŋ hathak alim.
14 *Êntêk ma bôlôŋ te lô atu ba haviyô hathak loŋbô ba hik i thô hadêŋ anêŋ
ŋê ku.

Yisu hapesaŋ abô haviŋ Pita

15 Eyaŋ nôm yôv ma Yisu hanaŋ hadêŋ Saimon Pita, “Saimon, Jon anêŋ
nakaduŋ, anêm lemhaviŋ ya ma bêŋ hamôŋ ek ŋê ku vi mena mi e?”
Ma Pita hanaŋ, “Intu êŋ. Anyô Bêŋ, hoyala nena yaleŋhaviŋ o bêŋ anôŋ.”
Ma Yisu hanaŋ, “Ombakôŋ yenaŋ boksipsip nali sapêŋ.”
16 *Ma hanaŋ hathak loŋbô, “Saimon, Jon anêŋ nakaduŋ, lemhaviŋ ya e?”
Ma Pita hanaŋ, “Intu êŋ. Anyô Bêŋ, hoyala nena yaleŋhaviŋ o.”
Ma Yisu hanaŋ, “Oyabiŋ yenaŋ boksipsip.”
17 Ma hanaŋ bôlôŋ te lô “Saimon, Jon anêŋ nakaduŋ, lemhaviŋ ya e?”
Yisu lêk hanaŋ hik Pita liŋ hatôm bôlôŋ lô nena “Lemhaviŋ ya e?” ba Pita
kapô malaiŋ ma hanaŋ, “Anyô Bêŋ, o hoyala nômkama sapêŋ ba hoyala nena
yaleŋhaviŋ o.”
Ma Yisu hanaŋ, “Ombakôŋ yenaŋ boksipsip.

---

* **21:1:** Kasuk Galili intu elam athêŋ yaŋ nena “Taibelias”. * **21:3:** Luk 5:4-7 * **21:7:** Mat 14:29; Jon 13:23 * **21:11:** Luk 5:6 * **21:14:** Jon 20:19,26 * **21:16:** Ap 20:28

18 Yanaŋ avanôŋ biŋ ênděŋ o. Sêbôk ba hômô anyô muk denaŋ ma oda
hothak huik kwêv ma hu hatôm odanêm lemhaviŋ. Ma doŋtom hoyalôv ma
tem nêm bahem ek anyô yaŋ injik anêm kwêv ma endom o ek nu loŋ atu ba
miŋ lemhaviŋ nu ami."
19 *Yisu hanaŋ abô êŋ ek injik loŋôndê atu ba Pita tem ema esak ek nêm
athêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ Wapômbêŋ. Yôv ma Yisu hanaŋ hadêŋ Pita, "Osopa
ya!"
20 *Pita hik i liliŋ ma hayê anyô ku atu ba Yisu lahaviŋ bêŋ anôŋ hasopa
thai. Ôpatu ba hayaŋ nôm hamô ma hakithiŋ Yisu ba hanaŋ, "Anyô Bêŋ, opalê
intu tem enaŋ o bêŋ?"
21 Ma Saimon Pita hayê ôpêŋ ma hanaŋ, "Anyô Bêŋ, anyô êntêk tem êpôm
malê?"
22 Ma Yisu hanaŋ, "Yaleŋhaviŋ nena ôpêŋ tem êmô endeba yandealêm am,
o Pita miŋ anêm nômlate ami. Mi. Osopa ya iyom."
23 Ma abô êŋ hi mayaliv ba ŋê takatu ba esopa Yisu elaŋô haviŋ ba esoŋ
nena anyô ku êŋ tem miŋ ema ami. Yisu hanaŋ nena êmô endeba yani
endelêm am, ma miŋ Pita anêŋ nômla ami. Ma doŋtom miŋ hanaŋ hathak
ôpêŋ anêŋ ŋama ami.
24 *Anyô ku atu ba hanaŋ nôm takêŋ bêŋ ba hato halôk kapya êntêk intu
yêlô ayala nena anêŋ abô ma avanôŋ.
25 *Yisu hadum ku lomaloma bêŋ anôŋ haviŋ. Pik ma yaôna ba yakô miŋ
hatôm nêndô kapya nômbêŋ atu ba eto lôkthô êmô ami.

* **21:19:** Mat 16:24-25; 2Pi 1:14 * **21:20:** Jon 13:23-25 * **21:24:** Jon 19:35 * **21:25:** Jon 20:30

Aposel iniŋ ku Abô môŋ

Luk hato kapya lokwaŋju. Hato kapya luvi ek Anyô Bêŋ Tiapilus. Yani ma Lom iniŋ anyô bêŋ te ba lahaviŋ nênêm kapya êŋ luvi êndêŋ avômalô ek nesam. Kapya môŋ atu ba Luk hato ma elam nena Luk ma hato hathak malêla takatu ba Yisu hadum aleba hathak leŋ ba hi. Ma kapya yaŋ haveŋ yam ma elam nena Aposel. Ma hato hathak ku takatu ba aposel lôk avômalô êvhaviŋ idum hadêŋ waklavôŋ Yisu hatak pik êntêk ba hi leŋ.

Luk da miŋ hayê Yisu ami, ma doŋtom hawa abô hêk ŋê vi atu ba elaŋô lo êyê hathak maleŋiŋ. Luk ma miŋ anyô Islael te ami, yani ma anyô loŋ buyaŋ.

Hato kapya êntêk ek enaŋ abô avanôŋ esak ku takatu ba aposel idum lôk Yisu anêŋ Abô Mavi atu ba hi luvuluvu. Avômalô vi enaŋ abôyaŋ hathak ŋê takatu ba êvhaviŋ ba intu Luk hato kapya êntêk ek injik thô nena ŋê êvhaviŋ ma ŋê mavi ba esopa gavman iniŋ abô. Malaiŋ lomaloma hathak hapôm ŋê êvhaviŋ ba intu hato kapya êŋ ek injik loŋôndê mavi thô êndêŋ ŋê takatu ba esopa Yisu. Ma kapya êntêk hik thô nena Yisu lôk anêŋ avômalô êvhaviŋ tem nêmô ŋê kambom lu.

Hato kapya êntêk hadêŋ 63 AD la.

Yisu havak abô nena tem nêm Lovak Matheŋ êlêm

1 *Tiapilus, bôk yahato kapya te hadêŋ o hathak nôm takatu ba bôk Yisu hadum lo hadôŋ,

2 *môŋ anôŋ aleba hayô waklavôŋ hathak leŋ ba hi. Hamô pik denaŋ ma hathak Lovak Matheŋ anêŋ lôklokwaŋ ma hêv abô ku hadêŋ anêŋ aposel* takatu ba bôk halam i yôv.

3 *Yani hawa vovaŋ ba hama vêm ma haviyô hathak loŋbô ma hik i thô hadêŋ anêŋ ŋê takêŋ. Lôk hadum nômkama bêŋ anôŋ ek hik thô nena yani hamô lôkmala hathak loŋbô. Wak hatôm 40 ma hik i thô lôbôlôŋ hadêŋ thêlô ba hanaŋ abô hathak Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak.

4 *Wak te ma hayaŋ nôm haviŋ thêlô ma hanaŋ, “Noyabiŋ nôm atu ba Wakamik bôk havak abô yôv ek nêm êndêŋ môlô hatôm atu ba bôk yahanaŋ ba olaŋô yôv. Ma miŋ notak Jelusalem ami.

5 *Jon bôk hathik avômalô halôk ŋaŋ ma kasana ma tem nisik môlô esak Lovak Matheŋ.”

Yisu hathak leŋ ba hi
(Mak 16:19-20; Luk 24:50-53)

6 *Ma aposel êmô haviŋ Yisu ma enaŋ hik yani liŋ nena, “Anyô Bêŋ, lêk êntêk ma tem undum ek alalô avômalô Islael naja alalôaniŋ kiŋ esak loŋbô e?”

---

* **1:1:** Luk 1:3 * **1:2:** Mak 16:19; Luk 24:49-51 * **1:2:** Aposel anêŋ ôdôŋ nena ŋê takatu ba Yisu hêv ek nenaŋ anêŋ Abô Mavi bêŋ. * **1:3:** Luk 24:36-49; Ap 10:41 * **1:4:** Luk 24:49; Jon 14:16-17; Ap 2:33 * **1:5:** Mat 3:11 * **1:6:** Luk 24:21

7 *Ma Yisu hanaŋ, “Êŋ ma miŋ môlô unim nômla ek noyala waklavôŋ atu
ba Kamik hatak ami. Hathak anêŋ lôklokwaŋ yanida hayabiŋ wak êŋ.
8 *Ma Lovak Matheŋ hayô hamô môlô, ma tem noja lôklokwaŋ. Ma tem
nonaŋ yenaŋ abô imiŋ Jelusalem lôk Judia sapêŋ ma Samalia lôk ni endeba
êndôk pik anêŋ daŋ.”
9 Hanaŋ abô êŋ yôv, ma ewa yani hathak leŋ ba hi. Thêlô êyê imiŋ ma buliv
hava yani siŋ ba êthôŋ.
10 Thêlô ititiŋ leŋ denaŋ ma ketheŋ oyaŋ ma anyô ju lôk nômkama thapuk
ba imiŋ thêlô malêvôŋ.
11 *Ma enaŋ, “Ŋê Galili, umiŋ ba utitiŋ leŋ eka? Yisu doŋtom êntêk lêk
Lambô hawa vê hêk môlô ba hi leŋ ma tem endelêm aêŋ iyom.”

Thêlô etak anyô te ek enja Judas anêŋ loŋ

12 *Vêm ma thêlô etak Dum Oliv ma ele i Jelusalem. Dum Oliv êŋ hêk
habobo Jelusalem hatôm kilomita te iyom.
13 *Êyô Jelusalem ma i unyak kapô vuliŋ atu ba ethak êmô. Thêlô iniŋ athêŋ
ma Pita lo Jon ma Jems lo Andulu ma Pilip lo Tomas ma Batolomiu lo Matyu
ma Jems, Alpius nakaduŋ, lôk Saimon anyô Selot te, ma Judas, Jems nakaduŋ.
14 Wak sapêŋ ma thêlô ethak doŋtom ba eteŋ mek hi ba hi. Ma avi doho lôk
Malia, Yisu talêbô, lôk anêŋ iviyaŋ êmô haviŋ.
15 Ma wak te ma Pita haviyô hamiŋ ŋê êvhaviŋ hatôm 120 malêvôŋ ma
hanaŋ,
16 *“Aiyaŋ thêlô, abô te hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya ba lêk hik anôŋ. Abô êŋ
ma Lovak Matheŋ bôk hanaŋ hale Devit abôlêk hathak Judas, ôpatu ba hik
Yisu thô hadêŋ ŋê takatu ba evaloŋ yani.
17 Yani ma alalô te atu ba bôk hadum ku êntêk haviŋ alalô.”
18 *(Judas hêv pik bute vuli hathak valuseleŋ atu ba hadum kambom ba
hawa. Êŋ ma hêv yak halôk pik buêŋ ba lasoam hapup ba la haŋgasô hale
yaiŋ.
19 Avômalô Jelusalem sapêŋ elaŋô abô êŋ ba intu elam pik buêŋ hathak iniŋ
abô nena “Akeldama”. Anêŋ ôdôŋ nena, “Pik atu ba thalaleŋ hathaŋ.”)
20 Êŋ ma Pita hanaŋ, “Hatôm bôk eto hêk Kapya Yeŋ nena,
“ ‘Anêŋ unyak tem ŋgathiniŋ;
ma miŋ notak anyôla ek êmô ami.’ *Kapya Yeŋ 69:25*
Ma buyaŋ hanaŋ nena,
“ ‘Anyô yaŋ enja anêŋ loŋ lôk anêŋ ku.’ *Kapya Yeŋ 109:8*
21 Aêŋ ba alalô natak anyô te atu ba Anyô Bêŋ Yisu hamô haviŋ alalô denaŋ
ma yani hamô haviŋ alalô wak nômbêŋ intu sapêŋ,
22 *môŋ ma waklavôŋ atu ba Jon hathik Yisu halôk ŋaŋ aleba hayô wakma
Lambô hawa yani vê hêk alalô ba hi malak leŋ. Anyô êŋ tem imbiŋ alalô ek
enaŋ Yisu anêŋ haviyô hathak loŋbô bêŋ êndêŋ avômalô.”
23 Yôv ma etak anyô lokwaŋju. Yaŋ ma Josep, elam nena Balsabas, ma athêŋ
yaŋ ma Jastas. Ma anyô yaŋ ma Matias.
24 Ma eteŋ mek nena, “Anyô Bêŋ, hoyala avômalô sapêŋ iniŋ kapôlôŋiŋ.
Nuŋgwik thô nena hotak anyô ju êntêk yaŋ sê

---

* **1:7:** Mak 13:32 * **1:8:** Mat 28:19; Luk 24:48 * **1:11:** Mat 26:64; Luk 21:27 * **1:12:** Luk 24:50-53 * **1:13:** Mat 10:2-4 * **1:16:** Sng 41:9 * **1:18:** Mat 27:3-8 * **1:22:** Mak 1:9; 16:19; Jon 15:27

25 ek enja ku aposel atu ba bôk Judas hatak ba hi anêŋ loŋ."
26 Yôv ma ibi valu ek nêgê nena athêŋ yaŋ sê habitak. Êŋ ma etak Matias ek
imbitak aposel imbiŋ thêlô laumiŋ ba lahavute takatu.

2

Lovak Matheŋ halôk ba halêm

1 *Waklavôŋ Pentikos hayô, êŋ ma avômalô êvhaviŋ ethak doŋtom ba êmô
unyak te.
2 Ma ketheŋ oyaŋ ma nômlate diŋdiŋ halêm anêŋ leŋ ba anêŋ pôk ma hatôm
lovak bêŋ te ba hayô hamô unyak atu ba thêlô êmô siŋ.
3 *Ma êyê nômlate hatôm atum dahalaŋ hatakalek ba hayô hamô thêlô
tomtom.
4 *Ma Lovak Matheŋ hayô hava thêlô sapêŋ kapôlôŋiŋ siŋ ba enaŋ abô
masôm lomaloma hatôm Lovak Matheŋ hêv hadêŋ thêlô.
5 Avômalô Islael takatu ba êmô Wapômbêŋ vibiŋ bôk etak pik lôbôlôbô
takatu ba êmô ma êlêm Jelusalem ek Pentikos.
6 Ma elaŋô diŋdiŋ ba êlêm ethak doŋtom. Ma eboloba kambom hathak
elaŋô ŋê êŋ enaŋ abô hathak thêlô tomtom da iniŋ abô.
7 Ma esoŋ kambom ba enaŋ hik thêlôda liŋ, "Thêlô ma ŋê Galili iyom. Malê
te aêŋ am?
8 Aisê ba alalô alaŋô thêlô enaŋ abô hathak alalôaniŋ abô tomtom?
9 Alalô ma anêŋ Patia lo Midia ma Ilam lo Mesopotemia ma Judia lo
Kapadosia ma Pontus lo Esia
10 ma Plijia lo Pampilia ma Ijip lôk Libia bute atu habobo Sailini ma ŋê doho
anêŋ Lom.
11 (Ma vi ma avômalô Islael, ma vi ma avômalô loŋ buyaŋ takatu ba ibitak
êyô Islael iniŋ êvhaviŋ kapô.) Ma doho anêŋ Klit lo Alebia. Ma doŋtom
alalô alaŋô thêlô enaŋ abô hathak nômbêŋ atu ba Wapômbêŋ hadum hathak
alalôaniŋ abô tomtom."
12 Ma avômalô sapêŋ esoŋ kambom ba itutuniŋ leŋiŋkadôk ma enaŋ hik
thêlôda liŋ nena, "Nôm êŋ anêŋ ôdôŋ ma aisê?"
13 Ma doŋtom vi ibi thêlô liliŋ ba enaŋ, "Inum waiŋ bêŋ anôŋ ba elo molo."

Pita hanaŋ abô

14 Êŋ ma Pita haviyô hamiŋ aposel laumiŋ ba lahavute malêvôŋ ma halam
lôklokwaŋ nena,
"Môlô avômalô Islael lôk avômalô takêntêk ba lêk ômô Jelusalem, nodaŋô
yenaŋ abô katô. Tem yanaŋ nôm êŋ anêŋ ôdôŋ bêŋ.
15 Lêk ma lôkbôk denaŋ hatôm 9 kilok. Ba intu miŋ nosoŋ nena ŋê êntêk
inum waiŋ ba elo molo ami.
16 Mi, nôm êŋ ma hatôm plopet Joel bôk hanaŋ,
17 " 'Wapômbêŋ hanaŋ nena habobo pik lo leŋ anêŋ daŋ
ma tem yaŋgasô yenaŋ Lovak Matheŋ êyômô avômalô sapêŋ.
Ma nalumi anyô lo avi tem yanêm yenaŋ abô êndêŋ i ba nenaŋ abô êtôm
plopet.
Ma môlônim apenena tem netulak ba nêgê wêŋ.
Ma môlônim anyô boŋnena tem nêgê niaviŋ.

---

* **2:1:** Wkp 23:15-21; Lo 16:9-11 * **2:3:** Mat 3:11 * **2:4:** Mak 16:17; Ap 4:31; 10:44-46; 19:6

18 Ma tem yaŋgasô yenaŋ Lovak Matheŋ êyômô
yenaŋ anyô lo avi ku êndêŋ waklavôŋ êŋ
ma tem yanêm yenaŋ abô êndêŋ i ba nenaŋ abô êtôm plopet.
19 Ma tem yandum nômbithi êŋjêk leŋ,
ma yandum lavôŋiŋ êŋjêk pik.
Thalaleŋ lôk atum ma atum yova bêŋ tem imbitak.
20 Ma wak tem ende i liliŋ ba imbitak momaŋiniŋ,
ma ayôŋ tem ende i liliŋ ba imbitak êtôm thalaleŋ.
Vêm ma Anyô Bêŋ anêŋ waklavôŋ lôkmaŋgiŋ bêŋ atu tem êlêm.
21 Ma avômalô takatu ba elam Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ,
tem nêm i bulubiŋ.' *Jol 2:28-32*

22 "Avômalô Islael, nodaŋô abô êntêk. Wapômbêŋ bôk hadum ku lôklokwaŋ anôŋ lôk nômbithi ma lavôŋiŋ hathak Yisu anêŋ Nasalet anêŋ baŋ hamô môlô malêvôŋ ba hik thô nena yanida hêv ôpêŋ ba halêm. Ba bôk oyala nôm takêŋ yôv.
23 Ma Wapômbêŋ hatak yani halôk môlô bahemim hatôm bôsêbôk ba lahabi lôk anêŋ auk ek nôm takêŋ imbitak aêŋ. Ma môlô udum ba ŋê kambom ik yani loŋ hathak alovalaŋaŋsiŋ ba hama.
24 Ma doŋtom Wapômbêŋ hik yani liŋ ba haviyô hathak loŋbô ba hawa yani vê hêk ŋama anêŋ vovaŋ bêŋ ek malê nena ŋama miŋ hatôm embaloŋ yani loŋ ami.
25 Devit bôk hanaŋ hathak yani nena,
" 'Yahayê Anyô Bêŋ hamô haviŋ ya wak nômbêŋ intu sapêŋ.
Yani hamô habobo ya
ba intu miŋ hatôm nômlate esale ya thô ami.
26 Aêŋ ba yaleŋmavi anôŋ
ba yahabôya.
Ma yaleŋviŋkupik hêv ma.
27 Ek malê nena tem miŋ ôndô ya êmô ŋê ŋama iniŋ loŋ ami,
ma tem miŋ otak anêm Anyô Matheŋ ek epalê êŋjêk siô ami.
28 Bôk huik loŋôndê lôkmala thô hadêŋ ya yôv,
ma tem yamô imbiŋ o ba undum yaleŋmavi anêŋ dôêŋ.' *Kapya Yeŋ 16:8-11*

29 * "Aiyaŋ thêlô, yahanaŋ avanôŋ biŋ nena bumalô Devit bôk hama ba elav yôv. Ma anêŋ siô êntêk hêk denaŋ aleba lêk.
30 *Ma doŋtom Devit ma plopet te ba hayala nena Wapômbêŋ bôk havak abô nena embeŋ yam ma tem etak lim lukmuk te ek imbitak kiŋ êtôm yanida.
31 *Devit bôk hayala nôm atu ba tem imbitak embeŋ yam ba hanaŋ hathak Mesia atu ba Wapômbêŋ tem nêm lôkmala êndêŋ yani ba imbiyô esak loŋbô. Ba intu hanaŋ nena tem miŋ nêndô yani êmô ŋê ŋama iniŋ loŋ ba kupik epalê ami.
32 Ôpêŋ ma Yisu atu ba Wapômbêŋ bôk hik yani liŋ. Ma yêlô sapêŋ ayê nôm êŋ haviŋ ba êntêk anaŋ bêŋ hadêŋ môlô.
33 *Ma Wapômbêŋ hawa Yisu ba hatak yani hamô baŋ vianôŋ yôv. Ma hêv Lovak Matheŋ atu ba bôk havak abô ek nêm êndêŋ yani ma êntêk lêk haŋgasô hayô hamô yêlô ba intu lêk ôyê lo olaŋô.
34 Devit da miŋ hi malak leŋ hatôm Yisu ami, ma doŋtom hanaŋ,

* **2:29:** 1Kiŋ 2:10 * **2:30:** 2Sml 7:12; Sng 89:3-4; 132:11 * **2:31:** Sng 16:10 * **2:33:** Ap 5:32; 7:55-56

“ ‘Anyô Bêŋ Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ yenaŋ Anyô Bêŋ Mesia nena,
“Ômô yabaheŋ vianôŋ
35 endeba yatak ŋê takatu ba ik vovak hadêŋ o
nêmô vemkapô vibiŋ am.” ’ *Kapya Yeŋ 110:1*

36 * “Aêŋ ba môlô avômalô Islael sapêŋ, noyala abô êntêk katô. Yisu atu ba
môlô uik hathak a, Wapômbêŋ hadum ba habitak Anyô Bêŋ lôk Mesia.”

Avômalô bêŋ anôŋ ele i liliŋ ba ithik ŋaŋ

37 Thêlô elaŋô Pita anêŋ abô takêŋ ma habi thêlô kapôlôŋiŋ vose. Ma enaŋ
hadêŋ yani lôk aposel vi nena, “Aiyaŋ thêlô, yêlô nandum malê?”
38 Ma Pita hanaŋ, “Môlô tomtom node kapôlômim liliŋ ba nusik ŋaŋ esak
Yisu Kilisi anêŋ athêŋ ek Wapômbêŋ nêm môlônim kambom vê ma nêm Lovak
Matheŋ êndêŋ môlô êtôm anêŋ wapôm.
39 *Havak abô êŋ ek avômalô takatu ba alalôaniŋ Wapômbêŋ tem endam i,
môlô lôk unim avômena ma avômalô takatu ba êmô daimbô.”
40 Ma Pita hanaŋ abô bêŋ anôŋ haviŋ hadêŋ thêlô ba hanaŋ nena, “Noyabiŋ
am. Nônêm amda sa ba nôsôv ênjêk avômalô kambom takêŋ ek miŋ nôpôm
vovaŋ atu ba tem êpôm i ami.”
41 *Aêŋ ba ŋê takatu ba ewa Pita anêŋ abô intu ithik ŋaŋ. Ma wak êŋ ma
avômalô hatôm 3,000 êlêm haviŋ avômalô takatu ba bôk êvhaviŋ yôv.

Ŋê êvhaviŋ ethak doŋtom haviŋ i

42 *Ma thêlô lôklokwaŋ ek nedaŋô aposel iniŋ abô lôk ethak doŋtom haviŋ i
ma eyaŋ polom lo inum waiŋ matheŋ atu ba Yisu bôk hêv lôk eteŋ mek haviŋ
i.
43 Ma aposel idum lavôŋiŋ lôk nômbithi bêŋ anôŋ ba avômalô sapêŋ êyê ba
esoŋ kambom.
44 *Ma avômalô êvhaviŋ sapêŋ ethak doŋtom haviŋ i ma miŋ leŋvi iniŋ
nômkama ami. Iniŋ nômkama lôkthô ma êdô hamô ek hêv thêlô sapêŋ sa.
45 Thêlô ethak êv iniŋ pik lôk nômkama ek nênêm vuli ma ewa vuli takêŋ ba
êv avômalô takatu ba nômkama vi mi sa.
46 Ma wak nômbêŋ intu ma thêlô ethak doŋtom êmô unyak matheŋ anêŋ
piklêvôŋ. Ma ethak eyaŋ nôm haviŋ i lôk leŋiŋmavi ma kapôlôŋiŋ labalina.
47 *Lôk êbô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ. Êŋ ma avômalô sapêŋ leŋiŋmavi anôŋ
hathak i. Ma wak nômbêŋ intu sapêŋ ma Anyô Bêŋ hêv avômalô doho bulubiŋ
ba hêv i ibitak êyô ŋê êvhaviŋ kapô haviŋ.

3

Anyô va kambom te habitak mavi

1 Wak te ma Pita lo Jon i unyak matheŋ hadêŋ wakma eteŋ mek. Wakma
êŋ ma hatôm 3 kilok yaŋsiŋ.
2 Êyô ma êyê ewa anyô va kambom te ba êlêm. Bôk evathu yani aêŋ. Ma wak
nômbêŋ intu ma ewa yani ba i êdô hamô unyak matheŋ anêŋ badêŋ abôlêk
atu ba elam nena Loŋ Kêkêlô. Êdô yani hamô loŋ êŋ ek epetenak ek avômalô
takatu ba i unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ek nênêm valu êndêŋ yani.

* **2:36:** Ap 5:30-31 * **2:39:** Ais 57:19 * **2:41:** Ap 2:47; 4:4 * **2:42:** Ap 20:7 * **2:44:** Ap 4:32-35
* **2:47:** Ap 6:7; 11:21

3 Ôpêŋ hayê Pita lo Jon êlêm ek ini unyak matheŋ kapô, êŋ ma halam ek thai
nênêm valu êndêŋ yani.
4 *Pita lo Jon ititiŋ yani lôklokwaŋ. Ma Pita hanaŋ, “Nôŋgô yai!”
5 Êŋ ma ôpêŋ hik i liliŋ hadêŋ thai ma hasoŋ nena tem nênêm nômla êndêŋ
yani la.
6 *Ma Pita hanaŋ, “Ya valu mi. Ma doŋtom nôm atu ba yahawa ma tem
yanêm êndêŋ o. Hathak Yisu Kilisi anêŋ Nasalet anêŋ athêŋ, umbiyô ombeŋ.”
7 Ma Pita havaloŋ ôpêŋ baŋ vianôŋ ba havôv yani haviyô. Ma kitheŋ oyaŋ
ôpêŋ vagigiŋ lôk vakapô habitak lôklokwaŋ.
8 Êŋ ma yani hasôv kisi ma haveŋ. Ma hi unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ
haviŋ thai. Ma haveŋ ba hasôv kisi hathak loleŋ loleŋ ba habô Wapômbêŋ.
9 Ma avômalô sapêŋ êyê yani haveŋ ba habô Wapômbêŋ.
10 Ma eyala nena ôpêŋ ma anyô petenak atu ba hathak hamô unyak
matheŋ abôlêk atu ba elam nena Loŋ Kêkêlô, êŋ ma eboloba ba dahôlôŋiŋ
hi.

Pita hanaŋ abô hamiŋ unyak matheŋ kapô

11 Ma anyô petenak atu havaloŋ Pita lo Jon, êŋ ma avômalô sapêŋ esoŋ
kambom ba elaŋviŋ êlêm hadêŋ thêlô halôk kapo daŋ atu ba elam nena
Solomon anêŋ Kapo Daŋ.
12 Pita hayê ma hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Avômalô Islael, osoŋ kambom ba
utitiŋ yai lôklokwaŋ eka? Osoŋ nena yai adum ôpêntêk mavi hathak yaidaniŋ
lôklokwaŋ lôk kobom matheŋ e? Mi anôŋ!
13 *Ablaham lo Aisak ma Jekop lôk alalôaniŋ bumalô thêlô iniŋ Wapômbêŋ
iyom intu hadum nôm êŋ ek nêm athêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ anêŋ anyô ku Yisu.
Môlô bôk otak ôpêŋ ek nijik vônô. Ma Pailat lahaviŋ etak yani, ma doŋtom
môlô ôvôliŋ dômim hadêŋ yani.
14 Avanôŋ, môlô ôvôliŋ dômim hadêŋ Anyô Matheŋ lôk Anyô Thêthôŋ atu
ma onaŋ hik Pailat liŋ ek etak ôpatu ba bôk hik anyô vônô êlêm êndêŋ môlô.
15 Ôpatu ba lôkmala anêŋ ôdôŋ ma uik vônô. Ma doŋtom Wapômbêŋ hik yani
liŋ hathak loŋbô hêk ŋama. Ma yai bôk ayê nôm takêŋ ba êntêk lêk anaŋ abô
hathak.
16 Êvhaviŋ hathak Yisu anêŋ athêŋ iyom hadum ba ôpatu ba ôyê lo oyala lêk
hawa lôklokwaŋ. Yani habitak mavi anôŋ hatôm ôyê hathak Yisu anêŋ athêŋ
lôk êvhaviŋ atu ba halêm anêŋ yani.
17 * “Aiyaŋ thêlô, yahayala nena môlô lôk unim avaka miŋ oyala ôpêŋ katô
ami ba intu udum kambom hadêŋ yani.
18 Ma doŋtom sêbôk ma Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ plopet sapêŋ ba eto nena
anêŋ Mesia tem enja vovaŋ. Aêŋ ba unim kambom atu udum ma Wapômbêŋ
anêŋ abô êŋ lêk hik anôŋ.
19 * “Aêŋ ba node kapôlômim liliŋ ba nosopa Wapômbêŋ ek nêm môlônim
kambom vê lôk nêm lovak êndêŋ môlô.
20 Ma nêm anêŋ Mesia atu ba bôk hatak ek nêm êndêŋ môlô. Mesia êŋ ma
Yisu atu.

---

* **3:4:** Ap 14:9 * **3:6:** Ap 4:10; 16:18 * **3:13:** Kis 3:6,15; Luk 23:13-25; Ap 2:23 * **3:17:** Luk 23:34; 1Ti 1:13 * **3:19:** Ap 2:38

21 Ma lêk yani hamô malak leŋ ba hayabiŋ waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ bôk
hatak ek nômkama sapêŋ imbitak lukmuk esak loŋbô êtôm sêbôk atu ba yani
havak abô ba hanaŋ ba anêŋ plopet matheŋ enaŋ bêŋ.
22 *Hatôm Mose bôk hanaŋ, 'Wapômbêŋ unim Anyô Bêŋ tem etak plopet te
êtôm ya ba imbitak anêŋ môlô malêvôŋ. Ba intu nodaŋô anêŋ abô takatu ba
hanaŋ bêŋ hadêŋ môlô katô.
23 Ma ôpatu ba miŋ halaŋô plopet êŋ anêŋ abô ami, ma tem nênêm yani vê
ênjêk anêŋ avômalô ba nimbuliŋ yani vi dedauŋ.'
24 "Samuel lôk plopet takatu ba ibitak eveŋ yam bôk enaŋ hathak waklavôŋ
atu ba lêk habitak.
25 *Môlô ma plopet takêŋ iniŋ nali. Ma abô atu ba Wapômbêŋ bôk havak
haviŋ libumi yôv, abô êŋ êntêk havaloŋ môlô loŋ denaŋ. Hatôm bôk hanaŋ
hadêŋ Ablaham, 'Hathak anêm libumi, ma tem avômalô pik sapêŋ neja mek
mavi.'
26 *Ba intu Wapômbêŋ hik anêŋ anyô ku liŋ ma hêv halêm hadêŋ môlô
hamôŋ ek nêm mek mavi êndêŋ môlô lôk ende môlô tomtom liliŋ ênjêk unim
kambom takatu ba udum."

4

Evaloŋ Pita lo Jon

1 Pita lo Jon enaŋ abô hadêŋ avômalô imiŋ denaŋ, ma ŋê êbôk da lôk unyak
matheŋ anêŋ sôp bidoŋ iniŋ anyô vovak laik ma Sadyusi doho êyô ek thai.
2 Thêlô leŋiŋmaniŋ hathak thai êdôŋ avômalô nena Yisu bôk haviyô hêk
ŋama ba intu avômalô ŋama sapêŋ tem nimbiyô esak loŋbô aêŋ iyom.
3 Lêk yaŋsiŋ habôk ba intu evaloŋ thai ba êdô hamô koladôŋ aleba hayaŋ
wak bêŋ.
4 *Ma doŋtom avômalô bêŋ anôŋ elaŋô thai iniŋ abô ba êvhaviŋ. Ba ŋê takatu
ba êvhaviŋ lêk halumbak hi habobo 5,000.
5 Haviyô hayaŋ ma ŋê bêŋbêŋ eyabiŋ avômalô lôk ŋê bêŋbêŋ ma ŋê lôkauk
hathak abô balabuŋ ethak doŋtom êmô Jelusalem.
6 Anas, anyô bêŋ habôk da, lôk Kaiapas ma Jon lo Aleksanda lôk anyô bêŋ
habôk da anêŋ thalaleŋ vi êmô haviŋ.
7 Ma ewa thai êlêm ma enaŋ hik thai liŋ nena, "Lôklokwaŋ lôk athêŋ alê intu
udum ôpêŋ mavi hathak?"
8 Ma Lovak Matheŋ hava Pita kapô siŋ ba hanaŋ hadêŋ thêlô nena, "Ŋê
bêŋbêŋ lôk ŋê eyabiŋ avômalô, nodaŋô yenaŋ abô!
9 Yai êv anyô va kambom êntêk sa ba intu udum ek nonaŋ yai bêŋ lôk
lemimhaviŋ noyala nena yai adum yani mavi aisê e?
10 *Aêŋ ba môlô lôk avômalô Islael sapêŋ noyala katô nena anyô va kambom
êntêk lêk habitak mavi ba hamiŋ môlô malemim hathak Yisu Kilisi anêŋ
Nasalet anêŋ athêŋ. Bôk uik yani vônô hathak a, ma doŋtom Wapômbêŋ hik
yani liŋ hêk ŋama.
11 Yani ma
" 'valu atu ba môlô ŋê olav unyak ôpôlik hathak,
ma lêk habitak valu landiŋ anôŋ.' *Kapya Yeŋ 118:22*

* **3:22:** Lo 18:15,18-19 * **3:25:** Stt 22:18 * **3:26:** Ap 13:46 * **4:4:** Ap 2:41 * **4:10:** Ap 3:6,13-16

12 *Yisu da iyom anêŋ athêŋ hatôm nêm alalô bulubiŋ. Ma athêŋ yaŋ miŋ hêk
pik lo leŋ sapêŋ ek nêm alalô bulubiŋ ami. Mi.”
13 Ma thêlô êyê Pita lo Jon imiŋ lôklokwaŋ ma kô mi, ma eyala nena thai ma
ŋê oyaŋ ba miŋ bôk ethak unyak ami. Êŋ ma thêlô esoŋ kambom ba leŋiŋhabi
nena bôk êmô haviŋ Yisu.
14 Ma êyê anyô va kambom atu lêk mavi ba hamiŋ haviŋ thai ba intu thêlô
abô mi ek nenaŋ.
15 Êŋ ma enaŋ ek neja Pita lo Jon vê ênjêk Sanhedlin* anêŋ unyak ma nede
yaiŋ ba ini. Ma ele yaiŋ ba i ma thêlô êbôlêm auk.
16 Ba enaŋ, “Alalô nandum malê esak anyô ju êntêk? Avômalô Jelusalem
sapêŋ lêk eyala yôv nena thai idum lavôŋiŋ bêŋ te ba miŋ hatôm alalô nasi
ami.
17 Ma doŋtom alalô napôm loŋôndê te ek abô êŋ miŋ ni mayaliv ênjêk
avômalô malêvôŋ ami. Aêŋ ba nanaŋ lôklokwaŋ êndêŋ thai nena miŋ nenaŋ
abô esak athêŋ êŋ êndêŋ avômalô la esak loŋbô ami.”
18 *Yôv ma elam thai êlêm hathak loŋbô ma enaŋ lôklokwaŋ nena miŋ nenaŋ
abô êŋ lôk nêndôŋ avômalô esak Yisu anêŋ athêŋ ami.
19 *Ma doŋtom Pita lo Jon enaŋ viyaŋ, “Malê intu ba mavi hêk Wapômbêŋ
ma ek yai nandum? Nasopa môlônim abô mena Wapômbêŋ anêŋ abô?
20 Yai miŋ hatôm bônôŋ esak nôm takatu ba ayê lo alaŋô ami.”
21 Ma Sanhedlin enaŋ lôklokwaŋ ek thai nêmô bônôŋ, êŋ ma etak thai ba i.
Avômalô sapêŋ êbô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ hathak nôm atu ba lêk idum ba intu
miŋ hatôm nêpôm loŋôndê la ek nênêm vovaŋ êndêŋ thai ami.
22 Ek malê nena ôpatu ba habitak mavi ma anêŋ sondabêŋ hatôm 40. Ba
intu eyala nena Wapômbêŋ iyom hatôm indum nôm êŋ.

Ŋê êvhaviŋ iniŋ mek

23 Etak Pita lo Jon ba i hadêŋ avômalô êvhaviŋ. Ma enaŋ abô takatu ba ŋê
bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê bêŋbêŋ enaŋ hadêŋ thai.
24 *Thêlô elaŋô aêŋ ma lôkthô êv veŋiŋbôlêk liŋ ba eteŋ mek hadêŋ
Wapômbêŋ nena, “Anyô Bêŋ, nômkama sapêŋ anêŋ alaŋ, bôk hopesaŋ pik lo
leŋ ma ŋgwêk lôk nômkama sapêŋ atu ba êmô kapô.
25 Sêbôk ma honaŋ abô hathak Lovak Matheŋ hale anêm anyô ku ma
yêlôaniŋ bumalô Devit abôlêk. Ba hanaŋ aêntêk,
“ ‘Avômalô pik sapêŋ leŋiŋŋaŋa eka?
Lôk ibutiŋ abôyaŋ ek nijik vovak êndêŋ Wapômbêŋ eka?
26 Pik iniŋ kiŋ lôkthô êpôpêk i ek nijik vovak.
Lôk ŋê bêŋbêŋ pik sapêŋ ethak doŋtom
ek nêmô Anyô Bêŋ lôk anêŋ Mesia lu.’ *Kapya Yeŋ 2:1-2*
27 *Avanôŋ biŋ, Helot Antipas lo Pontius Pailat ma ŋê loŋ buyaŋ lôk avômalô
Islael bôk ethak doŋtom êmô malak lôŋ êntêk ba idum ek nêmô anêm anyô ku
matheŋ Yisu lu, ôpatu ba bôk holam yôv ek imbitak anêm Mesia.
28 *Thêlô idum nômkama sapêŋ hatôm anêm auk lôk lôklokwaŋ atu ba bôk
lemhabi nena tem imbitak aêŋ.

---

* **4:12:** Mat 1:21 * **4:15:** Islael elam iniŋ kaunsil nena ‘Sanhedlin’. * **4:18:** Ap 5:28 * **4:19:** Ap 5:29 * **4:24:** Kis 20:11; Neh 9:6; Sng 146:6 * **4:27:** Mat 27:1-2; Luk 23:7-11; Ap 3:13 * **4:28:** Ap 2:23

29 *Anyô Bêŋ, lemimbi abô takatu ba evak ba enaŋ ek indum yêlô nakô ba
intu nêm yêlô anêm ŋê ku sa ek nanaŋ anêm abô lôklokwaŋ ma miŋ nakô ami.
30 Ma otak bahem êyôŋgêk avômalô lôk lijiŋ ba undum i mavi lôk undum
lavôŋiŋ lôk nômbithi lomaloma esak anêm anyô ku matheŋ Yisu anêŋ athêŋ."
31 Thêlô eteŋ mek yôv ma loŋ atu ba êmô halowaliŋ. Ma Lovak Matheŋ
hayô hava thêlô lôkthô kapôlôŋiŋ siŋ. Ba enaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô bêŋ ma
miŋ êkô ami.

Ŋê êvhaviŋ sapêŋ kapôlôŋiŋ doŋtom

32 *Ma ŋê êvhaviŋ sapêŋ iniŋ auk lôk kapôlôŋiŋ doŋtom iyom. Ma iniŋ
nômkama sapêŋ ma hatôm thêlô lôkthô iniŋ ma miŋ evasiŋ ami.
33 Ma aposel ethak enaŋ Yisu anêŋ haviyô hathak loŋbô bêŋ ba iniŋ abô
êŋ anêŋ lôklokwaŋ ma bomaŋ. Ma Wapômbêŋ habi anêŋ wapôm hayô hamô
thêlô lôkthô.
34 *Ma thêlô vi iniŋ pik lo unyak hamô ba ethak êv ba avômalô vi êv vuli.
Ma ewa valu takêŋ
35 ba êv hadêŋ aposel ek neyabiŋ. Ma aposel ibi valuseleŋ takêŋ sam hadêŋ
avômalô takatu ba êv yak hathak nômkama. Ba intu thêlô te miŋ hêv yak
hathak nôm lôk nômkama ami.
36 Ma thêlô êŋ te ma Josep ba anêŋ loŋ ma ŋgavithôm Saiplus ma habitak
anêŋ ôdôŋ Livai. Ma aposel ethak elam yani nena Banabas, athêŋ êŋ anêŋ
ôdôŋ nena, "Anyô hathak havatho avômalô kapôlôŋiŋ loŋ."
37 Yani hêv anêŋ pik bute ek nênêm vuli. Ma hawa valu hathak pik êŋ ba hi
hêv hadêŋ aposel.

5

Ananaias lo Sapaila

1 Ma anyô yaŋ hamô ba anêŋ athêŋ nena Ananaias ma yanavi ma Sapaila.
Thai êv iniŋ pik bute ba êv vuli.
2 *Ma hawa valu pik êŋ vi ek thaida ma hêv vi hadêŋ aposel ma hasau i
nena, "Valu lôkthô êntêk yahawa ba yahalêm." Ma yanavi hayala nôm atu ba
yamalô hadum.
3 *Ma Pita hanaŋ nena, "Ananaias, hotak Sadaŋ ba hava kapôlôm siŋ ma
hosau Lovak Matheŋ, ba huvuŋ anêm valu pik êŋ vi eka?
4 Miŋ bôk êv vuli pik êŋ ami denaŋ, êŋ ma anêm pik. Ma bôk êv vuli yôv,
valu êŋ ma anêm aêŋ iyom. Ma doŋtom howa auk kambom êŋ anêŋ êsê ba
honaŋ abôyaŋ? Hosau ŋê pik lôk Wapômbêŋ haviŋ."
5 Ananaias halaŋô abô êŋ ma hêv yak halôk biŋ ba hama. Ma avômalô
takatu ba elaŋô abô êŋ êkô ba biŋdaluk havali kambom.
6 Êŋ ma apenena muk êlêm ma ivuliv anêŋ kupik ma ewa ba i elav.
7 Wakma lô hale ba hi ma yanavi halêm hayô ma hathôŋ nôm atu ba habitak
paliŋ.
8 Ma Pita hanaŋ hik avi êŋ liŋ, "Valu êntêk ma hatôm vuli pik atu ba êv vuli
e?"
Ma avi êŋ hanaŋ, "Intu êŋ, vuli êŋ intu hatôm."

---

* **4:29:** Ep 6:19 * **4:32:** Ap 2:44 * **4:34:** Ap 2:45 * **5:2:** Ap 4:34-35 * **5:3:** Jon 13:2

9 Êŋ ma Pita hanaŋ hadêŋ avi êŋ, “Aisê ka mamu ubutiŋ abô ek nosaê Anyô
Bêŋ anêŋ Lovak Matheŋ? Nôŋgô! Ŋê takatu ba lêk elav vônim yôv, êntêk lêk
imiŋ unyak abôlêk ba tem neja o ba ini nedav imbiŋ.”
10 Ma ketheŋ oyaŋ ma avi êŋ hêv yak halôk hêk Pita valuvi ba hama. Ma
apenena muk takatu ba ibitak êyô unyak kapô. Ma êyê avi êŋ lêk hama. Êŋ
ma ewa ba i elav yani hêk yamalô vi.
11 Yôv ma avômalô êvhaviŋ sapêŋ lôk avômalô takatu ba elaŋô abô êŋ, lôkthô
êkô kambom.

Aposel idum avômalô bêŋ anôŋ ibitak mavi

12 *Ma aposel idum lavôŋiŋ lôk nômbithi lomaloma hêk avômalô maleŋiŋ.
Ma ŋê êvhaviŋ sapêŋ ethak doŋtom lôbôlôŋ halôk unyak matheŋ anêŋ kapo
daŋ atu ba elam nena Solomon anêŋ Kapo Daŋ.
13 Ma avômalô vi atu ba miŋ êvhaviŋ ami êkô ek nesak doŋtom imbiŋ thêlô,
ma doŋtom avômalô sapêŋ êyê thêlô nena ŋê mavi.
14 Ma anyô lo avi bêŋ anôŋ ethak êvhaviŋ Anyô Bêŋ ba ibitak êyô avômalô
êvhaviŋ kapô.
15 Êŋ ma avômalô ethak ewa iniŋ ŋê lôk lijiŋ hayô hêk balê lo yêm ba i ililiŋ
hêk loŋôndê anêŋ daŋ ek Pita haveŋ loŋôndê, êŋ ma dahô imbi êyôŋgêk i ek
nimbitak mavi esak loŋbô.
16 Ma avômalô bêŋ anôŋ êlêm anêŋ lomalak takatu ba habobo Jelusalem
ba êlêm ethak doŋtom. Ma ewa iniŋ ŋê lôk lijiŋ lôk ŋê takatu ba ŋgôk lelaik
habuliŋ i ma lôkthô ibitak mavi hathak loŋbô.

Êv vovaŋ hadêŋ aposel

17 Ma anyô bêŋ habôk da lôk ŋê idum ku haviŋ yani, thêlô sapêŋ ma Sadyusi
ba êyê nôm takatu ba aposel idum ba leŋiŋdaŋ hathak i.
18 Ba evaloŋ aposel ma etak i halôk malak lôŋ anêŋ koladôŋ.
19 *Ma bôlôvôŋ êŋ ma Anyô Bêŋ anêŋ aŋela hik koladôŋ abôlêk vê ma hawa
i ele yaiŋ. Ma hanaŋ,
20 “Unu numiŋ unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ma nonaŋ abô sapêŋ esak
lôkmala lukmuk êntêk êŋ bêŋ.”
21 Aposel elaŋô abô êŋ ba lôkbôk momaŋiniŋ ma i unyak matheŋ anêŋ
piklêvôŋ. Ma êdôŋ avômalô.
Ma anyô bêŋ habôk da lôk anêŋ ŋê môlô êlêm ma elam ŋê Sanhedlin lôk
Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ sapêŋ. Ma êv abô hadêŋ koladôŋ ek neja aposel ba nêlêm.
22 Êŋ ma ŋê koladôŋ iniŋ sôp bidoŋ i ek neja aposel ma doŋtom miŋ êmô
ami. Ma êvôi ma enaŋ nena,
23 “Yêlô ayê koladôŋ anêŋ abôlêk putup ma ŋê takatu ba eyabiŋ imiŋ
habobo. Ma doŋtom yêlô ik koladôŋ abôlêk vê ma miŋ apôm anyô late hamô
kapô ami.”
24 Unyak matheŋ anêŋ sôp bidoŋ iniŋ anyô vovak laik lôk ŋê bêŋbêŋ êbôk da
elaŋô abô êŋ ba leŋiŋhabi bêŋ anôŋ hathak ba enaŋ, “Malê te tem imbitak?”
25 Ma anyô te hayô ma hanaŋ hadêŋ i, “Nodaŋô! Ŋê takatu ba otak i hamô
koladôŋ, lêk imiŋ unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ba êdôŋ avômalô.”
26 Êŋ ma anyô vovak laik lôk anêŋ sôp bidoŋ i ewa thêlô. Êkô ek avômalô
nijik i esak valu ba intu miŋ êpôviŋ thêlô ami.

---

* **5:12:** Ap 2:43; 14:3 * **5:19:** Ap 12:7-10

27 Ewa aposel êyô ma etak i hamiŋ Sanhedlin maleŋiŋ ek anyô bêŋ habôk
da enaŋ injik thêlô liŋ.
28 * “Yêlô bôk anaŋ lôklokwaŋ hadêŋ môlô nena miŋ nôndôŋ avômalô esak
ôpêŋ anêŋ athêŋ ami. Ma doŋtom lêk unim abô êŋ halaŋviŋ haveŋ Jelusalem
mayaliv. Lôk lêk udum ek nonaŋ nena yêlô intu aŋgasô ôpêŋ anêŋ thalaleŋ.”
29 *Ma doŋtom Pita lôk aposel vi enaŋ hadêŋ i nena, “Yêlô nasopa
Wapômbêŋ anêŋ abô iyom ma miŋ anyô iniŋ abô ami.
30 Môlô bôk uik Yisu vônô hathak a. Ma doŋtom bumalô thêlô iniŋ
Wapômbêŋ hik yani liŋ.
31 *Wapômbêŋ bôk hawa yani hathak ba hi daku leŋ ba hadô hamô baŋ
vianôŋ hatôm Anyô Môŋ lôk Anyô hêv alalô bulubiŋ ek nêm alalô Islael sa ek
nande kapôlôŋiŋ liliŋ lôk nêm alalôaniŋ kambom vê.
32 Yêlô ma ŋê takatu ba bôk ayê nôm takêŋ ba lêk anaŋ abô êŋ bêŋ. Ma Lovak
Matheŋ atu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ avômalô takatu ba esopa anêŋ abô hik
nôm takêŋ loŋ haviŋ.”

Gameliel hanaŋ ek Sanhedlin netak aposel

33 Sanhedlin elaŋô abô êŋ ma leŋiŋmaniŋ kambom ba leŋiŋhaviŋ nijik
aposel vônô.
34 Ma doŋtom Gameliel haviyô hamiŋ Sanhedlin malêvôŋ. Yani ma anyô
Palisi lôk anyô lôkauk hathak abô balabuŋ ma hadum ku Sanhedlin haviŋ.
Avômalô sapêŋ ethak êv athêŋ bêŋ hadêŋ yani. Yani hamiŋ ba hanaŋ ek netak
aposel takêŋ ba ini yaiŋ dokte vêmam.
35 Êŋ ma hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlô ŋê Islael, lemimimbi katô nena tem
nundum malê êndêŋ ŋê takêntêk vêmam.
36 *Sêbôk ma Teudas habitak anyô lôk athêŋ ba hanaŋ, ‘Ya anyô bêŋ’. Ma
anyô hatôm 400 esopa yani. Ma doŋtom Lom ik yani vônô ma anêŋ ŋê ku
êsôv mayaliv. Ma anêŋ abô êŋ hêv yak.
37 Vêm ma waklavôŋ ewa avômalô iniŋ athêŋ, êŋ ma Judas anêŋ Galili
habitak anyô lôk athêŋ ba havôv avômalô bêŋ anôŋ ek nijik vovak êndêŋ
gavman. Ma doŋtom ik yani vônô, ma anêŋ ŋê ku êsôv mayaliv aêŋ iyom.
38 Ba intu yahanaŋ hadêŋ môlô Sanhedlin: Notak ŋê takêntêk. Miŋ
nundum nômla esak i ami. Ku takatu ba idum halêm anêŋ ŋê pik iniŋ hatôm
Teudas lo Judas, êŋ ma iniŋ ku takêŋ tem nêm yak.
39 Ma doŋtom ku takatu ba halêm anêŋ Wapômbêŋ, ma môlô miŋ hatôm
numiŋ i loŋ siŋ ami. Yahakô tem uŋgwik vovak ni ba ni, êŋ ma tem ôŋgô nena
uik vovak êŋ hadêŋ Wapômbêŋ.”
40 *Yôv ma thêlô êlôk hathak Gameliel anêŋ abô. Ba elam aposel êlêm ma
evali i. Ma enaŋ lôklokwaŋ hadêŋ thêlô nena miŋ nenaŋ abô esak Yisu anêŋ
athêŋ ami. Êŋ ma etak i ba i.
41 *Aposel etak Sanhedlin ba ele yaiŋ ma thêlô leŋiŋmavi hathak Wapômbêŋ
hayê thêlô nena ŋê mavi ek ewa mama hathak Yisu anêŋ athêŋ.
42 Ma wak nômbêŋ intu ma thêlô i unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ lôk lounyak
lounyak ma êdôŋ avômalô ba enaŋ Abô Mavi bêŋ nena Yisu ma Mesia atu.

---

* **5:28:** Mat 27:25 * **5:29:** Ap 4:19 * **5:31:** Ap 2:33-34; Ep 1:20; Hib 2:10; 12:2 * **5:36:** Ap 21:38
* **5:40:** Ap 4:18 * **5:41:** Mat 5:10-12; 1Pi 4:13

6

Etak anyô baheŋvi ba lahavuju ek nênêm aposel sa

1 *Avômalô êvhaviŋ ilumbak ba êv liŋ siŋ, êŋ ma avômalô Islael vi atu ba êvhaviŋ ba enaŋ abô Glik, etatale avômalô Islael vi atu ba êvhaviŋ ba enaŋ abô Hiblu. Ba enaŋ, “Wak nômbêŋ intu ba ibi nôm sam ma miŋ evani yêlôaniŋ avi tôp iniŋ sam ami.”
2 Êŋ ma aposel laumiŋ ba lahavuju takatu elam ŋê êvhaviŋ sapêŋ ethak doŋtom ma enaŋ, “Miŋ mavi ek yêlô natak ku nanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô ma nandum ku nambi nôm sam ami.
3 Aêŋ ba, aiyaŋ thêlô, nômbôlêm môlônim anyô lôkauk baheŋvi ba lahavuju takatu ba Lovak Matheŋ hava kapôlôŋiŋ siŋ ek nanêm ku êŋ êndêŋ i.
4 Êŋ ma tem yêlô hatôm namô tiŋiŋ ek nateŋ mek lôk nanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô lôk nandôŋ avômalô.”
5 Avômalô sapêŋ elaŋô abô êŋ ma leŋiŋmavi. Ma etak Stiven, yani anyô hêvhaviŋ lôklokwaŋ lôk Lovak Matheŋ hava yani kapô siŋ, ma Pilip lôk Plokolus ma Nikano lo Timon ma Pamenas lo Nikolas, yani ma anyô Antiok atu bôk habitak hayô avômalô Islael iniŋ êvhaviŋ kapô vêm ma hêvhaviŋ Yisu.
6 Ewa ŋê êŋ ba i hadêŋ aposel. Ma aposel etak baheŋiŋ hayô hêk i ma eteŋ mek hathak i.
7 *Aêŋ ba Wapômbêŋ anêŋ abô hi ba hi. Ma avômalô anêŋ Jelusalem takatu ba êvhaviŋ ilumbak hi ba hi. Ma ŋê êbôk da bêŋ anôŋ êvhaviŋ ba esopa Yisu haviŋ.

Evaloŋ Stiven

8 Ma Wapômbêŋ habi anêŋ wapôm sam ba hêv lôklokwaŋ bêŋ anôŋ hadêŋ Stiven. Ba intu Stiven hathak hadum nômbithi lôk lavôŋiŋ lomaloma hêk avômalô malêvôŋ.
9 Ma doŋtom ŋê doho êpôlik hathak yani. Ŋê êŋ iniŋ unyak yeŋ ma elam nena, “Ŋê takatu ba bôk iniŋ alaŋ hêv athêŋ ku vê hêk i ma êmô oyaŋ haviŋ i”. Thêlô sapêŋ ma avômalô Islael, doho anêŋ Sailini ma doho anêŋ Aleksandlia ma doho anêŋ plovins Silisia lo Esia. Ma ŋê takêŋ êkôki hathak Stiven anêŋ abô.
10 *Ma doŋtom Lovak Matheŋ hêv auk mavi hadêŋ Stiven ba miŋ hatôm nêmô anêŋ abô lu ami.

11 Êŋ ma thêlô eyenak ba i ibi anyô doho leŋiŋ liŋ ek nenaŋ nena, “Yêlô bôk alaŋô ôpêŋ hanaŋ abôma hathak Mose lo Wapômbêŋ.”
12 Aêŋ ba thêlô ibi avômalô lôk ŋê bêŋbêŋ ma ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ leŋiŋ liŋ. Ma i evaloŋ Stiven ba ewa ba i êdô haminŋ Sanhedlin maleŋiŋ.
13 Ma êv anyô doho ek nenaŋ abôyaŋ esak yani. Ba enaŋ, “Wak nômbêŋ intu ma ôpêntêk hathak hanaŋ abô kambom hathak unyak matheŋ lôk Mose anêŋ balabuŋ.
14 Yêlô alaŋô yani hanaŋ, ‘Yisu anêŋ Nasalet tem indiniŋ unyak matheŋ êntêk ma injik Mose anêŋ kobom sêbôk ba hêv hadêŋ alalô liliŋ.’ ”
15 Ma ŋê nômbêŋ atu ba êmô Sanhedlin ititiŋ Stiven lôklokwaŋ ma êyê thohavloma lêk hatôm aŋela te.

---

* **6:1:** Ap 4:35 * **6:7:** Ap 2:41; 16:5 * **6:10:** Luk 21:15

7

Stiven hanaŋ abô hadêŋ Sanhedlin

1 Ma anyô bêŋ habôk da hanaŋ, “Abô takêŋ ma avanôŋ e?”

2 *Ma Stiven hanaŋ, “Aiyaŋ thêlô lo wakamik thêlô, nodaŋô yenaŋ abô! Sêbôk atu ba alalôaniŋ bumalô Ablaham hamô Mesopotemia denaŋ ma miŋ hi Halan ami, ma Wapômbêŋ lôkmaŋgiŋ hayô ek yani.

3 *Ma hanaŋ, ‘Otak anêm pik lôk avômalô ma nu pik atu ba tem yaŋgik thô êndêŋ o.’

4 *“Êŋ ma hatak Kaldia iniŋ pik ba hi hamô Halan. Vêm ba lambô hama ma Wapômbêŋ hêv yani ba halêm pik êntêk atu lêk alalô amô.

5 *Ma wak êŋ ma Wapômbêŋ miŋ hêv pik bute ek yani ami, milôk. Ma doŋtom havak abô nena embeŋ yam ma tem yani lôk anêŋ limi neja pik bêŋ êŋ lôkthô. Waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ hanaŋ abô takêŋ ma Ablaham nakaduŋ mi denaŋ.

6 *Ma doŋtom Wapômbêŋ hanaŋ nena, ‘Anêm libumi tem nêmô êtôm ŋê masôm êmô malak yaŋ iniŋ pik. Ma ŋê pik êŋ tem nimbitak thêlôniŋ alaŋ ba nênêm malaiŋ êndêŋ i êtôm sondabêŋ 400.

7 *Vêm ma tem yanêm vovaŋ êndêŋ alaŋ takêŋ. Ma embeŋ yam ma tem netak pik yaŋ êŋ ma nêbônêlêm pik êntêk ma nênêm yeŋ êndêŋ ya.’

8 *Vêm ma Wapômbêŋ havak abô haviŋ Ablaham ba hêv tabô neŋgothe kupik vê hadêŋ yani. Ma haveŋ yam ma Ablaham habitak Aisak anêŋ lambô ma hatôm wak baheŋvi ba lahavulô ma haŋgothe Aisak anêŋ kupik vê. Vêm ma Aisak habitak Jekop anêŋ lambô, ma Jekop habitak hatôm bumalô laumiŋ ba lahavuju takatu iniŋ lambô. Ma thêlô sapêŋ esopa tabô atu ba hêv.

9 * “Bumalô thêlô leŋiŋdaŋ hathak Josep ba intu êv hadêŋ ŋê loŋ buyaŋ ba êv vuli ba intu anyô Ijip te habitak Josep anêŋ alaŋ. Ma doŋtom Wapômbêŋ hamô haviŋ yani ba

10 *hêv yani bulubiŋ hathak malaiŋ lomaloma. Ba hêv auk mavi hadêŋ Josep ek indum Ijip iniŋ kiŋ Pelo lamavi esak yani. Ba intu hatak yani ek imbitak anyô bêŋ ek eyabiŋ Ijip lôk anêŋ unyak lôkmaŋgiŋ sapêŋ.

11 * “Haveŋ yam ma bôm bêŋ lôk malaiŋ lomaloma habitak Ijip lo Kenan iniŋ loŋ sapêŋ ba bumalô thêlô miŋ hatôm nêpôm nôm ami.

12 Ma Jekop halaŋô nena nôm hamô Ijip. Êŋ ma hêv bumalô thêlô ba i môŋ anôŋ.

13 *Ma i bôlôŋ yaŋ, ma Josep hanaŋ yanida bêŋ hadêŋ iviyaŋ. Ma Pelo halaŋô nena Josep anêŋ lambô lôk iviyaŋ êmô.

14 *Êŋ ma Josep hêv abô ek lambô Jekop lôk anêŋ avômalô sapêŋ nêlêm. Thêlô hatôm 75.

15 *Ma Jekop halôk ba hi Ijip ba hamô aleba hama ma bumalô thêlô ema haviŋ.

16 *Ma ewa iniŋ kupik ba i elav hêk malak Sekem. Siô êŋ ma Ablaham bôk hêv vuli hêk Hamol anêŋ nali.

---

* **7:2:** Stt 11:31; 15:7 * **7:3:** Stt 12:1 * **7:4:** Stt 11:31–12:5 * **7:5:** Stt 12:7; 15:18; 17:8 * **7:6:** Stt 15:13-14; Kis 12:40 * **7:7:** Kis 3:12 * **7:8:** Stt 17:9-14; 21:4 * **7:9:** Stt 37:11,28; 39:2,21-23 * **7:10:** Stt 41:37-44 * **7:11:** Stt 41:54; 42:1-2 * **7:13:** Stt 45:1-4,16 * **7:14:** Stt 45:9-11; 46:27 * **7:15:** Stt 46:1-7; 49:33 * **7:16:** Stt 23:2-20; 33:19; Jos 24:32

17 * “Waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ bôk havak abô haviŋ Ablaham lêk
habobo injik anôŋ, êŋ ma alalôaniŋ avômalô lêk ilumbak ba êv liŋsiŋ êmô Ijip.
18 *Vêm ma kiŋ yaŋ habitak anêŋ Ijip ba hathôŋ Josep paliŋ.
19 *Ôpêŋ hasau alalôaniŋ avômalô ba hêv malaiŋ hadêŋ bumalô thêlô lôk
hanaŋ lôklokwaŋ nena neja avômena kasek ende yaiŋ ma nimbi i ni ek nema.
20 *“Êŋ ma Mose talêbô havathu yani, ma yani amena mavi hêk Wapômbêŋ
ma. Ma hatôm ayôŋ lô ma eyabiŋ yani hamô lambô anêŋ unyak.
21 *Vêm ma êdô yani hamô yaiŋ ma Pelo nalavi hawa ba hi hayabiŋ yani
hatôm anêŋ namalô.
22 Ma Mose hathak unyak ba êdôŋ yani hathak avômalô Ijip iniŋ auk mavi
sapêŋ. Anêŋ abô lôk ku ma lôklokwaŋ anôŋ.
23 “Mose anêŋ sondabêŋ hatôm 40 ma lahaviŋ ni ek ênjê anêŋ avômalô
Islael.
24 *Ma hayê Ijip te habuliŋ Islael yaŋ. Êŋ ma hêv Islael êŋ sa ba hik anyô
Ijip atu anêŋ kambom liliŋ ba hik ôpêŋ vônô.
25 Ma lahabi nena tem anêŋ avômalô neyala nena Wapômbêŋ hêv yani ek
nêm thêlô bulubiŋ. Ma doŋtom mi.
26 Haviyô hayaŋ ma Mose hi ma hayê anyô Islael ju ik i. Ma hadum ek nêm
thai thêvô ek leŋiŋimbiŋ i ba hanaŋ, ‘Ai, mamu ŋê loyaŋ. Ma uik am eka?’
27 “Ma doŋtom ôpatu ba habuliŋ yaŋ hathô Mose pôŋêŋ ba hanaŋ, ‘Opalê
hatak o hatôm yêlôaniŋ anyô bêŋ lôk anyô nindum abô esak?
28 *Tem nuŋgwik ya vônô êtôm wakbôk ba huik Ijip alaŋ vônô e?’
29 *Mose halaŋô abô êŋ ma hasôv ba hi hamô Midian iniŋ pik hatôm anyô
masôm. Ma hawa nakaduŋ ju.
30 * “Sondabêŋ 40 hale ba hi ma aŋela te hayô ek Mose hêk loŋ thiliv habobo
dum Sainai. Aŋela êŋ hamô atum atu ba hathaŋ hamô alokwaŋ yaônate kapô.
31 Mose hayê ma hasoŋ kambom. Ma hi habobo ek ênjê katô, êŋ ma Anyô
Bêŋ hanaŋ nena,
32 ‘Ya libumi iniŋ Wapômbêŋ, Ablaham lo Aisak ma Jekop iniŋ Wapômbêŋ.’
Êŋ ma Mose hakô kambom ba halowaliŋ ba miŋ hatôm ênjê ami.
33 “Ma Anyô Bêŋ hanaŋ hadêŋ yani, ‘Ômbi anêm vem bokŋgôp thô. Loŋ
êntêk ba humiŋ ma loŋ matheŋ.
34 Yahayê kambom takatu ba Ijip idum hathak yenaŋ avômalô. Ma lêk
yahalaŋô iniŋ asêŋ ba êntêk yahalêm ek yanêm thêlô vê. Aêŋ ba ôlêm ek
yanêm o ba ondenu Ijip esak loŋbô.’
35 * “Mose intu bôk thêlô êpôlik hathak ba enaŋ nena, ‘Opalê hatak o hatôm
yêlôaniŋ anyô bêŋ lôk anyô nindum abô esak?’ Ma doŋtom hathak aŋela atu
ba Mose hayê hatôm atum ba hathaŋ hamô alokwaŋ thaŋaŋ, Wapômbêŋ da
hatak yani ek imbitak iniŋ anyô bêŋ lôk nêm thêlô bulubiŋ.
36 *Mose hawa thêlô vê hêk Ijip ba hi ma hadum nômbithi lôk lavôŋiŋ hêk
Ijip lôk Ŋgwêk Thalaleŋ ma loŋ thiliv hatôm sondabêŋ 40.

---

* **7:17:** Kis 1:7 * **7:18:** Kis 1:8 * **7:19:** Kis 1:11-22 * **7:20:** Kis 2:2 * **7:21:** Kis 2:3-10 * **7:24:** Kis 2:11-15 * **7:28:** Kis 2:14 * **7:29:** Kis 2:21-22; 18:3-4 * **7:30:** Kis 3:1-10 * **7:35:** Kis 2:14 * **7:36:** Kis 7:3; 14:21; Nam 14:33

37 * “Êntêk ma Mose atu ba hanaŋ hadêŋ avômalô Islael nena, ‘Wapômbêŋ
tem etak môlôda te ba imbitak plopet. Ma tem enaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô êtôm
êntêk ba lêk yahanaŋ hadêŋ môlô.’
38 *Yani êŋ intu hamô haviŋ bumalô takatu ba ethak doŋtom êmô loŋ thiliv.
Ma hathak ba hi dum Sainai ma aŋela hanaŋ abô hadêŋ yani. Ma hawa
Wapômbêŋ anêŋ abô takatu ba hêv lôkmala ek nêm êndêŋ alalô.
39 “Ma doŋtom bumalô thêlô êpôlik hathak anêŋ abô. Lôk êdô yani ma ik
kapôlôŋiŋ liliŋ hale hi Ijip hathak loŋbô.
40 *Ma enaŋ hadêŋ Alon nena, ‘Opesaŋ ŋgôk doho ek endom yêlô. Mose atu
ba hawa yêlô vê hêk Ijip ba alêm lêk hi doho ba yêlô athôŋ paliŋ.’
41 *Aêŋ ba intu epesaŋ bokmaŋkao map te anêŋ dahô ba êv da hadêŋ yani.
Ma eŋgabôm nôm lôk eloyeŋ bêŋ ek êv athêŋ bêŋ hadêŋ nôm atu ba epesaŋ
hathak baheŋiŋ.
42 Ba intu Wapômbêŋ havôliŋ dôm hadêŋ thêlô ba hatak thêlô ek nênêm yeŋ
êndêŋ wak lo ayôŋ ma vuliŋ. Hatôm bôk eto hêk plopet iniŋ kapya nena,
“ ‘Sêbôk atu ba môlô Islael
ômô sondabêŋ 40 hamô loŋ thiliv,
osoŋ nena uik bokmaŋkao lôk boksipsip ba ôêv hatôm da hadêŋ ya e?
Milôk.
43 Môlô bôk owa unim ŋgôk Molek anêŋ malak yeŋ
lôk ŋgôk Lepaŋ anêŋ vuliŋ dahô,
ma ŋgôk dahô takatu ba opesaŋ ek nônêm yeŋ êndêŋ.
Aêŋ ba intu tem yanêm môlô vê ba unu Babilon vidôm doho.’ *Amos 5:25-27*
44 “Sêbôk atu ba bumalô thêlô êmô loŋ thiliv ma malak yeŋ hamô haviŋ
thêlô hatôm tabô. Thêlô elav malak yeŋ êŋ hatôm Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ
Mose nena endav aêŋ, lôk hatôm dahô atu ba Mose hayê.
45 *Vêm ma Josua halom thêlô ba ewa avômalô takatu ba Wapômbêŋ haliti
i ba i iniŋ pik. Ma iniŋ bumalô bôk êv malak yeŋ êŋ hadêŋ i ba ewa ba i pik
lukmuk êŋ haviŋ i. Ma êmô pik êŋ aleba Devit habitak.
46 *Wapômbêŋ lamavi hathak Devit. Ma Devit hateŋ mek ek endav malak
yeŋ ek Jekop anêŋ Wapômbêŋ êmô.
47 *Ma doŋtom nakaduŋ Solomon halav unyak êŋ.
48 “Ma Wapômbêŋ Lôkmaŋgiŋ miŋ hathak hamô unyak atu ba anyô elav
ami. Hatôm plopet te bôk hanaŋ:
49 “Wapômbêŋ hanaŋ nena,
‘Leŋ ma yenaŋ balê atu ba yahayô hamô hatôm kiŋ,
ma pik ma yenaŋ balê yaôna ek yahatak yaveŋkapô hayô hamiŋ.
Ma môlô udum ek nodav unyak alê te ek ya?
Ma tem yamô êsê ek yanja lovak?
50 Ek malê nena yada yahapesaŋ nômkama takêŋ sapêŋ. Avanôŋ e?’
Aisaia 66:1-2
51 * “Môlô ŋê lemimôndôŋ kôtôŋ. Môlô kapôlômim ma thekthek hatôm ŋê
daluk. Wak nômbêŋ intu ma môlô ôpôlik hathak Lovak Matheŋ anêŋ abô
hatôm libumi taksêbôk.

---

* **7:37:** Lo 18:15 * **7:38:** Kis 19:3 * **7:40:** Kis 32:1 * **7:41:** Kis 32:2-6 * **7:45:** Jos 3:14-17
* **7:46:** 2Sml 7:1-16 * **7:47:** 1Kiŋ 6:1-38 * **7:51:** Ais 63:10

52 *Môlônim libumi bôk idum kambom hadêŋ plopet sapêŋ! Ma plopet takatu ba bôk enaŋ nena Anyô Thêthôŋ atu tem êlêm ma ik i pôpônô haviŋ. Ma lêk môlô onaŋ ôpêŋda bêŋ haviŋ ba uik vônô.
53 Môlô ma ŋê takatu ba bôk owa Wapômbêŋ anêŋ abô balabuŋ takatu ba aŋela êv, ma doŋtom miŋ osopa ami."

Ik Stiven hathak valu ba hama

54 Thêlô elaŋô abô êŋ ma leŋiŋmaniŋ kambom hadêŋ Stiven ma ethaŋ veŋiŋbôlêk lokwaŋ loŋ.
55 *Ma doŋtom Lovak Matheŋ hadum ku lôklokwaŋ hamô Stiven kapô ba yani hayê leŋ lôklokwaŋ ma hayê Wapômbêŋ anêŋ deda lôkmaŋgiŋ lôk Yisu hamiŋ Wapômbêŋ baŋ vianôŋ.
56 *Êŋ ma hanaŋ nena, "Ôŋgô! Yahayê leŋ abyaŋ ba Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu hamiŋ Wapômbêŋ baŋ vianôŋ."
57 Êŋ ma thêlô ibi leŋiŋôndôŋ siŋ ma elam kaêk lôklala bomaŋ ma elaŋviŋ ba i evaloŋ Stiven.
58 Ma êvôv yani hale malak lôŋ viyaiŋ ma ik yani hathak valu. Ŋê takatu ba bôk enaŋ yani bêŋ, ibi iniŋ kwêv daim thô ba êdô hamô anyô muk te anêŋ valuvi ek eyabiŋ. Ôpêŋ anêŋ athêŋ nena Sol.
59 Ik Stiven hathak valu ma yani hateŋ mek nena, "Anyô Bêŋ Yisu, onja yadahôlôŋ."
60 *Ma yani hêv yak ba habi vadôŋ halôk pik ma halam nena, "Anyô Bêŋ, miŋ ombaloŋ iniŋ kambom êntêk viyaŋ loŋ ami." Halam aêŋ ma hama.

8

1-2 Ma Sol hayê nena ik Stiven vônô ma hêv lamavi. Ma ŋê vi atu ba esopa Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ elav yani lôk kapôlôŋiŋ malaiŋ kambom.

Sol habuliŋ avômalô êvhaviŋ

Hadêŋ wak êŋ ba hi ma êv malaiŋ lomaloma hadêŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Jelusalem. Êŋ ma êsôv mayaliv ba i hadêŋ loŋ bêŋ Judia lo Samalia. Ma aposel iyom êmô Jelusalem denaŋ.
3 *Êŋ ma Sol hadum ek imbuliŋ avômalô êvhaviŋ. Yani hi lounyak lounyak ba havaloŋ anyô lo avi ba havôv i ba hatak i hamô koladôŋ.

Pilip hi Samalia

4 Ma avômalô takatu ba êsôv mayaliv ba i ma enaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi haveŋ loŋ nômbêŋ atu ba êyô.
5 Ma Pilip hi hayô malak bêŋ te anêŋ Samalia ba hanaŋ abô hathak Yisu nena yani ma Mesia atu.
6 Avômalô bêŋ anôŋ elaŋô Pilip anêŋ abô ba êyê lavôŋiŋ lôk nômbithi takatu ba hadum, ba intu elaŋô anêŋ abô takatu ba hanaŋ katô.
7 Ma Pilip hêv ŋgôk kambom bêŋ anôŋ vê hêk avômalô, ma ŋgôk takêŋ elaŋ ba eŋgaliak lôklokwaŋ ba ele yaiŋ ba i. Ma hadum ŋê ivuviŋ lôk ŋê veŋiŋ kambom bêŋ anôŋ mavi hathak loŋbô.
8 Aêŋ ba avômalô malak bêŋ êŋ leŋiŋmavi bêŋ anôŋ.

Saimon anyô lôk ŋgôk soŋgoŋ

* **7:52:** Mat 23:31 * **7:55:** Sng 110:1 * **7:56:** Kol 3:1 * **7:60:** Luk 23:34 * **8:3:** Ap 9:1,13; 22:4; 26:9-11

9 Anyô te hamô malak bêŋ êŋ ba anêŋ athêŋ nena Saimon. Yani ma anyô
lôk ŋgôk soŋgoŋ ba hadum anêŋ aloyak hamô loŋ êŋ sondabêŋ bêŋ anôŋ ba
avômalô Samalia êyê ba esoŋ kambom. Ma yani hathak habam yanida nena,
“Ya anyô lôk athêŋ.”
10 Ma avômalô lôk athêŋ bêŋ lôk athêŋ yaô ethak ititiŋ yani ba enaŋ nena,
“Yani intu ma Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ atu ba elam nena Lôklokwaŋ Bêŋ.”
11 Wak bêŋ anôŋ ma yani hadum nôm takêŋ ba intu avômalô esopa yani ek
êyê anêŋ aloyak takatu ba hadum ba nômbithi hathak habitak lôbôlôŋ.
12 Ma doŋtom Pilip hayô ba hanaŋ Abô Mavi hathak Wapômbêŋ anêŋ loŋ
lôkliŋyak lôk Yisu Kilisi anêŋ athêŋ. Êŋ ma anyô lo avi bêŋ anôŋ êvhaviŋ ba
ithik ŋaŋ.
13 Ma Saimon hêvhaviŋ haviŋ ba ithik yani halôk ŋaŋ. Ma hasopa Pilip
haveŋ loŋ nômbêŋ atu ba yani hi ek hayê lavôŋiŋ lôk nômbithi lomaloma
takatu ba Pilip hadum. Êŋ ma hasoŋ kambom.
14 Aposel anêŋ Jelusalem elaŋô nena avômalô Samalia lêk êvhaviŋ
Wapômbêŋ anêŋ abô. Êŋ ma êv Pita lo Jon ba i hadêŋ thêlô.
15-16 Thai êyô ma elaŋô nena avômalô Samalia takatu ba bôk êvhaviŋ lo ithik
ŋaŋ hathak Anyô Bêŋ Yisu anêŋ athêŋ, ma doŋtom miŋ ewa Lovak Matheŋ
ami. Êŋ ma thai eteŋ mek ek thêlô neja Lovak Matheŋ.
17 *Etak baheŋ hayô hêk thêlô, ma Lovak Matheŋ hayô hamô i.
18 Saimon hayê aposel ju atu etak baheŋiŋ hayô hêk avômalô ma Lovak
Matheŋ hayô hamô i. Êŋ ma hadum ek nêm valuseleŋ êndêŋ thai ba hanaŋ,
19 “Nônêm lôklokwaŋ intu êndêŋ ya imbiŋ ek yahatak yabaheŋ hayô hêk
anyô te, ma ôpêŋ tem enja Lovak Matheŋ.”
20 Ma Pita hanaŋ nena, “Aisê? Hosoŋ nena hatôm nêm Wapômbêŋ anêŋ
wapôm vuli e? O nêm yak ba nu loŋ atum imbiŋ anêm valu!
21 O miŋ hatôm undum Wapômbêŋ anêŋ ku êntêk imbiŋ yêlô ami. Mi anôŋ!
Kapôlôm miŋ thêthôŋ hêk Wapômbêŋ ma ami.
22 Aêŋ ba onde kapôlôm liliŋ ma otak anêm kambom êŋ. Ma oteŋ mek
êndêŋ Anyô Bêŋ ek etak anêŋ kapô esak anêm kambom takatu ba havuŋi hêk
kapôlôm.
23 Yahayê nena kapôlôm putup hathak kambom lomaloma ma kambom
anêŋ lôklokwaŋ havaloŋ o loŋ majaŋ bomaŋ.”
24 Ma Saimon hanaŋ nena, “Noteŋ mek êndêŋ Anyô Bêŋ esak ya ek malaiŋ
takatu ba honaŋ miŋ êpôm ya ami.”
25 Ma Pita lo Jon enaŋ Anyô Bêŋ anêŋ abô bêŋ lôk enaŋ hathak nôm takatu
ba bôk êyê. Vêm ma êvôi Jelusalem hathak loŋbô ba enaŋ Abô Mavi bêŋ haveŋ
Samalia iniŋ malak nenanena.

Pilip lo anyô Itiopia te

26 Ma Anyô Bêŋ anêŋ aŋela hanaŋ hadêŋ Pilip, “Umbiyô ma ôndôk ba nu
tamu loŋôndê atu ba hatak Jelusalem ma hi Gasa, loŋ êŋ ma loŋ thiliv.”
27 Êŋ ma Pilip haviyô ma hasopa loŋôndê êŋ ma hayê anyô Itiopia te, yani
ma anyô bêŋ atu ba hayabiŋ Itiopia iniŋ kwin Kandas anêŋ valuseleŋ. Ôpêŋ
bôk êvê thalôk vê ek indum anêŋ ku. Ma hi Jelusalem ek hêv yeŋ hadêŋ
Wapômbêŋ.

* **8:17:** Ap 19:6

28 Vêm ma hale hi anêŋ loŋ hathak loŋbô. Ma hathak anêŋ kalis ba hi ma
hasam kapya atu ba plopet Aisaia bôk hato.
29 Ma Lovak Matheŋ hanaŋ hadêŋ Pilip, “Nu bidoŋ ek kalis intu ma ombeŋ
imbiŋ.”
30 Êŋ ma Pilip halaŋviŋ ba hi habobo kalis ma halaŋô ôpatu hasam plopet
Aisaia anêŋ kapya. Ma Pilip hanaŋ hik liŋ, “Hoyala abô intu ba hosam anêŋ
ôdôŋ e?”
31 Ma ôpêŋ hanaŋ, “Tem yayala aisê? Anyôla miŋ hamô ek enaŋ anêŋ ôdôŋ
bêŋ êndêŋ ya ami.”
Êŋ ma hanaŋ nena Pilip esak anêŋ kalis ba ni êmô imbiŋ yani.
32 Ma Wapômbêŋ anêŋ abô atu ba ôpêŋ hasam ma aêntêk,
“Elom yani hatôm boksipsip atu ba elom
hi ek nijik vônô.
Lôk hatôm boksipsip nakaduŋ atu ba ekapiŋ vuluk vê
ba bônôŋ iyom,
lôk miŋ halaŋ ba hanaŋ abô te ami.
33 Thêlô êv mama bêŋ hadêŋ yani,
ma miŋ idum abô thêthôŋ hathak yani ami.
Thêlô ik yani vônô,
ba intu limi mi.” *Aisaia 53:7-8*
34 Ma anyô êŋ hanaŋ hik Pilip liŋ, “Plopet êŋ hanaŋ hathak yanida, mena
anyô yaŋ?”
35 Êŋ ma Pilip hanaŋ Abô Mavi bêŋ anôŋ hathak Yisu hadêŋ ôpêŋ, môŋ
ma Aisaia anêŋ abô atu ba lêk hasam vêm ma hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô
vi haviŋ.
36-37 *Thai eveŋ loŋôndê aleba êyô ŋaŋ te, ma ôpêŋ hanaŋ hadêŋ Pilip,
“Nôŋgô, ŋaŋ êntêk hêk. Hatôm usik ya mena mi e?”*
38 Êŋ ma ôpêŋ hanaŋ ek nebaloŋ kalis loŋ. Ma thai lôk Pilip ibup ŋaŋ ma
Pilip hathik yani.
39 Etak ŋaŋ ma ketheŋ oyaŋ ma Anyô Bêŋ anêŋ Lovak Matheŋ hawa Pilip
vê. Ma ôpêŋ miŋ hayê Pilip hathak loŋbô ami. Ma hi lôk lamavi.
40 *Ma Pilip hasoŋ kambom ek lêk habitak hayô Asotas. Êŋ ma hi lomalak
lomalak ba hanaŋ Abô Mavi bêŋ haveŋ aleba hayô Sisalia.

9

Sol hale kapô liliŋ

1 *Ma Sol hanaŋ abô lôklokwaŋ denaŋ nena tem imbuliŋ lôk injik avômalô
takatu ba esopa Anyô Bêŋ Yisu vônô. Ma hi hadêŋ anyô bêŋ habôk da
2 ek eto kapya êndêŋ ŋê bêŋbêŋ takatu ba eyabiŋ Islael iniŋ unyak yeŋ
takatu hamô Damaskas. Kapya êŋ hanaŋ nena Sol hapôm avômalô la esopa
Yisu anêŋ loŋôndê, anyô mena avi, êŋ ma embaloŋ i ba enja ba êlêm Jelusalem
êtôm ŋê koladôŋ.

---

* **8:36-37:** Ap 10:47 * **8:36-37:** Ŋê lôkauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Luk hato ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: Êŋ ma Pilip hanaŋ, ‘Hôêvhaviŋ avanôŋ hêk kapôlôm, êŋ ma o hatôm.’ Ma yani hanaŋ viyaŋ, ‘Yahêvhaviŋ Yisu Kilisi Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ.’ * **8:40:** Ap 21:8 * **9:1:** Ap 8:3

3 Êŋ ma hatak Jelusalem ma hi Damaskas. Ma habobo Damaskas ma
ketheŋ oyaŋ ma deda bêŋ te anêŋ leŋ hatôm damak hêv ba habi hayô hêk
yani.
4 Ma hêv yak halôk pik ma halaŋô abô te halam hadêŋ yani aêntêk, “Sol, Sol,
hubuliŋ ya eka?”
5 Ma Sol hanaŋ, “Anyô Bêŋ, o opalê?”
Ma ôpêŋ hanaŋ, “Ya Yisu ôpatu ba hubuliŋ.
6 Umbiyô ba nu malak lôŋ kapô. Ma tem nenaŋ êndêŋ o esak nôm atu ba
undum.”
7 Ma ŋê takatu ba eveŋ haviŋ Sol imiŋ bônôŋ iyom. Thêlô elaŋô abô, ma
doŋtom miŋ êyê anyôla ami.
8 Êŋ ma Sol haviyô ma doŋtom miŋ hatôm ênjê tak ami. Ba intu evaloŋ yani
baŋ ma edadi ba i Damaskas.
9 Hatôm wak lô ma yani mapusip ba miŋ hayaŋ nôm lo hanum ŋaŋ ami.
10 Yisu anêŋ anyô ku te hamô Damaskas ba anêŋ athêŋ nena Ananaias. Ma
hayê wêŋ te atu ba Anyô Bêŋ hanaŋ hadêŋ yani nena, “Ananaias!”
Ma yani hanaŋ, “Anyô Bêŋ, ya êntêk yahamô.”
11 Ma Anyô Bêŋ hanaŋ hadêŋ yani, “Umbiyô ba nu Judas anêŋ unyak hêk
loŋôndê atu anêŋ athêŋ nena Thêthôŋ. Ma onaŋ injik liŋ nena, ‘Sol anêŋ Tasus
hamô mena mi e?’ Yani lêk hateŋ mek.
12 Ma hatulak ma hayê wêŋ te nena anyô te anêŋ athêŋ nena Ananaias
halêm hatak baŋ hayô hêk yani ek ênjê tak esak loŋbô.”
13 Ma Ananaias hanaŋ viyaŋ nena, “Anyô Bêŋ, yahalaŋô abô bêŋ anôŋ
hathak ôpêŋ. Yani hadum nôm kambom lomaloma hadêŋ anêm avômalô
matheŋ anêŋ Jelusalem.
14 Ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da êv lôklokwaŋ hadêŋ yani ba halêm loŋ êntêk ek
embaloŋ avômalô takatu ba êvhaviŋ anêm athêŋ.”
15 *Ma doŋtom Anyô Bêŋ hanaŋ hadêŋ Ananaias nena, “Nu. Bôk yahatak
ôpêŋ yôv ek imbitak yenaŋ anyô ku ba enja yenaŋ athêŋ ba ni ek avômalô loŋ
buyaŋ lôk iniŋ kiŋ ma avômalô Islael imbiŋ.
16 *Ma tem yaŋgik malaiŋ lomaloma takatu ba tem êpôm yani esak yenaŋ
athêŋ thô êndêŋ yani.”
17 Êŋ ma Ananaias hi unyak atu kapô ma hatak baŋ hayô hêk Sol ma hanaŋ,
“Aiyaŋ Sol, Anyô Bêŋ Yisu atu ba hapôm o halôk loŋôndê hêv ya ba yahalêm
ek nôŋgô tak esak loŋbô lôk Lovak Matheŋ êmbôlô kapôlôm siŋ.”
18 Ma ketheŋ oyaŋ ma nômla hatôm alim anêŋ kalak hagililiŋ hêk Sol
madaluk. Ma hayê tak hathak loŋbô. Haviyô ma Ananaias hathik yani.
19 Vêm ma hayaŋ nôm doho ma hawa lôklokwaŋ hathak loŋbô.

Sol hanaŋ Abô Mavi hamô Damaskas

Sol hamô haviŋ Yisu anêŋ ŋê ku takatu ba êmô Damaskas hatôm wak doho.
20 Vêm ma hi Islael iniŋ unyak yeŋ takatu ba hamô loŋ êŋ, ma hanaŋ bêŋ
nena Yisu ma Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ.
21 *Avômalô takatu ba elaŋô anêŋ abô esoŋ kambom ba enaŋ, “Ôpêntêk
ma ôpatu ba bôk habuliŋ avômalô takatu ba êvhaviŋ Yisu anêŋ athêŋ anêŋ
Jelusalem e? Ma lêk halêm loŋ êntêk ek embaloŋ thêlô êtôm ŋê koladôŋ ba
enja ba ni ek ŋê bêŋbêŋ êbôk da, aêŋ e?”

* **9:15:** Ap 26:2; 27:24; Lom 1:5 * **9:16:** 2Ko 11:23-28 * **9:21:** Ap 8:3

22 *Ma doŋtom Sol anêŋ lôklokwaŋ halumbak hi ba hi. Ma anêŋ abô hik thô
hadêŋ avômalô Islael takatu ba êmô Damaskas nena Yisu ma Mesia atu. Ma
thêlô esoŋ kambom ba miŋ hatôm nenaŋ abôla ami.
23 Wak bêŋ anôŋ hale ba hi ma avômalô Islael anêŋ loŋ êŋ ethak doŋtom ba
ibutiŋ abô ek nijik Sol vônô.
24 Ma doŋtom Sol halaŋô abô hathak iniŋ auk êŋ. Wak lo bôlôvôŋ ma ŋê
takêŋ eyabiŋ malak lôŋ êŋ anêŋ badêŋ abôlêk ek nijik yani vônô.
25 *Ma doŋtom bôlôvôŋ te ma Sol anêŋ ŋê ku ewa yani ba etak halôk vak
sam bêŋ te kapô. Ma êlêlô halôk badêŋ anêŋ loŋ lovak te ba hi tamu badêŋ
viyaŋ.

Sol hi Jelusalem

26 *Vêm ma Sol hi Jelusalem. Hayô ma lahaviŋ êmô imbiŋ avômalô êvhaviŋ,
ma doŋtom thêlô sapêŋ êkô ek yani lôk miŋ êvhaviŋ nena yani ma Yisu anêŋ
anyô ku te ami.
27 *Ma doŋtom Banabas hawa Sol ba hi hayô ek aposel. Ma hanaŋ abô
hathak Sol nena bôk hayê Anyô Bêŋ halôk loŋôndê ma Anyô Bêŋ hanaŋ abô
hadêŋ yani. Ma hanaŋ nena Sol hamô Damaskas ma hanaŋ abô lôklokwaŋ
hathak Yisu anêŋ athêŋ ma miŋ hakô ami. Ma aposel êvhaviŋ anêŋ abô.
28 Aêŋ ba Sol hamô haviŋ i. Ma hi ba halêm hamô Jelusalem kapô ma hanaŋ
abô bêŋ hathak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ ma kô mi.
29 Ma yani hi hanaŋ abô haviŋ avômalô Islael takatu ba ethak enaŋ
abô Glik. Ma hawa iniŋ auk vose ek nênêmimbiŋ Yisu. Ma doŋtom thêlô
leŋiŋmaniŋ ba idum ek nijik yani vônô.
30 Ma abô êŋ hi hapôm ŋê êvhaviŋ. Ba intu ewa yani ba i Sisalia ma etak
halôk yeŋ te ek ni Tasus.

31 Êŋ ma avômalô êvhaviŋ anêŋ Judia lo Galili ma Samalia êmô labali ba miŋ
anyôla hêv malaiŋ hadêŋ i ami. Ma thêlô ibitak lôklokwaŋ ma Lovak Matheŋ
havatho thêlô kapôlôŋiŋ loŋ. Thêlô êmô Anyô Bêŋ vibiŋ ma êbô anêŋ athêŋ.
Ma avômalô êvhaviŋ ilumbak hi ba hi.

Pita hadum anyô havuviŋ te mavi

32 Pita hi haveŋ lomalak lomalak. Ma wak te ma hi ek ênjê avômalô matheŋ
anêŋ Lida.
33 Loŋ êŋ ma hapôm anyô te ba anêŋ athêŋ nena Ainias. Yani kupik bôk
havuviŋ ma hêk biŋ iyom hatôm sondabêŋ bahenvi ba lahavulô.
34 Ma Pita hanaŋ, “Ainias, Yisu Kilisi lêk hadum o mavi. Umbiyô ma
umbuvi anêm yêm.” Ma ketheŋ oyaŋ ma haviyô.
35 Êŋ ma avômalô Lida lôk Salon sapêŋ êyê yani, ma ele i liliŋ ba esopa Anyô
Bêŋ.

Pita hik avi ŋama te liŋ

36 Anêŋ Jopa ma avi êvhaviŋ te ba anêŋ athêŋ nena Tabita, ma hathak abô
Glik nena Dokas. Wak nômbêŋ intu ma yani hadum kobom mavi lomaloma
lôk hêv avômalô siv sa.
37 Pita hamô Lida denaŋ ma Dokas hapôm lijiŋ ba hama. Ma ithik anêŋ
kupik ba êdô hêk unyak kapô te atu ba hêk daku vuliŋ.

---

* **9:22:** Ap 18:28 * **9:25:** 2Ko 11:32-33 * **9:26:** Gal 1:17-19 * **9:27:** 1Ko 9:1

38 Jopa hamô habobo Lida ba intu avômalô êvhaviŋ elaŋô nena Pita lêk hamô Lida, êŋ ma êv anyô ju ba i hadêŋ yani ma enaŋ lôklokwaŋ nena, “Ôlêm kethеŋ!”

39 Êŋ ma Pita hi haviŋ thai ba êyô Jopa. Ma ewa yani ba i unyak kapô ali atu ba hêk daku vuliŋ. Avi tôp bêŋ anôŋ êmô unyak kapô êŋ ba elaŋ. Thêlô ekalabu Pita siŋ ma ewa iniŋ kwêv thilibuŋ lôk sôp takatu ba Dokas bôk hamô ma hadu ba hêv hadêŋ i ma ik thô hadêŋ yani.

40 Ma Pita hanaŋ ba avômalô sapêŋ ele yaiŋ ba i. Ma halek vadôŋ lêlô ma hateŋ mek. Vêm ma hik i liliŋ hadêŋ avi ŋama êŋ ma hanaŋ, “Tabita, umbiyô.” Ma madaluk hakyav ba hayê Pita ma haviyô hamô.

41 Ma Pita havaloŋ baŋ ma hêv yani liŋ haviyô hamiŋ. Ma halam avômalô matheŋ lôk avi tôp takatu ba êlêm. Ma hik thô nena yani lêk haviyô lôkmala hathak loŋbô.

42 Abô hathak nôm atu ba Pita hadum halaŋviŋ haveŋ Jopa iniŋ loŋ sapêŋ ba avômalô bêŋ anôŋ êvhaviŋ Anyô Bêŋ Yisu.

43 Ma Pita hamô Jopa sonda doho haviŋ Saimon, ôpatu ba hapesaŋ nômkama hathak alim kupik.

10

Konilias halam Pita

1 Anyô Lom te hamô Sisalia ba anêŋ athêŋ nena Konilias. Yani ma anyô vovak laik te ba hayabiŋ ŋê vovak ôdôŋ te hatôm 100 takatu ba êmô Lom iniŋ ŋê vovak kapô ba elam i nena Ŋê Vovak Itali.

2 Yani ma anyô hêv lêlê ek esopa Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ. Ba yani lôk vêŋi lôk nali ethak êmô Wapômbêŋ vibiŋ. Yani hathak hêv valuseleŋ bêŋ anôŋ hadêŋ Islael iniŋ avômalô siv, ma wak nômbêŋ intu ma hathak hateŋ mek.

3 Wak te hatôm 3 kilok yaŋsiŋ ma hayê wêŋ te nena Wapômbêŋ anêŋ aŋela te halêm ma hanaŋ, “Konilias!”

4 Ma Konilias hatitiŋ aŋela êŋ lôklokwaŋ ba hakô kambom ma hanaŋ, “Anyô Bêŋ, aisê?”

Ma aŋela hanaŋ, “Anêm mek nômbêŋ atu ba hoteŋ lôk wapôm takatu ba hôêv hadêŋ avômalô siv, lêk habitak hatôm da mavi hêk Wapômbêŋ ma.

5 Aêŋ ba nêm anyô doho ba ini Jopa ek neja anyô te anêŋ athêŋ nena Saimon, ma athêŋ yaŋ nena Pita ba nêlêm.

6 Ôpêŋ hamô haviŋ anêŋ wase Saimon, ôpatu ba hapesaŋ nômkama hathak alim kupik. Anêŋ unyak hamô habobo ŋgwêk daŋ.”

7 Aŋela hanaŋ abô takêŋ yôv ma hi. Êŋ ma Konilias halam anêŋ anyô ku ju lôk anyô vovak te atu ba hêk lêlê ek esopa Wapômbêŋ. Ôpêŋ ma Konilias anêŋ anyô hamô haviŋ yani.

8 Ma Konilias hanaŋ abô takêŋ sapêŋ hadêŋ thêlô yôv, ma hêv i ba i Jopa.

Pita hayê wêŋ te

9 Haviyô hayaŋ anêŋ waklêvôŋ biŋ ma thêlô lêk ebobo nêyô malak bêŋ Jopa. Ma wakma êŋ iyom ma Pita hathak unyak vôv atu ba kalôŋ ek eteŋ mek.

10 Ma hama kisi ba lahaviŋ enjaŋ nôm. Ma doŋtom êpôpêk nôm denaŋ ba ma hatulak ma hayê wêŋ te aêntêk.

11 Leŋ abyaŋ ma nômla hatôm sôp bêŋ te ba ibutiŋ anêŋ daŋ ayova loŋ ma êlêlô halôk ba halêm.

12 Sôp êŋ kapô ma alim lomaloma hamô. Alim doho eveŋ hathak veŋiŋ lo baheŋiŋ ma vi êyêyê hathak bôbôŋiŋ ma vi ma menak leŋlêvôŋ.
13 Ma abô te halêm hadêŋ yani nena, “Pita, umbiyô. Nuŋgwik ba noŋgwaŋ.”
14 *Ma Pita hanaŋ, “Anyô Bêŋ, ya milôk. Nôm takêŋ ma balabuŋ hanaŋ nena lelaik ba miŋ bôk yahaŋ ami.”
15 *Ma abô êŋ hanaŋ hathak loŋbô nena, “Nôm takatu ba Wapômbêŋ hadum ba habitak mabuŋ ma miŋ onaŋ nena lelaik ami.”
16 Nôm êŋ habitak hatôm bôlôŋ lô ma ketheŋ oyaŋ ma sôp lôk alim takêŋ hathak leŋ hathak loŋbô ba hi.
17 Ma Pita lahabi wêŋ êŋ anêŋ ôdôŋ denaŋ ma ŋê takatu ba Konilias hêv i ba êlêm êyô. Thêlô êbôlêm Saimon anêŋ unyak aleba êyô imiŋ unyak abôlêk.
18 Ma elam nena Saimon atu ba elam nena Pita hamô mena mi e?
19 Ma Pita lahabi wêŋ atu denaŋ ma Lovak Matheŋ hanaŋ, “Ondaŋô, anyô lokwaŋlô êbôlêm o eveŋ.
20 Ba intu nu tamu pik. Ma miŋ ôkô ek nu imbiŋ thêlô ami. Mi, yahêv thêlô ba êlêm ba intu nu imbiŋ i.”
21 Ma Pita habup ma hanaŋ, “Ya ôpatu ba môlô ôbôlêm êŋ êntêk. Môlô ôlêm eka?”
22 Ma thêlô enaŋ, “Konilias hêv yêlô ba alêm. Yani ma Lom iniŋ anyô vovak laik te. Yani ma anyô thêthôŋ ba hathak hamô Wapômbêŋ vibiŋ. Ma avômalô Islael takatu ba eyala yani êyê nena yani ma anyô mavi te. Ma aŋela matheŋ te hanaŋ hadêŋ yani ek endam o ba nu anêŋ unyak ek endaŋô abô takatu ba tem onaŋ.”
23 Pita halaŋô iniŋ abô ma hanaŋ ek ini nêmô unyak kapô imbiŋ yani.

Pita hayô Konilias anêŋ unyak

Lôkbôk ma Pita hi haviŋ thêlô ma ŋê êvhaviŋ doho anêŋ Jopa i haviŋ.
24 Thêlô eveŋ aleba êk loŋôndê, ma haviyô hayaŋ ma i ba êyô Sisalia. Ma Konilias hêv ma ek thêlô. Ma halam anêŋ avômalô lôk anêŋ ŋê môlô ba thêlô ethak doŋtom êmô anêŋ unyak kapô ba eyabiŋ Pita.
25 Pita hayô unyak kapô ma Konilias halek vadôŋ lêlô hamô valuvi ma habô yani.
26 *Ma doŋtom Pita hanaŋ nena, “Umbiyô, ya ma anyô pik hatôm o.”
27 Ma Pita hanaŋ abô haviŋ yani ma hi unyak kapô ma hayê nena avômalô bêŋ anôŋ lêk ethak doŋtom ba êmô.
28 Ma hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlô oyala nena Islael iniŋ balabuŋ hanaŋ lôklokwaŋ nena yêlô Islael miŋ hatôm namô imbiŋ avômalô loŋ buyaŋ ba nambitak nayô iniŋ unyak kapô ami. Ma doŋtom Wapômbêŋ hik thô hadêŋ ya nena miŋ hatôm yandam anyô te nena lelaik mena kambom ami.
29 Ba intu ôêv anyô ba êlêm ek neja ya, ma miŋ yahanaŋ abôla ami. Mi, yahalêm iyom. Aêŋ ba hatôm onaŋ anêm auk atu ba holam ya ba yahalêm hathak bêŋ êndêŋ ya mena mi e?”
30 Ma Konilias hanaŋ, “Wak ayova hale ba hi ma yahamô yenaŋ unyak kapô ba yahateŋ mek hadêŋ wakma êntêk hatôm 3 kilok yaŋsiŋ. Êŋ ma anyô te hamiŋ yamaleŋ ba anêŋ kwêv lôk sôp ma thapuk anôŋ oyaŋ.
31 Ma hanaŋ, ‘Konilias, Wapômbêŋ lêk halaŋô anêm mek lôk wapôm takatu ba hôêv hadêŋ ŋê siv.

* **10:14:** Wkp 11:1-47; Ese 4:14 * **10:15:** Mak 7:15,19 * **10:26:** Ap 14:13-15; ALK 19:10

32 Aêŋ ba nêm abô ni Jopa ek Saimon atu ba elam nena Pita. Yani hamô haviŋ anêŋ wase Saimon ôpatu ba hapesaŋ nômkama hathak alim kupik. Anêŋ unyak hamô habobo ŋgwêk daŋ.'
33 Aêŋ ba yahêv abô ketheŋ ek o, ma hudum nôm mavi ba lêk hôlêm yôv. Lêk yêlô sapêŋ athak doŋtom ba amô Wapômbêŋ ma ek nadaŋô abô takatu ba Anyô Bêŋ hanaŋ hadêŋ o ek onaŋ êndêŋ yêlô."

Ŋê loŋ buyaŋ elaŋô Abô Mavi

34 *Êŋ ma Pita hanaŋ abô hadêŋ thêlô nena, "Avanôŋ biŋ, lêk yahayala nena Wapômbêŋ hadum kobom doŋtom hadêŋ avômalô lodôŋlodôŋ. Ma miŋ lamavi hathak ôdôŋ te iyom ami.
35 Mi, yani lamavi hathak avômalô lodôŋlodôŋ sapêŋ atu ba elovak yani vibiŋ ba idum nôm takatu ba thêthôŋ.
36 Môlô oyala abô atu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ yêlô avômalô Islael. Abô êŋ hanaŋ hathak Abô Mavi atu ba hadum ek avômalô nêmô yôhôk imbiŋ yani hathak Yisu Kilisi anêŋ ku. Yani ma avômalô sapêŋ iniŋ Anyô Bêŋ.
37 *Ma môlô bôk oyala nômbêŋ atu ba habitak Islael iniŋ loŋ yôv. Môŋ ma habitak anêŋ Galili ba Jon anyô hathik ŋaŋ hanaŋ ek avômalô nisik ŋaŋ.
38 *Lôk oyala nena Wapômbêŋ bôk hêv Lovak Matheŋ lôk lôkliŋyak bêŋ hadêŋ Yisu anêŋ Nasalet hatôm mek ek indum ku. Ma hi lomalak lomalak ma hadum mavi. Wapômbêŋ hamô haviŋ yani ba intu hadum avômalô takatu ba êmô Sadaŋ anêŋ lôklokwaŋ vibiŋ ibitak mavi hathak loŋbô.
39 "Ma yêlô aposel anaŋ hathak nôm takatu ba yêlô ayê yani hadum haveŋ Jelusalem lôk Islael iniŋ loŋ sapêŋ bêŋ hadêŋ avômalô. Thêlô ik yani hathak a ba hama,
40 ma doŋtom wak te lô ma Wapômbêŋ hik yani liŋ hathak loŋbô ek injik i thô êndêŋ avômalô.
41 *Avômalô sapêŋ miŋ êyê yani ami. Mi, yêlô ŋê takatu ba bôk halam yôv ek nanaŋ nôm takêntêk bêŋ intu aŋ lo anum haviŋ yani hadêŋ waklavôŋ haviyô hathak loŋbô.
42 *Ma yani hanaŋ hadêŋ yêlô ek yêlô nanaŋ anêŋ Abô Mavi bêŋ êndêŋ avômalô lôk nanaŋ bêŋ aêntêk, 'Wapômbêŋ bôk hatak yani yôv ek endaŋô avômalô lôkmala lôk ŋama iniŋ abô.'
43 *Plopet bô sapêŋ bôk enaŋ nena avômalô takatu ba êvhaviŋ yani ma tem Wapômbêŋ nêm iniŋ kambom vê esak anêŋ athêŋ."
44 *Pita hanaŋ abô êŋ denaŋ ma Lovak Matheŋ hayô hamô avômalô takatu ba elaŋô anêŋ abô.
45-46 *Ma Islael iniŋ ŋê êvhaviŋ takatu ba iviŋ Pita ba i, elaŋô thêlô enaŋ abô masôm lôk êbô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ. Ba intu esoŋ kambom ba enaŋ nena, "Wapômbêŋ hêv Lovak Matheŋ hadêŋ avômalô loŋ buyaŋ hatôm alalô."
Êŋ ma Pita hanaŋ,
47 "Thêlô ewa Lovak Matheŋ hatôm alalô ŋê Islael. Ma opalê hatôm imiŋ thêlô loŋ siŋ ek nisik ŋaŋ?"

---

* **10:34:** Lo 10:17; Lom 2:11 * **10:37:** Mat 4:12-17 * **10:38:** Mat 3:16; Luk 4:17-21 * **10:41:** Luk 24:42-43; Ap 1:8 * **10:42:** Ap 17:31; 1Pi 4:5 * **10:43:** Ais 53:5-6; Jer 31:34; Ap 2:38 * **10:44:** Ap 11:15; 15:8 * **10:45-46:** Ap 2:4; 19:6

48 *Êŋ ma hanaŋ nena, “Môlô nusik ŋaŋ esak Yisu Kilisi anêŋ athêŋ.” Ŋê takêŋ ithik ŋaŋ yôv ma enaŋ ek Pita êmô wak doho imbiŋ thêlô.

11

Pita hanaŋ hathak ku takatu ba hadum haviŋ avômalô loŋ buyaŋ

1 Aposel lôk avômalô êvhaviŋ takatu ba êmô Judia elaŋô nena avômalô loŋ buyaŋ lêk ewa Wapômbêŋ anêŋ abô haviŋ.
2 Vêm ma Pita havôhi Jelusalem hathak loŋbô ma ŋê êvhaviŋ takatu ba lôklokwaŋ ek neŋgothe kupik, ethaŋ yani
3 *ba enaŋ, “Hu ŋê loŋ buyaŋ takatu ba miŋ eŋgothe kupik ami iniŋ unyak ma hoaŋ nôm haviŋ i eka?”
4 Êŋ ma Pita hanaŋ hathak nômkama takatu ba habitak ba hanaŋ nena,
5 * “Yahamô malak bêŋ Jopa ba yahateŋ mek hamô, êŋ ma yahatulak ma yahayê wêŋ te aêntêk. Nômlate hatôm sôp bêŋ te ba ibutiŋ anêŋ daŋ ayova loŋ ma êlêlô anêŋ leŋ halôk ba halêm habup ek ya.
6 Ma sôp êŋ kapô ma yahayê alim pik lomaloma takatu ba eveŋ hathak veŋiŋ lo baheŋiŋ ma alim kamuŋ kambom lôk alim vi atu ba êyêyê hathak bôbôŋiŋ ma menak leŋlêvôŋ haviŋ.
7 Êŋ ma yahalaŋô abô te halam hadêŋ ya nena, ‘Pita, umbiyô, nuŋgwik ba noŋgwaŋ.’
8 “Ma doŋtom yahanaŋ, ‘Anyô Bêŋ, ya milôk. Nôm takêŋ ma balabuŋ hanaŋ nena lelaik ba miŋ bôk yahaŋ dokte ami.’
9 “Êŋ ma abô anêŋ leŋ hanaŋ hathak loŋbô nena, ‘Nôm takatu ba Wapômbêŋ hadum ba habitak mabuŋ, ma miŋ onaŋ nena lelaik ami.’
10 Abô êŋ habitak hatôm bôlôŋ lô. Ma nôm takêŋ hathak leŋ hathak loŋbô ba hi.
11 “Êŋ ma ketheŋ oyaŋ ma anyô lokwaŋlô êyô iniŋ unyak atu ba yahamô. Thêlô ma anyô bêŋ te anêŋ Sisalia hêv i ba êlêm ek ya.
12 Ma Lovak Matheŋ hanaŋ hadêŋ ya, ‘Nu umbiŋ thêlô ma miŋ ôkô ba lemluvi ami.’ Ma aiyaŋ baheŋvi ba lahavute anêŋ Jopa atu ba bôk i haviŋ ya êntêk lêk êlêm. Ma yêlô lôkthô abitak ayô ôpêŋ anêŋ unyak kapô.
13 Ma ôpêŋ hanaŋ nena yani hayê aŋela hayô anêŋ unyak kapô ba hanaŋ, ‘Nêm anyô doho ba ini Jopa ek neja Saimon, anêŋ athêŋ yaŋ nena Pita ba êlêm.
14 *Yani tem enaŋ abô êndêŋ môlô. Ma hathak abô êŋ ma Wapômbêŋ tem nêm o lôk anêm avômalô bulubiŋ.’
15 *“Aêŋ ba yahadum ek yanaŋ abô êndêŋ thêlô ma ketheŋ oyaŋ ma Lovak Matheŋ halôk ba halêm hayô hamô thêlô hatôm sêbôk ba môŋ anôŋ ma hayô hamô alalô.
16 *Êŋ ma yaleŋhabi Anyô Bêŋ anêŋ abô atu ba bôk hanaŋ nena, ‘Jon hathik avômalô hathak ŋaŋ, ma doŋtom Wapômbêŋ tem isik esak Lovak Matheŋ.’
17 Thêlô êvhaviŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi hatôm alalô bôk aêvhaviŋ yani. Êŋ ma Wapômbêŋ hêv anêŋ Lovak Matheŋ hatôm wapôm hadêŋ thêlô hatôm bôk ba hêv hadêŋ alalô. Ba intu ya opalê ba hatôm yaŋgêk Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ loŋ siŋ?”

---

* **10:48:** Ap 19:5 * **11:3:** Ap 10:28; Gal 2:12 * **11:5:** Ap 10:9-48 * **11:14:** Ap 16:31 * **11:15:** Ap 2:4 * **11:16:** Ap 1:5

18 *Thêlô elaŋô abô êŋ ma bônôŋ ba êbô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ ba enaŋ,
“Intu êŋ, avômalô takatu ba ele kapôlôŋiŋ liliŋ ma Wapômbêŋ tem enja thêlô
ba nêm lôkmala êndêŋ i ma alalô Islael lôk ŋê loŋ buyaŋ imbiŋ.”

Avômalô êvhaviŋ anêŋ Antiok

19 *Ma ik Stiven vônô ma êv malaiŋ hadêŋ avômalô êvhaviŋ vi haviŋ. Ba
intu ŋê êvhaviŋ bêŋ anôŋ anêŋ Jelusalem êsôv ba i luvuluvu. Vi i Ponisia ma
vi i ŋgavithôm Saiplus ma vi i Antiok. Ma enaŋ Yisu anêŋ Abô Mavi hadêŋ
avômalô Islael takatu ba êmô loŋ takêŋ iyom, ma ŋê loŋ buyaŋ ma mi.
20 Ma doŋtom ŋê êvhaviŋ doho anêŋ Saiplus lo Sailini, i Antiok ma enaŋ
Anyô Bêŋ Yisu anêŋ Abô Mavi hadêŋ avômalô Glik haviŋ.
21 Ma Anyô Bêŋ anêŋ lôkliŋyak hamô haviŋ thêlô. Ba intu avômalô bêŋ anôŋ
êvhaviŋ ba ik kapôlôŋiŋ liliŋ hadêŋ Anyô Bêŋ.
22 *Êŋ ma avômalô êvhaviŋ anêŋ Jelusalem elaŋô abô hathak nôm takatu ba
habitak Antiok ma êv Banabas ba hi loŋ êŋ.
23 Ma hi hayô ma hayê Wapômbêŋ hêv anêŋ wapôm hadêŋ thêlô, ma yani
lamavi. Ma hik thêlô sapêŋ iniŋ auk liŋ ek nesopa Anyô Bêŋ ênjêk kapôlôŋiŋ
êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.
24 Banabas ma anyô mavi ba hêvhaviŋ lôkliŋyak. Ma Lovak Matheŋ hadum
ku lôklokwaŋ hamô yani kapô. Ma avômalô bêŋ anôŋ anêŋ loŋ êŋ êvhaviŋ Anyô
Bêŋ.
25 *Vêm ma Banabas hi Tasus ek êmbôlêm Sol.
26 Hapôm yani ma hawa ba hi Antiok hathak loŋbô ba thai êmô hatôm
sondabêŋ te haviŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Antiok ma êdôŋ avômalô bêŋ anôŋ
hathak Wapômbêŋ anêŋ abô. Antiok ma loŋ môŋ anôŋ atu ba elam avômalô
êvhaviŋ nena Kilisi anêŋ avômalô.
27 Banabas lo Sol êmô Antiok denaŋ ma plopet doho etak Jelusalem ba i
tamuŋ Antiok.
28 *Ma thêlô te, anêŋ athêŋ nena Agabas, haminŋ ba hanaŋ hathak Lovak
Matheŋ anêŋ lôklokwaŋ nena bôm bêŋ tem imbitak pik sapêŋ. (Hadêŋ
waklavôŋ Klodias hamô hatôm Lom iniŋ kiŋ ma abô êŋ hik anôŋ.)
29 Aêŋ ba avômalô êvhaviŋ evak abô ek nênêm valuseleŋ ni ek iviyaŋ takatu
ba êmô Judia ek nêm thêlô sa. Ŋê êvhaviŋ tomtom êv valuseleŋ hatôm atu ba
thêlô êpôm.
30 *Thêlô isup yôv ma êv hadêŋ Banabas lo Sol ek nênêm êndêŋ avaka takatu
ba eyabiŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Jelusalem.

12

Helot hik Jems vônô ma hadô Pita hamô koladôŋ

1 Waklavôŋ atu ba nôm takêŋ habitak ma Kiŋ Helot Aglipa havaloŋ avômalô
êvhaviŋ doho ek nêm vovaŋ êndêŋ i imbiŋ.
2 Ma hanaŋ ba edabêŋ Jon anêŋ yaŋ Jems laselo kisi hathak biŋ vovak ba
hama.
3 Ma hayê nena avômalô Islael leŋiŋmavi hathak nôm êŋ, êŋ ma evaloŋ Pita
haviŋ. Yani hadum nôm êŋ hadêŋ waklavôŋ Eyaŋ Polom Yis Mi.
4 Havaloŋ Pita, êŋ ma hadô hamô koladôŋ ma hatak yani halôk ŋê vovak
ôdôŋ ayova bahenjiŋ. Ŋê vovak ôdôŋ ayova êŋ iniŋ ŋê vovak hatôm ayova

* **11:18:** Ap 13:48; 14:27 * **11:19:** Ap 8:1-4 * **11:22:** Ap 4:36 * **11:25:** Ap 9:30 * **11:28:** Ap 21:10 * **11:30:** Ap 12:25

ayova eyabiŋ yani. Helot lahabi nena waklavôŋ Hale ba Hi anêŋ daŋ, ma tem enja Pita ende yaiŋ ba imiŋ avômalô maleŋiŋ ek enaŋ yani bêŋ.
5 Pita hamô koladôŋ ma avômalô êvhaviŋ eteŋ mek lôklokwaŋ ek Wapômbêŋ nêm yani sa.
6 Ma bôlôvôŋ te ma Pita hêk sôm hêk ŋê vovak lokwaŋju malêvôŋ. Ma ekak baŋ luvi hathak seŋ ju ba êthô hathak anyô vovak ju atu baheŋiŋ. Ma sôp bidoŋ vi eyabiŋ koladôŋ abôlêk. Helot bôk hanaŋ yôv nena biyamôŋ lôkbôk ma tem neja yani ende yaiŋ ek indum abô.
7 Ma ketheŋ oyaŋ ma deda bêŋ habi halôk koladôŋ kapô ma Anyô Bêŋ anêŋ aŋela te hayô. Ma hapetav Pita baya vi ma hik liŋ ba hanaŋ, “Umbiyô ketheŋ!” Ma seŋ ju atu hêv yak hêk Pita baŋ.
8 Êŋ ma aŋela hanaŋ hadêŋ yani, “Umbuliv o siŋ esak anêm sôp ma nuŋgwik anêm bokŋgôp.” Ma Pita hadum aêŋ ma aŋela hanaŋ, “Nuŋgwik anêm kwêv daim ba osopa ya.”
9 Êŋ ma Pita hasopa aŋela ba thai i, ma doŋtom hasoŋ nena yani hayê wêŋ ma miŋ nôm avanôŋ ami.
10 *Thai ele ba i ma êv ŋê eyabiŋ koladôŋ abôlêk lokwaŋju atu liliŋ ba ele ba i. Êŋ ma thai i êyô badêŋ abôlêk atu ba epesaŋ hathak aeŋ, ma badêŋ abôlêk êŋ da hakyav ma thai ele yaiŋ ba i malak bêŋ. Ma esopa loŋôndê te ba i. Ma ketheŋ oyaŋ ma aŋela hatak Pita ba hi.
11 Yôv ma Pita anêŋ auk hathak ba hanaŋ, “Lêk yahayala avanôŋ nena Anyô Bêŋ hêv anêŋ aŋela ba halêm hawa ya vê hêk Helot baŋ lôk nômkama sapêŋ atu ba avômalô Islael esoŋ nena tem nindum aêŋ esak ya.”
12 Yani lahabi abô êŋ yôv ma hi Jon talêbô Malia anêŋ unyak. Jon anêŋ athêŋ yaŋ nena Mak. Avômalô bêŋ anôŋ lêk ethak doŋtom ba eteŋ mek êmô.
13 Ma Pita hapididiŋ unyak abôlêk hamiŋ viyaiŋ ma avi ku te ba anêŋ athêŋ nena Loda, hi ek injik unyak abôlêk vê.
14 Ma doŋtom halaŋô Pita laselo katô, êŋ ma lamavi anôŋ ba halaŋviŋ hi unyak kapô hathak loŋbô ma miŋ hik unyak abôlêk vê ami. Ma hanaŋ hadêŋ thêlô, “Pita hamiŋ unyak abôlêk!”
15 Ma thêlô miŋ êvhaviŋ yani ami ba enaŋ, “O avi molo.” Ma doŋtom yani lôklokwaŋ ba hanaŋ, “Mi anôŋ, yanida intu hamiŋ.” Êŋ ma enaŋ nena, “Betha Pita anêŋ aŋela la.”
16 Ma doŋtom Pita hapididiŋ unyak abôlêk hamiŋ denaŋ. Êŋ ma thêlô ik unyak abôlêk vê ma êyê Pita ba esoŋ kambom.
17 Ma Pita hik thô hathak baŋ nena thêlô bônôŋ ma hanaŋ hathak nôm takatu ba Anyô Bêŋ hadum ba hawa yani vê hêk koladôŋ. Ma hanaŋ, “Nonaŋ abô êntêk êndêŋ Jems lôk ŋê êvhaviŋ vi imbiŋ.” Ma hatak i ba hi buyaŋ.
18 *Haviyô hayaŋ ma ŋê vovak takatu ba eyabiŋ koladôŋ êyê nena Pita miŋ hamô ami. Êŋ ma eboloba ba enaŋ mayaliv, “Pita hamô sê?”
19 Ma Helot hêv ŋê vovak ba i ek nêmbôlêm Pita, ma doŋtom miŋ êpôm ami. Êŋ ma hanaŋ hik ŋê takatu ba eyabiŋ Pita hamô koladôŋ liŋ lôklokwaŋ nena idum aisê? Ma doŋtom thêlô enaŋ nena injo. Êŋ ma Helot hanaŋ ek nijik sapêŋ vônô.
Vêm ma Helot hatak Judia ma halôk ba hi hamô Sisalia.

* **12:10:** Ap 5:19 * **12:18:** Ap 5:22-24

Kiŋ Helot Aglipa hama

20 Ma Helot bôk lamaniŋ hathak avômalô Taia lo Saidon. Ba hi hamô Sisalia,
êŋ ma thêlô evak abô ek ini nepesaŋ abô imbiŋ yani ek malê nena thêlô ethak
ewa nôm halêm anêŋ kiŋ anêŋ loŋ. Ba intu thêlô enaŋ abô haviŋ Blastas ôpatu
ba hayabiŋ Helot anêŋ unyak kapô ma yani halôk ek nêm thêlô sa. Êŋ ma
hatak wakma te ek thêlô nepesaŋ abô imbiŋ kiŋ.
21 Ma wakma êŋ hayô ma Helot hik kiŋ iniŋ nômkama kêkêlô ma hi hamô
anêŋ loŋ kiŋ. Êŋ ma hanaŋ abô hadêŋ avômalô takêŋ.
22 Ma elam aêntêk, “Abô êntêk ma miŋ anyô leŋselo ami. Mi, wapômbêŋ te
laselo.”
23 *Ma Helot halaŋô iniŋ abô ba lamavi hathak i ma miŋ habam Wapômbêŋ
anêŋ athêŋ ami. Ba intu ketheŋ oyaŋ ma Anyô Bêŋ anêŋ aŋela hik yani ba
matiŋyak yaônena eyaŋ yani ba hama.
24 *Malaiŋ lomaloma hapôm avômalô êvhaviŋ, ma doŋtom Wapômbêŋ anêŋ
abô halumbak ba halaŋviŋ ba hi luvuluvu.
25 *Ma Banabas lo Sol ik iniŋ ku atu ba êv hadêŋ thai daŋ siŋ halôk
Jelusalem, ma ele i Antiok hathak loŋbô. Ma ewa Jon atu ba elam nena Mak
ba hi haviŋ thai.

13

Êv Banabas lo Sol ek ini nenaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô

1 Êntêk ma plopet lôk ŋê êdôŋ Wapômbêŋ anêŋ abô takatu ba êmô Antiok
iniŋ athêŋ: Banabas lo Simeon elam nena Niga* ma Lusius anêŋ Sailini lo
Sol ma Manain bôk ba thai lôk Kiŋ Helot Antipas yaôna ma eveŋ haviŋ i.
2 *Wak te ma thêlô ethak doŋtom ba evak balabuŋ nôm ek neteŋ mek ma
êv yeŋ hadêŋ Anyô Bêŋ. Êŋ ma Lovak Matheŋ hanaŋ nena, “Notak Banabas
lo Sol ek nindum ku takatu ba yahalam thai ek nindum.”
3 *Êŋ ma thêlô evak balabuŋ ek netak nôm lôk neteŋ mek esak loŋbô. Vêm
ma etak baheŋiŋ hayô hêk thai ma êv thai ba i ek nindum ku takatu ba Lovak
Matheŋ hanaŋ.

Banabas lo Sol i ŋgavithôm Saiplus

4 Ma Lovak Matheŋ hêv thai ba i ibup tamu malak Selusia, ma ethak yeŋ te
ba i ŋgavithôm Saiplus.
5 *Thai ethak malak Salamis ma enaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi hamô
Islael iniŋ unyak yeŋ takatu ba êmô loŋ êŋ. Ma Jon Mak haveŋ haviŋ thai
ek nêm thai sa.
6 Thai eveŋ ŋgavithôm Saiplus anêŋ lomalak nenanena aleba êyô Papos.
Loŋ êŋ ma thai êyê anyô Islael te atu ba hathak hadum ŋgôk soŋgoŋ. Yani
ma plopet abôyaŋ haviŋ. Ba anêŋ athêŋ nena Ba-Yisu.
7 Yani hathak hamô haviŋ Lom iniŋ anyô bêŋ atu ba hayabiŋ loŋ êŋ, ba
anêŋ athêŋ nena Segius Polus. Segius Polus ma anyô lôk auk mavi. Yani
lahaviŋ endaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô ba intu halam Banabas lo Sol ba êlêm.

---

* **12:23:** Dan 5:20 * **12:24:** Ais 55:11 * **12:25:** Ap 11:29-30; 15:37 * **13:1:** Niga anêŋ ôdôŋ nena ŋê kupik loŋgavu. * **13:2:** Ap 9:15 * **13:3:** Ap 6:6 * **13:5:** Ap 12:12; 15:39

8 Ma doŋtom Ba-Yisu hadum ek esale thai iniŋ abô thô ma lahaviŋ injik
Lom iniŋ anyô bêŋ anêŋ auk liliŋ ek miŋ nêmimbiŋ thai iniŋ abô ami. (Ba-
Yisu anêŋ athêŋ hathak abô Glik nena Elimas ma anêŋ ôdôŋ ma anyô lôk ŋgôk
soŋgoŋ.)
9 Êŋ ma Lovak Matheŋ hava Sol atu ba elam nena Pol kapô siŋ, ma hatitiŋ
Elimas lôklokwaŋ ma hanaŋ nena,
10 “O ma Sadaŋ anêŋ nakaduŋ ba intu hôpôlik hathak kobom takatu ba
thêthôŋ! Kapôlôm hayô siŋ hathak abôyaŋ lôk kambom lomaloma sapêŋ.
Wak nômbêŋ intu ma hothavuthiŋ Anyô Bêŋ anêŋ abô thêthôŋ ba habitak
hatôm abôyaŋ.
11 *Aêŋ ba ondaŋô! Anyô Bêŋ anêŋ baŋ tem epetav o êndêŋ êntêk. Ba malem
tem pusip ba miŋ hatôm nôŋgô wak anêŋ deda ami ma tem ômô aêŋ dokte
vêmam.”
Ma ketheŋ oyaŋ ma Elimas hayê nômlate hatôm buliv lôk momaŋiniŋ hava
madaluk siŋ. Ma yani havaloŋ nômkama yakyak ek êpôm anyô te ek embaloŋ
yani baŋ ba endom yani ba ni.
12 Anyô bêŋ Lom atu hayê nôm êŋ ma hasoŋ kambom hathak Anyô Bêŋ
anêŋ abô atu ba thai enaŋ ma hêvhaviŋ.

Thai enaŋ Abô Mavi hamô Antiok anêŋ Pisidia

13 *Ma Pol thêlô etak Papos ma ewa yeŋ ba i Pega anêŋ plovins Pampilia.
Ma doŋtom Jon Mak hatak thêlô ba havôhi Jelusalem hathak loŋbô.
14 Êŋ ma etak Pega ma i Antiok anêŋ Pisidia. Ma Sabat ma thêlô i êyô
avômalô Islael iniŋ unyak yeŋ ma êlôk êmô.
15 Esam abô balabuŋ lôk plopet iniŋ abô yôv, êŋ ma unyak yeŋ iniŋ ŋê bêŋ
êv abô hadêŋ Pol thêlô ba enaŋ, “Aiyaŋ thêlô, unim abôla hamiŋ ek nobatho
avômalô iniŋ kapôlôŋiŋ loŋ, êŋ ma nonaŋ.”
16 Ma Pol haviyô hamiŋ ma hik thô hathak baŋ ba hanaŋ, “Môlô avômalô
Islael lôk ŋê loŋ buyaŋ takatu ba ôêv yeŋ hadêŋ Wapômbêŋ, nodaŋô ya!
17 *Sêbôk ma Islael iniŋ Wapômbêŋ halam alalôaniŋ bumalô thêlô ba etak
iniŋ loŋ ba i êmô Ijip ma habi anêŋ wapôm sam hadêŋ i ba ibitak lôkmaŋgiŋ.
Ma haveŋ yam ma halom thêlô vê hêk Ijip hathak anêŋ lôklokwaŋ bêŋ.
18 *Ma êmô loŋ thiliv hatôm sondabêŋ 40 ba idum kambom lomaloma, ma
doŋtom hayabiŋ thêlô mavi.
19 *Ma yani hêv avômalô Kenan ôdôŋ baheŋvi ba lahavuju vê ma hêv iniŋ
pik hadêŋ avômalô Islael ba evaloŋ hatôm iniŋ pik.
20 *Nôm takêŋ bôk habitak ba hale ba hi hatôm sondabêŋ 450.
“Vêm ma Wapômbêŋ hatak ŋê doho ek neyabiŋ avômalô Islael. Ma
hatak tomtom da iniŋ waklavôŋ neyabiŋ endeba êyô plopet Samuel anêŋ
waklavôŋ.
21 *Vêm ma avômalô Islael enaŋ hik Wapômbêŋ liŋ ek nêm kiŋ êndêŋ thêlô
ma Wapômbêŋ hatak Sol ek imbitak kiŋ. Yani ma Kis nakaduŋ ba habitak
anêŋ Benjamin anêŋ ôdôŋ. Yani hayabiŋ Islael hatôm sondabêŋ 40.

---

* **13:11:** Ap 9:8 * **13:13:** Ap 15:38 * **13:17:** Kis 1:7; 6:6; 12:51 * **13:18:** Nam 14:34; Lo 1:31-32
* **13:19:** Lo 7:1; Jos 14:1 * **13:20:** Het 2:16; 1Sml 3:20 * **13:21:** 1Sml 8:5,19; 10:20-24

22 *Vêm ma Wapômbêŋ hêv yani vê ma hatak Devit habitak thêlô iniŋ kiŋ.
Ma hanaŋ hathak Devit aêntêk, ‘Yahayê Jesi nakaduŋ Devit kapô ma hatôm
yada yakapôlôŋ. Yani tem indum nômkama sapêŋ êtôm yenaŋ yaleŋhaviŋ.’
23 * “Ma Devit anêŋ limi ma Wapômbêŋ hêv Yisu ôpatu ba nêm Islael bulubiŋ
hatôm bôk ba habutiŋ abô haviŋ i.
24 *Yisu miŋ bôk hadum anêŋ ku ami denaŋ ma Jon hanaŋ ek avômalô Islael
nede kapôlôŋiŋ liliŋ ba nisik ŋaŋ.
25 *Jon anêŋ ku anêŋ daŋ lêk habobo ma hanaŋ, ‘Môlô lemimhabi aisê
hathak ya? Ya ma miŋ Mesia atu ba môlô oyabiŋ ek nêm môlô bulubiŋ ami.
Mi, yani tem embeŋ ya yam. Yani ma anyô lôk athêŋ ma ya ma yaônalôk ba
intu miŋ hatôm yakôm ba yapole anêŋ vakapô bokŋgôp anêŋ yak vê ami.’
26 “Aiyaŋ thêlô, môlô takatu ba Ablaham anêŋ limi lôk môlô takatu ba ŋê
loŋ buyaŋ ba ômô Wapômbêŋ vibiŋ, odaŋô. Abô takatu ba hathak bulubiŋ,
êŋ ma Wapômbêŋ hêv ek alalô sapêŋ.
27 Avômalô Jelusalem lôk iniŋ ŋê bêŋbêŋ miŋ eyala Yisu êŋ ami. Ba intu
thêlô enaŋ ek nijik yani vônô, êŋ ma esopa plopet iniŋ abô takatu ba esam
hadêŋ Sabat sapêŋ ba abô takêŋ intu hik anôŋ.
28 *Thêlô miŋ êpôm anêŋ kambom la ek nijik yani vônô ami, ma doŋtom
enaŋ hik Pailat liŋ ek injik yani vônô.
29 *Thêlô idum nômkama sapêŋ hatôm bôk ba plopet eto hathak yani, êŋ ma
êv yani vê hêk alovalaŋaŋsiŋ ma êdô yani hêk siô.
30 Ma doŋtom Wapômbêŋ hik yani liŋ haviyô hêk ŋama hathak loŋbô,
31 *ma wak bêŋ anôŋ ma anêŋ avômalô takatu ba bôk eveŋ haviŋ yani anêŋ
Galili ba i Jelusalem êyê yani. Ma ŋê takatu ba bôk êyê nôm takêŋ intu lêk
enaŋ bêŋ hadêŋ alalôaniŋ avômalô.
32-33 “Ma lêk yêlô anaŋ Abô Mavi êntêk bêŋ hadêŋ môlô nena Wapômbêŋ
lêk hik Yisu liŋ hêk ŋama ba intu abô takatu ba Wapômbêŋ bôk havak haviŋ
bumalô thêlô ma lêk hik anôŋ hathak iniŋ nali alalô. Hatôm bôk eto hêk
Kapya Yeŋ anêŋ abô ju nena,

“ ‘O ma yenaŋ Okna,
lêk yahabitak anêm Lemambô.’ *Kapya Yeŋ 2:7*

34 “Wapômbêŋ hik yani liŋ hêk ŋama ba miŋ hatôm ema esak loŋbô ba kupik
epalê ami. Hatôm bôk eto nena,

“ ‘Yahanaŋ avanôŋ biŋ nena tem yanêm mek matheŋ mavi êndêŋ môlô êtôm
bôk ba yahabutiŋ ek yanêm êndêŋ Devit.’ *Aisaia 55:3*

35 “Ma bôk ik auk êntêk thô hêk buyaŋ nena,

“ ‘Ma tem miŋ ôdô anêm Anyô Matheŋ anêŋ kupik ênjêk siô ba epalê ami.’
Kapya Yeŋ 16:10

36 “Devit miŋ hato abô êŋ hathak yanida ami. Mi, Wapômbêŋ halam yani
ek indum anêŋ ku êtôm anêŋ waklavôŋ atu ba hamô lôkmala vêm ma hama.
Ma elav yani haviŋ limi ba anêŋ kupik hapalê.
37 Ma doŋtom ôpatu ba Wapômbêŋ hik liŋ, miŋ kupik hapalê ami.
38 “Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, nodaŋô katô. Lêk yêlô anaŋ hadêŋ môlô nena hathak
Yisu ma Wapômbêŋ tem nêm môlônim kambom vê.

---

* **13:22:** 1Sml 13:14; 16:12; Sng 89:20 * **13:23:** 2Sml 7:12-16 * **13:24:** Mat 3:1-2 * **13:25:** Jon 1:20,27 * **13:28:** Mat 27:22-23 * **13:29:** Mat 27:59-60 * **13:31:** Ap 1:3,8

39 *Anyôla miŋ hatôm esopa Mose anêŋ abô balabuŋ lôkthô ek Wapômbêŋ
endam yani nena anyô thêthôŋ ami. Mi anôŋ, ma doŋtom lêk avômalô takatu
ba êvhaviŋ Yisu, Wapômbêŋ hayê thêlô nena ŋê thêthôŋ ba miŋ lahabi iniŋ
kambom hathak loŋbô ami.
40 Noyabiŋ am ek abô takatu ba plopet bôk enaŋ miŋ injik anôŋ imiŋ môlô
ami. Thêlô bôk enaŋ aêntêk,
41 " 'Môlô ŋê obi Wapômbêŋ liliŋ, nodaŋô katô!
Tem yandum nômla bêŋ te imbitak êŋjêk môlô malêvôŋ.
Ba anyôla hanaŋ nôm atu ba tem imbitak bêŋ hadêŋ môlô,
ma tem miŋ nônêmimbiŋ ami.
Ba intu tem indum môlô nosoŋ kambom lôk yambuliŋ môlô ba noma.' "
Habakuk 1:5
42 Pol hanaŋ abô yôv ma thai lôk Banabas idum ek nede yaiŋ ma avômalô
enaŋ nena, "Sabat yaŋ endake ma mamu nonaŋ abô esak nôm takêntêk esak
loŋbô."
43 Sa anêŋ daŋ ma avômalô Islael lôk ŋê loŋ buyaŋ takatu ba ibitak êyô Islael
iniŋ êvhaviŋ kapô esopa Pol lo Banabas. Thai enaŋ abô doho haviŋ hadêŋ
thêlô ek injik thêlôniŋ auk liŋ ek nesopa Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ ba nimiŋ
lôklokwaŋ ek anêŋ wapôm embatho thêlô loŋ.
44 Ma Sabat atu hayô ma habobo avômalô Antiok sapêŋ êyô ek nedaŋô
Wapômbêŋ anêŋ abô takatu ba thai tem nenaŋ.
45 Ma doŋtom ŋê bêŋbêŋ Islael vi êyê avômalô nômbêŋ êŋ ba leŋiŋdaŋ ba
enaŋ abôma hathak abô takatu ba Pol hanaŋ.
46 *Êŋ ma Pol lo Banabas miŋ êkô ami ma enaŋ hadêŋ thêlô nena,
"Wapômbêŋ hêv yai ba alêm ek nanaŋ anêŋ abô êndêŋ môlô ŋê Islael êmôŋ.
Ma doŋtom môlô ôpôlik hathak abô êŋ. Môlô ôdô lôkmala atu ba tem nêmô
êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ e? Aêŋ ba yai lêk atak môlô ba a ek avômalô loŋ
buyaŋ.
47 Hatôm atu ba Anyô Bêŋ hanaŋ hadêŋ yai nena,
" 'Yahatak o hatôm deda ek avômalô loŋ buyaŋ
ek onaŋ Abô Mavi esak bulubiŋ atu ba tem yanêm êndêŋ avômalô embeŋ
pik bêŋ êntêk endeba êyô anêŋ daŋ.' " *Aisaia 49:6*
48 Avômalô loŋ buyaŋ elaŋô abô êŋ ba leŋiŋmavi ba enaŋ nena Anyô Bêŋ
anêŋ abô ma mavi anôŋ. Ma avômalô takatu ba Wapômbêŋ bôk hatak i yôv ek
nêmô lôkmala êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ, lôkthô êvhaviŋ.
49 Ma Anyô Bêŋ anêŋ abô halilup haveŋ loŋ êŋ sapêŋ.
50 Ma doŋtom ŋê Islael doho i hadêŋ malak êŋ anêŋ ŋê bêŋbêŋ lôk avi bêŋbêŋ
takatu ba ethak êmô Wapômbêŋ vibiŋ ma ik iniŋ auk liŋ ek nimbuliŋ Pol lo
Banabas. Êŋ ma thêlô evatho avômalô malak êŋ loŋ ek nênêm vovaŋ êndêŋ
thai. Idum aêŋ vêm ma êv thai vê hêk iniŋ loŋ ba i.
51 *Êŋ ma thai ik voŋgovaŋ vê hêk veŋiŋkapô ek injik thô nena thêlô idum
kambom ma thai etak i ba i malak Aikoniam.
52 Ma doŋtom ŋê êvhaviŋ anêŋ Antiok leŋiŋmavi anôŋ ba Lovak Matheŋ
hava thêlô kapôlôŋiŋ siŋ.

14

Pol lo Banabas êmô Aikoniam

* **13:39:** Lom 10:4 * **13:46:** Ap 3:26; 18:6 * **13:51:** Mat 10:14; Ap 18:6

1 Pol lo Banabas êyô malak Aikoniam ma esopa iniŋ kobom ba i Islael iniŋ unyak yeŋ. Ma thai enaŋ abô mavi anôŋ ba intu avômalô Islael lôk ŋê loŋ buyaŋ bêŋ anôŋ êvhaviŋ.
2 Ma doŋtom ŋê Islael takatu ba miŋ êvhaviŋ ami ik avômalô loŋ buyaŋ iniŋ kapôlôŋiŋ liŋ ba idum thêlô leŋiŋmaniŋ kambom hadêŋ avômalô êvhaviŋ.
3 *Aêŋ ba thai êmô loŋ êŋ sawa daim ma enaŋ Anyô Bêŋ anêŋ abô bêŋ ma kô mi. Ma Anyô Bêŋ havatho thai loŋ ek nindum lavôŋiŋ lôk nômbithi lomaloma. Hathak nôm êŋ ma hik thô hadêŋ avômalô nena anêŋ wapôm takatu ba hêv ek nêm avômalô bulubiŋ ma avanôŋ biŋ.
4 Êŋ ma avômalô malak êŋ evak i vose hi ôdôŋ ju. Ôdôŋ yaŋ imiŋ haviŋ avômalô Islael takatu ba miŋ êvhaviŋ ami ma yaŋ imiŋ haviŋ aposel.
5 *Vêm ma avômalô loŋ buyaŋ lôk avômalô Islael takatu ba êpôlik ek thai evak abô ek nimbuliŋ thai ba nitu thai vônô esak valu.
6 Ma doŋtom thai elaŋô abô êŋ ma êsôv ba i malak Listla lo Debi hêk Likonia kapô lôk loŋ vi atu ba hêk habobo loŋ êŋ.
7 Ma thai eveŋ loŋ takêŋ ba enaŋ Abô Mavi hadêŋ avômalô.

Pol lo Banabas êmô Listla

8 Malak Listla ma anyô vavuviŋ te hamô. Sêbôk ba talêbô havathu yani ma miŋ bôk haveŋ dokte ami.
9 Wak te ma Pol hanaŋ Abô Mavi hadêŋ avômalô ma yani halaŋô anêŋ abô. Ma Pol hatitiŋ yani ma hayê nena anêŋ hêvhaviŋ hatôm indum yani mavi.
10 Êŋ ma Pol halam nena, “Umbiyô umiŋ.” Ma ketheŋ oyaŋ ma ôpêŋ haviyô hamiŋ ba haveŋ.
11 *Ma avômalô takatu ba êmô loŋ êŋ êyê nôm atu ba Pol hadum. Ma elam hathak iniŋ abô Likonia nena, “Lêk wapômbêŋ lokwaŋju êwê i hatôm anyô ju êntêk ba êlôk ba êlêm ek alalô!”
12 Thêlô iniŋ wapômbêŋ môŋ ma Sus ba intu elam Banabas nena Sus. Ma elam Pol nena Helmes ek malê nena Helmes ma iniŋ wapômbêŋ atu ba hathak hanaŋ abô hamôŋ.
13 Wapômbêŋ Sus anêŋ malakba hamô malak bêŋ viyaiŋ. Ma anêŋ anyô habôk da lôk avômalô sapêŋ leŋiŋhaviŋ nênêm da êndêŋ thai. Aêŋ ba Sus anêŋ anyô habôk da hawa bokmaŋkao malô doho lôk alokwaŋ vuak atu idu hathak yak ma ele malak bêŋ anêŋ badêŋ abôlêk ek nênêm da êndêŋ thai.
14 Ma doŋtom aposel Banabas lo Pol elaŋô abô êŋ, ma ekakaviŋ iniŋ kwêv ma elaŋviŋ ba i imiŋ avômalô nômbêŋ atu malêvôŋ ma elam,
15 * “Avômalô Listla! Môlô udum aêŋ eka? Yai ma anyô pik hatôm môlô. Yai alêm ek nanaŋ Abô Mavi êndêŋ môlô ek notak nôm oyaŋ takêntêk atu ba ôêv yeŋ hadêŋ i ma unu êndêŋ Wapômbêŋ lôkmala. Yani hapesaŋ pik lo leŋ ma ŋgwêk lôk nômkama sapêŋ atu ba hamô kapô.
16 *Sêbôk ma yani hatak avômalô sapêŋ ek nesopa thêlôda iniŋ auk.
17 *Ma doŋtom hathak lavôŋiŋ ma yani hadum ek avômalô neyala yani. Yani hathak hadum mavi hadêŋ môlô ba hêv ôthôm lôk hadum ba unim nôm ku kapô hik anôŋ. Ma hêv nôm bêŋ anôŋ hadêŋ môlô lôk hadum ba môlô lemimmavi anôŋ.”

---

* **14:3:** Mak 16:20; Hib 2:4 * **14:5:** Ap 14:19 * **14:11:** Ap 28:6 * **14:15:** Sng 146:6; Ap 10:26 * **14:16:** Ap 17:30 * **14:17:** Jer 5:24

18 Thai enaŋ abô takêŋ, ma doŋtom avômalô nômbêŋ êŋ iniŋ auk ma mayaliv
ba idum lôklokwaŋ ek nênêm da êndêŋ thai.
19 *Vêm ma ŋê Islael doho anêŋ Antiok lo Aikoniam êyô ma enaŋ abô bêŋ
anôŋ hadêŋ avômalô Listla aleba ik iniŋ auk liliŋ ba êyê Pol lo Banabas nena
ŋê kambom. Êŋ ma ik Pol hathak valu ma êvôv yani hale malak bêŋ viyaiŋ
ba hi ba esoŋ nena lêk hama yôv.
20 Ma doŋtom ŋê êvhaviŋ êyô ba ekalabu yani siŋ, êŋ ma yani haviyô ma
havôhi malak bêŋ kapô hathak loŋbô. Haviyô hayaŋ ma thai lôk Banabas i
malak Debi.

Thai êvôi Antiok anêŋ Silia

21 Thai enaŋ Abô Mavi haveŋ malak bêŋ Debi. Ma idum ba avômalô bêŋ
anôŋ ibitak ŋê êvhaviŋ. Vêm ma êvôi Listla lôk Aikoniam ma Antiok hathak
loŋbô
22 *ek evatho ŋê êvhaviŋ iniŋ kapôlôŋiŋ loŋ lôk enaŋ nena nebaloŋ iniŋ
êvhaviŋ loŋ lôklokwaŋ. Ma enaŋ haviŋ nena, “Alalô tem naja malaiŋ loma-
loma ek nasopa Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak anêŋ loŋôndê.”
23 Ma Pol lo Banabas etak avaka hatôm lomalak lomalak ek neyabiŋ
avômalô êvhaviŋ. Êv mek hathak thêlô ma etak i halôk Anyô Bêŋ atu ba thêlô
êvhaviŋ baŋ. Vêm ma thêlô sapêŋ evak balabuŋ ek nôm ma eteŋ mek ek Anyô
Bêŋ embaloŋ thêlô loŋ.
24 Ma thai i plovins Pampilia ma elom hêk loŋôndê atu hêk plovins Pisidia
ba i êyô Pampilia.
25 Êŋ ma thai enaŋ Yisu anêŋ abô hadêŋ avômalô Pega anêŋ Pampilia. Vêm
ma êlôk ba i Atalia.
26 *Ma anêŋ Atalia ma ethak yeŋ ba i Antiok anêŋ Silia, loŋ sêbôk atu ba
ewa mek ek Wapômbêŋ nêm anêŋ wapôm êndêŋ thai esak ku takatu ba idum
aleba lêk anêŋ daŋ.
27 *Êyô Antiok ma isup avômalô êvhaviŋ ethak doŋtom ma enaŋ hathak nôm
takatu ba Wapômbêŋ hêv thai sa ba idum bêŋ. Lôk enaŋ nena, “Wapômbêŋ
hakyav ŋê loŋ buyaŋ iniŋ unyak abôlêk êvhaviŋ vê ba vi dedauŋ lêk êvhaviŋ.”
28 Ma thai êmô loŋ êŋ sawa daim haviŋ avômalô êvhaviŋ.

15

Sam habitak Jelusalem

1 *Ma ŋê Judia doho êlôk ba i Antiok ma êdôŋ avômalô êvhaviŋ ba enaŋ nena,
“Môlô miŋ oŋgothe kupik vê hatôm bôk ba Mose hanaŋ ami, êŋ ma Wapômbêŋ
tem miŋ nêm môlô bulubiŋ ami.”
2 *Pol lo Banabas elaŋô iniŋ abô takatu ba enaŋ ma miŋ êlôk hathak iniŋ
auk êŋ ami. Ba intu thêlô êkôki bêŋ anôŋ. Êŋ ma ŋê êvhaviŋ elam Pol lo
Banabas lôk ŋê êvhaviŋ doho ek ini Jelusalem ek nepesaŋ abô êŋ imbiŋ aposel
lôk avaka vi.
3 Ba intu êv i ba i. Ma eveŋ Pinisia lo Samalia malêvôŋ ba enaŋ hadêŋ
avômalô êvhaviŋ anêŋ lomalak nenanena hathak nôm takatu ba Wapômbêŋ
bôk hadum ba avômalô loŋ buyaŋ ele kapôlôŋiŋ liliŋ ba êvhaviŋ Wapômbêŋ.
Ma avômalô êvhaviŋ takêŋ elaŋô abô êŋ ma leŋiŋmavi anôŋ.

---

* **14:19:** Ap 17:13; 2Ko 11:25 * **14:22:** Ap 15:32; 1Te 3:3 * **14:26:** Ap 13:1-2 * **14:27:** Ap 15:4,12
* **15:1:** Gal 5:2 * **15:2:** Gal 2:1

4 *Êyô Jelusalem ma avômalô êvhaviŋ lôk iniŋ avaka doho lôk aposel ewa thêlô thô. Ma Pol lo Banabas enaŋ hathak nôm takatu ba Wapômbêŋ hêv thai sa ba idum bêŋ.
5 Êŋ ma Palisi vi atu ba êvhaviŋ Yisu iviyô imiŋ ma enaŋ, “Avômalô loŋ buyaŋ takatu ba êvhaviŋ, êŋ ma nêmô Mose anêŋ abô balabuŋ vibiŋ lôk neŋgothe anyô iniŋ kupik vê. Ma êdô ma dô.”
6 Aêŋ ba aposel lôk avaka takatu ba êmô ethak doŋtom ek nekaksa esak abô êŋ.
7 *Thêlô enaŋ abô pôk bêŋ anôŋ aleba Pita haviyô hamiŋ ma hanaŋ, “Aiyaŋ thêlô, môlô oyala nena sêbôk ma Wapômbêŋ halam ya hêk môlô malêvôŋ ek yanaŋ Abô Mavi êndêŋ avômalô loŋ buyaŋ ek nedaŋô ba nênêmimbiŋ.
8 *Wapômbêŋ hayala avômalô kapôlôŋiŋ. Ma hêv anêŋ Lovak Matheŋ hadêŋ avômalô loŋ buyaŋ hatôm hêv hadêŋ alalô ek hik thô nena yani lamavi ek enja thêlô imbiŋ.
9 Wapômbêŋ miŋ hadum nômlate hadêŋ alalô avômalô Islael ma hadum nômla yaŋ hadêŋ thêlô ami. Mi, thêlô êvhaviŋ yani ba intu yani havôkwiŋ thêlô kapôlôŋiŋ.
10 *Ma alalô lôk bumalô thêlô miŋ hatôm naja malaiŋ takatu ba Mose anêŋ balabuŋ hanaŋ ami. Ma aisê ka môlô udum ek nônêm malaiŋ êndêŋ avômalô loŋ buyaŋ takatu ba êvhaviŋ? Môlô udum aêŋ ek nômbi Wapômbêŋ la liŋ e?
11 *Ma doŋtom alalô êvhaviŋ nena Wapômbêŋ hêv alalô bulubiŋ hathak Anyô Bêŋ Yisu anêŋ wapôm. Ma thêlô aêŋ iyom.”
12 Pita hanaŋ yôv ma Pol lo Banabas iviyô enaŋ abô ma lôkthô elaŋô ba bônôŋ iyom. Thai enaŋ abô hathak lavôŋiŋ lôk nômbithi lomaloma takatu ba Wapômbêŋ hatak halôk thai baheŋiŋ ba idum haveŋ avômalô loŋ buyaŋ malêvôŋ.
13 *Thai enaŋ yôv ma Jems hanaŋ, “Aiyaŋ thêlô, nodaŋô yenaŋ abô.
14 Saimon lêk hanaŋ hadêŋ alalô yôv nena Wapômbêŋ hik anêŋ lahaviŋ thô hathak hawa avômalô loŋ buyaŋ vi ek nimbitak êtôm anêŋ avômalô.
15 Ma plopet iniŋ abô bôk enaŋ aêŋ iyom. Ba te bôk hato nena,
16 “ ‘Embeŋ yam ma tem yandealêm,
ma yapesaŋ Devit anêŋ loŋ lôkliŋyak atu ba bôk hapu yôv ek imbitak lôklokwaŋ esak loŋbô.
Ma loŋ lôkliŋyak êŋ anêŋ nômkama takatu ba bôk kambom,
ma tem yapesaŋ lukmuk esak loŋbô.
17 Ek avômalô takatu ba êmô denaŋ lôk avômalô loŋ buyaŋ takatu ba bôk yahêv yenaŋ athêŋ hadêŋ i hatôm nêpôm Anyô Bêŋ.
Ya Anyô Bêŋ atu ba tem yandum nôm takêntêk, intu yahanaŋ aêŋ.
18 Ma nôm takêŋ intu bôk yahik thô hadêŋ yenaŋ avômalô.’ *Amos 9:11-12*
19 “Aêŋ ba yenaŋ auk ma aêntêk. Avômalô loŋ buyaŋ takatu ba bôk ele kapôlôŋiŋ liliŋ ba i hadêŋ Wapômbêŋ ma miŋ nanêm malaiŋ êndêŋ i ami.
20 *Mi, alalô nato kapya êndêŋ thêlô ma nanaŋ ek miŋ nejaŋ nôm takatu ba anyô êv hatôm da hadêŋ ŋgôk dahô ami, nôm êŋ intu lelaik hêk Wapômbêŋ ma. Lôk netak sek waliliŋ, ma miŋ nejaŋ alim takatu ba evak laselo siŋ ba thalaleŋ hamô kapô siŋ lôk ninum thalaleŋ ami.

* **15:4:** Ap 14:27 * **15:7:** Ap 10:1-43 * **15:8:** Ap 10:44; 11:15 * **15:10:** Mat 11:30; Gal 3:10
* **15:11:** Gal 2:16; Ep 2:5-8 * **15:13:** Gal 2:9 * **15:20:** Kis 34:15-17; Wkp 17:10-16

21 Êŋ ma hatôm. Ek malê nena sêbôk aleba lêk ma enaŋ Mose anêŋ abô bêŋ
haveŋ lomalak lomalak lôk esam hamô Islael iniŋ unyak yeŋ hadêŋ Sabat
sapêŋ. Ba intu ŋê loŋ buyaŋ hatôm neyala."

Eto kapya hi ek ŋê êvhaviŋ anêŋ loŋ buyaŋ

22 Êŋ ma aposel lôk avaka ma avômalô êvhaviŋ sapêŋ ibutiŋ abô nena
nendam iniŋ anyô doho ek ini Antiok imbiŋ Pol lo Banabas. Ma elam iniŋ
anyô bêŋ ju. Yaŋ ma Judas, anêŋ athêŋ yaŋ nena Balsabas, ma yaŋ ma Silas.
23 Ma eto kapya te ba êv hadêŋ thêlô. Kapya êŋ hanaŋ aêntêk.
Yêlô avaka lôk aposel, môlônim môlôviyaŋ, yêlô ato kapya êntêk hadêŋ
môlô avômalô loŋ buyaŋ takatu ba ôêvhaviŋ ba ômô malak Antiok lôk
plovins Silia lôk Silisia. Aiyaŋ thêlô, waklêvôŋ mavi.
24 Yêlô alaŋô yôv nena yêlôaniŋ avômalô doho bôk êthôk ba ibuliŋ
môlônim auk ba êv malaiŋ hadêŋ môlô hathak abô takatu ba enaŋ. Yêlô
miŋ êv i ba êthôk ami. Mi, thêlôda êthôk.
25 Ba intu yêlô alôk ek nanêm anyô doho ba nêsôk imbiŋ Pol lo Banabas,
thai atu ba yêlô leŋiŋhaviŋ bêŋ anôŋ.
26 Thai bôk etak iniŋ lôkmala ek nindum Yisu Kilisi anêŋ ku.
27 Aêŋ ba yêlô êv Judas lo Silas ek nepesaŋ abô ek embatho kapya êntêk
loŋ.
28 *Yêlô lôk Lovak Matheŋ adô nanêm malaiŋ êndêŋ môlô. Ba intu yêlô
leŋiŋhaviŋ môlô nosopa abô takêntêk iyom.
29 Miŋ oŋgwaŋ nôm takatu ba anyô êv hatôm da hadêŋ ŋgôk dahô ami.
Lôk miŋ nunum thalaleŋ ami ma miŋ oŋgwaŋ alim takatu ba ekak leŋselo siŋ
ba thalaleŋ hamô kapô ami, lôk notak sek waliliŋ. Môlô udum aêŋ, ma mavi.
Waklêvôŋ mavi môlô lôkthô.
30 Eto kapya êŋ yôv ma êv hadêŋ thêlô ba ewa ba i tamu Antiok. Êyô Antiok
ma elam avômalô êvhaviŋ ethak doŋtom ma êv kapya êŋ hadêŋ thêlô.
31 Ma avômalô Antiok esam kapya êŋ, ma kapya êŋ havatho thêlô loŋ ba
thêlô leŋiŋmavi anôŋ.
32 Judas lo Silas, thai ma plopet. Ba enaŋ abô bêŋ anôŋ ek evatho ŋê êvhaviŋ
loŋ lôk idum thêlô nimbitak lôklokwaŋ.
33-34 Êmô loŋ êŋ wak doho vêm ma avômalô êvhaviŋ anêŋ loŋ êŋ êv mek
labali hadêŋ thai ma êv thai ba êvôi hadêŋ ŋê taksêbôk ba êv thai ba êlêm.*
35 Ma doŋtom Pol lo Banabas êmô Antiok ma idum ku haviŋ avômalô bêŋ
anôŋ ek enaŋ lo êdôŋ avômalô hathak Anyô Bêŋ anêŋ abô.

Pol lo Banabas evak i vose

36 Wak doho hale ba hi ma Pol hanaŋ hadêŋ Banabas, "Alai ana ek nagê
avômalô êvhaviŋ embeŋ malak nenanena taksêbôk ba alai anaŋ Anyô Bêŋ
anêŋ abô hadêŋ i. Ma nagê nena thêlô êmô mavi mena mi e?"
37 *Ma Banabas lahaviŋ enja Jon atu ba elam nena Mak imbiŋ thai,
38 *ma doŋtom Pol hanaŋ nena, "Ôpêŋ bôk hatak alai halôk plovins
Pampilia ma miŋ haviŋ alai ba hadum ku ami. Ba intu dô."
39 Thai êkôki mathalaleŋ aleba thai evaki vose. Ba Banabas hawa Mak
haviŋ yani ba thai ethak yeŋ ba i ŋgavithôm Saiplus.

---

* **15:28:** Mat 23:4 * **15:33-34:** Ŋê lôkauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Luk hato ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: Ma doŋtom Silas hik auk liliŋ ba hamô Antiok ba miŋ havôhi ami. * **15:37:** Ap 12:12,25 * **15:38:** Ap 13:13; Kol 4:10

40 Ma Pol hawa Silas haviŋ yani. Êŋ ma avômalô êvhaviŋ anêŋ Antiok êv
mek ek Wapômbêŋ anêŋ wapôm êmô imbiŋ thai. Vêm ma etak i
41 ba i plovins Silia lôk Silisia iniŋ malak nenanena ba evatho avômalô
êvhaviŋ loŋ.

16

Timoti hi haviŋ Pol lo Silas

1 *Pol hi hayô Debi lo Listla. Loŋ êŋ ma anyô hêvhaviŋ te hamô ba anêŋ
athêŋ nena Timoti. Talêbô ma avi Islael te atu ba hêvhaviŋ. Ma lambô ma
anyô Glik te.
2 *Ma avômalô êvhaviŋ anêŋ Listla lo Aikoniam enaŋ nena Timoti ma anyô
mavi.
3 Aêŋ ba Pol lahaviŋ ôpêŋ ni imbiŋ yani. Ma doŋtom lahabi nena avômalô
Islael takatu ba êmô loŋ êŋ eyala nena Timoti anêŋ lambô ma anyô Glik te.
Ba intu hawa Timoti ba hi ek neŋgothe anêŋ kupik vê.
4 *Ma thêlô eveŋ ba i lomalak lomalak ma enaŋ abô takatu ba aposel lôk
avaka bôk evak anêŋ Jelusalem ek avômalô nesopa.
5 Aêŋ ba avômalô êvhaviŋ ibitak lôklokwaŋ hathak iniŋ êvhaviŋ ba wak
nômbêŋ intu ma êvôv avômalô lukmuk êyô ba ilumbak hi ba hi.

Pol hatulak ma hayê wêŋ hathak anyô Masedonia te

6 *Ma Lovak Matheŋ miŋ halôk ek Pol thêlô ini nenaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô
embeŋ plovins Esia ami. Ba intu i Plijia lo Galesia iniŋ malak nenanena.
7 Ma êyô pik Misia anêŋ daŋ ma idum ek ini plovins Bitinia, ma doŋtom
Yisu anêŋ Lovak Matheŋ miŋ halôk ek ini loŋ êŋ ami.
8 Ba intu thêlô êv Misia liliŋ ma i tamu Tloas.
9 Ma bôlôvôŋ ma Pol hatulak ma hayê wêŋ te nena anyô plovins Masedonia
te hamiŋ ma hapetenak nena, “Ôlêm Masedonia ek nêm yêlô sa.”
10 Pol hayê wêŋ êŋ yôv ma yêlô apesaŋ i ketheŋ ek ana Masedonia. Yêlô
ayala nena Wapômbêŋ halam yêlô ek ana nanaŋ Abô Mavi êŋ bêŋ êndêŋ thêlô.

Lidia halaŋô Pol anêŋ abô ba hêvhaviŋ Yisu

11 Vêm ma yêlô athak yeŋ te hêk Tloas ba a nôŋnôŋ hadêŋ ŋgavithôm
Samotles ma wak yaŋ ma a Niapolis.
12 Vêm ma yêlô a Pilipai. Malak êŋ ma Masedonia iniŋ malak bêŋ ma
avômalô Lom takatu ba eyabiŋ pik takêŋ ethak êmô loŋ êŋ. Ma yêlô amô wak
doho hamô loŋ êŋ.
13 Ma Sabat hayô ma yêlô ale malak bêŋ anêŋ badêŋ abôlêk ba a ŋaŋ te hêk
viyaiŋ. Yêlô leŋiŋhabi nena loŋ eteŋ mek hêk habobo ŋaŋ êŋ la. Ma ŋaŋ êŋ ma
yêlô ayê avi doho ethak doŋtom ba êmô. Êŋ ma yêlô alôk amô haviŋ thêlô ma
anaŋ abô hadêŋ i.
14 Ma avi Taiataila te halaŋô abô êŋ, ba anêŋ athêŋ nena Lidia. Avi êŋ
hadum ku valu hathak sôp thalaleŋ ek avômalô êv vuli ma hathak hêv yeŋ
hadêŋ Wapômbêŋ. Anyô Bêŋ hik avi êŋ anêŋ kapô liliŋ ek halaŋô Pol anêŋ
abô ba hêvhaviŋ.
15 Vêm ma yani lôk avômalô takatu ba êmô anêŋ unyak sapêŋ ithik ŋaŋ. Êŋ
ma yani hanaŋ hadêŋ yêlô, “Môlô lêk ôyê ya hatôm avi yahêvhaviŋ Anyô Bêŋ,

* **16:1:** Ap 14:6; 2Ti 1:5 * **16:2:** Plp 2:19-22 * **16:4:** Ap 15:23-29 * **16:6:** Ap 18:23

êŋ ma nôlêm nômô yenaŋ unyak." Ma yani haŋgasi yêlô aleba yêlô a anêŋ unyak.

Etak Pol lo Silas halôk koladôŋ

16 Wak te ma yêlô a loŋ neteŋ mek ma avi te atu ba anêŋ alaŋsi êmô hapôm yêlô. Yani ma avi lôk ŋgôk ba anêŋ ŋgôk hathak hêv yani sa ek hayala nôm takatu ba tem imbitak embeŋ yam ba hanaŋ bêŋ. Yani hathak havôv valu bêŋ hathak anêŋ ku êŋ ba hêv hadêŋ anêŋ alaŋsi.

17 *Yani hasopa yêlô lôk Pol ma halam kaêk lôbôlôŋ aêntêk, "Ŋê êntêk êŋ ma Wapômbêŋ Leŋ Anôŋ Biŋ anêŋ ŋê ku. Ba lêk enaŋ hathak malêla takatu ma nundum ek Wapômbêŋ nêm môlô bulubiŋ."

18 Wak bêŋ anôŋ ma yani hathak halam aêŋ aleba habuliŋ Pol kapô kambom anôŋ. Ba intu hik i liliŋ ma hanaŋ hadêŋ ŋgôk êŋ nena, "Hathak Yisu Kilisi anêŋ athêŋ ma yanaŋ êndêŋ o nena otak avi intu ba nu!" Ma ketheŋ oyaŋ ma ŋgôk êŋ hatak avi êŋ.

19 Ma avi êŋ anêŋ alaŋsi êyê nena iniŋ loŋôndê nêbôv valuseleŋ lêk mi, êŋ ma evaloŋ Pol lo Silas ba êvôv thai ba i malak lôŋ êŋ anêŋ loŋ ethak doŋtom halôk ek nimiŋ ŋê idum abô hathak maleŋiŋ.

20-21 *Ewa thai ba êyô ek ŋê takatu ba idum abô hathak ba enaŋ, "Anyô ju êntêk ma ŋê Islael. Thai enaŋ ek avômalô nesopa kobom takatu ba kambom ek alalô avômalô Lom. Ba intu ibi avômalô malak bêŋ êntêk leŋiŋ liŋ ba leŋiŋŋaŋa mayaliv."

22 *Ma avômalô bêŋ anôŋ enaŋ abô lôk leŋiŋmaniŋ hathak thai haviŋ. Êŋ ma ŋê takatu ba idum abô hathak enaŋ ek nimbi iniŋ kwêv thô ma nebali thai esak yak wabeŋ.

23 Evali thai kambom anôŋ vêm ma ibi thai halôk koladôŋ kapô. Ma enaŋ hadêŋ ôpatu ba hayabiŋ koladôŋ nena eyabiŋ thai dedauŋ mavi.

24 Ôpêŋ halaŋô abô êŋ, ma hawa thai ba halôk ba hi hadô hamô tamu koladôŋ kapô ali atu ba hêk vibiŋ anôŋ ma esoŋ veŋiŋ halôk alokwaŋ abyaŋ ba hadahaliŋ veŋiŋ loŋ.

25 Ma bôlôvôŋ biŋ ma Pol lo Silas eteŋ mek ba êv yeŋ hadêŋ Wapômbêŋ, ma ŋê koladôŋ vi elaŋô.

26 Ma ketheŋ oyaŋ ma duviaŋ bêŋ te hayô ba hayôkwiŋ koladôŋ anêŋ landiŋ. Ma koladôŋ abôlêk sapêŋ hakyav ma seŋ takatu ba ibutiŋ thêlô veŋiŋ lo baheŋiŋ sapêŋ hêv yak.

27 *Ma ôpatu ba hayabiŋ koladôŋ haviyô ma hayê koladôŋ anêŋ abôlêk sapêŋ lêk abyaŋ. Ma lahabi nena ŋê koladôŋ sapêŋ lêk êsôv ba i, ba intu hadadi anêŋ biŋ vovak ek embatho yanida vônô esak.

28 Ma doŋtom Pol halam lôklokwaŋ, "Miŋ ômbi o vônô ami! Yêlô sapêŋ êntêk amô!"

29 Êŋ ma ôpêŋ halam ek neja atum êlêm ma halaŋviŋ ba hi koladôŋ kapô, ma hakô ba halowaliŋ ba hêv yak halôk Pol lo Silas maleŋiŋ.

30 *Vêm ma hawa thai ba hi yaiŋ ma hanaŋ, "Anyô bêŋ luvi, yandum malê ek yanja bulubiŋ?"

31 Ma thai enaŋ viyaŋ, "Ônêmimbiŋ Anyô Bêŋ Yisu ma tem Wapômbêŋ nêm o lôk anêm avômalô bulubiŋ."

---

* **16:17:** Mak 1:24 * **16:20-21:** Mak 13:9 * **16:22:** 2Ko 11:25; 1Te 2:2 * **16:27:** Ap 12:18-19 * **16:30:** Ap 2:37

32 Êŋ ma thai enaŋ Anyô Bêŋ anêŋ abô hadêŋ yani lôk avômalô takatu ba êmô anêŋ unyak kapô.
33 Bôlôvôŋ denaŋ ma yani hawa thai ba hi hathik iniŋ palê. Vêm ma Pol lo
Silas ithik ôpêŋ lôk anêŋ avômalô sapêŋ.
34 Ma yani hawa thai ba hi anêŋ unyak ma hêv nôm hadêŋ thai. Yani lôk
anêŋ avômalô sapêŋ leŋiŋmavi anôŋ ek lêk êvhaviŋ Wapômbêŋ.
35 Haviyô hayaŋ lôkbôk ma ŋê takatu ba idum abô hathak êv iniŋ sôp bidoŋ
ba i hadêŋ ôpatu ba hayabiŋ koladôŋ ma enaŋ nena, “Otak anyô ju intu ba
ini.”
36 Ma ôpatu ba hayabiŋ koladôŋ hi hanaŋ hadêŋ Pol nena, “Ŋê takatu ba
idum abô hathak enaŋ nena mamu lôk Silas notak koladôŋ ba unu. Ba intu
unu lôk kapôlômim labali.”
37 Ma doŋtom Pol hanaŋ hadêŋ sôp bidoŋ takêŋ nena, “Yai ma ŋê Islael ma
Lom haviŋ.* Ma doŋtom ik yai oyaŋ ma miŋ enaŋ yaianiŋ kambom bêŋ ami.
Ma ibi yai halôk koladôŋ kapô. Ma Lom iniŋ balabuŋ hanaŋ nena miŋ hatôm
nindum aêŋ êndêŋ ŋê Lom ami. Ma lêk ekopak ba idum ek netak yai menaŋna
ba ana e? Mi anôŋ! Thêlôda nêlêm ma neja yai vê ênjêk koladôŋ.”
38 Ma sôp bidoŋ ewa abô êŋ ba i enaŋ hadêŋ ŋê takatu ba idum abô hathak.
Ma elaŋô nena thai ma ŋê Lom haviŋ, êŋ ma thêlô êkô kambom.
39 Ma thêlô i ma ibui hadêŋ Pol lo Silas ma ewa thai ele yaiŋ. Ma enaŋ nena,
“Hatôm mamu notak loŋ êntêk ba unu e?”
40 Êŋ ma thai etak koladôŋ ma ele yaiŋ ma i Lidia anêŋ unyak. Ma êyê
avômalô êvhaviŋ ma enaŋ abô doho ek embatho iniŋ kapôlôŋiŋ loŋ. Vêm ma
etak i ba i.

17

Pol lo Silas êmô Tesalonaika

1 Pol lo Silas êv malak Ampipolis lo Apolonia liliŋ ma i thêthô ba êyô
Tesalonaika. Ma Islael iniŋ unyak yeŋ te hamô loŋ êŋ.
2 Sabat te lô ma Pol hasopa anêŋ kobom ba habitak hayô unyak yeŋ êŋ
kapô. Ma hadôŋ avômalô hathak Wapômbêŋ anêŋ kapya.
3 Ma hik thô nena kapya êŋ ma hanaŋ nena Mesia tem enja vovaŋ ba ema
ma imbiyô esak loŋbô. Êŋ ma Pol hik thô nena, “Yisu atu ba yahanaŋ hadêŋ
môlô, ôpêŋ intu Mesia êŋ.”
4 Ma avômalô Islael doho lôk avômalô Glik bêŋ anôŋ atu ba êmô Wapômbêŋ
vibiŋ lôk avi lôk athêŋ bêŋ doho elaŋô ma êvhaviŋ ba i iviŋ Pol lo Silas.
5 Ma doŋtom avômalô Islael leŋiŋdaŋ ba ewa ŋê kambom doho anêŋ loŋ
ethak doŋtom halôk ba isup avômalô bêŋ anôŋ ethak doŋtom ek nijik avômalô
malak êŋ iniŋ kapôlôŋiŋ liŋ. Ma thêlô elaŋviŋ ba i Jeson anêŋ unyak ek
nêmbôlêm Pol lo Silas ek nebaloŋ thai ba neja ende yaiŋ ba ini nênêm êndêŋ
avômalô nômbêŋ atu.
6 Ma doŋtom miŋ êpôm thai ami, êŋ ma êvôv Jeson lôk ŋê êvhaviŋ doho ba
ewa i hi hadêŋ ŋê bêŋbêŋ loŋ êŋ maleŋiŋ ma elam aêntêk, “Ŋê êntêk êŋ idum
nôm kambom haveŋ pik lôkthô aleba lêk êyô loŋ êntêk.

* **16:37:** Abô êŋ anêŋ ôdôŋ hathak Abô Inglis nena ‘Citizenship’. Pol hawa thai lôk Silas sa ba hanaŋ nena thai ma Islael citizen lôk Lom citizen haviŋ. Lom iniŋ abô majaŋ te nena miŋ hatôm nijik Lom iniŋ citizen te oyaŋ ami. Ba intu ŋê bêŋ idum abô hathak ibuliŋ Lom iniŋ abô majaŋ. Nôŋgô abô êŋ vi hêk Aposel 22:25-29.

7 *Ma Jeson hawa thêlô thô ba hadô i hamô anêŋ unyak. Ŋê takêŋ êdô nêmô
Lom iniŋ Kiŋ Sisa anêŋ abô majaŋ vibiŋ ba enaŋ nena, ‘Kiŋ yaŋ hamô ba anêŋ
athêŋ nena Yisu.’ ”
8 Ŋê bêŋbêŋ lôk avômalô nômbêŋ atu elaŋô abô êŋ ma esoŋ kambom ba
kapôlôŋiŋ haliŋ i kambom.
9 Yôv ma malak êŋ anêŋ ŋê bêŋbêŋ enaŋ hadêŋ Jeson thêlô nena, “Nônêm
valuseleŋ ek injik thô nena tem miŋ nundum kambom êŋ esak loŋbô ami.
Ba ômô tiŋiŋ, ma tem noja unim valu esak loŋbô.” Êŋ ma êv valu ma etak i ba
i.

Avômalô Belia bêŋ anôŋ êvhaviŋ Yisu

10 Bôlôvôŋ êŋ iyom ma ŋê êvhaviŋ êv Pol lo Silas vê hêk Tesalonaika ba i
Belia. Êyô Belia ma i Islael iniŋ unyak yeŋ.
11 Avômalô Belia iniŋ kobom ma mavi anôŋ ek avômalô Tesalonaika iniŋ.
Thêlô elaŋô Pol lo Silas iniŋ abô lôk kapôlôŋiŋ mavi ba wak nômbêŋ intu ma
êyê Wapômbêŋ anêŋ kapya ek nêgê nena iniŋ abô ma avanôŋ mena mi.
12 Êŋ ma avômalô Islael bêŋ anôŋ êvhaviŋ ma avi Glik lôk athêŋ bêŋ doho lôk
anyô Glik bêŋ anôŋ êvhaviŋ aêŋ iyom.
13 Vêm ma avômalô Islael anêŋ Tesalonaika elaŋô nena Pol hanaŋ
Wapômbêŋ anêŋ abô hadêŋ avômalô Belia. Êŋ ma thêlô i loŋ êŋ ma elela iniŋ
auk ek thêlô leŋiŋmaniŋ.
14 Ketheŋ oyaŋ ma ŋê êvhaviŋ anêŋ Belia êv Pol ba hi ŋgwêk daŋ, ma Silas
lo Timoti iyom êmô Belia.
15 Ma ŋê takatu ba elom Pol ba i ma iviŋ yani ba i Atens. Ma etak Pol ek
nêbôni, ma hêv abô hadêŋ i ek nenaŋ êndêŋ Silas lo Timoti nena ini ketheŋ.

Pol hamô Atens

16 Pol hayabiŋ thai hamô Atens ma hayê nena ŋê lôŋ êŋ iniŋ ŋgôk dahô bêŋ
anôŋ êmô ba kapô malaiŋ kambom.
17 *Aêŋ ba yani hi avômalô Islael iniŋ unyak yeŋ kapô ma hanaŋ abô haviŋ
avômalô Islael lôk avômalô loŋ buyaŋ takatu ba êmô Wapômbêŋ vibiŋ. Ma
wak nômbêŋ intu ma yani hathak hi loŋ ethak doŋtom halôk ek enaŋ abô
imbiŋ avômalô takatu ba êmô loŋ êŋ.
18 Ma ŋê lôkauk ôdôŋ ju êmô, yaŋ iniŋ athêŋ nena Epikulian ma yaŋ ma
Stoik. Thêlô elaŋô Pol hanaŋ Abô Mavi hathak Yisu lôk anêŋ haviyô hathak
loŋbô. Ba intu thêlô lôk Pol êkôki. Ma vi enaŋ, “Anyô abô mayaliv êntêk
hadum ek enaŋ malê?” Ma vi enaŋ, “Yani hanaŋ hathak wapômbêŋ masôm
doho.”
19 Yôv ma thêlô ewa Pol ba i êdô hamô Aliopagas, loŋ atu ba avômalô ethak
doŋtom ek enaŋ abô hathak auk lomaloma anêŋ ôdôŋ. Ma thêlô enaŋ, “Yêlô
leŋiŋhaviŋ nayala auk lukmuk takatu ba honaŋ hadêŋ avômalô.
20 Abô takatu ba honaŋ ma hatôm abô masôm ek yêlô. Aêŋ ba yêlô
leŋiŋhaviŋ nayala anêŋ ôdôŋ.”
21 Wak nômbêŋ intu ma avômalô Atens lôk avômalô loŋ buyaŋ takatu ba
êmô Atens ethak doŋtom ek nedaŋô abô esak auk lukmuk takatu ba hayô ek
nenaŋ abô pôk esak. Ma miŋ idum nômla yaŋ haviŋ ami. Ba intu leŋiŋhaviŋ
nedaŋô Pol anêŋ abô.

---

* **17:7:** Luk 23:2; Jon 19:12 * **17:17:** Ap 18:19

22-23 Êŋ ma Pol haviyô hamiŋ Aliopagas maleŋiŋ ma hanaŋ, “Môlô ŋê Atens,
lêk yahaveŋ môlônim loŋ ba yahayê nôm takatu ba môlô ôêv yeŋ hadêŋ. Ma
yahapôm loŋ êbôk da te ba abô te hanaŋ nena, ‘Loŋ êntêk ma wapômbêŋ
te atu ba yêlô athôŋ paliŋ anêŋ loŋ êbôk da.’ Ba intu yahayala nena môlô
udum nôm lomaloma ek ôêv athêŋ bêŋ hadêŋ unim wapômbêŋ lomaloma.
Ma wapômbêŋ atu ba môlô ôthôŋ paliŋ ba ôêv yeŋ hathak, êntêk tem yanaŋ
bêŋ êndêŋ môlô.

24 * “Wapômbêŋ atu ba hapesaŋ pik lôk anêŋ nômkama sapêŋ, ma yani ma
pik lo leŋ iniŋ alaŋ. Ma miŋ hamô unyak matheŋ atu ba elav hathak baheŋiŋ
ami.
25 *Yanida hêv lovak kapôlôŋiŋ lôk lôkmala ma nômkama sapêŋ hadêŋ
avômalô lôkthô. Ma yani miŋ hêv yak hathak nômlate ek anyôla nêm yani sa
ami, ma mi.
26 Hathak anyô doŋtom iyom ma yani habi avômalô lodôŋlodôŋ sapêŋ vê ek
nêmô pik bêŋ êntêk sapêŋ. Yanida hatak iniŋ waklavôŋ lôk iniŋ loŋ takatu ba
nêmô.
27 *Wapômbêŋ hadum nôm takêŋ ek avômalô sapêŋ nêgê ba nêmbôlêm yani
atu ba êthôŋ. Ma doŋtom miŋ hamô daim ek alalô tomtom ami.
28 “Mi, hatôm anyô lôkauk te bôk hato nena, ‘Yani habibôm hayô hêk alalô
vôv ba awa lôkmala lôk aveŋ ma lôkmala anêŋ ôdôŋ ma halêm anêŋ yani iyom.’
Ma unim ŋê lôkauk te bôk hato nena, ‘Alalô ma yani anêŋ nali.’

29 * “Avanôŋ biŋ nena alalô ma Wapômbêŋ anêŋ nali ba intu miŋ mavi ek
leŋiŋimbi nena yani ma hatôm dahô takatu ba epesaŋ hathak gol lo seleva ma
valu ami. Mi, dahô takêŋ ma anyô epesaŋ hathak baheŋiŋ lôk iniŋ auk iyom.
30 Sêbôk ma avômalô êthôŋ Wapômbêŋ paliŋ ba intu yani miŋ hêv kambom
êŋ anêŋ viyaŋ hadêŋ i ami. Ma doŋtom yani lêk hanaŋ lôklokwaŋ hadêŋ
avômalô pik sapêŋ nena nede kapôlôŋiŋ liliŋ.
31 *Yani bôk hatak waklavôŋ te yôv ek nindum abô. Ma bôk hatak anyô te
ek indum ku êŋ thêthôŋ. Ôpêŋ bôk hama ma Wapômbêŋ hik liŋ hêk ŋama ek
injik thô nena yani tem endaŋô avômalô sapêŋ iniŋ abô.”
32 Thêlô elaŋô Pol anêŋ abô hathak anyô haviyô hêk ŋama, êŋ ma vi ibi anêŋ
abô êŋ liliŋ ma doŋtom vi enaŋ, “Yêlô leŋiŋhaviŋ nadaŋô anêm abô esak nôm
êntêk esak loŋbô.”
33 Vêm ma Pol hatak thêlô ba hi.
34 Thêlô doho êvhaviŋ ba esopa yani. Thêlô êŋ te ma Dionisius, yani ma
Aliopagas iniŋ anyô te, lôk avi te ba anêŋ athêŋ nena Damalis, ma doho haviŋ.

18

Pol hi Kolin

1 Vêm ma Pol hatak Atens ma hi Kolin.
2 *Ma hapôm anyô Islael te ba anêŋ athêŋ nena Akwila. Yani anêŋ malak
ôdôŋ ma plovins Pontus. Bôk lovêŋ Plisila êmô malak Lom anêŋ Itali vêm ma
Kiŋ Klodias hanaŋ ek avômalô Islael sapêŋ netak Lom ba ini. Aêŋ ba thai i
Kolin. Ba intu Pol hi ek êŋjê thai.

---

* **17:24:** 1Kiŋ 8:27; Ap 7:48 * **17:25:** Sng 50:12; Ais 42:5 * **17:27:** Sng 145:18; Jer 23:23 * **17:29:** Ais 40:18-20; 44:10-17; Ap 19:26 * **17:31:** Sng 96:13 * **18:2:** Lom 16:3

3 *Thai ethak idum ku epesaŋ unyak hathak alim kupik ek nênêm vuli. Ku
êŋ ma Pol anêŋ ku hathak hadum ba intu hamô haviŋ thai ba hadum ku êŋ
haviŋ.
4 Sabat sapêŋ ma Pol hi Islael iniŋ unyak yeŋ ma hanaŋ abô haviŋ thêlô ek
injik avômalô Islael lôk Glik iniŋ auk liliŋ ek nênêmimbiŋ.
5 *Ma Silas lo Timoti etak Masedonia ma êlôk ba i Kolin, êŋ ma Pol hatak
anêŋ ku epesaŋ sôp ma hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô iyom. Ba hanaŋ bêŋ
hadêŋ avômalô Islael nena, “Yisu ma Mesia atu.”
6 *Vêm ma thêlô êpôlik hathak Pol ma enaŋ abôma hathak yani. Êŋ ma
yani hik voŋgovaŋ vê hêk anêŋ kwêv ek injik Wapômbêŋ anêŋ lamaniŋ thô
ma hanaŋ hadêŋ thêlô, “Malaiŋ atu ba tem êpôm môlô, êŋ ma môlôda unim
kambom ma miŋ yenaŋ kambom ami. Ma lêk yahatak môlô avômalô Islael
ma yaha ek avômalô loŋ buyaŋ.”
7 Êŋ ma Pol hatak unyak yeŋ hêk ma hi hamô Titius Jastas anêŋ unyak.
Ôpêŋ ma anyô loŋ buyaŋ atu ba hathak hêv yeŋ hadêŋ Wapômbêŋ ba anêŋ
unyak hamô habobo unyak yeŋ atu.
8 Ma Klispus, anyô bêŋ atu ba hayabiŋ Islael iniŋ unyak yeŋ, lôk anêŋ
avômalô takatu ba êmô anêŋ unyak êvhaviŋ Anyô Bêŋ. Ma avômalô Kolin bêŋ
anôŋ elaŋô Pol anêŋ abô ba êvhaviŋ ma ithik ŋaŋ.
9 Ma bôlôvôŋ te ma Pol hayê wêŋ ma Anyô Bêŋ hanaŋ hadêŋ yani nena,
“Onaŋ abô takêŋ bêŋ ma miŋ ôkô ba o bônôŋ ami.
10 *Yahamô haviŋ o ba miŋ hatôm anyô late êyô ba imbuliŋ o ami. Mi,
yenaŋ avômalô bêŋ anôŋ êmô malak êntêk.”
11 Aêŋ ba Pol hamô Kolin ba hadôŋ avômalô hathak Wapômbêŋ anêŋ abô
hatôm sondabêŋ te lôk ayôŋ bahenvi ba lahavute haviŋ.
12 Waklavôŋ Galio hayabiŋ plovins Akaia, êŋ ma avômalô Islael anêŋ Kolin
ethak doŋtom ba idum leŋiŋŋaŋa hathak Pol ba ewa yani ba i loŋ idum abô.
13 Êŋ ma thêlô enaŋ, “Ôpêntêk hadôŋ avômalô ek nênêm yeŋ êndêŋ
Wapômbêŋ hathak loŋôndê yaŋda atu ba habuliŋ abô balabuŋ.”
14 Pol hadum ek enaŋ abô êŋ viyaŋ, êŋ ma Galio hanaŋ hadêŋ avômalô Islael
takatu nena, “Môlô avômalô Islael, môlô ôyê nena ôpêntêk hadum nômlate ba
habuliŋ Lom iniŋ abô majaŋ mena hadum kambom bêŋ te, êŋ ma mavi ek
yandaŋô môlônim abô.
15 Ma doŋtom abô takatu ba môlô onaŋ hathak ôpêntêk ma hathak abô lôk
athêŋ doho ma môlô Islael da unim abô balabuŋ. Ba intu tem miŋ yandaŋô
abô êŋ ami. Mi, môlôda nopesaŋ abô êŋ.”
16 Ba intu hêv thêlô vê hêk loŋ idum abô.
17 Êŋ ma thêlô evaloŋ Islael iniŋ unyak yeŋ anêŋ anyô bêŋ te anêŋ athêŋ
nena Sostenes hêk ba ik yani habobo loŋ atu ba idum abô viyaiŋ. Ma Galio
hayê ma hadum hatôm hathôŋ paliŋ.

Pol havôhi Antiok

18 *Pol hamô Kolin sawa daim dokte. Vêm ma hatak ŋê êvhaviŋ ma hi
tamu Senklia ek enja yeŋ ba ni Silia. Ma Plisila lo Akwila iviŋ yani ba i.
Pol bôk havak abô haviŋ Wapômbêŋ hathak nômlate ba intu miŋ hakapiŋ

* **18:3:** Ap 20:34 * **18:5:** Ap 17:14-15 * **18:6:** Ap 13:46,51; 20:26 * **18:10:** Jos 1:9; Ais 41:10
* **18:18:** Nam 6:18; Ap 21:24

wakadôk ŋauŋ ami aleba hayô Senklia. Êŋ ma abô êŋ anêŋ daŋ ba intu hakapiŋ wakadôk ŋauŋ vê.

19-21 Vêm ma ethak yeŋ te ba i Epesus. Ma Pol hi Islael iniŋ unyak yeŋ ma hanaŋ abô haviŋ avômalô Islael. Ma thêlô enaŋ ek yani êmô imbiŋ thêlô wak doho vêmam, ma doŋtom yani miŋ halôk hathak iniŋ abô ami. Ba hathak yeŋ ma hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ ma tem yambôalêm êndêŋ môlô esak loŋbô.” Êŋ ma yani hatak Epesus ba hi. Ma hadô Plisila lo Akwila êmô Epesus.

22 Ma yeŋ hi Sisalia ma Pol hatak yeŋ êŋ ma hathak ba hi Jelusalem ek ênjê avômalô êvhaviŋ anêŋ loŋ êŋ. Vêm ma halôk ba hi Antiok hamô Silia kapô.

23 Pol hamô wak doho hamô Antiok vêm ma hi plovins Galesia lo Plijia iniŋ malak nenanena ek embatho avômalô êvhaviŋ kapôlôŋiŋ loŋ.

Apolo hanaŋ abô hamô Epesus lo Kolin

24 Ma anyô Islael te anêŋ athêŋ nena Apolo hi hayô Epesus. Yani anêŋ malak ôdôŋ ma Aleksandlia. Yani ma anyô lôkauk bêŋ ba hayala Wapômbêŋ anêŋ abô dedauŋ mavi.

25 Bôk êdôŋ yani hathak Anyô Bêŋ anêŋ loŋôndê ba intu kapô lôklokwaŋ ek êdôŋ avômalô esak auk thêthôŋ êŋ. Ma hanaŋ abô thêthôŋ hathak Yisu anêŋ bôk lo loŋ vi. Ma doŋtom hayala ŋaŋ atu ba Jon hathik avômalô hathak iyom.

26 Yani hi avômalô Islael iniŋ unyak yeŋ ma hanaŋ abô hathak Yisu ma miŋ hakô ami. Ba Plisila lo Akwila elaŋô anêŋ abô ma elam yani ba hi iniŋ unyak ma ewa Wapômbêŋ anêŋ abô atu ba miŋ hayala ami sa hadêŋ yani.

27 Vêm ma Apolo lahaviŋ ni plovins Akaia, ma avômalô êvhaviŋ anêŋ Epesus evatho yani anêŋ auk loŋ ek indum aêŋ. Ba eto kapya hadêŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Akaia ek neja yani thô. Hi hayô Akaia, êŋ ma hêv avômalô takatu ba êvhaviŋ Wapômbêŋ hathak anêŋ wapôm sa bêŋ anôŋ.

28 *Yani haminŋ lôklokwaŋ ba hanaŋ avômalô Islael iniŋ abô viyaŋ hêk avômalô sapêŋ maleŋiŋ. Ma hawa Wapômbêŋ anêŋ kapya sa ba hik thô nena Yisu ma Mesia atu ba Wapômbêŋ bôk havak abô yôv ek nêm êlêm.

19

Pol hi Epesus hathak loŋbô

1 *Apolo hamô Kolin denaŋ ma Pol hi haveŋ plovins Galesia lo Plijia kapô ba haveŋ aleba hayô Epesus. Loŋ êŋ ma hapôm avômalô êvhaviŋ doho

2 *ma hanaŋ hik thêlô liŋ, “Bôk ôêvhaviŋ ba owa Lovak Matheŋ e?”

Ma thêlô enaŋ, “Mi, yêlô miŋ bôk alaŋô abô te hathak Lovak Matheŋ ami.”

3 Êŋ ma Pol hanaŋ, “Ŋaŋ malê intu bôk môlô uthik?” Ma enaŋ, “Jon anêŋ ŋaŋ.”

4 *Ma Pol hanaŋ, “Jon bôk hathik avômalô hathak ŋaŋ nede kapôlôŋiŋ liliŋ ma hanaŋ ek avômalô nênêmimbiŋ ôpatu ba haveŋ yani yam. Ôpêŋ ma Yisu.”

5 Thêlô elaŋô abô êŋ, ma ithik ŋaŋ hathak Anyô Bêŋ Yisu anêŋ athêŋ.

6 *Ma Pol hatak baŋ hayô hêk thêlô, êŋ ma Lovak Matheŋ hayô hamô thêlô ba enaŋ abô masôm lôk abô plopet.

7 Ŋê takêŋ ma hatôm laumiŋ ba lahavuju la.

---

* **18:28:** Ap 9:22 * **19:1:** 1Ko 3:6 * **19:2:** Ap 8:16 * **19:4:** Mat 3:11 * **19:6:** Ap 8:17; 10:44,46

8 Êŋ ma Pol hi hamô Epesus hatôm ayôŋ lô. Ma hathak hi avômalô Islael iniŋ unyak yeŋ ma hanaŋ abô hathak Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ek thêlô nênêmimbiŋ ma miŋ hakô ami.
9 Ma doŋtom thêlô doho evaloŋ kapôlôŋiŋ loŋ ba miŋ êvhaviŋ ami ma enaŋ abôma hathak Anyô Bêŋ anêŋ loŋôndê bêŋ ek avômalô sapêŋ nedaŋô. Aêŋ ba Pol hatak thêlô ma hawa ŋê êvhaviŋ ba i Tailanus anêŋ kapo ekaksa halôk. Ma wak nômbêŋ intu ma thêlô enaŋ abô hamô loŋ êŋ.
10 Pol hadum aêŋ hatôm sondabêŋ ju. Aêŋ ba intu avômalô Islael lôk avômalô Glik takatu ba êmô plovins Esia elaŋô Anyô Bêŋ anêŋ abô.

Skeva nali

11 *Wapômbêŋ hêv lôklokwaŋ hadêŋ Pol ba hadum nômbithi yaŋda loma-loma.
12 *Ba intu sôp seleŋ lo sôp daŋ takatu ba Pol hasôm, ewa ba i ethav hathak avômalô lôk lijiŋ ba ibitak mavi ma ŋgôk etak i ba i.
13 Ma avômalô Islael doho idum ku nênêm ŋgôk vê ba ethak i lomalak lomalak. Ma thêlô doho idum ku êŋ, ma elam Anyô Bêŋ Yisu anêŋ athêŋ hayô ŋê lôk ŋgôk takêŋ vôv ba enaŋ, “Hathak Yisu atu ba Pol hanaŋ abô hathak anêŋ athêŋ, yahanaŋ nena otak ôpêntêk ba nu.”
14 Ma Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ êbôk da te anêŋ athêŋ nena Skeva namalô baheŋvi ba lahavuju idum aêŋ haviŋ.
15 Ma wak te ma ŋgôk hawê iniŋ abô viyaŋ ba hanaŋ, “Yahayala Yisu, ma yahayala Pol, ma môlô ma opalê?”
16 Êŋ ma ôpatu ba ŋgôk havaloŋ loŋ hasôv kisi hayô hêk i ba hik i mayav bomaŋ aleba thêlô sapêŋ ewa thalaleŋ ba êsôv leŋviŋpopam ele unyak viyaiŋ ba i.
17 *Ma avômalô Islael lo Glik anêŋ Epesus elaŋô abô êŋ, ma êkô kambom ba êv athêŋ bêŋ hadêŋ Anyô Bêŋ Yisu.
18 Ma avômalô êvhaviŋ bêŋ anôŋ êlêm ma enaŋ iniŋ kambom lomaloma bêŋ.
19 Thêlô vi êbôk siniŋ ma vi idum aloyak, aêŋ ba isup iniŋ kapya aloyak sapêŋ hathak doŋtom ma êbôk hathak atum hêk avômalô maleŋiŋ. Ekatuŋ kapya takêŋ ba anêŋ vuli hatôm 50,000 seleva.
20 Hathak kobom êŋ ma Anyô Bêŋ anêŋ abô halaŋviŋ ba hi mayaliv ma anêŋ lôklokwaŋ halumbak bêŋ.
21 *Nôm takêŋ habitak vêm ma Pol lahabi ni Jelusalem ba halom hêk loŋôndê yaŋ atu hi plovins Masedonia lo Akaia. Ma hanaŋ, “Yaha Jelusalem vêm ma tem yana Lom imbiŋ.”
22 Ma yani hêv Timoti lo Elastus, anyô ju atu ba idum ku haviŋ yani, ba i Masedonia. Ma yanida hamô plovins Esia dokte vêmam.

Ŋgalakŋgalak bêŋ habitak Epesus

23 *Wak êŋ ma avômalô ethaŋ i hathak Yisu anêŋ loŋôndê ba ŋgalakŋgalak bêŋ habitak.
24 Anyô atu ba hadum ba nôm êŋ habitak anêŋ athêŋ nena Demitlius. Ôpêŋ ma anyô hapesaŋ nômkama hathak seleva. Ba hathak hapesaŋ ŋgôkba avi Atemis anêŋ malakba anêŋ dahô ek avômalô nêndô êmô iniŋ unyak kapô. Yani lôk anyô doho ethak êvôv valu bêŋ hathak iniŋ ku êŋ.

---

* **19:11:** Ap 14:3 * **19:12:** Ap 5:15 * **19:17:** Ap 5:11 * **19:21:** Ap 23:11; Lom 1:13 * **19:23:** 2Ko 1:8

25 Wak te ma ôpêŋ halam ŋê ku êŋ sapêŋ ethak doŋtom ba hanaŋ, “Aiyaŋ thêlô, odaŋô. Môlô oyala nena alalô avôv valu bêŋ hathak alalôaniŋ ku êntêk.
26 Ma doŋtom lêk ôyê lo olaŋô abô hathak nôm atu ba Pol hadum. Ôpêŋ hathak hanaŋ nena ŋgôk takatu ba anyô epesaŋ hathak baheŋiŋ, êŋ ma miŋ wapômbêŋ anôŋ ami. Yani hanaŋ aêŋ ba avômalô bêŋ anôŋ êvhaviŋ anêŋ abô ba etak alalôaniŋ ŋgôkba Atemis. Yani hadum aêŋ hamô Epesus ma bidoŋ oyaŋ ma tem anêŋ abô êŋ endaŋviŋ embeŋ plovins Esia sapêŋ.
27 Nôm êŋ tem indum ba avômalô nêgê alalôaniŋ ku êtôm nôm kambom. Lôk nêgê ŋgôk lôk athêŋ bêŋ ŋgôkba avi Atemis anêŋ malakba êtôm nôm oyaŋ. Ma ŋgôk avi êŋ atu ba avômalô plovins Esia lôk avômalô pik bêŋ êntêk sapêŋ ethak êv yeŋ hathak, yanida anêŋ athêŋ tem nêm yak.”
28 Thêlô elaŋô abô êŋ ma leŋiŋmaniŋ kambom ba elam kaêk lôklala nena, “Atemis anêŋ Epesus ma ŋgôkba lôkmaŋgiŋ anôŋ!”
29 *Bidoŋ oyaŋ ma ŋgalakŋgalak bêŋ êŋ haveŋ Epesus sapêŋ. Ma avômalô evaloŋ Gaius lo Alistakas, thai ma ŋê Masedonia ju atu ba ethak eveŋ haviŋ Pol, ma elaŋviŋ hathak doŋtom ba i iniŋ loŋ evaloŋ sa bêŋbêŋ halôk.
30 Ma Pol lahaviŋ ni loŋ êŋ kapô ek enaŋ abô êndêŋ avômalô nômbêŋ êŋ, ma doŋtom ŋê êvhaviŋ imiŋ yani loŋ siŋ.
31 Ma ŋê bêŋbêŋ doho anêŋ plovins Esia takatu ba êmô Epesus, thêlô ma Pol anêŋ ŋê môlô ba êv abô hadêŋ Pol ba enaŋ nena, “Miŋ ôyô kapô ami. Tem nijik o vônô ba dô.”
32 Ma avômalô nômbêŋ atu ba êmô loŋ êŋ kapô iniŋ auk hêv yak ba elam kaêk lomaloma. Ma bêŋ anôŋ miŋ eyala iniŋ ethak doŋtom êŋ anêŋ ôdôŋ ami.
33 Ma avômalô Islael isisuŋ iniŋ anyô te anêŋ athêŋ nena Aleksanda ek ni imiŋ avômalô nômbêŋ atu maleŋiŋ ek enaŋ abô esak malaiŋ êŋ. Êŋ ma Aleksanda hêv baŋ hathak leŋ ek avômalô bônôŋ ek enaŋ abô.
34 Ma doŋtom avômalô nômbêŋ êŋ êyê nena yani ma anyô Islael te, êŋ ma thêlô êvôlô veŋiŋbôlêk hathak doŋtom ba elam lôklala nena, “Atemis anêŋ Epesus ma ŋgôkba lôkmaŋgiŋ anôŋ!” Elam aêŋ halôk ba halôk hatôm wakma lokwaŋju.
35 Vêm ma Epesus iniŋ anyô bêŋ hapesaŋ kapya hanaŋ ek avômalô lôkthô bônôŋ. Êŋ ma hanaŋ, “Avômalô Epesus, avômalô pik sapêŋ eyala nena Epesus ma malak bêŋ atu ba hayabiŋ ŋgôkba lôkmaŋgiŋ Atemis anêŋ malakba lôk anêŋ valu matheŋ atu ba hêv yak halôk leŋ ba habup.
36 Auk êŋ ma hêk yaiŋ ba avômalô pik sapêŋ eyala. Ba intu môlô bônôŋ ma noyabiŋ am ek miŋ nundum nômlate mayaliv ami.
37 Môlô ovaloŋ anyô ju êntêk ba owa ba ôlêm, ma doŋtom miŋ enaŋ abôma hathak alalôaniŋ ŋgôkba avi mena ewa malakba anêŋ nômla vani ami. Mi.
38 Ma alalôaniŋ unyak nedaŋô abô lôk anêŋ ŋê bêŋbêŋ nindum abô esak i intu êmô. Aêŋ ba Demitlius lôk ŋê takatu ba epesaŋ nômkama hathak seleva iniŋ malaiŋ la hêk, êŋ ma neja ba ini ek ŋê idum abô hathak.
39 Aêŋ ba abô yaŋ hamiŋ denaŋ, êŋ ma waklavôŋ atu ŋê idum abô hathak ethak doŋtom, ma nêm êndêŋ i.
40 Noyabiŋ am mavi. Ŋê bêŋ Lom idum abô ek alalô hathak nôm ŋgalakŋgalak takatu ba lêk habitak, êŋ ma tem alalô abô mi ek malê nena nôm ŋgalakŋgalak êŋ anêŋ ôdôŋ mi.”
41 Yani hanaŋ abô êŋ yôv ma hêv avômalô ba i iniŋ loŋ mayaliv.

* **19:29:** Ap 20:4; 27:2; Kol 4:10; Plm 24

20

Pol hadum ku hamô plovins Masedonia lo Glis

1 Ŋgalakŋgalak bêŋ êŋ lêk yôv, ma Pol halam avômalô êvhaviŋ ethak doŋtom. Ma hanaŋ abô doho ek embatho thêlô loŋ. Vêm ma hanaŋ waklêvôŋ hadêŋ i ma hatak Epesus ba hi Masedonia.
2 Yani haveŋ loŋ êŋ anêŋ lomalak nenanena ma hanaŋ abô bêŋ anôŋ ek embatho i loŋ aleba hayô Glis.
3 Êŋ ma hamô loŋ êŋ ayôŋ lô. Ma hadum ek enja yeŋ ba ni Silia, ma doŋtom halaŋô nena avômalô Islael ibutiŋ abô nena hathak yeŋ ma thêlô nesak imbiŋ ek nijik yani vônô. Aêŋ ba Pol lahabi nena êmbôni endom plovins Masedonia esak loŋbô.
4 Êntêk ma ŋê takatu ba ethak eveŋ haviŋ Pol iniŋ athêŋ: Sopata anêŋ Belia, yani ma Pailas anêŋ nakaduŋ, ma Alistakas lo Sekandas anêŋ Tesalonaika, ma Gaius anêŋ Debi, ma Tikikus lo Tlopimas anêŋ plovins Esia, ma Timoti.
5 Ŋê takêntêk êmôŋ ba i eyabiŋ yêlô êmô Tloas.
6 Ma yêlô a amô Pilipai aleba avômalô Islael iniŋ waklavôŋ Eyaŋ Polom Yis Mi hale ba hi. Êŋ ma yêlô atak Pilipai ma athak yeŋ ba aveŋ hatôm wak baheŋvi ma yêlô athak Tloas ma apôm thêlô. Ma yêlô amô Tloas hatôm sonda te.

Pol hik Yutikas liŋ

7-9 Sonda te anêŋ wak môŋ ma yêlô lôk ŋê êvhaviŋ athak doŋtom ek naŋgaŋ Anyô Bêŋ anêŋ polom matheŋ. Yêlô athak unyak daim te ba amô kapô bôlô te lô atu hêk vuliŋ ma avômalô êtôm atum lam bêŋ anôŋ ba êthôkwêŋ haveŋ. Pol lahabi etak thêlô êndêŋ lôkbôk ba intu hanaŋ abô daim aleba bôlôvôŋ biŋ. Ma anyô muk te anêŋ athêŋ nena Yutikas hamô unyak abôlêk lovak ma halaŋô Pol anêŋ abô aleba ma hayaŋ ma hêk sôm. Êŋ ma hêv yak ba hi tamu pik. Ma thêlô i ek neja yani, ma doŋtom lêk hama yôv.
10 Ma Pol halôk ba hi ma hayô hêk ôpêŋ ma havaloŋ yani ma hanaŋ, “Môlô miŋ noboloba ami. Yani hêk lôkmala.”
11 Vêm ma Pol thêlô êvôi unyak vuliŋ hathak loŋbô ma eyaŋ Anyô Bêŋ anêŋ polom matheŋ. Êŋ ma Pol hanaŋ abô bêŋ anôŋ hathak loŋbô aleba hayaŋ wak bêŋ ma hi.
12 Ma anyô muk atu ba Pol hik liŋ anêŋ avômalô ewa yani ba i unyak lôk leŋiŋmavi anôŋ.

Pol hatak Tloas ma hi Miletus

13 Pol lahaviŋ embeŋ pik ba ni Asos ma hanaŋ ek yêlô nasak yeŋ ba ana napôm yani êndôk loŋ êŋ.
14 Pol hapôm yêlô halôk Asos ma yêlô awa yani hathak yeŋ ba a Mitilini.
15 Ma haviyô hayaŋ ma atak Mitilini ma yêlô a ŋgavithôm Kios ma doŋtom miŋ athak liŋ ami. Ma hayaŋ hathak loŋbô ma yêlô a ayô apôm ŋgavithôm Samos. Ma hayaŋ te ma yêlô ayô Miletus.
16 Pol lahaviŋ êŋjê waklavôŋ Pentikos êndôk Jelusalem ba intu lahaviŋ ni ketheŋ. Aêŋ ba hadô ni Epesus ek malê nena hi loŋ êŋ ma tem êmô plovins Esia sawa daim.

Pol hanaŋ waklêvôŋ hadêŋ ŋê bêŋbêŋ anêŋ Epesus

17 *Pol hamô Miletus ma hêv abô hadêŋ Epesus nena avômalô êvhaviŋ iniŋ
avaka sapêŋ ini êndêŋ yani.
18 *Thêlô êyô ma yani hanaŋ, “Môlô oyala ku takatu ba yahayô Esia môŋ
anôŋ ma yahamô haviŋ môlô ba yahadum aleba lêk.
19 Avômalô Islael ethak êv malaiŋ lomaloma hadêŋ ya lôk ibutiŋ abô ek
nimbuliŋ ya lôbôlôŋ. Ma doŋtom yahatauviŋ ya aleba yaôna ma yahadum
Anyô Bêŋ anêŋ ku lôk yamaleŋ thôk.
20 Ma oyala nena abô alêla takatu ba hêv môlô sa, êŋ ma yahanaŋ abô takêŋ
bêŋ lôk yaleŋvidoŋ iyom. Ma yahadôŋ môlô hamô loŋ yaiŋ lôk haveŋ môlônim
unyak nenanena haviŋ.
21 Ma yahanaŋ abô doŋtom êntêk hadêŋ avômalô Islael lôk avômalô loŋ
buyaŋ nena nede kapôlôŋiŋ liliŋ êndêŋ Wapômbêŋ ba nênêmimbiŋ alalôaniŋ
Anyô Bêŋ Yisu.
22 “Ma lêk Lovak Matheŋ hakak ya ek yana Jelusalem. Ma miŋ yahayala
nena malê intu tem êpôm ya anêŋ loŋ êŋ ami.
23 *Nôm doŋtom intu yahayala ma aêntêk. Malak nômbêŋ atu ba yahayô ma
Lovak Matheŋ hanaŋ hadêŋ ya nena, “Tem malaiŋ lomaloma êpôm o lôk ômô
koladôŋ.”
24 *Ma miŋ yaleŋ hik ya hathak nôm takêŋ ami. Lôk miŋ yahayê
yaleŋviŋkupik hatôm nômbêŋ ek ya ami. Mi, yenaŋ auk bêŋ ma yamiŋ
lôklokwaŋ ba yandum ku takatu ba Anyô Bêŋ Yisu hêv hadêŋ ya endeba êyô
anêŋ daŋ am. Ku êŋ ma aêntêk: yanaŋ Abô Mavi bêŋ esak Anyô Bêŋ anêŋ
wapôm.
25 “Ma môlô takatu ba bôk yahamô haviŋ ba yahanaŋ abô hathak
Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak, ondaŋô. Lêk yahayala nena môlô te tem miŋ
ênjê yamaleŋ esak loŋbô ami.
26 Aêŋ ba yahanaŋ bêŋ hadêŋ môlô nena anyôla hadô Wapômbêŋ anêŋ abô
ba hapôm malaiŋ, êŋ ma miŋ yenaŋ kambom ami.
27 Ek malê nena yahanaŋ Wapômbêŋ anêŋ loŋônde sapêŋ bêŋ hadêŋ môlô
ma miŋ yahakô ami.
28 *Noyabiŋ am lôk avômalô takatu ba bôk Lovak Matheŋ hêv hadêŋ môlô
ek noyabiŋ i. Ma noyabiŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô êvhaviŋ takatu ba yani
bôk hêv i vuli hathak yanida anêŋ thalaleŋ.
29 *Yahayala nena yahatak môlô ba yaha, êŋ ma kêdôŋwaga abôyaŋ tem
nêlêm êtôm avuŋ yatap ek nimbuliŋ boksipsip.
30 Ma môlôda doho tem nonaŋ abôyaŋ ba nunduviŋ abô avanôŋ ek nôbôv
ŋê êvhaviŋ vi ek nesopa i.
31 *Aêŋ ba noyabiŋ am ma lemimimbi nena hatôm sondabêŋ lô anêŋ wak
lo bôlôvôŋ ma yahanaŋ abô hadêŋ môlô lôk yamaleŋ thôk ek yambatho môlô
lôŋ.
32 “Ma lêk yahatak môlô halôk Wapômbêŋ baŋ lôk anêŋ abô hathak anêŋ
wapôm. Abô êŋ ma hatôm embatho môlô loŋ ba nêm loŋ ênjêk malak leŋ ek
môlô imbiŋ ŋê matheŋ takatu ba bôk êmô yôv.
33 *Ma miŋ yamaleŋkilik hathak anyôla anêŋ seleva lo gol ma sôp ami.

* **20:17:** Ap 18:21 * **20:18:** Ap 18:19–19:41 * **20:23:** Ap 9:16; 21:11 * **20:24:** Ap 21:13; 2Ti 4:7 * **20:28:** 1Ti 4:16; 1Pi 5:2-4 * **20:29:** Mat 7:15; Jon 10:12 * **20:31:** 1Te 2:11 * **20:33:** 1Ko 9:11-12

34 *Ma môlôda oyala nena yada yahadum ku hathak yabaheŋ ek yahêv
yada sa lôk ŋê takatu ba idum ku iviŋ ya.
35 Ku takatu ba yahadum hik thô hadêŋ môlô nena mavi ek alalô nandum
ku bêŋ ek nanêm avômalô siv sa. Ma lemimimbi abô takatu ba Anyô Bêŋ Yisu
bôk hanaŋ nena, ‘Anyô yaŋ hêv nômlate ek hêv o sa, ma tem lemmavi. Ma
doŋtom hôêv nômlate ek nêm anyô yaŋ sa, êŋ ma tem lemmavi anôŋ.’ ”
36 Pol hanaŋ abô takêŋ yôv, ma halek vadôŋ lêlô ma hateŋ mek haviŋ thêlô.
37 Ma thêlô sapêŋ evaloŋ yani ba iliŋu ma elaŋ bêŋ hathak yani.
38 Êŋ ma thêlô ewa yani ba i etak hathak yeŋ. Thêlô leŋiŋmalaiŋ kambom
hathak abô takatu ba bôk hanaŋ nena tem miŋ nêgê yani ma esak loŋbô ami.

21

Pol hi Jelusalem

1 Yêlô atak thêlô lôk kapôlôŋiŋ malaiŋ, ma yeŋ hatak ŋgwêk daŋ anêŋ
Miletus ba hi nôŋnôŋ hadêŋ ŋgavithôm Kos. Haviyô hayaŋ ma yêlô ayô
ŋgavithôm Lodes vêm ma a Patala.
2 Ma yêlô atak yeŋ êŋ ma apôm yeŋ yaŋ atu ba tem ni Pinisia, êŋ ma yêlô
athak yeŋ êŋ ba a.
3 Ma yêlô a aleba ayê ŋgavithôm Saiplus hamô vituvulu baheŋvi keŋ ma yêlô
alom baheŋvi anôŋ aleba ayô Taia hêk plovins Silia. Loŋ êŋ ma yeŋ hadum
ek etak anêŋ nômkama êndôk biŋ.
4 *Êŋ ma yêlô apôm ŋê êvhaviŋ anêŋ loŋ êŋ ba amô haviŋ thêlô hatôm sonda
daluk te. Ma hathak Lovak Matheŋ ma thêlô enaŋ lôklokwaŋ hadêŋ Pol nena
miŋ ni Jelusalem ami.
5 Ma doŋtom sonda daluk êŋ anêŋ daŋ, ma yêlô a ek nasak yeŋ esak loŋbô.
Ma ŋê êvhaviŋ lôk vêŋi lôk nali elom yêlô ibup ŋgwêk daŋ. Ma ŋgwêk daŋ ma
yêlô alek veŋiŋ lêlô ma ateŋ mek.
6 Vêm ma ekam yêlô ma yêlô athak yeŋ ba a ma thêlô êvôi iniŋ loŋ hathak
loŋbô.
7 Ma yeŋ hatak Taia ma hi aleba hayô Tolemes. Ma anêŋ Tolemes ma yêlô
a ek nagê ŋê êvhaviŋ ba namô imbiŋ thêlô êtôm wak te.
8 *Haviyô hayaŋ ma yêlô athak yeŋ ba a ayô Sisalia. Ma yêlô amô Pilip anêŋ
unyak. Yani ma anyô hanaŋ Anyô Bêŋ anêŋ abô bêŋ. Bôk etak ŋê baheŋvi ba
lahavuju ek nênêm aposel sa ba Pilip ma ŋê êŋ te.
9 Yani anêŋ nali avi muk ayova êmô. Thêlô ethak enaŋ abô hatôm plopet.
10 *Yêlô amô wak doho ma plopet te anêŋ athêŋ nena Agabas hatak Judia
ma halôk ba halêm Sisalia.
11 *Yani halêm hayô ek yêlô ma hawa Pol anêŋ bokŋgôp ba hakak yanida
baŋ lo va loŋ hathak ma hanaŋ, “Lovak Matheŋ hanaŋ nena, ‘Avômalô Islael
anêŋ Jelusalem tem nekak bokŋgôp êntêk anêŋ alaŋ aêŋ iyom ba nênêm yani
êndôk avômalô loŋ buyaŋ baheŋiŋ.’ ”
12 Yêlô alaŋô abô êŋ, ma yêlô lôk avômalô loŋ êŋ alaŋ ba anaŋ hadêŋ Pol
nena miŋ ni Jelusalem ami.

---

* **20:34:** Ap 18:3; 1Te 2:9 * **21:4:** Ap 20:23 * **21:8:** Ap 6:5; 8:40 * **21:10:** Ap 11:28 * **21:11:** Ap 20:23; 21:33

13 *Êŋ ma Pol hanaŋ nena, “Môlô olaŋ ba ômô yabiŋdaluk lu eka? Ya lêk
yahapesaŋ ya yôv ek yamô koladôŋ mena ik ya vônô halôk Jelusalem hathak
Anyô Bêŋ Yisu anêŋ athêŋ la. Êŋ ma hatôm.”
14 Yêlô ayê nena yani miŋ hatôm endaŋô yêlôaniŋ abô ami ba intu yêlô atak
auk êŋ ma anaŋ, “Anyô Bêŋ anêŋ lahaviŋ injik anôŋ.”

Pol hayô Jelusalem

15 Vêm ma yêlô apesaŋ i ek ana Jelusalem.
16 Ma ŋê êvhaviŋ doho anêŋ Sisalia elom yêlô ba i Neson anêŋ unyak ek
namô. Yani ma anyô Saiplus te atu ba bôk hêvhaviŋ môŋ anôŋ.
17 Yêlô ayô Jelusalem ma ŋê êvhaviŋ ewa yêlô thô lôk leŋiŋmavi anôŋ.
18 Haviyô hayaŋ ma yêlô lôk Pol a ek nagê Jems ma avômalô êvhaviŋ iniŋ
avaka sapêŋ êmô haviŋ.
19 *Ma Pol hakam thêlô ma hanaŋ hathak nôm takatu ba Wapômbêŋ hadum
hathak yani hêk avômalô loŋ buyaŋ malêvôŋ.
20 *Thêlô elaŋô abô êŋ, ma êbô Wapômbêŋ. Ba enaŋ hadêŋ Pol, “Aiyaŋ,
ondaŋô. Avômalô Islael lubuŋlubuŋ bôk êvhaviŋ Yisu yôv ba thêlô lôklokwaŋ
ek nesopa Mose anêŋ balabuŋ.
21 Ma thêlô bôk elaŋô yôv nena hôdôŋ avômalô Islael takatu ba êmô ŋê loŋ
buyaŋ malêvôŋ nena netak Mose anêŋ balabuŋ lôk miŋ neŋgothe nali iniŋ
kupik vê ami lôk miŋ nebaloŋ yêlôaniŋ kobom ami.
22 Tem nedaŋô nena lêk hôlêm ba alalô nandum malê?
23 *Osopa yêlôaniŋ auk êntêk. Yêlôaniŋ anyô ayova êmô ba bôk ibutiŋ abô
haviŋ Wapômbêŋ ek nindum nômlate ek nimbitak matheŋ.
24 Onja ŋê takêntêk ba nu unyak matheŋ ma umbiŋ thêlô esak loŋôndê atu
ba esopa ek indum thêlô nimbitak mabuŋ ênjêk Wapômbêŋ ma. Ma nêm
valu ek thêlô nênêm êtôm iniŋ da vêm ma neŋgulu leŋiŋkadôk ŋauŋ sapêŋ
vê. Undum aêŋ ma tem avômalô sapêŋ neyala nena abô takatu ba elaŋô ma
abôyaŋ. Ma oda hôwê balabuŋ vibiŋ haviŋ.
25 *Ma hathak avômalô loŋ buyaŋ takatu ba êvhaviŋ, yêlô bôk ato kapya
hadêŋ thêlô yôv ek nenaŋ abô takatu ba alalô bôk abutiŋ nena thêlô miŋ
nejaŋ alim takatu ba êv hatôm da hadêŋ ŋgôk dahô ami, lôk miŋ ninum
thalaleŋ ami, ma miŋ nejaŋ alim takatu ba ekak leŋselo siŋ ami, ma netak
sek walililiŋ.”
26 *Haviyô hayaŋ ma Pol lôk ŋê ayova atu i unyak matheŋ ba esopa loŋôndê
atu ba indum thêlô nimbitak mabuŋ ênjêk Wapômbêŋ ma. Vêm ma hi unyak
matheŋ kapô ma hanaŋ hadêŋ ŋê êbôk da nena wak baheŋvi ba lahavuju
hale ba hi, ma tem iniŋ waklavôŋ nêmô mabuŋ anêŋ daŋ ba intu tem nêlêm
esak loŋbô ek nêmbôk thêlôda tomtom iniŋ da.

Evaloŋ Pol

27 Wak baheŋvi ba lahavuju atu habobo anêŋ daŋ ma avômalô Islael anêŋ
plovins Esia êyê Pol haminŋ unyak matheŋ. Êŋ ma ibi avômalô nômbêŋ atu
leŋiŋ ba evaloŋ Pol.
28 Ma elam kaêk aêntêk, “Môlô ŋê Islael, nônêm yêlô sa! Anyô êntêk ma
ôpatu ba hathak hanaŋ abô kambom hathak alalô lôk abô balabuŋ ma unyak
matheŋ êntêk haveŋ lomalak nenanena ba hadôŋ avômalô sapêŋ hathak auk

* **21:13:** Ap 20:24 * **21:19:** Ap 15:12 * **21:20:** Ap 15:1,5 * **21:23:** Nam 6:1-20; Ap 18:18
* **21:25:** Ap 15:29 * **21:26:** 1Ko 9:20

êŋ. Ma nômla yaŋ haviŋ aêntêk. Yani halom ŋê loŋ buyaŋ doho ba ibitak êyô unyak matheŋ êntêk kapô ba idum loŋ matheŋ habitak lelaik.”
29 *Thêlô enaŋ aêŋ ek malê nena bôk êyê Tlopimas anêŋ Epesus hamô Jelusalem haviŋ Pol ba esoŋ nena bôk Pol halom yani ba hi unyak matheŋ kapô.
30 Êŋ ma avômalô Jelusalem sapêŋ leŋiŋŋaŋa kambom ba elaŋviŋ ethak doŋtom ma evaloŋ Pol ba êvôv hale unyak matheŋ viyaiŋ ba hi. Ma kitheŋ oyaŋ ma ik unyak matheŋ anêŋ badêŋ abôlêk siŋ ek miŋ ini kapô esak loŋbô ami.
31 Thêlô idum ek nijik yani vônô haveŋ denaŋ, ma abô halaŋviŋ hi hayô Lom iniŋ anyô vovak laik môŋ nena avômalô Jelusalem sapêŋ idum pôk lili bêŋ anôŋ.
32 Êŋ ma yani hawa ŋê vovak lôk ŋê vovak laik doho ba elaŋviŋ ba i hadêŋ avômalô nômbêŋ atu. Avômalô êyê anyô vovak laik môŋ lôk anêŋ ŋê vovak êlêm, êŋ ma etak Pol ba miŋ ik yani hathak loŋbô ami.
33 Anyô vovak laik môŋ hayô ma havaloŋ Pol ma hanaŋ hadêŋ ŋê vovak nena nekak Pol loŋ esak seŋ ju. Ma hanaŋ hik avômalô liŋ nena, “Yani ma opalê ba hadum malê te?”
34 Ma avômalô vi elam abô te ma vi elam abô yaŋ. Pôk lili bêŋ habitak ba anyô vovak laik môŋ miŋ hatôm êpôm malaiŋ êŋ anêŋ ôdôŋ ami. Ba intu hanaŋ hadêŋ ŋê vovak ek neja Pol imbitak êyô iniŋ loŋ êmô.
35 Thêlô ewa Pol êyô loŋ êŋ anêŋ alêlê ma avômalô leŋiŋŋaŋa kambom ek nijik yani vônô ba intu ŋê vovak êv Pol liŋ hathak leŋ ek miŋ hatôm nijik yani ami.
36 *Ma avômalô nômbêŋ atu ba eveŋ yam elam mathalaleŋ nena, “Uŋgwik yani vônô! Uŋgwik yani vônô!”
37 Ma ŋê vovak ebobo iniŋ loŋ êmô, êŋ ma Pol hanaŋ hathak abô Glik hadêŋ anyô vovak laik môŋ nena, “Hatôm yanaŋ abô te êndêŋ o e?” Ma anyô vovak laik môŋ hasoŋ ba hanaŋ, “Hoyala abô Glik, e?
38 *Yahasoŋ nena o anyô Ijip sêbôk ba huik vovak hadêŋ Lom ba howa ŋê kambom takatu ba ik anyô vônô hatôm 4,000 ba hu loŋ thiliv la.”
39 Ma Pol hanaŋ, “Mi. Ya anyô Islael te ba yenaŋ loŋ ma Tasus hêk plovins Silisia. Yenaŋ loŋ ma loŋ lôk athêŋ. Hatôm yanaŋ abô dokte êndêŋ avômalô takêntêk e?”
40 Ma anyô vovak laik môŋ halôk, ma Pol haminŋ alêlê ma hêv baŋ hathak leŋ ek avômalô bônôŋ. Thêlô bônôŋ, êŋ ma Pol hanaŋ abô hadêŋ thêlô hathak abô Hiblu.

22

1 Ba hanaŋ nena, “Aiyaŋ thêlô lo wakamik thêlô, nodaŋô. Tem yanaŋ nôm êŋ bêŋ êndêŋ môlô.”
2 Ma elaŋô Pol hanaŋ abô hathak abô Hiblu, êŋ ma thêlô iminŋ tiŋiŋ.
Êŋ ma Pol hanaŋ,
3 * “Ya anyô Islael. Wakatik havathu ya hêk Tasus anêŋ plovins Silisia, ma doŋtom yahalumbak bêŋ hamô loŋ êntêk. Ma Gameliel bôk hadôŋ ya dedauŋ mavi hathak bumalô iniŋ balabuŋ. Ma ya bôk lôklokwaŋ bomaŋ ek yasopa Wapômbêŋ hatôm môlô êntêk lêk udum.

* **21:29:** Ap 20:4 * **21:36:** Luk 23:18 * **21:38:** Ap 5:36-37 * **22:3:** Ap 5:34

4 *Bôk yahêv vovaŋ hadêŋ ŋê takatu ba esopa Yisu anêŋ loŋôndê ba yahatak
anyô lo avi halôk koladôŋ lôk yahanaŋ ek nijik thêlô vônô.
5 Anyô bêŋ habôk da lôk Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ eyala nôm takêntêk. Thêlô eto
kapya te hadêŋ iniŋ iviyaŋ anêŋ Damaskas ek nijik ku takatu tem yandum
thô êndêŋ thêlô. Ku êŋ ma yambaloŋ ŋê takatu ba esopa Yisu anêŋ loŋôndê
ba yanja i ba yalêm Jelusalem ek nênêm vovaŋ êndêŋ i.
6 "Yaha ek yandum ku êŋ ba hatôm waklêvôŋ biŋ ma yahabobo Damaskas.
Ma ketheŋ oyaŋ ma deda bêŋ te anêŋ leŋ habi hayô hêk ya.
7 Ma yahêv yak halôk pik ma yahalaŋô abô te hanaŋ hadêŋ ya, 'Sol, Sol, aisê
ka hubuliŋ ya?'
8 "Ma yahanaŋ viyaŋ, 'Anyô Bêŋ, o ma opalê?'
"Ma hanaŋ nena, 'Ya Yisu anêŋ Nasalet, ôpatu ba hôêv vovaŋ hadêŋ.'
9 Ŋê takatu ba iviŋ ya êyê deda êŋ, ma doŋtom miŋ elaŋô ôpatu anêŋ abô atu
ba hanaŋ hadêŋ ya ami.
10 "Ma yahanaŋ, 'Anyô Bêŋ, yandum malê?'
"Ma Anyô Bêŋ hanaŋ nena, 'Umbiyô ba nu Damaskas ma anyô te tem enaŋ
êndêŋ o esak ku takatu ba bôk yahatak yôv ek undum.'
11 Deda bêŋ êŋ habi yamaleŋ siŋ ba miŋ hatôm yaŋgê loŋ ami. Aêŋ ba ŋê
takatu iviŋ ya evaloŋ yabaheŋ ba edadi ya hi Damaskas.
12 "Ma anyô te anêŋ athêŋ nena Ananaias hamô loŋ êŋ ba halêm ek ênjê ya.
Yani hathak hasopa abô balabuŋ dedauŋ mavi, ma avômalô Islael takatu ba
êmô Damaskas ethak elam yani nena anyô mavi.
13 Yani hamiŋ habobo ya ma hanaŋ, 'Aiyaŋ Sol, nôŋgô tak esak loŋbô!' Ma
ketheŋ oyaŋ ma yahayê yani.
14 "Ma hanaŋ, 'Bumalô thêlô iniŋ Wapômbêŋ hatak o ek oyala anêŋ lahaviŋ
lôk nôŋgô anêŋ Anyô Thêthôŋ Yisu lôk ondaŋô laselo.
15 Tem umbitak êtôm anêŋ anyô onaŋ anêŋ abô bêŋ êndêŋ avômalô sapêŋ
esak nôm takatu ba hôyê lo holaŋô.
16 Lêk aisê, hoyabiŋ malê? Umbiyô ma usik o êndôk ŋaŋ lôk ondam anêŋ
athêŋ ek êmbôkwiŋ anêm kambom sapêŋ vê.'
17 "Vêm ma yahaleha Jelusalem ma wak te ma yahateŋ mek hamô unyak
matheŋ kapô ma yahatulak ba yahayê wêŋ te.
18 *Ma yahayê Anyô Bêŋ hanaŋ abô hadêŋ ya ba hanaŋ, 'O ketheŋ, otak
Jelusalem ba nu. Ek malê nena avômalô loŋ êntêk tem miŋ nedaŋô anêm abô
takatu ba honaŋ hathak ya ami.'
19 * "Ma yahanaŋ, 'Anyô Bêŋ, thêlô eyala nena bôk yahaveŋ avômalô Islael
iniŋ unyak yeŋ nenanena takatu ba hamô lomalak ek yanja avômalô takatu
ba êvhaviŋ o ek yambali thêlô ba yatak i êndôk koladôŋ.
20 *Ma ik Stiven anêm anyô atu ba hanaŋ anêm abô bêŋ vônô ma lêk
yahamiŋ loŋ êŋ haviŋ ba intu yahalôk hathak auk êŋ ba yahayabiŋ ŋê ik yani
vônô iniŋ sôp.'
21 *"Êŋ ma Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ ya, 'Nu, tem yanêm o êndêŋ avômalô
loŋ buyaŋ takatu ba êmô daimbô.' "
22 Avômalô Islael elaŋô Pol anêŋ abô aleba hanaŋ bute nena, "Wapômbêŋ
hêv yani ba hi ek ŋê loŋ buyaŋ", êŋ ma thêlô elam lôklala nena, "Uŋgwik yani
vônô! Miŋ notak yani ek êmô lôkmala ami."

* **22:4:** Ap 8:3 * **22:18:** Ap 9:29-30 * **22:19:** Ap 8:3; 26:9-11 * **22:20:** Ap 8:1 * **22:21:** Ap 9:15

23 Ma thêlô elam lôklala ba ibi iniŋ kwêv daim thô ma ibi voŋgovaŋ hathak leŋ ek injik thô nena leŋiŋmaniŋ hathak abô takatu ba Pol hanaŋ.
24 Êŋ ma anyô vovak laik môŋ hanaŋ ek ŋê vovak neja Pol ba ini iniŋ loŋ. Ma hanaŋ nena nebali yani esak yak wabeŋ lôk nenaŋ injik yani liŋ ek neyala nena avômalô leŋiŋŋaŋa hathak malê ba elam kaêk lôklala.
25 *Thêlô eto Pol va lo baŋ thêthôŋ ma ekak loŋ ek nebali yani, êŋ ma Pol hanaŋ hadêŋ anyô vovak laik atu ba hamiŋ habobo yani nena, “Lom iniŋ balabuŋ hanaŋ aisê hathak avômalô Lom da? Hatôm nobali anyô Lom te atu ba miŋ hadum abô ba êpôm anêŋ kambom ami denaŋ e?”
26 Anyô vovak laik halaŋô abô êŋ ma hi hanaŋ hadêŋ anyô vovak laik môŋ nena, “Hudum malê? Ôpêntêk ma anyô Lom te.”
27 Ma anyô vovak laik môŋ hi hadêŋ Pol ma hanaŋ hik yani liŋ, “O ma anyô Lom te e?” Ma Pol hanaŋ, “Intu êŋ.”
28 Ma anyô vovak laik môŋ hanaŋ, “Bôk yahêv valuseleŋ bêŋ anôŋ hadêŋ Lom ek yambitak anyô Lom te.” Ma Pol hanaŋ, “Ya mi, wakamik ma anyô Lom ba intu yahabitak anyô Lom haviŋ.”
29 *Êŋ ma ŋê takatu ba idum ek nenaŋ injik yani liŋ, etak yani ba i ketheŋ. Ma anyô vovak laik môŋ hasoŋ kambom ek malê nena hakak Pol anyô Lom te baŋ lo va lusu hathak seŋ.

Pol hamiŋ kaunsil malêvôŋ

30 Ma anyô vovak laik môŋ lahaviŋ eyala katô nena avômalô Islael enaŋ Pol bêŋ hathak malê. Aêŋ ba haviyô hayaŋ ma hapole seŋ vê hêk Pol ma hêv abô hadêŋ ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk Sanhedlin ek nesak doŋtom. Êŋ ma hawa Pol ba hi hadô hamiŋ thêlô maleŋiŋ.

23

1 Pol hatitiŋ Sanhedlin ma hanaŋ, “Aiyaŋ thêlô, yahadum Wapômbêŋ anêŋ ku dedauŋ mavi hêk Wapômbêŋ ma ba yakapôlôŋ miŋ hanaŋ ya bêŋ hathak nômlate ami aleba lêk.”
2 *Êŋ ma anyô bêŋ habôk da Ananaias hanaŋ hadêŋ ŋê takatu ba imiŋ habobo yani ek nepetav yani abôlêk.
3 *Ma Pol hanaŋ, “Lemvimkupik ma thêthê mavi, ma doŋtom kapôlôm ma lôŋgôlôŋ ba Wapômbêŋ tem epetav o. Hômô loŋ êntêk ek onaŋ ya bêŋ esak balabuŋ, ma doŋtom oda huik balabuŋ pesa ba honaŋ nena nepetav ya.”
4 Ma ŋê takatu ba imiŋ habobo yani enaŋ, “Honaŋ abô kambom hathak Wapômbêŋ anêŋ anyô bêŋ habôk da eka?”
5 *Ma Pol hanaŋ, “Aiyaŋ thêlô, miŋ yahayala nena yani ma anyô bêŋ habôk da ami. Hatôm bôk eto nena, ‘Miŋ nonaŋ abô kambom esak anyô bêŋ atu ba hayabiŋ anêm avômalô ami.’ ”
6 *Ma Pol hayala nena avômalô Sanhedlin vi ma Sadyusi ma vi ma Palisi. Ba intu yani halam hadêŋ thêlô nena, “Aiyaŋ thêlô, wakamik ma anyô Palisi ma ya aêŋ iyom. Ba yahêvhaviŋ nena ŋê takatu ba bôk ema tem nimbiyô esak loŋbô, ma hathak abô êŋ ma lêk udum abô ek ya.”
7 Yani hanaŋ abô êŋ ma Palisi lôk Sadyusi enaŋ i aleba evak i vose hi ôdôŋ ju.

---

* **22:25:** Ap 16:37 * **22:29:** Ap 16:38 * **23:2:** Jon 18:22-23 * **23:3:** Wkp 19:15; Mat 23:27
* **23:5:** Kis 22:28 * **23:6:** Ap 26:5

8 *Evak i vose ek malê nena ŋê Sadyusi iniŋ auk nena ŋê ŋama tem miŋ
nimbiyô esak loŋbô ami, lôk enaŋ nena aŋela lôk ŋgôk miŋ êmô ami. Ma
doŋtom Palisi êvhaviŋ nena nôm takêŋ ma avanôŋ.
9 Êŋ ma pôk lili bêŋ habitak ma ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ doho atu
ba Palisi, iviyô imiŋ ma enaŋ lôklala nena, “Yêlô miŋ lêk apôm ôpêntêk anêŋ
kambom la ami. Betha ŋgôk mena aŋela te hanaŋ abô êŋ hadêŋ yani la.”
10 Ma leŋiŋmaniŋ halumbak hi bêŋ ba anyô vovak laik môŋ hakô nena tem
nêbôv Pol endeba itip ni loviaŋ. Ba intu hanaŋ hadêŋ ŋê vovak nena nêbôv
Pol vê êŋjêk i ba neja ba ini iniŋ loŋ.
11 *Wak êŋ anêŋ bôlôvôŋ ma Anyô Bêŋ hamiŋ habobo Pol ma hanaŋ, “Umiŋ
lôklokwaŋ ma miŋ ôkô ami! Bôk honaŋ abô hathak ya bêŋ hamiŋ Jelusalem
ma tem onaŋ imiŋ Lom aêŋ iyom.”

Avômalô Islael evak abô ek nijik Pol vônô

12 Haviyô hayaŋ ma avômalô Islael doho ethak doŋtom ma evak abô hathak
Wapômbêŋ anêŋ athêŋ nena, “Alalô miŋ hatôm naŋgaŋ nôm lo nanum ŋaŋ
ami endeba naŋgik Pol vônô am.”
13 Ŋê takatu ba evak abô êŋ, ma hatôm 40 ba havôhi.
14 Ma thêlô i êyô ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê bêŋbêŋ Islael ma enaŋ, “Yêlô avak
abô hathak Wapômbêŋ anêŋ athêŋ nena miŋ hatôm aŋgaŋ nôm lo nanum ŋaŋ
ami endeba naŋgik Pol vônô am.
15 *Aêŋ ba môlô lôk Sanhedlin nônêm abô êndêŋ anyô vovak laik môŋ ba
nosau yani nena neja Pol êlêm êndêŋ môlô ek nonaŋ injik yani liŋ ek enaŋ
anêŋ abô doho anêŋ ôdôŋ bêŋ. Ek malê nena yêlô lêk apesaŋ i yôv ek naŋgik
yani vônô êndôk loŋôndê.”
16 Ma doŋtom Pol livavi anêŋ namalô halaŋô abô takatu ba thêlô ibutiŋ. Ma
hi ŋê vovak iniŋ loŋ kapô ma hanaŋ hadêŋ Pol.
17 Pol halaŋô anêŋ abô, êŋ ma halam anyô vovak laik te halêm ma hanaŋ,
“Ondom anyô muk êntêk ni anyô vovak laik môŋ ek enaŋ anêŋ abô te êndêŋ
yani.”
18 Êŋ ma anyô vovak laik êŋ hawa yani ba hi hadêŋ anyô vovak laik môŋ
ma hanaŋ, “Pol anyô koladôŋ halam ya ek yanja anyô muk êntêk êlêm êndêŋ
o. Ek malê nena anêŋ abô te hêk ek enaŋ imbiŋ o.”
19 Êŋ ma anyô vovak laik môŋ havaloŋ anyô muk atu baŋ ba halom yani hi
daim dokte ma hanaŋ hik yani liŋ, “Hudum ek onaŋ malê êndêŋ ya?”
20 Ma ôpatu hanaŋ, “Avômalô Islael lêk evak abô ek nenaŋ injik o liŋ nena
yamuŋ ma nêm Pol êndêŋ Sanhedlin. Thêlô esau nena tem nenaŋ injik Pol
liŋ esak anêŋ abô doho anêŋ ôdôŋ.
21 Ma miŋ ondaŋô iniŋ abô ami. Thêlô ma hatôm 40 ba havôhi evak abô
majaŋ hathak Wapômbêŋ anêŋ athêŋ nena miŋ hatôm nejaŋ nôm lo ninum
ŋaŋ ami endeba nijik Pol vônô am. Ma lêk epesaŋ i yôv ba êmô loŋôndê ek
nijik yani vônô, ma doŋtom eyabiŋ o ek ôndôk esak iniŋ abô am.”
22 Ma anyô vovak laik môŋ hatak anyô muk atu ba hi ma hanaŋ lôklokwaŋ
nena, “Miŋ onaŋ êndêŋ anyôla nena honaŋ abô êntêk hadêŋ ya ami.”

Anyô vovak laik môŋ hêv Pol hadêŋ Peliks

* **23:8:** Mat 22:23 * **23:11:** Ap 27:24; 28:16,23 * **23:15:** Ap 25:3

23 Êŋ ma anyô vovak laik môŋ halam ŋê vovak laik ju ma hanaŋ, “Nusup
ŋê vovak êtôm 200 takatu ba eveŋ pik lôk 70 takatu ba êyô êmô bokhos ma
200 takatu ba ik vovak hathak kôm jaŋak ek nêpôpêk i ek dokte bôlôvôŋ êtôm
9 kilok ma ini Sisalia.
24 Ma nopesaŋ bokhos doho ek Pol ek noja yani dedauŋ mavi endeba notak
êndôk Peliks anyô bêŋ atu ba hayabiŋ Judia baŋ.”
25 Lôk hato kapya te aêntêk:
26 Ya Klodias Lisias, yahato kapya êntêk hadêŋ o Peliks,
O ma anyô bêŋ mavi atu ba hoyabiŋ Judia. Waklêvôŋ mavi o!
27 *Ŋê Islael evaloŋ anyô êntêk ba idum ek nijik yani vônô, ma doŋtom
bôk yahalaŋô yôv nena yani ma anyô Lom te. Ba intu ya lôk yenaŋ ŋê vovak
ayô aêv yani sa.
28 *Ma yaleŋhaviŋ yandaŋô nena avômalô Islael leŋiŋdaŋ ba enaŋ ôpêntêk
bêŋ hathak malê. Ba intu yahawa yani hi hadêŋ iniŋ Sanhedlin.
29 Ma iniŋ abô takatu ba enaŋ hathak yani ma hathak Islael da iniŋ
balabuŋ, ma miŋ yahapôm abôla hatôm naŋgik yani vônô mena nandô yani
êmô koladôŋ ami.
30 *Ma yahalaŋô nena ŋê Islael doho evak abô ek nijik yani vônô, ba intu
yahêv yani ketheŋ oyaŋ ba hathôk ek o. Ma yahanaŋ hadêŋ ŋê takatu ba enaŋ
yani bêŋ nena thêlôda nenaŋ abô êŋ bêŋ êndêŋ o.
31 Hato kapya êŋ yôv, ma hêv hadêŋ anêŋ ŋê vovak. Ma thêlô esopa anêŋ
abô takêŋ ma ewa Pol ba i malak Antipatlis hadêŋ bôlôvôŋ.
32 Ma haviyô hayaŋ ma ŋê êyô êmô bokhos iyom ewa Pol ba i Sisalia. Ma
ŋê vovak vi êvôi iniŋ loŋ hathak loŋbô.
33 Ma ŋê bokhos êyô Sisalia, êŋ ma êv kapya atu lôk Pol hadêŋ anyô bêŋ
hayabiŋ Judia.
34 Ma hasam kapya êŋ ma hanaŋ hik Pol liŋ, “O anêŋ plovins alê?” Ma Pol
hanaŋ, “Ya anêŋ Silisia.”
35 Ma ôpêŋ hanaŋ, “Ŋê takatu ba idum abô ek o êyô, ma tem yandaŋô anêm
abô.” Ma hanaŋ ek ŋê vovak doho neyabiŋ Pol êmô unyak bêŋ atu ba Helot
bôk halav bô.

24

Ŋê bêŋbêŋ anêŋ Islael idum abô ek Pol

1 Wak baheŋvi hale ba hi, ma Ananaias anyô bêŋ habôk da lôk Islael iniŋ
ŋê bêŋbêŋ doho ma Tetulus ôpatu ba ewa hatôm iniŋ anyô indum abô, thêlô
sapêŋ êlôk ba i Sisalia. Ma enaŋ Pol bêŋ hadêŋ Peliks anyô bêŋ atu ba hayabiŋ
avômalô Judia.
2-3 Ewa Pol ba êyô loŋ nedaŋô abô. Êŋ ma Tetulus hanaŋ Pol anêŋ kambom
bêŋ ba hanaŋ nena, “Anyô bêŋ Peliks, o anyô mavi anôŋ. Hoyabiŋ yêlô mavi
anôŋ ba intu yêlô amô labali mavi. Ma hathak anêm auk mavi hopesaŋ nôm
takatu ba bôk hêv malaiŋ hadêŋ yêlô ba lêk habitak mavi hathak loŋbô. Aêŋ
ba yêlô lôk avômalô lomalak nenanena sapêŋ anaŋ leŋiŋmavi anôŋ hathak
nôm takêŋ hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.
4 Ma kambom ek yambaloŋ o loŋ bêŋ anôŋ lôk nanêm malaiŋ êndêŋ o ba
intu lem ek yêlô ba ondaŋô yêlôaniŋ abô bidoŋna êntêk.

* **23:27:** Ap 21:30-33; 22:25-27 * **23:28:** Ap 22:30 * **23:30:** Ap 23:16-23; 24:1-9

5 *“Ôpêntêk hêv malaiŋ bêŋ anôŋ hadêŋ yêlô ba hik avômalô Islael
kapôlôŋiŋ liŋ haveŋ pik sapêŋ. Yani ma anyô bêŋ ek ôdôŋ lukmuk te atu ba
esopa anyô Nasalet atu anêŋ abô kambom.
6-8 *Ma yani hadum ek imbuliŋ yêlôaniŋ unyak matheŋ ba imbitak lelaik
ênjêk Wapômbêŋ ma. Ba intu yêlô avaloŋ yani.* Oda onaŋ injik ôpêŋ liŋ ma
tem oyala nena abô takatu ba yêlô anaŋ hathak yani ma avanôŋ.”
9 Tetulus hanaŋ abô takêŋ yôv ma avômalô Islael takatu ba iviŋ yani ik
Tetulus anêŋ abô loŋ haviŋ ba enaŋ nena abô takatu ba hanaŋ ma avanôŋ.
10 Ma anyô bêŋ atu habi baŋ hadêŋ Pol nena enaŋ anêŋ abô. Êŋ ma Pol
hanaŋ viyaŋ, “Yahayala nena hoyabiŋ avômalô Judia sondabêŋ bêŋ anôŋ ba
holaŋô iniŋ abô ba hopesaŋ thêthôŋ. Ba intu yaleŋmavi ek yanaŋ yenaŋ abô
bêŋ êndêŋ o ek opesaŋ.
11 Ma onaŋ injik anyô doho liŋ ma tem ôpôm nena wak laumiŋ ba lahavuju
iyom intu hale ba hi ma yaha Jelusalem ek yanêm yeŋ.
12 Ma wak êŋ ma ŋê Islael takatu ba enaŋ ya bêŋ miŋ êyê yahanaŋ abô lôk
vovak hadêŋ anyôla hamô unyak matheŋ ami, lôk miŋ yahabi avômalô leŋiŋ
hamô malak yeŋ la mena loŋ la hamô malak bêŋ Jelusalem haviŋ ami. Mi.
13 Abô kambom takatu ba enaŋ hathak ya, abôla miŋ hêk ek injik thô nena
iniŋ abô ma avanôŋ ami.
14 Ma doŋtom abô êntêk ma abô avanôŋ: Yahêv yeŋ hadêŋ bumalô thêlô iniŋ
Wapômbêŋ ba yahasopa Yisu anêŋ loŋôndê atu ba elam nena loŋôndê lokbaŋ.
Ma yahêvhaviŋ Mose anêŋ balabuŋ lôk plopet iniŋ abô takatu ba bôk eto.
15 *Ma ya hatôm ŋê takêntêk ba yahêv yamaleŋ ek Wapômbêŋ injik avômalô
taksêbôk ba bôk ema yôv liŋ, avômalô thêthôŋ lôk avômalô kambom.
16 Aêŋ ba wak nômbêŋ intu sapêŋ ma ya lôklokwaŋ ek yakapôlôŋ ênjêk
mabuŋ ma kambom mi ênjêk Wapômbêŋ lo avômalô maleŋiŋ.
17 “Bôk yahatak Jelusalem sondabêŋ doho ma lêk yahavôhalêm ek yanêm
wapôm êndêŋ yenaŋ avômalô Islael takatu ba êv i sêkêya lôk yambôk da êndêŋ
Wapômbêŋ.
18 *Yaha unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ma yahadum nôm êŋ lôk yahasopa
kobom yambitak mabuŋ ênjêk Wapômbêŋ ma. Êŋ ma thêlô êpôm ya. Avômalô
bêŋ anôŋ miŋ êmô haviŋ ya ami lôk miŋ yahadum thôthô bêŋ ami. Mi.
19 Avômalô Islael doho anêŋ plovins Esia iniŋ abôla hamiŋ ek nenaŋ ya bêŋ,
êŋ ma mavi ek thêlô nêlêm nimiŋ malem ma nenaŋ ya bêŋ. Ma doŋtom ŋê êŋ
la miŋ halêm ami.
20 Ba intu onaŋ ek ŋê takatu ba lêk êmô nenaŋ yenaŋ kambom takatu ba
bôk êpôm hadêŋ waklavôŋ atu ba idum abô ek ya hamiŋ Sanhedlin maleŋiŋ
bêŋ.
21 *Betha thêlô êpôm yenaŋ kambom doŋtom iyom la. Kambom êŋ ma bôk
yahalam hamiŋ thêlô maleŋiŋ nena, ‘Yahêvhaviŋ nena Wapômbêŋ tem injik
avômalô ŋama liŋ esak loŋbô. Ma hathak nôm êŋ iyom intu lêk môlô udum
abô ek ya.’ ” Pol hanaŋ aêŋ.

---

* **24:5:** Ap 17:6 * **24:6-8:** Ap 21:28-30 * **24:6-8:** Ŋê lôkauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Luk hato ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: Ma leŋiŋhaviŋ nanaŋ yani bêŋ esak yêlôaniŋ abô balabuŋ. Ma doŋtom anyô vovak laik môŋ Lisias halêm ma havôv yani vê hêk yêlô. Ma hanaŋ nena ŋê takatu ba idum ek nenaŋ yani bêŋ, nêlêm nindum abô esak o. * **24:15:** Jon 5:28-29 * **24:18:** Ap 21:17-28 * **24:21:** Ap 23:6

22 *Peliks bôk halaŋô abô bêŋ anôŋ hathak avômalô takatu ba esopa Yisu anêŋ loŋôndê. Ba intu hakak abô daŋ siŋ ba hanaŋ nena, “Anyô vovak laik môŋ Lisias halêm hayô ma tem yanaŋ yenaŋ auk bêŋ esak anêm abô.”
23 Ma hanaŋ hadêŋ sôp bidoŋ nena etak yani êndôk koladôŋ, ma doŋtom nepole yak sêŋ vê ênjêk yani baŋ ek êmô oyaŋ ma anêŋ ŋê môlô êyô ma netak i ek nênêm yani sa.

Eyabiŋ Pol hamô Sisalia

24 Wak doho hale ba hi ma Peliks lôk yanavi Dlusila, yani ma avi Islael te, i êyô iniŋ loŋ ekaksa halôk. Ma Peliks halam Pol halêm ma halaŋô Pol hanaŋ abô hathak anêŋ hêvhaviŋ Yisu Kilisi.
25 Ma hanaŋ abô hathak loŋôndê thêthôŋ lôk bôk lo loŋ nipuk i loŋ lôk waklavôŋ Wapômbêŋ tem indum abô, êŋ ma Peliks hakô ba hanaŋ, “Lêk hatôm, ma nu. Ma wakla ya ku mi, ma tem yanêm abô ek ôlêm esak loŋbô.”
26 Peliks lahabi nena Pol tem nêm valu doho êndêŋ yani ek indum yani lamavi ek nêm Pol sa. Ba intu halam Pol lôbôlôŋ ek thai nenaŋ abô.
27 Sondabêŋ ju hale ba hi ma Posias Pestas hawa Peliks anêŋ ku. Ma Peliks lahaviŋ indum avômalô Islael leŋiŋmavi ba intu hadô Pol hamô koladôŋ denaŋ.

25

Idum abô ek Pol hamiŋ Pestas ma

1 Pestas hawa ku eyabiŋ Judia ba hamô Sisalia hatôm wak lô. Vêm ma hi Jelusalem.
2 *Êŋ ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê bêŋbêŋ Islael i hadêŋ yani ma enaŋ Pol bêŋ.
3 *Ba enaŋ nena, “Lemmavi hathak yêlô, êŋ ma nêm ôpêntêk ba êlêm Jelusalem ek indum abô.” Ma doŋtom iniŋ auk loŋ kapô ma bôk evak abô ek netak anyô doho ek nekopak êmô loŋôndê ek nijik Pol vônô.
4 Ma Pestas hanaŋ iniŋ abô viyaŋ nena, “Pol ma eyabiŋ hamô Sisalia. Ma tem yana Sisalia esak loŋbô.
5 Ba intu nônêm unim ŋê bêŋbêŋ doho nêlêm imbiŋ ya ek nenaŋ kambom takatu ba onaŋ nena bôk hadum bêŋ êndôk loŋ êŋ.”
6 Pestas hamô haviŋ thêlô hatôm wak baheŋvi ba lahavulô mena laumiŋ la vêm ma halôk ba hi Sisalia hathak loŋbô. Ma haviyô hayaŋ ma hi loŋ idum abô ma hanaŋ ek neja Pol ba ini loŋ êŋ.
7 *Pol hayô, êŋ ma ŋê Islael takatu ba êlêm anêŋ Jelusalem ekalabu yani siŋ ma enaŋ yani bêŋ hathak abô malaiŋ lomaloma, ma doŋtom iniŋ abô miŋ hatôm injik nômla thô nena iniŋ abô ma avanôŋ ami.
8 Êŋ ma Pol hanaŋ iniŋ abô viyaŋ nena, “Miŋ yahadum kambom la hathak Islael iniŋ balabuŋ lôk iniŋ unyak matheŋ ma Sisa anêŋ abô majaŋ ami. Milôk.”
9 Ma doŋtom Pestas lahaviŋ indum avômalô Islael leŋiŋmavi ba hanaŋ hadêŋ Pol, “Lemmavi ek nu Jelusalem ek yandaŋô anêm abô takêntêk êndôk loŋ êŋ e?”
10 Ma Pol hanaŋ, “Unyak êntêk lêk yahamiŋ, êŋ ma Sisa anêŋ unyak idum abô halôk. Ya ma anyô Lom ba intu loŋ êntêk ma thêthôŋ ek yandum abô

* **24:22:** Ap 23:26 * **25:2:** Ap 24:1 * **25:3:** Ap 23:15 * **25:7:** Ap 24:5-6

êndôk. Ma oda hoyala nena miŋ yahadum nômla kambom hadêŋ avômalô Islael ami.
11 Ma yahadum nômla kambom ba abô majaŋ hanaŋ nena yama, êŋ ma mavi ek nijik ya vônô. Ma doŋtom abô takêntêk ba thêlô enaŋ hathak ya miŋ avanôŋ ami, êŋ ma miŋ mavi ek otak ya êndôk thêlô baheŋiŋ ami. Ba intu yaleŋhaviŋ Sisa da endaŋô yenaŋ abô êndôk Lom."
12 Pestas halaŋô abô êŋ ma hanaŋ abô haviŋ anêŋ ŋê lôkauk vêm ma hanaŋ bêŋ nena, "Holam Sisa ek endaŋô anêm abô ba intu tem nu ek Sisa endaŋô."

Pestas hanaŋ abô haviŋ Kiŋ Aglipa hathak Pol

13 Wak doho hale ba hi ma Kiŋ Aglipa lo livavi Benaisi êlêm Sisalia ek nênêm leŋiŋmavi êndêŋ Pestas.
14 *Thai êmô loŋ êŋ wak bêŋ anôŋ ma wak te ma Pestas hanaŋ abô hathak Pol hadêŋ kiŋ ba hanaŋ nena, "Anyô te hamô loŋ êntêk ba Peliks bôk hatak yani halôk koladôŋ.
15 Wak atu ba yaha Jelusalem ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ enaŋ ôpêntêk anêŋ kambom bêŋ, ba enaŋ ek yandum abô ba yanaŋ nena hadum kambom ek batu nijik yani vônô.
16 Ma yahanaŋ hadêŋ i nena, 'Yêlô Lom iniŋ abô majaŋ hanaŋ aêntêk, yêlô miŋ hatôm naŋgik anyô te vônô oyaŋ ami. Mi, môŋ ma imiŋ ŋê takatu ba idum abô hathak yani maleŋiŋ ek endaŋô iniŋ abô. Vêm ma enaŋ iniŋ abô viyaŋ.'
17 Thêlô iviŋ ya ba êlêm, êŋ ma miŋ yahayabiŋ wak doho ami. Mi, haviyô hayaŋ ma yaha loŋ idum abô ba yahanaŋ ek neja Pol ba nêlêm.
18 Ma ŋê takatu ba idum abô ek yani iviyô imiŋ ma yahasoŋ nena tem nenaŋ yani anêŋ kambom anôŋ la bêŋ, ma doŋtom mi.
19 Thêlô enaŋ hathak loŋôndê takatu ba nesopa iniŋ Wapômbêŋ ba enaŋ nena Pol miŋ hasopa loŋôndê êŋ thêthôŋ ami. Lôk enaŋ hathak anyô ŋama te anêŋ athêŋ nena Yisu atu ba Pol hanaŋ nena hamô lôkmala.
20 Miŋ yahapôm loŋôndê la hatôm yapesaŋ malaiŋ êŋ ami. Ba intu yahanaŋ hik yani liŋ nena, 'Lemhaviŋ nu Jelusalem ek yandaŋô anêm abô êŋ êndôk loŋ êŋ e?'
21 Ma doŋtom yani hanaŋ nena yani lahaviŋ Sisa endaŋô anêŋ abô êndôk Lom. Ba intu yahanaŋ hadêŋ yenaŋ ŋê vovak nena neyabiŋ yani endeba yanêm yani ni Lom ek ênjê Sisa."
22 Êŋ ma Aglipa hanaŋ hadêŋ Pestas, "Yaleŋhaviŋ yandaŋô ôpêŋ da anêŋ abô." Ma Pestas hanaŋ viyaŋ, "Mavi, biyamôŋ ma tem ondaŋô."

Pol hamiŋ Aglipa ma

23 Haviyô hayaŋ ma Aglipa lo Benaisi ik iniŋ nômkama kêkêlô ba i malak bêŋ atu ethak elaŋô abô halôk. Ma ŋê vovak laik môŋ lôk ŋê bêŋbêŋ malak êŋ êlêm haviŋ thai. Ma Pestas hanaŋ ba ewa Pol halêm.
24 Ma Pestas hanaŋ, "Kiŋ Aglipa lôk môlô avômalô takatu ba lêk ômô haviŋ yêlô. Ôpêntêk ma avômalô Islael sapêŋ anêŋ Jelusalem lôk loŋ êntêk bôk elam lôklala hadêŋ ya ek yandôk esak iniŋ abô ba yanaŋ ek nijik ôpêntêk vônô.
25 Ma doŋtom miŋ yahapôm ôpêntêk anêŋ kambomlate hatôm yanaŋ ek nijik yani vônô ami. Ma yanida lahaviŋ ni ek Sisa endaŋô anêŋ abô ba intu tem yanêm yani ni ek ênjê Sisa.

---

* **25:14:** Ap 24:27

26 Ma doŋtom yato malê esak yani êndôk kapya êntêk êndêŋ anyô bêŋ Sisa? Ba intu yahawa yani halêm ek o, Kiŋ Aglipa, lôk môlô sapêŋ ek alalô nadaŋô anêŋ abô katô ek apôm ôpêŋ anêŋ malaiŋ anêŋ ôdôŋ bêŋ, êŋ ma tem yato êndôk kapya êntêk.
27 Yanêm anyô koladôŋ te oyaŋ ni êndêŋ Sisa ma miŋ yahato abô atu ba enaŋ yani bêŋ hathak halôk kapya ami, êŋ ma kambom."

26

Pol hamiŋ Kiŋ Aglipa ma

1 Êŋ ma Aglipa hanaŋ hadêŋ Pol, "Yahêv thalek ek onaŋ anêm abô."
Ma Pol hêv baŋ liŋ ma hanaŋ anêŋ abô nena,
2 "Kiŋ Aglipa, tem yaŋgik thô nena ŋê Islael iniŋ abô takatu ba enaŋ hathak ya ma miŋ abô avanôŋ ami. Yaleŋmavi anôŋ ek yanaŋ abô êŋ imiŋ malem
3 ek malê nena o ma anyô lôkauk bêŋ hathak yêlô Islael iniŋ kobom sapêŋ. Ma hoyala abô takatu ba yêlô avak i vose hathak. Aêŋ ba yahalaŋ hadêŋ o nena ondaŋô yenaŋ abô vêmam.
4 "Avômalô Islael sapêŋ bôk eyala yenaŋ bôk lo loŋ takatu ba yahasopa hadêŋ sêbôk atu ba ya yaôna ba yahamô yenaŋ loŋ aleba lêk. Lôk eyala loŋôndê takatu ba yahasopa hamô Jelusalem haviŋ.
5 *Thêlô bôk eyala ya bô ba hatôm nenaŋ nena ya ma Palisi te. Palisi ethak esopa Wapômbêŋ lôk anêŋ balabuŋ lôklokwaŋ ba êmôŋ ek Islael iniŋ ôdôŋ vi.
6 *Ma yahathak yahêv yamaleŋ ek malêla takatu ba Wapômbêŋ bôk havak abô haviŋ bumalô thêlô ek nêm. Ma hathak ôdôŋ êŋ, ma lêk idum abô ek ya.
7 Yêlô ma lodôŋlodôŋ hatôm laumiŋ ba lahavuju, ma wak lo bôlôvôŋ ma athak aêv yeŋ lôklokwaŋ hadêŋ Wapômbêŋ lôk aêv maleŋ ek nôm takatu ba yani bôk havak ek nêm injik anêŋ anôŋ. Kiŋ, yahêv yamaleŋ ek nôm takêŋ ba intu lêk avômalô Islael enaŋ ya bêŋ.
8 Aisê ka môlô doho lemimhabi nena Wapômbêŋ miŋ hatôm injik ŋê ŋama liŋ esak loŋbô ami e?
9 *"Sêbôk ma yenaŋ auk thekthek ek yandum nômkama bêŋ anôŋ ek yamiŋ avômalô takatu ba esopa Yisu anêŋ Nasalet loŋ siŋ ek miŋ nesopa ami.
10 Ma bôk yahadum aêŋ haveŋ Jelusalem. Ŋê bêŋbêŋ êbôk da anêŋ loŋ êŋ bôk êv athêŋ hadêŋ ya ba intu yahavaloŋ avômalô matheŋ bêŋ anôŋ ba yahadô i hamô koladôŋ. Ma ik i vônô ma yahalôk hathak iniŋ auk êŋ haviŋ.
11 Ma wak bêŋ anôŋ ma yaha unyak yeŋ nenanena ek yanêm vovaŋ êndêŋ i. Lôk yahabi thêlô leŋiŋ liŋ ek nenaŋ abôma esak Yisu. Yaleŋmaniŋ kambom anôŋ hathak thêlô ba intu yaha malak lôŋ takatu ba êmô loŋ buyaŋ ek yanêm malaiŋ êndêŋ i imbiŋ.
12 "Wak te ma yaha Damaskas ek yambuliŋ ŋê êvhaviŋ ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da êv athêŋ lôk lôklokwaŋ hadêŋ ya ek yandum ku êŋ.
13 Kiŋ, hatôm waklêvôŋ biŋ ma yahabup hathak loŋôndê denaŋ ma deda lôkmaŋgiŋ anôŋ te anêŋ leŋ habi hayô hêk ya lôk ŋê takatu ba eveŋ haviŋ ya. Wak anêŋ deda ma yaôna lôk ek deda êŋ anêŋ.
14 Ma yêlô lôkthô êv yak halôk pik ma yahalaŋô abô te halêm hadêŋ ya hathak abô Hiblu nena, 'Sol, Sol, hubuliŋ ya eka? O hatôm bokmaŋkao atu

* **26:5:** Plp 3:5-6 * **26:6:** Ap 23:6; 28:20 * **26:9:** Ap 8:3

ba habôi ba miŋ hasopa anêŋ alaŋ anêŋ lahaviŋ ami ba hapam i velevele hathak kôm damoma ba hawa vovaŋ.'

15 "Ma yahanaŋ, 'Anyô Bêŋ, o opalê?'

"Ma Anyô Bêŋ hanaŋ, 'Ya ma Yisu atu ba hubuliŋ.

16 Umbiyô umiŋ. Yahik ya thô hadêŋ o ek yatak o ek umbitak yenaŋ anyô ku. Ma tem onaŋ abô esak nôm takatu ba lêk hôyê lôk nôm takatu ba tem yaŋgik thô êndêŋ o embeŋ yam bêŋ êndêŋ avômalô.

17 Ma tem yanêm o bulubiŋ ênjêk anêm avômalô lôk avômalô loŋ buyaŋ baheŋiŋ. Ma yanêm o êndêŋ thêlô

18 *ek okyav thêlô maleŋiŋ lôk nuŋgwik i liliŋ ênjêk momaŋiniŋ ni êndêŋ deda. Ma nuŋgwik thêlô liliŋ ênjêk Sadaŋ anêŋ lôklokwaŋ ni êndêŋ Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ ek yanêm iniŋ kambom vê lôk neja loŋ imbiŋ avômalô takatu ba bôk ibitak matheŋ hathak iniŋ êvhaviŋ ya.'

19 "Aêŋ ba, Kiŋ Aglipa, wêŋ atu ba yahayê anêŋ leŋ ma yahawê anêŋ abô vibiŋ.

20 Ma yahanaŋ Abô Mavi hadêŋ avômalô ek nede kapôlôŋiŋ liliŋ êndêŋ Wapômbêŋ ma nindum kobom thêthôŋ ek injik thô nena avanôŋ lêk ele kapôlôŋiŋ liliŋ yôv. Môŋ ma yahanaŋ abô êŋ halôk Damaskas vêm ma Jelusalem lôk Judia sapêŋ aleba yahanaŋ abô êŋ hadêŋ ŋê loŋ buyaŋ haviŋ.

21 Aêŋ ba intu avômalô Islael evaloŋ ya hêk unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ma idum ek nijik ya vônô.

22 Ma doŋtom Wapômbêŋ hêv ya sa aleba lêk. Ba intu yahamiŋ loŋ êntêk ba yahanaŋ abô hadêŋ ŋê athêŋ mi lôk ŋê athêŋ bêŋ haviŋ. Ma abô takatu ba yahanaŋ ma miŋ abô yaŋda ami. Mi, abô êŋ iyom intu plopet lo Mose bôk enaŋ nena tem imbitak.

23 *Ba enaŋ Mesia tem enja vovaŋ ba ema, ma tem imbiyô môŋ ek avômalô ŋama sapêŋ ba enaŋ abô esak deda êndêŋ anêŋ avômalô Islael lôk avômalô loŋ buyaŋ imbiŋ."

24 Pol hanaŋ abô denaŋ ma Pestas halam lôklala nena, "Pol, anêm auk lêk hêv yak! Auk bêŋ takatu ba howa ma lêk hadum o hubitak anyô molo."

25 Ma Pol hanaŋ, "Anyô bêŋ Pestas, abô takatu ba yahanaŋ ma thêthôŋ ma avanôŋ biŋ. Ma miŋ ya molo ami.

26 Ma nôm takêŋ ma hêk loŋ yaiŋ ma miŋ hêk loŋ kapô ami. Ba intu Kiŋ Aglipa miŋ hatôm êsôŋ ami. Mi, yani bôk hayala nôm takêŋ yôv ba intu yahanaŋ abô takêŋ bêŋ hadêŋ yani.

27 Kiŋ Aglipa, hôêvhaviŋ plopet iniŋ abô takatu ba bôk eto bô mena mi e? Yahayala nena hôêvhaviŋ."

28 Ma Aglipa hanaŋ hadêŋ Pol, "Hosoŋ nena sawa bidoŋ êntêk hatôm undum ba yambitak Kilisi anêŋ anyô te e?"

29 Ma Pol hanaŋ, "Sawa bidoŋ mena sawa daim, ma doŋtom yaleŋhabi nôm doŋtom iyom ba intu yahateŋ mek hadêŋ Wapômbêŋ nena o lôk avômalô takatu ba lêk elaŋô yenaŋ abô, môlô lôkthô numbitak êtôm ya. Ma doŋtom yahadô seŋ embaloŋ môlô loŋ êtôm êntêk lêk havaloŋ ya loŋ."

30 Pol hanaŋ abô êŋ, ma Kiŋ Aglipa lôk anyô bêŋ hayabiŋ Judia ma Benaisi lôk ŋê takatu ba êmô haviŋ thêlô, lôkthô iviyô imiŋ

* **26:18:** Ais 42:16; Ep 2:2; Kol 1:13 * **26:23:** Luk 24:44-47; 1Ko 15:20

31 ma etak loŋ êŋ ba i. Ma thêlôda enaŋ hadêŋ i nena, “Anyô êntêk miŋ
hadum nômlate kambom ek nijik yani vônô mena nêndô êmô koladôŋ ami.
Mi.”
32 Ma Aglipa hanaŋ hadêŋ Pestas nena, “Ôpêntêk bôk halam Sisa yôv ek
endaŋô anêŋ abô. Ma mi, ma tem nanêm yani vê ba ni.”

27

Ŋê vovak ewa Pol ba i Lom

1 Haveŋ yam ma thêlô epesaŋ abô ek Pol lôk ŋê koladôŋ doho neja yeŋ ba
ini pik bêŋ Itali. Ma etak thêlô halôk anyô vovak laik te baŋ, yani anêŋ athêŋ
nena Julias. Yani hayabiŋ Sisa anêŋ ŋê vovak ôdôŋ takatu ba lôkmaŋgiŋ anôŋ.
2 *Thêlô ethak yeŋ te ma yai lôk anyô Tesalonaika te anêŋ athêŋ nena
Alistakas athak yeŋ êŋ haviŋ ba yêlô a. Tesalonaika ma hamô plovins
Masedonia kapô. Yeŋ êŋ halêm anêŋ loŋ Adlamitiam ma hadum ek ni
lomalak nenanena takatu ba hamô plovins Esia kapô.
3 Haviyô hayaŋ ma yêlô athak Saidon ma Julias hadum mavi hadêŋ Pol
ba hatak yani ek ni ênjê anêŋ avômalô môlô ek nênêm yani sa esak nômkama
takatu ba yani mi.
4 Yêlô atak Saidon ba a ma lovak bêŋ te hayuv yêlô vôkê ba intu yêlô asopa
Ŋgavithôm Saiplus vidôm.
5 Ma yeŋ halom hêk ŋgwêk malêvôŋ biŋ hêk plovins Silisia lo Pampilia aleba
athak Maila anêŋ plovins Lisia.
6 Loŋ êŋ ma anyô vovak laik atu hayê yeŋ te halêm anêŋ Aleksandlia ba
hadum ek ni Itali. Ba hawa yêlô hathak yeŋ êŋ.
7 Ma lovak hayuv kambom ba intu yeŋ hi yaôyaô hatôm wak bêŋ anôŋ ba
hêv malaiŋ bêŋ ek yeŋ ni esak Naidas. Hayô habobo Naidas, êŋ ma lovak bêŋ
hayuv ba yeŋ miŋ hatôm esopa yeŋ anêŋ loŋ atu ba hathak halom ba hi Itali
ami. Ba intu yeŋ hik i liliŋ ba halom hêk Ŋgavithôm Klit anêŋ viyaiŋ ba hi
habobo loŋ te anêŋ athêŋ nena Salmoni.
8 Yeŋ anêŋ ŋê ku idum ku bêŋ ba yêlô asopa ŋgwêk daŋ iyom aleba ayô loŋ
atu elam nena Loŋ Mavi Ek Yeŋ Êmô. Loŋ êŋ hamô habobo malak Lasia.
9 Wak bêŋ anôŋ bôk hale ba hi yôv lôk Islael iniŋ waklavôŋ Evak Balabuŋ
Ek Nôm bôk hale ba hi haviŋ ba intu lêk ma waklavôŋ kambom ek yeŋ embeŋ
ŋgwêk. Êŋ ma Pol hanaŋ hadêŋ thêlô,
10 “Aiyaŋ thêlô, yahayala nena alalô a ma malaiŋ bêŋ tem êpôm alalô ba
imbuliŋ yeŋ lôk nômkama takatu ba hamô yeŋ ma alalô bêŋ anôŋ tem nama
imbiŋ.”
11 Ma doŋtom anyô vovak laik hasopa anyô hawa yeŋ lôk yeŋ anêŋ alaŋ
iniŋ abô, ma miŋ hasopa Pol anêŋ abô ami.
12 Loŋ Mavi Ek Yeŋ Êmô êŋ ma miŋ mavi ek yeŋ êmô êndêŋ waklavôŋ ŋgwêk
beleŋ lokwaŋ hik ami. Ba intu avômalô bêŋ anôŋ leŋiŋhabi nena yêlô natak
loŋ êŋ ma ana Piniks ek namô loŋ êŋ endeba ŋgwêk beleŋ lokwaŋ ende êndôk
am. Piniks ma Ŋgavithôm Klit anêŋ loŋ te atu ba havova hêk ŋgwêk malêvôŋ
ba intu loŋ mavi ek yeŋ êmô êndêŋ waklavôŋ ôthôm beleŋ lokwaŋ.

Lovak bêŋ hayuv

* **27:2:** Ap 19:29

13 Yêlô amô aleba lovak yaônate hayuv ma thêlô esoŋ nena hatôm yêlô ana
mavi. Êŋ ma êvôv aŋga hathak ma idum ek nesopa Klit anêŋ ŋgwêk daŋ ba ini
Piniks.
14 Ma miŋ yêlô a daim ami ma lovak lôklokwaŋ bêŋ te hayuv yêlô vôkê hêk
liŋdaŋ ba yeŋ hi ŋgwêk malêvôŋ biŋ.
15 Lovak hayuv lôklokwaŋ bomaŋ ba yeŋ miŋ hatôm imbup êndôk ŋgwêk
daŋ ami. Ba intu yêlô atak ma yeŋ hasopa lovak anêŋ lahaviŋ.
16 Lovak hayuv yêlô vôkê aleba ayô ŋgavithôm yaônate atu elam nena Kauda
vidôm. Ma Kauda hêk lovak loŋ siŋ dokte. Ba intu yêlô avôv yêlôaniŋ yeŋ
yaôna hathak ba halêm. Ma doŋtom yêlô avôv mathalaleŋ kambom ek malê
nena lovak bêŋ hayuv denaŋ.
17 Thêlô êvôv yeŋ yaô ba etak halôk yeŋ bêŋ kapô ma ibutiŋ yeŋ lokwaŋ loŋ
hathak yak balawa doho ek embaloŋ yeŋ loŋ. Thêlô êkô kambom nena lovak
tem iyuv thêlô endeba nesak thathe atu ba hamô ŋgwêk malêvôŋ habobo
Siltis anêŋ Aplika. Ba intu ibi aŋga halôk ŋgwêk ek embaloŋ yeŋ loŋ ek ni
yaôyaô dokte.
18 Haviyô hayaŋ ma lovak lôk ŋgwêk hik yêlô kambom, ba ibi nômkama
takatu ba yeŋ hawa doho halôk ŋgwêk ba hi.
19 Ma wak te lô ma evaloŋ yeŋ anêŋ alokwaŋ havaloŋ sôp loŋ lôk anêŋ yak
ba ibi halôk ŋgwêk ba hi.
20 Wak bêŋ anôŋ ma yêlô miŋ ayê wak lo vuliŋ ami ek malê nena lovak
lôk ôthôm bêŋ hayuv denaŋ ba hadum ba yêlô sapêŋ akô kambom nena tem
nama.
21 Wak bêŋ anôŋ ma yêlô sapêŋ miŋ aŋ nôm ami, êŋ ma Pol halam thêlô
hathak doŋtom ma hanaŋ, “Aiyaŋ thêlô, bôk yahanaŋ nena miŋ alalô natak
Klit ami, ma namô vêmam. Êŋ ma tem miŋ napôm malaiŋ êntêk lôk miŋ hatôm
nômkama la nêm yak ami.
22 Ma doŋtom lêk ma yanaŋ êndêŋ môlô nena numiŋ lôklokwaŋ ma miŋ nôkô
ami ek malê nena anyôla tem miŋ ema ami. Mi, yeŋ iyom intu tem kambom.
23 Bôkam ma yenaŋ alaŋ Wapômbêŋ atu ba yahadum anêŋ ku anêŋ aŋela
hamiŋ habobo ya ma hanaŋ,
24 * ‘Pol, miŋ ôkô ami. Tem umiŋ Sisa ma ek undum abô. Aêŋ ba ondaŋô.
Wapômbêŋ lêk halaŋô anêm mek ba ŋê takatu ba êmô yeŋ haviŋ o, sapêŋ tem
nêmô lôkmala.’
25 Aêŋ ba numiŋ lôklokwaŋ ma miŋ nôkô ami! Yahêvhaviŋ Wapômbêŋ nena
tem indum ba nômkama sapêŋ tem imbitak êtôm atu ba anêŋ aŋela hanaŋ
hadêŋ ya.
26 *Yeŋ tem esak ŋgavithôm te anêŋ liŋdaŋ ma alalô sapêŋ tem namô
lôkmala.”

Yeŋ hathak liŋdaŋ

27 Ma wak te laumiŋ ba lahavuva anêŋ bôlôvôŋ ma lovak hayuv yêlô
lôklokwaŋ denaŋ ba yêlô amô Ŋgwêk Adliatik.* Ma habobo bôlôvôŋ biŋ ma
ŋê ku yeŋ elaŋô nena yeŋ lêk habobo ŋgwêk daŋ.
28 Aêŋ ba thêlô ililu yeŋ anêŋ lavôŋiŋ ma êyê nena ŋgwêk anêŋ daim ma lêk
hatôm 37 mita. Ma yêlô a dokte ma ililu hathak loŋbô ma êyê nena lêk hatôm
27 mita.

* **27:24:** Ap 23:11 * **27:26:** Ap 28:1 * **27:27:** Ŋgwêk Adliatik hamô Meditelenian kapô habobo Itali.

29 Êŋ ma thêlô êkô kambom nena tem yêlô nasak valu ba ibi yeŋ anêŋ aŋga
ayova halôk yeŋ layuk ma eteŋ mek ek eyaŋ wak bêŋ ketheŋ.
30 Ma yeŋ anêŋ ŋê ku idum ek nêsôv ba ini. Ba intu etak yeŋ yaô atu halôk
ŋgwêk ma esau nena imbi aŋga doho halôk yeŋ anêŋ thohav.
31 Ma doŋtom Pol hanaŋ hadêŋ anyô vovak laik lôk anêŋ ŋê vovak nena,
"Ŋê takêntêk etak yeŋ ba i, ma tem môlô sapêŋ noma."
32 Êŋ ma ŋê vovak edabêŋ yeŋ yaô anêŋ yak kisi ba hêv yak halôk ŋgwêk.
33 Habobo eyaŋ wak bêŋ ma Pol hasoŋ thêlô lokwaŋ ba hanaŋ ek thêlô
sapêŋ nejaŋ nôm. Ma hanaŋ nena, "Wak laumiŋ ba lahavuva bôk hale ba
hi yôv ma môlô ômô lôk kapôlômim daluk ba miŋ oaŋ nôm ami.
34 Ma lêk yahanaŋ hadêŋ môlô nena tem miŋ malaiŋ la êpôm môlô ami. Mi.
Ba intu yahasoŋ môlô lokwaŋ nena oŋgwaŋ nôm dokte ek embatho môlô loŋ
ek nômô mavi."
35 Yani hanaŋ aêŋ vêm ma hawa polom ba hêv lamavi hadêŋ Wapômbêŋ
hamiŋ thêlô maleŋiŋ. Ma haŋgôli polom atu ba hayaŋ.
36 Êŋ ma anyô sapêŋ leŋiŋ halôk biŋ ma ewa nôm ba eyaŋ.
37 Yêlô sapêŋ atu ba amô yeŋ ma hatôm 276.
38 Eyaŋ nôm takatu ba leŋiŋhaviŋ yôv, ma ibi wit halôk ŋgwêk ek yeŋ
vumvum.
39 Lu hayaŋ wak bêŋ hayô, ma thêlô êyê liŋdaŋ, ma doŋtom êthôŋ loŋ êŋ
paliŋ. Ma êyê loŋ mavi te hêk ek yeŋ êmô ba loŋ êŋ ma loŋ thathe mavi. Ba
intu leŋiŋhabi nena nimbusiŋ yeŋ ba ni nôŋnôŋ êndêŋ loŋ êŋ.
40 Êŋ ma thêlô edabêŋ yeŋ anêŋ aŋga takatu ba havaloŋ yeŋ loŋ kisi ba êv
yak halôk ŋgwêk kapô. Ma epole yak balawa takatu ba havaloŋ yeŋ anêŋ nôm
nimbusiŋ vê. Ma thêlô êthôkwêŋ yeŋ anêŋ sôp lovak hathak ma lovak hayuv
yeŋ hi ek esak liŋdaŋ.
41 Ma doŋtom yeŋ halaŋviŋ ba hi hathak thathe atu ba hamô ŋgwêk malêvôŋ
ba havaloŋ yeŋ loŋ lôklokwaŋ. Ma ŋgwêk budum bêŋ hik yeŋ layuk aleba
hapup nenanena.
42 Ma ŋê vovak leŋiŋhabi nena nijik ŋê koladôŋ sapêŋ vônô ek miŋ neyam
ba nêsôv ami.
43 Ma doŋtom anyô vovak laik lahaviŋ nêm Pol sa ba intu hêk thêlô loŋ siŋ.
Ma hanaŋ hadêŋ ŋê takatu ba eyala neyam nena nêsôv kisi êndôk ŋgwêk êmôŋ
ba neyam ba ini liŋ.
44 Ma takatu ba êthôŋ neyam, êŋ ma vi nêyô nêjêk aseleŋ ma vi neja yeŋ
anêŋ nômkama takatu hapup loseleŋ loseleŋ ba nêyô nêjêk seleŋ tomtom ba
neyam ba ini liŋdaŋ. Thêlô idum aêŋ ma sapêŋ ethak liŋ mavi.

28

Pol hamô ŋgavithôm Molta

1 Yêlô sapêŋ athak liŋ mavi vêm ma ayala nena ŋgavithôm êŋ ma elam nena
Molta.
2 *Ma avômalô ŋgavithôm êŋ ewa yêlô thô ba idum kobom mavi anôŋ hadêŋ
yêlô. Ôthôm hik ba loŋ lêk thilibuŋ kambom ba intu thêlô ebaŋ atum ek yêlô
nabuŋu.
3 Ma Pol hasup ayôk doho ba habaŋ hathak atum ma umya kambom te hêk
ayôk kapô ba atum haliŋ ba vovaŋ. Êŋ ma hale yaiŋ ma hathaŋ Pol baŋ.

* **28:2:** 2Ko 11:27

4 Ma avômalô loŋ êŋ êyê umya hakêlô haminŋ Pol baŋ ma enaŋ hadêŋ thêlôda nena, “Avanôŋ biŋ, ôpêntêk ma anyô hik anyô vônô la. Ma doŋtom ŋgwêk miŋ halok yani vônô ami ba intu umya hadum ek injik loŋôndê thêthôŋ thô.”

5 *Ma doŋtom Pol havali baŋ ma umya êŋ hêv yak hayô hêk atum ma miŋ nômla hapôm yani ami.

6 *Avômalô loŋ êŋ leŋiŋhabi nena Pol liŋkupik tem isiŋ bêŋ mena nêm yak ba ema la. Ma doŋtom thêlô eyabiŋ aleba lêk sawa daim ma miŋ nômlate hapôm yani ami. Êŋ ma thêlô ik iniŋ auk liliŋ ma enaŋ, “Yani ma ŋgôk te la.”

7 Anyô loŋ êŋ te anêŋ athêŋ nena Publias ma yani ma ŋgavithôm êŋ iniŋ anyô bêŋ. Ma anêŋ loŋ hamô habobo loŋ atu ba yeŋ hathak. Ôpêŋ hawa yêlô ba hi anêŋ unyak ma hayabiŋ yêlô mavi anôŋ hatôm wak lô.

8 Ôpêŋ anêŋ lambô bôk hapôm lijiŋ liŋkupik vovaŋ lôk habopakla ba hêk iyom. Ma Pol hi ek ênjê yani. Hayô ma hateŋ mek vêm ma hatak baŋ hayô hêk yani ma hadum ôpêŋ habitak mavi hathak loŋbô.

9 Avômalô ŋgavithôm êyê nôm êŋ, ma iniŋ avômalô lôk lijiŋ sapêŋ i hadêŋ Pol ma yani hadum ba thêlô sapêŋ ibitak mavi.

10 Thêlô êv athêŋ bêŋ hadêŋ yêlô hathak kobom mavi lomaloma. Aêŋ ba yêlô apôpêk i ek ana ma êv yêlô sa hathak nômkama takatu ba yêlô mi.

Pol hi Lom

11 Yêlô amô ŋgavithôm êŋ hatôm ayôŋ lô, êŋ ma yêlô athak yeŋ te atu ba bôk hamô loŋ êŋ hadêŋ waklavôŋ ŋgwêk beleŋ lokwaŋ. Yeŋ êŋ halêm anêŋ malak Aleksandlia. Ma yeŋ thohav ma etak ŋgôkba lopopek dahô hamô, ŋgôkba yaŋ anêŋ athêŋ nena Kasto ma yaŋ ma Polaks. Êŋ ma yêlô athak yeŋ êŋ ba a.

12 Yêlô a aleba athak malak Silakius ma amô loŋ êŋ hatôm wak lô.

13 Ma yêlô atak loŋ êŋ ma a aleba athak malak Legiam. Ma haviyô hayaŋ ma yêlô a, ma lovak mavi hayuv ba wak yaŋ ma yêlô athak malak Puteoli.

14 Ma loŋ êŋ ma yêlô apôm ŋê êvhaviŋ doho ba ewa yêlô thô ma enaŋ ek yêlô namô imbiŋ i êtôm sonda te. Vêm ma yêlô atak i ma aveŋ pik ba a Lom.

15 Ma avômalô êvhaviŋ anêŋ Lom elaŋô nena yêlô aveŋ loŋôndê ek nayô Lom, êŋ ma etak Lom ba i ek nêpôm yêlô êndôk loŋôndê. Doho i malak te anêŋ athêŋ nena “Apias Anêŋ Loŋ Êv Vuli Nômkama”, ma doho i malak yaŋ ba anêŋ athêŋ nena “Unyak Lô Ek Vathi”. Pol hayê thêlô ma hêv lamavi hadêŋ Wapômbêŋ ma kapô halôk biŋ.

16 Yêlô ayô Lom ma enaŋ nena Pol ênjêk unyak te êtôm yani da anêŋ lahaviŋ. Ma anyô vovak te eyabiŋ yani.

Pol hanaŋ Abô Mavi bêŋ hamô Lom

17 Wak lô hale ba hi ma Pol halam Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ takatu ba êmô Lom ethak doŋtom ma hanaŋ, “Aiyaŋ thêlô, miŋ yahadum nômla kambom hadêŋ alalôaniŋ avômalô mena yahabuliŋ bumalô thêlô iniŋ kobom ami. Ma doŋtom anêŋ Jelusalem ma evaloŋ ya ba etak ya halôk Lom baheŋiŋ.

18 *Ma avômalô Lom elaŋô yenaŋ abô ma enaŋ nena miŋ yahadum nômlate kambom ek nijik ya vônô ami. Ba intu thêlô leŋiŋhaviŋ nênêm ya vê ênjêk koladôŋ.

* **28:5:** Mak 16:18 * **28:6:** Ap 14:11 * **28:18:** Ap 26:31

19 *Ma doŋtom avômalô Islael êdô ba imiŋ lôklokwaŋ aleba ya loŋôndê mi ba
intu yahalam ek Sisa endaŋô yenaŋ abô. Miŋ yahadum aêŋ ek yanaŋ thêlô
bêŋ êndêŋ Sisa esak kambom takatu ba idum hadêŋ ya ami. Mi.
20 *Ba intu yahalam môlô ek nôlêm ek yaŋgê môlô lôk yanaŋ abô imbiŋ
môlô. Miŋ yahadum kambom la ami, ma doŋtom seŋ havaloŋ ya loŋ. Ek
malê nena yahêv yamaleŋ hathak nôm doŋtom atu ba avômalô Islael ethak
êv maleŋiŋ hathak. Nôm êŋ ma Mesia."
21 Ma enaŋ viyaŋ, "Miŋ anyô Judia la hato kapya hadêŋ yêlô ba hanaŋ abôla
hathak o mena ŋê Islael takatu ba êlêm loŋ êntêk, miŋ enaŋ abô kambom la
hathak o ami. Mi.
22 *Ma doŋtom yêlô ayala nena loŋ nômbêŋ intu sapêŋ ma avômalô enaŋ abô
kambom hathak loŋôndê nênêmimbiŋ Yisu. Ba intu yêlô leŋiŋhaviŋ nadaŋô
anêm auk nena honaŋ aisê hathak loŋôndê êŋ."
23 Êŋ ma etak wak yaŋ ek nesak doŋtom imbiŋ yani.
Wak êŋ hayô ma avômalô Islael bêŋ anôŋ êyô unyak atu ba Pol hamô.
Lôkbôk hi aleba bôlôvôŋ ma Pol hanaŋ abô hadêŋ thêlô. Ma hik Wapômbêŋ
anêŋ loŋ lôkliŋyak anêŋ ôdôŋ thô hadêŋ i. Ma hik iniŋ auk liŋ hathak Mose
anêŋ balabuŋ lôk plopet iniŋ abô ek thêlô nênêmimbiŋ nena Yisu ma Mesia
atu.
24 Ma thêlô doho êvhaviŋ abô takatu ba hanaŋ ma doho ma mi.
25 Ma thêlôda enaŋ abô lôk vovak ba evak i vose hi ôdôŋ ju. Ba idum ek ini
ma Pol hanaŋ abô te haveŋ yam nena, "Lovak Matheŋ bôk hanaŋ abô avanôŋ
hadêŋ libumi halôk plopet Aisaia ba hanaŋ aêntêk,
26 " 'Nu êndêŋ avômalô takêntêk ba onaŋ êndêŋ i nena,
"Wak nômbêŋ intu ma tem nodaŋô abô,
ma doŋtom tem miŋ hatôm noyala anêŋ ôdôŋ ami;
Ma wak nômbêŋ intu ma tem ôŋgô nômlate,
ma doŋtom miŋ hatôm nôpôm anêŋ ôdôŋ ami."
27 Ek malê nena avômalô takêŋ iniŋ auk ma thekthek,
ma ibi leŋiŋôndôŋ siŋ,
lôk ivuliv maleŋiŋ siŋ.
Ma mi, ma tem nêgê tak esak maleŋiŋ,
lôk nedaŋô êndôk leŋiŋôndôŋ,
lôk neja êŋjêk iniŋ auk
ma tem nede kapôlôŋiŋ liliŋ ek yandum thêlô ba nimbitak mavi.' *Aisaia 6:9-10*
28 "Aêŋ ba noyala katô nena Wapômbêŋ hêv anêŋ abô hathak anêŋ bulubiŋ
hadêŋ avômalô loŋ buyaŋ ba tem thêlô neja thô."
29 [Pol hanaŋ abô êŋ yôv, êŋ ma avômalô Islael etak yani ba i. Ma êkôki
hathak anêŋ abô takatu.]*
30 Hatôm sondabêŋ ju ma Pol hamô unyak atu ba yanida hêv vuli ma hawa
avômalô takatu ba êlêm ek nêgê yani thô lôk lamavi.
31 Ma yani haminŋ lôklokwaŋ ma kô mi ma hanaŋ abô hathak Wapômbêŋ
anêŋ loŋ lôkliŋyak ma hadôŋ avômalô hathak Anyô Bêŋ Yisu Kilisi. Ma anyôla
miŋ haminŋ yani loŋ siŋ ami.

* **28:19:** Ap 25:11 * **28:20:** Ap 26:6-7 * **28:22:** Ap 24:14 * **28:29:** Ŋê lôkauk vi leŋiŋhabi nena abô 28:29, ma Luk da miŋ hato ami, ma anyôla hato haveŋ yam.

Kapya atu ba Pol hato hi Lom
Abô môŋ

Pol hamô Kolin mena Senklia la ma hato kapya êntêk hadêŋ avômalô êvhaviŋ takatu ba êmô Lom. Yani da miŋ bôk hi Lom ami. Lôk aposel la miŋ hamô haviŋ thêlô ek êndôŋ i ami. Thêlô bêŋ anôŋ ma ŋê loŋ buyaŋ, ma doho intu ŋê Islael. Pol anêŋ auk nena tem ni Lom ek ênjê thêlô, ma doŋtom môŋ ma enja avômalô Kolin lo Masedonia iniŋ da takatu ba êv ek nêm avômalô êvhaviŋ anêŋ Jelusalem takatu ba bôm bêŋ hapôm i ba ewa malaiŋ sa am. Ba intu hato ek injik thô nena tem ni ek ênjê thêlô vêm ma ni Spen ek enaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi êndêŋ i. Thêlô ma ŋê daluk ba miŋ bôk elaŋô abô dokte hathak Yisu ami.

Ma hato kapya êntêk ek hanaŋ bêŋ halêm yaiŋ hathak Wapômbêŋ anêŋ loŋôndê atu ba hadum ba avômalô ibitak thêthôŋ hathak iniŋ êvhaviŋ. Ma hadum ek enaŋ bêŋ nena aisê ba avômalô Islael bêŋ anôŋ êvôliŋ dômiŋ hadêŋ Yisu. Hato nena embeŋ yam ka tem avômalô Islael bêŋ anôŋ nedaŋô Yisu anêŋ abô ba nesopa.

Hato kapya êntêk hadêŋ 57 AD la.

Pol hato anêŋ lamavi hadêŋ avômalô Lom

1 *Ya Pol, Yisu Kilisi anêŋ anyô ku, yahato kapya êntêk. Wapômbêŋ bôk halam ya ek yambitak aposel ma hatak ya ek yanaŋ anêŋ Abô Mavi êŋ bêŋ.

2 *Abô Mavi êŋ ma bôk habutiŋ ek nêm ba anêŋ plopet bôk enaŋ bêŋ hêk kapya matheŋ atu.

3 Abô Mavi êŋ ma hanaŋ hathak anêŋ Nakaduŋ atu ba halêm pik hatôm anyô ba habitak anêŋ Kiŋ Devit anêŋ thalaleŋ.

4 Wapômbêŋ hik yani liŋ hêk ŋama ba hathak Lovak Matheŋ hik yani thô nena Wapômbêŋ Nakaduŋ Lôklokwaŋ. Yani ma Yisu Kilisi, alalôaniŋ Anyô Bêŋ.

5 *Hathak yani, Wapômbêŋ habi anêŋ wapôm sam hadêŋ yêlô ba hadum yêlô abitak anêŋ aposel ek nandom avômalô loŋ buyaŋ lôkthô ek nênêmimbiŋ ba nesopa yani ek nênêm athêŋ bêŋ êndêŋ yani.

6 Ma halam môlô aêŋ iyom ek numbitak Yisu Kilisi anêŋ imbiŋ.

7 *Yahato kapya êntêk hadêŋ môlô takatu ba Wapômbêŋ lahaviŋ anêŋ Lom. Yani halam môlô ek numbitak anêŋ avômalô matheŋ. Alalôaniŋ Kamik Wapômbêŋ lôk Anyô Bêŋ Yisu Kilisi iniŋ wapôm lôk labali êmô imbiŋ môlô.

Pol lahaviŋ ênjê avômalô Lom

8 Abô takatu ba yahadum ek yanaŋ êmôŋ ma avômalô pik bêŋ êntêk lôkthô enaŋ hathak unim ôêvhaviŋ. Ba intu yaleŋhabi môlô ba yahêv yaleŋmavi hadêŋ yenaŋ Wapômbêŋ hathak Yisu Kilisi anêŋ athêŋ.

9 Yahathak yahadum Wapômbêŋ anêŋ ku lôk yakapôlôŋ lôkthô ba intu yahanaŋ Abô Mavi hathak Nakaduŋ bêŋ. Ma yanida hayala nena yahathak yahateŋ mek velevele ek môlô

---

* **1:1:** Ap 9:15 * **1:2:** Lom 16:25-26 * **1:5:** Ap 26:16-18; Gal 2:7-9 * **1:7:** Nam 6:25-26

10 *ma miŋ yaleŋpaliŋ ami. Bôk yahateŋ mek bôbô ba yahanaŋ hik anêŋ
lahaviŋ liŋ hatôm êpôm loŋôndê te ek yasôk yaŋgê môlô mena mi e?
11 Yahêk lêlê ek yaŋgê môlô ek yanêm môlô Lovak Matheŋ anêŋ mek mavi
doho ek embatho môlônim ôêvhaviŋ loŋ.
12 Ek batu môlônim ôêvhaviŋ embatho yenaŋ loŋ ma yenaŋ embatho
môlônim loŋ.
13 *Aiyaŋ thêlô, noyala katô nena wak bêŋ anôŋ yaleŋhabi yasôk yaŋgê
môlô, ma doŋtom nôm lomaloma habitak ba havasiŋ ya. Yahadum ku
lomaloma haviŋ avômalô loŋ buyaŋ ba yahayê ku takêŋ anêŋ anôŋ habitak.
Ba intu yaleŋhaviŋ yasôk ek yandum ku imbiŋ môlô ek anêŋ anôŋ imbitak
aêŋ iyom.
14 Wapômbêŋ hêv ku hadêŋ ya ek yanaŋ anêŋ Abô Mavi êndêŋ avômalô
sapêŋ, avômalô ŋgwêk lôk avômalô alonaŋ, ma ŋê lôkauk lôk ŋê thôŋôthôŋ. Ba
intu miŋ hatôm yatak ku êŋ ami.
15 Aêŋ ba yahapôviŋ ya ek yanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi êndêŋ môlô
avômalô Lom imbiŋ.

Abô Mavi ma Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ

16 *Abô Mavi ma Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ ek nêm avômalô sapêŋ atu ba
êvhaviŋ bulubiŋ. Ba intu ya miŋ mama ek yanaŋ abô êŋ bêŋ ami. Môŋ ma hêv
avômalô Islael bulubiŋ vêm ma avômalô loŋ buyaŋ.
17 *Abô Mavi êŋ intu hik Wapômbêŋ anêŋ loŋôndê atu ba endam avômalô
nena thêthôŋ thô. Loŋôndê êŋ ma êvhaviŋ iyom, ma miŋ loŋôndê yaŋ hêk ek
nimbitak thêthôŋ ênjêk Wapômbêŋ ma ami. Hatôm bôk eto nena,
“Avômalô takatu ba êvhaviŋ Wapômbêŋ, ma tem endam i nena avômalô
thêthôŋ ek nêmô lôkmala.” *Habakuk 2:4*

Avômalô sapêŋ êvôliŋ dômiŋ hadêŋ Wapômbêŋ

18 Wapômbêŋ leŋ lêk hik anêŋ lamaniŋ thô hadêŋ avômalô lôkthô atu ba
êvôliŋ dômiŋ hadêŋ yani ba idum kambom lomaloma. Iniŋ kambom takêŋ
intu haluviŋ abô avanôŋ.
19 *Bôk Wapômbêŋ hik auk anôŋ hathak yanida thô hadêŋ avômalô sapêŋ
ba intu bôk eyala yôv hêk kapôlôŋiŋ.
20 *Anyôla miŋ hatôm ênjê Wapômbêŋ esak ma ami. Ma doŋtom yani
hapesaŋ pik lo leŋ ma hathak nôm takêŋ, thêlô hatôm neyala nena yani ma
yaŋda ek malê nena yani ma Wapômbêŋ. Ma anêŋ lôklokwaŋ bôk hamô bô ba
tem êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Aêŋ ba avômalô lôkthô bôk eyala yôv,
ba miŋ hatôm nesavuthiŋ ba nenaŋ nena êthôŋ Wapômbêŋ ami.
21 *Avanôŋ, thêlô bôk eyala Wapômbêŋ ma doŋtom miŋ êbô anêŋ athêŋ lôk
êv leŋiŋmavi hadêŋ yani ami. Mi, iniŋ auk hi mayaliv ba êtôm ŋê molo ba intu
momaŋiniŋ havaloŋ iniŋ auk molo êŋ loŋ denaŋ.
22 *Thêlô esoŋ nena thêlô ma ŋê lôkauk bêŋ ma doŋtom mi, thêlô lôkthô
ibitak ŋê molo.

---

* **1:10:** Ap 19:21; Lom 15:23 * **1:13:** Ap 19:21 * **1:16:** Mak 8:38; Ap 13:46; 1Ko 1:18-24 * **1:17:** Lom 3:21-22 * **1:19:** Ap 14:15-17; 17:24-28 * **1:20:** Jop 12:7-9; Sng 19:1 * **1:21:** Ep 4:17-18 * **1:22:** Jer 10:14; 1Ko 1:20

23 *Ba intu miŋ êv yeŋ hadêŋ Wapômbêŋ lôkmaŋgiŋ atu ida hamô aêŋ ami.
Mi, êv yeŋ hadêŋ dahô takatu ba epesaŋ hatôm ŋê pik takatu ba êmô vauna
lôk menak ma alim lôk umya.
24 Aêŋ ba Wapômbêŋ hatak thêlô ek nindum sek lôŋgôlôŋ lomaloma hatôm
iniŋ thethaŋak habi alak ba intu thêlô êv mama hadêŋ thêlôda leŋviŋkupik.
25 Thêlô êdô neja auk anôŋ esak Wapômbêŋ ba ethavuthiŋ hathak abôyaŋ.
Ma êv yeŋ hadêŋ nôm takatu ba Wapômbêŋ hapesaŋ ba idum iniŋ ku, ma
nômkama lôkthô anêŋ alaŋ atu ba hapesaŋ ma mi. Wapômbêŋ êŋ intu nambô
wak nômbêŋ intu sapêŋ. Avanôŋ.
26 Aêŋ ba Wapômbêŋ hatak thêlô ek nesopa iniŋ thethaŋak mama takêŋ. Ba
intu iniŋ avi êdô auk mavi atu nêjêk imbiŋ anyô ma êwê hathak auk lokbaŋ.
27 *Ma anyô aêŋ iyom êdô auk mavi nêjêk imbiŋ avi ba iniŋ thethaŋak haliŋ
i ek nêndêŋ i. Ba intu idum nôm mama bêŋ hathak anyô yaŋ ba ewa kambom
êŋ anêŋ vuli viyaŋ hathak thêlôda leŋviŋkupik.
28 Thêlô êdô neyala Wapômbêŋ ba intu hatak i ek nesopa iniŋ auk ôvathek
takêŋ ek nindum nôm takatu ba miŋ mavi ami.
29 Thêlô kapôlôŋiŋ putup hathak kambom lomaloma lôk lokbaŋ ma paloŋ
lôk leŋiŋdaŋ. Ma maleŋkilik lôk nijik anyô vônô ma nijik vovak ma abôyaŋ lôk
ewa auk kambom hathak anyô vi. Ma etatale avômalô
30 lôk enaŋ abôma hathak anyô yaŋ. Ma êpôlik ek Wapômbêŋ, ma epek
hathak avômalô vi, ma leŋiŋhabi nena thêlôda iyom intu mavi. Ma ethak
ebam thêlôda, ma êbôlêm kambom lukmuk lomaloma ek nindum, ma miŋ
êwê taluvi lo lami iniŋ abô vibiŋ ami.
31 Thêlô ma ŋê auk mi, lôk miŋ esopa iniŋ abô ami, ma leŋiŋhaviŋ mi, lôk
miŋ ethak êv kapôlôŋiŋ ami.
32 Thêlô eyala abô thêthôŋ takatu ba Wapômbêŋ bôk hanaŋ nena ŋê takatu
ba idum nôm takêŋ tem nêpôm ŋama. Ma doŋtom idum havôhi thêthô lôk
leŋiŋmavi ek vi atu ba idum nôm takêŋ haviŋ.

2

Wapômbêŋ anêŋ hadum abô ma thêthôŋ

1 *Môlô doho lêk lemimhabi nena, “Avanôŋ biŋ, avômalô takêŋ ma ŋê
kambom.” Ma doŋtom yahanaŋ nena môlô ma ŋê kambom aêŋ iyom ba intu
môlô bônôŋ. Otatale thêlô ma hatôm otatale amda ek malê nena môlô udum
hatôm atu ba thêlô idum.
2 Wapômbêŋ halaŋô abô, êŋ ma hêv malaiŋ hadêŋ avômalô takatu ba idum
kambom. Ma alalô ayala nena yani hayala nômkama sapêŋ ba intu anêŋ
hadum abô ma thêthôŋ iyom.
3 Ma tem endaŋô iniŋ abô ba nêm malaiŋ êndêŋ i esak iniŋ kambom. Ma
môlô udum kambom aêŋ iyom ba osoŋ nena tem miŋ endaŋô môlônim abô
ba nêm malaiŋ êndêŋ môlô imbiŋ ami e? Mi.
4 *Wapômbêŋ hadum mavi anôŋ hathak alalô ba intu hamô maliŋyaô ba
miŋ hêv kambom anêŋ vuli viyaŋ kетheŋ ami. Hosoŋ nena êŋ ma nôm oyaŋ
e? Miŋ hoyala nena Wapômbêŋ hadum mavi êŋ ek hêv thalek hêk ek môlô
node kapôlômim liliŋ ba nosopa yani ami e?

---

* **1:23:** Lo 4:15-19; Sng 106:20 * **1:27:** Wkp 18:22; 20:13; 1Ko 6:9 * **2:1:** Mat 7:1-2; Jon 8:7 * **2:4:** Ep 1:7; 2Pi 3:15

5 Ma doŋtom môlônim auk ma thekthek kambom ba miŋ ole kapôlômim liliŋ ami. Aêŋ ba môlô usup Wapômbêŋ anêŋ lamaniŋ hathak amda ba tem êpôm môlô êndêŋ anêŋ waklavôŋ endaŋô abô. Wak êŋ ma anêŋ lamaniŋ atu ba thêthôŋ tem êlêm yaiŋ.

6 *Ma tem nêm anyô tomtom iniŋ vuli êtôm nôm takatu ba bôk idum.

7 Ŋê takatu ba idum mavi havôhi thêthô ek neja lôkmaŋgiŋ lôk athêŋ bêŋ ma lôkmala atu ba anêŋ daŋ mi ma Wapômbêŋ tem nêm lôkmala atu ba nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ êndêŋ i.

8 *Ma doŋtom ŋê takatu ba idum paloŋ lôk êpôlik hathak abô avanôŋ ma idum kambom thêthô ma tem nêpôm Wapômbêŋ anêŋ lamaniŋ lôk vovaŋ.

9 Avanôŋ biŋ, avômalô lôkthô atu ba idum kambom thêthô ma Wapômbêŋ tem nêm malaiŋ lôk vovaŋ êndêŋ i, avômalô Islael êmôŋ ma avômalô loŋ buyaŋ nembeŋ yam.

10 Ma doŋtom avômalô lôkthô atu ba idum mavi ma tem neja lôkmaŋgiŋ lôk athêŋ bêŋ ma kapôlôŋiŋ ênjêk yaô, avômalô Islael êmôŋ ma avômalô loŋ buyaŋ nembeŋ yam.

11 Ek malê nena Wapômbêŋ hadum kobom doŋtom hadêŋ avômalô lôkthô, avômalô Islael lôk avômalô loŋ buyaŋ haviŋ.

12 Avômalô loŋ buyaŋ idum kambom ma tem Wapômbêŋ indum abô ba nêm vovaŋ êndêŋ i. Thêlô miŋ eyala Mose anêŋ balabuŋ ami ba intu Wapômbêŋ tem miŋ enja balabuŋ êŋ ba indum abô ek i ami. Aêŋ iyom ma avômalô Islael idum kambom ma tem Wapômbêŋ indum abô ba nêm vovaŋ êndêŋ i. Thêlô eyala Mose anêŋ balabuŋ ba intu tem Wapômbêŋ enja balabuŋ êŋ ba indum abô ek i.

13 Ek malê nena ŋê takatu ba elaŋô abô balabuŋ ma miŋ êwê vibiŋ ami ma Wapômbêŋ miŋ halam i nena ŋê thêthôŋ ami. Mi, ŋê takatu ba êwê vibiŋ iyom, intu Wapômbêŋ halam i nena ŋê thêthôŋ.

14 *Avômalô loŋ buyaŋ miŋ eyala Mose anêŋ abô balabuŋ ami, ma doŋtom doho esopa abô balabuŋ êŋ vi hathak ida iniŋ leŋiŋhabi. Ba intu hik thô nena eyala malê atu ba mavi lo kambom.

15 Aêŋ ba iniŋ kobom hik thô nena eyala Wapômbêŋ anêŋ balabuŋ hêk kapôlôŋiŋ. Ma wak doho ma iniŋ auk hanaŋ thêlôda bêŋ, ma wak doho ma iniŋ auk hanaŋ nena thêlô idum mavi.

16 Nôm takêŋ tem imbitak êndêŋ waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ hatak ek Yisu Kilisi endaŋô abô. Ma tem indum abô esak avômalô iniŋ auk loŋ kapô. Abô Mavi atu ba yahanaŋ intu hanaŋ aêŋ.

Avômalô Islael lôk abô balabuŋ

17 Môlô vi olam am nena Islael. Môlô lemimhabi nena owa Mose anêŋ abô balabuŋ ba intu Wapômbêŋ tem enja môlô thô. Lôk obam am nena, “Yêlô ma Wapômbêŋ anêŋ avômalô.”

18 Ma Wapômbêŋ anêŋ abô bôk hadôŋ môlô ba intu oyala malêla takatu ba Wapômbêŋ lahaviŋ ma malêla takatu ba mavi anôŋ.

19-20 *Ma môlô lemimhabi nena abô balabuŋ ma môlô unim ba oyala auk lôk abô avanôŋ sapêŋ. Ba intu lemimhabi nena hatôm nondom ŋê maleŋiŋ pusip lôk nônêm deda êndêŋ avômalô takatu ba êmô momaŋiniŋ lôk uŋgwik auk thô ek avômalô auk thôŋôthôŋ lôk auk pulusik e?

---

* **2:6:** Sng 62:12; Snd 24:12; Mat 16:27; 2Ko 5:10 * **2:8:** 2Te 1:8 * **2:14:** Ap 10:35 * **2:19-20:** 2Ti 3:5

21 *Avanôŋ, ôdôŋ avômalô vi, ma aisê ka miŋ ôdôŋ amda ami? Ma onaŋ
nena avômalô miŋ neja vani ami. Ma môlôda?
22 Ma onaŋ nena miŋ nindum sek imbiŋ anyô yaŋ yanavi ami, ma môlôda
udum mena mi e? Ma ôdô ŋgôk, ma doŋtom owa iniŋ nômkama vani hayô iniŋ
malak matheŋ e?
23 Ma obam am hathak abô balabuŋ ma doŋtom ômô lu êŋ ma hatôm
otauviŋ Wapômbêŋ anêŋ athêŋ.
24 Hatôm bôk eto nena,
“Môlô Islael udum kambom ba intu avômalô loŋ buyaŋ enaŋ abôma hathak
Wapômbêŋ anêŋ athêŋ.” *Aisaia 52:5*
25 Môlô osopa balabuŋ, êŋ ma tabô neŋgothe anyô iniŋ kupik ma nôm mavi.
Ma doŋtom ômô balabuŋ lu, êŋ ma ubitak hatôm ŋê takatu ba miŋ eŋgothe
iniŋ kupik ami.
26 *Ma aêŋ iyom ma ŋê takatu ba miŋ eŋgothe iniŋ kupik ami ma doŋtom
esopa balabuŋ, êŋ ma Wapômbêŋ tem ênjê i êtôm ŋê eŋgothe kupik haviŋ.
27 Avanôŋ, môlô avômalô Islael owa Wapômbêŋ anêŋ kapya balabuŋ ba
oŋgothe unim kupik vê. Ma doŋtom ômô balabuŋ lu ba avômalô loŋ buyaŋ
takatu ba miŋ eŋgothe iniŋ kupik vê ami ma esopa abô balabuŋ tem nenaŋ
môlônim kambom bêŋ.
28-29 *Ôpatu ba habitak anêŋ Islael ba eŋgothe anêŋ kupik vê, ma doŋtom
kapô lôk auk miŋ hamô haviŋ Wapômbêŋ ami, miŋ Islael anôŋ ami. Mi, Islael
anôŋ ma ôpatu ba anêŋ kapô hamô haviŋ Wapômbêŋ. Ma tabô eŋgothe kupik
anôŋ ma miŋ kupik viyaiŋ hatôm balabuŋ hanaŋ ami. Mi, tabô eŋgothe kupik
anôŋ ma Lovak Matheŋ da haŋgothe tabô êŋ hêk anyô kapô. Ôpêŋ ma avômalô
miŋ ebam ami. Mi, Wapômbêŋ da habam yani.

3

Kobom kambom miŋ hatôm indum ba Wapômbêŋ etak anêŋ balabuŋ ami

1 Aêŋ ba malê mavi te intu hêk ek avômalô Islael? Ma eŋgothe kupik, ma
malê mavi te tem êpôm i?
2 Mavi lomaloma bêŋ anôŋ hêk! Nôm môŋ ma Wapômbêŋ bôk hêv anêŋ abô
halôk thêlô baheŋiŋ ek neyabiŋ.
3 Ma doŋtom ŋê Islael doho miŋ êvhaviŋ ami. Ba intu nôm êŋ hatôm indum
ba Wapômbêŋ etak anêŋ balabuŋ e?
4 Mi anôŋ! Avômalô lôkthô ma avômalô abôyaŋ, ma doŋtom Wapômbêŋ da
hanaŋ abô avanôŋ ba hasopa anêŋ abô iyom. Hatôm bôk eto nena,
“Abô takatu ba honaŋ,
ma tem nêgê nena abô avanôŋ iyom.
Ma avômalô idum abô ek o,
ma tem ômô i lu.” *Kapya Yeŋ 51:4*
5 Yêlôaniŋ kambom hik Wapômbêŋ anêŋ thêthôŋ thô halêm yaiŋ. Aêŋ ba
avômalô pik doho enaŋ nena, “Wapômbêŋ hik anêŋ lamaniŋ thô ba hêv vovaŋ
viyaŋ hathak yêlôaniŋ kambom, êŋ ma hadum kambom.”
6 Êŋ ma lokbaŋ! Wapômbêŋ miŋ thêthôŋ ami, ma tem indum abô thêthôŋ
aisê esak avômalô pik sapêŋ?

* **2:21:** Mat 23:3-4 * **2:26:** Gal 5:6 * **2:28-29:** Lo 30:6; Kol 2:11

7 Ma anyôla tem enaŋ nena, “Yenaŋ abôyaŋ hik thô nena Wapômbêŋ anêŋ
abô ma avanôŋ ba nanêm athêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ yani. Ma doŋtom, aisê ka
Wapômbêŋ hayê ya nena anyô kambom ba hanaŋ ya bêŋ?”
8 Abô êŋ ma hatôm abô kambom atu ba bôk doho enaŋ, “Alalô nandum
kambom ek nôm mavi imbitak.” Ma avômalô doho esau nena yahanaŋ abô
êŋ. Aêŋ ba malaiŋ takatu ba tem êpôm i ma thêthôŋ.

Anyô thêthôŋ la miŋ hamô ami

9 *Aêŋ ba alalô nanaŋ aisê? Avômalô Islael iyom intu mavi hêk Wapômbêŋ
ma, ma avômalô loŋ buyaŋ ma mi e? Mi, bôk yahanaŋ yôv nena alalô lôkthô
ma amô kambom vibiŋ, avômalô Islael lôk avômalô loŋ buyaŋ haviŋ.
10 Hatôm bôk eto nena,
“Anyô thêthôŋ la miŋ hamô ami. Mi anôŋ.
11 Ma anyô lôkauk mavi la miŋ hamô ami.
Lôk anyôla miŋ habôlêm Wapômbêŋ ami.
12 Avômalô lôkthô êvôliŋ dômiŋiŋ hadêŋ Wapômbêŋ ba intu ibitak êtôm nôm
oyaŋ. *Kapya Yeŋ 14:1-3; 53:1-3; Sav 7:20*
Ma miŋ anyôla hadum mavi ami, milôk.
13 Abô takatu ba hale thêlô veŋiŋbôlêk ma ôvpalê hatôm elav anyô ŋama iniŋ
lôv abôlêk vê.
Thêlô ethak enaŋ abôyaŋ bêŋ anôŋ hale veŋiŋbôlêk. *Kapya Yeŋ 5:9*
Ma iniŋ abô hatôm umya kambom anêŋ siniŋ. *Kapya Yeŋ 140:3*
14 Wak nômbêŋ intu ma thêlô enaŋ abôma lôk leŋiŋŋaŋa. *Kapya Yeŋ 10:7*
15 Ma elom eveŋ ek nijik anyô vônô.
16 Loŋ takatu ba thêlô i, ma ibuliŋ avômalô ba êv malaiŋ hadêŋ i.
17 Ma êthôŋ bôk lo loŋ nêmô labali imbiŋ avômalô vi paliŋ. *Aisaia 59:7-8*
18 Ma miŋ êkô dokte ek Wapômbêŋ ami.” *Kapya Yeŋ 36:1*
19 Alalô bôk ayala yôv nena abô balabuŋ takêŋ ma hanaŋ hathak avômalô
Islael takatu ba êmô balabuŋ vibiŋ. Ba intu avômalô Islael lôk avômalô pik
sapêŋ bônôŋ iyom hathak Wapômbêŋ hanaŋ iniŋ kambom bêŋ.
20 *Aêŋ ba anyôla miŋ hatôm esopa balabuŋ ba imbitak thêthôŋ ênjêk
Wapômbêŋ ma ami. Mi, balabuŋ hathak hik alalôaniŋ kambom thô hadêŋ
alalôda.

Alalô abitak thêthôŋ hathak aêvhaviŋ iyom

21 Ma doŋtom lêk Wapômbêŋ hik loŋôndê yaŋda thô hadêŋ alalô ek nam-
bitak thêthôŋ ênjêk yani ma. Ma Mose lôk plopet bôk enaŋ hathak loŋôndê êŋ
yôv. Ma loŋôndê êŋ miŋ hanaŋ hathak nesopa balabuŋ ami. Mi.
22 *Loŋôndê êŋ ma aêntêk. Wapômbêŋ halam avômalô takatu ba êvhaviŋ
Yisu Kilisi nena thêthôŋ. Avômalô Islael lôk avômalô loŋ buyaŋ sapêŋ ma
imbitak thêthôŋ hathak loŋôndê doŋtom êŋ iyom.
23 Ek malê nena lôkthô idum kambom ba êv yak ba miŋ hatôm nêmô
lôkmaŋgiŋ êtôm Wapômbêŋ ami.
24 *Aêŋ ba intu Wapômbêŋ habi anêŋ wapôm sam ba hapesaŋ loŋôndê ek
avômalô nimbitak thêthôŋ. Hadum aêŋ hathak lôkmala atu ba Yisu Kilisi hêv
ek hapole ŋê takatu ba êvhaviŋ iniŋ kambom anêŋ malaiŋ vê.
25 Wapômbêŋ hatak Yisu Kilisi hêk avômalô maleŋiŋ ek ema ba eŋgasô
anêŋ thalaleŋ êtôm da ek enja alalôaniŋ kambom anêŋ vovaŋ. Ba intu alalô

* **3:9:** Lom 1:18–2:24; 3:23 * **3:20:** Sng 143:2; Lom 7:7; Gal 2:16 * **3:22:** Gal 2:16 * **3:24:** Lom 5:1

aêvhaviŋ, êŋ ma Wapômbêŋ tem etak anêŋ lamaniŋ atu hathak alalô. Êŋ ma hik thô nena yani bôk hadum thêthôŋ hathak avômalô takatu ba bôk êmô hamôŋ vêm ka Kilisi hama hathak a. Thêlô idum kambom, ma miŋ hadum abô ketheŋ ek i ami. Mi, havaloŋ lôkthô iniŋ kambom loŋ aleba hatak hayô hamô Yisu iyom.

26 Ma lêk hik thô nena yanida ma thêthôŋ ba hapesaŋ loŋôndê ek halam avômalô takatu ba êvhaviŋ Yisu nena thêthôŋ.

27 Aêŋ ba opalê hatôm embam yanida? Mi anôŋ, ek malê nena alalô miŋ adum ku asopa balabuŋ ek nambitak thêthôŋ ênjêk Wapômbêŋ ma ami. Mi, aêvhaviŋ iyom.

28 Alalô aêvhaviŋ nena ôpatu ba hêvhaviŋ iyom intu hamô thêthôŋ hêk Wapômbêŋ ma. Ma ku esopa balabuŋ miŋ hatôm indum ôpêŋ imbitak thêthôŋ ami. Mi.

29 *Wapômbêŋ ma avômalô Islael iyom iniŋ Wapômbêŋ e? Mi, yani ma avômalô loŋ buyaŋ iniŋ Wapômbêŋ haviŋ.

30 *Ek malê nena Wapômbêŋ ma doŋtom iyom. Ma hik loŋôndê doŋtom iyom thô ek nambitak thêthôŋ ênjêk yani ma. Ŋê takatu ba eŋgothe iniŋ kupik ba êvhaviŋ ma Wapômbêŋ tem endam i nena ŋê thêthôŋ. Ma ŋê takatu ba miŋ eŋgothe iniŋ kupik ami ba êvhaviŋ ma Wapômbêŋ tem endam i imbiŋ nena ŋê thêthôŋ.

31 *Lêk aisê? Alalô adum êvhaviŋ hi bêŋ ma balabuŋ tem imbitak êtôm nôm oyaŋ e? Mi, êvhaviŋ havatho balabuŋ loŋ.

4

Wapômbêŋ halam Ablaham nena anyô thêthôŋ hathak anêŋ hêvhaviŋ

1 Alalô leŋiŋimbi bumalô Ablaham. Yani hadum aisê ba habitak thêthôŋ?

2 Yani hadum ku ba habitak thêthôŋ ba intu yani hatôm êmbôi, e? Mi anôŋ, Wapômbêŋ miŋ lahabi aêŋ ami.

3 *Bôk eto aisê? Eto nena,

“Ablaham hêvhaviŋ Wapômbêŋ ba intu halam yani nena anyô thêthôŋ.” *Môŋ Anôŋ 15:6*

4 Anyô te hadum ku ba anêŋ anyô bêŋ hêv yani vuli, êŋ ma nanaŋ nena hêv anêŋ anyô ku vuli ma miŋ nanaŋ nena anêŋ anyô bêŋ hêv anêŋ wapôm hadêŋ yani ami.

5 Ma doŋtom anyô miŋ hatôm indum ku ek imbitak thêthôŋ ami. Mi, hêvhaviŋ Wapômbêŋ iyom, ma tem Wapômbêŋ endam yani nena anyô thêthôŋ. Wapômbêŋ ma ôpatu ba halam ŋê kambom nena thêthôŋ.

6 Devit bôk hanaŋ aêŋ iyom hathak avômalô takatu ba miŋ idum ku ek nimbitak thêthôŋ ami, ma Wapômbêŋ halam i nena ŋê thêthôŋ. Yani hanaŋ nena thêlô lêk êmô lôk leŋiŋmavi ba hato hathak i nena,

7 “Ŋê takatu ba Wapômbêŋ bôk hêv iniŋ kambom vê
lôk haluviŋ iniŋ sek,
thêlô lêk êmô lôk leŋiŋmavi.

8 Ma ŋê takatu ba bôk Wapômbêŋ lapaliŋ iniŋ kambom,
lêk êmô lôk leŋiŋmavi.” *Kapya Yeŋ 32:1-2*

---

* **3:29:** Lom 10:12 * **3:30:** Lo 6:4; Gal 3:20 * **3:31:** Mat 5:17 * **4:3:** Gal 3:6

9 Môlônim auk aisê? Mek mavi êŋ ma ŋê Islael takatu ba eŋgothe kupik iyom iniŋ e? Ma ŋê loŋ buyaŋ takatu ba miŋ eŋgothe kupik ami? Alalô bôk anaŋ nena Ablaham hêvhaviŋ ba intu halam yani nena anyô thêthôŋ.
10 Ma eŋgothe yani kupik vêm ka Wapômbêŋ halam yani nena anyô thêthôŋ e? Mi, bôk halam yani yôv nena anyô thêthôŋ.
11 *Miŋ eŋgothe Ablaham kupik ami denaŋ ma hêvhaviŋ ba Wapômbêŋ halam yani nena anyô thêthôŋ. Vêm ma Wapômbêŋ havak balabuŋ neŋgothe kupik hatôm tabô ek injik thô nena bôk halam yani nena anyô thêthôŋ yôv. Aêŋ ba Ablaham habitak hatôm Lambô ek ŋê êvhaviŋ takatu ba miŋ eŋgothe iniŋ kupik ami ek Wapômbêŋ endam i nena ŋê thêthôŋ.
12 Ma aêŋ iyom ma Ablaham ma ŋê takatu ba eŋgothe kupik lôk esopa anêŋ vaŋgwam hathak êvhaviŋ iniŋ lambô. Iniŋ êvhaviŋ ma hatôm bumalô Ablaham anêŋ ba hêvhaviŋ vêm ka eŋgothe anêŋ kupik haveŋ yam.
13 *Wapômbêŋ habutiŋ abô haviŋ Ablaham lôk anêŋ limi nena tem nêm pik sapêŋ êndêŋ i hathak anêŋ thêthôŋ atu ba halêm anêŋ hêvhaviŋ. Ma miŋ hathak anêŋ hasopa balabuŋ ami.
14 *Avômalô esopa abô balabuŋ ba ewa nôm atu ba Wapômbêŋ habutiŋ abô hathak, êŋ ma êvhaviŋ lêk habitak hatôm nôm oyaŋ. Ma Wapômbêŋ anêŋ abô atu ba habutiŋ haviŋ Ablaham habitak hatôm yavoyav oyaŋ.
15 *Ek malê nena balabuŋ hathak havôv Wapômbêŋ anêŋ lamaniŋ halêm hadêŋ avômalô takatu ba miŋ esopa ami. Balabuŋ mi, ma tem namô balabuŋ lu aisê?
16 *Aêŋ ba avômalô ewa nôm takatu ba Wapômbêŋ habutiŋ abô hathak anêŋ anôŋ hathak iniŋ êvhaviŋ. Ba intu hathak anêŋ wapôm ma Wapômbêŋ hadum nôm êŋ. Ma Wapômbêŋ hik anêŋ abô habutiŋ haviŋ Ablaham loŋ hathak anêŋ limi sapêŋ atu ba êvhaviŋ, avômalô Islael takatu ba bôk ewa anêŋ balabuŋ lôk avômalô loŋ buyaŋ haviŋ. Ba intu yani ma bumalô ek alalô lôkthô.
17 Hatôm abô atu ba Wapômbêŋ bôk hanaŋ ba eto nena,
“Lêk yahatak o ek umbitak avômalô lodôŋlodôŋ iniŋ lim.” *Môŋ Anôŋ 17:5*
Abô êŋ ma avanôŋ hêk Wapômbêŋ ma. Ablaham hêvhaviŋ yani atu ba hathak hêv lôkmala hadêŋ ŋê ŋama ma hathak halam nômkama takatu ba miŋ hamô ami, ma lôkthô ibitak aêŋ.
18 Avômalô sapêŋ leŋiŋhabi nena nôm êŋ miŋ hatôm imbitak ami. Ma doŋtom Wapômbêŋ hik vuliŋ leŋsawa thô hadêŋ yani ba hanaŋ,
“Anêm libumi tem nimbitak aêŋ.” *Môŋ Anôŋ 15:5*
Ma Ablaham hêvhaviŋ ba hêv ma ba intu habitak lodôŋlodôŋ iniŋ lambô.
19 *Ablaham hayala nena yani anêŋ sondabêŋ hatôm 100 ba lêk liŋkupik hayalôv. Ma Sala liŋkupik bôk hayalôv aêŋ iyom. Ma doŋtom nôm êŋ miŋ hatauviŋ anêŋ hêvhaviŋ ami. Mi, havaloŋ loŋ lôklokwaŋ.
20 Ma miŋ hawa auk ju hathak abô atu ba Wapômbêŋ havak haviŋ yani ami. Mi, anêŋ hêvhaviŋ halumbak bêŋ ba hêv athêŋ lôkmaŋgiŋ hadêŋ Wapômbêŋ.
21 Yani hayala yôv nena Wapômbêŋ hatôm indum êtôm atu ba bôk habutiŋ.
22 Ba intu
“Wapômbêŋ halam yani nena anyô thêthôŋ.” *Môŋ Anôŋ 15:6*
23-24 Ma abô atu ba eto nena “halam yani nena anyô thêthôŋ,” miŋ hathak Ablaham iyom ami. Mi, eto hathak alalô takatu ba êvhaviŋ Wapômbêŋ atu ba

* **4:11:** Stt 17:10-11 * **4:13:** Stt 17:4-6; 22:17-18; Gal 3:29 * **4:14:** Gal 3:18 * **4:15:** Lom 3:20; 5:13 * **4:16:** Gal 3:7 * **4:19:** Stt 17:17

hik alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu liŋ hêk ŋama. Ba intu halam alalô lôkthô atu ba aêvhaviŋ nena ŋê thêthôŋ.
25 *Yisu êŋ intu Wapômbêŋ hatak ek ema esak alalôaniŋ kambom ma hik liŋ hathak loŋbô ek êpôpêk loŋôndê ek alalô nambitak thêthôŋ.

5

Alalô lêk amô labali haviŋ Wapômbêŋ

1 Alalô aêvhaviŋ ba Wapômbêŋ halam alalô nena avômalô thêthôŋ. Aêŋ ba lêk amô labali haviŋ Wapômbêŋ hathak alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi.
2 Hathak aêvhaviŋ ma yani hawa alalô ba hadô hamô Wapômbêŋ anêŋ wapôm kapô atu ba êntêk lêk amô. Ma alalô aêv maleŋiŋ lôk leŋiŋmavi ek namô Wapômbêŋ anêŋ lôkmaŋgiŋ kapô.
3 *Ma aêŋ iyom ma alalô leŋiŋmavi esak malaiŋ takatu ba hapôm alalô ek malê nena alalô bôk ayala nena malaiŋ takêŋ tem indum ba alalô naminŋ lôklokwaŋ.
4 Ma aminŋ lôklokwaŋ, êŋ ma hik thô nena alalô amô malaiŋ takêŋ lu. Ma amô malaiŋ takêŋ lu, êŋ ma havatho alalô loŋ ek nanêm maleŋiŋ.
5 Ma aêv maleŋiŋ êŋ miŋ hatôm indum alalô kapôlôŋiŋ malaiŋ ami. Mi, Wapômbêŋ bôk haŋgasô anêŋ lahaviŋ halôk alalô kapôlôŋiŋ hathak anêŋ Lovak Matheŋ atu ba hêv hadêŋ alalô.
6 Nodaŋô. Bôk alalô lokwaŋ mi ba apôlik hathak Wapômbêŋ ma hadêŋ anêŋ waklavôŋ atu ba yanida hatak ma hêv Yisu halêm ba hama hathak alalô.
7 Hatôm anyôla ema ek enja anyô thêthôŋ yaŋ anêŋ loŋ e? Injo, betha wakla intu anyô yaŋ hêv anêŋ lôkmala ek nêm anyô mavi yaŋ sa la.
8 *Ma doŋtom Wapômbêŋ hik anêŋ lahaviŋ alalô thô aêntêk. Alalô adum kambom denaŋ ma Kilisi hêv anêŋ lôkmala ba hama ek alalô.
9 *Ma lêk Wapômbêŋ halam alalô nena thêthôŋ hathak Yisu anêŋ thalaleŋ. Aêŋ ba intu nayala nena hathak yani ma tem nêm alalô vê êŋjêk anêŋ lamaniŋ.
10 Sêbôk ma alalô lôk Wapômbêŋ apôlik hathak i, êŋ ma hapesaŋ abô haviŋ alalô hathak Nakaduŋ anêŋ ŋama ek nambitak anêŋ ŋê môlô. Ma lêk alalô ma anêŋ ŋê môlô ba intu ayala katô nena tem nêm alalô bulubiŋ esak anêŋ lôkmala.
11 Ma nôm mavi yaŋ ma aêntêk. Hathak Anyô Bêŋ Yisu Kilisi ma alalô abitak Wapômbêŋ anêŋ ŋê môlô ba intu alalô athak leŋiŋmavi anôŋ hathak Wapômbêŋ.

Ŋama halêm anêŋ Adam ma lôkmala halêm anêŋ Kilisi

12 *Kambom halêm pik hathak anyô doŋtom iyom ma ŋama halêm pik hathak kambom. Avômalô pik lôkthô idum kambom ba intu ŋama hapôm sapêŋ.
13 *Abô balabuŋ mi denaŋ ma kambom bôk hamô pik yôv. Ma Wapômbêŋ miŋ hakatuŋ avômalô iniŋ kambom tomtom ami ek malê nena balabuŋ mi denaŋ.

---

* **4:25:** Ais 53:4-5 * **5:3:** Jem 1:2-3; 1Pi 1:5-7 * **5:8:** Jon 3:16; 1Jon 4:10 * **5:9:** Lom 1:18; 2:5; Ep 2:3-5 * **5:12:** Stt 3:6; Lom 6:23 * **5:13:** Lom 4:15

14 Avômalô takatu ba eveŋ Adam yam ba hi hayô waklavôŋ Wapômbêŋ hêv
balabuŋ hadêŋ Mose ma miŋ êmô balabuŋ lu hatôm Adam ami. Ek malê nena
thêlô miŋ êmô balabuŋ kapô ami. Ma doŋtom ŋama hayabiŋ thêlô sapêŋ.
Ma Adam ma hatôm anyô yaŋ atu ba haveŋ yam anêŋ dahô.
15 Adam ma anyô doŋtom, ma doŋtom hamô Wapômbêŋ anêŋ balabuŋ lu ba
avômalô bêŋ anôŋ ema. Ma Yisu Kilisi, yani ma anyô doŋtom aêŋ iyom. Ma
doŋtom hathak yani anêŋ wapôm ma Wapômbêŋ habi anêŋ wapôm sam ba
hêv liŋsiŋ ek hêv nôm mavi hadêŋ avômalô bêŋ anôŋ. Ba intu wapôm atu ba
Wapômbêŋ hêv ma miŋ hatôm kambom atu ba Adam hadum ami.
16 Avanôŋ biŋ, wapôm êŋ lôk kambom êŋ iniŋ anôŋ ma yaŋda yaŋda.
Kambom anêŋ anôŋ ma aêntêk, Wapômbêŋ hadum abô ba hik kambom êŋ
anêŋ malaiŋ thô. Ma wapôm anêŋ anôŋ ma aêntêk, hadum ŋê takatu ba idum
kambom lomaloma ibitak thêthôŋ.
17 Anyô doŋtom hadum kambom ba intu ŋama hayabiŋ avômalô pik sapêŋ
hathak anêŋ kambom. Ma doŋtom Wapômbêŋ anêŋ wapôm ma hamô vuliŋ
ek ŋama ba intu avômalô takatu ba ewa Wapômbêŋ anêŋ wapôm atu ba hêv
liŋsiŋ tem nimbitak thêthôŋ. Thêlô tem lovak ek kambom lo ŋama ma nêmô
lôkmala êtôm kiŋ esak anyô doŋtom, ôpêŋ ma Yisu Kilisi.
18 *Aêŋ iyom ma anyô te hadum kambom te ba intu Wapômbêŋ hadum abô
hathak avômalô sapêŋ ba hik iniŋ malaiŋ thô. Ma doŋtom anyô yaŋ hadum
nôm thêthôŋ yaŋ ba intu Wapômbêŋ halam alalô sapêŋ nena thêthôŋ ba hêv
lôkmala hadêŋ alalô.
19 *Avanôŋ, anyô te anêŋ lêndôŋ kôtôŋ hadum avômalô bêŋ anôŋ ibitak ŋê
idum kambom. Ma doŋtom anyô yaŋ anêŋ halaŋô abô hadum avômalô bêŋ
anôŋ ibitak thêthôŋ hêk Wapômbêŋ ma.
20 Wapômbêŋ hêv balabuŋ ek avômalô neyala nena thêlôniŋ kambom ma
nôm kambom anôŋ. Ma doŋtom iniŋ kambom habitak bêŋ anôŋ, êŋ ma
Wapômbêŋ anêŋ wapôm halumbak hi ba hi.
21 *Sêbôk ma kambom hathak hayabiŋ avômalô lôkthô ba hêv ŋama. Ma
doŋtom lêk ma Wapômbêŋ anêŋ wapôm hayabiŋ alalô ba halam alalô nena
thêthôŋ ek nêm lôkmala atu ba tem êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ hathak
alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ athêŋ.

6

Kambom anêŋ lôklokwaŋ lêk hêv yak

1 Môlônim auk aisê? Bôk yahato yôv nena avômalô idum kambom bêŋ anôŋ,
êŋ ma Wapômbêŋ anêŋ wapôm tem indumbak ni ba ni. Aêŋ ba mavi ek alalô
nandum kambom lomaloma ek Wapômbêŋ anêŋ wapôm indumbak ni ba ni
e?
2 Mi anôŋ! Alalô bôk atôm ŋê ŋama ek kambom anêŋ lôklokwaŋ miŋ êmbôv
alalô ami ba intu hatôm nandum kambom thêthô e? Mi.
3 *Alalô takatu ba athik ŋaŋ lôk athak doŋtom haviŋ Yisu Kilisi bôk athik
hathak anêŋ ŋama haviŋ. Lemimpaliŋ e?
4 *Ba intu athik ŋaŋ, êŋ ma hatôm alalô ama ba elav haviŋ Kilisi. Ma
hathak ôdôŋ êŋ ma Wapômbêŋ atu ba bôk hik Kilisi liŋ hêk ŋama hathak

* **5:18:** 1Ko 15:22 * **5:19:** Ais 53:11 * **5:21:** Lom 6:23 * **6:3:** Gal 3:27 * **6:4:** Kol 2:12

anêŋ lôklokwaŋ lôkmaŋgiŋ lêk hadum aêŋ hadêŋ alalô ek namô imbiŋ lôkmala lukmuk êŋ.
5 Alalô bôk athak doŋtom aviŋ Kilisi lôk anêŋ ŋama yôv ba intu avanôŋ biŋ nena tem nasak doŋtom imbiŋ anêŋ haviyô aêŋ iyom.
6 *Alalô nayala nena alalôaniŋ kapôlôŋiŋ bô bôk ik vônô hathak a haviŋ yani ek kambom anêŋ lôklokwaŋ miŋ hatôm eyabiŋ alalô esak loŋbô ami. Ba intu kambom ma miŋ lêk alalôaniŋ alaŋ ami.
7 Ek malê nena ôpatu ba bôk hama yôv haviŋ Kilisi ma miŋ hamô kambom anêŋ lôklokwaŋ vibiŋ ami.
8 Avanôŋ biŋ nena alalô bôk ama yôv haviŋ Kilisi ba intu ayala nena tem namô lôkmala imbiŋ yani.
9 Kilisi hama vêm ma Wapômbêŋ hik yani liŋ ba intu alalô nayala nena yani miŋ hatôm ema esak loŋbô ami. Ŋama anêŋ lôklokwaŋ ma lêk nôm oyaŋ ek yani.
10 Yani hama bôlôŋ te iyom ek imbuliŋ kambom anêŋ lôklokwaŋ. Ma lêk hamô lôkmala ek nêm athêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ Wapômbêŋ.
11 *Aêŋ iyom lemimimbi nena lêk atak kambom hatôm ŋê ŋama ma amô lôkmala haviŋ Kilisi ek nanêm athêŋ bêŋ êndêŋ Wapômbêŋ.
12 *Ba intu miŋ notak kambom ek eyabiŋ lemvimkupik ba nosopa anêŋ thethaŋak ami.
13 *Wapômbêŋ bôk hik môlô liŋ hêk ŋama ba ômô lôkmala. Ba intu nônêm amda lôk unim kupik lôbôlôbô sapêŋ êndêŋ Wapômbêŋ ek nindum ku takatu ba thêthôŋ. Ma miŋ notak lemvimkupik bula ek indum kambom anêŋ ku ami.
14 *Môlô ômô Wapômbêŋ anêŋ wapôm kapô ma miŋ ômô balabuŋ vibiŋ ami. Ba intu kambom miŋ môlônim anyô bêŋ hathak loŋbô ami.

Thêthôŋ ma alalôaniŋ alaŋ

15 Lemimhabi aisê? Alalô amô Wapômbêŋ anêŋ wapôm kapô ma miŋ amô balabuŋ vibiŋ ami. Ba intu hatôm nandum kambom thêthô e? Mi anôŋ.
16 *Ôpatu ba olaŋô anêŋ abô ba osopa, êŋ ma hatôm môlônim anyô bêŋ. Ba osopa kambom, êŋ ma kambom hatôm môlônim anyô bêŋ ba tem endom môlô ni ŋama. Ma aêŋ iyom ma olaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô ba osopa, êŋ ma hatôm môlônim anyô bêŋ ba tem indum ba môlô numbitak avômalô thêthôŋ.
17 Sêbôk ma kambom ma môlônim alaŋ, ma doŋtom Wapômbêŋ hatak môlô hamô abô avanôŋ vibiŋ ba lêk môlô ôêv kapôlômim ek olaŋô abô êŋ ba osopa. Hathak nôm êŋ ma nanêm leŋiŋmavi êndêŋ Wapômbêŋ.
18 Kilisi bôk hêv môlô vê hêk kambom, môlônim alaŋ bô. Ma thêthôŋ lêk habitak môlônim alaŋ lukmuk.
19 Auk êŋ ma malaiŋ ek môlô avômalô pik noyala ba intu yahêv liliŋ hathak auk pik. Sêbôk ma môlô ôêv lemvimkupik bula ek lôŋgôlôŋ imbitak môlônim alaŋ ek kambom indumbak ni ba ni. Ma doŋtom lêk ma nônêm lemvimkupik lôkthô ek thêthôŋ imbitak môlônim alaŋ ek êmbôv môlô ni êndêŋ matheŋ.
20 Sêbôk ma môlônim alaŋ ma kambom. Ba miŋ ômô thêthôŋ anêŋ lôklokwaŋ vibiŋ ami.

---

* **6:6:** Gal 5:24 * **6:11:** 2Ko 5:15; Gal 2:19 * **6:12:** Stt 4:7 * **6:13:** Lom 12:1 * **6:14:** 1Jon 3:6 * **6:16:** Jon 8:34; 2Pi 2:19

21 Ma bôk owa anôŋ alêla hêk kambom anêŋ? Mi, nôm takêŋ anêŋ anôŋ ma
ŋama iyom ba lêk môlô mama hathak.
22 Ma doŋtom lêk Kilisi hapole môlô vê hêk kambom anêŋ lôklokwaŋ ba
Wapômbêŋ lêk habitak môlônim alaŋ. Ba ku êŋ anêŋ anôŋ lêk hadum môlô
ubitak matheŋ ba tem nômô lôkmala êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.
23 *Avômalô takatu ba idum kambom anêŋ ku tem neja kambom anêŋ vuli,
êŋ ma ŋama. Ma doŋtom avômalô takatu ba êmô haviŋ alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu
Kilisi ma Wapômbêŋ tem imbi anêŋ wapôm sam oyaŋ biŋ ba nêm lôkmala atu
ba nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ êndêŋ i.

7

Lêk asopa loŋôndê lukmuk

1 Aiyaŋ thêlô, môlô oyala balabuŋ katô ba intu oyala nena balabuŋ hayabiŋ
avômalô takatu ba êmô lôkmala iyom. Ma takatu ba bôk ema ma mi.
2 Anêŋ ôdôŋ ma hatôm avi atu ba hawa anyô. Thai êmô lôkmala ma balabuŋ
havaloŋ thai loŋ. Ma yamalô hama, êŋ ma balabuŋ miŋ havaloŋ yanavi loŋ
ami.
3 Aêŋ ba yamalô hamô lôkmala denaŋ ma yanavi hadô ba hi hawa anyô
lukmuk, êŋ ma elam yani nena avi sek. Ma doŋtom yamalô hama, êŋ ma
balabuŋ miŋ havaloŋ yani loŋ ami ba intu hatôm enja anyô lukmuk ma miŋ
nendam yani nena avi sek ami.
4 *Aiyaŋ thêlô, môlô ma Kilisi anêŋ liŋkupik. Ba hathak ôdôŋ êŋ, ma oma
hathak balabuŋ ek miŋ eyabiŋ môlô ami ek nosak doŋtom imbiŋ anyô yaŋ.
Ôpêŋ ma Kilisi, ôpatu ba Wapômbêŋ hik liŋ hêk ŋama. Aêŋ ba môlô ma Kilisi
anêŋ ek uŋgwik anôŋ mavi êtôm atu ba Wapômbêŋ lahaviŋ.
5 Sêbôk atu ba alalôaniŋ kapôlôŋiŋ bô hayabiŋ alalô ma balabuŋ habisôk
ek nandum kambom. Ba intu leŋviŋkupik habi alak ek nandum kambom ba
anêŋ anôŋ ma ŋama.
6 *Ma doŋtom lêk alalô ama ek balabuŋ ba intu balabuŋ anêŋ lôklokwaŋ
miŋ havaloŋ alalô loŋ hathak loŋbô ami. Ma nandum Wapômbêŋ anêŋ ku
ba nasopa loŋôndê lukmuk atu ba Lovak Matheŋ hik thô hadêŋ alalô. Ma
miŋ nasopa balabuŋ atu ba bôk eto anêŋ loŋôndê ami.

Balabuŋ hik kambom thô

7 *Aêŋ ba intu yahanaŋ nena balabuŋ ma nôm kambom e? Mi anôŋ.
Balabuŋ mi, ma tem yayala kambom aisê? Balabuŋ te hanaŋ aêntêk, “Miŋ
malemkilik esak anyô yaŋ anêŋ nômkama ami.” Hathak abô êŋ iyom, yahay-
ala nena yamaleŋkilik hathak avômalô vi iniŋ nômkama, êŋ ma kambom.
8 Ma doŋtom kambom hawa balabuŋ êŋ ba habisôk ek yamaleŋkilik
esak avômalô vi iniŋ nômkama lomaloma. Balabuŋ mi, ma kambom anêŋ
lôklokwaŋ ma mi hatôm ŋama.
9 Sêbôk atu ba yahathôŋ balabuŋ paliŋ, êŋ ma yahasoŋ nena ya ma anyô
lôkmala. Ma doŋtom balabuŋ halêm, êŋ ma hatôm kambom hawa anêŋ lôkmala
hathak loŋbô ba intu yahayala nena
10 ya hatôm anyô ŋama. Aêŋ ba yahasoŋ nena balabuŋ tem nêm lôkmala
êndêŋ ya. Ma doŋtom mi, hêv ŋama hadêŋ ya.
11 *Kambom hawa balabuŋ ba hasau ya hathak ek yandum kambom ek

* **6:23:** Lom 5:12,15 * **7:4:** Lom 6:2,11 * **7:6:** Lom 6:4; 8:2 * **7:7:** Kis 20:17; Lo 5:21 * **7:11:** Stt 3:13

injik ya vônô.
12 *Aêŋ ba nanaŋ aisê esak abô balabuŋ? Balabuŋ ma nôm kambom e? Mi,
Wapômbêŋ anêŋ balabuŋ ma matheŋ lôk thêthôŋ ma mavi.
13 Aêŋ ba nanaŋ nena nôm mavi êŋ hik ya vônô e? Mi anôŋ! Kambom
da hawa nôm mavi êŋ ba hadum ek injik ya vônô esak. Ba intu ayê nena
kambom ma nôm ôvathek anôŋ.
14 Alalô nayala nena balabuŋ halêm anêŋ Lovak Matheŋ, ma doŋtom yada
ma anyô pik ba kambom ma yenaŋ alaŋ ba yahadum ku hamô yani vibiŋ.
15 *Miŋ yahayala nôm atu ba yahadum ami. Malêla takatu ba yaleŋhaviŋ
yandum ma miŋ yahadum ami. Ma malêla takatu ba yahapôlik, êŋ ma
yahathak yahadum.
16 Yahadum kambom atu ba yahapôlik hathak, êŋ ma hik thô nena yenaŋ
auk halôk hathak balabuŋ anêŋ auk lôk hayala nena balabuŋ ma nôm mavi.
17 Kambom atu ba hamô yakapôlôŋ iyom intu havôv ya ek yandum
kambom. Ma miŋ yenaŋ auk havôv ya ek yandum kambom takêŋ ami.
18 Yaleŋhaviŋ yandum malê atu ba mavi, ma doŋtom miŋ yahatôm yandum
ami. Ba intu yahayala nena nômla mavi te miŋ hêk yakapôlôŋ bô ami.
19 Nôm mavi atu ba yaleŋ hik ya hathak ek yandum ma miŋ yahadum ami.
Ma kambom takatu ba yahadô, êŋ ma yahadum havôhi thêthô.
20 Avanôŋ, nôm kambom takatu ba yahadô yandum ma yahathak ya-
hadum, ba intu hik thô nena yada miŋ yahadum ami. Mi, kambom takatu
ba hamô yakapôlôŋ da intu hadum nôm êŋ.
21 Aêŋ ba avanôŋ biŋ nena wak nômbêŋ atu ba yaleŋhaviŋ yandum mavi
ma kambom hamiŋ ya loŋ siŋ.
22 Ya dahôlôŋ lamavi hathak Wapômbêŋ anêŋ balabuŋ,
23 *ma doŋtom lôklokwaŋ yaŋda hadum ku hathak yaleŋviŋkupik ba hik
vovak hadêŋ balabuŋ atu ba yaleŋhaviŋ yasopa. Lôklokwaŋ êŋ ma kambom
anêŋ ba lovak ek yaleŋhaviŋ atu ba havaloŋ ya ek yandum anêŋ ku.
24-25 *Aêŋ ba yenaŋ auk ma aêntêk. Yaleŋhaviŋ Wapômbêŋ anêŋ balabuŋ
imbitak yenaŋ alaŋ, ma doŋtom yakapôlôŋ bô hathak hadum ba kambom
habitak yenaŋ alaŋ. Ai, malaiŋ êŋ habuliŋ ya kambom anôŋ! Yaleŋviŋkupik
hathak hadum kambom ba intu havôv ya hi loŋôndê ŋama. Opalê intu hatôm
nêm ya sa? Wapômbêŋ hathak alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi iyom intu hatôm
nêm ya vê ênjêk kambom anêŋ lôklokwaŋ, ba intu yahanaŋ yaleŋmavi hadêŋ
Wapômbêŋ.

8

Lêk asopa Lovak Matheŋ anêŋ loŋôndê lukmuk

1 Abô takatu ba bôk yahanaŋ yôv anêŋ ôdôŋ ma aêntêk. Wapômbêŋ tem miŋ
indum abô ba nêm malaiŋ êndêŋ avômalô takatu ba êmô haviŋ Yisu Kilisi ami.
2 Ek malê nena hathak Yisu Kilisi anêŋ ku, ma Lovak Matheŋ atu ba hêv
lôkmala anêŋ lôklokwaŋ hêv alalô vê hêk kambom anêŋ lôklokwaŋ atu ba havôv
alalô hi ek nama.
3 Alalôaniŋ kapôlôŋiŋ bô miŋ hatôm esopa balabuŋ ami ba intu balabuŋ
êŋ miŋ hatôm nêm alalô vê ênjêk kambom anêŋ lôklokwaŋ ami. Ma doŋtom
Wapômbêŋ da hadum nôm êŋ hathak hêv Nakaduŋ halêm hatôm anyô pik

* **7:12:** 1Ti 1:8 * **7:15:** Gal 5:17 * **7:23:** Gal 5:17; 1Pi 2:11 * **7:24-25:** 1Ko 15:57

atu ba hadum kambom. Ma hêv yani hatôm da hathak alalôaniŋ kambom ba hawa anêŋ vovaŋ.

4 *Yani hadum aêŋ ek balabuŋ injik anêŋ anôŋ imiŋ alalô atu ba asopa Lovak Matheŋ anêŋ loŋôndê ma miŋ kapôlôŋiŋ bô anêŋ loŋôndê ami.

5 Avômalô takatu ba êmô kapôlôŋiŋ bô vibiŋ ethak leŋiŋhabi auk takatu ba kapôlôŋiŋ bô lahaviŋ. Ma doŋtom avômalô takatu ba êmô Lovak Matheŋ vibiŋ ethak leŋiŋhabi auk takatu ba Lovak Matheŋ lahaviŋ.

6 Ma avômalô takatu ba iniŋ auk hasopa kapôlôŋiŋ bô anêŋ auk tem nema. Ma doŋtom avômalô takatu ba iniŋ auk hasopa Lovak Matheŋ anêŋ auk tem neja lôkmala ba nêmô labali.

7 Avômalô takatu ba evaloŋ kapôlôŋiŋ bô miŋ hatôm nesopa Wapômbêŋ anêŋ balabuŋ ami. Ba intu miŋ esopa ami ba iniŋ auk hapôlik hathak yani.

8 Ma avômalô takatu ba kapôlôŋiŋ bô hayabiŋ i miŋ hatôm nindum Wapômbêŋ lamavi ami.

9 *Ma doŋtom môlônim kapôlômim bô miŋ hayabiŋ môlô ami ma mi. Wapômbêŋ anêŋ Lovak Matheŋ da intu hamô môlô kapôlômim ba hayabiŋ môlô. Ma avômalô takatu ba Kilisi anêŋ Lovak Matheŋ mi, thêlô êŋ intu miŋ yani anêŋ ami.

10 *Udum kambom ba intu unim kupik tem ema. Ma doŋtom Kilisi hamô môlô kapôlômim ba bôk ubitak avômalô thêthôŋ yôv. Aêŋ ba dahôlômim lêk hawa lôkmala anôŋ yôv.

11 Wapômbêŋ bôk hik Yisu Kilisi liŋ hêk ŋama. Ma anêŋ Lovak Matheŋ hamô môlô kapôlômim, ba hathak Lovak Matheŋ anêŋ ku ma Wapômbêŋ tem nêm lôkmala êndêŋ kupik atu ba tem ema aêŋ iyom.

Lovak Matheŋ hadum ba alalô abitak Wapômbêŋ nali

12 Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, alalôaniŋ ku hêk ek nasopa Lovak Matheŋ anêŋ auk ma miŋ nasopa kapôlôŋiŋ bô anêŋ auk esak loŋbô ami.

13 *Môlô osopa unim kapôlômim bô anêŋ auk, êŋ ma tem noma. Ma doŋtom uik kambom atu ba kapôlômim bô lahaviŋ vônô hathak Lovak Matheŋ, êŋ ma tem nômô lôkmala.

14 Wapômbêŋ anêŋ avômena ma avômalô takatu ba Lovak Matheŋ halom i.

15 * *Wapômbêŋ hêv anêŋ Lovak Matheŋ hadêŋ alalô. Ma Lovak Matheŋ hadum ek alalô nambitak Wapômbêŋ da anêŋ avômena ba intu alaŋ nena, “Aba, Wakamik!”* Ma miŋ hatak alalô hamô yani vibiŋ ek nakô esak loŋbô ami.

16 *Ma Lovak Matheŋ hathak hik alalôaniŋ auk loŋ nena alalô ma Wapômbêŋ anêŋ avômena anôŋ.

17 Alalô ma Wapômbêŋ anêŋ avômena ba intu tem alalô naja nôm mavi takatu ba yani bôk habutiŋ haviŋ anêŋ avômalô. Avanôŋ, tem naja nôm mavimavi takêŋ anêŋ Wapômbêŋ imbiŋ Kilisi. Ma lêk awa vovaŋ hatôm yani bôk hawa, êŋ ma tem naja athêŋ lôkmaŋgiŋ imbiŋ yani.

Lôkmaŋgiŋ tem imbitak embeŋ yam

* **8:4:** Gal 5:16,25 * **8:9:** 1Ko 3:16; 12:3 * **8:10:** Gal 2:20 * **8:13:** Gal 6:8; Kol 3:5 * **8:15:** 2Ti 1:7 * **8:15:** Gal 4:5-7; ALK 21:7 * **8:15:** ‘Aba’ anêŋ ôdôŋ nena ‘wakamik’ hathak Abô Alam. Nôŋgô Mak 14:36. * **8:16:** 2Ko 1:22

18 Avanôŋ, Wapômbêŋ tem injik anêŋ lôkmaŋgiŋ thô ek namô kapô. Ba intu yaleŋhabi nena malaiŋ lomaloma takatu ba lêk hapôm alalô, êŋ ma nôm oyaŋ lôkthô.
19 Nômkama sapêŋ atu ba Wapômbêŋ hapesaŋ ma êvsoŋ ba eyabiŋ ek nêgê waklavôŋ atu ba tem yani injik anêŋ avômena thô.
20-21 *Ek malê nena nômkama pik sapêŋ lêk êmô mayaliv. Wapômbêŋ habuliŋ hathak Adam anêŋ kambom ba hêv malaiŋ hadêŋ nôm takêŋ. Ma nôm takêŋ miŋ leŋiŋhaviŋ aêŋ ami. Nômkama takatu ba hapesaŋ lêk epalê ba hatôm êmô koladôŋ. Ma doŋtom wak te tem nêm nôm takêŋ vê ênjêk koladôŋ êŋ ba nede yaiŋ imbiŋ Wapômbêŋ anêŋ avômena takatu ba êmô anêŋ lôkmaŋgiŋ kapô. Ba intu nômkama lôkthô lêk êv maleŋiŋ.
22 Alalô ayala nena nômkama sapêŋ atu ba Wapômbêŋ bôk hapesaŋ ma lôkthô lêk elaŋ ba elom eveŋ hatôm avi lavuvi ek embathu aleba lêk.
23 *Vovaŋ êŋ lêk hapôm alalô haviŋ ma miŋ nômkama iyom ami. Wapômbêŋ bôk hêv Lovak Matheŋ yôv hatôm nôm mavi môŋ hadêŋ alalô. Ba intu alalôaniŋ kapôlôŋiŋ halaŋ ba halom haveŋ ba hayabiŋ wak atu ba alalô tem nambitak êtôm Wapômbêŋ da anêŋ avômena anôŋ lôk nêm kupik lukmuk êndêŋ alalô.
24 Avanôŋ, Wapômbêŋ bôk hêv alalô bulubiŋ yôv, ma doŋtom miŋ alalô ayê balabuŋ anêŋ anôŋ sapêŋ hathak maleŋiŋ ami denaŋ. Ba intu aêv maleŋiŋ ba ayabiŋ anêŋ anôŋ. Avômalô miŋ ethak eyabiŋ nôm takatu ba bôk ewa yôv ami. Mi.
25 Ma aêŋ iyom ma alalô aêv maleŋiŋ hathak nôm takatu ba miŋ bôk ayê ami denaŋ. Ba intu amô maliŋyaô ba ayabiŋ.
26 Ma Lovak Matheŋ hathak hêv alalô sa haviŋ. Alalô lokwaŋ mi ba athôŋ nena nateŋ mek aisê. Êŋ ma Lovak Matheŋ da hêv alalô sa ba hateŋ mek hatôm kapô halaŋ iyom ma abô mi.
27 *Ma Wapômbêŋ atu ba hayala kapôlôŋiŋ sapêŋ halaŋô ba hayala Lovak Matheŋ anêŋ mek êŋ. Ek malê nena Lovak Matheŋ hateŋ mek ek avômalô matheŋ hatôm Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ.

Avômalô takatu ba Wapômbêŋ halam tem nêtôm Kilisi

28 *Alalô ayala nena Wapômbêŋ hathak hawa nômkama nômbêŋ atu ba habitak ba hadum ek nôm mavi imbitak ek avômalô takatu ba leŋiŋhaviŋ yani. Thêlô ma yani bôk halam i yôv hatôm yanida anêŋ lahaviŋ.
29 *Sêbôk atu ba môŋ anôŋ ma Wapômbêŋ bôk hayala i yôv ba habi baŋ hayôhêk i ek nimbitak êtôm yanida Nakaduŋ Kilisi. Hadum aêŋ ek Kilisi imbitak anyô môŋ ek iviyaŋ lôk livi nômbêŋ atu ba eveŋ yam.
30 Ma avômalô takatu ba bôk habi baŋ hayô hêk i yôv intu halam i haviŋ. Ma takatu ba bôk halam i yôv ma hayê i nena ŋê thêthôŋ haviŋ. Ma takatu ba bôk hayê i nena thêthôŋ ma tem nêm deda lôkmaŋgiŋ êndêŋ i imbiŋ.

Nômlate miŋ hatôm nêm alalô vê ênjêk Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ ami

31 *Aêŋ ba alalô nanaŋ aisê esak nôm takatu ba Wapômbêŋ hadum? Yani hamiŋ haviŋ alalô, êŋ ma opalê hatôm êmô alalô lu? Mi anôŋ!

---

* **8:20-21:** Stt 3:17-19 * **8:23:** 2Ko 5:2-4 * **8:27:** Sng 139:1 * **8:28:** Ep 1:11 * **8:29:** Kol 1:18; Hib 1:6 * **8:31:** Sng 118:6

32 Wapômbêŋ hatak Nakaduŋ halôk ŋê kambom baheŋiŋ ba hama hathak
alalô sapêŋ ma miŋ havasiŋ ami. Aêŋ ba intu nayala nena tem injik anêŋ
lawapôm sam ba nêm mek lomaloma êyô êmô loŋ imbiŋ ek nêm alalô sa.
33 *Wapômbêŋ da bôk habi baŋ hayôhêk alalô yôv. Ba intu opalê hatôm enaŋ
alalôaniŋ kambom bêŋ? Mi anôŋ, Wapômbêŋ da bôk halam alalô yôv nena
thêthôŋ!
34 Ba intu opalêla tem nenaŋ nena alalô naja kambom anêŋ vovaŋ? Mi
anôŋ. Ek malê nena Yisu Kilisi atu ba bôk hama ma haviyô hathak loŋbô ba
lêk hamô Wapômbêŋ baŋ vianôŋ ba hathak hanaŋ hik lambô liŋ ek nêm alalô
sa.
35 Malê te hatôm êmbôv alalô vê ênjêk Kilisi anêŋ lahaviŋ alalô? Malaiŋ
lomaloma lôk vovaŋ ma avômalô ethaŋ alalô lôk bôm bêŋ lôk amô thavuthiŋ
hathak nômkama ma kambom takatu idum ek nijik alalô vônô mena ele alalô
vônô hathak biŋ, nôm takêŋ hatôm êmbôv alalô vê e? Mi anôŋ!
36 Hatôm bôk eto nena,
“Yêlô ma anêm avômalô ba intu ethak idum ek nijik yêlô vônô wak nômbêŋ
intu.
Yêlô hatôm boksipsip atu ba evaloŋ ek nijik vônô.” *Kapya Yeŋ 44:22*
37 Ma doŋtom malaiŋ takêŋ miŋ hatôm êmô alalô lu ami. Mi, hathak Kilisi atu
ba lahaviŋ alalô, alalô lovak ba ik nôm takêŋ sapêŋ sesoŋ.
38 Yenaŋ auk thekthek nena nômlate miŋ hatôm êmbôv alalô vê ênjêk
Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ ami. Mi anôŋ! Alalô ama mena amô lôkmala, mena
aŋela la lôk ŋgôk la, mena nôm takatu ba lêk hamô mena tem nimbitak embeŋ
yam, mena lôklokwaŋ la,
39 mena nômkama vuliŋ lôk nômkama vibiŋ, mena nômlate atu ba Wapômbêŋ
hapesaŋ tem nêm alalô vê ênjêk Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ atu ba halêm anêŋ
alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi e? Mi anôŋ!

9

Pol lahiki hathak avômalô Islael

1 Yahamô haviŋ Kilisi ba intu abô alêla takatu ba tem yanaŋ ma avanôŋ
iyom. Miŋ yahasau môlô ami. Mi, yenaŋ auk ma Lovak Matheŋ hik loŋ
haviŋ.
2 Wak nômbêŋ intu ma yakapôlôŋ malaiŋ kambom ba vovaŋ bêŋ haliŋ ya
3 *hathak yenaŋ avômalô, thêlô ma yêlô ôdôŋ te iyom. Yaleŋhaviŋ thêlô
nênêmimbiŋ ek Wapômbêŋ nêm thêlô bulubiŋ. Hêv thêlô bulubiŋ, êŋ ma
hatôm nêm ya vê ênjêk Kilisi ba imbi ya êndôk loŋ atum ek nêm thêlô sa.
4 *Yahanaŋ hathak avômalô Islael iyom. Wapômbêŋ bôk halam i yôv ek
nimbitak anêŋ avômena ma hik anêŋ lôkmaŋgiŋ thô hadêŋ i. Ma havak tabô
lôk habutiŋ abô haviŋ iniŋ limi. Ma hêv balabuŋ lôk hadôŋ i ek nênêm yeŋ
êndêŋ yani.
5 Iniŋ limi bôbô ma ŋê lôk athêŋ bêŋ. Ma Kilisi halêm pik hatôm anyô ba
habitak anêŋ iniŋ thalaleŋ. Yanida ma Wapômbêŋ ma nômkama lôkthô anêŋ
alaŋ. Nambô anêŋ athêŋ esak leŋ êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Avanôŋ.

Wapômbêŋ anêŋ loŋôndê halam anêŋ avômalô

* **8:33:** Ais 50:8-9 * **9:3:** Kis 32:32 * **9:4:** Kis 4:22; Sng 147:19; Lom 15:8; Hib 9:5

6 Wapômbêŋ bôk havak abô haviŋ avômalô Islael. Ma lêk Islael bêŋ anôŋ
êdô Kilisi, ma doŋtom Wapômbêŋ anêŋ abô miŋ hêv yak ami. Ek malê nena
avômalô takatu ba ibitak anêŋ Islael, vi atu ba Wapômbêŋ halam iyom intu
Islael anôŋ ma vi ma mi.
7 Ma aêŋ iyom ma limi lukmuk takatu ba ibitak anêŋ Ablaham ma miŋ
Ablaham nali sapêŋ ami. Mi, vi atu ba ibutiŋ abô hathak iyom intu nali anôŋ
ma vi atu ba mi ma mi. Hatôm Wapômbêŋ bôk hanaŋ hadêŋ Ablaham nena,
“Aisak nali iyom intu libumi lukmuk tem nimbitak.” *Môŋ Anôŋ 21:12*
8 *Abô êŋ anêŋ ôdôŋ nena avômena takatu ba Wapômbêŋ habutiŋ abô hathak
iyom intu ba Wapômbêŋ anêŋ nali. Ma avômena takatu ba Ablaham habi vê,
thêlô ma miŋ Ablaham nali anôŋ ami.
9 Abô êŋ ma hatôm abô atu ba bôk ibutiŋ ba hanaŋ,
“Sondabêŋ yaŋ endake yahale halêm hathak loŋbô ma Sala tem embathu
okna te.” *Môŋ Anôŋ 18:10,14*
10 Okna êŋ ma bumalô Aisak. Vêm ma hawa Lebeka ba havathu amena
lopopek.
11-12 Amena ju êŋ mi denaŋ ma Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ Lebeka aêntêk,
“Amena yaŋ bêŋ tem imbitak yaŋ molok anêŋ anyô ku.” *Môŋ Anôŋ 25:23*
Odaŋô! Amena ju êŋ mi denaŋ ba miŋ idum kambom lo mavi la ami. Ma
doŋtom abô êŋ habitak môŋ ba hik thô nena Wapômbêŋ hathak habi baŋ
hayôhêk avômalô hatôm yanida anêŋ auk atu ba bôk lahabi. Ma miŋ hathak
iniŋ ku ami. Mi, halam i hathak yanida anêŋ lahaviŋ.
13 Hatôm bôk eto nena,
“Yaleŋhaviŋ Jekop, ma yahadô yaŋ bêŋ Isau”. *Mal 1:2-3*
14 Aêŋ ba nanaŋ aisê? Wapômbêŋ hadum aêŋ ma miŋ thêthôŋ ami e? Mi
anôŋ!
15 Yani bôk hanaŋ hadêŋ Mose nena,
“Yakapôlôŋ hik ya hathak anyôla, êŋ ma tem yanêm yakapôlôŋ ek ôpêŋ.
Ma yaleŋhaviŋ yanêm anyôla sa, êŋ ma tem yanêm ôpêŋ sa.” *Etak Ijip
33:19*
16 *Aêŋ ba intu Wapômbêŋ habi baŋ hayôhêk avômalô hathak yanida anêŋ
lahiki. Ma miŋ hathak iniŋ ku lôk leŋiŋhaviŋ ami.
17 Hatôm bôk eto Wapômbêŋ anêŋ abô hadêŋ Pelo aêntêk,
“Yahatak o hatôm kiŋ ek yaŋgik yenaŋ lôklokwaŋ thô esak o ek avômalô pik
sapêŋ neyala yenaŋ athêŋ.” *Etak Ijip 9:16*
18 Ba intu Wapômbêŋ lahaviŋ nêm kapô ek anyôla, êŋ ma hêv kapô ek ôpêŋ.
Ma lahaviŋ indum avômalô vi leŋôndôŋ kôtôŋ, êŋ ma hadum thêlô leŋôndôŋ
kôtôŋ.
19 Môlô te tem endaŋô abô êŋ ba enaŋ, “Aisê ka Wapômbêŋ hanaŋ avômalô
leŋôndôŋ kôtôŋ iniŋ kambom bêŋ? Thêlô miŋ hatôm netak Wapômbêŋ anêŋ
lahaviŋ ba nesopa iniŋ leŋiŋhaviŋ ami, aêŋ e?”
20 *Ma doŋtom o anyô alê ba hôwê Wapômbêŋ anêŋ abô viyaŋ? Hatôm nôm
atu ba epesaŋ, enaŋ êndêŋ ôpatu ba hapesaŋ yani nena, “Hopesaŋ ya aêŋ
eka?”
21 *Ôpatu ba hapesaŋ uŋ hatôm enja pik tôktôk ba epesaŋ uŋ ek indum ku
mavimavi esak lôk epesaŋ uŋ ek indum ku oyaŋ esak imbiŋ e?

* **9:8:** Gal 4:23 * **9:16:** Ep 2:8 * **9:20:** Ais 29:16; 45:9 * **9:21:** Jer 18:6

22 Ma aêŋ iyom ma Wapômbêŋ da hatôm esopa anêŋ lahaviŋ ba injik anêŋ
lôkliŋyak lôk lamaniŋ thô ba imbuliŋ ŋê takatu ba bôk epesaŋ i yôv ek neja
vovaŋ. Ma doŋtom mi, havaloŋ kapô loŋ ba miŋ habuliŋ ŋê takêŋ ketheŋ
ami.
23 Yani hadum aêŋ ek injik anêŋ lôkmaŋgiŋ anôŋ thô êndêŋ avômalô ôdôŋ
yaŋ atu ba lahiki hathak. Yani bôk hapesaŋ i yôv ek nêm anêŋ lôkmaŋgiŋ
êndêŋ i.
24 Avômalô takêŋ ma alalô takatu ba Wapômbêŋ bôk halam yôv, avômalô
Islael lôk avômalô loŋ buyaŋ haviŋ.
25 Hathak avômalô loŋ buyaŋ ma Wapômbêŋ bôk hanaŋ hadêŋ Hosea nena,
“Avômalô takatu ba miŋ yenaŋ ami ma tem yandam i nena ‘yenaŋ avômalô’.
Ma avômalô takatu ba miŋ yaleŋhaviŋ i ami ma tem yandam i nena
‘avômalô takatu ba yaleŋhaviŋ videdauŋ.’ ” *Hosea 2:23*
26 Lôk hanaŋ nena,
“Loŋ atu ba bôk yahanaŋ hadêŋ thêlô nena, ‘Môlô ma miŋ yenaŋ avômalô
ami’,
loŋ êŋ ma tem nendam thêlô nena, ‘Wapômbêŋ Lôkmala anêŋ nali.’ ”
Hosea 1:10
27 Ma hathak avômalô Islael ma plopet Aisaia bôk halaŋ nena,
“Avômalô Islael ma hatôm thathe ŋgwêk daŋ,
ma doŋtom Anyô Bêŋ tem nêm auviŋna iyom bulubiŋ.
28 Ek malê nena Anyô Bêŋ tem esopa anêŋ indum abô esak avômalô pik sapêŋ
ba injik daŋ siŋ ketheŋ oyaŋ.” *Aisaia 10:22-23*
29 Abô êŋ ma hatôm abô yaŋ atu ba Aisaia bôk hato nena,
“Anyô Bêŋ Lôklokwaŋ Lôkthô Anêŋ Ôdôŋ miŋ hadô alalô doho ek namô lôkmala
ami,
êŋ ma alalô lôkthô tem nambitak voŋgovaŋ oyaŋ êtôm Sodom lo Gomola.”
Aisaia 1:9

Avômalô Islael miŋ esopa loŋôndê êvhaviŋ ami

30 Aêŋ ba alalô nanaŋ aisê? Avômalô loŋ buyaŋ miŋ idum ek nimbitak
thêthôŋ ami, ma doŋtom ibitak thêthôŋ hathak iniŋ êvhaviŋ.
31 Ma avômalô Islael esopa balabuŋ ek nimbitak thêthôŋ, ma doŋtom miŋ
ibitak thêthôŋ ami.
32 Eka? Thêlô esoŋ nena tem nimbitak thêthôŋ esak iniŋ ku esopa balabuŋ
ma miŋ hathak iniŋ êvhaviŋ ami. Thêlô evak valu vuviyathiŋ atu silili ba habi
i pôŋêŋ.
33 Hatôm bôk eto nena,
“Odaŋô! Yahatak valu yaônate hamô Saion ek ende anyô liliŋ ba imbi i pôŋêŋ
lôk valu bêŋ te ek nembak silili ba nênêm yak.
Ma avômalô takatu ba êvhaviŋ yani
tem miŋ nênêm mama êndêŋ i ami.” *Aisaia 8:14; 28:16*

10

Islael miŋ eyala Wapômbêŋ anêŋ loŋôndê ek nimbitak thêthôŋ ami

1 Aiyaŋ thêlô, yakapôlôŋ lahaviŋ yenaŋ avômalô Islael nêpôm Wapômbêŋ
anêŋ bulubiŋ ba intu yahateŋ mek ek thêlô.
2 Yahanaŋ avanôŋ nena thêlô ethak lôklokwaŋ ek nesopa Wapômbêŋ, ma
doŋtom miŋ eyala loŋôndê êŋ katô ami.

3 Thêlô miŋ eyala loŋôndê atu ba Wapômbêŋ bôk hapôpêk ek endam
avômalô nena thêthôŋ ami. Mi, esopa thêlôda iniŋ loŋôndê ek nimbitak
thêthôŋ. Ba intu miŋ êwê Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ êŋ vibiŋ ami.
4 Kilisi ma balabuŋ anêŋ daŋ ba intu avômalô takatu ba êvhaviŋ yani ibitak
thêthôŋ hêk Wapômbêŋ ma.
5 Mose bôk hato abô hathak loŋôndê balabuŋ atu ba avômalô nesopa ek
nimbitak thêthôŋ ma aêntêk,
“Ŋê takatu ba esopa abô balabuŋ dedauŋ mavi ma miŋ êv yak hathak bute
ami intu tem neja lôkmala.” *Wok Plis 18:5*
6 Ma doŋtom loŋôndê atu ba avômalô nimbitak thêthôŋ esak nênêmimbiŋ ma
miŋ malaiŋ hatôm loŋôndê nesopa abô balabuŋ ami, ma mi. Hatôm bôk eto
nena,
“Môlô miŋ nosoŋ nena unim ku bêŋ hêk ek nosak leŋ ba unu ami.” *Lo 30:12*
Mi, Kilisi bôk halêm yôv ba intu notak auk êŋ.
7 Ma hatôm bôk eto nena,
“Môlô miŋ nosoŋ nena unim ku bêŋ hêk ek unu loŋ ŋama ami.” *Lo 30:13*
Mi, Wapômbêŋ bôk hik yani liŋ yôv hêk loŋ ŋama ba intu notak auk êŋ.
8 Loŋôndê nanêmimbiŋ miŋ hanaŋ hathak nandum ku takêŋ ami. Mi, hanaŋ
nena,
“Wapômbêŋ anêŋ abô lêk habobo môlô ba hamô vemimbôlêk lôk kapôlômim
yôv.” *Lo 30:14*
Abô nênêmimbiŋ êntêk intu yêlô athak anaŋ hadêŋ môlô.
9 Aêntêk nena honaŋ bêŋ hale vembôlêk nena, “Yisu ma Anyô Bêŋ” lôk
hôêvhaviŋ hêk kapôlôm nena Wapômbêŋ hik yani liŋ hêk ŋama, êŋ ma
Wapômbêŋ tem nêm o bulubiŋ.
10 Ek malê nena hêk kapôlôŋiŋ ma avômalô ethak êvhaviŋ ba Wapômbêŋ
halam i nena ŋê thêthôŋ. Ma hale veŋiŋbôlêk ma avômalô ethak enaŋ iniŋ
êvhaviŋ bêŋ ba Wapômbêŋ hêv i bulubiŋ.
11 Hatôm Wapômbêŋ anêŋ kapya bôk hanaŋ nena,
“Opalêla takatu ba êvhaviŋ yani ma tem miŋ nênêm mama êndêŋ i ami.”
Aisaia 28:16
12 *Anyô Bêŋ doŋtom êŋ iyom intu avômalô pik sapêŋ iniŋ Anyô Bêŋ. Ba intu
abô êŋ hanaŋ hathak avômalô sapêŋ, avômalô Islael lôk avômalô loŋ buyaŋ
haviŋ. Ma takatu ba elam yani ma hathak hêv anêŋ wapôm anôŋ hadêŋ i.
13 *Hatôm bôk eto nena,
“Lôkthô atu ba elam Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ ma tem neja bulubiŋ.” *Joel 2:32*
14-15 Avômalô takatu ba miŋ êvhaviŋ Anyô Bêŋ ami ma tem nendam yani
aisê? Môŋ ma nanêm anyô ek enaŋ Abô Mavi êŋ bêŋ. Ma hanaŋ bêŋ ba elaŋô,
êŋ ma tem nênêmimbiŋ ba nendam yani ek nêm thêlô bulubiŋ. Hatôm bôk eto
nena,
“Avômalô takatu ba elaŋô Abô Mavi, thêlô êbôi hathak ŋê takatu ba ewa abô
êŋ ba êyô enaŋ.” *Aisaia 52:7*
16-17 Aêŋ ba avômalô ethak elaŋô abô hathak Kilisi vêm ka êvhaviŋ Abô Mavi
takatu ba elaŋô. Ma doŋtom avômalô Islael naju iyom ewa Abô Mavi êŋ thô.
Hatôm bôk Aisaia hanaŋ,
“Anyô Bêŋ, opalê hêvhaviŋ abô takatu ba yêlô anaŋ hadêŋ i? Mi la.” *Aisaia
53:1*

* **10:12:** Ap 15:9 * **10:13:** Jol 2:32

18 Ma malê te hapôm Islael ba thêlô bêŋ anôŋ miŋ êvhaviŋ ami? Thêlô miŋ elaŋô Abô Mavi ami e? Mi, bôk elaŋô yôv. Hatôm bôk eto nena,
“Abô êŋ bôk haveŋ mayaliv ba hi hayô pik anêŋ daŋ.” *Kapya Yeŋ 19:4*
19-21 Avanôŋ, Islael elaŋô, ma doŋtom êthôŋ anêŋ ôdôŋ paliŋ e? Mi, thêlô bôk elaŋô ba eyala yôv ma doŋtom miŋ êvhaviŋ ami. Lemimimbi abô atu ba Aisaia bôk hato hathak Islael nena,
“Wak nômbêŋ intu ma yahalek yabaheŋ hadêŋ môlô,
ma doŋtom môlô ma ŋê auk thekthek lôk lemimôndôŋ kôtôŋ.” *Aisaia 65:2*
Ba intu Wapômbêŋ hanaŋ ba Mose hato aêntêk,
“Tem yanêm mek mavi êndêŋ avômalô athêŋ mi lôk auk mi ek yandum môlô Islael maleŋiŋkilik lôk leŋiŋŋaŋa.” *Lo 32:21*
Ma Aisaia miŋ hakô ami ma hanaŋ auk êŋ bêŋ nena,
“Avômalô takatu ba miŋ êbôlêm ya ami intu bôk êpôm ya yôv.
Ma avômalô takatu ba miŋ enaŋ hik ya liŋ ami ma tem yaŋgik ya thô êndêŋ i.” *Aisaia 65:1*

11

Wapômbêŋ miŋ havôliŋ dôm ek Islael ami

1 *Aêŋ ba intu yahanaŋ hik môlô liŋ nena Wapômbêŋ hapôlik ek anêŋ avômalô Islael e? Milôk. Yada ma anyô Islael te ma Ablaham anêŋ lim ba yahabitak anêŋ Benjamin anêŋ ôdôŋ ba intu oyala nena Wapômbêŋ miŋ hapôlik ek Islael ami.
2 Sêbôk atu ba môŋ anôŋ ma Wapômbêŋ bôk lahaviŋ thêlô yôv ba intu miŋ hapôlik hathak anêŋ avômalô ami. Lemimimbi Wapômbêŋ anêŋ kapya bu atu ba hanaŋ hathak Elia. Yani hatatale avômalô Islael ba hanaŋ hadêŋ Wapômbêŋ nena,
3 “Anyô Bêŋ, thêlô ik anêm plopet pôpônô lôk ik anêm loŋ êbôk da pepesa. Ma yada iyom êntêk yahamô denaŋ ba thêlô idum ek nijik ya vônô imbiŋ.” *I Kiŋ 19:10,14*
4 Ma doŋtom Wapômbêŋ hanaŋ aisê hadêŋ Elia? Hanaŋ,
“Yahavaloŋ avômalô Islael hatôm 7,000 takatu ba miŋ êv yeŋ hadêŋ Ŋgôk Baal ami loŋ hatôm yada yenaŋ. Ma miŋ o iyom ami.” *I Kiŋ 19:18*
5 Ma lêk aêŋ iyom, Wapômbêŋ hik anêŋ wapôm sam ba halam avômalô Islael auviŋna.
6 *Yani habi anêŋ wapôm sam ba halam thêlô. Ma miŋ hathak iniŋ ku ami. Hêv hathak iniŋ ku, êŋ ma miŋ wapôm anôŋ ami.
7 Abô êŋ anêŋ ôdôŋ ma aêntêk. Avômalô Islael idum lôklokwaŋ ek nimbitak thêthôŋ ênjêk Wapômbêŋ ma, ma doŋtom mi. Vi atu ba Wapômbêŋ halam iyom intu ibitak thêthôŋ. Ma vi dedauŋ ma hadum thêlôniŋ auk thekthek.
8 Hatôm Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ,
“Wapômbêŋ bôk hadum ba thêlô leŋviŋmalaiŋ.
Ma bôk hik maleŋiŋ siŋ ek miŋ nêgê ami.
Ma bôk habi leŋôndôŋ siŋ ek miŋ nedaŋô ami.
Ba bôk êmô aêŋ aleba lêk.” *Lo 29:4; Aisaia 29:10*
9 Ma hatôm bôk ba Devit hanaŋ hadêŋ Wapômbêŋ hathak avômalô Islael nena,

* **11:1:** 1Sml 12:22; Sng 94:14; Plp 3:5 * **11:6:** Gal 3:18

“Undum nôm mavi atu ba thêlô ethak eyaŋ imbitak êtôm adêk ek embaloŋ thêlô loŋ
ek nênêm yak ba neja malainŋ êtôm iniŋ vuli.
10 Ômbi thêlô maleŋiŋ siŋ ek miŋ nêgê tak ami,
ma wak nômbêŋ intu ma thêlô dômiŋ lokwaŋ da lokbaŋ ênjêk aêŋ.” *Kapya Yeŋ 69:22-23*

Wapômbêŋ hawa alokwaŋ bomaŋ thaŋaŋ ba hagêgê loŋ haviŋ alokwaŋ yôhôk

11 *Ba intu yahanaŋ hadêŋ môlô hathak Islael aêntêk. Thêlô êv yak ba miŋ hatôm nimbiyô esak loŋbô ami e? Mi anôŋ, tem nimbiyô esak loŋbô. Ma doŋtom hathak iniŋ kambom ma Wapômbêŋ hêv avômalô loŋ buyaŋ bulubiŋ ek batu nêgê ba maleŋiŋkilik esak.
12 Hathak iniŋ kambom lôk etak Wapômbêŋ ma avômalô pik sapêŋ lôk avômalô loŋ buyaŋ ewa mek mavi. Vêm ba ele i liliŋ, êŋ ma oyala nena tem neja mek mavi bêŋ anôŋ êmôŋ ek yaŋ bô.
13 Yahato abô êntêk hadêŋ môlô avômalô loŋ buyaŋ. Wapômbêŋ bôk halam ya ek yambitak avômalô loŋ buyaŋ iniŋ aposel ba yaleŋmavi hathak ku êŋ. Ba intu yahadum ku êŋ dedauŋ mavi
14 ek batu yenaŋ avômalô Islael nêgê nôm mavi takatu ba Wapômbêŋ hadum hathak môlô ba maleŋiŋkilik esak ek Wapômbêŋ nêm doho bulubiŋ.
15 Lêk ma Wapômbêŋ hatak avômalô Islael ba intu avômalô pik sapêŋ ethak doŋtom haviŋ Wapômbêŋ. Ma haveŋ yam atu ba Wapômbêŋ hawa i hathak loŋbô, êŋ ma tem êtôm iviyô hêk ŋama.
16 Alalô ayala nena êbôk polom ba êv bute hadêŋ Wapômbêŋ, êŋ ma polom lôkthô habitak matheŋ. Ma alokwaŋ oliv ŋgalôk matheŋ ma anêŋ thaŋaŋ sapêŋ ma matheŋ haviŋ. Ma aêŋ iyom ma avômalô Islael iniŋ limi bôbô bôk matheŋ ba intu limi lukmuk ma tem matheŋ aêŋ iyom.
17 *Avômalô Islael ma hatôm alokwaŋ oliv yôhôk êŋ. Ma môlô avômalô lôŋ buyaŋ ma hatôm alokwaŋ oliv bomaŋ. Ma Wapômbêŋ hale oliv yôhôk anêŋ thaŋaŋ doho vê, ma hawa môlô oliv bomaŋ anêŋ thaŋaŋ ba hagêgê loŋ hathak oliv yôhôk. Ba intu môlô othak doŋtom haviŋ thaŋaŋ vi atu ba hamô denaŋ ba owa pik anêŋ lêŋlêŋ atu ba oliv ŋgalôk havôv.
18 Aêŋ ba miŋ nobam amda ba nonaŋ nena yêlô awa alokwaŋ yôhôk thaŋaŋ anêŋ loŋ ami. Môlô ma thaŋaŋ oyaŋ ma Islael limi ma ŋgalôk, ma ŋgalôk êŋ intu havatho môlô loŋ ma miŋ môlô ovatho a êŋ anêŋ ŋgalôk loŋ ami.
19 Ma doŋtom môlô doho tem nonaŋ nena, “Wapômbêŋ hale thaŋaŋ doho vê ek yêlô naja iniŋ loŋ.”
20 Avanôŋ, ma doŋtom lemimimbi nena Wapômbêŋ hadabêŋ i kisi hathak miŋ êvhaviŋ ami ma hawa môlô hathak unim ôêvhaviŋ. Ba intu nôkô ek Wapômbêŋ ba miŋ nobam amda ami.
21 Wapômbêŋ bôk hadabêŋ alokwaŋ yôhôk da anêŋ thaŋaŋ vi kisi yôv, ma hatôm edabêŋ môlô kisi imbiŋ.
22 *Ba intu lemimimbi nena Wapômbêŋ hathak mayôhôk lôk mathêlêv haviŋ. Yani mathêlêv hadêŋ avômalô takatu ba êv yak, ma mayôhôk hadêŋ môlô takatu ba ômô anêŋ mayôhôk kapô ba miŋ notak ami. Ma otak, ma tem edabêŋ môlô kisi imbiŋ.

* **11:11:** Ap 13:46 * **11:17:** Ep 2:11-19 * **11:22:** Jon 15:2,4

23 Ma avômalô Islael ele i liliŋ ba êvhaviŋ, êŋ ma tem Wapômbêŋ êgêgê i loŋ
esak alokwaŋ atu esak loŋbô. Yani hatôm indum aêŋ.
24 Ek malê nena Wapômbêŋ bôk hale môlô vê hêk oliv bomaŋ ba hagêgê loŋ
hathak oliv yôhôk yôv. Alokwaŋ êŋ ma miŋ unim ami. Ba intu miŋ malaiŋ ek
êgêgê oliv yôhôk da anêŋ thaŋaŋ esak loŋbô ami.

Wapômbêŋ lahaviŋ injik anêŋ lahiki thô êndêŋ avômalô sapêŋ

25 Aiyaŋ thêlô, yaleŋhaviŋ môlô noyala abô lôk kup êntêk ek miŋ nômbôam
ami. Abô lôk kup êŋ ma aêntêk. Avômalô Islael vi iniŋ kapôlôŋiŋ lêk thekthek
ba tem nêmô aêŋ endeba avômalô lôŋ buyaŋ takatu ba Wapômbêŋ halam i,
nênêmimbiŋ ba nêyô ek yani am.
26 *Êŋ ma tem yani nêm Islael sapêŋ bulubiŋ. Hatôm bôk eto abô atu ba
Wapômbêŋ hanaŋ nena,
"Anyô hêv bulubiŋ tem êlêm anêŋ Saion,
ma tem injik avômalô Islael liliŋ ênjêk iniŋ kambom.
27 *Êŋ ma tem yaleŋimbi tabô atu ba bôk yahavak haviŋ i nena
tem yanêm iniŋ kambom vê." *Aisaia 59:20-21*
28 Avômalô Islael miŋ ewa Abô Mavi thô ami ba intu Wapômbêŋ hapôlik
hathak i. Nôm êŋ hêv môlô avômalô loŋ buyaŋ sa. Ma doŋtom Wapômbêŋ bôk
halam thêlô ba havak balabuŋ haviŋ iniŋ limi ba intu lahaviŋ thêlô denaŋ.
29 Ek malê nena Wapômbêŋ hathak halam avômalô ba hêv mek hadêŋ i ma
tem miŋ lapaliŋ i ba nêm anêŋ mek vê esak loŋbô ami.
30 Bôk môlô avômalô loŋ buyaŋ lemimôndôŋ kôtôŋ hadêŋ Wapômbêŋ.
Haveŋ yam ma avômalô Islael leŋiŋôndôŋ kôtôŋ haviŋ ba intu Wapômbêŋ hêv
kapô hadêŋ môlô.
31 Ma aêŋ iyom ma avômalô Islael lêk leŋiŋôndôŋ kôtôŋ ba Wapômbêŋ hêv
kapô ek môlô. Hadum aêŋ ek wak te ma tem nêm kapô ek thêlô imbiŋ.
32 Wapômbêŋ hatak avômalô sapêŋ ek nesopa iniŋ leŋiŋôndôŋ kôtôŋ ek injik
anêŋ lahiki thô êndêŋ thêlô sapêŋ.

Nambô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ

33 *Aiyê, yahasoŋ kambom hathak Wapômbêŋ anêŋ wapôm lôk anêŋ auk lôk
anêŋ hayala nômkama ma anêŋ daŋ mi!
Opalê hatôm eyala anêŋ auk atu ba lahabi am? Mi anôŋ.
Anyô late miŋ hatôm eyala anêŋ loŋônde atu ba hapesaŋ ami.
34 *Opalê hatôm eyala Wapômbêŋ anêŋ tabilôk? Mi.
Ma opalê hatôm nêm auk êndêŋ yani? Mi anôŋ. *Aisaia 40:13*
35 Ma opalê hatôm nêm nômlate êndêŋ yani ek êwê viyaŋ. Milôk! *Jop 41:11*
36 *Nômkama lôkthô halêm anêŋ yani ba imiŋ hathak anêŋ lôklokwaŋ lôk êmô
ek nêmbô yani.
Nanêm athêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ yani êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Avanôŋ
biŋ.

12

Nanêm i êtôm da êndêŋ Wapômbêŋ

---

* **11:26:** Ais 59:20-21 * **11:27:** Ais 27:9; Jer 31:33-34 * **11:33:** Ais 55:8-9 * **11:34:** 1Ko 2:16
* **11:36:** 1Ko 8:6

1 *Aêŋ ba, aiyaŋ thêlô, Wapômbêŋ lahiki lôbôlôŋ hathak alalô. Ba intu
yahasoŋ môlô lokwaŋ nena nônêm am vidoŋ êndêŋ yani êtôm alim takatu ba
ik vônô hêk loŋ êbôk da. Da êŋ ma lôkmala lôk matheŋ ba hêv lamavi hadêŋ
Wapômbêŋ. Êŋ ma hatôm ôêv yeŋ anôŋ hadêŋ Wapômbêŋ.
2 Ba nônêm loŋ ênjêk kapôlômim ek Wapômbêŋ epesaŋ môlônim auk imbitak
lukmuk ek môlô numbitak yaŋda. Ma miŋ nosopa avômalô pik veŋiŋgwam
ami. Êŋ ma tem noyala ba nosopa nôm takatu ba Wapômbêŋ lahaviŋ.
Lahaviŋ êŋ ma mavi lôk mabuŋ anôŋ ba tem indum Wapômbêŋ lamavi.

Nandum ku esak wapôm takatu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ alalô tomtom

3 *Wapômbêŋ habi anêŋ wapôm sam ba hêv ya ku aposel. Ba intu yahanaŋ
hadêŋ môlô nena lemimimbi am ba nutitiŋ am katô esak êvhaviŋ atu ba
Wapômbêŋ hêv hadêŋ môlô tomtom. Ma miŋ nosoŋ nena môlô ma ŋê bêŋbêŋ
ami.
4 *Anyô liŋkupik ma doŋtom iyom, ma doŋtom anêŋ lôbôlôbô ma bêŋ anôŋ.
Ma lôbôlôbô takêŋ ethak idum ku lomaloma.
5 Ma alalô aêŋ iyom. Alalô ma bêŋ anôŋ ma doŋtom athak doŋtom haviŋ
Kilisi ba abitak kupik doŋtom. Ba intu alalô amô hatôm ŋê ôdôŋ te iyom.
6 *Ma Wapômbêŋ hik anêŋ wapôm sam ba hêv auk ku lomaloma hadêŋ
alalô tomtom. Ôpatu ba hawa auk ek enaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô êtôm plopet,
êŋ ma yani indum ku êŋ êtôm anêŋ hêvhaviŋ.
7 Ma yaŋ hawa auk ek indum ku nêm avômalô sa, êŋ ma nêm i sa. Ma te
hawa auk ek êndôŋ avômalô esak Wapômbêŋ anêŋ abô, ma êndôŋ.
8 Ma yaŋ hawa auk ek embatho avômalô vi loŋ, êŋ ma embatho i loŋ. Ma
te hawa auk ek nêm avômalô sa esak nômkama, êŋ ma nêm lôk lavidoŋ. Ma te
hawa auk ek eyabiŋ avômalô, êŋ ma eyabiŋ dedauŋ mavi. Ma te hawa auk
nêm kapô ek avômalô, êŋ ma indum lôk lamavi.

Kobom leŋhaviŋ

9 Lemimbiŋ avômalô lôk lemvidoŋ. Ma nôpôlik esak nôm takatu ba kam-
bom ma nobaloŋ nôm takatu ba mavi loŋ.
10 *Lemimbiŋ avômalô takatu ba êvhaviŋ videdauŋ êtôm lemhaviŋ ma-
muyaŋ. Ma nêm athêŋ bêŋ êndêŋ i êmôŋ ek o.
11 Ma nônêm am lôkthô ek nundum Anyô Bêŋ anêŋ ku ma miŋ o vau ami.
Ma notak Lovak Matheŋ ek esaŋ êtôm atum êmô môlô kapôlômim.
12 *Ma nônêm malemim lôk lemimmavi. Ma malaiŋ hapôm o ma ômô
maliŋyaô. Ma oteŋ mek thôthô.
13 *Ma avômalô matheŋ takatu ba êv i sêkêya, êŋ ma nêm i sa. Ma avômalô
malak yaŋ êlêm, onja i thô ba oyabiŋ i mavi.
14 *Nêm mek ek avômalô takatu ba idum kambom hadêŋ o. Nêm mek ma
miŋ ondaŋ ek Wapômbêŋ nêm malaiŋ êndêŋ i ami.
15 Avômalô takatu ba leŋiŋmavi ma lemmavi imbiŋ i. Ma avômalô takatu ba
elaŋ asêŋ malêŋ ma ondaŋ imbiŋ i.

---

* **12:1:** Lom 6:11,13; 1Pi 2:5 * **12:3:** 1Ko 12:11; Ep 4:7; Plp 2:3 * **12:4:** 1Ko 12:12,27 * **12:6:** 1Ko 12:4-11; 1Pi 4:10-11 * **12:10:** 1Pi 1:22 * **12:12:** 1Te 5:16-18 * **12:13:** Hib 13:2 * **12:14:** Mat 5:44; 1Ko 4:12

16 *Nômô maliŋyaô imbiŋ am. Ma miŋ osoŋ nena o anyô bêŋ ami. Mi, otauviŋ o ba ômô imbiŋ ŋê athêŋ mi. Ma miŋ osoŋ nena o anyô lôkauk bêŋ ami. Mi.
17 *Anyôla hadum kambom hadêŋ o ma miŋ nuŋgwik kambom êŋ liliŋ êndêŋ yani ami. Undum malêla takatu ba avômalô eyala nena mavi iyom êŋjêk thêlô maleŋiŋ.
18 Ombatho o loŋ lôklokwaŋ ek ômô labali imbiŋ avômalô sapêŋ.
19 *Aiyaŋ thêlô, miŋ nôwê kambom viyaŋ ami ma notak êndôk Wapômbêŋ anêŋ lamaniŋ kapô. Hatôm bôk eto nena,
“Ya Anyô Bêŋ yahanaŋ nena ku nijik anyô leŋkadôk liŋ ma yenaŋ ku ba tem yandum.” *Lo 32:35*
20 *Ma
“Ôpatu ba hapôlik hathak o hama kisi ma nêm nôm êndêŋ yani.
Ma hathakmuniŋ ma nêm ŋaŋ ek inum.
Hudum aêŋ ma tem nêm yani mama bêŋ.” *Gutpela Sindaun 25:21-22*
21 Aêŋ ba undum mavi iyom ek ômô kambom lu, ma miŋ otak kambom ek êmô o lu ami.

13

Alalô namô gavman vibiŋ

1 *Gavman pik sapêŋ ma Wapômbêŋ hatak i ba hêv lôklokwaŋ hadêŋ i ek neyabiŋ avômalô. Gavman te miŋ habitak oyaŋ ami ma mi. Ba intu avômalô lôkthô nêmô thêlô vibiŋ.
2 Aêŋ ba anyôla hadô êmô gavman vibiŋ, êŋ ma hadô ek êmô Wapômbêŋ baŋ vibiŋ. Ba intu ôpêŋ tem indum abô ba enja malaiŋ.
3 *Opalêla intu êkô ek gavman? Avômalô takatu ba idum mavi e? Mi, ŋê takatu ba idum kambom. Ba intu undum mavi ek gavman miŋ nêm vovaŋ êndêŋ o ami, ma embam o iyom. Êŋ ma tem miŋ ôkô ek gavman ami.
4 Gavman ma Wapômbêŋ anêŋ ŋê ku ek nênêm o sa ek ômô mavi. Wapômbêŋ hêv lôklokwaŋ hadêŋ i ek nênêm anêŋ vovaŋ êndêŋ avômalô takatu ba idum kambom. Ma thêlô miŋ ewa lôklokwaŋ êŋ oyaŋ ami. Mi, ba intu hudum kambom, êŋ ma ôkô.
5 Aêŋ ba alalô miŋ namô gavman vibiŋ esak akô ek naja vovaŋ iyom ami. Mi, esak nayala êŋjêk kapôlôŋiŋ nena êŋ ma mavi.
6 *Aêŋ ba intu alalô athak êv takis. Gavman ma Wapômbêŋ anêŋ ŋê ku ba ethak idum iniŋ ku thêthôŋ.
7 Ba intu malêla takatu ba enaŋ nena nêm ma nêm. Elam takis alêla ma nêm. Ma anyôla hamô o vuliŋ ma ômô yani vibiŋ. Ma opalêla takatu ba ewa athêŋ bêŋ ma nêm athêŋ bêŋ êndêŋ i.

Lemimbiŋ avômalô vi

8 *Ôwê anêm malêla takatu ba viyaŋ hêk denaŋ. Ma undum ku esak viyaŋ doŋtom atu hêk nena lemimbiŋ avômalô. Hudum aêŋ ma hatôm abô balabuŋ lôkthô hik anôŋ hamiŋ o.

---

* **12:16:** Snd 3:7 * **12:17:** 1Te 5:15 * **12:19:** Mat 5:39 * **12:20:** Mat 5:44 * **13:1:** Snd 8:15; Tit 3:1 * **13:3:** 1Pi 2:13-14 * **13:6:** Mat 22:21 * **13:8:** Mat 22:39-40; Jem 2:8

9 *Abô balabuŋ hanaŋ aêntêk, “Miŋ undum sek imbiŋ anyô yaŋ yanavi ami. Miŋ nuŋgwik anyô vônô ami. Miŋ onja vani ami. Ma miŋ malemkilik esak anyô vi iniŋ nômkama ami.” Ma hanaŋ abô balabuŋ vi haviŋ. Balabuŋ nômbêŋ êŋ hamô balabuŋ ali êntêk kapô nena, “Lemimbiŋ anyô yaŋ êtôm lemhaviŋ oda.”

10 *Alalô leŋiŋhaviŋ avômalô vi ma tem miŋ nandum i kambom ami. Ba intu alalô leŋiŋhaviŋ avômalô vi, êŋ ma hatôm balabuŋ lôkthô hik anôŋ.

Waklavôŋ naja bulubiŋ lêk habobo

11 *Oyala waklavôŋ êntêk ba lêk alalô amô, aêŋ ba nosopa abô takatu ba lêk yahanaŋ yôv hadêŋ môlô. Sêbôk atu ba alalô aêvhaviŋ môŋ anôŋ ma hamô daim dokte, ma doŋtom waklavôŋ naja bulubiŋ lêk habobo. Ba intu notak malemim hayaŋ ma numbiyô.

12 *Bôlôvôŋ anêŋ daŋ lêk habobo ma wak tem imbi. Ba intu nômbi momaŋiniŋ anêŋ ku thô ma noba deda anêŋ nômkama vovak.

13 *Aêŋ ba alalô nasopa waklavôŋ êŋ anêŋ kobom mavi. Ba miŋ nandum nômkama mayaliv lôk nanum waiŋ ba nambitak molo ami. Ma miŋ nandum sek walilin lôk nasopa thethaŋak ami. Ma natak leŋiŋŋaŋa lôk leŋiŋdaŋ.

14 *Miŋ nundum kobom takêŋ ami, ma mi. Omba Anyô Bêŋ Yisu Kilisi êtôm anêm kwêv ma miŋ ômbôlêm kambom anêŋ loŋôndê ek undum thethaŋak lamavi ami.

14

Miŋ ôŋgô môlôviyaŋ ba nonaŋ nena ŋê kambom ami

1 *Onja ŋê takatu ba iniŋ êvhaviŋ pulusik thô. Ma hathak auk atu ba Wapômbêŋ anêŋ abô miŋ hik thô halêm yaiŋ ami ma miŋ otatale i esak iniŋ auk atu ba leŋiŋhabi nena malê intu mavi lo kambom hêk Wapômbêŋ ma ami.

2 *Ma anyô yaŋ anêŋ êvhaviŋ ma lôklokwaŋ ba hatôm enjaŋ nôm lomaloma sapêŋ. Ma yaŋ anêŋ hêvhaviŋ ma pulusikna ba intu hayaŋ nôm ku kapô iyom ma hatip ek alim atu ba êv hadêŋ ŋgôk.

3 *Ôpatu ba hayaŋ nômkama sapêŋ ma miŋ enaŋ nena ôpatu ba hatip ek nôm doho ma anyô kambom ami. Ma ôpatu ba hatak nôm doho ma miŋ etatale ôpatu ba hayaŋ nômkama sapêŋ ami. Mi, Wapômbêŋ bôk hawa yani yôv.

4 *Ma o opalê ba hotatale anyô yaŋ anêŋ anyô ku? Ôpêŋ da anêŋ anyô bêŋ tem enaŋ nena ôpêŋ hamiŋ mena hêv yak. Ma Anyô Bêŋ da tem embatho ôpêŋ loŋ ek imiŋ.

5 *Ma avômalô vi leŋiŋhabi nena wak doho ma matheŋ ma doho ma mi. Ma vi leŋiŋhabi nena wak lôkthô ma hatôm doŋtom iyom. Hathak auk êŋ ma anyô tomtom da leŋiŋimbi katô am ka nesopa iniŋ êvhaviŋ.

6 Avômalô takatu ba leŋiŋhabi nena wak doho ma matheŋ ma ethak idum aêŋ ek êv athêŋ bêŋ hadêŋ Anyô Bêŋ. Ma vi atu ba ethak eyaŋ alim ma êv leŋiŋmavi hadêŋ Wapômbêŋ ba eyaŋ ek nênêm athêŋ bêŋ êndêŋ Anyô Bêŋ. Ma avômalô takatu ba itip ek alim ma êv leŋiŋmavi hadêŋ Wapômbêŋ ba eyaŋ iniŋ nôm ek nênêm athêŋ bêŋ êndêŋ Anyô Bêŋ.

---

* **13:9:** Kis 20:13-15,17; Lo 5:17-19,21 * **13:10:** 1Ko 13:4-7 * **13:11:** Ep 5:14; 1Te 5:6-7 * **13:12:** 1Jon 2:8 * **13:13:** Luk 21:34; Ep 5:18 * **13:14:** Ep 5:11 * **14:1:** Lom 15:7 * **14:2:** Stt 9:3-4 * **14:3:** Kol 2:16 * **14:4:** Mat 7:1; Jem 4:11-12 * **14:5:** Gal 4:10-11

7 Alalô ŋê êvhaviŋ miŋ adum nômlate ek alalô da iyom ami. Mi, nômkama
lôkthô atu ba adum, amô lôkmala mena ama, ma adum ek Anyô Bêŋ.
8 *Alalô amô lôkmala, ma amô ek nanêm athêŋ bêŋ êndêŋ Anyô Bêŋ. Ma
ama, ma ama ek nanêm athêŋ bêŋ êndêŋ Anyô Bêŋ aêŋ iyom. Ba intu alalô
amô mena ama, alalô ma Anyô Bêŋ da anêŋ.
9 Kilisi bôk hama ba haviyô hathak loŋbô ek imbitak ŋê lôkmala lôk ŋê ŋama
iniŋ Anyô Bêŋ.
10 *Aêŋ ba aisê ka môlô otatale môlôviyaŋ? Ma aisê ka môlô ôyê môlôviyaŋ
ba onaŋ nena thêlô ma ŋê kambom? Wapômbêŋ tem indum abô ba alalô
sapêŋ tem namiŋ yani ma êndêŋ wak êŋ.
11 *Hatôm bôk eto nena,
“Yada Anyô Bêŋ, yahamô aêŋ, ba yahanaŋ avanôŋ biŋ nena
avômalô sapêŋ tem nedek veŋiŋdôŋ lêlô
ma nênêm athêŋ bêŋ êndêŋ ya Wapômbêŋ.” *Aisaia 45:23*
12 Ba intu alalô tomtom tem namiŋ Wapômbêŋ ma ek nandum abô esak
alalôaniŋ nôm takatu ba adum.

Miŋ undum mamuyaŋ nêm yak ami

13 Wapômbêŋ tem endaŋô avômalô lôkthô iniŋ abô ba intu notak auk
notatale avômalô êvhaviŋ vi. Ma lemimimbi katô ek miŋ nundum nômlate ek
nosale lôk numbuliŋ môlôviyaŋ ami.
14 *Yahamô haviŋ Anyô Bêŋ Yisu ba yahayala lôk yahêvhaviŋ nena nôm
takatu ba êv hadêŋ ŋgôk lôk nôm sapêŋ ma mavi hêk Wapômbêŋ ma ek nejaŋ.
Ma doŋtom anyôla lahabi nena nômlate lelaik hêk Wapômbêŋ ma, êŋ ma nôm
êŋ lêk lelaik ek ôpêŋ.
15 *Hoaŋ nômlate atu ba mamuyaŋ hêvhaviŋ nena lelaik ba hôêv malaiŋ
hadêŋ yani, êŋ ma miŋ hosopa leŋhaviŋ anêŋ loŋôndê ami. Kilisi hama
hathak ôpêŋ ba intu miŋ undum ek yani nêm yak esak nôm atu ba hoaŋ ami.
16 Aêŋ ba hoyala nena nôm lôkthô ma mavi ek nejaŋ, êŋ ma auk mavi. Ma
doŋtom mamuyaŋ atu ba hapôlik ek nômla doho hayô, êŋ ma oyabiŋ o ek
anêm auk mavi êŋ miŋ imbuliŋ yani ba enaŋ abô kambom esak anêm auk
êŋ ami.
17 Nôm eyaŋ lo inum, êŋ ma nôm oyaŋ. Nômbêŋ hêk Wapômbêŋ anêŋ loŋ
lôkliŋyak ma nandum nômkama thêthôŋ lôk namô labali imbiŋ i ma namô lôk
leŋiŋmavi. Nôm takêŋ halêm anêŋ Lovak Matheŋ.
18 Ôpatu ba hadum Kilisi anêŋ ku takêŋ hêv lamavi hadêŋ Wapômbêŋ ba
avômalô ebam yani.
19 *Aêŋ ba alalô nandum ek namô yôhôk imbiŋ i lôk nambatho alalôaniŋ
êvhaviŋ loŋ.
20 *Ma miŋ umbuliŋ Wapômbêŋ anêŋ ku esak nôm eyaŋ ami. Nôm lôkthô
ma mabuŋ hêk Wapômbêŋ ma, ma doŋtom hoaŋ nômla te atu ba hadum ba
anyô yaŋ hêv yak, êŋ ma hudum kambom.
21 Aêŋ ba hoaŋ alim mena hunum waiŋ mena hudum nômla yaŋ atu ba
hadum mamuyaŋ hêv yak, êŋ ma mavi ek otak.

---

* **14:8:** Gal 2:20 * **14:10:** 2Ko 5:10 * **14:11:** Plp 2:10-11 * **14:14:** Ap 10:15; Tit 1:15 * **14:15:** 1Ko 8:11-13 * **14:19:** Lom 12:18; 15:2 * **14:20:** 1Ko 8:13

22 Anêm auk hathak nôm takatu ba lêk yahanaŋ, êŋ ma êmô imbiŋ oda lôk Wapômbêŋ iyom. Avômalô takatu ba esopa iniŋ êvhaviŋ lôk kapôlôŋiŋ labali lêk êmô lôk leŋiŋmavi.
23 Ma doŋtom avômalô takatu ba eyaŋ nôm lôk auk ju, êŋ ma miŋ esopa iniŋ êvhaviŋ ami ba intu idum kambom hêk Wapômbêŋ ma. Malêla takatu ba hudum ma miŋ halêm anêŋ hôêvhaviŋ ami, êŋ ma hatôm hudum kambom.

15

Nundum nômkama lôkthô ek nônêm môlôviyaŋ sa

1 Alalô takatu ba aêvhaviŋ lôklokwaŋ miŋ nasopa alalôaniŋ leŋiŋhaviŋ iyom ami. Mi, nanêm avômalô takatu ba iniŋ êvhaviŋ pulusikna sa ba naja iniŋ malaiŋ imbiŋ.
2 *Ma alalô tomtom leŋiŋimbi alalôaniŋ iviyaŋ ek nanêm i sa ek iniŋ êvhaviŋ imbitak lôklokwaŋ.
3 Êtôm Kilisi da bôk hadum ba miŋ hasopa yanida anêŋ lahaviŋ ami. Mi, bôk eto nena,
“Wapômbêŋ, abôma atu ba enaŋ hathak o ma lêk hapôm ya haviŋ.” *Kapya Yeŋ 69:9*
4 *Abô lôkthô atu ba bôk eto hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya ma eto ek êndôŋ alalô ek namô maliŋyaô lôk nêm alalô thêvô ek alalô nanêm maleŋiŋ ek Wapômbêŋ anêŋ bulubiŋ.
5 Wapômbêŋ atu ba hathak havatho môlô loŋ ek nômô maliŋyaô lôk hêv môlô thêvô ma tem indum ba môlô kapôlômim imbitak doŋtom êtôm Yisu Kilisi anêŋ lahaviŋ.
6 Ek môlô sapêŋ kapôlômim doŋtom lôk auk doŋtom ba nônêm athêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ Wapômbêŋ alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ Lambô.

Yisu halêm ek nêm avômalô Islael lo avômalô loŋ buyaŋ sa

7 *Aêŋ ba onja ŋê êvhaviŋ vi thô êtôm môlôviyaŋ hatôm Kilisi bôk hawa môlô thô. Nundum aêŋ ek nêm athêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ Wapômbêŋ.
8 *Yahanaŋ avanôŋ nena Kilisi habitak hatôm ŋê Islael iniŋ anyô ku ek hik thô nena Wapômbêŋ hasopa anêŋ abô takatu ba bôk habutiŋ haviŋ iniŋ limi.
9 *Ma Kilisi hadum ku êŋ ek avômalô loŋ buyaŋ hatôm nênêm athêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ Wapômbêŋ hathak anêŋ hêv kapô hadêŋ thêlô. Hatôm bôk eto nena,
“Tem yambam anêm athêŋ ênjêk ŋê loŋ buyaŋ malêvôŋ.
Lôk yanêm yeŋ êndêŋ o.” *Kapya Yeŋ 18:49*
10 Ma buyaŋ hanaŋ nena,
“Môlô ŋê loŋ buyaŋ, lemimmavi imbiŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô.” *Lo 32:43*
11 Ma bute hanaŋ nena,
“Môlô avômalô loŋ buyaŋ sapêŋ nômbô Anyô Bêŋ.
Lôk avômalô pik sapêŋ nônêm yeŋ ba nômbô yani.” *Kapya Yeŋ 117:1*
12 *Ma Aisaia bôk hato abô te aêntêk,
“Jesi anêŋ ôdôŋ ma su lukmuk tem ipililip.*
Yani tem imbitak kiŋ ba eyabiŋ avômalô loŋ buyaŋ sapêŋ.

---

* **15:2:** 1Ko 10:24,33 * **15:4:** 2Ti 3:16 * **15:7:** Lom 14:1 * **15:8:** Mat 15:24 * **15:9:** Ap 3:25 * **15:12:** ALK 5:5 * **15:12:** Jesi ma Kiŋ Devit anêŋ lambô.

Ma thêlô tem nênêm maleŋ ek nôm atu ba yani bôk havak abô hathak.”
Aisaia 11:10

13 Môlô ôêvhaviŋ ma Wapômbêŋ ma nôm mavi lôkthô atu ba ôêv malem
hathak anêŋ ôdôŋ tem êmbôlô môlô kapôlômim siŋ esak leŋiŋmavi lôk labali.
Ma hathak Lovak Matheŋ anêŋ lôklokwaŋ ma tem indum ek môlô malemim
endahaliŋ nôm takatu ba tem Wapômbêŋ nêm.

Pol anêŋ ku hawa Abô Mavi hi loŋ buyaŋ

14 Aiyaŋ thêlô, yahayala nena môlôda othak udum mavi lomaloma ba unim
auk mavi ma bêŋ ba intu hatôm nôndôŋ amda.
15 Wapômbêŋ habi anêŋ wapôm sam hadêŋ ya ba hêv anêŋ ku hadêŋ ya ba
intu yahato abô lôkliŋyak doho hêk kapya êntêk hadêŋ môlô ek lemimimbi
esak loŋbô.
16 *Yani halam ya ek yambitak êtôm Yisu Kilisi anêŋ anyô habôk da ek môlô
avômalô loŋ buyaŋ. Ba intu yahanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi hadêŋ môlô
ek yanêm môlô êtôm da ôv mavi êndêŋ Wapômbêŋ. Lovak Matheŋ hadum ba
da êŋ habitak matheŋ.
17 Aêŋ ba Yisu Kilisi hadum ku bêŋ hathak ya ek yandum Wapômbêŋ anêŋ
ku ba intu hathak ku takêŋ ma yahabam yada.
18 Tem miŋ yanaŋ abô esak malêla takatu ba yada yahadum ami. Mi, tem
yanaŋ esak nôm takatu ba Kilisi hadum hathak ya iyom ek batu avômalô loŋ
buyaŋ nênêmimbiŋ Wapômbêŋ esak nôm takatu ba yahadum lôk yahanaŋ.
19 Ma êyê nômbithi lôk lavôŋiŋ lomaloma takatu ba yahadum hathak Lovak
Matheŋ anêŋ lôklokwaŋ. Ba intu ŋê loŋ buyaŋ esopa Wapômbêŋ anêŋ abô.
Aêŋ ba bôk yahanaŋ Abô Mavi lôkthô hathak Kilisi halôk Jelusalem ba hi loŋ
sapêŋ aleba hayô plovins Ililikum.
20 *Yahathak yaleŋ hik ya lôklokwaŋ ek yanaŋ Abô Mavi embeŋ loŋ takatu
ba miŋ bôk elaŋô abô hathak Kilisi ami. Yahadô yandav unyak êyômô loŋ
lavôŋ atu ba anyô yaŋ bôk halav halôk yôv.
21 Hatôm atu ba bôk eto nena,
“Avômalô takatu ba miŋ bôk enaŋ abô hathak yani hadêŋ i ami ma tem nêgê
katô.
Ma avômalô takatu ba miŋ bôk elaŋô ami ma tem neyala katô anôŋ.”
Aisaia 52:15

Pol hadum ek ni Lom

22 *Ku takêŋ hathak havaloŋ ya loŋ bêŋ anôŋ ba intu miŋ yahathôk ek môlô
ami.
23 Sondabêŋ lôbôlôŋ ya thôthô ek yasôk yaŋgê môlô ma doŋtom mi. Ma
yenaŋ ku loŋ êntêk lêk yôv ba intu tem yasôk.
24 Yahadum ek yana Spen, êŋ ma yaleŋhabi nena tem yande yaŋgê môlô
vêmam ek alalô leŋiŋmavi imbiŋ i. Vêm ma môlô nônêm ya sa esak loŋôndê ek
yana Spen.
25 *Ma doŋtom lêk êntêk ma tem yana Jelusalem ek yanêm i sa esak da
vêmam.
26 *Avômalô plovins Masedonia lôk Akaia êv da takêŋ lôk leŋiŋmavi anôŋ ek
nênêm avômalô matheŋ takatu ba êv i sêkêya êmô Jelusalem sa.
27 *Thêlô leŋiŋmavi ek nênêm da êŋ êndêŋ avômalô Jelusalem ek malê nena

---

* **15:16:** Lom 1:5; 11:13 * **15:20:** 2Ko 10:15-16 * **15:22:** Lom 1:13 * **15:25:** 1Ko 16:1-4
* **15:26:** Ap 24:17; 1Ko 16:1; 2Ko 8:1; 9:2,12 * **15:27:** 1Ko 9:11

avômalô Islael bôk êv nômkama malak leŋ hadêŋ thêlô ŋê loŋ buyaŋ ba intu viyaŋ hêk. Ma lêk ma mavi ek thêlô nêwê viyaŋ esak nômkama pik.

28 Tem yada yanja da êŋ ba yana Jelusalem ek yanêm da êŋ solop êndêŋ i. Vêm ma yana Spen ma tem yaŋgê môlô vêmam ka yana.

29 *Yahayala nena yahathôk ek môlô ba alalô amô, êŋ ma Kilisi tem nêm mek bêŋ anôŋ êndêŋ alalô.

30 *Aiyaŋ thêlô, Wapômbêŋ anêŋ Lovak Matheŋ hadum ba alalô leŋiŋhaviŋ i. Aêŋ ba yahasoŋ môlô lokwaŋ hathak Yisu Kilisi anêŋ athêŋ nena nônêm lêlê esak mek imbiŋ ya ek Wapômbêŋ nêm ya sa.

31 Môlô noteŋ mek ek Wapômbêŋ eyabiŋ ya mavi ek ŋê Islael takatu ba leŋiŋôndôŋ kôtôŋ miŋ nimbuliŋ ya ami. Ma noteŋ mek imbiŋ ek avômalô matheŋ anêŋ Jelusalem leŋiŋmavi esak da takatu ba yahawa ba yaha ek thêlô.

32 Ek Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ yasôk, êŋ ma tem yasôk ek alalô leŋiŋmavi lôk yambatho môlô loŋ ma môlô nobatho ya loŋ.

33 Wapômbêŋ, labali lôkthô anêŋ alaŋ, êmô imbiŋ môlô. Avanôŋ.

16

Pol hêv anêŋ lamavi hadêŋ avômalô

1 Yahêv abô ek môlô hathak livôŋ Pibi atu ba hathôk ek ênjê môlô. Yani ma avômalô êvhaviŋ anêŋ Senklia iniŋ avi ku te.

2 Ba noja yani thô esak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ êtôm Wapômbêŋ anêŋ avi ku matheŋ te. Yani bôk hayabiŋ ya lôk avômalô bêŋ anôŋ hathak anêŋ nômkama. Ba nônêm yani sa esak malaiŋ malêla takatu ba hapôm yani.

3 *Nônêm yenaŋ yaleŋmavi êndêŋ Plisila lo yamalô Akwila atu ba idum Yisu Kilisi anêŋ ku haviŋ ya.

4 Sêbôk ma habobo tem nijik thai vônô esak ya. Ba intu yada lôk avômalô êvhaviŋ lodôŋlodôŋ anêŋ loŋ buyaŋ sapêŋ leŋiŋmavi hathak thai.

5 Ma nônêm yaleŋmavi ni êndêŋ avômalô êvhaviŋ takatu ba ethak êv yeŋ halôk thai iniŋ unyak imbiŋ.

Nônêm yaleŋmavi êndêŋ yenaŋ aiyaŋ anôŋ Epainetus. Yani anyô môŋ anêŋ plovins Esia atu ba hêvhaviŋ Kilisi vêm ka vi êvhaviŋ haveŋ yam.

6 Ma nônêm yaleŋmavi êndêŋ Malia. Yani hathak hadum ku bêŋ ek hêv môlô sa.

7 Ma nônêm yaleŋmavi êndêŋ Andlonikus lo yanavi Junias. Thai ma yenaŋ avômalô Islael ba bôk êvhaviŋ Kilisi hamôŋ ek ya. Ma bôk yêlô amô koladôŋ haviŋ i. Thai ma aposel lôk athêŋ bêŋ.

8 Nônêm yaleŋmavi êndêŋ Ampliatus atu ba yaleŋhaviŋ hathak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ.

9 Nônêm yaleŋmavi êndêŋ Ulbanus, yani hadum Kilisi anêŋ ku haviŋ alalô. Lôk nônêm yaleŋmavi êndêŋ yenaŋ aiyaŋ Stakis.

10 Nônêm yaleŋmavi êndêŋ Apeles, yani hawa malaiŋ lomaloma ma doŋtom hamiŋ lôklokwaŋ hathak Kilisi. Ma nônêm yaleŋmavi êndêŋ avômalô sapêŋ atu ba êmô haviŋ Alistobulus.

11 Ma nônêm yaleŋmavi êndêŋ Helodion, yani ma yenaŋ avômalô Islael te. Ma nônêm yaleŋmavi êndêŋ Anyô Bêŋ anêŋ avômalô sapêŋ atu ba êmô haviŋ Nalsisus.

---

* **15:29:** Lom 1:11 * **15:30:** 2Ko 1:11; Kol 4:3; 2Te 3:1 * **16:3:** Ap 18:2

12 Nônêm yaleŋmavi êndêŋ Tlipina lo Tliposa, avi ju atu ba idum Anyô Bêŋ anêŋ ku. Nônêm yaleŋmavi êndêŋ livôŋ Pelsis, yani hadum Anyô Bêŋ anêŋ ku lôklokwaŋ haviŋ.
13 *Ma nônêm yaleŋmavi êndêŋ Lupus atu ba Anyô Bêŋ bôk habi baŋ hayô hêk yôv lo talêbô atu ba habitak hatôm yenaŋ wakatik.
14 Ma nônêm yaleŋmavi êndêŋ Asinklitus lo Plegon ma Helmes lo Patlobas ma Helmas lôk avômalô êvhaviŋ takatu ba ethak êmô haviŋ thêlô.
15 Ma nônêm yaleŋmavi êndêŋ Pilologus lôk Julia, ma Neleus lo livavi ma Olimpas lôk avômalô matheŋ lôkthô atu ba êmô haviŋ thêlô.
16 *Ma nokam môlôviyaŋ esak kobom yôhôk matheŋ.
Kilisi anêŋ avômalô êvhaviŋ lodôŋlodôŋ sapêŋ êv iniŋ leŋiŋmavi hadêŋ môlô.

Noyabiŋ am

17 *Aiyaŋ thêlô, yahathô môlô loŋ lôklokwaŋ nena noyabiŋ am esak ŋê takatu ba idum ek nembak môlô vose. Thêlô iniŋ abô ma yaŋda ek abô avanôŋ atu ba bôk olaŋô ba ôêvhaviŋ. Ba intu imiŋ môlô loŋ siŋ hathak ôêvhaviŋ. Aêŋ ba nômô daim ek i.
18 *Thêlô lôk avômalô takatu ba esopa iniŋ kobom idum ku hathak thêlôda iniŋ leŋiŋhaviŋ ma miŋ idum alalôaniŋ Anyô Bêŋ Kilisi anêŋ ku ami. Enaŋ abô vasiŋ mavi lôk abô lôk thôk ek nesau avômalô takatu ba iniŋ auk voloŋ.
19 *Avômalô êvhaviŋ lôkthô bôk elaŋô yôv nena môlô ma avômalô olaŋô abô ba osopa. Ba intu yaleŋmavi anôŋ hathak môlô. Ma doŋtom yaleŋhaviŋ môlô nômô lôk auk esak malêla takatu ba mavi ma nômô mabuŋ ek malêla takatu ba kambom.
20 *Ma Wapômbêŋ ma labali anêŋ alaŋ ba kasana ma tem etak Sadaŋ êmô vemimkapô vibiŋ ek nombak pesa.
Anyô Bêŋ Yisu anêŋ wapôm êmô imbiŋ môlô.

Avômalô doho êv iniŋ leŋiŋmavi hadêŋ avômalô Lom

21 *Timoti atu ba hadum ku haviŋ ya hêv anêŋ lamavi hadêŋ môlô. Ma Lusius lo Jeson ma Sosipatel, thêlô ma yenaŋ avômalô Islael ba êv iniŋ leŋiŋmavi haviŋ.
22 Ma ya Teltius atu ba yahato Pol anêŋ abô halôk kapya êntêk, yahanaŋ yenaŋ yaleŋmavi hathak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ hadêŋ môlô haviŋ.
23-24 *Gaius hêv anêŋ lamavi hadêŋ môlô. Yani hathak hayabiŋ ya lôk avômalô êvhaviŋ sapêŋ atu ba êlêm êmô anêŋ unyak. Ma Elastus atu ba hayabiŋ malak bêŋ êntêk iniŋ valu lôk yêlôaniŋ aiyaŋ Kwaltus êv iniŋ leŋiŋmavi hadêŋ môlô haviŋ.*

Nanêm athêŋ bêŋ êndêŋ Wapômbêŋ

25 *Alalô nambô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ. Yani hatôm embatho unim ôêvhaviŋ loŋ esak Abô Mavi takatu ba yahanaŋ hathak Yisu Kilisi. Abô Mavi êŋ intu hik auk loŋ kapô takatu ba bôk havuŋ i bô halêm yaiŋ.

---

* **16:13:** Mak 15:21 * **16:16:** 1Ko 16:20; 1Pi 5:14 * **16:17:** Mat 7:15; Tit 3:10 * **16:18:** Plp 3:19; 2Pi 2:3 * **16:19:** Lom 1:8; 1Ko 14:20 * **16:20:** Stt 3:15 * **16:21:** Ap 16:1-2; 19:22; 20:4 * **16:23-24:** Ap 19:22; 1Ko 1:14 * **16:23-24:** Ŋê lôkauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Pol hato ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: Yisu Kilisi anêŋ wapôm êmô imbiŋ môlô. Avanôŋ. * **16:25:** Lom 1:5; Ep 1:9; 3:5,9; Kol 1:26

26 Plopet bôk eto hathak auk loŋ kapô êŋ ma Wapômbêŋ atu ba hamô
lôkmala hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ hanaŋ ek auk loŋ kapô êŋ lêk halêm
yaiŋ ek avômalô pik lôkthô hatôm nênêmimbiŋ ba nesopa.
27 Aêŋ ba alalô nanêm athêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ Wapômbêŋ, yanida iyom intu
Wapômbêŋ lôkauk lôkthô anêŋ ôdôŋ hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ esak Yisu
Kilisi. Avanôŋ.

Kapya môŋ atu ba Pol hato hi Kolin

Abô môŋ

Pol hato kapya êntêk hadêŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Kolin. Kolin ma malak bêŋ ba anêŋ avômalô ma hatôm 600,000. Avômalô Kolin ethak idum sek walilin bêŋ anôŋ ba intu hathak abô Glik ma abô aêntêk, 'Yahadum Kolin', êŋ ma abô loŋ kapô te. Ma anêŋ ôdôŋ nena, 'Yahadum sek walilin'.

Pol hamô Epesus ma halaŋô nena avômalô êvhaviŋ anêŋ Kolin ethak esopa kobom kambom takêŋ lôk evaki vose ba intu hato kapya êntêk hadêŋ thêlô. Ma Pol bôk hato kapya te hadêŋ thêlô ba thêlô vi miŋ eyala katô ami ba intu hato kapya êntêk hadêŋ thêlô ek injik anêŋ abô êŋ anêŋ ôdôŋ thô êndêŋ i. Ma avômalô Kolin doho bôk enaŋ hik Pol liŋ hathak abô doho halôk kapya te atu ba bôk eto hadêŋ yani ba intu hato iniŋ kapya êŋ viyaŋ. Ma hato ek embatho iniŋ êvhaviŋ loŋ lôk hêv takatu ba bôk êv yak sa.

Hato kapya êntêk hadêŋ 55 AD la.

Abô môŋ

1 Ya Pol ma Wapômbêŋ halam ya ba hadum ba ya habitak Yisu Kilisi anêŋ aposel hatôm anêŋ lahaviŋ. Yai lôk
2 alalôaniŋ aiyaŋ Sostenes ato kapya êntêk ek môlô avômalô ôdôŋ takatu ba ôêvhaviŋ Wapômbêŋ anêŋ Kolin. Kilisi hadum ba thêlô ibitak matheŋ ma halam i nena Wapômbêŋ anêŋ avômalô haviŋ avômalô luvuluvu takatu ba elam alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ athêŋ. Yani ma alalôaniŋ Anyô Bêŋ ma thêlôniŋ haviŋ.
3 Wakamik Wapômbêŋ lôk Anyô Bêŋ Yisu Kilisi nênêm iniŋ wapôm lôk labali êndêŋ môlô.

Pol hanaŋ lamavi hadêŋ Wapômbêŋ

4 Wapômbêŋ hêv anêŋ wapôm hadêŋ môlô hathak Yisu Kilisi. Ba intu yahanaŋ yaleŋmavi lôbôlôŋ hadêŋ yani hathak môlô.
5-6 Yani lêk havatho Yisu anêŋ abô loŋ lôklokwaŋ hamiŋ môlô ba môlô ôêvhaviŋ ba Wapômbêŋ lêk haŋgasô nôm mavi halôk môlô kapôlômim ba hayô siŋ hatôm auk mavi lôk abô mavi.
7 Aêŋ ba môlô ma avômalô ôpôviŋ alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ waklavôŋ endelêm ek injiki thô ba intu môlô miŋ ôêv yak hathak wapôm la ami.
8-9 *Yani halam môlô ek numbitak Nakaduŋ Yisu Kilisi, alalôaniŋ Anyô Bêŋ anêŋ avômalô môlô lôk malêla takatu ba hanaŋ ma hatôm indum. Ba intu yani tem embatho môlô loŋ endeba anêŋ daŋ ek miŋ môlônim abô la ênjêk êndêŋ alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ waklavôŋ ami.

Avômalô êvhaviŋ êkôki

10-12 *Aiyaŋ thêlô, Kaloe anêŋ avômalô doho enaŋ hadêŋ ya nena môlô intu ôkôkam ba tomtom onaŋ nena, "Yêlô ma Pol anêŋ" ma vi enaŋ nena, "Apolo anêŋ" ma vi enaŋ nena, "Sipas anêŋ" ma vi ma "Kilisi anêŋ". Ba intu aiyaŋ

* **1:8-9:** 1Te 3:13; 5:23; 5:24; 1Jon 1:3 * **1:10-12:** Ap 18:24-28; 1Ko 3:4; Plp 2:2

thêlô, hathak Yisu Kilisi anêŋ athêŋ ma yaleŋ hik ya nena miŋ nombak am vose ami ek nobaloŋ auk lôk kapôlômim doŋtom iyom.
13 Aisê. Hatôm nombak Kilisi vose ni nenanena e? Mena ik ya Pol hathak alovalaŋaŋsiŋ ek môlô e? Mena môlô uthik ŋaŋ hathak Pol anêŋ athêŋ e?
14 *Yahathik Klispus lo Gaius iyom ma miŋ yahathik anyôla haviŋ ami ba intu yaleŋmavi anôŋ hadêŋ Wapômbêŋ
15 ek môlô te miŋ hatôm enaŋ nena yahathik môlô hathak yenaŋ athêŋ ami.
16 *Bôk yahathik Stepanas anêŋ avômalô doho. Ma injo betha bôk yahathik avômalô vi haviŋ la.
17 Odaŋô! Kilisi hêv ya ba yahalêm ek yanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi ma miŋ hêv ya ek yasik avômalô ami. Yahadô yambuliŋ Kilisi anêŋ alovalaŋaŋsiŋ imbitak êtôm nôm oyaŋ. Ba intu miŋ yahanaŋ anêŋ Abô Mavi êŋ ek yandôk thêlô leŋiŋ êtôm ŋê lôk auk bêŋ ethak idum ami.

Ŋê lôk auk bêŋ miŋ hêv ya sa ami

18 *Ma avômalô takatu ba esopa loŋôndê ŋama elaŋô abô hathak alovalaŋaŋsiŋ êŋ ba esoŋ nena abô molo. Ma doŋtom alalô takatu ba Wapômbêŋ hêv bulubiŋ ayala nena nôm êŋ ma Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ.
19 *Hatôm bôk eto nena,
“Tem yambuliŋ ŋê lôk auk bêŋ iniŋ auk
ma tem yambak iniŋ auk takêŋ pesa ba imbitak êtôm nôm oyaŋ.” *Aisaia 29:14*
20 *Ma ŋê lôk auk bêŋ lôk ŋê ethak lôm bêŋ lôk kêdôŋwaga takatu ba evaloŋ kapya auk bêŋ bôlôŋ êntêk, thêlô aisê? Wapômbêŋ hik thô nena auk bêŋ takêŋ habitak auk molo.
21 *Wapômbêŋ ma anyô auk mavi ba hadô ek avômalô neyala yani esak auk luvôŋiŋ. Aêŋ ba hawa abô molo ek nêm vi atu ba êvhaviŋ bulubiŋ.
22 Ma avômalô Islael leŋiŋhaviŋ nêgê lavôŋiŋ ek nênêmimbiŋ. Ma Glik êbôlêm auk lôm bêŋ ek nênêmimbiŋ.
23 *Ma doŋtom yêlô anaŋ bêŋ nena Kilisi hama hathak alovalaŋaŋsiŋ. Auk êŋ habuliŋ avômalô Islael ba intu êpôlik. Ma ŋê loŋ buyaŋ elaŋô nena auk êŋ ma auk molo.
24-25 *Wapômbêŋ anêŋ auk molo êŋ ma auk bêŋ ek ŋê pik iniŋ auk. Ma Wapômbêŋ anêŋ pulusik ma lôklokwaŋ bêŋ ek ŋê pik iniŋ. Ba intu avômalô Islael lo Glik ma avômalô loŋ buyaŋ takatu ba Wapômbêŋ halam i ma eyala nena Kilisi ma Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ lôk anêŋ auk bêŋ.
26 *Aiyaŋ thêlô, môlô lemimimbi esak sêbôk atu ba elam môlô. Avômalô lôkthô miŋ êyê môlô bêŋ anôŋ nena ŋê lôk auk bêŋ mena anyô lôkmaŋgiŋ mena anyô lôk athêŋ bêŋ te ami. Mi.
27 Wapômbêŋ hawa auk molo anêŋ pik ek nêm mama êndêŋ ŋê lôk auk bêŋ ma hawa nômkama pik takatu ba pulusikna ek nêm mama êndêŋ ŋê lôklokwaŋ.
28 Ŋê takatu ba avômalô êyê hatôm yavoyav lôk nôm ôvathek lôk nôm oyaŋ lomaloma pik êntêk intu yani halam ek nêm auk bôlôŋ êntêk vê esak,
29 *ek anyô late miŋ hatôm êmbôi imiŋ Wapômbêŋ ma ami.

---

* **1:14:** Ap 18:8; Lom 16:23 * **1:16:** 1Ko 16:15 * **1:18:** Lom 1:16 * **1:19:** Ais 29:14 * **1:20:** Jop 12:17; Ais 19:12; 33:18; 44:25 * **1:21:** Mat 11:25 * **1:23:** Lom 9:32; 1Ko 2:14 * **1:24-25:** Kol 2:3; 2Ko 13:4 * **1:26:** Mat 11:25; Jem 2:5 * **1:29:** Ep 2:9

30 *Ma môlô ma Wapômbêŋ da hadum ba lêk ômô haviŋ Yisu Kilisi. Yani habitak hatôm Wapômbêŋ anêŋ auk atu ba hêv ek nêm alalô sa ek nêm kambom vuli lôk hapole alalô vê hêk kambom anêŋ ba lêk abitak thêthôŋ lôk matheŋ hamiŋ Wapômbêŋ ma.
31 Ba intu eto nena,
“Opalêla takatu ba êbôi ma nêmbôi esak Wapômbêŋ iyom.” *Jelemaia 9:24*

2

Pol hêv auk hadêŋ avômalô Kolin

1 Aiyaŋ thêlô, sêbôk atu ba yahayô ek môlô ma yahanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô takatu ba hik thô hadêŋ ya ma miŋ yahanaŋ abô mavi mena auk mavi hatôm ŋê lôk auk iniŋ ami.
2 Mi anôŋ. Yahadum ek yanaŋ abô esak Yisu Kilisi atu ba hama hathak alovalaŋaŋsiŋ iyom.
3 *Yahamô haviŋ môlô ma ya anyô vau lôk bômkô ma yahalowaliŋ bêŋ anôŋ.
4 *Ma doŋtom Lovak Matheŋ da hik anêŋ lôklokwaŋ thô ba yahanaŋ abô ba miŋ yahanaŋ hatôm ŋê lôk auk iniŋ abô ek yandôk môlô lemim ami
5 ek môlô nônêmimbiŋ Wapômbêŋ anêŋ lôkliŋyak ma miŋ ŋê lôk auk iniŋ abô ami.

Lovak Matheŋ hêv auk

6-7 Ŋê talaŋ elaŋô yêlôaniŋ abô hatôm auk bêŋ. Sêbôk bôlada ma Wapômbêŋ havuŋ auk nêm alalô bulubiŋ ek indum ba alalô nambitak avômalô lôkmaŋgiŋ. Ma yêlôaniŋ auk êŋ ma miŋ hatôm ŋê bêŋbêŋ iniŋ auk bôlôŋ êntêk ami. Thêlô takêŋ tem nênêm yak.
8-9 *Hatôm bôk eto hathak auk êŋ nena,
“Wapômbêŋ bôk hapesaŋ nômkama yôv
ek nêm ek avômalô takatu ba leŋiŋhaviŋ yani.
Ma doŋtom maleŋiŋ miŋ êyê nôm takêŋ
lôk leŋôndôŋ miŋ elaŋô abô takêŋ ami.
Ba intu avômalô êthôŋ nôm takêŋ paliŋ.” *Aisaia 64:4*
Ŋê bêŋbêŋ bôlôŋ êntêk miŋ eyala auk êŋ ami. Bôk neyala ma tem miŋ nijik Anyô Bêŋ Lôkmaŋgiŋ êŋ vônô esak a ami.
10-11 Alalôaniŋ dahôlôŋiŋ da hayala alalôaniŋ auk. Ma Wapômbêŋ da anêŋ dahô hayala anêŋ aêŋ iyom. Ba intu Lovak Matheŋ hayala nômkama lôkthô lôk hayê Wapômbêŋ anêŋ auk anôŋ biŋ ba lêk hik nômkama lôkthô thô hadêŋ alalô.
12 Wapômbêŋ hêv anêŋ Lovak Matheŋ êŋ hadêŋ alalô ek nayala anêŋ wapôm takatu ba hêv hadêŋ alalô. Ma miŋ hêv auk pik ami.
13 Auk takêŋ ma Lovak Matheŋ intu hêv hadêŋ yêlô ba anaŋ bêŋ lôk adôŋ avômalô takatu ba êmô haviŋ Lovak Matheŋ hathak anêŋ auk. Anyôla miŋ hadôŋ yêlô ba anaŋ abô êŋ ami.
14 Lovak Matheŋ hêv avômalô sa ek neyala Wapômbêŋ anêŋ auk. Ba opalê atu ba miŋ hawa Lovak Matheŋ ami hasoŋ nena auk êŋ ma auk molo ba intu miŋ hatôm ititiŋ ba eyala auk takatu ba halêm anêŋ Wapômbêŋ anêŋ Lovak Matheŋ ami.

---

* **1:30:** Jer 23:5-6 * **2:3:** Ap 18:9; 2Ko 10:1 * **2:4:** 1Te 1:5 * **2:8-9:** Ais 64:4

15-16 * “Ba opalê intu hayala Anyô Bêŋ anêŋ auk ba tem êndôŋ yani? Mi.”
Aisaia 40:13
Ma ôpatu ba hawa Lovak Matheŋ anêŋ auk tem ititiŋ nômkama lôkthô. Ma ôpatu ba miŋ hayala Anyô Bêŋ anêŋ auk ami tem miŋ ititiniŋ alalô takatu ba awa Lovak Matheŋ anêŋ auk ami. Aêŋ ba alalô ma awa Kilisi da anêŋ auk.

3

Avômalô Kolin evak i vose

1-2 *Aiyaŋ thêlô, sêbôk ma môlô osopa avômalô pik êntêk veŋiŋgwam ba osopa Kilisi hatôm amena kasek ba miŋ oaŋ nôm thekthek ami. Ba intu yahêv sum hadêŋ môlô ba miŋ yahanaŋ abô hatôm ŋê bôk ilumbak yôv iniŋ abô ami. Ba êntêk unum sum denaŋ e?

3 *Môlô othak udum hatôm ŋê pik ba môlô lemimdaŋ lôk lemimŋaŋa

4 *ma ôdôŋ yaŋ enaŋ nena, “Yêlô ma Pol anêŋ” ma vi enaŋ, “Yêlô ma Apolo anêŋ.” Êŋ ma hathak uik unim auk thô nena môlô ma ŋê pik.

5 *Aêŋ ba ya Pol ma opalê? Ma Apolo ma opalê? Yai ma Anyô Bêŋ anêŋ ŋê ku iyom! Yani hêv anyô tomtom da iniŋ ku ba hêv yaianiŋ ba intu môlô bôk ôêvhaviŋ yôv.

6 *Yahavatho yaŋvêk ma Apolo hathak hêv ŋaŋ ma Wapômbêŋ da hadum ba yaŋvêk êŋ halumbak.

7 Ba ôpatu ba havatho mena hêv ŋaŋ thai luvi ma nôm oyaŋ. Ma Wapômbêŋ iyom intu ba nôm avanôŋ.

8 *Opalê atu ba havatho mena opalê atu ba hêv ŋaŋ, thai idum ku doŋtom ba tem neja vuli êtôm ida iniŋ ku atu idum.

9 *Yai adum Wapômbêŋ anêŋ ku iyom haviŋ i ma môlô ma anêŋ unyak lôk anêŋ ku kapô.

10-11 *Wapômbêŋ hêv wapôm hadêŋ ya ba yahabitak anyô lôkmaŋgiŋ ek yandav unyak. Ba yahalav landiŋ. Ma anyô vi etak pam thalôk lôk unyak vôv hayô hamô. Ma miŋ anyôla endav landiŋ yaŋda imbiŋ ami. Yisu Kilisi da intu landiŋ êŋ ba bôk hamiŋ yôv. Ba môlô ŋê ku tomtom noyabiŋ am katô ek nodav Wapômbêŋ anêŋ unyak êŋ.

12-13 *Waklavôŋ Idum Abô hayô ma tem injik ŋê ku takêŋ iniŋ ku sapêŋ êlêm yaiŋ. Ma atum tem esaŋ anyô tomtom iniŋ ku ek ênjê nena elav unyak êŋ mavi mena kambom. Ba intu uik siŋ hathak gol mena seleva mena valu mavi mena alokwaŋ kapi mena kamuŋ kondaŋ mena sesalik la, ma hêk môlôda.

14 Ma opalêla takatu ba iniŋ ku elav unyak êŋ mavi ma tem neja vuli.

15 Ma ôpatu ba atum hathaŋ anêŋ ku ma tem miŋ enja vuli ami. Ma doŋtom bulubiŋ hamô ba tem nêm ôpêŋ vê ênjêk atum.

Môlôda ma Wapômbêŋ anêŋ unyak

16 *Môlô ma Wapômbêŋ anêŋ unyak matheŋ atu ba yanida hamô kapô. Oyala nôm êŋ mena mi? Ma Wapômbêŋ anêŋ Lovak Matheŋ hamô môlô kapôlômim.

---

* **2:15-16:** Ais 40:13 * **3:1-2:** Hib 5:12-13; 1Pi 2:2 * **3:3:** 1Ko 1:10-11 * **3:4:** 1Ko 1:12 * **3:5:** Ap 18:24 * **3:6:** Ap 18:4-11,27-28 * **3:8:** Mat 16:27 * **3:9:** Ep 2:20-22 * **3:10-11:** Ais 28:16; 1Pi 2:4-6 * **3:12-13:** 1Ko 4:5 * **3:16:** 1Ko 6:19; 2Ko 6:16

17 Môlô ma Wapômbêŋ anêŋ unyak matheŋ atu ba yanida hamô kapô ba
intu loŋ êŋ ma matheŋ! Ma ôpatu ba habuliŋ unyak matheŋ êŋ ma tem
Wapômbêŋ imbuliŋ ôpêŋ aêŋ iyom.

Miŋ nobam anyô vi ami

18 Miŋ môlô nosau am ami! Môlô lemimhabi nena môlô ma ŋê lôkauk bêŋ
hatôm ŋê lôk luvôŋiŋ bôlôŋ êntêk, êŋ ma notak. Ma noja alovalaŋaŋsiŋ anêŋ
auk molo ek numbitak anyô lôk auk mavi.
19 Auk pik êntêk ma auk molo hêk Wapômbêŋ ma hatôm eto nena,
“Yani havaloŋ ŋê lôk auk bêŋ hathak thêlôda iniŋ auk ba êv yak.” *Jop 5:13*
20 Ma abô yaŋ hanaŋ nena,
“Anyô Bêŋ hayala nena ŋê lôk auk bêŋ iniŋ auk ma anôŋ mi.” *Kapya Yeŋ 94:11*
21 Aêŋ ba miŋ nobam anyô te êmôŋ ek vi ami. Thêlô sapêŋ ma ŋê ku ek
nênêm môlô sa iyom.
22 Pol lo Apolo ma Sipas lôk pik êntêk ma lôkmala lo ŋama ma lêk lo embeŋ
yam ma nômkama lôk avômalô ma nôm takêŋ ma môlônim iyom.
23 Ma môlô ma Kilisi anêŋ ma Kilisi ma Wapômbêŋ anêŋ.

4

Kilisi anêŋ aposel

1 Aêŋ ba avômalô sapêŋ nêgê yêlô nena Yisu Kilisi anêŋ ŋê ku oyaŋ iyom ek
ayabiŋ Wapômbêŋ anêŋ abô loŋ kapô atu ba hik thô hadêŋ anêŋ avômalô.
2 *Aêŋ ba intu nayabiŋ ku êŋ mavi êtôm anyô hamôŋ ek ku.
3-4 Yakapôlôŋ miŋ hanaŋ ya bêŋ nena yahadum Wapômbêŋ anêŋ ku
tombeŋ ami. Aêŋ ba môlô otha ya mena owa ya hi loŋ idum abô êŋ ma nôm
oyaŋ. Ma yenaŋ auk miŋ hatôm ami. Aêŋ ba miŋ yahathô yada ba yahaya
ami. Anyô Bêŋ da intu tem itiniŋ ya.
5 *Waklavôŋ Anyô Bêŋ endelêm ma tem imbi anêŋ deda êyô êŋjêk nômkama
takatu ba havuŋi hêk loŋ momaŋiniŋ kapô ba injik avômalô iniŋ auk takatu
ba hêk kapôlôŋiŋ thô. Ma wak êŋ ma tomtom tem neja iniŋ leŋiŋmavi êŋjêk
Wapômbêŋ. Aêŋ ba miŋ nosa avômalô vi iniŋ ku ami.

Avômalô Kolin thêlôda ebam i

6 *Aiyaŋ thêlô, bôk yahanaŋ hathak yai lôk Apolo ek nêm môlô sa ek
lemimimbi abô êntêk “Nosopa abô balabuŋ atu ba eto,” nena miŋ nobam
anyôla êmôŋ ek vi ami.
7 *Ma opalê hatak môlô ba ubitak anyô bêŋ? Môlôda unim lôklokwaŋ ba owa
auk e? Mi! Wapôm takêŋ intu hêv hadêŋ môlô. Ma aisê ka obam amda?
8 Môlô lêk ubitak ôyô uŋlôv yôv e? Ma môlô lêk ŋê lôkmaŋgiŋ e? Mena môlô
lêk hatôm kiŋ e? Kikaknena! Alalô ŋê lôk iviyaŋ ba lêk môlô ubitak kiŋ ma
tem yêlô aêŋ iyom!
9 Nôŋgô! Wapômbêŋ hatak yêlô aposel hatôm ŋê oyaŋ ba amiŋ piklêvôŋ ma
avômalô lôk aŋela ititiŋ yêlô hatôm ŋê kambom takatu ba enaŋ nena, “Uŋgwik
thêlô vônô.”
10 Yêlô ma ŋê auk molo hathak Kilisi e? Ma môlô ŋê lôk auk bêŋ hathak
Kilisi e? Ma yêlô ŋê vau ma môlô ŋê lôkliŋyak e? Môlô ŋê lôk athêŋ bêŋ ma
yêlô ŋê athêŋ mi e?

---

* **4:2:** Luk 12:42 * **4:5:** 1Ko 3:8 * **4:6:** Lom 12:3 * **4:7:** Lom 12:6

11 *Sêbôk aleba lêk ma yêlô ama kisi lôk athakmuniŋ ma ik nômkama titip lôk ik yêlô ba epam mayaliv ba yêlôaniŋ malak namô mi.
12 *Ma adum ku hathak baheŋiŋ aleba yêlô lêk vau. Enaŋ ek nimbuliŋ yêlô, êŋ ma yêlô êv leŋiŋmavi iyom. Iliti yêlô ba êv vovaŋ, êŋ ma yêlô amiŋ leŋvidoŋ.
13 Enaŋ abômapopak hathak yêlô ma yêlô anaŋ viyaŋ lôk labali mavi. Wak nômbêŋ intu sapêŋ ma yêlô hatôm matiŋyak pik lôk nôm ôvpalê.

Pol lahaviŋ avômalô Kolin nesopa yani

14 Môlô ma yenaŋ avômena takatu ba yaleŋhaviŋ ba intu yahadôŋ môlô. Ma miŋ yahato nôm takêntêk ek indum môlô mama ami.
15 *Ŋê êvhaviŋ bêŋ anôŋ ethak eyabiŋ môlô, ma doŋtom lemambô doŋtom iyom. Yada bôk yahanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi hadêŋ môlô hatôm yahavathu môlô ba môlô ubitak Yisu Kilisi anêŋ avômalô.
16 *Aêŋ ba yaleŋ hik ya nena nosopa yaveŋgwam.
17 *Ba intu yahêv Timoti hathôk ek nêm môlô sa. Yani ma anyô ku anôŋ lôk yenaŋ okna atu ba hasopa Anyô Bêŋ ba yaleŋhaviŋ yani. Ma tem injik môlônim auk liŋ esak yenaŋ bôk lo loŋ atu ba hathak Yisu Kilisi ma yahadôŋ avômalô êvhaviŋ takatu ba êmô luvuluvu hathak.
18 Môlô doho osoŋ nena tem miŋ yasôk esak loŋbô ami ba intu môlô lemimôndôŋ kôtôŋ.
19-20 *Nodaŋô katô! Wapômbêŋ anêŋ avômalô miŋ enaŋ hathak abô oyaŋ ami. Mi. Lovak Matheŋ hêv lôkliŋyak ba idum Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ. Anyô Bêŋ lahaviŋ ma tem yasôk ketheŋ ek yaŋgê nena avômalô takêŋ bôk ewa lôklokwaŋ êŋ mena mi e?
21 Lemimhabi aisê? Yasôk ek yambali môlô ek noja auk mena yasôk êtôm anyô yaô ek yanaŋ abô labalina?

5

Nutiŋ ŋê sek êndôk kamuŋ

1 *Yahalaŋô nena môlô avômalô ôêvhaviŋ te hadum sek haviŋ lambô yanavi lukmuk lôbôlôŋ. Ma doŋtom ŋê daluk miŋ ethak idum aêŋ ami.
2 Aisê ka môlô ôbô am? Lemiminjikam ba nutiŋ ôpêŋ êndôk kamuŋ!
3 *Ya miŋ yahamô haviŋ môlô ami. Mi. Ma doŋtom yakapôlôŋ hamô haviŋ môlô hatôm lêk yahamô haviŋ môlô. Ma lêk yahanaŋ ôpatu ba bôk hadum kambom êŋ bêŋ yôv hathak Yisu Kilisi anêŋ athêŋ.
4 Aêŋ ba othak doŋtom, êŋ ma yakapôlôŋ lêk hamô haviŋ môlô. Ma alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu anêŋ lôkliŋyak lêk hamô haviŋ.
5 *Ba nônêm ôpêŋ êndêŋ Ŋgôk Bêŋ ek imbuliŋ ôpêŋ anêŋ auk ek Anyô Bêŋ anêŋ Waklavôŋ Nindum Abô ma tem yani enja bulubiŋ.
6 *Môlô ôbô am ma miŋ mavi ami. Lôk miŋ oyala nena yis doktena iyom hatôm êndôk polom bêŋ anôŋ kapô ba isiŋ bêŋ ami e?
7 *Sêbôk ma avômalô Islael ethak ik boksipsip nakaduŋ te ek leŋiŋhabi Waklavôŋ Hale ba Hi. Ma alalôaniŋ boksipsip nakaduŋ Waklavôŋ Hale ba Hi intu Yisu. Kilisi hama ek môlô ba intu lêk ubitak ôtôm polom lukmuk atu

* **4:11:** 2Ko 11:23-27 * **4:12:** Mat 5:44; 2Te 3:8 * **4:15:** Gal 4:19 * **4:16:** Plp 3:17 * **4:17:** Ap 19:22 * **4:19-20:** 1Ko 2:4 * **5:1:** Wkp 18:7-8; Lo 22:30 * **5:3:** Kol 2:5 * **5:5:** 1Ti 1:20 * **5:6:** Gal 5:9 * **5:7:** Ais 53:7; 1Pi 1:19

ba yis mi. Aêŋ ba nômbi unim kambom ni êtôm avômalô Islael ethak ibi yis bô hi ek leŋiŋhabi Waklavôŋ Hale ba Hi.

8 *Ba intu alalô leŋiŋimbi Waklavôŋ Hale ba Hi wak nômbêŋ intu sapêŋ ma nambitak êtôm polom atu ba anêŋ yis mi. Polom êŋ ma nôm anôŋ ba anêŋ lelaik mi. Ma yis bô atu êŋ ma adum kambom lo miŋ asopa Wapômbêŋ ami. Ba intu nabi ni.

9 Bôk yahato yenaŋ kapya hadêŋ môlô ek miŋ nômô imbiŋ ŋê takatu ba idum sek lomaloma ami.

10 Ma doŋtom miŋ yahanaŋ hathak avômalô pik êntêk ba idum sek lomaloma lo ŋê esau avômalô ba ewa iniŋ nômkama vani lôk ŋê paloŋ ma ŋê esopa ŋgôk ami. Mi. Ŋê takêŋ ma êmô pik haviŋ alalô ba natak i aisê?

11 *Yenaŋ abô anêŋ ôdôŋ ma aêntêk. Ôpatu ba hanaŋ nena, “Yahêvhaviŋ Wapômbêŋ” ma doŋtom hadum sek lomaloma mena hadum paloŋ mena hêv yeŋ hadêŋ ŋgôk mena hanaŋ abôma mena hanum waiŋ ba molo mena hawa vani. Anyô anêŋ aêŋ miŋ noŋgwaŋ nôm lo ômô imbiŋ yani ami. Dôlôk!

12 Nosa ŋê takatu ba êmô avômalô êvhaviŋ kapô iyom. Ma miŋ nosa ôpatu ba miŋ alalôaniŋ te ami. Ku êŋ ma miŋ bôk êv hadêŋ alalô ami.

13 *Aêŋ ba Wapômbêŋ tem indum abô ek ŋê daluk. Ba intu ŋê takatu ba indum kambom ma
“Nônêm i vê ênjêk môlô.” *Lo 17:7*

6

Kobom nepesaŋ malaiŋ

1 Aisê ka môlô doho lemimmaniŋ hathak môlô doho ma othak u ŋê daluk iniŋ loŋ idum abô? Yahasoŋ kambom hathak môlô uik kobom êŋ liliŋ!

2 *Môlô oyala nena Waklavôŋ Idum Abô ma ŋê matheŋ tem nedaŋô ŋê daluk iniŋ abô. Môlô ŋê auk pulusik ba miŋ hatôm nopesaŋ malaiŋ pik lomaloma ami e?

3 Nodaŋô! Tem alalô nadaŋô aŋela iniŋ idum abô. Aêŋ ba malaiŋ pik lôkthô ma yaôna ek alalô napesaŋ.

4-6 Môlô te miŋ anyô lôk auk bêŋ hatôm epesaŋ abô imbiŋ avômalô êvhaviŋ vi ami e? Ma ŋê êvhaviŋ yaŋ lamaniŋ hathak yaŋ ma môlô olam ŋê daluk ek nepesaŋ abô êŋ eka? Ŋê daluk elaŋô ma môlô miŋ mama ami e? Aêŋ ba môlônim malaiŋ lomaloma hamô ma môlônim anyô bêŋ la miŋ hamô ami, ma nodam môlônim anyô hêvhaviŋ takatu ba athêŋ mi ek nedaŋô abô êŋ. Ma miŋ nodam ŋê daluk ami.

7 Dô! Hu ek undum abô, êŋ ma hik thô nena lêk hôêv yak yôv. Ma anyôla habuliŋ o mena hasau o la ma ômô yaô.

8 Ma doŋtom môlôda intu udum tombeŋ êŋ ba osau môlôviyaŋ ba ubuliŋ i hamô ŋê daluk iniŋ loŋ idum abô.

9 *Avômalô takatu ba idum kambom tem nêmô imbiŋ Wapômbêŋ êmô loŋ atu ba yani hayabiŋ, e? Mi anôŋ. Noyabiŋ am. Avômalô takatu ba idum sek lomaloma lôk êv yeŋ hadêŋ ŋgôk ma idum sek haviŋ anyô yaŋ yanavi lôk anyô da idum i lôk avi da idum i ma

---

* **5:8:** Lo 16:3 * **5:11:** 2Te 3:6; Tit 3:10 * **5:13:** Lo 13:5; 17:7 * **6:2:** ALK 20:4 * **6:9:** Gal 5:19-21; Ep 5:5; ALK 22:15

10 vani lo paloŋ ma inum waiŋ ba elo molo lôk enaŋ abôma ma esau
avômalô ba ewa iniŋ nômkama vani. Ŋê takêŋ miŋ hatôm nêmô Wapômbêŋ
anêŋ loŋ lôkliŋyak ami.
11 *Sêbôk ma môlô vi udum kambom takêŋ haviŋ. Ma doŋtom Wapômbêŋ
hathik môlô ba ubitak matheŋ lôk thêthôŋ hathak Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ
athêŋ lôk alalôaniŋ Wapômbêŋ anêŋ Lovak Matheŋ.

Alalôaniŋ leŋviŋkupik ma Lovak Matheŋ anêŋ unyak

12 *Môlô onaŋ nena, "Balabuŋ te miŋ havaloŋ ya loŋ ami. Ba malêla takatu
ba yaleŋhaviŋ yandum ma ya hatôm." Ma doŋtom ya Pol yahanaŋ nena auk
takêŋ tem miŋ nêm ya sa ami ba yahadô nômlate eyabiŋ ya.
13 *Môlô onaŋ nena, "Nôm eyaŋ hêv leŋsoam sa ma leŋsoam hêv nôm eyaŋ
sa. Ma thai luvi ma nôm pik iyom ba Wapômbêŋ tem nêm vê." Ma môlô osoŋ
nena sek waliliŋ ma nôm oyaŋ hatôm nôm eyaŋ lôk leŋsoam e? Ma yahanaŋ
nena kupik ma Anyô Bêŋ anêŋ ek indum anêŋ ku. Aêŋ ba kupik lôk sek miŋ
ethak doŋtom ami.
14 *Wapômbêŋ da anêŋ lôkliŋyak hik Anyô Bêŋ liŋ ba tem injik alalô liŋ aêŋ
iyom.
15-17 *Môlônim lemvimkupik sapêŋ ma hatôm Kilisi da anêŋ liŋkupik bute.
Môlô ôthôŋ auk êŋ e? Ma ôpatu ba hathak doŋtom haviŋ Anyô Bêŋ thai iniŋ
dahôlôŋiŋ habitak doŋtom. Ma Wapômbêŋ anêŋ abô bute hanaŋ nena,
"Thai tem nimbitak êtôm kupik doŋtom." *Môŋ Anôŋ 2:24*
Aêŋ ba anyô te hathak doŋtom haviŋ avi sek te, êŋ ma thai lêk ibitak kupik
doŋtom. Ma naja Kilisi anêŋ liŋkupik bute ba nanêm êndêŋ avi sek e? Mi anôŋ!
18 Nôsôv ek sek waliliŋ. Kambom takatu ba avômalô ethak idum ba vi ma
hêk kupik viyaiŋ. Ma opalê atu ba hadum sek waliliŋ êŋ ma yanida habuliŋ
anêŋ liŋkupik ba hadum sek hathak.
19-20 *Môlô lemvimkupik ma Lovak Matheŋ anêŋ unyak matheŋ atu ba
hamô kapô ba Wapômbêŋ da hêv hadêŋ alalô. Avanôŋ e? Ma hêv alalô
vuli ba miŋ o anyô bêŋ ek oyabiŋ oda ami. Ba intu ômbô Wapômbêŋ esak
lemvimkupik.

7

Abô hathak ewa i

1 Yahato môlônim abô viyaŋ nena mavi ek nômô daluk ma miŋ noja avi ami.
2 Ma doŋtom avômalô ethak idum sek waliliŋ. Aêŋ ba mavi ek ŋê ewa i, anyô
ênjêk imbiŋ yanavi ma avi ênjêk imbiŋ yamalô.
3 Ma anyô lahaviŋ ênjêk imbiŋ yanavi êŋ ma yanavi miŋ embasiŋ i ami.
Ma yanavi lahaviŋ ênjêk imbiŋ yamalô ma yamalô indum aêŋ iyom ek malê
nena ŋê lôk vêŋi iniŋ viyaŋ hêk.
4 Avi miŋ hayabiŋ yanida liŋkupik ami. Mi. Anyô hayabiŋ. Ma anyô miŋ
hayabiŋ yanida liŋkupik ami. Mi. Avi hayabiŋ.
5 Ba intu ovasiŋ am, êŋ ma hatôm udum vani! Anyô hadum ek eteŋ mek
ma miŋ bônôŋ ami. Enaŋ êndêŋ yanavi. Ma avi hadum ek eteŋ mek ma miŋ
bônôŋ ami. Enaŋ bêŋ êndêŋ yamalô ba thai nêndôk am. Êŋ ma netak iniŋ êk

* **6:11:** Tit 3:3-7 * **6:12:** 1Ko 10:23 * **6:13:** 1Te 4:3-5 * **6:14:** Lom 8:11; 1Ko 15:20; 2Ko 4:14
* **6:15-17:** Mat 19:5; Jon 17:21-23; Lom 8:9-11; Ep 5:30 * **6:19-20:** 1Ko 7:23; 1Pi 1:18-19

haviŋ i êtôm wak vithê. Ma mek anêŋ daŋ ma nêjêk esak loŋbô ek Sadaŋ miŋ hatôm enja iniŋ thethaŋak ek êndôk thai leŋiŋ ami.
6 Miŋ yahavak balabuŋ te ek avi lo anyô miŋ nêjêk imbiŋ i wak la ami. Mi. Yahanaŋ ek yanêm môlônim auk sa iyom.
7 Yada ma anyô muk ba yaleŋhaviŋ anyô lôkthô nimbitak êtôm yada. Ma doŋtom anyô tomtom da ewa iniŋ wapôm lomaloma halêm anêŋ Wapômbêŋ. Aêŋ ba nôm takatu ba Wapômbêŋ habi sam ma yaŋda yaŋda.
8 Abô êntêk ba tem yanaŋ ma hathak aluŋ lo avi tôp. Mavi ek thêlô nêmô daluk êtôm ya.
9 *Thethaŋak miŋ êmbôk môlô êtôm atum hathaŋ ami, êŋ ma mavi anôŋ. Aêŋ ba anyô te miŋ hatôm ipuki loŋ ami, êŋ ma enja avi.
10 *Yahanaŋ abô êntêk ek avômalô ewa i. Avi te miŋ hatôm êndô yamalô ami. Abô êntêk ma Anyô Bêŋ anêŋ abô balabuŋ ma miŋ yenaŋ abô ami.
11 Avi hadô yamalô êŋ ma epesaŋ abô imbiŋ yamalô ma miŋ enja anyô yaŋ ami. Ma anyô aêŋ iyom.
12-13 Yahanaŋ abô êntêk ek avômalô takatu ba ewa i ba yaŋ miŋ hêvhaviŋ Wapômbêŋ ami. Ba anyô te hawa avi te ba miŋ hêvhaviŋ Wapômbêŋ ami ma doŋtom lahaviŋ êmô imbiŋ yani, ma miŋ êndô avi êŋ ami. Ma avi te hawa anyô te ba miŋ hêvhaviŋ Wapômbêŋ ami ma doŋtom lahaviŋ êmô imbiŋ yani, ma miŋ êndô ôpêŋ ami. Êntêk ma yenaŋ auk iyom. Ma miŋ Anyô Bêŋ anêŋ abô balabuŋ te ami.
14 Anyô te hawa avi atu miŋ hêvhaviŋ ami, êŋ ma anyô anêŋ hêvhaviŋ hatôm nêm avi êŋ lôk nali sa ba nimbitak êtôm nôm mabuŋ hêk Wapômbêŋ ma. Ma avi hawa anyô atu ba miŋ hêvhaviŋ ami ma aêŋ iyom. Ma mi, êŋ ma tem Wapômbêŋ ênjê nali takêŋ nena lelaik. Aêŋ ba miŋ ôndô vônim atu ba anêŋ hêvhaviŋ mi ami.
15 *Ma howa avi atu ba miŋ hêvhaviŋ Wapômbêŋ ami ba hadum ek êndô o, êŋ ma otak yani ek ni. Ma howa anyô atu ba miŋ hêvhaviŋ Wapômbêŋ ami ba hadum ek êndô o, êŋ ma otak yani ek ni aêŋ iyom. Tem miŋ undum abô esak nôm êŋ ami. Wapômbêŋ halam alalô hathak kobom namô maliŋyaô imbiŋ i.
16 *Ba injo. Yanavi tem nêm yamalô sa ek imbitak anyô hêvhaviŋ mena yamalô nêm yanavi sa ek imbitak avi hêvhaviŋ la.

Alalô namô êtôm lôkmala atu ba Wapômbêŋ lahaviŋ alalô namô

17 Hômô aisê ba Wapômbêŋ halam o ma ômô aêŋ. Êŋ ma hatôm Anyô Bêŋ anêŋ wapôm atu ba hik sam hadêŋ môlô tomtom. Abô balabuŋ êntêk ma yahêv hadêŋ ŋê êvhaviŋ lodôŋlodôŋ lôkthô.
18 Ôpatu ba bôk eŋgothe anêŋ kupik ba Wapômbêŋ halam yani ma êmô aêŋ. Ma miŋ nepesaŋ anêŋ kupik esak loŋbô ami. Ma ôpatu ba miŋ eŋgothe anêŋ kupik ami ba Wapômbêŋ halam yani ma êmô aêŋ iyom. Ma miŋ eŋgothe anêŋ kupik vê ami.
19 *Eŋgothe kupik lôk miŋ eŋgothe kupik ami, nôm ju êŋ ma nôm oyaŋ. Ma nôm bêŋ ma nesopa Wapômbêŋ anêŋ abô.
20 Eŋgothe anêm kupik mena eŋgothe ami mena ewa avi mena miŋ ewa avi ami ba Wapômbêŋ halam o, ma ômô aêŋ.

---

* **7:9:** 1Ti 5:14 * **7:10:** Mat 5:32 * **7:15:** Lom 14:19 * **7:16:** 1Pi 3:1 * **7:19:** Lom 2:25; Gal 5:6; 6:15

21 Ma o atu ba anêm alaŋ hamô ba Wapômbêŋ halam o ma miŋ lemmalaiŋ
andô. Ma doŋtom loŋôndê la hêk ek otak anêm alaŋ anêŋ ku, êŋ ma undum
aêŋ.
22 *Ba ŋê takatu ba iniŋ alaŋ hamô aleba Anyô Bêŋ halam i ma hatôm Anyô
Bêŋ hapole iniŋ yak vê. Ma aêŋ iyom ŋê takatu ba miŋ êmô alaŋ la vibiŋ ami
aleba Anyô Bêŋ halam i ma Kilisi lêk habitak iniŋ alaŋ.
23 Wapômbêŋ bôk hêv môlô vuli hathak vuli bêŋ ba miŋ anyôla habitak
môlônim alaŋ ami ba intu lemiminjikam esak auk pik takêŋ ami.
24 Aiyaŋ thêlô, môlô tomtom nômô êtôm aêsêbôk ba Wapômbêŋ halam môlô.
Môlô owa am mena miŋ owa am ami mena eŋgothe kupik mena miŋ eŋgothe
kupik ami lôk ŋê iniŋ alaŋ hamô mena iniŋ alaŋ mi, nômô aêŋ iyom ba
nosopa Wapômbêŋ.

Pol hêv abô hadêŋ avômalô muk

25 Anyô Bêŋ lahiki hathak ya ba intu yenaŋ abô ma avanôŋ ek môlô
nônêmimbiŋ. Êntêk ma yenaŋ auk hathak avômalô muk ma miŋ Anyô Bêŋ
anêŋ abô balabuŋ ami.
26 Lêk ma malaiŋ lomaloma habitak. Aêŋ ba nômô êtôm avômalô muk ma
tem nômô mavi.
27 Ôpatu ba lêk epesaŋ anêŋ abô ek enja avi ma miŋ êndô ami. Ma môlô
takatu ba avi mi miŋ nômbôlêm avi ami.
28 Ma howa avi, ma miŋ hudum kambom ami. Ma avi muk te hawa anyô,
ma miŋ hadum kambom ami. Ma doŋtom môlô takatu ba owa am tem nôpôm
malaiŋ lomaloma êmô pik êntêk ba intu yahavatho môlô loŋ ek miŋ malaiŋ
takêŋ êpôm môlô ami.
29-31 *Yenaŋ abô anêŋ ôdôŋ nena pik êntêk tem êmô sawa bidoŋ iyom ba
anêŋ auk lôk anêŋ nômkama lôkthô lêk idum ek nema. Ba opalê atu ba hawa
avi, êŋ ma nôm mavi. Ma doŋtom lemimbi nena ewa i tem miŋ êmô wak
nômbêŋ intu sapêŋ ami. Ma opalê atu ba lamalaiŋ miŋ undum ba malaiŋ êŋ
eyabiŋ anêm auk ami. Ma nôm mavi miŋ eyabiŋ anêm auk ami. O atu ba hôêv
vuli nômkama lomaloma miŋ nôŋgwêk lêlê esak nôm takêŋ ami. Nômkama pik
nômbêŋ êŋ ma nôm mavi anôŋ. Ma doŋtom miŋ nôŋgô êtôm nômbêŋ ênjêk
anêm auk ami.
32 Yaleŋhaviŋ nena leŋhiki lomaloma miŋ embaloŋ môlô loŋ ami. Anyô
muk lahiki hathak Anyô Bêŋ anêŋ ku ek indum Anyô Bêŋ lamavi.
33 Ma doŋtom anyô lôk avi lahiki hathak nômkama pik ek batu indum yanavi
lamavi.
34 Ba intu yani lahiki hathak yanavi ma Anyô Bêŋ haviŋ. Ma avi tôp lôk
avi muk ethak leŋhiki hathak Anyô Bêŋ anêŋ ku. Iniŋ auk nena nênêm
dahôlôŋiŋ lôk leŋviŋkupik êndêŋ Anyô Bêŋ. Ma doŋtom avi lôk anyô lahiki
hathak nômkama pik ek indum yamalô lamavi.
35 Yahanaŋ abô takêntêk ek nêm môlô sa ma miŋ nêm malaiŋ êndêŋ môlô
ami ek môlô nômô thêthôŋ ma miŋ nômla embaloŋ môlô loŋ ami ek môlô
nônêm kapôlômim lôkthô êndêŋ Anyô Bêŋ. Ma miŋ yahanaŋ ek êtôm yak
embaloŋ môlô loŋ ami.
36 Ma ôpatu ba hapesaŋ abô yôv ek enja avi muk te ba anêŋ thethaŋak
hadum ek imbuliŋ avi êŋ ma ôpêŋ enja avi êŋ. Yani miŋ hadum kambom
ami.

* **7:22:** Plm 16; 1Pi 2:16 * **7:29-31:** 1Jon 2:17

37 Ma ôpatu ba hapesaŋ yanida anêŋ auk ma miŋ hasopa anyôla anêŋ auk
ami ba hasopa anêŋ lahaviŋ iyom nena hadô enja avi muk, ôpêŋ hadum nôm
mavi haviŋ.
38 Aêŋ ba ôpatu ba hawa avi muk hadum nôm mavi. Ma ôpatu ba hadô enja
avi êŋ ma anêŋ malaiŋ ma yaô ba intu hadum nôm mavi anôŋ.
39 *Avi atu ba hawa anyô ba yamalô hamô lôkmala denaŋ ma hatôm ibutiŋ
thai loŋ endeba anyô ema am. Êŋ ma hatôm enja anyô yaŋ atu ba hasopa
Anyô Bêŋ esak loŋbô êtôm yanida anêŋ lahaviŋ.
40 Yenaŋ auk nena yani êmô daluk ma tem yani lamavi bêŋ anôŋ. Ma
Wapômbêŋ anêŋ Lovak Matheŋ hamô haviŋ ya ba intu ya anyô lôk auk hatôm
môlô.

8

Ŋgôkba anêŋ nôm lôk ya

1 *Yahanaŋ abô êntêk hathak ŋgôkba anêŋ nôm lôk ya.* Môlô onaŋ nena,
“Alalô lôkthô ma ŋê lôkauk.” Môlônim auk êŋ hadum ba môlô ôyê am daŋ ba
ubuliŋ avômalô êvhaviŋ vi. Ma môlô lemimhaviŋ avômalô takêŋ, êŋ ma tem
nônêm i sa.
2 *Môlô osoŋ nena môlô oyala nômkama lôkthô e? Mi. Môlô ôthôŋ auk anôŋ
paliŋ!
3 Opalê atu ba lahaviŋ Wapômbêŋ ma Wapômbêŋ hayala yani.
4 *Yenaŋ auk hathak eyaŋ ŋgôkba iniŋ nôm ma aêntêk. Alalô ayala nena
Wapômbêŋ ma doŋtom iyom. Ma ŋgôkba takatu avômalô êv yeŋ hathak miŋ
Wapômbêŋ anôŋ ami.
5 Avômalô elam nôm lomaloma nena iniŋ ŋgôkba lo iniŋ anyô bêŋ. Aêŋ ba
nôm takêŋ hatôm iniŋ wapômbêŋ lo anyô bêŋ.
6 *Ma doŋtom alalô ayala nena Wakamik Wapômbêŋ yani iyom intu
Wapômbêŋ ba hapesaŋ nômkama lôkthô ba alalô abitak ek nandum anêŋ
ku. Ma Yisu Kilisi yani iyom intu Anyô Bêŋ anôŋ ba Wapômbêŋ hapesaŋ
nômkama lôkthô hathak yani. Ma Yisu êŋ hadum ba alalô abitak Wapômbêŋ
anêŋ avômalô.
7 Ma avômalô doho miŋ leŋiŋhabi auk takêŋ hêk kapôlôŋiŋ ami. Sêbôk ma
thêlô eŋgabôm ŋgôkba anêŋ nôm ma lêk êdô ba esopa Wapômbêŋ. Ma doŋtom
eyaŋ ŋgôkba anêŋ nôm ma hatôm esopa ŋgôkba hathak loŋbô. Thêlôniŋ auk
ma pulusikna ba intu leŋiŋmalaiŋ.
8 Avômalô takatu ba leŋiŋ malaiŋ hathak nôm êŋ ba miŋ eyaŋ ami ma
Wapômbêŋ miŋ hatatale i ami. Ma môlô avômalô takatu ba oaŋ nôm loma-
loma ma Wapômbêŋ miŋ habam môlô ami. Aêŋ ba oaŋ mena ôdô ma nôm
oyaŋ hêk Wapômbêŋ ma.
9 *Aêŋ ba o anyô hôêvhaviŋ lôklokwaŋ, oyabiŋ o! Anêm malaiŋ mi ek
noŋgwaŋ ŋgôkba anêŋ nôm ba hoaŋ êŋ ma miŋ onaŋ êndêŋ avômalô takatu
ba auk pulusik ek nindum aêŋ ami êŋa tem indum thêlô nênêm yak.

---

* **7:39:** Lom 7:2-3 * **8:1:** Ap 15:29 * **8:1:** Avômalô Kolin ethak êbôk nôm ek êv da hadêŋ ŋgôk. Ma ŋê êvhaviŋ leŋhaviŋ nejaŋ nôm takêŋ. Thêlôniŋ auk aêntêk nena êŋ ma miŋ wapômbêŋ anôŋ ami ba intu thêlô hatôm nejaŋ. Aêŋ ba thêlô eto kapya hadêŋ Pol ek nedaŋô anêŋ auk. * **8:2:** Gal 6:3 * **8:4:** Lo 4:39; 6:4; Gal 4:8 * **8:6:** Ep 4:5,6 * **8:9:** Lom 14:13-15; Gal 5:13

10 Hu malakba ba hoaŋ ŋgôkba anêŋ nôm ma anyôla lamalaiŋ hathak nôm
êŋ te hayê hoaŋ, hosoŋ nena hôêv yani sa ba tem eyala nena nôm êŋ ma nôm
oyaŋ e?
11 *Êŋ ma hubuliŋ yani ek endeni anêŋ kobom bô esak loŋbô ba anêm auk
êŋ habuliŋ anyô hêvhaviŋ pulusik atu ba Yisu hama ek nêm yani sa.
12 Anyô te anêŋ auk pulusik ba hubuliŋ yani êŋ ma hudum kambom hathak
Kilisi.
13 *Ba intu yahaŋ nôm êŋ ba habuliŋ yenaŋ aiyaŋ ba hadum kambom êŋ
ma tem miŋ yaŋgaŋ alim esak loŋbô ami. Yakô yandum ba yenaŋ aiyaŋ nêm
yak.

9

Pol hadô vuli

1 *Odaŋô! Abô balabuŋ lomaloma miŋ havaloŋ ya loŋ ami! Ma bôk yahayê
Yisu alalôaniŋ Anyô Bêŋ yôv! Ya ma aposel ba yada yenaŋ ku lôk Wapômbêŋ
anêŋ lôklokwaŋ hadum ba intu môlô ubitak!
2 *Avômalô doho êpôlik nena ya Pol ma miŋ aposel ami. Ma doŋtom
môlônim ôêvhaviŋ hik ya thô nena ya ma Anyô Bêŋ anêŋ aposel. Aêŋ ba
môlônim aposel ma ya.
3 Avômalô doho ibi yaleŋ nena yahabuliŋ yenaŋ ku aposel ba yahêv yada
kisi aêntêk.
4 *Avômalô ethak êv nôm hadêŋ yêlô hatôm ŋê lôk athêŋ bêŋ takatu ba idum
Wapômbêŋ anêŋ ku.
5 Ma Anyô Bêŋ anêŋ iviyaŋ lôk Sipas ma aposel vi ethak ewa avi takatu ba
êvhaviŋ hatôm vêŋi. Ma yêlô hatôm nandum aêŋ imbiŋ.
6 Ma yai hatôm natak ku baheŋiŋ ek nandum Wapômbêŋ anêŋ ku êtôm
aposel vi. Ma môlô osoŋ nena yai lôk Banabas iyom intu ŋê athêŋ mi e? Mi.
Yêlô lôkthô ma aposel iyom.*
7 Ŋê vovak da miŋ êv vuli iniŋ nôm ami. Ma avômalô takatu ba idum iniŋ
ku ethak eyaŋ anêŋ anôŋ. Ma ŋê takatu ba eyabiŋ bok ethak eyaŋ bok takêŋ.
8 Abô takêŋ ma auk pik e? Mi. Wapômbêŋ anêŋ abô balabuŋ bôk hanaŋ
9 *ba Mose bôk hato nena,
“Bok oks hadum ku ma miŋ nokak abôlêk siŋ ami.” *Lo 25:4*
Ma Wapômbêŋ lahiki hathak bok oks mena?
10 *Mi. Abô êŋ ma hathak yêlô. Avanôŋ! Abô êŋ hathak yêlô opalêla takatu
ba adum Wapômbêŋ anêŋ ku. Ŋê takatu ba ele ku lôk evatho ku, lôkthô êv
maleŋiŋ ek nejaŋ nôm.
11-12 *Môlô othak ôêv avômalô ku vi sa. Ma yêlô avatho Wapômbêŋ anêŋ abô
halôk môlô. Aêŋ ba awa nôm anêŋ môlô ma ôyê nena malaiŋ e? Mi! Yêlôaniŋ
athêŋ hêk ba intu yêlô amôŋ ek naja môlônim nôm!
Ma doŋtom miŋ yêlô asopa loŋôndê êŋ ami. Ba awa malaiŋ lomaloma ek
miŋ embasiŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi ami.

---

* **8:11:** Lom 14:15,20 * **8:13:** Lom 14:21 * **9:1:** Ap 9:1-9; 26:16; 1Ko 15:8-9 * **9:2:** 2Ko 3:2-3 * **9:4:** Luk 10:8 * **9:6:** Pol hayala Kolin iniŋ auk lôkbaŋ ba intu havuŋ abô ba hadô ek enja Kolin iniŋ da. Aêŋ ba hadum thêlô leŋiŋmaniŋ. * **9:9:** Lo 25:4; 1Ti 5:18 * **9:10:** 2Ti 2:6 * **9:11-12:** Lom 15:27; Ap 20:34; 2Ko 11:9

13 *Môlô oyala nena ŋê takatu ba idum ku hamô unyak matheŋ ma eyaŋ nôm takatu ba êv hadêŋ unyak êŋ. Ma ŋê takatu ba idum ku hamô loŋ êbôk da ma eyaŋ nôm takatu ba êv hatôm da.

14 *Anyô Bêŋ bôk hanaŋ aêŋ iyom nena ŋê takatu ba enaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô ma neja iniŋ nôm êlêm anêŋ iniŋ ku takatu ba idum.

15 Ma doŋtom yada miŋ bôk yahasopa loŋôndê takêŋ ami. Ma miŋ yahato abô êntêk ek môlô nobakôŋ ya ami. Mi! Yahama ma mavi ek miŋ yanêm malaiŋ êndêŋ môlô ami ek anyôla miŋ enja nôm takatu ba yahabam ya hathak vê ami.

16 *Miŋ yahabam ya hathak yahanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô ami. Mi. Wapômbêŋ hêv ku êŋ hadêŋ ya. Ba miŋ yahanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô ami, êŋ ma malaiŋ bêŋ ek ya.

17 Yahapetenak ek yandum ku êntêk êŋ ma tem yanja vuli. Ma doŋtom miŋ yada yenaŋ auk ami. Ba intu yahadum oyaŋ hatôm yenaŋ ku atu ba Wapômbêŋ hêv ek yayabiŋ.

18 Vuli alête intu tem yanja? Yenaŋ vuli ma aêntêk. Yahanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi ma miŋ avômalô nênêm vuli ami. Êŋ ma hatôm yenaŋ vuli atu ba yahabam ya hathak.

19 Aêŋ ba yabaheŋ miŋ ekak loŋ lôk anyôla miŋ hayabiŋ ya ami. Ma doŋtom yenaŋ auk nena avômalô lôkthô nimbitak yenaŋ alaŋ ek yaŋgik loŋôndê thô ek bêŋ anôŋ ini nesopa Kilisi.

20 *Yahamô haviŋ avômalô Islael ma yahabitak hatôm thêlô. Ma yahamô haviŋ avômalô esopa abô balabuŋ takatu êŋ ma yahabitak hatôm thêlô ek yandom i ini ek Kilisi. Ma doŋtom abô balabuŋ miŋ hayabiŋ ya ami.

21 Yahamô haviŋ ŋê daluk takatu ba iniŋ abô balabuŋ mi, êŋ ma yahabitak hatôm thêlô ba miŋ yahasopa alalô avômalô Islael iniŋ abô balabuŋ loma-loma ami ek yandom thêlô ini êndêŋ Kilisi. Ma yahasopa Wapômbêŋ lôk Kilisi iniŋ abô ba intu eyabiŋ ya.

22 *Ma yahamô haviŋ ŋê takatu ba iniŋ auk pulusik ma yahabitak pulusik hatôm thêlô ek yandom thêlô ini ek Kilisi. Yahasopa avômalô lôkthô iniŋ auk lomaloma ek auk anêŋ aêŋ ma hatôm yanêm vi dedauŋ sa.

23 Yahadum aêŋ ek avômalô lôkthô nedaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô ba nesopa ek alalô lôkthô naja bulubiŋ.

Nadaŋviŋ lôklokwaŋ ek nayô uŋlôv

24 Avômalô takatu ba elaŋviŋ sapêŋ ewa vuli e? Mi. Ôpatu ba hamôŋ iyom. Aêŋ ba ondaŋviŋ ek onja anêm vuli aêŋ iyom.

25 *Avômalô takatu ba ik mambêŋ ma ethak êdôŋ i wak nômbêŋ intu ek neja kuluŋ atu ba tem ekapok ketheŋ. Ma doŋtom alalô adum ek naja kuluŋ atu ba tem êmô wak nômbêŋ intu sapêŋ.

26 Ba intu ya miŋ yahalaŋviŋ hatôm anyô halaŋviŋ mayaliv ami. Ma miŋ yahik vovak hatôm anyô hathak hik loŋ oyaŋ ami.

27 *Mi! Yahik yaleŋviŋkupik ek batu yenaŋ auk pik etauviŋ. Yakô yanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi êndêŋ avômalô ba nênêmimbiŋ ma yada mi.

---

* **9:13:** Lo 18:1-3 * **9:14:** Mat 10:10; Gal 6:6 * **9:16:** Jer 20:9 * **9:20:** Ap 21:20-26 * **9:22:** 2Ko 11:29 * **9:25:** Plp 3:14; 2Ti 2:4-5; 4:7-8 * **9:27:** Lom 8:13; 13:14

10

Yakô ek alalô nanêm yak esak saê

1 *Aiyaŋ thêlô miŋ môlô lemimpaliŋ ami! Sêbôk ma alalôaniŋ bumalô
esopa buliv lôk eveŋ ŋgwêk malêvôŋ.
2 Ma buliv lo ŋgwêk ithik thêlô ek injik thô nena thêlô esopa Mose.
3 *Thêlô sapêŋ eyaŋ nôm matheŋ atu
4 *ma sapêŋ inum ŋaŋ valu matheŋ atu ba haveŋ haviŋ i. Valu êŋ ma Yisu
da.
5 *Ma doŋtom Wapômbêŋ miŋ lamavi hathak thêlô ami ba intu ema ba
kupik hêk mayaliv hêk loŋ thiliv.
6 *Nôm takêŋ habitak ek alalô leŋiŋimbi esak ma miŋ imbisôk imiŋ alalô ek
nandum kambom ami.
7 Bôk eto hathak thêlô nena,
"Avômalô êŋ esopa ŋgôk ba eloyeŋ hathak lôk eyaŋ ba inum ba idum sek
lomaloma." *Etak Ijip 32:6*
Aêŋ ba miŋ môlô nundum aêŋ ami.
8 *Miŋ alalô nandum sek waliliŋ êtôm bôk ba alalôaniŋ bumalô idum ba
avômalô hatôm 23,000 ema wak doŋtom iyom ami.
9 *Alalô miŋ natatale Anyô Bêŋ êtôm avômalô vi atu ba bôk idum ba umya
hathaŋ i pôpônô ami.
10 *Ma miŋ nanaŋ abô munuŋmunuŋ êtôm bôk ba doho idum ba aŋela vovak
hiki pôpônô ami.
11 Nôm takatu ba bôk habitak hathak avômalô bôsêbôk ma eto ek alalô
avômalô bôlôŋ êntêk atu ba lêk amô habobo pik lo leŋ anêŋ daŋ leŋiŋimbi katô
ba nayabiŋ i.
12 Aêŋ ba o atu ba hosoŋ nena humiŋ lôklokwaŋ êŋ ma oyabiŋ o ek miŋ nêm
yak ami.
13 Kambom hathak halôk avômalô leŋiŋ ek nindum kambom. Ma hudum
ek undum kambom ma Wapômbêŋ tem miŋ imbuliŋ dôm ek o ami. Tem yani
êmbôlêm loŋôndê ek otak auk êŋ ek umiŋ lôklokwaŋ. Ma tem miŋ etak o ek
nêm yak ami.

Miŋ nônêm yeŋ êndêŋ Wapômbêŋ ma ŋgôkba imbiŋ ami

14 Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, nônêm am vê ênjêk ŋgôkba anêŋ ku lo loŋ.
15 Môlô avômalô lôkauk ba intu nutitiŋ abô êntêk nena thêthôŋ mena mi e?
16 *Kilisi anêŋ thalaleŋ hadum ba alalô abitak doŋtom lôk anum ba
leŋiŋhabi hathak nôm mavi takatu ba yani hadum ek hêv alalô sa. Ma polom
doŋtom êŋ ma hatôm Kilisi liŋ kupik ba intu alalô aŋgôli ba aŋ.
17 *Ma alalô avômalô bêŋ anôŋ aŋ ek injik thô nena alalô sapêŋ lêk athak
doŋtom haviŋ Kilisi ba abitak ôdôŋ te iyom.
18 *Ma lemimimbi esak avômalô Islael. Thêlô êv iniŋ da hadêŋ ŋê êbôk da
ba êbôk ma sapêŋ eyaŋ nôm da êŋ ma hatôm ethak doŋtom haviŋ Kilisi ba
ibitak ôdôŋ te iyom.
19 *Ma yahanaŋ nena ŋgôk iniŋ nôm lôk alokwaŋ ma valu iniŋ athêŋ hêk e?

---

* **10:1:** Kis 13:21-22; 14:22-29 * **10:3:** Kis 16:35 * **10:4:** Kis 17:6; Nam 20:11 * **10:5:** Nam 14:29-30 * **10:6:** Nam 11:4,34; 1Ko 10:11 * **10:8:** Nam 25:1-9 * **10:9:** Nam 21:5-6 * **10:10:** Nam 16:41-49 * **10:16:** Mat 26:26-28 * **10:17:** Lom 12:5 * **10:18:** Wkp 7:6 * **10:19:** 1Ko 8:4

20 *Mi. Ŋê daluk êv da hadêŋ ŋgôk. Ma ŋgôk takêŋ ma Wapômbêŋ e? Miŋ yaleŋhaviŋ môlô nosak doŋtom imbiŋ ŋgôk ami.
21 *Miŋ hatôm nunum êndôk Anyô Bêŋ anêŋ tase lôk ŋgôk anêŋ imbiŋ ami. Ma miŋ hatôm noŋgwaŋ ŋgôk anêŋ nôm lôk Anyô Bêŋ anêŋ imbiŋ ami.
22 *Hatôm alalô nadôk Anyô Bêŋ la ek ladaŋ e? Ma hêv vovaŋ hadêŋ alalô êŋ ma tem namô lôklokwaŋ ma miŋ nanêm yak ami e?

Nambô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ

23 *Môlô onaŋ nena, “Balabuŋ te miŋ havaloŋ alalô loŋ ami. Ba malêla takatu alalô leŋiŋhaviŋ nandum ma hatôm.” Ma doŋtom ya Pol yahanaŋ nena nômkama sapêŋ tem miŋ nêm môlô sa lôk embatho môlô loŋ ami.
24 *Ba miŋ lemimimbi oda anêm mavi iyom ami ma lemimimbi anyô vi iniŋ mavi imbiŋ.
25-30 *Ma
“Nômkama pik lôkthô ma Anyô Bêŋ anêŋ.” *Kapya Yeŋ 24:1*
Yahabô Wapômbêŋ ba yahaŋ lôk yaleŋmavi êŋ ma anyôla miŋ hatôm esaŋ ya ami. Yenaŋ auk nena yaŋgaŋ ma tem yaŋgaŋ. Ma yahadô ma dô. Anyô vi iniŋ auk miŋ havaloŋ ya loŋ ami. Aêŋ ba noja alim vathiap lôkthô atu ba ôêv vuli ba oŋgwaŋ. Miŋ lemim malaiŋ ami.

Ma ŋê daluk doho elam o ek nu noŋgwaŋ nôm imbiŋ i ba hudum ek nu ma miŋ onaŋ injik i liŋ ami. Noŋgwaŋ iyom. Ma doŋtom anyôla hanaŋ hadêŋ o nena nôm êntêk ma nôm ŋgôkba, êŋ ma miŋ noŋgwaŋ ami ek nêm anyô daluk êŋ sa ek miŋ lamalaiŋ esak o ami. Ma miŋ yahanaŋ hathak ŋê êvhaviŋ ami. Mi. Yahanaŋ hathak ŋê daluk.

31 *Aêŋ ba oaŋ mena unum mena udum aisê, nundum lôkthô aêŋ iyom ek nobam Wapômbêŋ anêŋ athêŋ.
32 *Avômalô Islael lo Glik lôk Wapômbêŋ anêŋ avômalô êvhaviŋ takatu, ma miŋ nundum nômla ek nosale i thô ami.
33 *Nômkama lôkthô atu ba yahadum ma yahadum ek yanêm avômalô vi sa ek neja bulubiŋ. Miŋ yahabôlêm nôm leŋiŋmavi ek yada ami.

11

1 *Yahasopa Kilisi ba intu nosopa yaveŋgwam.

Pol hanaŋ hathak nendam leŋkadôk siŋ

2 Yahayê nena môlô miŋ lemimpaliŋ yenaŋ abô ami ba yahanaŋ abô mavi hathak môlô. Môlô ovaloŋ yenaŋ auk taksêbôk atu ba êdôŋ ya ba yahadôŋ môlô hathak.
3 *Yaleŋhaviŋ môlô noyala nena Kilisi ma hamô vuliŋ ek anyô ma anyô hamô vuliŋ ek avi ma Wapômbêŋ hamô vuliŋ ek Kilisi.*

---

* **10:20:** Lo 32:17; ALK 9:20 * **10:21:** 2Ko 6:15-16 * **10:22:** Lo 32:21 * **10:23:** 1Ko 6:12 * **10:24:** Lom 15:1-2 * **10:25-30:** Sng 24:1; 1Ko 8:7; 1Ti 4:4 * **10:31:** Kol 3:17 * **10:32:** Lom 14:13 * **10:33:** 1Ko 9:20-22 * **11:1:** 1Ko 4:16 * **11:3:** Stt 3:16; Ep 5:23 * **11:3:** Abô Glik hathak “vuliŋ” anêŋ ôdôŋ yaŋ nena “lokwaŋ ta”. Aêŋ ba abô 11:3 haveŋ aêntêk. “Kilisi ma hatôm a anêŋ lokwaŋ ta ma anyô sapêŋ ma epesaŋ hathak Kilisi ba êtôm thaŋaŋ. Ma anyô hatôm a anêŋ lokwaŋ ta ma avi halêm anêŋ anyô ba êtôm thaŋaŋ. Ma Anyô Bêŋ hatôm a anêŋ lokwaŋ ta ma hêv Kilisi ba halêm ba hatôm thaŋaŋ.”

4 Ba ôpatu ba hadum ek eteŋ mek mena hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ auk bêŋ ek
embatho avômalô loŋ ba hakôk kuluŋ, êŋ ma hêv mama hadêŋ Kilisi atu ba
hamô vuliŋ ek yani.
5 Avi takatu ba enaŋ Wapômbêŋ anêŋ auk bêŋ ek embatho avômalô loŋ lôk
eteŋ mek nendam leŋiŋkadôk siŋ ma miŋ nekapiŋ leŋiŋkadôk ŋauŋ ba popam
ami. Edam leŋiŋkadôk siŋ ami lôk ekapiŋ leŋiŋkadôk ŋauŋ ba popam, êŋ ma
hatôm êv mama hadêŋ ôpatu ba hamô vuliŋ ek i.
6 Avi atu ba miŋ lahaviŋ endam wakadôk ami êŋ ma nekapiŋ wakadôk
ŋauŋ. Ma doŋtom nôm êŋ ma nôm mama. Ba intu avi nesak nendam
leŋiŋkadôk siŋ.
7-9 *Anyô ma hatôm Wapômbêŋ da ba hik Wapômbêŋ anêŋ lôkmaŋgiŋ thô.
Ba intu yani êkôk nômla êmô wakadôk ami. Anyô ma miŋ epesaŋ hathak avi
lokwaŋ ami ma mi. Avi ma epesaŋ hathak anyô lokwaŋ. Miŋ epesaŋ anyô ek
nêm avi sa ami, mi, avi ek nêm anyô sa. Ba intu avi hik anyô anêŋ lôkmaŋgiŋ
thô.
10 Aêŋ ba avi nendam leŋiŋkadôk siŋ êtôm lavôŋiŋ te ek aŋela nêgê.
11-12 Avi ibitak anêŋ anyô. Ma avi evathu anyô ba intu anyô êlêm anêŋ avi
aêŋ iyom. Ma doŋtom nômkama sapêŋ halêm anêŋ Wapômbêŋ. Ba intu avi
takatu ba esopa Anyô Bêŋ miŋ hatôm nenaŋ nena, “Yêlô avi iyom ba yôv”
mena anyô nenaŋ nena, “Yêlô anyô iyom ba yôv”. Mi.
13 Lemimhabi aisê? Avi miŋ edam leŋkadôk siŋ ami ba eteŋ mek hadêŋ
Wapômbêŋ êŋ ma mavi e?
14-15 Alalô lôkthô ayala alalôaniŋ auk. Avi iniŋ leŋkadôk ŋauŋ hamô ek
imbuliv leŋiŋkadôk siŋ. Ma alalô anaŋ nena yani ma avi mavi. Ma doŋtom
anyô atu ba wakadôk ŋauŋ daim yani tem mama.
16 Avômalô takatu ba êpôlik hathak abô êntêk nodaŋô! Yêlôaniŋ avi lôk avi
takatu ba êvhaviŋ Anyô Bêŋ ba êmô luvuluvu ethak edam leŋiŋkadôk siŋ ba
intu môlô nundum aêŋ iyom.

Kolin ibuliŋ Wapômbêŋ anêŋ nôm matheŋ

17 Môlô othak doŋtom ma miŋ udum mavi hadêŋ avômalô vi ami. Môlô
ubuliŋ i ba intu ya miŋ hatôm yanaŋ abô mavi esak môlô ami.
18 *Yahalaŋô môlô ŋê êvhaviŋ othak doŋtom ma ovak am vose hi lodôŋlodôŋ.
Yakô abô êŋ bute ma avanôŋ.
19 Yakô môlô osoŋ nena lodôŋlodôŋ êŋ ma mavi ek nêgê nena opalêla esopa
Wapômbêŋ mavi ba hanaŋ mavi ma opalêla mi. Aisê?
20 Môlô othak doŋtom hatôm ŋê êvhaviŋ ma osoŋ nena oaŋ Anyô Bêŋ anêŋ
nôm e? Mi!
21 Môlô doho ômôŋ ba ovasiŋ nôm ba oaŋ paloŋ. Ma doho ema kisi ma doho
eyaŋ ba inum aleba leŋsoam bok.
22 Môlô unyak oŋgwaŋ lo nunum êmô mi e? Yakô môlô nôpôlik ek
Wapômbêŋ anêŋ avômalô êvhaviŋ takatu ba nômkama mi ba ôŋgô i nena
avômalô ôvathek. Ba yanaŋ aisê êndêŋ môlô? Yambam môlô e? Mi anôŋ!
23 Anyô Bêŋ hadôŋ ya ba intu yandôŋ môlô aêntêk. Bôlôvôŋ atu ba tem
nenaŋ Anyô Bêŋ Yisu bêŋ ma hawa polom
24 ma hêv lamavi ma haya ba hanaŋ, “Êntêk ma yenaŋ yaleŋviŋkupik ba
yahêv ek nêm môlô sa. Nundum aêŋ ek lemimimbi ya.”

* **11:7-9:** Stt 1:26-27; 2:18-23 * **11:18:** 1Ko 1:10-12

25 *Eyaŋ vêm ma hawa tase te aêŋ iyom ma hanaŋ, “Ênтêk ma tabô lukmuk
atu ba yahavak hathak yenaŋ thalaleŋ. Waklavôŋ atu ba unum ma nundum
aêŋ ek lemimimbi ya.”
26 Waklavôŋ môlô oaŋ polom êntêk lôk unum halôk tase êntêk ma hanaŋ
hathak Anyô Bêŋ anêŋ ŋama lôk endelêm.

Alalô nasô i ba naya vêmam ka naja Anyô Bêŋ anêŋ nôm

27 *Aêŋ ba anyôla hayaŋ lo hanum paloŋ êŋ ma habuliŋ polom lôk tase êŋ
ba Anyô Bêŋ anêŋ liŋkupik lo thalaleŋ lôk ŋama habitak hatôm nôm oyaŋ ba
ôpêŋ tem indum abô.
28 Avômalô idum ek nejaŋ polom lôk ninum êndôk tase êŋ ma nêsô i ba neya
vêmam ka nejaŋ.
29 Anyôla hayaŋ lo hanum nôm matheŋ êntêk ma miŋ lahabi Yisu Kilisi
liŋkupik lôk anêŋ avômalô ami, ôpêŋda hadum ba tem Wapômbêŋ nêm malaiŋ
êndêŋ ôpêŋ.
30 Aêŋ ba intu môlô doho lokwaŋ mi lôk ôpôm lijiŋ ma bêŋ anôŋ ema.
31 Ma doŋtom alalôda nasô i ba naya êŋa Wapômbêŋ miŋ hatôm indum abô
ek alalô ami.
32 *Anyô Bêŋ hanaŋ alalô bêŋ ba hêv malaiŋ hadêŋ alalô ek êndôŋ alalô ek
pik lo leŋ anêŋ daŋ atu ba Wapômbêŋ hêv avômalô pik vê ma tem miŋ nêm
alalô vê imbiŋ ami.
33 Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, waklavôŋ atu ba môlô ôlêm othak doŋtom ek oŋgwaŋ,
êŋ ma noyabiŋ môlôviyaŋ.
34 Ma môlô doho oma kisi ma oŋgwaŋ nôm êmô unim unyak vêm ka nôlêm
nosak doŋtom ek miŋ abô la êpôm o ami.
Wak alê atu ba yahathôk ma tem yanêm auk doho imbiŋ.

12

Lovak Matheŋ anêŋ wapôm lomaloma

1 Aiyaŋ thêlô yahadum ek yapesaŋ môlônim auk lokbaŋ takatu ba hathak
wapôm lomaloma atu ba Lovak Matheŋ hêv hadêŋ avômalô.
2 *Sêbôk ba môlô avômalô daluk ma elom môlô hi mayaliv ek ôêv yeŋ hadêŋ
nôm takatu ba miŋ hatôm enaŋ abô ami.
3 *Aêŋ ba yanaŋ êndêŋ môlô nena Anyô Bêŋ anêŋ Lovak Matheŋ hayabiŋ
anyôla, êŋ ma tem miŋ yani esaŋ Yisu ba enaŋ abôma ami. Ma Lovak Matheŋ
iyom intu hatôm indum ôpêŋ ba enaŋ nena Yisu ma Anyô Bêŋ.
4 *Wapôm ma lomaloma ma Lovak Matheŋ ma doŋtom iyom intu hêv.
5 Ma kobom nênêm avômalô sa ma lomaloma ma Anyô Bêŋ ma doŋtom
iyom.
6 Ma ku lomaloma hêk ma doŋtom Wapômbêŋ ma doŋtom iyom intu hêv
lôklokwaŋ hadêŋ avômalô lôkthô ek nindum.
7 Lovak Matheŋ hadum ku hamô anyô tomtom ek hêv alalô sa ek namô
mavi imbiŋi.
8 Anyô yaŋ ma hêv Wapômbêŋ anêŋ abô auk lôkmaŋgiŋ ek enaŋ bêŋ. Ma
yaŋ ma Lovak Matheŋ êŋ hêv auk eyala Wapômbêŋ anêŋ auk lomaloma.

---

* **11:25:** Kis 24:6-8; Hib 8:8-13 * **11:27:** Hib 10:29 * **11:32:** Hib 12:5-6 * **12:2:** Hab 2:18-19
* **12:3:** 1Jon 4:2-3 * **12:4:** Lom 12:6

9 Ma te ma hêv auk hêvhaviŋ lôklokwaŋ. Ma te ma hêv lôklokwaŋ ek nindum
anyô lijiŋ mavi.
10 Ma te ma hêv ek indum nômbithi lôklokwaŋ ma yaŋ ma enaŋ Wapômbêŋ
anêŋ auk bêŋ ek embatho avômalô loŋ ma te ma hatitiŋ ŋê evatho avômalô
loŋ hathak iniŋ ku ma te ma hêv abô masôm hadêŋ avômalô ma te ma hêv
auk ek enaŋ abô masôm takêŋ anêŋ ôdôŋ bêŋ.
11 *Ku takêŋ lôkthô ma halêm anêŋ Lovak Matheŋ doŋtom êŋ iyom ba hêv
hadêŋ anyô tomtom hatôm yanida anêŋ lahaviŋ.

Alalô lôkthô ma kupik doŋtom êŋ anêŋ lôbôlôbô

12 *Kupik ma doŋtom iyom, ma doŋtom anêŋ lôbôlôbô hamô. Anêŋ lôbôlôbô
takêŋ ma bêŋ anôŋ, ma doŋtom kupik doŋtom hayabiŋ. Ma Kilisi da anêŋ aêŋ
iyom.
13 *Alalô lôkthô athik athak Lovak Matheŋ doŋtom ba abitak kupik doŋtom,
avômalô Islael lôk avômalô Glik ma ŋê lôk alaŋsi lôk ŋê alaŋsi mi, alalô sapêŋ
abitak hatôm kupik doŋtom iyom. Ma Lovak Matheŋ doŋtom intu hamô alalô
lôkthô kapôlôŋiŋ.
14 Ma kupik ma miŋ epesaŋ hathak nômla doŋtom ami. Mi. Bêŋ anôŋ.
15 Veŋ kapô hanaŋ nena, “Baheŋ ma yaŋda ma veŋ kapô ma yaŋda. Ba intu
ya miŋ kupik bute ami.” Êŋ ma abô avanôŋ e? Mi. Veŋ kapô ma kupik êŋ
bute.
16 Leŋôndôŋ hanaŋ nena, “Maleŋdaluk ma yaŋda ma leŋôndôŋ ma yaŋda. Ba
intu ya miŋ kupik bute ami.” Êŋ ma abô avanôŋ e? Mi. Leŋôndôŋ ma kupik
êŋ bute.
17 Aêŋ ba kupik lôkthô ma maleŋdaluk iyom ma tem alalô nadaŋô aisê? Ma
kupik lôkthô ma leŋôndôŋ iyom, ma tem alalô nadiŋu ôv aisê?
18 Odaŋô! Wapômbêŋ hapesaŋ kupik êŋ bu tomtom halôk ida iniŋ loŋ
hatôm yanida anêŋ lahaviŋ.
19 Ba intu kupik êŋ bute iyom ma kupik lôkthô tem aisê?
20 Aêŋ ba kupik êŋ anêŋ lôbôlôbô hamô ma doŋtom anêŋ kupik ma doŋtom.
21 Maleŋdaluk miŋ hatôm êpôlik esak baheŋ ba enaŋ, “O dô!” Ma leŋkadôk
miŋ hatôm êpôlik esak veŋkapô ba enaŋ, “O dô!”
22 Mi! Kupik lôkthô ma anêŋ loŋ pulusik hamô ba loŋ pulusik takêŋ ma bêŋ
ek eyabiŋ o mavi.
23 Kupik anêŋ loŋ mama alalô athak apesaŋ lôk aluviŋ mavi ba adô hêk loŋ
kapô.
24 Ma kupik anêŋ loŋ mama mi ma miŋ alalô athak ik kup ami. Ma
Wapômbêŋ hapesaŋ kupik anêŋ lôbôlôbô atu ba ethak doŋtom ma hêv athêŋ
bêŋ hadêŋ loŋ mama
25 ek batu miŋ nabaki vose ni lodôŋlodôŋ ami ma nanêm i sa ni ba êlêm.
26 Bute hawa vovaŋ, lôkthô ewa vovaŋ. Ma bute hawa athêŋ bêŋ, êŋ ma
lôkthô êbôi.
27 *Môlô ma Kilisi liŋkupik ba môlô tomtom ma hatôm yani anêŋ kupik
lôbôlôbô atu.
28 *Ŋê êvhaviŋ Anyô Bêŋ ma hêv ku lomaloma hadêŋ i. Môŋ anôŋ ma aposel,
hayô hêk ma plopet, ma haveŋ yam ma kêdôŋwaga, vêm ma ŋê ku idum

* **12:11:** 1Ko 7:7 * **12:12:** 1Ko 10:17 * **12:13:** Gal 3:28 * **12:27:** Lom 12:5 * **12:28:** Ep 4:11-12

nômbithi lôk ŋê takatu ba idum avômalô mavi lôk ŋê takatu ba êv avômalô sa lôk avaka ku lôkthô ma ŋê enaŋ abô masôm.
29 Aêŋ ba môlô doho lêk aposel ma doho plopet ma doho kêdôŋwaga lôk doho idum nômbithi
30 ma doho idum avômalô mavi lôk doho enaŋ abô masôm ma doho ik abô masôm liliŋ êŋ ma mavi.
31 *Wapôm lomaloma takatu ba hamôŋ ek vi, êŋ ma ôpôviŋ o ek onja.
Êntêk ma loŋôndê mavi anôŋ te intu tem yaŋgik thô êndêŋ môlô.

13

Loŋôndê leŋiŋhaviŋ

1 Ôpatu ba hanaŋ abô masôm lôk aŋela iniŋ abô lomaloma ma doŋtom lahaviŋ avômalô ami, yani êŋ hatôm subim atu ba ik ba halaŋ mayaliv lôk yeŋ beleŋ atu ba ibi ba pôk lili oyaŋ.
2 *Ma ôpatu ba hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ auk bêŋ mena hawa auk hathak auk loŋ kapô ba hanaŋ auk lôkmaŋgiŋ mena anyô hêvhaviŋ ba hanaŋ ba dumlolê haviyô ba hi, ma doŋtom lahaviŋ mi hêk ôpêŋ ma anêŋ ku ma nôm oyaŋ.
3 Ma anyôla hêv anêŋ nômkama ek hêv ŋê siv sa lôk hêv ida hatôm da atum ma doŋtom miŋ lahaviŋ avômalô ami, nôm êŋ miŋ hêv yanida sa ami.
4 Ôpatu ba lahaviŋ avômalô, yani ma yôhôk mavi ba nêm la êndêŋ avômalô. Yani miŋ ladaŋ lôk ebam yanida ba êmbôi ami.
5 Ma miŋ indum nôm mama lôk êtôm anyô paloŋ lôk miŋ laŋaŋa ketheŋ oyaŋ lôk embaloŋ auk esak kambom bôsêbôk ami.
6 *Leŋhaviŋ ma miŋ habôi hathak kambom ami, mi, habôi hathak abô avanôŋ iyom.
7 *Ôpatu ba lahaviŋ avômalô hathak hamô maliŋyaô ma anêŋ hêvhaviŋ hamiŋ lôklokwaŋ. Ma hathak hêv ma ek Wapômbêŋ ba hamiŋ majaŋ.
8 Kobom leŋiŋhaviŋ i ma anêŋ daŋ mi. Ma opalêla takatu ba enaŋ abô plopet ma thêlôniŋ ku tem anêŋ daŋ. Lôk abô masôm lomaloma, jiŋaŋ takêŋ tem ênjêk tiŋiŋ. Lôk auk lôkmaŋgiŋ tem ende ba ni.
9 Ma alalô ayala Wapômbêŋ anêŋ auk dokte iyom lôk anaŋ anêŋ auk dokte iyom.
10 Ma waklavôŋ atu ba Yisu endelêm ma ku sapêŋ tem êyô anêŋ daŋ ba injik anôŋ ma tem enja loŋ ek ku takêŋ lôkthô.
11 Sêbôk ma ya amena ma yahanaŋ abô inaŋ amena lôk yaleŋhabi inaŋ amena ma yenaŋ auk inaŋ amena. Ma yahabitak anyô ma yahatak auk amena.
12 Lêk ma alalô ayê lôk anôŋ ami. Mi. Ayê dahô oyaŋ. Ma embeŋ yam ma tem nagê lôk anôŋ. Lêk ayala dokte iyom ma embeŋ yam ma tem nayala anôŋ biŋ hatôm Wapômbêŋ lêk hayala alalô lôkthô katô anôŋ.
13 *Ma nôm lô êntêk iyom hêk. Êvhaviŋ lôk êv maleŋ ek Wapômbêŋ ma leŋhaviŋ. Ma doŋtom leŋhaviŋ iyom intu bêŋ ek nôm lô êntêk.

14

Alalô leŋiŋmavi anôŋ ek nanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô

* **12:31:** 1Ko 14:1 * **13:2:** Mat 17:20 * **13:6:** Lom 12:9 * **13:7:** 1Pi 4:8 * **13:13:** 1Te 1:3

1 *Nosopa loŋôndê leŋiŋhaviŋ iyom ba nondaŋviŋ ek nonaŋ Lovak Matheŋ anêŋ abô lomaloma. Lôk nômbêŋ ba nôpôviŋ am lôklokwaŋ ek nonaŋ Wapômbêŋ anêŋ auk bêŋ ek embatho avômalô loŋ.
2 Ma opalê atu ba hanaŋ hathak abô masôm miŋ hanaŋ hadêŋ avômalô pik ami. Mi. Hanaŋ hadêŋ Wapômbêŋ ba hanaŋ abô loŋ kapô atu ba Lovak Matheŋ hêv hadêŋ yani. Ba anyôla miŋ hatôm eyala anêŋ ôdôŋ ami.
3 Ma opalêla takatu ba idum ek nembatho avômalô loŋ ma nenaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô esak avômalô pik iniŋ abô, ôpêŋ havatho thêlô loŋ lôk hathô thêlô ba haya lôk hêv abô labali hadêŋ i.
4 Ma ôpatu ba hanaŋ abô masôm havatho yanida loŋ. Ma doŋtom ôpatu ba hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ auk hathak avômalô pik iniŋ abô, yani havatho avômalô êvhaviŋ loŋ.
5 Yaleŋhaviŋ môlô lôkthô nonaŋ abô masôm. Ma doŋtom yenaŋ auk lôklokwaŋ nena nonaŋ Wapômbêŋ anêŋ auk bêŋ ek embatho avômalô loŋ. Ôpatu ba havatho avômalô êvhaviŋ loŋ ma bêŋ anôŋ ek ôpatu ba hanaŋ hathak abô masôm. Ma doŋtom anyôla hik abô êŋ liliŋ ba havatho avômalô êvhaviŋ lôkthô loŋ, êŋ ma mavi anôŋ aêŋ iyom.
6 Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, nodaŋô! Yahathôk ek môlô ba yahanaŋ abô lôk auk mena yahik Wapômbêŋ anêŋ auk loŋ kapô thô mena yahadôŋ avômalô mena yahanaŋ Wapômbêŋ anêŋ auk bêŋ, êŋ ma hatôm yahavatho môlô loŋ. Ma doŋtom yahanaŋ abô masôm ba miŋ môlô oyala ami, êŋ ma yahavatho môlô loŋ aisê?
7 Ma môlô lemimimbi esak abiŋ lôk gita. Thêlô ma miŋ nôm lôkmala ami. Ma doŋtom iniŋ asêŋ hamô. Ma thêlôniŋ pôk halaŋ mayaliv êŋ ma tem miŋ alalô nadaŋô iniŋ asêŋ mavi ami.
8 Ma lavuak miŋ halaŋ mavi ami ma avômalô tem nêpôpêk i ek nijik vovak aisê am?
9 Ma môlô vemimbôlêk ma aêŋ iyom. Môlô onaŋ abô masôm ma avômalô tem neyala aisê? Abô êŋ ma hatôm lovak ba miŋ eyala ami.
10 Yakô ek abô lomaloma takatu ba hêk pik bêŋ êntêk lôkthô iniŋ ôdôŋ hamô.
11 Aêŋ ba miŋ yahayala abô atu ba anyô yaŋ hanaŋ anêŋ ôdôŋ ami, êŋ ma hatôm ya anyô loŋ buyaŋ ma yani anyô loŋ buyaŋ.
12 Ma môlô aêŋ iyom. Môlô othak ôpôviŋ ek nundum Lovak Matheŋ anêŋ ku lomaloma. Aêŋ ba nundilup esak ku yaŋ atu ba tem embatho avômalô êvhaviŋ lôkthô loŋ.
13 Ba intu opalêla takatu ba enaŋ abô hathak abô masôm ma neteŋ mek ek nijik iniŋ abô êŋ liliŋ ek avômalô lôkthô neyala.
14 Ma yahateŋ mek hathak abô masôm, êŋ ma yadahôlôŋ hateŋ mek êŋ. Ma doŋtom yenaŋ auk miŋ havaloŋ ami.
15 Aêŋ ba yandum aisê? Mek atu ba yadahôlôŋ hateŋ ma yenaŋ auk eteŋ imbiŋ. Lôk yeŋ atu ba yadahôlôŋ hêv ma yenaŋ auk nêm imbiŋ.
16 Hôêv lemmavi hadêŋ Wapômbêŋ hathak abô masôm ma ôpatu ba miŋ halaŋô ami tem miŋ hatôm eyala abô atu ba honaŋ ami. Ba tem miŋ enaŋ nena “avanôŋ” esak anêm mek êŋ ami.
17 Odanêm mek êŋ mavi ma doŋtom miŋ havatho ôpêŋ loŋ ami.
18 Yahamôŋ ek môlô lôkthô hathak yahanaŋ abô masôm ba intu yahanaŋ yaleŋmavi hadêŋ Wapômbêŋ.

* **14:1:** 1Ko 12:31; 14:39

19 Ma yahamô ŋê êvhaviŋ malêvôŋ ba yahanaŋ abô bidoŋna hathak avômalô
da iniŋ abô ek yanêm auk êndêŋ i, êŋ ma mavi. Ma abô daim hatôm 10,000
hathak abô masôm êŋ ma tem thêlô neja auk aisê?
20 *Aiyaŋ thêlô, notak auk hathak nundum kambom êtôm avômena kasek
takatu ba miŋ eyala nômla ami ma noja ŋê bôk talaŋ yôv iniŋ auk.
21 *Eto hêk abô balabuŋ nena Wapômbêŋ hanaŋ avômalô Islel bêŋ ba
hanaŋ,
“ ‘Tem yaŋgik vovak ba yanaŋ abô masôm
lôk ŋê pik yaŋ iniŋ abô
êndêŋ avômalô,
ma doŋtom thêlô tem miŋ nedaŋô ya ami.’
Anyô Bêŋ hanaŋ aêŋ.” *Aisaia 28:11-12*
22 Ba intu abô masôm ma hatôm lavôŋiŋ ba êv hadêŋ ŋê daluk ek injik i thô.
Ma abô takatu ba enaŋ ek havatho avômalô loŋ ma hatôm lavôŋiŋ ba êv hadêŋ
ŋê êvhaviŋ.
23 *Avômalô êvhaviŋ lôkthô ethak doŋtom ba enaŋ abô masôm lôk vi atu ba
miŋ êvhaviŋ ami ba miŋ êdôŋ i ami, elaŋô abô êŋ, ma tem nenaŋ nena môlô
ma avômalô molo.
24 *Ma doŋtom môlô onaŋ Wapômbêŋ anêŋ auk bêŋ ek embatho avômalô vi
loŋ, ma auk êŋ intu tem indum abô esak anyô vi ek nede i liliŋ.
25 Malêla takatu ba havuŋi hamiŋ yani kapô tem imbitak yaiŋ. Êŋ ma
tem yani endek vadôŋ lêlô ba nêm yeŋ êndêŋ Wapômbêŋ ba enaŋ bêŋ nena,
“Avanôŋ biŋ! Wapômbêŋ lêk hamô haviŋ môlô!”

Ku nênêm yeŋ lôkthô imbitak thêthôŋ

26 *Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, alalô nanaŋ aisê? Alalô ayô athak doŋtom ma doho
nênêm yeŋ ma doho nêndôŋ avômalô ma doho nenaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô
loŋ kapô ma doho nenaŋ abô masôm ma doho nenaŋ abô êŋ anêŋ ôdôŋ bêŋ.
Nômbêŋ êŋ imbitak aêŋ ek embatho avômalô êvhaviŋ loŋ.
27 Ba intu anyô ju mena lô la nenaŋ abô masôm ma te êmôŋ ma yaŋ embeŋ
yam ma te embeŋ yam anôŋ ek anyô lôkauk la hamô ma enaŋ abô êŋ anêŋ
ôdôŋ bêŋ.
28 Aêŋ ba ôpatu ba hanaŋ abô masôm anêŋ ôdôŋ bêŋ te miŋ hamô avômalô
malêvôŋ ami, êŋ ma ôpatu ba hanaŋ abô masôm bônôŋ ba imiŋ. Yani enaŋ
thikuthik êndôk yanida ni ek Wapômbêŋ.
29 *Lokwaŋju mena lô la takatu ba Wapômbêŋ hêv abô hadêŋ i ek nenaŋ ma
takatu ba êmô ek elaŋô nititiŋ abô takêŋ katô.
30 Anyôla hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô hamiŋ ba Wapômbêŋ hêv abô halôk
anyô yaŋ kapô ek enaŋ, ma ôpêŋ êndôk êmô biŋ ma yaŋ atu imbiyô enaŋ
31 ek môlô sapêŋ tomtom nonaŋ abô ek avômalô sapêŋ nedaŋô ba neja auk
ek embatho i loŋ.
32-34 *Wapômbêŋ hathak hasup avômalô sapêŋ ethak doŋtom lôk kapôlôŋiŋ
doŋtom. Ma miŋ hadum nômla mayaliv ami. Aêŋ ba avômalô enaŋ Wapômbêŋ
anêŋ abô bêŋ, thêlô ethak eyabiŋ veŋiŋbôlêk.

---

* **14:20:** Ep 4:14 * **14:21:** Ais 28:11-12 * **14:23:** Ap 2:13 * **14:24:** Jon 16:8 * **14:26:** 1Ko 12:8-10 * **14:29:** 1Te 5:21 * **14:32-34:** 1Ko 11:3; 1Ti 2:12

Avômalô êvhaviŋ ethak doŋtom êŋ ma avi nêmô bônôŋ. Avômalô ôdôŋ êvhaviŋ takatu ba êmô luvuluvu ethak idum aêŋ. Thêlô miŋ hatôm nenaŋ abô ami. Ma thêlôda nêmô anyô vibiŋ êtôm atu ba abô balabuŋ hanaŋ.
35 Avômalô êvhaviŋ lêk ethak doŋtom ek nênêm yeŋ, ma avi la hamiŋ ba hanaŋ abô, êŋ ma nôm mama. Aêŋ ba avi idum ek neja auk ma ini unyak am ka miŋ nenaŋ injik vêŋi liŋ.
36 Ma môlô osoŋ nena môlôda intu Wapômbêŋ anêŋ abô anêŋ alaŋ e?
37 *Anyô la hasoŋ nena yani anyô hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô hadêŋ avômalô vi mena hadum Lovak Matheŋ anêŋ ku lomaloma, êŋ ma enaŋ bêŋ nena abô êntêk yahato ma Wapômbêŋ anêŋ balabuŋ mena mi e?
38 Opalêla takatu ba êpôlik hathak abô êntêk ma nôpôlik esak i aêŋ iyom.
39 Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, nôpôviŋ am ek nonaŋ Wapômbêŋ anêŋ auk bêŋ ek embatho avômalô loŋ ma miŋ nôŋgwêk abô masôm loŋ siŋ ami.
40 Ma nundum ku lôkthô thêthôŋ ma miŋ mayaliv ami.

15

Kilisi bôk hama ba haviyô hathak loŋbô

1 Aiyaŋ thêlô, yahadum ek yaŋgik môlônim auk liŋ esak Abô Mavi takatu ba bôk yahanaŋ hadêŋ môlô yôv. Môlô bôk olaŋô ba lêk umiŋ lôklokwaŋ.
2 Ma doŋtom yakô môlônim ôêvhaviŋ êŋ anêŋ anôŋ mi. Môlô ovaloŋ abô takatu ba bôk yahanaŋ bêŋ hadêŋ môlô lôklokwaŋ êŋ ma tem nêm môlô bulubiŋ.
3 *Abô bôk êdôŋ ya hathak ma yahadôŋ môlô aêntêk. Abô êntêk ma auk lôkthô anêŋ ôdôŋ. Kilisi hama ek hêv alalôaniŋ kambom lôkthô vê hatôm atu ba bôk eto yôv.
4 *Ba elav yani ma wak te lô ma haviyô hatôm atu ba bôk eto yôv.
5 *Pita hayê yani vêm ma aposel laumiŋ ba lahavuju êyê yani.
6 Vêm ma avômalô êvhaviŋ hatôm 500 ethak doŋtom êmô ba êyê yani. Bêŋ anôŋ êmô lôkmala ma vi bôk ema.
7 *Ma yani hik i thô hadêŋ Jems vêm ma aposel lôkthô.
8 *Ma ya hatôm amena atu ba evoloŋ ba intu yani hiki thô hadêŋ ya haveŋ yam anôŋ.
9 *Yahabuliŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô êvhaviŋ ba intu yahatôm aposel yaônalôk ba ya miŋ anyô mavi ek nendam ya nena aposel ami.
10 *Ma Wapômbêŋ hêv anêŋ wapôm hadêŋ ya ba hik anôŋ ek yambitak aposel. Yahadum ku bêŋ anôŋ hamôŋ ek aposel vi. Ma doŋtom yada miŋ yahadum ku takêŋ ami ma Wapômbêŋ anêŋ wapôm atu ba hamô haviŋ ya.
11 Yêlô lôk aposel sapêŋ athak anaŋ abô doŋtom hadêŋ môlô ba abô takêŋ intu bôk ôêvhaviŋ yôv.

Avômalô ŋama tem nimbiyô

12 Yêlô athak anaŋ nena Yisu haviyô anêŋ ŋama ma aisê ka môlô vi onaŋ nena miŋ hatôm imbiyô ami?
13 Aêŋ ba ŋê ŋama miŋ iviyô ami, êŋ ma Kilisi miŋ bôk haviyô anêŋ ŋama ami.

---

* **14:37:** 1Jon 4:6 * **15:3:** Ais 53:5-12 * **15:4:** Mat 12:40; Ap 2:24-32 * **15:5:** Mat 28:16-17; Luk 24:34 * **15:7:** Ap 1:3-4 * **15:8:** Ap 9:3-6 * **15:9:** Ep 3:8; 1Ti 1:15 * **15:10:** 2Ko 11:23

14 Ma Kilisi miŋ bôk haviyô hathak loŋbô ami, êŋ ma yêlôaniŋ abô takatu
ba anaŋ ma anêŋ anôŋ mi hatôm môlônim ôêvhaviŋ anêŋ anôŋ mi aêŋ iyom.
15 Yêlô anaŋ nena Wapômbêŋ bôk hik Kilisi liŋ. Ma ŋê ŋama miŋ iviyô
hathak loŋbô ami, êŋ ma Wapômbêŋ miŋ bôk hik Kilisi liŋ ami ba yêlô êv
Wapômbêŋ anêŋ abô lelaliliŋ ba adum hatôm abôyaŋ. Êŋ ma malaiŋ bêŋ.
16 Ma ŋê ŋama miŋ iviyô ami, êŋ ma Kilisi miŋ bôk haviyô haviŋ ami.
17 Ma Kilisi miŋ haviyô ami, êŋ ma môlônim kambom hamô denaŋ ba
môlônim ôêvhaviŋ miŋ hatôm nêm môlô sa ami.
18 Ba avômalô takatu ba bôk êmô haviŋ Yisu Kilisi ba ema ma thêlô êŋ bôk
êv yak haviŋ.
19 Ma alalô asoŋ nena alalôaniŋ êvhaviŋ hêv alalô sa hamô pik êntêk iyom,
êŋ ma alalô kambom anôŋ ma ŋê puliŋ takatu ba avômalô vi enaŋ nena
“Alikaknena!” êmô mavi ek alalô.

Yisu haviyô anêŋ ŋama

20 Ma doŋtom Kilisi bôk haviyô yôv anêŋ ŋama. Yani hatôm vuŋ môŋ atu ba
halôk môŋ ba hayôk. Ba alalô ayê vuŋ môŋ êŋ ma ayala nena bêŋ anôŋ tem
êyôk embeŋ yam. Ma Yisu haviyô môŋ ba ŋê ŋama lôkthô tem nimbiyô esak
loŋbô aêŋ iyom.
21 *Ma anyô yaŋ hadum ba ŋama habitak. Ma yaŋ hadum ba ŋê ŋama iviyô
hathak loŋbô.
22 Aêŋ ba alalô ma Adam anêŋ avômalô ba intu tem nama. Ma doŋtom vi
atu ba êvhaviŋ Kilisi tem neja lôkmala esak loŋbô.
23 *Ba ôdôŋ ju êŋ iniŋ wakma da hamô. Kilisi ma hatôm vuŋ yôk môŋ atu
ba bôk haviyô ba tem endelêm ek anêŋ avômalô nimbiyô aêŋ iyom.
24-25 *Kilisi tem eyabiŋ anêŋ nômkama lôkthô endeba etak ŋê takatu ba ik
vovak hadêŋ yani nêmô vakapô vibiŋ am. Êŋ ma pik lo leŋ anêŋ daŋ tem êyô
ma tem imbuliŋ kiŋ lo ŋê bêŋbêŋ ma ŋgôk lomaloma. Ma nêm loŋ lôkliŋyak
êmbôni êndêŋ Lambô Wapômbêŋ.
26 *Ma nôm kambom anôŋ atu ba yani imbuliŋ embeŋ yam, êŋ ma ŋama
27 *hatôm bôk enaŋ nena,
“Bôk etak nômkama lôkthô hamô yani vakapô vibiŋ.” *Kapya Yeŋ 8:6*
Aêŋ ba Wapômbêŋ da hatak nômkama lôkthô hamô Kilisi vakapô vibiŋ. Ba
intu alalô lôkthô ayala nena nômkama lôkthô tem êmô Kilisi vakapô vibiŋ ma
doŋtom Wapômbêŋ da hamô vuliŋ.
28 Wapômbêŋ hadum anêŋ ku hatak nômkama sapêŋ hamô Kilisi vakapô vibiŋ
endeba anêŋ daŋ ma tem etak Nakaduŋ êmô yani vibiŋ, Lambô atu ba hatak
nômkama lôkthô hamô Nakaduŋ vibiŋ ek Wapômbêŋ êmô nômkama sapêŋ
vuliŋ.
29 Ma ŋê ŋama miŋ ewa lôkmala hathak loŋbô ami ma aisê hathak ŋê takatu
ba ithik ŋaŋ ek nênêm ŋê ŋama sa? Aêŋ ba ŋê ŋama miŋ iviyô ami ma idum
aêŋ eka?
30 *Ma aisê ka yêlô ana loŋ takatu ba yêlô apôm malaiŋ lomaloma?
31 Wak nômbêŋ intu ma yahama! Aiyaŋ thêlô, yahabôya hathak môlô ek
môlônim ôêvhaviŋ Yisu Kilisi alalôaniŋ Anyô Bêŋ atu ba hadum ku hamiŋ
môlô ba yahanaŋ abô avanôŋ.

---

* **15:21:** Lom 5:12 * **15:23:** 1Te 4:16; ALK 20:5 * **15:24-25:** Mat 22:44 * **15:26:** ALK 20:14
* **15:27:** Sng 8:6 * **15:30:** Lom 8:36

32 *Bôk yaha Epesus yôv ek yaŋgik vovak imbiŋ alim kambom atu. Ma
abô hathak ŋê ŋama iviyô hathak loŋbô ma abô êŋ abôyaŋ, êŋ ma tem miŋ
yandum aêŋ ami. Mi. Tem yasopa avômalô iniŋ abô nena,
“Alalô naŋgaŋ ba nanum yapiŋ ek yamuŋ ma tem alalô nama.” *Aisaia 22:13*
33 Abô bute hanaŋ nena, “Avômalô kambom ethak ibuliŋ avômalô mavi.” Ba
intu miŋ nosopa avômalô takatu ba esau môlô ami.
34 Môlô doho miŋ oyala Wapômbêŋ ami. Ba intu yahanaŋ ek nêm mama êndêŋ
môlô. Aêŋ ba môlô nubiyô nombeŋ thêthôŋ ba notak unim kambom.

Kupik atu ba haviyô hathak loŋbô ma tem yaŋda

35 Ma doho enaŋ, “Avômalô ŋama tem nimbiyô aisê? Ma tem neja kupik
alê?”
36 *Môlô avômalô auk mi! Miŋ hovatho yaŋvêk ami êŋ ma tem enja lôkmala
esak loŋbô aisê?
37 Hovatho ku te ma hovatho anêŋ anôŋ e? Mi. Hovatho anêŋ vêk iyom.
38 Wapômbêŋ da hêv yaŋvêk takêŋ iniŋ liŋkupik hatôm yanida anêŋ lahaviŋ.
Yani hêv yaŋvêk takêŋ da leŋviŋkupik tomtom.
39 Vathiap lôkthô miŋ hatôm doŋtom ami. Anyô iniŋ vathiap yaŋda, ma alim
iniŋ te da, menak iniŋ te da, ma alim ŋgwêk iniŋ te da.
40 Ma nômkama leŋ hamô ma nômkama pik hamô. Ma nômkama leŋ da anêŋ
lêlêyaŋ hamô ma nômkama pik anêŋ lêlêyaŋ da hamô aêŋ iyom.
41 Ma wak anêŋ lêlêyaŋ yaŋda ek ayôŋ anêŋ ma vuliŋ anêŋ te da. Ma vuliŋ
lomaloma da iniŋ lêlêyaŋ hamô aêŋ iyom.
42 Ma kupik takatu ba iviyô hathak loŋbô iniŋ lêlêyaŋ hamô aêŋ iyom. Ma
kupik atu ba elav halôk lôv ma hapalê. Ma kupik atu ba haviyô êŋ ma yaŋda
ba tem miŋ epalê ami.
43 *Kupik atu ba elav êŋ ma anêŋ athêŋ mi. Ma kupik atu ba haviyô hathak
loŋbô êŋ ma lôkmaŋgiŋ. Ma kupik atu ba elav, êŋ ma vauna. Ma kupik atu ba
haviyô hathak loŋbô ma anêŋ lôklokwaŋ bomaŋ.
44 Kupik atu ba elav ma kupik pik. Ma kupik atu ba haviyô hathak loŋbô
ma kupik dahô lôkmala. Avanôŋ. Kupik pik hamô ba intu kupik leŋ hamô aêŋ
iyom.
45 *Bôk eto nena,
“Adam môŋ habitak hatôm nôm lôkmala.” *Môŋ Anôŋ 2:7*
Ma doŋtom Adam yaŋ atu ba haveŋ yam ma kupik dahô lôkmala anêŋ ôdôŋ
ba tem nêm lôkmala.
46 Aêŋ ba dahô êŋ miŋ habitak môŋ ami. Ma kupik pik atu ba hamôŋ vêmam
ka miŋ dahô lôkmala êŋ haveŋ yam.
47 Ma anyô môŋ habitak anêŋ pik ma anyô yaŋ haveŋ yam halêm anêŋ malak
leŋ aêŋ iyom.
48 Aêŋ ba avômalô takatu ba êmô pik, êŋ ma anyô pik atu anêŋ. Ma avômalô
malak leŋ ma êtôm anyô malak leŋ atu anêŋ.
49 Alalô lêk awa leŋviŋkupik anyô pik anêŋ ma embeŋ yam ka tem naja anyô
malak leŋ anêŋ liŋkupik aêŋ iyom.
50 Aiyaŋ thêlô, yahanaŋ nena kupik lôk thalaleŋ atu ba hapalê tem miŋ êmô
Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ami. Ma nôm atu ba hapalê tem miŋ enja nôm
atu ba tem miŋ epalê anêŋ loŋ ami.

* **15:32:** Ais 22:13 * **15:36:** Jon 12:24 * **15:43:** Plp 3:20-21 * **15:45:** Stt 2:7

51 *Nodaŋô! Ya tem yanaŋ abô loŋ kapô te êndêŋ môlô. Alalô sapêŋ tem miŋ nama ami ma leŋviŋkupik sapêŋ tem imbitak yaŋda.
52 Alalô tem nadaŋô abiŋ ali atu ba anêŋ daŋ anêŋ asêŋ ma kasana ma tem ŋê ŋama nimbiyô ma kupik palê mi ma alalô tem nambitak yaŋda.
53 *Ma kupik palê êŋ imbuliv i esak kwêv yaŋ atu ba tem miŋ epalê ami. Ma kupik ŋama êŋ imbuliv i esak kwêv yaŋ atu ba tem miŋ ema ami.
54 *Ma kupik palê êŋ havuliv i hathak kwêv yaŋ atu ba tem miŋ epalê ami lôk kupik ŋama havuliv i hathak kwêv yaŋ atu ba tem miŋ ema ami aêŋ iyom, êŋ ma abô atu ba bôk eto tem imbitak avanôŋ nena,
“Lôklokwaŋ lovak ba hatôkwêŋ ŋama.” *Aisaia 25:8*
55 *“Ŋama ma anêm lôklokwaŋ o lovak êsê?
Ŋama ma anêm siniŋ nuŋgwik anyô vônô êsê?” *Hosea 13:14*
56 *Ŋama anêŋ siniŋ ma kambom lomaloma. Ma kambom hawa lôklokwaŋ hêk balabuŋ.
57 Ba nanêm leŋiŋmavi êndêŋ Wapômbêŋ! Yani hêv alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi atu ba hadum ba alalô athak lovak.
58 Yenaŋ aiyaŋ lôkma anôŋ, môlô oyala nena udum Anyô Bêŋ anêŋ ku ba ku êŋ tem miŋ anôŋ mi ami. Mi. Ba intu numiŋ lôklokwaŋ ma miŋ notak nômla ek êyôkwiŋ môlô ami. Ma nônêm am dedauŋ ek nundum Wapômbêŋ anêŋ ku êŋ.

16

Pol hanaŋ hathak da atu ni Jelusalem

1 *Yahanaŋ abô êntêk hathak da takatu ba tem môlô nônêm êndêŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô mathеŋ. Nundum êtôm atu ba yahanaŋ hadêŋ avômalô êvhaviŋ takatu ba êmô Galesia.
2 Sonda lôkthô anêŋ wak te môŋ ma vithêla atu ba ôpôm ma nômbi sam ni lodôŋlodôŋ ba notak valuseleŋ da êndôk kolopak te ek imbitak bêŋ anôŋ ek yahayô ma da takêŋ bôk usup yôv.
3 Ma nodam anyô doho ek yato kapya te imbiŋ ek injik i thô ek neja môlônim wapôm takêŋ ba ini Jelusalem.
4 Injo. Tem yana mena mi la. Yaha ma tem ŋê êŋ nimbiŋ ya ek yêlô ana.

Pol lahaviŋ ni Kolin

5 *Tem yana Masedonia ba yamô wak doho vêm ka tem yasôk ek môlô.
6-7 *Yahathôŋ. Miŋ yaleŋhaviŋ yaŋgê môlô ma yatak môlô kетheŋ ami. Yaleŋhaviŋ nena yamô imbiŋ môlô êtôm wak doho vêmam êtôm Anyô Bêŋ anêŋ lahaviŋ. Ba intu beleŋ simbak haviŋ ba tem yamô imbiŋ môlô wak doho mena injo ek batu môlô nônêm ya sa ek loŋ alêla takatu ba tem yana.
8-9 *Avômalô Epesus bêŋ anôŋ ethak êdô yenaŋ ku. Ma doŋtom loŋôndê nindum ku ek nênêm i sa lêk abyaŋ ba intu tem yamô loŋ êŋ endeba Pentikos.
10 *Timoti hadum Anyô Bêŋ anêŋ ku hatôm ya. Ba intu yani hathôk ma môlô noyabiŋ am ek yani miŋ êkô esak môlô ami. Ma wak takatu ba hamô haviŋ môlô ma noyabiŋ yani mavi.

---

* **15:51:** Mat 24:31; 1Te 4:15-17 * **15:53:** 2Ko 5:4 * **15:54:** Ais 25:8 * **15:55:** Hos 13:14
* **15:56:** Lom 7:13 * **16:1:** Lom 15:25-26; 2Ko 8:1-9 * **16:5:** Ap 19:21 * **16:6-7:** Lom 15:24
* **16:8-9:** Ap 19:8-10; 2Ko 2:12 * **16:10:** 1Ko 4:17

11 *Ma miŋ nôndô ek noja yani thô ami. Ma hatak môlô ma nônêm yani ni
lôk lamavi ek batu endelêm êndêŋ ya. Tem yayabiŋ yani lôk iviyaŋ takatu ba
tem nêlêm nimbiŋ yani.
12 *Yahanaŋ hathak alalôaniŋ aiyaŋ Apolo. Yahanaŋ abô lôklokwaŋ ek yani
êsôk imbiŋ iviyaŋ doho ek nêgê môlô. Yani popabuk ek êsôk ma tem yani êsôk
êndêŋ wak alê atu ba yanida lahaviŋ.
13 Nômô lêlê lôk nobaloŋ êvhaviŋ loŋ. Numiŋ lôklokwaŋ êtôm anyô ŋê.
14 Ma nundum nômkama lôkthô esak leŋiŋhaviŋ iyom.
15 *Môlô oyala nena Stepanas lôk anêŋ avômalô, thêlô ma avômalô êvhaviŋ
môŋ hamô Akaia. Ma thêlô êv i dedauŋ ek êv avômalô matheŋ sa. Aiyaŋ thêlô,
yahêv abô lôklokwaŋ hadêŋ môlô
16 ek nômô avômalô takêŋ lôk avômalô takatu ba ethak idum Wapômbêŋ
anêŋ ku vibiŋ.
17 Ya miŋ yahamô haviŋ môlô ami ba yaleŋ hik ya bêŋ anôŋ. Ma doŋtom
Stepanas lo Potunatus ma Akaikus lêk êlêm ba intu yaleŋ halôk biŋ
18 lôk yaleŋ mavi. Ma môlô aêŋ iyom. Aêŋ ba noja ŋê anêŋ aêŋ thô êtôm ŋê
athêŋ bêŋ.

Abô anêŋ daŋ

19 *Avômalô êvhaviŋ anêŋ plovins Esia êv iniŋ leŋiŋmavi hadêŋ môlô. Akwila
lo Plisila enaŋ iniŋ leŋiŋhaviŋ anôŋ hathak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ lôk avômalô
vi atu ba êv yeŋ êmô thai iniŋ unyak.
20 Ŋê êvhaviŋ lôkthô anêŋ loŋ êntêk êv iniŋ leŋiŋmavi hadêŋ môlô. Ma nokam
am esak kobom yôhôk matheŋ.
21 Ya Pol da yahato yaleŋmavi êntêk hathak ya da yabaheŋ.
22 *Anyôla miŋ lahaviŋ Anyô Bêŋ ami, vovaŋ tem êpôm yani. Ôlêm, Anyô
Bêŋ.
23 Anyô Bêŋ Yisu anêŋ wapôm êmô imbiŋ môlô.
24 Yenaŋ yaleŋhaviŋ êmô imbiŋ môlô lôkthô esak Yisu Kilisi anêŋ athêŋ.

---

* **16:11:** 1Ti 4:12 * **16:12:** 1Ko 3:6 * **16:15:** 1Ko 1:16 * **16:19:** Ap 18:2,18,26 * **16:22:** Gal 1:8-9; ALK 22:20

Kapya yaŋ atu ba Pol hato hi Kolin
Abô môŋ

Kêdôŋwaga abôyaŋ êmô Kolin ba enaŋ nena Pol miŋ aposel anôŋ ami. Lôk enaŋ nena Pol ma anyô abôyaŋ. Pol halaŋô abô takêŋ ba intu hato kapya êntêk ek injik thô nena ŋê takêŋ iniŋ abô ma abôyaŋ. Ma hanaŋ haviŋ nena da takatu ba thêlô bôk enaŋ nena tem nênêm ma nênêm ni.

Pol hamô Masedonia ba hato kapya êntêk hadêŋ 55 AD la.

1 Ya Pol atu ba Wapômbêŋ lahaviŋ yambitak êtôm Yisu Kilisi anêŋ aposel yai lôk aiyaŋ Timoti ato kapya êntêk hadêŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô anêŋ Kolin lôk avômalô matheŋ takatu ba êmô plovins Akaia.
2 Wapôm lôk labali êlêm anêŋ Kamik Wapômbêŋ lôk Anyô Bêŋ Yisu Kilisi.

Wapômbêŋ atu hêv alalô thêvô

3 *Nambô Wapômbêŋ. Yani ma alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ lambô ma lahiki anêŋ alaŋ ba hêv alalô thêvô lôk hêv alalô sa.
4-5 *Alalô athak apôm Kilisi anêŋ malaiŋ lomaloma ba hayô siŋ ba halelope. Ma doŋtom yani hathak hêv alalô thêvô aêŋ iyom. Aêŋ ba alalô apôm malaiŋ ma hêv alalô thêvô ek nanêm avômalô takatu ba ewa malaiŋ thêvô esak thêvô atu ba bôk Wapômbêŋ hêv hadêŋ alalô.
6 Ma yêlô apôm malaiŋ ek môlô noja bulubiŋ lôk thêvô. Ma Kilisi hêv yêlô thêvô êŋ ek môlô noja aêŋ iyom. Aêŋ ba ôpôm malaiŋ hatôm yêlô êŋ ma thêvô êŋ hadum ba tem numiŋ lôklokwaŋ lôk maliŋyaô.
7 Môlô unim malaiŋ hatôm yêlôaniŋ ma yêlô aêv maleŋiŋ nena môlô tem numiŋ lôklokwaŋ ba noja thêvô êtôm intu yêlô awa.
8 *Aiyaŋ thêlô, nodaŋô! Yêlô bôk amô plovins Esia ma awa malaiŋ lôk vovaŋ bêŋ aleba hamô yêlô lu ba malimmalim ba asoŋ nena tem nama.
9 Avanôŋ! Yêlô kapôlôŋiŋ hanaŋ nena tem yêlô nama êtôm enaŋ hathak anyô kambom hamiŋ loŋ idum abô. Malaiŋ êŋ hadum ba yêlô anaŋ nena, “Wapômbêŋ da iyom hatôm ma yêlô mi. Yani iyom intu hik ŋê ŋama liŋ.”
10-11 *Yani hêv yêlô vê hêk malaiŋ takatu ba hadum ek injik yêlô vônô ma hawa yêlô hathak loŋbô. Môlônim ku hêk ek noteŋ mek ma yêlô aêv maleŋiŋ nena tem yani nêm yêlô bulubiŋ. Avanôŋ! Avômalô bêŋ anôŋ neteŋ mek êndêŋ Wapômbêŋ ma tem nêm wapôm êndêŋ yêlô. Ma tem avômalô bêŋ anôŋ nêgê lôk nenaŋ leŋiŋmavi êndêŋ Wapômbêŋ.

Pol miŋ hasau avômalô Kolin ami

12-14 *Yêlô miŋ asopa auk pik ami. Mi. Wapômbêŋ hêv wapôm ba intu yêlô lêk atitiŋ yêlôaniŋ ku ba ayê nena avaloŋ Wapômbêŋ anêŋ auk ba anaŋ abô anôŋ ma miŋ avôv môlônim auk ek yêlô aêv yêlôda liŋ ami. Yêlô adum aêŋ hadêŋ avômalô lôkthô. Ma sêbôk atu ba amô haviŋ môlô ma yêlô ayabiŋ i dedauŋ mavi ek nandum aêŋ iyom. Ma abô takatu ba bôk yêlô ato hadêŋ môlô êŋ ma yêlôaniŋ auk anôŋ ba môlô lêk osam ba oyala yôv. Aêŋ ba yêlô ayê yêlôaniŋ ku nena mavi. Ma lêk môlô oyala yêlôaniŋ auk dokte. Yakô vêmam

* **1:3:** Lom 15:5 * **1:4-5:** Sng 34:19 * **1:8:** Ap 19:23; 1Ko 15:32 * **1:10-11:** 2Ti 4:18 * **1:12-14:** 2Ko 5:12; Plp 2:16

ka tem môlô noyala yêlôaniŋ auk lôkthô ma tem alalô napesaŋ abô imbiŋ i. Ma waklavôŋ Anyô Bêŋ Yisu anêŋ endelêm ma tem môlô nobam yêlô êtôm atu ba tem yêlô nabam môlô aêŋ iyom.

15-16 *Ma yahayala nena môlônim auk ma hatôm yenaŋ. Ba intu yaleŋhaviŋ yasôk ek môlô vêm ka yana plovins Masedonia ma yambôalêm esak loŋbô ek môlô nônêm ya sa ek nôpôpêk nômkama ek yana Judia. Ba intu yaleŋhaviŋ yasôk ek môlô bôlôŋ ju ma yanêm yaleŋmavi bôlôŋ ju êndêŋ môlô.

17 Ma doŋtom yahik yenaŋ auk liliŋ. Ba lêk môlô onaŋ nena ya anyô auk pik ba yahasau môlô ba miŋ yahathôk ami. Ba môlô onaŋ nena ya hathak yahanaŋ abô luvi nena “avanôŋ” lo “mi”, aêŋ e?

18 Wapômbêŋ hathak hanaŋ abô avanôŋ iyom. Ba intu yêlôaniŋ abô takatu ba anaŋ ma avanôŋ aêŋ iyom ba miŋ anaŋ abô takêŋ lôk leŋ luvi ami.

19 *Yisu Kilisi ma Wapômbêŋ nakaduŋ ôpatu ba ya lôk Silas ma Timoti anaŋ anêŋ abô bêŋ hadêŋ môlô ba Wapômbêŋ hanaŋ abôla hathak yani ma miŋ hasau ami. Mi! Yisu Kilisi ma Wapômbêŋ anêŋ “avanôŋ!”

20 *Wapômbêŋ habutiŋ abô lomaloma ba hanaŋ, “Avanôŋ! Yisu Kilisi tem injik yenaŋ abô sapêŋ thô.” Ba intu alalô aêvhaviŋ Kilisi ba anaŋ nena “avanôŋ” ek Wapômbêŋ enja athêŋ lôkmaŋgiŋ.

21 Ma Wapômbêŋ da hanaŋ nena alalô ma Kilisi anêŋ avômalô ba habi baŋ hayô hêk yani lôk alalô aêŋ iyom ek embatho alalô loŋ ek nambitak anêŋ avômalô.

22 *Ma hakak sêk hayô hêk alalô ek injik thô nena alalô ma anêŋ avômalô ma hatak anêŋ dahô halôk alalô kapôlôŋiŋ ek nayala nena anêŋ abô tem injik anôŋ.

23-24 *Yêlô miŋ anyô bêŋ ek nasaŋ môlô ba nanaŋ nena, “Nônêmimbiŋ.” Mi! Môlôda bôk ôêvhaviŋ ba umiŋ lôklokwaŋ yôv. Ba intu alalô ŋê lôk iviyaŋ ek nandum ku imbiŋ i ma nanêm leŋiŋmavi ni ba êlêm. Aêŋ ba yahamiŋ Wapômbêŋ ma ba yahanaŋ abô êntêk. Yakô yasôk Kolin ma tem yanêm malaiŋ êndêŋ môlô ba intu miŋ yahathôk ami.

2

1 *Ba yenaŋ auk thekthek nena tem miŋ yasôk lôk malaiŋ bôlôŋ te imbiŋ ami.

2 Yahêv malaiŋ hadêŋ môlô ma opalê te tem indum yaleŋmavi? Môlô takatu ba yahêv malaiŋ e? Yakô mi.

3 Môlô ma avômalô takatu ba othak udum yaleŋmavi. Aêŋ ba bôk yahato kapya ek alalô miŋ naja malaiŋ ami. Yenaŋ auk ma thekthek nena alalô lôkthô lêk athak doŋtom lôk leŋiŋmavi iyom.

4 *Yaleŋmalaiŋ lôk yaleŋ hik ya ma yahalaŋ ma bôk yahato kapya bôsêbôk lôk yamaleŋ thôk. Miŋ yahato kapya êŋ ek nêm môlô malaiŋ ami. Mi. Yahato ek injik thô nena yaleŋhaviŋ môlô bêŋ anôŋ.

Nodate kapôlômim ek ŋê idum kambom

5 Malaiŋ takatu ba ôpatu hêv hadêŋ ya Pol ma hatôm hêv malaiŋ êŋ hadêŋ alalô lôkthô. Betha ya iyom mena alalô lôkthô la.

6 Malaiŋ takatu ba bôk avômalô êvhaviŋ êv hadêŋ yani ma hatôm.

---

* **1:15-16:** 1Ko 16:5-6 * **1:19:** Ap 18:5 * **1:20:** ALK 3:14 * **1:22:** 2Ko 5:5; Ep 1:13-14 * **1:23-24:** 1Pi 5:3 * **2:1:** 1Ko 4:21 * **2:4:** Ap 20:31

7 Ma ôpatu ba kapô malaiŋ kambom ma nodate kapôlômim ek yani ma noja
yani itup siŋ ek miŋ la injiki ami.
8 Ba intu yahanaŋ lôklokwaŋ nena môlô nopesaŋ abô ba lemimmavi esak
yani.
9 Bôk yahato hathak malaiŋ takatu ek injik môlô thô ek yaŋgê nena môlô
ôtôm avômalô osopa abô mena mi e?
10 Injo. Betha ôpêŋ hadum kambom ami la. Ba intu nodate kapôlômim ek
ôpêŋ ek yandate yenaŋ aêŋ iyom. Yahamiŋ Kilisi ma, ma tem êŋjê nena lêk
yahalate yakapôlôŋ ek yani ek yanêm môlô sa
11 *ek alalô miŋ natak sawa bute êŋjêk ek Sadaŋ esau alalô ami. Alalô ayala
anêŋ auk êŋ.

Aposel ma tabô lukmuk anêŋ ŋê ku

12 *Anyô Bêŋ da hadum ba yaha Tloas ek yanaŋ anêŋ Abô Mavi atu ba
hathak Kilisi bêŋ.
13 *Ma doŋtom miŋ yahapôm Titi ami denaŋ ba yakapôlôŋ malaiŋ ba
yahanaŋ yaŋsiŋ ma yaha plovins Masedonia.
14 Aêŋ ba nanêm leŋiŋmavi êndêŋ Wapômbêŋ. Yani lovak ba halom alalô
takatu ba Yisu Kilisi anêŋ avômalô ba aloyeŋ lôk leŋiŋmavi. Wapômbêŋ hadum
ku hamô alalô kapôlôŋiŋ ba intu avômalô tem neja anêŋ auk êtôm nômla ôv
mavi embeŋ luvuluvu.
15 Alalô ma Kilisi anêŋ da atu ba ôv mavi ba êv hadêŋ Wapômbêŋ ba avômalô
lôkthô iliŋu ôv êŋ. Avômalô takatu ba ewa bulubiŋ lôk takatu ba i loŋ nimbuliŋ
i.
16 *Avômalô vi iliŋu alalô hatôm nôm ôvpalê takatu ba hadum ek ema ba
havôv thêlô i ek nema. Ma vi iliŋu alalô hatôm nôm ôv lôkmala takatu ba havôv
i ek nêm lôkmala. Aêŋ ba anyôla miŋ lôkmaŋgiŋ anôŋ ek indum Wapômbêŋ
anêŋ ku ami.
17 Avômalô doho iluviŋ Wapômbêŋ anêŋ abô ek neja valuseleŋ. Yêlô ma
Kilisi anêŋ avômalô takatu ba Wapômbêŋ hêv ba amiŋ thohavloma. Aêŋ ba
anaŋ abô te ma avanôŋ iyom.

3

1 *Môlô osoŋ nena yêlô aêv i liŋ e? Mi. Yêlô miŋ anaŋ hadêŋ môlô nena noto
kapya lôk abô mavi ek avômalô vi neja yêlô thô ami. Mi. Avômalô vi idum aêŋ.
Ma yêlô ma mi.
2 *Môlôda intu yêlôaniŋ kapya atu eto hêk yêlô kapôlôŋiŋ. Ba avômalô lôkthô
esam ba eyala.
3 *Môlô uik thô nena môlô ma kapya halêm anêŋ Yisu. Ba yêlôaniŋ ku
anêŋ anôŋ ma miŋ eto hathak kêlêpê ami ma hathak Wapômbêŋ lôkmala anêŋ
Lovak Matheŋ. Miŋ eto hathak valu petap ami ma halôk anyô kapôlôŋiŋ.
4 Yêlô ma Kilisi anêŋ avômalô takatu ba amiŋ Wapômbêŋ ma. Aêŋ ba intu
alalô ayala avanôŋ biŋ nena abô takêŋ ma avanôŋ iyom.
5 Yêlô da ma lôkmaŋgiŋ ba hatôm nanaŋ, “Yêlô hatôm.” e? Mi. Wapômbêŋ
da hadum ba ku takatu ba yêlô adum ma habitak mavi.

---

* **2:11:** Luk 22:31 * **2:12:** Ap 14:27; 1Ko 16:9 * **2:13:** Ap 20:1 * **2:16:** Luk 2:34; 2Ko 3:5-6
* **3:1:** Ap 18:27; 2Ko 5:12 * **3:2:** 1Ko 9:2 * **3:3:** Kis 24:12; Jer 31:33; Ese 36:26-27

6 *Tabô bô takatu ba eto hathak hik avômalô vônô. Ma doŋtom Lovak Matheŋ hêv lôkmala. Wapômbêŋ hadum yêlô abitak lôklokwaŋ ek nandum tabô lukmuk anêŋ ku atu ba miŋ eto ami. Mi. Lovak Matheŋ da hayabiŋ.

Tabô lukmuk anêŋ lôkmaŋgiŋ

7 *Tabô bô ma edabêŋ valu ba eto hathak. Ma deda bêŋ habi hayô hêk Mose ba habi avômalô Islael maleŋiŋ loŋ ba miŋ hatôm nêgê Mose thohavloma ami. Vêm ma deda hale hi yaôna ma doŋtom thêlô miŋ hatôm nêgê ami denaŋ. Odaŋô! Tabô halêm lôk deda bêŋ ma doŋtom anêŋ ku ma havôv ŋama halêm haviŋ.

8 Ma Lovak Matheŋ anêŋ ku hamôŋ lôk anêŋ deda ma lôkmaŋgiŋ anôŋ ek tabô bô anêŋ.

9 *Odaŋô! Tabô bô anêŋ ku ma halêm lôk deda. Ma doŋtom avômalô miŋ esopa ami ba intu Wapômbêŋ hanaŋ, “Môlô noma.” Ma tabô lukmuk anêŋ ku ma hapesaŋ loŋôndê ek indum avômalô nimbitak thêthôŋ. Ba intu anêŋ deda ma mabuŋ anôŋ hamôŋ ek tabô bô anêŋ.

10 Deda haveŋ yam hamôŋ ek yaŋ bô ba deda bô lêk hi ba mi.

11 Ma yaŋ halêm lôk deda ma doŋtom lêk hale hi mabô. Ma yaŋ ma tem ida imbi deda wak nômbêŋ intu. Ba intu anêŋ deda ma lôkmaŋgiŋ anôŋ ek yaŋ.

12 Aêŋ ba yêlô aêv maleŋiŋ hadêŋ tabô lukmuk. Ba intu miŋ akô ami ma anaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô bêŋ.

13 *Yêlô miŋ avuliv maleŋiŋ siŋ hatôm Mose ami. Deda thohavloma hale hi yaôna ma doŋtom yani havuliv ma siŋ ba miŋ hatôm avômalô Islael nêgê ami.

14 Thêlô esam balabuŋ tabô takêŋ ma doŋtom iniŋ auk thekthek hatôm ivuliv i siŋ ba intu miŋ eyala abô takêŋ ami aleba lêk êntêk. Anyôla miŋ hatôm nêm sôp êŋ vê ênjêk anêŋ auk ek eyala abô takêŋ ami. Mi. Kilisi iyom.

15 Avanôŋ! Lêk êntêk ŋê bêŋbêŋ esam Mose anêŋ balabuŋ ma doŋtom sôp êŋ havuliv kapôlôŋiŋ siŋ denaŋ.

16 *Ma anyôla hale i liliŋ ba hasopa Anyô Bêŋ êŋ ma hatôm hêv sôp êŋ vê.

17 *Anyô Bêŋ ma hatôm Lovak Matheŋ. Ma loŋ atu ba Lovak Matheŋ haveŋ, êŋ ma hatôm hapole alalôaniŋ yak vê.

18 Alalô maleŋiŋ ma miŋ avuliv siŋ ami ba lêk ayê Anyô Bêŋ anêŋ deda lôkmaŋgiŋ hatôm alalô ayê thonaŋiŋ lo maleŋiŋ halôk liyali. Yanida intu Lovak Matheŋ êŋ ba hêv deda lôkmaŋgiŋ anôŋ halêm ba halêm aleba abitak yaŋda hatôm yanida. Alalô ma hatôm liyali ba ik deda êŋ thô ek avômalô vi nêgê.

4

Aposel ma êtôm uŋ anôŋ

1 Ma Wapômbêŋ lahiki hathak yêlô ba hêv ku êntêk hadêŋ yêlô. Ba intu yêlô namiŋ lôklokwaŋ ma miŋ natak ami.

2 *Yêlô avôliŋ dômiŋ ek nôm mama takatu ba hêk loŋ kapô ba miŋ avuŋ abô ba asau avômalô lôk aluviŋ Wapômbêŋ anêŋ abô ami. Wapômbêŋ hayê yêlô. Aêŋ ba yêlô ik abô avanôŋ thô ma avômalô ititiŋ yêlôaniŋ ku ba eyala nena yêlô adum thêthôŋ.

* **3:6:** Jer 31:31; Jon 6:63; 1Ko 11:25 * **3:7:** Kis 34:29 * **3:9:** Lo 27:26; Lom 1:17 * **3:13:** Kis 34:33 * **3:16:** Kis 34:34 * **3:17:** Jon 8:36; Lom 8:2 * **4:2:** 2Ko 2:17; 1Te 2:5

3-4 *Ma doŋtom anyô bêŋ bôlôŋ êntêk Sadaŋ bôk havuliv avômalô maleŋiŋ siŋ ba miŋ êvhaviŋ ami. Ba intu yêlôaniŋ Abô Mavi hêk loŋ kapô ma avômalô takêŋ lêk idum ek nema ba miŋ hatôm nêgê Abô Mavi anêŋ deda atu ba enaŋ hathak anyô lôkmaŋgiŋ Yisu Kilisi ami. Yanida ma Wapômbêŋ.
5 Yêlô anaŋ bêŋ nena Yisu Kilisi ma Anyô Bêŋ. Ma yêlôda atôm môlônim ŋê ku ek nandum Yisu anêŋ ku. Ma yêlô miŋ aêv yêlôda liŋ ami.
6 *Wapômbêŋ bôk hanaŋ, “Deda tem imbi êyô ênjêk momaŋiniŋ ba imbitak deda”. *Môŋ Anôŋ 1:3*
Ba Wapômbêŋ êŋ iyom intu habi deda êŋ halôk alalô kapôlôŋiŋ ek nagê Kilisi thohavloma. Êŋ ma hatôm alalô ayê Wapômbêŋ lôkmaŋgiŋ aêŋ iyom.
7 *Ma deda lôk Abô Mavi êŋ ma hatôm payeŋ atu ba halôk uŋ anôŋ kapô ek injik thô nena anêŋ lôklokwaŋ lôkmaŋgiŋ ma Wapômbêŋ anêŋ ma miŋ halêm anêŋ alalô ami.
8 *Vovaŋ lomaloma hapôm yêlô ma doŋtom miŋ hakapiŋ yêlô loŋ ami. Hadum ek injik yêlô sesoŋ aleba nanaŋ aisê. Ma doŋtom miŋ hadum yêlô popabuk ami.
9 Maleŋ thêlêv hathak yêlô ma doŋtom ayala nena Anyô Bêŋ miŋ hatak yêlô ami. Êpêŋ yêlô ba ama yak ma doŋtom miŋ ama ami.
10-11 *Wak nômbêŋ intu yêlô takatu ba asopa Yisu ba amô lôkmala ma avômalô idum ek nijik yêlô vônô êŋ ma hatôm ik Yisu anêŋ lôkmala atu ba hamô yêlôaniŋ kupik pik thô. Aêŋ ba Yisu anêŋ ŋama lêk hamô yêlô leŋviŋkupik kapô ek injik Yisu anêŋ ŋama lôk lôkmala thô. Luvi êntêk lêk hamô.
12 Aêŋ ba ŋama hadum ku hamô yêlô ma doŋtom lôkmala hadum ku hamô môlô.
13 Bôk eto hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya nena,
“Yahêvhaviŋ ba intu yahanaŋ.” *Kapya Yeŋ 116:10*
Ma yêlô aêvhaviŋ aêŋ iyom. Ba intu yêlô anaŋ Anyô Bêŋ anêŋ abô mavi.
14 *Ma yêlô ayala nena ôpatu ba hik Anyô Bêŋ Yisu liŋ hêk ŋama ma tem indum aêŋ êndêŋ yêlô ba endom alalô lôkthô ba ana namô imbiŋ Yisu. Aêŋ ba intu yêlô anaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô bêŋ.
15 Yahawa malaiŋ takêntêk ek nêm môlô sa ek Wapômbêŋ imbi anêŋ wapôm sam êndêŋ avômalô bêŋ anôŋ endeba leŋiŋmavi indumbak ni ba ni ek nebam anêŋ athêŋ lôkmaŋgiŋ esak leŋ.
16 *Aêŋ ba miŋ hadum yêlô apôlik ba atak ku takêŋ ami. Mi. Alalô leŋviŋkupik lêk hapalê ma doŋtom dahôlôŋiŋ halumbak ba habitak lukmuk hi ba hi.
17 *Ma alalôaniŋ malaiŋ ma vumvum ba hamô vauna. Ma doŋtom tem injik anêŋ anôŋ lôkmaŋgiŋ atu ba êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ ba êmô vuliŋ ek nômkama lôkthô.
18 *Ma nôm takatu ba hôyê ma tem nêm yak ba ni. Ma nôm takatu ba miŋ hôyê ami ma tem êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Ba intu miŋ maleŋiŋkilik hathak nôm takatu ba ayê iyom ami. Mi. Alalô athak atitiŋ nôm takatu ba miŋ hatôm nagê ami.

---

* **4:3-4:** Ep 2:2; Kol 1:15; Hib 1:3 * **4:6:** Ais 9:2; 2Ko 3:18 * **4:7:** 2Ko 5:1 * **4:8:** 2Ko 1:8; 7:5 * **4:10-11:** 1Ko 15:31; Lom 8:36 * **4:14:** 1Ko 6:14 * **4:16:** Ep 3:16 * **4:17:** Lom 8:17-18 * **4:18:** Kol 1:16

5

Leŋviŋkupik lukmuk

1 *Alalôaniŋ leŋviŋkupik ma hatôm unyak kudum. Ma ayala nena ibuliŋ unyak êŋ ma tem naja leŋviŋkupik yaŋ atu ba hatôm unyak anôŋ atu ba Wapômbêŋ hapesaŋ ba hamô malak leŋ ba tem êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Unyak êŋ ma miŋ ŋê pik epesaŋ hathak baheŋiŋ ami.

2 *Ma alalô alaŋ ba adum ek naŋgik leŋviŋkupik malak leŋ atu êtôm kwêv ba aêv lêlê

3 ek imbi êyô alalô vôv ek miŋ nambeŋ kôlôlôŋ ami.

4 Alalô amô pik hatôm avômalô leŋ popam ba intu alaŋ lôk leŋiŋmalaiŋ ek naja kupik malak leŋ ek lôkmala êtôkwêŋ kupik pik.

5 Wapômbêŋ hapesaŋ alalô ek nambitak aêŋ ma hatak anêŋ dahô halôk alalô kapôlôŋiŋ ek nayala nena anêŋ abô ma tem injik anôŋ.

6-7 *Aêvhaviŋ hayabiŋ alalô. Ma miŋ aêv alalôaniŋ auk ek nôm atu ba ayê hathak maleŋdaluk ami. Aêŋ ba alalô ayala avanôŋ nena alalô amô lôk kupik pik ba intu miŋ amô haviŋ Anyô Bêŋ ami.

8 *Avanôŋ! Alalô ayala auk êŋ ba apôviŋ ek natak kupik êntêk ba ana namô imbiŋ Anyô Bêŋ.

9-10 *Ma alalô lôkthô tem namiŋ Kilisi ma ek nandum abô esak malêla takatu ba adum mavi mena kambom ek alalô tomtom naja alalôaniŋ vuli. Ba intu amô pik mena amô haviŋ Anyô Bêŋ ma nanêm i videdauŋ ek nandum yani lamavi.

Avômalô kapôlôŋiŋ esak doŋtom imbiŋ Wapômbêŋ

11 Yêlô ayala nena amô Anyô Bêŋ vibiŋ ba tem nandum abô. Aêŋ ba yêlô alôk avômalô leŋiŋ ek nesopa yani. Wapômbêŋ hayala yêlôaniŋ kapôlôŋiŋ. Ma yahêvhaviŋ nena môlô kapôlômim hayala yêlô aêŋ iyom.

12 Yêlô adum ek môlô nobam am esak yêlôaniŋ ku lôk nonaŋ bêŋ êndêŋ avômalô takatu ba êv thêlôda liŋ hathak nômkama viyaiŋ ma leŋiŋpaliŋ nômkama kapôlôŋiŋ. Ma miŋ yêlô aêv yêlôda liŋ ami.

13 Ma avômalô doho enaŋ nena yêlô adum molo. Yôv lôk. Hêk Wapômbêŋ da. Ma vi enaŋ nena yêlô awa auk mavi. Yôv lôk. Êŋ ma hêv môlô sa.

14 Alalô ayala nena anyô te iyom intu bôk hama ek hêv avômalô lôkthô sa ba intu lôkthô bôk ema yôv. Aêŋ ba Kilisi anêŋ lahaviŋ hayabiŋ alalô.

15 *Avanôŋ! Yani hama ek avômalô lôkthô. Ba alalô ŋê lôkmala takatu ba asopa yani nasôŋ alalôda paliŋ ma leminimbi ôpatu ba bôk hama ba haviyô hathak loŋbô ek hêv alalô sa.

16 Aêŋ ba miŋ alalô nabaloŋ avômalô esak auk pik ami. Sêbôk ma adum aêŋ hathak Kilisi. Ma doŋtom lêk ayala yani thêthôŋ.

17 *Aêŋ ba anyôla haveŋ haviŋ Kilisi êŋ ma ku lukmuk lêk hayô ma nômkama bô lôkthô lêk hale ba hi ma nômkama lukmuk lêk habitak hayô ba halêm.

18 *Ma Wapômbêŋ hadum nôm takêŋ lôkthô. Yani hêv Kilisi ek embak tabô. Ma hêv ku hadêŋ yêlô ek nanêm avômalô sa ek neyala ku êŋ.

---

* **5:1:** 2Ko 4:7 * **5:2:** Lom 8:23 * **5:6-7:** Hib 11:13-16 * **5:8:** Plp 1:23 * **5:9-10:** Kol 1:10; 1Te 4:1; Sav 12:14 * **5:15:** Lom 14:7-8 * **5:17:** Lom 8:1; Gal 6:15 * **5:18:** Lom 5:10

19 *Ku ên ma aêntêk. Wapômbêŋ hêv Kilisi hatôm tabô ek yani lapaliŋ alalôaniŋ kambom ek alalô namô labali mavi imbiŋ yani. Ma hêv ku ek nanaŋ abô êŋ êndêŋ avômalô.
20 Yêlô ma Kilisi anêŋ ŋê ku. Ba intu alaŋ ba awa Wapômbêŋ abôlêk lôk alôk môlô lemim hathak Kilisi anêŋ athêŋ nena môlô nôlêm noja Wapômbêŋ anêŋ tabô.
21 *Kilisi ma kambom mi. Ma doŋtom Wapômbêŋ hêv alalô sa ba hêv alalôaniŋ kambom hayô hamô yani hatôm vuli ek nambitak thêthôŋ ênjêk Wapômbêŋ ma esak Kilisi anêŋ ku êŋ.

6

1-2 Yêlô lôk Wapômbêŋ adum ku haviŋ i. Yani hanaŋ,
“Bôk yahatak wak te yôv ek yanêm môlô sa.
Ba môlô olaŋ ma yahalaŋô
ba yahêv môlô bulubiŋ yôv.” *Aisaia 49:8*
Môlô bôk owa Wapômbêŋ anêŋ wapôm yôv. Ba intu yêlô asoŋ môlô lokwaŋ,
“Lêk êntêk hêv môlô sa. Lêk êntêk hêv môlô bulubiŋ.”
Ba intu miŋ nundum ku êŋ imbitak êtôm nôm oyaŋ ami.

Aposel ewa malaiŋ bêŋ hathak iniŋ ku

3 Yêlô adô ek anyôla enaŋ abôma esak Wapômbêŋ anêŋ ku. Ba intu adum ku êŋ ek miŋ nambuliŋ avômalô iniŋ auk ami.
4-5 *Yêlô ma Wapômbêŋ anêŋ ŋê ku. Ba intu yêlô awa iniŋ ku mavi takatu sa hadêŋ môlô. Yêlô awa vovaŋ lôk malaiŋ hathak ku êntêk ba hakakô yêlô kambom. Epetav yêlô lôk etak yêlô halôk koladôŋ ma êkôki hathak abô. Yêlô adum ku lôk vovanik bêŋ ba aêv lêlê lôk nôm mi ba ama kisi. Malaiŋ nômbêŋ êntêk hapôm yêlô ma doŋtom amiŋ lôklokwaŋ.
6 *Lovak Matheŋ hamô haviŋ yêlô ba ayala Wapômbêŋ anêŋ auk ba kapôlôŋiŋ ida hêk mabuŋ ma yêlô ŋê maliŋyaô lôk yôhôk ma wapôm. Ma yêlô leŋiŋhaviŋ avômalô ba miŋ asau thêlô ami.
7 Yêlô anaŋ abô avanôŋ iyom haviŋ Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ lôk avaloŋ anêŋ thêthôŋ hatôm nômkama vovak hamô baheŋ luvi.
8 Avômalô vi ebam yêlô ma vi etatale yêlô. Doho enaŋ abô mavi hathak yêlô ma doho enaŋ abôma. Yêlô ŋê abô anôŋ iyom ma doŋtom avômalô vi elam yêlô nena ŋê abôyaŋ.
9 *Avômalô pik êthôŋ yêlô paliŋ ma doŋtom Wapômbêŋ hayala yêlô. Yêlô adum ek nama ma doŋtom nôŋgô, lêk amô lôkmala. Ik yêlô kambom ma doŋtom miŋ ama ami.
10 Leŋiŋmalaiŋ ma doŋtom leŋiŋmavi wak nômbêŋ intu. Yêlô ma ŋê nômkama mi ma doŋtom adum ba avômalô bêŋ anôŋ ibitak ŋê lôk nômkama bêŋ. Yêlô nômkama mi ma doŋtom nômkama sapêŋ ma yêlôaniŋ.
11 O yenaŋ avômalô Kolin! Yêlô anaŋ abô lôkthô hi yaiŋ ek môlô ma yêlô kapôlôŋiŋ hik i ek môlô nôlêm.
12 Yêlô miŋ avasiŋ kapôlôŋiŋ ek môlô ami. Mi. Môlô da.
13 *Aêŋ ba yahanaŋ hadêŋ môlô hatôm lambô hanaŋ hathak nakaduŋ. Malêla takatu ba yêlô adum hathak môlô ma nundum aêŋ iyom lôk nodate kapôlômim ek yêlô.

---

* **5:19:** Lom 3:23-25 * **5:21:** Hib 4:15 * **6:4-5:** 2Ko 11:23-27 * **6:6:** 1Ti 4:12 * **6:9:** 2Ko 4:10 * **6:13:** 1Ko 4:14

Ŋê daluk lôk ŋê êvhaviŋ miŋ nesak doŋtom ami

14 *Môlô miŋ nômô imbiŋ ŋê daluk ami. Thêthôŋ lôk lokbaŋ hatôm doŋtom
e? Deda lo momaŋiniŋ hatôm doŋtom e?
15 Sadaŋ Belial lo Kilisi hatôm leŋiŋmavi imbiŋ i e? Mena ŋê êvhaviŋ lo ŋê
daluk hatôm nesak doŋtom e?
16 *Ma Wapômbêŋ anêŋ unyak matheŋ lôk ŋgôkba hatôm nêmô imbiŋ i e?
Milôk. Alalô ma Wapômbêŋ lôkmala anêŋ unyak matheŋ hatôm anêŋ abô
hanaŋ,
“Tem yamô lôk yambeŋ imbiŋ i
ma ya tem êtôm thêlôniŋ Wapômbêŋ
ma thêlô tem nimbitak yenaŋ avômalô. *Wok Plis 26:12*
17 *Aêŋ ba notak avômalô takêŋ ma nômô daim.
Ma miŋ nobaloŋ lelaik takêŋ ami ek batu yanja môlô thô. *Aisaia 52:11;
Esekiel 20:34,41*
Ya Anyô Bêŋ yahanaŋ aêŋ.
18 *Ya tem yambitak môlônim lemambô
ma môlô tem numbitak êtôm yenaŋ okna lo avena. *2 Samuel 7:8, 14*
Ya Anyô Bêŋ Lôklokwaŋ yahanaŋ aêŋ.”

7

1 Aiyaŋ thêlô, Wapômbêŋ bôk habutiŋ abô haviŋ alalô ba amô yani vibiŋ.
Ba intu natip ek nôm takatu ba hadum alalô leŋviŋkupik lôk dahôlôŋiŋ
habitak lelaik ek nayô uŋlôv ba nambitak mabuŋ lôk matheŋ anôŋ.

Avômalô Kolin ele kapôlôŋiŋ liliŋ ba Pol lamavi

2 Nodate kapôlômim ek yêlô. Yêlô miŋ adum kambom lôk abuliŋ anyôla lôk
asau i ami.
3 Miŋ yahanaŋ abô êŋ ek yasaŋ môlô ami. Mi. Bôk yahanaŋ nena môlô ma
yenaŋ avômalô môlô. Ba intu môlô ômô ma yahamô. Môlô oma ma yahama
aêŋ iyom.
4 Yahayala avanôŋ nena môlô avômalô mavi ba yahabam môlô. Alalôaniŋ
malaiŋ lomaloma hamô ma doŋtom yaleŋmavi hamô yakapôlôŋ siŋ aleba
yaleŋ halôk biŋ.
5 *Yêlô ayô Masedonia ma malaiŋ lomaloma hapôm yêlô aleba hik yêlô
sesoŋ. Ibuliŋ yêlô lôbôlôŋ lôk ik vovak hadêŋ yêlô ma yêlô leŋiŋhiki hathak
malaiŋ lomaloma vi haviŋ.
6 Ma doŋtom Wapômbêŋ atu ba hêv avômalô leŋiŋmalaiŋ thêvô, hêv Titi ba
hayô.
7 Yani hanaŋ hadêŋ ya nena môlô lemhikam bêŋ anôŋ hathak malaiŋ
lomaloma ba môlô vovaŋ ek alalô napesaŋ malaiŋ takêŋ imbiŋ i. Titi halaŋô
môlônim abô êŋ ma hêv yani thêvô. Ba intu Wapômbêŋ hêv yani hayô ek ya
ba hêv ya thêvô aêŋ iyom ba yaleŋmavi anêŋ dôêŋ.
8 *Bôk yahato kapya ba hêv malaiŋ hadêŋ môlô. Ma doŋtom yada ma
malaiŋ mi. Alikaknena. Yahêv malaiŋ atu ba hamô vauna ma yaleŋmalaiŋ
aêŋ iyom.
9 Ma doŋtom lêk yaleŋmavi anôŋ. Ma yenaŋ kapya hêv malaiŋ hadêŋ môlô
ba intu hadum yaleŋmavi e? Mi. Wapômbêŋ intu hadum ba hêv malaiŋ takêŋ

* **6:14:** Ep 5:11 * **6:16:** 1Ko 3:16 * **6:17:** ALK 18:4 * **6:18:** Jer 31:9 * **7:5:** 2Ko 2:13 * **7:8:** 2Ko 2:4

hadêŋ môlô ba intu ole kapôlômim liliŋ. Aêŋ ba abô takatu ba yêlô anaŋ miŋ habuliŋ môlô ami. Ba intu hadum yaleŋmavi.

10 *Wapômbêŋ hêv malaiŋ hadêŋ avômalô ek nede kapôlôŋiŋ liliŋ ek neja bulubiŋ. Êŋ ma miŋ malaiŋ bêŋ ami. Ma doŋtom malaiŋ pik hathak hadum anêŋ ku nena hik avômalô vônô.

11 Odaŋô! Môlônim malaiŋ halêm anêŋ Wapômbêŋ ba hik môlô thô nena môlô vovaŋ ek notak auk kambom lôk udum ek uŋgwik môlôda thô nena môlô ma kambom mi. Môlô lemimmaniŋ lôk ôkô ma vovaŋ ek ôŋgô ya ek napesaŋ malaiŋ êŋ ek nanêm malaiŋ êndêŋ ôpatu ba hadum kambom êŋ. Avanôŋ! Môlô udum aêŋ ba intu hik thô nena môlô kambom mi.

12 Aêŋ ba kapya atu ba bôk yahato ma miŋ yahato ek imbuliŋ ôpatu ba hamiŋ yenaŋ ku loŋ siŋ lôk nêm yada liŋ ami. Mi. Yahato ek môlô numiŋ Wapômbêŋ ma ek injik môlôda thô nena môlô lemimhaviŋ yêlô bêŋ anôŋ.

13 Ma nôm takêŋ hadum ba havatho yêlô kapôlôŋiŋ loŋ.

Ba môlô ôêv Titi thêvô ba yani lamavi bêŋ anôŋ ba intu yêlô leŋiŋmavi bêŋ anôŋ aêŋ iyom.

14 Yahabam môlô ba yahanaŋ hadêŋ yani nena môlô ma avômalô mavi. Ba lêk udum mavi ba miŋ ôêv mama hadêŋ ya ami. Mi. Abô nômbêŋ atu ba yêlô anaŋ hadêŋ môlô, êŋ ma avanôŋ ba yêlôaniŋ abô mavi atu ba anaŋ hathak môlô hadêŋ Titi, ma abô êŋ hik anôŋ mavi aêŋ iyom.

15 Môlô ôkô ba olowaliŋ ma owa yani thô lôk olaŋô anêŋ abô. Hayê aêŋ ba lahaviŋ môlô bêŋ anôŋ.

16 Lêk yahayala avanôŋ nena môlô ma avômalô mavi ba intu yaleŋmavi anôŋ.

8

Numbitak avômalô wapôm

1 *Aiyaŋ thêlô, yêlô leŋiŋhaviŋ môlô noyala wapôm atu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ avômalô êvhaviŋ takatu ba êmô plovins Masedonia.

2 Thêlô ewa malaiŋ bêŋ anôŋ ba êv i sêkêya. Ma doŋtom leŋiŋmavi bêŋ anôŋ ba hayô siŋ ba halelope ma iniŋ malaiŋ êv i sêkêya anêŋ anôŋ ma wapôm ba êv bêŋ anôŋ hatôm da.

3 Yahanaŋ avanôŋ biŋ nena êv iniŋ nômkama aleba miŋ hatôm ami. Êŋ ma thêlô êv doho haviŋ. Thêlôda iniŋ auk ma miŋ anyôla hanaŋ hadêŋ i ami.

4 Thêlô elaŋ hadêŋ yêlô nena, “Yêlô vovaŋ ek nandum ku imbiŋ avômalô vi ek nanêm Wapômbêŋ anêŋ avômalô matheŋ sa. Ba intu nundum mavi êndêŋ yêlô ba notak yêlô ek nandum ku êŋ.”

5 Ma yêlô asoŋ kambom! Avômalô takêŋ iniŋ ku môŋ ma êv i hadêŋ Wapômbêŋ vêm ma esopa Wapômbêŋ anêŋ auk ba êv i hadêŋ yêlô haviŋ.

6 Aêŋ ba yêlô apôviŋ Titi nena, “Nu Kolin ma undum anêm ku wapôm atu ba lêk habitak yôv endeba anêŋ daŋ am.”

7 *Môlô avômalô vuliŋ biŋ ba udum unim ku mavi ba hêv liŋsiŋ. Ôêvhaviŋ ba onaŋ abô batôŋ oyaŋ lôk oyala auk ma ôpôviŋ ek nundum ku lôk lemimhaviŋ yêlô. Aêŋ ba intu nônêm lêlê esak ku wapôm atu ba hêv liŋsiŋ aêŋ iyom.

---

* **7:10:** Mat 27:3-5; Hib 12:16-17 * **8:1:** Lom 15:26; 2Ko 9:1-2 * **8:7:** 1Ko 16:1-2

8 Ya miŋ hatôm anyô bêŋ te ek yanaŋ nena, “Undum aêŋ” ami. Mi. Ma doŋtom yahayê avômalô takatu ba êv i sêkêya leŋiŋhiki ek nênêm avômalô vi sa. Ba intu yaleŋhaviŋ yaŋgê nena môlônim lemimhaviŋ êŋ ma avanôŋ hatôm thêlô iniŋ mena mi e?

9 *Ma môlô oyala Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ wapôm. Yani lôkmaŋgiŋ. Ma doŋtom yani habitak hatôm anyô hêv i sêkêya ek nêm môlô sa ek batu numbitak lôkmaŋgiŋ.

10 Môlô ma avômalô mavi ba yenaŋ auk ma aêntêk. Sondabêŋ yaŋ wakbôk ma môlô ômôŋ ek ôêv unim da. Ma miŋ ôêv oyaŋ ami. Mi. Kapôlômim hik am ba ôêv.

11 Aêŋ ba valuseleŋ vithê la takatu ba ôpôm ma nônêm vi ek nundum ku esak ek môlônim kapôlômim lôk unim ku imbitak doŋtom iyom.

12 *Nônêm lôk kapôlômim, êŋ ma mavi. Ba miŋ lemimbi nena nônêm nômkama sapêŋ êtôm da êndêŋ Wapômbêŋ ami. Nônêm êtôm vithêla takatu ba ôpôm ma tem indum Wapômbêŋ lamavi.

13 Yêlôaniŋ auk nena miŋ nôdêlêk am ba nônêm nômkama lôkthô ek nêm avômalô vi sa ma môlô mi ami. Mi. Nômbi sam esopa avômalô iniŋ bôk lo loŋ êmô.

14 Ma lêk môlônim bêŋ anôŋ hamô ba intu nônêm thêlô sa. Yakô embeŋ yam ma tem iniŋ bêŋ anôŋ ma tem nênêm môlô sa aêŋ iyom. Êŋ ma lôkthô tem êtôm doŋtom.

15 Hatôm bôk eto nena,

“Opalê atu ba hawa bêŋ anôŋ ma tem miŋ êpôm bêŋ anôŋ ami,
ma opalê atu ba hawa auviŋna ma tem miŋ nêm yak ami.” *Etak Ijip 16:18*

Pol hêv Titi lôk anyô doho ba i Kolin

16-17 Yêlô anaŋ hik Titi liŋ ek êsôk ek môlô ba yani lamavi ba halôk ek êsôk. Ma miŋ yêlô alôk yani la ek êsôk ami. Mi. Yanida lahaviŋ ba hapôviŋ ek êsôk. Wapômbêŋ hêv yenaŋ auk hadêŋ Titi ba lahiki hathak môlô. Aêŋ ba yahêv yaleŋmavi hadêŋ Wapômbêŋ.

18 Tem yêlô nanêm anyô yaŋ imbiŋ yani. Ôpêŋ ma avômalô êvhaviŋ êyê nena anyô hadum Wapômbêŋ anêŋ ku mavi ba ebam yani.

19 Ba intu avômalô êvhaviŋ elam ôpêŋ ek ni imbiŋ yêlô ek nêm da wapôm atu ek Wapômbêŋ enja athêŋ lôkmaŋgiŋ lôk injik thô nena yêlô leŋiŋhaviŋ nanêm thêlô sa.

20 Yêlô akô ek avômalô netatale yêlô esak da wapôm atu ba yêlô ayabiŋ. Ba intu yêlô apesaŋ ku êŋ mavi

21 ek Anyô Bêŋ lôk avômalô sapêŋ nêgê nena yêlô adum ku êŋ thêthôŋ.

22 Ba intu yêlô êv anyô te haviŋ ba hathôk. Yani hik i thô nena lamavi ek nêm ku lomaloma sa lôbôlôŋ. Bôk hayê nena môlô ma avômalô mavi ba intu hapôviŋ ek êsôk.

23 Titi ma yenaŋ anyô môlô atu ba hadum ku haviŋ ya hamô môlô malêvôŋ. Ma aiyaŋ takêŋ ma avômalô êvhaviŋ iniŋ ŋê ku takatu ba êv athêŋ lôkmaŋgiŋ hadêŋ Kilisi.

---

* **8:9:** Mat 8:20; Plp 2:6-7 * **8:12:** Mak 12:43-44

24 *Aêŋ ba uŋgwik am thô êndêŋ ŋê êntêk nena môlô ma avômalô
lemimhaviŋ avômalô vi. Ba intu yêlô abam môlô. Ma tem avômalô êvhaviŋ
lodôŋlodôŋ lôkthô nêgê nena yêlôaniŋ abô ma avanôŋ.

9

Kolin êv da ek nêm Wapômbêŋ anêŋ avômalô sa

1 *Môlô bôk ovaloŋ ku da takatu ba ôêv ek nêm Wapômbêŋ anêŋ avômalô
matheŋ sa. Ma doŋtom yaleŋhaviŋ yanaŋ abô doho imbiŋ.
2 Yahayala nena môlô lemimhaviŋ nônêm i sa. Ba yahabam môlô hadêŋ
avômalô Masedonia nena sondabêŋ yaŋ wakbôk atu ma môlô avômalô Akaia
kapôlômim hakak am ek nônêm da. Ba intu avômalô Masedonia doho elaŋô
ba elom eveŋ ek nindum aêŋ.
3 Aêŋ ba yahêv aiyaŋ doho ba êthôk êtôm atu ba yêlô abam môlô ek miŋ
imbitak êtôm abôyaŋ ami ma êtôm ku ek môlô nopesaŋ am êtôm atu ba
yahanaŋ.
4 Sêbôk ma yahabam môlô ba yakô ŋê Masedonia doho nêlêm imbiŋ yêlô
ba nêgê nena miŋ ôpôpêk am ami êŋ ma tem ya mama ma môlô ma tem noja
mama bêŋ anôŋ lôk.
5 Aêŋ ba yahanaŋ hik aiyaŋ takatu liŋ ek nêmôŋ nêsôk nêgê môlô ek
nêpôpêk da takatu ba bôk môlô ubutiŋ abô ek nônêm ek batu da êŋ imbitak
êtôm da wapôm ma miŋ da paloŋ ami.
6 *Lemimbi nôm êntêk. Opalê atu ba havatho yaŋvêk auviŋna ma tem enja
dokte. Ma opalê atu ba havatho bêŋ anôŋ ma tem enja limamôk.
7 Wapômbêŋ lamavi hathak ôpatu ba hêv i lôk lavidoŋ. Ba intu avômalô
tomtom nênêm malêla êtôm iniŋ leŋiŋhaviŋ. Ma miŋ nêpôlik ami. Ma anyô
yaŋ miŋ êndôk anyô yaŋ la ek nêm ami.
8 Wapômbêŋ anêŋ wapôm tem indum ba anêm nômkama tem imbitak bêŋ
anôŋ êtôm wak nômbêŋ intu ek anêm ku lomaloma indilup mavi.
9 Hatôm bôk eto nena,
“Yani hathak hapaliv anêŋ wapôm hadêŋ ŋê nômkama mi takatu ba êmô
lôbôlôbô,
ma anêŋ thêthôŋ hêk wak nômbêŋ intu sapêŋ.” *Kapya Yeŋ 112:9*
10 *Wapômbêŋ hêv yaŋvêk ek nembatho ma polom ek nejaŋ. Ma tem nêm
yaŋvêk bêŋ anôŋ ek indum môlô numbitak thêthôŋ êtôm yaŋvêk atu ba hêv
liŋsiŋ.
11 *Yani tem indum ba môlô numbitak lôkmaŋgiŋ ek nundum wapôm lôbôlôŋ
ek yêlô nanêm da êntêk êndêŋ avômalô ma tem nênêm iniŋ leŋiŋmavi êndêŋ
Wapômbêŋ.
12 Ku takatu ba môlô udum ma miŋ ôêv Wapômbêŋ anêŋ avômalô matheŋ
iyom sa ami. Mi. Thêlô enaŋ iniŋ leŋiŋmavi bêŋ hadêŋ Wapômbêŋ aleba
leŋiŋmavi takêŋ hayô siŋ ba halelope.
13 Ma da êŋ hik môlônim wapôm thô ek avômalô nêgê nena ôêvhaviŋ Kilisi
ba osopa anêŋ Abô Mavi ba udum wapôm hadêŋ thêlô lôk avômalô vi haviŋ.
Êŋ ma tem nêmbô Wapômbêŋ.
14 Ma thêlô tem nêgê Wapômbêŋ anêŋ wapôm takatu ba hêv hadêŋ môlô ba
hayô siŋ ba halelope ma tem leŋinjiki ba neteŋ mek ek môlô.

* **8:24:** 2Ko 7:13-14 * **9:1:** 2Ko 8:1-7 * **9:6:** Snd 11:24-25 * **9:10:** Ais 55:10 * **9:11:** 2Ko 1:11; 4:15

15 Nanêm leŋiŋmavi êndêŋ Wapômbêŋ esak anêŋ wapôm takatu ba hêv hadêŋ alalô aleba hik alalôaniŋ auk vônô.

10

Pol hêv yanida kisi

1 *Ya Pol yahasopa Kilisi ôpatu ba hatauviŋ i ba hamô maliŋyaô. Ma yaleŋ hik ya ek môlô ba yahanaŋ nena avômalô enaŋ nena yahamô haviŋ môlô ma ya anyô kupik. Ma doŋtom enaŋ nena yahamô daim ma yahakôk haveŋ ek yambitak anyô bêŋ.

2 *Ma doho enaŋ nena yêlô asopa auk pik. Yakô tem yasôk êtôm anyô bêŋ ba yasaŋ i la. Ba intu yahanaŋ hik môlô liŋ lôklokwaŋ ek nopesaŋ abô êŋ vêmam ka yasôk nena mi ma tem yasôk êtôm anyô bêŋ.

3 Yêlô amô pik ma doŋtom miŋ ik vovak hatôm avômalô ethak idum ami.

4 *Ma yêlô awa Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ ek abuliŋ nômkama pik takatu ba lôklokwaŋ ba nômkama vovak takatu ba yêlô ik vovak hathak ma miŋ nômkama pik êntêk ami.

5 Abô ebam i lôk êkôki takatu ba hamiŋ Wapômbêŋ anêŋ auk loŋ siŋ intu yêlô avak pesa. Ma yêlô ato auk lokbaŋ takêŋ ek imbitak thêthôŋ ênjêk Wapômbêŋ ma.

6 Ba intu node kapôlômim liliŋ yapiŋ ek yêlô athôk ma nanêm vovaŋ êndêŋ ŋê takatu ba leŋôndôŋ kôtôŋ iyom. Ma miŋ ole kapôlômim liliŋ ami ma ku êŋ tem mi.

7 Môlô othak ôyê nômkama hêk viyaiŋ iyom. Ma ôpatu ba habam yani nena Kilisi anêŋ, nodaŋô! Yêlô ma Kilisi anêŋ haviŋ.

8 *Yahabam yada bêŋ anôŋ nena Anyô Bêŋ hêv athêŋ bêŋ hadêŋ yêlô ek nambatho môlô loŋ lôklokwaŋ ma miŋ nambuliŋ môlô ami. Ba intu miŋ ya mama ami.

9-10 Avômalô enaŋ nena yahato kapya hatôm anyô bêŋ lôk yamaleŋ thêlêv ba yahathaŋ avômalô. Lôk enaŋ nena yahalêm ma thêlô êyê ya hatôm anyô kupik lôk yenaŋ abô ma voloŋna. Nodaŋô! Môlô miŋ nosoŋ nena yahato kapya yaŋ atu ek indum môlô nôkô ami. Mi.

11 Môlô opalêla takatu ba osoŋ nena ya anyô kupik, ma nodek lemôndôŋ ba nodaŋô! Malêla takatu ba môlô osam hêk yêlôaniŋ kapya, nôm takêŋ iyom intu tem yêlô nasopa.

12 Hatôm yambam yada êtôm ŋê mavi takatu ba ebam thêlôda? Yanaŋ nena ya anyô lôkauk hatôm thêlô e? Alikaknena! Ya mi. Ŋê molo ethak idum aêŋ! Thêlô ethak êyê iniŋ ku ba ebam nena thêlôniŋ ku lêk habitak mavi.

13 *Yêlô abam yêlôaniŋ athêŋ hathak ku takatu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ yêlô iyom. Ba môlô ma ômô ku êŋ kapô. Ma vi atu ba miŋ hêv ami ma miŋ abam yêlôda ba anaŋ abô mayaliv ami.

14 Ma avômalô doho enaŋ nena yêlô abam i hathak ku takatu ba miŋ yêlôaniŋ ami. Mi. Yêlô ma ŋê môŋ anôŋ ek ayô ek môlô haviŋ Kilisi anêŋ Abô Mavi.

15 Ba intu yêlô miŋ abam yêlôaniŋ athêŋ hathak ku takatu ba anyô vi idum ami. Yakô môlônim ôêvhaviŋ tem indumbak ma yêlôaniŋ ku tem ni embeŋ môlônim loŋ sapêŋ

* **10:1:** 1Ko 2:3 * **10:2:** 1Ko 4:21 * **10:4:** Ep 6:13-17 * **10:8:** 2Ko 13:10 * **10:13:** Lom 12:3

16 ek yêlô nanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi embeŋ luvuluvu. Aêŋ ba tem
yêlô nabam yêlôaniŋ athêŋ esak ku kapô takatu ba anyô yaŋ hadum ami.
17-18 *Ôpatu ba Anyô Bêŋ habam yani intu tem Anyô Bêŋ imbi binôŋ esak.
Ma ôpatu ba habam yanida intu tem athêŋ mi. Hatôm bôk eto nena,
“Opalêla takatu ba êbôi ma nêmbôi esak Anyô Bêŋ iyom.” *Jelemaia 9:24*

11

Pol miŋ kêdôŋwaga abôyaŋ ami

1 Yahanaŋ abô molo ma doŋtom nômô maliŋyaô vêmam.
2 *Yaleŋdaŋ hathak môlô hatôm atu ba Wapômbêŋ ladaŋ hathak alalô.
Yahapesaŋ abô ek noja anyô doŋtom iyom intu Kilisi ba yahadum ek môlô
kapôlômim ênjêk mabuŋ êtôm avi muk atu ba lêk êlôk la yôv ma doŋtom miŋ
elom ami denaŋ.
3 *Ma yakô avômalô doho nimbuliŋ môlônim auk endeba nôndô abô takatu
ba ovak haviŋ Kilisi hatôm sêbôk atu ba umya havuŋ abô ba hasau Ewa.
4 *Ŋê takêŋ êlêm enaŋ ba môlô osopa Yisu yaŋda ma miŋ Yisu atu ba yêlô
bôk anaŋ hathak ami. Ma owa dahô yaŋda ma miŋ yaŋ atu ba sêbôk ba môlô
owa ami. Ma osopa abô yaŋda ma miŋ abô mavi sêbôk ba môlô osopa ami.
Aisê ka owa ŋê êŋ thô?
5 *Môlô osoŋ nena kêdôŋwaga takatu ba olam nena “aposel lôkmaŋgiŋ” êmô
vuliŋ ek ya e? Mi. Miŋ yahamô thêlô vibiŋ ami.
6 *Ya anyô yaveŋbôlêk malaiŋ ba yahanaŋ abô thôthô. Ma doŋtom yenaŋ
auk hamô ba bôk yahik lôkthô thô hadêŋ môlô ba oyala yôv.
7 *Yahanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi hadêŋ môlô ma doŋtom yahadô vuli
ek yatauviŋ ya ma yanêm môlô liŋ. Êŋ ma kambom e?
8 *Nodaŋô! Ya ma hatôm anyô vani ba yahawa ŋê êvhaviŋ vi iniŋ valuseleŋ
ek batu yandum ku yanêm môlô sa esak.
9 *Yahamô haviŋ môlô ba yahêv yak hathak nômkama ma doŋtom miŋ
yahêv malaiŋ hadêŋ môlô ami. Aiyaŋ doho êlêm anêŋ Masedonia ba êv ya
sa. Wak takêŋ ma yahadô yanêm malaiŋ lomaloma êndêŋ môlô ba tem miŋ
yatak auk êŋ ami.
10 Kilisi anêŋ abô ma avanôŋ. Ma yenaŋ abô aêŋ iyom ba intu yahabam ya
hathak nôm takêŋ. Môlô avômalô plovins Akaia miŋ hatôm numiŋ ya loŋ siŋ
ami.
11 Miŋ yaleŋhaviŋ môlô ami ba intu yahadum aêŋ e? Wapômbêŋ intu
hayala.
12-15 Sadaŋ hêv i liliŋ hatôm aŋela lôk deda. Ma anêŋ ŋê ku ele i liliŋ hatôm
ŋê thêthôŋ aêŋ iyom ba ibitak aposel oyaŋ ma esau môlô nena thêlô ma Kilisi
anêŋ aposel. Êŋ ma Sadaŋ da anêŋ kobom ba hathak hadum aêŋ ba intu
miŋ nosoŋ kakapuk ami. Aêŋ ba tem yandum êtôm aêsêbôk ba yahadum ek
miŋ yanja vuli esak Wapômbêŋ anêŋ abô takatu ba yahanaŋ ami ek yadabêŋ
ŋê takêŋ iniŋ auk kisi. Thêlô idum ek nenaŋ nena, “Yêlô ma aposel hatôm
Pol” ba intu idum ek yanaŋ injik môlô liŋ esak vuli. Êŋ ma tem thêlô nênêm

* **10:17-18:** 1Ko 1:31; 4:4 * **11:2:** Ep 5:26-27 * **11:3:** Stt 3:4,13 * **11:4:** Gal 1:8-9 * **11:5:** 1Ko 15:10; 2Ko 12:11 * **11:6:** 1Ko 2:1,13 * **11:7:** 1Ko 9:18 * **11:8:** Plp 4:15,18 * **11:9:** 2Ko 12:13; Plp 4:15,18

iniŋ athêŋ liŋ esak iniŋ ku. Ŋê takêŋ iniŋ lôkmala anêŋ daŋ tem êtôm iniŋ ku kambom takatu ba idum.

Pol hadum ku aposel ba hawa malaiŋ lomaloma

16 Bôk yahanaŋ yôv nena miŋ lemimimbi nena ya ma anyô molo te ami. Ma doŋtom tem yanaŋ abô molo ba yambam ya êtôm kêdôŋwaga abôyaŋ takêŋ ba intu nodaŋô bônôŋ êtôm atu ba othak udum hadêŋ ŋê molo vi.
17 Yahasopa auk molo ba yahabam ya ma miŋ yahasopa Anyô Bêŋ anêŋ abô ami.
18 Ma kêdôŋwaga abôyaŋ ethak ebam i hatôm avômalô pik ethak idum. Aêŋ ba intu tem yambam ya.
19 Môlô othak ômô labalina haviŋ ŋê auk molo. Êŋ ma môlô ŋê lôkauk e?
20 Odaŋô! Ŋê êŋ êyê môlô nena ôvathek lôk ibuliŋ môlô ma êv vovaŋ lôk êv thêlôda liŋ ma epetav môlô malemim daŋ. Ma doŋtom môlô miŋ ôpôlik ami!
21 *Betha ya anyô vau lôk miŋ yahadum hatôm thêlô ami ba intu ôpôlik hathak ya? Ai! Lêk ya mama.
Ŋê takêŋ miŋ êkô ami ma êv iniŋ athêŋ liŋ ba intu tem yandum êtôm anyô auk molo ek yambam yada aêŋ iyom.
22-23 *Thêlô ma Hiblu e? Mena Islael e? Mena Ablaham anêŋ limi e? Ma thêlô ma Kilisi anêŋ ŋê ku e? Ma ya? Ya ma bêŋ anôŋ lôk ek thêlô. Aêŋ ba ya hatôm anyô molo ba tem yambam ya da. Bôk yahadum ku bêŋ anôŋ lôk yahamô koladôŋ ma ik ya hathak yak lôkmaŋgiŋ lôk idum ek nijik ya vônô lôbôlôŋ hamôŋ ek i.
24 *Avômalô Islael bôk ik ya bôlôŋ baheŋvi hathak yak lôkmaŋgiŋ hatôm 39.*
25 *Ik ya hathak okdiba hatôm bôlôŋ lô ma ik ya hathak valu bôlôŋ te. Ma yahathak yeŋ ba yaha ma kakalu lôk damak ba yeŋ kambom hatôm bôlôŋ lô. Ma yahamô ŋgwêk malêvôŋ hatôm bôlôvôŋ yaŋ ma wak daluk yaŋ.
26 *Yaha ba yahalêm lôbôlôŋ ba ŋaŋbô lôk ŋê vani ma yada yenaŋ avômalô lôk ŋê loŋ buyaŋ ma avômalô malak bêŋbêŋ lôk loŋ oyaŋ ma ŋgwêk kambom lôk ŋê esau nena yenaŋ aiyaŋ lôkthô idum ek nimbuliŋ ya.
27 Yahadum ku malaiŋ lôk vovanik bêŋ ba miŋ yahêk ami. Yahathakmuniŋ lôk yahama kisi ma yaha yaleŋ oyaŋ. Ya nômkama mi ba yahasimbak.
28 Ma malaiŋ te haviŋ nena yaleŋ hik ya wak nômbêŋ intu hathak avômalô êvhaviŋ lôkthô.
29 Ŋê takatu ba lêk vau, êŋ ma ya lêk vau aêŋ iyom. Ma anyôla havôv anyô yaŋ ek indum kambom, êŋ ma yakapôlôŋ hathaŋ hatôm atum.
30 Lemimhaviŋ yambam ya aêŋ ba intu tem yambam ya esak yenaŋ ku vaunena takatu ba bôk yahadum iyom.
31 Wapômbêŋ alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu anêŋ lambô atu ba nêmbô wak nômbêŋ intu sapêŋ hayala nena miŋ yahanaŋ abôyaŋ ami.
32 *Aletas hatôm kiŋ ma yahamô Damaskas. Ma kiŋ anêŋ anyô bêŋ te hanaŋ hadêŋ ŋê vovak takatu ba eyabiŋ loŋ êŋ ek nebaloŋ ya.
33 Ma doŋtom etak ya halôk vak sam bêŋ te ba êlêlô ya halôk unyak lôk abyaŋ ba yahasôv ma miŋ evaloŋ ya ami.

* **11:21:** Plp 3:4 * **11:22-23:** Ap 16:23; Plp 3:5 * **11:24:** Lo 25:3 * **11:24:** Islael iniŋ abô balabuŋ hanaŋ nena nijik anyô esak yak lôkmaŋgiŋ êŋ êtôm bôlôŋ 40 êŋ ma tem anyô ema. Ma 39 ma tem anyô êmô lôkmala. Ba intu evali Pol hatôm 39 iyom. * **11:25:** Ap 16:22; 14:19 * **11:26:** Ap 9:23; 14:5 * **11:32:** Ap 9:23-25

12

Pol hayê wêŋ

1 Abô êntêk miŋ hatôm nêm avômalô sa mavi ami. Ma doŋtom tem yambam
ya esak loŋbô esak wêŋ lôk auk takatu ba Anyô Bêŋ hik thô hadêŋ ya.
2 Yahayala anyô atu ba hêvhaviŋ Kilisi. Sondabêŋ 14 hale ba hi ma ewa
yani ba i malak leŋ te lô. Ewa ôpêŋ lôk liŋkupik mena injo, êŋ ma yahathôŋ.
Wapômbêŋ da hayala.
3 Yahayala nena anyô êŋ ewa lôk liŋkupik mena mi, êŋ ma yahathôŋ ma
Wapômbêŋ iyom intu hayala
4 ba ewa yani ba i malak leŋ elam nena “Paladais”. Yani halaŋô abô loŋ
kapô lomaloma ba ik yani kisi ek miŋ enaŋ bêŋ ami.
5 Anyô anêŋ aêŋ ma tem yambam yani. Ma doŋtom yada ma tem yambam
yenaŋ ku vaunena takatu.

Nômla hatôm yak lôkmaŋgiŋ havatho Pol

6-7 *Wapômbêŋ bôk hêv ku lôk abô ma auk lôkmaŋgiŋ hadêŋ ya yôv. Aêŋ ba
yahadum ek yambam yada esak auk êŋ, êŋ ma yanaŋ abô avanôŋ iyom ba
miŋ ya anyô auk voloŋ ami. Ma yakô avômalô nesoŋ nena ya anyô lôkmaŋgiŋ
ba miŋ ya anyô oyaŋ hatôm ŋê vi ami. Aêŋ ba hêv Sadaŋ anêŋ ŋê ku ba i ibi
yaleŋviŋkupik hathak yak lôkmaŋgiŋ ba hêv malaiŋ hadêŋ ya ek miŋ yaŋgê ya
daŋ ami.
8 Yahalaŋ hadêŋ Wapômbêŋ hatôm bôlôŋ lô ek nêm vê ênjêk ya.
9 *Ma doŋtom hanaŋ hadêŋ ya, “Yenaŋ lôklokwaŋ hik i thô hadêŋ waklavôŋ
o vau lôk yenaŋ wapôm ma hatôm ek o.” Aêŋ ba yaleŋmavi ek yambam yenaŋ
ku vaunena takatu ek injik Kilisi anêŋ lôklokwaŋ thô.
10 Ya anyô vau ma doŋtom lêk ya anyô lôklokwaŋ. Ba intu yahasopa Kilisi
vaŋgwam ma yaleŋmavi nena ya anyô vau lôk enaŋ abôma hathak ya ma
yahadum ku lôk vovanik lôk êv vovaŋ lôk malaiŋ lomaloma hadêŋ ya.

Pol hathô avômalô Kolin ba haya

11 *Môlôda udum ba yahabam yada ba intu lêk yahabitak anyô molo. Ya
anyô oyaŋ ma doŋtom miŋ ya anyô oyaŋ anôŋ ek aposel lôkmaŋgiŋ takatu
ami. Thêlô êlêm ek môlô ma môlô ôêv yak ba miŋ onaŋ yenaŋ ku anêŋ lavôŋ
mavi hadêŋ i ami.
12 *Wapômbêŋ haminŋ lôklokwaŋ haviŋ ya ba intu hik yenaŋ ku thô nena ya
ma aposel te. Ma hêv avômalô sa ek neyala yanida mavi hathak lavôŋiŋ lôk
nômbithi ma ku lôklokwaŋ lomaloma ma miŋ ya popabuk ami. Ma môlô bôk
ôyê nôm takêŋ yôv.
13 *Aisê ba môlô onaŋ nena yakapôlôŋ hagiap hathak môlô ma yaleŋhaviŋ
avômalô êvhaviŋ vi? Sêbôk ba yahamô haviŋ môlô ma yahadô yanêm malaiŋ
êndêŋ môlô ba intu miŋ yahawa môlônim da hatôm yahadum hadêŋ avômalô
êvhaviŋ vi ami. Ma môlô lemmaniŋ eka? Kikaknena! Notak kapôlômim ek ya.
14 Odaŋô! Lêk bôlôŋ te lô ba tem yasôk ek môlô. Miŋ yaleŋhaviŋ môlô nônêm
nômkama êndêŋ ya ami. Yaleŋhaviŋ môlôda. Avômena miŋ isup valuseleŋ ek
nênêm lami sa ami. Mi. Lami isup valuseleŋ ek nênêm nali sa. Ba intu tem
miŋ yanêm môlô malaiŋ ek yasup môlônim da ek nêm ya sa ami.

---

* **12:6-7:** Jop 2:6 * **12:9:** Plp 4:11-13 * **12:11:** 2Ko 11:5 * **12:12:** Lom 15:19 * **12:13:** 2Ko 11:9

15 Aêŋ ba yaleŋmavi anôŋ ek yanêm yenaŋ nômkama lôkthô êndêŋ môlô ma
yanêm yada imbiŋ aêŋ iyom. Yaleŋhaviŋ môlô bêŋ anôŋ ma yakô ek môlô
nôndô ya.
16 Avômalô enaŋ nena yahamô haviŋ i ba miŋ yahêv malaiŋ ami. Ma
doŋtom elam ya nena anyô yahasau avômalô lôk yahanaŋ abô yaŋ.
17 Aisê! Ŋê ku takatu ba yahêv hathôk ma doho ibuliŋ môlô e?
18 *Yahapôviŋ Titi ek êsôk ek môlô ma yahêv alalôaniŋ aiyaŋ te haviŋ. Ma
Titi habuliŋ môlô e? Mi. Titi hathak hasopa yaveŋgwam iyom ma yaianiŋ auk
ma doŋtom.
19 Môlô olaŋô abô takatu ba osoŋ nena yêlôda êv i kisi e? Mi. Yêlô ma
Kilisi anêŋ avômalô ba amiŋ Wapômbêŋ ma ba anaŋ abô êntêk. Aiyaŋ thêlô,
nômkama lôkthô atu ba yêlô adum ek embatho môlô loŋ.
20 Yahakô ek yasôk ma tem miŋ yaleŋmavi ek môlô ami ma môlô tem miŋ
lemimmavi ek ya aêŋ ami. Yahakô ek abô lôkthaŋgo ma leŋdaŋ lôk leŋŋaŋa,
lôk ovak am vose hi lodôŋlodôŋ, abôma lôk onaŋ abôyaŋ hathak anyô yaŋ ma
otatale am lôk ôyê am daŋ lôk ôthô avômalô ba i mayaliv.
21 *Yahakô ek yasôk esak loŋbô ma yenaŋ Wapômbêŋ tem indum ba ya
mama esak môlônim kambom takatu. Ma tem yakapôlôŋ malaiŋ bêŋ anôŋ
esak ŋê takatu ba miŋ ele kapôlôŋiŋ liliŋ hathak iniŋ lelaik lôk thethaŋak ma
sek walililiŋ takatu ba idum ami.

13

Kolin neyabiŋ iniŋ êvhaviŋ

1 *Bôk yahathôk bôlôŋ ju yôv ma êntêk yahathôk ma tem bôlôŋ te lô.
Lemimimbi esak abô êntêk,
“Ju mena lô la enaŋ anyô te anêŋ kambom bêŋ, êŋ ma abô avanôŋ.” *Lo 19:15*
2-3 Sêbôk atu ba yahathôk bôlôŋ yaŋ ma yahêv abô lôkliŋyak hadêŋ môlô.
Ma lêk yahamô haviŋ môlô ami, ma doŋtom yahanaŋ hathak loŋbô nena
môlô lemimhaviŋ ôŋgô nena yada yenaŋ abô mena Kilisi anêŋ abô. Ba intu
tem yasôk esak loŋbô ek yaŋgê nena avômalô takatu ba idum kambom lôk
avômalô kambom vi ma tem miŋ yatak i ek nêsôv ami. Kilisi ma miŋ anyô
vau ami. Mi. Anyô lôklokwaŋ kambom ba tem eyabiŋ môlô dedauŋ mavi.
4 *Avanôŋ, yani hatôm anyô vauna te ba ik yani hathak a. Ma doŋtom hamô
lôkmala hathak Wapômbêŋ anêŋ lôkliŋyak. Yêlô ma vaunena aêŋ iyom ma
doŋtom hathak Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ ba intu yêlô amô lôkmala haviŋ
yani ek nanêm môlô sa.
5 *Nôsôam ba noya ek ôŋgô nena unim ôêvhaviŋ hamô mena mi e? Nutitiŋ
amda ek noyala nena intu ômô haviŋ Yisu Kilisi mena bôk ôêv yak yôv. Injo.
Yakô mi la.
6 Yaleŋhaviŋ môlô nutitiŋ yêlô ma tem ôŋgô nena miŋ bôk aêv yak ami.
7 Ba yêlô miŋ aêv yak ami ba avômalô êyê yêlô hatôm aposel, êŋ ma nôm
oyaŋ. Mena enaŋ nena yêlô aêv yak ba yêlô ŋê vau ba miŋ aposel ami, êŋ ma
nôm oyaŋ aêŋ iyom. Ma doŋtom nômbêŋ ma nundum nômkama lôkthô thêthôŋ
iyom. Ma yahanaŋ hik Wapômbêŋ liŋ ek miŋ môlô nundum kambom la ami.
8 Yêlô miŋ hatôm nandum nômla eso abô avanôŋ ami. Mi. Nambatho abô
avanôŋ loŋ iyom.

* **12:18:** 2Ko 8:6,16-18 * **12:21:** 2Ko 13:2 * **13:1:** Mat 18:16; 1Ti 5:19 * **13:4:** Plp 2:7-8 * **13:5:** 1Ko 11:28

9 Môlô lôklokwaŋ ma yêlô vau, êŋ ma yêlô leŋiŋmavi. Yêlô ateŋ mek ek môlô
nopesaŋ unim kambom takêŋ ba numbitak mavi esak loŋbô.
10 *Anyô Bêŋ hêv ku lôk athêŋ êŋ hadêŋ ya ek yato môlô ek numbitak
thêthôŋ ma miŋ yambi môlô ni ami. Aêŋ ba miŋ yahamô haviŋ môlô ami ba
intu yahato abô takêntêk ek waklavôŋ atu ba yahathôk ma tem yanja yenaŋ
lôklokwaŋ ek yapesaŋ môlônim auk. Ma miŋ yanêm vovaŋ êndêŋ môlô ami.

Pol hanaŋ anêŋ lamavi

11 Aiyaŋ thêlô, lêk yôv. Ba lemimmavi ma nopesaŋ malaiŋ sapêŋ. Nobatho
am loŋ esak abô ni ba êlêm ma noja auk doŋtom lôk nômô yôhôk ma
Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ lôk anêŋ labali êmô imbiŋ môlô.
12 Ma nokam môlôviyaŋ esak kobom yôhôk matheŋ.
Ŋê matheŋ lôkthô êv iniŋ leŋiŋmavi haviŋ.
13 Alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ wapôm lôk Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ
ma Lovak Matheŋ anêŋ lamavi êmô imbiŋ môlô lôkthô.

* **13:10:** 2Ko 10:8

Kapya atu ba Pol hato hi Galesia
Abô môŋ

Pol hato abô êntêk hi hadêŋ avômalô êvhaviŋ takatu ba êmô plovins Galesia. Bôk hamô haviŋ thêlô ba hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi bêŋ hadêŋ thêlô ba intu êvhaviŋ Yisu (Ap 16:6; 18:23). Thêlô bêŋ anôŋ ma miŋ ŋê Islael ami ma ŋê loŋ buyaŋ.

Haveŋ yam ma ŋê Islael doho êlêm ma enaŋ hadêŋ thêlô ek nebaloŋ Mose anêŋ abô balabuŋ loŋ lôk neŋgothe iniŋ kupik êtôm ŋê Islael ek nimbitak thêthôŋ ênjêk Wapômbêŋ ma. Pol halaŋô abô êŋ, ma hato kapya êntêk nena ŋê takatu ba êvhaviŋ Yisu Kilisi ma Wapômbêŋ halam i nena ŋê thêthôŋ. Ma ŋê takatu ba esopa balabuŋ iyom miŋ hatôm nimbitak thêthôŋ ami.

Hato hadêŋ 53 AD la.

Pol hêv lamavi

1 Ya ma aposel Pol. Avômalô la miŋ elam ya ek yandum ku êntêk ami lôk miŋ anyôla hêv ku êntêk hadêŋ ya ami. Yisu Kilisi lo Kamik Wapômbêŋ thai da êv ku êntêk hadêŋ ya, ôpatu ba hik Yisu Kilisi liŋ hêk ŋama.

2 Ya lôk aiyaŋ thêlô aêv kapya êntêk hadêŋ môlô avômalô ôdôŋ takatu ba ôêvhaviŋ ômô malak lôŋ nenanena anêŋ plovins Galesia.

3 Alalôaniŋ Kamik Wapômbêŋ lôk Anyô Bêŋ Yisu Kilisi nênêm iniŋ wapôm lôk labali êndêŋ môlô.

4 *Alalôaniŋ Kamik Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ ba Kilisi hêv yanida ek nêm alalô sa ek nêm kambom vê lôk epole kambom bôlôŋ êntêk anêŋ yak takatu ba havaloŋ alalô loŋ vê.

5 Aêŋ ba nambô Kamik Wapômbêŋ anêŋ athêŋ lôkmaŋgiŋ êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Avanôŋ!

Abô Mavi ma doŋtom iyom

6 Ya kapôlôŋ hasoŋ kambom nena ketheŋ oyaŋ ma môlô ôvôliŋ dômim hadêŋ ôpatu ba bôk halam môlô hathak Yisu Kilisi anêŋ wapôm ma lêk môlô osopa abô yaŋda.

7 *Ma doŋtom abô êŋ ma miŋ Wapômbêŋ anêŋ abô ami. Yakô anyô doho lêk nendela môlônim auk ba nindum ek ninduviŋ Kilisi anêŋ Abô Mavi.

8 *Odaŋô! Yêlôda anaŋ abô yaŋda mena aŋela la anêŋ malak leŋ hanaŋ abô yaŋda hadêŋ môlô ba miŋ hatôm Abô Mavi sêbôk ba yêlô anaŋ hadêŋ môlô ami, êŋ ma tem yandam Wapômbêŋ ek imbuliŋ ôpêŋ.

9 Bôk yêlô anaŋ hadêŋ môlô yôv ma lêk yahanaŋ hathak loŋbô. Anyô late hanaŋ Abô Mavi hadêŋ môlô ba miŋ hatôm atu ba bôk owa anêŋ yêlô ami, êŋ ma tem yandam Wapômbêŋ ek imbuliŋ ôpêŋ.

10 *Ba yahanaŋ abô êŋ ek yandôk avômalô leŋiŋ lôk Wapômbêŋ la e? Mena yahadum ek avômalô nêgê ya nena mavi e? Yahanaŋ abô êŋ ba hatôm sêbôk atu ba yahadum ku ek avômalô nêgê ba nebam ya, êŋ ma ya miŋ Kilisi anêŋ anyô ku te ami.

---

* **1:4:** Gal 2:20 * **1:7:** Ap 15:1,24 * **1:8:** 1Ko 16:22 * **1:10:** 1Te 2:4

Pol hanaŋ anêŋ ku lavôŋ

11-12 *Aiyaŋ thêlô, yaleŋhaviŋ môlô noyala nena Abô Mavi atu ba yahanaŋ hadêŋ môlô, êŋ ma Yisu Kilisi da hik thô hadêŋ ya. Ma miŋ anyôla hanaŋ mena yahawa hêk anyôla anêŋ auk lôk miŋ anyôla hadôŋ ya hathak abô êŋ ami. Milôk.
13 *Môlô bôk olaŋô hathak yenaŋ bôk lo loŋ sêbôk ba yahasopa Islael iniŋ abô balabuŋ, ba yahêv vovaŋ bêŋ hadêŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô êvhaviŋ ba yahabuliŋ i.
14 *Ma ya lôklokwaŋ ek yasopa bumalô iniŋ bôk lo loŋ ba yahatitiŋ Mose anêŋ balabuŋ aleba yenaŋ auk hamôŋ ek apenena muk Islael vi iniŋ.
15-17 *Ma doŋtom Wapômbêŋ da hadum ba hik nakaduŋ thô hadêŋ ya ek yanaŋ Abô Mavi esak nakaduŋ bêŋ êndêŋ avômalô loŋ buyaŋ. Sêbôk ba yahamiŋ wakatik kapô denaŋ, ma bôk habi baŋ hayô hêk ya lôk halam ya yôv hathak anêŋ wapôm. Ba intu yaha Alebia vêm ma yahavôhalêm Damaskas hathak loŋbô. Miŋ yahanaŋ hik anyôla liŋ lôk yaha Jelusalem ek yaŋgê aposel takatu ba ibitak êmôŋ ek ya ami.
18 *Sondabêŋ lokwaŋlô hale ba hi, êŋ ma yaha daku Jelusalem ek yanaŋ abô imbiŋ Pita. Ma yahamô haviŋ yani hatôm wak laumiŋ ba labaheŋvi.
19 Ma doŋtom miŋ yahayê aposel vi ami ma yahayê Jems iyom, Yisu yaŋ molok.
20 Ba intu abô êntêk ba yahato hadêŋ môlô, ma yahanaŋ abô avanôŋ hamiŋ Wapômbêŋ ma. Ma miŋ abôyaŋ ami.
21 *Vêm ma yaha plovins Silia lo Silisia.
22 Ma avômalô ôdôŋ takatu ba êvhaviŋ Yisu Kilisi êmô Judia êthôŋ ya paliŋ.
23 Thêlô elaŋô abô takatu ba avômalô vi enaŋ hathak ya iyom nena, “Sêbôk ma ôpêŋ hêv vovaŋ hadêŋ alalô ba habuliŋ abô êvhaviŋ. Ma doŋtom lêk hanaŋ abô êŋ bêŋ.”
24 Ma avômalô takêŋ êyê yenaŋ ku ba êbô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ.

2

Aposel êlôk hathak Pol anêŋ ku

1-2 *Sondabêŋ hatôm 14 hale ba hi yôv ma Wapômbêŋ miŋ hik anêŋ lahaviŋ thô ek yana Jelusalem. Aêŋ ba yahavôha daku hathak loŋbô. Ma Banabas hi haviŋ ya ma yahawa Titi haviŋ. Ma yahalam avômalô êvhaviŋ iniŋ ŋê bêŋbêŋ ba yêlô amô unyak kapô ma yahanaŋ yenaŋ ku lavôŋ hathak Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi atu ba yahêv hadêŋ avômalô loŋ buyaŋ ek yêlô sapêŋ kapôlôŋiŋ doŋtom ek ku êŋ injik anôŋ.
3 Ŋê bêŋbêŋ takêŋ elaŋô yenaŋ abô ba leŋiŋmavi hathak ma miŋ enaŋ nena yêlô naŋgothe Titi anyô Glik atu anêŋ kupik ami.
4 *Ku êŋ anêŋ ôdôŋ nena sêbôk ba aiyaŋ doho atu ba esopa abô yaŋda ivuŋ iniŋ auk ma ibitak êyô yêlô kapô ba êlêm ek neyala yêlôaniŋ auk esak Yisu Kilisi lôk aisê ba balabuŋ neŋgothe kupik miŋ havaloŋ alalô loŋ hathak loŋbô ami. Yakô iniŋ auk êŋ embaloŋ alalô loŋ ba namô balabuŋ vibiŋ esak loŋbô.
5 Ma yêlô miŋ alôk hathak ŋê êŋ iniŋ auk neŋgothe Titi anêŋ kupik ami, ma milôk ek Abô Mavi êŋ anêŋ anôŋ injik imiŋ môlô.

---

* **1:11-12:** Mat 16:17 * **1:13:** Ap 8:3 * **1:14:** Ap 22:3 * **1:15-17:** Ais 49:1; Gal 2:7 * **1:18:** Ap 9:26-27 * **1:21:** Ap 9:30 * **2:1-2:** Ap 15:2 * **2:4:** Gal 1:7; 5:1,13

6 Ma doŋtom ŋê bêŋbêŋ takêŋ miŋ eyabiŋ yenaŋ auk ami. Môlôda obam thêlô nena ŋê bêŋbêŋ ma doŋtom Wapômbêŋ miŋ hayê nômkama takatu ba hêk loŋ yaiŋ ami. Aêŋ ba yada yenaŋ auk nena thêlô ma ŋê bêŋbêŋ, êŋ ma nôm oyaŋ.
7 *Ŋê bêŋbêŋ takêŋ êyê nena Wapômbêŋ bôk hêv ku yanaŋ anêŋ Abô Mavi bêŋ êndêŋ avômalô loŋ buyaŋ hatôm hêv ku hadêŋ Pita ek enaŋ êndêŋ avômalô Islael.
8 Wapômbêŋ hêv lôklokwaŋ êŋ hadêŋ Pita ek indum ku aposel êmô avômalô Islael malêvôŋ. Ma hêv lôklokwaŋ hadêŋ ya aêŋ iyom ek yandum ku aposel êmô avômalô loŋ buyaŋ malêvôŋ.
9 Jems lo Pita ma Jon ŋê takatu ba môlô ôyê hatôm ŋê bêŋbêŋ, thêlô takêŋ êyê nena Wapômbêŋ hêv anêŋ wapôm ek yandum ku êŋ imbiŋ. Ba intu ekam yai lôk Banabas ma ewa yai hatôm iniŋ iviyaŋ ek nandum ku êmô avômalô loŋ buyaŋ malêvôŋ ma thêlôda nindum ku nêmô avômalô Islael malêvôŋ.
10 *Ma thêlô êv abô doŋtom iyom hadêŋ yai ek nanêm avômalô sawa takatu ba êvhaviŋ sa. Ku êŋ bôk haliŋ ya bô ba hapôviŋ ya ek yandum.

Pol hanaŋ Pita anêŋ kambom bêŋ

11 Sêbôk atu ba yahamô Antiok ma Pita hayô ba yai amô vêm ma hadum kambom te. Yahayê ma yahathaŋ yani nena,
12 *"O ma anyô hothak hoaŋ nôm haviŋ avômalô loŋ buyaŋ takatu ba miŋ eŋgothe iniŋ kupik ami ma êvhaviŋ Yisu Kilisi. Ma doŋtom Jems anêŋ ŋê ku takatu ba evaloŋ auk neŋgothe kupik loŋ êyô, ma hôkô ba hôpôlik lôk hôvôliŋ dômim ek avômalô loŋ buyaŋ takêŋ.
13 Ma anêm auk lôkbaŋ êŋ havôv avômalô êvhaviŋ vi anêŋ Islael aleba havôv Banabas haviŋ."
14 Yahayê nena lêk etak Abô Mavi anêŋ loŋôndê ba eveŋ mayaliv, êŋ ma yahamiŋ piklêvôŋ ma yahanaŋ Pita bêŋ nena, "O ma anyô Islael te ma doŋtom lêk hôyô loŋ êntêk môŋ ma hotak avômalô Islael iniŋ kobom ba hoaŋ nôm mayaliv haviŋ avômalô loŋ buyaŋ. Ma doŋtom lêk huik auk êŋ liliŋ ba hudum ek osopa Mose anêŋ balabuŋ esak loŋbô ba hôpôlik hathak avômalô loŋ buyaŋ takêŋ. Aisê, hudum ek ôpôviŋ avômalô loŋ buyaŋ ek nesopa Mose anêŋ abô balabuŋ e?"

Ôpatu ba hêvhaviŋ Yisu ma anyô thêthôŋ

15 Yêlôaniŋ wakatik lo wakamik ma avômalô Islael ba yêlô ma miŋ abitak anêŋ avômalô loŋ buyaŋ takatu ba elam nena ŋê daluk ami.
16 *Ma yêlô ayala nena ôpatu ba hêvhaviŋ Yisu Kilisi, ma Wapômbêŋ halam yani nena anyô thêthôŋ. Ma ôpatu ba hasopa Mose anêŋ abô balabuŋ, yani ma mi. Ma yêlô bôk abitak thêthôŋ hatôm avômalô loŋ buyaŋ hathak ale kapôlôŋiŋ liliŋ ba aêvhaviŋ Yisu Kilisi. Ma miŋ hathak abô balabuŋ ami ek malê nena abô balabuŋ miŋ hatôm indum ba anyôla imbitak thêthôŋ ami.
17 Ma doŋtom anyôla hanaŋ nena balabuŋ ma nôm oyaŋ ma êvhaviŋ iyom intu nôm anôŋ ba hadum mayaliv, êŋ ma avômalô tem nêgê Kilisi êtôm kambom anêŋ alaŋ. Êŋ ma auk lokbaŋ anôŋ!

---

* **2:7:** Ap 22:21 * **2:10:** Ap 11:29-30 * **2:12:** Ap 11:3 * **2:16:** Ap 15:10-11; Lom 3:20-28; Gal 3:11

18 Yahavôliŋ yadômiŋ ek abô balabuŋ ma doŋtom haveŋ yam ma yahik auk êŋ liliŋ ba yahayê nena balabuŋ ma lêk nômbêŋ ba yahasopa. Êŋ ma hik thô nena ya ma anyô yahabuliŋ abô balabuŋ.
19 Lôk abô balabuŋ êŋ hik ya vônô ek batu yamô lôkmala imbiŋ Wapômbêŋ.
20 *Bôk ik yai lôk Kilisi vônô hathak alovalaŋaŋsiŋ. Yada ma miŋ yahamô lôkmala hathak loŋbô ami. Ma doŋtom Kilisi da lêk hamô lôkmala hamô yakapôlôŋ. Lôkmala êŋ intu hamô yaleŋviŋkupik hatôm yahêvhaviŋ Wapômbêŋ Nakaduŋ, ôpatu ba lahaviŋ ya ba hêv i ek nêm ya sa.
21 Avômalô doho enaŋ nena yahanaŋ abôma hathak abô balabuŋ lôk yahavôliŋ yadômiŋ hadêŋ Wapômbêŋ anêŋ wapôm. Ma doŋtom miŋ yahadum aêŋ ami. Abô balabuŋ hadum ba alalô abitak thêthôŋ hêk Wapômbêŋ ma, êŋ ma Kilisi anêŋ ŋama lêk habitak hatôm nôm oyaŋ.

3

Kobom nasopa balabuŋ lôk êvhaviŋ

1 Galesia môlô avômalô molo. Ya bôk yahik Yisu Kilisi thô hadêŋ môlô yôv hatôm lêk môlô ôyê êthôkwêŋ hamiŋ alovalaŋaŋsiŋ ba opalê intu halela môlônim auk?
2 Yaleŋhaviŋ yandaŋô môlônim auk. Môlô bôk osopa balabuŋ ba owa Lovak Matheŋ? Mena olaŋô Abô Mavi lôk ôêvhaviŋ ba intu owa Lovak Matheŋ êŋ?
3 Môlô molo e? Lovak Matheŋ bôk hadum ku ba bôk ôêvhaviŋ yôv. Ma doŋtom môlô osoŋ nena miŋ ôyô uŋlôv ami denaŋ ba intu owa lôklokwaŋ hêk balabuŋ ek uŋgwik ku êŋ daŋ siŋ e?
4 Aêŋ ba malaiŋ takatu ba bôk ôpôm hêk ôêvhaviŋ êŋ ma nôm oyaŋ e? Yakô anôŋ êŋ la.
5 Môlô othak osopa abô balabuŋ ba intu Wapômbêŋ hêv Lovak Matheŋ lôk hadum nômbithi hêk môlô malêvôŋ e? Mi. Hêv hathak olaŋô Abô Mavi ba ôêvhaviŋ.
6 Môlô lemimimbi esak Ablaham. Bôk eto nena,
“Ablaham hêvhaviŋ Wapômbêŋ anêŋ abô ba intu halam yani nena anyô thêthôŋ.” *Môŋ Anôŋ 15:6*
7 Ba intu noyala nena ŋê takatu ba êvhaviŋ iyom intu Wapômbêŋ hayê thêlô hatôm Ablaham nali.
8 *Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ nena avômalô loŋ buyaŋ tem nênêmimbiŋ ba Wapômbêŋ endam i nena ŋê thêthôŋ hatôm bôk hanaŋ Abô Mavi êŋ bêŋ hadêŋ Ablaham nena,
“Esak o iyom ma avômalô lodôŋlodôŋ anêŋ loŋ buyaŋ tem neja mek mavi.” *Môŋ Anôŋ 12:3*
9 Ablaham ma ôpatu ba bôk hêvhaviŋ ba intu Wapômbêŋ hadum mavi hadêŋ yani. Ma avômalô takatu ba êvhaviŋ ma tem indum mavi êndêŋ i êtôm bôk hadum hadêŋ Ablaham.
10 *Avômalô takatu ba esoŋ nena esopa balabuŋ ma tem nimbitak thêthôŋ ênjêk Wapômbêŋ ma lêk êmô malaiŋ bêŋ kapô yôv. Hatôm bôk eto nena,
“Avômalô takatu ba êv yak hathak abô balabuŋ bute lôk miŋ esopa balabuŋ takatu ba bôk eto hêk kapya balabuŋ dedauŋ mavi ami ma lêk êmô malaiŋ bêŋ kapô yôv.” *Lo 27:26*
11 *Ma buyaŋ hanaŋ nena,

* **2:20:** Gal 1:4 * **3:8:** Stt 18:18; 22:18; Lom 4:3,16 * **3:10:** Lo 27:26 * **3:11:** Gal 2:16

“Avômalô takatu ba êvhaviŋ intu ibitak thêthôŋ ba tem neja lôkmala.” *Habakuk 2:4*
Aêŋ ba auk êntêk lêk habitak yaiŋ yôv nena abô balabuŋ miŋ hatôm indum ba avômalô nimbitak thêthôŋ ami. Milôk.
12 Ma bôk eto hathak abô balabuŋ nena,
“Anyô hasopa abô balabuŋ sapêŋ,
êŋ ma balabuŋ hadum ba ôpêŋ tem enja lôkmala.” *Wok Plis 18:5*
Aêŋ ba êvhaviŋ miŋ hamô balabuŋ êŋ kapô ami.
13 *Lôk eto abô buyaŋ nena,
“Wapômbêŋ tem imbuliŋ ŋê takatu ba êthôkwêŋ haminŋ alovalaŋaŋsiŋ.” *Lo 21:23*
Ma Wapômbêŋ habuliŋ Kilisi ba intu hêv alalô vuli hêk balabuŋ anêŋ vovaŋ
14 ek avômalô loŋ buyaŋ tem nênêmimbiŋ Yisu Kilisi imbiŋ ba neja Lovak Matheŋ atu ba bôk habutiŋ abô hathak ek thêlô neja mek mavi takatu ba Wapômbêŋ bôk hêv hadêŋ Ablaham lôk anêŋ nali.

Wapômbêŋ anêŋ tabô lôk balabuŋ

15 Aiyaŋ thêlô, môlô lêk oyala alalôaniŋ kobom katô. Avak tabô ma hatôm nanêm vê, e? Mena hatôm nambak tabô yaŋ imbiŋ e?
16 *Wapômbêŋ bôk havak abô haviŋ Ablaham lôk anêŋ su lukmuk yôv. Ma miŋ hanaŋ hathak su lukmuk lôkthô ami. Hanaŋ hathak doŋtom iyom. Su lukmuk êŋ intu Kilisi.
17 *Aêŋ ba Wapômbêŋ havak tabô haviŋ Ablaham. Ma sondabêŋ hatôm 430 hale ba hi ma abô balabuŋ hayô. Ba intu balabuŋ atu ba haveŋ yam miŋ hatôm edabêŋ Wapômbêŋ anêŋ abô atu vê ami. Bôk havak yôv haviŋ Ablaham ba lôklokwaŋ ba miŋ hatôm nêm vê ami.
18 *Wapômbêŋ hêv anêŋ wapôm ba havak tabô ba hêv anêŋ lamavi hadêŋ Ablaham ma miŋ hêv hathak balabuŋ ami. Ba intu balabuŋ havatho lamavi êŋ loŋ, êŋ ma tem nêm tabô êŋ vê.
19 *Ma hêv balabuŋ eka? Avômalô idum kambom ba intu hêv balabuŋ halêm ek injik iniŋ kambom thô endeba Kilisi imbitak am, Ablaham anêŋ su lukmuk atu ba Wapômbêŋ havak abô hathak ek êlêm. Aŋela êv hadêŋ Mose ma Mose hi hêv hadêŋ avômalô.
20 Mose haminŋ malêvôŋ ek avômalô Islael ma Wapômbêŋ. Ma doŋtom Wapômbêŋ ma doŋtom iyom ma yanida intu havak abô haviŋ Ablaham, ma miŋ hêv hadêŋ anyôla yaŋ ba hi hêv ami.
21 *Abô balabuŋ lôk evak tabô evaki vose e? Mi. Balabuŋ hatôm nêm lôkmala, êŋ ma tem nambitak thêthôŋ esak balabuŋ.
22 Ma doŋtom mi. Wapômbêŋ anêŋ abô hanaŋ nena avômalô pik sapêŋ idum kambom ba hatôm êmô koladôŋ te ek injik iniŋ kambom thô endeba nede kapôlôŋiŋ liliŋ ba nênêmimbiŋ Yisu Kilisi ek neja leŋiŋmavi sêbôk ba Wapômbêŋ havak abô hathak.
23 *Sêbôk ma alalô miŋ aêvhaviŋ ami ba intu abô balabuŋ hatôm alaŋ ek injik Kilisi thô êndêŋ alalô endeba nanêmimbiŋ yani am.
24 *Abô balabuŋ ma hatôm kamik atu ba hayabiŋ alalô ek nanêmimbiŋ Kilisi endeba nambitak thêthôŋ am.

---

* **3:13:** Lo 27:26; Lom 8:3 * **3:16:** Stt 12:7; 13:15; 24:7 * **3:17:** Kis 12:40 * **3:18:** Lom 4:14
* **3:19:** Ap 7:38; Lom 5:20 * **3:21:** Lom 8:2-4 * **3:23:** Gal 4:3 * **3:24:** Lom 10:4

25 Ma loŋôndê êvhaviŋ lêk hayô yôv ba intu abô balabuŋ miŋ hayabiŋ alalô
hathak loŋbô ami.

Ŋê êvhaviŋ intu Wapômbêŋ nali

26-27 *Môlô ôêvhaviŋ Yisu Kilisi ba intu ithik môlô ma Kilisi ma hatôm kwêv
atu ba ik hathak môlô ba môlô lôk Kilisi lêk ubitak doŋtom. Ba intu lêk ubitak
Wapômbêŋ nali.
28 *Aêŋ ba môlô ma lêk ôdôŋ te iyom. Ma miŋ nosoŋ nena môlô ma ŋê Islael
mena ŋê Glik la ami. Lôk miŋ nosoŋ nena môlô ma ŋê udum ku hamô alaŋ
vibiŋ mena môlô ŋê lôk alaŋsi mi ami. Ma miŋ nosoŋ nena môlô anyô mena
avi ami. Milôk.
29 *Môlô ma Kilisi anêŋ ba intu môlô ma Ablaham anêŋ limi takatu ba tem
noja leŋiŋmavi takatu ba Wapômbêŋ bôk havak abô yôv ek nêm êndêŋ yani.

4

1 Yenaŋ abô ma aêntêk. Okna te lambô anêŋ nômkama ma nakaduŋ anêŋ
ma doŋtom tem miŋ enja ketheŋ ami. Yani ma alaŋ ma doŋtom okna denaŋ
ba intu tem êmô êtôm ôpatu ba hadum ku hamô alaŋ vibiŋ vêmam.
2 Yani hamô ŋê takatu ba eyabiŋ yani vibiŋ ma miŋ hatôm enja anêŋ
nômkama sapêŋ ami endeba êyô waklavôŋ atu ba lambô hatak am.
3 *Ma yêlô Islael ma aêŋ iyom. Yêlô ma hatôm okna atu ba balabuŋ havaloŋ
loŋ denaŋ
4 *endeba Wapômbêŋ etak anêŋ waklavôŋ atu ba nêm Nakaduŋ êlêm am.
Avi havathu yani ba habitak anyô ba hamô balabuŋ vibiŋ
5 ek nêm yêlô avômena seka takatu ba amô balabuŋ vibiŋ vê ek nambitak
Wapômbêŋ anêŋ nali anôŋ.
6 *Ma môlô avômalô loŋ buyaŋ lêk ubitak Wapômbêŋ anêŋ nali haviŋ. Ba
intu Wapômbêŋ hêv Nakaduŋ anêŋ Lovak Matheŋ halêm hamô alalôaniŋ
kapôlôŋiŋ lôk Lovak Matheŋ êŋ hadum ba alalô alam kaêk nena, “Aba
wakamik.”*
7 Aêŋ ba môlô ma nali ma miŋ hatôm ŋê idum ku hamô alaŋsi vibiŋ hathak
loŋbô ami. Ba intu Wapômbêŋ hadum ba tem noja nômkama mavi êtôm nali
ethak ewa.

Pol lamalaiŋ ek avômalô Galesia

8 Sêbôk atu ba miŋ oyala Wapômbêŋ ami, êŋ ma ŋgôkba hamô hatôm
môlônim alaŋ. Ŋgôkba takêŋ ma miŋ wapômbêŋ anôŋ ami.
9-10 *Ma lêk môlô osopa Wapômbêŋ. Ma doŋtom Wapômbêŋ da anêŋ ku
nena bôk havôv môlô vê ba lêk ubitak yani anêŋ ma miŋ môlôda unim auk
ami. Ma aisê ka môlô osopa Mose anêŋ balabuŋ hathak loŋbô? Ayôŋ lukmuk
lôk ku kapô lôk sondabêŋ iniŋ balabuŋ ma êntêk osopa denaŋ. Ku takêŋ ma
pulusikna lôk vaunena ma doŋtom havôv môlô halehi bumalô iniŋ auk pik
hathak loŋbô. Ba lemimhaviŋ nôm takêŋ imbitak môlônim alaŋ esak loŋbô e?
Môlôda.
11 Yaleŋ hik ya hathak môlô. Yakô ku taksêbôk ba yahadum ma lêk hêv yak
ba miŋ hik anôŋ ami.

---

* **3:26-27:** Jon 1:12; Lom 6:3 * **3:28:** Lom 10:12 * **3:29:** Lom 4:13 * **4:3:** Kol 2:20 * **4:4:** Jon 1:12-14; Lom 1:3 * **4:6:** Lom 8:15-17 * **4:6:** “Aba” êŋ ma abô Alam ba anêŋ ôdôŋ nena ‘kamik’. * **4:9-10:** Lom 14:5; Kol 2:16

12 Aiyaŋ thêlô, bôk yahabitak hatôm môlô ma yahatak avômalô Islael iniŋ
balabuŋ. Ba intu yahalaŋ hadêŋ môlô ek numbitak êtôm ya. Sêbôk ma miŋ
ôdô ya ami.
13 Môlô oyala nena yahapôm lijiŋ ma yahathôk ba yahanaŋ Wapômbêŋ
anêŋ Abô Mavi môŋ anôŋ hadêŋ môlô.
14 Lijiŋ êŋ hêv malaiŋ hadêŋ môlô ma doŋtom owa ya thô hatôm owa
Wapômbêŋ anêŋ aŋela te mena Yisu Kilisi da la thô. Ma miŋ ôvôliŋ dômim
lôk ôpôlik hathak ya ami.
15 Yahayala katô nena môlô hatôm nômbi malemim daluk vê ba nônêm
êndêŋ ya. Lemimmavi êŋ lêk hasôv ba hi êsê?
16 Yahanaŋ abô avanôŋ hadêŋ môlô ma ôpôlik hathak ya eka?
17 Ŋê takêŋ maleŋiŋkilik ek môlô nôpôlik esak ya ma lemimimbiŋ i. Ma miŋ
idum aêŋ ek môlô nôpôm nômla mavi ênjêk i ami.
18 Avômalô ethak êv leŋiŋmavi hadêŋ ŋê loŋ buyaŋ, êŋ ma mavi. Ma
doŋtom miŋ yahamô haviŋ môlô ami, ma aisê ka môlô uluviŋ ku êŋ ma ôêv
lemimmavi hadêŋ ŋê auk kambom takêŋ?
19 Yenaŋ avômena anôŋ, ya hatôm avi atu ba hawa vovaŋ hathak loŋbô ek
embathu endeba Kilisi êmô môlô kapôlômim am.
20 Môlônim auk haliŋ ya ba intu yaleŋhaviŋ yasôk yamô imbiŋ môlô ek
yatak abô lôklokwaŋ ma yanaŋ abô labali iyom.

Abô loŋ kapô hathak Sela lo Haga

21 Môlô takatu ba udum ek nômô Mose anêŋ abô balabuŋ vibiŋ ma ya-
hadum ek yanaŋ injik môlô liŋ nena, “Môlô oyala abô balabuŋ anêŋ loŋôndê
anêŋ daŋ sapêŋ e?”
22 *Eto nena Ablaham habi okna ju vê. Ma yanavi Sala da havathu yaŋ,
yani ma alaŋ mi. Ma avi ku Haga havathu yaŋ, yani ma avi lôk alaŋ.
23 *Ma Haga havathu nakaduŋ hathak ŋê pik iniŋ loŋôndê. Ma Sala ma
havathu hathak Wapômbêŋ bôk havak abô haviŋ Ablaham yôv.
24-25 Avi ju êntêk ma abô loŋ kapô hathak ik tabô lokwaŋju thô. Tabô yaŋ
ma evak hêk dum Sainai hamô loŋ Alebia kapô. Haga ma hatôm tabô atu ba
havathu nali ba idum ku êmô alaŋsi vibiŋ. Ma avômalô Islael takatu ba êmô
Jelusalem, thêlô êmô balabuŋ vibiŋ hatôm ŋê lôk alaŋsi takêŋ. Aêŋ ba tabô êŋ
ma Haga ma Haga êŋ ma malak Jelusalem bôlôŋ êntêk.
26 *Ma tabô yaŋ ma avi atu ba alaŋ mi, êŋ ma Jelusalem atu ba hamô malak
leŋ ma yani miŋ hadum ku hamô alaŋ vibiŋ ami. Yani ma alalôaniŋ wakatik.
27 Hatôm bôk eto nena,
“O avi yamu, miŋ howa avômena ami,
ômô lôk lemmavi.
Ma o avi atu ba miŋ howa vovaŋ ek ombathu avômena ami,
nêm yeŋ lôk lemmavi lôk lêlô,
ek malê nena o avi yamu, nalumi lêk bêŋ anôŋ
hamôŋ ek avi lôk anyô atu.” *Aisaia 54:1*
28 *Aiyaŋ thêlô, Wapômbêŋ havak abô ba Aisak habitak. Ma môlô lêk ubitak
aêŋ iyom.

---

* **4:22:** Stt 16:15; 21:2 * **4:23:** Lom 9:7-9 * **4:26:** Hib 12:22; ALK 21:2,10 * **4:28:** Stt 15:4-5; Lom 9:7

29 *Ma okna yaŋ atu ba habitak hathak ŋê pik iniŋ loŋôndê hêv vovaŋ
hadêŋ yaŋ atu ba evathu hathak Lovak Matheŋ. Lêk êntêk aêŋ iyom.
30 Ma doŋtom Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ aisê?
“Nakaduŋ yaŋ atu ba talêbô ma alaŋ mi tem enja lambô anêŋ nômkama.
Ma yaŋ atu ba talêbô hamô alaŋ vibiŋ ma mi.
Ba intu nêm avi êŋ lôk anêŋ nakaduŋ vê.” *Môŋ Anôŋ 21:10*
31 Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, alalô ma avi alaŋ atu anêŋ nali. Ma miŋ avi lôk alaŋsi
anêŋ nali ami.

5

Kilisi hêv alalô vê hêk balabuŋ

1 Kilisi hêv alalô vê hêk balabuŋ ek balabuŋ miŋ eyabiŋ alalô ami. Aêŋ ba
numiŋ lôklokwaŋ ek balabuŋ miŋ imbitak alalôaniŋ alaŋ esak loŋbô ami.
2 Nodaŋô! Ya Pol yahanaŋ hadêŋ môlô nena noŋgothe unim kupik, êŋ ma
Kilisi anêŋ ku tem imbitak êtôm nôm oyaŋ.
3 Ma yahanaŋ hathak loŋbô nena opalêla takatu ba eŋgothe iniŋ kupik, ma
balabuŋ anêŋ ku miŋ hama ami ma lôkmala denaŋ ek nesopa lôkthô.
4 Aêŋ ba ôpatu ba hasopa balabuŋ ek imbitak thêthôŋ, êŋ ma hatôm hadabêŋ
yanida kisi hêk Kilisi anêŋ wapôm. Lôk hêv yanida vê hêk Kilisi.
5 Ma doŋtom Lovak Matheŋ hadum ba alalô aêvhaviŋ ba apôviŋ thêthôŋ atu
ba aêv maleŋiŋ hathak ek êlêm.
6 *Eŋgothe kupik mena miŋ eŋgothe kupik ami ma alalô takatu ba aêvhaviŋ
Yisu Kilisi ayê nena nôm oyaŋ. Êvhaviŋ ma nômbêŋ ba hik anêŋ anôŋ ma
leŋiŋhaviŋ avômalô vi.
7 Sêbôk ma môlô olaŋviŋ mavi. Ma opalê intu lêk hathale môlô thô ba ôêv
yak hathak abô avanôŋ?
8 Auk êŋ miŋ halêm anêŋ ôpatu ba halam môlô ami.
9 *Yis dokte iyom hatôm idum polom isiŋ bêŋ.
10 *Ma doŋtom yahayala nena môlô ma Anyô Bêŋ anêŋ avômalô ba tem miŋ
nobaloŋ auk yaŋ ami. Ma opalê atu ba habuliŋ môlônim auk tem enja anêŋ
vuli.
11 Aiyaŋ thêlô, avômalô doho esoŋ nena yahavatho auk neŋgothe kupik loŋ
hatôm sêbôk ba yahasopa abô balabuŋ. Ma doŋtom yahavatho auk neŋgothe
kupik loŋ, êŋ ma tem miŋ avômalô takêŋ nesaŋ ya ami. Lôk yahalôk ek
neŋgothe kupik, êŋ ma yahêv alovalaŋaŋsiŋ atu ba avômalô êpôlik hathak vê.
12 Ma ŋê takatu ba ibuliŋ môlônim auk, êŋ ma mavi ek neŋgothe iniŋ kupik
lôk nimbi thalôk vê imbiŋ!
13 *Yenaŋ aiyaŋ thêlô, Wapômbêŋ halam môlô ba hapole môlô vê hêk abô
balabuŋ anêŋ ku. Balabuŋ miŋ hayabiŋ môlô hathak loŋbô ami ba intu miŋ
nodenu kapôlômim bô esak loŋbô ami. Mi. Lemimimbiŋ avômalô vi ba nônêm
i sa.
14 *Balabuŋ sapêŋ anêŋ ôdôŋ ma doŋtom iyom nena,
“Lemimbiŋ anyô yaŋ êtôm lemhaviŋ oda.” *Wok Plis 19:18*
15 Môlô hatôm avuŋ yatap ba othaŋ am mayaliv ba intu noyabiŋ am. Yakô
môlôda numbuliŋ am.

---

* **4:29:** Stt 21:9 * **5:6:** 1Ko 7:19; Gal 6:15 * **5:9:** 1Ko 5:6 * **5:10:** 2Ko 11:15; Gal 1:7 * **5:13:** 1Pi 2:16 * **5:14:** Lom 13:9

Lovak Matheŋ anêŋ loŋôndê

16 Yahanaŋ nena nosopa Lovak Matheŋ ek lemvimkupik anêŋ thethaŋak miŋ imbi alak imiŋ môlô ami.

17 *Kapôlôŋiŋ bô hapôlik ek Lovak Matheŋ anêŋ auk ma Lovak Matheŋ hapôlik ek kapôlôŋiŋ bô anêŋ thethaŋak. Nôm ju êŋ ethak ik i aleba môlô miŋ hatôm nundum ku mavi takatu ba môlô lemimhaviŋ ek nundum ami.

18 Ma doŋtom môlô lêk osopa Lovak Matheŋ anêŋ abô ba intu miŋ ômô abô balabuŋ vibiŋ ami.

19 *Kapôlôŋiŋ bô anêŋ bôk lo loŋ atu ba havôv avômalô ma aêntêk. Sek waliliŋ lôk anyô lo avi maleŋiŋkilik ek i ma kobom mama lomaloma

20 lôk êv yeŋ hadêŋ ŋgôkba lôk êbôk siniŋ ma ik vovak ba leŋiŋmaniŋ lôk kapôlôŋiŋ kambom ba ethaŋ i ma leŋiŋdaŋ ba idum paloŋ lôk enaŋ abô lôk vovak ek nembak i vose.

21 Ma maleŋiŋkilik hathak nômkama lôk inum waiŋ ba molo ma êbôi ba elam kaêk mayaliv lôk idum kambom lomaloma haviŋ. Nôm takêŋ bôk yahanaŋ hadêŋ môlô yôv, ma lêk yahanaŋ hathak loŋbô nena avômalô takatu ba idum aêŋ tem miŋ hatôm nimbitak nêyô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô ami. Mi anôŋ.

22 Ma doŋtom Lovak Matheŋ anêŋ bôk lo loŋ atu ba hik anôŋ ma aêntêk. Leŋiŋhaviŋ i lôk leŋiŋmavi haviŋ i ma êmô yôhôkna lôk êmô maliŋyaô ma êv avômalô vi sa lôk idum mavi hadêŋ i ma êmô batôŋ oyaŋ

23 lôk etauviŋ i ma ipuki loŋ. Ma balabuŋ la miŋ hêk kobom takêntêk êŋ loŋ siŋ ami.

24 *Ma Yisu Kilisi anêŋ avômalô bôk ik kapôlôŋiŋ bô lôk thethaŋak takatu ba habi alak haminŋ i vônô hathak alovalaŋaŋsiŋ.

25 Lovak Matheŋ lêk hayabiŋ alalô ba intu nasopa vaŋgwam.

26 *Ma miŋ alalô nambôi lôk nambi anyô yaŋ la ek injik vovak ma leŋiŋdaŋ ami.

6

Kobom mavi anêŋ ôdôŋ

1 *Aiyaŋ thêlô, môlônim anyô hêvhaviŋ te hadum kambom, êŋ ma môlô takatu ba osopa Lovak Matheŋ nonaŋ abô yaô ek nôbôv yani êmbôlêm esak loŋbô. Ma oyabiŋ o ek miŋ êmbôv o ami.

2 *Nônêm avômalô takatu ba ewa malaiŋ sa. Êŋ ma hatôm hosopa Kilisi anêŋ balabuŋ.

3 Alalô lôkthô ma ŋê athêŋ mi. Ba intu anyô te hasoŋ nena yani anyô lôk athêŋ bêŋ, êŋ ma hasau yanida.

4 Anyô tomtom nêsôi ba neya ek leŋiŋmavi esak iniŋ kobom ma miŋ netatale anyô vi ami.

5 *Aêŋ ba môlôda tomtom noja unim vak atu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ o.

6 *Ma nuŋgwik anêm nômkama mavi sam êndêŋ kêdôŋwaga takatu ba êdôŋ môlô hathak Wapômbêŋ anêŋ abô.

7 *Nôm alêla takatu ba ovatho halôk unim ku intu tem nodav. Ba intu miŋ nosoŋ nena hatôm nosau Wapômbêŋ esak nômla ami. Mi anôŋ.

---

* **5:17:** Lom 7:15-23 * **5:19:** 1Ko 6:9-10 * **5:24:** Lom 6:6; Kol 3:5 * **5:26:** Plp 2:3 * **6:1:** Mat 18:15 * **6:2:** Lom 15:1 * **6:5:** Lom 14:12 * **6:6:** 1Ko 9:11,14 * **6:7:** Lom 8:13

8 Ma ôpatu ba hapaliv kapôlôŋiŋ bô anêŋ vêk ma tem enja anêŋ anôŋ ma ŋama. Ma ôpatu ba hapaliv Lovak Matheŋ anêŋ vêk ma tem enja anêŋ anôŋ ma lôkmala atu ba êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.
9 Alalô nandum ku lôklokwaŋ ma miŋ natak ku takêŋ ami ek naja anêŋ anôŋ mavi êndêŋ anêŋ waklavôŋ. Ba intu alalô miŋ kapôlôŋiŋ egiap ek nandum mavi lomaloma ami.
10 Aêŋ ba alalô napôpêk i ek nandum kobom mavi êndêŋ avômalô sapêŋ. Ma nandum kobom êŋ mathalaleŋ êndêŋ ôdôŋ takatu ba êvhaviŋ.

Abô anêŋ daŋ

11 Môlô ôyê abô anêŋ daŋ êntêk ba eto bêŋbêŋ ma yahato hathak yada yabaheŋ.
12 Ŋê takêŋ êkô ek neja vovaŋ esak Kilisi anêŋ alovalaŋaŋsiŋ. Ba intu eyanda môlô ek noŋgothe unim kupik ek thêlô nêmbôi esak nômkama takatu ba hamô yaiŋ iyom.
13 Ŋê takatu ba êlôk hathak auk neŋgothe kupik, ma thêlôda miŋ esopa balabuŋ lôkthô ami. Ma doŋtom idum ek môlô noŋgothe kupik ek avômalô vi nêgê ba nênêm athêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ i.
14 Ma Yisu Kilisi hama hathak alovalaŋaŋsiŋ. Ba intu hik auk pik vônô aleba yahathôŋ auk êŋ paliŋ. Ma hik ya vônô aleba auk pik hathôŋ ya paliŋ aêŋ iyom. Aêŋ ba yada tem yambôya esak alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ alovalaŋaŋsiŋ iyom.
15 *Eŋgothe kupik mena miŋ eŋgothe kupik ami, êŋ ma nôm oyaŋ. Nômbêŋ ma alalô lêk abitak avômalô lukmuk.
16 Yôhôk lôk nanêm kapôlôŋiŋ ni êndêŋ avômalô takatu ba esopa abô êŋ, thêlô ma Wapômbêŋ anêŋ avômalô Islael anôŋ.
17 *Ma yôv. Pôpô takatu ba yahawa hathak Yisu hêk yaleŋviŋkupik ma hatôm. Ba intu notak nôm takêŋ ek miŋ nêm malaiŋ êndêŋ ya esak loŋbô ami.
18 Aiyaŋ thêlô, Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ wapôm eyabiŋ môlônim dahôlômim. Avanôŋ.

* **6:15:** Gal 5:6; 2Ko 5:17 * **6:17:** 2Ko 4:10

Kapya atu ba Pol hato hi Epesus
Abô môŋ

Pol hato kapya êntêk hadêŋ avômalô Epesus. Epesus ma malak lôk athêŋ bêŋ. Pol lo Silas bôk i lomalak lomalak ek enaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi bêŋ hadêŋ avômalô aleba êyô Epesus haviŋ (Ap 18:18-21; 19:1-41). Haveŋ yam ma Pol hi hamô Epesus hathak loŋbô ba hamô hatôm sondabêŋ lô. Vêm ma hatak Epesus ba hi ma hato kapya êntêk.

Hato ek embatho iniŋ êvhaviŋ loŋ. Ma miŋ hato ek enaŋ iniŋ kambom bêŋ ami. Hadôŋ thêlô hathak Wapômbêŋ anêŋ wapôm lomaloma. Ma hik êvhaviŋ anêŋ loŋôndê mavi thô hadêŋ i.

Pol hamô koladôŋ ma hato kapya êntêk hadêŋ 60 AD la.

Pol hêv lamavi

1 *Ya Pol, Yisu Kilisi anêŋ aposel hathak Wapômbêŋ da anêŋ lahaviŋ. Yahato kapya êntêk hadêŋ avômalô matheŋ anêŋ Epesus takatu ba êvhaviŋ ba esopa Yisu Kilisi.

2 Alalôaniŋ Kamik Wapômbêŋ lôk Anyô Bêŋ Yisu Kilisi nênêm iniŋ wapôm lôk labali êndêŋ môlô.

Wapômbêŋ hêv nôm mavi lomaloma hadêŋ alalô hathak Kilisi

3 *Alalô nambô Wapômbêŋ, alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ Lambô. Yani bôk hêv Lovak Matheŋ anêŋ mek mavi hathak nômkama lomaloma anêŋ malak leŋ yôv hadêŋ alalô takatu ba amiŋ haviŋ Kilisi.

4 *Sêbôk atu ba miŋ hapesaŋ pik ami denaŋ ma halam alalô takatu ba amô haviŋ Kilisi ek nambitak matheŋ lôk kambom mi ênjêk yani ma.

5 *Ma lahaviŋ alalô ba intu hathak anêŋ lamavi lôk anêŋ auk ma bôk habi sêk yôv ek nambitak anêŋ nali esak Yisu Kilisi. Hadum aêŋ

6 ek avômalô nêmbô anêŋ wapôm lôkmaŋgiŋ. Yani haŋgasô anêŋ wapôm êŋ oyaŋ biŋ ek alalô takatu ba amiŋ haviŋ Nakaduŋ, anêŋ biŋdaluk anôŋ.

7 *Yani hawa alalô vê hathak Kilisi anêŋ thalaleŋ ba hale alalôaniŋ kambom liliŋ hathak anêŋ wapôm anêŋ sam valaluk.

8 Ma haŋgasô anêŋ wapôm takatu ba hayô abôlêk siŋ ba halelope hayô hamô alalô lôk hêv auk bêŋ ek nayala nômkama lomaloma sapêŋ.

9 *Sêbôk ma yani kapô mavi ba havak auk loŋ kapô hathak Kilisi. Ma lêk hik anêŋ auk êŋ thô hadêŋ alalô.

10 *Auk êŋ ma auk isup nômkama takatu ba hamô pik lo leŋ esak doŋtom ba nêmô Kilisi vibiŋ. Nôm êŋ tem imbitak êndêŋ anêŋ waklavôŋ.

11 *Nômkama takatu ba Wapômbêŋ lahabi nimbitak ma lôkthô tem nimbitak aêŋ. Ma bôsêbôk ma lahabi nena tem enja yêlô ŋê Islael ba habutiŋ anêŋ sêk hayô hêk yêlô. Ba intu hathak Kilisi yani hawa yêlô hatôm anêŋ sam.

12 Yani hadum aêŋ ek yêlô ŋê môŋ takatu ba aêv maleŋiŋ ek Kilisi nabam anêŋ athêŋ lôkmaŋgiŋ.

---

* **1:1:** Ap 18:19-21; 19:1 * **1:3:** Ep 2:6 * **1:4:** Jon 15:16 * **1:5:** Jon 1:12 * **1:7:** Ep 2:7; Kol 1:14 * **1:9:** Lom 16:25 * **1:10:** Kol 1:16,20 * **1:11:** Lom 8:28-29

13 Ma haveŋ yam ma môlô olaŋô abô avanôŋ aêŋ iyom. Abô êŋ ma Abô
Mavi atu ba nêm môlô bulubiŋ. Môlô olaŋô ba ôêvhaviŋ, êŋ ma Wapômbêŋ
habutiŋ anêŋ sêk hayô hêk môlô. Sêk êŋ ma Lovak Matheŋ atu ba Wapômbêŋ
bôk havak abô yôv ek nêm êlêm.
14 *Wapômbêŋ hêv Lovak Matheŋ hadêŋ alalô hatôm nôm mavi atu ba
havak abô ek nêm anêŋ dahô, ek waklavôŋ êŋ ma tem nêm anêŋ avômalô vê
ênjêk kambom lomaloma. Ba intu nabam anêŋ athêŋ lôkmaŋgiŋ esak leŋ.

Pol hateŋ mek ek avômalô Epesus

15 Yahalaŋô abô takêŋ hathak môlô ôêvhaviŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi lôklokwaŋ
lôk lemimhaviŋ avômalô matheŋ lôkthô. Aêŋ ba
16 yahanaŋ yaleŋmavi velevele hadêŋ Wapômbêŋ hathak môlô halôk yenaŋ
mek.
17 *Yahateŋ mek lôbôlôŋ ek Wapômbêŋ nêm anêŋ Lovak Matheŋ êndêŋ môlô
ek nêm auk mavi lôk injik abô lôk kup thô êndêŋ môlô ek noyala yani katô
anôŋ. Yani ma alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ Lambô lôkmaŋgiŋ.
18 Ma yahateŋ mek ek Wapômbêŋ nêm deda mavi êndôk môlô kapôlômim
ek noyala nômbêŋ atu ba halam môlô ek nônêm malemim esak. Nôm takêŋ
ma wapôm lôkmaŋgiŋ anôŋ ek anêŋ avômalô matheŋ neja embeŋ yam.
19 *Ma yahateŋ ek môlô noyala anêŋ lôklokwaŋ anôŋ biŋ atu ba hathak
hadum ku ek hêv alalô takatu ba aêvhaviŋ yani sa. Lôklokwaŋ êŋ iyom intu
20 *bôk hik Kilisi liŋ hêk ŋama hathak ba hadô yani hamô Wapômbêŋ baŋ
vianôŋ anêŋ leŋ.
21 *Loŋ êŋ ma Kilisi hamô vuliŋ anôŋ ek ŋgôkba lôk ŋgôk bêŋ lomaloma ma
aŋela bêŋ lôk lôklokwaŋ sapêŋ ma ŋê lôk athêŋ bêŋ lôkthô takatu ba tem nêmô
êndêŋ lêk ma embeŋ yam imbiŋ.
22 *Wapômbêŋ hatak nômkama lôkthô hamô Kilisi anêŋ lôklokwaŋ vibiŋ ma
hêv yani ek imbitak nômkama sapêŋ anêŋ alaŋ ek nêm anêŋ avômalô ôdôŋ
takatu ba êvhaviŋ yani sa.
23 *Avômalô êvhaviŋ ma hatôm yanida liŋkupik. Yani hamô thêlô kapô lôk
nômkama sapêŋ kapô ba hayô abôlêk siŋ.

2

Wapômbêŋ hêv lôkmala hadêŋ alalô ŋê ŋama

1 *Sêbôk ma môlô ovalaki abô balabuŋ ba udum kambom lomaloma ba
intu môlô kapôlômim bôk hama yôv.
2 *Bôk olaŋô pik anêŋ auk ba osopa ŋgôk Sadaŋ anêŋ abô. Yani ma anyô
bêŋ ek ŋgôk takatu ba êmô pik vuliŋ. Ma lêk hadum ku haviŋ avômalô takatu
ba ibi leŋôndôŋ siŋ ek nedaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô.
3 *Bôk alalô lôkthô amô hatôm thêlô ba asopa kapôlôŋiŋ bô anêŋ thethaŋak
lôk anêŋ auk. Alalô lôk avômalô takatu ba evathu hamô pik ayabiŋ Wapômbêŋ
anêŋ lamaniŋ iyom.
4-5 *Ba intu kambom takatu ba bôk adum ma bôk hik alalôaniŋ kapôlôŋiŋ
vônô yôv. Ma doŋtom Wapômbêŋ anyô hêv kapô lôk lahaviŋ alalô bêŋ anôŋ ba

---

* **1:14:** 2Ko 1:22 * **1:17:** Kol 1:9 * **1:19:** Kol 1:11 * **1:20:** Sng 110:1; 2Ko 13:4; Kol 2:12
* **1:21:** Kol 1:16; 2:10 * **1:22:** Sng 8:6 * **1:23:** Lom 12:5; Ep 4:10,15; Kol 1:18 * **2:1:** Kol 1:21; 2:13 * **2:2:** Kol 3:7; Tit 3:3 * **2:3:** Kol 3:6 * **2:4-5:** Lom 6:11-13

hêv lôkmala hadêŋ alalô haviŋ Kilisi. Avanôŋ biŋ nena Wapômbêŋ hêv alalô bulubiŋ hathak anêŋ wapôm.
6 *Ma hik alalô liŋ haviŋ Kilisi ba hadô alalô amô malak leŋ haviŋ yani.
Alalô amô haviŋ Yisu Kilisi ba intu hadum nôm takêŋ aêŋ.
7 Yani hadum nôm mavi takêŋ ek alalô hathak Yisu Kilisi ek wak nômbêŋ
atu ba tem imbitak embeŋ yam ma yani hatôm injik anêŋ wapôm anôŋ biŋ
atu thô.
8 Avanôŋ, Wapômbêŋ anêŋ wapôm hêv môlô bulubiŋ hathak unim ôêvhaviŋ.
Hêv oyaŋ biŋ ba miŋ udum nômlate ek owa bulubiŋ êŋ ami.
9 *Ma miŋ hayê môlô unim ku ba hêv ami. Ba intu miŋ hatôm anyôla
embam yanida ami.
10 *Mi, alalô takatu ba amô haviŋ Yisu Kilisi ma Wapômbêŋ da baŋ hapesaŋ
lukmuk ek nandum ku mavi takatu ba bôk hapôpêk yôv ek nandum.

Kilisi hadum avômalô Islael lôk avômalô loŋ buyaŋ ibitak doŋtom

11 Aêŋ ba môlô ŋê loŋ buyaŋ lemimimbi nena bôk ômô viyaiŋ ek avômalô
Islael. Thêlô ethak elam môlô nena, “Ŋê miŋ eŋgothe kupik ami”. Ma elam
thêlôda nena, “Ŋê eŋgothe kupik”. Ku êŋ ma ku baheŋiŋ iyom.
12 *Môlô bôk ômô daimbô ek Kilisi ma môlô miŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô
hatôm Islael ami. Ma tabô takatu ba Wapômbêŋ bôk havak haviŋ Islael ma
miŋ hathak môlô ami. Ma môlô miŋ ôêv malemim ek nôm mavi la ami lôk
ômô pik oyaŋ ma Wapômbêŋ mi.
13 *Sêbôk ma môlô ômô daimbô ek Wapômbêŋ, ma doŋtom lêk ômô haviŋ
Yisu Kilisi ba intu Wapômbêŋ hawa môlô halêm bidoŋ oyaŋ ek yani hathak
Kilisi anêŋ thalaleŋ.
14 *Kilisi da ma alalôaniŋ yôhôk ba hadum ek yêlô Islael lôk môlô avômalô
loŋ buyaŋ nambitak ôdôŋ doŋtom. Sêbôk ma alalô apôlik hathak i ba hatôm
badêŋ hayaŋ thêlô lôk alalô kisi, ma doŋtom lêk Kilisi hamô badêŋ êŋ lu.
15 *Badêŋ êŋ ma Islael iniŋ abô balabuŋ lomaloma. Ma Kilisi hama ba
hapole abô takêŋ vê ek indum ôdôŋ ju êŋ nimbitak ôdôŋ lukmuk doŋtom nêmô
yani kapô. Hadum aêŋ ba intu yôhôk habitak.
16 *Ma ôdôŋ ju êŋ ma yani hakapo i hathak doŋtom ek nimbitak kupik
doŋtom hathak ik yani vônô hathak a ek indum yôhôk imbiŋ ôdôŋ lukmuk
êŋ ma Wapômbêŋ. Aêŋ ba intu Yisu hik alalôaniŋ apôlik êŋ vônô hathak a.
17 *Yani halêm ba hanaŋ abô yôhôk hadêŋ môlô takatu ba ômô daimbô lôk
yêlô takatu ba amô bidoŋ.
18 Aêŋ ba hathak Kilisi anêŋ ku ma Lovak Matheŋ doŋtom iyom hapesaŋ
loŋôndê ek môlô lôk yêlô ana bidoŋ ek Kamikbêŋ.

Alalô ma Anyô Bêŋ anêŋ unyak matheŋ

19 *Aêŋ ba sêbôk ma môlô ôtôm avômalô takatu ba etak iniŋ loŋ ba i buyaŋ
ma pik mi. Ma doŋtom lêk môlô ma Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak anêŋ
avômalô haviŋ avômalô matheŋ sapêŋ. Ma môlô ômô Wapômbêŋ anêŋ unyak
lo loŋ.

---

* **2:6:** Kol 2:12 * **2:9:** 1Ko 1:29-31; 2Ti 1:9 * **2:10:** Tit 2:14 * **2:12:** Lom 9:4; Kol 1:21 * **2:13:** Kol 1:20 * **2:14:** 1Ko 12:13 * **2:15:** Kol 2:14 * **2:16:** Sek 9:10; Kol 1:20,22 * **2:17:** Ais 57:19 * **2:19:** Ep 3:6

20 *Alalô ŋê aêvhaviŋ hatôm unyak atu ba Wapômbêŋ halav. Aposel lo
plopet êtôm unyak êŋ anêŋ bum ma Yisu Kilisi da ma hatôm landiŋ.
21 *Anyô Bêŋ Kilisi hagêgê unyak êŋ lôkthô loŋ ba hadum ba halumbak bêŋ
ba habitak unyak matheŋ ek yanida.
22 *Ma Kilisi halav unyak êŋ hathak môlô avômalô loŋ buyaŋ haviŋ. Halav
môlô hathak doŋtom haviŋ anêŋ avômalô lôkthô hatôm unyak matheŋ ek
Wapômbêŋ êmô esak anêŋ Lovak Matheŋ.

3

Pol hik Wapômbêŋ anêŋ auk loŋ kapô thô hadêŋ ŋê loŋ buyaŋ

1 *Wapômbêŋ hadum nôm mavi takêŋ ba intu ya Pol yahathak yahalek
yaveŋdôŋ lêlô hadêŋ Kamikbêŋ. Ma yahamô koladôŋ ek malê nena yahadum
Yisu Kilisi anêŋ ku ek yahêv môlô ŋê loŋ buyaŋ sa.
2 *Môlô bôk olaŋô yôv nena Wapômbêŋ hêv anêŋ wapôm hadêŋ ya ba hêv
ku yanêm môlô sa.
3 *Ma hik anêŋ auk loŋ kapô êŋ thô hadêŋ ya hatôm atu ba bôk yahato abô
dokte hathak yôv hêk kapya êntêk.
4 Osam abô êŋ, ma tem noyala yenaŋ auk esak auk loŋ kapô takatu ba
hathak Kilisi.
5 Wapômbêŋ miŋ bôk hik auk loŋ kapô takêŋ thô hadêŋ avômalô bôsêbôk
ami. Ma doŋtom lêk Wapômbêŋ hik nôm takêŋ thô hadêŋ anêŋ plopet lôk
aposel matheŋ hathak Lovak Matheŋ.
6 *Ma auk loŋ kapô êŋ ma aêntêk. Hathak Abô Mavi ma môlô avômalô loŋ
buyaŋ takatu ba ômô haviŋ Yisu Kilisi ma tem Wapômbêŋ imbi sam doŋtom
êndêŋ môlô êtôm sam atu ba habi hadêŋ yêlô avômalô Islael. Ma môlô lêk
ubitak kupik doŋtom haviŋ yêlô Islael. Ma môlô lôk yêlô Islael tem naja nôm
takatu ba Wapômbêŋ bôk havak abô hathak imbiŋ i.
7 *Hathak anêŋ lôklokwaŋ ma Wapômbêŋ hêv anêŋ wapôm hadêŋ ya ek
yambitak Abô Mavi êŋ anêŋ anyô ku.
8 *Ya ma yaôna lôk ek Wapômbêŋ anêŋ avômalô matheŋ lôkthô, ma doŋtom
hêv anêŋ wapôm hadêŋ ya ek yanaŋ anêŋ Abô Mavi esak Kilisi anêŋ nômkama
kêkêlô êndêŋ môlô ŋê loŋ buyaŋ. Nômkama takêŋ halôk ba hi bomaŋ ba miŋ
hatôm anyôla eyala anêŋ ôdôŋ ami.
9 Ma yani hêv ya ek yaŋgik auk loŋ kapô êŋ thô êlêm yaiŋ ek avômalô sapêŋ
nêgê. Wapômbêŋ atu ba hapesaŋ pik lo leŋ bôk havuŋ auk loŋ kapô êŋ hadêŋ
môŋ anôŋ aleba lêk ma hik thô.
10 Yani hadum aêŋ ek ŋgôk bêŋ ma aŋela lôk athêŋ anêŋ leŋ sapêŋ nêgê
nena yani lêk hakapo avômalô loŋ buyaŋ lôk Islael ba ibitak avômalô êvhaviŋ
doŋtom. Ek batu neyala anêŋ auk kêkêlô lôkmaŋgiŋ takêŋ.
11 Wapômbêŋ hadum aêŋ ek hasopa anêŋ auk atu ba bôk lahabi hadêŋ môŋ
anôŋ. Ma hathak alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi ma nôm takêŋ lêk hik anôŋ.
12 *Alalô aêvhaviŋ Kilisi ba amô haviŋ yani ba intu miŋ akô ek ana bidoŋ
ek Wapômbêŋ ami. Mi, ayala avanôŋ biŋ nena yani lamavi ek alalô.

---

* **2:20:** 1Ko 3:11 * **2:21:** 1Ko 3:16 * **2:22:** 1Pi 2:5 * **3:1:** Plp 1:7,13 * **3:2:** Kol 1:25 * **3:3:** Ep 1:9-10; Kol 1:26 * **3:6:** Ep 2:13,16-19 * **3:7:** Kol 1:25 * **3:8:** 1Ko 15:9-10 * **3:12:** Jon 14:6; Lom 5:2

13 Aêŋ ba môlô miŋ kapôlômim malaiŋ esak vovaŋ takatu ba yahawa
hathak môlô ami. Mi, môlô ma nômbêŋ hêk Wapômbêŋ ma ba intu yahawa
vovaŋ takêŋ.

Pol hateŋ mek

14 Yaleŋhabi nôm takatu ba Wapômbêŋ hadum ba yahathak yahalek
yaveŋdôŋ lêlô hadêŋ Kamikbêŋ.
15 Yani bôk hapesaŋ avômalô pik lo leŋ ba hêv athêŋ hadêŋ thêlô lôkthô.
16 Yahateŋ mek ek nômkama lôkthô anêŋ alaŋ lôkmaŋgiŋ nena nêm Lovak
Matheŋ êndôk môlô kapôlômim ek embatho môlô loŋ esak yanida anêŋ
lôklokwaŋ bêŋ
17 *ek Kilisi enja loŋ êmô môlô kapôlômim esak unim ôêvhaviŋ. Ma yahateŋ
mek nena Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ ma indum ba numiŋ lôklokwaŋ êtôm a
anêŋ ŋgalôk halôk pik ba havaloŋ loŋ
18 ek môlô lôk ŋê matheŋ lôkthô hatôm noyala nena Kilisi anêŋ lahaviŋ ma
bêŋ anôŋ ba anêŋ daim hathak bomaŋ ma halôk bomaŋ ba hi ma anêŋ vova
ma hi ba hi iyom.
19 Kilisi anêŋ lahaviŋ ma hi bomaŋ ba miŋ hatôm anyôla eyala anêŋ daŋ
ami. Ma doŋtom yahateŋ mek ek Wapômbêŋ injik lahaviŋ êŋ thô êndêŋ môlô
ek anêŋ nômkama mavi lôkthô atu ba hamô yanida kapô ma êmbôlô môlô
kapôlômim siŋ.
20 Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ hathak hadum ku hamô alalô kapôlôŋiŋ. Ma
hathak lôklokwaŋ êŋ ma yani hatôm indum nômkama takatu ba alalô anaŋ lo
leŋiŋhabi hathak. Ma malêla takatu ba alalô miŋ hatôm leŋiŋimbi ami ma yani
hatôm indum nôm takêŋ imbiŋ.
21 Aêŋ ba alalô takatu ba aêvhaviŋ nabam Wapômbêŋ lôkmaŋgiŋ esak Yisu
Kilisi anêŋ athêŋ ni ba ni êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Avanôŋ.

4

Avômalô êvhaviŋ ma Kilisi anêŋ liŋkupik

1 *Aêŋ ba ya Pol, ôpatu ba hamô koladôŋ hathak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ,
yahasoŋ môlô lokwaŋ ek nômô êtôm atu ba Wapômbêŋ halam môlô ek nômô
aêŋ.
2 *Ba intu notauviŋ am anôŋ biŋ ma nômô labalina imbiŋ avômalô. Nômô
maliŋyaô ma malaiŋ takatu ba môlôviyaŋ êv hadêŋ môlô ma noja lôk lemim-
mavi iyom esak unim lemimhaviŋ.
3 *Lovak Matheŋ hatak kapôlôŋiŋ doŋtom halôk alalô ba nubuvi am esak
yak nômô yôhôk êŋ.
4 Kilisi anêŋ liŋkupik ma doŋtom, ma Lovak Matheŋ ma doŋtom aêŋ iyom.
Ma Wapômbêŋ halam alalô sapêŋ ek nanêm maleŋ ek nôm doŋtom iyom.
5 Ma Anyô Bêŋ ma doŋtom, ma êvhaviŋ ma doŋtom aêŋ iyom, ma ithik ŋaŋ
ma doŋtom aêŋ haviŋ.
6 *Ma Wapômbêŋ doŋtom ma Kamikbêŋ doŋtom aêŋ iyom. Yani habibôm
hayô hêk alalô lôkthô vôv ma hadum ku hathak alalô lôkthô ma hamô alalô
lôkthô kapôlôŋiŋ.

---

* **3:17:** Jon 14:23; Kol 1:23; 2:7 * **4:1:** Kol 1:10 * **4:2:** Kol 3:12-13 * **4:3:** Kol 3:14-15 * **4:6:** 1Ko 12:6

7 *Ma Kilisi habi anêŋ wapôm sam hadêŋ alalô tomtom hatôm yanida anêŋ lahaviŋ.
8 Hatôm Wapômbêŋ anêŋ kapya bôk hanaŋ nena,
“Yani hamô anêŋ ŋê vovak lu,
ma halom i hatôm ŋê ku koladôŋ ba ethak vuliŋ ba i,
ma hik anêŋ wapôm sam hadêŋ anêŋ avômalô.” *Kapya Yeŋ 68:18*
9 *Ma abô atu ba enaŋ nena, “ethak vuliŋ ba i” hik thô nena yani bôk halôk ba halêm pik.
10 Ma ôpatu ba halôk ba halêm, yanida intu hathak ba hi leŋ lôkthô anêŋ vuliŋ ek êmbôlô nômkama sapêŋ ba êyô siŋ.
11 *Ma yanida intu habi anêŋ wapôm sam ba doho ibitak aposel, ma doho plopet, ma doho ŋê enaŋ Abô Mavi hadêŋ ŋê daluk, ma doho ŋasakiŋ, ma doho kêdôŋwaga êdôŋ avômalô hathak Wapômbêŋ anêŋ abô.
12 Yani habi anêŋ wapôm sam hadêŋ avômalô takêŋ ek nêpôpêk Wapômbêŋ anêŋ avômalô matheŋ sapêŋ ek nindum ku nênêm avômalô sa ek embatho Kilisi anêŋ liŋkupik loŋ ek imbitak lôklokwaŋ.
13 *Ku takêŋ lôkthô tem ni ba ni endeba alalôaniŋ aêvhaviŋ lôk auk esak Wapômbêŋ Nakaduŋ imbitak bêŋ lôk indum ek alalô sapêŋ nambitak kapôlôŋiŋ doŋtom. Êŋ ma tem alalô nambitak êtôm anyô talaŋ te atu ba halumbak ba anêŋ daim êtôm Kilisi da.
14 Êŋ ma tem miŋ namô êtôm avômena esak loŋbô ami. Ma ŋê takatu ba êdôŋ abôyaŋ lôk êbôlêm loŋôndê ek nesau alalô ek nimbuliŋ alalôaniŋ aêvhaviŋ ma tem miŋ hatôm nêyôkwiŋ alalôaniŋ aêvhaviŋ ni ba êlêm êtôm lovak hayuv baselak vuak lôk ŋgwêk hik ami.
15 *Mi, alalô leŋiŋimbiŋ avômalô ba nanaŋ abô avanôŋ iyom êndêŋ i. Adum aêŋ ma tem nandumbak ba nambitak êtôm Kilisi da. Yani ma avômalô êvhaviŋ sapêŋ iniŋ wakadôk.
16 Yani havaloŋ leŋviŋkupik lôbôlôbô sapêŋ ba hagêgê loŋ hathak doŋtom. Bu tomtom da idum iniŋ ku ba idum leŋviŋkupik takêŋ halumbak bêŋ lôk lôklokwaŋ ma leŋiŋhaviŋ i.

Nosopa loŋôndê lukmuk

17 *Aêŋ ba yenaŋ abô te hêk ek yanaŋ imbiŋ môlô. Ma yahanaŋ hathak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ nena miŋ nômô êtôm ŋê daluk ethak êmô aêŋ esak loŋbô ami. Mi, iniŋ auk ma nôm oyaŋ.
18 Lôk iniŋ eyala nômkama ma hatôm êmô momaŋiniŋ bêŋ kapô denaŋ. Thêlôniŋ auk ma thekthek lôk iniŋ auk mavi mi ba intu êmô daimbô ek Wapômbêŋ anêŋ lôkmala.
19 Thêlô kapôlôŋiŋ halôk biŋ hathak kambom ba intu êv i vidoŋ ek nesopa iniŋ thethaŋak ma miŋ mama ami. Lôk maleŋiŋkilik ek nindum nôm lôŋgôlôŋ lomaloma ni ba ni.
20 Ma doŋtom sêbôk atu ba ôêvhaviŋ Kilisi ma êdôŋ môlô hathak loŋôndê yaŋda.
21 Ma olaŋô abô hathak yani ba ôêvhaviŋ yani ma êdôŋ môlô hathak abô avanôŋ takatu ba hêk Yisu kapô.

---

* **4:7:** Lom 12:3,6 * **4:9:** Jon 3:13 * **4:11:** 1Ko 12:28 * **4:13:** Kol 1:28 * **4:15:** Kol 1:18; 2:19
* **4:17:** Lom 1:21; 1Pi 1:14

22 *Ba êdôŋ aêntêk. Kapôlômim bô hathak havôv môlô ek osopa thethaŋak
lomaloma takatu ba hasau môlô ek imbuliŋ môlô. Ba intu notak kapôlômim
bô takatu ba osopa
23 *ek Wapômbêŋ indum môlônim auk imbitak lukmuk anôŋ.
24 *Ma noja kapôlômim lukmuk takatu ba Wapômbêŋ hapesaŋ ek numbitak
êtôm yanida esak anêŋ matheŋ lôk thêthôŋ anôŋ.
25 *Aêŋ ba notak abôyaŋ. Alalô tomtom bôk abitak hatôm leŋviŋkupik
doŋtom yôv ba intu nonaŋ abô avanôŋ imbiŋam.
26 *Môlô lemimmaniŋ ma noyabiŋ am ek miŋ nundum kambom ami. Wak
hamiŋ denaŋ ma nopesaŋ unim lemmaniŋ êŋ ma miŋ noyabiŋ endeba wak
êndôk jalôm ami
27 ek batu miŋ node loŋ ek Sadaŋ imbitak êyô ba êlêm ami.
28 Môlô te anyô vani ma etak anêŋ vani. Ma indum ku mavi esak baŋ ek
êpôm nôm. Êŋ ma yani hatôm nêm avômalô vi atu ba nômkama mi sa.
29 *Oyabiŋ vembôlêk esak abô kambom. Onaŋ abô mavi iyom ek embatho
môlôviyaŋ loŋ ek nêm i sa lôk nêm Wapômbêŋ anêŋ wapôm êndêŋ avômalô
takatu ba elaŋô.
30 *Miŋ undum Wapômbêŋ anêŋ Lovak Matheŋ kapô malaiŋ ami. Lemim-
imbi nena Lovak Matheŋ ma Wapômbêŋ anêŋ sêk atu ba bôk habutiŋ haviŋ
o endeba yani enja o lôk avômalô takatu ba hêv i vuli hêk kambom anêŋ ku
êndêŋ waklavôŋ pik lo leŋ anêŋ daŋ.
31 *Môlô notak kobom ômô lôkthaŋgo lôk lemimmaniŋ ketheŋ lôk
lemimŋaŋa ba olam kaêk lôklala ma othaŋ anyô vi hathak abô kambom.
Avanôŋ biŋ, notak kapôlômim kambom lomaloma takatu ba lemimhabi
hathak anyô yaŋ.
32 *Ma miŋ nundum aêŋ ami. Mi, nundum mavi êndêŋ môlôviyaŋ lôk nônêm
kapôlômim êndêŋ i. Ma otak kapôlôm ek ôpatu ba hadum kambom hadêŋ o
êtôm Wapômbêŋ bôk hatak kapô hathak môlônim kambom hathak Kilisi anêŋ
athêŋ.

5

Nômô êtôm deda anêŋ avômena

1 *Môlô ma Wapômbêŋ anêŋ avômena ba lahaviŋ môlô bêŋ anôŋ ba intu
nosopa vaŋgwam.
2 *Ma nômô lôk lemimimbiŋ avômalô vi êtôm Kilisi bôk lahaviŋ alalô ba hêv
ida ek hêv alalô sa. Yani hêv anêŋ lôkmala hadêŋ Wapômbêŋ hatôm da atu ba
ôv vasiŋ mavi anôŋ.
3 Môlô nômô daimbô ek sek walilin lôk kobom lelaik lomaloma ma notak
malemimkilik. Môlô ma Wapômbêŋ anêŋ avômalô matheŋ ba kobom takêŋ
ma miŋ mavi ek môlô ami.
4 Ma miŋ nonaŋ abô kambom mena abô lokbaŋ lôk abô sop esak nôm
mama ami. Abô takêŋ ma kambom ek môlô ba notak ma nonaŋ lemimmavi
iyom êndêŋ Wapômbêŋ.

* **4:22:** Lom 8:13; Kol 3:9 * **4:23:** Lom 12:2 * **4:24:** Stt 1:26; Kol 3:10 * **4:25:** Sek 8:16; Kol 3:8-9
* **4:26:** Sng 4:4; Jem 1:19-20 * **4:29:** Kol 4:6 * **4:30:** Ais 63:10; Ep 1:13-14; 1Te 5:19 * **4:31:** Kol
3:8 * **4:32:** Mat 6:14; 18:22-35; Kol 3:12-13 * **5:1:** Mat 5:48 * **5:2:** Kis 29:18; Hib 10:10

5 *Odaŋô, abô avanôŋ ma aêntêk. Wapômbêŋ tem miŋ enja ŋê takatu ba
ethak idum sek waliliŋ lôk idum kobom lelaik lomaloma ma maleŋiŋkilik
thô ami. Maleŋiŋkilik ma hatôm êv yeŋ hadêŋ ŋgôk. Ŋê takêŋ tem miŋ nêmô
Wapômbêŋ lo Kilisi iniŋ loŋ lôkliŋyak kapô ami.
6 *Wapômbêŋ anêŋ lamaniŋ hathak hapôm ŋê leŋôndôŋ kôtôŋ takatu ba
idum nôm takêŋ. Ba intu oyabiŋ o ek anyôla miŋ esau o esak abô oyaŋ oyaŋ
ami.
7 Aêŋ ba oyabiŋ o ek miŋ ombeŋ imbiŋ i ami.
8 *Sêbôk ma môlô hatôm momaŋiniŋ, ma doŋtom lêk ma Anyô Bêŋ hadum
ba môlô hatôm deda. Ba intu nômô êtôm deda anêŋ avômena.
9 Deda anêŋ anôŋ ma aêntêk. Alalô nandum mavi lomaloma ba nasopa
loŋôndê thêthôŋ ma nabaloŋ nôm avanôŋ loŋ
10 lôk nambôlêm malêla takatu ba Anyô Bêŋ lamavi hathak.
11 Ma avômalô takatu ba idum momaŋiniŋ anêŋ ku, ma miŋ undum ku êŋ
dokte imbiŋ i ami. Ku êŋ ma anêŋ anôŋ mi ba miŋ undum ami. Mi, nuŋgwik
kambom êŋ thô ni yaiŋ ek avômalô lôkthô nêgê.
12 Nôm mama bêŋ ek nenaŋ abô esak ŋê leŋôndôŋ kôtôŋ iniŋ kambom
takatu ba idum hamô loŋ kapô.
13 *Ma doŋtom deda habi hayô hêk nôm takêŋ, êŋ ma hik thô nena nôm
takêŋ ma kambom anôŋ
14 *ek malê nena deda habi hayô hêk ma nômkama sapêŋ habitak yaiŋ. Ba
intu nôm takêŋ tem imbitak deda imbiŋ hatôm abô atu ba hanaŋ nena,
“Môlô takatu ba ôêk sôm,
numbiyô êŋjêk ŋama.
Ma Kilisi tem imbi êyôŋgêk môlô êtôm deda.”
15 *Aêŋ ba noyabiŋ am ek nômô êtôm ŋê lôkauk ma miŋ êtôm ŋê auk mi ami.
16 Kambom lomaloma lêk habitak lôklokwaŋ ba intu nobatho am loŋ
lôklokwaŋ esak mavi lomaloma. Yakô wakma êŋ ni oyaŋ.
17 Ba intu numiŋ lôklokwaŋ ek nôpôm Anyô Bêŋ anêŋ lahaviŋ. Ma miŋ nômô
êtôm ŋê auk thôŋôthôŋ ami.
18 *Lôk miŋ nondo molo esak waiŋ atu ba tem imbuliŋ môlô ami. Mi, notak
Lovak Matheŋ ek êmô môlô kapôlômim siŋ.
19 *Êŋ ma tem nônêm yeŋ imbiŋam wak nômbêŋ intu, yeŋ takatu ba hêk
kapya yeŋ lôk ebam Wapômbêŋ anêŋ athêŋ ma yeŋ atu ba matheŋ. Nônêm
yeŋ takêŋ lôk kapôlômim ni êndêŋ Anyô Bêŋ.
20 *Wak nômbêŋ intu sapêŋ ma nônêm lemimmavi êndêŋ Kamik Wapômbêŋ
esak nômkama sapêŋ esak alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ athêŋ.

Anyô lo avi ewa i iniŋ abô

21 *Môlô othak ôyê Kilisi anêŋ athêŋ nena matheŋ ba intu nômô môlôviyaŋ
vibiŋ.
22 *Môlô avi takatu ba bôk owa anyô yôv ma nômô vônimi vibiŋ êtôm atu ba
ômô Anyô Bêŋ vibiŋ

---

* **5:5:** 1Ko 6:9-10; Kol 3:5 * **5:6:** Lom 1:18; Kol 2:4,8 * **5:8:** Jon 12:36; Ep 2:13; Kol 1:13; 1Pi 2:9 * **5:13:** Jon 3:20-21 * **5:14:** Ais 26:19; Lom 13:11 * **5:15:** Kol 4:5 * **5:18:** Luk 21:34 * **5:19:** Kol 3:16 * **5:20:** Kol 3:17 * **5:21:** 1Pi 5:5 * **5:22:** Kol 3:18; 1Pi 3:1

23 *ek malê nena yamalô hamô vuliŋ ek yanavi hatôm atu ba Kilisi hamô vuliŋ ek avômalô êvhaviŋ lôkthô. Kilisi ma avômalô ôdôŋ êvhaviŋ iniŋ wakadôk ma avômalô ôdôŋ êvhaviŋ ma Kilisi anêŋ liŋkupik. Yanida intu hêv i bulubiŋ.
24 Avômalô êvhaviŋ ethak êmô Kilisi vibiŋ ma aêŋ iyom ma yanavi êmô yamalô vibiŋ esak nômkama lôkthô.
25 *Ma môlô anyô, lemimimbiŋ vônimi êtôm Kilisi lahaviŋ avômalô ôdôŋ êvhaviŋ ba hêv anêŋ lôkmala ek hêv i sa.
26 *Yani hadum aêŋ ek êmbôkwiŋ anêŋ avômalô ôdôŋ êvhaviŋ iniŋ kambom esak ŋaŋ lôk abô avanôŋ ek nimbitak matheŋ.
27 *Yani hadum aêŋ ek avômalô ôdôŋ êvhaviŋ nimbitak êtôm avi muk te atu ba palumbak mavi lôk liŋsiŋ mavi ma lelaik lo pôpô mi ma êmô matheŋ ma kambom mi. Êŋ ma Kilisi tem endom avi êŋ êndêŋ yanida.
28 Aêŋ iyom môlô anyô lemimbiŋ vônimi êtôm atu ba lemimhaviŋ lemvimkupik. Ôpatu ba lahaviŋ yanavi ma hatôm lahaviŋ yanida.
29 Anyô late miŋ hapôlik hathak yanida liŋkupik ami. Mi anôŋ, havakôŋ ba hayabiŋ mavi hatôm Kilisi hadum hadêŋ avômalô êvhaviŋ
30 ek malê nena alalô tomtom ma hatôm anêŋ liŋkupik anêŋ lôbôlôbô.
31 *Hatôm Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ nena,
“Anyô tem etak lambô lo talêbô ma esak doŋtom imbiŋ yanavi ek thai nimbitak êtôm kupik doŋtom iyom.” *Môŋ Anôŋ 2:24*
32 *Abô êŋ ma abô lôk kup anôŋ biŋ. Ma doŋtom yahayala nena hanaŋ hathak Kilisi lôk avômalô êvhaviŋ.
33 Ba intu môlô anyô tomtom lemimbiŋ vônimi êtôm oda lemhaviŋ oda. Ma môlô avi nônêm athêŋ bêŋ êndêŋ vônimi.

6

Avômena lôk lami iniŋ abô

1 *Avômena, môlô ma Anyô Bêŋ anêŋ ba intu nosopa lemami lo lemtami iniŋ abô. Êŋ ma mavi.
2 *Wapômbêŋ anêŋ tabô balabuŋ laumiŋ takatu bute hanaŋ nena, “Nodovak lemami lo lemtami.” Abô balabuŋ êntêk êŋ ma balabuŋ môŋ atu ba Wapômbêŋ habutiŋ abô hathak ba hanaŋ,
3 “Udum aêŋ ma tem nômô mavi êmô pik sawa daim.”
4 *Ma yahanaŋ hadêŋ môlô avômena iniŋ lami nena noyabiŋ nalumi mavi lôk noto i ma nôndôŋ i êtôm Anyô Bêŋ anêŋ lahaviŋ. Ma miŋ nondela iniŋ auk ba nundum i leŋiŋŋaŋa ami.

Alaŋsi lôk iniŋ ŋê ku iniŋ abô

5 *Môlô ŋê takatu ba unim alaŋ êmô* nosopa unim alaŋ takatu ba êmô pik iniŋ abô. Nônêm athêŋ bêŋ êndêŋ i ma nômô thêlô vibiŋ. Nundum aêŋ lôk kapôlômim êtôm udum Kilisi da anêŋ ku.

---

* **5:23:** 1Ko 11:3; Ep 1:22 * **5:25:** Kol 3:19; 1Pi 3:7 * **5:26:** Tit 3:5 * **5:27:** 2Ko 11:2; Kol 1:22 * **5:31:** Mat 19:5 * **5:32:** ALK 19:7 * **6:1:** Kol 3:20 * **6:2:** Lo 5:16 * **6:4:** Sng 78:4; Snd 22:6; Kol 3:21 * **6:5:** Kol 3:22-23; Tit 2:9-10; 1Pi 2:18 * **6:5:** Ŋê takatu ba iniŋ alaŋ êmô ma anêŋ ôdôŋ aêntêk. Gavman anêŋ abô majaŋ hanaŋ nena thêlô miŋ hatôm netak iniŋ ku lôk alaŋsi ami. Doho ma bôk ik vovak ba êv yak ba ŋê lovak hathak vovak ewa i hatôm iniŋ ŋê ku. Ma doho ma êv vuli. Ma doho miŋ êwê iniŋ viyaŋ ami. Ma doho ma lami ma iniŋ alaŋsi êmô ba intu nali ibitak aêŋ.

6 Ma miŋ nundum unim alaŋ anêŋ ku mavi êndêŋ wak takatu ba êmô haviŋ môlô iyom ami. Mi, nundum unim ku mavi wak nômbêŋ intu sapêŋ, êndêŋ wakma atu ba êmô mena miŋ êmô ami. Wapômbêŋ lahaviŋ nundum ku êŋ lôk kapôlômim êtôm udum Kilisi môlônim alaŋ anêŋ ku.
7 Nundum unim ku lôk lemimimbiŋ êtôm udum Anyô Bêŋ anêŋ ku ma miŋ anyô iniŋ ku ami.
8 *Lemimimbi nena Anyô Bêŋ tem nêm vuli êndêŋ avômalô tomtom esak iniŋ ku mavi takatu ba idum, ŋê êmô alaŋsi vibiŋ lôk ŋê takatu ba idum ida iniŋ ku haviŋ.
9 *Ma môlô alaŋ takatu ba oyabiŋ unim ŋê ku, noyabiŋ i mavi. Miŋ onaŋ abô takatu ba indum thêlô nêkô ami. Lemimimbi nena môlô lôk thêlô unim Alaŋ ma doŋtom iyom hamô malak leŋ. Yani tem indum abô ma miŋ hathak lahabi avômalô iniŋ athêŋ lôk ku ami. Mi, hathak hadum kobom doŋtom hadêŋ avômalô lôkthô ba intu noyabiŋ am.

Noba Wapômbêŋ anêŋ nômkama vovak

10 Êntêk ma yenaŋ abô anêŋ daŋ ba nodaŋô katô. Numiŋ lôklokwaŋ esak Anyô Bêŋ anêŋ lôkliŋyak bêŋ.
11 *Sadaŋ anêŋ auk loŋ kapô hadum ek esau môlô ba intu noba Wapômbêŋ anêŋ nômkama vovak sapêŋ êndôk am ma numbiyô numiŋ ek uŋgwik vovak.
12 *Alalô ik vovak hadêŋ ŋgôkba lôk ŋgôk lôk athêŋ ma ŋgôk takatu ba eyabiŋ pik anêŋ momaŋiniŋ lôk ŋgôk bomaŋ takatu ba êmô leŋ. Ma miŋ alalô ik vovak hadêŋ ŋê pik ami.
13 Aêŋ ba noba Wapômbêŋ anêŋ nômkama vovak sapêŋ ek waklavôŋ kambom êŋ hayô, ma tem numiŋ lôklokwaŋ ba uŋgwik vovak mavi endeba anêŋ daŋ ma tem numiŋ denaŋ.
14 *Numiŋ lôklokwaŋ ba nobaloŋ abô avanôŋ loŋ êtôm bokŋgôp vovak atu ba ovak hayô hêk lemimmalim. Ma nobaŋgiŋ kobom thêthôŋ êtôm moko bôbôŋiŋ.
15 *Ma nôpôpêk am ek nonaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi takatu ba hêv labali. Udum aêŋ, ma hatôm uik vemimkapô bokŋgôp ek vovak.
16 Lôk nobaloŋ unim ôêvhaviŋ loŋ êtôm moko ek uŋgwik ŋgôk kambom atu anêŋ kôm lôk atum sapêŋ vôkê.
17 *Ma noja bulubiŋ atu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ môlô êtôm kuluŋ thekthek. Lôk noja Lovak Matheŋ anêŋ biŋ vovak, êŋ ma Wapômbêŋ anêŋ Abô.
18 *Ma noteŋ mek ek nômkama lôkthô êtôm wak sapêŋ esak Lovak Matheŋ anêŋ lôklokwaŋ ba nonaŋ injik yani liŋ ek nêm môlô sa. Lôk nômô lêlê ma noteŋ mek lôk lemimvidoŋ ek avômalô matheŋ lôkthô.
19 *Ma noteŋ mek ek ya imbiŋ ek Wapômbêŋ nêm abô êndêŋ ya ek yaŋgik Abô Mavi anêŋ auk loŋ kapô thô ma miŋ yakô ami.
20 *Lêk ma yahamô koladôŋ hathak yahawa Wapômbêŋ anêŋ abôlêk ba yahanaŋ Abô Mavi êŋ. Aêŋ ba noteŋ mek ek yandum yenaŋ ku dedauŋ mavi ba yanaŋ abô êŋ bêŋ ma miŋ yakô ami.

Abô anêŋ daŋ lôk mek

* **6:8:** 2Ko 5:10; Kol 3:24-25 * **6:9:** Lom 2:11; Kol 4:1 * **6:11:** Lom 13:12; 2Ko 10:4 * **6:12:** 1Pi 5:8-9 * **6:14:** Ais 11:5; 59:17; 1Te 5:8 * **6:15:** Lom 10:15 * **6:17:** Hib 4:12 * **6:18:** Luk 18:1; Kol 4:2; 1Te 5:17 * **6:19:** Kol 4:3-4; 2Te 3:1 * **6:20:** 2Ko 5:20; Plm 9

21 *Tikikus tem enaŋ êndêŋ môlô esak malêla takatu ba hapôm ya ek noyala
nena yahamô aisê. Yani ma aiyaŋ anôŋ te ba hadum Anyô Bêŋ anêŋ ku
dedauŋ mavi.
22 Ma yahêv yani ba hathôk ek ênjê môlô ba enaŋ esak malêla takatu ba
hapôm yêlô ek indum môlô lemimmavi.
23 Alalôaniŋ Kamik Wapômbêŋ lo Anyô Bêŋ Yisu Kilisi nênêm yôhôk êndêŋ
môlô yenaŋ aiyaŋ sapêŋ ma nindum ek môlô lemimimbiŋ am lôk unim
ôêvhaviŋ imbitak lôklokwaŋ.
24 Wapômbêŋ anêŋ wapôm êmô imbiŋ môlô lôk avômalô nômbêŋ atu ba
lemimhaviŋ alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.

* **6:21:** Ap 20:4; Kol 4:7-8; 2Ti 4:12

Kapya atu ba Pol hato hi
Pilipai
Abô môŋ

Pol bôk hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi hadêŋ avômalô Pilipai (Ap 16:11-40). Ba intu ethak êv yani sa ek indum anêŋ ku enaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô bêŋ embeŋ loŋ luvuluvu. Ma haveŋ yam ma Pol hamô koladôŋ anêŋ Lom. Ma avômalô êvhaviŋ anêŋ Pilipai elaŋô nena yani hamô koladôŋ ma êv yani sa hathak loŋbô. Ba intu Pol hato kapya êntêk ek hanaŋ anêŋ lamavi bêŋ hadêŋ i. Lôk hanaŋ hathak lêk yani aisê lôk hanaŋ ek embatho iniŋ êvhaviŋ loŋ ek nimiŋ lôklokwaŋ. Yani hanaŋ haviŋ ek thêlô nesopa Yisu vaŋgwam lôk nebaloŋ auk doŋtom. Ma hanaŋ nena Timoti lo Epaploditus ma ŋê mavi luvi. Ma hanaŋ lôklokwaŋ ek thêlô neyabiŋ i esak kêdôŋwaga abôyaŋ.

Pilipai ma malak lôk athêŋ bêŋ ba hamô plovins Masedonia kapô.

Hato kapya êntêk hadêŋ 61 AD la.

1 *Pol lo Timoti, yai ma Yisu Kilisi anêŋ ŋê ku ba ato kapya êntêk hadêŋ avômalô matheŋ takatu ba êvhaviŋ Yisu Kilisi anêŋ Pilipai lôk ŋê takatu ba eyabiŋ i lôk ŋê takatu ba idum ku êv avômalô êvhaviŋ sa.
2 Alalôaniŋ Kamik Wapômbêŋ lôk Anyô Bêŋ Yisu Kilisi iniŋ wapôm lôk labali êmô imbiŋ môlô.

Pol hêv lamavi hadêŋ Wapômbêŋ

3 Wak nômbêŋ intu ma yaleŋhabi môlô ba yahanaŋ yaleŋmavi hadêŋ Wapômbêŋ hathak môlô.
4-5 Sêbôk ba môlônim ôêvhaviŋ hadêŋ môŋ aleba lêk, ma môlô ovatho ya loŋ hathak ku yanaŋ Abô Mavi bêŋ ba intu yaleŋmavi ba yahateŋ mek hathak môlô wak nômbêŋ intu sapêŋ.
6 *Ma yahayala nena sêbôk ma Wapômbêŋ hadum anêŋ ku mavi ba hatak halôk môlô kapôlômim ma tem indum ku êŋ endeba êyô Yisu Kilisi anêŋ waklavôŋ ma tem injik ku êŋ anêŋ daŋ siŋ.
7 Yahamô koladôŋ mena yahamô yaiŋ ma yahêv Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi bulubiŋ lôk yahik Abô Mavi êŋ thô, ma môlô sapêŋ owa Wapômbêŋ anêŋ wapôm haviŋ ya. Ba intu môlô ma hatôm yenaŋ avômalô vuliŋ biŋ. Aêŋ ba yenaŋ auk atu ba yaleŋhabi hathak môlô ma thêthôŋ hatôm mek atu ba yahateŋ ek môlô.
8 Ma Wapômbêŋ hayala nena Yisu Kilisi lahiki bêŋ anôŋ hathak môlô ma lêk yaleŋ hik ya hathak môlô bêŋ anôŋ aêŋ iyom.
9 Yahateŋ mek aêntêk nena môlônim lemimhaviŋ indumbak ni ba ni ek noyala auk anôŋ ba nutitiŋ mavi lo kambom
10 *ek noyala loŋôndê atu ba mavi anôŋ ek Kilisi anêŋ waklavôŋ ma tem nômô mabuŋ anôŋ ek miŋ êpôm môlônim kambom la ami.
11 Yisu da tem indum ba thêthôŋ injik anôŋ êmô môlô kapôlômim siŋ ek avômalô nêgê ba nebam Wapômbêŋ anêŋ athêŋ lôkmaŋgiŋ.

Pol anêŋ malaiŋ havatho Abô Mavi loŋ

* **1:1:** Ap 16:12-40 * **1:6:** 1Ko 1:8 * **1:10:** 1Te 5:23

12 Aiyaŋ thêlô, yaleŋhaviŋ môlô noyala katô nena malaiŋ takatu ba hapôm
ya intu hadum ba Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi habitak bêŋ hêk avômalô loŋ
êntêk malêvôŋ.
13 *Aêŋ ba ŋê vovak takatu ba eyabiŋ anyô bêŋ môŋ anêŋ unyak lôk avômalô
takatu ba êmô loŋ êntêk intu eyala nena etak ya halôk koladôŋ ek malê nena
yahasopa Kilisi.
14 Ma Anyô Bêŋ anêŋ avômalô êvhaviŋ bêŋ anôŋ imiŋ lôklokwaŋ ek enaŋ
Wapômbêŋ anêŋ abô ma miŋ êkô ami.
15 Avômalô doho leŋiŋdaŋ hathak ya ba enaŋ Kilisi anêŋ abô ek nebam
thêlôda ek nembak i vose ni lodôŋlodôŋ. Ma doŋtom avômalô vi enaŋ Kilisi
anêŋ abô lôk leŋiŋmavi haviŋ ya.
16 Thêlô eyala nena Wapômbêŋ hatak ya ek yanêm anêŋ Abô Mavi bulubiŋ
ba intu yahamô koladôŋ. Aêŋ ba thêlô evatho yenaŋ ku loŋ hathak leŋiŋhaviŋ
ya.
17 Ma avômalô ôdôŋ yaŋ enaŋ Yisu anêŋ abô ma doŋtom ivuŋ iniŋ auk
nembak avômalô vose ni lodôŋlodôŋ hêk kapôlôŋiŋ. Yahamô koladôŋ ba intu
thêlô esoŋ nena tem nênêm malaiŋ bêŋ êndêŋ ya.
18 Hatôm. Avômalô ivuŋ iniŋ auk ba enaŋ abô hathak Kilisi mena enaŋ abô
avanôŋ, êŋ ma nôm oyaŋ. Ku bêŋ hamôŋ ma enaŋ abô hathak Kilisi. Ba intu
yaleŋmavi anôŋ. Avanôŋ! Yaleŋmavi!
19 *Yahayala nena môlô oteŋ mek ek ya ma Yisu Kilisi anêŋ Lovak Matheŋ
tem nêm ya sa, aêŋ ba tem injik ya thô lôk yanja bulubiŋ.
20 Yahamô lôkmala mena yahama ma ya vovaŋ ba yahêvhaviŋ nena tem
yamiŋ êtôm anyô ŋê ek avômalô nêgê ya lôk nêmbô Kilisi êtôm sêbôk atu ba
yahadum aleba lêk.
21 *Yahamô lôkmala, êŋ ma yahamô haviŋ Yisu. Ma yahama, êŋ ma tem
yamô mavi aêŋ iyom.
22 Yahamô lôkmala, êŋ ma tem yandav ku êŋ anêŋ anôŋ la. Ba intu yasopa
loŋôndê yaŋ sê? Injo.
23 *Aêŋ ba auk ju êŋ havôv ya. Yahamô haviŋ Kilisi, êŋ ma mavi anôŋ
hamôŋ ek nômkama sapêŋ ba intu yahapôviŋ ek yana.
24 Ma doŋtom yahamô lôkmala, êŋ ma mavi anôŋ ek môlô.
25 Aêŋ ba yahayala katô nena tem yamô imbiŋ môlô ma miŋ yana ami ek
môlô nundumbak ba lemimmavi esak unim ôêvhaviŋ
26 ek môlô nômbôam esak Yisu Kilisi ek malê nena yahamô haviŋ môlô
hathak loŋbô.
27 *Yenaŋ auk bêŋ doŋtom iyom nena môlô nômô batôŋ oyaŋ êtôm ŋê esopa
Yisu Kilisi anêŋ Abô Mavi. Aêŋ ba yahathôk mena yahamô daim ek môlô
ma tem yandaŋô nena môlô umiŋ lôklokwaŋ hathak kapôlômim doŋtom lôk
uik vovak hathak dahôlômim doŋtom iyom ek nobatho Wapômbêŋ anêŋ Abô
Mavi loŋ ek avômalô nênêmimbiŋ
28 lôk miŋ oka hathak ŋê takatu ba êpôlik ek môlô ami. Êŋ ma hik thô nena
Wapômbêŋ tem nêm môlô bulubiŋ ma imbuliŋ ŋê takêŋ.
29 *Wapômbêŋ hêv anêŋ wapôm hadêŋ môlô ba ôêvhaviŋ. Ma hêv wapôm
noja vovaŋ esak Kilisi aêŋ iyom. Ba intu malaiŋ takêŋ lêk hapôm môlô.

* **1:13:** Ap 28:30 * **1:19:** 2Ko 1:11 * **1:21:** Gal 2:20 * **1:23:** 2Ko 5:8 * **1:27:** Ep 4:1; 1Te 2:12
* **1:29:** Ap 16:19-40

30 Ma yada yahik vovak hathak malaiŋ aêŋ iyom hatôm atu ba môlô ôyê lo olaŋô.

2

Avômalô êvhaviŋ netauviŋ i

1 Aêŋ ba nodaŋô. Kilisi havatho môlônim kapôlômim loŋ lôk lahaviŋ môlô
ba hêv thêvô hadêŋ môlô. Ma môlô ômô haviŋ Lovak Matheŋ ma Wapômbêŋ
hêv kapô lôk lahiki hathak môlô.
2 Ba intu môlô sapêŋ noja auk doŋtom iyom lôk lemimimbiŋ am ma
nômô kapôlômim doŋtom ek nundum ku doŋtom iyom ek yaleŋmavi êmbôlô
yakapôlôŋ siŋ.
3 *Ma môlô tomtom notauviŋ am ba ôŋgô anyô vi nena bêŋ ek môlô. Ma
miŋ nundum paloŋ ba nobam amda ami.
4 *Ma miŋ lemimimbi môlôda iyom ami. Mi. Lemimimbiŋ avômalô vi
imbiŋ.

Yisu Kilisi hatauviŋ i ma Wapômbêŋ hêv yani liŋ

5 Ma môlô nobaloŋ auk doŋtom atu ba Yisu Kilisi havaloŋ aêntêk.
6-7 *Yanida ma Wapômbêŋ
ma doŋtom yani hatauviŋ i aleba yaôna lôk ba
hatôm ôpatu ba hamô alaŋ vibiŋ
ma habitak hatôm anyô pik.
Ma miŋ lahabi lôklokwaŋ ek embaloŋ anêŋ loŋ atu ba êtôm Wapômbêŋ ami.
8 *Avômalô êyê yani hatôm anyô anôŋ,
ma hatauviŋ i
ba hasopa Wapômbêŋ anêŋ abô aleba hama hathak a hatôm anyô kam-
bom anôŋ.
9 *Ba intu Wapômbêŋ hadô yani hamô vuliŋ anôŋ ek nômkama sapêŋ
lôk hêv athêŋ te atu ba hamôŋ ek athêŋ lôkthô hadêŋ yani
10 *ek avômalô takatu ba êmô leŋ lo pik ma pik kapô lôkthô
tem nedaŋô anêŋ athêŋ ma nedek veŋiŋdôŋ lêlô êndêŋ yani.
11 *Ma thêlô sapêŋ tem nenaŋ ende veŋiŋbôlêk nena, “Yisu Kilisi ma Anyô
Bêŋ”
ba lôkmaŋgiŋ ni êndêŋ Kamik Wapômbêŋ.

Namô êtôm pik anêŋ deda

12-13 Aêŋ ba yenaŋ aiyaŋ lôkma anôŋ thêlô, môlô nôkô ba nodowaliŋ ba
nundum ku ek môlônim bulubiŋ ni êyô anêŋ daŋ. Wapômbêŋ da hik môlô
kapôlômim liŋ ba hêv lôklokwaŋ hadêŋ môlô ek nundum ku takatu ba yani
lahaviŋ. Sêbôk ba yahamô haviŋ môlô ma môlô osopa yenaŋ abô. Ma lêk
yahatak môlô ma nosopa yenaŋ abô takêŋ dedauŋ mavi aêŋ iyom.
14 Ma nôm takatu ba môlô udum ma miŋ kapôlômim diŋdiŋ lôk nôkôkam
esak ami
15 *ek numbitak mabuŋ lôk anyôla miŋ hatôm enaŋ môlô bêŋ ami. Ma tem
môlô nômô êtôm Wapômbêŋ anêŋ nali mavi êmô avômalô lokbaŋ takatu ba
idum kambom lomaloma malêvôŋ êtôm vuliŋ hêv deda hadêŋ leŋ.

---

* **2:3:** Gal 5:26 * **2:4:** 1Ko 10:24 * **2:6-7:** Jon 1:1-2,14; 17:5; 2Ko 8:9 * **2:8:** Hib 5:8; 12:2 * **2:9:** Ap 2:33; Ep 1:20-21; Hib 1:3-4 * **2:10:** Lom 14:11 * **2:11:** Lom 10:9 * **2:15:** Dan 12:3

16 *Ma môlô nobaloŋ abô lôkmala loŋ ek waklavôŋ Kilisi hale halêm hathak loŋbô ma tem yambôya esak môlô ek injik thô nena lêk yenaŋ ku hik anôŋ ma miŋ yahalaŋviŋ oyaŋ ami.
17 Môlô ma avômalô ôêvhaviŋ ba ôêv môlôda hatôm da hadêŋ Wapômbêŋ. Betha ik ya vônô ma tem yambitak êtôm waiŋ atu ba eŋgasô halôk da. Êŋ ma tem yambôya ba yaleŋmavi imbiŋ môlô sapêŋ.
18 *Ma môlô aêŋ iyom tem nôbôam ba lemimmavi imbiŋ ya.

Timoti lo Epaploditus

19 Anyô Bêŋ Yisu anêŋ lahaviŋ, êŋ ma tem yanêm Timoti ba êsôk ek môlô kitheŋ. Ma halehalêm ma tem enaŋ êndêŋ ya esak môlô ek nêm thêvô êndêŋ ya.
20 Anyô late miŋ hamô haviŋ ya ba anêŋ auk hatôm Timoti ami ma Timoti iyom. Yani lahiki hathak môlô ba hadum ku lomaloma ek eyabiŋ môlô mavi anôŋ.
21 *Ma doŋtom avômalô vi ethak leŋiŋhiki hathak iniŋ leŋiŋhaviŋ ma miŋ leŋhabi hathak Yisu Kilisi anêŋ lahaviŋ ami.
22 Ma môlôda oyala nena Timoti bôk hik yanida thô ba hêv ya sa hathak ku hanaŋ Abô Mavi bêŋ hatôm amena hathak hêv lambô sa.
23 Aêŋ ba yahêv yamaleŋ ek yaŋgê nena malê intu tem êpôm ya vêm ka yanêm yani ba êsôk kitheŋ ek ênjê môlô.
24 Ma doŋtom yahêvhaviŋ nena yada tem yasôk kitheŋ ek yaŋgê môlô imbiŋ.
25-26 *Môlô bôk ôêv Epaploditus halêm hadêŋ ya ek nêm ya sa. Yani hatôm yenaŋ aiyaŋ atu ba yai adum ku vovak haviŋ i. Ma doŋtom yani lamalaiŋ lôk lahiki hathak môlô ek malê nena môlô bôk olaŋô abô hathak yani hapôm lijiŋ. Ba intu tem yanêm ôpêŋ imbiŋ ba êsôk ek môlô.
27 Avanôŋ, yani bôk hapôm lijiŋ ba hadum ek ema, ma doŋtom Wapômbêŋ hêv la ek yani. Ma miŋ hêv la ek yani iyom ami. Mi. Hêv la ek ya haviŋ ek malê nena hadô malaiŋ bêŋ anôŋ êpôm ya.
28 Aêŋ ba yahapôviŋ ek yanêm yani ba êsôk ek môlô ôŋgô yani esak loŋbô ek lemimmavi ma tem yakapôlôŋ êndôk biŋ.
29-30 Ba intu noja yani thô esak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ lôk lemimmavi anôŋ. Yani habobo ema esak Kilisi anêŋ ku ma miŋ havaloŋ anêŋ lôkmala loŋ ami ek hêv ya sa ek malê nena môlô ômô loŋ buyaŋ ba miŋ hatôm ami. Aêŋ ba nônêm athêŋ bêŋ êndêŋ ŋê takatu ba êtôm yani.

3

Yisu ma thêthôŋ anêŋ ôdôŋ

1 Aiyaŋ thêlô, yenaŋ abô lêk habobo êyô anêŋ daŋ. Ma alalô ma Anyô Bêŋ anêŋ avômalô ba intu yahanaŋ nena lemimmavi. Yahato abô takêŋ hadêŋ môlô hathak loŋbô ma miŋ yakapôlôŋ hagiap ami ek yanêm môlô sa.
2 Môlô noyabiŋ am ek ŋê takatu ba idum kambom hatôm avuŋ yatap ba eŋgothe anyô leŋviŋkupik mayaliv ek nimbitak êtôm Wapômbêŋ anêŋ nali.
3 *Alalô ma ŋê takatu ba Wapômbêŋ anêŋ Lovak Matheŋ hêv lôklokwaŋ ek nanêm yeŋ. Alalô ma ŋê takatu ba abôi hathak Yisu Kilisi iyom ma miŋ

* **2:16:** Plp 1:10; 1Te 2:19 * **2:18:** Plp 3:1; 4:4 * **2:21:** 2Ti 4:10 * **2:25-26:** Plp 4:18 * **3:3:** Lom 2:29

aêvhaviŋ leŋviŋkupik iniŋ nômkama ami. Ba intu alalô ma hatôm ŋê takatu ba bôk aŋgothe kupik anôŋ.

4 *Odaŋô, yahamôŋ ek ŋê takatu ba êbôi hathak nômkama leŋviŋkupik. Ba intu nômkama leŋviŋkupik hatôm nêm alalô sa, êŋ ma tem yada yamô mavi anôŋ.

5 *Wak baheŋvi ba lahavulô ma eŋgothe yenaŋ kupik. Ya ma anyô Islael ba yahabitak anêŋ Benjamin anêŋ lukmuk. Yahanaŋ abô Hiblu palapa hatôm wakatik lo wakamik. Ya ma Palisi te ba yahasopa Palisi iniŋ abô majaŋ mavi anôŋ.

6 *Ma ya vovaŋ ek yasopa Wapômbêŋ aleba yahabuliŋ yanida anêŋ avômalô êvhaviŋ bêŋ anôŋ. Ma ya anyô thêthôŋ anôŋ ba miŋ yahabuliŋ balabuŋ la ami.

7 *Ma doŋtom yahayê nôm mavi takêŋ nena nôm oyaŋ ek yahasopa Kilisi.

8 Avanôŋ! Yahayê nômkama mavimavi takatu ba hamô pik nena nôm oyaŋ haviŋ. Nôm mavi anêŋ dôêŋ ma yambitak yenaŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ anyô. Ba intu yahavôliŋ yadômiŋ hadêŋ nômkama pik mavi takêŋ ba yahayê hatôm siŋusik ek yanja Yisu Kilisi

9 *ba yamô imbiŋ yani. Yahêvhaviŋ Kilisi iyom ba intu Wapômbêŋ hadum ba yahabitak anyô thêthôŋ. Ma miŋ yada yenaŋ ku yahasopa balabuŋ ba yahabitak anyô thêthôŋ ami.

10 *Yaleŋhaviŋ yayala Kilisi avanôŋ lôk Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ atu ba hadum ba Yisu haviyô hathak loŋbô. Ma yaleŋhaviŋ yanja anêŋ malaiŋ lomaloma ek yama imbiŋ yani

11 ek yapôm loŋôndê atu ba tem yambiyô esak loŋbô êŋjêk ŋama.

Nadaŋviŋ lôklokwaŋ

12 *Miŋ nosoŋ nena lêk yahayala Kilisi katô anôŋ ba yenaŋ ku lêk hayô anêŋ daŋ ami. Mi. Kilisi bôk havaloŋ ya loŋ ba yahalaŋviŋ ek yambaloŋ nôm takatu ba Kilisi havaloŋ loŋ ek nêm êndêŋ ya.

13 Aiyaŋ thêlô, miŋ yahavaloŋ nôm êŋ ami denaŋ. Aêŋ ba yahapôviŋ ba yahathôŋ nômkama bô paliŋ ma yahato yabaheŋ ek yanja nômkama takatu ba hamô uŋlôv.

14 *Yahalaŋviŋ lôklokwaŋ ek yayô uŋlôv ek yanja vuli atu ba Wapômbêŋ tem endam ya ek yamô imbiŋ yani êmô malak leŋ wak nômbêŋ intu sapêŋ ek malê nena yahêvhaviŋ Yisu Kilisi.

15 *Aêŋ ba alalô vi ma ŋê talaŋ ba nabaloŋ auk êŋ loŋ. Ma doŋtom môlô doho owa auk yaŋda, êŋ ma tem Wapômbêŋ injik auk thêthôŋ thô êndêŋ môlô.

16 Aêŋ ba alalô nasopa auk takatu ba bôk avaloŋ yôv. Êŋ ma nômbêŋ.

17 *Aiyaŋ thêlô, môlô kapôlômim doŋtom ba nosopa yaveŋgwam. Ma avômalô vi atu ba esopa yêlô veŋiŋgwam, nutitiŋ ŋê takêŋ iniŋ bôk lo loŋ ba nosopa.

18 Bôk yahanaŋ lôbôlôŋ ma lêk yahanaŋ hathak loŋbô lôk yamaleŋ thôk nena avômalô bêŋ anôŋ lêk ik vovak hathak Kilisi anêŋ a.

---

* **3:4:** 2Ko 11:21 * **3:5:** Luk 1:59; Ap 23:6; 2Ko 11:22 * **3:6:** Ap 8:3 * **3:7:** Mat 13:44-46 * **3:9:** Lom 3:21-22 * **3:10:** Lom 6:3-5; 8:17 * **3:12:** 1Ti 6:12,19 * **3:14:** 1Ko 9:24 * **3:15:** 1Ko 2:6 * **3:17:** 1Ko 4:16

19 *Thêlôniŋ Anyô Bêŋ ma thethaŋak. Thêlô ethak idum kambom loma-
loma takatu ba hêv mama, ma doŋtom êbôi hathak. Ma thêlô ethak leŋiŋhabi
nôm pik iyom. Ku takêŋ anêŋ anôŋ tem imbuliŋ i.
20 *Ma doŋtom alalôaniŋ malak ôdôŋ ma hamô malak leŋ ba intu alalô
ayabiŋ ek Anyô Bêŋ Yisu Kilisi endelêm ek nêm alalô bulubiŋ.
21 *Ôpêŋ tem enja anêŋ lôklokwaŋ ek injik alalôaniŋ kupik pulusikna liliŋ ba
nambitak êtôm yanida anêŋ kupik lôkmaŋgiŋ. Hathak lôklokwaŋ êŋ ma yani
tem êndô nômkama sapêŋ êmô yani vibiŋ.

4

1 *Aêŋ ba yenaŋ aiyaŋ lôkma anôŋ, nosopa yenaŋ abô takêŋ ba numiŋ
lôklokwaŋ esak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ. Môlô ma hatôm yenaŋ kuluŋ kêkêlô atu
ba yahawa hatôm ku anêŋ vuli. Ba yahêk lêlê ek yaŋgê môlô yenaŋ avômalô
takatu ba yaleŋmavi hathak.

Pol hik loŋôndê auk mavi thô

2 Yuodia lo Sintike, mamu ma avi ôêvhaviŋ Anyô Bêŋ. Ba intu yahanaŋ hik
mamu liŋ nena notak auk ôkôkam ma nobaloŋ kapôlômim doŋtom iyom.
3 *Aêŋ ba yenaŋ aiyaŋ atu ba humiŋ lôklokwaŋ hathak ku êntêk êŋ haviŋ ya,
yahanaŋ hadêŋ o nena nêm avi ju êntêk êŋ sa. Thai ethak idum ku lôklokwaŋ
haviŋ ya ek enaŋ Abô Mavi haviŋ Klemen lôk yenaŋ ŋê ku vi atu ba yêlô
adum ku haviŋ i. Ŋê takêŋ iniŋ athêŋ hêk kapya lôkmala.
4 Môlô ma Anyô Bêŋ anêŋ avômalô ba lemimmavi wak nômbêŋ intu sapêŋ.
Aêŋ ba yanaŋ esak loŋbô nena lemimmavi.
5 *Yaleŋhaviŋ avômalô lôkthô nêgê môlô nena avômalô ômô maliŋyaô. Anyô
Bêŋ anêŋ endelêm lêk habobo.
6 *Ma wak nômbêŋ intu noteŋ mek ba nonaŋ lemimmavi êndêŋ Wapômbêŋ
lôk nonaŋ injik yani liŋ esak môlônim lemimhaviŋ. Ma miŋ kapôlômim daluk
ami.
7 *Môlô ma avômalô ôêvhaviŋ Yisu Kilisi ba intu Wapômbêŋ anêŋ labali atu
ba hayô siŋ ba halelope tem eyabiŋ môlônim auk lôk kapôlômim.
8 Aiyaŋ thêlô, yenaŋ abô lêk habobo anêŋ daŋ. Aêŋ ba nobaloŋ kobom
takêntêk êŋ loŋ. Kobom avanôŋ lôk nômô batôŋ oyaŋ ma nômô thêthôŋ
lôk nômô mabuŋ lôk bôk lo loŋ nundum avômalô kapôlôŋiŋ mavi esak lôk
malemimkilik esak nosopa auk mavi. Kobom takêntêk intu hadum ba
avômalô sapêŋ êyê nena mavi ba leŋiŋmavi anôŋ.
9 *Nôm takatu ba yahik thô lôk yahanaŋ ba môlô olaŋô lôk ôyê yahadum
intu nosopa. Ma Wapômbêŋ anyô yôhôk anêŋ ôdôŋ da tem êmô imbiŋ môlô.

Pol hêv lamavi hadêŋ avômalô Pilipai

10 Yaleŋmavi anôŋ hathak Anyô Bêŋ. Lêk ma môlôda uik unim auk liŋ ba
ôêv ya sa. Yahayala nena sêbôk ma môlô lemimhabi ya, ma doŋtom loŋôndê
atu ba nônêm ya sa ma mi.
11 Malêla takatu ba hapôm ya, êŋ ma yaleŋmavi iyom. Auk êŋ intu yahayala
ba miŋ nosoŋ nena ya nômkama mi ba intu yahanaŋ abô êntêk ami.

---

* **3:19:** Lom 16:18 * **3:20:** Ep 2:6,19 * **3:21:** 1Ko 15:28,42-53 * **4:1:** 1Te 2:19-20 * **4:3:** Luk 10:20 * **4:5:** Hib 10:25; Jem 5:8-9 * **4:6:** Mat 6:25-34; Kol 4:2 * **4:7:** Ais 26:3; Jon 14:27; Kol 3:15 * **4:9:** Lom 16:20

12 Ya anyô lôkmaŋgiŋ mena ya anyô thavuthiŋ, yaleŋviyak mena yahama
kisi, ya anyô nômkama bêŋ mena ya anyô nômkama mi, auk takêŋ bôk hapôm
ya lôbôlôŋ ba yahayala katô anôŋ ba intu miŋ nômbêŋ ami.
13 *Kilisi anêŋ lôklokwaŋ iyom intu havaloŋ ya loŋ ba hêv malaiŋ takêntêk
vê hêk ya.
14 Ma doŋtom malaiŋ takatu ba hapôm ya ma môlô lêk udum kobom mavi
ba lemimhikam hathak ya ba ôêv ya sa.
15 *Yaleŋhabi môŋ anôŋ sêbôk atu ba yahanaŋ Abô Mavi bêŋ hadêŋ môlô
avômalô Pilipai. Vêm ma yahatak môlônim plovins Masedonia ba yaha ma
môlô Pilipai iyom ôêv da ek hêv ya sa ma ŋê êvhaviŋ ôdôŋ yaŋ miŋ idum aêŋ
ami. Môlôda intu oyala ku êŋ.
16 Ma yahamô Tesalonaika ma môlô ôêv ya sa vêm ma môlô ôêv ya sa
hathak loŋbô.
17 Ma doŋtom miŋ yamaleŋkilik hathak môlônim da lomaloma ami. Mi.
Yamaleŋkilik hathak ku atu ba halumbak ba hadum Wapômbêŋ lamavi anôŋ
hadêŋ môlô.
18 Môlônim da takatu ba Epaploditus hêv hadêŋ ya ma lêk hayô abôlêk siŋ
ba halelope ba intu miŋ lemimmalaiŋ ami. Da takêŋ ma hatôm da ôv mavi
ba Wapômbêŋ hawa lôk lamavi.
19 Ma yenaŋ Wapômbêŋ tem eyabiŋ môlô esak anêŋ lôkmaŋgiŋ atu ba hamô
Yisu Kilisi kapô.
20 Aêŋ ba nanêm alalôaniŋ Kamik Wapômbêŋ anêŋ athêŋ lôkmaŋgiŋ esak leŋ
êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Avanôŋ.

Pol hanaŋ waklêvôŋ hadêŋ avômalô Pilipai

21 Nônêm yaleŋmavi êndêŋ avômalô matheŋ lôkthô esak Yisu Kilisi anêŋ
athêŋ. Ma ŋê êvhaviŋ takatu ba êmô haviŋ ya êv iniŋ leŋiŋmavi hadêŋ môlô
haviŋ.
22 Avômalô matheŋ lôkthô êv iniŋ leŋiŋmavi hadêŋ môlô. Ma ŋê takatu ba
idum ku hamô Sisa anêŋ unyak êpôviŋ ek nênêm leŋiŋmavi êndêŋ môlô imbiŋ.
23 Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ wapôm eyabiŋ môlô dahôlômim.

* **4:13:** 2Ko 12:10 * **4:15:** 2Ko 11:9

Kapya atu ba Pol hato hi Kolosi
Abô môŋ

Pol hato kapya êntêk hadêŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Kolosi. Pol miŋ bôk hi Kolosi ami. Ma doŋtom Epaplas bôk hamô Epesus ba halaŋô Pol anêŋ abô ba hêvhaviŋ. Êŋ ma hawa Abô Mavi êŋ ba hi hanaŋ bêŋ hadêŋ avômalô Kolosi.

Kêdôŋwaga abôyaŋ êv auk lokbaŋ hadêŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Kolosi. Ba intu Pol hato ek epesaŋ iniŋ auk lôk embatho iniŋ êvhaviŋ loŋ.

Hamô koladôŋ ma hato kapya êntêk hadêŋ 60 AD la.

Pol hanaŋ anêŋ lamavi

1 Ya Pol, Yisu Kilisi anêŋ aposel hathak Wapômbêŋ da anêŋ lahaviŋ lôk alalôaniŋ aiyaŋ Timoti, yai ato kapya êntêk

2 hadêŋ avômalô matheŋ takatu ba êmô majaŋ anêŋ Kolosi. Môlô ma yêlôaniŋ aiyaŋ takatu ba ômô haviŋ Kilisi.

Alalôaniŋ Kamik Wapômbêŋ anêŋ wapôm lôk labali êmô imbiŋ môlô.

Mek leŋiŋmavi hathak avômalô Kolosi

3 *Yêlô ateŋ mek ma athak anaŋ leŋiŋmavi wak nômbêŋ intu hathak môlô hadêŋ Wapômbêŋ, alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ Lambô

4-5 *ek malê nena bôk alaŋô nena môlô ôêv malemim ek nôm mavi takatu ba Wapômbêŋ bôk hapôpêk yôv ek môlô hêk malak leŋ. Môlô bôk olaŋô abô hathak nôm mavi takêŋ yôv halôk Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi atu ba avanôŋ. Aêŋ ba yêlô alaŋô nena môlô ôêvhaviŋ Yisu Kilisi lôklokwaŋ ba lemimhaviŋ avômalô matheŋ lôkthô.

6 Abô Mavi êŋ bôk halêm ek môlô ma lêk hik anôŋ ba hêv liŋsiŋ haveŋ pik lôkthô. Hatôm atu ba bôk hadum hadêŋ môlô hadêŋ wak atu ba olaŋô lôk oyala abô avanôŋ hathak Wapômbêŋ anêŋ wapôm aleba lêk.

7 *Epaplas bôk hadôŋ môlô hathak abô êŋ yôv. Yani ma yêlôaniŋ aiyaŋ ba hadum ku haviŋ yêlô ma yêlô leŋiŋhaviŋ yani. Yani ma Kilisi anêŋ anyô ku majaŋ te ek hêv môlô sa.

8 Ma bôk hanaŋ hadêŋ yêlô hathak môlônim lemimhaviŋ takatu ba Lovak Matheŋ hêv.

9 *Waklavôŋ abô êŋ hayô ek yêlô ma miŋ atak mek ek môlô ami. Ma athak ateŋ mek ek Wapômbêŋ anêŋ Lovak Matheŋ nêm auk lomaloma êndêŋ môlô ek noyala Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ katô.

10 Yêlô ateŋ mek êŋ ek môlô nômô êtôm Anyô Bêŋ anêŋ lahaviŋ ek indum yani lamavi esak nômbêŋ atu ba môlô udum. Êŋ ma tem unim ku mavi lomaloma injik anôŋ lôk auk hathak Wapômbêŋ tem indumbak bêŋ.

11 *Ma embatho môlô loŋ esak lôklokwaŋ lôkthô atu ba halêm anêŋ yanida anêŋ lôklokwaŋ lôkmaŋgiŋ ek malaiŋ la hapôm môlô, ma numiŋ lôklokwaŋ lôk nômô maliŋyaô.

---

* **1:3:** Ep 1:15-16 * **1:4-5:** Ep 1:15; 1Pi 1:4 * **1:7:** Kol 4:12; Plm 23 * **1:9:** Ep 1:16-17 * **1:11:** Ep 1:19; 3:16

12 *Ma nômbôam ba nônêm lemimmavi êndêŋ Kamikbêŋ. Yani hêv athêŋ
hadêŋ môlô ek noja unim sam imbiŋ avômalô matheŋ takatu ba êmô anêŋ
loŋ deda.
13 *Yani hawa alalô vê hêk momaŋiniŋ anêŋ lôklokwaŋ ba hadô alalô hamô
Namalô anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô. Yani lahaviŋ Namalô êŋ ba
14 *Namalô êŋ iyom intu hêv alalôaniŋ kambom vê ba halate alalô hale
yaiŋ.

Kilisi hamô nômkama lôkthô vuliŋ

15 *Kilisi hawa Wapômbêŋ atu ba anyôla miŋ hatôm ênjê ami anêŋ dahô.
Yani ma Wapômbêŋ nakaduŋ môŋ ba hamô vuliŋ ek nômkama lôkthô atu ba
Wapômbêŋ hapesaŋ.
16 Hathak Kilisi ma Wapômbêŋ hapesaŋ nômkama lôkthô anêŋ leŋ lo pik, vi
ma hatôm nagê ma vi ma miŋ hatôm nagê ami hatôm aŋela lôk iniŋ avaka ma
iniŋ ŋê bêŋbêŋ lôk lôklokwaŋ takatu ba hêk kapô. Hapesaŋ nômkama lôkthô
hathak Kilisi ek nêm athêŋ bêŋ êndêŋ yani.
17 *Kilisi hamô hamôŋ vêm ka nômkama lôkthô habitak. Ma havaloŋ
nômkama lôkthô loŋ ba intu êmô tiŋiŋ.
18 *Yani bôk hadum ba avômalô ôdôŋ êvhaviŋ lôkthô ibitak ba intu hamô
hatôm avômalô êvhaviŋ lôkthô iniŋ wakadôk. Ma thêlô ma yani liŋkupik. Yani
ma anyô môŋ atu ba haviyô anêŋ ŋama ek avômalô ŋama lôkthô ba intu hamô
vuliŋ ek nômkama lôkthô.
19 *Wapômbêŋ lamavi ek anêŋ auk lôkmala lôkthô hamô Namalô kapô.
20 *Hathak Kilisi Wapômbêŋ hapôpêk loŋôndê ek etauviŋ nômkama sapêŋ
anêŋ leŋ lo pik ek nêmô labali imbiŋ yani. Hadum nôm êŋ hathak Kilisi anêŋ
thalaleŋ atu ba haŋgasô hathak a.
21 *Sêbôk ma môlô ômô daimbô ek Wapômbêŋ. Ba udum kambom loma-
loma ba intu unim auk hapôlik hathak yani.
22 *Ma doŋtom lêk hathak Kilisi anêŋ ŋama liŋkupik, hatauviŋ môlô ek nômô
labali imbiŋ yani lôk matheŋ ma mabuŋ lôk kambom mi ênjêk yani ma.
23 Aêŋ ba nobaloŋ unim ôêvhaviŋ loŋ ba numiŋ lôklokwaŋ ek miŋ nupu ami.
Ma nônêm malemim ek nôm mavi takatu ba Abô Mavi hik thô ma miŋ notak
ami, êŋ ma tem nôpôm mek mavi takêŋ. Môlô bôk olaŋô Abô Mavi êŋ yôv.
Ma bôk enaŋ bêŋ hadêŋ avômalô pik luvuluvu. Ya Pol intu, Abô Mavi êŋ anêŋ
anyô ku.

Pol hêv avômalô matheŋ sa

24 Ma lêk yaleŋmavi hathak vovaŋ takatu ba hapôm ya ek nêm môlô sa.
Kilisi bôk hawa vovaŋ vi, aêŋ ba anêŋ avômalô êvhaviŋ tem neja vovaŋ êŋ
vi imbiŋ. Thêlô ma yani liŋkupik ma vovaŋ êntêk ba yahawa hêv Kilisi anêŋ
liŋkupik sa ek vovaŋ sapêŋ atu ba Kilisi hawa ni êyô anêŋ daŋ.
25 *Wapômbêŋ hêv ku hadêŋ ya ba yahabitak avômalô êvhaviŋ iniŋ anyô ku
ek yanaŋ anêŋ abô lôkthô bêŋ êndêŋ môlô avômalô loŋ buyaŋ.

---

* **1:12:** Ep 1:11,18 * **1:13:** Luk 22:53; Ep 2:2 * **1:14:** Ep 1:7 * **1:15:** Jon 1:18; 2Ko 4:4 * **1:17:** Jon 1:1; 8:58 * **1:18:** Ap 26:23; Ep 1:22-23; ALK 1:5 * **1:19:** Kol 2:9 * **1:20:** Ep 1:10 * **1:21:** Lom 5:10; Ep 2:12 * **1:22:** Lom 5:10; Ep 5:27 * **1:25:** Ep 3:2,7-8

26 *Abô êŋ ma abô lôk kup ba bôk havuŋi hêk loŋ kapô ek avômalô bôsêbôk
bôlada halêm ba halêm. Ma doŋtom lêk hik thô halêm yaiŋ ek anêŋ avômalô
matheŋ.
27 Wapômbêŋ lahaviŋ thêlô neyala abô lôk kup êŋ. Ma abô lôk kup êŋ ma
abô lôkmaŋgiŋ anôŋ atu ba habitak ek nêm môlô avômalô loŋ buyaŋ sa hatôm
hêv avômalô Islael sa. Ma abô lôk kup êŋ ma aêntêk. Kilisi hamô môlô ŋê loŋ
buyaŋ kapô ba intu ôêv malemim ek nômô Kilisi anêŋ lôkmaŋgiŋ kapô.
28 Aêŋ ba intu yêlô anaŋ Kilisi bêŋ hadêŋ avômalô sapêŋ. Yêlô adôŋ lôk anaŋ
abô lôklokwaŋ hathak auk mavi sapêŋ ek thêlô lôkthô nimbitak ŋê mabuŋ
anôŋ imbiŋ Kilisi ek ini nêmô Wapômbêŋ ma.
29 *Ba intu yahadum ku bêŋ lôk vovanik hathak Kilisi anêŋ lôklokwaŋ atu
ba hadum ku bêŋ hamô yakapôlôŋ.

2

1 Yaleŋhaviŋ môlô noyala nena yahadum ku lôk vovanik bêŋ ek môlô lôk
avômalô Laodisia lôk avômalô êvhaviŋ lôkthô atu ba miŋ bôk êyê ya ami.
2 Yahadum ku êŋ ek yambatho môlô lôkthô kapôlômim loŋ ek nosak doŋtom
lôk lemimbiŋ am ek noja auk lôkmaŋgiŋ sapêŋ ek noyala Wapômbêŋ anêŋ auk
atu ba havuŋi katô. Auk êŋ ma Kilisi da.
3 *Ma auk lôkmaŋgiŋ lôk auk bêŋ sapêŋ havuŋi hamô yani kapô hatôm
payeŋ mavi ek nêm alalô sa.
4 *Yahanaŋ abô takêŋ ek anyôla miŋ êmbôv môlônim auk esak abô lêlêyaŋ
mavi la ba esau môlô ami.
5 *Miŋ yahamô haviŋ môlô ami, ma doŋtom yadahôlôŋ hamô haviŋ môlô.
Ma yahayê môlô ômô thêthôŋ mavi ba ôêvhaviŋ Kilisi lôklokwaŋ ba intu
yaleŋmavi anôŋ.

Lôkmala lukmuk

6 Bôk owa Yisu Kilisi hatôm unim Anyô Bêŋ yôv. Ba intu nômô imbiŋ yani
aêŋ iyom.
7 *Numiŋ lôklokwaŋ êtôm alokwaŋ lôk ŋgalôk ma nodav unim ôêvhaviŋ
êyômô yani ek unim ôêvhaviŋ imbitak lôklokwaŋ êtôm atu ba bôk êdôŋ môlô.
Ma nônêm lemimmavi êndêŋ Wapômbêŋ êtôm ŋaŋ hasôv halôk bôŋ.
8 Noyabiŋ am dedauŋ mavi ek avômalô vi miŋ nesau môlô esak auk pik lôk
abô takatu ba hayovak oyaŋ ami. Ôêvhaviŋ iniŋ abô ma hatôm etak o halôk
kola kapô. Thêlô ewa auk takêŋ halêm anêŋ auk bô lôk ŋgôk takatu ba eyabiŋ
pik ma miŋ Kilisi ami
9 *ek malê nena Wapômbêŋ anêŋ auk lôkmala sapêŋ hamô Kilisi liŋkupik
kapô.
10 *Yani hamô vuliŋ ek lôklokwaŋ lôk athêŋ bêŋ lôkthô. Môlô ômô haviŋ yani
ba intu Wapômbêŋ hêv anêŋ lôkmala hadêŋ môlô ba lôkmala êŋ intu haŋgasô
hayô môlô vôv.
11 *Ma tabô eŋgothe kupik hik anôŋ hamiŋ môlô takatu ba ôêvhaviŋ Kilisi.
Miŋ eŋgothe kupik hathak baheŋiŋ ami. Mi, Kilisi da hadum ku hêk môlô
kapôlômim ba hadabêŋ môlônim kapôlômim bô vê.

---

* **1:26:** Lom 16:25-26; Ep 3:5,9 * **1:29:** Ep 3:7,20; Plp 4:13 * **2:3:** 1Ko 1:24,30 * **2:4:** Lom 16:18
* **2:5:** 1Ko 5:3 * **2:7:** Ep 3:17 * **2:9:** Jon 1:14,16 * **2:10:** Ep 1:21-22 * **2:11:** Lom 2:29

12 *Ba uthik ŋaŋ ma Wapômbêŋ halav môlô haviŋ Kilisi. Ma hathak unim
ôêvhaviŋ Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ atu ba hik Kilisi liŋ ma hik môlô liŋ haviŋ.
13 *Sêbôk atu ba Kilisi miŋ haŋgothe kapôlômim bô vê ami denaŋ, ma
kapôlômim bô êŋ havaloŋ môlô loŋ ba udum kambom lomaloma lôk ômô
hatôm ŋê ŋama. Êŋ ma Wapômbêŋ hêv unim kambom sapêŋ vê ba hadum
ba ômô lôkmala haviŋ Kilisi.
14 *Sêbôk ma alalô leŋiŋôndôŋ kôtôŋ ba abuliŋ abô balabuŋ ba intu tem
injik i liliŋ ba nêm vovaŋ êndêŋ alalô. Ma doŋtom Wapômbêŋ hamiŋ abô
balabuŋ anêŋ vovaŋ takêŋ loŋ siŋ ba hik loŋ hathak a haviŋ Kilisi.
15 Ma hathak Kilisi anêŋ ŋama hathak a, ma Wapômbêŋ hamô ŋgôk bêŋbêŋ
lôk ŋgôk lôk athêŋ lu ba hêv iniŋ nômkama vovak vê. Vêm ma halom thêlô ba
hi hadô hamiŋ avômalô maleŋiŋ ma hêv mama bêŋ hadêŋ thêlô.

Abô hathak ŋê pik iniŋ balabuŋ

16 *Aêŋ ba ŋê doho etatale môlô hathak nôm takatu ba oaŋ lo unum ma
waklavôŋ ôêv yeŋ lo waklavôŋ ayôŋ lukmuk ma waklavôŋ Sabat, êŋ ma miŋ
nodaŋô iniŋ abô ami.*
17 *Nôm takêŋ lôkthô ma yaôna ma hatôm dahô atu ba halêm hamôŋ ek alalô
nagê vêmam ka miŋ nôm anôŋ embeŋ yam. Ma nôm anôŋ êŋ ma Kilisi da.
18 Avômalô doho esopa iniŋ auk bô ba ebam i oyaŋ hathak iniŋ kobom êv
yeŋ. Thêlô enaŋ nena thêlô etauviŋ i ba esopa iniŋ niaviŋ takatu ba êyê ba
intu êv yeŋ hathak aŋela. Miŋ notak i ek netatale môlô ba nênêm unim vuli
mavi vê ami.
19 *Ŋê êŋ miŋ evaloŋ Kilisi atu ba hatôm leŋviŋkupik anêŋ wakadôk loŋ ami.
Leŋviŋkupik êŋ ma ŋê êvhaviŋ Kilisi. Ma hathak hayabiŋ leŋviŋkupik êŋ lôkthô
dedauŋ mavi ek nimbitak lôklokwaŋ ba nedahaliŋ i mavi ma nindumbak
esak lôklokwaŋ atu ba Wapômbêŋ hêv.
20 *Môlô bôk oma yôv haviŋ Kilisi ba intu ŋgôk takatu ba eyabiŋ pik êntêk
ma miŋ eyabiŋ môlô ami. Ma osopa pik anêŋ balabuŋ hatôm pik hayabiŋ
môlô denaŋ eka?
21 Pik anêŋ balabuŋ hanaŋ nena, “Miŋ ombaloŋ ami! Miŋ noŋgwaŋ ami!
Miŋ ôsôm ami!”
22 *Balabuŋ takêŋ halêm anêŋ avômalô pik iniŋ auk lôk iniŋ abô takatu ba
êdôŋ ba enaŋ hathak nôm takatu ba aŋ lo anum iyom vêm ma mi.
23 Ŋê takatu ba êdôŋ balabuŋ takêŋ esoŋ nena balabuŋ êŋ ma auk mavi ek
nêm avômalô sa ek nênêm yeŋ lôk nênêm vovaŋ êndêŋ leŋviŋkupik ek indum
Wapômbêŋ lamavi. Ma doŋtom mi, balabuŋ takêŋ miŋ hatôm nêm avômalô sa
ek netak iniŋ thethaŋak ami.

3

Alalô aviyô ba awa lôkmala haviŋ Kilisi

1 *Aêŋ ba Wapômbêŋ bôk hik môlô liŋ haviŋ Kilisi ba ômô lôkmala. Ma lêk
Kilisi hamô Wapômbêŋ baŋ vianôŋ hamô malak leŋ. Ba intu nômô lêlê esak
nômkama malak leŋ iyom.

---

* **2:12:** Lom 6:4 * **2:13:** Ep 2:1,4-5 * **2:14:** Ep 2:14-16; 1Pi 2:24 * **2:16:** Lom 14:1-13 * **2:16:** ‘Sabat’ ma abô Hiblu ma anêŋ ôdôŋ nena, ‘Waklavôŋ neja lovak.’ * **2:17:** Hib 8:5 * **2:19:** Ep 2:21; 4:16 * **2:20:** Gal 4:3,9; 1Ti 4:3 * **2:22:** Mat 15:9 * **3:1:** Mak 12:36; 16:19; Ep 1:20

2 *Ma nônêm auk esak nômkama vuliŋ, ma miŋ nômkama pik ami.
3 Môlô bôk oma yôv ba unim lôkmala hakopak hamô haviŋ Kilisi atu ba
hadahaliŋ haviŋ Wapômbêŋ.
4 Kilisi ma môlônim lôkmala ba anêŋ waklavôŋ endelêm ma tem nôlêm yaiŋ
imbiŋ yani lôk anêŋ lôkmaŋgiŋ.

5 *Aêŋ ba uŋgwik kambom pik sapêŋ atu ba hamô môlô kapôlômim vônô:
sek waliliŋ lôk auk lôŋgôlôŋ ma thethaŋak lôk leŋiŋhaviŋ kambom lôk
maleŋiŋkilik hathak nômkama. Maleŋkilik ma hatôm êv yeŋ hathak ŋgôk.
6 Avômalô leŋôndôŋ kôtôŋ intu ethak idum nôm takêŋ ba intu tem nêpôm
Wapômbêŋ anêŋ lamaniŋ.
7 Sêbôk ma môlô ômô aêŋ ba osopa loŋôndê kambom takêntêk haviŋ.
8 *Ma doŋtom lêk ma notak kambom sapêŋ atu ba hamiŋ môlô kapôlômim
aêntêk: lemimmaniŋ lôk lemimŋaŋa ma kapôlômim kambom lôk onaŋ abôma
hathak avômalô vi lôk onaŋ abô kambom.
9 *Môlô bôk otak kapôlômim bô lôk anêŋ kambom lomaloma yôv. Ba intu
miŋ nonaŋ abôyaŋ êndêŋ môlôviyaŋ ami.
10 *Ma lêk owa kapôlômim lukmuk. Ma wak nômbêŋ intu ma Wapômbêŋ
atu ba hapesaŋ kapôlômim lukmuk êŋ hadum ek imbitak êtôm yanida anêŋ
dahô ek noyala yani mavi anôŋ.
11 *Ba intu avômalô takatu ba bôk ewa kapôlôŋiŋ lukmuk yôv, lôkthô ma
êtôm doŋtom iyom. Avômalô Islael lôk avômalô loŋ buyaŋ, ma vi atu ba
eŋgothe kupik lôk vi atu ba miŋ eŋgothe ami, ma vi atu ba ŋê kamuŋ lôk vi
atu ba alonaŋ anôŋ, ma vi atu ba êmô alaŋsi vibiŋ lôk vi atu ba idum ida iniŋ
ku, lôkthô êtôm doŋtom iyom. Kilisi intu bêŋ ek nômbêŋ takêŋ lôkthô ba hamô
haviŋ alalô sapêŋ.
12 *Wapômbêŋ lahaviŋ môlô ba bôk habi baŋ hayô hêk môlô ek numbitak
anêŋ avômalô matheŋ. Ba intu numbuliv am siŋ esak kobom leŋiŋhiki hatôm
vovaŋ haliŋ anyô lôk nundum mavi êndêŋ anyô yaŋ ma notauviŋ am ba
nômô labalina lôk maliŋyaô.
13 *Ma anyô te hawa auk lokbaŋ hathak yaŋ ma embaloŋ kapô loŋ. Ma
malem thêlêv hathak anyô yaŋ ma otak anêm kapôlôm kambom êŋ. Anyô
Bêŋ bôk hêv anêm kambom vê yôv, ba intu undum aêŋ iyom.
14 *Ma ôkôk leŋiŋhaviŋ êyôŋgêk nôm takêŋ vôv. Leŋiŋhaviŋ havaloŋ lôkthô
loŋ majaŋ anôŋ.
15 *Môlô lôkthô bôk othak doŋtom ba ubitak Kilisi anêŋ liŋkupik doŋtom
ba halam môlô ek nômô yôhôk imbiŋam. Ba intu notak Kilisi anêŋ yôhôk
ek eyabiŋ môlô kapôlômim. Ma nônêm lemimmavi êndêŋ Wapômbêŋ wak
nômbêŋ intu sapêŋ.
16 *Nômbôlô Kilisi anêŋ abô êmô kapôlômim siŋ ek nôndôŋ lôk uŋgwik auk
mavi sapêŋ thô imbiŋ am. Nônêm yeŋ atu ba hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya yeŋ
lôk yeŋ matheŋ lôk yeŋ atu ba Lovak Matheŋ hêv ek nônêm lemimmavi êndêŋ
Wapômbêŋ êndôk kapôlômim.

---

* **3:2:** Mat 6:33 * **3:5:** Lom 6:6,11; Ep 4:19; 5:3-6 * **3:8:** Ep 4:25-29; 5:4 * **3:9:** Ep 4:22,25
* **3:10:** Ep 4:24 * **3:11:** Gal 3:28 * **3:12:** 1Pi 2:9 * **3:13:** Ep 4:2,32 * **3:14:** Lom 13:8-10
* **3:15:** 1Ko 12:27; Ep 4:4; Plp 4:7 * **3:16:** Ep 5:19

17 *Nômkama lôkthô atu ba môlô udum ba onaŋ ma nundum lôkthô esak
Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ athêŋ. Ma hathak yani ma nônêm lemimmavi êndêŋ
Kamik Wapômbêŋ.

Pol anêŋ abô hadêŋ ŋê matheŋ lodôŋlodôŋ

18 *Môlô avi lôk anyô, nômô unim anyô vibiŋ. Êŋ ma mavi ek avi atu ba
hasopa Anyô Bêŋ.
19 *Ma môlô anyô, lemimimbiŋ vônimi ma miŋ nosaŋ i ami.
20 *Ma môlô avômena, nôwê lemami lo lemtami iniŋ abô sapêŋ vibiŋ. Nôm
êŋ hadum Anyô Bêŋ lamavi.
21 *Ma môlô lami miŋ nosaŋ i kakapuk ami, êŋ ma tem undum nalumi
maleŋiŋ tiyamtiyam.

Pol anêŋ abô hanaŋ hadêŋ ŋê ku lôk anêŋ alaŋsi

22 *Ma môlô vi atu ba lôk alaŋsi, nôwê unim alaŋ iniŋ abô sapêŋ vibiŋ.
Ma unim alaŋ hamô mena mi la, ma nundum iniŋ ku dedauŋ mavi. Ma
miŋ nundum unim ku mavi êndêŋ wak takatu ba yani hamô ek nêm lamavi
êndêŋ yani iyom ami. Mi, nôkô ek Anyô Bêŋ ba nundum unim ku sapêŋ lôk
kapôlômim.
23 Ba intu ku alêla takatu ba udum ma nundum lôk kapôlômim êtôm udum
Anyô Bêŋ anêŋ ku ma miŋ ŋê pik iniŋ ami.
24 Êŋ ma oyala nena ku takatu ba udum ek unim anyô bêŋ, êŋ ma Anyô Bêŋ
Kilisi anêŋ ku ba lemimimbi nena tem injik ku anêŋ vuli sam êndêŋ môlô.
25 *Ma doŋtom opalêla takatu ba idum kambom ma tem neja kambom êŋ
anêŋ vuli viyaŋ. Wapômbêŋ hathak hadum aêŋ hadêŋ avômalô lôkthô ba miŋ
lahabi iniŋ athêŋ ami.

4

1 *Ma môlô alaŋsi takatu ba unim ŋê ku êmô, noyala nena unim Anyô Bêŋ
doŋtom aêŋ iyom hamô malak leŋ. Ba intu nundum kobom thêthôŋ lôk mavi
êndêŋ i.

Pol hapôviŋ thêlô ek neteŋ mek

2 *Môlô nônêm lêlê ba noteŋ mek lemimvidoŋ lôk nônêm lemimmavi êndêŋ
Wapômbêŋ.
3 *Ma noteŋ mek ek yêlô imbiŋ ek Wapômbêŋ nêm balaŋ vê ek yêlô nanaŋ
anêŋ abô hathak Kilisi atu ba havuŋi êlêm yaiŋ. Abô êŋ intu lêk yahamô
koladôŋ hathak.
4 Ba intu noteŋ mek ek yanaŋ abô êŋ ni yaiŋ êtôm Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ
ek avômalô sapêŋ neyala.
5 *Ômô haviŋ ŋê takatu ba miŋ êvhaviŋ ami, ma nombeŋ lôk auk mavi wak
nômbêŋ intu ma nômbôlêm loŋôndê atu ba nuŋgwik Kilisi thô êndêŋ i.
6 *Undum ek anêm abô sapêŋ ida yôhôkna êtôm nôm lôk ŋgwêk ek oyala
loŋôndê ôwê avômalô tomtom iniŋ abô viyaŋ mavi.

Pol hêv Tikikus lo Onesimiba i Kolosi

* **3:17:** 1Ko 10:31; Ep 5:20 * **3:18:** Ep 5:22 * **3:19:** Ep 5:25 * **3:20:** Ep 6:1 * **3:21:** Ep 6:4
* **3:22:** Ep 6:5-8 * **3:25:** Lom 2:11 * **4:1:** Ep 6:9 * **4:2:** Ep 6:18; Plp 4:6 * **4:3:** Lom 15:30;
Ep 6:19 * **4:5:** Ep 5:15-16 * **4:6:** Ep 4:29; 1Pi 3:15

7 *Alalôaniŋ aiyaŋ anôŋ Tikikus tem enaŋ êndêŋ môlô esak malêla takatu ba hapôm ya. Yani ma anyô ku majaŋ te ba hathak hadum Anyô Bêŋ anêŋ ku haviŋ ya.
8 *Yahêv yani hathôk hathak ôdôŋ êntêk ek enaŋ nena lêk yêlô amô aisê ek indum môlô kapôlômim mavi.
9 *Ma yahêv alalôaniŋ aiyaŋ anôŋ Onesimi hathôk haviŋ Tikikus. Yani ma môlôda te atu ba hamiŋ majaŋ. Thai tem nenaŋ esak nôm takatu ba habitak loŋ êntêk.

Pol hêv thêlôniŋ leŋiŋmavi hadêŋ avômalô Kolosi

10 *Alistakas atu ba hamô koladôŋ haviŋ ya hêv anêŋ lamavi hadêŋ môlô. Ma Mak, Balabas anêŋ naha hêv anêŋ lamavi hadêŋ môlô haviŋ. Mak hathôk ek môlô ma nosopa abô takatu ba bôk yahanaŋ ba noja yani thô.
11 Ma Yisu ôpatu ba elam nena Jastas hêv anêŋ lamavi haviŋ. Anyô lô êntêk êv ya thêvô bêŋ anôŋ. Thêlô êŋ ma ŋê Islael ba idum ku enaŋ abô hathak Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak haviŋ ya. Islael miŋ bêŋ anôŋ êmô haviŋ ya ami. Mi, thêlô lô êntêk iyom.
12 *Epaplas, ma môlôda te, hêv anêŋ lamavi hadêŋ môlô. Yani ma Yisu Kilisi anêŋ anyô ku ba hathak havaloŋ môlô loŋ lôklokwaŋ hathak mek ek môlô numiŋ êtôm ŋê talaŋ ek noyala Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ katô.
13 Yahanaŋ avanôŋ biŋ nena yani hathak hadum ku bêŋ hathak môlô lôk avômalô Laodisia lo Hielapolis.
14 *Alalôaniŋ aiyaŋ anôŋ dokta Luk lôk Dimas êv iniŋ leŋiŋmavi hadêŋ môlô haviŋ.
15 Nônêm yenaŋ yaleŋmavi êndêŋ aiyaŋ thêlô anêŋ Laodisia lôk Nimpa ma ŋê êvhaviŋ takatu ba êv yeŋ êmô anêŋ unyak.
16 Môlô te hasam kapya êntêk hadêŋ môlô yôv, ma nônêm ni êndêŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Laodisia ek nesam imbiŋ. Ma kapya atu ba yahato ek Laodisia, thêlô nindum aêŋ iyom ek môlô nosam.
17 *Ma nonaŋ êndêŋ Alkipus nena, “Ku atu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ o, ma undum ku êŋ dedauŋ mavi.”
18 *Ya Pol, hathak yada yabaheŋ ma yahato yaleŋmavi êntêk hadêŋ môlô.* Yahamô koladôŋ ba intu lemimimbi ya. Wapômbêŋ anêŋ wapôm êmô imbiŋ môlô.

---

* **4:7:** Ep 6:21 * **4:8:** Ep 6:22 * **4:9:** Plm 10-12 * **4:10:** Ap 12:12; 13:13; 15:37-39; 2Ti 4:11 * **4:12:** Kol 1:7; Plm 23 * **4:14:** Plm 24 * **4:17:** Plm 2 * **4:18:** 1Ko 16:21 * **4:18:** Anyô yaŋ hêv Pol sa ba hato anêŋ abô halôk kapya. Ma Pol da hato anêŋ lamavi iyom hathak yanida baŋ. Nôŋgô Lom 16:22.

Kapya môŋ atu ba Pol hato hi Tesalonaika
Abô môŋ

Tesalonaika ma malak bêŋ hamô ŋgwêk daŋ. Avômalô loŋ êŋ ma hatôm 200,000. Plovins Masedonia iniŋ gavman êmô Tesalonaika ba eyabiŋ plovins.

Pol bôk hawa Abô Mavi ba hi Tesalonaika, ma doŋtom ŋê Islael doho leŋiŋmaniŋ. Ba intu hasôv ba hi Belia vêm ma hi Atens vêm ma hi Kolin (Ap 17-18). Yani hayô loŋ êŋ ma hato kapya êntêk hadêŋ avômalô Tesalonaika. Yani bôk hamô haviŋ avômalô Tesalonaika sawa bidoŋ ma hatak i ketheŋ ba hi ba intu hato ek embatho iniŋ êvhaviŋ loŋ ek nimiŋ lôklokwaŋ esak malaiŋ. Ma hato abô hathak Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ takatu ba nêmô lo nembeŋ esak lôk malêla takatu ba tem êpôm ŋê êvhaviŋ takatu ba bôk ema hadêŋ waklavôŋ atu ba Yisu miŋ halêm pik ami denaŋ.

Êntêk ma Pol anêŋ kapya môŋ atu ba hato hi ek thêlô hadêŋ 51 AD la.

Pol hêv lamavi

1 *Ya Pol ma Silas lo Timoti ato kapya êntêk hadêŋ môlô avômalô ôêvhaviŋ takatu ba ômô haviŋ Kamik Wapômbêŋ lo Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ Tesalonaika.

Wapôm lôk labali êmô imbiŋ môlô.

Pol lamavi hathak avômalô Tesalonaika iniŋ êvhaviŋ

2 Wak nômbêŋ intu sapêŋ ma yêlô aêv leŋiŋmavi hadêŋ Wapômbêŋ hathak môlô sapêŋ ba ateŋ mek ek môlô ma miŋ atak ami.

3 *Yêlô amô alalôaniŋ Kamik Wapômbêŋ thohavloma ba leŋiŋhabi môlônim ôêvhaviŋ anêŋ ku lôk lemimhaviŋ avômalô ba ôêv i sa lôk ôêv malemim ek alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ waklavôŋ endelêm ba umiŋ lôklokwaŋ.

4 Aiyaŋ thêlô, Wapômbêŋ lahaviŋ môlô ba yêlô ayala nena bôk halam môlô yôv ek numbitak yani anêŋ

5 *ek malê nena môŋ anôŋ ma yêlô aêv Abô Mavi hadêŋ môlô ma miŋ halêm hatôm abô oyaŋ ami. Mi, halêm haviŋ lôkliŋyak lôk Lovak Matheŋ ma kapôlôŋiŋ anôŋ. Ma môlô oyala kobom takatu ba yêlô bôk adum amô môlô malêvôŋ ek hêv môlô sa.

6 *Wak êŋ ma môlô ôpôm malaiŋ lomaloma, ma doŋtom owa abô takatu thô lôk kapôlômim mavi atu ba halêm anêŋ Lovak Matheŋ. Udum aêŋ ba intu osopa yêlô lôk Anyô Bêŋ veŋiŋgwam.

7 Êŋ ma hatôm môlô uik loŋôndê mavi thô hadêŋ avômalô êvhaviŋ sapêŋ anêŋ plovins Masedonia lo Akaia.

8 Ma anêŋ môlô ma Anyô Bêŋ anêŋ abô hi yaiŋ ba halaŋ hatôm lavuak hêk Masedonia lo Akaia. Ma doŋtom miŋ hamô loŋ êŋ iyom ami. Mi, avômalô pik sapêŋ elaŋô abô hathak môlônim ôêvhaviŋ Wapômbêŋ. Aêŋ ba yêlô a loŋ buyaŋ ma thêlô bôk elaŋô yôv.

---

* **1:1:** Ap 17:1-9 * **1:3:** 1Ko 13:13; Kol 1:4-6 * **1:5:** 1Ko 2:4-5 * **1:6:** Ap 17:5-9

9 Ma enaŋ nena môlô owa yêlô thô mavi anôŋ ba otak unim ŋgôk ma ole
am liliŋ ek udum Wapômbêŋ avanôŋ atu ba hamô lôkmala anêŋ ku.
10 Lôk oyabiŋ anêŋ Nakaduŋ atu ba bôk hik liŋ hêk ŋama. Yisu tem êlêm
anêŋ leŋ ek nêm alalô vê ênjêk waklavôŋ lamaniŋ atu ba tem imbitak embeŋ
yam.

2

Pol anêŋ ku takatu ba bôk hadum hêk Tesalonaika

1 Aiyaŋ thêlô, môlô oyala nena yêlô bôk ayô amô haviŋ môlô ma miŋ aêv
yak ami. Mi, ku êŋ hik anôŋ.
2 *Ma môlô oyala nena yêlô bôk awa vovaŋ lôk mama hêk Pilipai. Vêm ma
yêlô atak Pilipai ba a môlônim loŋ ma Wapômbêŋ havatho yêlô loŋ ba hêv yêlô
sa ek miŋ nakô esak ŋê lôklokwaŋ takatu ba imiŋ yêlô loŋ siŋ ami. Aêŋ ba intu
anaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi hadêŋ môlô.
3 Abô takatu ba yêlô asoŋ môlô lokwaŋ miŋ halêm anêŋ auk lokbaŋ lôk auk
lôŋgôlôŋ ma adum ek nasau môlô ami.
4 *Mi anôŋ. Wapômbêŋ bôk hayê yêlô nena hatôm ba intu hatak ku nanaŋ
anêŋ Abô Mavi bêŋ halôk yêlô baheŋiŋ. Aêŋ ba yêlô miŋ anaŋ abô ek indum
avômalô leŋiŋmavi ami. Mi, yêlô adum ek indum Wapômbêŋ atu ba hatitiŋ
yêlô kapô mavi.
5 Môlô oyala nena yêlô miŋ anaŋ abô ek nadôk môlô lemim mena nasau
môlô ek naja môlônim nômlate ami. Mi anôŋ, Wapômbêŋ da hamô ba hayê
yêlô.
6 Ba intu miŋ adum ek môlô mena avômalô la nebam yêlô ami.
7 Yêlô ma Kilisi anêŋ aposel ba intu hatôm nateŋ môlô ek nônêm yêlô sa. Ma
doŋtom dô, yêlô bôk amô labali mavi haviŋ môlô hatôm avi te hayabiŋ anêŋ
nali.
8 Sêbôk ma yêlô leŋiŋhaviŋ môlô bêŋ anôŋ ba intu yêlô leŋiŋmavi ba aêv
Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi hadêŋ môlô lôk yêlô aêv yêlôda haviŋ ek malê nena
yêlô leŋiŋhaviŋ môlô bêŋ anôŋ.
9 *Aiyaŋ thêlô, lemimimbi ku takatu ba yêlô bôk adum amô haviŋ môlô.
Yêlô amô ek anaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi, ma doŋtom wak lo bôlôvôŋ ma
adum ku bêŋ haviŋ ek napôm nôm naŋgaŋ ek nêm leŋviŋkupik sa. Yêlô adum
aêŋ ek miŋ nanêm malaiŋ te êndêŋ môlô ami.
10 Môlô lôk Wapômbêŋ oyala nena yêlô bôk adum kobom matheŋ lôk
thêthôŋ ma kambom mi hêk avômalô maleŋiŋ hadêŋ môlô avômalô takatu ba
ôêvhaviŋ.
11 *Ma môlô oyala nena yêlô bôk adum hadêŋ môlô tomtom hatôm lambô
hayabiŋ nali.
12 Ba asoŋ môlô lokwaŋ lôk athô môlô ba aya ma aêv auk mavi ek nômô
êtôm Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ. Yani ma ôpatu ba halam môlô ek nômô anêŋ
loŋ lôkliŋyak lôk lôkmaŋgiŋ kapô.
13 *Ma yêlô athak anaŋ leŋiŋmavi hadêŋ Wapômbêŋ hatôm wak nômbêŋ intu
hathak yêlô bôk anaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô hadêŋ môlô ba olaŋô ba ôêvhaviŋ
nena abô êŋ ma Wapômbêŋ da anêŋ abô, ma miŋ nosoŋ nena anyô late anêŋ

* **2:2:** Ap 16:19-24; 17:1-9 * **2:4:** Gal 1:10 * **2:9:** Ap 20:34 * **2:11:** Ap 20:31 * **2:13:** 2Te 2:13

abô ami. Mi, abô êŋ ma halêm anêŋ Wapômbêŋ ba hadum ku hamô môlô ŋê ôêvhaviŋ kapôlômim.

14 *Aiyaŋ thêlô, môlô bôk owa vovaŋ hatôm Wapômbêŋ anêŋ avômalô anêŋ Islael takatu ba êvhaviŋ Yisu Kilisi. Môlô da unim avômalô bôk êv vovaŋ hadêŋ môlô hatôm avômalô Islael bôk êv hadêŋ iniŋ avômalô takatu ba êvhaviŋ Yisu.

15 *Avômalô Islael êŋ bôk ik Anyô Bêŋ Yisu lôk plopet pôpônô ma êv yêlô vê haviŋ. Wapômbêŋ miŋ lamavi hathak thêlô ami, ma thêlô ethak êpôlik ek avômalô pik sapêŋ

16 ba idum ek nimiŋ yêlô loŋ siŋ ek miŋ nanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô êndêŋ ŋê loŋ buyaŋ ek Wapômbêŋ nêm thêlô bulubiŋ ami. Ba intu thêlôniŋ kambom hathak halumbak ba Wapômbêŋ anêŋ lamaniŋ lêk hayô hamô i yôv.

Pol lahiki ek êŋjê avômalô Tesalonaika

17 Aiyaŋ thêlô, bôk êv yêlô vê hêk môlô vauna ba abitak hatôm avômalô baloŋ, ma doŋtom yêlô kapôlôŋiŋ hamô haviŋ môlô denaŋ. Ba intu yêlô leŋiŋhiki bêŋ anôŋ ek nagê môlô, lôk adum lôklokwaŋ ek nasôk esak loŋbô.

18 Yêlôaniŋ auk lôklokwaŋ ek nasôk nagê môlô ma ya Pol yahadum lôbôlôŋ ek yasôk, ma doŋtom Sadaŋ hamiŋ yêlô loŋ siŋ.

19 *Malê te intu tem indum yêlô maleŋiŋ mavi lôk leŋiŋmavi lôk êtôm kuluŋ kêkêlô atu ba nêm athêŋ bêŋ êndêŋ yêlô êŋjêk Anyô Bêŋ Yisu thohavloma êndêŋ waklavôŋ endelêm? Môlô iyom!

20 Avanôŋ, môlô ma yêlôaniŋ lôkmaŋgiŋ lôk leŋiŋmavi anôŋ.

3

Pol hêv Timoti hi Tesalonaika

1 *Bôk yêlô leŋiŋmalaiŋ hathak môlô ba miŋ hatôm nayabiŋ sawa daim ami. Ba intu yêlô leŋiŋhabi nena yai iyom namô Atens

2 *ma nanêm Timoti êsôk. Yani ma yêlôaniŋ aiyaŋ ba yêlô lôkthô ma Wapômbêŋ anêŋ ŋê ku haviŋ i ek anaŋ Kilisi anêŋ Abô Mavi bêŋ. Yêlô êv yani ek embatho môlô loŋ lôk êsô môlô liŋ esak unim ôêvhaviŋ

3 *ek malaiŋ lomaloma miŋ imbuliŋ môlô ami. Môlô bôk oyala yôv nena Wapômbêŋ bôk hatak malaiŋ takêŋ ek êpôm alalô takatu ba aêvhaviŋ.

4 Sêbôk atu ba yêlô amô haviŋ môlô ma anaŋ lôbôlôŋ nena tem alalô naja malaiŋ lomaloma. Ma môlô oyala nena nôm takêŋ lêk habitak yôv.

5 Ba intu miŋ hatôm yêlô namô sawa daim ami ba yahêv Timoti hathôk ek êŋjê môlônim ôêvhaviŋ. Yakô ek anyô halôk avômalô leŋiŋ atu* esau môlô ba yêlôaniŋ ku takatu ba adum hathak môlô tem imbitak êtôm nôm oyaŋ.

Timoti hêv Pol thêvô hathak Tesalonaika iniŋ êvhaviŋ

6 *Ma lêk Timoti hatak môlô ba halêm hathak loŋbô ma hawa abô mavi hathak môlônim ôêvhaviŋ lôk lemimhaviŋ. Yani hanaŋ nena môlô othak lemimhabi yêlô lôk lemimmavi. Ma lemimhaviŋ lôklokwaŋ ek ôŋgô yêlô ma yêlô aêŋ iyom.

7 *Ba intu aiyaŋ thêlô, môlônim ôêvhaviŋ hêv yêlô thêvô hathak malaiŋ lôk vovaŋ lomaloma takatu ba hapôm yêlô.

---

* **2:14:** Ap 17:5 * **2:15:** Ap 9:23,29; 13:45,50; 14:2,5,19 * **2:19:** Plp 2:15-16; 4:1; 2Te 1:4 * **3:1:** Ap 17:15 * **3:2:** Ap 16:1-3 * **3:3:** 2Ti 3:12 * **3:5:** Anyô êŋ ma Sadaŋ. * **3:6:** Ap 18:5 * **3:7:** 2Te 1:4

8 Êŋ ma yêlô ayala nena môlô umiŋ lôklokwaŋ hathak Wapômbêŋ ba intu
hadum yêlô amô lôkmala hathak loŋbô.
9 Ma yêlô abôi ba leŋiŋmavi anêŋ dôêŋ hathak môlô hêk Wapômbêŋ ma ba
intu miŋ hatôm nabam leŋiŋmavi êŋ katô êndêŋ Wapômbêŋ ami.
10 Wak lo bôlôvôŋ ma yêlô ateŋ mek lôklokwaŋ ek nasôk nagê môlô lôk
nanêm môlô sa esak nôm takatu ba mi denaŋ ek unim ôêvhaviŋ injik lôkanôŋ.

Pol hateŋ mek hathak avômalô Tesalonaika

11 *Alalôaniŋ Kamik Wapômbêŋ da lôk alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu tem nepesaŋ
loŋôndê thêthôŋ te ek yêlô nasôk nagê môlô.
12 Ma Anyô Bêŋ indum ek môlô lemimimbiŋ avômalô êvhaviŋ lôk avômalô
sapêŋ bêŋ anôŋ êtôm yêlô adum hadêŋ môlô.
13 Ma yani embatho môlô kapôlômim loŋ ek môlô nômô matheŋ ma
kambom mi ênjêk alalôaniŋ Kamik Wapômbêŋ ma êndêŋ wak atu ba alalôaniŋ
Anyô Bêŋ Yisu endelêm imbiŋ anêŋ ŋê matheŋ.

4

Nasopa Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ

1 Yôv, aiyaŋ thêlô, yêlô bôk adôŋ môlô hathak Wapômbêŋ anêŋ loŋôndê
nômô lo nombeŋ ek nundum yani lamavi ma lêk osopa yôv. Ma yêlô asoŋ
môlô lokwaŋ hathak Anyô Bêŋ Yisu anêŋ athêŋ nena nosopa loŋôndê êŋ
mathalaleŋ.
2 Môlô oyala abô takatu ba yêlô bôk aêv hadêŋ môlô hathak Anyô Bêŋ Yisu
anêŋ lôklokwaŋ yôv.
3 *Êntêk ma Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ nena môlô numbitak matheŋ ba
notak sek walíliŋ.
4 *Yani lahaviŋ môlô tomtom noyabiŋ unim kupik êtôm Wapômbêŋ anêŋ
ek avômalô lôkthô nebam.
5 Miŋ thethaŋak êmbôv o inaŋ ŋê daluk ami. Thêlô miŋ eyala Wapômbêŋ
ami.
6 Ma miŋ môlô nosau môlôviyaŋ ba nundum sek esak vêŋi ami. Yêlô bôk
anaŋ lôklokwaŋ hadêŋ môlô yôv nena Wapômbêŋ tem nêm vovaŋ viyaŋ esak
nôm takêŋ lôkthô.
7 *Wapômbêŋ miŋ halam alalô ek namô lelaik ami. Mi, halam alalô ek
namô matheŋ.
8 *Aêŋ ba ôpatu ba hadô abô êntêk ma hadô Wapômbêŋ atu ba hêv anêŋ
Lovak Matheŋ hadêŋ môlô. Ma miŋ hadô anyô iyom iniŋ abô ami.

Alalô leŋiŋimbiŋ avômalô

9 *Wapômbêŋ bôk hadôŋ môlô yôv hathak kobom leŋiŋimbiŋ môlôviyaŋ ba
intu yêlô miŋ hatôm nato abô esak kobom êŋ ami.
10 Môlô bôk udum aêŋ hadêŋ môlôviyaŋ takatu ba êmô malak nenanena
anêŋ plovins Masedonia kapô. Ma doŋtom aiyaŋ thêlô, yêlô asoŋ môlô
lokwaŋ ek nundum aêŋ mathalaleŋ.
11 *Ma nundum ek nômô labalina lôk noyabiŋ amda unim ku. Ma nundum
ku ek nônêm am sa êtôm atu ba yêlô bôk anaŋ hadêŋ môlô yôv.

---

* **3:11:** 2Te 2:16-17 * **4:3:** 1Te 5:23; 1Pi 1:16 * **4:4:** 1Ko 6:13 * **4:7:** Hib 12:14; 1Pi 1:15-16
* **4:8:** Luk 10:16; 2Ko 1:22 * **4:9:** Jon 13:34 * **4:11:** Ep 4:28

12 Nundum aêŋ ek miŋ nônêm malaiŋ êndêŋ anyô yaŋ ek eyabiŋ môlô ami,
lôk ŋê takatu ba miŋ êvhaviŋ ami tem nêgê môlônim kobom nena mavi anôŋ.

Waklavôŋ Yisu endelêm

13 Aiyaŋ thêlô, yêlô leŋiŋhaviŋ môlô noyala katô esak malêla takatu ba tem
êpôm ŋê êvhaviŋ takatu ba bôk ema yôv. Yakô môlô kapôlômim malaiŋ êtôm
ŋê daluk takatu ba miŋ êv maleŋiŋ ek nimbiyô esak loŋbô ami.

14 *Alalô êvhaviŋ nena Yisu hama ba haviyô hathak loŋbô. Ba intu alalô
aêvhaviŋ nena ŋê êvhaviŋ Yisu takatu ba bôk ema yôv ma tem Wapômbêŋ injik
i liŋ êtôm hik Yisu liŋ ba nimbiyô esak loŋbô ba nêlêm imbiŋ Yisu.

15 *Êntêk ma Anyô Bêŋ Yisu da anêŋ abô takatu ba lêk yêlô anaŋ. Alalô
takatu ba amô lôkmala denaŋ ma Anyô Bêŋ anêŋ waklavôŋ endelêm hayô ma
tem miŋ ana namôŋ ek avômalô takatu ba bôk ema yôv ami.

16 Mi, Anyô Bêŋ da tem êndôk anêŋ leŋ lôk kaêk ma aŋela bêŋ atu tem endam
ma Wapômbêŋ anêŋ lavuak tem niyuv. Êŋ ma ŋê ŋama takatu ba bôk êvhaviŋ
Kilisi tem nimbiyô môŋ.

17 Êŋ ma Wapômbêŋ tem isup alalô takatu ba amô lôkmala denaŋ lôk ŋê
ŋama takatu ba êvhaviŋ ek napôm Anyô Bêŋ êndôk buliv. Ma tem namô imbiŋ
yani wak nômbêŋ intu sapêŋ.

18 Aêŋ ba nônêm am da thêvô esak abô êntêk.

5

Nôpôpêk am ek Anyô Bêŋ anêŋ endelêm

1 Aiyaŋ thêlô, yêlô miŋ hatôm nato abô êndêŋ môlô esak wak lo ayôŋ alê
intu ba Anyô Bêŋ tem endelêm esak loŋbô ami.

2 *Mi. Môlô bôk oyala yôv nena Anyô Bêŋ anêŋ waklavôŋ ma tem êlêm êtôm
anyô vani halêm hadêŋ bôlôvôŋ.

3 *Avômalô tem nenaŋ nena, “Alalô lêk amô mavi ma malaiŋ mi.” Êŋ ma
ketheŋ oyaŋ ma malaiŋ bêŋ tem imbuliŋ thêlô êtôm vovaŋ hapôm avi lôk
lasabeŋ ek embathu. Ba tem miŋ nêsôv ami.

4 Ma doŋtom, aiyaŋ thêlô, môlô miŋ ômô momaŋiniŋ ek waklavôŋ êŋ indum
môlô noboloba êtôm anyô vani te ami.

5 *Mi, alalô sapêŋ ma wak lo deda iniŋ avômena ma miŋ bôlôvôŋ lo
momaŋiniŋ iniŋ ami.

6 Ba intu napuki loŋ ba namô lêlê ma miŋ naŋgêk êtôm avômalô vi ami.

7 Ma vi atu ba êk sôm, ma êk hadêŋ bôlôvôŋ. Ma vi atu ba inum waiŋ ba elo
molo, ma elo molo hadêŋ bôlôvôŋ.

8 *Ma doŋtom alalô ma wak anêŋ ba intu napuki loŋ. Ma alalôaniŋ aêvhaviŋ
lôk leŋiŋhaviŋ tem êtôm moko biŋdaluk. Ma nanêm maleŋ ek waklavôŋ
Wapômbêŋ nêm alalô bulubiŋ tem êtôm akôk kuluŋ vovak.

9 Wapômbêŋ hatak alalô ek nêm alalô bulubiŋ esak alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu
Kilisi ma miŋ hatak alalô ek naja anêŋ lamaniŋ ami. Mi.

10 *Yani hama ek alalô ba intu alalô amô lôkmala mena ama ma hatôm amô
lôkmala haviŋ yani.

11 Aêŋ ba nônêm amda thêvô lôk nobatho am loŋ êtôm intu othak udum.

---

* **4:14:** Lom 14:9; 1Ko 15:3-4,12 * **4:15:** 1Ko 15:51-52 * **5:2:** Mat 24:42-43; 2Pi 3:10; ALK 3:3
* **5:3:** Mat 24:39; Luk 21:34-35 * **5:5:** Lom 13:12 * **5:8:** Ais 59:17; Ep 6:14,17 * **5:10:** Lom 14:8-9; 1Te 4:14

Ŋê êvhaviŋ iniŋ loŋôndê nesopa

12 Aiyaŋ thêlô, yêlô anaŋ ek môlô nodovak ŋê takatu ba idum ku bêŋ hathak
môlô lôk eyabiŋ môlô hathak Anyô Bêŋ anêŋ ku lôk ik auk mavi thô hadêŋ
môlô ek notak kobom kambom.
13 Ma lemimimbiŋ i ba nônêm athêŋ bêŋ êndêŋ ŋê takêŋ esak iniŋ ku. Ma
nômô yôhôk mavi imbiŋ am.
14 *Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, yêlô asoŋ môlô lokwaŋ ek nonaŋ lôklokwaŋ êndêŋ
ŋê ku mi ek nindum ku lôk nônêm ŋê takatu ba êkô thêvô ma nônêm ŋê vau
hathak êvhaviŋ sa. Ma nômô maliŋyaô imbiŋ avômalô sapêŋ.
15 *Noyabiŋ am ek wak nômbêŋ intu ma nundum mavi imbiŋ am lôk
avômalô sapêŋ. Ma môlô te miŋ injik anyô yaŋ anêŋ kambom liliŋ ami. Mi.
16 *Wak nômbêŋ intu sapêŋ ma lemimmavi.
17 Lôk noteŋ mek ma miŋ notak ami.
18 *Ma nônêm lemimmavi êndêŋ Wapômbêŋ esak malêla takatu ba habitak.
Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ nena môlô takatu ba ômô haviŋ Yisu Kilisi nundum
aêŋ.
19 *Ma miŋ numiŋ Lovak Matheŋ anêŋ ku loŋ siŋ ami.
20 Lôk miŋ nôndô abô plopet takatu ba Lovak Matheŋ hêv hadêŋ môlô ami.
21 *Noyawê nômkama sapêŋ ma nobaloŋ nôm takatu ba mavi loŋ.
22 Ma nobasiŋ am ek kambom lomaloma sapêŋ.
23 *Wapômbêŋ da ma yôhôk anêŋ ôdôŋ ba tem indum môlô numbitak
matheŋ anôŋ lôk eyabiŋ unim dahôlômim lôk auk ma kupik dedauŋ mavi ek
kambom mi êndêŋ waklavôŋ atu ba alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi endelêm.
24 Ôpatu ba halam môlô hathak hasopa anêŋ abô ba tem indum aêŋ ek abô
takêŋ injik anôŋ.
25 *Aiyaŋ thêlô, noteŋ mek ek yêlô.
26 Ma nokam môlôviyaŋ esak kobom yôhôk matheŋ.
27 Yahanaŋ lôklokwaŋ hathak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ nena nosam kapya êntêk
êndêŋ môlôviyaŋ lôkthô.
28 Alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ wapôm êmô imbiŋ môlô sapêŋ.

---

* **5:14:** 2Te 3:6,11 * **5:15:** Lom 12:17; 1Pi 3:9 * **5:16:** Plp 4:4 * **5:18:** Ep 5:20 * **5:19:** Ep 4:30 * **5:21:** 1Jon 4:1 * **5:23:** 2Te 3:13 * **5:25:** Kol 4:3; 2Te 3:1

Kapya yaŋ atu ba Pol hato hi Tesalonaika
Abô môŋ

Hatôm ayôŋ baheŋvi ba lahavute la atu ba Pol hamô Kolin ma hato kapya yaŋ haveŋ yam êntêk hadêŋ avômalô Tesalonaika. Pol hato ek embatho iniŋ êvhaviŋ loŋ ma hanaŋ abô doho haviŋ ek epesaŋ iniŋ auk esak waklavôŋ atu ba tem Yisu endelêm.

Hato hadêŋ 51 mena 52 AD la.

Pol hêv lamavi

1 Ya Pol ma Silas lo Timoti, yêlô ato kapya êntêk hadêŋ môlô avômalô ôêvhaviŋ takatu ba ômô haviŋ alalôaniŋ Kamik Wapômbêŋ lo Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ Tesalonaika.

2 *Kamik Wapômbêŋ lo Anyô Bêŋ Yisu Kilisi iniŋ wapôm lôk labali êmô imbiŋ môlô.

Avômalô Tesalonaika miŋ êv yak hathak malaiŋ ami

3 Aiyaŋ thêlô, yêlô athak aêv leŋiŋmavi hadêŋ Wapômbêŋ hathak môlô hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Êŋ ma mavi ek malê nena môlônim ôêvhaviŋ halumbak hi ba hi ma môlô tomtom unim lemimhaviŋ môlôviyaŋ habitak bêŋ.

4 *Ba intu yêlô abam môlô hadêŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ luvuluvu. Ba anaŋ nena avômalô ibuliŋ môlô ba owa malaiŋ lomaloma, ma doŋtom ôêvhaviŋ Yisu ba umiŋ lôklokwaŋ denaŋ.

Wapômbêŋ tem indum abô

5 Nôm takêŋ hik thô nena Wapômbêŋ anêŋ hadum abô ma thêthôŋ iyom ba tem enaŋ nena môlô hatôm nômô yani anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô atu ba lêk owa malaiŋ hathak.

6 *Avanôŋ, Wapômbêŋ tem indum abô thêthôŋ ba nêm malaiŋ êndêŋ ŋê takatu ba êv malaiŋ hadêŋ môlô.

7 *Ma nêm lovak êndêŋ môlô takatu ba owa malaiŋ lôk yêlô imbiŋ êndêŋ waklavôŋ atu ba Anyô Bêŋ Yisu lôk anêŋ aŋela lôklokwaŋ netak leŋ ba nêlêm yaiŋ lôk atum dahalaŋ.

8 *Ma nêm vovaŋ viyaŋ êndêŋ ŋê takatu ba êthôŋ Wapômbêŋ lôk ŋê takatu ba miŋ esopa alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu anêŋ Abô Mavi ami.

9 *Vovaŋ bêŋ tem imbuliŋ ŋê takêŋ êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ ba tem nêmô daimbô ênjêk Anyô Bêŋ ma lôk anêŋ lôklokwaŋ lôkmaŋgiŋ.

10 *Nôm takêŋ tem imbitak êndêŋ waklavôŋ yani endelêm ek anêŋ avômalô matheŋ takatu ba êvhaviŋ nêmbô anêŋ athêŋ lôk nebam yani. Ma môlô aêŋ iyom ek malê nena môlô ôêvhaviŋ yêlôaniŋ abô haviŋ.

Eteŋ mek ek avômalô Tesalonaika

---

* **1:2:** Lom 1:7 * **1:4:** 2Ko 7:4; 1Te 2:19 * **1:6:** Lom 12:19 * **1:7:** 1Te 3:13 * **1:8:** Ais 66:15 * **1:9:** Ais 2:10 * **1:10:** Kol 3:4

11 *Ba intu yêlô ateŋ mek wak nômbêŋ intu ek môlô nena alalôaniŋ
Wapômbêŋ indum ek môlô nômô êtôm atu ba yani bôk halam môlô ek
nômô aêŋ, lôk nêm lôklokwaŋ êndêŋ môlô ek nundum nôm mavi takatu ba
lemimhaviŋ nundum lôk nundum ôêvhaviŋ anêŋ ku sapêŋ.
12 Ma yahateŋ mek takêŋ ek Anyô Bêŋ Yisu enja athêŋ bêŋ esak môlô ma
môlô noja athêŋ bêŋ esak yani esak alalôaniŋ Wapômbêŋ lôk Anyô Bêŋ Yisu
Kilisi iniŋ wapôm.

2

Anyô lêndôŋ kôtôŋ atu tem êyô

1 Aiyaŋ thêlô, yêlôaniŋ abô te hêk ek nanaŋ êndêŋ môlô esak alalôaniŋ Anyô
Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ endelêm ba isup alalô esak doŋtom ek napôm yani.
2 Anyô late hasau nena Anyô Bêŋ anêŋ waklavôŋ lêk halêm yôv, êŋ ma
miŋ nosoŋ kakapuk ba unim auk endowaliŋ ketheŋ ami. Anyô late hanaŋ
nena Lovak Matheŋ hêv abô êŋ mena yêlô ato abô êŋ halôk kapya ma miŋ
nônêmimbiŋ thêlô ami.
3 *Lôk miŋ notak thêlô ek nesau môlô ami. Mi, waklavôŋ êŋ tem imbitak
embeŋ yam ek waklavôŋ êvôliŋ dômiŋ hadêŋ Wapômbêŋ lôk anyô lêndôŋ
kôtôŋ anêŋ waklavôŋ êlêm yaiŋ. Yani ma anyô pik atu ba tem Wapômbêŋ
imbuliŋ.
4 *Yani tem nêm ida liŋ ba êpôlik ek Wapômbêŋ lôk nômkama sapêŋ takatu
ba avômalô elam nena matheŋ. Ma tem ni êyô êmô Wapômbêŋ anêŋ unyak
matheŋ kapô ba enaŋ nena yanida ma Wapômbêŋ.
5 Bôk yahamô haviŋ môlô ma yahanaŋ nôm takêŋ yôv. Lemim hêv siŋ e?
6 Ma lêk oyala nôm atu ba havaloŋ yani loŋ ba hayabiŋ waklavôŋ atu ba
Wapômbêŋ hatak ek ende yaiŋ.
7 Kobom leŋôndôŋ kôtôŋ lêk hadum anêŋ ku menaŋna hamô kapô. Tem
indum aêŋ endeba Wapômbêŋ nêm anyô atu ba hamiŋ loŋ siŋ vê am.
8 *Êŋ ma anyô lêndôŋ kôtôŋ êŋ tem ende yaiŋ. Vêm ma tem Anyô Bêŋ Yisu
endelêm ma anêŋ abôlêk auk tem injik ôpêŋ vônô lôk anêŋ deda lôkmaŋgiŋ
injik ôpêŋ anêŋ lôklokwaŋ pesa.
9 *Anyô lêndôŋ kôtôŋ êŋ tem êlêm lôk lôklokwaŋ bêŋ ek indum Sadaŋ anêŋ
ku lôk lavôŋiŋ ma nômbithi oyaŋ lomaloma.
10 Tem indum kambom lomaloma ek esau avômalô takatu ba eveŋ loŋôndê
ŋama ek malê nena thêlô miŋ êvhaviŋ abô avanôŋ takatu ba hatôm nêm i
bulubiŋ ami.
11 Ba intu Wapômbêŋ tem nêm auk lokbaŋ lôkliŋyak ek esau thêlô ek
nênêmimbiŋ abôyaŋ takatu.
12 Aêŋ ba avômalô takatu ba miŋ êvhaviŋ abô avanôŋ ami ma leŋiŋmavi
hathak iniŋ kambom ma Wapômbêŋ tem enaŋ iniŋ kambom bêŋ.

Numiŋ lôklokwaŋ

13 *Aiyaŋ thêlô takatu ba Anyô Bêŋ lahaviŋ, yêlô athak aêv leŋiŋmavi wak
nômbêŋ intu hadêŋ Wapômbêŋ hathak môlô. Êŋ ma mavi ek malê nena môŋ
anôŋ ma yani hatak môlô ek nêm môlô bulubiŋ. Ma hêv môlô bulubiŋ hathak

* **1:11:** Kol 1:9; 1Te 1:2-3 * **2:3:** 1Ti 4:1; 1Jon 2:18; 4:3 * **2:4:** Ese 28:2; Dan 11:36 * **2:8:** Ais 11:4; ALK 19:15 * **2:9:** ALK 13:11-13 * **2:13:** Ep 1:4; 2Te 1:3

môlônim ôêvhaviŋ abô avanôŋ lôk Lovak Matheŋ anêŋ ku takatu ba hadum ek môlô numbitak matheŋ.
14 Yani halam môlô hathak Abô Mavi atu ba yêlô anaŋ ek alalôaniŋ Anyô
Bêŋ Yisu anêŋ lôkmaŋgiŋ imbi êyô môlô vôv.
15 Ba intu aiyaŋ thêlô, numiŋ lôklokwaŋ ba nobaloŋ abô avanôŋ takatu ba
yêlô ato lo anaŋ hadêŋ môlô loŋ.

Pol anêŋ mek

16-17 Alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu da lo Kamik Wapômbêŋ nênêm môlô thêvô ma
nembatho môlô loŋ esak nômkama mavi nômbêŋ atu ba môlô udum lo onaŋ.
Wapômbêŋ lahaviŋ alalô ba hathak anêŋ wapôm ma hêv alalô thêvô atu ba
tem miŋ nêm yak ami lôk havak abô hathak nôm mavi takatu ba nanêm
maleŋ esak.

3

Noteŋ mek êndêŋ Wapômbêŋ ek nêm yêlô sa

1 Ma aiyaŋ thêlô, noteŋ mek ek Wapômbêŋ nêm yêlô sa ek Anyô Bêŋ anêŋ
abô ni pik sapêŋ ketheŋ ek enja athêŋ bêŋ êtôm atu ba bôk udum.
2 Ma noteŋ mek ek Wapômbêŋ nêm yêlô vê ênjêk ŋê sek lôk ŋê kambom ek
malê nena avômalô vi miŋ êvhaviŋ ami denaŋ.
3 Ma doŋtom Anyô Bêŋ hasopa anêŋ abô iyom ba tem embatho môlô loŋ ma
eyabiŋ môlô ek ŋgôk kambom atu.
4 *Hathak Anyô Bêŋ anêŋ lôklokwaŋ ma yêlô ayala avanôŋ nena abô takatu
ba anaŋ, ma môlô lêk udum ba tem nundum ni thêthô.
5 Anyô Bêŋ injik môlônim kapôlômim liŋ ek noyala Wapômbêŋ anêŋ kobom
lahaviŋ lôk Kilisi anêŋ kobom hamiŋ lôklokwaŋ hathak malaiŋ lomaloma.

Avômalô lôkthô nindum iniŋ ku

6 *Aiyaŋ thêlô, yêlô anaŋ lôklokwaŋ hadêŋ môlô hathak alalôaniŋ Anyô Bêŋ
Yisu Kilisi anêŋ athêŋ nena nômô daim ek môlôviyaŋ takatu ba êmô ku mi ba
miŋ esopa abô takatu ba yêlô êv hadêŋ môlô ami.
7 *Môlô oyala nena mavi ek nosopa yêlô veŋiŋgwam. Ma sêbôk atu ba yêlô
amô haviŋ môlô, ma miŋ amô ku mi ami.
8 *Mi, yêlô adum ku lôklokwaŋ bôlôvôŋ ba wak ek miŋ nanêm malaiŋ êndêŋ
môlô ek noyabiŋ yêlô ami. Lôk yêlô miŋ aŋ anyôla anêŋ nôm oyaŋ ami.
9 *Yêlô hatôm nanaŋ ek môlô nônêm yêlô sa esak nôm. Ma doŋtom yêlô miŋ
bôk adum aêŋ ami ek aŋgik loŋônde thô êndêŋ môlô.
10 Sêbôk ba yêlô amô haviŋ môlô ma aêv abô êntêk hadêŋ môlô nena, “Anyô
te miŋ hadum ku ami ma miŋ enjaŋ nôm ami.”
11 *Ma doŋtom yêlô alaŋô nena môlô vi ôêk vau ma ku mi ma olom oveŋ
lounyak ba ôêv vemimbôlêk yakyak hathak avômalô vi.
12 *Ma hathak Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ athêŋ, yêlô anaŋ lôklokwaŋ hadêŋ
avômalô anêŋ aêŋ ek nêmô maliŋyaô ba nindum ida iniŋ ku ek nejaŋ nôm.
13 *Ma aiyaŋ thêlô, miŋ môlô vau ek nundum nôm takatu ba mavi ami.
14 Anyô late miŋ hasopa yêlôaniŋ abô takatu ba ato ami, êŋ ma ôŋgô ôpêŋ
katô. Ma nômô daim ek yani ek yani mama esak kobom êŋ.

* **3:4:** 2Ko 7:16; Gal 5:10 * **3:6:** Lom 16:17 * **3:7:** Plp 3:17 * **3:8:** 1Te 2:9 * **3:9:** 1Ko 9:4; 1Te 1:6 * **3:11:** 1Ti 5:13 * **3:12:** 1Te 4:11 * **3:13:** Gal 6:9

15 *Ma doŋtom miŋ nôŋgô yani êtôm anyô atu ba hik vovak haviŋ o ami. Mi,
onaŋ abô imbiŋ yani êtôm mamuyaŋ ek nêm auk mavi êndêŋ yani.

Abô anêŋ daŋ

16 Anyô Bêŋ ma yôhôk anêŋ ôdôŋ ba tem nêm yôhôk êndêŋ môlô esak
nômkama sapêŋ êtôm wak nômbêŋ intu. Anyô Bêŋ êmô imbiŋ môlô sapêŋ.
17 Ya Pol yahathak yahato abô daŋ êntêk iyom hathak yada yabaheŋ hêk
kapya takatu ba yahanaŋ ba eto ek hik thô nena kapya takêŋ halêm anêŋ ya.
18 Alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ wapôm êmô imbiŋ môlô lôkthô.

* **3:15:** 1Te 5:14

Kapya môŋ atu ba Pol hato hadêŋ Timoti
Abô môŋ

Pol hato kapya êntêk hadêŋ Timoti. Timoti ma anyô Listla te (Ap 16:1). Lambô ma anyô Glik te ma talêbô ma avi Islael. Pol lo Silas bôk i enaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi eveŋ ma ewa Timoti haviŋ (Ap 16:1-4). Vêm ma Pol hi hamô Epesus hatôm sondabêŋ lô ba hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi ma Timoti hamô ba hadum ku êŋ haviŋ (Ap 19:1-22). Haveŋ yam ma Pol hatak Timoti ek eyabiŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Epesus ma hi plovins Masedonia. Ma Pol hayê nena tem êmô loŋ êŋ sawa daim ba intu hato kapya êntêk ek nêm Timoti sa. Hato hathak loŋôndê eyabiŋ ŋê êvhaviŋ lôk kobom nênêm yeŋ êndêŋ Wapômbêŋ lôk eyabiŋ i esak kêdôŋwaga abôyaŋ.

Hato hadêŋ 64 AD la.

1 Ya Pol, Yisu Kilisi anêŋ aposel yahato kapya êntêk. Wapômbêŋ anyô hêv alalô bulubiŋ lôk Yisu Kilisi ôpatu ba alalô aêv maleŋiŋ, thai enaŋ abô ba yahabitak Yisu Kilisi anêŋ aposel.

2 *Hadêŋ o Timoti yenaŋ okna anôŋ atu ba hôêvhaviŋ.

Kamik Wapômbêŋ lôk Yisu Kilisi alalôaniŋ Anyô Bêŋ iniŋ wapôm lôk kapôlôŋiŋ ma labali êmô imbiŋ o.

Naŋgik abôyaŋ pesa

3 Sêbôk atu ba yaha plovins Masedonia ma yahasoŋ o lokwaŋ nena ômô Epesus ek onaŋ êndêŋ ŋê takatu ba êdôŋ avômalô hathak êvhaviŋ anêŋ ôdôŋ yaŋ nena netak iniŋ ku êŋ.

4 *Ma miŋ thêlô nimbi kukuthiŋ abôyaŋ bô lôk nekatuŋ limi bôbô takatu ba êthôŋ paliŋ ami. Nôm takêŋ hadum ba avômalô leŋiŋhabui ma miŋ hêv thêlô sa ek nênêmimbiŋ Wapômbêŋ anêŋ auk ami.

5 Yahanaŋ abô takêŋ ek alalôaniŋ kapôlôŋiŋ ênjêk mabuŋ lôk nasôi ba naya lôk nanêmimbiŋ avanôŋ ek leŋiŋimbiŋ avômalô vi.

6 Avômalô doho lêk etak auk takêŋ ba idum mayaliv hatôm abô anêŋ ôdôŋ mi.

7 Thêlô miŋ eyala abô takatu ba enaŋ hathak ami ba leŋiŋhaviŋ nimbitak êtôm anyô êv auk hathak abô balabuŋ ba idum hatôm thêlôda ŋê lôkauk.

8 *Ma doŋtom alalô ayala nena anyôla miŋ halela abô balabuŋ ami, êŋ ma nôm mavi anôŋ.

9 Ma bôk ayala yôv nena balabuŋ ma miŋ eto ek ŋê thêthôŋ ami. Mi. Eto ek ŋê takatu ba miŋ esopa Wapômbêŋ anêŋ abô ami lôk ŋê leŋôndôŋ kôtôŋ lôk ŋê miŋ êvhaviŋ ami lôk ŋê kambom lomaloma lôk ŋê miŋ matheŋ ami lôk ŋê ibuliŋ Wapômbêŋ lôk ŋê ik lami lo taluvi vônô lôk ŋê ik anyô vônô.

10 Ma eto ek ŋê idum sek haviŋ anyô yaŋ yanavi lôk anyô da idum i ma avi da idum i, lôk ŋê ewa anyô vi vani hatôm iniŋ ŋê ku lôk ŋê enaŋ abôyaŋ êmô loŋ idum abô. Eto balabuŋ êŋ ek kambom takêŋ lôk nôm lada takatu ba miŋ esopa auk thêthôŋ ami.

---

* **1:2:** Ap 16:1-3; Tit 1:4 * **1:4:** 1Ti 4:7; Tit 1:14 * **1:8:** Lom 7:12,16

11 Auk thêthôŋ êŋ ma abô mavi atu ba hik Wapômbêŋ atu ba ida hamô mavi
anêŋ lôkmaŋgiŋ thô ma bôk hêv hadêŋ ya ek yayabiŋ.

Pol hêv lamavi hadêŋ Wapômbêŋ

12 *Yisu Kilisi hêv lôklokwaŋ hadêŋ ya ba hayala yenaŋ ku mavi. Ba intu
hêv ya ek yandum anêŋ ku. Aêŋ ba intu yahêv yaleŋmavi hadêŋ Yisu Kilisi
alalôaniŋ Anyô Bêŋ.
13 *Sêbôk atu ba miŋ yahêvhaviŋ ami ba yahasoŋ nena yahadum mavi ba
yahanaŋ abôma hathak Wapômbêŋ lôk yahêv vovaŋ hadêŋ anêŋ avômalô ma
ya anyô yaleŋŋaŋa. Ma doŋtom Wapômbêŋ hêv kapô ek ya.
14 Anyô Bêŋ ma anyô wapôm ba haŋgasô êvhaviŋ lôk leŋiŋmavi atu ba
yahapôm hêk Yisu Kilisi aleba anêŋ daŋ mi.
15 *Êntêk ma abô avanôŋ biŋ ba avômalô sapêŋ nênêmimbiŋ. Yisu Kilisi
halôk pik ba halêm ek nêm avômalô kambom bulubiŋ. Ma yada ma anyô
ôvathek anôŋ.
16 Ba intu Wapômbêŋ hêv kapô ek ya anyô ôvathek kambom êŋ ek yani
injik Yisu Kilisi anêŋ maliŋyaô atu ba anêŋ daŋ mi thô ek avômalô nêgê ba
nênêmimbiŋ ma neja lôkmala atu ba nêmô wak nômbêŋ intu sapêŋ.
17 Wapômbêŋ ma kiŋ hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ ba ida hamô lôkmala.
Ma avômalô miŋ hatôm nêgê ami. Yanida ma Wapômbêŋ. Aêŋ ba nanêm athêŋ
lôkmaŋgiŋ êndêŋ Wapômbêŋ wak nômbêŋ intu sapêŋ. Avanôŋ.

Timoti injik vovak lôklokwaŋ esak kobom kambom

18 Timoti yenaŋ okna, sêbôk ma plopet enaŋ abô hathak o. Yahavatho
thêlônin abô loŋ hathak ku takatu ba bôk yahêv hadêŋ o yôv. Lemimbi abô
takêŋ ek nuŋgwik vovak mavi atu.
19 Ombaloŋ hôêvhaviŋ loŋ lôk ôsô o ba oya. Doho bôk êpôlik hathak auk êŋ
ba iniŋ êvhaviŋ hatôm yeŋ hamô ôthôm lôk lovak bêŋ ba hamô yeŋ vose.
20 *Himeneus lo Aleksanda bôk idum aêŋ ba yahêv i hadêŋ Sadaŋ ek thai
neja auk ek miŋ thai nenaŋ abôma esak Wapômbêŋ ami.

2

Nateŋ mek ek nêm avômalô vi sa

1 Aêŋ ba nodaŋô! Môlô noteŋ mek bêŋ anôŋ ba nonaŋ môlônim lemimhaviŋ
bêŋ lôk nônêm lemimmavi esak avômalô sapêŋ. Ma nonaŋ injik Wapômbêŋ
liŋ ek nêm avômalô takatu ba leŋiŋmalaiŋ sa. Ma noteŋ mek ek
2 kiŋ lôk ŋê bêŋbêŋ takatu imbiŋ ek alalô namô labali mavi lôk namô
maliŋyaô ek alalô nasopa Wapômbêŋ ba namô yani vibiŋ.
3 Mek takêntêk ma mavi ba tem indum alalôaniŋ Wapômbêŋ anyô hêv alalô
bulubiŋ lamavi.
4 Yani lahaviŋ avômalô lôkthô neyala abô avanôŋ ek nêm thêlô bulubiŋ
aêntêk nena
5 Wapômbêŋ ma doŋtom. Ma Yisu Kilisi iyom intu anyô yôhôk ek embak
avômalô loŋ imbiŋ Wapômbêŋ.
6 *Ma Wapômbêŋ bôk hatak anêŋ waklavôŋ te yôv ba intu hêv Yisu Kilisi
êŋ ek nêm avômalô vuli lôk injik thô nena Wapômbêŋ lahaviŋ nêm avômalô
sapêŋ bulubiŋ.

---

* **1:12:** Ap 9:15; 1Ko 15:9-10; Gal 1:15-16 * **1:13:** Ap 8:3; 9:1-5 * **1:15:** Luk 19:10 * **1:20:** 1Ko 5:5; 2Ti 4:14-15 * **2:6:** Gal 1:4

7 *Yisu habi baŋ hayô hêk ya ek yandum ku aposel ek yanaŋ abô mavi
êntêk bêŋ. Ya anyô yahêv auk hathak êvhaviŋ anôŋ hadêŋ ŋê daluk. Yahanaŋ
avanôŋ biŋ. Ma miŋ yahanaŋ abôyaŋ ami.
8 Ba yaleŋhaviŋ anyô sapêŋ netak leŋiŋŋaŋa lôk abô êkôki lôk nimbitak
matheŋ ma nênêm baheŋiŋ liŋ ba neteŋ mek.

Avi iniŋ kobom nindum

9 *Ma yaleŋhaviŋ avi nijik kwêv mavi lôk nipuk sôp mavi lôk nepesaŋ i
mavi êtôm atu ba miŋ êbôi ami. Ma miŋ nibutiŋ leŋiŋkadôk detaim lôk
nebanu kômkôm gol lôk kômkôm kêkêlô esak leŋviŋkupik ma nijik kwêv lo sôp
lôkmaŋgiŋ ami.
10 *Thêlô leŋiŋimbi auk ek nindum mavi lomaloma. Êŋ ma iniŋ kwêv lo sôp.
Avi takatu ba elaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô ba esopa ethak idum aêŋ.
11 Môlô othak doŋtom ek nônêm yeŋ, êŋ ma avi nêmô anyô vibiŋ iyom ba
nêmô bônôŋ ek neja auk.
12-13 *Wapômbêŋ hapesaŋ Adam hamôŋ ma Ewa haveŋ yam. Ba intu miŋ
yahatak avi ek nênêm auk mena nêmôŋ ek anyô ami. Thêlô nêmô bônôŋ iyom.
14 *Ma Sadaŋ miŋ hasau Adam ami. Yani hasau Ewa ba habitak avi lêndôŋ
kôtôŋ.
15 Ma doŋtom avi te tem embathu amena ba avi takatu ba êvhaviŋ ba êmô
matheŋ ma leŋiŋhaviŋ lôk eyabiŋ i mavi ma tem neja bulubiŋ.

3

Avaka iniŋ abô

1 *Êntêk ma abô avanôŋ. Anyôla anêŋ auk nena imbitak avaka, êŋ ma mavi.
2 *Ma avômalô nêgê ôpêŋ nena anyô thêthôŋ vêmam ka nendam ek imbitak
anyô bêŋ. Ma êmô tiŋiŋ imbiŋ yanavi. Yani anyô auk mavi lôk hapuki loŋ ma
hamô batôŋ oyaŋ lôk hawa avômalô thô ma hadôŋ avômalô mavi.
3 Yani miŋ inum waiŋ ba endo molo lôk lamaniŋ ba injik vovak ami. Yani
êmô yôhôk ma miŋ laimbiŋ valuseleŋ ami.
4 Yani eyabiŋ yanavi lôk nali mavi ma êndôŋ nali ek nesopa anêŋ abô ba
nêmô yani vibiŋ.
5 Anyô miŋ hayabiŋ yanavi lo nali mavi ami ma miŋ hatôm eyabiŋ
Wapômbêŋ anêŋ avômalô ôdôŋ takatu ba êvhaviŋ mavi ami.
6-7 *Anyô kambom te hiki liliŋ ba habitak mavi ma miŋ enja athêŋ bêŋ ba
indum ku te ketheŋ ami endeba ŋê daluk nêgê imbiŋ nena yani anyô mavi
am. Yakô tem yani êmbôi ba enja mama ba êndôk Sadaŋ anêŋ lek ba nêm yak
imbiŋ Sadaŋ êndêŋ waklavôŋ indum abô.

Ŋê êv avômalô sa iniŋ abô

8 Ma ŋê takatu ba idum ku ba êv avômalô êvhaviŋ sa ma nêmô thêthôŋ êtôm
avaka. Thêlô nenaŋ abô avanôŋ iyom. Ma miŋ ninum waiŋ bêŋ anôŋ lôk
netaŋtaŋi esak avômalô vi iniŋ valuseleŋ ami.
9 Thêlô nêsôi ba neya ma nênêmimbiŋ nômkama nômbêŋ atu ba Wapômbêŋ
hik thô ma nebaloŋ loŋ lôklokwaŋ.

---

* **2:7:** Ap 9:15; Gal 2:7-8; 2Ti 1:11 * **2:9:** 1Pi 3:3-5 * **2:10:** 1Ti 5:10 * **2:12-13:** 1Ko 14:34; Stt 2:7,21-22; 1Ko 11:8-9 * **2:14:** Stt 3:1-6; 2Ko 11:3 * **3:1:** Ap 20:28 * **3:2:** Tit 1:6-9 * **3:6-7:** 2Ko 8:21

10 Nutitiŋ iniŋ ku nena thêthôŋ vêmam ka nônêm ku nênêm avômalô sa êndêŋ i.
11 *Ma vêŋi ma thêthôŋ êtôm thêlôda. Ma miŋ nenaŋ abô kambom esak
avômalô vi ami. Ma nipuki loŋ esak auk mayaliv. Ma miŋ nenaŋ abôyaŋ lôk
neja vani ami.
12 Ma nêmô tiŋiŋ imbiŋ vêŋi ba neyabiŋ vêŋi lôk nali ma iniŋ nômkama
sapêŋ mavi.
13 Ma idum ku mavi ma avômalô tem nebam i ma miŋ hatôm nêkô ek nenaŋ
iniŋ abô bêŋ esak iniŋ hêvhaviŋ Yisu Kilisi ami.

Wapômbêŋ hik anêŋ thêthôŋ thô

14-15 Yaleŋhaviŋ yaŋgê o ketheŋ oyaŋ. Ma doŋtom yahakô ek nômla embaloŋ
ya loŋ. Ba intu yahato abô êntêk ek oyala Wapômbêŋ anêŋ auk esak yani anêŋ
avômalô iniŋ kobom. Yani ma Wapômbêŋ lôkmala. Wapômbêŋ anêŋ thalaleŋ
ma avômalô takatu ba êvhaviŋ. Avômalô takêŋ ma hatôm unyak landiŋ lôk
bum vumak takatu ba havaloŋ Wapômbêŋ anêŋ abô avanôŋ loŋ.
16 *Avanôŋ! Êntêk êŋ ma nômbêŋ. Wapômbêŋ hik anêŋ thêthôŋ thô aêntêk.
Yani hawa liŋkupik pik ba halêm pik,
ma Lovak Matheŋ hik yani thô,
ba aŋela êyê yani,
ma anyô enaŋ yani bêŋ hadêŋ ŋê pik lôkthô,
ba ŋê pik elaŋô ba êvhaviŋ yani,
ma Wapômbêŋ hawa yani ba hi hadô hamô anêŋ loŋ lôkmaŋgiŋ anôŋ.

4

Kêdôŋwaga abôyaŋ

1 Lovak Matheŋ hanaŋ avanôŋ biŋ nena habobo pik lo leŋ anêŋ daŋ ma
avômalô doho tem nêmbôliŋ dômiŋ esak iniŋ êvhaviŋ Wapômbêŋ ba nesopa
ŋgôk takatu ba eveŋ ek esau avômalô lôk elaŋô auk takatu ba halêm anêŋ
ŋgôk.
2 Ma avômalô takatu ba ethak esopa ŋgôk iniŋ abô lôk êv auk hadêŋ avômalô
ba enaŋ abô mavi aleba avômalô esoŋ nena thêlô ma avômalô thêthôŋ. Ma
doŋtom thêlô ma ŋê abôyaŋ. Thêlô êthôi ba eya ma doŋtom idum kambom
thêthô aleba iniŋ auk mavi bôk habitak hatôm atum la. Thêlô hatôm bok
mathaŋô ba miŋ leŋiŋmalaiŋ ami.
3 *Thêlô itip ek avômalô miŋ neja i lôk nejaŋ nôm lomaloma ami. Ma
doŋtom Wapômbêŋ hapesaŋ nôm takêŋ ek avômalô takatu ba êvhaviŋ lôk eyala
abô avanôŋ ma neja ek nênêm leŋiŋmavi êndêŋ Wapômbêŋ.
4-5 Howa Wapômbêŋ anêŋ nôm takêŋ ba hoteŋ mek lôk lemmavi êŋ ma nôm
takêŋ tem imbitak mavi. Anêm lemmavi lôk Wapômbêŋ anêŋ abô hadum nôm
êŋ habitak mavi. Aêŋ ba nômkama sapêŋ atu ba Wapômbêŋ hapesaŋ ma mavi.
Ba intu miŋ utip ek nômlate ami.

Yisu anêŋ anyô ku mavi

6 Onaŋ abô takêŋ katô êndêŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô. Ma noŋgwaŋ
Wapômbêŋ anêŋ abô avanôŋ lôk osopa anêŋ auk mavi takatu ba bôk holaŋô
yôv. Êŋ ma avômalô tem nêgê nena o ma Yisu Kilisi anêŋ anyô ku mavi.

* **3:11:** Tit 2:3 * **3:16:** Mak 16:19; Jon 1:14; Kol 1:23 * **4:3:** Stt 9:3; Lom 14:6; 1Ko 10:30-31

7-8 *Miŋ onja kukuthiŋ abôyaŋ ba onaŋ lôk miŋ ondaŋô avôdôŋnena iniŋ auk thôŋôthôŋ ami. Ôpatu ba hadum ku lomaloma ek nêm lôklokwaŋ êndêŋ liŋkupik tem êmô mavi dokte. Ma doŋtom ôpatu ba hadum ku hasopa Wapômbêŋ, yani tem êmô mavi anôŋ. Wapômbêŋ habutiŋ abô ek nêm avômalô sa êmô pik êntêk. Ba ema ma tem nêm i sa aêŋ iyom. Aêŋ ba nundum Wapômbêŋ anêŋ ku ek nosopa yani.

9 Êntêk ma abô lôklokwaŋ anôŋ ba avômalô sapêŋ nênêmimbiŋ.

10 *Alalô lêk aêv maleŋiŋ hadêŋ Wapômbêŋ. Yani ma Wapômbêŋ atu ba hamô lôkmala ba hêv avômalô sapêŋ bulubiŋ. Ba intu yêlô adum ku lôk vovanik ek nanêm avômalô sapêŋ sa ek ôpatu ba hêvhaviŋ ma tem enja bulubiŋ êŋ.

11 Timoti yahanaŋ hadêŋ o nena ôndôŋ avômalô esak nôm takêntêk lôk osoŋ i lokwaŋ ek nesopa.

12 *O ma anyô muk. Ba onaŋ abô mavi iyom lôk undum thêthôŋ ma lemimbiŋ avômalô lôk ônêmimbiŋ Wapômbêŋ ma ômô mabuŋ ek avômalô nêgê o ba nesopa vemgwam. Êŋ ma avômalô miŋ hatôm nêpôlik esak o ami.

13 Osam Wapômbêŋ anêŋ abô êndêŋ avômalô wak nômbêŋ intu sapêŋ lôk onaŋ anêŋ abô bêŋ lôk nêm auk êndêŋ thêlô endeba êtôm wakma atu ba yahayô.

14 *Plopet enaŋ abô hathak wapôm takatu ba Wapômbêŋ hêv ma avaka etak baheŋiŋ hayô hêk o ma miŋ ômbi wapôm êŋ thô ami.

15 Osopa abô êntêk katô oyaŋ ba nêm anêm auk lôkthô ek undum ku êntêk ek avômalô lôkthô nêgê nena anêm hôêvhaviŋ halumbak.

16 Oyabiŋ nôm takatu ba hudum lôk auk takatu ba hôêv hadêŋ avômalô katô. Ma osopa Wapômbêŋ lôk onaŋ anêŋ abô wak nômbêŋ intu sapêŋ. Êŋ ma tem odanêm o bulubiŋ lôk avômalô takatu ba elaŋô anêm abô.

5

Noyabiŋ ŋê êvhaviŋ mavi

1 Onaŋ abô yaô êndêŋ anyô bêŋ atu ba hadum kambom inaŋ honaŋ hadêŋ lemambô. Ma miŋ osaŋ yani ami. Undum mavi êndêŋ ŋê muk inaŋ hudum hadêŋ mamuyaŋ molok.

2 Ma avi bêŋbêŋ ma undum aêŋ iyom êtôm hudum hadêŋ lemtambô. Ma onja auk mabuŋ esak avi muk inaŋ hudum hadêŋ livômi.

Opalê eyabiŋ avi tôp

3 Avi tôp takatu ba iniŋ avômalô mi ma oyabiŋ thêlô mavi.

4 Ma doŋtom avi tôp te anêŋ nali lôk limi êmô, êŋ ma iniŋ ku môŋ anôŋ ma nindum thêthôŋ ek neyabiŋ yani êtôm lami lôk limi bôk idum hadêŋ i ek nêwê mavi taksêbôk viyaiŋ. Êŋ ma tem indum Wapômbêŋ lamavi. Ba intu nundum aêŋ ma miŋ nonaŋ esak abô iyom ami.

5 Avi tôp takatu ba iniŋ thalaleŋ mi ethak êv maleŋiŋ hadêŋ Wapômbêŋ bôlôvôŋ ba wak ma enaŋ hik yani liŋ ek nêm thêlô sa.

6 Ma avi tôp takatu ba êbôlêm nôm pik mavimavi lôk idum sek mayaliv, êŋ ma iniŋ leŋviŋkupik ma lôkmala ma doŋtom iniŋ dahô bôk hama yôv.

---

* **4:7-8:** 1Ti 1:4 * **4:10:** 1Ti 2:3-4 * **4:12:** Tit 2:15 * **4:14:** 2Ti 1:6

7 Ma ôndôŋ avômalô esak auk takêŋ ek anyô te miŋ hatôm enaŋ nena thêlô
ma avômalô kambom ami.
8 Ôpatu ba miŋ hayabiŋ anêŋ ôdôŋ katô ami êŋ ma anyô kambom. Ma ôpatu
ba miŋ hayabiŋ anêŋ thalaleŋ katô ami, êŋ ma hatôm havôliŋ dôm ek anêŋ
hêvhaviŋ. Yani ma kambom anôŋ ek ŋê daluk.
9-10 Avi tôp takatu ba iniŋ sondabêŋ bôk hatôm 60 ba havôhi ma sêbôk ma
êk haviŋ vêŋi iyom ba eyabiŋ iniŋ avômena lôk ewa avômalô loŋ buyaŋ thô ba
ithik avômalô matheŋ veŋiŋ lôk êv avômalô ewa malaiŋ sa lôk idum ku mavi
lomaloma wak nômbêŋ intu sapêŋ, êŋ ma oto iniŋ athêŋ êndôk kapya.
11 Ma miŋ oto avi tôp muk iniŋ athêŋ êndôk kapya êntêk ami. Thêlôniŋ
thethaŋak tem imbitak bêŋ ba leŋiŋimbiŋ neja anyô
12 ma tem nêmbôliŋ dômiŋ êndêŋ Kilisi ba nepole abô takatu ba bôk ekak
yôv. Êŋ ma tem nindum abô.
13 *Ba avi tôp muk takêŋ ida ethak êmô oyaŋ ba elom eveŋ lomalak. Nôm
êŋ ma kambom. Lôk enaŋ abô kambom hathak avômalô lôk êv veŋiŋbôlêk
yakyak hathak avômalô lôk enaŋ avômalô iniŋ abô loŋ kapô bêŋ. Êŋ ma
kambom anôŋ.
14-15 Doho bôk êvôliŋ dômiŋ hadêŋ Yisu ba esopa Sadaŋ. Aêŋ ba yahanaŋ
hadêŋ avi tôp muk ek neja anyô ba nembathu avômena ba neyabiŋ unyak ek
ŋê takatu ba êpôlik hathak alalô tem miŋ nenaŋ abô kambom esak alalô ami
ma mi.
16 Aêŋ ba ôdôŋ la iniŋ avi tôp te hamô, ma iniŋ avi nênêm yani sa ek miŋ
nênêm malaiŋ êndêŋ avômalô êvhaviŋ vi ami. Ma avi tôp takatu ba iniŋ
avômalô mi ma avômalô êvhaviŋ nênêm i sa.

Ŋê bêŋbêŋ iniŋ abô

17-18 *Wapômbêŋ anêŋ abô hanaŋ nena,
“Bokmaŋkao atu ba hêv môlô sa ma miŋ numiŋ yani loŋ siŋ ek enjaŋ nôm
ami.” *Lo 25:4*
Ma abô yaŋ haviŋ nena, “Anyô ku enja anêŋ vuli.” Ba intu nônêm vuli mavi
êndêŋ avaka takatu ba eyabiŋ avômalô êvhaviŋ mavi. Ma avaka takatu ba
enaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô lôk êv auk mavi, ma nônêm iniŋ vuli êmôŋ.
19-21 *Timoti, Wapômbêŋ lo Yisu Kilisi lôk aŋela matheŋ lêk êyê o. Aêŋ ba
yahanaŋ abô lôklokwaŋ hadêŋ o nena anyô te iyom hanaŋ avaka te anêŋ
kambom ma miŋ ondaŋô ami. Ju mena lô la enaŋ ma ondaŋô nena abô
êŋ avanôŋ mena abôyaŋ. Ma onaŋ ôpêŋ anêŋ kambom bêŋ êndêŋ avômalô
ek lôkthô atu ba elaŋô ma nêkô. Undum aêŋ êndêŋ avaka takatu ba idum
kambom. Ma anêm anyô môlô te hatôm anyô bêŋ ba hadum kambom ma
osopa abô êŋ iyom.
22 Ma miŋ ômbi bahem êyômô anyô te ketheŋ ek imbitak ŋê êvhaviŋ iniŋ
anyô bêŋ ami. Nôŋgô am. Yakô anêŋ malaiŋ imbitak ba nêm malaiŋ êndêŋ o.
Ba dô. Ma ômô mabuŋ.
23 Timoti, o ma anyô lemhaviŋ unum ŋaŋ iyom. Ma doŋtom lemvovaŋ ba
hôpôm lijiŋ bêŋ anôŋ. Ba intu unum waiŋ dokte imbiŋ.
24 Anyô doho idum kambom ba iniŋ kambom hik i thô hamôŋ ba avômalô
êyê nena tem neja vovaŋ êndêŋ waklavôŋ idum abô. Ma doho idum kambom

* **5:13:** 2Te 3:11 * **5:17-18:** Mat 10:10; Luk 10:7; 1Ko 9:9 * **5:19-21:** 2Ko 13:1; Ep 5:11

ba iniŋ kambom hamiŋ kapô ba avômalô êthôŋ aleba waklavôŋ idum abô hayô ma iniŋ kambom takêŋ tem injik i thô.
25 Kobom mavi ma aêŋ iyom. Kobom mavi vi hamiŋ yaiŋ ma vi hêk loŋ kapô. Ma doŋtom waklavôŋ idum abô ma kobom mavi takêŋ tem miŋ imbuŋi ami.

6

Ŋê ku nêmô alaŋsi vibiŋ

1 *Avômalô takatu ba iniŋ alaŋ hamô ma nindum mavi êndêŋ i ek miŋ avômalô nenaŋ abô kambom esak yêlôaniŋ abô lôk Wapômbêŋ anêŋ athêŋ ami.
2 *Ma anyô ku te lôk anêŋ alaŋ thai esopa Wapômbêŋ, ma ôpêŋ miŋ indum kambom êndêŋ anêŋ alaŋ ba enaŋ nena, “Alai ma ŋê loyaŋ. Ba miŋ yamô o vibiŋ ami.” Miŋ onaŋ aêŋ ami. Anyô ku êŋ laimbiŋ anêŋ alaŋ êtôm anyô loyaŋ ba nêm yani sa êtôm Wapômbêŋ anêŋ avômalô te. Aêŋ ba indum ku mavi êmôŋ ek ku mavi sapêŋ. Nuŋgwik auk êŋ thô êndêŋ avômalô ba onaŋ lôklokwaŋ ek nesopa.

Avômalô takatu ba leŋiŋhaviŋ valuseleŋ

3 *Anyô te hik auk lokbaŋ thô ma miŋ hanaŋ abô hathak Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ abô avanôŋ lôk auk thêthôŋ ami,
4 ôpêŋ habôi ba hasoŋ nena yani anyô lôk auk bêŋ. Ŋê êŋ ma kêdôŋwaga abôyaŋ ba êthôŋ iniŋ kambom paliŋ. Lelaik hamô iniŋ auk aleba enaŋ abô lôk vovak hathak auk lomaloma ba leŋiŋdaŋ lôk êpêŋ vovak ma enaŋ abô kambom. Thêlô esoŋ nena anyô yaŋ hawa auk êŋ ek indum kambom êndêŋ i la.
5 *Wak nômbêŋ intu ma thêlôda idum ba êpôlik hathak thêlôda. Ma Sadaŋ hawa Wapômbêŋ anêŋ abô vani hêk i lôk habuliŋ iniŋ auk. Thêlô esoŋ nena thêlô êmô thêthôŋ ba tem thêlô neja valuseleŋ bêŋ anôŋ.
6 *Ôpatu ba hasopa Wapômbêŋ ma miŋ makilik lôk la hiki hathak nômkama pik ami, yani tem êmô mavi.
7 *Alalô alêm pik êntêk oyaŋ. Ba ama ma tem ana oyaŋ aêŋ iyom.
8 Ba intu alalô miŋ maleŋiŋkilik esak nômkama pik andô. Ma alalôaniŋ nôm lôk sôp iyom hamô êŋ ma hatôm ek alalô.
9 Ma avômalô leŋiŋ hiki ek neja valu lôk nômkama bêŋ anôŋ, ma tem auk êŋ êndôk thêlô leŋiŋ lôk êmbôv thêlô ek ini nesak gwasilim. Iniŋ auk thethaŋak êŋ habuliŋ i aleba hamô leŋviŋkupik lôk dahôlôŋiŋ sesoŋ ba mi.
10 *Avanôŋ! Leŋiŋhaviŋ valuseleŋ ma kambom sapêŋ anêŋ vêk. Avômalô doho iniŋ auk hathak valuseleŋ habi thethaŋak ba hadum thêlô etak Wapômbêŋ. Êŋ ma hatôm biŋ havatho thêlôda biŋ daluk lu ba malaiŋ bêŋ.

Loŋôndê nasopa

11 *Ma doŋtom o ma Wapômbêŋ anêŋ anyô. Ôsôv ba nu ek nôm kambom takêŋ. Undum nôm takatu ba Wapômbêŋ lamavi hathak. Ômô thêthôŋ. Osopa Wapômbêŋ anêŋ abô ba nêmimbiŋ yani. Lemimbiŋ avômalô. Ombatho o loŋ lôk ômô labali. Ma ondaŋviŋ embeŋ abô nômbêŋ êŋ yam.

---

* **6:1:** Ep 6:5 * **6:2:** Plm 16 * **6:3:** Gal 1:6-9 * **6:5:** 2Ti 3:8; 4:4; Tit 1:14 * **6:6:** Plp 4:11-12; 1Ti 4:8; Hib 13:5 * **6:7:** Jop 1:21 * **6:10:** Ep 5:5 * **6:11:** 2Ti 2:22

12 *Ma vovak êvhaviŋ êntêk ma nôm mavi. Êŋ ma nuŋgwik vovak endeba
onja lôkmala atu ba Wapômbêŋ halam o yôv hathak. Honaŋ anêm hôêvhaviŋ
ba avômalô bêŋ anôŋ bôk êyê o yôv.
13 *Timoti, Wapômbêŋ atu ba hêv lôkmala hadêŋ nômkama nômbêŋ êntêk thai
lôk Yisu Kilisi atu ba hadum abô ba hanaŋ avanôŋ hadêŋ Pontius Pailat ma
lêk thai êyê o. Aêŋ ba yahanaŋ abô lôklokwaŋ hadêŋ o nena
14 osopa abô êŋ ma miŋ undum tombeŋ ek anyôla etatale o ami. Undum ku
êŋ endeba Yisu Kilisi alalôaniŋ Anyô Bêŋ endelêm.
15 *Wapômbêŋ hadum ba waklavôŋ atu ba Yisu endelêm tem imbitak.
Yanida ma alaŋ ba yanida hamô mavi. Yani ma Kiŋ iniŋ Kiŋ ma ŋê bêŋbêŋ
iniŋ Anyô Bêŋ.
16 Yanida tem miŋ ema ami. Yani hamô deda atu ba miŋ hatôm anyô te ni
ebobo ami. Anyô te miŋ bôk hayê yani ami. Ŋê pik iniŋ lôklokwaŋ mi ba intu
miŋ hatôm nêgê Wapômbêŋ ami. Nênêm athêŋ bêŋ êndêŋ yani iyom. Anêŋ
lôklokwaŋ da hamô ba tem êmô aêŋ. Avanôŋ.

Ŋê lôk valuseleŋ bêŋ iniŋ abô

17 *Nonaŋ êndêŋ ŋê valuseleŋ bêŋ takatu ba êmô pik nena, “Nônêm
malemim êndêŋ Wapômbêŋ. Yani anyô wapôm mavi ba intu hêv nômkama
nômbêŋ êntêk ek alalô leŋiŋmavi. Ma miŋ nômbôam esak lôk miŋ nônêm
malemim êndêŋ valuseleŋ lôk nômkama takatu ba tem nêm yak ami.”
18-19 *Ma onaŋ êndêŋ i ek nisup nômkama mavi lôkthô esak doŋtom. Lôk
nindum mavi lomaloma bêŋ anôŋ ba nêm liŋ siŋ. Lôk nindum wapôm lôk
nêpôpêk iniŋ nômkama ek nimbi sam. Nôm takêŋ ma lôkmala anêŋ ôdôŋ atu
ba tem imbitak embeŋ yam ek neja lôkmala anôŋ.

Timoti eyabiŋ anêŋ ku

20 Timoti oyabiŋ o ek ku takatu ba êv hadêŋ o. Ômbôliŋ dômim esak abô
mayaliv lôk auk lokbaŋ takatu ba elam nena “auk thêthôŋ”. Êŋ ma abôyaŋ.
21 *Ma avômalô doho esopa auk lokbaŋ êŋ ba eveŋ mayaliv aleba iniŋ
êvhaviŋ mi.
Wapômbêŋ anêŋ wapôm êmô imbiŋ o.

* **6:12:** 1Ko 9:25-26; 2Ti 4:7 * **6:13:** Jon 18:36-37 * **6:15:** ALK 17:14 * **6:17:** Luk 12:20-21
* **6:18-19:** Mat 6:20 * **6:21:** 1Ti 1:6; 2Ti 2:18

Kapya yaŋ atu ba Pol hato hadêŋ Timoti
Abô môŋ

Pol hamô koladôŋ anêŋ Lom ma hato kapya êntêk hadêŋ Timoti. Pol lahabi nena tem yani ema. Ma anêŋ ŋê molo bêŋ anôŋ etak yani ba i. Luk iyom intu hamô haviŋ Pol ba intu yani kapô malaiŋ ba lahaviŋ Timoti ni Lom ek thêlô nêmô. Ba intu hato kapya êntêk. Malaiŋ lomaloma hapôm ŋê êvhaviŋ ba intu hanaŋ abô ek embatho Timoti loŋ ek imiŋ lôklokwaŋ. Ma hanaŋ ek Timoti eyabiŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi ba enaŋ abô êŋ thêthôŋ iyom.

Hato kapya êntêk hadêŋ 66 AD la.

1 Ya Pol yahato kapya êntêk. Wapômbêŋ lahaviŋ yambitak Yisu Kilisi anêŋ aposel ek yanaŋ abô êntêk bêŋ ek alalô nasopa Yisu Kilisi ba naja lôkmala atu ba Anyô Bêŋ bôk hakak abô hathak yôv.

2 *Hadêŋ o Timoti yenaŋ okna anôŋ. Wapôm lôk lahiki ma labali anêŋ Kamik Wapômbêŋ lo Yisu Kilisi alalôaniŋ Anyô Bêŋ.

Alalô miŋ mama ek Wapômbêŋ anêŋ abô ami

3 *Yahayala hêk yakapôlôŋ nena miŋ yahadum Wapômbêŋ anêŋ ku tombeŋ ami. Wapômbêŋ êŋ ma bumalô thêlô iniŋ Wapômbêŋ atu ba esopa. Bôlôvôŋ lo wak ma yahanaŋ yaleŋmavi lôk yahateŋ mek hadêŋ yani hathak o.

4 Sêbôk ba yahatak o ma malem thôk hêv yak ba lêk yaleŋhabi malem thôk êŋ. Ma lêk yaleŋ hik ya kambom ek yaŋgê o ek itu auk êŋ vônô ek yaleŋmavi.

5 *Yaleŋhabi anêm hôêvhaviŋ anôŋ. Êvhaviŋ êŋ intu hamô haviŋ lemtambô Yunis lo libum Lois. Ba lêk yahayê êvhaviŋ êŋ intu hamô haviŋ o aêŋ iyom.

6 *Ba intu yahanaŋ hathak loŋbô ek undum wapôm takatu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ o êtôm huyuv atum ek esaŋ bêŋ. Sêbôk ba yahatak yabaheŋ hayô hêk o ma Wapômbêŋ hêv lôkliŋyak ek undum ku êŋ.

7 *Ma Wapômbêŋ hêv dahô lôkliŋyak lôk dahô leŋiŋhaviŋ avômalô lôk dahô hapôviŋ anyô ek nindum mavi. Ma miŋ hêv dahô atu ba indum anyô ba nêkô ami.

8 Yahanaŋ Anyô Bêŋ anêŋ abô bêŋ ba intu yahamô koladôŋ. Ma Wapômbêŋ bôk hik malaiŋ sam ba hêv anêm ek onja ma anêŋ lôklokwaŋ tem nêm o sa. Aêŋ ba miŋ o mama ek onaŋ Anyô Bêŋ anêŋ abô bêŋ ami. Lôk miŋ o mama ek ya ami.

9 *Yani ma anyô wapôm ba lahaviŋ nêm avômalô sa. Ma hêv alalô bulubiŋ ba halam nena matheŋ. Miŋ alalô adum nômlate mavi ami. Mi anôŋ. Anêŋ wapôm êŋ hamô haviŋ Yisu Kilisi hadêŋ sêbôk atu ba môŋ anôŋ ba hêv hadêŋ alalô.

10 *Ma lêk hik anêŋ wapôm êŋ thô hathak hêv Yisu Kilisi, ôpatu ba hêv alalô bulubiŋ. Ôpêŋ intu habuliŋ ŋama ma hatak deda hayô hamô Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi ek alalô naja lôkmala atu ba hamô wak nômbêŋ intu sapêŋ.

11 *Ma habi baŋ hayô hêk ya ba hêv ya hatôm aposel ek yanaŋ Abô Mavi êntêk lôk yanêm auk esak Abô Mavi êŋ.

---

* **1:2:** Ap 16:1; 1Ti 1:2 * **1:3:** Ap 23:1 * **1:5:** Ap 16:1 * **1:6:** 1Ti 4:14 * **1:7:** Lom 8:15 * **1:9:** Ep 2:8-9; Tit 3:5 * **1:10:** Hib 2:14 * **1:11:** 1Ti 2:7

12 Aêŋ ba yahawa malaiŋ takêntêk ma doŋtom ya miŋ mama ami ek malê
nena yahayala ôpatu ba yahêvhaviŋ. Yahayala katô nena tem eyabiŋ ya lôk
yenaŋ ku mavi endeba êyô waklavôŋ nindum abô.
13 Abô takatu ba bôk holaŋô anêŋ ya ma osopa. Êŋ ma auk thêthôŋ. Ba
hosopa abô êntêk ma Yisu Kilisi tem nêm o sa ek ônêmimbiŋ Wapômbêŋ lôk
lemimbiŋ avômalô.
14 *Ma oyabiŋ nôm mavi takatu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ o hathak Lovak
Matheŋ ôpatu ba hamô haviŋ alalô.
15 Hoyala nena Pigelus lo Helmogenes lôk avômalô nômbêŋ atu ba êmô
plovins Esia bôk êdô ya.
16-17 Yahamô koladôŋ ma Onesipolus miŋ mama hathak yenaŋ malaiŋ êŋ
ami. Yani hayô Lom ma habôlêm ya lôklokwaŋ haveŋ aleba hapôm ya ma hêv
ya thêvô. Aêŋ ba Anyô Bêŋ nêm kapô ek Onesipolus lôk anêŋ thalaleŋ.
18 Ma Anyô Bêŋ nêm lahiki êndêŋ yani êndêŋ waklavôŋ nindum abô. Hoyala
loŋôndê mavi bêŋ anôŋ atu ba yani hêv ya sa hamô Epesus.

2

Timoti ma Yisu anêŋ anyô vovak

1 Aêŋ ba Timoti yenaŋ okna umiŋ lôklokwaŋ esak wapôm takatu ba halêm
anêŋ Yisu Kilisi.
2 O lôk avômalô doho bôk olaŋô abô nômbêŋ atu ba bôk yahanaŋ yôv. Aêŋ ba
nômbôlêm anyô mavi doho ek neyabiŋ abô êntêk lôk nêndôŋ anyô vi ek miŋ
abô êntêk nêm yak ami.
3 *Ma umiŋ lôklokwaŋ imbiŋ yêlô êtôm Yisu Kilisi anêŋ anyô vovak mavi.
4 Anyô vovak miŋ hatak anêŋ auk ek indum ku malaklêvôŋ ami. Yani
hapesaŋ i ek injik vovak ek indum ŋê vovak laik môŋ leŋiŋmavi.
5 *Ôpatu ba hayabiŋ i mavi ba halaŋviŋ tem lovak ba enja anêŋ vuli êmôŋ
aêŋ iyom.
6 Ma ôpatu ba hadum ku kapô lôk vovanik tem êmôŋ ek enja anêŋ anôŋ.
7 Aêŋ ba lemimbi abô takatu ek batu Anyô Bêŋ nêm auk êndêŋ o.
8 *Lemimbi Yisu Kilisi Devit anêŋ lim atu ba bôk hik liŋ haviyô hathak
loŋbô. Abô êŋ ma Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi atu ba yahanaŋ bêŋ.
9 *Aêŋ ba intu yahawa malaiŋ. Avanôŋ! Ekak ya loŋ hatôm ŋê vani. Ma
doŋtom anyô te hatôm ekak Wapômbêŋ anêŋ abô loŋ ami.
10 Ba intu yahamiŋ lôklokwaŋ ba yahawa malaiŋ lomaloma ek yanêm
avômalô takatu ba Wapômbêŋ bôk habi baŋ hayô hêk i yôv sa ek Yisu Kilisi
nêm alalô bulubiŋ ek naja lôkmala lôk namô Wapômbêŋ anêŋ lôkmaŋgiŋ kapô
wak nômbêŋ intu sapêŋ.
11 *Êntêk ma abô avanôŋ.
Alalô bôk ama haviŋ yani ba tem alalô namô aêŋ iyom imbiŋ yani.
12 *Alalô awa malaiŋ lôk vovaŋ ba amiŋ lôklokwaŋ êŋ ma tem nayabiŋ ku
imbiŋ yani.
Ma alalô athôŋ yani paliŋ ma tem êsôŋ alalô paliŋ aêŋ iyom.

---

* **1:14:** 1Ti 6:20 * **2:3:** 2Ti 1:8 * **2:5:** 2Ti 4:8 * **2:8:** Lom 1:3; 1Ko 15:4 * **2:9:** Ep 3:1,13; Plp 1:12-14 * **2:11:** 2Ko 4:11 * **2:12:** Mat 10:33

13 *Ma anêŋ abô miŋ hatôm yani etak ami. Ba intu alalô avak abô ek nasopa
yani ma doŋtom aêv yak, êŋ ma yani tem esopa anêŋ abô takatu ba
habutiŋ.

Timoti imbitak Wapômbêŋ anêŋ anyô ku anôŋ

14 *Wapômbêŋ lêk hayê o ba onaŋ lôbôlôŋ ek avômalô miŋ nêkôki esak auk
lomaloma ami. Dô. Tem imbuliŋ thêlô ma nêm i sa ami.
15 *Undum ku lôklokwaŋ lôk ôndôŋ Wapômbêŋ anêŋ abô avanôŋ thêthôŋ. Ma
Wapômbêŋ tem ênjê anêm ku êŋ ma enaŋ nena hudum ku mavi. Ba tem miŋ
o mama ami.
16 *Avômalô takatu ba esopa abô mayaliv eveŋ lokbaŋ aleba ibitak kam-
bom anôŋ. Êŋ ma otak abô lôk auk mayaliv takatu ba miŋ hasopa Wapômbêŋ
anêŋ abô ami.
17 *Auk êŋ ma hatôm palê hatêtô anyô liŋkupik sapêŋ. Nôŋgô Himeneus lo
Piletus.
18 Thai bôk eveŋ daim ek Wapômbêŋ anêŋ abô avanôŋ ma êdôŋ avômalô ba
esau nena alalô leŋviŋkupik tem miŋ imbiyô esak loŋbô ami ba intu ibuliŋ
avômalô doho iniŋ êvhaviŋ.
19 *Ma doŋtom Wapômbêŋ anêŋ unyak landiŋ lôklokwaŋ kambom ba miŋ
hatôm êŋgôli ami. Ma habutiŋ sêk nena, “Anyô Bêŋ hayala anêŋ avômalô” ma
“Ŋê takatu ba elam Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ ba esopa ma nêmbôliŋ dômiŋ esak
kambom.”
20 Ma unyak bêŋ te ma anêŋ uŋ gol doho lôk seleva doho lôk uŋ adaluk doho
lôk uŋ anôŋ doho hamô unyak kapô. Doho ma etak nôm mavi halôk ma doho
ma etak yavoyav halôk.
21 Aêŋ ba anyô te habi lelaik thô ba hathik i ba habitak mabuŋ ma hatôm
uŋ mavi atu ba Wapômbêŋ hadum ba habitak matheŋ ba hamô ek Wapômbêŋ
nêm ku mavi lomaloma êndêŋ yani.
22 *Ba intu ôsôv ênjêk ŋgôk anêŋ thethaŋak takatu ba hamô anyô muk
kapôlôŋiŋ. Ma ondaŋviŋ endom loŋôndê thêthôŋ lôk ônêmimbiŋ Wapômbêŋ
lôk lemimbiŋ avômalô lôk osopa auk yôhôk. Môlô takatu ba olam Anyô Bêŋ
anêŋ athêŋ ba osopa yani ma yani bôk hathik môlônim kapôlômim yôv ba
nosopa kobom thêthôŋ takêntêk.
23 *Oyala nena abô mayaliv lomaloma hadum ba avômalô ik vovak ba
ômbôliŋ dômiŋ ek abô thôŋôthôŋ takêŋ.
24 Anyô Bêŋ anêŋ anyô ku ma êmô labali imbiŋ avômalô lôkthô lôk anêŋ auk
ma thêthôŋ ek êndôŋ avômalô katô. Lôk êmô maliŋyaô ma miŋ injik vovak
ami.
25 Ma yani miŋ lamaniŋ ketheŋ esak avômalô takatu ba miŋ elaŋô anêŋ abô
ami ma êndôŋ thêlô esak abô labali. Injo Wapômbêŋ tem nêm i sa ek nede
kapôlôŋiŋ liliŋ ek nesopa auk avanôŋ mena mi la.
26 Ma ewa auk mavi hathak loŋbô ma tem nêsôv ênjêk Sadaŋ anêŋ
gwasilim, ôpatu ba havôv thêlô ek nindum anêŋ ku.

3

Pik lo leŋ anêŋ daŋ

* **2:13:** Lom 3:3-4; Tit 1:2 * **2:14:** 1Ti 6:4; Tit 3:9 * **2:15:** 1Ti 4:6 * **2:16:** 1Ti 4:7 * **2:17:** 1Ti 1:20 * **2:19:** Nam 16:5; Ais 52:11; Jon 10:14; 1Ko 8:3 * **2:22:** 1Ti 6:11 * **2:23:** 1Ti 4:7

1 *Odaŋô! Waklavôŋ pik lo leŋ anêŋ daŋ ma tem malaiŋ lomaloma imbitak.
2 Avômalô tem leŋiŋimbiŋ thêlôda lôk leŋiŋimbiŋ valuseleŋ ma nêmbôi lôk
nêgê i daŋ ma nenaŋ abôma lôk leŋiŋôndôŋ kôtôŋ êndêŋ taluvi lo lami. Ma tem
miŋ leŋiŋmavi esak nôm takatu ba anyô vi êv hadêŋ i ami lôk êpôlik hathak
kobom matheŋ
3 ma leŋiŋhaviŋ mi lôk miŋ etak kapôlôŋiŋ kambom ami. Ma tem nenaŋ abô
kambom esak avômalô vi lôk nipuki loŋ ami ma nimbitak ŋê maleŋiŋ thêlêv
lôk nêpôlik esak kobom mavi.
4 Ma tem thêlô nimbuliŋ iniŋ ŋê môlô ma nindum nômkama mayaliv ma
thêlôda tem nênêm iniŋ athêŋ liŋ ba nindum nômkama takatu ba indum thêlô
leŋiŋmavi ma kobom leŋiŋhaviŋ Wapômbêŋ ma êdô.
5 *Avômalô takêŋ tem nindum thêthôŋ êtôm ŋê esopa Wapômbêŋ ma
doŋtom thêlô bôk etak Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ ba intu nômbôliŋ dômiŋ
êndêŋ i.
6 Ma anyô takêŋ ethak êyêyê hathak bôbôŋiŋ ba êyô unyak ma êyê avi
takatu ba iniŋ auk mayaliv ma ewa iniŋ auk. Avi takêŋ bôk idum kambom
bêŋ anôŋ ba êmô lôk kapôlôŋiŋ malaiŋ. Ma thêlôniŋ thethaŋak lomaloma
hayabiŋ i ba êbôlêm auk lukmuk wak nômbêŋ intu sapêŋ.
7 Avi takêŋ elaŋô ŋê êŋ iniŋ abô lôbôlôŋ ba miŋ êpôm Wapômbêŋ anêŋ abô
avanôŋ ek nêm thêlô sa ami.
8 *Ŋê êŋ bôk êvôliŋ dômiŋ hathak Wapômbêŋ anêŋ abô avanôŋ hatôm Janes
lo Jambles bôk êvôliŋ dômiŋ hadêŋ Mose. Sadaŋ habuliŋ thêlô iniŋ auk aleba
ibitak kambom anôŋ ba êvhaviŋ ami ba intu Wapômbêŋ hadô thêlô.
9 Ma ŋê êŋ iniŋ kambom takêŋ tem imbitak yaiŋ ba avômalô tem nêgê êtôm
bôk êyê Janes lo Jambles iniŋ auk kambom. Ba intu auk êŋ tem miŋ imbitak
bêŋ ami.

Timoti ombaloŋ Wapômbêŋ anêŋ abô loŋ lôklokwaŋ

10 Ma doŋtom o Timoti hoyala yenaŋ auk lôk yenaŋ bôk lo loŋ takatu ba
yahadôŋ lôkthô katô ma auk takatu ba hamô haviŋ ya lôk yaleŋhaviŋ avômalô
ma yahêvhaviŋ ba yahaminŋ lôklokwaŋ lôk miŋ yahasôv ami.
11 *Ma vovaŋ lomaloma lôk malaiŋ hapôm ya halôk Antiok lo Aikoniam ma
Listla. Ma Anyô Bêŋ hêv ya bulubiŋ ek nôm kambom takêŋ.
12 *Avanôŋ! Avômalô lôkthô atu ba leŋiŋhaviŋ nênêmimbiŋ Yisu Kilisi ba
esopa Wapômbêŋ tem nêpôm vovaŋ takêŋ imbiŋ.
13 Ma ŋê lôk ŋgôk lôk ŋê takatu ba esau avômalô tem nindum iniŋ auk
kambom takêŋ endeba imbitak kambom anôŋ. Bôk esau thêlôda yôv ba tem
nesau avômalô vi imbiŋ.
14-15 Ma doŋtom Timoti hoyala kêdôŋwaga takatu ba bôk êv o auk ba hoyala
nena o ma okna ba Wapômbêŋ anêŋ abô matheŋ hik auk thô hadêŋ o aleba
lêk. Abô êŋ hik avômalô liŋ ek neja auk mavi ek nênêmimbiŋ Yisu Kilisi ma
tem yani nêm thêlô bulubiŋ. Bôk howa auk hathak nôm takêŋ ba intu hoyala
katô nena abô avanôŋ. Ba ombaloŋ auk êŋ loŋ.
16 *Wapômbêŋ anêŋ abô lôkthô ma hayuv halêm yaiŋ ba bôk eto halôk
kapya ek êndôŋ avômalô lôk hêv avômalô sa hathak auk lokbaŋ. Ma hik
loŋôndê nepesaŋ i thô ek nimbitak thêthôŋ

* **3:1:** 1Ti 4:1 * **3:5:** Mat 7:15,21; Tit 1:16 * **3:8:** Kis 7:11 * **3:11:** Ap 13:14-52; 14:5,8-20
* **3:12:** Mat 16:24; Jon 15:20; Ap 14:22 * **3:16:** Lom 15:4

17 ek Wapômbêŋ anêŋ avômalô neja nômkama ek nindum ku mavi.

4

Timoti enaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô

1 Timoti, Wapômbêŋ lo Yisu Kilisi elaŋô yenaŋ abô. Yani tem indum abô
esak avômalô lôkmala lôk ŋê ŋama. Yani tem êlêm ek eyabiŋ alalô. Aêŋ ba
yahanaŋ lôklokwaŋ hadêŋ o nena
2 onaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô. Miŋ oyabiŋ waklavôŋ mavi iyom ami. Onaŋ
iyom. Nuŋgwik avômalô iniŋ kambom thô ma onaŋ ek netak. Osaŋ thêlô ek
nesopa Wapômbêŋ anêŋ abô. Ombatho avômalô loŋ ma ômô maliŋyaô lôk
ôndôŋ avômalô katô oyaŋ.
3 *Yakô wak te ma avômalô tem nimbi leŋôndôŋ siŋ ek nedaŋô Wapômbêŋ
anêŋ auk thêthôŋ. Thêlô tem veŋiŋ thethaŋak ba nêmbôlêm kêdôŋwaga vi ek
nenaŋ abô takatu ba indum thêlô leŋiŋmavi.
4 Thêlô tem nede dômiŋ liliŋ êndêŋ abô avanôŋ ma nembeŋ mayaliv ba
nesopa kukuthiŋ oyaŋ.
5 Ma doŋtom o Timoti ma onja auk katô esak ku nômbêŋ atu ba hudum. Tem
malaiŋ lôk vovaŋ êpôm o. Êŋ ma umiŋ lôklokwaŋ. Onaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô
Mavi lôk undum Wapômbêŋ anêŋ ku lôkthô atu ba hêv hadêŋ o.

Pol hadum ek ema

6 *Timoti, yenaŋ thalaleŋ lêk haŋgasô hatôm waiŋ atu ba haŋgasô halôk da.
Ma wakma êŋ lêk hayô ek yana. Ba intu undum ku nômbêŋ êŋ.
7 *Lêk yahik vovak mavi yôv ba yahalaŋviŋ aleba hayô anêŋ daŋ. Ma
yahavaloŋ yenaŋ yahêvhaviŋ loŋ denaŋ.
8 *Ba intu Wapômbêŋ lêk havaloŋ vuli mavi te loŋ ek ya aêntêk. Waklavôŋ
nindum abô ma Anyô Bêŋ atu ba hanaŋ abô avanôŋ hathak avômalô tem
enaŋ nena ya anyô thêthôŋ. Ba tem enaŋ êndêŋ ya iyom ami. Mi. Avômalô
lôkthô atu ba êpôviŋ waklavôŋ yani endelêm ma tem enaŋ aêŋ êndêŋ i imbiŋ.

Timoti êlêm ketheŋ ek Pol

9-10 *Dima lahaviŋ nômkama pik êntêk. Êŋ ma yani bôk hatak ya ba hi
Tesalonaika. Ma Klesens bôk hi plovins Galesia ma Titi bôk hi Dalmesia. Ba
intu ôpôpêk o ba ôlêm ketheŋ êndêŋ ya.
11 Luk iyom hamô haviŋ ya. Ma Mak hathak hêv ya sa hathak yenaŋ ku ba
intu ondom yani êlêm êndêŋ ya.
12 Ma Tikikus ma yahêv yani hi Epesus.
13 *Yahatak yenaŋ kwêv hamô Tloas ba hamô Kapus anêŋ unyak ba onja ba
êlêm. Ma onja yenaŋ kapya lôkthô. Ma ya vovaŋ ek kapya ali atu ba epesaŋ
hathak boksipsip kupik.
14 *Aleksanda ma anyô hadum ku hapesaŋ nômkama hathak aeŋ thekthek
ba bôk hadum kambom bêŋ hadêŋ ya. Anyô Bêŋ tem indum aêŋ êndêŋ yani
esak nôm atu ba hadum.
15 Yani hik vovak lôklokwaŋ hathak yêlôaniŋ abô. Ba intu oda oyabiŋ o mavi
esak yani imbiŋ.
16 Yahadum abô môŋ ma doho miŋ êv ya sa ami. Thêlô sapêŋ etak ya. Ma
yaleŋhaviŋ nena thêlô miŋ nindum abô esak nôm êŋ ami.

---

* **4:3:** 1Ti 4:1 * **4:6:** Plp 2:17 * **4:7:** 1Ti 6:12 * **4:8:** 1Ko 9:24-25 * **4:9-10:** Ap 15:37-39; 2Ko 8:23; Kol 4:14 * **4:13:** Ap 20:6 * **4:14:** Lom 2:6

17 Ma doŋtom Anyô Bêŋ hamiŋ ya dômiŋ ba hêv ya lôklokwaŋ ek yanaŋ
Wapômbêŋ anêŋ abô takêŋ bêŋ êndêŋ ŋê daluk ek thêlô nedaŋô. Yaleŋhabi
nena ya lêk yahamô alim kambom te abôlêk. Ma doŋtom Anyô Bêŋ hêv ya sa.
18 Anyô Bêŋ tem nêm ya bulubiŋ ênjêk ŋgôk iniŋ vovak lomaloma. Nômlate
miŋ hatôm imbuliŋ ya ami endeba enja ya vê ni anêŋ loŋ lôkliŋyak atu ba
hamô malak leŋ am. Nênêm athêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ yani iyom wak nômbêŋ
intu sapêŋ. Avanôŋ.
19 *Nêm yaŋsiŋ mavi lôk lôkbôk mavi êndêŋ Plisila lo Akwila ma Onesipolus
lôk anêŋ avômalô.
20 *Elastus hamô Kolin. Tlopimas hapôm lijiŋ ma yahadô yani hêk Miletus.
21 Ômbôlêm anêm loŋônde ek ôlêm loŋ êntêk êmôŋ vêmam ka beleŋ simbak.
Yubulus, Pudens, Linus, Klodia lôk iviyaŋ sapêŋ enaŋ yaŋsiŋ mavi lôk lôkbôk
mavi hadêŋ o.
22 Anyô Bêŋ eyabiŋ o dahôlôm lôk anêŋ wapôm êmô imbiŋ o.

* **4:19:** Ap 18:2; 2Ti 1:16-17 * **4:20:** Ap 19:22; 20:4; Lom 16:23

Kapya atu ba Pol hato hadêŋ
Titi
Abô môŋ

Lom êv Pol vê hêk koladôŋ (Ap 28), êŋ ma thai lôk Titi i ŋgavithôm Klit lôbôlôbô ba enaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi bêŋ hadêŋ thêlô. Vêm ma Pol hanaŋ ek Titi indum ku êŋ endeba anêŋ daŋ lôk etak avaka êtôm malak lôkthô ma hatak Klit ba hi loŋ buyaŋ. Titi hadum ku êŋ denaŋ, ma Pol hato kapya êntêk hadêŋ yani. Hato ek embatho Titi loŋ esak anêŋ ku lôk nêm auk ek êmbôv ŋê takatu ba êvôliŋ dômiŋ hathak abô anôŋ ek nêbônêlêm ma nêm auk esak êvhaviŋ lôk iniŋ ku ma eyabiŋ i esak kêdôŋwaga abôyaŋ.

Hato kapya êŋ hadêŋ 64 AD la.

Pol hêv lamavi

1 Ya Pol, Wapômbêŋ anêŋ anyô ku ma Yisu Kilisi anêŋ aposel, yahato kapya êntêk. Yisu Kilisi hêv ya ek yanaŋ anêŋ abô bêŋ ma yambatho ŋê takatu ba bôk habi baŋ hayô hêk i iniŋ êvhaviŋ loŋ. Lôk yanêm auk ek neyala abô avanôŋ atu ba halom avômalô ek nêmô êtôm Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ

2 *ek nênêm maleŋiŋ esak neja lôkmala atu ba tem nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Môŋ anôŋ ma Wapômbêŋ bôk havak abô yôv nena tem nêm ênděŋ i ba miŋ hatôm esau ami.

3 Alalôaniŋ bulubiŋ Wapômbêŋ bôk hatak waklavôŋ te yôv ba hatak ku halôk yabaheŋ lôk hanaŋ lôklokwaŋ ek yanaŋ anêŋ Abô Mavi bêŋ êndêŋ avômalô ek batu Abô Mavi êŋ êlêm yaiŋ.

4 *Yahato hadêŋ o Titi, yenaŋ okna anôŋ hathak alaianiŋ aêvhaviŋ.

Kamik Wapômbêŋ lo alalôaniŋ Bulubiŋ Yisu Kilisi iniŋ wapôm lôk labali êmô imbiŋ o.

Titi endam avaka ek neyabiŋ avômalô êvhaviŋ lodôŋlodôŋ

5 Bôk yahatak o hamô Klit ek undum ku takatu ba hêk denaŋ lôk otak avaka doho anêŋ lomalak êtôm atu ba bôk yahanaŋ hadêŋ o.

6 *Otak i êtôm aêntêk. Anyô atu ba abô mi hêk avômalô maleŋiŋ ma hamô tiŋiŋ haviŋ yanavi. Ma anêŋ nali êvhaviŋ ba avômalô miŋ enaŋ abô hathak iniŋ maleŋ thaŋô lôk leŋôndôŋ kôtôŋ ami.

7 Ŋê takatu ba eyabiŋ avômalô êvhaviŋ idum Wapômbêŋ da anêŋ ku ba intu thêlô abô mi ênjêk avômalô maleŋiŋ. Ma miŋ thêlô nesoŋ nena thêlô ma ŋê bêŋ ek avômalô vi ami, lôk miŋ leŋiŋmaniŋ kitheŋ ami, ma miŋ ninum waiŋ ba molo ami, lôk miŋ maleŋiŋ thêlêv ami, ma miŋ netaŋtaŋi esak avômalô vi iniŋ valuseleŋ ami.

8 Mi. Neja avômalô thô lôk leŋiŋimbiŋ kobom atu ba mavi ma nipuk i loŋ lôk nêmô thêthôŋ lôk matheŋ ma neyabiŋ i mavi.

9 Ma nebaloŋ abô avanôŋ biŋ atu ba bôk êdôŋ loŋ lôklokwaŋ ek nêndôŋ avômalô esak auk thêthôŋ ek nembatho iniŋ êvhaviŋ loŋ lôk nijik avômalô leŋôndôŋ kôtôŋ iniŋ auk lokbaŋ thô ek netak.

Ŋê leŋôndôŋ kôtôŋ bêŋ anôŋ êmô Klit

---

* **1:2:** Kol 1:27 * **1:4:** Lom 1:7; 2Ko 8:23; Gal 2:3 * **1:6:** 1Ti 3:2-7; 2Ti 2:24-26

10 *Otak avaka anêŋ aêŋ ek neyabiŋ avômalô êvhaviŋ ek nimiŋ loŋ siŋ ek ŋê nômbêŋ atu ba ibi leŋôndôŋ siŋ anêŋ Klit. Thêlô ma ŋê enaŋ abô mayaliv ba esau avômalô. Ŋê Islael takatu ba evaloŋ kobom neŋgothe kupik vê ethak êmôŋ ek kobom êŋ.
11 *Ŋê takêŋ ma onaŋ ek nêmô bônôŋ ba miŋ otak i ek nêndôŋ avômalô ami. Thêlô leŋiŋhaviŋ valuseleŋ ba intu êdôŋ avômalô hathak auk lokbaŋ ba ibuliŋ ŋê êvhaviŋ lodôŋlodôŋ iniŋ auk.
12 Thêlô iniŋ anyô lôkauk te hanaŋ hathak thêlôda aêntêk, “Avômalô Klit sapêŋ ma ŋê abôyaŋ lôk êtôm bok ŋgalewaŋ ba êk ku mi ma eyaŋ nôm hatôm bok iyom.”
13 *Abô êŋ ma avanôŋ. Ba intu osaŋ i lôklokwaŋ ek iniŋ êvhaviŋ imbitak mavi
14 *ma netak Islael iniŋ kukuthiŋ oyaŋ oyaŋ lôk miŋ nesopa ŋê takatu ba êvôliŋ dômiŋ hathak abô avanôŋ iniŋ abô majaŋ ami.
15 Avômalô takatu ba iniŋ kapôlôŋiŋ mabuŋ hêk Wapômbêŋ ma, ma nôm eyaŋ lôk nômkama lôkthô ma mabuŋ aêŋ iyom. Ma doŋtom avômalô takatu ba miŋ êvhaviŋ ami lôk iniŋ kapôlôŋiŋ lelaik ma nômlate miŋ mabuŋ ami. Aêŋ ba iniŋ auk lôk kapôlôŋiŋ lelaik kambom.
16 *Thêlô enaŋ nena eyala Wapômbêŋ, ma doŋtom iniŋ bôk lo loŋ hik thô nena êthôŋ yani paliŋ. Thêlô leŋiŋôndôŋ kôtôŋ ba miŋ hatôm nindum nômla mavi te ami lôk êtôm nôm ôvathek hêk Wapômbêŋ ma.

2

Ôndôŋ kobom mavi êndêŋ avômalô êvhaviŋ lodôŋlodôŋ

1 Oda miŋ ôtôm thêlô ami. Ma ôndôŋ avômalô ek nesopa Wapômbêŋ anêŋ auk thêthôŋ.
2 Ôndôŋ anyô boŋnena ek nipuki loŋ esak auk mayaliv ma nêmô batôŋ oyaŋ lôk neyabiŋ i dedauŋ mavi. Ma iniŋ êvhaviŋ lôk leŋiŋhaviŋ avômalô embothoŋ mavi. Ma nimiŋ lôklokwaŋ esak malaiŋ.
3 *Ma aêŋ iyom ma ôndôŋ avôdôŋnena imbiŋ ek nêmô matheŋ êtôm Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ. Ma miŋ nenaŋ abôma esak avômalô vi ami ma miŋ netak waiŋ ek eyabiŋ iniŋ auk ami. Mi, ôndôŋ thêlô ek neja auk mavi
4 ek nêndôŋ avi muk ek leŋiŋimbiŋ vêŋi lôk nali,
5 *ma nipuk i loŋ lôk nêmô mabuŋ, ma nindum iniŋ ku neyabiŋ iniŋ avômalô mavi lôk nênêm leŋiŋhaviŋ êndêŋ avômalô ma nedovak vêŋi iniŋ abô vibiŋ. Idum aêŋ ma tem miŋ hatôm anyôla enaŋ abôma esak Wapômbêŋ anêŋ abô ami.
6 Ma anyô muk ma osoŋ i lokwaŋ aêŋ iyom ek nipuki loŋ.
7 *Ma oda ôtôm lavôŋiŋ mavi esak nômkama sapêŋ ek apenena nêgê ba nesopa vemgwam. Ôndôŋ avômalô lôk malemdôŋ esak abô takatu ba halêm anêŋ o kapôlôm.
8 *Ma onaŋ abô thêthôŋ mavi iyom ek avômalô miŋ hatôm nêpôm anêm abô anêŋ kambom te ami. Undum aêŋ ek avômalô takatu ba êpôlik hathak anêm abô ma tem mama ba miŋ hatôm nenaŋ abô kambom te esak alalô ami.

---

* **1:10:** 1Ti 4:7 * **1:11:** 2Ti 3:5-6; 1Pi 5:2 * **1:13:** 2Ti 4:2 * **1:14:** 1Ti 4:7 * **1:16:** 1Jon 1:6; 2:4 * **2:3:** 1Ti 3:11 * **2:5:** Ep 5:22 * **2:7:** 1Ti 4:12 * **2:8:** 1Pi 2:15

9 *Ma ŋê takatu ba êmô alaŋsi vibiŋ* ma osoŋ i lokwaŋ ek nêmô iniŋ alaŋ
vibiŋ esak nômkama sapêŋ ek nindum thêlô leŋiŋmavi. Ma miŋ nêwê abô
viyaŋ ami.
10 Lôk miŋ neja iniŋ nômla vani ami. Mi, nindum nômkama sapêŋ thêthôŋ ek
injik thô nena iniŋ ku ma mavi ek iniŋ alaŋsi nênêmimbiŋ thêlô. Idum aêŋ ma
tem alalôaniŋ Wapômbêŋ atu ba hêv alalô bulubiŋ anêŋ abô imbitak lêlêyaŋ
mavi ênjêk avômalô maleŋiŋ.

Wapômbêŋ anêŋ wapôm hik alalô liŋ ek nasopa anêŋ loŋôndê ek nayabiŋ Kilisi

11 Alalô nasopa kobom mavi takêŋ ek malê nena Wapômbêŋ anêŋ wapôm
bôk halêm yaiŋ yôv ba hawa bulubiŋ halêm ek avômalô sapêŋ nênêmimbiŋ.
12 *Ma wapôm êŋ hadôŋ alalô ek natak kobom avôliŋ dômiŋ ek Wapômbêŋ
lôk pik anêŋ thethaŋak ma napuki loŋ lôk namô thêthôŋ ba nasopa Wapômbêŋ
anêŋ lahaviŋ êndêŋ waklavôŋ êntêk.
13 Ma alalô nasopa loŋôndê êŋ ba nanêm maleŋiŋ ek mek mavi atu ba tem
êlêm. Mek mavi êŋ ma waklavôŋ atu ba Yisu Kilisi anêŋ deda lôkmaŋgiŋ êlêm
yaiŋ. Yani ma Anyô Bêŋ Wapômbêŋ, alalôaniŋ bulubiŋ.
14 *Yani hêv yanida halêm ba hama hathak alalô ek nêm alalô vê ênjêk
kambom lomaloma lôk havôkwiŋ alalô ek nambitak yanida anêŋ avômalô
takatu ba êk lêlê ek nandum ku mavi.
15 *Ba intu onja abô takêntêk anêŋ ôdôŋ sa êndêŋ avômalô êvhaviŋ. Lôk osoŋ
i lokwaŋ ek nesopa ma avômalô leŋiŋôndôŋ kôtôŋ ma osaŋ i. Onaŋ abô takêŋ
esak Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ. Ma miŋ otak anyôla atu ba hoyabiŋ i ek enaŋ
nena anêm abô ma nôm oyaŋ ami.

3

Nundum malêla takatu ba mavi

1 *Nuŋgwik avômalô iniŋ auk liŋ esak loŋbô ek nedovak gavman lôk iniŋ ŋê
bêŋbêŋ ba nesopa iniŋ abô. Lôk nêpôpêk i ek nindum ku mavi lomaloma.
2 Ma miŋ nenaŋ abô kambom esak anyô vi lôk miŋ nêkôki ami. Mi,
netauviŋ i dedauŋ ba nêmô yôhôkna imbiŋ avômalô sapêŋ.
3 *Ek malê nena sêbôk ma alalô thôŋôthôŋ hatôm thêlô. Alalô leŋôndôŋ
kôtôŋ lôk êvhaviŋ abôyaŋ ba atak Wapômbêŋ anêŋ loŋôndê ma amô thethaŋak
lôk alak lomaloma vibiŋ. Ma amô lôk leŋiŋdaŋ ba awa auk kambom hathak
anyô vi. Alalô apôlik ek i ma thêlô êpôlik ek alalô.
4 Ma doŋtom lêk ma Wapômbêŋ, ôpatu ba hêv alalô bulubiŋ, hik anêŋ kobom
mavi lôk anêŋ lahaviŋ thô hadêŋ alalô.
5 *Yani hêv alalô bulubiŋ hathak yanida anêŋ lahiki. Ma miŋ hathak
alalôaniŋ ku thêthôŋ ami. Mi, havôkwiŋ alalôaniŋ kambom ma hadum ba
alalô abitak lukmuk hathak Lovak Matheŋ ba hêv lôkmala lukmuk hadêŋ
alalô.
6 *Hathak ôpatu ba hêv alalô bulubiŋ, Yisu Kilisi, ma Wapômbêŋ haŋgasô
anêŋ Lovak Matheŋ bêŋ anôŋ hayô hamô alalô.

---

* **2:9:** 1Ti 6:1 * **2:9:** ‘Ŋê takatu ba êmô alaŋsi vibiŋ’ ma hathak abô Inglis ma ‘slave’. Nôŋgô Epesus 6:5. * **2:12:** 1Jon 2:16 * **2:14:** Kis 19:5; Lo 7:6; Ese 37:23; Gal 1:4; 1Pi 2:9 * **2:15:** 1Ti 4:12 * **3:1:** Lom 13:1-7; 1Pi 2:13-14 * **3:3:** 1Ko 6:9-11; Ep 2:1-2; 5:8 * **3:5:** 2Ti 1:9; Hib 10:22 * **3:6:** Ap 2:17-18

7 Yani habi anêŋ wapôm sam ba halam alalô nena avômalô thêthôŋ. Ba
intu alalô awa athêŋ ek naja lôkmala atu ba tem namô êtôm wak nômbêŋ intu
sapêŋ. Ma lêk aêv maleŋiŋ ek nôm êŋ.
8 Abô takêŋ ma avanôŋ biŋ. Ba intu yaleŋhaviŋ ombatho i loŋ lôklokwaŋ ek
nesopa abô takêŋ sapêŋ ek vi atu ba bôk êvhaviŋ Wapômbêŋ yôv ma neyabiŋ
i ek nindum ku mavi thêthô. Abô takêŋ ma mavi anôŋ ba tem nêm avômalô
lôkthô sa.
9 *Nômô daim ek auk molo takatu ba avômalô êkôki hathak lôk ekatuŋ Islael
iniŋ limi bôbô iniŋ athêŋ ma abô lôkthaŋgo ma ethaŋ i hathak Mose anêŋ
balabuŋ. Nôm takêŋ ma nôm oyaŋ ba miŋ hatôm nêm anyôla sa ami.
10 *Anyôla havak avômalô vose hi lodôŋlodôŋ ma onaŋ bôlôŋ ju êndêŋ ôpêŋ
nena etak auk êŋ. Ma mi ma otak yani ba nu.
11 Alalô ayala nena avômalô anêŋ aêŋ iniŋ auk ma lokbaŋ ba idum kambom
thêthô. Ba intu iniŋ bôk lo loŋ takêŋ da hik thêlô thô nena ŋê idum kambom.

Abô anêŋ daŋ

12 *Tem yanêm Altema mena Tikikus la ba êsôk, êŋ ma o lôklokwaŋ ek nu
Nikopolis ek ôpôm ya. Yenaŋ auk nena tem yana yamô Nikopolis êndêŋ
waklavôŋ beleŋ simbak.
13 *Sena, anyô lôkauk hathak abô majaŋ, lo Apolo etak môlô ba i buyaŋ, ma
noyabiŋ i esak nômkama takatu ba thai mi ek nêm thai sa.
14 *Ôndôŋ alaianiŋ avômalô ek nindum ku mavi ni thêthô lôk nênêm
avômalô vi atu ba êv yak hathak nômkama sa ek iniŋ êvhaviŋ injik anôŋ.
15 Avômalô takatu ba êmô haviŋ ya êv iniŋ leŋiŋmavi hadêŋ o. Ma nêm yenaŋ
aêŋ êndêŋ ŋê êvhaviŋ takatu ba leŋiŋhaviŋ yêlô.
Wapômbêŋ anêŋ wapôm êmô imbiŋ môlô lôkthô.

* **3:9:** 2Ti 2:14,16 * **3:10:** Mat 18:15-17 * **3:12:** Ep 6:21-22; Kol 4:7-8 * **3:13:** Ap 18:24; 1Ko 3:5-6 * **3:14:** Ep 4:28

Kapya atu ba Pol hato hadêŋ
Pilemon
Abô môŋ

Pilemon ma anyô hêvhaviŋ te anêŋ Kolosi. Yani ma alaŋ ek ŋê doho atu ba êmô yani vibiŋ ba idum anêŋ ku. Ma anêŋ anyô ku êŋ te ma Onesimi. Yani hawa Pilemon anêŋ nômla doho vani ba hasôv ba hi. Lom iniŋ balabuŋ hanaŋ nena ôpatu ba hamô alaŋ vibiŋ hatak anêŋ ku ba hasôv ba hi, êŋ ma anêŋ alaŋ hatôm injik yani vônô. Haveŋ yam ma Onesimi hapôm Pol hamô koladôŋ ma halaŋô Abô Mavi ba hêvhaviŋ. Ba intu Pol hato abô hadêŋ Pilemon nena Onesimi ma lêk anyô hêvhaviŋ ba nêm anêŋ kambom vê.

Hatôm 60 AD la ma Pol hamô koladôŋ ba hato kapya ju êntêk, yaŋ ma Pilemon ma yaŋ hi Kolosi.

Pol hêv lamavi

1 Ya Pol, yahamô koladôŋ hathak Yisu Kilisi. Yai lôk alalôaniŋ aiyaŋ Timoti ato kapya êntêk hadêŋ o, Pilemon. O ma yaianiŋ aiyaŋ anôŋ atu ba alalô adum ku doŋtom êntêk haviŋ i.

2 *Lôk ato hadêŋ livôŋ Apia lo Alkipus haviŋ. Yani ma Wapômbêŋ anêŋ anyô vovak te atu ba hamiŋ haviŋ yai. Ma yai ato hadêŋ avômalô êvhaviŋ takatu ba ethak êv yeŋ hamô anêm unyak kapô haviŋ.

3 Alalôaniŋ Kamik Wapômbêŋ lôk Anyô Bêŋ Yisu Kilisi iniŋ wapôm lôk labali êmô imbiŋ môlô sapêŋ.

Pol hanaŋ lamavi hathak Pilemon anêŋ ku

4-5 Yahalaŋô hathak anêm lemhaviŋ avômalô matheŋ sapêŋ lôk anêm hôêvhaviŋ hathak Anyô Bêŋ Yisu. Ba intu mek sapêŋ atu ba yahateŋ ma yaleŋhabi o ba yahanaŋ yaleŋmavi hadêŋ yenaŋ Wapômbêŋ.

6 Hôêvhaviŋ Wapômbêŋ ba intu o anyô wapôm. Ma yahateŋ mek ek anêm wapôm êŋ injik anôŋ ba Wapômbêŋ nêm auk mavi êndêŋ o ek oyala nômkama mavi lôkthô atu ba alalô awa halêm anêŋ Kilisi.

7 *Aiyaŋ, abô hathak hôthô avômalô matheŋ iniŋ kapôlôŋiŋ liŋ hayô ek ya. Ba intu anêm kobom lemhaviŋ êŋ hêv ya thêvô lôk yaleŋmavi bêŋ anôŋ.

Pol hanaŋ ek Pilemon êŋjê Onesimi êtôm yaŋ anôŋ

8 Aêŋ ba yahadum ek yanaŋ injik anêm lemhaviŋ liŋ ek undum nômlate êtôm atu ba oda lemhaviŋ undum. Nôm êŋ ma thêthôŋ mavi ba intu ya hatôm yanaŋ lôklokwaŋ ek undum aêŋ esak Kilisi anêŋ athêŋ.

9 Ma doŋtom hathak leŋhaviŋ êŋ iyom intu yahanaŋ hik o liŋ. Ya ma anyô boŋ Pol atu ba lêk yahamô koladôŋ hathak Yisu Kilisi,

10 *yahanaŋ hik o liŋ hathak yenaŋ okna Onesimi ek nuŋgwik anêm lemhaviŋ thô êndêŋ yani. Yahamô koladôŋ ma yani hêvhaviŋ ba intu habitak yenaŋ okna.

11 Sêbôk ma yani miŋ hatôm nêm o sa ami. Ma doŋtom lêk habitak anyô mavi ek nêm alai luvi sa.*

12 Lêk yahêv yani hatôm yabiŋdaluk anôŋ hathôk ek o hathak loŋbô.

---

* **1:2:** Kol 4:17; 2Ti 2:3 * **1:7:** 2Ko 7:4 * **1:10:** 1Ko 4:15; Kol 4:9 * **1:11:** Onesimi anêŋ athêŋ anêŋ ôdôŋ nena, “Hêv sa”

13 Yahamô koladôŋ hathak Abô Mavi ba intu yaleŋmavi ek yani enja anêm
loŋ ba êmô imbiŋ ya ek nêm ya sa.
14 Ma doŋtom yahadô yapôviŋ o ek undum malêla takatu ba mavi. Ba intu
miŋ hatôm yandum nômlate atu ba miŋ honaŋ ami ek undum ku mavi êtôm
atu oda lemhaviŋ undum.
15 Betha Onesimi hatak o vauna ek nêmimbiŋ Yisu Kilisi vêm ba havôhathôk
hathak loŋbô ma tem êmô imbiŋ o wak nômbêŋ intu sapêŋ la.
16 *Yani hathôk ek o ma onja yani êtôm mamuyaŋ anôŋ ma miŋ êtôm o alaŋ
ek yani esak loŋbô ami. Yaleŋhaviŋ yani bêŋ anôŋ. Ma doŋtom yani ma anêm
mamuyaŋ lôk o ma alaŋ ek yani haviŋ ba intu tem lemimbiŋ yani bêŋ anôŋ
êmôŋ ek ya.
17 Aêŋ ba lemhabi nena alai ma ŋê ku te iyom, êŋ ma onja Onesimi thô êtôm
intu howa ya thô.
18 Yani hadum nômla kambom hadêŋ o mena hawa anêm nômla, êŋ ma otak
êndôk yabaheŋ.
19 Ya Pol yada yahato hathak yabaheŋ nena tem yanêm vuli êŋ viyaŋ êndêŋ
o. Ma doŋtom lemimbi nena bôk yahik loŋôndê nêmô lôkmala thô hadêŋ o ba
anêm vuli viyaŋ hêk haviŋ ya denaŋ.
20 Avanôŋ, aiyaŋ, yaleŋhaviŋ onja Onesimi thô esak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ.
Êŋ ma hatôm hôthô yakapôlôŋ liŋ hathak Kilisi.
21 Yahato kapya êntêk hadêŋ o ba yahêvhaviŋ nena tem ondovak yenaŋ abô
vibiŋ ma onja Onesimi lôk lemmavi bêŋ anôŋ êmôŋ ek abô nômbêŋ atu ba lêk
yahato.
22 *Nômla yaŋ nena opesaŋ loŋ êmô anêm unyak kapô ek ya. Yaleŋhabi nena
tem Wapômbêŋ endaŋô môlônim mek ma nêm ya vê ênjêk koladôŋ ba yambô
yasôk esak loŋbô.

Pol anêŋ kapya anêŋ daŋ

23 *Epaplas ôpatu ba hamô koladôŋ haviŋ ya hathak Yisu Kilisi, yani hêv
anêŋ lamavi hadêŋ o.
24 *Ma Mak, Alistakas, Dima lo Luk, yêlô ŋê ku te iyom, thêlô êv iniŋ
leŋiŋmavi haviŋ.
25 Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ wapôm embaloŋ môlô sapêŋ kapôlômim loŋ.

* **1:16:** 1Ti 6:2 * **1:22:** Plp 1:25; 2:24 * **1:23:** Kol 1:7 * **1:24:** Kol 4:10-14

Kapya hi hadêŋ avômalô
Hiblu
Abô môŋ

Ôpatu ba hato kapya êntêk miŋ hato anêŋ athêŋ ami. Ma hadêŋ 200 AD ma avômalô ŋaŋ iniŋ avaka te anêŋ athêŋ nena Teetulian hato nena Banabas hato kapya êntêk. Ma lêk doho enaŋ nena Apolo hato ma doho enaŋ nena Silas hato. Ma thêlô lôkthô enaŋ nena ôpatu ba hato kapya êntêk ma hato hasopa Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ.

Ôpatu ba hato ma anyô Islael te atu ba hêvhaviŋ Yisu. Hato hadêŋ avômalô Islael takatu ba êvhaviŋ Yisu. Kapya êntêk hik thô nena Yisu ma bêŋ ek Islael iniŋ plopet lôk aŋela ma Mose lôk ŋê êbôk da. Ma hik thô haviŋ nena Yisu ma anyô malêvôŋ ek Wapômbêŋ lôk alalô ma anêŋ athêŋ ma bêŋ ek Alon anêŋ lôk Islael iniŋ ŋê êbôk da sapêŋ. Lôk hanaŋ ek ŋê bôk êvhaviŋ niminŋ lôklokwaŋ ma miŋ nendeni nesopa Islael iniŋ kobom bô ami. Yakô vovaŋ êpôm i êtôm sêbôk ba hapôm avômalô Islael halôk loŋ thiliv.

Hato kapya êntêk hadêŋ 68 AD la.

Wapômbêŋ Nakaduŋ hamôŋ ek aŋela

1 Sêbôk bôlada ma Wapômbêŋ hanaŋ abô hadêŋ alalôaniŋ bumalô lôbôlôŋ hathak lavôŋiŋ lomaloma hale plopet veŋiŋbôlêk.

2 *Ma lêk êntêk ma pik lo leŋ anêŋ daŋ lêk habobo ba yani hawa Nakaduŋ abôlêk ba hanaŋ abô hadêŋ alalô. Wapômbêŋ habi baŋ hayô hêk yani ma hêv nômkama sapêŋ lôk hapesaŋ nômkama sapêŋ hathak yani iyom.

3 *Yani hik Lambô anêŋ deda lôkmaŋgiŋ thô ma alalô ayê yani hatôm ayê Lambô da. Ma yani havatho avômalô lôk nômkama sapêŋ loŋ aleba ilumbak mavi hathak anêŋ abô anêŋ lôklokwaŋ. Yani havôkwiŋ alalôaniŋ lelaik lôkthô vê ma halôk hamô Wapômbêŋ Lôkmaŋgiŋ anêŋ baŋ vianôŋ hamô malak leŋ.

4 *Aêŋ ba yani hamô vuliŋ ek aŋela ma athêŋ atu ba êv hadêŋ yani ma bêŋ aêŋ iyom.

5 *Ma abô atu ba Anyô Bêŋ bôk hanaŋ hadêŋ Yisu ma miŋ hanaŋ hadêŋ aŋela te ami. Mi. Hanaŋ hadêŋ Yisu iyom nena,

“O ma yenaŋ okna,
ma lêk êntêk ma yahabitak lemambô.” *Kapya Yeŋ 2:7*

Lôk hanaŋ nena,

“Ya anêm lemambô,
ma o ma yenaŋ okna.” *2 Samuel 7:14*

6 *Ma Wapômbêŋ hêv namalô bôp halôk ba halêm pik ma hanaŋ abô bute haviŋ nena,

“Wapômbêŋ anêŋ aŋela lôkthô nênêm yeŋ êndêŋ yani.” *Lo 32:43*

7 Ma hanaŋ hathak aŋela nena,

“Anyô Bêŋ hapesaŋ anêŋ aŋela hatôm lovak
ma anêŋ ŋê ku takêŋ ma hatôm atum dahalaŋ.” *Kapya Yeŋ 104:4*

8 Ma doŋtom hanaŋ hathak Nakaduŋ nena,

---

* **1:2:** Jon 1:3 * **1:3:** Jon 14:9; Kol 1:20; Hib 8:1 * **1:4:** Plp 2:9 * **1:5:** 1Sto 17:13; Ap 13:33 * **1:6:** Lom 8:29

“Wapômbêŋ, oda tem ômô anêm loŋ lôkliŋyak wak nômbêŋ intu sapêŋ,
ma tem oyabiŋ avômalô esak kobom thêthôŋ iyom.
9 Lemhaviŋ auk thêthôŋ ma hôpôlik ek auk lokbaŋ.
Ba intu Wapômbêŋ anêm Anyô Bêŋ halam o ba haŋgasô anêŋ nôm lêŋlêŋ
hayô hamô o ek onja athêŋ bêŋ ek indum lemmavi.
Ma aŋela lôk avômalô miŋ êmôŋ ek o ami.” *Kapya Yeŋ 45:6-7*
10 Ma abô yaŋ hanaŋ nena,
“Sêbôk ba môŋ anôŋ ma O Anyô Bêŋ da holav pik anêŋ landiŋ,
ma leŋlêvôŋ ma oda anêm ku hopesaŋ hathak bahem.
11 Lôkthô tem ititip êtôm sôp ba mi.
Ma o iyom intu tem ômô thêthô.
12 Tem unduŋunduŋ pik êtôm kwêv daim,
ma tem ômbi sôp bô atu thô ma nuŋgwik lukmuk.
Ma oda tem ômô aêŋ,
ma anêm sondabêŋ anêŋ daŋ ma mi.” *Kapya Yeŋ 102:25-27*
13 Ma Wapômbêŋ bôk hanaŋ hadêŋ Nakaduŋ nena,
“Ômô yabaheŋ vianôŋ endeba yatak ŋê takatu ba ik vovak hadêŋ o nêmô
vemkapô vibiŋ am.” *Kapya Yeŋ 110:1*
Ma miŋ bôk hanaŋ abô êŋ hadêŋ aŋela te ami ma mi.
14 *Aŋela ma êtôm ŋgôk yôhôk ek nindum Wapômbêŋ anêŋ ku ek nênêm ŋê takatu ba tem neja bulubiŋ sa.

2

Nodaŋô katô ba nosopa!

1 Aêŋ ba alalô nadaŋô nôm takatu ba bôk alaŋô yôv ek miŋ natôm yeŋ atu ba lovak hayuv vôkê ami.

2 *Ma abô takatu ba hale anêŋ aŋela veŋiŋbôlêk ba enaŋ intu bôk hik anôŋ yôv. Sêbôk ma avômalô miŋ elaŋô abô êŋ ami ba leŋôndôŋ kôtôŋ ba bôk ewa iniŋ vuli kambom êŋ yôv.

3 *Ma lêk Anyô Bêŋ da halôk ba halêm pik ba hanaŋ bêŋ nena tem alalô naja bulubiŋ. Ma avômalô bôk elaŋô ba esopa ma alalô ayê nena abô avanôŋ. Aêŋ ba anyô te havôliŋ dôm hadêŋ alalôaniŋ bulubiŋ bêŋ atu ma ôpêŋ miŋ hatôm êsôv ênjêk vovaŋ êŋ ami ma mi.

4 *Ma Wapômbêŋ da hadum lavôŋiŋ lo nômbithi ma ku lôkmaŋgiŋ loma-loma. Ma hêv Lovak Matheŋ ek injik nôm mavi lomaloma sam êndêŋ avômalô hatôm Anyô Bêŋ anêŋ lahaviŋ ek injik thô nena abô avanôŋ.

Yisu hatôm alalô ŋê pik

5 Yêlô anaŋ hathak pik lukmuk atu ba tem êlêm. Ma Wapômbêŋ miŋ hatak aŋela ek neyabiŋ pik lukmuk êŋ ami.
6 Bôk hanaŋ hêk kapya nena,
“Yêlô avômalô pik ma nôm oyaŋ.
Ma doŋtom O Wapômbêŋ ma hothak lemhabi yêlô
lôk lemhaviŋ ba hoyabiŋ anyô anêŋ nakaduŋ mavi.
7 Ma hotak yani hamô aŋela vibiŋ vauna,

* **1:14:** Sng 34:7; 91:11 * **2:2:** Gal 3:19 * **2:3:** Hib 10:29; 12:25 * **2:4:** Mak 16:20; 1Ko 12:4,11

ma hopesaŋ yani hatôm anyô bêŋ ba hôêv athêŋ bêŋ lôk deda lôkmaŋgiŋ
hadêŋ yani,
8 ma hotak nômkama lôkthô hamô yani vakapô vibiŋ." *Kapya Yeŋ 8:4-6*
Wapômbêŋ hatak nômkama lôkthô hamô yani vakapô vibiŋ. Ba nômlate miŋ
hamô vuliŋ ek yani ami. Ma doŋtom miŋ hayabiŋ nômkama sapêŋ ami denaŋ.
9 *Ma hadum ba Yisu intu yaôna lôk ek aŋela vauna ek Wapômbêŋ nêm anêŋ
wapôm êndêŋ alalô esak yani anêŋ ŋama. Yani hawa vovaŋ ba hama ek nêm
avômalô lôkthô sa. Ma lêk hawa athêŋ bêŋ lôk deda lôkmaŋgiŋ.
10 Ma Wapômbêŋ hapesaŋ nômkama lôkthô ba hêv lôkmala hadêŋ sapêŋ.
Yani hadum anêŋ ku thêthôŋ ba Yisu habitak anyô vovak laik môŋ anôŋ ek
enja vovaŋ ek nêm avômalô lôkthô bulubiŋ ek endom avômalô ba ini ek neja
lôkmala lôkmaŋgiŋ. Aêŋ ba Yisu anêŋ ku êŋ bôk hayô uŋlôv yôv.
11 *Ba intu Yisu atu ba hadum ba avômalô ibitak matheŋ ma yani lôk
avômalô takêŋ lêk ibitak ôdôŋ doŋtom. Aêŋ ba yani miŋ mama ek endam i
nena iviyaŋ lo livi ami
12 ma hanaŋ nena,
"Tem yandam anêm athêŋ êndêŋ yenaŋ aiyaŋ thêlô,
ma tem yambô anêm athêŋ êmô avômalô êvhaviŋ malêvôŋ." *Kapya Yeŋ
22:22*
13 Ma abô yaŋ hanaŋ nena,
"Tem yanêmimbiŋ Wapômbêŋ." *Aisaia 8:17*
Ma abô te hanaŋ nena,
"Yêlô lôk avômena takatu ba Wapômbêŋ bôk hêv yôv hadêŋ ya êntêk." *Aisaia
8:18*
14-15 *Avômena takêŋ ma iniŋ leŋviŋkupik lôk thalaleŋ hamô. Ba thêlô êkô ek
nema ba êmô hatôm ŋê ekak venjiŋ lo baheŋiŋ lusu wak nômbêŋ intu sapêŋ.
Aêŋ ba Yisu êntêk habitak hatôm thêlôda ek ema ek imbuliŋ Sadaŋ, ôpatu ba
havaloŋ ŋama anêŋ lôklokwaŋ lôk epole yak êŋ vê ênjêk avômalô.
16 Ma miŋ hêv aŋela sa ami. Mi. Hêv Ablaham anêŋ limi sa.
17 Ba intu Wapômbêŋ hapesaŋ Yisu êntêk êŋ hatôm iviyaŋ anôŋ ek imbitak
êtôm avômalô iniŋ anyô bêŋ habôk da. Yani lahiki ba havaloŋ anêŋ ku loŋ ek
indum Wapômbêŋ anêŋ ku ek nêm avômalô iniŋ kambom vê.
18 Ma Sadaŋ êŋ bôk halôk yani la ba hawa vovaŋ. Aêŋ ba tem nêm avômalô
takatu ba Sadaŋ halôk leŋiŋ sa aêŋ iyom.

3

Yisu ma bêŋ ek Mose

1 *Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, môlô ma avômalô takatu ba Wapômbêŋ bôk halam
yôv ek nômô imbiŋ yani êmô malak leŋ ba intu môlô ma matheŋ. Ma môlô
lemimimbi Yisu atu ba Wapômbêŋ hêv hatôm alalôaniŋ aposel lôk anyô bêŋ
habôk da, ôpatu ba alalô anaŋ iniŋ êvhaviŋ bêŋ hathak.
2 *Yani ma anyô ku anôŋ ba hadum ku takatu ba êv hadêŋ yani ek indum
êtôm atu ba Mose bôk hadum ku hathak Wapômbêŋ anêŋ avômalô.
3-4 Unyak atu ba anyô halav. Ma anyô ma bêŋ ek unyak êŋ. Ma Wapômbêŋ
da hapesaŋ nômkama sapêŋ. Aêŋ ba Wapômbêŋ ma bêŋ ek nômkama sapêŋ.
Ma Yisu êntêk intu bêŋ ek Mose aêŋ iyom.

---

* **2:9:** Plp 2:8-9 * **2:11:** Mat 25:40 * **2:14-15:** 1Jon 3:8; ALK 12:10 * **3:1:** Hib 4:14; 7:26 * **3:2:** Nam 12:7; Hib 3:5

5 *Mose thai lôk Yisu ma ŋê ku anôŋ. Ma Mose ma hatôm anyô ku ba
hayabiŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô ba hanaŋ anêŋ abô atu ba tem imbitak
embeŋ yam.
6 Ma doŋtom Yisu êntêk intu nakaduŋ ba hayabiŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô
hatôm unyak alaŋ. Aêŋ ba alalô nabaloŋ iniŋ aêvhaviŋ loŋ lôklokwaŋ. Ma
alalô namiŋ êtôm anyô ŋê ba nanêm maleŋiŋ, êŋ ma tem nambitak êtôm
Wapômbêŋ anêŋ avômalô.

Abô lôklokwaŋ hathak ŋê takatu ba miŋ êvhaviŋ ami

7 *Ba intu Lovak Matheŋ hanaŋ,
“Lêk êntêk holaŋô Wapômbêŋ abôlêk,
8 *ma miŋ ôpôlik êtôm
sêbôk ba libumi êmô loŋ thiliv ba êvôliŋ dômiŋ ek yani
ma elaŋ mathalaleŋ
9 lôk ethaŋ yani aleba hanaŋ nena,
‘Sondabêŋ 40 ma bôk yahadum ku lomaloma ba thêlô êyê yôv.
10 Ba intu yaleŋmaniŋ hathak thêlô ŋê bôlôŋ yaŋ sêbôk atu.
Ba yahanaŋ, “Thêlô kapôlôŋ hi mayaliv wak nômbêŋ intu sapêŋ
ba miŋ eyala yenaŋ loŋôndê ami.”
11 *Êŋ ma yaleŋmaniŋ ba yahavak balabuŋ nena,
“Thêlô miŋ hatôm nimbitak nêyô yenaŋ bamtu ami.” ’ ” *Kapya Yeŋ 95:7-11*
12 Aiyaŋ thêlô, ôŋgô katô. Môlô miŋ nobaloŋ kambom loŋ ba notak unim
ôêvhaviŋ ba nômbôliŋ dômim êndêŋ Wapômbêŋ lôkmala ami.
13 Lovak Matheŋ bôk hanaŋ yôv nena “lêk êntêk”. Ma lêk êntêk ma lêk êntêk
êŋ ba wak êŋ miŋ bôk hale ba hi ami denaŋ. Ba intu môlô nôsôam ba noya
wak nômbêŋ intu ek kambom miŋ esau môlô ek lemimôndôŋ kôtôŋ ami.
14 Ma alalô nabaloŋ alalôaniŋ aêvhaviŋ môŋ loŋ endeba pik lo leŋ anêŋ daŋ,
êŋ ma tem injik thô nena alalô abitak Kilisi anêŋ avômalô.
15 *Lêk yahanaŋ Lovak Matheŋ anêŋ abô atu,
“Lêk êntêk holaŋô Wapômbêŋ abôlêk,
ma miŋ ôpôlik êtôm sêbôk ba libumi êvôliŋ dômiŋ ek yani ami.” *Kapya Yeŋ 95:7-8*
16 *Ŋê alêla takatu ba bôk elaŋô ba êvôliŋ dômiŋ? Ŋê takatu ba Mose hawa
i vê hêk Ijip!
17 *Ŋê alêla takatu ba Wapômbêŋ lamaniŋ ek i hatôm sondabêŋ 40? Ŋê
takatu ba idum kambom ba iniŋ kupik hêv yak hêk loŋ thiliv!
18 Ŋê alêla takatu ba Wapômbêŋ havak balabuŋ ek thêlô miŋ nimbitak nêyô
anêŋ bamtu ami? Ŋê takatu ba miŋ elaŋô abô ami!
19 Ba intu alalô ayê nena ŋê takêŋ ma thêlôniŋ êvhaviŋ mi. Êŋ ma miŋ hatôm
nêyô Wapômbêŋ anêŋ bamtu ami.

4

Wapômbêŋ anêŋ bamtu

* **3:5:** Hib 3:2; Nam 12:7; Lo 18:15-19 * **3:7:** Sng 95:7-11 * **3:8:** Kis 17:7; Nam 20:2-5 * **3:11:** Nam 14:21-23 * **3:15:** Hib 3:7-8 * **3:16:** Nam 14:1-35 * **3:17:** 1Ko 10:10

1 Wapômbêŋ bôk habutiŋ abô ek avômalô nimbitak nêyô anêŋ bamtu kapô
ba ini. Ma miŋ bôk hapole vê ami. Aêŋ ba alalô nayabiŋ i ek Wapômbêŋ miŋ
ênjê nena alalô te intu hamiŋ yaiŋ ami.
2 Ma avômalô doho bôk enaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi hadêŋ alalô hatôm
atu ba bôk enaŋ hadêŋ avômalô bôsêbôk. Ma doŋtom thêlô miŋ êvhaviŋ ami.
Ba intu abô takatu ba thêlô elaŋô ma miŋ hêv thêlô sa ami.
3-4 *Wapômbêŋ hapesaŋ pik lo leŋ aleba anêŋ daŋ ma hawa lovak aleba lêk
êntêk. Ma hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya bute ma hanaŋ hathak wak te baheŋvi
ba lahavuju nena,
“Wak te baheŋvi ba lahavuju êŋ ma Wapômbêŋ hawa lovak hathak anêŋ ku
takatu ba hadum.” *Môŋ Anôŋ 2:2*
Ba alalô takatu ba aêvhaviŋ lêk ayô bamtu êŋ haviŋ hatôm Wapômbêŋ bôk
hanaŋ yôv nena,
“Yaleŋmaniŋ ba yahavak balabuŋ nena,
‘Thêlô miŋ hatôm nimbitak nêyô yenaŋ bamtu ami.’ ” *Kapya Yeŋ 95:11*
5 *Avanôŋ! Wapômbêŋ bôk hanaŋ abô atu yôv nena,
“Thêlô miŋ hatôm nimbitak nêyô yenaŋ bamtu ami.”
6 Avômalô takêŋ bôk elaŋô Abô Mavi ma doŋtom miŋ esopa ami. Ba intu
miŋ bôk ibitak êyô bamtu êŋ ami. Ma doŋtom avômalô doho tem nimbitak
nêyô loŋ lovak êŋ.
7 Aêŋ ba Wapômbêŋ hatak wak yaŋ ba halam nena “Lêk êntêk”. Josua bôk
hama bô ma Wapômbêŋ hêv abô hadêŋ Devit ba hanaŋ,
“Lêk Êntêk holaŋô Wapômbêŋ abôlêk,
ma miŋ ôpôlik ami.” *Kapya Yeŋ 95:7-8*
8 *Josua miŋ bôk hêv lovak hadêŋ avômalô takêŋ ami ba intu Wapômbêŋ
hanaŋ hathak wak yaŋ ek nêm lovak êndêŋ alalô.
9 Aêŋ ba sonda leŋiŋmavi lêk hayô yôv ek Wapômbêŋ anêŋ avômalô nêmô
anêŋ bamtu.
10 *Ma opalê atu ba habitak hayô Wapômbêŋ anêŋ bamtu êŋ ma yani hawa
lovak hathak anêŋ ku hatôm atu ba Wapômbêŋ hadum aêŋ iyom.
11 Aêŋ ba alalô mathalaleŋ ek nambitak nayô bamtu êŋ ek miŋ anyôla
esopa limi iniŋ veŋiŋgwam leŋôndôŋ kôtôŋ ba nênêm yak ami.
12 *Wapômbêŋ anêŋ abô ma lôkmala ba lôklokwaŋ bomaŋ. Ba anêŋ ma, ma
ma bomaŋ hamôŋ ek biŋ vovak atu ba ma hêk luvi ek edabêŋ dahô lôk lôkmala
ma lokwaŋ lôk tabilôk kisi. Ma hatitiŋ anêm auk lôk kapôlôm ba hayala katô
anôŋ.
13 Nômlate hamô pik êntêk êŋ miŋ hatôm imbuŋ i ênjêk Wapômbêŋ ma ami.
Nôm takatu ba havuŋ i, lôkthô tem nimbitak yaiŋ ba nimiŋ oyaŋ ek nindum
abô esak yani.

Yisu ma anyô bêŋ habôk da

14 *Alalôaniŋ anyô bêŋ habôk da bôk hathak ba hi malak leŋ. Yani êŋ intu
Yisu, Wapômbêŋ anêŋ namalô. Ba intu êvhaviŋ atu ba alalô anaŋ bêŋ ma
nabaloŋ loŋ lôklokwaŋ.

---

* **4:3-4:** Hib 3:11 * **4:5:** Sng 95:11 * **4:8:** Lo 31:7; Jos 22:4 * **4:10:** Hib 4:4 * **4:12:** Ep 6:17; ALK 1:16; 19:13-15 * **4:14:** Hib 3:1; 10:23

15 Alalôaniŋ anyô bêŋ habôk da bôk êlôk la lôbôlôŋ ek indum kambom
lomaloma hatôm êntêk ba alalô. Yani ma kambom mi. Ma doŋtom lahiki
hathak alalôaniŋ kambom.
16 *Ba intu alalô ana bidoŋ ek Wapômbêŋ ma miŋ nakô ami. Ma awa malaiŋ
ma tem nêm kapô ek alalô ba napôm wapôm atu ba hêv ek nêm alalô sa.

5

1 Sêbôk aleba lêk ma Wapômbêŋ da hathak halam anyô pik te ek imbitak
anyô bêŋ habôk da. Hatak yani ek imiŋ malêvôŋ ek avômalô pik lôk
Wapômbêŋ. Ba intu habôk avômalô iniŋ da êv leŋiŋmavi hadêŋ Wapômbêŋ lôk
da êv iniŋ kambom vê.
2 Thêlô ma ŋê pik ba eyala nena alalô sapêŋ ma hatôm doŋtom iyom ba vau
hakalabu alalô siŋ. Aêŋ ba intu thêlô leŋiŋhiki hathak alalô atu ba auk mi lôk
aveŋ mayaliv.
3 *Yanida ma anyô hadum kambom hatôm alalô sapêŋ. Ba intu yani hathak
habôk da ek yanida anêŋ kambom lôk habôk da hathak avômalô lôkthô iniŋ
kambom.
4 *Ma anyô te miŋ hawa ku lôk athêŋ êŋ hatôm yanida anêŋ lahaviŋ ami.
Mi. Wapômbêŋ da endam êtôm atu ba halam Alon am.
5 Ma Kilisi aêŋ iyom. Yani miŋ hawa athêŋ anyô bêŋ habôk da hathak
yanida anêŋ lahaviŋ ami. Mi. Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ yani nena,
“O ma yenaŋ okna,
lêk êntêk ma yahabitak lemambô.” *Kapya Yeŋ 2:7*
6 *Ma hanaŋ hêk buyaŋ aêntêk,
“O ma anyô ômbôk da êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ êtôm Melkisedek.” *Kapya
Yeŋ 110:4*
7 *Yisu hamô pik ma hateŋ mek hadêŋ Wapômbêŋ atu ba hatôm enja yani
vê êŋjêk ŋama ba hanaŋ hik ôpêŋ liŋ lôklala lôk mathôk bêŋ. Yani hamô
Wapômbêŋ vibiŋ ba intu halaŋô anêŋ abô.
8 *Ondaŋô! Yani ma Wapômbêŋ nakaduŋ. Ma doŋtom hawa vovaŋ ek êndôŋ
yani ek esopa lambô.
9 Ôpêŋ hadôŋ yani ba hadum anêŋ ku aleba hayô uŋlôv ba intu hadum ba
avômalô takatu ba esopa yani ewa bulubiŋ.
10 Ma Wapômbêŋ halam yani ek imbitak êtôm anyô bêŋ habôk da êtôm
Melkisedek.

Miŋ notak unim ôêvhaviŋ ami

11 Abô bêŋ anôŋ hêk ek nanaŋ. Ma doŋtom môlô lêk vau ba unim auk ma
thôŋôthôŋ. Aêŋ ba malaiŋ ek nanaŋ abô êŋ anêŋ ôdôŋ bêŋ.
12 *Môlô bôk oyalôv yôv ma doŋtom miŋ ubitak kêdôŋwaga ami denaŋ! Ba
anyô yaŋ êlêm ek êndôŋ môlô esak loŋbô êtôm ŋê daluk esak Wapômbêŋ anêŋ
abô. Môlô unum sum denaŋ ba miŋ hatôm oŋgwaŋ nôm atu ba thekthek ami.
13 Ôpatu ba hanum sum denaŋ, ôpêŋ hatôm amena ba hathôŋ nôm thêthôŋ
paliŋ.
14 Ma doŋtom nôm thekthek êŋ ma avômalô bêŋ iniŋ nôm. Wak nômbêŋ intu
ma thêlôda nêndôŋ i ek neyala mavi lo kambom.

---

* **4:16:** Hib 10:19 * **5:3:** Wkp 9:7; 16:6 * **5:4:** Kis 28:1 * **5:6:** Hib 6:20; 7:1 * **5:7:** Mat 26:36-46 * **5:8:** Plp 2:6-8 * **5:12:** 1Ko 3:1-3

6

1-2 Abô takêntêk hathak nênêmimbiŋ ma avômena iniŋ auk ba môlô bôk oyala auk takêŋ yôv. Yahanaŋ hathak nede kapôlôŋiŋ liliŋ ek nôm takatu ba injik alalô vônô, nisik ŋaŋ, lôk netak bahеŋ êyô ênjêk avômalô, ma ŋê ŋama tem nimbiyô lôk waklavôŋ nedaŋô abô. Alalô natak auk avômena takêntêk ma naja avômalô bêŋ iniŋ auk.

3 Ma Wapômbêŋ hêv alalô sa ek nambitak avômalô bêŋ, êŋ ma tem nambitak aêŋ.

4-6 *Ba ŋê takatu ba bôk êyê deda lôk eyaŋ nôm mavi anêŋ malak leŋ ma ewa Lovak Matheŋ lôk ewa Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi lôk lôklokwaŋ atu ba tem êlêm êndêŋ waklavôŋ êŋ, thêlô êŋ te hawa nôm takêŋ lôkthô vêm ma hatak anêŋ hêvhaviŋ. Alikakna! Ôpêŋ habuliŋ yanida ba hamiŋ piklêvôŋ ma hanaŋ abôma hathak Yisu ek nijik yani vônô esak a esak loŋbô. Ba intu miŋ hatôm êmbôv yani ek ende kapô liliŋ esak loŋbô ami. Mi anôŋ!

7 Ma pik takatu ba ôthôm hik halôk anêŋ nôm lôk ya ma halumbak mavi ek ŋê takatu ba idum ku êŋ, pik êŋ tem enja Wapômbêŋ anêŋ mek mavi.

8 *Ma doŋtom pik atu ba kapaŋgik lôk sôkôsôk ibitak ma tem miŋ nêm avômalô sa ami. Ma pik êŋ ma Wapômbêŋ tem esaŋ ba embeŋ yam ma tem êmbôk esak atum.

9 Aiyaŋ thêlô, yêlô athaŋ môlô. Ma doŋtom yêlô ayala nena nôm mavi lomaloma tem êpôm môlô. Avanôŋ! Tem noja nôm yaŋ atu ba mavi anôŋ, êŋ ma bulubiŋ.

10 *Ma môlô bôk ôêv anêŋ avômalô matheŋ sa ba êntêk udum aêŋ ômô. Êŋ ma hik thô nena môlô lemimhaviŋ yani. Wapômbêŋ ma thêthôŋ ba tem miŋ lapaliŋ môlônim ku takêŋ ami.

11 Ma yêlô leŋiŋhaviŋ môlô nundum ku lôklokwaŋ aêŋ endeba anêŋ daŋ ek lôkmala atu ba ôêv malemim êŋ ma tem noja.

12 Miŋ nôŋgwêk vau ami. Malemkilik esak avômalô vi atu ba êvhaviŋ ba imiŋ lôklokwaŋ. Thêlô tem neja nômkama takatu ba Wapômbêŋ habutiŋ abô hathak.

Abô atu ba havak ma miŋ hatôm epole vê ami

13 Ma Wapômbêŋ halam anêŋ athêŋ ba habutiŋ abô haviŋ Ablaham. Athêŋ la miŋ bêŋ ek yani ami. Aêŋ ba intu havak abô hathak

14 ba hanaŋ,
“Avanôŋ! Tem yanêm mek mavi êndêŋ o ek anêm libumi nimbitak bêŋ anôŋ.”

Môŋ Anôŋ 22:17

15 Ablaham hayabiŋ ba hamô maliŋyaô sawa daim vêm ka miŋ hapôm anêŋ abô atu ba habutiŋ anêŋ anôŋ.

16 Anyô te havak abô hathak anyô yaŋ atu ba anêŋ athêŋ bêŋ ek yani ma injik abô êŋ loŋ lôklokwaŋ. Ma miŋ anyôla imbulav nena abô êŋ ma abôyaŋ ami.

17 Wapômbêŋ bôk habutiŋ abô haviŋ anêŋ avômalô yôv. Ma lahaviŋ thêlô neyala katô nena tem miŋ injik anêŋ auk liliŋ ami. Ba intu havak abô ek injik abô êŋ anêŋ anôŋ thô.

18 *Ma bôk havak abô ba habutiŋ yôv ba tem miŋ enaŋ abôyaŋ ami. Ma nôm ju êŋ havatho alalô loŋ ba hik thô nena tem miŋ injik anêŋ auk liliŋ lôk

* **6:4-6:** Mat 10:22; 12:31; Hib 10:26-27; 1Jon 5:16 * **6:8:** Stt 3:17-18; Mat 13:7,22 * **6:10:** Hib 10:32-34 * **6:18:** Nam 23:19

epole abô êŋ vê ami ek alalô takatu ba alaŋviŋ hadêŋ yani ek naja bulubiŋ ma tem naja nôm takatu ba aêv maleŋiŋ hathak.

19 *Alalôaniŋ bulubiŋ êŋ hatôm yeŋ anêŋ aŋga ek alalô dahôlôŋ imiŋ lôklokwaŋ ba miŋ hatôm endowaliŋ ami. Ma bulubiŋ êŋ iyom intu habitak hayô loŋ matheŋ atu ba sôp hamiŋ loŋ siŋ.
20 Yisu intu ba hamôŋ ek alalô ba habitak hayô unyak kapô êŋ ba hi ek nêm alalô sa. Yani lêk habitak hatôm anyô bêŋ habôk da wak nômbêŋ intu sapêŋ hatôm Melkisedek.

7

Melkisedek ma bêŋ ek ŋê Livai

1 *Melkisedek êŋ ma Selem iniŋ kiŋ ma Wapômbêŋ Lôkmaŋgiŋ anêŋ anyô habôk da. Ablaham hik vovak hadêŋ kiŋ doho ba hamô i lu ma havôhi. Ma Melkisedek hapôm ba hêv mek hadêŋ yani.
2 Ablaham hawa nômkama vovak ba habi sam hi ôdôŋ laumiŋ ba hêv ôdôŋ te hadêŋ yani. Yani anêŋ athêŋ anêŋ ôdôŋ nena “Anyô Thêthôŋ”. Anêŋ athêŋ yaŋ nena “Selem iniŋ Kiŋ” ba anêŋ ôdôŋ nena “Kiŋ Yôhôk”.
3 Yani anêŋ lambô lo talêbô mi ma miŋ ekatuŋ anêŋ limi ami. Miŋ eyala anêŋ waklavôŋ evathu lôk hama ami. Yani hatôm Wapômbêŋ nakaduŋ atu ba habôk da wak nômbêŋ intu sapêŋ.
4 Odaŋô! Melkisedek êŋ ma anyô lôk athêŋ bêŋ. Ablaham ma avômalô Islael iniŋ lim, anyô lôk athêŋ bêŋ aêŋ iyom. Ma havak nômkama takatu ba hik vovak ba hawa vose hi ôdôŋ laumiŋ ba hêv ôdôŋ te hadêŋ Melkisedek.
5 *Ma abô balabuŋ hanaŋ nena avômalô Islael nênêm iniŋ nômkama takatu ba evak vose hi ôdôŋ laumiŋ ba nênêm ôdôŋ te êndêŋ ŋê êbôk da. Ŋê êbôk da takêŋ ma Livai anêŋ limi. Thêlô lôkthô ma avômalô Islael ba ŋê lôk iviyaŋ. Thêlô ma Ablaham anêŋ limi.
6 Yani ma miŋ Livai anêŋ thalaleŋ te ami. Ma doŋtom hawa nômkama ôdôŋ laumiŋ takatu te ba hêv mek hadêŋ Ablaham atu ba Wapômbêŋ habutiŋ abô haviŋ yani.
7 Alalô lôkthô ayala nena anyô lôk athêŋ bêŋ hêv mek hadêŋ anyô lôk athêŋ yaô.
8 Ŋê ôdôŋ ju atu ba ewa nômkama ôdôŋ laumiŋ anêŋ ôdôŋ te. Ŋê êbôk da takêŋ ma ôdôŋ yaŋ êlêm anêŋ Livai anêŋ ba bôk ema. Ma yaŋ ma Melkisedek ba Wapômbêŋ anêŋ abô hanaŋ nena yani miŋ hama ami.
9-10 Auk yaŋ ma aêntêk. Yani hapôm Ablaham ma hayê nena Livai hamiŋ Ablaham kapô denaŋ. Ba intu Ablaham lo Livai êŋ ewa nôm ôdôŋ ali êŋ ba êv hadêŋ yani. Aêŋ ba ôpatu ba hathak hawa nôm ôdôŋ êŋ, lêk yani hêv hadêŋ anyô yaŋ.

Da lukmuk anêŋ lôklokwaŋ ma bêŋ ek da bô

11 Wapômbêŋ hêv abô balabuŋ hadêŋ avômalô. Ma hanaŋ hadêŋ Livai anêŋ thalaleŋ nena thêlô nimbitak ŋê êbôk da. Ma doŋtom thêlô miŋ idum Wapômbêŋ anêŋ ku ba êyô anêŋ uŋlôv ami. Aêŋ ba Wapômbêŋ hêv anyô habôk da lukmuk. Anyô lukmuk atu ba habôk da ma hatôm Melkisedek. Yani miŋ hatôm Alon lôk ŋê Livai ami.

---

* **6:19:** Wkp 16:2-3 * **7:1:** Stt 14:17-20 * **7:5:** Nam 18:21

12 Ma ôpatu ba habôk da lukmuk ma yaŋda ek ŋê êbôk da vi. Ba intu abô
balabuŋ lukmuk habitak.
13 Abô balabuŋ hanaŋ nena ŋê êbôk da takêŋ ibitak anêŋ ôdôŋ te iyom iniŋ
thalaleŋ. Ma anyô habôk da lukmuk êntêk ma miŋ habitak anêŋ ŋê êbôk da
bô takatu iniŋ thalaleŋ te ami. Mi. Ôpêŋ anêŋ thalaleŋ miŋ ethak idum ku
êmô loŋ êbôk da êŋ ami.
14 *Alalô lôkthô ayala nena alalôaniŋ Anyô Bêŋ ma habitak anêŋ Juda anêŋ
thalaleŋ. Ma Mose bôk hanaŋ nena Livai anêŋ thalaleŋ ma tem nimbitak ŋê
êbôk da ma Juda ma mi.
15-17 *Avanôŋ! Alalô ayê katô nena anyô êntêk êŋ habôk da ma yaŋda.
Wapômbêŋ hanaŋ,
“O ma anyô hôbôk da hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ hatôm Melkisedek.”
Kapya Yeŋ 110:4
Ôpêŋ habôk da hatôm Melkisedek ma doŋtom miŋ habitak anêŋ ŋê êbôk da
iniŋ thalaleŋ hatôm abô balabuŋ hanaŋ ami. Mi. Anêŋ lôklokwaŋ ma bêŋ ba
anyôla miŋ hatôm imbuliŋ yani ami. Aêŋ ba ôpêŋ ma anyô lukmuk ek habôk
da.
18-19 *Abô balabuŋ môŋ ma anêŋ lôkliŋyak mi ba miŋ hatôm injik ku anêŋ
daŋ siŋ ami. Ba intu Wapômbêŋ hêv abô balabuŋ êŋ vê. Ma hêv nôm mavi
anôŋ yaŋ ba hawa balabuŋ bô êŋ anêŋ loŋ. Ma alalô aêv maleŋiŋ hadêŋ nôm
lukmuk êŋ ek ana bidoŋ ek Wapômbêŋ.
20 Ma Wapômbêŋ hêv ku nêmbôk da hadêŋ Livai anêŋ thalaleŋ. Ma doŋtom
havak abô hathak anyô yaŋ.
21 *Avanôŋ! Wapômbêŋ havak abô haviŋ ôpêŋ ek imbitak anyô habôk da
ba hanaŋ,
“Anyô Bêŋ bôk havak abô ma miŋ hatôm injik anêŋ auk liliŋ ami,
‘O ma anyô hôbôk da wak nômbêŋ intu sapêŋ.’ ” *Kapya Yeŋ 110:4*
22 *Ba intu Yisu ma hatôm Wapômbêŋ anêŋ tabô lukmuk atu ba mavi anôŋ ba
hamôŋ ek tabô bô.
23 Sêbôk ma ŋê êbôk da ema ma yaŋ habitak hawa loŋ ek indum ku ba intu
ŋê êbôk da bêŋ anôŋ.
24-25 *Ma doŋtom Yisu hamô hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ ek enaŋ injik
Wapômbêŋ liŋ ek nêm avômalô sa ba hik ku anêŋ daŋ siŋ. Aêŋ ba hêv bulubiŋ
hadêŋ avômalô takatu ba êvhaviŋ yani ek ini êndêŋ Wapômbêŋ. Ma anêŋ ku
êmbôk da intu anêŋ daŋ mi.
26 Avanôŋ. Anyô bêŋ habôk da atu tem nêm alalô sa. Yani ma matheŋ ma
kambom lo lelaik mi ma hamô seka ek ŋê kambom lôk hamô vuliŋ anôŋ ek
nômkama nômbêŋ intu sapêŋ.
27 *Yisu hêv i hatôm da ek nêm kambom vê. Da êŋ ma da lôkthô anêŋ daŋ. Ŋê
bêŋ êbôk da vi ma wak nômbêŋ intu ma êbôk da ek nêm thêlôda iniŋ kambom
vê vêm ka nêmbôk avômalô iniŋ da nênêm iniŋ kambom vê embeŋ yam. Ma
Yisu êŋ ma miŋ hatôm ŋê êbôk da takêŋ ami.
28 Abô balabuŋ halam ŋê voloŋ ek nimbitak ŋê bêŋ êbôk da. Ma doŋtom
abô atu ba havak haveŋ yam ma halam nakaduŋ ba hadum ku êŋ aleba hayô
uŋlôv ek êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.

---

* **7:14:** Ais 11:1; Mat 2:6; ALK 5:5 * **7:15-17:** Hib 5:6 * **7:18-19:** Lom 3:30; 7:7-8; 8:3; Gal 3:21; Hib 10:1 * **7:21:** Hib 5:6 * **7:22:** Hib 8:6; 12:24 * **7:24-25:** Lom 8:34 * **7:27:** Hib 5:3

8

Yisu ma tabô lukmuk

1 Abô takatu ba lêk yêlô anaŋ yôv anêŋ ôdôŋ ma aêntêk. Alalôaniŋ anyô bêŋ
habôk da te hamô. Yani bôk hamô Wapômbêŋ Lôkmaŋgiŋ anêŋ loŋ yôv hamô
baŋ vianôŋ anêŋ malak leŋ.
2 Yani hadum ku hamô unyak matheŋ, êŋ ma malak yeŋ anôŋ atu ba Anyô
Bêŋ da halav ma miŋ anyô elav ami.
3 Anyô bêŋ habôk da tomtom ma elam thêlô ek nênêm da leŋiŋmavi lôk da
atu ba ik alim ba êbôk. Ba intu yani hadum aêŋ iyom.
4 Ŋê êbôk da êmô pik ma êbôk hatôm balabuŋ hanaŋ. Ma Yisu êntêk atu ba
hamô pik ma habitak anêŋ ŋê ôdôŋ yaŋda ba intu miŋ hatôm indum ku êmbôk
da êŋ ami.
5 *Ma ŋê êbôk da takêŋ idum iniŋ ku êmô malak yeŋ. Ma unyak êŋ hik
malak leŋ anêŋ dahô thô. Ba intu Mose halav malak yeŋ ma Anyô Bêŋ hanaŋ
abô lôkliŋyak hadêŋ yani nena, “Ondav katô. Opesaŋ nômkama lôkthô êtôm
dahô atu ba yahik thô hadêŋ o halôk dumlolê.”
6 *Ma doŋtom hêv ku hadêŋ Yisu ek imbitak tabô lukmuk ba hamô vuliŋ
ek ŋê êbôk da iniŋ ku. Ma havak tabô lukmuk êŋ ba anêŋ abô hamô vuliŋ ek
tabô bô. Aêŋ ba tabô bô anêŋ lôklokwaŋ yaôna lôk ek tabô lukmuk ma Yisu êŋ
anêŋ ku anêŋ lôklokwaŋ ma hamôŋ ek ŋê êbôk da iniŋ ku.

Tabô lukmuk ma bêŋ ek tabô bô

7 Abô tabô bô anêŋ kambom mi, êŋ ma tem Wapômbêŋ nêm tabô lukmuk
ami.
8 Ma Wapômbêŋ hapôm kambom hêk tabô bô ba intu hanaŋ,
“Anyô Bêŋ hanaŋ, ‘Wak te tem êlêm ek yambak tabô lukmuk imbiŋ avômalô
Islael lo Juda.*
9 Sêbôk ma yahavak tabô haviŋ thêlôniŋ limi
ma yahavaloŋ thêlô baheŋiŋ ba yahadadi thêlô vê hêk Ijip.
Thêlô miŋ êwê yenaŋ abô tabô vibiŋ ami ba yahavôliŋ yadômiŋ hadêŋ thêlô.
Aêŋ ba intu tabô lukmuk êntêk ma tem miŋ êtôm tabô bô ami.
Ya Anyô Bêŋ yahanaŋ aêŋ.
10 Wak êŋ ma tem yambak tabô imbiŋ avômalô Islael aêntêk.
Tem yato yenaŋ abô balabuŋ ênjêk thêlôniŋ auk
lôk yato ênjêk thêlô kapôlôŋiŋ.
Ma tem yambitak thêlôniŋ Wapômbêŋ
ma thêlô tem nimbitak yenaŋ avômalô.
Ya Anyô Bêŋ yahanaŋ aêŋ.
11-12 Yahêv thêlôniŋ kambom vê
ma tem miŋ yaleŋimbi thêlôniŋ kambom esak loŋbô ami.
Aêŋ ba ku mi ek anyô yaŋ êndôŋ yaŋ mena iviyaŋ la ba enaŋ, “Oyala Anyô
Bêŋ”
ek malê nena lôkthô tem neyala ya, ŋê athêŋ mi lôk ŋê athêŋ bêŋ.’ ” *Jelemaia
31:31-34*

---

* **8:5:** Kis 25:40; Kol 2:17; Hib 9:23 * **8:6:** Hib 7:22 * **8:8:** Islael lo Juda thai ma ôdôŋ te iyom. Ma doŋtom evak i vose hi ôdôŋ ju ba intu elam nena “Islael lo Juda”.

13 Wapômbêŋ halam abô tabô êntêk êŋ nena “lukmuk”. Aêŋ ba tabô bô lêk pulusikna ba mi. Ma nôm atu ba lêk hayalôv ba hatak anêŋ lôkliŋyak, nôm êŋ tem nêm yak ba ni.

9

Malak yeŋ atu ba hamô pik

1 *Tabô bô atu lôk anêŋ abô majaŋ hathak nênêm yeŋ lôk anêŋ unyak matheŋ bôk hamô pik êntêk yôv.
2 Ma elav malak yeŋ te. Anêŋ kapô môŋ ma êdô atum lam lôk balê polom matheŋ hamô. Loŋ êŋ ma elam nena Loŋ Matheŋ.
3 *Ma kapô yaŋ atu ba sôp hayaŋ kisi ma elam nena Loŋ Matheŋ Anôŋ Biŋ.
4 *Ma kapô matheŋ anôŋ êŋ ma alapa êmbôk kamuŋ ôv mavi lôk alapa evak tabô atu ba ik siŋ hathak gol êdô hamô loŋ êŋ. Ma alapa tabô êŋ anêŋ kapô ma êdô tase gol atu ba mana hamô kapô lôk Alon anêŋ kôm atu ba havuak ma valu abô tabô.
5 *Alapa anêŋ vôv ma aŋela ju imiŋ ba Wapômbêŋ anêŋ deda lôkmaŋgiŋ habi hayô hêk i. Ma anêŋ ŋgabôm ma loŋ thalaleŋ hamô ek nêm avômalô iniŋ kambom vuli. Wakma lêk mi ba miŋ hatôm yanaŋ limamôk ami.
6 *Nômkama sapêŋ lêk hapesaŋ i yôv, ma ŋê êbôk da ibitak êyô unyak kapô matheŋ ek nindum iniŋ ku wak nômbêŋ intu sapêŋ.
7 *Ma Loŋ Matheŋ Anôŋ Biŋ êŋ ma sonda bêŋ tomtom anêŋ wak te iyom ma anyô bêŋ habôk da hawa alim thalaleŋ ba hi hayô ma hêv da êŋ ek nêm avômalô takatu ba idum kambom ba leŋiŋpaliŋ lôk yanida anêŋ kambom vê. Ma thalaleŋ mi ma ku êŋ mi.
8 Ma Lovak Matheŋ hadôŋ alalô nena kapô matheŋ êŋ êntêk hamô denaŋ ba avômalô miŋ hatôm nimbitak nêyô Loŋ Matheŋ Anôŋ Biŋ êŋ ba ini ami.
9 *Êntêk ma abô dahô ek êdôŋ avômalô bôlôŋ êntêk. Ŋê êbôk da ethak êv da lôk nômkama leŋiŋmavi. Ma da takêŋ miŋ hêv alalô thêvô hathak kambom takatu ba adum ami.
10 Da takêntêk ma nôm leŋviŋkupik iyom, eyaŋ nôm mena inum ŋaŋ mena ithik i ek nêm lelaik vê. Ma doŋtom loŋôndê lukmuk tem êlêm ek êsô loŋôndê bô êŋ pôŋêŋ.

Kilisi anêŋ thalaleŋ hatôm da

11 Ma doŋtom Kilisi halêm ba hadum anyô bêŋ habôk da anêŋ ku ba hadum nôm mavi habitak. Yani habitak hayô malak yeŋ atu ba thêthôŋ anôŋ ba hamô vuliŋ ek malak yeŋ takatu ba hamô pik êntêk lôkthô. Unyak êŋ miŋ ŋê pik elav lôk miŋ nôm pik ami.
12 Yani miŋ hawa bokmeme lôk bokmaŋkao nakaduŋ iniŋ thalaleŋ ba habitak hayô Loŋ Matheŋ Anôŋ Biŋ êŋ ami. Mi anôŋ. Yanida hawa anêŋ thalaleŋ ba habitak hayô Loŋ Matheŋ Anôŋ Biŋ êŋ bôlôŋ doŋtom iyom ek epole kambom takatu ba havaloŋ alalô loŋ vê ek miŋ embaloŋ alalô loŋ esak loŋbô wak nômbêŋ intu ami.
13 *Ma ewa bokmeme lôk bokmaŋkao malô iniŋ thalaleŋ ma bokmaŋkao tiŋ atu ba êbôk ba kabukla ma epaliv hayô hamô ŋê lôŋgôlôŋ ek nimbitak

* **9:1:** Kis 25:23–26:30 * **9:3:** Kis 26:31-33 * **9:4:** Kis 16:33; 25:10-16; 30:1-6; Nam 17:8-11; Lo 10:3-5 * **9:5:** Kis 25:18-22 * **9:6:** Nam 18:2-6 * **9:7:** Wkp 16:2-34 * **9:9:** Hib 10:1-2 * **9:13:** Wkp 16:15-16; Nam 19:9,17-19; Hib 10:4

matheŋ ek nêmô mabuŋ anôŋ. Ma doŋtom nôm êŋ ma hapesaŋ avômalô leŋviŋkupik iyom ek nênêm yeŋ.

14 *Ma Kilisi anêŋ thalaleŋ ma hamôŋ ek alim iniŋ thalaleŋ ba hik ku êŋ anêŋ daŋ siŋ. Lovak Matheŋ atu ba hamô hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ havatho yani loŋ ba intu hêv ida hatôm da atu ba kambom mi ek Wapômbêŋ. Yani havôkwiŋ alalôaniŋ kapôlôŋiŋ ma hawa nôm takatu ba tem injik alalô vônô vê ek alalô nanêm yeŋ êndêŋ Wapômbêŋ atu ba hamô lôkmala.

Thalaleŋ havatho tabô lukmuk loŋ

15 Tabô bô bôk hayabiŋ avômalô takatu ba idum kambom ma Kilisi hama ek hapole thêlôniŋ kambom takêŋ vê. Aêŋ ba yani hatôm alalôaniŋ anyô môlô atu ba havak tabô lukmuk ek avômalô pik takatu ba Wapômbêŋ halam ma tem neja lôkmala atu ba tem nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ êtôm atu ba Wapômbêŋ bôk havak abô hathak.

16 Avômalô ethak ik alim ek hik thô nena thêlô evak tabô ek miŋ nema ami.

17 Alim hama êŋ ma tabô hamiŋ lôklokwaŋ. Ma alim hama ami, êŋ ma tabô êŋ anêŋ lôklokwaŋ mi.

18 Aêŋ ba thalaleŋ haŋgasô ek nêm lôklokwaŋ ek embatho tabô lukmuk lôk tabô bô loŋ.

19 *Mose hasam abô balabuŋ lôkthô hadêŋ avômalô vêm ma hawa bokmaŋkao map iniŋ thalaleŋ haviŋ ŋaŋ lôk boksipsip kasa anêŋ vuluk haviŋ alokwaŋ isop thaŋaŋ ma hasoŋ halôk thalaleŋ ma hapaliv hathak kapya tabô lôk avômalô.

20 Ma hanaŋ, “Wapômbêŋ havak tabô ba thalaleŋ êŋ hêv lôklokwaŋ ba hanaŋ nena nosopa.”

21 *Ma Mose hapaliv alim thalaleŋ hayô hamô malak yeŋ lôk anêŋ nômkama êv yeŋ sapêŋ.

22 *Ma abô balabuŋ hanaŋ nena thalaleŋ tem isik nômkama sapêŋ ba nimbitak mabuŋ. Ma thalaleŋ mi, ma miŋ hatôm nênêm kambom vê ami.

Kilisi hêv da bôlôŋ te iyom

23 *Nômkama pik hik nôm malak leŋ thô ba intu ŋê êbôk da êv da takêŋ ek nômkama malak yeŋ lôkthô imbitak mabuŋ. Ma nômkama malak leŋ ma nênêm da ek imbitak mabuŋ aêŋ iyom. Da êŋ hamôŋ ek da yaŋ êntêk ek êmbôkwiŋ nômkama malak leŋ.

24 Aêŋ ba Kilisi habitak hayô malak leŋ ba hi hamiŋ Wapômbêŋ ma ek nêm alalô sa. Ma miŋ habitak hayô unyak matheŋ atu ba epesaŋ hathak baheŋiŋ atu ba loŋ anôŋ anêŋ dahô oyaŋ iyom ami.

25 Ma ôpêŋ miŋ hatôm anyô bêŋ habôk da ba habitak hayô Loŋ Matheŋ Anôŋ Biŋ lôbôlôŋ hadêŋ sondabêŋ lôkthô haviŋ thalaleŋ atu ba miŋ yanida anêŋ ami.

26 *Mi! Sêbôk atu ba pik habitak aleba lêk ma Kilisi hawa vovaŋ lôbôlôŋ e? Ai! Mi! Wak lêk ma hatôm wak lôkthô anêŋ daŋ ma pik lo leŋ anêŋ daŋ ba yani halêm hêv yanida hatôm da ek imbuliŋ kambom lôkthô.

27 Alalô avômalô pik ama bôlôŋ doŋtom iyom vêm ma tem alalô nandum abô.

---

* **9:14:** 1Pi 1:18-19 * **9:19:** Kis 24:6-8 * **9:21:** Wkp 8:15,19 * **9:22:** Wkp 17:11 * **9:23:** Hib 8:5; 10:1 * **9:26:** Hib 10:10

28 Ma Wapômbêŋ hêv Kilisi êntêk êŋ hatôm da bôlôŋ te aêŋ iyom ek nêm avômalô lôkthô iniŋ kambom vê. Ma avômalô takatu ba eyabiŋ yani ma tem endelêm esak loŋbô ek nêm i bulubiŋ. Ma hêv avômalô iniŋ kambom vê, ku êŋ bôk yôv ba ôpêŋ tem miŋ indum ku êŋ esak loŋbô ami.

10

Kilisi da hêv i hatôm da

1 Aêŋ ba abô balabuŋ ma abô dahô hathak nôm mavi lomaloma takatu ba tem imbitak. Nômkama takatu ba tem imbitak embeŋ yam ma nôm anôŋ. Ma balabuŋ tem miŋ injik ku anêŋ daŋ siŋ ba isik avômalô takatu ba êlêm ek nênêm yeŋ iniŋ kambom lôkthô vê ami. Avanôŋ. Da êv lôbôlôŋ hadêŋ sondabêŋ lôkthô miŋ hatôm indum ku êŋ ami.

2 Ma da takêŋ hik ku daŋ siŋ, êŋ ma ŋê êbôk da tem netak iniŋ ku êv da. Ma hathik avômalô takatu ba êv yeŋ ba ibitak mabuŋ, êŋ ma tem thêlô leŋiŋmalaiŋ esak iniŋ kambom esak loŋbô ami.

3-4 *Ma bokmaŋkao malô lôk bokmeme iniŋ thalaleŋ êntêk êŋ miŋ hathak hêv kambom vê ami. Mi anôŋ. Aêŋ ba sondabêŋ nômbêŋ intu ma ethak êv da takêŋ ek avômalô leŋimbi iniŋ kambom.

5 Aêŋ ba Kilisi halôk ba halêm pik ma hanaŋ,
“Alim lôk ya lomaloma atu ba êbôk hatôm da ma miŋ hatôm anêm lemhaviŋ ami,
aêŋ ba bôk hopesaŋ yaleŋviŋkupik yôv.
6 Da êbôk hathak atum lôk kambom anêŋ da
miŋ lemmavi ami.
7 Êŋ ma yahanaŋ, ‘Ya êntêk. Bôk eto hêk kapya hathak ya nena
yahalêm ek yandum O Wapômbêŋ anêm lemhaviŋ.’ ” *Kapya Yeŋ 40:6-8*

8 Abô balabuŋ hanaŋ nena nênêm da, ma doŋtom Yisu hanaŋ, “Alim lôk ya lomaloma takatu ba êbôk hatôm da lôk da êbôk hathak atum lôk kambom anêŋ da ma miŋ lemhaviŋ lôk lemmavi ami.”

9 Vêm ma yani hanaŋ, “Ya êntêk. Yahalêm ek yandum anêm lemhaviŋ.” Yani hatak nôm lukmuk ek enja yaŋ bô anêŋ loŋ.

10 *Ma hasopa Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ ba hêv anêŋ liŋkupik hatôm da ek indum alalô nambitak matheŋ ba hik ku êŋ anêŋ daŋ siŋ.

11 *Ŋê êbôk da imiŋ wak nômbêŋ intu ek nindum iniŋ ku nêmbôk da. Thêlô êbôk da êŋ lôbôlôŋ. Ma doŋtom iniŋ da êŋ miŋ hathak hêv kambom vê ami. Mi anôŋ.

12 Ma anyô yaŋ atu ba hadum anêŋ ku habôk da ma habôk bôlôŋ doŋtom iyom ma da êŋ hadum ku hamô hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ ek hêv kambom vê. Vêm ma hi hamô Wapômbêŋ baŋ vianôŋ

13 *ma hayabiŋ waklavôŋ atu ba netak ŋê ik vovak hadêŋ yani nêmô yani vakapô vibiŋ am.

14 Yani hêv da bôlôŋ doŋtom iyom. Ba intu hadum ba avômalô ibitak matheŋ ba lêk êyô uŋlôv atu ba nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.

15 Ma Lovak Matheŋ hathak hanaŋ hadêŋ alalô hathak nôm êŋ nena,

16 * “Anyô Bêŋ hanaŋ nena,
‘Wak êŋ ma tem yambak tabô imbiŋ thêlô nena,

* **10:3-4:** Hib 9:13 * **10:10:** Hib 9:12 * **10:11:** Kis 29:38 * **10:13:** Sng 110:1 * **10:16:** Hib 8:10

“Tem yatak yenaŋ abô balabuŋ ênd̂ôk thêlô kapôlôŋiŋ lôk yato ênjêk iniŋ auk.”
’ ” *Jelemaia 31:33*

17 Êŋ ma hanaŋ,
“Thêlôniŋ kambom lôk ibuliŋ abô balabuŋ
ma tem miŋ yaleŋimbi esak loŋbô ami.” *Jelemaia 31:34*
18 Aêŋ ba nôm takatu ba bôk êv vê, êŋ ma tem miŋ nêmbôk kambom anêŋ da esak loŋbô ami.

Alôana bidoŋ ek Wapômbêŋ

19 *Aiyaŋ thêlô, avanôŋ! Nômla miŋ havaloŋ alalô loŋ ek nayô Loŋ Matheŋ Anôŋ Biŋ kapô ba ana ami. Ma Yisu anêŋ thalaleŋ
20 *hadabêŋ sôp êŋ kisi ba habitak hatôm alalôaniŋ loŋôndê lôkmala lukmuk atu ba hêv liŋkupik hatôm da ek ku êŋ.
21 Ba yani ma alalôaniŋ anyô habôk da mavi anôŋ atu ba hayabiŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô.
22 *Ma yani hapaliv thalaleŋ halôk alalô kapôlôŋiŋ ba hêv alalôaniŋ leŋiŋmalaiŋ vê. Ma alalôaniŋ leŋviŋkupik ma bôk ithik hathak ŋaŋ mabuŋ. Aêŋ ba alalô nanêm kapôlôŋiŋ lôk nabaloŋ alalôaniŋ aêvhaviŋ loŋ lôklokwaŋ ek alalô ana bidoŋ ek Wapômbêŋ.
23 Ôpatu ba havak abô êŋ ma miŋ hanaŋ abôyaŋ ami. Ba intu bôk alalô aêv maleŋiŋ hadêŋ aêvhaviŋ atu ba anaŋ hi yaiŋ lôklokwaŋ. Ma alalô nabaloŋ aêvhaviŋ êŋ loŋ ma miŋ nande lelaliliŋ ami.
24 Lôk naŋgik alalôaniŋ auk liŋ ma nambatho i loŋ esak kobom leŋiŋimbiŋ i ma ŋandum mavi lomaloma.
25 *Avômalô vi êdô anêŋ nesak doŋtom. Ma alalô ma miŋ nandum aêŋ ami ma nasôi ba naya ek malê nena waklavôŋ lêk habobo.

Alalô miŋ nandô Wapômbêŋ ami

26 *Ôpatu ba hayala Wapômbêŋ anêŋ abô anôŋ ma doŋtom hêv anêŋ auk ek indum kambom lôbôlôŋ, êŋ ma kambom anêŋ da bôk hale ba hi yôv.
27 *Ba intu ôpêŋ hakô ba hayabiŋ ek indum abô lôk ênd̂ôk atum dahalaŋ atu ba tem imbuliŋ ŋê takatu ba leŋiŋmaniŋ hathak Wapômbêŋ.
28 *Sêbôk ba anyô te havôliŋ dôm ek Mose anêŋ abô balabuŋ ba anyô ju la êpôm ba enaŋ yani bêŋ, ôpêŋ ma ik vônô ba avômalô la miŋ kapôlôŋ malaiŋ hathak ôpêŋ ami.
29-30 *Aêŋ ba lemhabi aisê? Alalô bôk ayala yani atu ba hanaŋ,
“Nijik anyô leŋkadôk liŋ, êŋ ma yenaŋ ku ba tem yandum.” *Lo 32:35*
Ma abô yaŋ hanaŋ nena,
“Anyô Bêŋ tem indum abô ek anêŋ avômalô.” *Lo 32:36*
Ba intu ôpatu ba havak Wapômbêŋ Nakaduŋ pesa ma hayê thalaleŋ tabô atu ba hadum yani habitak matheŋ hatôm nôm oyaŋ ba hanaŋ abôma hathak Lovak Matheŋ anêŋ wapôm, êŋ ma tem enja anêŋ vuli atu ba kambom anôŋ ek ŋê takatu ba evak Mose anêŋ balabuŋ pesa.
31 Alikakna. Hôêv yak halôk Wapômbêŋ Lôkmala baŋ ba havaloŋ o, êŋ ma malaiŋ bomaŋ.

---

* **10:19:** Hib 4:16 * **10:20:** Mat 27:51 * **10:22:** Wkp 8:30; Ese 36:25; Ep 5:26 * **10:25:** Hib 3:13 * **10:26:** Hib 6:4-8 * **10:27:** Ais 26:11 * **10:28:** Lo 17:6; 19:15 * **10:29-30:** Mat 12:30-32; 1Ko 11:27-29; Sng 135:14

Alalôaniŋ êvhaviŋ imiŋ lôklokwaŋ

32 Lemimimbi sêbôk ba owa deda. Ma uik vovak bêŋ ba owa vovaŋ ma doŋtom umiŋ lôklokwaŋ.
33 Wak doho ma etak môlô umiŋ piklêvôŋ ba ethaŋ môlô ma ik môlô. Ma wak doho ma othak umiŋ yani loŋ siŋ ek hôêv yani thêvô.
34 *Ma môlô lemimhikam hathak thêlô takatu ba êmô koladôŋ. O kambom mi ma sôp bidoŋ ewa anêm nômkama oyaŋ. Ma hoyala nena anêm nômkama mavi takatu ba anêŋ daŋ mi êntêk hovaloŋ loŋ denaŋ. Aêŋ ba lemimmavi.
35 Anêm payeŋ mavi tem êpôm o. Ba intu miŋ ôkô ba ômbi anêm hôêvhaviŋ ni ami.
36 Ma umiŋ lôklokwaŋ ba undum Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ ek onja nôm takatu ba yani bôk havak abô yôv haviŋ avômalô takatu ba êvhaviŋ.
37 Kasana iyom,
"Yani atu ba halêm ma tem êlêm ma tem miŋ esau ami.
38 Ma ŋê thêthôŋ ida êvhaviŋ wak nômbêŋ intu sapêŋ.
Ma ôpatu ba havôliŋ dôm
ma tem miŋ yaleŋmavi esak yani ami." *Habakuk 2:3-4*
39 Yôv. Alalô miŋ hatôm ŋê takatu ba êdô Wapômbêŋ ba tem nêpôm malaiŋ ami. Mi. Alalô ma avômalô aêvhaviŋ ba tem Wapômbêŋ nêm alalô bulubiŋ.

11

Êvhaviŋ anêŋ vuli

1 *Anyô hêv ma ek nômlate ba miŋ hayê ami ma doŋtom hayala katô nena tem enja, ôpêŋ ma anyô hêvhaviŋ.
2 Bumalô thêlô idum aêŋ ba intu Wapômbêŋ hanaŋ abô mavi hathak thêlô.
3 *Alalô êvhaviŋ ba intu ayala nena sêbôk ma Wapômbêŋ hanaŋ abô ba hapesaŋ nômkama lôkthô. Ma miŋ hawa nômla ba hapesaŋ nômkama hathak ami. Mi, hanaŋ hathak abôlêk iyom ma nômbêŋ êŋ habitak.
4 *Abel hêvhaviŋ ba hêv da mavi hadêŋ Wapômbêŋ ba hamôŋ ek Kain anêŋ da. Yani hêvhaviŋ ba Wapômbêŋ hanaŋ abô mavi hathak anêŋ da ba hanaŋ, "O anyô thêthôŋ anôŋ." Yani hama ma doŋtom anêŋ hêvhaviŋ êntêk hanaŋ abô hadêŋ alalô denaŋ.
5 *Ma Inok, yani hêvhaviŋ ba Wapômbêŋ hawa yani lôk liŋkupik ba miŋ hama ami. Ba intu miŋ êpôm yani ami ek malê nena Wapômbêŋ hawa yani vê. Avanôŋ. Enaŋ nena Anyô Bêŋ lamavi bêŋ anôŋ hathak yani ba intu hawa vê.
6 Ôpatu ba miŋ hêvhaviŋ ami tem miŋ nêm lamavi êndêŋ Wapômbêŋ ami. Ma opalê atu ba halêm ek yani ma nêmimbiŋ nôm lokwaŋju êntêk. Wapômbêŋ da hamô aêŋ ma ôpatu ba habôlêm Wapômbêŋ tem êpôm vuli mavi anôŋ.
7 *Ma Noa hêvhaviŋ. Ba Wapômbêŋ hanaŋ hathak nôm takatu ba miŋ bôk habitak ami denaŋ. Ma hakô ba halaŋô Wapômbêŋ ba hapesaŋ yeŋ te ek nêm anêŋ thalaleŋ sa. Ma anêŋ hêvhaviŋ hik avômalô iniŋ kambom thô ma hadum ba yani habitak thêthôŋ anôŋ.

---

* **10:34:** Mat 5:11-12; 6:20 * **11:1:** 2Ko 5:7 * **11:3:** Stt 1:1; Sng 33:6; Jon 1:3 * **11:4:** Stt 4:3-10
* **11:5:** Stt 5:21-24 * **11:7:** Stt 6:13–7:1

8 *Ma Ablaham hêvhaviŋ ba Wapômbêŋ halam yani, “Nu loŋ atu ba tem
yanêm êndêŋ o ek oyabiŋ.” Ma halaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô ba hi ma doŋtom
miŋ hayala loŋ êŋ ami.
9-10 *Ablaham hapôviŋ ek ni pik atu ba Wapômbêŋ halav unyak lôk landiŋ
lôklokwaŋ hatôm anêŋ auk. Ma Wapômbêŋ bôk havak abô nena Ablaham lôk
limi takatu ba tem neja loŋ mavi êŋ. Ba intu ôpêŋ hêvhaviŋ ba hi hatôm anyô
loŋ buyaŋ ma halav unyak kudum halôk hatôm bôk ba Aisak lo Jekop elav.
11 *Yani hêvhaviŋ ba Sala avi yamu atu ba bôk hayalôv. Ma doŋtom hayala
nena Wapômbêŋ tem indum nôm atu ba yani havak. Aêŋ ba hawa lôklokwaŋ
ba hêv amena hadêŋ Sala.
12 *Ma yani ma anyô doŋtom iyom ba bôk anyô boŋ lôk hatôm anyô ŋama.
Ma doŋtom limi ibitak bêŋ anôŋ hatôm vuliŋ leŋsawa lôk thathe ŋgwêk daŋ.
13 *Ma avômalô takêntêk êvhaviŋ ba êmô aleba ema. Ma miŋ thêlô êyê nôm
takatu ba Wapômbêŋ bôk havak haviŋ i ami. Mi. Thêlô leŋiŋmavi iyom ba
eyabiŋ nôm takatu ba lêk êyê ma doŋtom hêk daimbô denaŋ. Ma thêlô eyala
katô nena thêlô hatôm ŋê loŋ buyaŋ ba pik êntêk ma miŋ thêlôniŋ ami.
14 Ma avômalô takatu ba enaŋ aêŋ hik thô nena êbôlêm pik buyaŋ ek êtôm
thêlôda iniŋ loŋ.
15 Ma avômalô takêntêk miŋ leŋiŋhiki hathak pik takatu ba thêlô etak lôk
leŋiŋhiki ek nendeni esak loŋbô ami. Mi.
16 Thêlô leŋiŋhiki hathak loŋ lukmuk mavi êŋ, malak leŋ atu ba Wapômbêŋ
hapesaŋ malak lôŋ êŋ ek thêlô. Ba intu miŋ mama ek endam i nena anêŋ
avômalô ami.
17-18 *Avanôŋ biŋ! Ablaham ma ôpatu ba Wapômbêŋ bôk habutiŋ abô haviŋ
yani ba hanaŋ nena,
“Aisak nali iyom intu libumi lukmuk tem nimbitak.” *Môŋ Anôŋ 21:12*
Ma doŋtom saê hayô ma Ablaham hêvhaviŋ ba hadum ek nêm nakaduŋ
doŋtom atu êtôm da.
19 *Yani anêŋ auk nena, “Wapômbêŋ hatôm injik yani liŋ imbiyô ênjêk ŋama.”
Ba intu havayuŋiŋ nakaduŋ laselo hathak biŋ ba hatôm hama ma doŋtom
Wapômbêŋ hik yani liŋ ba hêv hadêŋ lambô hathak loŋbô.
20 *Ma Aisak hêvhaviŋ aêŋ iyom ba intu yani hêv mek hadêŋ Jekop lo Isau
hathak nôm takatu tem imbitak embeŋ yam.
21 *Ma Jekop hêvhaviŋ ba hadum ek ema ma habi i loŋ hathak anêŋ kôm ba
hamiŋ ma hêv mek hathak Josep nali lôk hêv yeŋ.
22 *Ma Josep hêvhaviŋ ba habobo ema ma hanaŋ hadêŋ avômalô Islael ek
waklavôŋ atu ba etak Ijip ma neja anêŋ lokwaŋ imbiŋ.
23 *Ma Mose talêbô lo lambô êvhaviŋ ba talêbô havathu yani ma êyê nena
okna vuliŋ biŋ ba ivuŋ yani hatôm ayôŋ lô ma miŋ êkô ek kiŋ anêŋ abô
balabuŋ ami.
24 Yani halumbak ma hêvhaviŋ ba hadô nendam yani nena Pelo nalavi anêŋ
nakaduŋ ba hanaŋ,

---

* **11:8:** Stt 12:1-5 * **11:9-10:** Stt 35:12 * **11:11:** Stt 18:11-14; 21:2; Lom 4:19 * **11:12:** Stt 15:5; 22:17 * **11:13:** Stt 23:4; 1Sto 29:15; Sng 39:12; 1Pi 2:11 * **11:17-18:** Stt 22:1-14 * **11:19:** Lom 4:17 * **11:20:** Stt 27:27-29,39-40 * **11:21:** Stt 47:31–48:20 * **11:22:** Stt 50:24-25; Kis 13:19 * **11:23:** Kis 1:22; 2:2

25 “Yaleŋhaviŋ yamô imbiŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô ek yanja malaiŋ. Ma
yahapôlik hathak leŋmavi atu ba halêm anêŋ kambom anêŋ ba hamô wak
doho iyom.”
26 Avanôŋ. Yani ma hadahaliŋ vuli mavi atu ba tem enja embeŋ yam. Ba
anêŋ auk nena, “Ya ma Mesia anêŋ avômalô te ba avômalô enaŋ abô kambom
hathak ya, êŋ ma nôm mavi anôŋ hamô vuliŋ ek Ijip iniŋ nômkama mavi
lôkthô.”
27 Yani hêvhaviŋ ba hatak Ijip ma miŋ hakô ek kiŋ anêŋ laŋaŋa ami. Ma
hawa malaiŋ ma doŋtom hayê ôpatu ba hamô loŋ kapô ba hamiŋ lôklokwaŋ.
28 *Yani hêvhaviŋ ba hayabiŋ waklavôŋ Hale ba Hi ma hapaliv thalaleŋ ek
aŋela atu ba hik amena môŋ vônô miŋ injik avômalô Islael iniŋ bôp vônô ami.
29 *Ma avômalô êvhaviŋ ba ibup êyô ŋgwêk elam nena “Thalaleŋ” hatôm pik
moma. Ma doŋtom Ijip êlêm ek nindum aêŋ, ma ŋgwêk hayô i vôv ba halok i
vônô.
30 *Thêlô êvhaviŋ ba êwê lawê malak lôŋ Jeliko hatôm wak baheŋvi ba
lahavuju ma badêŋ haŋgôli.
31 *Ma avi sek waliliŋ Lahap hêvhaviŋ ba hawa ŋê êyê loŋ vani thô ba intu
miŋ hama haviŋ ŋê leŋôndôŋ kôtôŋ ami.
32 *Bêŋ anôŋ hêk ek yanaŋ ma doŋtom wakma halaŋviŋ. Ba tem miŋ yanaŋ
esak Gidion lo Balak ma Samson lo Jepta ma Devit lo Samuel ma plopet lôkthô
ami.
33 *Thêlô bôk êvhaviŋ ba ik vovak ba ewa kiŋ vi iniŋ loŋ lôk idum thêthôŋ ba
ewa nôm takatu ba bôk havak abô hathak yôv. Ma thêlô ik avuŋ laion abôlêk
siŋ
34 *ma ik atum dahalaŋ vônô. Ma idum ek nembatho thêlô esak biŋ vovak
ma doŋtom êv yak. Thêlô ma vaunena ma doŋtom ibitak lôklokwaŋ ma ik
vovak lôklokwaŋ ba ilupuniŋ ŋê loŋ buyaŋ ba i.
35 *Ma avi vi atu ba nali ema ma iviyô hêk ŋama ba êmô haviŋ taluvi hathak
loŋbô. Ma avômalô vi ma ibuliŋ i kambom anôŋ ma doŋtom evaloŋ iniŋ
êvhaviŋ loŋ ek tem nijik i liŋ esak loŋbô ba nêmô mavi.
36 *Doho ma enaŋ abôma lôk ik hathak yak wabeŋ maŋgiŋ. Ma vi ma ekak
loŋ ba êdô i hamô koladôŋ.
37 *Ma doho ma ik hathak valu ma doho ma eŋgothe hathak sege hi buju
ma doho ma ik vônô hathak biŋ vovak. Ma thêlôniŋ kwêv lo sôp ma boksipsip
kupik lôk bokmeme kupik ba miŋ mavi ek nipuk lo nijik ami. Thêlô unyak lo
nômkama mi ma ewa vovaŋ bêŋ lôk idum kambom lomaloma hadêŋ i.
38 Thêlô takêŋ ewa athêŋ bêŋ ek avômalô pik. Thêlôniŋ loŋ nêmô mi ba intu
eveŋ mayaliv haveŋ loŋ thiliv lo dumlolê ma valu abyaŋ lo pik abyaŋ.
39 Thêlô miŋ bôk ewa nôm atu ba Wapômbêŋ havak abô hathak ami. Ma
doŋtom avômalô takêŋ êvhaviŋ ba intu Wapômbêŋ hanaŋ abô mavi hathak
iniŋ ku.
40 Ma alalô avômalô bôlôŋ êntêk ma Wapômbêŋ bôk hêv nôm mavi êŋ hadêŋ
alalô ek endom alalô lôk avômalô bôsêbôk lôkthô ba ana nayô loŋ mavi atu.

---

* **11:28:** Kis 12:21-30 * **11:29:** Kis 14:21-31 * **11:30:** Jos 6:12-21 * **11:31:** Jos 2:1-21; 6:21-25; Jem 2:25 * **11:32:** Het 4:6–5:31; 6:11–8:32 * **11:33:** Dan 6:1-27 * **11:34:** Dan 3:23-27 * **11:35:** 1Kiŋ 17:17-24; 2Kiŋ 4:25-37 * **11:36:** 1Kiŋ 22:26-27; Jer 20:2; 37:15; 38:6 * **11:37:** 2Sto 24:21

12

Wapômbêŋ hêv malaiŋ ek êndôŋ alalô

1 *Môlô olaŋô e? Avômalô bôsêbôk takatu ma ekalabu alalô siŋ ba evatho
alalô loŋ. Ba intu nambi nômkama kambom takatu ba hatôm gwasilim
havaloŋ alalô loŋ ni. Ma nadaŋviŋ ni êyô anêŋ daŋ ma miŋ natak ami.
2 Alalô nagê Yisu iyom. Yani miŋ makilik ek nôm mavi lôk hakô ek
alovalaŋaŋsiŋ ma miŋ lahiki hathak mama ami. Ma yani hamôŋ ek alalô ba
intu hik anêŋ ku lôkthô anêŋ daŋ siŋ ek nanêmimbiŋ. Ma hi hamô Wapômbêŋ
baŋ vianôŋ hamô anêŋ loŋ hayabiŋ pik lo leŋ.
3 Ŋê kambom ibuliŋ yani bêŋ anôŋ. Aêŋ ba alalô leŋiŋimbi yani ek miŋ
nambitak vau lôk kapôlôŋiŋ malaiŋ ba natak yani ami.
4 Môlô uik vovak hathak nôm kambom, ma doŋtom môlônim thalaleŋ miŋ
haŋgasô ami.
5-6 *Wapômbêŋ havatho nali loŋ hathak abô êntêk nena,
“Yenaŋ okna, ya Wapômbêŋ yahêv malaiŋ hadêŋ avômalô takatu ba
yaleŋhaviŋ
lôk yahavali avômalô takatu ba yahawa i hatôm yenaŋ avômena.
Ma wakma atu ba hik o thô ba hêv malaiŋ, ma miŋ lemimbi nena nôm yaôna
ami.
Ma hudum kambom ba yani hathaŋ o, ma miŋ lemmalaiŋ ami.” *Gutpela
Sindaun 3:11-12*
Bôk lempaliŋ abô êŋ e?
7 *Lami ethak êv malaiŋ hadêŋ nali ek êndôŋi. Ma Wapômbêŋ hadum aêŋ
iyom hathak alalô hatôm nali ek naminŋ lôklokwaŋ esak auk thêthôŋ.
8 Ma aêŋ iyom ma avômena neja malaiŋ ek nindumbak lôk auk. Malaiŋ êŋ
miŋ hapôm o ami, êŋ ma o hatôm amena loŋ sawa.
9 Alalôaniŋ wakamik pik hathak hêv malaiŋ ek êdôŋ alalô ba alaŋô anêŋ
abô. Ma Wapômbêŋ ma dahôlôŋiŋ anêŋ alaŋ. Ba intu namô yani vibiŋ ek
naja lôkmala.
10 Ma alalôaniŋ wakamik hêv malaiŋ lomaloma ek êndôŋ alalô bidoŋna
hatôm iniŋ auk takatu ba êyê nena mavi. Ma doŋtom Wapômbêŋ hêv malaiŋ
ek imbi anêŋ matheŋ anôŋ sam êndêŋ alalô.
11 *Howa malaiŋ lôk vovaŋ bêŋ ba intu miŋ lemmavi ami. Ma doŋtom
malaiŋ takêŋ tem injik anêŋ anôŋ mavi êtôm aêntêk, thêthôŋ lôk maliŋyaô.
12 *Aêŋ ba noto bahemim lo vemim takatu ba havuviŋ ba thotho.
13 *Ombeŋ loŋôndê thêthôŋ ek avômalô veŋvuviŋ nimbitak mavi ma miŋ
nênêm yak ami.

Alalô miŋ nambôliŋ dômiŋ ek Wapômbêŋ ami

14 Môlô lôkthô nundum ku lôklokwaŋ ek numbitak yôhôk lôk matheŋ.
Matheŋ mi, ma miŋ hatôm anyôla ênjê Anyô Bêŋ ami.
15 Noyabiŋ am ek anyôla miŋ êmbôliŋ dôm ek Wapômbêŋ anêŋ wapôm
ami. Ma nôŋgô katô ek livuk maniŋ kambom te miŋ indumbak ek imbuliŋ
avômalô ba nimbitak lelaik ami.

---

* **12:1:** 1Ko 9:24-25 * **12:5-6:** Jop 5:17; ALK 3:19 * **12:7:** Lo 8:5 * **12:11:** Jem 3:17-18 * **12:12:** Ais 35:3 * **12:13:** Snd 4:26

16 *Nôŋgô ek anyôla miŋ indum sek walilin ami mena lapaliŋ Wapômbêŋ êtôm Isau ami. Yani ma okna môŋ ek eyabiŋ lambô anêŋ nômkama lôkthô ma doŋtom hêv nôm takêŋ vuli hathak nôm belev te.
17 *Hoyala nena malê habitak. Yani lahaviŋ lambô enaŋ abô mavi lôk nêm anêŋ nômkama êndêŋ yani, ma doŋtom hadô ba hêv yani vê. Ma halaŋ ek enja nôm takêŋ ma doŋtom miŋ hatôm injik anêŋ kambom liliŋ ami.
18 *Lemimimbi dum Sainai. Môlô ôlêm ek Wapômbêŋ hatôm sêbôk ba môlô ôyô dum Sainai e? Mi. Sainai ma hamô pik ba avômalô bôsêbôk êyê dumlolê êŋ hatôm atum hathaŋ ba momaŋiniŋ hatôm bôlôvôŋ, maputup bomaŋ lôk kakalu lôk damak.
19-20 *Thêlô elaŋô lavuak halaŋ lôk abô habitak. Ba êkô kambom ba enaŋ, “Ai! Sêbôk atu ba enaŋ nena, ‘Malêla takatu ba hasôm dumlolê êntêk, alim yaônena mena anyô, ma tem nitu vônô esak valu.’ ” Êŋ ma enaŋ hadêŋ Mose nena miŋ enaŋ abô êndêŋ i ami.
21 *Thêlô êyê nôm takêŋ ba êkô kambom ma Mose hanaŋ, “Ya lêk yahakô kambom ba yahalowaliŋ haviŋ.” Lêk ôlêm ek Wapômbêŋ ma miŋ hatôm aêsêbôk ami. Sêbôk ma yaŋda ma lêk ma yaŋda.
22 Lêk môlô ôlêm ôyô dumlolê Saion ba ubitak ôyô Wapômbêŋ lôkmala anêŋ malak lôŋ, Jelusalem atu ba hamô malak leŋ. Ma lêk môlô ôlêm ôyô haviŋ aŋela lubuŋlubuŋ takatu ba ethak doŋtom ba ekaksa lôk leŋiŋmavi.
23 Ma môlô lêk ôyô ek avômalô êvhaviŋ takatu ba ibitak hatôm avômalô ôdôŋ môŋ ba iniŋ athêŋ bôk eto yôv hêk malak leŋ. Ma lêk ôyô ek Wapômbêŋ atu ba avômalô idum abô hathak lôk ŋê thêthôŋ iniŋ dahô atu ba Wapômbêŋ bôk hapesaŋ yôv aleba êyô uŋlôv.
24 *Môlô ôyô ek Yisu, anyô môlô atu ba hapesaŋ abô tabô lukmuk lôk môlô ôlêm ek thalaleŋ atu ba epaliv ba hanaŋ abô mavi anôŋ ba hamô vuliŋ ek Abel anêŋ thalaleŋ.
25 *Noyabiŋ am! Miŋ lemôndôŋ kôtôŋ ek nodaŋô Wapômbêŋ atu ba hanaŋ abô ami. Sêbôk ma hanaŋ abô hamô pik. Ma avômalô êdô anêŋ nedaŋô ba miŋ hatôm nêsôv ami. Ma doŋtom lêk ma hanaŋ abô hadêŋ alalô hamô leŋ, loŋ mavi anôŋ atu ba hamô vuliŋ ek pik êntêk. Ba intu alalô adô, êŋ ma miŋ hatôm nasôv ami.
26 Sêbôk atu ma anêŋ abô bôk hayôkwiŋ pik yôv halôk dum Sainai. Ma lêk habutiŋ abô ba hanaŋ nena,
“Tem êyôkwiŋ pik esak loŋbô lôk leŋ imbiŋ.” *Hagai 2:6*
27 Ba hanaŋ, “Tem yayôkwiŋ pik esak loŋbô.” Abô êŋ anêŋ ôdôŋ nena tem nêm nômkama takatu ba yani hapesaŋ vê. Nôm takêŋ tem êyôkwiŋ lôkthô ek nômkama vi atu ba miŋ hatôm yani êyôkwiŋ ami, êŋ ma tem nêmô.
28-29 *Ba alalô tem naja loŋ êŋ, loŋ atu ba miŋ hatôm nêyôkwiŋ ami. Ma alalôaniŋ Wapômbêŋ ma hatôm atum ek esaŋ nômkama sapêŋ. Ba intu nanêm leŋiŋmavi êndêŋ yani lôk nanêm yeŋ ma nakô lôk nanêm i ni namô yani vibiŋ.

13

Abô anêŋ daŋ

* **12:16:** Stt 25:29-34 * **12:17:** Stt 27:30-40 * **12:18:** Kis 19:16-20; Lo 4:11-12 * **12:19-20:** Kis 19:12-13; 20:18-21; Lo 5:22-27 * **12:21:** Lo 9:19 * **12:24:** Stt 4:10; Hib 8:6 * **12:25:** Hib 2:1-3; 10:26-29 * **12:28-29:** Lo 4:24; 9:3

1 Môlô nobaloŋ auk lemimimbiŋ môlôviyaŋ loŋ lôklokwaŋ.

2 *Ma noja avômalô loŋ buyaŋ thô. Avômalô doho bôk idum aêŋ ba ewa aŋela thô ma doŋtom êthôŋ paliŋ.
3 Ma lemimimbi ŋê takatu ba êmô koladôŋ ba nônêm i sa. Onja iniŋ malaiŋ êtôm atu ba oda hômô haviŋ i. Ma lemimimbi vi atu ba ewa vovaŋ. Onja iniŋ vovaŋ êtôm atu ba thêlô ewa.

4 *Avômalô takatu ba ewa i ma avômalô lôkthô miŋ nêgê nena nôm oyaŋ ami. Ma Wapômbêŋ tem indum abô esak ŋê takatu ba idum sek haviŋ anyô yaŋ yanavi lôk ŋê takatu ba idum sek walíliŋ. Ba intu ŋê takatu ba ewa i miŋ nimbuliŋ iniŋ loŋ êk ami.

5 *Miŋ malemkilik limamôk esak valuseleŋ ami. Wapômbêŋ bôk hanaŋ,
“Tem miŋ yatak o
lôk yambi o ni ami.” *Lo 31:6*
Ba intu onaŋ, “Yenaŋ nômkama sapêŋ ma hatôm ba yaleŋmavi”.
6 Aêŋ ba alalô abitak avômalô ŋê ba anaŋ nena,
“Anyô Bêŋ hêv yêlô sa
ba tem miŋ nakô ami.
Ma opalê hatôm indum malê esak yêlô?” *Kapya Yeŋ 118:6-7*

7 *Lemimimbi ŋê bêŋ takatu ba eyabiŋ môlô lôk enaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô hadêŋ môlô. Ma ôŋgô iniŋ bôk lo loŋ lôk iniŋ êvhaviŋ ba nosopa veŋiŋgwam.
8 Yisu Kilisi da hatôm wakbôk ma lêk êntêk ma wak nômbêŋ intu sapêŋ.

9 *Ba intu miŋ nosopa auk thôŋôthôŋ lomaloma ami. Ŋê doho enaŋ auk mavi nena Wapômbêŋ anêŋ wapôm tem embatho alalôaniŋ kapôlôŋiŋ loŋ. Ma doŋtom esau nena nôm takatu ba êbôk hatôm da ma hêv ŋê eyaŋ sa, ma doŋtom miŋ hêv thêlô sa dokte ami.
10 Avômalô takatu ba idum ku êmô malak yeŋ bô iniŋ athêŋ mi ek nindum ku nêmô alalôaniŋ loŋ êbôk da.

11 *Alim anêŋ thalaleŋ ma anyô bêŋ habôk da hawa ba habitak hayô Loŋ Matheŋ Anôŋ Biŋ hatôm kambom lomaloma iniŋ da. Ma doŋtom iniŋ leŋviŋkupik êbôk hêk malak lôŋ viyaiŋ atu. Ma miŋ eyaŋ ami.
12 *Aêŋ ba Yisu hawa vovaŋ hêk malak lôŋ viyaiŋ ek indum avômalô nimbitak matheŋ hathak yanida anêŋ thalaleŋ.
13 *Aêŋ ba alôana ek yani êndôk malak lôŋ êŋ viyaiŋ ek naja anêŋ mama atu ba bôk yani hawa.
14 *Pik êntêk ma tem êmô vauna. Ma doŋtom alalô ayabiŋ malak lôŋ atu ba tem êlêm ba êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.

15 *Yisu hêv i hatôm da. Ba intu alalô nandam anêŋ athêŋ ba nanêm yeŋ êndêŋ Wapômbêŋ wak nômbêŋ intu sapêŋ. Ba alalôaniŋ ku nanêm yeŋ hêk alalô veŋiŋbôlêk ek nanêm êtôm alalôaniŋ da ni êndêŋ Wapômbêŋ.

16 *Ba alalô ma avômalô wapôm ba nandum mavi êndêŋ avômalô vi, êŋ ma Wapômbêŋ lamavi hathak da mavi êŋ. Ba intu alalô miŋ leŋiŋpaliŋ wapôm êŋ ami.

---

* **13:2:** Stt 18:1-8; 19:1-3; Lom 12:13 * **13:4:** Ep 5:5 * **13:5:** Lo 31:6,8; Jos 1:5 * **13:7:** 1Ko 4:16 * **13:9:** Lom 14:17 * **13:11:** Wkp 16:27 * **13:12:** Jon 19:17 * **13:13:** Hib 12:2 * **13:14:** Hib 11:10,16; 12:22 * **13:15:** Sng 50:14,23 * **13:16:** Plp 4:18

17 *Môlônim ŋê bêŋbêŋ idum ku eyabiŋ môlô dahôlômim ma ŋê êŋ tem
nenaŋ iniŋ ku lavôŋ êndêŋ Wapômbêŋ. Ba intu nodaŋô iniŋ abô ba nodovak
vibiŋ ek thêlô nindum iniŋ ku lôk leŋiŋmavi ma miŋ leŋiŋmalaiŋ ami. Malaiŋ
êŋ tem miŋ nêm môlô sa ami.
18 *Yêlô kapôlôŋiŋ miŋ hanaŋ yêlô bêŋ ami ba intu yêlô ayala nena yêlô
leŋiŋhaviŋ namô batôŋ oyaŋ.
19 Yahanaŋ lôklokwaŋ ek môlô noteŋ mek ek yasôk ketheŋ.
20 *Wapômbêŋ bôk hawa alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu, boksipsip anêŋ alaŋ anôŋ
vê hêk ŋama hathak thalaleŋ tabô atu ba anêŋ daŋ mi. Ma Wapômbêŋ labali
anêŋ ôdôŋ
21 nêm môlô auk mavi lôk lôklokwaŋ ek nundum malêla takatu ba yani
lahaviŋ ma indum ku êmô alalô esak Yisu Kilisi ek indum yani lamavi. Athêŋ
lôkmaŋgiŋ êndêŋ yani êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Avanôŋ.
22 Aiyaŋ thêlô, yahato kapya bidoŋna iyom. Aêŋ ba yahanaŋ lôklokwaŋ ek
môlô nodaŋô yenaŋ abô katô ek yambatho môlô loŋ.
23 Odaŋô! Alalôaniŋ aiyaŋ Timoti bôk hale yaiŋ yôv. Ba yani hayô ketheŋ
ma tem yambiŋ yani ba yasôk.
24 Nônêm yêlôaniŋ leŋiŋmavi êndêŋ môlônim ŋê bêŋbêŋ lôk Wapômbêŋ anêŋ
avômalô matheŋ sapêŋ. Avômalô Itali êv iniŋ leŋiŋmavi haviŋ.
25 Wapômbêŋ anêŋ wapôm êmô imbiŋ môlô lôkthô.

* **13:17:** 1Te 5:12 * **13:18:** Ap 24:16; 2Ko 1:12 * **13:20:** Jer 32:40; Ese 37:26; 1Pi 2:25

Jems
anêŋ kapya
Abô môŋ

Jems ma Yisu anêŋ yaŋ molok. Yani hato hadêŋ avômalô Islael takatu ba êvhaviŋ Yisu ba êmô pik luvuluvu. Yani lahaviŋ iniŋ êvhaviŋ imbitak lôklokwaŋ ba hadôŋ thêlô ek neyabiŋ i esak malêla takatu ba enaŋ. Ma hik thô nena êvhaviŋ anôŋ ma anêŋ ku hêk haviŋ. Ma hanaŋ nena miŋ onaŋ abôma esak avômalô vi ami. Ma hadôŋ i nena mek ma nôm lôklokwaŋ anôŋ.

Hato kapya êntêk hadêŋ 50 mena 61 AD la. Ma 62 AD ma ik yani vônô.

Jems anêŋ lamavi

1 *Ya Jems, Wapômbêŋ lo Anyô Bêŋ Yisu Kilisi iniŋ anyô ku. Yahato kapya êntêk hi ek avômalô Islael ôdôŋ laumiŋ ba lahavuju takatu ba êsôv mayaliv ba i êmô luvuluvu anêŋ pik bêŋ êntêk lôkthô. Waklêvôŋ mavi!

Malaiŋ havatho ôêvhaviŋ loŋ

2 *Aiyaŋ thêlô, malaiŋ lomaloma hapôm môlô, êŋ ma lemimimbi nena nôm takêŋ ma nôm leŋiŋmavi iyom.

3 *Môlô oyala nena malaiŋ takêŋ hasôm môlônim ôêvhaviŋ ba hadum ek numiŋ lôklokwaŋ.

4 Ma numiŋ lôklokwaŋ endeba ku êŋ injik anôŋ ba numbitak êtôm ŋê talaŋ ba nundum nômkama sapêŋ thêthôŋ iyom ek nômla yaŋ miŋ ênjêk ami.

5 *Môlô te hêv yak hathak auk, êŋ ma eteŋ Wapômbêŋ ma tem nêm. Yani hathak habi anêŋ wapôm sam hadêŋ avômalô lôkthô ma miŋ hatatale i ami.

6 Yani atu ba hateŋ ma nêmimbiŋ iyom ma miŋ anêŋ auk mayaliv ami. Anyô auk mayaliv ma hatôm ŋgwêk budum ba lovak hayuv hi ba halêm.

7 Anyô anêŋ aêŋ miŋ laimbi nena tem enja nômlate êlêm anêŋ Anyô Bêŋ anêŋ ami.

8 Yani ma anyô auk ju ba hadum nômkama sapêŋ mayaliv.

Ŋê valu mi lôk ŋê valu bêŋ

9 Aiyaŋ mena livôŋ la atu ba athêŋ mi hathak nômkama pik ma êmô lôk lamavi. Wapômbêŋ hayê thêlô hatôm ŋê lôk athêŋ bêŋ.

10 *Ma ŋê lôk athêŋ bêŋ hathak nômkama pik ma nêmô lôk leŋiŋmavi. Wapômbêŋ hayê thêlô hatôm ŋê athêŋ mi ba tem nênêm yak êtôm kamuŋ anêŋ vuak hêv yak.

11 Wak hapup ba habi lôklokwaŋ ba habôk kamuŋ ba iniŋ vuak lôk lêlêyaŋ mavi hakapok. Ma aêŋ iyom ŋê lôk valu bêŋ idum iniŋ ku denaŋ ba ema ma iniŋ nômkama tem egeleloŋ.

Wapômbêŋ miŋ halôk anyô leŋ ek nindum kambom ami

12 Ŋê takatu ba imiŋ lôklokwaŋ hathak malaiŋ ma Wapômbêŋ lêk lamavi hathak i. Thêlô lovak ba tem neja lôkmala atu ba nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ êtôm iniŋ vuli. Wapômbêŋ bôk habutiŋ abô ek nêm êndêŋ ŋê takatu ba leŋiŋhaviŋ yani.

---

* **1:1:** Mat 13:55; Ap 15:13; Gal 1:19; 1Pi 1:1 * **1:2:** Lom 5:3-5 * **1:3:** 1Pi 1:7 * **1:5:** Snd 2:3-6 * **1:10:** Ais 40:6-7

13 Kambomlate miŋ hatôm êndôk Wapômbêŋ la ek indum kambom ami. Ma
yani miŋ halôk anyôla la ek indum kambom ami. Ba intu nômlate halôk lem
ek undum kambom ma miŋ onaŋ nena, “Wapômbêŋ halôk yaleŋ ami.”
14 Mi. Alalôaniŋ thethaŋak ma hatôm etak alim halôk lôm ek nêbôv alim
esak ba hakôk alalô leŋiŋ ek nandum kambom.
15 Ma thethaŋak êŋ halumbak bêŋ ba anêŋ anôŋ ma kambom. Ma kambom
êŋ anêŋ palumbak lôkthô ma ŋama.
16 Yenaŋ aiyaŋ lôkma anôŋ, noyabiŋ am ek anyôla miŋ esau môlô ami.
17 Wapôm lôk nôm mavi anôŋ sapêŋ ma halôk ba halêm anêŋ leŋ. Kamik
Bêŋ atu ba hapesaŋ deda leŋ sapêŋ hêv wapôm mavi takêŋ. Wak lo bôlôvôŋ
iniŋ deda hathak habitak yaŋda yaŋda, ma doŋtom Wapômbêŋ da hamô aêŋ
iyom hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.
18 *Yani anêŋ lahaviŋ ba intu alalô abitak anêŋ nali hathak abô avanôŋ.
Hadum aêŋ ek alalô nambitak êtôm anêŋ nôm môŋ anôŋ ek nômkama vi atu
ba hapesaŋ haviŋ.

Nodaŋô ba nosopa

19 Yenaŋ aiyaŋ lôkma anôŋ, môlô nodaŋô katô. Anyôla hanaŋ nômla ma
nômô tiŋiŋ ba nodaŋô bônôŋ ma miŋ lemimmaniŋ ba nonaŋ viyaŋ ketheŋ
ami.
20 *Avômalô iniŋ leŋiŋmaniŋ miŋ hatôm eto avômalô ba nimbitak thêthôŋ
êtôm Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ ami.
21 *Aêŋ ba notak nôm lôŋgôlôŋ lôk kambom nômbêŋ êŋ. Ma nômô yaô ba
nobaloŋ Wapômbêŋ anêŋ abô atu ba havatho halôk môlô loŋ. Abô êŋ ma
hatôm nêm môlô bulubiŋ.
22 *Ma môlô nodaŋô abô êŋ ba nundum anêŋ ku imbiŋ. Olaŋô oyaŋ, êŋ ma
hatôm osau amda.
23 Anyôla te halaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô ba miŋ hasopa ami ma hatôm
ôpatu ba hayê thohavloma halôk liyali.
24 Ma hatak liyali ba hi ma ketheŋ oyaŋ ma lapaliŋ nena yanida ma aisê.
25 *Ma doŋtom ôpatu ba hatitiŋ balabuŋ mabuŋ êŋ ma miŋ lapaliŋ ami ma
indum êtôm atu ba hanaŋ, êŋ ma Wapômbêŋ tem nêm mek ek anêŋ ku sapêŋ.
Balabuŋ mabuŋ êŋ hêv alalô vê hêk kambom anêŋ lôklokwaŋ.
26 *Anyôla hanaŋ nena hasopa Wapômbêŋ ma doŋtom miŋ hayabiŋ abôlêk
ami, êŋ ma hasau yanida ba nômkama sapêŋ atu ba hadum ek esopa
Wapômbêŋ ma nôm oyaŋ.
27 Lemhaviŋ osopa Kamik Wapômbêŋ ek êŋjê môlô êtôm nôm mabuŋ thêthê
mavi, êŋ ma nundum aêntêk. Noyabiŋ avômena bilak lôk avi tôp esak iniŋ
malaiŋ. Ma noyabiŋ amda ek pik malim miŋ esak môlô ami.

2

Noyabiŋ avômalô sapêŋ esak auk doŋtom

1 *Yenaŋ aiyaŋ thêlô, alalô aêvhaviŋ alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi, yani ma
deda lôkmaŋgiŋ anôŋ. Ba intu noyabiŋ avômalô sapêŋ esak auk doŋtom ma
miŋ nônêm ŋê lôk athêŋ bêŋ liŋ ma nosale ŋê lôk athêŋ mi thô ami.

* **1:18:** Jon 1:13 * **1:20:** Sav 7:9 * **1:21:** Kol 3:8; 1Pi 2:1 * **1:22:** Mat 7:26; Lom 2:13 * **1:25:** Lom 8:2; Jem 2:12 * **1:26:** Sng 141:3 * **2:1:** Ap 10:34; Jem 2:9

2 Odaŋô. Anyôla halêm hêv yeŋ haviŋ môlô ba hik kwêv mabuŋ anôŋ lôk
mote gol. Ma anyô siv lôk nômkama mabô habitak hayô haviŋ.
3 Êŋ ma môlô ôêv athêŋ bêŋ hadêŋ anyô lôk kwêv mabuŋ ba onaŋ, “Ôlêm
ômô loŋ mavi êntêk.” Ma onaŋ hadêŋ anyô siv nena, “Umiŋ loŋ intu” mena
“Ôndôk ômô biŋ.”
4 Môlô udum aêŋ ma hatôm ovak avômalô vose hi ôdôŋ ju ba udum abô
lokbaŋ hathak i.
5 *Yenaŋ aiyaŋ lôkma anôŋ, nodaŋô katô. Avômalô takatu ba avômalô pik
êyê nena ŋê siv ma Wapômbêŋ bôk hatak i yôv ek nimbitak ŋê lôkmaŋgiŋ
hathak iniŋ êvhaviŋ ba tem nêm athêŋ bêŋ êndêŋ i ek nêmô anêŋ loŋ lôkliŋyak
êtôm bôk habutiŋ abô ek nêm êndêŋ ŋê takatu ba leŋiŋhaviŋ yani. Aêŋ e?
6 Ma doŋtom ôpôlik ek ŋê siv. Ma opalê hathak hêv malaiŋ hadêŋ môlô ba
havôv môlô hi loŋ idum abô? Ŋê siv e? Mi, ŋê valu bêŋ iyom.
7 Ma thêlô êŋ iyom intu enaŋ abôma hathak unim alaŋ Kilisi ba ibuliŋ anêŋ
athêŋ mavi.
8 *Ma alalôaniŋ kiŋ Wapômbêŋ anêŋ abô balabuŋ te hanaŋ hêk anêŋ kapya
nena, “Lemimbiŋ avômalô êtôm atu ba lemhaviŋ oda”. Udum aêŋ ma mavi.
9 *Ma doŋtom ôêv ŋê lôk athêŋ bêŋ liŋ ma ôpôlik hathak ŋê athêŋ mi, êŋ ma
udum kambom ba balabuŋ hik thô nena môlô ma ŋê ômô abô balabuŋ lu.
10 *Ma ôpatu ba hayabiŋ balabuŋ sapêŋ ma doŋtom hêv yak hathak bute, êŋ
ma habuliŋ abô balabuŋ lôkthô.
11 *Ôpatu ba hanaŋ nena, “Miŋ undum sek imbiŋ anyô yaŋ yanavi ami”
lôk hanaŋ haviŋ nena “Miŋ nuŋgwik anyô vônô ami.” Ba intu miŋ hudum
sek haviŋ anyô yaŋ yanavi ami ma doŋtom huik anyô vônô, êŋ ma hômô abô
balabuŋ lu.
12 *Aêŋ ba malêla takatu ba udum lo onaŋ ma lemimimbi nena Wapômbêŋ
tem indum abô esak balabuŋ takatu ba hêv alalô vê hêk kambom anêŋ
lôklokwaŋ.
13 *Ma miŋ hôêv kapôlôm ek avômalô vi ami, êŋ ma waklavôŋ nindum abô
ma Wapômbêŋ tem miŋ nêm kapô ek o ami. Ma doŋtom hôêv kapôlôm ek
avômalô vi, êŋ ma tem Wapômbêŋ nêm kapô ba nêm môlô vê êŋjêk loŋ nindum
abô.

Êvhaviŋ anêŋ ku mi, êŋ ma ŋama

14 Yenaŋ aiyaŋ thêlô, anyô te hanaŋ nena yani ma anyô hêvhaviŋ ma
doŋtom miŋ hadum mavi ami, êŋ ma mavi e? Mi. Êvhaviŋ anêŋ aêŋ tem nêm
yani bulubiŋ e? Mi.
15 *Aiyaŋ te mena livôŋ late nôm lôk sôp mi ba hêv i sêkêya.
16 Ma môlô te hanaŋ hadêŋ yani nena, “Nu lôk lemmavi, upuk sôp lôk
noŋgwaŋ nôm.” Ma doŋtom miŋ hôêv yani sa ami, êŋ ma mavi aisê?
17 Ma aêŋ iyom ma êvhaviŋ atu ba hêk wavo ma ku mi, êŋ ma ŋama.
18 *Ma doŋtom anyô late hanaŋ nena, “Avômalô vi idum ku ma vi êvhaviŋ
iyom, ma luvi ma hatôm.” Ma doŋtom yahanaŋ nena, “Ya miŋ hatôm yaŋgê

* **2:5:** 1Ko 1:26-28 * **2:8:** Mat 19:19; Gal 5:14 * **2:9:** Lo 1:17 * **2:10:** Wkp 19:37; Nam 20:7-12,24; Mat 5:19 * **2:11:** Kis 20:13-14; Lom 13:9 * **2:12:** Gal 6:2; Jem 1:25; 1Pi 2:16 * **2:13:** Mat 5:7; 18:32-35 * **2:15:** 1Jon 3:17 * **2:18:** Gal 5:6

êvhaviŋ atu ba ku mi ami. Ba intu tem yaŋgik yenaŋ yahêvhaviŋ thô esak yenaŋ ku."
19 Môlô ôêvhaviŋ nena Wapômbêŋ doŋtom iyom hamô ba intu osoŋ nena unim ôêvhaviŋ ma anêŋ ku mi ma hatôm e? Auk êŋ ma auk mavi, ma doŋtom miŋ osoŋ nena auk êŋ intu mavi ek o ami. Mi, ŋgôk eyala auk êŋ haviŋ, ma doŋtom thêlô ma Wapômbêŋ anêŋ ŋê kambom ba intu êkô ba elowaliŋ.
20 Môlô ŋê auk thôŋôthôŋ, lemimhaviŋ noyala nena êvhaviŋ atu ba hêk wavo ma anêŋ ku mi, êŋ ma nôm oyaŋ e?
21 *Lemimimbi alalôaniŋ bumalô Ablaham. Yani bôk hêv nakaduŋ Aisak hatôm da hayô hêk loŋ êbôk da. Yani hadum ku êŋ ba intu Wapômbêŋ hanaŋ nena yani ma anyô thêthôŋ, aêŋ e?
22 *Intu êŋ, Ablaham anêŋ hêvhaviŋ lôk anêŋ ku idum ku haviŋ i. Ma anêŋ ku hadum ba anêŋ hêvhaviŋ hik anôŋ.
23 *Êŋ ma habitak hatôm Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ, "Ablaham hêvhaviŋ Wapômbêŋ ba intu hayê yani nena anyô thêthôŋ." Ma halam yani nena anêŋ anyô môlô.
24 Aêŋ ba oyala nena ôpatu ba hêvhaviŋ lôk hadum anêŋ ku haviŋ ma Wapômbêŋ halam yani nena anyô thêthôŋ. Ma miŋ hanaŋ abô êŋ hathak ôpatu ba hêvhaviŋ iyom ma anêŋ ku mi ami.
25 *Ma lemimimbi avi sek walilin Lahap imbiŋ. Yani ma aêŋ iyom. Hawa Islael iniŋ ŋê êyê loŋ vani ba hêv i sa ek elom buyaŋ ba i. Yani hadum ku êŋ ba intu Wapômbêŋ halam yani nena avi thêthôŋ.
26 Kupik atu ba auk lôkmala miŋ hamô ami, êŋ ma ŋama. Ma êvhaviŋ atu ba anêŋ ku mi ma ŋama aêŋ iyom.

3

Oyabiŋ vembôlêk mavi

1 Aiyaŋ thêlô, alalô nayala nena Wapômbêŋ tem indum abô lôklokwaŋ ek yêlô atu ba adôŋ avômalô hathak êvhaviŋ. Ba intu miŋ môlô bêŋ anôŋ nundum ek numbitak ŋê êdôŋ avômalô ami.
2 Alalô lôkthô athak avak i silili ba adum kambom lomaloma. Anyôla miŋ havak i silili hathak anêŋ abô ami, êŋ ma yani mabuŋ anôŋ ba hatôm eyabiŋ liŋkupik sapêŋ.
3 Odaŋô. Avômalô ethak etak nôm yaônate hapalaŋaniŋ hêk bokhos abôlêk ek êvôv hamô yak ma bok bêŋ êŋ hasopa iniŋ leŋiŋhaviŋ.
4 Ma nômla yaŋ ma yeŋ ŋgwêk. Yeŋ ŋgwêk ma nômbêŋ ma lovak bêŋ hayuv ma hathak hasisuŋ yeŋ êŋ ba hi. Ma doŋtom nôm yaôna anôŋ te hêk dômlokwaŋ ek havusiŋ hi loŋ atu ba alaŋ lahaviŋ ni.
5 Ma aêŋ iyom veŋbôlêk ma nôm yaôna ek leŋviŋkupik. Ma doŋtom hatôm indum ku bêŋ lomaloma.
Lemimimbi nena atum yaôna hatôm esaŋ ba êmbôk kamuŋ bêŋ anôŋ.
6 *Ma veŋbôlêk ma hatôm atum. Veŋbôlêk êŋ ma hayô siŋ hathak kambom lomaloma ba halumbak bêŋ ba hadum leŋviŋkupik sapêŋ habitak lelaik. Atum êŋ halêm anêŋ loŋ atum da hamô ba intu hatôm esaŋ alalôaniŋ lôkmala sapêŋ, lêk êntêk êŋ endeba êyô anêŋ daŋ.

* **2:21:** Stt 22:9-12 * **2:22:** Hib 11:17-18 * **2:23:** Stt 15:6; 2Sto 20:7; Ais 41:8 * **2:25:** Jos 2:1-21; Hib 11:31 * **3:6:** Mat 12:36-37; 15:11,18-19

7 Avômalô ethak ewa menak lo umya ma alim ŋgwêk lôk alim lomaloma ba
eyabiŋ ba êmô tiŋiŋ.
8 *Ma doŋtom anyô late miŋ hatôm eyabiŋ abôlêk ek ênjêk tiŋiŋ ami. Mi,
kambom hapipiyap hêk abôlêk ba hatôm siniŋ habôk avômalô vônô.
9 Alalô êv yeŋ hathak veŋiŋbôlêk hadêŋ alalôaniŋ Kamik Anyô Bêŋ. Ma
veŋiŋbôlêk doŋtom êŋ iyom intu hanaŋ ek Wapômbêŋ imbuliŋ avômalô takatu
ba yani hapesaŋ i hatôm yanida.
10 Veŋiŋbôlêk doŋtom êŋ iyom intu habô Wapômbêŋ lôk hanaŋ abôma haviŋ.
Aiyaŋ thêlô, êŋ ma kambom anôŋ.
11 Ŋaŋ lôk ŋgwêk hatôm nede valu abyaŋ te e? Mi anôŋ.
12 Aiyaŋ thêlô, ŋgwêk miŋ hatôm nêm ŋaŋ mavi êndêŋ alalô ami. Ma ŋgôbêŋ
miŋ hatôm injik êtôm sabo ami. Ma yak te miŋ hatôm injik êtôm ŋgôbêŋ ami.
Mi anôŋ.

Auk mavi halêm anêŋ Wapômbêŋ

13 Môlô opalê atu ba lôkauk bêŋ ba hayala Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ? Injik
anêŋ auk mavi êŋ thô esak anêŋ kobom thêthôŋ lôk ku takatu ba hadum ba
hamô maliŋyaô.
14 Ma doŋtom lemdaŋ hathak athêŋ bêŋ hêk kapôlôm ba hudum ek osale
anyô vi thô ba ômôŋ, êŋ ma miŋ ômbô o ba onaŋ nena hosopa abô avanôŋ
ami. Êŋ ma honaŋ abôyaŋ ba hubuliŋ abô avanôŋ.
15 Auk êŋ ma auk pik lôk kapôlôŋ bô ba halêm anêŋ Sadaŋ. Ma miŋ halêm
anêŋ leŋ ami.
16 Loŋ atu ba kobom ethale anyô vi thô lôk leŋdaŋ hathak athêŋ bêŋ hêk,
êŋ ma tem ôpôm nena nômkama sapêŋ hamô mayaliv ma kambom lomaloma
hêk haviŋ.
17 Ma doŋtom auk atu ba halêm anêŋ leŋ ma mabuŋ anôŋ. Auk êŋ hadum
ek avômalô nêmô yôhôk imbiŋ i lôk netauviŋ i ma nêwê abô vibiŋ, ma nênêm
kapôlôŋiŋ lôk nindum ku mavi lomaloma, ma nindum kobom doŋtom êndêŋ
avômalô lôkthô ma nesopa thêlôda iniŋ abô sapêŋ.
18 *Avômalô yôhôk takatu ba ethak idum ek avômalô nêmô yôhôk imbiŋ i ma
hatôm evatho iniŋ yaŋvêk ba hik anôŋ, êŋ ma kobom thêthôŋ mavi lomaloma.

4

Anyô lahaviŋ nômkama pik ma hatôm hik vovak hadêŋ Wapômbêŋ

1 *Malê te hadum ba môlô lemimŋaŋa ba uik vovak haviŋ am? Nôm takêŋ
halêm anêŋ unim thethaŋak takatu ba ibisôk ek nundum kambom lomaloma
e? Intu êŋ.
2 Môlô lemimhaviŋ nômlate atu ba mi hêk môlô. Ba intu môlô malemimki-
lik hathak nôm êŋ ba uik anyô vônô ma doŋtom miŋ owa ami. Êŋ ma hadum
môlô lemimŋaŋa ba uik vovak hathak. Môlô miŋ onaŋ hik Wapômbêŋ liŋ ami
ba intu miŋ owa ami.
3 Ma onaŋ hik yani liŋ hathak nômlate ma miŋ othak owa ami eka? Unim
auk ma lokbaŋ ba lemimhaviŋ noja ek injik unim thethaŋak vônô iyom. Ba
intu yani havasiŋ nôm êŋ ek môlô.

* **3:8:** Lom 3:13 * **3:18:** Mat 5:9; Hib 12:11 * **4:1:** Lom 7:23

4 *Môlô ma hatôm avômalô takatu ba idum sek walilin ba êpôlik ek
Wapômbêŋ ma evaloŋ nômkama pik majaŋ. Odaŋô! Opalêla takatu ba
leŋiŋhaviŋ nômkama pik ma pik anêŋ ŋê môlô ba hatôm ik vovak hadêŋ
Wapômbêŋ.
5 Wapômbêŋ anêŋ abô te bôk hanaŋ nena, “Wapômbêŋ madaluk ladaŋ
hathak auk lôkmala atu ba hêv hadêŋ alalô.” Hosoŋ nena abô êŋ ma nôm oyaŋ
e? Mi anôŋ!
6 *Ma Wapômbêŋ lahaviŋ nêm alalô sa ba intu habi anêŋ wapôm sam bêŋ
anôŋ hadêŋ alalô. Hatôm anêŋ kapya hanaŋ nena,
“Wapômbêŋ havasiŋ ek ŋê êbôi ma hêv wapôm ek ŋê etauviŋ i.” *Gutpela
Sindaun 3:34*
7 *Aêŋ ba nodovak Wapômbêŋ. Ma nobasiŋ am ek Sadaŋ, êŋ ma tem yani
etak môlô ba êsôv.
8 *Ma unu bidoŋ ek Wapômbêŋ ma tem yani êlêm bidoŋ ek môlô. Ma môlô
ŋê takatu ba udum kambom, nusik bahemim ek nundum mavi. Ma môlô ŋê
auk ju, notak auk yaŋ ek unim kapôlômim imbitak mabuŋ mavi.
9 Ma lemimimbi môlônim kambom ba nodaŋ lôk lemimmalaiŋ. Ma miŋ
nomalik lôk lemmavi ami. Mi, kapôlômim malaiŋ ba nodaŋ asêŋ malêŋ.
10 *Notauviŋ am ênjêk Anyô Bêŋ ma, ma tem êsô môlô liŋ.

Miŋ nonaŋ abôma esak anyô vi ami
11 Aiyaŋ thêlô, miŋ nonaŋ abôma esak môlôviyaŋ ami. Môlô takatu ba onaŋ
abôma hathak môlôviyaŋ mena otatale môlôviyaŋ, êŋ ma hatôm onaŋ abôma lo
otatale abô balabuŋ. Ma otatale abô balabuŋ, êŋ ma miŋ osopa abô balabuŋ
êŋ ami. Mi, ubitak hatôm abô balabuŋ anêŋ alaŋ.
12 *Ma doŋtom abô balabuŋ anêŋ alaŋ ma doŋtom iyom. Yani êŋ iyom
hatôm indum abô ek anêŋ mavi nêmô ma anêŋ kambom nêmbini. O opalê
ba honaŋ avômalô iniŋ kambom bêŋ?

Miŋ nobam amda ami
13 *Odaŋô katô! Môlô takatu ba onaŋ, “Yaô mena yamuŋ la ma tem yêlô
ana malak bêŋ te ek nandum ku valu êtôm sondabêŋ te êmô loŋ êŋ ek napôm
valuseleŋ bêŋ.”
14 *Aisê ka onaŋ aêŋ? Oyala nôm atu ba tem imbitak e? Mi, ôthôŋ nôm atu
ba tem imbitak êndêŋ yamuŋ! Ma môlônim lôkmala ma hatôm atum yova atu
ba hamô dokte iyom ma tem mi.
15 Aêŋ ba mavi ek môlô nonaŋ aêntêk, “Anyô Bêŋ anêŋ lahaviŋ, êŋ ma tem
yêlô namô lôkmala ba nandum nôm takatu ba leŋiŋhabi ek nandum.”
16 Ma doŋtom môlô othak ôbôam ba obam am. Êŋ ma kambom.
17 *Aêŋ ba opalê atu ba hayala kobom mavi ma doŋtom miŋ hadum ami, êŋ
ma hadum kambom.

5

Ŋê lôk nômkama bêŋ nôkô ek am
1 Môlô avômalô lôk nômkama bêŋ, odaŋô katô! Malaiŋ lomaloma tem êpôm
môlô ba intu nodaŋ asêŋ malêŋ.

---

* **4:4:** Lom 8:7; 1Jon 2:15 * **4:6:** 1Pi 5:5 * **4:7:** Ep 6:12 * **4:8:** Ais 1:16; Sek 1:3; Mal 3:7
* **4:10:** Jop 5:11; 1Pi 5:6 * **4:12:** Lom 2:1; 14:4 * **4:13:** Luk 12:18-20 * **4:14:** Sng 39:5,11; Snd
27:1 * **4:17:** Luk 12:47

2 *Môlônim nômkama sapêŋ lêk hapalê ma didu lêk edabêŋ unim kwêv lo sôp
ba hatitip
3 ma da lêk hathaŋ unim gol lo seleva. Ma da êŋ tem imbitak êtôm atum ek
esaŋ môlô lemvimkupik lôk injik môlônim kambom thô. Waklavôŋ pik lo leŋ
anêŋ daŋ lêk habobo, ma doŋtom ôvôlô nômkama denaŋ.
4 *Lemimimbi esak unim ŋê ku takatu ba idum ku êmô unim ku kapô. Miŋ
ôêv i vuli hatôm iniŋ ku ami ba iniŋ asêŋ hi hapôm Anyô Bêŋ Lôklokwaŋ Lôkthô
Anêŋ Ôdôŋ ba lêk halaŋô yôv.
5 *Môlô ômô pik ma osopa unim lemimhaviŋ lôk thethaŋak ba oaŋ nôm bêŋ
hatôm etak bok halôk balam lukmuk ba êthôŋ iniŋ waklavôŋ nijik i vônô lêk
habobo.
6 Môlô othak udum abô ek nijik ŋê thêthôŋ vônô ma miŋ êwê kambom êŋ
viyaŋ ami.

Ôpôm malaiŋ ma nômô maliŋyaô

7 *Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, nômô maliŋyaô ma noyabiŋ Anyô Bêŋ anêŋ endelêm.
Lemimimbi ŋê takatu ba evatho nômkama halôk ku kapô. Thêlô êmô maliŋyaô
ba eyabiŋ ôthôm lo wak ek nindum iniŋ ku vêmam. Êŋ ma tem nôm indumbak
ba injik anôŋ mavi.
8 *Ma nômô maliŋyaô aêŋ iyom ma nobatho kapôlômim loŋ. Anyô Bêŋ anêŋ
waklavôŋ endelêm lêk habobo.
9 Aiyaŋ thêlô, miŋ kapôlôŋ diŋdiŋ esak am ami ek Anyô Bêŋ miŋ indum
abô esak môlô ami. Odaŋô, balabuŋ anêŋ alaŋ lêk hamiŋ unyak abôlêk yôv
ek nundum abô!
10 Aiyaŋ thêlô, lemimimbi plopet taksêbôk ba enaŋ abô hathak Anyô Bêŋ
anêŋ athêŋ. Ewa vovaŋ ma doŋtom êmô maliŋyaô.
11 *Ma avômalô takatu ba ewa malaiŋ ba imiŋ lôklokwaŋ ma ayala nena
thêlô ewa Wapômbêŋ anêŋ mek mavi. Ma bôk olaŋô Jop anêŋ kukuthiŋ e?
Hawa malaiŋ bêŋ ma doŋtom hamiŋ lôklokwaŋ. Anyô Bêŋ ma anyô lahiki lôk
kapô malaiŋ hathak anêŋ avômalô ba intu haveŋ yam ma hadum mavi hadêŋ
yani.

Miŋ alalô nanaŋ avanôŋ biŋ dake ami

12 *Aiyaŋ thêlô, nômbêŋ ma aêntêk. Miŋ nonaŋ nena avanôŋ biŋ dake esak
leŋ lo pik mena nômla ek embatho unim abô loŋ ami. Mi, hudum aêŋ, êŋ ma
yakô osau ba tem Anyô Bêŋ nêm vovaŋ êndêŋ o. Ba intu honaŋ nena tem
undum nômlate, êŋ ma undum êtôm atu ba honaŋ. Ma hôdô ek undum, êŋ
ma onaŋ nena mi ek miŋ undum ami.

Ŋê êvhaviŋ iniŋ mek ma lôklokwaŋ

13 Malaiŋ la hapôm môlô te, êŋ ma eteŋ mek. Ma môlô te lamavi, êŋ ma nêm
yeŋ ek êmbô Wapômbêŋ.
14 *Ma môlô te hapôm lijiŋ, êŋ ma endam avômalô êvhaviŋ iniŋ avaka ek
neteŋ mek êyô yani vôv lôk nisik esak nôm lêŋlêŋ esak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ.

---

* **5:2:** Mat 6:19 * **5:4:** Lo 24:14-15 * **5:5:** Luk 16:25 * **5:7:** Lo 11:14; Jer 5:24 * **5:8:** Lom 13:11-12; 1Pi 4:7 * **5:11:** Kis 34:6; Jop 1:21-22; 2:10; Sng 103:8 * **5:12:** Mat 5:34-37 * **5:14:** Mak 6:13

15 *Ma iniŋ mek atu ba eteŋ lôk êvhaviŋ ma tem indum ôpêŋ mavi ma Anyô Bêŋ tem êsô yani liŋ. Ma bôk hadum kambom la, êŋ ma tem Anyô Bêŋ nêm anêŋ kambom êŋ vê.
16 Ba intu môlô tomtom nonaŋ unim kambom bêŋ imbiŋ am ma noteŋ mek esak am ek numbitak mavi. Anyô thêthôŋ anêŋ mek ma lôklokwaŋ ba tem injik anôŋ.
17 *Lemimbi plopet Elia. Yani ma anyô hatôm alalô. Lavidoŋ ba hateŋ mek ek miŋ ôthôm injik ami, êŋ ma ôthôm miŋ hik ami hatôm sondabêŋ lô ma wata te.
18 *Vêm ma hateŋ mek hathak loŋbô ma ôthôm hik ba nômkama pik hik anôŋ mavi.

Ôpatu ba hêv yak ma noja yani esak loŋbô

19 *Yenaŋ aiyaŋ thêlô, môlô te hêv yak hathak abô avanôŋ ba môlô te hawa ôpêŋ hatup,
20 *êŋ ma lemimimbi nena, “Ôpatu ba hêv anyô hadum kambom te anêŋ auk sa ek hatak anêŋ kambom, êŋ ma hêv ôpêŋ vê hêk ŋama ma haluviŋ anêŋ kambom bêŋ anôŋ.”

---

* **5:15:** Mat 17:18-20 * **5:17:** 1Kiŋ 17:1; 18:1 * **5:18:** 1Kiŋ 18:42-45 * **5:19:** Gal 6:1 * **5:20:** Snd 10:12; 1Pi 4:8

Pita
anêŋ kapya môŋ
Abô môŋ

Pita ma Yisu anêŋ aposel laumiŋ ba lahavuju takatu te. Hato kapya êntêk ek embatho ŋê êvhaviŋ takatu ba avômalô vi êv malaiŋ lomaloma hadêŋ i loŋ. Ma hato ek injik loŋôndê atu ba Wapômbêŋ lahaviŋ ŋê êvhaviŋ nesopa. Hato ek avômalô Islael lôk avômalô loŋ buyaŋ haviŋ.

Hato kapya êntêk hadêŋ 64 AD la.

Pita anêŋ lamavi

1 Ya Pita, Yisu Kilisi anêŋ aposel, yahato kapya êntêk hadêŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô takatu ba bôk halam i yôv ba êsôv mayaliv ba i êmô loŋ luvuluvu anêŋ Pontus lo Galesia ma Kapadosia lo Esia ma Bitinia.

2 *Wakamik Wapômbêŋ bôk hayala môlô lôkthô ba bôk halam môlô yôv. Ma Lovak Matheŋ hadum ba ubitak matheŋ ma bôk hapaliv Yisu anêŋ thalaleŋ ek nosopa Wapômbêŋ. Ma wapôm lôk labali êmbôlô môlô kapôlômim siŋ.

Alalô aêv maleŋiŋ ek naja bulubiŋ

3 Nambô Wapômbêŋ alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ Lambô Wapômbêŋ. Yani hêv kapô ek alalô bêŋ anôŋ ba hik Yisu Kilisi liŋ hêk ŋama ek embathu alalô esak loŋbô ek naminŋ lôklokwaŋ ba nanêm maleŋiŋ

4 *ek naja lôkmala atu ba ŋama lôk lelaik mi ba miŋ hatôm ekapok ami. Ma yani hayabiŋ lôkmala êŋ hamô malak leŋ.

5 *Alalô aêvhaviŋ ba intu anêŋ lôklokwaŋ hakalabu alalô siŋ ek nêm alalô bulubiŋ endeba pik lo leŋ anêŋ daŋ ma avômalô sapêŋ tem nêgê.

6-7 *Aêŋ ba môlô lemimmavi anêŋ dôêŋ. Gol ma pulusikna ba tem mi. Ma atum hathaŋ gol êŋ ek injik anôŋ thô. Ba êvhaviŋ anêŋ mavi hamôŋ ek gol. Ba intu malaiŋ lomaloma hamô vauna ba hadum ek injik unim ôêvhaviŋ anêŋ anôŋ thô ek Yisu endelêm ma tem nêm môlô athêŋ bêŋ lôk deda lôkmaŋgiŋ ma nêm môlô liŋ.

8-9 *Môlô lemimhaviŋ Yisu ba ôêvhaviŋ yani ma doŋtom miŋ bôk ôyê yani ami. Ma lêk owa êvhaviŋ anêŋ anôŋ ma bulubiŋ atu ba Wapômbêŋ tem nêm êndêŋ môlô. Ba intu lêk môlô lemimmavi anôŋ ba ôbôam.

10 *Sêbôk ma plopet enaŋ abô hathak wapôm atu ba tem êlêm êndêŋ môlô. Ma bulubiŋ êŋ, ma thêlô leŋiŋhabi lôklokwaŋ lôk êbôlêm auk hathak.

11 *Ma Kilisi anêŋ Lovak Matheŋ atu ba hamô thêlôniŋ kapôlôŋiŋ hik auk thô hadêŋ i ba hanaŋ hathak vovaŋ takatu ba tem Kilisi enja vêm ka enja athêŋ lôkmaŋgiŋ embeŋ yam. Ma plopet êbôlêm auk hathak wak alête intu nôm êŋ tem imbitak ba imbitak aisê?

12 Ma hik abô takêŋ thô hadêŋ plopet nena ku taksêbôk bôlada idum ma miŋ idum ek nêm thêlôda iyom sa ami. Mi. Nêm alalô lôkthô sa. Ma doŋtom lêk hêv

---

* **1:2:** Lom 8:29; 2Te 2:13 * **1:4:** Kol 1:12 * **1:5:** Jon 10:28; 17:11 * **1:6-7:** Snd 17:3; Sek 13:9; Mal 3:3; Jem 1:2-3; 1Pi 5:10 * **1:8-9:** Jon 20:29; 2Ko 5:7 * **1:10:** Mat 13:16-17 * **1:11:** Sng 22; Ais 53; Luk 24:26-27

Lovak Matheŋ anêŋ leŋ ba halêm ek enaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi takêŋ lôkthô bêŋ êndêŋ môlô. Ma aŋela vovaŋ ek neja auk takêntêk imbiŋ.

Nômô matheŋ

13 Ba intu nôpôpêk am lôk nupuk am loŋ ma malem endahaliŋ Yisu Kilisi anêŋ waklavôŋ atu ba tem endelêm ek noja wapôm atu ba tem nêm êndêŋ môlô.
14-16 *Môlô nômô êtôm avômena takatu ba ethak esopa abô hatôm bôk eto nena,
“Ya matheŋ. Ba intu nômô matheŋ.” *Wok Plis 11:44-45*
Yani ma matheŋ. Aêŋ ba môlô nômô matheŋ êtôm yani atu ba halam môlô. Ma miŋ nosopa thethaŋak êtôm sêbôk atu ba môlô ŋê auk mi ami.

17 *Pik êntêk ma hatôm unyak kudum iyom ba unim unyak anôŋ ma hamô buyaŋ. Aêŋ ba ôpatu ba olam nena Wakamik intu nômô tiŋiŋ êmô yani vibiŋ ek malê nena yani hathak hatitiŋ avômalô lôkthô iniŋ ku ba miŋ hathale ŋê loŋ buyaŋ thô ma hêv anêŋ avômalô liŋ ami. Mi.

18-19 *Libumi iniŋ bôk lo loŋ sêbôk ba esopa ma miŋ hik anôŋ mavi ami. Ma doŋtom lêk oyala nena Wapômbêŋ hapole môlô vê hathak Kilisi anêŋ thalaleŋ atu ba anêŋ vuli bêŋ ba hatôm boksipsip atu ba anêŋ kambom lo palê mi lôk miŋ hapole môlô hathak nôm pulusikna hatôm seleva lo gol ami.

20 *Sêbôk atu ba epesaŋ pik ma Wapômbêŋ halam Kilisi. Ma doŋtom lêk pik lo leŋ anêŋ daŋ ba Wapômbêŋ bôk hik yani thô yôv ek nêm môlô sa.

21 *Yani iyom intu hik Kilisi liŋ hêk ŋama ba hêv athêŋ lôkmaŋgiŋ hadêŋ yani ek môlô nônêmimbiŋ lôk nônêm malemim êndêŋ Wapômbêŋ. Aêŋ ba Kilisi intu hadum ba môlô ôêvhaviŋ Wapômbêŋ.

22-25 *Môlô bôk osopa Wapômbêŋ anêŋ abô avanôŋ lôk ôvôkwiŋ am yôv. Ma lêk môlô lemimhaviŋ môlôviyaŋ katô anôŋ. Ma Wapômbêŋ anêŋ abô anêŋ lôkmala hamô ba tem êmô wak nômbêŋ intu sapêŋ. Ma hadum ku ba havathu môlô hathak loŋbô. Ma anêŋ vêk atu ba môlô upup habitak miŋ vêk ŋama ami ma mi anôŋ. Yaŋ vêk êŋ intu ida hamô lôkmala wak nômbêŋ intu sapêŋ hatôm bôk eto nena,
“Anyô lôkthô ma hatôm kavik dahô,
ma iniŋ lôkmaŋgiŋ ma hatôm thiliŋ vuak;
kavik dahô hakapok
ma thiliŋ vuak êv yak
ma doŋtom Anyô Bêŋ anêŋ abô tem ida êmô aêŋ wak nômbêŋ intu sapêŋ.” *Aisaia 40:6-8*
Aêŋ ba lemimimbiŋ am lôk nônêm kapôlômim êndêŋ am. Ma abô êŋ iyom intu bôk anaŋ hadêŋ môlô yôv.

2

1 *Ba intu nônêm nôm lomaloma takêntêk vê. Siniŋ, abôyaŋ, iluviŋ auk kambom hathak auk thêthôŋ, leŋdaŋ, lôk etatale anyô yaŋ.

---

* **1:14-16:** Wkp 19:2; 20:7; Mat 5:48; Lom 12:2; Ep 2:3; 4:17-18 * **1:17:** Lom 2:11; ALK 2:23 * **1:18-19:** Ap 20:28; Hib 9:12-14 * **1:20:** Ep 1:4; 2Ti 1:9-10 * **1:21:** Jon 14:6; Lom 5:1-2 * **1:22-25:** Ais 40:6-8; Jon 13:34; Lom 12:10 * **2:1:** Ep 4:22; Jem 1:21

2-3 *Môlô bôk osaê Anyô Bêŋ anêŋ va nena vasiŋ. Aêŋ ba nupipiyap ek nunum sum atu ba mabuŋ anôŋ halêm anêŋ Wapômbêŋ hatôm amena lukmuk atu ba evathu ek môlô nundumbak esak bulubiŋ.

Alalô ma hatôm valu lôkmala ek nedav unyak matheŋ

4-5 *Yani ma valu lôkmala atu ba avômalô êpôlik hathak. Ma doŋtom yani ma Wapômbêŋ anêŋ payeŋ anôŋ atu ba halam. Ma môlô hatôm valu lôkmala êŋ haviŋ ba nôlêm êndêŋ yani ek endav anêŋ unyak matheŋ êŋ esak môlô. Ba lêk ubitak anêŋ ŋê êbôk da matheŋ ek nôbôk anêŋ da. Da takêŋ ma Yisu Kilisi anêŋ ku ba Wapômbêŋ hawa lôk lamavi.

6 *Hatôm bôk eto halôk Wapômbêŋ anêŋ kapya aêntêk,
“Ôŋgô. Bôk yahadô valu lôklokwaŋ te hamô Saion
ba tem embaloŋ unyak loŋ.
Yada yahatak hatôm payeŋ anôŋ.
Ma ôpatu ba hêvhaviŋ yani
ma tem miŋ nênêm mama êndêŋ yani ami. Mi anôŋ.” *Aisaia 28:16*

7 *Aêŋ ba môlô vi lêk ôêvhaviŋ ba ôyê valu êŋ hatôm payeŋ anôŋ. Ma vi miŋ êvhaviŋ ami ba intu Wapômbêŋ anêŋ abô hanaŋ nena,
“Valu atu ba ŋê elav unyak êpôlik hathak,
ma lêk habitak landiŋ anôŋ.” *Kapya Yeŋ 118:22*

8 *Ma abô yaŋ hanaŋ nena,
“Valu yaôna te ek ende anyô liliŋ ba imbi i pôŋêŋ
lôk valu bêŋ te ek nembak sisilimbiŋ ba nênêm yak.” *Aisaia 8:14*
Ŋê takatu ba êdô Wapômbêŋ anêŋ abô ma tem indum ba thêlô nênêm yak.

9 *Ma doŋtom môlô ma avômalô takatu ba bôk Wapômbêŋ halam yôv. Môlô ma kiŋ anêŋ ŋê êbôk da lôk avômalô ôdôŋ matheŋ. Yani bôk halam môlô ba otak momaŋiniŋ ba ôlêm umiŋ anêŋ deda lôkmaŋgiŋ anôŋ kapô. Aêŋ ba môlô ma Wapômbêŋ anêŋ avômalô takatu ek nonaŋ anêŋ nômkama mavi takatu ba hadum lôkthô bêŋ.

10 *Sêbôk ma môlô avômalô paliŋ. Ma doŋtom lêk ma môlô ma Wapômbêŋ anêŋ avômalô. Sêbôk ma miŋ hêv kapô hadêŋ môlô ami. Ma doŋtom lêk hêv kapô.

Alalô namô thêthôŋ

11 *Aiyaŋ thêlô, môlô ma hatôm ŋê loŋ buyaŋ lôk ŋê takatu ba etak iniŋ loŋ. Ba intu yahalaŋ ek notak thethaŋak takatu ba hik vovak hadêŋ dahôlômim.

12 *Nômô batôŋ oyaŋ ek ŋê daluk esoŋ nena môlô ŋê lemimmaniŋ ba ethaŋ môlô, êŋ ma tem nêgê môlônim ku mavi atu ba udum ma nebam Wapômbêŋ anêŋ athêŋ êndêŋ anêŋ waklavôŋ endelêm.

Nômô ŋê bêŋbêŋ vibiŋ

13-15 *Wapômbêŋ lahaviŋ môlô nundum mavi êndêŋ avômalô takatu ba miŋ ewa auk mavi ami ek thêlô nesaŋ veŋiŋbôlêk siŋ. Aêŋ ba nômô gavman iniŋ ŋê bêŋbêŋ sapêŋ vibiŋ êtôm atu ba Anyô Bêŋ anêŋ lahaviŋ. Nômô kiŋ vibiŋ. Yani hamôŋ ek eyabiŋ avômalô lôkthô. Ma nômô kiŋ anêŋ ŋê ku takatu ba hêv

---

* **2:2-3:** Sng 34:8 * **2:4-5:** Ep 2:21-22; ALK 1:6 * **2:6:** Ais 28:16; Ep 2:20 * **2:7:** Sng 118:22 * **2:8:** Ais 8:14 * **2:9:** Lo 7:6; 14:2; Ais 9:2; Ap 26:18; Ep 5:8 * **2:10:** Hos 2:23 * **2:11:** Gal 5:17,24 * **2:12:** Mat 5:16 * **2:13-15:** Tit 3:1; 1Pi 3:16

ek nênêm malaiŋ êndêŋ avômalô takatu ba idum kambom ma nêmbô avômalô takatu ba idum mavi.
16 Môlô ma hatôm avômalô takatu ba bôk epole yôv. Ma doŋtom môlô ma Wapômbêŋ anêŋ ŋê ku. Ba intu miŋ nunduviŋ am esak auk nundum kambom ami.
17 *Nômô tiŋiŋ imbiŋ avômalô sapêŋ. Lemimbiŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô. Thêlô ma môlôviyaŋ. Ma nôkô ek Wapômbêŋ ba nônêm athêŋ bêŋ êndêŋ kiŋ.
18 *Ma môlô ŋê takatu ba udum ku hamô anyô yaŋ vibiŋ nosopa unim ŋê bêŋbêŋ iniŋ abô. Vi ma yôhôk ma vi ma leŋiŋŋaŋa ma doŋtom nômô thêlô vibiŋ.
19 Ba intu ôyê nena êv vovaŋ oyaŋ hadêŋ môlô takatu ba osopa Wapômbêŋ, êŋ ma numiŋ lôklokwaŋ ma tem Wapômbêŋ lamavi esak môlô.
20 *Ma môlô udum kambom ba ik môlô ba umiŋ lôklokwaŋ ma tem nebam môlô e? Mi. Udum mavi ba owa vovaŋ oyaŋ, êŋ ma tem Wapômbêŋ lamavi êndêŋ môlô.
21 *Kilisi hawa vovaŋ ek nêm môlô sa. Ma aêŋ iyom ma Wapômbêŋ halam môlô ba hapesaŋ loŋôndê ek nosopa Kilisi vaŋgwam.
22 *"Yani miŋ hadum kambom lôk miŋ hanaŋ abôyaŋ te ami." *Aisaia 53:9*
23 *Ma thêlô enaŋ abôma hathak yani ma doŋtom yani miŋ hanaŋ viyaŋ ami. Êv vovaŋ hadêŋ yani ma doŋtom miŋ hadum nômla ek hawê kambom êŋ viyaŋ ami. Mi. Yani hêv ida hi hadêŋ ôpatu ba hadum abô thêthôŋ anôŋ iyom ek indum anêŋ abô.
24 *Yanida liŋkupik hawa alalôaniŋ kambom hathak alovalaŋaŋsiŋ ek alalô nambôliŋ dômiŋ esak kambom ma namô thêthôŋ iyom. Ma anêŋ bêlêma hadum o mavi.
25 *Sêbôk ma môlô hatôm boksipsip mathaŋô ma lêk ôvô ôlêm unim alaŋ lôk ôpatu ba hayabiŋ môlô.

3

Ŋê ewa i iniŋ abô

1-2 *Ma môlô avi nômô mayaô ba nômô unim anyô vibiŋ ek yani êŋjê nena hosopa Wapômbêŋ ba hômô matheŋ. Ku êŋ tem êmbôv yamalô atu ba hapôlik hathak Wapômbêŋ endelêm esopa yani.
3 *Miŋ nubutiŋ lemkadôk ŋauŋ lôk notak mote gol lomaloma lôk noba sôp kêkêlô lomaloma ek numbitak êtôm vuliŋ biŋ ami.
4 Mi. Môlô kapôlômim indum môlô êtôm vuliŋ biŋ. Avi yôhôk labalinena iniŋ sôp takêŋ tem miŋ nema ami ma Wapômbêŋ hayê hatôm nômlate anêŋ vuli bêŋ.
5 Sêbôk ma avi matheŋ takêŋ êv maleŋiŋ hadêŋ Wapômbêŋ ba êmô iniŋ anyô vibiŋ. Êŋ ma loŋôndê êŋ hadum thêlô ibitak vuliŋ biŋ
6 *hatôm Sala. Yani halaŋô yamalô ba halam yani nena anyô bêŋ. Aêŋ ba nômô batôŋ oyaŋ lôk miŋ nôkô ek malaiŋ ami, êŋ ma tem numbitak Sala nali.

---

* **2:17:** Lom 12:10 * **2:18:** Ep 6:5 * **2:20:** 1Pi 3:14,17 * **2:21:** Mat 16:24; Jon 13:15 * **2:22:** Ais 53:9 * **2:23:** Ais 53:7; 1Pi 3:9 * **2:24:** Ais 53:5-6; Lom 6:11 * **2:25:** Ese 34:5-6; Mat 9:36; Jon 10:14; Hib 13:20-21 * **3:1-2:** Ep 5:22 * **3:3:** 1Ti 2:9 * **3:6:** Stt 18:12

7 *Ma anyô aêŋ iyom. Avi iniŋ lôklokwaŋ ma vauna ek anêm ba intu onja
auk mavi ba ômô mavi imbiŋ vônim ek Wapômbêŋ endaŋô anêm mek. Mamu
luvi tem noja Wapômbêŋ anêŋ wapôm doŋtom atu ba nômô lôkmala. Ba intu
undum mavi êndêŋ vônim.

Nômô yôhôk imbiŋ am

8 Yôv. Môlô lôkthô nômô esak auk doŋtom imbiŋ am. Ma môlô te hawa
malaiŋ ma nônêm yani thêvô. Ma lemimimbiŋ am êtôm môlôviyaŋ. Lôk
lemim injik am esak ŋê takatu ba ewa malaiŋ ma nômô maliŋyaô.
9 Wapômbêŋ bôk halam o. Ba intu anyôla habuliŋ o mena hanaŋ abôma
hathak o ma miŋ nuŋgwik kambom êŋ liliŋ ami ek onja nôm mavi embeŋ
yam.
10-12 *Wapômbêŋ hanaŋ,
“Anyô Bêŋ ma hayê ŋê thêthôŋ
ma lêndôŋ hakyav ek endaŋô thêlôniŋ mek.
Ma doŋtom mathêlêv hathak ôpatu ba hadum kambom.
Aêŋ ba opalê atu ba lahaviŋ anêŋ lôkmala êmô mavi,
ma eyabiŋ dahalaŋ esak abô kambom
ma abôlêk kupik esak abôyaŋ.
Ma nêm i liliŋ esak kambom ma indum mavi.
Ma endaŋviŋ esak êmbôlêm auk êmô yôhôk.” *Kapya Yeŋ 34:12-16*

Avômalô mavi atu ba ewa vovaŋ

13 Nôpôviŋ am ek nundum mavi, êŋ ma opalê hatôm imbuliŋ môlô? Mi.
14 *Ma doŋtom howa malaiŋ hathak mavi takatu ba hudum ma Wapômbêŋ
tem lamavi esak o. Ba intu
“miŋ ôkô lôk lemmalaiŋ esak ŋê kambom takêŋ ami.” *Aisaia 8:12*
15 Ma undum ek kapôlôm êmô Anyô Bêŋ Kilisi vibiŋ. Ma ôpôpêk oda wak
nômbêŋ intu ek anyôla hanaŋ hik o liŋ ma onaŋ bêŋ esak nôm takatu ba hôêv
malem hathak.
16 *Ma ômô maliŋyaô ba onaŋ abô êŋ ma miŋ otatale avômalô vi ami. Ma ôsô o
ba oya ek anyôla hanaŋ abôma hathak o mena hathaŋ o hathak hosopa Kilisi,
êŋ ma tem yanida mama.
17 Wapômbêŋ lahaviŋ onja vovaŋ ba intu hudum mavi ba howa vovaŋ, êŋ ma
mavi anôŋ. Ma doŋtom hudum kambom ba howa vovaŋ, êŋ ma miŋ mavi
ami.
18 Kilisi hawa vovaŋ bôlôŋ te iyom ek injik kambom anêŋ ku vônô. Anyô
thêthôŋ hêv avômalô kambom sa ek endom i ba ini êndêŋ Wapômbêŋ. Ik yani
vônô hamô pik ma Lovak Matheŋ hêv lôkmala hadêŋ yani.
19 Vêm ma hi hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô hadêŋ ŋgôk takatu ba êmô koladôŋ.
20 *Sêbôk ma miŋ thêlô elaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô ami. Yani hanaŋ hadêŋ
Noa ek epesaŋ yeŋ. Ma hamô maliŋyaô ba hayabiŋ ek thêlô nedaŋô anêŋ
abô. Ma doŋtom naju hatôm baheŋvi ba lahavulô iyom elaŋô ba intu ŋaŋ hêv
i bulubiŋ.
21 Ma ŋaŋ êŋ ma hatôm lavôŋiŋ ek ôpatu hathik ŋaŋ tem enja bulubiŋ aêŋ
iyom. Ma ŋaŋ êŋ miŋ hathik leŋviŋkupik anêŋ lelaik vê ami. Mi. Ôpêŋ hathô
ida ba haya ek havak abô haviŋ Wapômbêŋ. Êŋ ma hatôm Yisu anêŋ haviyô
hêv ôpêŋ bulubiŋ.

---

* **3:7:** Ep 5:25 * **3:10-12:** Sng 34:12-16 * **3:14:** Ais 8:12-13; Mat 5:10; 1Pi 2:20; 4:14 * **3:16:** 1Pi 2:12 * **3:20:** Stt 6:1–7:24

22 Yisu intu bôk hi malak leŋ ba hamô Wapômbêŋ baŋ vi anôŋ. Ma aŋela lôk nôm lôklokwaŋ ma iniŋ lôkliŋyak sapêŋ êmô yani vibiŋ.

4

Ôpôpêk o ek osopa Wapômbêŋ

1 *Kilisi hawa vovaŋ hamô pik. Ba intu ôpôpêk oda ma onja auk êŋ iyom. Ôpatu ba hawa vovaŋ bôk hatak kambom yôv ba
2 hathak hasopa Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ iyom. Ma miŋ hathak hasopa avômalô pik iniŋ thethaŋak lomaloma aleba hama ami.
3 *Sêbôk ma osopa ŋê daluk iniŋ auk takêntêk, thethaŋak lomaloma lôk inum waiŋ ba molo ma sek waliliŋ lôk ibi anyô leŋiŋ hathak auk mayaliv ma kobom mama takatu ba êv yeŋ hadêŋ ŋgôkba. Bôk udum lôbôlôŋ ba hatôm.
4 Ma miŋ hôpôviŋ o ba hôsôv halôk lôv daim bomaŋ atu haviŋ thêlô ami ba intu thêlô esoŋ kambom ba etatale o.
5 Ma doŋtom tem nindum abô esak yani atu ba lêk hapôpêk i yôv ek endaŋô ŋê lôkmala lôk ŋê ŋama iniŋ abô.
6 Aêŋ ba intu bôk enaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô hadêŋ ŋê takatu ba bôk ema yôv. Thêlô bôk ema hatôm avômalô pik lôkthô ma doŋtom Lovak Matheŋ hatôm nêm lôkmala êndêŋ i ek thêlô nêmô lôkmala imbiŋ Wapômbêŋ.
7 *Nômkama lôkthô anêŋ daŋ lêk habobo. Aêŋ ba ôpôpêk o esak auk mavi lomaloma lôk upuk o loŋ ek oteŋ mek.
8 *Leŋiŋhaviŋ i hathak havuliv kambom bêŋ anôŋ siŋ. Ba intu ôpôviŋ o esak kobom leŋhaviŋ i. Êŋ ma nômbêŋ.
9 *Ma noja avômalô êvhaviŋ thô ma miŋ nosa i ami.
10 *Wapômbêŋ habi anêŋ wapôm sam hadêŋ avômalô tomtom. Ba noyabiŋ wapôm takêŋ ek nundum ku esak ek nêm avômalô vi sa.
11 Ma anyôla hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô ma enaŋ katô ma miŋ endela ami. Ma anyôla hêv avômalô sa ma indum esak Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ takatu ba hêv hadêŋ yani ek nebam Wapômbêŋ anêŋ athêŋ esak Yisu Kilisi anêŋ ku. Athêŋ bêŋ lôk lôkmaŋgiŋ ma yanida anêŋ wak nômbêŋ intu sapêŋ. Avanôŋ.

Avômalô êvhaviŋ takatu ba ewa vovaŋ

12 Aiyaŋ thêlô miŋ nosoŋ kambom ba nonaŋ nena, “Aisê ba malaiŋ hapôm ya?” Môlô owa vovaŋ hatôm atum hathaŋ môlô ek injik am thô.
13 *Howa vovaŋ hatôm Kilisi ma ômbô o ek waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ hik anêŋ deda lôkmaŋgiŋ thô ma tem môlô nômbô am bêŋ anôŋ.
14 *Môlô ma Kilisi anêŋ avômalô ba Wapômbêŋ anêŋ Lovak Matheŋ lôkmaŋgiŋ lêk hayô hamô môlô. Ba intu anyôla hatatale am, ma Wapômbêŋ lêk lamavi hathak môlô.
15 Ma huik anyô vônô mena howa vani mena hudum kambom lomaloma mena howa ku anêŋ ôv oyaŋ hathak o ba howa vovaŋ bêŋ, êŋ ma miŋ mavi ami.
16 Ma o anyô hôêvhaviŋ Kilisi ba howa vovaŋ miŋ o mama ami. Ômbô Wapômbêŋ esak athêŋ mavi atu ba howa.

---

* **4:1:** Lom 6:2,7 * **4:3:** Ep 2:2-3 * **4:7:** Lom 13:11-12 * **4:8:** 1Pi 1:22 * **4:9:** Hib 13:2
* **4:10:** Lom 12:6-8 * **4:13:** Ap 5:41; Jem 1:2; 1Pi 1:6-7 * **4:14:** 1Pi 2:20

17 Ma lêk waklavôŋ hayô ek Wapômbêŋ anêŋ avômalô nindum abô. Alalô
atu ba aêvhaviŋ tem ana êmôŋ ek nandum abô. Ma vi atu ba miŋ esopa
Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi ami, kikaknena. Vuli alê intu tem neja?
18 “Aêntu malaiŋ ek ŋê thêthôŋ neja bulubiŋ,
ma malê te tem êpôm ŋê daluk lôk ŋê idum kambom?” *Gutpela Sindaun 11:31*
19 Ba intu Wapômbêŋ hadum ek anyôla hawa malaiŋ ma ôpêŋ nêm ida êndêŋ
Wapômbêŋ ba indum mavi iyom. Yani hapesaŋ nômkama lôkthô ba intu tem
eyabiŋ alalô dedauŋ mavi.

5

Abô ek avaka

1 Ya Pita avaka hatôm môlô vi atu ba alalô anaŋ Kilisi anêŋ vovaŋ bêŋ.
Kasana ma Wapômbêŋ tem injik anêŋ deda lôkmaŋgiŋ thô ma alalô lôkthô tem
naja iniŋ sam wapôm tomtom. Ba intu yahanaŋ hadêŋ avaka takatu ba êmô
haviŋ môlô
2 *nena noyabiŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô takatu ba bôk êv hadêŋ môlô
hatôm boksipsip anêŋ alaŋ hayabiŋ anêŋ bok. Wapômbêŋ lahaviŋ nena
nônêm lêlê esak anêŋ ku takatu ba lahaviŋ nundum. Miŋ môlô popabuk ami.
Ma nôpôviŋ am esak ku êŋ. Ma miŋ nôkôkam esak valuseleŋ ami. Mi.
3 *Ômô maliŋyaô ek avômalô nêgê ba nesopa vemgwam. Ma miŋ ombam o
esak ŋê atu ba êmô o vibiŋ ami.
4 Ma Alaŋ Bêŋ hayô ma tem onja kuluŋ lôkmaŋgiŋ atu ba tem miŋ imbitak
yaôna ami.

Noba kwêv nômô maliŋyaô

5 *Ma anyô muk nômô ŋê bêŋbêŋ vibiŋ aêŋ iyom. Ma avômalô lôkthô neba
kwêv nêmô maliŋyaô.
“Wapômbêŋ havôliŋ dôm ek ŋê ebam i,
ma doŋtom hêv anêŋ wapôm hadêŋ ŋê êmô maliŋyaô.” *Gutpela Sindaun 3:34*
6 *Aêŋ ba nômô maliŋyaô êmô yani baŋ lôklokwaŋ vibiŋ ek anêŋ waklavôŋ
ma tem nêm môlô liŋ.
7 *Wapômbêŋ lahiki hathak môlô ba intu nônêm unim malaiŋ lôkthô ni
êndêŋ yani.

Uŋgwik vovak lôklokwaŋ

8 *Nupuk am loŋ ba nôŋgwêk lêlê. Ôpatu ba lamaniŋ ek môlô ma Sadaŋ
atu ba kapôŋôŋô inaŋ avuŋ laion ba habôlêm môlô haveŋ ek esaŋ ba enjaŋ
lêvôkê.
9 *Hoyala nena vovaŋ êŋ intu lêk hapôm môlôviyaŋ anêŋ pik êntêk ba intu
nobaloŋ unim ôêvhaviŋ loŋ ma uŋgwik vovak lôklokwaŋ esak yani.
10 Ma tem noja vovaŋ bidoŋ oyaŋ. Ma Wapômbêŋ ôpatu ba hêv môlô wapôm
ba halam môlô hathak Kilisi ek nômô anêŋ lôkmaŋgiŋ atu ba tem êmô wak
nômbêŋ intu sapêŋ, yani tem epesaŋ môlô esak loŋbô ba nêm lôklokwaŋ ma
embatho môlô loŋ lôk indum môlô numiŋ majaŋ êtôm landiŋ havaloŋ unyak
loŋ.

---

* **5:2:** Jon 21:15-17; Ap 20:28 * **5:3:** 2Ko 1:24; Plp 3:17; Tit 2:7 * **5:5:** Snd 3:34; Ep 5:21; Jem 4:6
* **5:6:** Mat 23:12; Luk 14:11; Jem 4:10 * **5:7:** Mat 6:25-30 * **5:8:** 1Te 5:6 * **5:9:** Ep 6:11-13; Jem 4:7

11 Wapômbêŋ ma lôkmaŋgiŋ hatôm wak nômbêŋ intu êŋ sapêŋ. Avanôŋ.

Abô anêŋ daŋ

12 *Silas, ôpatu ba hêv ya sa bêŋ anôŋ ba yahayê hatôm yenaŋ aiyaŋ hato yenaŋ auk lôkthô halôk kapya bidoŋ êntêk. Yahanaŋ lôklokwaŋ hadêŋ môlô nena auk nômbêŋ êntêk ma Wapômbêŋ anêŋ wapôm avanôŋ ek yambatho môlô loŋ. Ba intu numiŋ lôklokwaŋ.

13 *Avi atu ba hamô Babilon ma bôk elam yani yôv haviŋ môlô, yani lôk yenaŋ okna Mak êv iniŋ leŋiŋmavi hadêŋ môlô.

14 Nokam am tomtom esak kobom leŋhaviŋ i. Yôhôk êmô imbiŋ môlô atu ba ômô haviŋ Kilisi.

* **5:12:** Ap 12:2,25; 13:13; 15:22,37-40 * **5:13:** Ap 12:2; 2Ti 4:11

Pita
anêŋ kapya yaŋ
Abô môŋ

Aposel Pita hato kapya êntêk. Yani havatho ŋê êvhaviŋ loŋ ek nêmô matheŋ. Ma hanaŋ ek nindum ku ek neyala Kilisi mavi. Hato ek neyabiŋ i esak kêdôŋwaga abôyaŋ takatu ba êmô avômalô êvhaviŋ kapô. Lôk hato nena Kilisi tem endelêm ba leŋiŋimbi nôm êŋ ba nêmô thêthôŋ.

Hato kapya êntêk hadêŋ 67 AD la.

Pita hêv lamavi

1 Ya Saimon Pita, Yisu Kilisi anêŋ anyô ku ma aposel atu yahato kapya êntêk hadêŋ avômalô takatu ba bôk êvhaviŋ yôv. Ma alalôaniŋ Wapômbêŋ da lôk Yisu Kilisi atu ba êv môlô bulubiŋ intu thêthôŋ. Ba yêlôaniŋ êvhaviŋ ma anêŋ vuli bêŋ hatôm môlônim ôêvhaviŋ.

2 Bôk oyala Wapômbêŋ lo alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi ba wapôm lo labali êmbôlô môlô kapôlômim siŋ.

Loŋôndê nindumbak mavi

3 Yani ma lôkmaŋgiŋ anêŋ ôdôŋ ba hamô batôŋ oyaŋ ba halam alalô. Anêŋ lôklokwaŋ ma halêm anêŋ Wapômbêŋ ba hêv nômkama lôkthô hadêŋ alalô ek nasopa anêŋ lahaviŋ ba namô lôkmala.

4 Ba intu habutiŋ abô ba abô êŋ ma lôkmaŋgiŋ ba anêŋ vuli ma bêŋ ek epole alalô vê êŋjêk pik anêŋ palê ôvathek atu ba halêm anêŋ thethaŋak ek nambitak êtôm Wapômbêŋ da.

5 Ba intu ôpôviŋ o esak êvhaviŋ ek ômbôlô nôm takêntêk, ômô batôŋ oyaŋ lôk onja auk katô

6 *ma upuk o loŋ lôk umiŋ lôklokwaŋ lôk osopa Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ

7 lôk undum mavi êndêŋ mamuyaŋ ma lemimbiŋ avômalô

8 ek nôm takêntêk indumbak ni ba ni ek indum ku endeba injik anôŋ ek onja auk katô esak alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi.

9 Anyôla hêv yak hathak nôm takêntêk ma hatôm anyô mabapu lôk mapusip ba bôk êvôkwiŋ anêŋ kambom yôv ma doŋtom lapaliŋ.

10 Aêŋ ba aiyaŋ thêlô nôpôviŋ am ek nundum nôm takêŋ ek injik thô nena Wapômbêŋ bôk halam môlô ba habi baŋ hayô hêk môlô ba tem miŋ nônêm yak ami. Milôk.

11 Ma Anyô Bêŋ Yisu Kilisi alalôaniŋ bulubiŋ tem êmbôlô môlô esak anêŋ wapôm ba enja môlô thô ek numbitak nôyô anêŋ loŋ lôkliŋyak atu ba anêŋ daŋ mi.

Nodaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô avanôŋ

12 Môlô bôk oyala nôm takêŋ sapêŋ ba bôk olaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô avanôŋ ba ôêv haviŋ lôklokwaŋ. Ma doŋtom yahavatho môlô loŋ lôbôlôŋ hathak abô êŋ ek miŋ môlô lemimpaliŋ ami.

13-14 *Kasana ma yenaŋ unyak kudum tem neja vê hatôm alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi hik thô hadêŋ ya. Ba intu yahamô unyak kudum êntêk ek yandum yenaŋ ku katô ek yaŋgik môlônim auk liŋ iyom.

---

* **1:6:** Gal 5:22-23 * **1:13-14:** Jon 21:18-19; 2Ko 5:1

15 Ma yaleŋvidoŋ ek waklavôŋ atu ba yaha ma tem môlô lemimimbi esak
abô nômbêŋ atu ba bôk yahanaŋ.
16 *Yêlô bôk ayê anêŋ lôkmaŋgiŋ hathak yêlô maleŋiŋ ba intu anaŋ hadêŋ
môlô nena alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu anêŋ lôklokwaŋ ma bêŋ anôŋ ba tem
endelêm esak loŋbô. Ba yêlô miŋ abi môlô lemim hathak kukuthiŋ êntêk ami.
17 *Yani hawa deda lôk athêŋ lôkmaŋgiŋ halêm anêŋ Kamik Wapômbêŋ. Ma
kaêk te halam yani hêk Deda Lôkmaŋgiŋ ba hanaŋ nena, “Ôpêntêk ma yenaŋ
okna atu ba yaleŋhaviŋ videdauŋ. Ma ya kapôlôŋ mavi hathak yani.”
18 Yêlô amô dumlolê matheŋ haviŋ yani ma alaŋô abô êŋ halêm anêŋ leŋ.
19 Ma yêlô ayala nena plopet iniŋ abô ma avanôŋ ba intu nodaŋô abô
êŋ katô ba nosopa endeba wak ipup lôk vuliŋ lôkbôk imbi êndôk môlô
kapôlômim. Abô êŋ ma hatôm wak hapup ba habi deda halôk loŋ momaŋiniŋ
ek nômô mavi.
20-21 *Ba auk bêŋ atu ba noyala ma aêntêk. Miŋ anyô da iniŋ auk ba enaŋ
abô plopet ami. Mi. Lovak Matheŋ hadum ku ba hêv Wapômbêŋ anêŋ abô ba
enaŋ bêŋ. Ba plopet iniŋ abô ma miŋ thêlôda iniŋ auk ami. Mi.

2

Wapômbêŋ tem imbuliŋ kêdôŋwaga abôyaŋ

1 *Ma doŋtom kêdôŋwaga abôyaŋ doho tem nêmô môlô malêvôŋ êtôm plopet
abôyaŋ doho bôk êmô avômalô bôsêbôk malêvôŋ. Ma tem nimbi môlô lemim
liŋ esak auk lokbaŋ ba nimbuliŋ môlônim ôêvhaviŋ. Ma iniŋ auk êŋ tem
indumbak endeba nêpôlik esak alaŋ atu ba bôk hêv i vuli yôv. Aêŋ ba kasana
ma Wapômbêŋ tem imbuliŋ i.
2 Ma avômalô bêŋ anôŋ tem nesopa iniŋ auk ba nindum sek lôk mama
lomaloma endeba avômalô daluk nêgê ba nenaŋ abôma esak Wapômbêŋ anêŋ
abô avanôŋ.
3 Thêlô maleŋkilik ek neja nômkama bêŋ anôŋ. Ba tem nenaŋ abôyaŋ lôk
nimbi môlô lemim ek neja môlônim valuseleŋ. Sêbôk ma Wapômbêŋ hanaŋ
nena tem thêlô nema ba yani miŋ hêk sôm ami. Ba intu tem imbuliŋ thêlô.
Avanôŋ.
4 *Ma anêŋ aŋela idum kambom ba hatak i halôk loŋ atum ba havaloŋ i loŋ
hamô lôv momaŋiniŋ endeba nindum abô am. Ma miŋ hêv thêlô vê ba i oyaŋ
ami.
5 *Ma avômalô bôsêbôk takatu ba bôk êdô Wapômbêŋ ma hêv ŋaŋbô ba
habuliŋ i ma miŋ hêv thêlô vê ba i oyaŋ ami. Mi. Hêv Noa ôpatu ba hanaŋ
abô thêthôŋ lôk avômalô baheŋvi ba lahavulô iyom bulubiŋ.
6 *Ma hanaŋ ba atum hathaŋ Sodom lo Gomola ba kabukla ba ema ek
avômalô nêgê nena avômalô takatu ba miŋ esopa Wapômbêŋ ami tem neja
malaiŋ.
7-8 *Ma Lot anyô thêthôŋ atu ba hamô haviŋ avômalô takatu ba êvôliŋ dômiŋ
ek Wapômbêŋ anêŋ abô ma hayê lôk halaŋô thêlôniŋ thethaŋak lo kambom
lomaloma. Ba yani lamalaiŋ lôk lahiki bêŋ ba Wapômbêŋ hêv yani iyom
bulubiŋ.

---

* **1:16:** Mat 17:1-5 * **1:17:** Mat 17:5; Mak 9:7; Luk 9:35 * **1:20-21:** 2Ti 3:16; 1Pi 1:11-12 * **2:1:** Mat 24:11; Jut 4 * **2:4:** Jut 6 * **2:5:** Stt 6:5–8:19; 2Pi 3:6; Hib 11:7; 1Pi 3:20 * **2:6:** Stt 19:24; Jut 7 * **2:7-8:** Stt 19:1-16

9 Anyô Bêŋ bôk hadum nôm takêŋ yôv. Ba intu tem nêm avômalô takatu ba
esopa yani bulubiŋ esak malaiŋ lomaloma. Ma embaloŋ ŋê leŋôndôŋ kôtôŋ
sapêŋ loŋ ba neja vovaŋ êmô endeba waklavôŋ nindum abô.
10 *Avanôŋ biŋ. Ŋê êŋ esopa leŋviŋkupik anêŋ thethaŋak lelaik lomaloma ba
êpôlik hathak ŋê bêŋbêŋ iniŋ abô ma tem neja vovaŋ bêŋ ek avômalô vi. Ŋê
takêŋ êv ida liŋ lôk leŋôndôŋ kôtôŋ. Ma miŋ êkô ek nenaŋ abôma esak aŋela
lôk athêŋ takatu ba êmô malak leŋ ami.
11 *Aŋela ma iniŋ lôklokwaŋ bêŋ ba hamôŋ. Ma doŋtom miŋ êmô Wapômbêŋ
anêŋ loŋ hadum abô ba etatale ŋê lôkmaŋgiŋ takêŋ ami. Mi.
12 *Ma doŋtom kêdôŋwaga abôyaŋ takêŋ ethak enaŋ abôma hathak auk
takatu ba miŋ eyala ami. Thêlô hatôm alim lomaloma takatu ba iniŋ auk mi
ba evaloŋ i loŋ ek nijik i vônô ma thêlô intu tem mi aêŋ iyom.
13 Thêlô êv vovaŋ hadêŋ avômalô vi ma Anyô Bêŋ tem injik vovaŋ êŋ liliŋ.
Waklêvôŋ biŋ ma thêlô miŋ mama ami ma leŋiŋmavi hathak nindum iniŋ
thethaŋak lomaloma. Thêlô eyaŋ nôm haviŋ môlô ba leŋiŋmavi hathak iniŋ
kambom ma doŋtom thêlô ma hatôm nôm palê lôk lelaik.
14 Ma thêlô maleŋiŋkilik ba idum sek haviŋ avi wak nômbêŋ intu ma miŋ
etak ami. Ma êvôv avômalô takatu ba iniŋ êvhaviŋ pulusikna ek nesopa i.
Thêlô bôk êdôŋ i yôv hathak auk nêbôv valuseleŋ lôk nômkama mavi ênjêk
avômalô vi. Wapômbêŋ bôk hanaŋ yôv nena tem imbuliŋ i.
15 *Ma thêlô bôk etak loŋôndê thêthôŋ ba eveŋ mayaliv ba esopa Beo
nakaduŋ Balam, ôpatu ba lahaviŋ kambom anêŋ vuli.
16 *Ma bok doŋki abôlêk putup ma doŋtom hanaŋ abô hatôm anyô ba
hayanda plopet Balam êŋ ek nêm anêŋ auk molo atu vê.
17 *Thêlô ma hatôm ŋaŋma, ma doŋtom hamoma. Wak hêk sawa daim ba
thêlô ma hatôm buliv lelaik ba avômalô leŋiŋmavi. Ma doŋtom lovak hayuv
vôkê. Aêŋ ba Wapômbêŋ bôk hapesaŋ loŋ momaŋiniŋ kambom anôŋ ek thêlô.
18 Thêlô ebam i hathak abô takatu ba anêŋ anôŋ mi. Ma avômalô êvhaviŋ
lukmuk takatu ba bôk etak ŋê daluk iniŋ auk ba ik kapôlôŋiŋ liliŋ, ma doŋtom
ibi thêlô leŋiŋ hathak pik anêŋ thethaŋak lomaloma ba êvôv i hatup.
19 Thêlô ibutiŋ abô ba enaŋ nena, “Yêlô tem napole môlônim yak vê.” Ma
doŋtom bumalô bôbô bôk eto abô hathak ŋê takêŋ nena, “Thêlôda iniŋ alaŋ
hamô ba alaŋ êŋ ma kambom takatu ba havaloŋ i loŋ ek imbuliŋ i.”
20 *Opalêla takatu ba bôk eyala Anyô Bêŋ Yisu Kilisi alalôaniŋ bulubiŋ ba
êsôv hêk lelaik pik êntêk ba i vêm ma idum hathak loŋbô aleba evaloŋ i, êŋ
ma tem nêmô kambom anôŋ ek bôsêbôk.
21 *Avômalô takatu ba êthôŋ loŋôndê thêthôŋ paliŋ tem nêmô mavi ek
avômalô takatu ba eyala Wapômbêŋ anêŋ abô matheŋ takatu ba hêv hadêŋ
i ma doŋtom êvôliŋ dômiŋ.
22 Abô bute bôk hanaŋ avanôŋ hathak i nena,
“Avuŋ te hamoteŋ ma havôhi hayaŋ anêŋ moteŋ hathak loŋbô.” *Gutpela Sindaun 26:11*
Ma buyaŋ hanaŋ nena,
“Bok te hathik i ba mabuŋ mavi
ma hathak havôhi hik tumutum hathak loŋbô.”

---

* **2:10:** Jut 7-8,16 * **2:11:** Jut 9 * **2:12:** Jut 10 * **2:15:** Nam 22:7; Jut 11; ALK 2:14 * **2:16:** Nam 22:28-35 * **2:17:** Jut 12-13 * **2:20:** Mat 12:45 * **2:21:** Luk 12:47-48

3

Kapya ênтêk anêŋ ôdôŋ

1 Aiyaŋ thêlô, yenaŋ kapya yaŋ sêbôk lôk yaŋ ênтêk ma yahato luvi hathôk ek môlô ek yaŋgik môlônim auk liŋ esak auk mabuŋ.

2 *Yaleŋhaviŋ nena abô môŋ taksêbôk ba plopet matheŋ enaŋ lôk abô majaŋ takatu ba Anyô Bêŋ Yisu Kilisi alalôaniŋ bulubiŋ bôk hêv ba yêlô môlônim aposel anaŋ hadêŋ môlô ma nobaloŋ loŋ.

Anyô Bêŋ anêŋ waklavôŋ

3 *Odaŋô katô. Pik lo leŋ anêŋ daŋ ma ŋê abôma tem nêlêm nêyô ek môlô ba nesopa ida iniŋ thethaŋak ba nenaŋ abôma lomaloma nena,

4 * "Bôk ibutiŋ abô yôv nena Kilisi tem endelêm. Ma alalôaniŋ kamik aposel bôk ema yôv. Ma anêŋ anôŋ êsê? Ôŋgô. Môŋ anôŋ sêbôk ba Wapômbêŋ hapesaŋ pik ênтêk aleba lêk ma nôm êŋ miŋ habitak ami."

5 *Thêlô bôk etak abô taksêbôk ba Wapômbêŋ hanaŋ ba leŋ habitak. Ma hawa ŋaŋ ba hapesaŋ pik ma hasuŋ ŋaŋ ba pik moma habitak hêk.

6 *Vêm ma hawa ŋaŋ êŋ ba hasuŋ hayô pik vôv ba habuliŋ nômkama sapêŋ.

7 Ma abô êŋ ma Wapômbêŋ da hanaŋ ba bôk hatak wak te yôv ek êmbôk pik lo leŋ ênтêk. Ma hayabiŋ waklavôŋ nindum abô ek imbuliŋ avômalô takatu ba miŋ esopa yani ami.

8 *Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, miŋ lemimpaliŋ abô ênтêk ba tem yanaŋ ami. Anyô Bêŋ hayê sondabêŋ 1,000 ma hatôm wak te iyom ma wak te iyom ma hatôm sondabêŋ 1,000.

9 *Ba intu Anyô Bêŋ hamô maliŋyaô ek alalô nande kapôlôŋiŋ liliŋ ek miŋ nanêm yak ami. Lôk miŋ hapôviŋ abô takatu ba habutiŋ ami haleba avômalô esoŋ nena yani hasau la.

10 *Ma waklavôŋ atu ba Yisu endelêm ma tem êtôm anyô vani. Ma diŋdiŋ bêŋ tem indili leŋ ba nômkama takatu ba hamô leŋ tem imbuliŋ ba atum esaŋ. Ma pik lôk anêŋ nômkama sapêŋ tem ende liliŋ ba êmô oyaŋ.

11-12 Ma nômkama lôkthô tem imbuliŋ aêŋ iyom. Aêŋ ba tem umbitak anyô aisê? Ba intu oyabiŋ Wapômbêŋ anêŋ waklavôŋ endelêm ba ômô matheŋ ma osopa Wapômbêŋ anêŋ abô ek waklavôŋ êŋ êlêm ketheŋ. Wak êŋ ma tem atum esaŋ leŋ ba nôm takêŋ tem vovaŋ indiŋ i ba nipulusik.

13 *Ma doŋtom Wapômbêŋ bôk habutiŋ abô yôv ba intu alalô nayabiŋ leŋ lo pik lukmuk atu ba tem imbitak êtôm ŋê thêthôŋ iniŋ loŋ.

Abô anêŋ daŋ

14 Aiyaŋ thêlô, môlô lêk oyabiŋ nôm takêŋ ba intu nôpôviŋ am ek Wapômbêŋ ênjê nena môlô ŋê mabuŋ lôk lelaik mi ek nômô labali imbiŋ yani.

15 *Lemimbi abô ênтêk. Anyô Bêŋ hamô maliŋyaô ek avômalô nedaŋô anêŋ abô ek nêm i bulubiŋ. Wapômbêŋ bôk hêv auk êŋ hadêŋ alalôaniŋ aiyaŋ anôŋ Pol ba intu hato abô hadêŋ alalô.

16 Yani hato hathak nôm takêŋ lôkthô halôk anêŋ kapya. Vi ma auk lôkmaŋgiŋ ba malaiŋ ek avômalô neyala. Ma avômalô doho iniŋ auk ma

---

* **3:2:** Jut 17 * **3:3:** 1Ti 4:1; Jut 18 * **3:4:** Mat 24:48 * **3:5:** Stt 1:6-9 * **3:6:** Stt 7:11; 2Pi 2:5 * **3:8:** Sng 90:4 * **3:9:** Hab 2:3; 1Ti 2:4 * **3:10:** Mat 24:29,35; Luk 12:39; 1Te 5:2 * **3:13:** Ais 65:17; 66:22; ALK 21:1,27 * **3:15:** Lom 2:4

pulusikna lôk mayaliv ba iluviŋ Pol anêŋ abô hatôm bôk iluviŋ Wapômbêŋ anêŋ abô takatu ba eto ba intu tem neja malaiŋ.

17 *Aiyaŋ thêlô, môlôda bôk oyala auk takêntêk. Aêŋ ba noyabiŋ am ek ŋê kambom takatu ba iniŋ auk ma lokbaŋ ek miŋ nêbôv môlô vê ênjêk pik thekthek êntêk ba lêk umiŋ ami.

18 Ma nundumbak esak wapôm lôk auk mavi hathak Anyô Bêŋ Yisu Kilisi alalôaniŋ bulubiŋ. Nanêm yani liŋ êndêŋ êntêk ma wak nômbêŋ intu sapêŋ. Avanôŋ.

* **3:17:** Mak 13:33; 1Ko 10:12

Jon
anêŋ kapya môŋ
Abô môŋ

Sebedi namalô aposel Jon hato kapya êntêk hadêŋ avômalô êvhaviŋ. Kêdôŋwaga abôyaŋ bôk êlêm ba enaŋ nena dahôlôŋ ma nôm mavi ma kupik ma kambom ba thai ma nôm lokwaŋju. Ba enaŋ nena Kilisi anêŋ dahô iyom intu halêm anêŋ leŋ ma anêŋ kupik ma miŋ Kilisi ami. Ma enaŋ nena kupik hatôm idum kambom ma dahô ma mabuŋ mavi denaŋ. Jon halaŋô abôyaŋ êŋ ba intu hato kapya êntêk ek thêlô neyabiŋ i esak abôyaŋ takêŋ.

Hato kapya êntêk hadêŋ 85 lo 95 AD malêvôŋ doho la.

Abô lôkmala halêm yaiŋ

1 *Yêlô ato hathak Abô atu ba hêv lôkmala ba hêk hadêŋ sêbôk atu ba môŋ anôŋ. Yêlô bôk alaŋô lôk ayê hathak maleŋiŋ lôk atitiŋ ba baheŋiŋ hasôm haviŋ.

2 *Lôkmala êŋ bôk habitak yaiŋ ba yêlô ayê ba ik loŋ ba intu anaŋ abô hathak lôkmala atu ba nêmô wak nômbêŋ intu sapêŋ bêŋ hadêŋ môlô. Bôk hamô haviŋ Lambô vêm ma hik i thô hadêŋ yêlô.

3 Nômkama takatu ba yêlô bôk ayê lôk alaŋô yôv ma lêk anaŋ bêŋ hadêŋ môlô ek nômô esak doŋtom imbiŋ yêlô. Avanôŋ biŋ nena alalô lêk amô hathak doŋtom haviŋ Lambô lo Namalô Yisu Kilisi.

4 *Yêlô ato abô takêntêk ek alalô lôkthô leŋiŋmavi bêŋ anôŋ êmô kapôlôŋiŋ siŋ.

Alalô nambeŋ Wapômbêŋ anêŋ deda kapô

5 *Abô takatu ba bôk alaŋô anêŋ yani, êntêk yêlô anaŋ bêŋ hadêŋ môlô nena Wapômbêŋ ma deda ba momaŋiniŋ la miŋ hamô haviŋ yani ami. Mi.

6 *Alalô anaŋ nena amô hathak doŋtom haviŋ yani ma doŋtom aveŋ momaŋiniŋ denaŋ, êŋ ma anaŋ abôyaŋ ba miŋ asopa abô avanôŋ ami.

7 Ma doŋtom alalô aveŋ deda kapô hatôm yani hamô deda kapô, êŋ ma alalô amô hathak doŋtom haviŋ i. Ma Namalô Yisu anêŋ thalaleŋ hathak havôkwiŋ alalôaniŋ kambom lôkthô vê.

8 *Alalô anaŋ nena kambom miŋ hamô alalô kapôlôŋiŋ ami, êŋ ma asau alalôda ba abô avanôŋ miŋ haminŋ alalô kapôlôŋiŋ ami.

9 Alalô anaŋ alalôaniŋ kambom bêŋ ma yani ma anyô thêthôŋ ba abô takatu ba hanaŋ ma tem indum ba injik anôŋ ba intu tem nêm kambom takêŋ vê ma êmbôkwiŋ alalôaniŋ lelaik lôkthô.

10 Aêŋ ba alalô anaŋ nena miŋ bôk adum kambom te ami, êŋ ma adum yani hatôm anyô abôyaŋ ba anêŋ abô miŋ haminŋ alalô kapôlôŋiŋ ami.

2

Yisu, anyô hêv alalô thêvô

* **1:1:** Jon 1:1 * **1:2:** Jon 1:14 * **1:4:** Jon 16:24 * **1:5:** 1Ti 6:16; Jem 1:17 * **1:6:** 1Jon 2:4 * **1:8:** Sng 32:5; Snd 28:13

1 *Yenaŋ avômena, yahato abô takêntêk hadêŋ môlô ek miŋ nundum
kambom ami. Ma anyôla hadum kambom, êŋ ma alalôaniŋ anyô hêv alalô
thêvô hamô ba hathak hanaŋ abô haviŋ Lambô ek hêv alalô bulubiŋ. Yani
ma Yisu Kilisi ôpatu ba thêthôŋ anôŋ.
2 *Yani hêv i hatôm da ek alalôaniŋ kambom anêŋ malaiŋ miŋ êpôm alalô
ami. Ma yani miŋ hadum ku êŋ ek nêm alalô iyom sa ami. Mi, hadum ek nêm
avômalô pik sapêŋ sa.
3 Alalô asopa anêŋ abô balabuŋ, êŋ ma hik thô nena ayala yani.
4 Anyôla hanaŋ nena, “Yahayala Wapômbêŋ” ma doŋtom miŋ hasopa anêŋ
abô balabuŋ ami, êŋ ma anyô abôyaŋ ba abô avanôŋ miŋ haminŋ ôpêŋ kapô
ami.
5 *Ma doŋtom anyôla hasopa Wapômbêŋ anêŋ abô, êŋ ma avanôŋ biŋ nena
Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ hik anôŋ haminŋ yani kapô. Aêŋ ba intu ayala nena
alalô amô haviŋ yani.
6 Anyôla hanaŋ nena, “Yahamô haviŋ Wapômbêŋ”, êŋ ma esopa Yisu
vaŋgwam.

Balabuŋ leŋimbiŋ iviyaŋ

7 *Aiyaŋ thêlô, balabuŋ atu ba yahato hadêŋ môlô ma miŋ balabuŋ lukmuk
ami. Mi, balabuŋ bô ba bôk hamô haviŋ môlô môŋ anôŋ. Balabuŋ bô êŋ ma
abô atu ba bôk olaŋô yôv.
8 *Ma doŋtom balabuŋ bô êŋ ma hatôm balabuŋ lukmuk haviŋ ek malê
nena hik anôŋ haminŋ yani lôk môlô ba momaŋiniŋ lêk hale ba hi ma deda
anôŋ lêk habi hayô yôv.
9 *Opalê atu ba hanaŋ nena hamô deda kapô ma doŋtom hapôlik ek iviyaŋ,
êŋ ma hamô momaŋiniŋ denaŋ.
10 *Ma opalê atu ba lahaviŋ iviyaŋ hamô deda kapô ba nômlate miŋ hamô
yani kapô ek indum yani nêm yak ami.
11 *Ma doŋtom opalê atu ba hapôlik ek iviyaŋ ma yani hamô momaŋiniŋ
kapô ba momaŋiniŋ habuliŋ yani madaluk ba intu hasimô haveŋ ba miŋ
hayala loŋ atu ba hi ami.
12 Avômena, hathak yani anêŋ athêŋ bôk hêv môlônim kambom vê yôv ba intu
yahato hadêŋ môlô.
13 Kamik thêlô, bôk oyala ôpatu ba hamô hadêŋ môŋ anôŋ yôv ba intu
yahato hadêŋ môlô.
Anyô muk, môlô bôk lovak ba ômô Sadaŋ atu lu yôv ba intu yahato hadêŋ
môlô.
Avômena, bôk oyala Lemambô yôv ba intu yahato hadêŋ môlô.
14 Kamik thêlô, bôk oyala ôpatu ba hamô hadêŋ môŋ anôŋ yôv ba intu
yahato hadêŋ môlô.
Anyô muk, môlô othak umiŋ lôklokwaŋ lôk ovaloŋ Wapômbêŋ anêŋ abô
loŋ ba intu lovak ba ômô Sadaŋ atu lu yôv. Aêŋ ba intu yahato hadêŋ
môlô.

Miŋ lemimbiŋ nômkama pik ami

* **2:1:** Hib 7:25-26 * **2:2:** Jon 1:29; Kol 1:20; 1Jon 4:10 * **2:5:** Jon 14:21,23 * **2:7:** Jon 13:34; 2Jon 5-6 * **2:8:** Jon 1:9; Lom 13:12 * **2:9:** 1Jon 4:20 * **2:10:** Lom 14:13 * **2:11:** Jon 12:35

15 *Miŋ lemimbiŋ kobom pik lôk anêŋ nômkama ami. Ôpatu ba lahaviŋ
kobom pik ma miŋ lahaviŋ Lambô ami.
16 *Pik anêŋ nômkama sapêŋ lôk anêŋ alak lôk malenŋkilik lôk habôi hathak
anêŋ nômkama miŋ halêm anêŋ Lambô ami. Mi, pik anêŋ.
17 *Pik lôk anêŋ alak lêk hadum ek nêm yak, ma doŋtom ôpatu ba hasopa
Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ tem êmô wak nômbêŋ intu sapêŋ.

Anyô hapôlik ek Kilisi

18 *Yenaŋ avômena, waklavôŋ pik lo leŋ anêŋ daŋ lêk habobo. Ma môlô bôk
olaŋô nena anyô hapôlik ek Kilisi atu tem êlêm. Ma lêk bêŋ anôŋ êlêm yôv. Ba
intu ayala nena waklavôŋ pik lo leŋ anêŋ daŋ lêk habobo.
19 *Bôk thêlô êmô haviŋ alalô ma doŋtom lêk etak ba i. Thêlô miŋ alalôaniŋ
te ami. Thêlô ma alalôaniŋ ma tem miŋ netak alalô ami. Ma doŋtom etak alalô
ma hik thô nena thêlô ma miŋ alalôaniŋ te ami.
20 *Ma doŋtom Anyô Matheŋ Yisu bôk hêv Lovak Matheŋ hadêŋ môlô yôv
ba intu môlô lôkthô oyala abô avanôŋ.
21 Miŋ yahakô nena môlô ôthôŋ abô avanôŋ paliŋ ba yahato abô takêntêk
hadêŋ môlô ami. Mi, môlô bôk oyala yôv ma abôyaŋ miŋ hamô abô avanôŋ
kapô ami. Ba intu yahato hadêŋ môlô.
22 *Opalê intu anyô abôyaŋ? Ôpatu ba hanaŋ nena Yisu ma miŋ Mesaya
ami. Yani êŋ intu anyô hapôlik ek Kilisi ma havôliŋ dôm hadêŋ Lambô lo
Nakaduŋ.
23 *Ôpatu ba havôliŋ dôm hadêŋ Nakaduŋ miŋ hamô haviŋ Lambô ami.
Ma doŋtom ôpatu ba hanaŋ anêŋ hêvhaviŋ Nakaduŋ bêŋ, êŋ ma hamô haviŋ
Lambô aêŋ iyom.
24 Noyabiŋ am ek abô takatu ba bôk olaŋô hadêŋ môŋ anôŋ ma nobaloŋ
loŋ lôklokwaŋ. Abô êŋ hamô haviŋ môlô, êŋ ma tem nômô imbiŋ Nakaduŋ lo
Lambô aêŋ iyom.
25 Ma yani bôk havak abô yôv haviŋ alalô nena tem nêm lôkmala atu ba
nêmô wak nômbêŋ intu sapêŋ êndêŋ alalô.
26 Yahato abô takêntêk hadêŋ môlô hathak ŋê takatu ba idum ek nesau
môlô.
27 *Kilisi bôk hêv Lovak Matheŋ hadêŋ môlô ba hamô haviŋ môlô denaŋ.
Ma Lovak Matheŋ êŋ hathak hadôŋ môlô hathak nômkama lôkthô ma anêŋ
abô ma avanôŋ iyom ma abôyaŋ mi. Aêŋ ba miŋ notak anyôla ek êndôŋ môlô
esak loŋbô ami. Mi, nosopa auk takatu ba Lovak Matheŋ hadôŋ môlô nena
nômô Yisu kapô.
28 Yenaŋ avômena, nômô imbiŋ yani thêthô ek waklavôŋ yani hale halêm
ma tem numiŋ lôklokwaŋ ma mama mi êŋjêk yani ma.
29 *Môlô bôk oyala yôv nena yani ma anyô thêthôŋ lôk oyala haviŋ nena
opalêla takatu ba êmô thêthôŋ ma bôk ibitak Wapômbêŋ nali yôv.

3

Alalô ma Wapômbêŋ nali

* **2:15:** Lom 8:7 * **2:16:** Lom 13:14 * **2:17:** Mat 7:21 * **2:18:** Mat 24:5,24; 2Jon 7 * **2:19:** Ap 20:30 * **2:20:** 1Ko 2:15; 2Ko 1:21; 2Jon 2 * **2:22:** 1Jon 4:3; 2Jon 7 * **2:23:** Jon 5:23; 1Jon 4:15; 5:1 * **2:27:** Jon 16:13 * **2:29:** 1Jon 3:10

1 *Kamik Bêŋ lahaviŋ alalô bomaŋ anôŋ ba intu halam alalô nena anêŋ nali. Avanôŋ biŋ nena alalô ma anêŋ nali. Ma avômalô pik miŋ bôk eyala yani ami ba intu miŋ eyala alalô ami.

2 *Aiyaŋ thêlô, alalô ma lêk Wapômbêŋ anêŋ nali. Ma embeŋ yam ka tem alalô nambitak aisê? Injo, Wapômbêŋ miŋ hik thô ami denaŋ ba intu athôŋ paliŋ. Ma doŋtom waklavôŋ yani endelêm ma tem alalô nagê anêŋ lôkmaŋgiŋ thô êtôm atu ba yani hamô. Ba intu nayala nena alalô tem nambitak êtôm yanida.

3 Avômalô sapêŋ atu ba êv maleŋiŋ ek yani ethak epesaŋ kapôlôŋiŋ ek nimbitak mabuŋ mavi êtôm yani atu ba mabuŋ mavi.

4 Ŋê takatu ba idum kambom thêthô ma êvôliŋ dômiŋ ek abô balabuŋ. Avanôŋ, kambom anêŋ ôdôŋ nena êvôliŋ dômiŋ hathak abô balabuŋ.

5 *Môlô oyala nena Kilisi halêm pik ek nêm alalôaniŋ kambom vê, ma yanida ma kambom mi.

6 Ôpatu ba hamô haviŋ yani miŋ hadum kambom thêthô ami. Ma ôpatu ba hadum kambom thêthô miŋ bôk hayê lo hayala yani ami.

7 Yenaŋ avômena, noyabiŋ am ek anyôla miŋ esau môlô ami. Ôpatu ba hadum kobom thêthôŋ, yani ma thêthôŋ hatôm Kilisi atu ba thêthôŋ.

8 *Sadaŋ bôk hadum kambom hadêŋ môŋ anôŋ ba halêm. Ba intu ôpatu ba hadum kambom thêthô, êŋ ma Sadaŋ anêŋ. Ba intu Wapômbêŋ Nakaduŋ halêm pik ek imbuliŋ Sadaŋ anêŋ ku.

9 *Ôpatu ba bôk habitak Wapômbêŋ nakaduŋ yôv miŋ hadum kambom thêthô ami ek malê nena Wapômbêŋ anêŋ yaŋvêk hamiŋ yani kapô. Yani bôk habitak Wapômbêŋ nakaduŋ yôv ba intu miŋ hatôm indum kambom thêthô ami.

10 Ba intu yêlô ayala nena Wapômbêŋ anêŋ nali ma opalêla ma Sadaŋ anêŋ ma opalêla. Ŋê takatu ba miŋ idum kobom thêthôŋ ami lôk miŋ leŋiŋhaviŋ iviyaŋ ami, thêlô ma miŋ Wapômbêŋ anêŋ nali ami.

Lemimbiŋ môlôviyaŋ

11 *Abô atu ba bôk môlô olaŋô môŋ anôŋ yôv nena môlô lemimimbiŋ môlôviyaŋ.

12 *Ma miŋ nosopa Kain ami. Yani ma ŋgôk kambom atu anêŋ ba hik yaŋ molok vônô. Ma hik eka? Ek malê nena hathak hadum kambom ma yaŋ molok hathak hadum mavi.

13 *Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, avômalô pik êpôlik ek môlô ma miŋ nosoŋ ami.

14 *Alalô leŋiŋhaviŋ iviyaŋ, êŋ ma hik thô nena bôk atak ŋama ma lêk awa lôkmala yôv. Ma doŋtom ôpatu ba miŋ lahaviŋ iviyaŋ ami ma ŋama havaloŋ yani loŋ denaŋ.

15 *Ŋê takatu ba êpôlik hathak iviyaŋ ma hatôm ŋê ik anyô vônô. Ma môlô oyala nena ŋê ik anyô vônô tem miŋ nêmô lôkmala êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ ami.

16 *Yisu hêv anêŋ lôkmala ek alalô ba intu ayala leŋiŋhaviŋ anêŋ ôdôŋ. Ma natak alalôaniŋ lôkmala aêŋ iyom ek nanêm alalôaniŋ iviyaŋ sa.

17 *Ma opalêla takatu ba iniŋ nômkama hamô ba êyê iviyaŋ nômkama mi ba

---

* **3:1:** Jon 1:12-13; 16:3 * **3:2:** 2Ko 3:18 * **3:5:** Jon 1:29; 1Pi 2:22-24; 1Jon 2:2 * **3:8:** Jon 8:44 * **3:9:** 1Jon 5:18 * **3:11:** Jon 13:34 * **3:12:** Stt 4:8 * **3:13:** Jon 5:18-19 * **3:14:** Jon 5:24 * **3:15:** ALK 21:8 * **3:16:** Jon 13:1; Gal 1:4 * **3:17:** Lo 15:7

êv i sêkêya ma miŋ leŋhiki hathak i ami, êŋ ma Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ miŋ hamô haviŋ i ami.

18 *Yenaŋ avômena, miŋ lemimbiŋ avômalô esak abô lôk veŋbôlêk iyom ami. Mi, nuŋgwik thô esak kobom avanôŋ nena nônêm i sa.

19-20 Kobom êŋ hik thô nena abô avanôŋ hamô haviŋ alalô. Ma doŋtom kapôlôŋiŋ malaiŋ hathak alalôaniŋ kambom, êŋ ma leŋimbi nena Wapômbêŋ hayala nômkama sapêŋ ba anêŋ lahiki hamôŋ ek alalô kapôlôŋiŋ. Ba intu umiŋ thohavloma ma kapôlômim ênjêk yaô.

21 *Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, alalô kapôlôŋiŋ miŋ hanaŋ alalô bêŋ ami, êŋ ma hatôm amiŋ lôklokwaŋ ma kô mi hêk Wapômbêŋ ma.

22 Ma malêla takatu ba alalô ateŋ yani ek nêm, ma tem nêm iyom ek malê nena alalô asopa anêŋ abô balabuŋ lôk adum nôm takatu ba hadum yani lamavi.

23 *Ma anêŋ abô balabuŋ hanaŋ nena nônêmimbiŋ anêŋ Nakaduŋ Yisu Kilisi anêŋ athêŋ lôk lemimimbiŋ môlôviyaŋ êtôm atu ba hanaŋ.

24 *Ôpatu ba hasopa Wapômbêŋ anêŋ abô balabuŋ ma hamô haviŋ yani ma yani hamô haviŋ ôpêŋ. Ma Lovak Matheŋ atu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ alalô intu hik thô nena Wapômbêŋ hamô haviŋ alalô.

4

Noyawê ba ôŋgô nena halêm anêŋ êsê

1 *Aiyaŋ thêlô, ŋê plopet abôyaŋ bêŋ anôŋ bôk i pik mayaliv. Ba intu miŋ nônêmimbiŋ ŋê takatu ba enaŋ nena Lovak Matheŋ hêv abô hadêŋ i ami. Mi, noyawê katô ba ôŋgô nena iniŋ abô halêm anêŋ Wapômbêŋ anêŋ Lovak Matheŋ mena mi e?

2 *Ma tem noyala abô takatu ba halêm anêŋ Wapômbêŋ anêŋ Lovak Matheŋ ma aêntêk. Ôpatu ba hanaŋ anêŋ hêvhaviŋ bêŋ nena, “Yisu Kilisi bôk habitak anyô anôŋ” ma Lovak Matheŋ hêv abô êŋ hadêŋ ôpêŋ.

3 *Ma doŋtom ôpatu ba miŋ hanaŋ anêŋ hêvhaviŋ Yisu bêŋ aêŋ ami, ôpêŋ anêŋ abô miŋ halêm anêŋ Wapômbêŋ ami. Mi, halêm anêŋ ôpatu ba hapôlik hathak Kilisi atu. Môlô bôk olaŋô nena anyô hapôlik ek Kilisi êŋ tem êlêm ma lêk anêŋ auk hamô pik yôv.

4 *Ma doŋtom yenaŋ avômena, môlô ma Wapômbêŋ anêŋ ba ôpatu ba hamô haviŋ môlô ma bêŋ ek ôpatu ba hamô pik. Ba intu môlô bôk ômô ŋê takêŋ lu yôv.

5 *Thêlô ma pik anêŋ ba intu enaŋ pik anêŋ abô ba avômalô pik elaŋô.

6 Ma doŋtom alalô ma Wapômbêŋ anêŋ ba avômalô takatu ba eyala Wapômbêŋ elaŋô alalôaniŋ abô. Ma doŋtom avômalô takatu ba miŋ Wapômbêŋ anêŋ ami miŋ elaŋô alalôaniŋ abô ami. Ma aêŋ iyom, alalô tem nayala Lovak Matheŋ anêŋ abô avanôŋ lôk auk pik anêŋ abôyaŋ.

Wapômbêŋ ma leŋhaviŋ anêŋ ôdôŋ

7 Aiyaŋ thêlô, leŋhaviŋ halêm anêŋ Wapômbêŋ ba intu môlô lemimimbiŋ am. Avômalô takatu ba leŋiŋhaviŋ hamô haviŋ i, thêlô ma Wapômbêŋ anêŋ nali ba eyala yani.

---

* **3:18:** Jem 2:15-16 * **3:21:** Hib 4:16 * **3:23:** Jon 6:29; 13:34 * **3:24:** 1Jon 4:13 * **4:1:** Mat 7:15; 1Te 5:21; 1Jon 2:18; 2Jon 7 * **4:2:** 1Ko 12:3 * **4:3:** 1Jon 2:18 * **4:4:** Mat 12:29; 1Jon 5:4-5 * **4:5:** Jon 8:47; 15:19

8 Wapômbêŋ ma leŋiŋhaviŋ anêŋ ôdôŋ ba intu opalêla takatu ba leŋiŋhaviŋ mi hêk i ma miŋ eyala Wapômbêŋ ami.

9 *Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ doŋtom iyom ba hêv halêm pik ek alalô namô lôkmala esak yani. Kobom êŋ hik thô nena yani lahaviŋ alalô bêŋ anôŋ.

10 *Miŋ osoŋ nena leŋiŋhaviŋ anôŋ ma alalôaniŋ leŋiŋhaviŋ Wapômbêŋ. Mi, leŋiŋhaviŋ anôŋ ma aêntêk. Wapômbêŋ lahaviŋ alalô ba hêv Nakaduŋ ba hama ek alalôaniŋ kambom anêŋ malaiŋ miŋ êpôm alalô ami.

11 Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, Wapômbêŋ bôk lahaviŋ alalô bêŋ anôŋ ba intu mavi ek môlô lemimimbiŋ môlôviyaŋ aêŋ iyom.

12 *Anyô te miŋ bôk hayê Wapômbêŋ ami. Ma doŋtom alalô leŋiŋhaviŋ i ma Wapômbêŋ hamô haviŋ alalô ma anêŋ lahaviŋ êŋ hik anôŋ hamiŋ alalô.

13 *Wapômbêŋ bôk hêv anêŋ Lovak Matheŋ yôv hadêŋ alalô ba intu nayala nena lêk amô haviŋ yani ma yani hamô haviŋ alalô.

14 Ma yêlô bôk ayê hathak maleŋiŋ ba lêk anaŋ bêŋ nena Lambô bôk hêv Nakaduŋ halêm ek nêm avômalô pik bulubiŋ.

15 Opalêla takatu ba enaŋ iniŋ êvhaviŋ bêŋ nena, “Yisu ma Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ”, êŋ ma Wapômbêŋ hamô haviŋ thêlô ma thêlô êmô haviŋ Wapômbêŋ.

16 Ba intu alalô ayala lôk aêvhaviŋ nena Wapômbêŋ lahaviŋ alalô.

Wapômbêŋ ma leŋiŋhaviŋ anêŋ ôdôŋ ba intu opalêla takatu ba leŋiŋhaviŋ hamô haviŋ i ma êmô haviŋ Wapômbêŋ ma Wapômbêŋ hamô haviŋ i.

17 Alalô amô aêŋ, êŋ ma leŋiŋhaviŋ hik anôŋ hamiŋ alalô ba intu tem alalô namiŋ lôklokwaŋ ma kô mi êndêŋ waklavôŋ Wapômbêŋ indum abô. Pik êntêk ma asopa loŋôndê thêthôŋ hatôm yani bôk hasopa yôv ba intu tem miŋ nakô ami.

18 Wapômbêŋ lahaviŋ alalô ba intu miŋ nakô ami. Anêŋ lahaviŋ ma mabuŋ anôŋ ba intu hêv kô vê. Ma opalê atu hakô ek waklavôŋ nindum abô hik thô nena leŋiŋhaviŋ miŋ hik anôŋ hamiŋ yani ami.

19 Wapômbêŋ lahaviŋ alalô hamôŋ ba intu leŋiŋhaviŋ hamô haviŋ alalô.

20 Anyôla atu ba miŋ lahaviŋ iviyaŋ atu ba hayê i ami, êŋ ma miŋ hatôm laimbiŋ Wapômbêŋ atu ba miŋ hayê ami. Ba intu anyôla hanaŋ nena, “Yaleŋhaviŋ Wapômbêŋ” ma doŋtom hapôlik ek iviyaŋ, ôpêŋ ma anyô abôyaŋ.

21 *Wapômbêŋ bôk hêv abô balabuŋ yôv hadêŋ alalô nena, “Opalêla takatu ba leŋiŋhaviŋ Wapômbêŋ ma leŋiŋimbiŋ iviyaŋ imbiŋ.”

5

Êvhaviŋ Wapômbêŋ Nakaduŋ

1 *Avômalô takatu ba êvhaviŋ nena Yisu ma Mesaya bôk ibitak Wapômbêŋ nali yôv. Ma avômalô takatu ba leŋiŋhaviŋ Lambô ma ethak leŋiŋhaviŋ anêŋ nali aêŋ iyom.

2 Alalô leŋiŋhaviŋ Wapômbêŋ lôk asopa anêŋ balabuŋ, êŋ ma hik thô nena alalô leŋiŋhaviŋ Wapômbêŋ nali haviŋ.

3 *Alalô leŋiŋhaviŋ Wapômbêŋ, êŋ ma athak asopa anêŋ abô balabuŋ. Ma anêŋ balabuŋ miŋ malaiŋ ek nasopa ami

---

* **4:9:** Jon 3:16 * **4:10:** Lom 5:8-10; 1Jon 2:2 * **4:12:** Jon 1:18 * **4:13:** 2Ko 1:22; 1Jon 3:24
* **4:21:** Mak 12:29-31 * **5:1:** 1Jon 4:15 * **5:3:** Jon 14:15,23-24

4 ek malê nena Wapômbêŋ anêŋ nali sapêŋ ik vovak ba êmô pik anêŋ
lôklokwaŋ lu hathak êvhaviŋ.
5 Ma avômalô takatu ba ik vovak haviŋ pik anêŋ lôklokwaŋ ba êmô lu
ma opalêla? Thêlô ma avômalô takatu ba êvhaviŋ nena Yisu ma Wapômbêŋ
Nakaduŋ.

Lavôŋiŋ atu ba hik Yisu thô

6 *Ma Yisu Kilisi halêm pik ba anêŋ hathik ŋaŋ lo anêŋ thalaleŋ haŋgasô hik
yani thô. Miŋ ŋaŋ iyom ami. Mi, ŋaŋ lo thalaleŋ. Ma Lovak Matheŋ atu ba
hanaŋ abô avanôŋ iyom hik yani thô haviŋ.
7 Aêŋ ba intu nôm lokwaŋlô hik yani thô aêntêk,
8 *Lovak Matheŋ lo ŋaŋ ma thalaleŋ. Ma thêlô lô êŋ êlôk hathak auk doŋtom
iyom.*
9 *Alalô athak êvhaviŋ ŋê pik takatu ba ik nômla thô iniŋ abô. Ma Wapômbêŋ
anêŋ abô ma hamô vuliŋ ek malê nena halêm anêŋ Wapômbêŋ da. Ma yani
hik Nakaduŋ thô hathak nôm lô êntêk.
10 *Opalêla takatu ba êvhaviŋ Wapômbêŋ Nakaduŋ eyala hêk kapôlôŋiŋ
nena abô takêŋ ma avanôŋ. Ma doŋtom avômalô takatu ba miŋ êvhaviŋ
Wapômbêŋ ami ma idum ba yani habitak hatôm anyô abôyaŋ ek malê nena
miŋ êvhaviŋ abô takatu ba hanaŋ hathak Nakaduŋ ami.
11 Ma abô takatu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ alalô ma aêntêk. Hêv alalô
lôkmala namô wak nômbêŋ intu sapêŋ. Ma lôkmala êŋ anêŋ ôdôŋ ma Nakaduŋ.
12 *Ôpatu ba hamô haviŋ Nakaduŋ ma hawa lôkmala êŋ. Ma doŋtom opalêla
takatu ba miŋ êmô haviŋ Wapômbêŋ Nakaduŋ ami ma miŋ ewa lôkmala êŋ
ami.

Lêk awa lôkmala yôv

13 *Yahato abô takêntêk hadêŋ môlô takatu ba ôêvhaviŋ Wapômbêŋ
Nakaduŋ anêŋ athêŋ ek noyala nena lêk owa lôkmala atu ba nômô wak
nômbêŋ intu sapêŋ yôv.
14 *Ma alalô ateŋ yani hathak nômlate hatôm yani anêŋ lahaviŋ, êŋ ma tem
endaŋô. Ba intu miŋ nakô nena tem miŋ endaŋô alalôaniŋ abô ami. Mi, tem
endaŋô.
15 Alalô ayala nena yani hathak halaŋô alalôaniŋ apetenak. Ba malêla
takatu ba anaŋ hik yani liŋ ma nayala katô nena yani tem nêm.
16-17 Ma kobom lokbaŋ sapêŋ ma kambom iyom. Kambom vi tem miŋ
endom anyô ni loŋ atum ami. Ba hôyê môlôviyaŋ idum kambom êŋ, ma noteŋ
mek ma Wapômbêŋ tem nêm thêlô lôkmala. Ma doŋtom kambom vi halom
anyô hi loŋ atum ba miŋ yahanaŋ ek noteŋ mek esak thêlô êŋ ami.*

Abô anêŋ daŋ

18 *Alalô ayala nena avômalô takatu ba bôk ibitak Wapômbêŋ nali miŋ
idum kambom thêthô ami. Mi, Wapômbêŋ Nakaduŋ hayabiŋ thêlô ba ŋgôk
kambom atu miŋ hatôm êsôm thêlô ami.

---

* **5:6:** Jon 1:29-34 * **5:8:** Jon 15:26 * **5:8:** Mose anêŋ balabuŋ hanaŋ nena anyô ju mena lô la enaŋ abô te ma avanôŋ (Lo 19:15). * **5:9:** Jon 5:32-37 * **5:10:** Jon 5:36-40 * **5:12:** Jon 3:36 * **5:13:** Jon 20:31 * **5:14:** Jon 14:13-14; 1Jon 3:21-22 * **5:16-17:** Nôŋgô Mak 3:29 ma Matyu 12:31 lôk Hiblu 6:4-6 lo 10:29-31. * **5:18:** 1Jon 3:9

19 Alalô ayala nena alalô ma Wapômbêŋ anêŋ, ma doŋtom pik sapêŋ ma êmô
ŋgôk kambom atu anêŋ lôkliŋyak kapô.
20 Alalô ayala nena Wapômbêŋ Nakaduŋ bôk halêm yôv ba hêv auk hadêŋ
alalô ek alalô hatôm nayala Wapômbêŋ ôpatu ba avanôŋ. Ma alalô amô haviŋ
yani atu ba avanôŋ lôk Nakaduŋ Yisu Kilisi. Yani ma Wapômbêŋ anôŋ biŋ lôk
lôkmala atu ba nêmô wak nômbêŋ intu sapêŋ.
21 Yenaŋ avômena, nômô daim ek malêla takatu ba hawa Wapômbêŋ anêŋ
loŋ.

Jon
anêŋ kapya yaŋ
Abô môŋ

Aposel Jon hato kapya êntêk. Ŋê lôkauk enaŋ nena hato hadêŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ malak te. Waklavôŋ êŋ ma kêdôŋwaga ewa Yisu anêŋ Abô Mavi ba i luvuluvu ma avômalô êvhaviŋ eyabiŋ thêlô. Ma doŋtom kêdôŋwaga abôyaŋ eveŋ haviŋ ba intu Jon hato ek thêlô neyabiŋ ŋê takatu ba esopa Yisu anêŋ abô avanôŋ iyom.

Hato kapya êntêk hadêŋ 85 lo 95 AD malêvôŋ doho la.

Jon hêv lamavi

1 Ya Biŋsu Jon ba yahato abô êntêk hadêŋ o avi atu ba Wapômbêŋ bôk halam yôv lôk nalumi.* Yaleŋhaviŋ môlô hathak abô avanôŋ ba miŋ ya iyom ami. Mi, avômalô takatu ba eyala abô avanôŋ êŋ haviŋ.

2 Abô avanôŋ êŋ hamô alalô kapôlôŋiŋ ba tem êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ ba intu yêlô leŋiŋhaviŋ môlô.

3 Kamik Wapômbêŋ lo Namalô Yisu Kilisi iniŋ wapôm lôk leŋiŋhiki ma labali êmô imbiŋ alalô takatu ba amô abô avanôŋ lôk leŋiŋhaviŋ kapô.

Nobaloŋ abô avanôŋ loŋ

4 *Yahapôm nalumi doho atu ba esopa abô avanôŋ hatôm atu ba Wakamik bôk havak haviŋ alalô ba intu yaleŋmavi anôŋ.

5 *Livôŋ, lêk yahathô o lokwaŋ nena alalô leŋiŋimbiŋ i. Balabuŋ êntêk ba yahato ma miŋ lukmuk ami. Mi, môŋ anôŋ ma bôk alalô awa yôv.

6 Ma leŋiŋhaviŋ anêŋ ôdôŋ ma aêntêk nena alalô nasopa Wapômbêŋ anêŋ abô balabuŋ. Ma abô balabuŋ êŋ ma môlô bôk olaŋô hadêŋ môŋ anôŋ nena nombeŋ imbiŋ leŋiŋhaviŋ.

7 *Kêdôŋwaga abôyaŋ bêŋ anôŋ bôk i pik mayaliv ek nesau avômalô. Thêlô miŋ êvhaviŋ nena Yisu bôk habitak anyô ba halêm pik ami. Anyô anêŋ aêŋ ma anyô abôyaŋ lôk anyô hapôlik ek Kilisi.

8 Noyabiŋ am ek miŋ nônêm yak esak vuli takatu ba alalô adum ku hathak ek naja ami. Êŋ ma tem noja unim vuli mavi lôkthô.

9 Ôpatu ba hawa auk yaŋda ba miŋ havaloŋ Kilisi anêŋ abô loŋ ami ma miŋ hamô haviŋ Lambô ami. Ma doŋtom ôpatu ba havaloŋ Kilisi anêŋ abô loŋ hamô haviŋ Lambô lo Namalô.

10 Anyôla hayô ek môlô ba miŋ hawa abô êŋ ami, êŋ ma miŋ nônêm lemimmavi lôk noja yani thô ba unu unim unyak ami.

11 Hôêv lemmavi hadêŋ yani, êŋ ma hudum ku kambom êŋ haviŋ yani.

12 Abô bêŋ anôŋ hêk ek yanaŋ êndêŋ môlô, ma doŋtom yahadô ek yato êndôk kapya. Yaleŋhabi yasôk ek alalô nanaŋ abô imbiŋ i ek alalô leŋiŋmavi bêŋ anôŋ.

13 Mamuyaŋ atu ba Wapômbêŋ bôk halam yôv anêŋ nali* êv leŋiŋmavi

---

* **1:1:** Ŋê lôkauk doho enaŋ nena, “Avi lôk nali êŋ ma abô lôk kup ma anêŋ ôdôŋ nena avômalô êvhaviŋ anêŋ unyak matheŋ te. Ma yaŋ lôk nali (2 Jon 13) ma hatôm unyak matheŋ yaŋ.” * **1:4:** 3Jon 3 * **1:5:** 1Jon 2:7 * **1:7:** 1Jon 4:1-3 * **1:13:** Hatôm unyak matheŋ yaŋ anêŋ avômalô êvhaviŋ. Nôŋgô 2 Jon 1.

hadêŋ môlô.

Jon
anêŋ kapya te lô
Abô môŋ

Aposel Jon hato kapya êntêk hadêŋ Gaius. Diotlepes ma avômalô êvhaviŋ anêŋ malak te iniŋ avaka. Ma yani hadô ek enja kêdôŋwaga takatu ba Jon hêv i ba i loŋ êŋ thô. Ma doŋtom Gaius hawa i thô ba intu Jon hato hadêŋ yani ek indum yani lamavi.

Hato kapya êntêk hadêŋ 85 lo 95 AD malêvôŋ doho la.

Jon hêv lamavi hadêŋ Gaius

1 *Ya Biŋsu Jon ba yahato kapya êntêk hadêŋ o yenaŋ aiyaŋ Gaius. Yaleŋhaviŋ o hathak abô avanôŋ.
2 Aiyaŋ, yahateŋ mek ek lemvimkupik lôk anêm ku lôkthô imbitak mavi êtôm anêm hôêvhaviŋ hamô mavi.
3 *Aiyaŋ doho êvô êlêm ba enaŋ nena hosopa abô avanôŋ dedauŋ mavi hathak nômkama sapêŋ atu ba hudum ba intu yaleŋmavi anôŋ.
4 Yahalaŋô nena yenaŋ avômena esopa abô avanôŋ atu, êŋ ma hadum yaleŋmavi anêŋ dôêŋ.

Gaius hadum kobom mavi

5 Aiyaŋ, hoyabiŋ kêdôŋwaga abô avanôŋ takatu ba êlêm anêŋ loŋ buyaŋ ma thêlô ma ŋê masôm ek o, êŋ ma hudum nôm mavi anôŋ.
6 *Thêlô bôk enaŋ hathak anêm lemhaviŋ atu bêŋ hadêŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ loŋ êŋ yôv. Ba êthôk hathak loŋbô ma mavi ek undum aêŋ ba nêm thêlô sa êtôm Wapômbêŋ da anêŋ lahaviŋ ek ini buyaŋ.
7 *Hathak athêŋ êŋ, ma thêlô i ma miŋ ewa nômlate anêŋ ŋê daluk ami.
8 Ba intu mavi ek nanêm ŋê takêŋ sa ek alalô nambitak ŋê ku imbiŋ thêlô esak abô avanôŋ.

Diotlepes hadum kambom

9 Bôk yahato kapya hi avômalô ôdôŋ êvhaviŋ yôv hathak nôm takatu, ma doŋtom Diotlepes miŋ hathak halaŋô yêlôaniŋ abô ami. Mi, lahaviŋ imbitak anyô bêŋ.
10 Aêŋ ba yahathôk ma tem yanaŋ anêŋ kambom êŋ bêŋ. Yani hathak hanaŋ abô kambom takatu ba ôdôŋ mi hathak yêlô. Ma hadum kambom bêŋ yaŋ haviŋ nena hadô ek enja kêdôŋwaga abô avanôŋ takatu ba êlêm thô. Ma haminŋ loŋ siŋ ek avômalô takatu ba leŋiŋhaviŋ neja i thô lôk hadum ek nêm i vê êŋjêk avômalô ôdôŋ êvhaviŋ.

Demitlius hadum mavi

11 *Aiyaŋ, miŋ undum ek osopa ŋê kambom veŋiŋgwam ami. Mi, osopa mavi iyom. Ôpatu ba hadum mavi ma Wapômbêŋ anêŋ. Ma ôpatu ba hadum kambom ma miŋ bôk hayê Wapômbêŋ ami.
12 Avômalô lôkthô enaŋ abô mavi hathak Demitlius ma abô avanôŋ hik loŋ haviŋ. Ma yêlô anaŋ aêŋ iyom ma hoyala nena yêlôaniŋ abô ma avanôŋ.

---

* **1:1:** Ap 19:29; Lom 16:23 * **1:3:** 2Jon 4 * **1:6:** Tit 3:13 * **1:7:** 1Ko 9:11-12 * **1:11:** 1Jon 3:6-10

Abô anêŋ daŋ

13 *Abô bêŋ anôŋ hêk ek yato êndêŋ o, ma doŋtom yahadô ek yato.
14 Yaleŋhaviŋ yasôk yaŋgê o ketheŋ oyaŋ ek alai nanaŋ abô imbiŋ i.
15 Yôhôk êmô imbiŋ o. Anêm avômalô môlô êv iniŋ leŋiŋmavi hathôk ek o.
Ma nêm yaleŋmavi êndêŋ yenaŋ avômalô môlô tomtom atu ba êmô haviŋ o.

* **1:13:** 2Jon 12

Jut
anêŋ kapya
Abô môŋ

Yisu yaŋ molok Jut hato kapya êntêk. Abô Glik ma elam nena Judas (Matyu 13:55; Mak 6:3). Hato ek ŋê êvhaviŋ neyabiŋ i esak kêdôŋwaga abôyaŋ takatu ba ekopak êmô thêlô malêvôŋ. Kêdôŋwaga abôyaŋ enaŋ nena avômalô êvhaviŋ hatôm nindum kambom ek malê nena Wapômbêŋ anêŋ lahiki ma bêŋ anôŋ ba intu avômalô êvhaviŋ idum kambom ma tem miŋ nêm vovaŋ êndêŋ i ami.

Hato kapya êŋ hadêŋ 65 AD la.

Jut hêv lamavi

1 *Ya Jut, Yisu Kilisi anêŋ anyô ku ma Jems anêŋ yaŋ molok. Yahato kapya êntêk ek môlô takatu ba bôk halam yôv ek nômô Kamik Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ kapô lôk Kilisi eyabiŋ môlô.

2 Wapômbêŋ anêŋ kapô lôk labali ma lahaviŋ êmô imbiŋ môlô bêŋ anôŋ.

Noyabiŋ am ek kêdôŋwaga abôyaŋ

3 Aiyaŋ thêlô, ya vovaŋ ek yato abô esak Wapômbêŋ anêŋ bulubiŋ atu ba bôk hapôm alalô yôv. Ma doŋtom lêk malaiŋ bêŋ te habitak. Ba intu yahato ek yasoŋ môlô lokwaŋ ek numiŋ lôklokwaŋ ba nobaloŋ abô avanôŋ takatu ba alalô aêvhaviŋ loŋ. Wapômbêŋ bôk hêv abô avanôŋ êŋ yôv hadêŋ anêŋ avômalô matheŋ ek neyabiŋ katô.

4 *Malaiŋ êŋ ma aêntêk. Ŋê abôyaŋ doho lêk eyenak ba ekopak êmô môlô kapô. Thêlô êpôlik ek alalôaniŋ Wapômbêŋ. Ma ethalamuniŋ anêŋ wapôm ek nindum sek walililiŋ lomaloma esak. Ma êvôliŋ dômiŋ ek alalôaniŋ Avaka atu Anyô Bêŋ, Yisu Kilisi. Bôsêbôk ma eto abô hathak vovaŋ takatu ba tem êpôm thêlô.

5 *Abô takêntêk ba tem yanaŋ ma bôk olaŋô yôv. Ma doŋtom tem yanaŋ esak loŋbô ek lemimimbi katô. Sêbôk ma Anyô Bêŋ hêv anêŋ avômalô bulubiŋ ba hawa i vê hêk Ijip. Ma doŋtom vêm ma hik takatu ba miŋ êvhaviŋ ami pôpônô.

6 *Ma lemimimbi aŋela taksêbôk atu ba etak iniŋ loŋ ba i mayaliv ma miŋ êmô iniŋ loŋ lôkliŋyak tiŋiŋ ami. Ba intu Wapômbêŋ bôk hakak i loŋ hathak yak atu ba miŋ hatôm itip ami. Ma hadô i hamô loŋ momaŋiniŋ bêŋ kapô ek neyabiŋ waklavôŋ bêŋ nindum abô.

7 *Ma aêŋ iyom, bôk Sodom lo Gomola ma malak vi takatu ba êmô habobo êv i ek idum sek walililiŋ lôk ethak i mayaliv. Êŋ ma Wapômbêŋ habôk malak takêŋ hathak atum ba hik vovaŋ atum atu ba tem êpôm ŋê kambom thô hadêŋ alalô ek miŋ nasopa veŋiŋgwam ami. Atum êŋ tem esaŋ êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.

8 Ma doŋtom lêk ma ŋê abôyaŋ takêŋ idum kambom takêŋ aêŋ iyom. Thêlô esopa iniŋ niaviŋ ba idum iniŋ leŋviŋkupik habitak lôŋgôlôŋ lôk êdô nêwê Anyô Bêŋ lôk ŋê bêŋbêŋ vibiŋ ma esokwaŋ aŋela lôk athêŋ anêŋ leŋ.

---

* **1:1:** Mat 13:55 * **1:4:** Gal 2:4; 2Pi 2:1 * **1:5:** Kis 12:51; Nam 14:29-30 * **1:6:** 2Pi 2:4 * **1:7:** Stt 19:1-25; 2Pi 2:6,10

9 *Ma doŋtom Maikel, aŋela lôk athêŋ bêŋ atu, miŋ hadum aêŋ ami. Mi, sêbôk ba thai lôk Sadaŋ êkôki hathak Mose liŋkupik ma Maikel miŋ hasokwaŋ Sadaŋ ba hanaŋ anêŋ kambom bêŋ ami. Mi. Yani hanaŋ nena, “Anyô Bêŋ da tem esaŋ o.”
10 *Ma doŋtom lêk ŋê abôyaŋ takêŋ esokwaŋ nômkama takatu ba miŋ eyala ami. Hatôm alim bomaŋ, thêlô eyala leŋviŋkupik anêŋ thethaŋak iyom ba nôm takêŋ habuliŋ thêlô.
11 *Kikaknena, malaiŋ bêŋ tem êpôm i! Thêlô esopa Kain atu ba hik yaŋ molok vônô vaŋgwam lôk esopa Balam anêŋ kambom lahaviŋ vuli ba havôv avômalô ek nindum kambom. Lôk êtôm Kola atu ba kapô hagiap ek Wapômbêŋ ba intu tem nema êtôm yani.
12 *Môlô othak doŋtom ek oŋgwaŋ nôm lemimhaviŋ am, êŋ ma ŋê takêŋ lêk êtôm nôm lelaik hamô môlô malêvôŋ. Esoŋ nena nôm êŋ ma nôm oyaŋ ba miŋ leŋiŋhabi Wapômbêŋ ami. Ma leŋiŋhabi thêlôda iyom ba eyaŋ ma leŋiŋpaliŋ avômalô vi. Thêlô miŋ ik anôŋ ami hatôm buliv atu ba lovak hayuv vôkê ba miŋ ôthôm hik ami. Thêlô êtôm alokwaŋ takatu ba miŋ hik anôŋ hadêŋ anêŋ waklavôŋ ami ba intu elav ôdôŋ thô, êŋ ma hatôm ŋama hapôm i bôlôŋ ju.
13 Thêlô hatôm ŋgwêk beleŋ lokwaŋ ba iniŋ kambom hatôm ŋgwêk budum haŋgôli ba anêŋ wapôk thapuk hik iniŋ mama thô. Ma êtôm vuliŋ atu ba i mayaliv. Wapômbêŋ bôk hapesaŋ bôlôvôŋ momaŋiniŋ kambom bomaŋ bêŋ te ek thêlô nêmô aêŋ êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.
14 *Inok ma Adam anêŋ lim ôdôŋ te baheŋvi ba lahavuju. Bôk hanaŋ abô plopet hathak ŋê abôyaŋ takatu ba lêk ibitak nena, “Odaŋô! Anyô Bêŋ tem êlêm imbiŋ anêŋ aŋela matheŋ lubuŋlubuŋ
15 ek endaŋô avômalô sapêŋ iniŋ abô. Ma avômalô takatu ba miŋ esopa Wapômbêŋ ami ma tem nêm iniŋ vuli viyaŋ êndêŋ i esak iniŋ kambom takatu ba idum lôk êpôlik hathak yani ba enaŋ abô lôklala.”
16 Thêlô ethak kapôlôŋiŋ diŋdiŋ lôk etha avômalô vi. Ma esopa iniŋ auk thethaŋak. Ma êv ida liŋ lôk ebam avômalô vi ek thêlô leŋiŋmavi esak i ma nênêm nômkama êndêŋ i.

Numiŋ lôklokwaŋ

17 O aiyaŋ thêlô, lemimimbi abô takatu ba alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ aposel bôk enaŋ
18 *hadêŋ môlô nena, “Waklavôŋ lôkthô anêŋ daŋ ma tem avômalô vi nimbi Wapômbêŋ lôk anêŋ avômalô liliŋ lôk nesopa iniŋ thethaŋak ma nêpôlik ek Wapômbêŋ.”
19 Abô êŋ hanaŋ hathak ŋê abôyaŋ takatu ba evak môlô vose hi lodôŋlodôŋ. Lovak Matheŋ miŋ hamô haviŋ i ami ba intu esopa auk pik iyom.
20 *O aiyaŋ thêlô, nodav unim lôkmala esak unim ôêvhaviŋ atu ba matheŋ anôŋ. Lôk noteŋ mek esak Lovak Matheŋ anêŋ lôklokwaŋ.
21 Nômô Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ kapô lôk noyabiŋ alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ lahiki atu ba tem nêm lôkmala atu ba tem êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ êndêŋ môlô.
22 Lemim injik am esak avômalô vi atu kapôlôŋiŋ ju.

---

* **1:9:** Dan 10:13,21; 12:1; Sek 3:2; 2Pi 2:11; ALK 12:7 * **1:10:** 2Pi 2:12 * **1:11:** Stt 4:7-8; Nam 16:1-35; 2Pi 2:15; 1Jon 3:12 * **1:12:** 2Pi 2:13,17 * **1:14:** Stt 5:18,21-24 * **1:18:** 2Pi 3:3 * **1:20:** Kol 2:7

23 *Ma vi atu ba ebobo loŋ atum ma nôbôv i vê ketheŋ ek nêm i bulubiŋ. Ma vi atu ba lelaik hathak iniŋ kambom, kapôlômim ek i lôk nôkô esak iniŋ lelaik ek miŋ esale môlô thô ami.

Alalô nambô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ

24-25 *Hathak alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi ma nambô Wapômbêŋ doŋtom atu ba hêv alalô bulubiŋ. Yani hatôm eyabiŋ o mavi ek miŋ nêm yak ami. Ma tem enja môlô takatu ba kambom mi ba etak môlô numiŋ Wapômbêŋ thohavloma anêŋ deda lôkmaŋgiŋ kapô lôk lemimmavi bêŋ anôŋ. Alalô nanêm deda lôkmaŋgiŋ lôk athêŋ lôkmaŋgiŋ ma lôklokwaŋ lôk lôkliŋyak ni êndêŋ yani. Yanida intu hamô aêŋ hadêŋ sêbôk ma lêk ma wak nômbêŋ intu sapêŋ! Avanôŋ.

* **1:23:** Sek 3:2; ALK 3:4 * **1:24-25:** Lom 16:27; 2Pi 3:18

Yisu hik Auk Loŋ Kapô thô hadêŋ Jon

Abô môŋ

Aposel Jon hato kapya êntêk hadêŋ avômalô êvhaviŋ takatu ba Lom iniŋ gavman lôk avômalô vi êv malaiŋ hadêŋ i. Hato hathak wêŋ takatu ba Wapômbêŋ hik thô hadêŋ yani ek injik malêla takatu ba tem imbitak ketheŋ thô. Kapya êntêk ma auk loŋ kapô bêŋ anôŋ hêk kapô.

Hato ek embatho avômalô êvhaviŋ loŋ ek nimiŋ lôklokwaŋ endeba êyô waklavôŋ Yisu endelêm. Yisu halehalêm, êŋ ma Sadaŋ lôk anêŋ avômalô takatu ba esopa yani tem nêpôm malaiŋ bêŋ. Ma avômalô êvhaviŋ tem nêmô mavi imbiŋ Yisu êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.

Hato kapya êntêk hadêŋ 95 AD la.

Abô môŋ

1 *Auk loŋ kapô êntêk ma Wapômbêŋ hêv hadêŋ Yisu Kilisi ek injik thô êndêŋ anêŋ avômalô ku esak nôm takatu ba tem imbitak ketheŋ. Yisu hêv anêŋ aŋela ba hi hanaŋ ba hik thô hadêŋ anêŋ anyô ku Jon.

2 Ma Jon hayê Wapômbêŋ anêŋ abô lôk abô avanôŋ takatu ba Yisu hanaŋ ma hanaŋ lôkthô bêŋ.

3 *Ma ôpatu ba hasam abô plopet êntêk ma êmô lôk lamavi. Ma ôpatu ba halaŋô ba hasopa ma êmô lôk lamavi ek malê nena waklavôŋ lêk habobo.

Jon hato abô hadêŋ avômalô êvhaviŋ ôdôŋ baheŋvi ba lahavuju

4 *Ya Jon yahato kapya êntêk hi hadêŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ malak baheŋvi ba lahavuju takatu ba êmô plovins Esia. Anyô Bêŋ atu ba lêk hamô ma bôk hamô ba tem êlêm, yani anêŋ wapôm lôk labali êmô imbiŋ môlô. Ma lovak matheŋ baheŋvi ba lahavuju atu ba êmô Anyô Bêŋ atu anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô anêŋ wapôm lôk yôhôk êmô imbiŋ môlô.

5 *Ma Yisu Kilisi atu ba hamiŋ lôklokwaŋ hathak Wapômbêŋ anêŋ abô anêŋ wapôm lôk labali êmô imbiŋ môlô aêŋ iyom. Yani anyô haviyô môŋ hêk ŋama lôk hayabiŋ kiŋ pik sapêŋ.

Yani lahaviŋ alalô ba anêŋ thalaleŋ hapole alalô vê hêk alalôaniŋ kambom.

6 *Ma yani hatak alalô ek nambitak ŋê nambôk da êmô Kamik Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô. Nanêm athêŋ lôkmaŋgiŋ lôk lôklokwaŋ êndêŋ yani êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Avanôŋ.

7 *Ôŋgô! Yani hamô buliv kapô ba halêm ba tem avômalô sapêŋ nêgê yani. Avômalô takatu ba bôk ibi yani lôk avômalô pik sapêŋ tem nêgê yani ba nedaŋ asêŋ malêŋ. Avanôŋ, tem imbitak aêŋ.

8 *Anyô Bêŋ Wapômbêŋ hanaŋ nena, “Ya anyô môŋ anôŋ lôk haveŋ yam haviŋ. Bôk yahamô ma lêk yahamô ma tem yasôk. Lôkliŋyak sapêŋ ma ya iyom yenaŋ.”

---

* **1:1:** ALK 22:6 * **1:3:** ALK 22:7,10 * **1:4:** Kis 3:14-15; ALK 3:1; 4:5 * **1:5:** Sng 89:27; Kol 1:18 * **1:6:** 1Pi 2:9; ALK 5:10; 20:6 * **1:7:** Dan 7:13; Sek 12:10; Mat 24:30; Jon 19:34-37; 1Te 4:17 * **1:8:** ALK 21:6; 22:13

Jon hayê Yisu

9 Ya Jon môlônim aiyaŋ. Wapômbêŋ hayabiŋ alalô sapêŋ hamô anêŋ loŋ
lôkliŋyak kapô ba alalô athak awa malaiŋ lomaloma ba amiŋ lôklokwaŋ
hathak Yisu. Yahamô ŋgavithôm anêŋ Patmos hathak yahanaŋ Wapômbêŋ
anêŋ abô lôk yahanaŋ abô hathak Yisu.
10 Hadêŋ Anyô Bêŋ anêŋ waklavôŋ ma Lovak Matheŋ anêŋ lôklokwaŋ hawa
ya. Ma yahalaŋô kaêk bêŋ hatôm lavuak halaŋ haveŋ ya yam
11 ba hanaŋ, “Oto nôm takatu ba hôyê êndôk kapya ba nêm êndêŋ avômalô
êvhaviŋ ôdôŋ baheŋvi ba lahavuju takatu. Oto ni Epesus lo Smelna ma
Pelgamum lo Taiataila ma Saldis lo Piladelpia ma Laodisia.”
12 Ma yahik ya liliŋ ek yaŋgê kaêk atu ba elam hadêŋ ya, êŋ ma yahayê atum
lam gol baheŋvi ba lahavuju hamiŋ.
13 *Ma yahayê anyô hamô atum lam takêŋ malêvôŋ ba hatôm anyô te
nakaduŋ. Yani hik kwêv daim ba hayô va luvi ma havaŋgiŋ sôp gol te hawê
haveŋ bôm kabum.
14 *Ma anêŋ wakadôk ŋauŋ ma thapuk anôŋ hatôm boksipsip vuluk lôk
hatôm buliv thapuk anôŋ. Ma anêŋ madaluk ma hatôm atum dahalaŋ.
15 Ma anêŋ vakapô ma hatôm aeŋ mayav mabuŋ mavi atu ba êbôk hamô
atum ba habi kêdêkêdê. Ma anêŋ abô anêŋ pôk ma diŋdiŋ hatôm ŋaŋ bêŋ
halaŋ.
16 *Yani havaloŋ vuliŋ baheŋvi ba lahavuju hamô yani baŋ vianôŋ. Ma
biŋ vovak daim te ba ma hêk luvi hale yani abôlêk. Ma yani thohavloma ma
hatôm wak habi mathalaleŋ kambom.
17 *Yahayê yani ma yahêv yak halôk hêk yani va hatôm anyô ŋama. Ma
yani hatak baŋ vianôŋ hayô hêk ya ma hanaŋ, “Miŋ ôkô ami. Ya anyô môŋ
ba haveŋ yam haviŋ.
18 Ya ma ôpatu ba hamô lôkmala. Bôk yahama ma doŋtom lêk yahamô
lôkmala hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Ma yahavaloŋ ŋama lôk anêŋ loŋ iniŋ
vovaleŋ.
19 Oto nôm takatu ba hôyê. Nôm takatu vi lêk hamô ma vi tem imbitak
embeŋ yam.
20 Êntêk ma abô loŋ kapô hathak vuliŋ baheŋvi ba lahavuju takatu ba hôyê
hamô yabaheŋ vianôŋ lôk atum lam gol baheŋvi ba lahavuju. Anêŋ ôdôŋ
ma aêntêk: vuliŋ baheŋvi ba lahavuju takêŋ ma aŋela baheŋvi ba lahavuju
takatu ba eyabiŋ avômalô êvhaviŋ ôdôŋ baheŋvi ba lahavuju takatu. Ma atum
lam gol baheŋvi ba lahavuju takatu ma avômalô êvhaviŋ ôdôŋ baheŋvi ba
lahavuju.”

2

Abô hi Epesus

1 *Ma ôpêŋ hanaŋ hadêŋ ya nena, “Oto abô ni êndêŋ aŋela atu ba hayabiŋ
avômalô êvhaviŋ anêŋ Epesus aêntêk:

Abô êntêk halêm anêŋ ôpatu ba havaloŋ vuliŋ baheŋvi ba lahavuju hamô
baŋ vianôŋ ma haveŋ atum lam gol baheŋvi ba lahavuju malêvôŋ. Ba
hanaŋ nena:

---

* **1:13:** Dan 7:13; 10:5 * **1:14:** Ese 43:2; Dan 7:9; 10:6; ALK 2:18; 19:12 * **1:16:** Hib 4:12; ALK 2:12; 19:15 * **1:17:** Ais 44:6; 48:12; ALK 2:8; 22:13 * **2:1:** ALK 1:16

2 *Yahayala môlônim bôk lo loŋ lôk unim ku takatu ba udum ba umiŋ lôklokwaŋ. Ma ôpôlik hathak ŋê kambom. Ma bôk olaŋô ŋê takatu ba esau nena thêlô ma aposel ba oyala nena thêlô ma ŋê abôyaŋ.
3 Ma ovaloŋ yenaŋ athêŋ loŋ ba malaiŋ lomaloma hapôm môlô ma doŋtom umiŋ lôklokwaŋ lôk lemimvidoŋ ma miŋ vau ami.
4 Ma doŋtom môlônim kambom te hamô ba yahadô. Môlô miŋ lemimhaviŋ ya hatôm môŋ sêbôk ami.
5 *Aêŋ ba lemimimbi kobom mavi sêbôk ma tem ôŋgô nena môlô lêk ôêv yak bêŋ anôŋ. Aêŋ ba node kapôlômim liliŋ ek nosopa loŋôndê mavi sêbôk atu. Ma mi ma tem yasôk ek yanêm môlônim atum lam vê.
6 Ma doŋtom môlô othak udum nôm mavi te nena môlô ôpôlik hathak avômalô takatu ba esopa Nikolas anêŋ kobom hatôm atu ba yahapôlik aêŋ iyom.
7 *Opalê atu ba lôk lêndôŋ ma endaŋô abô takatu ba Lovak Matheŋ hanaŋ hadêŋ avômalô ôdôŋ takatu ba êvhaviŋ. Ŋê takatu ba leŋiŋvidoŋ ba miŋ êv yak ami ma tem yatak thêlô ek nejaŋ alokwaŋ va atu ba hêv lôkmala hamô Wapômbêŋ anêŋ loŋ mavi anôŋ kapô."

Abô hi Smelna

8 Ma ôpêŋ hanaŋ hathak loŋbô nena, "Oto abô ni êndêŋ aŋela atu ba hayabiŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Smelna aêntêk:

Abô êntêk halêm anêŋ ôpatu ba hamôŋ ba haveŋ yam ma bôk hama ba haviyô hathak loŋbô. Ma yani hanaŋ aêntêk:

9 *Yahayala malaiŋ lomaloma hapôm môlô ba ômô thavuthiŋ, ma doŋtom môlô ma ŋê lôk nômkama bêŋ hêk Wapômbêŋ ma. Ma yahayala abô kambom takatu ba avômalô vi enaŋ hathak môlô. Thêlô esau nena thêlô ma Wapômbêŋ anêŋ avômalô Islael ma doŋtom mi. Thêlô ma Sadaŋ anêŋ avômalô.
10 *Miŋ môlô nôkô esak malaiŋ takatu ba tem êpôm môlô ketheŋ ami. Odaŋô! Sadaŋ tem indum ek avômalô netak môlô doho êndôk koladôŋ ek nesaê môlô. Ma môlô noja malaiŋ êtôm wak laumiŋ. Numiŋ lôklokwaŋ endeba noma ma tem yanêm lôkmala atu ba nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ anêŋ kuluŋ gol êndêŋ môlô.
11 *Opalê atu ba lôk lêndôŋ ma endaŋô abô takatu ba Lovak Matheŋ hanaŋ hadêŋ avômalô ôdôŋ takatu ba êvhaviŋ. Ŋê takatu ba leŋiŋvidoŋ ba miŋ êv yak ami ma tem miŋ neja malaiŋ esak ŋama atu ba haveŋ yam ami."

Abô hi Pelgamum

12 Ma ôpêŋ hanaŋ hathak loŋbô nena, "Oto abô ni êndêŋ aŋela atu ba hayabiŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Pelgamum aêntêk:

Abô êntêk halêm anêŋ ôpatu ba havaloŋ biŋ vovak ba ma hêk luvi. Hanaŋ aêntêk:
13 Yahayala loŋ atu ba môlô ômô. Loŋ êŋ ma Sadaŋ da hamô ba hayabiŋ, ma doŋtom môlô ômô loŋ êŋ ba ovaloŋ yenaŋ athêŋ loŋ lôklokwaŋ. Ma hadêŋ waklavôŋ atu ba ik Antipas vônô hêk môlônim malak ma môlô miŋ otak unim ôêvhaviŋ ya ami. Yani hêvhaviŋ ya bêŋ anôŋ ba hanaŋ yenaŋ abô bêŋ hêk Sadaŋ anêŋ loŋ.

---

* **2:2:** 1Jon 4:1 * **2:5:** ALK 3:3 * **2:7:** Stt 2:9; ALK 22:2,19 * **2:9:** 2Ko 11:14-15; ALK 3:9 * **2:10:** 2Ti 4:8; Jem 1:12 * **2:11:** ALK 20:14; 21:8

14 *Ma doŋtom môlônim kambom doho hêk ba yahadô. Môlô doho osopa
plopet bô Balam anêŋ abô. Sêbôk ma yani hêv auk hadêŋ Moap iniŋ kiŋ
Balak ek êndôk avômalô Islael leŋiŋ ek nindum kambom ba nejaŋ nôm
takatu ba bôk hêv hadêŋ ŋgôk lôk nindum sek walililiŋ.
15 Aêŋ iyom ma môlô doho osopa Nikolas anêŋ abô.
16 Aêŋ ba node kapôlômim liliŋ. Mi ma tem yasôk ketheŋ oyaŋ ba yaŋgik
vovak esak yenaŋ biŋ vovak atu ba hale yaveŋbôlêk êndêŋ môlô takatu ba
miŋ ole am liliŋ ami.
17 *Opalê atu ba lôk lêndôŋ ma endaŋô abô takatu ba Lovak Matheŋ
hanaŋ hadêŋ avômalô ôdôŋ takatu ba êvhaviŋ. Ŋê takatu ba leŋiŋvidoŋ ba
miŋ êv yak ami ma tem yanêm nôm 'mana' êndêŋ thêlô hatôm bôk yahêv
hadêŋ Islael êmô loŋ thiliv. Mana êŋ ma lêk hamô loŋ kapô. Ma tem yanêm
thêlô valu thapuk te lôk athêŋ lukmuk atu ba eto hathak. Anyôla miŋ
hayala athêŋ lukmuk êŋ ami ma ôpatu ba hawa iyom intu hayala."

Abô hi Taiataila

18 *Ma ôpêŋ hanaŋ hathak loŋbô nena, "Oto abô ni êndêŋ aŋela atu ba
hayabiŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Taiataila aêntêk:
Abô êntêk halêm anêŋ Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ atu ba madaluk hatôm
atum dahalaŋ ma vakapô hatôm aeŋ mayav atu ba habi kêdêkêdê. Hanaŋ
aêntêk:
19 Yahayala môlônim kobom. Yahayala môlônim lemimhaviŋ lôk ôêvhaviŋ
ma ôêv avômalô sa ba umiŋ lôklokwaŋ iyom. Hadêŋ môŋ ma môlô udum ku
dokte, ma doŋtom lêk môlô udum ku bêŋ.
20 *Ma doŋtom môlônim kambom te hêk ba yahadô. Avi te hatôm Jesebel
hamô haviŋ môlô. Yani hasau nena yani ma avi plopet te, ma doŋtom yani
anêŋ abô halom yenaŋ ŋê ku ek nindum sek walililiŋ lôk nejaŋ nôm takatu
ba êv da hadêŋ ŋgôk. Yani hadum kambom takêŋ, ma doŋtom môlô miŋ ôêv
yani vê ami!
21 Yahêv waklavôŋ ek yani ende kapô liliŋ ba etak anêŋ sek walililiŋ, ma
doŋtom mi. Yani hadô.
22 Odaŋô! Tem yanêm lijiŋ bêŋ êndêŋ yani lôk yanêm malaiŋ bêŋ êndêŋ
ŋê takatu ba idum sek haviŋ yani ba miŋ ele kapôlôŋiŋ liliŋ ami.
23 *Ma tem yaŋgik yani anêŋ avômena pôpônô. Aêŋ ba avômalô ôdôŋ
êvhaviŋ lôkthô tem neyala nena ya ôpatu ba yahayê avômalô kapôlôŋiŋ lôk iniŋ
auk. Ba tem yanêm vuli êndêŋ môlô tomtom êtôm nôm takatu ba udum.
24 Ma doŋtom lêk yahêv ku doŋtom iyom hadêŋ môlô vi anêŋ Taiataila
atu ba miŋ osopa yani anêŋ abô ami. Lôk miŋ oyala nôm atu ba elam nena,
'Sadaŋ anêŋ auk loŋ kapô' ami. Ku êŋ ma
25 *nobaloŋ unim auk loŋ endeba yatup am.
26 Ŋê takatu ba leŋiŋvidoŋ ba miŋ êv yak ami ma idum yenaŋ yaleŋhaviŋ
aleba hayô anêŋ daŋ, ma tem yanêm athêŋ bêŋ êndêŋ thêlô ek neyabiŋ
avômalô pik lôkthô.
27 *Thêlô tem neja kôm aeŋ ek neyabiŋ avômalô pik lôklokwaŋ ba nimbi
thêlô ba nipup nenanena êtôm uŋ anôŋ. Wakamik bôk hêv athêŋ bêŋ hadêŋ
ya ba tem yandum aêŋ iyom êndêŋ thêlô.

* **2:14:** Nam 22:1–25:2; 31:16; 2Pi 2:15 * **2:17:** Kis 16:4,14-15,33-34; Ais 62:2; Jon 6:48-50 * **2:18:** ALK 1:14-15 * **2:20:** 1Kiŋ 16:31; 2Kiŋ 9:22 * **2:23:** Sng 7:9; Jer 17:10; ALK 20:12-13 * **2:25:** ALK 3:11 * **2:27:** Sng 2:9

28 *Ma tem yanêm vuliŋ lôkbôk êndêŋ thêlô imbiŋ.
29 Opalê atu ba lôk lêndôŋ ma endaŋô abô takatu ba Lovak Matheŋ hanaŋ hadêŋ avômalô ôdôŋ takatu ba êvhaviŋ."

3

Abô hi Saldis

1 *Ma ôpêŋ hanaŋ hathak loŋbô nena, "Oto abô ni êndêŋ aŋela atu ba hayabiŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Saldis aêntêk:

Abô êntêk halêm anêŋ ôpatu ba hayabiŋ Wapômbêŋ anêŋ lovak matheŋ baheŋvi ba lahavuju ma havaloŋ vuliŋ baheŋvi ba lahavuju. Ma yani hanaŋ aêntêk: Yahayala môlônim kobom. Avômalô esoŋ nena môlô ômô lôkmala. Ma doŋtom mi, môlô bôk oma yôv.

2 Numbiyô! Môlônim ôêvhaviŋ lêk habobo ema ba intu nobatho am loŋ ek malê nena môlônim ku ma voloŋ oyaŋ hêk yenaŋ Wapômbêŋ ma.

3 *Lemimimbi abô takatu ba bôk olaŋô ba ovaloŋ. Ma node kapôlômim liliŋ ba nodovak abô êŋ vibiŋ. Môlô miŋ oviyô ami, ma tem yasôk êtôm anyô vani ba môlô noboloba.

4 *Ma doŋtom môlô naju iyom anêŋ Saldis intu unim sôp mabuŋ denaŋ. Unim kobom ma mavi ba intu embeŋ yam ma hatôm noba sôp thapuk ba nombeŋ imbiŋ ya.

5 *Ŋê takatu ba leŋiŋvidoŋ ba miŋ êv yak ami tem nipuk sôp thapuk êtôm thêlô. Tem miŋ yanêm thêlôniŋ athêŋ vê ênjêk kapya lôkmala ami ma mi. Tem yanaŋ êndêŋ Wapômbêŋ lôk anêŋ aŋela nena, 'Thêlô êŋ ma yenaŋ.'

6 Opalê atu ba lôk lêndôŋ ma endaŋô abô takatu ba Lovak Matheŋ hanaŋ hadêŋ avômalô ôdôŋ takatu ba êvhaviŋ."

Abô hi Piladelpia

7 *Ma ôpêŋ hanaŋ hathak loŋbô nena, "Oto abô ni êndêŋ aŋela atu ba hayabiŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Piladelpia aêntêk:

Abô êntêk halêm anêŋ ôpatu ba matheŋ ma hanaŋ abô avanôŋ iyom. Yani hayabiŋ Jelusalem lukmuk anêŋ badêŋ abôlêk anêŋ vovaleŋ hatôm Devit bôk hayabiŋ Jelusalem bô anêŋ. Yani hik vê ma miŋ hatôm anyôla injik siŋ ami. Ma yani hik siŋ ma miŋ hatôm anyôla injik vê ami. Yani hanaŋ aêntêk:

8 *Yahayala môlônim kobom. Odaŋô. Yahik unyak abôlêk te vê ek môlô ma miŋ hatôm anyôla injik siŋ ami. Yahayala nena anêm lôklokwaŋ ma yaôna, ma doŋtom môlô osopa yenaŋ abô ba miŋ ôvôliŋ dômim hathak yenaŋ athêŋ ami.

9 *Sadaŋ anêŋ avômalô takatu ba enaŋ nena thêlô ma Wapômbêŋ anêŋ avômalô Islael, ma doŋtom mi, thêlô enaŋ abôyaŋ iyom. Tem yandom thêlô ba nêlêm ek nede veŋiŋdôŋ lêlô êndêŋ môlô ma neyala nena yaleŋhaviŋ môlô.

10 *Môlô othak osopa yenaŋ abô balabuŋ lôk umiŋ lôklokwaŋ. Ba intu tem yayabiŋ môlô mavi êndêŋ waklavôŋ malaiŋ atu ba tem esaê avômalô pik bêŋ êntêk lôkthô.

11 Tem yasôk ketheŋ. Nobaloŋ unim nômkama anôŋ loŋ lôklokwaŋ ek anyô yaŋ miŋ enja môlônim vuli ami.

---

* **2:28:** ALK 22:16 * **3:1:** ALK 1:4,16 * **3:3:** Mat 24:43-44; 1Te 5:2; ALK 2:5; 16:15 * **3:4:** Jut 23 * **3:5:** Kis 32:32-33; Mat 10:32; Luk 12:8 * **3:7:** Ais 22:22 * **3:8:** 1Ko 16:9 * **3:9:** Ais 45:14; 49:23; 60:14; ALK 2:9 * **3:10:** Luk 21:19; 2Ti 2:12

12 *Ŋê takatu ba leŋiŋvidoŋ ba miŋ êv yak ami tem yatak thêlô ek nimbitak êtôm yenaŋ Wapômbêŋ anêŋ unyak matheŋ anêŋ landiŋ. Thêlô tem miŋ netak ami. Ma tem yato yenaŋ Wapômbêŋ anêŋ athêŋ lôk Wapômbêŋ anêŋ malak lôŋ anêŋ athêŋ nena Jelusalem lukmuk êyôŋgêk thêlô. Malak êŋ tem yenaŋ Wapômbêŋ nêm anêŋ leŋ ba êndôk ba êlêm. Ma tem yato yenaŋ athêŋ lukmuk êyôŋgêk thêlô imbiŋ.
13 Opalê atu ba lôk lêndôŋ ma endaŋô abô takatu ba Lovak Matheŋ hanaŋ hadêŋ avômalô ôdôŋ takatu ba êvhaviŋ."

Abô hi Laodisia

14 Ma ôpêŋ hanaŋ hathak loŋbô nena, "Oto abô ni êndêŋ aŋela atu ba hayabiŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Laodisia aêntêk:
Abô êntêk ma halêm anêŋ ôpatu ba anêŋ athêŋ nena Avanôŋ Biŋ. Yani ma anyô hamiŋ lôklokwaŋ ek hik Wapômbêŋ anêŋ nôm avanôŋ thô. Ma yani pik lo leŋ sapêŋ anêŋ alaŋ. Ba hanaŋ nena:
15 *Yahayala nôm takatu ba môlô othak udum ba môlô miŋ vovaŋ mena thilibuŋ la ami. Yaleŋhaviŋ môlô vovaŋ mena thilibuŋ la ma doŋtom mi.
16 Môlô vovaŋ dokte ma thilibuŋ dokte iyom ba yahadô. Ba intu tem yambululup môlô vê ende yaveŋbôlêk.
17 *Môlô othak onaŋ nena, 'Ya anyô valuseleŋ bêŋ ma ya anyô lôkmaŋgiŋ ba yada hatôm.' Ma doŋtom môlô ôthôŋ paliŋ nena môlô kapôlômim daluk kambom! Alikaknena, môlô avômalô thavuthiŋ ma malemim pusip ba ômô kôlôlôŋ.
18 *Yahanaŋ ek môlô nônêm vuli yenaŋ gol atu ba êbôk hamô atum ba mavi ek numbitak lôkmaŋgiŋ. Ma nônêm vuli sôp thapuk ek nupuk ek miŋ mama esak lemvimpopam ami. Ma nônêm vuli yak thôk ek êndôk malemim daluk ek ôŋgô tak.
19 *Takatu ba yaleŋhaviŋ i ma yahayanda thêlô ma yahêv vovaŋ hadêŋ i ek nedaŋô abô. Aêŋ ba môlô nôŋgwêk lêlê ek node kapôlômim liliŋ.
20 *Odaŋô. Yahamiŋ unyak abôlêk ba yahapididiŋ. Ma ôpatu ba halaŋô ya ba hik unyak abôlêk vê, ma tem yayô kapô ba yana ek yaŋgaŋ nôm imbiŋ yani ma enjaŋ nôm imbiŋ ya.
21 Ŋê takatu ba leŋiŋvidoŋ ba miŋ êv yak ami tem yatak i nêmô yenaŋ loŋ yahayabiŋ avômalô imbiŋ ya, hatôm ya bôk lovak yôv ma yahamô haviŋ Wakamik hamô anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô.
22 Opalê atu ba lôk lêndôŋ ma endaŋô abô takatu ba Lovak Matheŋ hanaŋ hadêŋ avômalô ôdôŋ takatu ba êvhaviŋ."

4

Anyô Bêŋ lôk anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô

1 *Vêm ma yahayê hathak loŋbô ma unyak abôlêk anêŋ malak leŋ ida bôk hakyav ba hamiŋ. Ma veŋbôlêk atu ba bôk yahalaŋô hatôm lavuak hanaŋ hadêŋ ya, "Osak ba ôlêm ek yaŋgik nôm takatu ba tem imbitak embeŋ yam thô êndêŋ o."

---

* **3:12:** Ais 62:2; 65:15; ALK 14:1; 21:2 * **3:15:** Lom 12:11 * **3:17:** Luk 12:21; 1Ko 4:8 * **3:18:** Ais 55:1 * **3:19:** 1Ko 11:32; Hib 12:6; ALK 2:5 * **3:20:** Jon 14:23 * **4:1:** ALK 1:1,10

2 *Kethеŋ oyaŋ ma Lovak Mathеŋ anêŋ lôklokwaŋ hawa ya ba yahayê Anyô
Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô hamô malak leŋ ba anyô te hayô hamô.
3 *Ma ôpêŋ anêŋ kupik habi kêdêkêdê hatôm valu te anêŋ athêŋ nena jaspa
lôk valu thalaleŋ te anêŋ athêŋ nena konilian. Ma oktheŋuliŋ te hawê haveŋ
Anyô Bêŋ êŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô ba habi deda hatôm valu saŋgek atu
ba elam nena emelal.
4 *Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô hamô ma avaka hatôm 24 iniŋ loŋ
êmô eyabiŋ avômalô hawê haveŋ ba hathaŋ siŋ. Ma iniŋ sôp ma thapuk ma
kiŋ iniŋ kuluŋ epesaŋ hathak gol hamô leŋiŋkadôk.
5 *Damak hêv ma kakalu hik ba pôk lôklala halêm anêŋ Anyô Bêŋ anêŋ loŋ
hayabiŋ avômalô. Ma Anyô Bêŋ anêŋ loŋ vima ma atum lam baheŋvi ba
lahavuju hathaŋ hamô. Ma atum takêŋ ma Wapômbêŋ anêŋ lovak matheŋ
baheŋvi ba lahavuju.
6 *Ma Anyô Bêŋ anêŋ loŋ êŋ vima ma nômlate hatôm ŋgwêk hêk ma mabuŋ
mavi anôŋ hatôm liyali.
Ma yahayê nôm lôkmala ayova êmô malêvôŋ ba êwê eveŋ Anyô Bêŋ anêŋ
loŋ. Nôm lôkmala ayova atu ba êmô ma maleŋdaluk hêk leŋviŋkupik lôkthô, hêk
maleŋ ba dômiŋ haviŋ.
7 *Nôm lôkmala môŋ ma hatôm avuŋ laion, ma yaŋ haveŋ yam hatôm
bokmaŋkao malô. Ma te lu thohavloma hatôm anyô. Ma te ayova hatôm
menak jeŋ hayovak haveŋ.
8 *Nôm lôkmala ayova takêŋ tomtom iniŋ banik baheŋvi ba lahavute ma
maleŋiŋ hêk leŋviŋkupik lôkthô viyaiŋ ba vikapô. Wak lo bôlôvôŋ sapêŋ ma
enaŋ nena,

“Matheŋ, matheŋ, matheŋ.
Wapômbêŋ Lôklokwaŋ Anôŋ ma anyô matheŋ.
Yani bôk hamô, ma lêk hamô, ma tem êsôk.”

9 Nôm lôkmala takêŋ ethak êv athêŋ lôkmaŋgiŋ hadêŋ yani lôk enaŋ nena
yani ma Anyô Bêŋ lôk êv leŋiŋmavi hadêŋ ôpatu ba hamô Anyô Bêŋ anêŋ loŋ
hayabiŋ avômalô ba hamô lôkmala hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Thêlô idum
aêŋ,
10 *êŋ ma avaka 24 takatu êv yak êlôk êk Anyô Bêŋ atu ba hamô anêŋ loŋ
hayabiŋ avômalô ma, ma êv yeŋ hadêŋ ôpatu ba hamô hatôm wak nômbêŋ
intu sapêŋ. Thêlô etak iniŋ kuluŋ gol halôk hamô Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ
avômalô ma enaŋ,
11 “Anyô Bêŋ iyom intu yêlôaniŋ Wapômbêŋ.
O iyom hatôm onja deda lôkmaŋgiŋ lôk athêŋ bêŋ ma lôklokwaŋ ek malê
nena o iyom hopesaŋ nômkama lôkthô.
Ma nômkama lôkthô habitak ba hamô ek malê nena oda lemhaviŋ.”

5

Boksipsip Nakaduŋ hawa kapya

1 *Ma yahayê ôpatu ba hamô anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô. Ma havaloŋ kapya
lôku bêŋ te hêk baŋ vianôŋ. Ba eto abô hêk vi ba vi. Ma ik siŋ hathak nôm
tôktôk baheŋvi ba lahavuju.

---

* **4:2:** Ais 6:1 * **4:3:** Ese 1:28 * **4:4:** ALK 3:18 * **4:5:** Ese 1:13; Sek 4:2; ALK 1:4; 8:5; 11:19; 16:18
* **4:6:** Ese 1:5-10,22; 10:14 * **4:7:** Ese 1:10; 10:14 * **4:8:** Ais 6:2,3; Ese 1:18; 10:12 * **4:10:** ALK
19:4 * **5:1:** Ais 29:11; Ese 2:9-10

2 Ma yahayê aŋela lôklokwaŋ te halam kaêk bêŋ, “Opalê te hatôm nêm nôm
tôktôk vê ba ekak kapya êntêk?”
3 Ma doŋtom anyôla te anêŋ leŋ mena pik mena pik kapô la miŋ hatôm ekak
kapya êŋ ba ênjê kapô ami.
4 Ba intu yahalaŋ ba yahalaŋ ek malê nena miŋ êpôm anyô late ek ekak
kapya êŋ ba ênjê kapô ami.
5 *Ma doŋtom avaka takatu te hanaŋ hadêŋ ya, “Asêŋ dô. Nôŋgô avuŋ laion
atu ba habitak anêŋ ôdôŋ Juda. Êŋ ma su lukmuk atu ba habiluk anêŋ Devit.
Bôk hik vovak ba hamô lu ba intu hatôm nêm nôm tôktôk baheŋvi ba lahavuju
takêŋ vê ma ekak kapya êŋ.”
6 *Ma yahayê Boksipsip Nakaduŋ te hamiŋ ba anêŋ pôpô hêk inaŋ bôk ik
vônô. Yani hamiŋ Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô ba hamiŋ malêvôŋ ek
nôm lôkmala ayova atu lôk avaka takatu. Anêŋ yakik baheŋvi ba lahavuju*
ma madaluk baheŋvi ba lahavuju. Madaluk takêŋ ma Wapômbêŋ anêŋ lovak
matheŋ baheŋvi ba lahavuju atu ba bôk hêv hi pik lôkthô.
7 Ma Boksipsip Nakaduŋ hi hawa kapya hêk ôpatu ba hamô anêŋ loŋ
hayabiŋ avômalô baŋ vianôŋ.
8 *Yani hawa kapya yôv ma nôm lôkmala ayova atu lôk avaka 24 takatu êv
yak halôk biŋ hêk Boksipsip Nakaduŋ ma. Tomtom ewa yeŋ gita ma uŋ gol
yaôna lôk kamuŋ êbôk ba ôv mavi hamô kapô ba hayô abôlêk siŋ. Atum yova
lôk ôv mavi êŋ ma avômalô matheŋ iniŋ mek.
9 *Ma thêlô êv yeŋ lukmuk te aêntêk,
“O iyom hatôm onja kapya ba okak ma nêm nôm tôktôk vê ek malê nena bôk
ik o vônô ba hathak anêm thalaleŋ ma hôêv avômalô vuli.
Oda hôêv avômalô ôdôŋ lomaloma lôk abô lomaloma ma leŋviŋkupik
lomaloma lôk pik lomaloma sapêŋ vuli ek hôêv hadêŋ Wapômbêŋ.
10 *Hudum thêlô ibitak alalôaniŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô takatu ba
nêmô anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô lôk nindum anêŋ ku nêmbôk da. Ma tem
nêtôm kiŋ ba neyabiŋ avômalô pik.”

Thêlô êv yeŋ hadêŋ Boksipsip Nakaduŋ

11 *Ma yahayê hathak loŋbô ma yahalaŋô aŋela lubuŋlubuŋ ba dumsêlê mi.
Thêlô êwê lawê Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô lôk nôm lôkmala ayova
atu ma avaka takatu.
12 Ma elam lôklala bêŋ aêntêk,
“Boksipsip Nakaduŋ atu ba ik vônô ma yani hatôm enja lôklokwaŋ bêŋ lôk
nômkama bêŋ lôk auk bêŋ lôk lôkliŋyak bêŋ lôk athêŋ bêŋ lôk deda
lôkmaŋgiŋ lôk leŋiŋmavi bêŋ.”
13 Ma yahalaŋô nôm lôkmala lôkthô anêŋ malak leŋ lo leŋlêvôŋ ma pik lo pik
kapô ma ŋgwêk lo ŋgwêk kapô sapêŋ êv yeŋ aêntêk,
“Anyô Bêŋ atu ba hamô anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô lôk Boksipsip Nakaduŋ
thai neja leŋiŋmavi bêŋ lôk athêŋ bêŋ lôk deda lôkmaŋgiŋ lôk lôklokwaŋ
bêŋ êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.”

---

* **5:5:** Stt 49:9; Ais 11:1,10; ALK 22:16 * **5:6:** Sek 4:10; Jon 1:36; ALK 13:8 * **5:6:** Yakik baheŋvi ba lahavuju êŋ hik thô nena yani ma anyô lôklokwaŋ kambom. * **5:8:** Sng 141:2; ALK 8:3-4 * **5:9:** Sng 33:3; 40:3; 96:1; 98:1 * **5:10:** Kis 19:6; Ais 61:6; ALK 1:6; 20:6 * **5:11:** Dan 7:10; Hib 12:22

14 Ma nôm lôkmala ayova atu enaŋ, “Avanôŋ biŋ”. Ma avaka takatu êv yak
halôk biŋ ma êv yeŋ.

6

Boksipsip Nakaduŋ hakyav kapya anêŋ nôm tôktôk vê

1 *Ma yahayê Boksipsip Nakaduŋ hakyav nôm tôktôk te môŋ vê. Ma
yahalaŋô nôm lôkmala ayova takatu te halam kaêk hatôm kakalu ba hanaŋ,
“Ôlêm yaiŋ ek nu pik.”

2 *Êŋ ma yahayê bokhos thapuk te ma anyô te hayô hamô ba havaloŋ lunak
lokwaŋ. Ma êv kiŋ iniŋ kuluŋ hadêŋ yani. Ma hawa anêŋ bok ma hi pik hatôm
anyô vovak laik te ek injik vovak ba êmô vovak sapêŋ lu.

3 Yôv ma Boksipsip Nakaduŋ hakyav nôm tôktôk te ju ma nôm lôkmala te ju
hanaŋ, “Ôlêm yaiŋ ek nu pik.”

4 Ma bokhos thalaleŋ te hale yaiŋ. Ma êv athêŋ hadêŋ ôpatu ba hayô hamô
ek ni pik ba nêm avômalô pik sapêŋ iniŋ kapôlôŋiŋ mavi vê ek nijik i vônô
mayaliv. Ma êv biŋ vovak bêŋ te hadêŋ yani.

5 Vêm ma hakyav nôm tôktôk te lô vê ma yahalaŋô nôm lôkmala te lô hanaŋ,
“Ôlêm yaiŋ ek nu pik.” Ma yahayê bokhos loŋgavu te ma ôpatu ba hayô hamô
ma havaloŋ skel ek enja nôm anêŋ malaiŋ.

6 Ma yahalaŋô abô te halêm anêŋ nôm lôkmala ayova atu malêvôŋ ba hanaŋ,
“Nu undum ba bôm bêŋ imbitak pik. Anyô hadum ku wak daluk te ma anêŋ
vuli dokte aêntêk: wit êtôm kilo doŋtom mena bali êtôm kilo lokwaŋlô. Ma
doŋtom miŋ umbuliŋ alokwaŋ lêŋlêŋ lôk yak waiŋ ami.”

7 Yani hakyav nôm tôktôk te ayova vê ma yahalaŋô nôm lôkmala te ayova
hanaŋ, “Ôlêm yaiŋ ek nu pik.”

8 *Ma yahayê bokhos mayav hatôm ŋê ŋama iniŋ kupik. Ma ôpatu ba hayô
hamô ma anêŋ athêŋ nena, “Ŋama” ma “Ŋê Ŋama Iniŋ Loŋ” haveŋ yani yam.
Ma êv athêŋ hadêŋ thai ek ini pik ba nijik ŋê pik ôdôŋ te ayova vônô esak biŋ
vovak lôk bôm bêŋ ma lijiŋ bêŋ lôk alim kamuŋ kambom lomaloma.

9 Boksipsip hakyav nôm tôktôk te baheŋvi vê ma yahayê ŋê ŋama dahôlôŋiŋ
hamô loŋ êbôk da vibiŋ anêŋ malak leŋ. Thêlô ma ŋê takatu ba bôk êvhaviŋ
Wapômbêŋ ba enaŋ anêŋ abô bêŋ ba ik i pôpônô.

10 Ma elam lôklala nena, “Pik anêŋ alaŋ Wapômbêŋ, o ma anyô matheŋ ma
honaŋ abô avanôŋ iyom. Aŋgê am ka tem nêm vuli viyaŋ êndêŋ avômalô pik
takatu ba ik yêlô vônô?”

11 *Êŋ ma hêv sôp thapuk daim tomtom hadêŋ i ma hanaŋ nena, “Nômô yaô
dokte vêmam endeba nijik môlôviyaŋ takatu ba idum yenaŋ ku vônô imbiŋ
am. Thêlô ik sapêŋ atu ba yahatak, êŋ ma tem yandum abô.”

12 *Ma yahayê ma Boksipsip Nakaduŋ hakyav nôm tôktôk te baheŋvi ba
lahavute vê. Ma duviaŋ bêŋ te hêv ma wak habitak loŋgavu hatôm sôp êkôk
ek ŋê ŋama. Ma ayôŋ anêŋ lêlêyaŋ habitak thalaleŋ.

13 *Ma vuliŋ leŋ êv yak halôk pik hatôm yaviŋ hayuv ba alokwaŋ va
hagelelonŋ halôk pik.

---

* **6:1:** ALK 4:6; 5:1 * **6:2:** Sek 1:8; 6:1-6 * **6:8:** Jer 15:1-3; Ese 5:12,17; 14:21 * **6:11:** ALK 7:9,13; 19:14 * **6:12:** Mat 24:29; Ap 2:20; ALK 8:12; 11:13; 16:18 * **6:13:** Ais 34:4

14 *Ma leŋ havuvi i ketheŋ oyaŋ hatôm ivuvi yêm. Ma dumlolê lôk
ŋgavithôm sapêŋ etak iniŋ loŋ.
15 *Ma pik iniŋ kiŋ lôk iniŋ ŋê bêŋbêŋ lôk ŋê vovak laik lôk ŋê lôk nômkama
bêŋ lôk ŋê lôklokwaŋ lôk ŋê idum ku êmô alaŋsi vibiŋ lôk ŋê takatu ba alaŋsi
mi, thêlô sapêŋ ekopak êmô loŋ abyaŋ lôk valu abyaŋ anêŋ dumlolê.
16 *Ma thêlô enaŋ hadêŋ dumlolê lôk valu nena, “Nôsô êyômô yêlô ba
nubuŋ yêlô ênjêk Anyô Bêŋ atu ba hamô anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô maleŋ
lôk Boksipsip Nakaduŋ anêŋ lamaniŋ.
17 *Thai iniŋ waklavôŋ leŋiŋmaniŋ bêŋ atu lêk halêm ba opalê te hatôm imiŋ
loŋ siŋ am? Milôk.”

7

Ekavu Wapômbêŋ anêŋ lêlêyaŋ hayô hêk Islael hatôm 144,000

1 *Vêm ma yahayê aŋela ayova imiŋ pik êntêk êŋ anêŋ saŋanêŋ ôdôŋ daŋ
ayova. Thêlô imiŋ pik ayova atu iniŋ lovak siŋ ek lovak miŋ iyuv embeŋ pik
mena ŋgwêk mena alokwaŋ ami.
2 Ma yahayê aŋela yaŋ haviyô anêŋ loŋ wak hathak ma hawa Wapômbêŋ
Lôkmala anêŋ tinde nekavu lêlêyaŋ esak ba halêm. Ma halam kaêk lôklokwaŋ
hi ek aŋela ayova atu ba ewa athêŋ ek nimbuliŋ pik lo ŋgwêk. Ba hanaŋ nena,
3 *“Miŋ numbuliŋ pik lo ŋgwêk ma alokwaŋ ami endeba yêlô nakavu
lêlêyaŋ êyôŋgêk alalôaniŋ Wapômbêŋ anêŋ ŋê ku luvôŋiŋ am.”
4 *Ma yahalaŋô ekatuŋ ŋê takatu ba ekavu lêlêyaŋ hayôhêk i ma hatôm
144,000 anêŋ Islael anêŋ ôdôŋ laumiŋ ba lahavuju takatu.
5 Aêŋ ba Juda anêŋ ôdôŋ hatôm 12,000. Ma Luben anêŋ 12,000. Ma Gat anêŋ
12,000.
6 Ma Asel anêŋ 12,000. Ma Naptali anêŋ 12,000. Ma Manasa anêŋ 12,000.
7 Ma Simeon anêŋ 12,000. Ma Livai anêŋ 12,000. Ma Isaka anêŋ 12,000.
8 Ma Sebulun anêŋ 12,000. Ma Josep anêŋ 12,000. Ma Benjamin anêŋ
12,000. Thêlô lôkthô ma ekavu lêlêyaŋ êŋ iyom.

Avômalô lubuŋlubuŋ lôk kwêv thapuk

9 Vêm ma yahayê hathak loŋbô ma avômalô lubuŋlubuŋ anêŋ pik lomaloma
lôk ôdôŋ lomaloma lôk leŋviŋkupik lomaloma lôk abô lomaloma sapêŋ imiŋ
Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô lôk Boksipsip Nakaduŋ ma. Miŋ hatôm
nekatuŋ i ami. Thêlô ik kwêv daim thapuk lôk evaloŋ nôkyalô thaŋaŋ hamô
baheŋiŋ.
10 *Ma elam kaêk lôklokwaŋ ba enaŋ, “Wapômbêŋ intu hamô Anyô Bêŋ anêŋ
loŋ hayabiŋ avômalô lôk Boksipsip Nakaduŋ iyom intu êv avômalô bulubiŋ.”
11 Ma aŋela takêŋ lôkthô imiŋ êwê eveŋ Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô
lôk avaka takatu lôk nôm lôkmala ayova atu. Ma thêlô êv yak halôk maleŋiŋ
hêk Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô ma êv yeŋ hadêŋ Wapômbêŋ.
12 *Ba enaŋ, “Avanôŋ. Leŋmavi bêŋ lôk deda lôkmaŋgiŋ lôk auk bêŋ lôk mavi
anôŋ lôk athêŋ bêŋ lôk lôklokwaŋ lôk lôkliŋyak ni êndêŋ alalôaniŋ Wapômbêŋ
êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Avanôŋ.”

---

* **6:14:** ALK 16:20 * **6:15:** Ais 2:10,19,21 * **6:16:** Luk 23:30 * **6:17:** Jol 2:11; Mal 3:2 * **7:1:** Jer 49:36; Dan 7:2 * **7:3:** Ese 9:4,6; ALK 9:4 * **7:4:** ALK 14:1,3 * **7:10:** ALK 5:6-7 * **7:12:** ALK 5:12

13 Ma avaka takatu te hanaŋ hik ya liŋ nena, “Ŋê lôk sôp thapuk takêntêk
ma ŋê alêla ba êlêm anêŋ êsê?”
14 *Ma yahanaŋ hadêŋ yani, “Yenaŋ anyô bêŋ, oda hoyala.” Ma yani
hanaŋ hadêŋ ya, “Thêlô ma ŋê takatu ba bôk etak Malaiŋ Bêŋ ba ithik iniŋ
kwêv halôk Boksipsip Nakaduŋ anêŋ thalaleŋ ba intu iniŋ kwêv ma habitak
thapuk.
15 Aêŋ ba thêlô imiŋ Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô ba idum anêŋ ku
wak ba bôlôvôŋ imiŋ anêŋ unyak matheŋ. Ma ôpatu ba hamô Anyô Bêŋ anêŋ
loŋ êŋ tem imbi anêŋ unyak êyôŋgêk thêlô vôv
16 *ek thêlô miŋ nema kisi ami ma miŋ nesakmuniŋ ami lôk wak miŋ esaŋ
i ami ma vovaŋ la miŋ êmbôk i ami.
17 *Boksipsip Nakaduŋ atu ba hamiŋ Anyô Bêŋ anêŋ loŋ malêvôŋ tem
imbitak thêlôniŋ alaŋ ma tem endom thêlô ba ni ŋaŋ lôkmala anêŋ loŋ. Ma
tem Wapômbêŋ esav thêlô maleŋiŋ thôk vê.”

8

Nôm tôktôk baheŋvi ba lahavuju

1 Yôv ma Boksipsip Nakaduŋ hakyav nôm tôktôk baheŋvi ba lahavuju
takatu te vê ma malak leŋ lêk taktiŋ hatôm wakma te vi.
2 Vêm ma yahayê aŋela baheŋvi ba lahavuju takatu ba imiŋ Wapômbêŋ ma.
Ma êv lavuak baheŋvi ba lahavuju hadêŋ thêlô.
3 *Ma aŋela yaŋ halêm hamiŋ loŋ êbôk da ba havaloŋ uŋ yaônate atu ba
epesaŋ hathak gol ek nêmbôk nôm ôv mavi êndôk. Ma nôm ôv mavi bêŋ anôŋ
êv hadêŋ yani ek yani etak êyômô avômalô matheŋ iniŋ mek takatu ba hamô
loŋ êbôk da epesaŋ hathak gol ba hamô habobo Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ
avômalô.
4 Ma nôm ôv mavi takatu anêŋ yova haviŋ avômalô matheŋ iniŋ mek hatak
aŋela êŋ baŋ ba hi daku ek Wapômbêŋ.
5 *Ma aŋela havaloŋ uŋ yaô êŋ ba hawa atum êbôk da halôk kapô ma habi
halôk pik. Êŋ ma kakalu lôk damak bêŋ hik mayaliv ma duviaŋ bêŋ hayôkwiŋ.

Lavuak baheŋvi ba lahavuju

6 Ma aŋela baheŋvi ba lahavuju takatu ewa iniŋ lavuak baheŋvi ba la-
havuju ba epesaŋ i ek niyuv.
7 *Aŋela môŋ hayuv anêŋ ba halaŋ. Êŋ ma ôthôm valokwaŋ hatôm ais lôk
atum hathak doŋtom haviŋ thalaleŋ ba ibi halôk pik ma atum hathaŋ pik
ôdôŋ te lô ma alokwaŋ lôk kamuŋ buêŋ lôkthô.
8 Ma aŋela te ju hayuv anêŋ ba halaŋ ma nômlate hatôm atum hathaŋ
dumlolê bêŋ te ba ibi halôk ŋgwêk. Ma ŋgwêk ôdôŋ te lô habitak thalaleŋ.
9 Ma nômkama lôkmala takatu ba êmô ŋgwêk buêŋ lôkthô ema, ma yeŋ loŋ êŋ
lôkthô kambom.
10-11 *Ma aŋela te lô hayuv anêŋ ba halaŋ ma vuliŋ bêŋ te hêv yak anêŋ leŋ
ba hathaŋ inaŋ atum abiŋ. Ma hêv yak halôk ŋaŋ lôk kasukthôm ôdôŋ te lô.
Vuliŋ êŋ anêŋ athêŋ nena ‘Maniŋ’ ba intu ŋaŋ sapêŋ anêŋ ôdôŋ te lô habitak

---

* **7:14:** Dan 12:1; Mat 24:21 * **7:16:** Ais 49:10 * **7:17:** Sng 23:2; Ais 25:8; ALK 21:4 * **8:3:** Kis 30:1-3; ALK 5:8 * **8:5:** Kis 19:16-19; Wkp 16:12; ALK 11:19; 16:18 * **8:7:** Kis 9:23-26; Ese 38:22; Jol 2:30 * **8:10-11:** Jer 9:15

maniŋ kambom anôŋ. Ma avômalô bêŋ anôŋ inum ŋaŋ êŋ ba ema ek malê nena ŋaŋ lêk habitak maniŋ kambom.

12 *Ma aŋela te ayova hayuv anêŋ ba halaŋ ma wak anêŋ deda ôdôŋ te lô lôk ayôŋ anêŋ deda ôdôŋ te lô lôk vuliŋ ôdôŋ te lô miŋ ibi deda ami. Wak lo bôlôvôŋ anêŋ ôdôŋ te lô momaŋiniŋ bêŋ hêk.

13 *Ma yahayê hamiŋ ma yahalaŋô menak jeŋ hayovak haveŋ leŋlêvôŋ ma halam kaêk, “Malaiŋ, malaiŋ, malaiŋ tem êpôm avômalô pik ek malê nena aŋela lokwaŋlô eyabiŋ denaŋ ba tem niyuv iniŋ lavuak ketheŋ.”

9

Aŋela te baheŋvi hayuv lavuak

1 *Ma aŋela te baheŋvi hayuv anêŋ lavuak. Ma yahayê vuliŋ te hêv yak anêŋ leŋ ba habup pik. Ma êv ku neyabiŋ Viv atu anêŋ abôlêk anêŋ vovaleŋ hadêŋ vuliŋ êŋ.

2 *Ma hakyav Viv abôlêk vê ma atum yova bêŋ habitak anêŋ Viv abyaŋ êŋ ba hatôm atum dahaya bêŋ te. Ma Viv anêŋ yova hava wak lo leŋ loŋ siŋ ba habitak momaŋiniŋ kambom.

3 Ma atum yova êŋ habitak lôk kôm sopek ba halôk pik. Ba êv lôklokwaŋ hadêŋ thêlô hatôm daŋgaviŋ pik anêŋ lôklokwaŋ.

4 *Ma enaŋ hadêŋ thêlô nena, “Miŋ numbuliŋ kamuŋ lomaloma lo alokwaŋ ami. Ma numbuliŋ ŋê takatu ba Wapômbêŋ anêŋ lêlêyaŋ miŋ hayôhêk thêlô luvôŋiŋ ami.”

5 Miŋ êv thêlô ek nijik anyô vônô ami, ma nênêm vovaŋ bêŋ iyom êtôm ayôŋ baheŋvi. Ba iniŋ vovaŋ êŋ hatôm daŋgaviŋ layuk habi anyô ba vovaŋ kambom.

6 *Wak takêŋ ma avômalô idum ek nema ma doŋtom ŋama hêv i vê hêk thêlô. Ba miŋ ema ami.

7 *Ma kôm takêŋ êpôpêk i hatôm bokhos ba epesaŋ i ek nijik vovak. Thêlôniŋ maleŋiŋ hatôm anyô ma leŋiŋkadôk ma êkôk nômlate hatôm kuluŋ kiŋ ba epesaŋ hathak gol.

8 *Ma thêlôniŋ leŋiŋkadôk ŋauŋ hatôm avi iniŋ ma veŋiŋbôlêk yakik hatôm avuŋ laion abôlêk yakik.

9 *Ma thêlôniŋ bôbôŋiŋ hatôm moko epesaŋ hathak aeŋ. Ma thêlôniŋ banik pôk ba diŋdiŋ bêŋ hatôm yeŋ vovak takatu ba bokhos êvôv.

10 Ma iniŋ leŋyuk ma hatôm daŋgaviŋ ba iniŋ lôklokwaŋ hamô leŋyuk takêŋ ba ibi anyô hathak ma tem nênêm vovaŋ bêŋ êndêŋ i êtôm ayôŋ baheŋvi.

11 Ma iniŋ kiŋ te hayabiŋ thêlô ba yani ma Viv anêŋ aŋela. Anêŋ athêŋ hathak abô Hiblu nena, “Abadon” ma hathak abô Glik nena, “Apolon”. Ma athêŋ êŋ anêŋ ôdôŋ nena “Anyô Habuliŋ Nômkama Sapêŋ”.

12 Malaiŋ môŋ hale ba hi, ma doŋtom malaiŋ ju tem embeŋ yam.

Aŋela te baheŋvi ba lahavute hayuv lavuak

13 Ma aŋela ali baheŋvi ba lahavute hayuv anêŋ lavuak ba halaŋ ma yahalaŋô abô te halêm anêŋ loŋ êbôk da anêŋ saŋanêŋ daŋ ayova. Loŋ êbôk da êŋ epesaŋ hathak gol ba hamiŋ Wapômbêŋ ma.

---

* **8:12:** Ese 32:7; ALK 6:12-13 * **8:13:** ALK 9:12; 11:14 * **9:1:** ALK 20:1 * **9:2:** Stt 19:28; Kis 10:12-15; Jol 2:2,10 * **9:4:** ALK 7:3 * **9:6:** Jop 3:21; Jer 8:3 * **9:7:** Jol 2:4 * **9:8:** Jol 1:6 * **9:9:** Jol 2:5

14 Abô êŋ hanaŋ hadêŋ aŋela ali baheŋvi ba lahavute atu ba hawa lavuak
nena, “Opole aŋela ayova takatu ba bôk ekak i loŋ ba êmô ŋaŋ bêŋ Yupletis vê
ek ini.”
15 Êŋ ma epole aŋela ayova êŋ ek nijik avômalô pik ôdôŋ te lô pôpônô.
Wapômbêŋ bôk hakak i loŋ ek neyabiŋ sondabêŋ lôk ayôŋ ma wakma atu ba
lêk habitak ek nindum iniŋ ku êŋ.
16 Yahalaŋô ŋê vovak takatu ba êyô êmô bokhos ma lubuŋlubuŋ hatôm 200
milion.
17 Êntêk ma nôm takatu ba yahatulak ba yahayê nena bokhos lôk ŋê takatu
ba êyô êmô bokhos takêŋ. Thêlôniŋ moko bôbôŋiŋ anêŋ lêlêyaŋ hatôm atum
ba bôsôk lôk mayav hatôm solpa. Ma bokhos takêŋ iniŋ leŋiŋkadôk hatôm
avuŋ laion iniŋ leŋiŋkadôk. Ma atum lôk atum yova ma valu vovaŋ solpa hale
veŋiŋbôlêk kapô ba hi.
18 Nôm malaiŋ lô êŋ hale veŋiŋbôlêk ba hik avômalô ôdôŋ te lô lôkthô vônô.
19 Bokhos iniŋ lôklokwaŋ ma hamô veŋiŋbôlêk lôk leŋyuk. Thêlôniŋ leŋyuk
ma hatôm umya ma umya takêŋ iniŋ leŋiŋkadôk ethak êv vovaŋ hadêŋ
avômalô.
20 *Ma avômalô nômbêŋ atu ba malaiŋ lô êŋ miŋ hik i vônô ami ma evaloŋ
iniŋ kambom lomaloma takatu loŋ. Thêlô êv yeŋ hadêŋ ŋgôk takatu ba
epesaŋ hathak gol lo seleva ma aeŋ mayav lôk valu ma alokwaŋ. Ŋgôk takêŋ
ma miŋ hatôm nêgê tak lo nedaŋô abô ma nembeŋ ami.
21 Lôk miŋ etak iniŋ kobom ik anyô vônô lôk êbôk siniŋ ma idum sek waliliŋ
lôk iniŋ vani ami.

10

Aŋela lôk kapya yaônate

1 Ma yahayê aŋela lôklokwaŋ yaŋ halôk ba halêm anêŋ leŋ. Ba havuliv i
hathak buliv lôk oktheŋuliŋ hêk wakadôk. Ma thohavloma hatôm wak. Ma
va luvi hatôm atum hathaŋ hamô alokwaŋ daim.
2 Ma yani havaloŋ kapya yaônate ba hakak hêk baŋ. Ma havakselap ba va
vianôŋ hayô hamiŋ ŋgwêk ma vikeŋ hamiŋ pik.
3 Ma yani halam kaêk hatôm laion te halaŋ. Yani halam, êŋ ma kakalu
baheŋvi ba lahavuju enaŋ abô.
4 *Yahalaŋô kakalu baheŋvi ba lahavuju enaŋ abô, êŋ ma yahadum ek yato.
Ma doŋtom yahalaŋô abô halêm anêŋ leŋ nena, “Miŋ oto kakalu iniŋ abô êŋ
ami ma êŋjêk oda anêm auk iyom.”
5 *Êŋ ma aŋela atu ba hamiŋ ŋgwêk lo pik hêv baŋ vianôŋ hathak leŋ.
6 Ma havak balabuŋ hathak ôpatu ba hamô lôkmala hatôm wak nômbêŋ intu
sapêŋ ba hapesaŋ pik lo leŋ ma ŋgwêk lôk nômkama sapêŋ anêŋ athêŋ. Ba
hanaŋ nena, “Wakma lêk habobo anêŋ daŋ.
7 *Aŋela te baheŋvi ba lahavuju hayuv anêŋ lavuak, êŋ ma Wapômbêŋ anêŋ
abô lôk kup tem anêŋ daŋ êtôm bôk ba hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku plopet.”
8 Ma yahalaŋô abô atu ba halêm anêŋ leŋ hathak loŋbô nena, “Nu ek aŋela
atu ba hayô hamiŋ ŋgwêk lo pik ek onja kapya atu ba bôk ekak hêk baŋ.”

---

* **9:20:** Sng 115:4-7; 135:15-18; Dan 5:23; ALK 16:9,11 * **10:4:** Dan 12:4,9 * **10:5:** Lo 32:40; Dan 12:7 * **10:7:** Amo 3:7

9 *Êŋ ma yaha hadêŋ aŋela êŋ ma yahanaŋ ek nêm kapya yaôna êŋ êlêm. Ma hanaŋ hadêŋ ya nena, “Onja ba noŋgwaŋ. Tem vasiŋ mavi êtôm bio thôk êmô vembôlêk, ma doŋtom tem eyelaŋ lemsoam ba maniŋ kambom.”
10 Êŋ ma yahawa kapya yaôna êŋ ba yahaŋ ba hamô yaveŋbôlêk ma vasiŋ mavi hatôm bio thôk. Ma doŋtom yahatôkwêŋ ma yaleŋsoam maniŋ kambom.
11 Vêm ma yani hanaŋ hadêŋ ya, “Nu onaŋ abô plopet esak nôm takatu ba tem êpôm avômalô kupik lomaloma lôk pik lomaloma lôk abô lomaloma lôk iniŋ kiŋ sapêŋ esak loŋbô.”

11

Wapômbêŋ anêŋ anyô ju atu ba enaŋ anêŋ abô

1 *Ma aŋela te hêv kôm êv dôŋ nômkama hathak hadêŋ ya. Ma hanaŋ, “Nu otak ênjêk Wapômbêŋ anêŋ unyak matheŋ lôk loŋ êbôk da lôk avômalô takatu ba êmô kapô ek nôŋgô nena anêŋ daim vithê.
2 *Ma doŋtom miŋ otak ênjêk unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ami ek malê nena loŋ êŋ ma Wapômbêŋ hêv hadêŋ ŋê loŋ buyaŋ. Thêlô tem nembak unyak matheŋ Jelusalem pesa êtôm ayôŋ 42.
3 Ma tem yanêm yenaŋ anyô ju ba thai neba kwêv kapôlôŋiŋ malaiŋ ma neja yenaŋ abô ba ini nenaŋ bêŋ êtôm wak 1,260.”
4 *Anyô ju êŋ êtôm alokwaŋ oliv ju atu lôk atum lam ju atu ba imiŋ pik anêŋ alaŋ thohavloma.
5 *Ma anyôla hadum ek injik thai, êŋ ma tem atum ende thaiveŋiŋbôlêk ba esaŋ ôpêŋ vônô. Avanôŋ biŋ, avômalô takatu ba idum ek nimbuliŋ thai tem nema aêŋ iyom.
6 *Anyô ju êŋ enaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô, êŋ ma thai iniŋ lôklokwaŋ hêk ek nenaŋ ba ôthôm mi lôk ŋaŋ imbitak thalaleŋ ma malaiŋ lomaloma imbitak pik êtôm thai iniŋ leŋiŋhaviŋ.
7 *Thai idum ku enaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô yôv ma alim bomaŋ atu ba hathak halêm anêŋ Viv atu kapô tem êyô ba injik vovak êndêŋ thai ba embak thai pesa ba nema.
8 *Ma thai iniŋ kupik tem ênjêk malak bêŋ anêŋ loŋôndê bêŋ. Malak lôŋ êŋ anêŋ athêŋ kapô ma Sodom lo Ijip, loŋ êŋ bôk ik iniŋ Anyô Bêŋ vônô hathak alovalaŋaŋsiŋ.
9 Ma avômalô leŋviŋkupik lomaloma lôk ôdôŋ lomaloma lôk abô lomaloma lôk pik lomaloma sapêŋ tem nêlêm nêgê anyô ju êŋ iniŋ kupik hêk loŋôndê êtôm wak daluk lô ma wata te imbiŋ. Êtôm bôk enaŋ nena miŋ hatôm nedav i ami.
10 Ma avômalô pik tem leŋiŋmavi lôk lêlô ma nênêm nômkama êndêŋ i ek malê nena plopet ju atu ba êv malaiŋ hadêŋ thêlô lêk ema.
11 *Ma doŋtom wak lô lôk wak te viyaŋ haviŋ hale ba hi, ma Wapômbêŋ hayuv auk lôkmala halôk thai ba thai iviyô imiŋ. Ma avômalô êyê thai ba êkô kambom.

---

* **10:9:** Ese 2:8–3:3 * **11:1:** Ese 40:3; Sek 2:1-2 * **11:2:** Luk 21:24; ALK 13:5 * **11:4:** Sek 4:3,11-14 * **11:5:** 2Sml 22:9; Sng 97:3 * **11:6:** Kis 7:17-20; 1Sml 4:8; 1Kiŋ 17:1 * **11:7:** Dan 7:21; ALK 12:17; 13:7; 17:8 * **11:8:** Luk 13:34 * **11:11:** Ese 37:5,10

12 *Ma kaêk lôklokwaŋ anêŋ leŋ hanaŋ hadêŋ thai, “Nosak ba nôlêm.” Êŋ ma thai ethak ba i leŋ ma buliv hava thai siŋ ba ŋê takatu ba bôk ik vovak hadêŋ thai imiŋ ba êyê.

13 *Ketheŋ oyaŋ ma duviaŋ bêŋ te hayô ba habuliŋ malak lôŋ ôdôŋ te laumiŋ ba hik avômalô hatôm 7,000 vônô. Ma avômalô vi atu ba êmô lôkmala êkô kambom ba êv athêŋ lôkmaŋgiŋ hadêŋ Wapômbêŋ anêŋ leŋ.

14 *Malaiŋ te ju hale ba hi yôv. Ma malaiŋ te lô tem êyô ketheŋ.

Aŋela te baheŋvi ba lahavuju hayuv lavuak

15 *Ma aŋela te baheŋvi ba lahavuju hayuv anêŋ lavuak ba halaŋ ma kaêk bêŋ anôŋ halêm anêŋ leŋ ba elam aêntêk, “Pik lêk hamô Anyô Bêŋ lôk anêŋ Kilisi baheŋiŋ ma Anyô Bêŋ tem eyabiŋ wak nômbêŋ intu sapêŋ.”

16 Ma avaka 24 takatu ba êmô iniŋ loŋ eyabiŋ avômalô hamô Wapômbêŋ thohavloma êkôm ba maleŋ halôk ma êv yeŋ hadêŋ Wapômbêŋ.

17 Ma enaŋ,
“Anyô Bêŋ Wapômbêŋ Lôklokwaŋ Anôŋ,
lêk hômô ma sêbôk oda hômô aêŋ.
Mavi anôŋ ek lêk hoyabiŋ nômkama sapêŋ hathak anêm lôklokwaŋ.

18 *Avômalô daluk leŋiŋmaniŋ ek o,
ma doŋtom anêm lemmaniŋ lêk hayô.
Anêm waklavôŋ hayô ek undum abô ek avômalô ŋama.
Êŋ ma tem nêm iniŋ vuli mavi êndêŋ anêm ŋê ku plopet lôk anêm avômalô matheŋ takatu ba elaŋô anêm abô, avômalô bêŋ lôk avômalô yaô.
Wakma hayô ek nimbuliŋ avômalô takatu ba ibuliŋ pik.”

19 *Ma Wapômbêŋ anêŋ unyak matheŋ atu ba hamô leŋ anêŋ abôlêk hakyav ba yahayê alapa tabô hamô unyak matheŋ êŋ kapô. Ma damak hêv lôk pôk lôk kakalu bêŋ lôk duviaŋ lôk ôthôm valokwaŋ hatôm ais hêv yak halôk.

12

Avi lo Wa bomaŋ

1 Ma lavôŋiŋ bêŋ te havova hêk leŋ: avi te hamô ma wak hawê haveŋ yani hatôm sôp ma hatak vakapô luvi hayô hamiŋ ayôŋ. Ma vuliŋ laumiŋ ba lahavuju hamiŋ wakadôk hatôm kiŋ iniŋ kuluŋ.

2 *Yani hasabeŋ ba halaŋ ek embathu.

3 *Ma lavôŋiŋ yaŋ habitak leŋ: Wa thalaleŋ bomaŋ bêŋ te ba anêŋ wakadôk baheŋvi ba lahavuju ma wakadôk lôkthô ma kiŋ iniŋ kuluŋ hamô. Ma wakadôk yakik hatôm laumiŋ hamô.

4 *Ma layuk havali vuliŋ ôdôŋ te lô ba havaloŋ ba habi halêm pik. Ma Wa bomaŋ bêŋ atu hamiŋ avi atu ba hapesaŋ i ek embathu anêŋ thohavloma ek havathu ma enjaŋ amena êŋ ketheŋ oyaŋ.

5 *Êŋ ma avi êŋ havathu namalô atu ba tem eyabiŋ avômalô pik sapêŋ lôklokwaŋ esak yani baŋ malaiŋ. Aêŋ ba ketheŋ oyaŋ ma ewa yani ba i daku Wapômbêŋ atu ba hamô anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô.

---

* **11:12:** 2Kiŋ 2:11 * **11:13:** ALK 6:12; 16:18 * **11:14:** ALK 9:12 * **11:15:** Kis 15:18; Sng 10:16; Dan 2:44; 7:14 * **11:18:** Sng 110:5; 115:13; Lom 2:5; ALK 20:11-13 * **11:19:** Hib 9:4; ALK 8:5; 15:5; 16:21 * **12:2:** Mai 4:10 * **12:3:** Dan 7:7 * **12:4:** Dan 8:10 * **12:5:** Sng 2:9; Ais 7:14; 66:7; ALK 19:15

6 Ma avi êŋ hasôv ba hi loŋ thiliv atu ba Wapômbêŋ bôk hapesaŋ yôv ek
eyabiŋ yani êtôm wak 1,260.
7 *Ma vovak bêŋ hêk malak leŋ ba Maikel lôk anêŋ aŋela ik vovak hadêŋ Wa
bomaŋ bêŋ atu. Ma Wa atu lôk anêŋ aŋela imiŋ viyaŋ ba ik vovak êŋ.
8 Ma Wa anêŋ lôklokwaŋ miŋ hatôm ami. Ba intu miŋ hatôm êmô malak leŋ
esak loŋbô ami.
9 *Aêŋ ba êv Wa bomaŋ bêŋ êŋ lôk anêŋ aŋela vê hêk malak leŋ ba ekaliv
i êlêm pik. Yani ma umya bôsêbôk ba elam nena Ŋgôk Bêŋ ma Sadaŋ. Yani
hathak hasau avômalô pik sapêŋ.
10 *Ma yahalaŋô kaêk te anêŋ leŋ ba hanaŋ, “Lêk ma alalôaniŋ Wapômbêŋ
hêv alalô bulubiŋ ma anêŋ lôklokwaŋ habitak yaiŋ ba yani hamô hatôm kiŋ.
Ma anêŋ Kilisi hadum ku athêŋ bêŋ ek malê nena aŋela lêk ibi ôpatu ba hanaŋ
aiyaŋ thêlô bêŋ hamô Wapômbêŋ thohavloma bôlôvôŋ lo wak halôk pik.
11 Thêlô êmô yani lu hathak Boksipsip Nakaduŋ anêŋ thalaleŋ lôk
Wapômbêŋ anêŋ abô takatu ba thêlô enaŋ. Thêlô imiŋ lôklokwaŋ ba miŋ êkô
ek avômalô nijik thêlô vônô ami.
12 *Aêŋ ba môlô avômalô leŋ lemimmavi. Ma doŋtom malaiŋ ek pik lo ŋgwêk
ek malê nena Sadaŋ lêk halôk ba hathôk ek môlô. Yani lamaniŋ kambom ek
malê nena yani hayala nena anêŋ waklavôŋ lêk bidoŋ.”
13 Wa bomaŋ bêŋ atu hayala nena lêk ibi yani halêm pik ba halupuniŋ avi
atu ba havathu okna atu.
14 *Ma doŋtom Wapômbêŋ hêv menak jeŋ bok anêŋ banik luvi hadêŋ avi
êŋ ek yani eyovak ba ni loŋ atu ba bôk epesaŋ yôv ek neyabiŋ yani êtôm
sondabêŋ lô ma wata te imbiŋ ek miŋ Wa imbuliŋ yani ami.
15 Ma Wa havululup ŋaŋ ba hatôm ŋaŋ bêŋ te habitak yani abôlêk ba haveŋ
avi êŋ yam ek enja yani ba ni.
16 Ma doŋtom pik hêv avi êŋ sa ba hakyav abôlêk ba hanum ŋaŋ êŋ sapêŋ.
17 *Êŋ ma Wa lamaniŋ kambom hathak avi êŋ ba hi ek injik vovak êndêŋ
avi êŋ anêŋ avômena vi. Thêlô ma ŋê takatu ba esopa Wapômbêŋ anêŋ abô
balabuŋ lôk enaŋ iniŋ êvhaviŋ atu hathak Yisu bêŋ.
18 Ma Wa hamiŋ ŋgwêk anêŋ thathe daŋ.

13

Alim bomaŋ anêŋ ŋgwêk

1 *Ma yahayê alim bomaŋ te habitak ŋgwêk. Yani wakadôk baheŋvi ba
lahavuju ba anêŋ yakik laumiŋ hamiŋ wakadôk. Ma kiŋ iniŋ kuluŋ laumiŋ
hamô anêŋ yakik. Ma wakadôk takatu ma eto abôma hathak Wapômbêŋ
nena, “Yada ma Wapômbêŋ”.
2 *Ma alim bomaŋ atu ba yahayê hatôm avuŋ nyau bomaŋ bêŋ te ma va
hatôm avuŋ bea va ma abôlêk ma hatôm avuŋ laion te abôlêk. Ma Wa bomaŋ
bêŋ atu hêv anêŋ lôklokwaŋ lôk anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô lôk athêŋ bêŋ hadêŋ
alim bomaŋ êŋ.
3 *Ma yahayê wakadôk te inaŋ bôk ik vônô ba pôpô bêŋ te hêk ma doŋtom
bôk hayôv. Ba intu avômalô pik sapêŋ esoŋ kambom ba esopa yani.

* **12:7:** Jut 9 * **12:9:** Stt 3:1,14; Luk 10:18; 22:31; ALK 20:2 * **12:10:** Jop 1:9-11; Sek 3:1 * **12:12:** Ais 44:23; 49:13 * **12:14:** Dan 7:25; 12:7 * **12:17:** ALK 11:7 * **13:1:** ALK 12:3; 17:3,7-12 * **13:2:** Dan 7:4-6 * **13:3:** ALK 17:8

4 Ma thêlô êv yeŋ hadêŋ Wa bomaŋ bêŋ atu ek malê nena yani hêv anêŋ
athêŋ bêŋ hadêŋ alim bomaŋ êŋ. Ma thêlô êv yeŋ hadêŋ alim bomaŋ êŋ ba
enaŋ, “Opalê hatôm alim bomaŋ êntêk ma hatôm injik vovak êndêŋ yani? Mi
anôŋ.”
5 *Wapômbêŋ hatak alim bomaŋ êŋ ek êmbôi ba enaŋ abômapopak esak yani
lôk eyabiŋ avômalô êtôm ayôŋ 42.*
6 Ma alim bomaŋ êŋ hanaŋ abô kambom hathak Wapômbêŋ da lôk anêŋ
athêŋ lôk anêŋ unyak matheŋ lôk ŋê takatu ba êmô malak leŋ.
7 *Ma Wapômbêŋ hatak yani ek injik vovak êndêŋ anêŋ avômalô matheŋ ba
nênêm yak. Ma enja athêŋ ek eyabiŋ avômalô ôdôŋ lomaloma lôk leŋviŋkupik
lomaloma lôk abô lomaloma ma pik lomaloma sapêŋ.
8 *Ma avômalô pik lôkthô atu ba iniŋ athêŋ miŋ hêk kapya lôkmala ami
hadêŋ sêbôk ba miŋ Wapômbêŋ hapesaŋ pik lo leŋ ami denaŋ ma tem nênêm
yeŋ êndêŋ alim bomaŋ êŋ. Kapya lôkmala êŋ ma Boksipsip Nakaduŋ atu ba
bôk ik vônô anêŋ kapya.
9 Opalê atu ba lôk lêndôŋ ma endaŋô abô êntêk.
10 *Wapômbêŋ hatak anyô te ek ni koladôŋ ma tem yani ni koladôŋ.
Wapômbêŋ hatak anyô te ek nijik yani vônô esak biŋ vovak ma tem nijik yani
vônô esak biŋ vovak. Ba nôm êŋ habitak ma avômalô matheŋ lôkthô nimiŋ
lôklokwaŋ ma nebaloŋ iniŋ êvhaviŋ loŋ majaŋ.

Alim bomaŋ anêŋ pik

11 Ma yahayê alim bomaŋ yaŋ habitak anêŋ pik kapô ba halêm yaiŋ. Ma
anêŋ yakik lokwaŋju hatôm boksipsip nakaduŋ. Ma doŋtom hanaŋ abô
hatôm Wa bomaŋ bêŋ atu.
12 Yani hawa alim bomaŋ môŋ anêŋ lôklokwaŋ ek indum anêŋ ku. Yani
hadum ba avômalô pik sapêŋ êv yeŋ hadêŋ alim bomaŋ môŋ atu ba bôk ik
vônô ma doŋtom anêŋ palê bôk hayôv.
13 *Ma yani hadum lavôŋiŋ lôkmaŋgiŋ lomaloma ba bêŋ te ma atum hathaŋ
ba hêv yak anêŋ leŋ ba halêm pik ba avômalô sapêŋ êyê.
14 Ma etak yani ek indum lavôŋiŋ takêŋ esak alim bomaŋ yaŋ môŋ anêŋ
athêŋ ba esau avômalô pik. Yani hanaŋ ek avômalô nepesaŋ alim bomaŋ môŋ
anêŋ dahô te ek nênêm athêŋ bêŋ êndêŋ ôpatu ba bôk ik vônô hathak biŋ vovak
ma doŋtom hamô lôkmala denaŋ.
15 Ma etak yani ek iyuv auk êndôk alim bomaŋ môŋ anêŋ dahô ek dahô êŋ
enaŋ abô. Ma avômalô takatu ba miŋ êv yeŋ hadêŋ dahô êŋ ami, ma tem nijik
thêlô vônô.
16 *Ma yani hapôviŋ avômalô lôkthô ek neja lêlêyaŋ ênjêk baheŋiŋ vianôŋ
mena ênjêk luvôŋiŋ. Avômalô athêŋ bêŋ lôk athêŋ mi ma ŋê valu bêŋ lôk ŋê
valu mi ma ŋê takatu ba êmô alaŋsi vibiŋ lôk ŋê takatu ba alaŋsi mi lôkthô
neja lêlêyaŋ êŋ.
17 Avômalô takatu ba lêlêyaŋ mi miŋ hatôm nênêm vuli nômkama lôk nênêm
iniŋ nômkama ek anyô vi nênêm vuli ami. Lêlêyaŋ êŋ ma alim bomaŋ anêŋ
athêŋ ma anêŋ athêŋ anêŋ lavôŋ.

---

* **13:5:** Dan 7:8,25; 11:36; ALK 11:2 * **13:5:** Ayôŋ 42 ma hatôm wak 1,260 (12:6) ma hatôm sondabêŋ lô ma wata te (12:14). * **13:7:** ALK 11:7 * **13:8:** Sng 69:28; ALK 17:8; 20:12,15; 21:27 * **13:10:** Jer 15:2; 43:11; ALK 14:12 * **13:13:** 1Kiŋ 18:24-39; Mat 24:24; ALK 19:20 * **13:16:** ALK 14:9-11; 16:2; 20:4

18 Lêlêyaŋ êŋ anêŋ ôdôŋ ma hamô kapô anôŋ. O anyô lôkauk bêŋ, êŋ ma
undum ku ek oyala alim bomaŋ atu anêŋ lêlêyaŋ êŋ anêŋ ôdôŋ. Lêlêyaŋ êŋ
ma anyô te anêŋ lêlêyaŋ. Ma ôpêŋ anêŋ lêlêyaŋ êŋ ma hatôm 666.

14

Boksipsip Nakaduŋ lôk anêŋ avômalô

1 Ma yahayê hathak loŋbô ma Boksipsip Nakaduŋ atu haminŋ dum Saion
ma avômalô hatôm 144,000 iminŋ haviŋ yani. Ma anêŋ athêŋ lôk Lambô anêŋ
athêŋ bôk eto yôv hêk thêlôniŋ luvôŋiŋ.

2 *Ma yahalaŋô thêlôniŋ kaêk halêm anêŋ leŋ hatôm ŋambô diŋdiŋ ma
hatôm kakalu bêŋ hêv yak. Kaêk êŋ ma hatôm avômalô êv yeŋ gita.

3 *Thêlô êv yeŋ lukmuk te hêk Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô lôk hêk
nôm lôkmala ayova lôk avaka takatu maleŋiŋ. Anyôla miŋ hatôm eyala yeŋ êŋ
ami, ma avômalô 144,000 takatu ba bôk Anyô Bêŋ hêv vuli i yôv hêk pik iyom
intu eyala.

4 Thêlô ma ŋê takatu ba miŋ bôk eyov avi ami ek malê nena thêlô itip
majaŋ. Thêlô esopa Boksipsip Nakaduŋ haveŋ loŋ nômbêŋ atu ba yani hi.
Wapômbêŋ hêv thêlô vuli hêk avômalô pik malêvôŋ ma thêlô ibitak hatôm da
môŋ ek Wapômbêŋ lôk Boksipsip Nakaduŋ.

5 Abôyaŋ te miŋ hale thêlô veŋiŋbôlêk ami lôk kambom mi hêk Wapômbêŋ
ma.

Aŋela lokwaŋlô iniŋ abô

6 Ma yahayê aŋela yaŋ hayovak haveŋ leŋlêvôŋ. Yani havaloŋ Abô Mavi
atu ba hamô hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ ek enaŋ êndêŋ avômalô anêŋ pik
lomaloma lôk ôdôŋ lomaloma ma abô lomaloma lôk leŋviŋkupik lomaloma
sapêŋ.

7 Ma yani halam kaêk nena, “Nôkô Wapômbêŋ ma nônêm athêŋ lôkmaŋgiŋ
êndêŋ yani ek malê nena waklavôŋ nindum abô lêk hayô. Nônêm yeŋ êndêŋ
yani atu ba hapesaŋ pik lo leŋ ma ŋgwêk lo ŋaŋ sapêŋ.”

8 *Yôv ma aŋela te ju hayô ma hanaŋ, “Hêv yak, hêv yak. Malak lôk athêŋ
bêŋ Babilon hêv yak. Yani bôk hadum ba avômalô pik lôkthô inum anêŋ waiŋ
lôklokwaŋ ba elo molo ba idum sek lomaloma.”

9 *Ma aŋela te lô haveŋ thai yam hayô ma halam lôklala aêntêk, “Anyô late
hêv yeŋ hathak alim bomaŋ atu lôk anêŋ dahô atu ba epesaŋ ma hawa anêŋ
lêlêyaŋ hêk uvôv mena baŋ,

10 *êŋ ma tem yani inum Wapômbêŋ anêŋ lamaniŋ êtôm waiŋ. Waiŋ êŋ ma
daluk ba maniŋ bomaŋ. Ôpatu ba hanum ma tem enja vovaŋ bêŋ ênjêk aŋela
lôk Boksipsip Nakaduŋ maleŋiŋ ba atum valu solpa tem esaŋ yani.

11 *Ma atum atu ba hêv vovaŋ hadêŋ thêlô anêŋ yova tem esak ba ni wak
nômbêŋ intu sapêŋ. Thêlô takatu ba êv yeŋ hadêŋ alim bomaŋ lôk anêŋ dahô
atu ba epesaŋ ba ewa anêŋ athêŋ anêŋ lêlêyaŋ tem miŋ neja lovak dokte ami.”

12 *Aêŋ ba avômalô matheŋ takatu ba esopa Wapômbêŋ anêŋ abô balabuŋ
lôk êvhaviŋ Yisu ma nebaloŋ iniŋ êvhaviŋ loŋ ba nimiŋ lôklokwaŋ.

---

* **14:2:** ALK 1:15; 19:6 * **14:3:** Ais 42:10; ALK 5:9; 7:4 * **14:8:** Ais 21:9; Jer 51:7-8; ALK 17:2; 18:2,3
* **14:9:** ALK 13:12-17 * **14:10:** Stt 19:24; Sng 75:8; Ais 51:17,22; Jer 25:15-16; Ese 38:22; ALK 16:19; 20:10 * **14:11:** Ais 34:10 * **14:12:** ALK 13:10

13 Ma yahalaŋô abô te anêŋ leŋ hanaŋ, “Oto aêntêk, ‘Lêk ba hi ma ŋê takatu
ba esopa Yisu ba ema tem nêmô mavi.’ ” Ma Lovak Matheŋ hik abô êŋ loŋ
haviŋ nena, “Avanôŋ, thêlôniŋ kobom mavi tem ni imbiŋ thêlô ba intu tem
neja lovak esak iniŋ ku malaiŋ.”

Ewa pik anêŋ nôm anôŋ

14 *Yahamô ma yahayê anyô te hayô hamô buliv thapuk. Yani hatôm anyô
te nakaduŋ. Yani hakôk kuluŋ gol ma havaloŋ biŋ kamuŋ te ba ma kambom.
15 Ma aŋela yaŋ hale yaiŋ anêŋ unyak matheŋ atu ma halam kaêk hadêŋ
ôpatu ba hamô buliv ba hanaŋ, “Onja anêm biŋ kamuŋ ba onde nôm esak ek
malê nena waklavôŋ neja nôm anêŋ anôŋ lêk hayô.”
16 Êŋ ma ôpatu ba hamô buliv havali anêŋ biŋ halôk pik ba hadabêŋ pik
anêŋ nôm anôŋ lôkthô ba hasup hathak doŋtom ba hawa.
17 Ma aŋela yaŋ hale unyak matheŋ atu ba hamô malak leŋ ba hawa biŋ
kamuŋ ba ma kambom hatôm anyô hamôŋ hawa.
18 *Ma aŋela yaŋ atu ba hayabiŋ atum êbôk da hale yaiŋ ba halam kaêk
bêŋ hadêŋ aŋela havaloŋ biŋ lôk ma atu nena, “Onja anêm biŋ ba odabêŋ yak
waiŋ anêŋ maŋgayak takatu ba hamô pik ek malê nena anêŋ anôŋ bôk hayôk
yôv ba usup esak doŋtom.”
19 Êŋ ma yani havali anêŋ biŋ hayô pik ma hasup yak waiŋ anôŋ hathak
doŋtom ba hatak halôk loŋ evak waiŋ anôŋ pesa ek neja anêŋ thôk. Loŋ êŋ
ma Wapômbêŋ anêŋ loŋ lamaniŋ.
20 *Hamô malak bêŋ viyaiŋ ma evak yak waiŋ anôŋ pesa hamô loŋ evak
pesa ba halom ba hale abyaŋ. Ma avômalô iniŋ thalaleŋ haŋgasô halôk pik ba
hasuŋ aleba hayô bokhos abôlêk ma anêŋ bêŋ ma hatôm 300 kilomita.

15

Malaiŋ anêŋ daŋ

1 Ma yahayê nômbithi bêŋ yaŋ hêk leŋ ba yahasoŋ kambom. Nôm êŋ ma
aêntêk: aŋela bahenŋvi ba lahavuju evaloŋ nôm malaiŋ anêŋ daŋ bahenŋvi ba
lahavuju ek malê nena Wapômbêŋ anêŋ lamaniŋ lêk anêŋ daŋ.
2 Ma yahayê nômlate hatôm ŋgwêk ba thêthê mavi hatôm liyali ba eyelaŋ
haviŋ atum. Ma ŋê takatu ba leŋiŋvidoŋ ba miŋ etak iniŋ êvhaviŋ ami ba intu
êmô alim bomaŋ lôk anêŋ dahô atu ba epesaŋ lôk anêŋ athêŋ anêŋ lêlêyaŋ lu,
thêlô imiŋ ŋgwêk daŋ ba ewa yeŋ gita atu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ thêlô.
3 *Ma êv Wapômbêŋ anêŋ anyô ku Mose lôk Boksipsip Nakaduŋ iniŋ yeŋ ba
êv nena,

“Anyô Bêŋ Wapômbêŋ Lôklokwaŋ Lôkthô anêŋ Ôdôŋ,
hudum ku bêŋ ba intu yêlô asoŋ kambom.
Anêm kobom ma thêthôŋ ma avanôŋ.
O ma kiŋ atu ba hoyabiŋ nômkama sapêŋ hadêŋ môŋ anôŋ ba hi hayô wak
nômbêŋ intu sapêŋ.

4 *O iyom ma matheŋ, aêŋ ba avômalô lôkthô nêmbô anêm athêŋ ba nêkô ek o.
Avômalô sapêŋ êyê anêm ku ma thêthôŋ ba intu thêlô tem nêlêm ek nênêm yeŋ
êndêŋ o.”

---

* **14:14:** Dan 7:13 * **14:18:** Jol 3:13 * **14:20:** Ais 63:3; ALK 19:15 * **15:3:** Kis 15:1; Sng 111:2; 139:14; 145:17 * **15:4:** Sng 86:9; Jer 10:6-7

5 *Vêm ma yahayê hathak loŋbô ma malak yeŋ anêŋ loŋ matheŋ anôŋ anêŋ leŋ hakyav. Wapômbêŋ anêŋ abô balabuŋ atu ba hêv hadêŋ Mose hêk loŋ êŋ.
6 Ma aŋela baheŋvi ba lahavuju takatu ba ewa malaiŋ baheŋvi ba lahavuju takatu êlêm anêŋ unyak matheŋ kapô ba ele yaiŋ. Thêlô iniŋ sôp ma thapuk ba mabuŋ mavi ba habi kêdêkêdê ma evaŋgiŋ bokŋgôp gol hawê lawê iniŋ bôm kabum.
7 Ma nôm lôkmala ayova takatu te hêv kabum gol baheŋvi ba lahavuju hadêŋ aŋela baheŋvi ba lahavuju takatu. Kabum takêŋ ma Wapômbêŋ atu ba hamô lôkmala hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ anêŋ lamaniŋ halôk ba hayô abôlêk siŋ.
8 *Ma Wapômbêŋ anêŋ lôkmaŋgiŋ lôk anêŋ lôklokwaŋ anêŋ yova hava unyak matheŋ kapô siŋ ba anyô late miŋ hatôm imbitak êyô unyak matheŋ êŋ kapô ami endeba aŋela baheŋvi ba lahavuju takatu iniŋ malaiŋ baheŋvi ba lahavuju takatu ende êndôk am.

16

Aŋela eŋgasô malaiŋ hatôm baheŋvi ba lahavuju halôk pik

1 Ma yahalaŋô kaêk halêm anêŋ unyak matheŋ ba hanaŋ hadêŋ aŋela baheŋvi ba lahavuju takatu aêntêk, “Unu noŋgasô Wapômbêŋ anêŋ lamaniŋ atu ba hamô kabum baheŋvi ba lahavuju êndôk pik.”
2 *Aŋela môŋ hi ma haŋgasô anêŋ kabum halôk pik ba habitak palê bêŋ ba vovaŋ kambom ba hatêtô avômalô takatu ba ewa alim bomaŋ anêŋ lêlêyaŋ lôk êv yeŋ hadêŋ anêŋ dahô atu ba epesaŋ.
3 *Ma aŋela te ju hi haŋgasô anêŋ kabum halôk ŋgwêk ba habitak hatôm anyô ŋama iniŋ thôk mandaliŋ. Ma nômkama takatu ba êmô ŋgwêk lôkthô ema.
4 Ma aŋela te lô haŋgasô anêŋ kabum halôk ŋaŋ bêŋbêŋ lôk ŋaŋ yaônena sapêŋ ba lôkthô ibitak thalaleŋ.
5 Ma yahalaŋô aŋela atu ba hayabiŋ ŋaŋ sapêŋ hanaŋ,
“O Anyô Matheŋ, lêk hômô ba bôk hômô. O ma anyô thêthôŋ ba intu anêm
hudum abô ma thêthôŋ.
6 Thêlô bôk eŋgasô avômalô matheŋ lôk plopet iniŋ thalaleŋ,
ba intu hôêv thalaleŋ ek thêlô ninum êtôm iniŋ kambom anêŋ viyaŋ.”
7 *Ma yahalaŋô abô te halêm anêŋ loŋ êbôk da ba hanaŋ nena,
“Intu êŋ, O Anyô Bêŋ Wapômbêŋ Lôklokwaŋ Lôkthô anêŋ Ôdôŋ,
ba holaŋô abô ba hôêv vovaŋ viyaŋ, êŋ ma thêthôŋ anôŋ.”
8 Ma aŋela te ayova haŋgasô anêŋ kabum halôk wak ma Wapômbêŋ hatak wak ek imbi lôklokwaŋ ba êmbôk avômalô êtôm atum hathaŋ i.
9 *Êŋ ma wak hathaŋ avômalô ba êyôk bubulik ba esokwaŋ Wapômbêŋ ek malê nena yani ma malaiŋ nômbêŋ êŋ anêŋ ôdôŋ. Ma doŋtom thêlô miŋ ele kapôlôŋiŋ liliŋ ba êv athêŋ lôkmaŋgiŋ hadêŋ yani ami.
10 *Ma aŋela te baheŋvi haŋgasô anêŋ kabum halôk alim bomaŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô ba momaŋiniŋ bêŋ hayô anêŋ loŋ lôkliŋyak. Êŋ ma avômalô ethaŋ dahalaŋiŋ ek malê nena vovaŋ kambom.

---

* **15:5:** Kis 38:21 * **15:8:** 1Kiŋ 8:10-11; 2Sto 5:13-14; Ais 6:4 * **16:2:** Kis 9:10; ALK 13:12-17
* **16:3:** Kis 7:17-21 * **16:7:** Sng 19:9; ALK 15:3 * **16:9:** ALK 9:20-21 * **16:10:** Kis 10:22; Ais 8:21-22

11 Ma thêlô esokwaŋ Wapômbêŋ leŋ hathak vovaŋ lo palê, ma doŋtom miŋ
ele kapôlôŋiŋ liliŋ ba esopa Wapômbêŋ ami.
12 *Ma aŋela te baheŋvi ba lahavute haŋgasô anêŋ kabum halôk ŋaŋ bêŋ
Yupletis ba ŋaŋ êŋ hamoma ek epesaŋ loŋôndê ek kiŋ takatu ba tem nêlêm
anêŋ loŋ wak hathak.
13 Êŋ ma yahayê ŋgôk lelaik lokwaŋlô hatôm kôkwêk êlêm ele Wa bomaŋ
bêŋ atu abôlêk lôk alim bomaŋ atu abôlêk ma plopet abôyaŋ atu abôlêk.
14 *Thêlô ma ŋgôk ba idum lavôŋiŋ lomaloma. Thêlô i ek nisup kiŋ
sapêŋ esak doŋtom ek nijik vovak. Vovak êŋ tem imbitak êndêŋ Wapômbêŋ
Lôklokwaŋ Anôŋ anêŋ waklavôŋ bêŋ.
15 *"Odaŋô! Tem yasôk ketheŋ êtôm anyô vani. Ôpatu ba hêv lêlê ba anêŋ
sôp hamô haviŋ yani ma tem êmô mavi ek malê nena tem yani miŋ embeŋ
kôlôlôŋ ba mama ami."
16 *Êŋ ma ŋgôk lô atu isup kiŋ sapêŋ ethak doŋtom halôk loŋ te atu ba elam
hathak abô Hiblu nena Amagedoŋ.
17 Ma aŋela te baheŋvi ba lahavuju haŋgasô anêŋ kabum halôk leŋlêvôŋ ba
kaêk bêŋ te halêm hale unyak matheŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô nena, "Lêk
yôv!"
18 *Êŋ ma damak hêv ma kakalu hik ba pôk lôklala hayô hamô ba hayô
hamô. Ma duviaŋ bêŋ te hayô ba miŋ bôk aêŋ habitak pik ami ek malê nena
duviaŋ êŋ ma hayôkwiŋ lôklokwaŋ kambom anôŋ.
19 *Ma malak bêŋ Babilon hapup hi ôdôŋ lô ma avômalô lodôŋlodôŋ iniŋ
malak bêŋbêŋ êv yak. Wapômbêŋ lahabi malak bêŋ Babilon anêŋ sek ba intu
hêv waiŋ laŋaŋa kambom hadêŋ yani.
20 *Ma ŋgavithôm lôk dumlolê sapêŋ i ba mi.
21 *Ma ôthôm valokwaŋ hatôm ais halôk anêŋ leŋ ba hik avômalô. Ôthôm
ais êŋ anêŋ malaiŋ ma hatôm 50 kilo. Ba intu avômalô esokwaŋ Wapômbêŋ
hathak nôm malaiŋ êŋ ek malê nena nôm êŋ ma malaiŋ bomaŋ.

17

Avi lôk athêŋ hathak sek waliliŋ hawa vuli kambom

1 *Ma aŋela baheŋvi ba lahavuju takatu ba ewa kabum malaiŋ baheŋvi ba
lahavuju te halêm hadêŋ ya ma hanaŋ, "Ôlêm, tem yaŋgik avi lôk athêŋ hathak
sek waliliŋ anêŋ vovaŋ atu ba tem enja anêŋ vuli thô êndêŋ o. Yani hayô hamô
ŋaŋ bêŋ anôŋ vôv.
2 *Kiŋ pik ethak idum sek haviŋ yani ma avômalô pik inum anêŋ yak waiŋ
sek haviŋ ba ibitak molo."
3 *Vêm ma Lovak Matheŋ hakôk ya liŋ ba aŋela êŋ hawa ya ba hi loŋ thiliv.
Ma yahayê avi te hayô hamô alim bomaŋ thalaleŋ te. Abôma lomaloma
hathak Wapômbêŋ hatêtô alim êŋ liŋkupik sapêŋ ma anêŋ wakadôk ma
baheŋvi ba lahavuju ma yakik laumiŋ.

---

* **16:12:** Ais 11:15 * **16:14:** ALK 19:19 * **16:15:** Mat 24:43-44; ALK 3:3 * **16:16:** Sek 12:11
* **16:18:** ALK 4:5; 8:5 * **16:19:** ALK 14:10 * **16:20:** ALK 6:14 * **16:21:** Kis 9:23-24; ALK 11:19
* **17:1:** Jer 51:12-13 * **17:2:** Ais 23:17; Jer 51:7; ALK 14:8 * **17:3:** ALK 13:1

4 *Ma avi êŋ hapuk sôp bôsôk lôk thalaleŋ hatôm ŋê valu bêŋ ma evaŋgiŋ nôm kêdêkêdê epesaŋ hathak gol lôk valu kêkêlô lôk kômkôm. Yani havaloŋ tase gol ma nôm ôvathek lomaloma lôk anêŋ sek waliliŋ anêŋ lôŋgôlôŋ halôk ba hayô siŋ.
5 Athêŋ loŋ kapô te ma eto hêk uvôv nena,
“Malak lôk athêŋ bêŋ Babilon,
avi sek waliliŋ iniŋ talêbô,
ma kobom ôvathek pik sapêŋ iniŋ talêbô.”
6 *Ma yahayê avi êŋ hanum ŋê matheŋ lôk ŋê takatu ba enaŋ abô avanôŋ hathak Yisu iniŋ thalaleŋ ba intu halo molo hatôm hanum waiŋ bêŋ anôŋ.
Yahayê yani ba yahasoŋ kambom.
7 *Êŋ ma aŋela hanaŋ hadêŋ ya aêntêk, “Aisê ka hosoŋ kambom? Tem yanaŋ avi êŋ lôk alim bomaŋ lôk wakadôk baheŋvi ba lahavuju lôk yakik laumiŋ takatu ba hawa yani anêŋ ôdôŋ bêŋ êndêŋ o.
8 *Alim bomaŋ atu ba hôyê ma bôk hamô ma lêk miŋ hamô ami ma tem etak Viv atu ba ni ek nimbuliŋ yani. Avômalô pik takatu ba iniŋ athêŋ miŋ hamô kapya lôkmala hadêŋ sêbôk atu ba Wapômbêŋ miŋ hapesaŋ pik ami denaŋ, thêlô tem nêgê alim bomaŋ êŋ ba nesoŋ kambom ek malê nena yani bôk hama yôv.
9 “Ŋê lôkauk ma tem neyala nôm êŋ anêŋ ôdôŋ ma aêntêk: Wakadôk baheŋvi ba lahavuju êŋ ma hatôm dum baheŋvi ba lahavuju atu ba avi êŋ hayô hamô loŋ.
10 Ma anêŋ ôdôŋ yaŋ nena kiŋ baheŋvi ba lahavuju, ba baheŋvi bôk êv yak yôv, ma te êntêk hamô, ma te ma miŋ habitak ami denaŋ. Yani habitak ma tem êmô bidoŋna iyom.
11 Ma alim bomaŋ atu ba bôk hamô ma lêk mi, yanida hatôm kiŋ te baheŋvi ba lahavulô. Yani habitak anêŋ kiŋ baheŋvi ba lahavuju takatu iniŋ. Ba tem ni ek nimbuliŋ yani.
12 * “Yakik laumiŋ takatu ba hôyê ma kiŋ laumiŋ. Thêlô miŋ bôk ewa iniŋ athêŋ ami denaŋ, ma doŋtom thêlô tem neja athêŋ êtôm kiŋ imbiŋ alim bomaŋ êtôm wak te iyom.
13 Thêlô tem iniŋ auk doŋtom ma nênêm iniŋ lôklokwaŋ lôk iniŋ athêŋ êndêŋ alim bomaŋ.
14 Thêlô tem nijik vovak êndêŋ Boksipsip Nakaduŋ, ma Boksipsip Nakaduŋ tem êmô thêlô lu ek malê nena yani ma ŋê bêŋbêŋ iniŋ Anyô Bêŋ ma kiŋ iniŋ Kiŋ. Ma ŋê takatu ba bôk halam lôk hatak i yôv ba êvhaviŋ yani dedauŋ tem nêmô imbiŋ yani.”
15 Ma aŋela atu hanaŋ hadêŋ ya aêntêk, “Ŋaŋ atu ba hôyê ma avi sek waliliŋ hayô hamô ma hatôm avômalô lodôŋlodôŋ lôk avômalô lubuŋlubuŋ lôk pik sapêŋ lôk abô sapêŋ.
16 *Yakik laumiŋ lôk alim bomaŋ atu ba hôyê, thêlô tem leŋiŋŋaŋa esak avi sek atu ma tem nimbuliŋ yani ba imiŋ kôlôlôŋ. Thêlô tem nejaŋ anêŋ vathiap ma nêmbôk yani esak atum.
17 Nôm êŋ habitak ek malê nena Wapômbêŋ da hatak anêŋ auk êŋ halôk thêlô kapôlôŋiŋ ek thêlô iniŋ auk doŋtom ba nênêm iniŋ loŋ lôkliŋyak êndêŋ

* **17:4:** Jer 51:7; ALK 18:16 * **17:6:** ALK 18:24; 19:2 * **17:7:** ALK 13:1 * **17:8:** Dan 12:1; ALK 11:7; 13:7 * **17:12:** Dan 7:7,24 * **17:16:** ALK 18:8

alim bomaŋ ek nindum anêŋ ku atu ba yani lahaviŋ endeba Wapômbêŋ anêŋ
abô sapêŋ injik anôŋ am.
18 Ma avi atu ba hôyê ma malak lôk athêŋ bêŋ atu ba hayabiŋ kiŋ pik lôkthô.”

18

Babilon hêv yak

1 Yôv ma yahayê aŋela yaŋ halôk ba halêm anêŋ malak leŋ ba anêŋ lôklokwaŋ
bêŋ anôŋ ma anêŋ deda habi hayôhêk pik lôkthô.
2 *Ma yani halam kaêk lôklala ba hanaŋ,
“Hêv yak, hêv yak, malak lôk athêŋ bêŋ Babilon hêv yak.
Loŋ êŋ lêk ŋgathiniŋ ba avômalô lêk mi ba ŋgôk lelaik lôk menak kambom
lomaloma iyom êmô loŋ êŋ.
3 Ek malê nena Babilon ma hatôm avi sek te ba avômalô pik lôkthô inum anêŋ
waiŋ lôklokwaŋ ba elo molo ba idum sek lomaloma.
Ma kiŋ pik lôkthô ethak idum sek haviŋ yani.
Avi êŋ hathak hêv iniŋ nômkama mavi bêŋ anôŋ vuli wak nômbêŋ intu sapêŋ
ba intu pik iniŋ ŋê eyabiŋ nômkama ibitak ŋê lôk athêŋ bêŋ hathak
valuseleŋ.”
4 *Ma yahalaŋô kaêk yaŋ halêm anêŋ leŋ ba hanaŋ,
“Yenaŋ avômalô, notak loŋ intu ma nôlêm yaiŋ
ek miŋ nosopa anêŋ kobom kambom lôk noja anêŋ malaiŋ ami.
5 *Ek malê nena anêŋ sek lêk hatôm dumlolê daim te ba hi leŋ ba Wapômbêŋ
miŋ lapaliŋ anêŋ kambom êŋ ami.
6 *Nônêm malaiŋ êndêŋ yani êtôm atu ba bôk hêv hadêŋ avômalô vi,
lôk nokapo vi êyômô loŋ imbiŋ.
Ma waiŋ lôklokwaŋ atu ba bôk haŋgasô ek avômalô inum,
ma nokapo vi êyômô loŋ imbiŋ ek inum.
7 *Yani bôk habam i ba hamô lôk lamavi hathak anêŋ nômkama bêŋ anôŋ,
êŋ ma nônêm vovaŋ lôk malaiŋ êtôm sêbôk atu ba yani habam i.
Hatôm intu hanaŋ halôk yanida kapô nena,
‘Ya kwin ba yahamô loŋ neyabiŋ avômalô. Ya miŋ avi tôp ami ma miŋ
hatôm yandaŋ asêŋ malêŋ êtôm avi tôp ami ma mi.’
8 *Aêŋ ba malaiŋ bêŋ lomaloma tem êpôm yani kетheŋ oyaŋ.
Anyô Bêŋ Wapômbêŋ atu ba hadum abô ek yani ma lôklokwaŋ. Ba intu
ŋama lôk asêŋ ma bôm bêŋ tem êpôm yani ma atum tem esaŋ yani ba
kabukla.”
9 * “Ma kiŋ pik takatu ba bôk idum sek haviŋ yani lôk êyô êmô anêŋ
nômkama bêŋ anôŋ loŋ tem nêgê anêŋ atum yova ba nedaŋ asêŋ malêŋ esak
yani.
10 Thêlô êkô hathak yani anêŋ vovaŋ ba imiŋ daim ba elaŋ,
“ ‘Ai, ai, malak lôk athêŋ bêŋ Babilon, o ma malak lôklokwaŋ.
Ma kетheŋ oyaŋ ma anêm sek anêŋ vovaŋ lêk hapôm o.’

---

* **18:2:** Ais 13:21; 34:11-14; Jer 50:39; ALK 14:8 * **18:4:** Ais 48:20; Jer 50:8; 51:6,45; 2Ko 6:17 * **18:5:** Stt 18:20-21; Jer 51:9 * **18:6:** Sng 137:8; Jer 50:15,29; 2Te 1:6 * **18:7:** Ais 47:7-9 * **18:8:** ALK 17:16 * **18:9:** Ese 26:17; 27:30-35

11 * “Ma pik anêŋ ŋê eyabiŋ nômkama nênêm vuli elaŋ asêŋ malêŋ bêŋ
hathak yani ek malê nena anyô late miŋ hêv vuli thêlôniŋ nômkama hathak
loŋbô ami.
12 *Thêlôniŋ nômkama ma gol lo seleva ma valu vuli bêŋ lôk gwasuŋ ŋgwêk
ma sôp kêkêlô lôk sôp bôsôk ma sôp thalaleŋ lôk sôp mavi anôŋ haviŋ lôk
alokwaŋ ôv mavi lomaloma lôk nômkama lomaloma epesaŋ hathak bok
elepaŋ yakik lo alokwaŋ valuseleŋ bêŋ lôk aeŋ ma aeŋ mayav lôk valu
kêdêkêdê bêŋbêŋ atu ba ethak elav unyak mavi hathak
13 lôk kamuŋ vasiŋ mavi ma nôm ôv mavi ma nôm êbôk ba ôv mavi lôk nôm
ôv mavi epesaŋ hathak alokwaŋ thôk lôk yak waiŋ lôk nôm lêŋlêŋ lo plawa
êbôk polom lôk wit eyaŋ ma bokmaŋkao ma boksipsip ma bokhos lôk iniŋ
yeŋ pik takatu ba êvôv lôk ŋê takatu ba êdô hamô ek nênêm i vuli, thêlô ma
ŋê lôk dahôlôŋiŋ.
14 “Ma ŋê eyabiŋ nômkama nênêm vuli takêŋ tem nenaŋ nena, ‘Babilon, nôm
takatu ba lemhaviŋ lêk êv i vê hêk o. Anêm nômkama mavi mavi lôk nômkama
kêkêlô lôkthô lêk mi ba miŋ hatôm ôpôm i esak loŋbô ami.’
15 * “Ma ŋê takatu ba ewa valu bêŋ hathak nômkama takatu ba Babilon êv
vuli ma tem nêkô ek anêŋ vovaŋ ba nimiŋ daim
16 *ma nedaŋ asêŋ malêŋ nena,
“ ‘Ai, ai, malak lôk athêŋ bêŋ,
bôk ik kwêv kêkêlô mavi, bôsôk lo thalaleŋ,
ma ik lêlêyaŋ gol lôk valu mavi ma kômkôm hathak o,
17 *ma doŋtom nômkama kêkêlô bêŋ êŋ lêk mi ketheŋ oyaŋ!’
“Ma ŋê bêŋ yeŋ ŋgwêk sapêŋ lôk ŋê ethak yeŋ lôk ŋê idum ku hamô yeŋ lôk
ŋê sapêŋ atu ba idum ku valuseleŋ hamô ŋgwêk tem nimiŋ daim.
18 *Ma nêgê anêŋ atum yova ba nedaŋ nena, ‘Malak alê yaŋ hatôm Babilon?
Ma mi.’
19 Thêlô ibi pik anêŋ voŋgovaŋ hayô hamô leŋiŋkadôk ba elaŋ asêŋ malêŋ
nena,
“ ‘Ai, ai malak lôk athêŋ bêŋ. Yêlô atu ba awa yeŋ ŋgwêk bôk avôv valu bêŋ
hêk yani hathak anêŋ nômkama.
Ai, ketheŋ oyaŋ ma lêk ŋgathiniŋ.’
20 *Ŋê leŋ, lemimmavi esak malaiŋ atu ba hapôm yani!
Avômalô matheŋ lôk aposel ma plopet, lemimmavi anôŋ.
Yani bôk habuliŋ môlô ba intu
Wapômbêŋ hêv vovaŋ êŋ viyaŋ hadêŋ yani.”
21 *Ma aŋela lôklokwaŋ te hêv valu lôŋgôlôŋ bomaŋ te liŋ ba habi halôk
ŋgwêk ba hanaŋ,
“Malak lôk athêŋ bêŋ Babilon,
tem nimbi o lôk leŋiŋmaniŋ aêŋ iyom ba miŋ hatôm nêpôm o esak loŋbô
ami.
22 *Yeŋ beleŋ lôk yeŋ gita lo abiŋ ma lavuak tem miŋ hatôm nedaŋ esak loŋbô
êmô o ami.
Lôk ŋê takatu ba epesaŋ nômkama hatôm nêmô esak loŋbô ami.
Ma valu êpôpêk nôm ma tem miŋ pôk esak loŋbô ami.

---

* **18:11:** Ese 27:36 * **18:12:** Ese 27:12-13,22 * **18:15:** Ese 27:31,36 * **18:16:** ALK 17:4 * **18:17:** Ais 23:14; Ese 27:27-29 * **18:18:** Ese 27:32 * **18:20:** Lo 32:43; Ais 44:23; Jer 51:48 * **18:21:** Jer 51:63-64; Ese 26:21 * **18:22:** Ais 24:8; Ese 26:13

23 *Atum lam te tem miŋ esaŋ deda esak loŋbô ami.
Anyô lo avi tem miŋ neja i esak loŋbô ami.
Anêm ŋê ewa nômkama ek êv vuli bôk ewa athêŋ bêŋ hêk avômalô pik maleŋiŋ.
Oda hosau avômalô pik sapêŋ hathak anêm aloyak.
24 *Plopet lôk avômalô matheŋ ma avômalô pik nômbêŋ atu ba bôk ik vônô,
êŋ ma oda hoŋgasô iniŋ thalaleŋ. Ba intu malaiŋ êŋ hapôm o.”

19

Avômalô leŋ êbô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ

1 Yôv ma yahalaŋô kaêk te hatôm avômalô bêŋ anôŋ voŋvoŋ anêŋ leŋ ba enaŋ,
“Aleluya!
Alalôaniŋ Wapômbêŋ iyom hatôm nêm avômalô bulubiŋ,
ma yani ma lôklokwaŋ lôk athêŋ lôkmaŋgiŋ anêŋ alaŋ.
2 *Ek malê nena yani halaŋô abô ba anêŋ abô ma avanôŋ ma thêthôŋ.
Yani hêv vovaŋ hadêŋ avi sek walililiŋ atu ba hasau avômalô pik ek nindum kambom lomaloma,
ma hik anêŋ ŋê ku leŋkadôk liŋ.”
3 Hathak loŋbô ma thêlô enaŋ,
“Aleluya!
Anêŋ atum yova hathak ba hi wak nômbêŋ intu sapêŋ.”
4 Ma avaka 24 takatu lôk nôm lôkmala ayova atu êv yak halôk biŋ ma êv yeŋ hadêŋ Wapômbêŋ atu ba hamô anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô. Ba enaŋ,
“Avanôŋ. Aleluya!”
5 Ma abô halêm anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô ba hanaŋ,
“Môlô atu ba Wapômbêŋ anêŋ ŋê ku
lôk ŋê takatu ba ôkô ek yani,
ma ŋê athêŋ yaô lôk athêŋ bêŋ,
môlô lôkthô nômbô alalôaniŋ Wapômbêŋ.”
6 *Ma yahalaŋô voŋvoŋ bêŋ hatôm avômalô lubuŋlubuŋ hatôm ŋaŋ bêŋ halaŋ ba pôk ma hatôm kakalu lôklokwaŋ hik hamiŋ ba halam,
“Aleluya,
lêk alalôaniŋ Anyô Bêŋ Wapômbêŋ Lôklokwaŋ hayabiŋ nômkama lôkthô!
7 *Boksipsip Nakaduŋ anêŋ waklavôŋ enja avi lêk halêm
ba yanavi lêk hapôpêk i yôv.
Ba intu alalô nambôi ba leŋiŋmavi ma nanêm athêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ yani.
8 Sôp kêkêlô thapuk mabuŋ mavi bôk êv yôv hadêŋ avi êŋ ek ipuk.”
Sôp kêkêlô thapuk anêŋ ôdôŋ nena avômalô matheŋ iniŋ ku mavi.
9 *Ma aŋela hanaŋ hadêŋ ya nena, “Oto aêntêk: Ŋê takatu ba bôk elam i yôv ek nêyô nejaŋ Boksipsip Nakaduŋ anêŋ waklavôŋ enja avi anêŋ nôm nêmô lôk leŋiŋmavi.” Vêm ma hanaŋ hadêŋ ya nena, “Êntêk ma Wapômbêŋ anêŋ abô avanôŋ.”
10 *Ma yahêv yak hêk yani valuvi ek yanêm yeŋ êndêŋ yani. Ma doŋtom yani hanaŋ hadêŋ ya, “Dô! Ya anyô ku hatôm o lôk môlôviyaŋ takatu ba ovaloŋ abô

* **18:23:** Jer 7:34; 16:9; 25:10 * **18:24:** Jer 51:49; ALK 17:6 * **19:2:** Lo 32:43; ALK 6:10 * **19:6:** ALK 14:2 * **19:7:** Ais 61:10; ALK 21:2 * **19:9:** Mat 22:2 * **19:10:** Ap 10:25-26; ALK 22:8-9

atu ba Yisu hanaŋ bêŋ. Wapômbêŋ hathak hêv abô hadêŋ plopet ek nenaŋ abô avanôŋ esak Yisu. Ba intu nêm yeŋ êndêŋ Wapômbêŋ iyom."

Anyô hayô hamô bokhos thapuk

11 *Ma yahayê leŋ hakyav ba bokhos thapuk te hamiŋ. Ma ôpatu ba hayô hamô ba elam nena "Anyô Hasopa Anêŋ Abô" ma "Anyô Abô Avanôŋ". Yani hathak hadum abô ba hik vovak thêthôŋ iyom.

12 *Yani madaluk hatôm atum dahalaŋ, ma anêŋ wakadôk ma kiŋ iniŋ kuluŋ bêŋ anôŋ hamô. Athêŋ te eto hêk yani ba anyô te miŋ hayala ami, ma yanida iyom hayala.

13 *Yani hik kwêv daim te atu ba esoŋ halôk thalaleŋ. Yani anêŋ athêŋ nena, "Wapômbêŋ Anêŋ Abô".

14 Ma ŋê vovak anêŋ leŋ ipuk sôp thapuk mabuŋ mavi kêkêlô ba ethak bokhos thapuk ba esopa yani eveŋ yam.

15 *Ma biŋ vovak ma te hale yani abôlêk ek injik vovak êndêŋ avômalô pik. Yani tem eyabiŋ thêlô esak anêŋ lôklokwaŋ lôk anêŋ kôm aeŋ. Yani tem embak avômalô êtôm evak waiŋ anôŋ pesa ek malê nena Wapômbêŋ Lôklokwaŋ laŋaŋa kambom.

16 *Ma anêŋ kwêv daim anêŋ vavuŋ ma eto athêŋ hayôhêk aêntêk, "Kiŋ iniŋ Kiŋ ma ŋê bêŋbêŋ iniŋ Anyô Bêŋ."

17 *Ma yahayê aŋela te hamiŋ wak ba halam kaêk lôklala ba hanaŋ hadêŋ menak nômbêŋ atu ba eyovak eveŋ leŋlêvôŋ nena, "Wapômbêŋ hapôpêk nômbêŋ ba nôlêm nosak doŋtom

18 ek oŋgwaŋ kiŋ lôk ŋê vovak laik ma ŋê lôklokwaŋ lo bokhos lôk ŋê takatu ba êyômô lôk avômalô lôkthô iniŋ vathiap. Ma oŋgwaŋ ŋê takatu ba êmô alaŋsi vibiŋ lôk ŋê takatu ba alaŋsi mi ma ŋê bêŋbêŋ lôk ŋê yaônena iniŋ vathiap."

19 Ma yahayê alim bomaŋ atu lôk pik iniŋ kiŋ lôk iniŋ ŋê vovak ethak doŋtom ek nijik vovak êndêŋ bokhos anêŋ alaŋ lôk anêŋ ŋê vovak.

20 *Ma evaloŋ alim bomaŋ lôk plopet abôyaŋ. Plopet abôyaŋ bôk hadum lavôŋiŋ hathak alim bomaŋ anêŋ lahaviŋ ba hasau avômalô takatu ba ewa alim bomaŋ anêŋ lêlêyaŋ ba êv yeŋ hathak anêŋ dahô atu ba epesaŋ. Êŋ ma ibi plopet abôyaŋ lôk alim bomaŋ halôk atum kasukthôm atu ba hathaŋ hathak atum valu solpa.

21 Ma ik ŋê vovak vi atu ba êmô denaŋ vônô hathak biŋ vovak atu ba hale ôpatu ba hayô hamô bokhos abôlêk. Ma menak sapêŋ eyaŋ iniŋ vathiap ba leŋiŋviyak.

20

Sadaŋ hamô koladôŋ hatôm sondabêŋ 1,000

1 *Ma yahayê aŋela te halôk anêŋ malak leŋ ba halêm. Yani hawa Viv abôlêk atu anêŋ vovaleŋ lôk havaloŋ yak seŋ bêŋ te hêk yani baŋ.

2-3 *Ma havaloŋ Wa bomaŋ bêŋ atu loŋ. Wa êŋ ma umya bôsêbôk atu ba anêŋ athêŋ nena Sadaŋ, yani ma ŋgôk iniŋ anyô bêŋ. Ba hakak va lo baŋ loŋ ba habi halôk Viv atu ma hik abôlêk siŋ ma hakak loŋ ba hamô hatôm

---

* **19:11:** Sng 96:13; Ais 11:4; ALK 1:5; 6:2 * **19:12:** Dan 10:6; ALK 1:14; 2:17 * **19:13:** Ais 63:1-3; Jon 1:1,14 * **19:15:** Sng 2:9; ALK 1:16; 14:20 * **19:16:** ALK 17:14 * **19:17:** Ese 39:17-20 * **19:20:** ALK 13:12-17; 20:10 * **20:1:** ALK 9:1 * **20:2-3:** Stt 3:1; ALK 12:9

sondabêŋ 1,000 ek miŋ yani esau avômalô pik esak loŋbô ami endeba êtôm sondabêŋ 1,000 atu anêŋ daŋ am. Vêm ma Wapômbêŋ tem nêm yani ende yaiŋ ba êmô bidoŋna iyom.

4 *Ma yahayê ŋê bêŋbêŋ iniŋ loŋ eyabiŋ avômalô lôk ŋê takatu ba êmô loŋ êŋ ba Wapômbêŋ hêv lôklokwaŋ hadêŋ thêlô ek nedaŋô abô. Ma yahayê avômalô dahôlôŋiŋ takatu bôk enaŋ abô hathak Yisu lôk evaloŋ Wapômbêŋ anêŋ abô loŋ ba intu edabêŋ leŋselo kisi. Thêlô miŋ êv yeŋ hathak alim bomaŋ lôk anêŋ dahô atu ba epesaŋ lôk miŋ ewa anêŋ lêlêyaŋ hêk luvôŋiŋ lôk baheŋiŋ ami. Ma thêlô iviyô ba ewa lôkmala hathak loŋbô ba eyabiŋ pik haviŋ Kilisi hatôm sondabêŋ 1,000.

5 Waklavôŋ êŋ ma avômalô iviyô ba ewa lôkmala anêŋ môŋ. Ma ŋê ŋama vi ma tem miŋ nimbiyô ami denaŋ endeba sondabêŋ 1,000 atu anêŋ daŋ am.

6 *Ŋê takatu ba iviyô ba ewa lôkmala hamôŋ tem nêmô mavi lôk nêmô matheŋ. Ŋama haveŋ yam miŋ hatôm imbuliŋ thêlô dokte ami, milôk. Ma tem nimbitak Wapômbêŋ lo Kilisi iniŋ ŋê êbôk da ba neyabiŋ pik imbiŋ Kilisi êtôm sondabêŋ 1,000.

Sadaŋ hêv yak

7 Sondabêŋ 1,000 anêŋ daŋ, ma tem nedate koladôŋ abôlêk vê ek Sadaŋ ende yaiŋ.

8 *Ma yani tem ni pik sapêŋ ek esau avômalô lodôŋlodôŋ ek isup i esak doŋtom ek nijik vovak. Thêlô hatôm thathe ŋgwêk ba thêlôniŋ athêŋ nena Gok lo Magok.

9 *Ma Sadaŋ lôk anêŋ ŋê vovak i pik sapêŋ ba ekalabu avômalô matheŋ hêk malak atu ba Wapômbêŋ lahaviŋ siŋ. Ma doŋtom atum halôk anêŋ leŋ ba hathaŋ i thô.

10 *Êŋ ma ibi Sadaŋ atu ba bôk hasau avômalô halôk kasukthôm atu ba hathaŋ hathak atum valu solpa. Loŋ êŋ bôk ibi alim bomaŋ lôk plopet abôyaŋ halôk yôv. Thêlô tem neja vovaŋ êtôm wak lo bôlôvôŋ nômbêŋ intu sapêŋ.

Anyô Bêŋ hadum abô

11 Ma yahayê Anyô Bêŋ hayô hamô anêŋ balê kiŋ thapuk mavi atu ba hathak hamô ek hayabiŋ avômalô pik sapêŋ. Ma pik lo leŋ êsôv ek yani ba i. Ba iniŋ loŋ mi.

12 *Ma yahayê ŋê ŋama sapêŋ, ŋê lôk athêŋ bêŋ lôk ŋê athêŋ mi, imiŋ habobo Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô. Ma ekyav kapya doho vê. Ma ewa kapya yaŋda ba ekyav haviŋ ba kapya êŋ ma kapya lôkmala. Ma Anyô Bêŋ hadum abô hathak ŋê ŋama hathak iniŋ kobom takatu ba bôk eto hêk kapya doho atu lêk ekyav hamôŋ.

13 *Ma ŋgwêk hêv ŋê ŋama takatu ba êmô yani kapô ba i. Ma Ŋama lôk Ŋama iniŋ loŋ thai êv ŋê ŋama takatu ba êmô thai kapô ba i. Ma sapêŋ i ek Anyô Bêŋ indum abô esak thêlôniŋ kobom takatu ba bôk idum.

14 Ma Wapômbêŋ habi kobom Ŋama lôk Ŋama iniŋ loŋ halôk atum atu ba hathaŋ hêk hatôm kasukthôm. Atum kasukthôm êŋ ma ŋama haveŋ yam.

---

* **20:4:** Dan 7:9,22,27; 1Ko 6:2; ALK 13:17 * **20:6:** ALK 1:6 * **20:8:** Ese 38:2,9,15-16 * **20:9:** 2Kiŋ 1:10 * **20:10:** Sng 11:6; ALK 19:20; 21:8 * **20:12:** Dan 7:9-10; Mat 25:31-46; Ap 17:31; 2Ko 5:10; ALK 13:8 * **20:13:** Lom 2:6; 1Pi 1:17; ALK 2:23; 22:12

15 Avômalô takatu ba miŋ êpôm iniŋ athêŋ hêk kapya lôkmala atu ami ma ibi
thêlô halôk atum kasukthôm êŋ.

21

Jelusalem lukmuk

1 *Ma yahayê pik lo leŋ bô ele i liliŋ ma pik lo leŋ lukmuk ibitak êk. Ma
ŋgwêk mi haviŋ.
2 *Ma yahayê unyak matheŋ Jelusalem lukmuk halêm anêŋ Wapômbêŋ
anêŋ leŋ ba epesaŋ yani hatôm avi hik nômkama mavi ek enja anyô.
3 *Ma yahalaŋô abô bêŋ halêm anêŋ Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô ba
hanaŋ nena, “Lêk Wapômbêŋ hamô haviŋ avômalô ba tem yani êmô imbiŋ
thêlô. Tem thêlô nimbitak yani anêŋ avômalô ma Wapômbêŋ da tem êmô
imbiŋ thêlô ba imbitak thêlôniŋ Wapômbêŋ.
4 *Yani tem esav thêlô maleŋiŋ thôk sapêŋ vê. Ba ŋama lo asêŋ malêŋ ma
kapôlôŋiŋ malaiŋ lôk vovaŋ tem miŋ êmô ami ma mi ek malê nena kobom
bô takêŋ lêk hi ba mi.”
5 *Ma ôpatu ba hamô loŋ hayabiŋ avômalô hanaŋ nena, “Ondaŋô! Yahape-
saŋ nômkama sapêŋ habitak lukmuk!” Êŋ ma yani hanaŋ nena, “Abô êntêk
ma abô avanôŋ ek avômalô nênêmimbiŋ ba intu oto êndôk kapya.”
6 *Ma yani hanaŋ hadêŋ ya, “Lêk yôv! Ya anyô môŋ lôk haveŋ yam haviŋ.
Môŋ anôŋ ma yahamô ma nômkama sapêŋ anêŋ daŋ ma tem yamô aêŋ iyom.
Avômalô lôkthô atu ba ethakmuniŋ ma tem yanêm ŋaŋ atu ba hêv lôkmala
anêŋ onaŋ ek ninum ma anêŋ vuli mi.
7 *Ôpatu ba lavidoŋ ba miŋ hêv yak ami ma tem enja nômkama takêntêk. Lôk
tem yambitak anêŋ Wapômbêŋ ma yani imbitak yenaŋ okna.
8 *Ma doŋtom ŋê êkô ba etak iniŋ êvhaviŋ lôk ŋê êvhaviŋ ami ma ŋê idum
sek ôvathek anôŋ lôk ŋê ik anyô vônô lôk ŋê idum sek walililiŋ ma ŋê siniŋ ma
ŋê êvhaviŋ ŋgôk lôk ŋê abôyaŋ, thêlô sapêŋ tem ini atum kasukthôm atu ba
hathaŋ hathak valu vovaŋ solpa. Êŋ ma ŋama yaŋ haveŋ yam.”
9 Ma aŋela baheŋvi ba lahavuju takatu ba bôk ewa kabum malaiŋ bêŋ anêŋ
daŋ baheŋvi ba lahavuju takatu te halêm hanaŋ hadêŋ ya nena, “Ôlêm ek
yaŋgik avi lukmuk atu ba Boksipsip Nakaduŋ tem enja thô êndêŋ o.”
10 *Êŋ ma Lovak Matheŋ hakôk ya liŋ ba aŋela atu hawa ya ba hi dumlolê
daim bêŋ te ma hik unyak matheŋ Jelusalem atu ba hamô haviŋ Wapômbêŋ
halôk ba halêm thô hadêŋ ya.
11 *Malak êŋ habi Wapômbêŋ anêŋ deda lôkmaŋgiŋ loŋ. Ma habi kêdêkêdê
hatôm valu mavi anôŋ te anêŋ athêŋ nena jaspa ba mabuŋ anôŋ hatôm liyali.
12 *Ma anêŋ badêŋ ma lôklokwaŋ ba daim kambom lôk abôlêk laumiŋ ba
lahavuju. Ma aŋela laumiŋ ba lahavuju eyabiŋ badêŋ abôlêk tomtom. Ma
Islael iniŋ ôdôŋ laumiŋ ba lahavuju iniŋ athêŋ eto hêk badêŋ abôlêk takêŋ
tomtom.

---

* **21:1:** Ais 65:17; 2Pi 3:13 * **21:2:** Ais 52:1; 61:10; Hib 11:16; 12:22; ALK 3:12 * **21:3:** Wkp 26:11-12; Ese 37:27; Sek 2:10; 2Ko 6:16 * **21:4:** Ais 35:10; 65:19; ALK 7:17 * **21:5:** 2Ko 5:17 * **21:6:** Ais 55:1; Jer 2:13; Jon 7:37; ALK 1:8,17; 22:17 * **21:7:** 2Sml 7:14; 1Sto 17:13; Sng 89:26-27 * **21:8:** Mat 25:41; ALK 20:15; 22:15 * **21:10:** Ese 40:2 * **21:11:** Ais 60:1-2,19 * **21:12:** Ese 48:30-35

13 Badêŋ abôlêk lokwaŋlô hêk loŋ wak hathak, ma lô hêk loŋ wak halôk ma
lô hêk vi ba vi.
14 Ma badêŋ anêŋ landiŋ ma valu laumiŋ ba lahavuju hamiŋ ba Boksipsip
Nakaduŋ anêŋ aposel laumiŋ ba lahavuju iniŋ athêŋ hayôhêk.
15 *Ma aŋela atu ba hanaŋ abô haviŋ ya hawa kôm êv dôŋ epesaŋ hathak
gol ek nêm dôŋ ek malak anêŋ daim lôk anêŋ badêŋ lôk anêŋ abôlêk.
16 Ma malak êŋ anêŋ daim lôk bidoŋ hatôm doŋtom iyom. Ma aŋela hawa
anêŋ kôm ba hêv dôŋ hathak malak anêŋ daim ba bidoŋ ba tibum sapêŋ ma
lôkthô hatôm 12,000 stadia.*
17 Ma aŋela hêv dôŋ hathak malak anêŋ badêŋ ba anêŋ valaluk ma hatôm
144 kubit. Dôŋ êŋ ma aŋela anêŋ ma doŋtom anyô iniŋ dôŋ ma aêŋ iyom.*
18 *Malak anêŋ badêŋ epesaŋ hathak valu anêŋ athêŋ jaspa, ma malak
lôkthô epesaŋ hathak gol atu ba mabuŋ anôŋ hatôm liyali.
19 Ma malak anêŋ badêŋ landiŋ ma valu bêŋbêŋ ba epesaŋ hathak valu
lêlêyaŋ mavi mavi. Valu môŋ ma thalaleŋ mabômabô ba anêŋ athêŋ nena
jaspa, ma valu haveŋ yam ma bôsôk ba anêŋ athêŋ nena sapaia, ma valu te
lô ma lêlêyaŋ thapuk ba anêŋ athêŋ nena aget, ma valu te ayova ma saŋgek
ba anêŋ athêŋ nena emelal,
20 ma valu te baheŋvi anêŋ lêlêyaŋ ma thalaleŋ ba anêŋ athêŋ nena
sadonikis, ma valu baheŋvi ba lahavute ma thalaleŋ ba anêŋ athêŋ nena
konilian, ma valu baheŋvi ba lahavuju ma mayav ba anêŋ athêŋ nena
klisolait, ma valu baheŋvi ba lahavulô ma bôsôk ba anêŋ athêŋ nena belil, ma
valu baheŋvi ba lahavuva ma thalaleŋ hayavônô ba anêŋ athêŋ nena topas,
ma valu laumiŋ ma thapuk ba anêŋ athêŋ nena klisoples, ma valu laumiŋ ba
lahavute ma bôsôk ba anêŋ athêŋ nena haiasin ma valu laumiŋ ba lahavuju
ma bôsôk mabô ba anêŋ athêŋ nena ametis. Thêlô epesaŋ badêŋ anêŋ landiŋ
hathak valu mavi takêŋ.
21 Ma badêŋ abôlêk laumiŋ ba lahavuju tomtom ma epesaŋ hathak gwasuŋ
thapuk dôŋdôŋ mavi te anêŋ ŋgwêk. Ma malak anêŋ loŋôndê ma epesaŋ
hathak gol mabuŋ hatôm liyali thapuk anôŋ.
22 Ma Anyô Bêŋ Wapômbêŋ Lôklokwaŋ Lôkthô anêŋ Ôdôŋ lôk Boksipsip
Nakaduŋ thaida intu loŋ êŋ anêŋ unyak matheŋ ba intu miŋ yahayê unyak
matheŋ yaŋ ami.
23 *Ma malak êŋ ma Wapômbêŋ anêŋ deda lôkmaŋgiŋ habi hayô hêk ma
Boksipsip Nakaduŋ hatôm anêŋ atum lam. Aêŋ ba intu wak lo ayôŋ miŋ ibi
ami.
24 *Avômalô pik sapêŋ tem nembeŋ malak êŋ anêŋ deda. Ma pik iniŋ kiŋ
lôkthô tem neja iniŋ athêŋ lôkmaŋgiŋ ba ini loŋ êŋ.
25 *Bôlôvôŋ tem ênjêk loŋ êŋ ami ba intu badêŋ abôlêk tem abyaŋ iyom.
26 Ma avômalô sapêŋ iniŋ nômkama lôkmaŋgiŋ lomaloma lôk athêŋ bêŋ tem
neja ba ini loŋ êŋ.
27 *Ma doŋtom nôm lelaik lôk ŋê idum kobom ôvathek lôk ŋê enaŋ abôyaŋ
miŋ hatôm nêyô malak êŋ kapô ami. Mi, ŋê takatu ba iniŋ athêŋ hêk
Boksipsip Nakaduŋ anêŋ kapya lôkmala iyom hatôm nêyô malak êŋ.

* **21:15:** Ese 40:3; ALK 11:1 * **21:16:** 12,000 stadia ma hatôm 2,200 kilomita. * **21:17:** 144 kubit ma hatôm 65 mita. * **21:18:** Ais 54:11-12 * **21:23:** Ais 60:19-20; ALK 22:5 * **21:24:** Ais 60:3,5 * **21:25:** Ais 60:11 * **21:27:** Ais 52:1; Ese 44:9; 1Ko 6:9-10

22

Ŋaŋ lôk alokwaŋ atu êv lôkmala

1 *Êŋ ma aŋela hik ŋaŋ atu ba hêv lôkmala thô hadêŋ ya. Ŋaŋ êŋ ma mabuŋ
hatôm liyali ma anêŋ onaŋ hêk Wapômbêŋ lo Boksipsip Nakaduŋ iniŋ loŋ
eyabiŋ avômalô.
2 *Ma ŋaŋ êŋ halaŋ hasopa malak êŋ anêŋ loŋôndê bêŋ malêvôŋ. Ŋaŋ êŋ
anêŋ daŋ luvi ma alokwaŋ atu ba hêv lôkmala hamiŋ ba hik anêŋ va hatôm
ayôŋ lôkthô. Sondabêŋ te ma hik anôŋ hatôm bôlôŋ laumiŋ ba lahavuju. Ma
anêŋ ŋauŋ hathak hadum avômalô lodôŋlodôŋ sapêŋ iniŋ lijiŋ mavi.
3 Ma malaiŋ atu ba bôk hapôm pik sapêŋ hadêŋ bôsêbôk ba Adam lo Ewa
idum kambom ba êv yak ma tem miŋ imbitak esak loŋbô ami.
Wapômbêŋ lôk Boksipsip Nakaduŋ iniŋ loŋ eyabiŋ avômalô hamô loŋ êŋ ba
anêŋ ŋê ku tem nênêm yeŋ êndêŋ yani.
4 *Tem thêlô nêgê yani thohavloma lôk anêŋ athêŋ ênjêk thêlô luvôŋiŋ.
5 *Bôlôvôŋ mi hêk loŋ êŋ ek malê nena Anyô Bêŋ Wapômbêŋ da hamô hatôm
thêlôniŋ deda. Aêŋ ba atum lam lôk wak iniŋ ku mi. Ma wak nômbêŋ intu
sapêŋ ma avômalô loŋ êŋ tem nêmô êtôm kiŋ ba neyabiŋ loŋ êŋ.

Yisu tem êlêm ketheŋ

6 *Ma aŋela hanaŋ hadêŋ ya, “Abô takêntêk ma abô avanôŋ ek nênêmimbiŋ.
Ma Anyô Bêŋ Wapômbêŋ atu ba hêv anêŋ Lovak Matheŋ hadêŋ anêŋ plopet,
yani hêv anêŋ aŋela ek injik nôm atu ba tem imbitak ketheŋ thô êndêŋ anêŋ
avômalô ku.”
7 *Ma Yisu hanaŋ nena, “Odaŋô! Tem yasôk ketheŋ. Ba ôpatu ba hêvhaviŋ
abô plopet takatu ba hêk kapya êntêk êŋ, yani êŋ êmô mavi.”
8 *Ya ma Jon atu ba yahalaŋô lôk yahayê nôm takêntêk. Ma yahalaŋô lôk
yahayê yôv, ma yahêv yak halôk hêk aŋela atu ba hik nôm takêŋ thô hadêŋ ya
valuvi ek yanêm yeŋ êndêŋ yani.
9 Ma doŋtom yani hanaŋ hadêŋ ya, “Dô! Ya anyô ku haviŋ o lôk môlôviyaŋ
plopet lôk avômalô lôkthô atu ba esopa kapya êntêk anêŋ abô. Nêm yeŋ êndêŋ
Wapômbêŋ iyom.”
10 Ma yani hanaŋ hadêŋ ya nena, “Waklavôŋ lêk habobo ba miŋ umbuŋ
abô plopet takatu ba hêk kapya êntêk ênjêk loŋ kapô ami.
11 *Ôpatu ba hadum kambom, yani tem indum kambom thêthô. Ma ôpatu
ba hadum kobom lelaik, yani tem indum kobom lelaik thêthô. Ma ôpatu ba
hadum kobom thêthôŋ, yani tem indum kobom thêthôŋ thêthô. Ma ôpatu ba
hamô matheŋ, yani tem êmô matheŋ thêthô.”
12 *Ma Yisu hanaŋ nena, “Odaŋô! Tem yasôk ketheŋ ba yanêm vuli viyaŋ
êndêŋ avômalô sapêŋ êtôm nôm takatu ba idum.
13 *Ya anyô môŋ ba anyô haveŋ yam haviŋ. Môŋ anôŋ ma yahamô ma
nômkama sapêŋ anêŋ daŋ ma tem yamô aêŋ iyom. Ya ma nômkama sapêŋ anêŋ
ôdôŋ lôk nômkama sapêŋ anêŋ daŋ.

---

* **22:1:** Ese 47:1 * **22:2:** Stt 2:9; Ese 47:12; Jol 3:18; Sek 14:8 * **22:4:** Mat 5:8; ALK 3:12 * **22:5:** Dan 7:18,27; ALK 5:10; 20:6; 21:23,25 * **22:6:** ALK 1:1 * **22:7:** ALK 1:3 * **22:8:** ALK 19:10 * **22:11:** Dan 12:10 * **22:12:** Ais 40:10; Jer 17:10; ALK 2:23 * **22:13:** Ais 44:6; ALK 1:8,17; 21:6

14 *Ŋê takatu ba ithik iniŋ sôp ma nêmô mavi ek malê nena thêlô hatôm
nejaŋ alokwaŋ atu ba hêv lôkmala anêŋ va ma nimbitak nêyô malak anêŋ
badêŋ abôlêk ba ini kapô.
15 Ma doŋtom ŋê takatu ba iniŋ kobom hatôm avuŋ lôk ŋê siniŋ lôk ŋê sek
lôk ŋê ik anyô vônô lôk ŋê êvhaviŋ ŋgôk lôk ŋê leŋiŋhaviŋ nenaŋ abôyaŋ ba
idum hi thêthô, thêlô sapêŋ tem nêmô malak êŋ anêŋ badêŋ viyaiŋ.
16 *"Ya ma Yisu. Yahêv yenaŋ aŋela ek nêm abô êntêk êndêŋ môlô ek avômalô
ôdôŋ takatu ba êvhaviŋ. Ya ma Devit anêŋ ôdôŋ anêŋ su lukmuk lôk anêŋ lim.
Ya ma vuliŋ damiŋ atu ba habi deda bêŋ."
17 *Ma Lovak Matheŋ lôk Boksipsip Nakaduŋ anêŋ avi lukmuk atu ba tem
thai neja i enaŋ nena, "Ôlêm."
Ma avômalô takatu ba elaŋô abô êntêk ma lôkthô enaŋ nena, "Ôlêm."
Opalêla takatu ba ethakmuniŋ ma nêlêm. Ma thêlô leŋiŋhaviŋ ninum ŋaŋ
atu ba hêv lôkmala ma nêlêm ninum ŋaŋ lôkmala atu ba anêŋ vuli mi.

Jon hanaŋ abô balabuŋ

18 *Yahanaŋ lôklokwaŋ hadêŋ avômalô lôkthô atu ba elaŋô abô plopet takatu
ba hêk kapya êntêk nena anyô te hatak abô yaŋda hayôhêk kapya êntêk loŋ,
ma tem Wapômbêŋ nêm malaiŋ atu ba hêk kapya êntêk viyaŋ êndêŋ yani.
19 Ma aêŋ iyom ma anyôla hêv abô plopet bute vê hêk kapya êntêk, ma
Wapômbêŋ tem nêm yani vê ênjêk alokwaŋ atu ba hêv lôkmala anêŋ va lôk
unyak matheŋ atu ba enaŋ hêk kapya êntêk.
20 *Yisu da hik abô takêŋ loŋ nena, "Avanôŋ biŋ, tem yasôk ketheŋ."
Anyô Bêŋ Yisu ôlêm! Avanôŋ.
21 Anyô Bêŋ Yisu anêŋ wapôm êmô imbiŋ avômalô matheŋ lôkthô. Avanôŋ.

* **22:14:** Stt 2:9; 3:22 * **22:16:** Nam 24:17; Ais 11:1,10; Lom 1:3; ALK 2:28; 5:5 * **22:17:** Ais 55:1; ALK 21:6 * **22:18:** Lo 4:2; 12:32 * **22:20:** Mat 24:30-31; 1Ko 16:22